

Sanctus Stanislaus Papczyński
SCRIPTA COLLECTANEA

PROMIC

SCRIPTA
COLLECTANEA

Sanctus Stanislaus Papczyński

SCRIPTA COLLECTANEA

EDITIO CRITICA

Edidit

Casimirus Krzyżanowski, MIC

PROMIC

WARSAW – POLAND

MARIAN
HERITAGE
STOCKBRIDGE, MA, USA

Copyright © 2022 Marian Fathers of the Immaculate Conception
of the B.V.M.

All rights reserved worldwide.

Introductions translated by:

Marina Batiuk

Cover design and project coordination:

Andrew R. Mączyński, MIC

Page Layout:

Eliza Wiśniewska

The image on the cover: fragment of the 2017 painting of
St. Stanislaus by M. Urban;
located at the oldest Marian chapel in Puszcza Mariańska
(the Marian Forest), Poland

Illustration on the back of the front page: St. Stanislaus
Papczyński, line-art by © Anna Kołyszko

Imprimi potest:

Most Rev. Fr. Andrzej Pakuła, MIC, PhD

Superior General

of the Congregation of Marian Fathers

Rome, April 29, 2021, No. 74/2021

ISBN 978-1-59614-551-1

Library of Congress Control Number: 2021909902

First worldwide edition.

Printed and bound in Poland.

Index Contentorum

Foreword	17
A Word from the Publisher	21
Tabula abbreviationum et siglorum	23

Norma vitae

Introduction	37
Praefatio Informatoria	41
Caput I: De Fine et Admissione	45
Caput II: De Charitate	47
Caput III: De Obedientia, Paupertate, Castitate	50
Caput IV: De Mortificatione	54
Caput V: De Recollectione	58
Caput VI: Dispositio Temporis	61
Caput VII: De Superioribus	64
Caput VIII: De Sacramentorum Frequentatione et Administratione	70
Caput IX: De Congregationibus Habendis	72

Prodromus Reginae Artium

Introduction	81
Dedicatio B. Virgini Mariae	93
Praefatio "Amice Lector"	94
Pars I: De Progymnasmatis Eloquentiae	95
Numerus I: De Progymnasmatis generis deliberativi	96
Caput I: De Fabula	96
Praxis I: Fabula mixta de equo, cervo et homine	97
Praxis II: Eadem fabula fusius dilatata	97
Apologus: De quercu et arundine	100
Caput II: De Narratione	101
Praxis: Narratur factum Nicaetae iuvenis Aegyptii	102
Caput III: De Chria	105
Praxis I: Chria hac laudatur Aeneae pietas erga patrem	106

Praxis II: Exponitur vox illa Ecclesiae usitatissima: Amen . . .	109
Praxis III: Scillurus ad concordiam filios hortatur	111
Caput IV: De Sententia	115
Praxis:	116
Caput V: De Thesi	118
Praxis: An alienum regnum sit ambiendum?	120
Numerus II: De Progymnasmatis generis Iudicialis	124
Caput I: De Confirmatione	124
Praxis: Confirmatur opinio Poetarum de bello Gigantum .	125
Caput II: De Confutatione	129
Praxis: Praecedens Confirmatio refellitur	130
Caput III: De Conciliatione	134
Praxis: Praecedentes opiniones conciliantur	134
Caput IV: De Loco Communi	140
Praxis: Locus communis in Saltatores	141
Caput V: De Legislatione	144
Praxis: Pro lege D. Casimiro instante lata	145
Numerus III: De Progymnasmatis generis demonstrativi	148
Caput I: De Laude	148
Praxis: Laus Deiparae Mariae Virginis	149
Caput II: De Vituperatione	157
Praxis: M. Tullii Ciceronis non a Sallustio	158
Caput III: De Imitatione	163
Praxis I: Cicero Patriam loquentem secum imitatur	164
Praxis II: Anchisen mortuum Aeneae	164
Praxis III: Cicero Milonem in exilium abeuntem	165
Caput IV: De Comparatione	167
Praxis I: Cicero honores suos cum Pisonianis comparat . . .	167
Praxis II: Comparatio Poesis cum Rhetorica	168
Caput V: De Descriptione	175
Praxis I: Caesaris Augusti persona describitur	175
Praxis II: Describitur Altare Bergense S. Winoci	176
Praxis III: Describitur mons Appenninus	178

Pars II: De Generali et Particulari Orationis artificio	181
Caput I: De Rhetoricis Praeludiis.	181
Caput II: De Inventione	187
Caput III: De Dispositione	202
Syllogismus Oratorius de Castitate	203
Enthymema Oratorium	205
Praxis I	207
Praxis II: Quis hominum bonus iudicandus?	208
Praxis III: Arthemisia suadet Xerxi	210
Praxis IV	212
Caput IV: De prima Elocutionis Virtute: Elegantia	218
Caput V: De secunda Elocutionis Virtute: Compositione	222
Caput VI: De Periodis	225
Caput VII: De tertia Elocutionis Virtute: Dignitate	233
Caput VIII: De Figuris Verborum	241
Caput IX: De Figuris Sententiarum	248
Caput X: De Amplificatione	270
Caput XI: De Memoria	285
Caput XII: De Actione	286
Appendix: Oratoriae Inventionis, Dispositionis, Elocutionis	289
Praxis I	291
Praxis II	303
Praxis III: In Genere Iudiciali	316
Corollarium: Modi Oratiunculas Construendi	328
Primus Modus: Per Syllogismum quinquepartitum	328
Secundus Modus: Per Syllogismum quadripartitum	332
Tertius Modus: Per Syllogismum tripartitum	334
Quartus Modus: Per Enthymema tripartitum	336
Quintus Modus: Per dilemma oratorium	337
Sextus Modus: Per Inductionem	338
Septimus Modus: Per Exemplum	341
Octavus Modus: Per collectionem quinquepartitam	344
Nonus Modus	346
Decimus Modus: Per Thesim et Hypothesim	347

Excerpta e Prima et Secunda Editione PRAr	351
1. Dedicatio Primae Editionis PRAr	353
2. Dedicatio Secundae Editionis PRAr	355
3. "Candido Lectori Author salutem"	356
4. Praxis III: S. Ioannes Ap. societatem Cerinthi haeretici fugit	357
5. Praxis: Confirmatur Polona libertas	361
6. Praxis: Confutatur Polona libertas	364
7. Praxis IV: Tempestas et reddita malacia describitur	368
8. Praxis V: Divitis hominis descriptio	368
9. Praxis VI: Descriptio funebris pompae et funeris	369
10. Praxis VII: Infernarum poenarum descriptio	371
11. Praxis VIII: Descriptio caelestis Patriae	374
12. Praxis III: Epibatirion D. Stanislao Lubomirski ex nationibus exoticis reduci consecratum	379

Inspectio Cordis

Introduction	397
Pars I: Recollectiones in Dominicis	403
Dominica I Adventus	403
Dominica II Adventus	407
Dominica III Adventus	412
Dominica IV Adventus	415
Dominica Infra Octavam Nativitatis	418
Dominica Infra Octavam Epiphaniae	422
Dominica II Post Epiphaniam	426
Dominica III Post Epiphaniam	430
Dominica IV Post Epiphaniam	434
Dominica V Post Epiphaniam	438
Dominica in Septuagesima	442
Dominica Sexagesimae	445
Dominica in Quinquagesima	448
Dominica I Quadragesimae	452
Dominica II Quadragesimae	457
Dominica III Quadragesimae	460

Dominica IV Quadragesimae	464
Dominica Passionis	468
Dominica Palmarum	471
Dominica Resurrectionis Domini	475
Secunda Die Paschatis	480
Tertia Die Paschatis	483
Dominica in Albis	486
Dominica II Post Pascha	489
Dominica III Post Pascha	493
Dominica IV Post Pascha	496
Dominica V Post Pascha	500
Dominica Infra Octavam Ascensionis	505
Dominica Pentecostes	508
Feria II Pentecostes	513
Feria III Pentecostes	517
Dominica Trinitatis	521
Dominica Infra Octavam Corporis Domini	525
Dominica III Post Pentecosten.	528
Dominica IV Post Pentecosten.	531
Dominica V Post Pentecosten	534
Dominica VI Post Pentecosten.	536
Dominica VII Post Pentecosten.	539
Dominica VIII Post Pentecosten	542
Dominica IX Post Pentecosten.	544
Dominica X Post Pentecosten	547
Dominica XI Post Pentecosten.	550
Dominica XII Post Pentecosten	553
Dominica XIII Post Pentecosten	555
Dominica XIV Post Pentecosten	558
Dominica XV Post Pentecosten	561
Dominica XVI Post Pentecosten	563
Dominica XVII Post Pentecosten	566
Dominica XVIII Post Pentecosten	569
Dominica XIX Post Pentecosten	572
Dominica XX Post Pentecosten.	574

Dominica XXI Post Pentecosten	577
Dominica XXII Post Pentecosten	580
Dominica XXIII Post Pentecosten.	583
Dominica XXIV Post Pentecosten	585
Dominica VI Post Epiphaniam.	588
Pars II: Recollectiones in Totius Anni Solennioribus Festis	590
In Festo Circumcisionis Domini	590
In Festo Epiphaniae Domini.	593
In Festo Sanctorum Fabiani et Sebastiani Martyrum	595
In Festo Sanctae Agnetis Virginis et Martyris.	599
In Conversione Sancti Pauli Apostoli	602
In Festo Purificationis Beatae Virginis Mariae	605
In Festo Sancti Matthiae Apostoli	607
In Festo Sancti Casimiri Confessoris	610
In Festo Sancti Ioseph Sponsi Beatae Virginis	614
In Festo Annunciationis Beatae Virginis	617
In Festo Sancti Adalberti Archiepiscopi et Martyris	621
In Festo Sancti Marci Evangelistae	624
In Festo Sanctorum Philippi et Iacobi Apostolorum	627
In Festo Inventionis Sanctae Crucis	630
In Festo S. Stanislai Episcopi et Martyris Patroni Poloniae	634
In Apparitione Sancti Michaelis Archangeli	637
In Festo Ascensionis Domini	639
In Festo Corporis Christi	643
In Nativitate Sancti Ioannis Baptistae.	646
In Festo Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum.	649
In Festo Visitationis Beatae Mariae Virginis	652
In Festo Margarethae Virginis et Martyris	655
In Festo Sanctae Mariae Magdalenae	658
In Festo Sancti Iacobi Apostoli.	661
In Festo Sanctae Annae Aviae Christi Domini	664
In Festo Dedicationis Sanctae Mariae ad Nives	666
In Festo Transfigurationis	669
In Festo Sancti Laurentii Levitae et Martyris	671
In Festa Beatissimae Virginis Assumptione.	674

In Festo Sancti Bartholomaei Apostoli	677
In Festa Virginis Beatissimae Nativitate	680
In Festo Exaltationis Sanctae Crucis	683
In Festo Sancti Matthaei Apostoli et Evangelistae	686
In Translatione Sancti Stanislai Episcopi et Martyris	689
In Festis (citationes):	
S. Venceslai, Dedicationis S. Michaelis Archangeli,	
S. Hedvigis Viduae, Translationis S. Adalberti, S. Lucae	692
In Festo Sanctorum Simonis et Iudae Apostolorum	692
In Festa Omnium Sanctorum Solennitate	695
In Festo Sancti Martini Episcopi Turonensis	698
In Festo (citatio) S. Elisabeth Viduae	700
In Festa Beatae Virginis Mariae Praesentatione	701
In Festo Sanctae Catharinae Virginis et Martyris	703
In Festo Sancti Andreae Apostoli	705
In Festo Sancti Nicolai Pontificis	708
In Festo Immaculatae Conceptionis Virginis Mariae	711
In Festo Sancti Thomae Apostoli	714
In Sollemnissima Christi Domini Nativitate	716
In Eadem Festivitate Recollectio II	719
In Festo Sancti Stephani Protomartyris	722
In Festo Sancti Ioannis Evangelistae	725
In Festo Sanctorum Innocentium	728
Pars III: Recollectiones in Communi	731
Diebus Festis Apostolorum	731
In Communi Evangelistae	733
In Communi Martyris	734
In Communi Plurium Martyrum	736
In Communi Confessoris Pontificis	738
In Dedicatione Ecclesiae	740
Pars IV: Recollectiones Pro Hebdomadalibus Exercitiis	743
Recollectio I: De Beneficiis Universalibus	744
Recollectio II: De Particularibus Dei Beneficiis	746
Recollectio III: De Virtutibus Examen Instituendum, ac Primo De obedientia	747

Recollectio IV: De Obedientia	749
Recollectio V: De Virtute Castitatis	751
Recollectio VI: De Eadem Virtute	752
Recollectio VII: De Virtute Paupertatis	754
Recollectio VIII: De Eadem Virtute	756
Recollectio IX: De Charitate	758
Recollectio X: De Eadem Virtute	761
Recollectio XI: De Religiosa Humilitate	764
Recollectio XII: De Eadem Virtute	767
Recollectio XIII: De Modestia	771
Recollectio XIV: De Prudentia	774
Recollectio XV: De Reliquis Virtutibus ad Religiosam Perfectionem Facientibus	777
Recollectio XVI: Praeparatio ad SS.mam Communionem . .	780
Recollectio XVII: Post Reditum a Sacra Mensa	782
Recollectio XVIII: Ante Quamlibet SS. Communionem	784
Recollectio XIX: Post Quamlibet SS. Communionem	786
Actus Contritionis	788
Oratio Vocalis ante SS.mam Communionem	789
Pars V: Recollectiones Quotidianae	791
1. Die Lunae, Mane: De Oratione Christi in horto	791
2. Die Lunae, Vesperi: De Mortis Certitudine, Incerto Tempore, Loco, Modo	792
3. Die Martis, Mane: De Christi Domini Captivitate, Accusatione, Percussione, Carcere et Illusione	794
4. Die Martis, Vesperi: De Agone Hominis, Statu Humani Corporis Post Animae Discessum ad Dei Tribunal et Sepultura	796
5. Die Mercurii, Mane: De crudelissima Salvatoris nostri flagellatione	798
6. Die Mercurii, Vesperi: De Ultimo Decretorio Die et Signis Illum Antecedentibus	801
7. Die Iovis, Mane: De Spinea Christi Coronatione, et Coram Populo Exhibitione	802

8. Die Iovis, Vesperi: De Conflagratione Mundi, Mortuorum Excitatione, Christi Altero Adventu et in Bonos Malosque Certa Sententia Ferenda	804
9. Die Veneris, Mane: De Baiulatione Crucis, Suspensione et Morte Christi Domini	806
10. Die Veneris, Vesperi: De situ, poenisque exterioribus et interioribus inferni	808
11. Die Sabbati, Mane: De Lateris Apertione, Depositione Sepulturaque Christi Domini et Virginis Mariae Doloribus	810
12. Die Sabbati, Vesperi: De Singulis Singulorum Damnatorum Poenis,	812
13. Die Dominico, Mane: [De Christi Descensione ad Limbum]	814
14. Die Dominico, Vesperi: De Caelesti Patria ac Sempiterna Beatitudine	815

Templum Dei Mysticum

Introduction	823
Dedicatio	829
Censura, Approbatio	830
Declaratio	831
Caput I: Christianus Est Templum Dei	832
Caput II: Imago Templi Mystici	835
Caput III: Altare Templi Mystici	840
Caput IV: Sacrificium Templi Mystici	843
Caput V: Sacerdos Templi Mystici	848
Caput VI: Victima Templi Mystici	850
Caput VII: Incensum Templi Mystici	856
Caput VIII: Lucerna Templi Mystici	858
Caput IX: Ornamenta Templi Mystici	861
Caput X: Candelabrum Templi Mystici	865
Caput XI: Concionator Templi Mystici	868
Caput XII: Cantores Templi Mystici	872
Caput XIII: Ministri Templi Mystici	874

Caput XIV: Portae Templi Mystici	877
Caput XV: Fenestrae Templi Mystici	879
Caput XVI: Mundities Templi Mystici	881
Caput XVII: Tectum Templi Mystici	884
Caput XVIII: Campana Templi Mystici	887
Caput XIX: Dedicatio Templi Mystici	891
Caput XX: Tutelares Templi Mystici	894
Caput XXI: Restoratio Templi Mystici	896
Caput XXII: Reconciliatio Templi Mystici	911
Caput XXIII: Immortalitas Templi Mystici.....	916
Caput XXIV: Gloria Templi Mystici.....	920

Orator Crucifixus

Introduction	931
Dedicatio	935
Salve Lector, Facultas Censoris.....	936
Verbum I: Pater dimitte illis: non enim sciunt, quid faciunt	937
Verbum II: Amen dico tibi: hodie mecum eris in Paradiso	945
Verbum III: Dixit Matri suae: “Mulier, ecce Filius tuus”. Deinde discipulo: “Ecce Mater tua”	956
Verbum IV: Deus Meus, ut quid dereliquisit me?.....	967
Verbum V: Sitio	975
Verbum VI: Consummatum est	984
Verbum VII: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum	994

Christus Patiens

Introduction	1009
Epistola Dedicatoria	1013
Discursus I: Balneum Horti	1015
Discursus II: Spontanea Vincula	1020
Discursus III: Flagella Peccatoris.....	1030
Discursus IV: Spineum Diadema	1041

Discursus V: Onus Leve	1049
Discursus VI: Crux Gloriosa.....	1055
Discursus VII: Mors Mortis.....	1063

Scripta Laudativa

General Introduction to Scripta Laudativa	1076
1. Doctor Angelicus	1077
Introduction	1079
Dedicatio	1083
Doctor Angelicus	1084
2. Panegyris Lyrica	1099
Introduction	1101
Decus Illustrissimae Domus Gembicianae	1103
Panegyris Lirica	1105
3. Panegyricus Principi Michaeli Korybuth Consecratus	1113
Introduction	1115
Dedicatio	1119
Rex Divinitus Electus	1121
Votum ad Mariam Reginam Poloniae	1135
4. Triumphus sine originali macula conceptae	
Magnae Virgini	1137
Introduction	1139
Triumphus	1143

Scripta Historica

General Introduction	1149
1. Secreta Conscientiae	1151
2. Professio Votorum Simplicium	1154
3. Protestatio Romam Abeuntis.....	1157
4. Litterae ad P. Cosmum Chiara, S.P.....	1163
5. Oblatio	1165
6. Apologia Pro Egressu e Scholis Piis	1174
Causa Prima: Odium	1176
Causa Secunda: Veteris Observantiae Relaxatio.....	1194
Causa Tertia: Charitas	1200
Causa Quarta: Impedimenta Ingenii	1203

7. Fundatio Domus Recollectionis	1206
8. Litterae ad P. Alexium Armini, S.P.	1221
9. Litterae ad Marianos in Eremo Corabieviensi	1226
10. Litterae ad Ordinem Fratrum Minorum	1230
11. Testamentum Primum	1232
12. Litterae ad Marianos	1236
13. Litterae ad P. Ioannem Foci, S.P.	1238
14. Testamentum Alterum	1240
15. Professio Votorum Solemnum	1248
16. Praecepta Pro Eremo Corabieviensi	1250

Appendix

1. Supplica Prima Sanctae Congregationi Episcoporum et Regularium (20 Junii 1692)	1257
2. Supplica Secunda Sanctae Congregationi Episcoporum et Regularium (22 Agosto 1692)	1260
3. Supplica Sanctissimo Domino Innocentio (13 Septembris 1692)	1263

Foreword

On June 5, 2016, in St. Peter's Square at the Vatican, Pope Francis canonized Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński, Founder of the Congregation of Marian Fathers of the Immaculate Conception of the Most Blessed Virgin Mary. This event was of the utmost importance for the recognition of St. Stanislaus' holiness of life, but it is also a signpost, as it were, for his spiritual sons and an indication that the lifestyle that he defined for that Congregation leads to holiness.

The act of canonization is also important for the entire Catholic Church. It is, in a sense, an ecclesiastical summary of St. Stanislaus' life. The highest authority in the Church recognized him as a model of Christian life for all Christ's faithful and indicated him as one of the many reference points for Catholics in today's world, which is marked by turmoil, rapid secularization, and the persecution of Christians. Although the canonization took place more than 300 years after St. Stanislaus' death, for a believer, time is not of great importance: it belongs to God and His Providence. And if the example of the Saint and his intercession were given to us only today, it is because – by the Will of God – “his time” has come now. It is in this context that the initiative of collecting and releasing in one volume all extant written works of St. Stanislaus of Jesus and Mary in their original language, (that is Latin – the language of the entire Catholic Church) should be regarded. We know that our Saint was highly proficient in this language. Moreover, as a professor of rhetoric, he used Latin for teaching and he also published his most important books in this language. Suffice it to say, for many years Polish colleges employed the rhetoric textbook of his authorship for teaching, and outstanding figures of the period of at least two centuries (i.e. 17th and 18th) learned from it as well.

Among his other works is *Templum Dei Mysticum*, first released in 1675, during his lifetime and again posthumously in 1741, which is an excellent treatise and which St. Stanislaus Papczyński

recommends as “a greatly beneficial work for people of every walk of life” (“Opusculum cuius hominum statui maxime proficuum”). On the other hand, his *Inspectio Cordis* is a book containing profound spiritual meditations. These, and other written works that survived to our time and are now assembled in this edition, provide a wonderful illustration of the culture and mentality of his contemporary times, that is, the 17th century, which is referred to by experts of this period as the “golden age of Polish spirituality.”

I am very pleased with the release of all of St. Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński's extant writings in Latin, which facilitates access to his works in their original language. Understandably, the original language conveys many nuances and connotations that may be difficult to render by – or even lost in – the best translations. At the same time, the use of Latin – which is the language of the Church – places the author's works in the galaxy of the centuries-old tradition of doctrinal and spiritual writings. The present release will be an infinite source of research and analysis for future researchers. This is especially important because St. Stanislaus of Jesus and Mary was an expert on the Fathers of the Church and ancient ecclesiastical writers. This fact becomes clearly apparent even with a cursory reading of his works.

The present edition was made possible through the effort of many people. First, I want to mention Casimir Krzyżanowski, MIC, who not only recovered but also released in print many of St. Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński's written works. In his capacity as the General Postulator in Stanislaus Papczyński's beatification process, Fr. Casimir prepared the majority of St. Stanislaus' books for the needs of that process, including some of them in the work called *Positio (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, Officium Historicum, Poznaniensis Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Stanislai a Iesu Maria Papczyński, Fundatoris Clericorum Regularium Immaculatae Conceptionis B.V.M. († 1701), Positio super Introductione Causae et super virtutibus ex officio concinnata, Romae 1977)*. With time, however, he decided to release in print all the extant works in the form of successively appearing books (volumes: 5, 6, 7, 8,

9, 10, 11) as part of the series “Fontes Historiae Marianorum” produced by the Institutum Historicum Marianorum. The great work of collecting these scattered writings, preparing them for a new release, and providing them with introductions tailored for that edition was carried out by Marina Batiuk. The spiritus movens behind the entire project, as well as its publisher, is Andrew Mączyński, MIC. Thanking them for this enormous effort, I would like to promise that it will not go to waste. What is more, they performed a task for which all those who will come to reach for this book in the future will be grateful to them. To close, I would like to entrust all of the readers to the Immaculate Mother of the Lord, in St. Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński’s favored words: *Immaculata Virginis Mariae Conceptio, sit nobis salus et protectio!*

Andrzej Pakuła, MIC
Superior General
of the Congregation of Marian Fathers

Rome, February 2, 2021

A Word From the Publisher

Sanctus Stanislaus Papczyński's *Scripta Collectanea* is an anthology of the Marian Founder's Latin works which have survived to our times. Saint Stanislaus also wrote in his native Polish, but the manuscripts of his Polish writings have not survived. Scriptural quotations used throughout these works are the original quotations that St. Stanislaus took from the Latin Vulgate Bible.

Two important events inspired the publication of this anthology. The first – and most important one – is our desire to celebrate the 5th Anniversary of the Canonization of Fr. Stanislaus, which took place on June 5, 2016, in the Vatican. Another no less important event is the 350th Anniversary of the Founding of the Congregation of Marian Fathers, which took place on December 11, 1670.

The anthology, presented here, is based on critical editions of St. Stanislaus' original Latin works, prepared for publication in 1998-2001 by the late Casimir Krzyżanowski, MIC, and released successively as separate books as part of the series *Fontes Historiae Marianorum* (Nos. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11), published by the Institutum Historicum Marianorum. Compared to the original edition prepared by C. Krzyżanowski, MIC, this edition introduces some minor changes to better assist the reader. C. Krzyżanowski gave variants of words or expressions (taken from other editions and archival versions of the text) as footnotes at the end of each page, but in this present edition the same explanations and comments have been placed immediately after the sentence they refer to or at the end of the relevant paragraph.

Scripta Collectanea would have never seen the light of day, had it not been for the dedicated work of Marina Batiuk, who performed the great work of collecting and arranging scattered individual volumes, previously edited and published – as mentioned earlier – by C. Krzyżanowski. For this work, we express to M. Batiuk our deep gratitude.

The anthology does not follow any chronological order.

First comes the *Rule of Life*, because this work is most characteristic for the spirituality of Fr. Papczyński and the Congregation of Marian Fathers, which he founded. Subsequent works are arranged according to size, from the largest to the shortest. The *Annex* concluding the book contains three documents, none of which were written by Fr. Stanislaus Papczyński. They are the précises of the Marian Founder's letters, drawn up by the Congregation for Bishops and Religious in Rome. All St. Stanislaus' works are preceded in this book by an introduction, explaining their nature, circumstances of their creation and their significance. This applies also to the three documents in the *Annex*. The introductions were borrowed from *Pisma Zebrane* – a Polish-language translation of St. Stanislaus' writings – released in Warsaw, Poland in 2016 by the Marian Fathers' Publishing House PROMIC. The only exception is the introduction to *Oblatio*. The introductions were translated into English, which – like Latin in the past – is often called today the main universal language of modern man, being the primary language of the sciences and higher education in many countries.

To close, we hope to see the present publication become, in the future, a useful instrument for Latin-speaking international researchers studying Church history of the 17th century and its accompanying spirituality.

Andrew R. Mączyński, MIC
Vice-Postulator of the Marian Fathers'
Canonization Causes in North America and Asia
and Project Coordinator

Stockbridge – June 5, 2021

Fifth Anniversary of Stanislaus Papczyński's canonization.

Tabula abbreviationum et siglorum

AAC	<i>Ambrosius, De Abel et Cain: PL.</i>
AAP	Archivum Archidioecesan. Posnaniense (Polonia): Collectio APS (Acta Processuum Sacrorum)
AAS	<i>Acta Apostolicae Sedis.</i> Comm. off, Romae 1909–
ACE	Ambrosius, <i>Commentaria in Evangelium sec. Lucam, Opera III</i> , Romae 1579.
ADCH	Ambrosius, <i>De dignitate conditionis humanae: PL.</i>
ADO	Ambrosius, <i>De Officiis: Opera IV</i> , Romae 1582.
ADPD	Anselmus, <i>Dialogus de Passione Domini: Opera Omnia</i> , Lugduni 1630.
AEI	Albertus Magnus, <i>Enarrationes in Ioannem: Opera Omnia</i> , Parisiis 1898.
AFP	Posnanien. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Stanislai a I. M. Papczyński [...], <i>Animadversiones R.P. D. Fidei Promotoris Super Dubio An sit signanda Commissio Introductionis Causae [...], Ms., – AAP: APS 9</i> , pp. [1-74]. NB: Summ. Obj. – Summarium Objectionale, – ibid.
AGM	Archivum Generale CC. Marianorum (Romae).
AGSP	Archivum Generale Scholarum Piarum (Romae).
ALM	Albertus Magnus, <i>De Laudibus B. Mariae Virg.: Opera Omnia</i> , Parisiis 1848.
AMS	Augustinus, <i>Meditationes, Soliloquia et Manuale</i> , ed. Taurini 1929.
AMT	Augustinus, <i>Meditationes</i> , ed. Taurini 1929.
AO	S. Ambrosius, <i>Opera I-IV</i> , Romae 1582.
Apologia	S. Papczyński, <i>Apologia pro egressu e Scholis Piis</i> , ms., ca 1671: ed. InstitHM (FHM 8: SH, 31-73), 1999.
APost.MIC	Archivum Postulationis Generalis CC. Marianorum, Romae (Via Corsica 1).
APS	vide: AAP
ASanc	<i>Acta sanctorum I-LXIII</i> , ed. J. Bollandus et al., Paris/ Bruxelles 1863-1940.
BBM	Bernardinus de Busti, <i>Mariale... de singulis festivitibus beatae Virginis...</i> , s. l.e.a.

BDS	Bellarminus R., <i>De septem verbis a Christo in Cruce prolatis</i> , Ratisbonae 1925.
BE	Basilius Magnus, <i>Epistolae</i> : PG.
BHE	J. Nidermann, <i>Heroum Epistolae, Epigrammata et Herodias</i> , Antverpiae 1624.
BHL	<i>Bibliotheca hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis</i> , 2 voll., Bruxelles 1898-1901; Suppl., 2 1911.
BLVM	Bernardus, <i>De Laudibus Virginis Matris, super Missus est</i> : PL.
BMA	Bemardus, <i>Meditationes...</i> , in: <i>D. Aurelii Augustini Meditationes</i> , Lugduni-Parisiis 1861.
BMP	Bernardus, <i>Meditationes piissimae...</i> : PL.
BMed	<i>Bonaventura, Meditationes devotissimae totius vitae Domini Nostri Iesu Christi</i> , [Paieae 1490]
BMPM	Baptista Mantuanus, <i>Prima Parthenicae Virgo Maria: Omnia Opera</i> , Bononiae 1502.
BO	Bernardus, <i>Opera Omnia</i> , Parisiis 1616.
Boniecki	A. Boniecki, <i>Herbarz Polski I-XVI</i> , Warszawa 1899-1913.
BPD	Bernardus, <i>De Passione Domini</i> , in: <i>S. Bernardi Claraevallensis Abbatis Primi Opera Omnia</i> , Parisiis 1615.
BPE	Blosius L., <i>Dominicae Passionis Explicatio: Opera</i> , Coloniae 1606.
BR	<i>Breviarium Romanum</i> , ex decreto SS. Concilii Tridentini Restitutum [...] Recognitum, Taurini-Romae 13 1941.
BS	<i>Bibliotheca Sanctorum I-XIII</i> , Roma 1961-70.
BSA	Bernardus, <i>Sermo in festo Annuntiationis BMV</i> : PL.
BSP	Bernardus, <i>Sermo I in die Paschae</i> : CLCE
BSS	Bernardus, <i>Sermones de Sanctis</i> : PL.
BSCS	Bernardinus Senensis, <i>De Conversione Samaritanae: Opera Omnia</i> , Florentiae 1956.
BSV	<i>Biblia Sacra</i> , ed. Vulgatae, Ratisbonae 1929.
BT	<i>Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu</i> (Biblia Tysiąclecia), red. A Jankowski et al., Poznań 1965, 31970.
BullRom	<i>Bullarium Romanum</i>
BURG	Burg(us), Petrus Baptista, <i>Mars Sveco-Germanicus</i> , Coloniae Agrippinae 1641.

- BUT *Biblia Ultriusque Testamenti*, Oliva 1557.
- CAL Curtis, *De rebus Alexandri Magni Historia*, Lipsiae 1696.
- CCCat *Catechismo della Chiesa Cattolica*, Citta del Vaticano 1992.
- CCG Caietanus, *Commentarium in Genesim: In Pentateuchum commentarii*, Romae 1532.
- CChrL *Corpus christianorum seu nova Patrum collectio. Series Latina*, Turnhout 1954
- CChrM *Corpus christianorum seu nova Patrum collectio. Continuatio Mediaevalis*, Turnhout 1971-
- Choy [Dominicus Choynacki, SP], *Brevis Collectio. De introductis Scholis Piis in Poloniam [...]*, Ms. (1775), Archivum Scholarum Piarum, Cracoviae.
- CDLI F. Calonghi, *Dizionario Latino-Italiano*, Torino 1964.
- CE *The Catholic Encyclopedia*, 15 voll., New York 1907-
- CEC Caietanus, *Evangelia cum Commentariis*, s.l. 1530.
- CLCE Cornelius à Lapide, *Commentaria in Quattuor Evangelia*, ed. 5-a, Taurini-Romae 1941.
- CLL Calepinus, *Septem Linguarum Lexicon Latinum*, Patavii 81758.
- CNDL *Cassell's New Latin Dictionary*, New York 1959.
- COB Cicero M. Tullius, *Opera Omnia*, Basileae 1687.
- COL Cicero, *Opera*, Lipsiae 1814-21.
- Const.S.P. *Constitutiones Congregationis Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*, in: *Clericorum Regularium Scholarum Piarum I. Constitutiones cum Notis*. II. Regulae et Ritus Communes. [...], s. l. 1768.
- COT Cicero, *Opera*, Turici 1826-38, 12 voll.
- CTL Cicero, *Laelius sive De Amicitia Liber*, Londinii 1853.
- CP S. Papczyński, *Christus Patiens*, Varsaviae 1690: ed. Institut HM (FHM 7), 1998.
- CSP I. Climacus, *Scala Paradisi*, Coloniae Agrippinae 1601.
- CSPD Catharina Senensis, *De Providentia Dei: Dialogi... per D. Raymundum a Vineis ... in Latinum conversi*, Ingolstadii 1583.
- CTV *Concilium Tridentinum*, Venetiis 1570.

- DA S. Papczyński, *Doctor Angelicus*, Varsaviae [1664]: ed. InstitutHM (FHM 10, 69-98), 2001.
- DEI *Dizionario Enciclopedico Italiano* I-XII, Roma 1955-1961.
- DIP *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, 8 voll., Roma, ed. Paoline, 1973-1988.
- DSE Decretum super examine, revisione, et approbatione Operum typis editorum, et Manuscriptorum Servi Dei, ms. originale, – eius locatio v. *Positio*, p. XVII.
- DThC *Dictionnaire de theologie catholique* I-XV, red. A. Vacant et al., Paris 1930-50.
- EC *The Catholic Encyclopedia*, 15 voll., New York 1907-13.
- ECat *Enciclopedia Cattolica* I-XII, Citta del Vaticano, 1948-54.
- EGC *Epistolario di San Giuseppe Calasanzio*, ed. L. Picanyol, SP (Editiones Calasancianae), Roma 1950-1956, I-IX.
- EHM Eusebius Hieronymus, *Commen. in Evang. Matthaei*: PL.
- EI *Enciclopedia Italiana*, 35 voll., Roma 1929-49.
- EKość *Encyklopedia Koscielna*, ed. M. Nowodworski, 33 voll., Warszawa 1873-1933.
- EK *Encyklopedia Katolicka*, 6 voll., Lublin 1973-1993.
- EncOrg *Encyklopedia Powszechna S. Orgelbranda* I-XXVIII, Warszawa 1859-68.
- Eph.Cal. *Ephemerides Calasancianae, comment. bimestre* Edit. Calas., Roma 1931ss.
- ES Ephrem Syrus, sermo *De Sanctissimae Dei Genitricis Virginis Mariae Laudibus: Opera Omnia*, Antverpiae 1619.
- FDR St. a I.M. Papczyński, *Fundatio Domus Recollectionis...*, ca 1675: "Positio" pp. 358-368.
- FHM *Fontes Historiae Marianorum*, ed. Institutum Historicum Marianorum, 1-, Varsaviae 1995-
- FLL Forcellini et al., *Lexicon Totius Latinitatis*, Patavii 1864.
- GMJ Gregorius Magnus, *Moralia in Job*: PL.
- Gloger Z. Gloger, *Encyklopedia Staropolska Ilutrowana* I-IV, Warszawa 1900-03, 1974.
- HEM Hugo, *In Evangelium secundum Matthaeum*, in: *In Evangelia...*, Coloniae Agrippinae 1621.

- HierCat *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum [...]; ab A.D. 1923: Hierarchia catholica et recentioris aevi I-VII*, ed. C. Eubel et al., Monasterii, Patavii 1898-1979.
- HOL Horatius Flaccus, *The Odes and Epodes*, Leipzig 1869.
- HP *Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny I-II*, red. R. Gustaw, Poznań 1971-72.
- IC S. Papczyński, *Inspectio Cordis*, ms., s.l., s.a: ed. InstitHM (FHM 9), 2000.
- ICDO Isidorus Clarius, *In sermonem Domini ... Orationes*, Venetiis 1556.
- ICH anon., *De imitatione Christi*, ed. Pax, Warszawa 1981.
- ICHH Ioannes Chrysostomus, *Homiliae*: PG.
- ICK Thomas à Kempis, *De Imitatione Christi*, Romae 1925.
- ICPC Ioannes Chrysostomus, *In omnes D. Pauli epistolas commentarii*, Basileae 1536.
- ICPH Ioannes Chrysostomus, *In Psalmos Homiliae*, Venetiis 1549.
- InstitHM Institutum Historicum Marianorum (cf. FHM).
- ICDO Isidorus Clarius, *In sermonem Domini...Orationes*, Venetiis 1556.
- IHEG Isidorus Hispalensis, *Enarrationes... in Genesim*, Rothomagi 1647.
- Informatio Posnaniensis. Beatificationis et Canonizationis Ven. Servi Dei Stanislai a J.M. Papczyński [...]. *Informatio super dubio an sit signanda Commissio Introductionis Causae* [...], [Romae 1772]
- INPR Isidorus, *De Nativitate Domini, Passione et Resurrectione*, Haganoae 1529.
- IoanOp Ioannes a Iesu Maria OCD, *Opera Omnia*, Coloniae Agrippinae 1622.
- IQE Isidorus, *Quaestiones in Vet. Test.– In Exodum*: PL
- ISP Iuvenalis, *Satyrae*, Parisiis 1644.
- IVM Ildelfonsus, *De Virginitate S. Mariae...*, Parisiis 1576.
- Jarra St. od J. M. Papczyński, *Mistyczny Kościół Boży*, transl. Eug. Jarra, Stockbridge, MA. 1965.
- Kr. [M. Kraus, SP], *Provincia Poloniae Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum (1642-1686)*, ms.

- (1692-1701?), in: Arch. Centr. Scholarum Piarum Budapestini.
- Kraus [M. Kraus, SP], *Provincia Poloniae CC.RR. Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum (1642-1686)*, ms. (1692-1701?), – ACSP Hung., For. 0-6. Nr. 70.
- Krzyz. Cas. J. Krzyżanowski, MIC, *Stanislaus a I. M. Papczyński (1631-1701), Magister Studii Perfectionis, Dissert. ad Laur. in S. Theol.*, ed. dactylogr. Romae 1963.
- LAA Stanislaus a I.M. Papczyński, *Litterae ad P. Alexium Armini, S.P.* (1688), – SH, 8.
- LCC Stanislaus a I.M. Papczyński, *Litterae ad P. Cosmum Chiara, S.P.* (1670), – SH, 4.
- LCG Lippomano L., *Catena in Genesim ex authoribus ecclesiasticis (...J connexa*, Parisiis 1546.
- LCL *Loeb Classical Library*, London – Cambridge.
- LEP J. Lanspergius, *Exegesis in Passionem D.N.I.C.*, in: *Opera*, Coloniae Agrippinae 1630.
- LG *Lumen Gentium*, Constit. Conc. Vatic. II.
- LGRM *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie* I-VII, Supl. I-III, red. W.H. Roscher et al., Leipzig 1884-1937.
- LH *Liturgia Horarum iuxta ritum Romanum*. Officium divinum ex decreto sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum I-IV, Citta del Vaticano 1972.
- LHP J. Lanspergius, *Homiliae in Passionem D.N.I.C.*, in: *Opera*, Coloniae Agrippinae 1630.
- LITA Laurentius Iustinianus, *De triumphali agone mediatoris Christi*, in: *Opera omnia*, Venetiis 1606.
- LLMA *Lexicon Latinitatis Medii Aevi*, Turnhout 1975: CChrM
- LMPD Leo Magnus, *De Passione Domini*: Corpus
- LP Lyranus N., *Biblia Sacra... Postilla*, Venetiis 1588.
- LPA M. Annaeus Lucanus, *Pharsalia...*, Amsterodami 1665.
- LSN Leo Magnus, *Sermones, In Nativitate D.N.I.C.*: PL.
- LSQ Idem, *Sermones, De Quadragesima III*: PL.

- LThK *Lexikon für Theologie und Kirche I-X*, ed. J. Hofer, K. Rahner, Freiburg im Br. 1957-65.
- LUI *Lessico Universale Italiano*
- MIR *Missale Romanum, Lectionarium I-III*, Vaticani 1971
- MH Macarius Aegyptius, *Homiliae*: PG
- MOPast I. Marchantius, *Opuscula Pastoralia...*, Coloniae Agrippinae 1642.
- MR *Martyrologium Romartum Gregorii papae XIII jussu editum [..]*, ed. H. Delehaye et al., Taurinum 1939.
- Nav. Georgio A. Navikevičius, MIC, *Stanislaw di Gesù Maria Papczyński (1631-1701). Scolopio e Fondatore della Congregazione dei Padri Marani*, Dissertatio ad Lauream in Fac. Hist. Eccl., Roma 1960.
- NTGEU *New Times Grande Enciclopedia Universale I-XX*, Times Italia, Milano 1992.
- NV St. a I.M. Papczyński, *Norma Vitae Religiosae...(1694-98): Positio*, pp. 450-483.
- NVC [S. Papczyński], *Norma Vitae Clericorum Recollectorum immaculatae Conceptionis B.V. Mariae alias Marianorum animabus Purgatorii Suffragantium in Regno Poloniae, Varsoviae 1687*, descriptio ms. 1776: Prot. Bals., 210-222.
- NVD Nieremberg I.E., *Vita Divina*, Monasterii Westphaliae 1642.
- NVR [S. Papczyński], *Norma Vitae Religiosae Congregationi B.V. Mariae sine labe Conceptae Eremitarum fidelibus defunctis praecipue Militibus et peste sublatis Suffragantium Proposita*, ms. orig., Romae 1694/[1698]: ed. InstitHM (FHM 10, 27-68), 2001.
- OC Ioannes Papczyński, *Orator Crucifixus...*, Cracoviae 1670
- OT Cesare, Sallustio, Cicerone, Ovidio, Virgilio, Suetonio, *Opere*, ed. T. Tentori, Napoli 1914.
- PAMO Petrus de Alcantara, *De Meditatione et Oratione libellus aureus*, Coloniae Agrippinae 1624.
- Pawłowski D. Pawłowski, *Vita P. Gasparis Drużbicki Poloni Sl.*, Cracoviae 1670: AGSI.
- PDK *Polska – Jej Dzieje i Kultura I-II*, ed. Stanisław Lam, Warszawa s.d.

- PEK *Podieczna Encyklopedia Koscielna I-XLIV*, ed. Z. Chelmicki et al., Warszawa 1904-1916.
- PDIC Perus Damianus, *De Inventione S. Crusis*, in: *D. Petri Damiani Opera*, Romae 1606.
- PDO Petrus Damianus, *Opuscula Nonnulla*: PL.
- PG *Patrologiae cursus completus. Series Graeca I-CLXI*, ed. J.P. Migne, Paris 1857-66.
- PL *Patrologiae cursus completus, Series Latina I-CCXVII*, ed. J.P. Migne, Paris 1878-90.
- PLy S. Papczyński, *Panegyris Lyrica Ep. Io. Gembicki decantata*, Varsaviae s.d.: ed. InstitHM (FHM 10, 99-116), 2001.
- Positio Posnanien. Beatificationis et Canonizationis S.D. Stanislai a I.M. Papczyński..., *Positio super Introductione Causae et super Virtutibus*, Romae 1977.
- P.P. Copia Publica Transumpti Processus Ordinaria auctoritate in Curia Posnanien. constructi super fama sancttatis vitae, virtutum et miraculorum Servi Dei Stanislai Papczyński [...], ms. – APost.MIC, Romae.
- PPM [S. Papczyński], *Panegyricus Principi Michaeli Korybuth consecratus*, Varsaviae 1669: Ed. InstitHM (FHM 10, 117-146), 2001.
- PRAb Stanislaus a I.M. Papczyński, *Protestatio Romam abeuntis* (1667), – SH, 3.
- PRAr St. a I.M. Papczyński, *Prodromus Reginae Artium*, Varsaviae-Cracoviae 1663, 1664, 1665, 1669/1670. Proc. Posn. – Acta originalia Processus Posnan. in Causa Beatificationis S. D. Stanislai Papczyński, in: AAP: APS 10.
- PSB *Polski słownik biograficzny I-*, ed. Polska Akademia Umiejetnosc (od 1957 Polska Akademia Nauk), Krakow 1935-
- Prot. *Protocollum Ordinis Beatae Mariae Virginis Immaculatae Conceptionis Congregationis Polonae, Defunctorum et Parochorum Suffragatricis sub Regula Imitationis Decem Virtutum seu Decem Beneplacitorum B. Mariae V. [...] Connotantur cum consensu et supplicatione totius Congregationis per Adm Reverendum Patrem Ioachimum a Sancta Anna [...] Anno Virginei partus 1705 In Colle Mariano Eremitae Corabievien-sis die 13 Maij*, Exemplar Ms. (ca 1744), Arch. priv. Muniak (Cracoviae).

- Prot. Bals. *Protocollum Ordinis Mariani immaculatae Conceptionis B.V. Mariae [...], Conscriptum a P. Fr. Alexio de S. Octaviano Fischer, eiusdem Ordinis [...] Commissario*, ms., Balsamão 1758, – in *Archivo Camerae Municipal, Vila Real (Lusitania)*.
- Proc. Posn. *Acta originalia Processus Posnan. in Causa Beatificationis S. D. Stanislai Papczyński*, in: AAP: APS 10.
- PSB *Polski słownik biograficzny I*: ed. Polska Akademia Umiejętności (od 1957 P. A. Nauk), Kraków 1935-
- PVSim Stanislaus a I.M. Papczyński, *Professio votorum simplicium* (1656), – SH, 2.
- Relacje *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690 I-II*, Berlin 1864.
- Resp. ad AFP Posnanien. Beatificationis et Canonizationis Ven. Servi Dei Stanislai a I.M. Papczyński [...]. *Responsio Ad Animadversiones R.P.D. Fidei Promotoris, Super Dubio An sit signanda Commissio Introductionis Causae [...]*, ed. Alegiani, ca 1775, – AAP: APS 9.
- RLLM Richardus a S. Laurentio, *De Laudibus B. Mariae Virginis*, Duaci 1625.
- RThom *Revue thomiste. Revue doctrinale de théologie et philosophie*, Paris, St. Maximin, Toulouse 1893-1946, 1947-
- RTST Rupertus Tuitiensis, *De Sancta Trinitate et Operibus eius: Corpus*
- Sawa *Mistyczna świętynia Boga którą w chrześcijańskim ukazał kapłan polski Czcigodny Ojciec Stanisław* od J.M. etc., wyd. Kraków 1675, transl. sm., s.a.
- SC [Stanislaus a I. M. Papczyński], *Secreta Conscientiae ad Reverendum Patrem N.N. Poloniae V[icarium] meum in Spiritualibus Magistrum* (1656), – SH, 1.
- SGKP *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich I-XV*, Ed. K. Sulimierski et al., Warszawa 1880-1902 (przedruk 1975-77).
- SH *Scripta Historica P. Stanislai a I.M. Papczyński*, ed. crit. Institutum, Varsaviae 1999 (FHM 8).
- SLB Salvianus, *Libri*, Berolini 1877.
- SJPol *Słownik języka polskiego I-X*, PAN, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958-1968.
- SLL *Septem Linguarum Calepinus, Hoc est Lexicon Latinum*, Patavii 81758, 2 voll.

SOP	Suetonius Tranquillus, <i>Opera omnia</i> , Parisiis 1684.
SPO	Seneca L.A. Philosophus, <i>Opera omnia</i> , Antverpiae 1652.
SSLP	J. Sondel, <i>Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków</i> , Kraków 1997.
Statuta	<i>Statuta Patrum Marianorum Ordinis B.V.M. sub tit. Immaculatae Conceptionis, Defunctis et Parochis in Cura Animarum suffragantium Congregationis Ppolonae</i> , Romae 1723.
Syd.	Stefan M. Sydry, MIC, <i>Czcigodny Sluga Boży O. Stanisław od Jezusa Maryi Papczyński i jego dzieło w świetle dokumentów</i> , Warszawa 1937.
TIC	Toletus Fr., <i>In Sacrosanctum Ioannis Evangelium Commentarii</i> , Romae 1590.
TDM	St. a I.M. Papczyński, <i>Templum Dei Mysticum...</i> , Cracoviae 1675.
Teix.	João Teixeira Coelo de S. Paio, <i>Vida do Ven. Servo de Deos, o Padre Estanislaio de Jesus Maria, Fundador da Congregação e Ordem dos Religiosos...</i> , Lisboa 1757.
TLR	Tertullianus, <i>Liber de Resurrectione Carnis</i> : PL.
TMV	S. Papczyński, <i>Triumphus sine originali macula conceptae Magnae Virgini</i> , in: D. Kochanowski, <i>Novus asserendae Immaculatae Conceptionis Deiparae Virginis Modus</i> , Casimiriæ ad Cracoviam 21669, [XVIII-XIX]: ed. InstitHM (FHM 10, 147-154), 2001.
TII	Stanislaus a I.M. Papczyński, <i>Testamentum Alterum (1699/1701)</i> , – SH, 14.
VA	P. Virgilii Aeneis, <i>Opera</i> , ed. Weise, Lipsiciae 1844.
VF	[Mansuetus Leporini, OFM Ref.], <i>Vita Fundatoris Congregationis Polonae Ordinis Immaculatae Conceptionis Beatae Mariae Virginis</i> , in: Prot., pp. 3-16.
VFSH	Vincentius Ferrerius, <i>Sermones hyemales</i> , Lugduni 1558.
VOL	Virgilius, <i>Opera</i> , Lipsiae 1844.
VW	Casimirus Wyszyński, <i>Vita Venerabilis Servi Dei Patris Stanislai a Iesu Maria Qui Congregationem Religiosorum Marianorum Immaculatae Conceptionis B. V.M. [...] instituit</i> , ms. 1754, in transcr. ms. 1772 – APost.MIC.
WEP	<i>Wielka Encyklopedia Powszechna I-XIII</i> , Warszawa 1962-1970.

NORMA VITA
Religiosa Congregationi
B. V. MARIAE
Sine labe Concepta
Eremitarum Marianorum fide-
bus defunctis praecipue Militibus
et peste Sublatis Suffragantium
Proposita
et ab Eminentissimo et Primum Dno Dno
Lucio Cardinali Colloredo
ex Commissione Sacrae Congregatio-
nis Regularium et Episcoporum
Correcta
Romae Anno Dni 1694to.

Prefatio ^{II} Informatoria

Congregationem Immaculatae Conceptionis hanc,
de qua te informamus. Lector benevolentissime in Ita-
lie Eremitico placuit piertissimo Auerstii Rephano
Wierzbouio, Posnaniensi Episcopo, et Nominato Ar-
chiepiscopo Sremsensi, laudabiliter vitam perfuncto,
canonicè erigere; tum Sanctissimo Domino Nostro D.
Innocentio Papa XI felix recordationis certis In-
dulgentijs atq; Confraternitate dotare; Serenissimo de-
mum atq; Invictissimo Principi Joanni tertio, feli-
cissimo Regi Poloniae cum uniuersa Rep. Polona
in Comitibus Generalibus 1677 Varavia celebratis
probare, et in perpetuam assumere protectionem. Sim-
ulcro Eremitas in triplici differentia olim fuisse et
nunc esse docet in quor. regul. eruditissimus P.
Emmanuel Rodericus Lusitanus Minoritans Ob-
seruantia notus Theologus: Alij enim Sunt (in-
quit ille) Serbita per mundum euntes: Alij dicun-
tur Anachorita seu Solitarij, tertij dicuntur Ca-
nobita. Inter quos omnes illi, qui profitentur
vitam religiosam in Ordine viuenda approbata à
Papa, aut ab Episcopo (quod notandum censuerim)
habentes Superiorem, nihil habere possunt proprium
et inter personas Ecclesiasticas computantur, Scon-
dere

NORMA VITAE

RELIGIOSAE CONGREGATIONI B.V. MARIAE
SINE LABE CONCEPTAE
EREMITARUM MARIANORUM

fidelibus defunctis
praecipue Militibus et peste sublatis Suffragantium^{a1}

proposita et ab Eminentissimo et Reverendissimo
Domino Domino Leandro^b Cardinali Colloredo
ex Commissione Sacrae Congregationis
Regularium et Episcoporum²
Correcta

Romae

Anno Domini 1694-to.^c

a-a “Norma Vitae Clericorum Recollectorum immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae alias Marianorum animabus Purgatorii Suffragantium in Regno Poloniae” (NVC) *b* in ms. erronee: “Lucio” (NVR) *c* In calce frontispicii annotatum est: “No. 32. productum iudicialiter die 16. Martii 1773. Franciscus Groszkowski Notarius mp.”; erat enim unum ex scriptis Servi Dei Stanislai Papczyński in eius Processu Beatificationis Romam mandandis ibique examinandis.

¹ Institutum a P. Papczyński anno 1673 fundatum denotatur uti “Congregatio”, quia solummodo anno 1699, quo approbationem pontificiam obtinuit, promissum est ad statum Ordinis votorum solemnium. Cf. *Positio*, 537-557.

² Leandro Colloredo (1639-1709), anno 1686 cardinalis creatus, sub Innocentio XI et Innocentio XII in variis Commissionibus et Congregationibus Vaticanis laborabat. Cf. *Positio*, 459, no. 1.

Introduction

Title and Aim of This Work

Norma Vitae (NV), or the *Rule of Life*, is presented here in its final version of 1694-1698; the full title reads: *Norma Vitae Religiosae Congregationi B. V. Mariae sine labe Conceptae Eremitarum Marianorum*³ *fidelibus defunctis praecipue Militibus et peste sublatis Suffragantium Proposita et ab Eminentissimo et Reverendissimo Domino Lucio [Leandro*⁴*] Cardinali Colloredo*⁵ *ex Commissione Sacrae Congregationis Regularium et Episcoporum Correcta*. The NV is a legislative document intended as a rule or constitution of the Congregation of Marian Fathers, founded in 1670. The by-laws contained in the NV regulate, both spiritually and practically, the entire life of the Marian Fathers, and are intended for the sanctification of the members and the achievement of the community's goals.

Composition and Contents

The *Rule of Life*, which consists of an *Informative Preface* (*Prefatio Informatoria*) and nine chapters, stipulates the means that the community's members were to use in order to contribute to the greater glory of God and their own growth in perfection through their lifestyle and work. The *Rule* specifies what the Marians were to do daily and hourly in order to fulfill the vows of obedience, pov-

³ It was only in 1699—thanks to receiving papal approval—that the Marians ceased to be called the “Society of Marian Fathers,” bound merely by simple vows, and were no longer designated as “hermits.” They became an “Order” (Ordo), bound by solemn vows and free from the legal status of hermits; cf. *Positio*, pp. 537-557.

⁴ The Latin manuscript erroneously gives his name as “Lucio,” probably because the letter accompanying the corrected text of the NV only gave his name with the first initial L.

⁵ Leandro Colloredo (1639-1709) became a cardinal in 1684. He served on various Vatican committees and Congregations during the pontificates of Popes Innocent XI and Innocent XII; cf. *Positio*, p. 459, footnote 1.

erty, and chastity by following ascetic disciplines and counsels in the spirit of love, mortification, and inner recollection. Therefore, the *Rule* contains elements of both a religious institute's rule and of a constitution, and for that reason, Fr. Papczyński, who strove to obtain papal approval for his Order, did not consider choosing any of the rules already existing and approved by the Holy See. It seems that his original concept was for the Marian Fathers to have only constitutions, approved by the Holy See, instead of a rule (according to the principle *constitutiones pro regula*).

It is true that an addition was introduced later into the *Rule's* text, obligating the Marians to observe the Rule's regulatory precepts along with the *Rule of St. Augustine*⁶; however, it seems that the Marians have never been formally bound by the said *Rule*. The addition was made to strengthen the Marian Order's legal position within the Church by demonstrating that their way of life was in accordance with the *Rule of St. Augustine* and that the NV's spiritual kinship with that *Rule* best suited the Marians and had, therefore, all the qualities necessary for receiving the Holy See's approval as *constitutiones pro regula*. Indeed, the NV contains such an ample spiritual doctrine, so many ascetic principles in the spirit of the Gospel and the Tradition of the Church, that it is comparable with the early religious rules indicated by the Fourth Lateran Council of 1215 as the only rules upon which future religious congregations were to be based.

Authenticity of the Text, Its Source and Subsequent Editions

It has been generally accepted that the author's name is not displayed on the cover of the constitutions of a religious congregation. The same principle applies here: Fr. Papczyński was not named as the author either on the book's cover nor within the contents. However, there is no doubt as to his authorship, for which there are proofs both internal (the book's style), and external. Only once did St. Stanislaus Papczyński refer to the NV as *leges meas*, or "my laws," but further confirmation of his authorship may be

⁶ Cf. *Rule of Life*, Chapter I, §1.

found in the writings of various authors and in the entire Marian tradition.⁷

The exact date of Fr. Papczyński's first creating the NV is unknown. For the first time, it was mentioned as a finished work around October of 1672, when the holy Father Founder presented the NV to Krajewski, the first candidate to his Congregation. Thus, we may assume that the work was completed probably after December 11, 1670, (the day, when—during his *Oblatio*—St. Stanislaus first spoke of his desire to found a Congregation of Marian Fathers) and shortly after his arrival at Karski's court in September 1671. Later, he had to make certain alterations of the text so that it would conform to the Statutes imposed by Bishop Święcicki in the Korabiew Hermitage. These Statutes commanded the hermits to obey the prescripts set forth in the NV and named Fr. Papczyński the community superior. As a result, the original NV, which was supposed to describe—as we may assume—an active, apostolic Congregation, had to be adapted to the life of the “Marian hermits.” Presumably, after further alterations of the text, this NV version appeared in print in 1687.

The 1687 edition of the NV was submitted to the Sacred Congregation for Bishops and Religious, where it was “corrected” by Cardinal Colloredo in 1694. In 1698, this version was prepared for print under the imprimatur of Bishop Popławski. The *Informative Preface* by Fr. Papczyński was also added at that time. In the end, the decision to print the 1694-1698 version was canceled, since after the death of Bishop Witwicki on March 4, 1698, the Marians renewed their efforts to obtain papal approval of their Congregation. In case of a successful outcome, it would have been necessary to adopt the NV to the new legal status of the Marian Institute prior to sending it to print.

The 1694-1698 manuscript has survived to our times and was included in the *Positio* (pp. 450-483), along with other 1687 versions of the text, given in the footnotes. The 1694-1698 version of

⁷ Cf. *Positio*, pp. 451-552, where it is explained that the objections to his authorship are groundless.

the NV also became the basis for the critical edition, published as: Stanislaus Papczyński, *Norma Vitae et Alia Scripta*, Varsoviae 2001 (NVS).⁸ Sources used by Fr. Papczyński for composing the *Rule of Life*, and proof of the authenticity of its text, are given in the critical edition,⁹ which also explains the arrangement and scholastic method used for the current edition of the NV.

Finally, it is worth mentioning that the *Rule of Life* no longer legally binds members of the Congregation of Marian Fathers, which was renovated in 1909. However, it remains a valuable expression of the Marian spirituality of the Founder and of the Congregation of Marian Fathers.

Casimir Krzyżanowski, MIC

⁸ NVS, pp. 27-64.

⁹ *Ibid.*, pp. 20-24.

[p. 2:]

Praefatio Informatoria

1. Congregationem Immaculatae Conceptionis hanc, de qua te informamus, Lector benevolentissime, in statu Eremitico placuit pientissimo antistiti Stephano Wierzbovio, Posnaniensi Episcopo et Nominato Archiepiscopo Gnesnensi, laudabiliter vita perfuncto, canonicè erigere¹; tum Sanctissimo Domino nostro D. Innocentio papae XI felicis recordationis certis indulgentiis atque confraternitate dotare²; serenissimo demum atque invictissimo Principi Ioanni tertio, felicissimo Regi Poloniae cum universa Republica Polona in Comitibus Generalibus [anno] 1677 Varsaviae celebratis probare et in perpetuam assumere protectionem³.

2. Enimvero Eremitas in triplici differentia olim fuisse et nunc esse docet in *Quaestionibus Regularibus* eruditissimus P. Emmanuel Rodericus Lusitanus Minoritanae Observantiae notus theologus: alii enim sunt (inquit ille) “Serbitae” per mundum euntes; alii dicuntur “Anachoritae” seu Solitarii; “tertiū dicuntur Coenobitae”⁴. Inter quos omnes ii, qui profitentur vitam religiosam in Ordine vivendi approbato a Papa, aut ab Episcopo (quod notandum censuerim) habentes Superiorem, nihil habere possunt proprium et inter personas Ecclesiasticas computantur.⁵ [p. 3:]

¹ Congregatio Immaculatae Conceptionis die 21 aprilis 1679 canonicè erecta est; cf. *Positio*, 383-400 (Doc. XI, 1-4). Episcopus Stephanus Wierzbowski (1620-1687), Ordinarius Posnaniensis ab anno 1663, a rege Sobieski anno 1686 Archiepiscopus Gnesnensis nominatus est, sed ante mortem approbationem Sanctae Sedis pro hac nominatione non obtinuit. Cf. *HierCat* IV, 287.

² Cf. Innocentius XI, breve *Cum sicut accepimus*, 20 martii 1681; cf. *Positio*, 404-409 (Doc. XI, 6).

³ Cf. *Approbatio fundationis Eremitarum in Eremo Korabieviensi*, in: *Positio*, 376-378 (Doc. X, 7), ubi in fine legitur: “et hanc Congregationem sub Nostram [i.e. regis Ioannis III Sobieski (1674-1698)] et Reipublicae Protectionem perpetuo assumimus”.

⁴ Cf. Rodericus (Rodrigues) Emanuel (Manoel), *Quaestiones Regulares et Canonicae*, Turnoni 1609, III, 151-152 (Quaest. 69, art. 4).

⁵ Cf. *ibid.*, p. 152: “concludo [...] statum Eremitarum [...] inter personas ecclesiasticas et religiosas numerari”.

Gaudere quoque praesertim istiusmodi Eremitas privilegiis monachorum et clericorum, fori et canonis, praeter multos alios, Lezana tom. 2. q. reg.,⁶ Angelus in conf. 121,⁷ sunt authores; nec quisquam, quantum nosse potui, huic sententiae adversatur. Quam opinionem, uti communem etiam Domini de *Rota decis. 1. de Regul.* in antiquis sunt amplexi, teste Laureto de Franchis, pars 2. q. 41.⁸

Vita autem Eremitarum, de quibus hic loquimur, est approbata "in statu poenitentium", *c. aliud, 10, q. 1*, ut idem Lauretus notavit.⁹ Ex quo sequitur non indigere illos ulla approbatione, cum iudicialiter et canonicè ab Ordinario loci sunt admissi.

Censet praeterea Lezana Romanus theologus loco citato: eum, qui talem statum Eremiticum vovit de futuro, teneri voto satisfaciendi.¹⁰ Quod si iam est amplexus hunc statum in aliqua praesertim Congregatione Eremitarum saltem ab Episcopo approbata et in ea professionem emisit, talis non potest hunc statum mutare, nisi cum dispensatione Romani Pontificis ad instantiam Superioris dictae Congregationis obtenta ob causas iustissimas et gravissimas, idque propter praeiudicium tertii. Ita Sacra poenitentiarum, consultata a quodam istiusmodi Eremitarum Superiore, declaravit [anno] 1691.¹¹

Habitantes autem in caenobiolis tales Eremitas non [p. 4:] includi in prohibitione de novis domibus recipiendis posseque habere modum vivendi approbatum ab Episcopo degentes in Congrega-

⁶ Cf. Lezana Io. Baptista de, *Summa Quaestionum Regularium*, vol. I, Venetiis 1646, t. II, 47a-b (c. VII, nos. 4-6).

⁷ Est citatio desumpta ex infra indicato opere De Franchis (no. 1). Videtur quod agitur de Angelo (de) Lautusca, de quo legitur in: T. Del Bene, *De immunitate et iurisdictione ecclesiastica*, Lugduni 1674, in frontispicio et in p. 83, sed non potui opus dicti Angeli, in quo ageretur de Eremitis, invenire.

⁸ Cf. De Franchis Lauretus, *Controversiae inter Episcopos et Regulares*, Romae 1656, II, 493-494 (q. 41, nos. 1. 2. 4).

⁹ Cf. *ibid.*, p. 494 (no. 2). Citatio: "c. aliud, 10, q. 1" respicit ibi aliam sententiam: "Tales enim Eremitae sunt et esse debent sub obedientia Episcopi".

¹⁰ Cf. Lezana, *op.cit.*, loc. cit., no. 9: "votum validum est et obligatorium".

¹¹ Quasi certe P. Papczyński hic de seipso loquitur, nam is Romae anno 1691 fuit et modum solvendi problema desertorum e sua Congregatione quaerebat. Cf. *Positio*, 504-506. 513-519.

tione affirmatissime ostendit peritissimus Iuris Pontificii interpres *Prosper Fagnanus 2. Decret. in c. Nullus*, n. 55.¹²

Atque tales ordinari posse ad titulum Paupertatis, sive Congregationis (quod magis Romae probatur), nemo dubitare queat.

3. Haec praemissa breviter ad informandos eos, qui sinistre de praesenti sentiunt et loquuntur Instituto, partim ob ignorantiam eius, partim ob malam informationem.¹³ Quod si pauca sequentia capita, his Eremitis Marianis proposita ad observandum benigniore oculo inspexerint, utique benevolentiores in eos futuri; qui nihil aliud praeter Deum et gloriam eius, praeter honorem Virginis electissimae, praeter salutem animarum et propriam, praeter suffragia defunctorum, quaerunt aut concupiscunt.¹⁴

Caeterum quamvis haec Congregatio in exposito statu Eremitarum sit erecta, non tamen ita solitudini inhaeret, ut non meritum sibi quandoque^a ducat, proximorum etiam spiritualibus obsequiis, quantum fas est, absque praeiudicio alieno, occupari.¹⁵

^a in ms. est verbum adiunctum, interscriptum (NVR)

Neque prorsus Eremiticum titulum sic exambit, ut cuiquam se exaequet. Verum sanctissimos quosque ac vetustissimos et religiosissimos Ordines ac Instituta omnia, ita sibi colenda [p. 5:] esse censet, ut omnium se ultimam profiteatur et eorum submisce commendet se protectioni et charitati.

¹² Cf. Fagnani Prosper, *Commentaria in Secundum Librum Decretalium*, Romae 1661, – a) p. 60: *De Foro Competenti*, Cap. Nullus, no. 57 et in *Summario huius puncti* (p. 51), ubi tamen legitur: “**non** recipiendis”; – b) p. 59: *ibid.*, n. 55 et in *Summario huius puncti* (p. 51). Confirmatur magna opinio auctoris de Prospero Fagnani (“peritissimus Iuris Pontificii interpres”) in: *Da San Mauro Zaccaria, art. Fagnani Prospero: ECat V, 957-958*: “I suoi commentari alle Decretali [...] gli valse-ro un posto eminente tra i canonisti postglossatori”.

¹³ Agitur de adversariis Instituti a P. Papczyński fundati, quorum nomina sunt nobis plerumque ignota, attamen de eis sermo est ab initio foundationis sive in scriptis Fundatoris sive in documentis hoc Institutum respicientibus. Cf. *Positio*, 361 (Doc. X, 5, n. 8). 425 (Doc. XI, 10). 430-433 (Doc. XI, 11). 504-505 (Doc. XIII, intr.). 513 (Doc. XIII, 3, intr.); CP, *Epistola Dedicatoria*, in fine.

¹⁴ Cf. infra, c. I, no. 2, ubi agitur de fine Instituti.

¹⁵ Cf. *ibid.*, no. 3.

4. Ex his omnibus colligere quisque benevole queat, hoc praesens Eremitarum Marianorum Institutum in statu per ius canonicum approbato fundatum, nulla alia approbatione indigere. Nam cum pro confirmatione eius Praepositus generalis ad Sanctam Sedem Apostolicam recurrisset,¹⁶ totum^b negotium inprimis a Sacra Nuntiatura Apostolica Polona per annum fere fuit examinatum et ex istius informatione in Urbe quoque diutius ventilatum.¹⁷

^b in ms. legitur: "totumque" (NVR) ^c in ms. legitur: "fuisset" (NVR)

Tandem per Eminentissimum Cardinalem supradictum responsum est, sufficere huic approbationem loci Ordinarii et hanc Normam Vitae ab Eminentia Sua summo studio evolutam summaque sapientia correctam; prout in authenticis Eminentiae suae literis ad Praepositum et Socios datis et Illustrissimo ac Reverendissimo Domino feliciter moderno Antistiti nostro Posnaniensi¹⁸ praesentatis et acceptatis continetur.¹⁹ [p. 6:]

¹⁶ P. Papczyński talem recursum ad Sanctam Sedem anno 1692 per supplices libellos fecit. Cf. *Positio*, 515-519 (Doc. XIII, 4, a-b).

¹⁷ Supplex libellus, quem P. Papczyński die 22 augusti 1692 e Polonia ad Sacram Congregationem Episcoporum et Regularium misit approbationem seu confirmationem Apostolicam sui Instituti petens, die 5 septembris 1692 ad Nuntium Apostolicum in Polonia "pro informatione et voto" mandatus est (cf. *ibid.*). Informatio Nuntii de Instituto Marianorum, de qua hic mentio facta est, evidenter in forma scripta redacta, ad nos nec in copia pervenit.

¹⁸ Agitur de episcopo Ioanne Stanislao Witwicki (1687-1698); cf. *HierCat V*, 322.

¹⁹ Dictae literae ad nos nec in copia pervenerunt.

CAPUT I De Fine et Admissione

1. Cum ^anulla Communitas absque legum praesidio subsistere queat, nec deceat quenquam in hac mortalitate exlegem esse: proinde vos^a in una^b Societate congregati^c et caenobiolis inclusi, sub ^dunius^e Praepositi regimine ^f(praeter S. Augustini Regulam)^f haec ^gpaucula Statuta pro vestra interna tranquillitate et securitate conscientiarum vestrarum^g sedulo contendetis observare.

^{a-a} *“Eremitas vagos, arbitrataque proprio solitariam vitam ducentes, Sacrae Congregationis decreta tolerari non permittant; vos more primi generis Eremitatum quorum, teste Angelico Doctore, Christus caput est,”* (NVC); cf. Thomas de Aquino, *“Summa Theologica”* II-II, q. 188, ad 2-3. ^b om. (NVC). ^c *“adunati”* (NVC) ^d add. *“Episcoporum iurisdictione”* (NVC) ^e *“uniusque”* (NVC) ^{f-f} om. (NVC) ^{g-g} *“pro gloria Dei, vestrarumque salute animarum”* (NVC)

2. Inprimis^h finem vestrae Congregationisⁱ diligenter et assiduo^j expendite; qui sicut omnium sanctissimarum Religionum, ita vester communis esse debet: maius incrementum divinae gloriae et cum seria ad perfectionem tendentia propriae salutis cura. “Quid enim prodest homini”, docente Salvatore, “si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur?” [Mt 16, 26] Ne tamen otiosi stetis in Vineam^k Domini, cultum Immaculatae Conceptionis electissimae Dei Matris Virginis pro modulo virium vestrarum promovebitis²⁰ et fidelium defunctorum piacularibus poenis addictorum animabus praecipue militum et peste extinctorum, summo studio, pietate, fervore, suffragabimini.²¹ [p. 7:]

^h *“Ante omnia”* (NVC) ⁱ *“Societatis”* (NVC) ^{j-j} om. (NVC) ^k *“via”* (NVC)

²⁰ Hoc modo prima vice promotio cultus Immaculatae Conceptionis B.V.M. proclamatur uti finis specialis Congregationis Immaculatae Conceptionis.

²¹ Cf. *Positio*, 370, no. 2 (Doc. X, 6a, § 2). 395 (Doc. XI, 4, § 2).

3. Quanquam non prohibebuntur, qui fuerint eiusmodi talentis dotati, parochos in laboribus ecclesiasticis humiliter adiuuare;²² si quando praeuia facultate Ordinariorum et Superiorum, ab illis fuerint advocati: ^acum non rigorose adeo contemplativa vita vobis conveniat, etsi in statu Eremitarum fundati sitis.^{a.23}

^{a-a} om. (NVC)

4. Iam vero vestram Societatem expetentes bene sint noti, aut saltem commendati: literas praeterea legitimi ortus exhibeant: animo vitae perfectius instituendae, mores institutis accommodandi, ad finem vocationis perseveranter contendendi veniant: tum nullis censuris, debitis, litibus, implicati sint.

5. In educatione tyronum Apostolicae Constitutiones²⁴ teneantur, nec ad votorum iuramentique perseverantiae emissionem prius idonei esse censeantur, quam fuerint in omni genere mortificationis, orationis, poenitentiae, recollectionis aliarumque virtutum studio bene probati: norintque facta professione, viam sibi deserendae vocationis ^b(excepto ad strictiorem observantiam alicuius Religionis approbatae, cum venia Praepositi Congregationis et Apostolica dispensatione, transitu)^b perpetuo praeclusam esse.^{c.25}

^{b-b} “*etiam praetextu strictioris observantiae sequendae (cum apud vos talem cuique profiteri liceat)*” (NVC) ^c om. (NVC)

Si quis tamen reperiretur incorrigibilis, [p. 8:] machinator, perturbator, scandalosus, post ternam admonitionem aut cellulae aper sex menses^a includatur, ^b et^c nisi resipuerit, e Congregatione

²² Quasi certum est quod in prima compositione *Normae Vitae* (ca 1672, cf. FDR, 11, in: SH, 88), tale adiutorium parochis erat inclusum inter fines sui Instituti. Quia tamen pro erectione Instituti erat necessarium id fundare in statu Eremitico, qui ob suam naturam talem activitatem apostolicam non admittit, erat necessarium *Normam Vitae* ad hunc statum accommodare. En ratio cur adiutorium parochis non invenitur, nec in NVC nec in NVR, inter fines Congregationis Immaculatae Conceptionis et cur tam timide P. Papczyński hic de eo, prima vice in modo formali et officiali, loquitur. Cf. Krzyż., 480-490.

²³ Cf. supra, *Praefatio Informativa*, 3.

²⁴ Cf. Clemens VIII, const. *Cum ad regularem* (19 mart. 1603).

²⁵ Cf. *Positio*, 426 (Doc. XI, 10). 514-516 (Doc. XIII, 3. 4).

dimittatur; ^daut si aliquem Ordinem approbatum sibi delegerit et benevolos receptores habuerit, eidem commendetur^d.

^{a-a} “perpetuo” (NVC) ^b *add.* “aut per annum in carcere detentus,” (NVC) ^c *om.* (NVC) ^{d-d} “qui tamen emendatus redire tenebitur, et Religio illum suscipere” (NVC)

6. Forma autem professionis elapso probationis tempore faciendae^e haec erit:

^e *om.* (NVC)

Ego N. Filius N. Dioecesis N. annorum N. sponte ac libere ex puro amore Dei ad ampliorem eius gloriam et honorem Virginis electissimae, ad auxilium defunctorum suffragiis carentium, praecipue militum et peste sublatorum, offero me divinae Maiestati fac Deiparae V. Mariae^f, in religiosa ^geius Immaculatae Conceptionis Congregatione^g Clericorum Recollectorum ^hsive Eremitarum^h Marianorum ⁱ, idque perpetuo et irrevocabiliter, voveoqueⁱ²⁶ Paupertatem, Castitatem et^k Obedientiam Praeposito illius. Ita me Deus adiuvet et haec Sancta Evangelia.

^{ff} “eiusque Sanctissimae Parenti” (NVC) ^{gg} “Societate” (NVC). ^{h-h} “immaculatae Conceptionis, alias” (NVC) ⁱ *add.* “pro mancipio indignissimo” (NVC) ^j “promittoque” (NVC) ^k *om.* (NVC)

CAPUT II De Charitate

1. Optime Doctor Gentium Dei servum vera non ferventem charitate aeri sonanti et cymbalo tinnienti comparavit.²⁷ Vitae

²⁶ Notandum est quod in NVC (1687) dicitur “promitto”, dum in NVR (1694/98) dicitur “voveo”. Videtur quod promissionem, secundum Lezana, faciebant Eremitae secundi generis (cf. *Positio*, 398, no. 12) et initialiter Mariani uti tales Eremitae considerabantur (cf. *Positio*, 396: Doc. XI, 4, § 5), sed in NVR sermo est non amplius de promissione, sed iam de votis, secundum declarationem ep. Stephani Wierzbowski, quod Congregatio Marianorum erecta est “iuxta statum eremitarum primi generis”; decernitur, ut Mariani, uti tales Eremitae, “vota substantialia [...] emittant”; cf. *ibid.*, 426 (Doc. XI, 10).

²⁷ Cf. 1 Cor 13, 1.

namque aeternae consecutio meritorumque pretium in charitate situm est. [p. 9:] Proinde quilibet vestrum prae bonis omnibus hanc sibi gemmam pretiosissimam, hunc thesaurum in agro absconditum, studeat eff[ic]acissime comparare.²⁸ Licet enim charitas Dei donum sit, orationis tamen et mortificationis assiduitate et obtinetur et conservatur. “Omnia” ergo “^aapud vos^a in charitate fiant” [1 Cor 16, 14].

^{a-a} “*vestra*” (BSV)

2. Praecepta Dei et evangelica^b consilia, Ecclesiae Sanctae Romanae Catholicae leges, instituta, sancita, ritus, consuetudines, dogmata; haec quoque praesens *Norma* et si quando plures darentur ordinationes, ex amore Dei servantur. Sic^c enim caelestis Praeceptor intonat: “Si quis diligit me, sermonem meum servabit” [Io 14, 23]. Quod non solum de sancta eius doctrina et sacris literis, sed pariter de Sanctae eius Ecclesiae, quam ipse per Spiritum Sanctum erudit et^d gubernat, mandatis ac documentis maiorumque placitis ab ea defluentibus, aut confirmatis intelligendum est.

^b *om.* (NVC) *Est verbum adiunctum, interscriptum in ms. NVR*

^c “*Ita*” (NVC) ^d “*atque*” (NVC)

3. Praeterea ex amore Dei omne bonum operabimini, omne malum fugietis: omnem virtutem possibilem exercebitis, omne vitium ac peccatum detestabimini.

Ex amore Dei mortificationes, afflictiones, reprehensiones, iniurias, calumnias, labores, dolores, inopiam, austeritatem aliaquehuiusmodi libenti ac forti animo perferetis. Ex amore Dei exercitia vestra, officia, negotia vobis commissa et quidquid statum [p. 10] vestrum vocationemque concernit, quam perfectissime exequemini.

Amori Divino omnes vestras totius vitae, praesertim quotidianas actiones et passiones, et omnia ac singula momenta, atomos, circumstantias, mutationes, omnium singularumque actionum

²⁸ Cf. Mt 13, 45-46. 44.

et passionum, qua par est submissione, fiducia, pietate, pro tota aeternitate in amoris ara, corde inquam puro, cum Christi Domini Matrisque eius illibatae sanctorumque^a omnium et Ecclesiae universae meritis consecrabitis.

^a *“Divorumque” (NVC)*

Haec denique sit communis vestra regula et via ad caelum securissima, quam in utroque Testamento divina Sapientia commendatissimam voluit: “Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,^b ex tota anima tua, ^c ex tota mente tua” [Mc 12, 30].²⁹

^b *add. “et” (BSV)* ^c *add. “et” (BSV; NVC)*

4. Ad mutuam charitatem quantum attinet, ille se sciat inter vos divinae Maiestati chariorem, qui charitate mutua praecellentior habebitur. Cogitet quisque animam esse Instituti sui charitatem, a qua quantum recederet, tantum a vita.

Proinde sicut totius Congregationis bonum, famam, integritatem, sanctimoniam, serio promovebit, sic eiusdem personis singulis eadem omnia, quae sibi exoptaverit, praestabit.

Vitabit ergo^d pestiferam illam et charitati adversantissimam luem, invidiam, odium, rancorem, aemulationem, suspicionem, infamationem, antipathiam, sympathiam, zelotypiam, [p. 11:] delationem, scommata, susurrations, oblocutiones, vexationes, ambitionem, aliorum^e contemptum, perturbationem^f, tumultum^g, rixas, lites; et ut sui animi tranquillitati, sic alienae et domesticae studiosus charitatis custos, invigilabit.

^d *“vero” om. (NVC).* ^e *In ms. NVR est verbum adiunctum, interscriptum* ^f *“perturbationes” (NVC)* ^g *“tumultus” (NVC)*

Denique tam a tota Congregatione, quam ab eius quolibet membro, quodvis malum convenienter propulsabit. Mementote dilectionis primaevae Ecclesiae, de qua Apostolicorum Actorum scriptor: “Multitudinis”, inquit, “credentium erat cor unum, et anima una” [Act 4, 32].

²⁹ Cf. Deut 6, 5; Mt 22, 37; Lc 10, 27.

5. Praeterea externis omni data occasione omnem possibilem charitatem exhibere non negligetis: neque illos tantum, quos benevolos vobis experiemini, sed adversarios quoque, et (^a quos Dominus Noster merito praecipit diligere)^b inimicos,³⁰ pio amore prosequemini. Operum misericordiae, quae supremo Capiti Christo in membris exhibentur et sola in districto eius tribunali triumphabunt,³¹ ^csemper memores^{c,32}

^a om. “(“ (NVC) ^b om. “); et eius loco: ”; (NVC) ^{c-c} “recordantissimi” (NVC)

CAPUT III De Obedientia, Paupertate, Castitate

1. Obedire debetis inprimis Deo, Romano Pontifici, Episcopis, suae Religionis Praepositis; deinde horum^d vicariis, domesticis officialibus, [p. 12:] campanae vos ad ^ecommunia exercitia^e vocanti, idque alacriter, prompte, perfecte, patienter^f, humiliter, fortiter, perseveranter.

^d “eorum” (NVC) ^{e-e} “exercitia communia” (NVC) ^f om. (NVC)

Neque vereamini subdi hominibus, cum Apostolus velit^g nos omni creaturae subditos esse,³³ multo magis omni potestati. “Non est enim” ^a(inquit ille)^a “potestas, nisi a Deo”, hinc “qui resistit potestati, divinae^b ordinationi resistit” [Rom 13, 1. 2], quod maximae stultitiae genus est.

^g “vult” (NVC) ^{a-a} “, inquit ille,” (NVC) ^b “Dei” (BSV)

Motivum et exemplum obedientiae sumatis ab ipso Redemptore nostro, qui “humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis” [Phil 2, 8]. Qua in re, qui eum

³⁰ Cf. Mt 5, 44; Lc 6, 27. 35.

³¹ Cf. Mt 25, 31-46.

³² Cf. TDM, c. XXI: FHM, 5, pp. 84-100

³³ Cf. 1 Pet 2, 13-15.

detrectaret imitari, hunc apparet nolle cum Christo regnare, si nollet obsequi debitae auctoritati pro Christo.

Ordo autem in obediendo hic tenendus: ut minor potestas cedat maiori, ^c ^dneque hanc illa conetur enervare^d; posterius quoque mandatum, ^fsi prius revocatum clare fuerit, huic anteponendum^f. Licet vero ^gqua par est submissione locorum Ordinarios venerari debeatis omnes et eisdem ad parendum promptissimi esse^g, nihilominus propter evitandam confusionem in regimine et perturbationes plurimas, soli Praepositi attendent iustis Episcoporum mandatis, socii vero absque ulla tergiversatione et praetextu Praepositis obedient et legibus; neque [p. 13:] ullum ius aut beneficium se habere putabunt, Praepositos ad extranea subsellia sive consistoria evocandi, ^h idque propter evitandas plurimas discordias et scandala et rebelliones^h; sed si quid ⁱcontroversiarum accideriti unquamⁱ, aut defectuum ^kminus notabilium^k, id intra solam Congregationem ordinario modo, pacifice et iuste componatur et corrigatur.

^c *add. "et" (NVC) ^{d-d} om. (NVC) ^e om. (NVC) ^{f-f} "priori anteponatur" (NVC) ^{g-g} "ab Episcoporum iurisdictione non sitis exempti" (NVC) ^{h-h} om. (NVC) ⁱ⁻ⁱ "acciderit controversiarum" (NVC) ^j om. (NVC) ^{k-k} om. (NVC)*

¹ Per hanc nihilominus legem, nihil Iuri Canonico, nihil Sanctae Romanae Ecclesiae decretis atque placitis cogitamus contravenire¹.

^{l-l} *om. (NVC)*

Quod si quis refractarius fuerit inter vos repertus, aut perturbator, aut aliorum concitator iniquus, is omnium conspiratione, quieti internae ac bono regimini faventium ^a(prius tamen dato loco iustae defensionis et expurgationis, et servato iuris ordine)^a etiam adhibito^b seculari brachio, si necesse fuerit, ^c compescatur. Verum enim servum Dei pacificum decet esse, nec expendere debere, ^dcui? sed cuius amore?^d debeat obedire.³⁴

³⁴ Cf. Const.S.P., P. II, c. II, no. II: "... non intueri quis ille sit cui obediunt, sed potius propter quem et cui in omnibus obediunt, qui est Christus Dominus".

^{a-a} *om.* (NVC) ^b *om.* (NVC) ^c *add.* “*adhibito*” (NVC) ^{d-d} “*cui, sed cuius amore,*” (NVC)

Paenitentias omnes et mortificationes a Superiore vobis assignatas humiliter et hilariter, quantumvis videantur graves, cum divino adiutorio impleatis; neque contra Maiores murmuretis, aut conqueramini, sed eos et ametis et honoretis. Quod si quispiam^e vere gravatus ab aliquo Superiore [p. 14:] fuerit, aut id patientissime pro merito vitae aeternae perferat^f, aut modestissime eidem, quo premitur, per se vel per alium aperiat, quatenus is debito moderamine utatur.

^e “*quis*” (NVC) ^f “*ferat*” (NVC)

2. Paupertatis vestrae in hoc essentia consistit, ut nullus quidquam absque Superiorum consensu privatim habere, nec aliquid proprium ^gappellare audeat^g.³⁵ Quae autem illi fuerint ad usum concessa, nitide, integre et quantum fieri potest diurne conservet.

^{g-g} “*audeat appellare*” (NVC)

Proventus omnes ad communem usum pertineant, sive sint ex eleemosynis, sive aliunde collecti: et horum colligendorum, servandorum, dispensandorum, ^hea prorsus ratio^h, quae Pontificiis decretis continetur, sub poenis ibidem contentis, inviolabiliter observetur.³⁶

^{h-h} “*prorsus ratio ea*” (NVC)

Non solum pecuniam ^asub privationis vocis activae et passivae poena^a, sed neque res comestibiles, aut potabiles, quisquam apud se ^bretineat sine Superioris facultate, idque rationabiliter ad aliquod tempus concessa. Omnes enim debent ex communi massa et

³⁵ Cf. *ibid.*, P. II, c. V, no. I: “Nemo igitur nostrorum aliquid proprium habere, aut appellare audeat, sed communi vocabulo [...] nihil proprium possidere”.

³⁶ Videtur quod sermo est hic de decreto Clementis VIII *Nullus omnino* (25 iul. 1599), ubi in §2 praecipitur ut religiosus nihil “tamquam propria [...] possidere possit”. Ibi etiam de poenis in hac re transgressoribus imponendis. Cf. Gaspari P., ed., *Codicis Iuris Canonici Fontes*, I, Romae 1926, 354-357.

mensa vivere. Haec autem facultas potissimum senibus ac aegris tantum concedenda, praeviso omni detrimento^b. ^cUnde etiam nullus vestrum sine eadem Superiorum venia quidpiam^e a quoquam dsive domestico sive externo recipiat, neque^d cuiquam tradat^e.³⁷

^{a-a} om. (NVC) ^{b-b} “sub excommunicationis poena retinebit” (NVC)
^{c-c} “Nihilque” (NVC). ^{d-d} “sine expressa Maiorum facultate accipiet, nihil” (NVC) ^e “tribuet, etiam domestico” (NVC)

^fPatrimonium autem^f et ^gsi quae bona^g habuerit in saeculo, ^hante professionem [p. 15:] disponat, nisi aliquo casu fuerit impeditus, tum id professione facta quam citissime expediat, cum Dominus noster aperte pronuntiaverit: “Omnis [...] qui non renunciat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus” (Lc 14^h [, 33]).³⁸

^{ff} “Tametsi patrimonium” (NVC) ^{g-g} “bona omnia, si quae” (NVC)
^{h-h} “cuivis licitum erit, vel ante, vel post professionem, vel in favorem consanguineorum, vel in pia opera disponere” (NVC)

Caeterum, ne ob rigidiorum inopiam socii desides in obsequio Dei sint, Superiores illis omnia sufficientia ⁱjuxta leges nostrasⁱ, non tamen superflua, quantum poterunt in Domino, providebunt. Quamvis unumquemque deceat memorem esse, quin imitorem, caelestis Regis indigentiae, qui nec proprium tectum habuisse legitur^{j39} et aliquando sitiens aquam petiisse non erubuit^k.⁴⁰ Quocirca^a et vos in summa paupertate constituti⁴¹ summopere exultate, quod tunc veri Christi Domini discipuli possitis esse et sequaces.

³⁷ Cf. Const.S.P., P. II, c. V, nos. I, II.

³⁸ Cf. ibid., P. I, c. III, no. II, ubi etiam dicitur quibus bona disponenda sunt.

³⁹ Cf. Mt 8, 20; Lc 9, 58.

⁴⁰ Cf. Iob 4, 7.

⁴¹ P. Papczyński ingrediens anno 1654 Institutum Scholarum Piarum adhuc in eo primordiam praxim “summae paupertatis” a Fundatore huius Instituti, S. Iosepho Calasancio, praescriptae, invenit et in ea sibi apprime complacuit; cf. *Apologia*, no. 35: SH, pp. 60-62 (ed. FHM). Post suum egressum ex Scholis Piis P. Papczyński amorem “summae paupertatis” integrum usque ad mortem conservavit. Quapropter seipsum et suos filios spirituales Marianos “in summa paupertate” constituit. Nil mirum proinde quod paupertatem Marianorum uti “summam paupertatem” agnoscunt etiam documenta ecclesiastica Institutum Marianorum

ⁱ⁻ⁱ om. (NVC) j “legatur” (NVC) ^k “erubuerit” (NVC) NB: ita etiam fuit in NVR, sed postea correctum est. ^a “Unde” (NVC)

3. Et quoniam obedientia castitatem custodit, et paupertas nutrit, ideo studiosus puritatis animus in illis se exerceat, et hanc possidebit.

Quaquam ^bad angelicam istam^b virtutem conservandam plurimum quemque iuvare poterit oculorum modestia animique frequentissima in Deum elevatio; fuga otii, confabulationum, inutilis lectionis, periculosae conversationis prudens declinatio; cellae amor et^c clausurae aestimatio; Spiritus Sancti, Deiparae [p. 16:] Virginis, Angeli Custodis, Sancti^d Iosephi[s], Sanctarum Virginum ardens invocatio.

^{b-b} “ad hanc angelicam” (NVC) ^c om. (NVC) ^d “Divi” (NVC)

Superiores autem adlaborabunt, ne quem in tantae virtutis aliquod discrimen praecipitent, aut in eo positum negligant, utpote rationem sibi commissorum strictissimam Deo reddituri.

CAPUT IV De Mortificatione

1. Ad internam mortificationem passionum, concupiscentiarum, proprii iudicii et voluntatis, sine qua vetus Adam nullo modo exui potest⁴² et in qua vos decet esse probatissimos, plurimum etiam facit corporis castigatio. “Mortificate membra vestra” ^a(inquit Sanctus Paulus) ^a “quae bsunt super terram”^b (Col 3^c, 4]).

respicientia, cf. e.g. *Positio*, p. 399 (Doc. XI, 4, §12). In aliis locis *Normae Vitae* sermo est de “summa paupertate” Marianorum sub aspectu virtutis paupertatis, uti de eorum conditione stabili (cf. supra, 2; infra, cc. IV, 2. 4. 5; V, 9, in fine; VII, 4). Hic autem sermo est de spiritu “summae paupertatis”, in quantum significat gaudiosam acceptationem, immo studium, paupertatis dolorosae. P. Papczyński adhortatur suos religiosos ut privationes materiales non solum patienter ferant, sed etiam ut gaudeant in Domino si quando ipsi revera summae paupertatis effectus, in imitatione Regis indigentiae, experiri contigerit. Cf. Krzyż., 28-32. 441-443.

⁴² Cf. Eph 4, 22; Col 3, 9; Rom 6, 6.

a-a “inquit S. Paulus,” (NVC) *b-b* “militant contra animam” (NVC),
sed non sunt verba S. Pauli et probabiliter inspirantur a 1 Pet 2, 11
c-c om. (NVC)

Itaque cibus vester moderatus sit, qui famem arceat, non satiet; leguminibus, herbis, radicibus, pulmentis non exquisite confectus. Carnes^d (exceptis ^einfirmis, debilibus^e, senibus, viatoribus) ne comedatis; butyrum tamen, aut aliquam pinguedinem pro condimento adhibere fas erit. At extra domos vestras, quod fuerit vobis appositum, cum Dei benedictione moderate sumetis.

d “Carnem” (NVC) *e-e* “debilibus, infirmis” (NVC)

2. Potus vester ordinarius aquae deberet esse latex; alium pro Superioris arbitrio, si habueritis, parce bibetis, excepto cremato, quod vobis interdictum esto.⁴³ [p. 17:] Extra mensam vero nemini absque Superioris^f licentia quicquam sumere liceat, nec extra domum.

f “Superiorum” (NVC)

Frequenter cogitate: escam quidem ventri, at ventrem vermibus destinatum esse. Sic naturam paucis contentam reddetis et spiritum vegetiorem. Sane “initium vitae hominis aqua et panis” [Eccli 29, 28] fuit, et cum sic homo^g epulabatur, diutius vivebat. Nunc abundantia dapum morbos parit, vitam abbreviat, orcum pandit. Utique is, qui “epulabatur quotidie splendide [...], sepultus est in inferno” [Lc 16, 19. 22].

g om. (NVC)

Contenti ergo estote vili et paucio cibo ac potu, et non murmurate propterea adversus quenquam. Si enim viderit Superior in Domino, posse aliquid ultra duo fercula apponi, utique prudentiae hoc eius relinquitur, praesertim tempore magnarum celebritatum et menstruae recreationis.⁴⁴ Hanc enim legem

⁴³ Cf. *Positio*, 343 (Doc. X, 3); 498 (Doc. XII, 5); 502 (Doc. XII, 6, 5tum).

⁴⁴ Ignotae sunt nobis regulae circa hanc menstruam recreationem. In prima parte saeculi XVIII Mariani introduxerunt usum recreationis hebdomadariae, sed

eius autoritas ratione personarum, locorum, temporum, in timore Domini^a poterit mitigare, ^btam in quantitate, quam in qualitate^b.

^a “*Dei*” (NVC) *b-b om.* (NVC)

3. Praeter iuiunia ecclesiastica et regionum consueta, vigiliis septem festivitatum Dominae nostrae⁴⁵ et Sanctorum^{c d} Michaelis Archangeli^e, Iosephi [s], Stanislai,⁴⁶ Annae, cum uno iusculo, aut in pane et aqua ieiunabitis. Tum a festo S. Martini exclusive ad festum Immaculatae Conceptionis Virginis electissimae et ab huius Octava ad Nativitatis Dominicae solemniam, quadragesimales [p. 18:] cibos adhibebitis, secundum^f ^gconsuetudinem locorum^g.

c “*Divorum*” (NVC) ^d *add.* “*Sancti*” (NVC) ^e *om.* (NVC) ^f “*iuxta*” (NVC) ^{g-g} “*locorum consuetudinem*” (NVC)

Et cum abstinentia ^h corpus premetis, imago a vitiiⁱ abstinere satagite. Inordinate enim ieiunat, qui partem inferiorem premit, ^asuperiore neglecta^a, nec “fructuose corpori esca subtrahitur, nisi mens ab iniquitate revocetur”.⁴⁷

^h *add.* “*ciborum*” (NVC) ⁱ⁻ⁱ “*a vitii magis*” (NVC) ^{a-a} “*neglecta superiore*” (NVC)

4. Et quia mollities indumentorum non superbiae modo, sed etiam libidini militat, propterea vobis ^buti Eremitis^b erunt vestes de panno simplicissimo rudiori et crassiori: tunica talaris, non quae terram verrat, nec quae talos nimium aperiat; pallium breve

Capitulum an. 1754 praecepit reverti ad usum recreationis menstruae. Cf. Sydry Stefan, *Organizacja Zgromadzenia Księży Marianów w XVIII wieku*, Ed. dactylographica, Stockbridge 1965, p. 85.

⁴⁵ Quo tempore ieiunium praescriptum erat apud Piaristas; cf. Const.S.P., P. I, c. VIII, no. I (56,b); P. II, c. IV, no. II (85).

⁴⁶ Agitur de S. Stanislao Szczepanowski, Ep. et Mart. (†1079), qui est Patronus principalis Poloniae et Patronus Patris Papczyński (secundum nomen religiosum, cf. VW, 69). Certo non agitur hic de S. Stanislao Kostka, S.I., qui in album Sancto-
rum inscriptus est solummodo anno 1714.

⁴⁷ Cf. Leo Magnus, *Sermo IV De Quadragesima*: PL 54, 276 (no. 157).

ad genuflexionem cuiusque; cilicium ex tela crassa, vel alia mordace materia.

^{b-b} om. (NVC)

Omnia candidi coloris in honorem ^ccandidae Conceptionis Dominae nostrae^c; in quibus mundities summa procuretur. Sordida enim paupertas nemini placere queat^d.⁴⁸

^{c-c} “*Domini nostri ab Herode illusi*” (NVC) ^d “*debet*” (NVC)

5. Pedes in aestate nudi cum sandaliis ligneis ^esaltem intra domum^e; ^fforis et^f in hieme propter ^galiquam decentiam et^g conservandam sanitatem in regionibus frigidis calcei simplices^h, uniformes, non exquisiti,^h permittuntur; pileique subducti pellibus agnitis, quae etiam ad muniendum corpus in algido climate, ⁱconsulto Praeposito Congregationisⁱ, adhiberi non vetantur.

^{e-e} om. (NVC) ^{ff} om. (NVC) ^{g-g} om. (NVC) ^{h-h} om. (NVC). ⁱ⁻ⁱ “*iuxta dispositionem Superioris*” (NVC)

Fratres tamen Operarii differentem^j a Clericis habitum gestare debebunt, nempe^k tunicam talarem cinericei coloris [p. 19:]^l et pallium sine collari. ^mQui Operarii hi intelliguntur, qui in choro cum reliquis Officium Defunctorum aliaque Latino idiomate nequeant absolvere.^m

^j “*diversum*” (NVC) ^k “*ac saltem*” (NVC) ^l add. “*habebunt*” (NVC) ^{m-m} om. (NVC)

Quietem corpori daturi, illud in stramento componetis pallioque proprio, aut aliquo^a ^bsimplici gausapi, vel^b lodice cooperietis, verecundiae tenacissimi.

^a “*aliqua*” (NVC) ^{b-b} om. (NVC)

Tonsuram clericalem uniformem omnes adhibebitis, ^ciuxta ordinum qualitatem, observando eius mensuram; singulis mensibus etiam barbam et mustaces radendo^c.

⁴⁸ Cf. IC, Pars IV, Recoll. VIII: *De eadem virtute* [paupertatis], 2.

^{c-c} “singulis mensibus, neque barbam, neque caput nutriendo, sed illa una cum mustacibus integre radetur, ut vos mancipia Christi profiteamini” (NVC)

6. Communis flagellatio feria secunda, quarta et sexta pro vestris et alienis peccatis, praecipue ^dpro defunctis^d, fiet. Qualibet vero^e die surgendo, aut^f eundo cubitum quilibet eam poterit in honorem Domini nostri flagellati pie usurpare, et quoties alicui per Superiorem iniungetur.

^{d-d} “defunctorum” (NVC) ^e “autem” (NVC) ^f “atque” (NVC)

CAPUT V De Recollectione

1. Recollectio vestra continua ^ghaec erit^g, ut ubique Deum praesentem agnoscatis, colatis, benedicatis, et sic in conspectu eius modeste, ^hfideliter pieque^h versemini, quemadmodum ⁱservos deceti in praesentia Domini sese gerere. Studete Deum in creaturis omnibus contemplari, non solum in [p. 20:] vobismetipsis; siquidem in eo “vivimus, ^j movemur et sumus” [Act 17, 28]: et hac ratione nunquam vobis ex animo elabetur^k.

^{g-g} “erit haec” (NVC) ^{h-h} “fideliterque pie” (NVC) ⁱ⁻ⁱ “decet servos” (NVC) ^j add. “et” (BSV) ^k “excidet” (NVC)

2. Singulis horis vos examine, quantum in amore Dei proficistis, aut defecistis: itaque emendate defectum et profectum procurate. Quod si vos horis singulis cogitabitis morituros, aut eas saltem vobis praeterlabi non redituras, utique dabit operam, ut quam plurimum ^ladiuvante Deo^l continuo mereamini, denarium diunum⁴⁹ infallibiliter fidelibus famulis elargiendum expectantes.

^{l-l} om. (NVC)

3. In templo, aut oratorio quoties eritis, in caelo vos esse putate. Ante Venerabile quoties transibitis, terram humiliter osculabimini

⁴⁹ Cf. Mt 20, 2.

ni, adorando praesentem realiter ^acaeli terraeque^a Dominum et pro tam admirando memoriali digne gratias persolvendo.

^{a-a} om. (NVC)

4. Silentium beatae recollectionis custos inter vos sit^b continuum, praesertim in oratorio, sacrario, refectorio aliisque locis communitati designatis; post nocturnam vero^c et ante matutinam benedictionem nemini quidquam loqui licebit.

^b "erit" (NVC) ^c om. (NVC)

Quod si quispiam habuerit necesse alterum alloquendi, id cum venia Superioris faciat,⁵⁰ semper praemissis ^eante alloquendum verbis: "Benedictus Deus", et altero respondente: "In aeternum". Episcopus tamen et Superiores quosvis, Christum in iis [p. 21:] venerando, submissius^f petita prius benedictione, alloquemini.⁵¹

^d om. (NVC) ^{e-e} om. (NVC) ^f "flexis genibus," (NVC)

5. Singulis diebus meditationi duas horas dabitur et singulis mensibus ordine facietis recollectionem, quam spiritualia exercitia vocamus;⁵² a qua neque^a Superiores volumus habere exemptos^b, cni sub munere impediuntur^c. Quorum tamen^d curae erit, ut continuo sit aliquis in recollectione et ibi ferventer pro Ecclesia Romana Catholica, Christianis principibus, Religione, Domo, benefactoribus, defunctis, divinam Bonitatem deprecetur.⁵³

^a "nec" (NVC) ^b "eximios" (NVC) ^{c-c} om. (NVC) ^d om. (NVC)

⁵⁰ Videtur quod "venia Superioris" erat necessaria pro alterum alloquendo semper, in qualibet hora diei, et non solum horis nocturnis, uti hoc praescriptum erat originaliter pro Piaristis; cf. Const.S.P., P. I, C. VI, no. I. In Capitulis an. 1637 et 1559 introducta est apud Piaristas certa relaxatio huius regulae silentii (cf. *ibid.*, no. 50), nam "declaratum est non frangi silentium submisso loquendo"; cf. *Apolo-gia*, no. 37: SH, 63.

⁵¹ Ista praxis alloquendi Superiores "flexis genibus", in NVC an. 1687 praescripta, evidenter provenit ex originali praxi Piaristarum (cf. Const.S.P., P. II, c. VII, no. I), ab anno 1659 pro sacerdotibus Piaristis iam non obligante (cf. *ibid.*, no. 112).

⁵² Cf. Krzyz., 423-424.

⁵³ Notanda est analogia inter hanc "recollectionem", in qua ordine continuo aliquis Marianorum sic orabat, et *Orationem Continuum*, quae illo tempore in

6. Vota vestra ^e quotidie privatim ante Sanctissimum renovabitur,⁵⁴ ut sitis memores vocationis vestrae et avidi praemiorum legitime^f certantibus usque ad^g mortem paratorum.

^e *add.* “non singulis modo annis, in festo Pentecostes publice, sed” (NVC) ^f “bene” (NVC) ^g *om.* (NVC)

7. Tyronum quilibet post ingressum saltem duabus hebdomadibus et ante professionem pariter, tum ordinandi, clausi in cubiculo assiduae orationi mentali ac vocali, examini conscientiae generali, vocationis expansioni, diligenter^h vacabunt.

^h *om.* (NVC)

8. Ne quoqueⁱ ab externis perturbemini, porta domus ^jerit semper clausaⁱ; neque ullum ^kcuiquam licebit^k introducere externorum absque venia Superioris, neque domesticorum absque eadem^l exire sub gravi^m poena.

ⁱ “vero” (NVC) ^j *“semper clausa erit”* (NVC) ^{k-k} “licebit cuiquam” (NVC) ^l “ea” (NVC) ^m “excommunicationis” (NVC)

Quoties vero aliquisⁿ extra mittetur, nunquam sine socio, nisi aliter summa ratio expostulaverit, exhibit: attendens foris aedificationi bonae hominum [p. 22:] verbis et actionibus, nec quidquam observantiae suae negligens, orationi in progressu intentus; et pro tempore assignato reversus, de omnibus quae egerit, Superiorem candide edoceat. ^a

ⁿ “quis” (NVC) ^a *add.* “Vespere ad Superiorem claves per Ianitorem deferentur, mane sumentur.” (NVC) Cf. Const.S.P., P. I, c. IV, n. V.

Signo autem nocturnae quietis dato, nemo per curritorium^b vagari audebit; in quo ex Pontificio decreto tota nocte lampas deberet collucere.⁵⁵

^b *hoc verbum hic valet: “corridor, passage”* (LLMA – CChrM)

Scholis Piis “a decem vel duodecim discipulis per ordinem [erat] facienda”; cf. Const.S.P., P. II, c. IX, no. V.

⁵⁴ Ista praxis renovandi vota singulis diebus desumpta est, uti videtur, a Piaristis; cf. Const.S.P., P. II, c. I, no. III.

⁵⁵ Non potui invenire tale decretum Pontificium. Cf. Const. S.P., P. I, c. IV, no.

9. Ut etiam domesticam tranquillitatem habeatis, nulla ratione quisquam ex cella sua prodeat, nisi legitima necessitate compulsus; multo minus alienam ingrediatur, aut aliquem ad suam admittat^c. Habeat illam semper mundam, lectum compositum, aquam lustralem, effigiem Crucifixi, aut Virginis electissimae, sive^d alicuius Patroni Sancti^e, simplicem^f potius et^f chartaceam, quam^g pictam.⁵⁶

^c *add.* “; quod gravissima poena plectendum esset” (NVC). ^d “vel” (NVC) ^e *om.* (NVC) ^{ff} *om.* (NVC) ^g “non” (NVC)

Memor hic semper sit divinae praesentiae, angelicae custodiae et nunquam otiosus, sed semper aut lectione, aut scriptione, aut oratione, aut aliquo utili labore occupatus; nec in ea quietem extra consueta tempora absque venia Superioris capiat.

In adhibendo lumine sit cautus, nec^h quidquam ibiⁱ retineat, quod summam non redoleat paupertatem.

^h *add.* “in ea” (NVC) ⁱ *om.* (NVC)

Amet cellam tanquam temporaneum^j caelum optetque nonnisi ad caelum ex ea, Deo miserante, prodire.

^j *om.* (NVC)

CAPUT VI Dispositio Temporis

[p. 23:]

1. “Ordinatione Dei^a perseverat dies” [Ps 118, 91], ergo bono ordine ad gloriam Dei transigendus.

^a “tua” (BSV)

V., ubi legitur quod lampas “ex Decreto Clementis VIII collucere debet tota nocte”, attamen non in curritorio, sed “in medio dormitorii”.

⁵⁶ Similiter (et potius sec. NVC) de effigiis in cubiculis erat praeceptum pro Piaristis, sed in capite *De Paupertate*, cf. Const.S.P., P. II, c. V, no. VI.

Itaque surgentes paulo post mediam noctem, signo altero dato ad ecclesiam confluetis et per illam stropham “Tantum ergo Sacramentum^b” etc. Sanctissimum adorabitis.

^b *om. (NVC)*

Deinde officiolum immaculatae Conceptionis B. Virginis Mariae usque ad Nonam inclusive, secundum^c correctionem Romanam⁵⁷ et approbationem Innocentii XI per breve ad augustissimum imperatorem Leopoldum I anno 1678 die 18 decembris missum^{d58}, cum prima parte Rosarii, patria voce propter Fratres Coadiutores devote, distincte, attente, clare persolvete. Postmodum horam orationi mentali dabit; qua finita benedictionem a Superiore cum aqua lustrali accipietis.

^c “*iuxta*” (NVC) ^{d-d} *om. (NVC)*

2. Ab hora sexta matutina usque ad nonam lectioni, studiis, laboribus ad praescriptum Superioris vacabitis; media nona nocturnum diei cum Laudibus officii defunctorum recitabitis. Hora decima sit Missa conventualis, undecima examen conscientiae cum reflexione animi ad quatuor novissima et litanis de Nomine Iesu

⁵⁷ In primis mensibus anni 1679 textus officii immaculatae Conceptionis B.V.M. correctus est Romae a Commissione instituta a Papa Innocentio XI per motu proprio. Eodem anno istud officiolum typis datum est Lucae secundum dictam correctionem Romanam. Cf. Ceysens Lucien, *Le Petit Office de l’Immaculée Conception: Prétendue Approbation, Condamnation* (1678), *Tolérance* (1679), in: *Virgo Immaculata* XVII, Romae 1957, pp. 105-106.

⁵⁸ Per hoc breve die 28(!) decembris 1678 emanatum, Innocentius XI non concessit ullam approbationem officii immaculatae Conceptionis B.V.M., sed solummodo respondit ad litteras ad eum ab Imperatore Leopoldo die 4 novembris 1678 directas, dando explanationem circa significatum prohibitionis huius officii (cum decreto die 17 februarii 1678 dato). Verum est quod Innocentius XI in isto breve dicit, inter alia: “Sub ea autem prohibitione non comprehenditur illud officium [de Immaculata Conceptione B.V.M.] quod ab antiquissimo tempore huius Sanctae Sedis permisso in Ecclesia recitatur⁷, sed his verbis is non approbat ullo modo **officiolum** (i.e. officium parvum) Immaculatae Conceptionis, quia ibi sermo est de **officio (grande)** Immaculatae Conceptionis. Itaque *Officium parvum Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae correctum*, Lucae anno 1679 typis datum est sine ulla approbatione Pontificia, ac proinde erat a S. Sede solummodo permisso et toleratum. Cf. idem, *ibid.*, pp. 91-106. 108-109. 115-117. 121.

^a(dummodo a S. Sede Apostolica non reiciantur)^a, tum refectio praemissa benedictione precibusque consueta.

^{a-a} *om.* (NVC)

Condiēt mensam lectio sacrae Scripturae, praecipue^b Novi Testamenti, vitarum sanctorum, Regulae vestrae piorumque librorum pro spiritus [p. 24:] et perfectionis augmento, silentibus universis lectaque memoriae mandantibus et imitationi.

^b *“praesertim”* (NVC)

3. Facta gratiarum actione sedebunt omnes in communi et legentur ipsis aliquis bonae notae theologus moralis; nonnullis diebus rubricae missalis, aut breviarii Romani, cum expositione ‘probatī authoris’⁵⁹, quas observabunt. Post^d hanc lectionem^d dicent alteram Rosarii partem cum litanis de B.V.M. consueta; et usque ad tertiam lectione pia, scripture, manualibus exercitiis, iuxta dispositionem Superioris occupabuntur.

^{c-c} *“Gavanti”*(NVC) ^{d-d} *“horam deinde”* (NVC)

4. Audita tertia Vesperas officio et defunctorum absolvetis. Meditationi, praemissis psalmis de sanctissimo Nomine Mariae^{a60}, integram horam dabit, quam tertia parte Rosarii concludetis.

^a *“Dominae Nostrae”* (NVC)

5. Septima conferetis vos ad refectorium collationem^b cum lectione sumpturi; qua^c finita in communi sedentes, vel de religiosa perfectione promovendaque gloria Dei, vel de casibus conscientiae invicem conferetis modeste et non iactabunde.

^b *sec. LLMA hoc verbum hic valet: “repas du soir” (CChrM)* ^c *“hac”* (NVC)

⁵⁹ Ille “probatū author” in NVC erat nominatus “Gavanti”. Agitur de Bartolomeo Gavanti († 1638), qui illo tempore considerabatur vir maximae auctoritatis in campo liturgico. *Expositio Marianis commendata erat probabiliter contenta in eius opere: Commentaria in rubricas Missalis et Breviarii Romani*, Romae 1628. Cf. ECat V, 1967.

⁶⁰ Cf. Const.S.P., P. I, c. V, no. II: “quinque Psalmos in honorem Nominis [B.V.M.] consueta [...] recitabunt”.

Octava facto examine conscientiae, ^d professioneque fidei cum actibus contritionis, amoris, gratitudinis, percepta benedictione Superioris, ad quietem vos componetis in salvificis vulneribus nostri Redemptoris obdormientes.

^d *add. "dictis litaniis Omnium Sanctorum" (NVC); cf. Const.S.P., P. I, c. V, n. II*

6. Summorum Pontificum decreta⁶¹ praescripto^e tempore [p. 25:] omnino legantur ad mensam; nec putent Superiores sibi fas esse ea interpretari^f, sed ^gcum omni possibilitate serventur^g et poenae in iis contentae ^hin transgressores extendantur^h.

^e *"stato" (NVC) ^f hic evidenter in sensu: explicare "aliquid mitio-rem in partem", Cicero (CLD); cf. Clemens VIII, "Nullus omnino", §8. ^{g-g} "serventur ea cum omni possibilitate" (NVC) ^{h-h} "extendantur in transgressores" (NVC)*

7. Ubi autem Horae canonicae dicentur in communi, habebit quilibet Superiorum potestatem hanc dispositionem temporis aliter pro commodo suae domus et ordine meliori ⁱtransmutandi, dummodo nihil horum quae hic praescripta sunt, intermittaturⁱ.

ⁱ⁻ⁱ *"praescribendi" (NVC)*

CAPUT VII De Superioribus

1. Totam Congregationem vestram unus Praepositus guber nabit sexennio duraturus⁶²; quo elapso, ut inferius adnotatur,⁶³ vel

⁶¹ Quasi certe agitur hic de Decretis Reformationis Regularium Clementis VIII. Cf. Constitutiones Ordinis Immaculae Conceptionis B.V.M., Romae 1787, c. X, no. IV, ubi imponitur in omnibus Conventibus Marianorum lectio horum decretorum "bis omni mense in loco capitulari".

⁶² Attamen primus Praepositus Congregationis seu ipse eius Fundator, P. Stanislaus Papczyński, ab Episcopo S. Wierzbowski, qui hanc Congregationem in sua dioecesi anno 1679 erexit, tunc Praepositus "ad vitae suae tempora" constitutus est. Cf. *Positio*, 399. 424 (Doc. XI, 4, §11; 10).

⁶³ Cf. infra, c. IX, §1.

alium eligetis, vel istum confirmabitis. Illius erit officii admittere vel^a dimittere socios; confessarios, concionatores,^b instructores tyronum^b, promotores confraternitatis vestrae^c;⁶⁴ libros typis edendos, approbare; Superiores locales creare, aut deponere, fundationes acceptare, domos visitare, exerrantes^d corrigere et, si necesse fuerit, etiam castigare^d aliaque generalibus propria statuere, imponere, exequi.

^a “et” (NVC) ^{b-b} “Lectores” (NVC) ^c “nostrae Immaculatae Conceptionis” (NVC). ^{d-d} “punire excommunicatione, suspensione, carcere” (NVC)

2. Quilibet autem Superiorum meminerit illius Divini Spiritus moniti^e: “Rectorem te posuerunt^f? ^gnoli extolli^g, esto^h ⁱin illisⁱ quasi unus ex ipsisⁱ” (Eccli 32[, 1])^k. Quare^l non dominator, sed forma gregis [p. 26:] effectus,⁶⁵ prius faciat^m exemplo, quod imperaturus est verbo, pariter cum omnibus legum servator, non tantum custos, pietate, discretione, prudentia praeditus, zelum lenitate, lenitatem zelo attemperans, ne per nimium rigorem, aut conniventiam magis obsit Instituto, quam prosit. Non aggravet suos rigidis poenitentiis, aut mandatis, conformia viribus, talentis, qualitatibus cuique imponens. Cum enim teneantur subditi sine excusatione parere, providendum est imperanti, ut talia iniungat, quibus cum gloria Dei et suo merito, quisque satisfacere possit.

^e “axiomatis” (NVC) ^f “posuit Deus” (NVC) ^{g-g} om. (NVC) ^h “sis” (NVC) ⁱ⁻ⁱ om. (NVC) ^j “illis” (NVC) ^k *Lectio correcta est in NVR, notandum est tamen quod in NVC non datur ulla citatio ad hoc axioma “Divini Spiritus.”* ^l om. (NVC) ^m “faciens” (NVC)

3. E contra subditi non perturbent Superiorum animos vel protervitate sua, vel duritie: sed suavissime voluntati eorum in Domino acquiescant, reverentes potius eos ex amore, quam ex ^ainani metu^a verentes.

^{a-a} “metu inani” (NVC)

⁶⁴ Cf. – supra, *Praefatio Informatoria*, 1; – infra, c. VII, §8.

⁶⁵ Cf. 1 Pet 5, 3.

Quodsi cuiquam^b videretur aliquis ex Superioribus remissior, aut minus exemplaris, non ideo illum propter Dominum colere atque audire desistat, ipso Domino monente: “Quaecunque dixerint vobis [...] facite: secundum ‘autem opera^c eorum nolite facere” [Mt 23, 3]. Multa enim compassione digni sunt Superiores, qui dum serviunt omnibus, quandoque seipsum negligere coguntur. Proinde orabunt semper socii pro Superioribus, ut illos Deus illuminet, dirigat, adiuvet, in gratia sua conservet. [p. 27:]

^b “cuiquam” (NVC) ^{c-c} “opera autem” (BSV)

4. Praepositus totius Congregationis eandem singulis trien[n]iis visitabit, dioecesanus⁶⁶ suas domus singulis annis, at localis omnium cubacula fere^d singulis mensibus^e, ne quid in illis vocationi paupertatis vestrae, aut munditiei dissonum reperiat.

^d om. (NVC) ^e “hebdomadibus” (NVC)

Omnes denique Superiores unanimiter in id incumbunt, ut maior semper cultus Dei floreat in ecclesiis, in domibus pax, recollectio, charitas, uniformitas, in personis sanctitas, in bonis temporalibus conservatio; quae ipsis nullo^a modo a Congregatione alienare sub^b ecclesiasticis poenis^b licebit.

^a “ullo” (NVC) ^{b-b} “poena excommunicationis non” (NVC)

5. ‘Sicubi in ecclesiis vestris verbum Dei praedicare necesse fuerit, hoc munus^{c67} a Praeposito Congregationis talibus^d impatur^e, qui necessaria doctrina probisque moribus imbuti sint, ut cum salutari fructu audientium concionentur^e, illuminantes^f docendo, moventes^g persuadendo.

⁶⁶ Praevidetur itaque divisio Congregationis in provincias; quae provinciae ordinarie limitibus dioecesium ubi Mariani degunt circumscribuntur, nam Praepositi provinciales vocantur dioecesani et dicitur: “ex... dioecibus sive provinciis”; cf. infra, c. IX, 1.

⁶⁷ Notandum est, quod munus praedicatoris limitatur ad ecclesias proprias Congregationis, evidenter ob statum Eremiticum Marianorum illo tempore. Quasi per modum exceptionis a regula praevideatur possibilitas praedicandi etiam in ecclesiis alienis. Cf. supra, c. I, §3 et in fine praesentis paragraphi.

^{c-c} “*Et quoniam munus praedicationis Apostolicum virtutes Apostolicas requirit, proinde qui talibus ornati fuerint, ipsis hoc*” (NVC)
^d om. (NVC) ^{e-e} “*Sint praeterea doctrina instructi necessaria, ita ut*” (NVC) ^f “*illuminent*” (NVC) ^g “*moveant*” (NVC)

^h Ea proferre semper conentur, quae magis Dei, quam eorum laudem spirent et in populo^h aedificationem, morum emendationem, amorem timoremqueⁱ Dei, virtutum bonorumque^j operum exercitia, kmundi contemptum^k, ^lbeatitudinis aeternae fervens desiderium^l ^m ^aet curam, adiuvante Deo, excitent^a.

^{h-h} “*Caveant a fabulis et discursibus, qui vel delectationem, vel admirationem pariunt ipsorum cum laude, sed ea proferant ad populum, quae faciunt ad salutem,*” (NVC). ⁱ om. (NVC) ^j “*et bonorum*” (NVC) ^{k-k} “*timorem inferni*” (NVC) ^{l-l} “*aeternae beatitudinis consecutionem*” (NVC) ^m add. “*Gloriam Dei, non suam quaerant, vitia non personas insectentur; oratione ferventi et mortificatione se praeparent ad dicendum; stylum familiarem, non obscurum verbis translatis aut peregrinis, aut argumentorum intertextu, adhibeant, ut ab omnibus intelligi possint; exemplo bono praeluceant omnibus, priusque faciant, quod sunt docturi, aut saltem quod dicunt opere praestent. Humilitati attendant et ut ante Concionem divinum auxilium invocabunt semper, ita Eiusdem Maiestati postea gratias debitas persolvent*” (NVC) ^{a-a} om. (NVC)

^b Et sicut in propriis^b absque Superioris mandato^c, ^d sic in alienis ecclesiis^d absque benedictione ^e Ordinarii ^f non praedicabunt^f. ^{g68}

^{b-b} “*Domi*” (NVC) ^c om. (NVC) ^{d-d} “*foris*” (NVC) ^e add. “*Loci*” (NVC) ^{f-f} “*ne praedicent*” (NVC) ^g add. “*Rudem vero plebem rudimentis doctrinae Christianae studeant imbuere tanta facilitate, ut ab omnibus intelligantur; tanta cura, ut sine profectu nullus ab eorum ore dependeat. Docebunt autem non sublimia mysteria, aut quaestio-*

⁶⁸ In NVR instructio de munere praedicandi (elaborata sine dubio in maxima parte e copiosa experientia pastoralis Patris Papczyński) ita extensa in NVC probabiliter fuit abbreviata Romae a Card. Colloredo in NVC ab eo correctata, forsitan quia credebatur quod pro Marianis uti Eremitis non erat necessaria tanta scientia praedicandi. Mariani, non amplius Eremitae, anno 1778 partes exclusas huius instructionis pro nova editione Constitutionum restituerunt. Cf. *Positio*, 478, no. 77.

nes scholasticas; verum ea tantum, sine quorum scientia salus haberi nequit; maxime Dei cognitionem et cultum et amorem, officia iustitiae Christianae, verbo, caeli viam omnibus pro cuiusque status atque conditionis capacitate demonstrando.” (NVC)

6. Lectores impositum sibi docendi officium⁶⁹ ^h(si [p. 28:] aliquando illos contingat statuere)^h ad gloriam Dei, sollicite et diligenter et cum profectu discipulorum exequantur. Praelegant potius probatissimos auctores, quam scriptione seipsos ac discentesⁱ fatigent. Ne tamen ita studiis disciplinarum suarum una cum discipulis suis immergantur, ut orationis et mortificationis oblivis⁷⁰ cantur.

^{h-h} *om. (NVC)* ⁱ *“auditores” (NVC)*

^j7. Instructores tyronum^k exemplares, prudentes, laboriosi, spirituum discretione praediti, constituentur, qui eos inprimis omnia exercitia perfecte edoceant, tum in abnegatione sui et suorum, Christi Domini sequela, contemptu praesentium, aeternorum aviditate, patientia, humilitate, modestia, silentio, poenitentia, orationis studio, regulari observantia et maxime amore Dei exercent, id semper prae oculis habentes, quod eorum cura sit illis commissa, qui formari debeant ad animarum inprimis consequendam salutem, deinde ad Congregationis ornamentum et emolumentum.

^j *Totus hic paragraphus 7 non exstat in NVC* ^k *Agitur hic de novitiis*

8^a. Assignabit praeterea ^bin singulis domibus^b ^c Praepositus promotores Confraternitatis Immaculatae Conceptionis animabus fidelium defunctorum suffragantis ex concessione sanctissimi Domini nostri Innocentii ^d XI. ^eanno 1681 die 20 martii facta^e et

⁶⁹ Agitur hic de studiis philosophiae et theologiae pro propriis studentibus Marianis ad ordinem presbyteratus aspirantibus. In prima parte saec. XVIII “studia” pro eis instituta sunt initialiter in Domo Skorcensi et in Domo Korabieviensi. Cf. Sydry, *Organizacja*, pp. 37-41 (c. VI).

⁷⁰ Cf. Innocentius XI, Breve *Cum sicut accepimus: Positio*, 404-409 (Doc. XI, 6).

Ordinariif admissione,⁷¹ in §vestris ecclesiisg erectae [p. 29:] sive erigendae.⁷²

^a “7” (NVC) ^{b-b} post “Praepositus”(NVC) ^c add. “Congregationis” (NVC) ^d add. “Papae” (NVC) ^{e-e} om. (NVC) ^f “ordinaria” (NVC) ^{g-g} “ecclesiis vestris” (NVC)

Cui munus hoc meriti plenum committetur, modis omnibus in id incumbet, ut quam plurimos clientes et cultores immaculatae Virginis defunctorumque suffragatores pariat, ^h ferventes ac devotos. Administret anⁱ confraternitatem prudenter, ut magnum animarum lucrum consequatur, praesertim eas, quae huic confraternitati^j ^k nomina dederint personas, ad frequentem et salutarem sacramentorum poenitentiae ac Eucharistiae usum, tum charitatis opera fugamque vitiorum ^ladhortando ac^l permovendo.

^h add. “nec eos frigidus, at” (NVC) ⁱ “et” (NVC) ^j om. (NVC) ^k add. “sua” (NVC) ^{l-l} om. (NVC)

9^a. ^b Alios quoquec officiales, procuratores,⁷³ oeconomos^d, zelatores,⁷⁴ ^e curabit^f idem Praepositus ^ghabere per totam Congregationem^g; qui suis officiis ex amore Dei pro merito obedientiae quam^h diligentissime ⁱsatisfacere conabuntur,ⁱ ut et charitatis et laborum suorum certam mercedem a Domino nostro Iesu Christo tempore suo recipiant^j.

⁷¹ Cf. Wierzbowski Stephanus, Ep. Posnaniensis, Gratia et Protectio (22 maii 1681): Positio, 409 – 411 (Doc. XI, 7); Literae erectionis (21 febr. 1687): Positio, 425 (Doc. XI, 10).

⁷² Secundum depositionem a P. Kisielinski anno 1769 factam, hae confraternitates “in omnibus ecclesiis nostrorum Conventuum vigent” (P.P., f. 215v).

⁷³ Probabiliter officium “Procuratoris” respiciebat res administrativas et oeconomicas cum externis tractandas, quapropter Procurator localis vocatur etiam: “eleemosynarum ac Domus Procurator”; cf. *Positio*, 485 (Doc. XII, 2). Praeter Procuratores locales eligebatur etiam Procurator Generalis; cf. infra, c. IX, §1; *Positio*, 499 (Doc. XII, 5, in fine). Anno 1744 institutum est officium “Procuratoris causarum” pro causis apud magistratus civiles et in iudicio dicendis vel defendendis nomine Domus et Congregationis; cf. Sydry, op. cit., 110.

⁷⁴ “Zelatoris” erat “proclamare” seu denuntiare defectus aliorum in capitulo culparum; cf. Schmitz Ph., *Chapitre des Coulpes*: DThC II/1, 485. Non adhibetur tamen hoc nomen in paragrapho, ubi agitur de capitulo culparum; cf. infra, c. IX, §3.

^a “8” (NVC) ^b *add.* “Constituēt denique et” (NVC) ^c *om.* (NVC)
^d *om.* (NVC) ^e *add.* “Tyronum instructores” (NVC) ^f *om.* (NVC)
^{g-g} *om.* (NVC) ^h *om.* (NVC) ⁱ⁻ⁱ “conabuntur satisfacere” (NVC) ^j “consequantur” (NVC)

CAPUT VIII De Sacramentorum Frequentatione et Administratione

1. Singulis ^k Dominicis et festis celebribus, et quoties pie placuerit Superiori, tam Clerici, quam Fratres Coadiutores (familia domestica semel in [p. 30:] mense) praemissa Confessione sacramentali et aliqua pia recollectione, ad Sacram Synaxim cum^l terna reverentia accedent.

^k *add.* “diebus” (NVC) ^l “facta prius” (NVC)

^mIn expositionibus Sanctissimi^m, ⁿquod rarissime fieri volumusⁿ, ^asumma decentia tam in ornamentis, quam in luminibus adhibeatur^a, buno saltem continuae orationi insistente^b.

^{m-m} “Dum vero expositiones fient” (NVC) ⁿ⁻ⁿ *om.* (NVC) ^{a-a} “id quam decentissime faciant” (NVC) ^{b-b} “semperque unus coram eo flexis genibus alternatim faciet orationem, lumine nunquam deficiente” (NVC)

2^c. Sacerdotes singulis diebus, ^dquantum fas erit^d, sanctum Missae Sacrificium ^ead intentionem sacrarii offerent^e, ^fdefunctorum praecipue suffragiis carentium non obliuiscetes^f, ^get duo tantum Sacra ex Decreto Pontificio singulis mensibus sibi esse concessa⁷⁵ non ignorent^g.

^c *om.* (NVC) ^{d-d} “nisi aliter Superiori visum fuerit” (NVC) ^{e-e} *om.* (NVC) ^{f-f} “potissime pro defunctis suffragio carentibus offerent” (NVC) ^{g-g} *om.* (NVC)

⁷⁵ Non potui invenire Decretum Pontificium cum tali concessione. Cf. Sydry, *Organizacja ... w XVIII w.*, 50: *Prywatne intencje mszalne* (c. VII, b).

^hUt autem^h ex parte sua ⁱdigne fungantur munere suoⁱ, nunquam cum labis alicuius conscientia ad altare accedant^t, nunquam sine recollectione summa et sufficienti^k praeparatione. Sint exemplares, sobrii, pudici, devoti, rubricarum rituumque Ecclesiae Romanae^l periti^m et observantesⁿ. ^oIn Sacro non properent, neque diu morentur, verum omnia distincte, attente et devote legentes, ultra mediam horam opus hoc divinum non protrahant^o.

^{h-h} "Quod" (NVC) ⁱ⁻ⁱ "ut quam fructuosissime faciant," (NVC) ^j "accedent" (NVC) ^k "digna" (NVC) ^l om. (NVC) ^m "peritissimi" (NVC) ⁿ "observantissimi" (NVC) ^{o-o} om. (NVC)

Horas canonicas in communi potius, quam privatim recitent; lectioni sacrae et theologiae moralis^{p q} insistant; orationi ^r sine intermissione vacent^s, ut vitae probitate^t et pietatis exercitiis non solum Congregationem illustrent, fulciant, promoveant, [p. 31:] sed toti sanctae Ecclesiae Catholicae^u sint saltem spirituali adiumento.

^p intelligitur: "lectioni theologiae moralis" ^q add. "continuo" (NVC) ^r add. "interea" (NVC) ^s "vacantes" (NVC) ^t "sanctimonia" (NVC) ^u om. (NVC)

3^a. Ad hoc autem regale sacerdotium, nonnisi solidis virtutibus et sufficienti doctrina instructi, per totius Congregationis Praepositum promoveantur ordinandi ad titulum competentem^{b,76} ea intentione, ut cultus Dei amplior inter vos vigeat et auxilium defunctis, ^cad quod vocati estis^c, efficacius et frequentius praestetur.

^a "2" (NVC) ^b "paupertatis" (NVC) ^{c-c} om. (NVC)

Habebit proinde Praepositus omnium suae Congregationis personarum qualitates bene cognitae et perspectae, ut quemque eo loco et officio admoveat, quod digne et salutariter tenere^d et exercere possit.

^d "occupare" (NVC)

⁷⁶ Cf. supra, *Praefatio Informativa*, 2, in fine.

4^e. Expediret denique pro conservando spiritu humilitatis, ut quantum fieri queat^f, ipsi sacerdotes ecclesiam everrant, sacra lintea et vasa mudent, nitori templorum et apparamentorum attendant etg conservationi. Nec se praeseferant^h aliis tumide, quos praecellunt dignitate, etsi illis debeatur ab omnibus ⁱob Christi reverentiam summa aestimatioⁱ.

^e “3” (NVC) ^f “possit” (NVC) ^g om. (NVC) ^h “praeferant” (NVC)
ⁱ⁻ⁱ “quae Christo reverentia” (NVC)

In Confessionibus excipiendis prudentiae suavitatem coniungant, cauti in discutiendis poenitentium conscientiiis, praesertim rudium; discreti in satisfactionibus assignandis, ab amicitiiis contrahendis alieni, in ^jdubiis et^j scrupulis resolvendis eruditi, non ignari casuum reservatorum Sedi Apostolicae, [p. 32:] Episcopis, Superioribus; ^knorintque non omnibus semper absolutionem esse concedendam^k.

^{j-j} om. (NVC) ^{k-k} “meminerintque habituatis peccatoribus, usurariis, concubinariis, decimarum, censuum et quorumvis bonorum ecclesiasticorum detentoribus, nisi praevia restitutione absolutionem esse denegandam” (NVC)

Has^l autem leges ^mnullo prorsus peccati vinculo obligare, exceptis his solum obligationibus, quas vota simplicia et iuramenta afferunt^m.

^l “Nostras” (NVC) ^{m-m} “essentialibus exceptis, sub gravi peccato non obligare, nisi contemptus adsit” (NVC)

CAPUT IX

De Congregationibus Habendis^a

1. Convenietis invicem singuli, vel aliqui, his de causis: Primo, ^bsingulis sexenniis^b ad eligendum ^ctotius Congregationis^c Praepositum, dvel confirmandum, et eius Assistentes ac Praepositos dioecesanos sive provinciales^d, convenient vocem activam et passivam habentes ^eex singulis dioecesibus sive provinciis tres^e,

ad unam domum literis ^fPraepositi resignantis officium^f convocati. Ubi unius diei abstinentia praemissa, cantata Missa de Spiritu Sancto, tam diu clausi erunt, donec dignum probitate, prudentia, religiosa disciplina doctrinaque conspicuum per secretas schedulas elegerint. Electo patentes secretarius et discretus⁷⁷ subscribent consentiente maiori parte electorum et omnibus manum electi in signum reverentiae et obedientiae exosculantibus. Post actum electionis in ecclesiam se conferent decantaturi hymnum *Te Deum laudamus* etc.

^a “*faciendis*” (NVC) ^{b-b} om. (NVC) ^{c-c} om. (NVC) ^{d-d} om. (NVC) ^{e-e} om. (NVC) ^{f-f} “*eius*” (NVC)

Si quis hic ambitionis [p. 33:] fuerit evidenter notatus, ad omnia officia perpetuo inhabilis declaretur.

§Postmodum Assistentium et Procuratoris generalis, tum Provincialium per secreta quoque suffragia, fiet electio. Si vero aliquid in hac congregatione decerneretur, actis generalibus inscribatur^g.

^{g-g} om. (NVC)

2. Habebuntur^h praeterea ⁱ quolibet triennio dioecesanæⁱ congregationes ^k pro aliquo bono statuendo, aut evertendo malo, ^amittendisque ad generale capitulum, prout superius adnotatum est. Ad quas congregationes vicarii locales singularum domuum cum suis vocalibus secreto electis confluent^a.

^h “*Habebit*” (NVC) ⁱ add. “*Praepositus*” (NVC) ⁱ “*Dioecesanus*” (NVC) ^k add. “*habentes [in ms. erronee: habendi] potestatem*” (NVC) ^{a-a} om. (NVC) Videtur quod sub “*mittendis*” intelligitur hic: “*pro [electione eorum, qui] mittendi sunt [uti delegati] ad...*”

3. Superior localis bis qualibet hebdomada convocabit suos. Et quidem feria sexta culparum eluendarum per assignationem dignae poenitentiae gratia⁷⁸; quas candide, aperte, animo pio,

⁷⁷ Cf. Mayer M., art. *Discreto*: DIP III, 715-717.

⁷⁸ Agitur hic de sic dicto “Capitulo culparum”, sicut haec congregatio feriis sextis habita vocabatur apud Piaristas (cf. Const.S.P., P. I, c. XI, no. I) et in saeculo

quisque genuflexus manifestabit proprias^{b79}; nec se excusando ibidem humiliter poenitentiam impositam acceptabit. Quod si illi falsi quidpiam fuerit obiectum, nihil tunc respondebit, sed postmodum Superiorem conveniens innocentiam suam (nisi malit innocenter pati cum Christo) testabitur; falsarius poena talionis irremissibiliter punietur.⁸⁰

b add. "et interrogatus etiam alienas" (NVC)

Absit autem ab hoc insigni charitatis tribunali odium, invidia, zelus nimius; quin potius in deferendis alienis defectibus, ni sit periculum in mora, illam evangelicam regulam sequi laudabile est: mone solus, [p. 34:] admone cum socio, nisi resipuerit, defer tandem ecclesiae.⁸¹

At de extraneorum vitiis adeo nihil ad vos pertinere existimate, ut, nisi^a bono zelo moveri videamini, perstringenda vobis non esse censeatis.

a "etiamsi" (NVC)

4. Congregabit secundo Superior localis suos diebus dominicis post vespertinam meditationem, vel alio congruenti tempore pro conferentia spirituali; quam ipse vel alius de mandato habiturus Latino, vel vernaculo, simplici, claro, ignito sermone ad accendendos suorum animos, ad virtutes exercendas, passiones extirpandas, perfectionem sectandam.⁸² Aut poterit liber aliquis pius de hac materia legi, qui tacite, sed efficaciter omnes adhortetur ad amorem Dei, Christi vestigia sequenda, religiosae disciplinae

XVIII apud Marianos; cf.: *Statuta Patrum Marianorum*, Romae 1723, ms.: c. III: De *Mortificatione*, §5, ubi sermo est de *Capitulo culparum*, tunc non feria sexta, sed die sabbathi habito.

⁷⁹ Apud Piaristas manifestatio culparum alienarum fiebat ab eo, "qui a Superiore ad id requisitus fuerit"; cf. Const.S.P., P. I, c. XI, no. II.

⁸⁰ "Poena talionis" sic intelligenda est: "testis mendax, eodem talionis iure illa poena erat afficiendus, quae crimini, pro quo mendaciter deposuerat, decreta erat" (FLL, s.v. *Talio*, in fine); cf. Deut 19, 18-20; Dan 13, 61-62.

⁸¹ Cf. Mt 18, 15-17.

⁸² Cf. Clemens VIII, decr. *Nullus omnino*, §25: "valde opportunum erit, si in quolibet Conventu singulis hebdomadis habeatur sermo de religiosa disciplina, regularique observantia".

observantiam, in sancta poenitentia perseverantiam. Finita confitentia mortificatio aliqua, vel oratio, vel actus aliquis virtutis per hebdomadam ab omnibus exercendus assignabitur.⁸³

Poterit etiam in eodem conventu aliquid de bono publico Superior cum senioribus tractare, si occasio, vel necessitas exposu-
laverit.

5. Ultimo congregabuntur omnes communi signo campanae ad animam alicuius socii iuvandam ex hac mortalitate decedentis, piis monitis, orationibus, lachrymisque humilibus, divinae bonitati et misericordiae commendandam, totis viribus fraterne adnitentes, ne quis in hoc supremo agone de salute sua [p. 35:] periclitetur.

Superior sane dabit operam, ut aegro non solum remedia sanitatis tempestive summa charitate provideat, sed praecipue vitae aeternae; qualia sunt: seria peccatorum confessio et detestatio, fidei professio, contra machinationes daemonum protestatio, animae suae in divinas et confessarii manus resignatio, sanctissimae Eucharistiae devotissima susceptio et Extremae Unctionis, invocatio auxiliorum supernorum, in meritis nostri Salvatoris absoluta spes et fiducia.

6. Consuetae preces Ecclesiae circa agonizantem devote absolvantur, anima ferventer Deo commendetur, defuncti cadaver abluatur decenter, pie intra triduum tumuletur, obitus quam citissime per alias domos divulgetur, ut tam Missarum Sacrificii, quam orationibus et mortificationibus defunctus ab omnibus adiuvetur.

Et vos omnes coniuncti benedicatis misericordem Deum in caelis, cui, licet indigne, servitis in terris. ^a

a add. in versu sequenti duplice spatio separato: "Soli Deo Honor et Gloria" (NVC)

⁸³ Cf. Const.S.P., P. I, c. XI, no. III.

quarta editio hujus operis
PRODROMVS
REGINÆ ARTIVM.

*Classis II. SIVE De Romualdo
M. comparavit et edidit*
INFORMATIO
TYRONVM ELOQVENTIÆ.

AUTHORE

P. STANISLAVO A IESV MARIA
PIARVM SCHOLARVM.

EDITIO QVARTA. C. N. 130.

PRODROMUS REGINAE ARTIUM

sive

Informatio Tyronum Eloquentiae

authore

**P. Stanislao a Iesu Maria
Piarum Scholarum**

Editio quarta

Cracoviae

**Typis Balthasari Smieszkowic, S.R.M. Typ.
Superiorum Permissu**

Introduction

Work and Circumstances of Its First Editions

The original title of *Prodromus Reginae Artium*, or *Training Students in Artful Speaking* (PRA), is *Prodromus Reginae Artium sive Informatio Tyronum Eloquentiae*. This is a textbook of rhetoric composed in Latin by St. Stanislaus Papczyński¹.

Prodromus Reginae Artium first appeared in print in Warsaw, in 1663, at the printing house of the royal printer named Elert. The same shop produced two subsequent editions in 1664 and 1665. The third edition, which did not survive to this day, was released under the revised title *Prodromus Rhetoricus sive Institutiones Rhetoricae*. The author's preface to the fourth edition tells us that the *Prodromus's* third edition aroused great controversy, probably because of the disapproving opinion of *liberum veto* expressed in the book. As a result of this "storm," Fr. Papczyński had to make some changes when preparing the text of PRA for the fourth edition. Toward the end of 1669, he submitted the corrected text to the royal printer in Krakow, the Baltazar Smieszkwic Print Shop. It should be noted that the PRA fourth edition does not give the year of its release. We know, however, that in September 1669, Fr. Papczyński went to Krakow to personally supervise the printing of this edition. In this book, he identifies himself as a Piarist, hence it should be assumed that its printing was done before his departure from the Piarist Schools on December 11, 1670.

There is no doubt as to the authenticity of Fr. Papczyński's authorship of the original work and four of its subsequent editions. He is named by his surname Papczyński (Stanislaus of Jesus and

¹ This study acknowledges and uses translations and research made by Bogdan Kupis and included in the monograph *Niedoceniony podręcznik retoryki Stanisława Papczyńskiego (1631–1701)*, Warszawa-Lublin 2006, and Casimir Krzyżanowski, MIC, included in the Introduction to the critical edition of PRA.

Mary) as the author of PRA in the work itself as well as in other sources, such as the Piarist and later the Marian documents.

Furthermore, his authorship is confirmed by documentation testifying that he was present in the shop during the printing of this work in Warsaw and Krakow and – as the book’s author – oversaw the fidelity of the printed text to his manuscript.

The book’s title – for which the author chose a word of Greek origin, *prodromus* (from the verb *prodromeuein*, i.e., *to serve in equestrian reconnaissance*; the noun *pródromos* means *forerunner*, or *arriving first*, but can also be understood as *harbinger*; the noun *pródromos* can be regarded as the equivalent of the Latin *praecursor*, meaning *predecessor* or *antecedent*; in other words, someone who proclaims something new) – indicates that Fr. Papczyński had in mind the work on rhetoric which he composed in six books entitled *Regina Artium* (*Queen of the Arts*). PRA was to be the forerunner of this work. We know that Fr. Papczyński, who taught rhetoric in the Piarist colleges, compiled for teaching purposes a comprehensive textbook of rhetoric under this title as early as 1658 and included some of its fragments in PRA. Basically, *Prodromus Reginae Artium* is a short version of *Regina Artium*, as Papczyński himself indicated in PRA; but we cannot verify it today, because *Regina Artium* was never printed, and its manuscript was lost. However, its existence is confirmed by documentation used in Fr. Papczyński’s beatification process, which informs us that two books of *Regina Artium* were submitted to Rome in 1773.

Account of the PRA’s Subsequent Releases

The title page of the first edition is a full-page engraving made from a metal plate (either copper or steel), showing Mercury (Greek name Hermes) as the god of eloquence (Greek: Hermes Logios), who holds a *kerykeion* (Latin *caduceus*), i.e., the herald’s staff entwined with two snakes (the symbol of his power as well as the staff of peace, with which he reconciled the quarreling parties), and a shell-shaped shield inscribed “Messenger of the Queen of the Arts, or Training in Eloquent Speech-making, by

Stanislaus of Jesus and Mary, Religious of the Pious Schools. Edition I.”

The upper right corner of the picture bears a symbol: a solar disc with rays and the initial “M,” i.e., Mary, in the center; above the disc there is a crown and a cross, and below it the acronym MP ΘΥ, or *Mētēr Theou*, i.e., the Mother of God. The engraving’s lower right corner displays a flower (two bells of a fully opened flower showing stamens) with four long leaves that reach Mercury’s knees. Under the engraving’s frame, there is a beautiful handwritten inscription made by Fr. Stanislaus Papczyński: “Dedicated to His Excellency, Lord John Pogroszewski, Baron of Horodyszcz etc., by the humble author. 1664.”

The title page of the first edition reads “Messenger of the Queen of the Arts, i.e., Training in Eloquent Speech-making, by Stanislaus of Jesus and Mary of Pious Schools. With the superiors’ permission. First edition. Warsaw, [printed at] the widow and heirs of Piotr Elert, the Printer of His Royal Majesty. 1663.”

Page 8 (without pagination) of the first – as well as the second – edition displays pronouncements about eloquence made by J. Cassian, Gregory the Great, and Louis de Bourbon. Here they are: “The orator is one who can speak about trivial things in a simple, unpretentious way; in a tempered manner about things of moderate importance, and in a rousing, solemn manner about sublime things. The orator is the one who can impeccably prepare his arguments, deliver them in a proper manner, arranging them clearly and beautifying them with various rhetorical figures” (Cassian)². “Truly proficient in giving beautiful speech will be

² John Cassian (ca. 360–435), also known as John the Ascetic and John Cassian the Roman (Latin: *Ioannes Eremita Cassianus*, *Ioannus Cassianus*, or *Ioannes Massiliensis*), was a Latin writer, theoretician, and organizer of religious life. He was born probably in the Roman province of Scythia Minor (today Dobruja or Dobrudja) or in Provence. See J. M. Szymusiak, *Patrologia, zagadnienia wybrane*, KUL, Lublin 1971, pp. 588–590; M. Daniluk, P. Paciorek, *Jan Kasjan*, in *EK*, vol. VII, col. 799–801. Around 382, he joined the Bethlehem monastery. He was first active in Palestine and Egypt. John Chrysostom ordained him a deacon in Constantinople. He was ordained a priest in Rome, and after ten years (ca. 415) he founded in Massalia (today Marseille) two monasteries, one male and one female. He is

the one who opens his heart to learning the principles of right conduct, and whose conscience will not disrupt his speech, if his deeds go before his statements” (Gregory the Great³). “People’s power is based on reason and eloquence. Nations cannot be ruled by intellect alone and eloquence is not worthy. Only both of them enable the ruler to cope with the problem of power. The only difference between the two is that certain things, that cannot be achieved by the intellect⁴ in the case of some people, should be forced on them by the use of eloquence” (Louis de Bourbon.⁵)

Page 10 (without pagination) of the first edition (and of the second edition, respectively) displays the consent for printing granted on August 30, 1663, by James of St. Barbara, the Provincial Superior’s proxy, and by the Censor, Matthew Jagodowicz, Canon and Official of the Clergy Court in Warsaw. The full text of this consent reads as follows:

“The Consent (*facultas*). James of St. Barbara, acting Superior of the Polish Province⁶ of the Congregation of Clerics [Regular] of the Poor Mother of God of the Pious Schools. By the authority vested in me by the Superior General, the Most Reverend Fr. Camile of St. Jerome, I give consent to send to print the books titled Messenger of the Queen of the Arts, written by a priest of our Congregation and highly praised by several of our Fathers, who were asked [to give an opinion about this book]. I testify

the author of several ascetic works (including *De institutis coenodum et de octo principalium vitiis remediis*, i.e., *Institutes of the Coenobia and the Remedies for the Eight Principal Faults*), the content of which he also delivered to his listeners in the form of conferences. For this reason, one may assume that Cassian also dealt with eloquence as such and that Fr. Papczyński found the quoted statement in his writings.

³ In editions I, II, and IV, the author attributes this statement to Pope Gregory the Great (ca. 540–604, who was the pope from 590 until his death), an outstanding moralist, catechist, homilist, and liturgist. He left behind a rich literary legacy.

⁴ Or rational argumentation.

⁵ Louis Bourbon is Louis II Prince of Condé, called le Grand Condé, for whose funeral Bossuet composed his famous *Oraison funèbre*. His brother Armand, Prince of Conti or Conty (1629–1668), was married to the niece of Cardinal Mazarin. Condé’s pronouncement about eloquence from his letter to his brother Armand appeared in the first, second, and fourth editions.

⁶ This province was established in 1662.

to the reliability of their opinions by placing my own signature and the seal of my office. Warsaw, August 30, 1663. James of St. Barbara, acting Provincial Superior” (signed by his own hand).

“The Consent (approbatio) granted by the Noble and Reverend Lord Mateusz Jagodowicz I.V.D., apostolic protonotary, Canon of Płock, Warsaw, Pułtusk, vicar for internal affairs, [vicar] general’s office Warsaw and the entire Duchy of Masovia, secretary to the holy majesty of the King and Queen of Poland and Sweden, appointed book censor. I read the book Messenger of the Queen of the Arts, composed by a Religious, Fr. Stanislaus of Jesus and Mary, priest [from the congregation] of Our Lady of the Pious Schools, and found it contains nothing contradictory to the rightful faith and good habits; therefore, for the benefit of academic youth, it should be sent to print, to which I give official consent. Matthew Jagodowicz I.V.D., Canon and Official of Warsaw” (signed by his own hand).

The first edition was dedicated to “His Excellency Lord Antoine de Lumbres,” French ambassador to Poland⁷. However, we do not know if the copy of PRA dedicated to the French am-

⁷ Fr. Papczyński was aware of the qualities of his book and hoped to arouse interest for it abroad. It was not unusual in the 17th-century for the works of Polish masters of eloquence to have several editions also in the West: e.g., the book *Institutionum rhetoricarum*, pars I-II, Vilnius 1641–1643, by Casimir Kojalowicz, had several reprints in Antwerp and Cologne; the work of a Jesuit, Michael Radau of Braniewo, *Orator extemporaneus*, was published under his own name by a Georg Becher from Elbląg in 1650 in Amsterdam; in 1655, Adam Motkowski, a student of Radau, discovered Becher’s plagiarism and brought about many reprints of this book under its author’s real name in Poland, the Netherlands, Germany, Bohemia, Italy, and England. Papczyński must have known about it and was encouraged to seek the ambassador’s support in a possible release of PRA in France. He hoped that de Lumbres would kindly receive his gift, take it back home, and get the cultural elite of France interested in this book. It may be worthwhile to search the French libraries to see if one of them possesses a copy of this book brought over from Poland by ambassador Antoine de Lumbres, who was certainly a native of Lumbres – the main town of the Pas-de-Calais department in the Hauts-de-France. Or, perhaps, the book was still in the family collection of the heirs of the Master to Herbinghen, Loz, and La Clay (probably the main city of the Seine-et-Marne, in the district of Meaux). This copy would most certainly bear a handwritten dedication from the book’s author.

bassador⁸ actually ever reached France and was made available to people interested in the theory of eloquence. On the other hand, we know that a copy of PRA found its way to Italy, to a Piarist, Fr. Charles of St. Anthony, the nephew of Pope Alexander VII. The work was given recognition, aroused well-deserved admiration, and received an acknowledgment in the form of an epigram published later in the collection entitled *Musae Ancomitanasive Epigrammaton libri quattuor, Romae, 1674*, (p. 245). The Latin text of this epigram was quoted by Casimir Krzyżanowski, MIC, in his *Stanislaus a Jesu Maria Papczyński, O. Imm. Conc. (1631–1701), magister studii perfectionis, Romae 1963*.

After the dedication, Fr. Papczyński placed a Foreword (*Candido Lectori*), which is the same in the first and second editions.

The second edition, dedicated to Jerome and Alexander [Michael] Lubomirski, had the following title: “Messenger of the Queen of the Arts or Training Students in Skillful Speech-making, by Stanislaus of Jesus and Mary of the Pious Schools. With the permission of the superiors. 2nd extended edition. [Printed] in

⁸ The question comes to mind: When did the author have a chance to encounter Antoine de Lumbres personally? It is possible that it might have taken place as early as 1660–1662, as Fr. Stanislaus was transferred to Rzeszów and took the position of a preacher and teacher of rhetoric there. It was there that he met the Lubomirski family as a teacher of Jerome August (born ca. 1647) and Aleksander Michael (born 1643/46). Meeting Ambassador Antoine de Lumbres could have happened at the Lubomirskis’ Rzeszów residence during some family event. Earlier, the French ambassadors used to visit the Lubomirskis’ residences in Wiśnicz, Rzeszów, and possibly in Lubowla. However, it is most likely that Papczyński’s meeting with Ambassador A. de Lumbres occurred only in 1663, or the year of the first edition of *Prodromus*, when Papczyński was transferred to Warsaw and became a confessor, preacher, and teacher of the Piarist youth (*confessarius, concionator et nostrorum magister*). Antoine de Lumbres could have been listening to his Latin sermons and could have been one of Fr. Stanislaus’ penitents along with the Bishop of Płock, John Gembicki, and other famous people such as the then Grand Crown Ensign, senator and Grand Crown Hetman John Sobieski or the Apostolic Nuncio Antonio Pignatelli, later Pope Innocent XII. De Lumbres mediated during the Polish–Swedish negotiations beginning in January 1660 and contributed to the conclusion of the peace treaty in Oliwa (May 3, 1660), which ended the Second Northern War.

Warsaw, at the widow and heirs of Piotr Elert, Printer of His Royal Majesty. 1664.”

Both editions bear a special dedication to the Mother of God. In turn, the title page of the fourth edition displays the following title: “Messenger of the Queen of the Arts, that is, Training Students in Skillful Speech-making, by Fr. Stanislaus of Jesus and Mary of the Pious Schools. Fourth edition, Cracoviae, [printed] at the print shop of Baltazar Smieszkowic, [Printer] of His Royal Majesty. With the permission of the superiors.”

Included also are statements on eloquence by three authors, namely Gregory the Great, Louis de Bourbon, and Cassiodorus⁹ (whom the fourth edition named the author of the statement previously attributed to Cassian), which were cited in editions I and II. Furthermore, Fr. Papczyński added the statement of Isidore of Pelusium¹⁰: “I would call an orator (*eloquens*) someone who is able to express in a clear [lucid] speech what he had embraced with his mind, but not someone who obscures even the most obvious and transparent by using big scholarly and sophisticated words. The first person can [properly] explain something that might be unclear, the other would make even more obscure that which is obvious to everyone. For this reason, the first person who wishes to help everyone is showered with the highest praise, while the

⁹ Magnus Aurelius Cassiodorus Senator (“Senator” was part of his surname, not his rank), ca. 480-570, quaestor sacri palatii, magister officiorum, praetorian prefect for Italy, a patrician and consul of Rome, then a monk and abbot of the Vivarium monastery which he founded, author of historical works (about the Goths) and exegetical works of an encyclopedic character, such as *Institutiones divinarum et saecularium litterarum* or *Instruction in Theological and Secular Sciences* (in two volumes), and works on education during trivium (when rhetoric was taught) and quadrivium.

¹⁰ Isidore of Pelusium (ca. 370 – ca. 435/450) was born to a prominent Alexandrian family who saw to his education. Later he became an ascetic and a monk – and subsequently the abbot – at a mountain near the city of Pelusium in Egypt, in the tradition of the Desert Fathers. He became a student and friend of John Chrysostom. The pronunciation cited by Fr. Papczyński comes from Isidore’s 46th letter from *Book Three* (he wrote 2,012 letters in total, which were collected in five books).

second, devoured by lust for his personal glory, cannot count on respect and a reward” (Book III, letter 46).

Edition IV also includes the Author’s Preface (*Amice Lector*) and is dedicated to the Mother of God, similarly to previous editions.

The Importance of *Prodromus*

As he was composing his textbook on rhetoric, Fr. Papczyński referred to the works of many authors. In the preface to editions I and II, he indicates the following: Cicero, Aristotle, Quintilian, George of Trebizond¹¹, Caussin, [Cyprian] Soarez, Lauxminus (Lith.: Žygimantas Liauksminas). Mr. Kupis also names – among others – Radau, Kojalowicz, and Sarbiewski, whom Papczyński quotes in *Prodromus* as a “Sarmatian poet.” The importance of *Prodromus* is indicated by the fact that it underwent three reprints in a period of only a few years, and also that Piarist novices in their first and second years were using it to learn rhetoric until the 19th century. The book was also mentioned by Stanislaus Konarski¹². However, it is noteworthy that *Prodromus*, being essentially a textbook of rhetoric, includes passages on the current situation of the 17th-century Commonwealth and seeks to influence the course of events by shaping the students’ minds. Thanks to that, despite the cumbersome rhetorical forms – as they may seem sometimes – one learns the author’s personal views on various issues of the social, political, and religious life of that time. Certainly some of them may seem today somewhat outdated or unduly moralizing, for example *Locus communis in Saltatores*. The others provide an in-depth theological reflection (e.g., *Exponitur vox illa Ecclesiae usitatissima: Amen, Laus Deiparae Mariae Virginis*), or they contain a sober assessment of the sociopolitical situation of the

¹¹ George of Trebizond (1395–1486) was a Renaissance philosopher, scholar, and humanist of Greek descent. Upon learning Latin, he became a teacher of Latin literature and rhetoric. He published the works of Cicero [Rhetorica. Libri V] and acquired a great reputation as a translator of Aristotle.

¹² See A. Pitala Sch.P., *Pijarskie zakłady kształcenia nauczycieli w dawnej Polsce – profesoria, in Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII-XIX wieku*, Ed. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Warszawa–Kraków 1993, p. 395.

17th-century Commonwealth (especially *Confirmatur Polona Libertas* and *Confutatur Polona Libertas*); they are worthy of a closer examination. The ideas contained therein seem to be still current and close to modern man.

Prepared by
Andrzej Pakuła, MIC, and Iwona Wesółowska

Ille bene loquendi facundiam percipit, qui sinum cordis per bene vivendi studia extendit, nec loquentem conscientia praependit, cum vita linguam antecedit. D. Greg. M¹.

Eloquentem ego hunc esse statuerim, qui id, quod animo concepit, perspicua oratione demonstrare potest; non qui doctissimis et sublimibus verbis, ea etiam, quae clara et dilucida sunt, obscurat. Ille siquidem, quod latet, in lucem profert; hic, illud etiam, quod omnibus perspicuum est, in tenebris occultat. Eoque nomine ille, ut qui auditoribus prodesse cupiat, amplissimis laudibus celebratur; hic contra, ut qui gloriae suae cupiditate flagret, honoris ac praemii expers relinquitur. Isidorus Pelusiota, l. 3, epist. 46².

Eloquens est ille, qui scit parva submisse, media temperate, magna granditer dicere; qui scit invenire praeclare, enunciare magnifice, disponere aperte et figurare varie. Cassiodorus³.

Hominum [...] imperium ratione et oratione constat; quarum altera regere populos sola non potest, altera non meretur; utraque Principem absolvit. Hoc solum inter eas interest; quod rationi quidem paret, caeteris autem imperat oratio. Ludovicus Borbonius, in praef. Pal. Reg. Eloquentiae⁴.

¹ Non est haec allegatio verificata, quia non potui eam invenire in operibus S. Gregorii Magni, secundum indicem eius operum in PL.

² Cf. Isidorus Pelusiota, *Epistolae III*, ep. 42: PG 78, 759.

³ Allegatio non verificata, quia non potui invenire hunc textum in operibus Cassiodori. Notandum est quod in II editione hic textus attribuitur Cassiano.

⁴ Hoc effatum desumptum est e litteris Ludovici Borbonii Engviennensium Ducis ad suum fratrem Armandum, Principem "de Conty", praeficientibus opus anonimum "Palatium Reginae Eloquentiae" (alias: *Reginae Eloquentiae Palatium, sive Exercitationes Oratoriae*), Lutetiae Parisiorum 1641.

AETERNI
VERBI
PARENTI
PIE ELOQUENTI
VIRGINI MARIAE
SINE LABE ULLA CONCEPTAE
HUNC REGINAE ARTIUM PRODRAMUM
suus PAUPER ex Voto Stanislaus

D D D^a

^aD. D. D. valet: dat, donat, dedicat; cf. SSLP, s.v. "D"

Doceas o purissima SAPIENTIAE Genitrix!
et
BENEVIVERE
et
BENEDICERE

AMICE LECTOR

PRODROMUS hic, quem legis, prodierat curis primis REGINAE suae viam paraturus; cum nescio qua fulmen, actum ab arce vix eum non extinxit; sed ne tetigit quidem. Libera cuiusdam Anonymi vox in liberiores POLONORUM VOCES rigidius quam par erat, debacchata tempestatem illam concitaverat. Subduxi tamen periculo meum partum, amice sapienterque monitus ab Illustrissimo quodam sapientissimoque Senatore: cui propterea me fateor devinctissimum. Et en, sublatis iam naevis illis, nitidiorem iterum expedio. Fave, fave, si velis ipsam REGINAM solidis Eloquentiae praeceptis et exemplis illustrem benevolus aspicere.

Expectas contenta PRODROMI? Rhetoricus Nucleus est. Quod vero observabis ipse, regulis ad facundiam, praxibus ad mores factis plenus. Nihil aliunde sumpsi, nihil apposui meum, quod non brevem et claram bene dicendi simul ac bene vivendi rationem demonstraret.

Proficere vis aut alium perficere in dicendo? Poteris facillime: si primo exercitium periodorum apprehendas; postea breves oratiunculas, sumpta e singulis fontibus ordinatim inventionem, iuxta potiores Argumentationis formas ad modum in Corollario praescriptum easdem disponendo, pertractes. Tandem Progymnasmatum cursum tenebis, universum tuis praxibus illustrando; tum deinde grandiore solidae Orationis laborem, servata, quae in Appendice habetur, norma, assumes, tria per genera Causarum exspatiando. Sic te, vel tuum discipulum, biennio plane occupaveris.

Praeivi, quam doceo: nam et *Tyronem Eloquentiae et Oratorem Scholastico-Civilem*⁵ hac ratione teneo efformatum. Caeterum hanc pro mea genuina Editionem agnosces et quo possim citius ipsam REG[INAM] tibi sistere, Deum Optimum Maximum exorare contendes.

[p. 1]

⁵ Cf. *Apologia*, §51: SH 6, 71. Haec opera (ms). ad nos non pervenerunt.

PARS I

De Progymnasmatibus Eloquentiae

PRAELUDIUM

1. PROGYMNASMA, alias PRAEEXERCITAMENTUM, nihil aliud est, quam breve exercitium styli ante perfectam Orationem tentandum.

2. Habet autem locos, e quibus etiam perfectae orationis argumenta desumuntur. Unde merito Aphthonius⁶ Progymnasmata Rhetoricae adicit, non quod praeceptis constent Rhetoricis, sed quod fusius tractandae Orationi praemittantur et genera cum arte dicendi communia habeant.

3. Tam sunt necessaria Tyronibus Eloquentiae Progymnasmata, quam neomilitibus privatae velitationes et nautis exercitium flumina prius quam maria navigandi. Quapropter laude illi sunt Eloquentiae Magistri dignissimi, qui suos discipulos Progymnasmatibus occupant, antequam perfecte dicendi artem illis enucleant.

4. Porro usitata Scholis progymnasmata sint 15. Quinque generis *deliberativi*: Fabula, Narratio, Chria, Sententia, Thesis. Totidem *iudicialis*: Confirmatio, Confutatio, Conciliatio, Locus communis, Legislatio. Et *exornativi* itidem: Laus, Vituperatio, Imitatio, Comparatio, Descriptio.

⁶ "Aftonio (lat. Aphthonius) Retore di Antiochia (seconda metà del 4-to sec. d.C.); insegnò ad Atene, [...]. Restano i suoi 'Progymnasmata', raccolta di esercitazioni con l'aggiunta di esempi, [...]." (*Lessico Universale Italiano* I, 240, s.v. *Aftonio*).

NUMERUS I

De Progymnasmatis generis deliberativi

[p. 2]

CAPUT I

De Fabula

1. FABULA est sermo falsus veritatem effingens. Dicitur *Sermo falsus*: quod nunquam illud re ipsa eveniat, quod fabula introducitur. Dicitur *Veritatem effingens*, quod ex fictis fabularum narrationibus verus exprimitur sensus et vera affabulatio eliciatur.

2. Triplex est Fabula: *Rationalis*, qua finguntur homines aliquid operari: talis est praeter alias illa apud Ovidium de Phaetonte, qui extortis a patre sole equis uti nesciens, lapsus e caelo totum orbem incendit. *Moralis*, qua animalia ratione carentia, humani aliquid imitantia moris, introducuntur: tales apud Aesopum sunt plurimae. *Mixta*, quae ex duabus superioribus conflatur; cum nimirum bruta cum hominibus colloquuntur: talis exemplum vide paulo inferius.

3. Differt Fabula ab Apologo: quod in Apologo res mutae simul ac inanimatae (ut sunt arbores, saxa, montes et similia) animantur; in Fabula non nisi animata habeant locum.

4. Tractatur Fabula duobus modis. *Prolixe*, tractatur novem locis: a) a laude authoris seu inventoris Fabulae, qui est instar exordii; b) a praefabulatione, qua intentum authoris demonstratur, et est veluti propositio; c) a natura animantium, sive rerum in Fabula contentarum. d) a sermocinatione mutua earundem; e) a collatione fabulae cum alia sibi simili; f) a re aliqua cum Fabula quamdam paritatem habente; g) ab auctoritate aliqua, seu testimonio [p. 3] gravis ac sapientis viri; h) ab exemplo morali ex aliqua historia petito; i) locus est Epilogus, quam communi vocabulo Affabulationem nominamus.

Presse tractatur Fabula duobus potissimum locis: a) Narratione, quae totam fictionem comprehendat; b) Affabulatione, quae doctrinam aliquam moralem, ex Fabula illatam, sive veritatem ex fictione deductam complectatur: cuius brevioris modi sit hoc exemplum.

PRAXIS I

Fabula mixta de equo, cervo et homine

Quonam modo equus hominis in potestatem venerit, iuvat referre, necnon iuvabit audire. Indomitum antea efferumque animal Equus in campis Thessaliis longe uberrimis pascebatur, cum Cervus pinguisimorum pascuorum dulcedine illectus huic se adiunxit socium; sed non laeta fronte alter importunum convivam excipit repenteque nititur fugare. Quid Cervus? altior insurgens cornibus horrendum Equo interitum, ni sibi communia pascua sinat esse, minatur. Quamobrem territus hic, imparem se viribus sentiens, (leoninum robur fuit cervis) forteque illac prope iter facientem hominem Thessalum conspicatus, eum mitis accedit, utque malum vicinum, immo hostem, pellat e campis atque humiliet elatum cornibus, non sine demissione precatur: quin etiam celerioris gratia cursus ad insequendum cervum se frenari, tractari, insideri, mansuetissimus permittit.

Quid plura? Vir ille blande solatus Equum, simul cervum iam eques fugat, simul domum vectore [p. 4] novo subditoque gaudens revertitur, nec amplius unquam mancipato quadrupedi frena deponit. Hinniit igitur et quasi ingemuit miser captivus, se tam fatuum fuisse dolens, ut mallet dominum habere, quam convivam pati; libertatem perdere, quam pascua; immo amissum esse utrumque.

Scitisne mentem Fabulae? Docet haec: prudenter esse patrocinium implorandum, ne cum clientes fieri petimus, fiamus servi et non aliter quam mancipia, liberi quondam, tractemur.

PRAXIS II

Eadem Fabula fusius dilatata

Non est mei propositi, cum vobis ex sapientissimo prorsus disertissimoque viro non inutilem fabulam recitare aggredior, eundem laudibus adornare, A[uditores] O[ptimi]. Quamvis enim ad sidera mereatur efferrī, tamen ipse sapientia facundiaque sua tantum sibi gloriae apud posteros comparavit, quantum ipsi nullius

hominis ingenium tametsi liberalissimum posset attribuere. Nam quidquid sub eleganti fictarum historiarum cortina documentorum mortalibus reliquit, istud eiusmodi est, quod divinum quendam hominem fuisse Aesopum testetur⁷.

Facile hoc, Auditores Optimi agnoscetis, postquam ex me percipietis, quam iucunde persuadere voluit nobis ipse, ut caute prudenterque libertatem quisque suam conservare studeat, ne, cum patronos eius quaerit, reperiat invasores. Hoc enim Aesopus Equo infeliciter contigisse retulit, adversus Cervum commensalem suum hominis opem temere [p. 5] nimium exambienti⁸.

Libertate olim summa gaudebat Equus; nec domari vi potuisset ulla, nisi frenum semel incautus admisisset. Natura enim aequae fortis ac velox, neque capi fugiens potuit, neque captus ullis viribus teneri. Sic robori pedibusque fidens prata quaeque sui solius esse censebat dominumque campi se unicum iactabat.

Accidit tamen, ut superbum animal a cornuto despiceretur. Cervus enim sylvarum accola Equum de colle eminentiori conspiciens in amaenissima planicie ubertate pascuorum exultantem, repente se huc demittit, ratus, gratum ei se futurum sodalem, quem et praevalido corporis nisu aequaret et cursus admirabili pernecitate superaret. Sin minus humanum reperisset, pugna se obtenturum sperabat, quod civilitate non posset, armatum praeacutis ramis verticem iam attollens. Neque secus evenisse probatum est. Sonipes namque monstrosum hospitem in sua gleba torvo intuitu salutans: Tu vero unde mihi (aiebat) tam importunus mearum dappum invasor advolasti? harpyiane cornuta es, num quid simile? Non quantocius hinc te proripis? aut ego tibi dentes hac ungula comminuam.

Risit furias cornutus hospes, et: Itane (comiter inquires) frater, advenam tractas? Aliam ego urbanitatem mihi pollicebar apud

⁷ Aesopus “a celebrated Greek fabulist of Phrygia, supposed to have lived in the 6th cent. B.C.” (CLD, s.v. *Aesopus*). Cf. Terzaghi N., art. *Esopo*: EI XIV, 339-340, ubi legitur: “Le favole di Esopo godettero di larghissima popolarità in tutti i tempi [...]. Col tempo le favole andarono crescendo in popolarità e in diffusione...”

⁸ Cf. Fab. 383: *Equus et Cervus: Fabulae Aesopicae II*, ed. Franciscus De Furia, Florentiae 1809, 231-233.

te, quem non sylvanum esse cognovi. Adesdum, vicinum nemus mecum pete et ego universa tibi haereditate mea cedam ita, ut nihil tecum non habeam commune. Vix tulit alter paucula haec finientem, sed furore percitus in adversum ruit pedibus resistantem conculcaturus. At Cervus imminentis periculi praevidens [p. 6] opponit erecta cornua, semperque latus hostile assilit, ut sit ab unguis tutus. Pugnatur, concurritur, in orbem oblique, assultim, directe, horaque prope integra aequo certamine extrahitur.

Thessalus interea vir superveniens diremit quidem pugnam, sed non iras. Nam Equus victoriae appetens: Heus, inquit, bone viator, hunc meum hostem aut penitus trucida, aut saltem fuga: et ego tibi tergis meum nunc libens substerno, prati etiam huius dimidium tuis usibus commodaturus. Laetus occasione Sonipedis occupandi Thessalus, omnia huic liberalissime promittit, modo frenos admittat, quibus facile regi in subiugando praeferoci adversario queat.

Quid plura? convenitur, patitur sessorem Equus, ne convivam patiatur; sed fugato demum Cervo se captum sensit. Hunc in modum temeritate perdita libertas et cupiditate vindictae servitus admissa.

Non absimilis columbae casus, quae fugiens accipitrem coquo se capiendam permisit, quasi suavior esset certissima inter cultros caedes, quam inter unguis adhuc dubia. Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdim⁹. Plurimi patrocina quaerendo iugum imprudenter induerunt, aut hoc leve excutere volentes gravissimo sunt oppressi. Ita Graeci Macedonica scepra non ferentes Romanos fasces admiserunt¹⁰. Ita Orientis Imperatores ex Turcis

⁹ Scylla est scopulus Bruttiorum in Italia, in freto Siculo, in mare prominens, navigantibus periculosissimus. Ex adversa eius parte, h.e. in Sicilia, est Charybdis. Ex duobus his scopulis ortum est proverbium: "Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdim", et de iis dicitur, qui volentes periculum minus evitare, in maius incidunt. Cf. CLL, s.v. *Scylla*.

¹⁰ Cf. Anon., s.v. *Grecia*: NTGEU VIII, 4346: "La Grecia si liberò dell'influenza macedone nel 197, quando Filippo V di Macedonia fu battuto dai Romani, ma si trattò solo del passaggio da un dominio all'altro, questa volta a quello romano, sancito nel 146 a.C., anno in cui tutta la Grecia con la Macedonia, divenne provincia romana".

auxiliarii hostes nacti sunt¹¹. Ita Regum Hungariae domicilium a Solymano occupatum¹².

Quapropter sapientissime Sapientissimus Mythologus Equi temeritatem hominibus docuit esse fugiendam, ne defensores quaerendo tyrannos inveniant. [p. 7] Convertit saepius occasio patronos in dominos, in mancipia clientes.

APOLOGUS

De quercu et arundine

ex Gymn. pat. eloquentissimi Drexelii c. I¹³

Quercus olim, sed saucia et fracta, cum Arundine familiaris coepit fabulari. Initium colloqui Quercus a clade propria traxit. Fortunae scilicet malignitas et casus adversi Quercum fecere disertam. Me, aiebat, aspice, o mea vicina et calamitatis cernes speculum! Vix ego mei dimidium retinui: adsto convulsa misereque lacerata: sic Aeoli fratres¹⁴ me tractarunt.

Sed, obsecro, quid prius mirer: tene^a tam salvam, an me sic aegram? Tu mihi viribus, o Arundo, nequaquam par es. Ipsi oculi dicunt, me millies robustiorem esse, quam sint vel centum, vel mille Arundines. Nihilominus cum venti ac turbines me incursant, nullae sunt vires meae: convellor, laceror, frangor, deicior. Tu vero ventorum vim omnem eludis; vacuo ventre pugnas et nunquam non vincis; triumphas sola. Nos Ajaces¹⁵ vincimur; qui demum hoc fieri dicam?

^a “te” (DO)¹⁵

¹¹ Cf. Anon., s.v. *Asia (Storia)*: NTGEU II, 728: “La decadenza dell’impero musulmano fu causata dall’invasione dei Turchi Selgiuchidi, che sopraggiunsero nell’Asia centrale nel XI sec. ed arrivarono fino all’Asia Minore e alla Siria”.

¹² Cf. Rossi Ettore, s.v. *Ottomano, Impero (Storia)*: EI XXV, 787: “Il figlio di Selim I, Solimano I (1520-1566) [...] compì una serie di conquiste, [...] con la quasi totale occupazione dell’Ungheria [...]. L’Ungheria era stata occupata al tempo di Solimano il Magnifico [...]”.

¹³ Cf. Drexelius Hieremias, *Gymnasium Patientiae* I, c.1: *Opera omnia II*, Antverpiae 1643 (DO), 1ss.

¹⁴ In sensu: venti; cf. FLL: “Aeolus, vel etiam ventus”. Cf. etiam CLL: “Aeolus ventorum rex putatus est”.

¹⁵ “Aiax, -acis, m. the name of two Homeric heroes. [...]” (CLD); “duorum for-

Arundo silere docta, nihil interpellans loquentem, vix demum sic orsa: Non est, inquit, quod mireris, o mea optima vicina! tuum tibi robur exitio est. Si minus esses robusta, magis fores integra et sana. Pace tua dixerim, tu robori tuo fidis, vento resistis, atque ita vinceris. Adversarium habes, qui cedere nesciat; illum hostiles vires animant; robur ei additur, quoties cum robustissimis [p. 8] concreditur; tantoque certiozem habet victoriam, quanto difficiliorem pugnam. Hinc ventus vel altissimas, vel densissimas quercus disicit^a ridetque insaniam frustra resistentium.

^a “*deiecit*” (DO)

Ego fragilitatis meae non ignara cedo et vel uno die sexcenties ventum veneror prono corporis flexu. Nec mihi grave est, ut vitam tuear, vel millies adorare tam potentem hostem. Proinde hic non viribus agendum est, sed dexteritate.

Ita prorsus est: intutae sunt vires, cum consilium deest, aut dexteritas. Calamitatis ventus neminem non incursat, nemini parcat; probos, improbos iuxta habet. Et quis est qui nihil adversi sentiat? Sed multi adversis erudiuntur et attolluntur caelo; non pauci franguntur et deiciuntur Erebo. In eo res vertitur, non quantum adversi sentiamus, sed quomodo id perferamus.

Nota, Apologum fusius iisdem fere locis, quibus Fabulam tractari.

CAPUT II De Narratione

1. NARRATIO, est rei factae, vel tanquam factae expositio. Dicitur *rei factae* ad ostendendam narrationem *Historicam*, quae vetustam rerum commemorationem continet atque veterum gesta vere narrat; tum ad includendam narrationem *Civilem*, qua in controversiis Oratores utuntur, ut causas melius exponant.

tissimorum Graecorum nomen fuit, quorum alter a patre Telamone Telamonius cognominatus, proximam ab Achille fortitudine laudem obtinuit in Graecorum exercitu; alter ab Oilei patris sui nomine Oileus dictus est” (CLL).

Dicitur *vel tanquam factae*, ut verisimilis et *Poetica* Narratio tangatur, quae est expositio rei fictae, spectata natura et officio [p. 9] Poeseos, ligatis numeris expressa. Cum vero veras narrationes, quae sunt non paucae, apud Poetas reperies, tum eos Historicorum munere functos esse iudicabis.

2. Narratio his locis sex tractatur:

- a. Persona faciens cum brevi laude, vel vituperatione demonstratur.
- b. Res gesta distincte, clare apteque exponitur.
- c. Tempus, quo fuit facta, certum, aut verisimile declaratur.
- d. Locus, in quo est gesta, describitur.
- e. Modus, quo facta, affertur.
- f. Causa, propter quam sit patrata, ostenditur.

3. *Notare* tamen potes, ad hos locos adhibendum quandoque esse brevem accessum per modum exordii et brevem iisdem subiciendum epilogum per modum perorationis, sive hic epilogus adhortationem, sive dehortationem, vel quidpiam simile continet.

4. *Nota* 2. Non omnes hosce semper locos in Narratione exponi, neque hoc prorsus, quo hic recensiti sunt, ordine locari; sed mixtos aliquando invicem sibi, uti res ipsa et rei demonstrandae brevis atque perspicuitas expostulat.

PRAXIS

*Narratur factum Nicaetae Iuvenis Aegyptii,
qui lingua praecisa dentibus castitatem defendit
(Drex. in Nic. l. I, c. I⁶)*

Iactat priscum aevum sui Anaxarchi libertatem, qui in vinculis tortus, linguam dentibus praecisam in tyranni os exspuit¹⁷. Ne su-

¹⁶ Cf. Drexelius H., *Nicetas seu Triumphata Incontinentia* I, c. 2: *Opera omnia* I, Antverpiae 1643 (DO), 322-323.

¹⁷ Cf. Anon., s.v. *Anassarco (Anaxarchus)*: El III, 98: "...l'atteggiamento di eroica sfida durante il martirio e la morte che ricevette da Nicocreonte tiranno di Cipro, cui è fama ripettesse: 'Macina, macina il sacco di Anassarco: Anassarco non lo macini!'".

perbi, mi Anaxarche, [p. 10] viros ego tecum vel cum Mucio¹⁸, aut Aquilio¹⁹, aut Regulo²⁰ comparem? Pueri et mulierculae nostrae, vobis saepe non pares tantum, sed superiores longe et vel in arc-tissimis vinculis liberiores sunt. Satis id ostendit Aegyptius ille iu-venis, Nicaetas, cuius plus quam heroicam libertatem ^a nemo satis, non dicam laudet, sed nec miretur satis.

Felicem te, dicat^b Rex ^cMacedo, o Achille!^c, qui virtutis tuae prae-conem nactus es Homerum²¹; idem ego de hoc iuvene verius:

^a *add. "et fortitudinem" (DO)* ^b *"dicebat" (DO)* ^{c-c} *"Macedo de Achille" (DO)*

Felicem te, Nicaeta, qui ^avirtutis tuae^a panegyristen nactus es Hieronymum²². Et videte mihi, obsecro, inter quot et quam insi-diosas catenas libertatem suam sit professus castissimus ^b Achilles noster, cui longe periculosior scena fuit instructa, quam socio.

^{a-a} *"tuae virtutis" (DO)* ^b *add. "hic" (DO)*

¹⁸ Cf. Anon., s.v. *Scevola*, *Gaio Mucio* (lat. *C. Mucius Scaevola*): DEI X, 916: "Leggendario eroe romano; mentre Roma era assediata da Porsenna penetrò nel campo nemico e uccise un segretario del re scambiandolo per il re stesso; arre-stato, avrebbe stesa la mano destra sul fuoco per punirla dell'errore. Porsenna ne avrebbe ordinato la liberazione [...]".

¹⁹ Fraccaro Plinio, s.v. *Aquilio*, *Mario* (*M. Aquilius*): EI III, 809: "gli fu affidata la guerra [...] contro gli schiavi ribelli capitanati da Atenione [...]. Aquilio lo vinse e l'uccise di sua mano in un corpo a corpo, riportando varie ferite, e nel 100, [...] pose termine alla guerra. [...] Accusato...de repetundis, fu... difeso e fatto assolvere dal celebre oratore M. Antonio, che denudato il petto dell'accusato, fece vedere ai giudici le cicatrici riportate in guerra".

²⁰ Cf. Idem, s.v. *Attilio Regolo*, *Marco* (*M. Atilius ... Regulus*): EI V, 281: "... con-solare per la seconda volta nel 256". Sequitur relatio de bello contra Carthaginenses: "... i Cartaginesi posero in campo [...] un nuovo esercito [...], e in una fortunosa bat-taglia Regolo fu vinto e fatto prigioniero [...]. Dopo la battaglia di Palermo (250) [...] Regolo fu inviato dai Cartaginesi a Roma per trattare lo scambio dei prigionieri o la pace; ma fu costretto a giurare che se le trattative fossero fallite egli sarebbe ritor-nato a Cartagine. Giunto a Roma, l'eroico console dissuase i Romani dall'accettare la pace o lo scambio dei prigionieri [...]. Quindi, fedele al giuramento, ritornò a Cartagine, ove fu fatto perire fra tormenti atroci".

²¹ Cf. Anon., s.v. *Achille*: NTGEU I, 62: "Achille Eroe mitologico greco, prota-gonista dell'Iliade omerica. Il più valoroso fra gli assediati di Troia, [...]". Homerus "nomen poetae Graeci excellentissimi, qui bellum Trojanum [...] descripsit, quo-rum operum alterum Ilias [...] ab illo inscriptum fuit". Nescitur quis sit ille "Rex Macedo" et ubi hoc eius dictum invenitur.

²² Non potui invenire illum panegyricum virtutem Nicaetae laudantem in ope-ribus S. Hieronymi, secundum indicem generalem eius operum in PL.

Lectus erat supra omnem Sardanapali plumam²³ et Heliogabali olorinam culcitram²⁴ mollis et delicatus; in hunc abiectus Iuvenis non ferreis sed bombycinis vinculis ligabatur. Iam actum esse dixisses de retinenda pudicitia inter tot insidias. Circumcirca voluptas sua invitamenta disponebat, quibus pudica mens suae castitatis propositum vix potuit non vendere. Stabant foliorum ordine^c renidentes arbores, quae cum hilari odore gratas diffundebant umbras et clementi brachiorum motu dulces susurros obsibilabant. Has inter loquax rivulus et omni crystallo nitidior errantibus ludebat aquis et querulo rore lapillos vexabat; unde paene musico concentu pulsabatur. Utrinque flores et copiosa Zephyri familia. Hinc e viridi prato argentea ridebant lilia; illinc purpurascens rosae promicabant; istinc Narcissorum nivem et ebur, [p. 11] Hyacinthorum sanguis et aurum acuebat; ventulus ab omni parte placidissimus aspirabat.

^c “germine” (DO)

Heu! quid facies Christiana libertas? undique ad voluptatem invitatis; in tot florum lascivia, in tanta odoris fragrantia et invitatrici huic voluptati resistes? et quomodo tot pedicas abrumpes? En, adrepit etiam petulanti vultu femina, quae tot in te iaciet tela^a, quot verba, et, ut basiliscus, solis oculis necabit. Heu, miserande Iuvenis! Quomodo ab hac te vipera servabis illaesum? Nulli unquam sua magis captiva fuit libertas, quam tibi. Oculos aperis? a forma tibi laqueus est; hos claudis? aures patent, per quas Veneris^b satis instilletur. Sed neque manus pugnīs, aut pedes calcibus castitati tuae succurrere queunt. Ah! amissa videtur integritas et expugnatum tot machinis pudicum pectus. Credibilius videtur Romanum parricidam in culeum cum cane, serpente, gallo gallinaceo et^c simia insutum, a vulnere servari posse innoxium, quam te, o Iuvenis miseran-

²³ Cf. Anon., s.v. *Sardanapalo*: DEI X, 827: “l’ultimo di una serie di trenta re dell’Assiria, il più effeminato fra tutti. [...] Per antonomasia, il nome di Sardanapalo è passato a indicare, nel linguaggio letterario, persona che viva nel lusso, nei piaceri e nella mollezza”.

²⁴ Cf. Anon., s.v. *Eliogabalo*: DEI IV, 329: “a corte si circondò di orientali, avidi, raffinati e viziosi”.

de! a libidinis peste immunem. Quidquid agas, constrictus teneris, nec patet vel spes evadendi ulla. Lascivus Cupido ab omni parte tibi imminet, atque iam iam, quod in te venenavit telum, emittet.

^a “vincula” (DO) ^b “veneni” (DO) ^c “atque” (DO)

At, at, ante victoriam ^dtriumphum cecinit^d Venus; reperit consilium Christianus hic Athletes in letali hac arena. Invenit sibi viam, qua victrix Castitas hostem ^e triumphavit^f. Nam, dum sic undique oppressus iuvenis vicinissimum periculum contuetur: Quin, ait ipse secum, exurgis laese pudor et quibuscunque potes armis, te ipsum defendis? Sola lingua vinculum non sentit. Recte est: lingua mihi telum [p. 12] erit: malo esse mutus, quam parum castus.

^{d-d} “cecinit triumphum” (DO) ^e add. “suum” (DO) ^f “triumpharet” (DO)

Dixit et generosissimo vulnere mediam sibi linguam praemordit et^g in frontem lupae, quae fronte caruit, sanguinolentam eiaculatus est.

^g “eamque” (DO)

O Nicaeta, o macte virtutis et animi Iuvenis! qui tot ex Orco compedes rupisti et virginei pudoris libertatem in tutum asseruisti, fauce pro pharetra, lingua pro sagitta fortissime usus.

CAPUT III De Chria

1. CHRIA, est progymnasma, quo alicuius personae factum, vel dictum, vel utrumque humanae utilitatis, vel informationis causa celebratur.

2. *Triplex* est, ut ex definitione apparet. *Verbalis*, qua alicuius gravissimum sapientissimumque dictum ad nostram instructionem pertinens, non refertur narrando, sed attollitur explicando. *Activa*, qua facinus cuiuspiam egregium imitationis, laudis et instructionis gratia commendatur. *Mixta*, qua utrumque tam dic-

tum, quam factum, ob eandem celebrationis ac aemulationis causam exponitur.

3. *Tractatur* Chria octo locis:

- a. Exordium, in quo author dicti, aut facti, aut utriusque variis encomiis adornatur.
- b. Expositio, in qua dicentis, facientis, vel utrumque praestantis intentio deprehensa, fructuose declaratur.
- c. Causa, in qua rationes declaratae intentionis nervosae, fortes invictaeque, duae aut plures, afferuntur.
- d. Contrarium, in quo multa [p. 13] incommoda, mala damnaque inculcantur, quae ex neglecta dicti, facti, seu utriusque doctrina promanare solent: omniaque huc causae opposita adducenda sunt.
- e. Simile, quo dictum, res, aut utrumque propositum, allata similitudine ex aliquo non vulgari fonte deducta, illustratur.
- f. Exemplum, quod fidem expositi confirmat. Non raro pervenuste pluribus exemplis quaecunque Chria roboratur et ornatur.
- g. Testimonium, quod est alicuius Theologi, Philosophi, Oratoris, Historici, sive cuiuscunque viri docti et prudentis sapiens effatum, a re, quam Chria celebramus, minime abluens. Subeunt quandoque occupantque tam exempli, quam testimonii locum hieroglyphica, fabulae, apophthegmata, ritus, leges, oracula et similia.
- h. Epilogus, in quo, collaudato breviter dicti, aut facti, aut utriusque Authore, haec etiam ipsa laudantur et imitanda esse, si bona sunt, fugienda, si mala, afferuntur.

PRAXIS I

*Chria hac laudatur Aeneae pietas erga patrem,
quem propriis humeris ex Troiano incendio deportavit*

Etsi Troianus ille Aeneas, Auditores, improbis multorum dentibus proscindatur multisque maculis ignominiae aspergatur, quasi proditor infamis Patriae, tamen meo Principisque Latinorum Poe-

tarum iudicio fama usque ad sidera notus fuisse verissime perhibetur. Qui enim superiorum hominem illum non amaverint, non immortalitate donarint, non [p. 14] numero suo ascripserint, qui per tot marium terrarumque spatia, per inaudita salo soloque instructa sibi pericula fatorum vocem secutus, patrios Deos, lares penatesque ex Patriae ruina ereptos ad fatalem regionem deportarit? quis illum virum ex mortalibus universis perenni dignum laude non affirmet, qui urbis totius orbis dominae, qui populi omnium gentium imperantis, auctor fuerit?

Talem fuisse Aeneam, heroem fortissimum, cum Poetarum tum Historicorum monumenta memoriae tradiderunt. At nihil ego, Auditores, in illo aeque miror atque erga patrem suum Anchisen pietatem. Quem ille, Metropoli totius Asiae, Troiana urbe, hostili incendio conflagrante, e mediis flammaram globis propriis humeris sublatus in tutum deportavit²⁵.

Quo pientissimi filii praeclarissimo facinore docemur universi: maximam a nobis parentibus nostris pietatem, maximam reverentiam summumque amorem deberi. Ac istud quidem iure merito facturi sumus. Etenim si legislator supremus ille noster, Deus, eodem sane amore nos proximum prosequi iussit, quo ipsimet erga nos incalescimus: quanto maior hic parentibus est praestandus, quibus nihil propius, nihil propinquius, nihil acceptius, nihil amabilius, nobis habendum est? Pietatem istud quoque Numen, inimicis etiam denegandam non esse, atque adeo exemplo suo nos docuit, quantam progenitoribus a nobis declarandam esse censuit, vult, iudicavit?

Denique ne latius divager, una illa fortis zelatrix natura, nonne assidue stimulat filios, ut pii suos in parentes existant? Ex quo profecto non inepte quisquis [p. 15] colligat, omnium calculis omnibus esse dignissimos cruciatibus eos, qui virtute pietatis in parentes abutuntur. Quid enim illis fuerit ingratius? quid nequius? quid

²⁵ Cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, 339: “W tę straszną noc, kiedy Grecy wdarli się do Troi [...], przez pożar, mord i zniszczenie [...], wymknął się Eneas z miasta [...]. Uciekł z ojcem, Anchizesem, którego niósł na plecach, i małym synkiem, Askaniuszem, którego prowadził za rękę”.

scelestius? qui se morosos, ne dicam impios; tetricos, ne appellem crudeles, erga genitores amantissimos gerunt?

Videmus ratione destitutas animantes, pietate nunquam destitui; quin immo res mutas pietatem tacite loqui stupemus. Ciconiae ipsae vitae memores acceptae, nonne matres senio confectas alunt²⁶? nonne suis alis qua opus est subvehunt? stramen ipsum prae oculis est, quod ex terra ducens originem quandam, aut aliquam saltem substantiae^a partem quasi beneficii tantae matris memor, ubi in fimum fuerit redactum nonne terram faecundat? Ecquis natorum natarumque Ciconiis minus pius, fimo deterior sordidiorque velit esse, si eos debito amore, pietate, veneratio- neque non colat, si eis continua non praestet obsequia, si oppor- tunam non ferat opem illis, a quibus se ortum vitamque accepisse non ignorat?

Beatissimi procul dubio hac ex parte illi duo iuvenes fuere, quos Iosephus pereruditus Iudaicarum rerum scriptor memorat, hor- rendi illius et ab aeterna Veritate praedicti Ierosolymorum excidii tempore, suis a parentibus flamma in Salomoneo illo quaevis mi- racula excedente templo circumactis rogatos aquam, ad puteum penetravisse eaque hausta in cassum Caesareo prohibente milite rursus ad inflammatam templi machinam avolasse, quamvis sese viderent igni devorandos²⁷. O dignam perenni memoria, imo vita indolem! quae parentum insito a natura flagrans ardore, prodigio- sum [p. 16] undique grassantium flammaram ardorem, generose penitus ac pie contempsit.

^a “*essentiae*” (II ed.)

²⁶ Cf. Plinius Secundus, *Historia Naturalis* X, c. 23, Venetiis 1519, 88: “Ciconiae nidos eosdem repetunt. Genitricum senectam invicem educant”.

²⁷ Apud Iosephum Flavium inveni solummodo historiam similem. Cf. Hege- sippus Scriptor Gravissimus, *De Bello Iudaico et Urbis Hierosolymitanae excidio* V, c. XIV, Coloniae 1575, 633-634: “Interea puer quidam eo loci, ubi etiam Sacerdotes erant, quos et inopia aquae et aestus finitimi incendii commacerabat siti, rogavit unum de custodibus Romanis dexteram sibi dare, potum offerre. Porrexit illico, aetatem pariter miseratus ac necessitatem, bibit puerulus: et [...] rapuit aquae vas, et cursu sese proripuit, ut etiam Sacerdotibus bibendi copiam ministraret. [...] Ille periculo suo Sacerdotum sitim levavit”.

Nimirum callebat optime atque tenacissime servasse contendit felix istud Iuvenum heroum par, divinum illud mandatum, omnem parentibus amorem nostris, omnem reverentiam, omnem cultum, omne denique obsequium praeciens exhiberi. Licet forsitan philosophorum antesignani documentum ignorasset, asserentis: Nullum reperiri posse tantum gratiarum et officiorum genus, quanto effusa a parentibus in filios beneficia vel minima compensentur et refundantur.

Itaque vigentissimo nunquam moriturae laudis serto Aeneas ille pientissimus, Auditores, coronandus est, qui vero et genuino filiali amore succensus patrem senio confectum e Patriae incendio suis brachiis extulit: meretur etiam hoc ut rarissimum ita praeclarissimum facinus, cum summam admirationem, tum gloriosissimam imitationem. At vos, quibus dura frigidaque glacies barbari odii filialem in parentes amorem extinxit, quid meremini?

PRAXIS II

Exponitur vox illa Ecclesiae usitatissima: Amen

Si magnam veteres ethnici laudem eo nomine merentur, Auditores, quod multa ad placandos, colendos celebrandosque suos Deos invenerint, maximis certe orthodoxa Ecclesia praeconiis ob id efferenda est, quod vel ad flectendum veri Numinis animum, vel ad eius laudes occinendas, plurimos ordinaverit hymnos et orationes. Quod tanta industria tantoque [p. 17] iudicio praestitit, ut non solum diebus singulis, sed etiam horis ac momentis certos qua rogandi, qua laudandi Dei modos observandos alumnis suis tradiderit. Sed nihil aeque laudabile ac fructuosum poterat invenire, quam vocem illam unicam omnium orationum fini accommodatam: *Amen*.

Cum enim hanc diligentius expendo, nihil aliud significare adverto, quam *Fiat*: ut penitus idem sit istud dicere, quod illud. Iam vero quis caelesti luce clarius non videat, hac voce *Fiat* vehementissime Deo supplicantium desideria explicari, eamque tantum omnino calorem orationi ingerere, quantum humano corpori

sanguis ingenerat? Ardentissima profecto debet esse precatio, cui subiciuntur hi igniti carbones: *Fiat, Amen*.

Contrarium fieri videmus, ubi flammigeras hasce voces non audimus. Frigescunt omnia quippe vota, quae ferventibus desideriorum fomentis non foventur: carent autem his omnino, si vocibus *Amen*, aut^a *Fiat*, caruerint, quae flagrantibus desideriis ignis instar sunt.

^a “et” (II ed.)

Quod sagittis pennae, hoc vox *Fiat* vel *Amen* est orationibus. Pennata illa tela volant altius, nuda serpunt humi, neque metam ullatenus attingunt. Deme affixas orationi pennas, voces, *Amen*, *Fiat*, pro certo sidera non ascendet, cor divinum non penetrabit et ad scopum, quo collimas, non perveniet.

Optime demonstravit aeternus ille rerum Conditor, quanti vox haec sit momenti, quantae aestimationis, quanti sit valoris, cum per illam totum, quod cernimus, universum constituit. Dixit Deus: “*Fiat* firmamentum in medio aquarum: et dividat aquas ab aquis” [Gen 1, 6], et factum est. [p. 18]

Quis deinde caelo Dei Filium detraxit et intemeratae Virginis in uterum attraxit? certe nihil aliud, quam vox *Fiat*. Doctoris testimonio rem comprobo dicentis: “Sicut post illa verba *Hoc est corpus meum*, ponitur Christus statim sub speciebus sacramentalibus, ita post illa verba *Ecce ancilla Domini*, *Fiat mihi secundum Verbum tuum*, positus fuit Christus et formatus in utero”²⁸.

Recentius etiam, si placet, exemplum non deest. A Valente Constantinopoleos Imperatore templum prae moenibus urbis extructum Arianæ sectae homines qua vi, qua precibus extorquebant. Opposuit se improbis horum conatibus Basilius ille, vel hoc solo

²⁸ Cf. Cornelius à Lapide, *Commentaria in Lucam*, c. 1, 38: *Commentaria in Quatuor Evangelia* III, Taurini 1941, 123: “Mox ergo ut illa dixit: «Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum» [...] Spiritus sanctus ex purissimis Virginis sanguinibus corpus Christi formavit, [...]; sicut, mox ut sacerdos consecrans dixit: «Hoc est corpus meum», vi horum verborum panis transubstantiatur in corpus Christi”.

nomine Magnus²⁹; decretumque eiusmodi obtinuit, ut illius religionis cederet alumnis templum, ad quorum preces sponte fuisset apertum. Ergo tribus paene diebus ab haereticis ieiunatur, oratur, clamatur, at in cassum, omnia verba super validos abierunt irrita ventos. Successerunt demum ferventiores preces orthodoxorum, successit vox illa fortissima *Fiat*, et mox loco moti cardines, ruptae serae verbo, non manu, aditum populo fideli intra templum prae-buerunt.

Superi, quanta vocis huius vis! quanta potentia! quod robur! cardines movet, seras rumpit, portas aperit! Malleis quibusdam feriendam esse caelestem ianuam Veritas admonens: “Pulsate”, inquit, “et aperietur vobis” [Mt 7, 7]. Quibusnam, Auditores, malleis pulsabimus? num aliis, quam voce *Fiat*, voce *Amen*? Atqui hi mallei fortissimi caeloque aperiendo sunt accommodatissimi.

Quod cum ita sit, merito nobis orthodoxa Ecclesia nostra celebranda est, quae [p. 19] nos vocibus his unam quamlibet orationem terminare docuit, merito quoque voces hae nunquam vel ex negligentia, vel ex contemptu quarumvis in fine orationum sunt omittendae: sed veluti aptissimae ad tangendum pectus divinus sagittae, velut convenientissimi reserandis caeli postibus mallei, semper adhibendae. Optime, simul et efficacissime orat, qui orationi adiungit *Amen*.

PRAXIS III

Scyllurus Scythia ad concordiam filios hortatur

Vehementer admirari soleo, A[uditores] O[ptimi], Graecos atque Latinos veteres, postquam apud Aegyptios deficere incepe-

²⁹ Cf. Anon., s.v. *Valente, Flavio*: NTGEU XIX, 11003: “Imperatore romano d’Oriente [...]. Ariano e intollerante, spogliò gli ortodossi della Chiesa di Costantinopoli”. Cf. Pellegrino Michele, s.v. *Basilio, santo*: EC II, 971: “Vescovo di Cesarea di Cappadocia (330-339). [...] Frattanto infuriava la persecuzione ariana; Valente [...] fece ripetitivi tentativi per indurre Basilio a concessioni...”. Cf. Szegda M., s.v. *Bazyli Wielki, św.*: EK II, 135: “Przeciwstawiał się ces. Walensowi, który propagował arianizm [...]; obronę zagrożonej przez arianizm wiary chrześcijańskiej uważał za cel swego życia”.

rat, ita sibi propriam sapientiam fecisse, ut ceterae nationes et barbarae et rudes ab eis haberentur, illi vero soli supra mortales universos maxime sibi sapere viderentur. Quae enim terrae pars tam incultis populis fuit unquam insessa, qui Dei beneficio, omnium gentium rationem habentis, sapientissimis viris non fuissent cumulati?

Scythiam ingrediamur unicam, quae stoliditatis parens esse putabatur semper; an in ea praeter alios plurimos uni Scilluro principi³⁰ tantum adfuisse boni consilii ac sapientiae non concedemus, quanta in sapientissimo quolibet Romanorum aut Graecorum potuisset eximie celebrari? Assumite vobis hodie iudicum partes, Auditores Optimi, et ubi rem plane a me expositam intellexeritis, tum sententiam adversus Scythicam barbariem liberrime profertis.

Erant octoginta liberi Scilluro, omnis [p. 20] mascula progenies. Dixisses exercitum, si familiam cuique suam conspexisses adsistere. Hos ille mutaturus cum morte vitam postquam ad se venire iussit, amabili vultu intuens, fasciculum iaculorum unicuique porrexit, ut frangerent, innuendo. Cum negare omnes cepissent, posse id vel Herculea manu praestari, eximens ipse singula iaculorum, facile omnia licet exsanguis iam dextera confregit, ac interea gravi sermone ad animorum unionem cohortans omnes: “Si concordēs”, aiebat, “eritis, validissimos vos ac invictos fore credite, sin autem mutuis dissidiis ac seditionibus in diversa trahemini, id vobis eventurum, quod me iaculis fecisse vidistis, dubio procul expectate”.

O rem minime barbaram! O sapientiam rege dignam! O consilium paternum penitus et saluberrimum! Quid optare melius, quid suadere salubrius poterat charissimis pignoribus optimus

³⁰ Cf. Momigliano Arnaldo, s.v. *Sciti e Scizia (Scythia)*: EI XXXI, 187: “Cacciati anche a poco a poco [...] dalle steppe fra il Dniepr e il Don, dove s'erano rifugiati, gli Sciti costituiscono un ultimo forte stato in Crimea, che sotto il re Sciluro, verso la metà del sec. II a.C., riuscì a sottomettere [...] le città greche [...], rianimando anche le forze scitiche alle foci del Danubio. Dopo la morte di Sciluro, a cui successe uno dei figli, Palaco, le stesse città greche provocarono l'intervento di Mitridate VI Eupatore (poco dopo il 120), che distrusse quest'ultimo stato scitico”.

pater, quam ut potentia sua terrori essent hostibus, sibi saluti et incremento? Quid vero ad potentiam firmandam potuit iisdem aptius ostendere, quam, ut concordessent? Id vero qua ratione? nempe ea, ut neque vivendi consuetudine, neque iudicio sentiendi, neque modo agendi, neque aliquid habendi ac dispensandi facultate invicem discrepant. Ubi enim vigere potest insignior concordia, quam inter eos, qui eandem religionem profitentur omnes, eadem virtutum exercitia frequentant, pares sibi moribus, pares cultu corporis et animi, pares votis, pares consiliis, pares omnium actionum suarum sunt scopo? qui amicos et inimicos eosdem habent? qui possessiones, copias, fortunasque suas [p. 21] omnes in communem usum conferunt et convertunt? qui denique nec bonis, nisi mutuo secum, gaudere volunt, nec mala absque eadem coniunctione pati?

Talem concordiam optabat ac suadebat Scyllurus filiis, quo potentiores forent, validiores et invictissimi. Scimus enim non solum sapientissimo Poeta docente, sed multo magis experientia meliore magistra comprobante: Unitam virtutem esse fortiolem. Scimus robustiorem esse digitum, in quem vis omnis corporis defluxit, quam totum hominem. Unde quidam ex manu compressis nucibus oleum leguntur expressisse, quidam fortissimos funes rupisse, quidam ferreas soleas discerpsisse, cum robur omne in manibus haberent, caeteroqui debilissimi.

Tantum possunt unitae vires corporis, quantum convenientes animi! Nihil illis impervium, nihil inexpugnabile, nihil arduum, nihil durum. Quaecumque volunt aggrediuntur, quaecumque aggrediuntur efficiunt. Incipere apud eos, iam perficere est: nam sic incipiunt, ut ab incepto non resiliant; sic finiunt, ut incepisse non paeniteat. O fortes animae! quibus est mens una, voluntas una; quis a vobis non superatus erit?

Date vero mihi vel imperium amplissimum, at discors; vel rempublicam potentissimam, at dissidentem; vel urbem munitissimam, at discrepantem; vel coetum quorumcunque hominum celeberrimum et sanctissimum, at dissentientem: et huius cum celebritate sanctitatis opinio per dissensiones obscurabitur, et urbis illius per tumultus civium fortitudo expugnabitur, et reipublicae

incolarum per dissidia vires enervabuntur, [p. 22] et imperii amplitudo per discordiam populorum, aut imminuetur, aut extinguetur.

Quid fuit Numantinis invictius? Quatuordecim totos annos Romanam, imo orbis potentiam non sustinuerunt modo illi, sed etiam repulerunt et quandoque perfregerunt ac dissiparunt; nisi rectius cum historico dicam, perculerunt ac turpissimis foederibus affecerunt. Ad extremum tamen et cum provinciis, et cum urbe sua interiere miserrime, hoc solum felices, quod uno eodemque simul incendio cum opibus fortunisque suis, gloria ac dignitate absumi voluerint.

Vultis autem verissimam interitus eorum causam habere exploratam? Scipio vobis tam fortissimae Reipublicae et Urbis eversor³¹ (nam ex Tyresio Celtico principe didicit) potest edisserere. Hunc enim cum is rogasset: qua de causa Numantia, aut prius invicta, aut post eversa fuisset? id responsi a prudentissimo homine accepit: Concordia victoriam, discordia exitum praebuit. Nempe sicut lapis quem Tyrrhenum³² naturae interpres vocat, quamvis grandis, modo sit integer, aquis innatat; comminutus sidit et immergitur: ita vires unitae triumphant, distractae vincuntur et succumbunt. Hoc ad Scilluri mentem considerasse videtur Micypsa Numidarum rex³³; quandoquidem supremum vale dicturus filiis, cum eos ad consensionem voluntatum hortaretur, illud aureum (quod no-

³¹ Cf. Bosch Gimpera Pedro, s.v. *Numanzia*: EI XXV, 22: “Numantia fu la principale città dei Celtiberi, resa celebre dal famoso assedio che terminò le guerre di Roma con i Celtiberi [...]. Nel 143 comincia la guerra chiamata numantina, [...] Pompeo è vinto dai Numantini parecchie volte e conclude una pace che non è riconosciuta dal pretore successivo M. Popillo Lenate. Anche egli è vinto, come il successore Mancino che si deve rifugiare nel campo di Renieblas dove capitola. Il senato non riconosce la capitolazione [...] la guerra, che si protrae finché nel 134 essa è affidata a Scipione Emiliano [...]; Scipione cominciò l’assedio [...]. Ridotti agli estremi per la fame, i Numantini, piuttosto che arrendersi bruciarono la città e si uccisero gli uni con gli altri”.

³² Est lapis qui probabiliter nomen a mari Tyrrheno accepit, in cuius aquis, si integer, innatat.

³³ Cf. Romanelli Pietro, s.v. *Numidia*: EI XXV, 38-39: “È la regione dell’Africa settentrionale abitata dai Numidi. [...] Micypsa rimase solo sul trono, che tenne fino al 118 a.C., mantenendosi fedele cliente di Roma. Le cose si complicarono alla sua morte; egli aveva diviso il regno tra i figli Iempsale e Aderbale e il nipote Giurgurta”.

bilissimus Scriptor excepti calamo suo) postremo oraculum edidit: Concordia res parvae crescunt, discordia autem maximae dilabuntur.

O vocem! quam servasse plurimum adiuvit infinitos, quam infinitos paenituit [p. 23] contempsisse! Vos ne paeniteat, Auditores Optimi, totis in id viribus incumbite, ut coniunctionem quibuscum potestis ac debetis, quam arctissime perpetuam teneatis; concordiamque humanas inter virtutes maximam ac utilissimam maximi faciatis. Dixi.

CAPUT IV De Sententia

1. SENTENTIA est alicuius sapientis effatum, quod exhortationis, aut dehortationis gratia brevi Oratione per certos locos explicatur.

2. Sententia dividitur in simplicem, compositam, hortantem, dehortantem, enunciativam, probabilem, veram, superlatam.

3. *Simplex* est, quae unicum effatum, indivisum unitumque comprehendit, ut: “Avarus non implebitur pecunia” (Eccle [5, 9]).

4. *Composita* est, quae ex duabus sententiis, quarum singulae suum habent sensum, coalescit; talis est haec allegorica Curtii 16: “Nobilis equus umbra quoque virgae regitur; ignavus ne calcari quidem concitari potest”³⁴.

5. *Hortans* est, qua aliquis ad bonum excitatur. Horatius: “Rebus adversis^a animosus, atque fortis appare”³⁵.

^a “*angustis*” (HOL)

6. *Dehortans*, qua mortales ab aliquo vitio et malo avocantur. Seneca: “Bonus animus nunquam erranti obsequium accommodat”³⁶.

³⁴ Cf. Castiglioni Luigi, s.v. *Curzio Rufo, Quinto (Q. Curtius Rufus)*: EI XII, 182-183. Textus hic allegatus invenitur in: Q. Curtius Rufus, *Alexander Magnus* VII, c. 4, n. 18, Argentorati 1640. NB: paginae ibi non sunt numeratae.

³⁵ Cf. Horatius Flaccus, *The Odes* II, 10: *The Odes and Epodes of Horace*, Leipzig 1869 (HOL), 185.

³⁶ Publilius Syrus, *Senecae [...] Sententiae*, n. 108, Lugduni B. 1708, 5.

7. *Enunciativa* est, qua, quo egemus, enunciatur [p. 24]. Seneca: “^bSalutare est^b, non conversari dissimilibus et diversa cupientibus”³⁷.

^{b-b} “*Hoc est salutare*” (SPO)

8. *Probabilis* est, quae quidem non absolute et immutabiliter rem affirmat; probabiliter tamen ostendit aliquid fugiendum vel amplectendum. S. Chrysostomus: “Licet ieiunando et humi dormiendo corpus maceraveris, nullam autem proximi curam habueris, nihil egregium feceris”³⁸.

9. *Vera* est, quae infallibilem veritatem continet docetque et affirmat universaliter, aliquid esse vitandum, aut amandum. Ut: *Sperne voluptatem, nocet empta dolore voluptas*.

10. *Superlata* est, qua aliquid fidem excedens continetur, ut: “Non exercitus, neque thesauri praesidia regni sunt, sed^c amici” Sall[ustius]³⁹.

^c “*verum*” (SBI)

11. Tractatur sententia iisdem locis, quibus Chria, excepto exordio, in quo frequentius ipsum effatum, quam effati author laudatur.

PRAXIS

Immortalem laudem meretur, quisquis tandem ille fuerit, qui omnia posse et omnino debellari auri potentia sentiens: “Quid non”, inquit, “corrumpitur auro?”

Quo clarissimo et plane aureo effato admonere nos voluit et penitus erudire, ut a pestifera caduci auri cupiditate animum nostrum abstrahamus. Etenim non tam cito stricto ferro subiugamur et de virtutis tramite depellimur, quam aureo telorum genere.

³⁷ Seneca, *Epistolae ad Lucilium*, ep. 32, vv. 5-6: *Opera*, Antverpiae 1652 (SPO), 443, B.

³⁸ Non potui invenire hunc textum in operibus S. Chrysostomi.

³⁹ G. Sallustius Crispus historicus Romanus (n. ca 86 a.C.). Textus hic allegatus invenitur in: Sallustius G. Crispus, *Iugurtha seu Bellum Iugurthinum*, c. 10: *Opera omnia*, Francofurti 1607 (SBI), 34.

Quapropter nihil aequae Reipublicae atque aurum nocere solet, cum desideratur. Nam fuerint illi [p. 25] sapientissimi, fortissimi celebratissimique quorum curae est tradita communis patriae salus et gubernatio; si forte oculos, animum potius, ab auro non averterint, infascinantur, et³ expugnabuntur et suae ruinae ruinam adiungent Reipublicae. Quippe quem nitor auri non oblectet? quem pretium non pervertat? quem robur non triumphet?

^a *om. (II ed.)*

Contra animus ab huius vani metalli alienus libidine, neque, ut quidam canit, auri sacra fame laborans, non solum seipsum feliciter dirigit, sed etiam urbes, nationes, provincias, regna, imperia, felicissime regere potest. Non enim verendum est, ut illius potentiam aurum evincat, frangat constantiam, iustitiae rigorem enervet, sapientiae lumen obscurat, virtutem eripiat, vel obnubilet.

Iam vero quorum avaritia animos depopulatur, iis videntur nautis non absimillimi, qui Syrenum blandis concentibus aures accommodando, non modo seipsos, verum etiam, qua vehuntur, navim perdunt⁴⁰: sic isti, quos auri cupiditas demulcet, una secum integras reipublicas trahunt in praecipitium.

Proinde sapientissime Alexandri a rebus gestis magni parens dicebat: “Nullam esse arcem inexpugnabilem, in quam aureus asinus introduci possit”⁴¹. Qua arte olim in expugnandis Romanis, licet irritum, valido tamen usus conatu Pyrrhus Epyrotarum rex inclaruit: qui Romanum Fabricium sola virtute divitem, tot regis muneribus corrumpere et in uno Fabricio totam Rempublicam evertere laborabat⁴². Scilicet sapientissimi et invictissimi Philippi dictum Pyrrhus hic observabat; hinc quos infinito prope non poterat exer-

⁴⁰ Cf. Parandowski J., *Mitologia*, Warszawa 1990, 267: “Syreny były to stwory morskie [...]. Miały głos tak cudny, że kto je posłyszał, odkładał wiosło [...] Wtedy prądowiny znosiły łódź ku wyrwom, między rafy, i rozbijały. Na wyspie syren bieleły niezliczone kości zatopionych żeglarzy.”

⁴¹ Nescio ubi verificari potest hoc effatum Philippi, patris Alexandri Magni.

⁴² Est fabula (ital. aneddoto), pro qua non datur confirmatio historica. Cf. De Sanctis Gaetano, s.v. *Fabrizio Luscinio, Gaio*: EI XIV, 705: “È l'anno[278] in cui Piro [re di Epiro], chiamato dai Greci di Sicilia, partì per la prima volta dall'Italia. A questa partenza precedettero trattative che pare fossero state iniziate da Fab-

citu superare, aureis [p. 26] illaqueatos vaferrime^a technis capere satagebat. Quod stratagemata illi quidem non successit, at succedebat aliis, cum tales post Fabricium Consules ac Senatores, passim habebat Roma, qui venalem eam fecerunt.

^a *om. (II ed.)*

Quam recte lyricus Vates suae forsitan considerans Urbis opprobrium cecinit:

“Aurum per medios ire satellites,
Et perrumpere amat castra^b potentius
Ictu fulmineo”⁴³.

^b “*saxa*” (HOL)

Quis igitur maximis encomiis virum illum non celebret, qui auro corrumpi omnia sentiens, omnium animos edicto suo clarissimo, ab istius cupiditate voluit avellere? quis non etiam hanc illius auream sententiam, non solum optima voluntate approbet, sed factis etiam exsequatur?

CAPUT V De Thesi

1. THESIS, est alicuius rei investigandae per orationem consideratio, vel disquisitio; Oratoribus quaestio dicitur infinita. Est autem quadruplex:

- a. *Civilis*, quae actionem habet civitati accommodatam. Videlicet: An melius legibus quam moenibus urbes propugnantur?
- b. *Contemplativa*, quae ad solam speculationem pertinet. Ut: An luna sole celerius suum cursum peragat?
- c. *Moralis*, seu *politica*, quae mores hominum et statum politicum concernit. Ut: An praestantior sit zelus mansuetudine et

rizio stesso [...]. Le notizie circa queste trattative, ricchissime di aneddoti in cui viene esaltata la rettitudine di Fabrizio [...].”

⁴³ Cf. Horatius Flaccus, *The Odes* III, 16: *The Odes and Epodes of Horace* II, Leipzig 1869 (HOL), 53.

clementia? An in bello plus valeat fortitudo [p. 27] quam prudentia? An nova tributa cum subditorum oppressione imposita sint toleranda?

- d. *Scholastica*, ad quam omnes academicae quaestiones devolvuntur. Ut: Rhetorica ne sit ars bene dicendi? Posteriores duae videntur ad priores posse spectare.

2. Tres sunt Theseos partes:

- a. *Prooemium*, quod per insinuationem fit aptissimum; quando nimirum per simulationem et circuitionem occulte et inadvertenter in animum Auditoris influit Oratio et ex directo in narrationem seu enunciationem, quae confirmetur, tendit.
- b. *Confirmatio*, quae quatuor locis perficitur: legitimo, utili, iusto, possibili. *Legitimum* est, quidquid seu divinis, seu humanis legibus, aut tabulis, aut communibus, vel specialibus authographis, aut naturae ipsius persuasione, faciendum vel amplectendum esse ostenditur, censetur, iubetur. *Utile* est, quod aliquem fructum seu commodum, praesertim honestati iunctum affert; uti gloriam, honorem, pacem animi, sanitatem, ornamentum familiae, Reipublicae, Ecclesiae, Regni conservationem, vel augmentum; salutem eternam, necnon similia. *Iustum* est, quod omnino negligi, vel etiam patrari salva conscientia non potest; quod aequitati consentaneum est, et a quo caeterae virtutes dependent. *Possibile* est, quod fugitu, vel amplexu non est difficile, maxime vero accedente auxilio naturae, artis, ingenii, roboris, fortunae, amicorum et divina ope: quodque licet arduum sit, est tamen gloriosum, si acquiratur labore et constantia, vel respuatur amore virtutis.
- c. *Epilogus*, qui erit laudabilis, si in eo rem esse apertam [p. 28], quae cadit in quaestionem, ostendas, et vel abiciendam si mala, vel retinendam si bona, persuadeas: sique concludas, aut affirmative, aut negative, quod quaeritur, non sine victore mentium motu.

PRAXIS

An alienum regnum sit ambiendum?

Veneretur illum turpiter universus pseudopoliticorum coetus, qui universa sub sole comprehensa regna turpi ambitione possederit, aliis regibus per vim, fraudes ac dolos erepta. Ego sane neque illum regio cultu nomineque dignum esse iudico, qui vel minimam alieni regni appetendi cogitationem susceperat, quamvis consentientibus calculis in regalem postea thronum sit evectus. Nam quomodo illi sublime nomen sublimemque venerationem deferendam esse putem, qui supremi rerum creatarum suique regis mandatum exosissimae ambitioni in cor aditum permittens violarit et hoc pacto debitum immortalis Numini honorem^a subtraxerit?

^a *verbum in IV ed. per inadvertentiam omissum; ita sec. "Errata corrige".*

Non enim humana, sed divina lex est: quam non a Solone⁴⁴ quopiam vel Lycurgo⁴⁵ institutam didicimus, aut ipsimet nobis excogitavimus; verum a Summo Legislatore Deo servandam accepimus: ut nulla aliena bona appetamus; et non tantum regno aliquem, sed ne quidem minima etiam re spoliemus. Quid dicam spoliare, si neque desiderare liceat? Quae lex etsi ad coercendum alienarum rerum appetitum sufficientissima sit, utpote divinae mentis conceptu sacra, a Deo nobis servanda proposita: tamen ne politioribus [p. 29] ultra caelum viris, qui semper caelestia, cum non amant, respuunt, non satisfaciam, politum Romani Politico-Philosophi⁴⁶ monitum obtrudo. "Relinque", inquit ille, "ambitionem^a, timenda^b res est, vana, ventosa, nullum habens^c terminum"⁴⁷.

^a "ambitum" (SPO) ^b "tumida" (SPO) ^c "habet" (SPO)

⁴⁴ Cf. Anon., s.v. *Solone*: DEI XI, 434: "Legislatore ateniese (m. 560 a.C. circa). [...] In senso fig. e antonomastico, il nome è adoperato come sinonimo di legislatore o riformatore di leggi, per lo più con tono un po' spregevole".

⁴⁵ Cf. Anon., s.v. *Licurgo*: NTGEU X, 5478: "Legislatore di Sparta".

⁴⁶ In II edizione identificatur in margine uti "Seneca", i.e. Lucius Annaeus Seneca.. Cf. Anon., s.v. *Seneca*: NTGEU XVII, 9364: "Filosofo e scrittore latino [...]. Ritornato a Roma nel 31 d.C. cominciò a prendere parte attiva alla vita politica [...]".

⁴⁷ Cf. Seneca L. A. *Philosophus*, ep. 84: *Opera*, Antverpiae 1652 (SPO), 550, C.

Sed quis tibi, sapientissimo licet viro, credet, Luci, nullum esse ambitionis terminum dicenti, nisi hoc fortius dictum roboraveris? Effare, quaeso, ulterius, quod sentis, ne trepida; insatiabilem esse abyssum demonstra ambitionem: demonstrat en inquis: “Nunquam^d improbae spei, quod datur, satis est”. Omnia meruisse existimat, nec satis pretio aestimatum putat. “^e Maiora enim^f cupimus, quo maiora venerint^g; ^hintentioque concitator est. Ambitio^h in magnarum opum congestumⁱ collocata, ut flammae infinita^{vis} acrior^j est, quo ex maiore incendio emicuit”⁴⁸.

^d *add. “enim” (SPO)* ^e *add. “Eo” (SPO)* ^f *om. (SPO)* ^g *“venerunt” (SPO)*
^{h-h} *“multoque concitator est avaritia” (SPO)* ⁱ *“congestu” (SPO)* ^{j-j}
“acrior vis” (SPO)

O quam scelestum est, in tam voracem abyssum sese praecipitare! immo per ambitionem insatiabilis fieri abyssus.

Quam vero non solum gloriosum, sed etiam utile est, aliena non appetere! Siquidem cum nos ab hac flagitiosissima libidine habendi continemus, accepti multis, carissimi sumus omnibus, amicitiam cum pluribus, pacem colimus cum universis, retinemus, observamus. Contra fit, ubi ambitionis stimulo fuerimus concitati: adamantina etiam tum amoris vincula rumpimus, detestabiles^a multis reddimur, destituimur amicis, socios amittimus, confoederatos non habemus, plures hostes, quam cives numeramus. Nam quosque faedae cupiditatis aculeis pungentes in nos armamus, cum in honores bonaque alia eorum, veluti rapacissimae quaedam Harpyiae⁴⁹ involamus: ut non immerito [p. 30] Arpinis oriundus^b Romanae Servator Urbis⁵⁰ consideratissime dixerit:

⁴⁸ Cf. Idem, *De beneficiis*: ibid., 285, A.

⁴⁹ “Aves monstruosae..., ingluvie insatiabili... Hinc translate de rapaci homine et avaro” (FLL, s.v. “Harpyiae”). Cf. Parandowski J., op.cit., 235: “harpie, monstra okrutne, o twarzy kobiecej, a ciele ptaka. Przylatywały, ilekroć Fineus zasiadał do stołu, porywały jedzenie...”

⁵⁰ In II editione in margine identificatur uti: “Cicero”. Pro ratione ob quam is vocatur “Romanae Servator Urbis” cf. Arnaldi Fr., s.v. *Cicerone, Marco Tullio*: EI X, 200s: “Nacque ad Arpino il 13 gennaio del 106 a.C. [...] quello che nella politica di Cicerone costituisce il punto culminante, la repressione della congiura di Catilina [...] E Cicerone portò nella lotta contro i congiurati tutto il suo entusiasmo. [...] egli si serve di tutte le armi che ha a sua disposizione, specie di quella della sua

“^cPestis maior esse nulla in amicitiiis potest, quam in quibusdam^c honoris certamen et gloriae, ex quo ^dinimicitiae maximae^d saepe inter amicissimos extiterunt^e”⁵¹.

a “abominandi” (II ed.) *b* in sensu: oriundus ab ad Arpinum pertinentibus, quia Cicero Arpinas fuit *c-c* “Pestem enim nullam maiorem esse amicitiiis, quam in plerisque pecuniae cupiditatem, in optimis quibusque” (CTL) *d-d* “inimicitias maximas” (CTL) *e* “extitisse” (CTL)

Quem istud non doceant Caesaris Pompeique *bella civilia*; qui cum non amici, sed consanguinei, non familiares, sed propinqui essent, ambitione stimulati, tantum odium erga se conceperant, ut totum penitus orbem pugnaturi secum traxerint ad arma? neque prius ab armis discessum est, quam alter victus, quod superstes negabat, mortuus obtinendum relinqueret imperium⁵²: alter victor, quod superstite aemulo non poterat, extincto invaderet, caperet, possideret.

Quod si iustitiae amator verissimus et cultor eiusdem observantissimus quispiam velit audire, ac primo re ipsa esse; iustitiae, inquam, Dei filiae, pacis germanae, mundi gubernatricis, praemiatrix bonorum, malorum punitricis, qua id ratione citius perfectiusque assequi potest, quam si alienas ditiones, tetrarchias, regna non concupiscat, non ambiat, invadat, eripiat? Si enim haec regionum ac virtutum simul conservatrix, reddere unicuique quod suum est, iubet; multo magis exigit, ut non appetamus non nostra, ne postmodum sentiamus in reddendo molestiam gravissimam, cura premamur maxima, turpissimoque^a pudore suffundamur. Atqui e diverso, testante Tullio, “Facillime

eloquenza, per rendere evidente a tutti il pericolo, [...]; il trionfo che seguì l'esecuzione dei Catilinari”.

⁵¹ Cf. Cicero M. Tullius, *Laelius sive De Amicitia Liber*, c. 2, § 34, Londinii 1853 (CTL), 23.

⁵² Cf. Anon., s.v. *Pompeo Magno, Gneo*: DEI IX, 616s: “Pompeo dovette accostarsi a Licinio Crasso e a Cesare, del quale sposò la figlia Giulia. [...] La morte di Crasso (53) [...] lasciò l'uno di fronte all'altro Pompeo e Cesare [...] lasciatisi indurre a battaglia... presso Frasalò, fu sconfitto (48). [...] cercò poi aiuto in Egitto..., veniva assassinato dai messi del re Tolomeo XIV”.

ad res iniustas impellitur, ut quisque ^best altissimo animo et gloriae cupido, ambitioso^b53.

^a“*incircumscripto*” (II ed.)^{b-b}“*altissimo animo est gloriae cupiditate*” (LCL)

Sed dicet quispiam: Difficile cognoscitur ambitio, multo difficilius ubi vires laxaverit coercetur; quo [p. 31] ergo pacto animum meum frenare possum, cum honores plurimos, gloriam, titulos, dignitates regnaque, tametsi haec aliena sint, non inhoneste, prout mea fert opinio, appetit? O te egregium totius mundi imperatorem futurum, qui tibi uni fateris te imperare non posse! an ex hoc ipso nondum conicis, nondum cognoscis, quod animi tui habenas moderandi rationem ignores viresque tibi ad id faciendum deesse conqueraris? At utinam solummodo velis ambitionem deserere, facilius illa quam putas te deseret, cumque suum inimicum advertet, non amplius blandissima domina te conveniet, non elatissima furia ad victorem sui animum tentabit accessum.

Itaque, quod reliquum est, exue diram regnandi cupidinem, neque totius cum Alexandro orbis imperium ambias, quandoquidem unico duntaxat tumulo, atque hoc brevissimo, inclusus pabulum fies vermibus et in cineres vilissimos redigere.

Nota [1]. Peculiarem esse tractandae Theseos rationem per tacitas obiectiones, quae ab oratore nomine adversantium citantur et solvuntur.

Nota 2. Thesium in utramque partem disputandarum esse frequentissimum usum debere; neque ab hoc genere ludicras quaestiones proscribimus, quales recenter apud Iacobum Maseonium⁵⁴ plures reperias.

⁵³ Cf. Cicero M. Tullius, *De officiis* I, c. 19: LCL (No.30), Cicero XXI, 66.

⁵⁴ Cf. Fingerle A., art. *Masen, Jacob*: LThK VII, 150: *SJ (seit 1629), Polyhistor, Dichter und Prediger* (1606-1681). “Professor der Rhetorik und Poetik in Köln. [...] Verfasste 22 gedruckte rhetor.-didakt., [...] Werke. Hauptwerke: *Palaestra eloquentiae*, ... (Köln 1654-57) und öfter [...], *Palaestra oratoria* (Köln 1659)”.

NUMERUS II De Progymnasmatis generis Iudicialis

CAPUT I

[p. 32] De Confirmatione

1. Video a quibusdam Confirmationem confutationi postponi et hanc deliberativum genus claudere, illa iudiciale inchoari; sed bona eorum venia alium ago hic ordinem, nec immerito conficio, et adlecta iudiciali generi confutatione huic confirmationem praepono. Igitur *Confirmatio*, est positae rei approbatio. Per *positam rem* historiae, sententiae, facta, exempla, opiniones et similia quae confirmari possunt intelligenda.

2. Confirmatio haec tractatur octo locis:

- a. *Exordium*, sive Accessus ad rem, varius fieri potest; praecipuus tamen ex laude facti, dicti, opinionis etc. et cuiusque rei confirmandae, sive horum auctoris, quae confirmantur, desumitur.
- b. *Manifestum*, immediate sequitur accessum, quo res vera, minime dubia et aperta demonstratur rationibus, testimoniis et gravium virorum auctoritate.
- c. *Probabile*, iuxta Tullium, est id, quod fere fieri solet, aut quod habet in se quandam similitudinem, sive id falsum sit, sive verum⁵⁵.
- d. *Possibile*, iam superiori capite declaravimus.
- e. *Cohaerens*, sive congruum dicitur illud, quod nec manifesto, nec probabili, nec possibili repugnat, sed maxime cum his convenit.
- f. *Decorum*, quod ostendendae veritatis maximam vim habet: quid enim factum negetur, si, ut fieret, decorum impellebat? Adnecti huic potest iustum et honestum: ex his enim duobus decorum promanat.
- g. *Utile*, quod priore numero paulo ante c. 5 explicatum est.

⁵⁵ Cf. Cicero M. Tullius, *De Inventione Rhetorica* I: *Opera omnia*, Basileae 1687 (COB), 46, ubi invenitur paulum diversa definitio: "Probabile autem est,[...]".

h. *Epilogus*, qui ut plurimum per recapitulationem, sive repetitionem dictorum [p. 33] concinnatur, in eoque confirmatae rei fides ab auditoribus expetitur.

3. Differt haec progymnasmatica confirmatio ab Oratoria; quod illa sit pars orationis, ista perfecta declamatio; et quod longe diversis utraque tractetur argumentis: illa nempe studiosa veritatis esse debet, haec etiam fictiones exercitationis causa admittit, ut subiectae praxes etiam in sequentibus progymnasmatis docent.

PRAXIS

*Confirmatur opinio Poetarum de bello Gigantum*⁵⁶

Audio frequenter, A[uditores] O[ptimi], Poetas viros sapientissimos a pluribus vehementissime redargui, quod toti ex fictionibus, atque vanis commentis, ne dicam turpius, mendaciis, conflati sint et ita plurimis mortalibus natura sua facillimis ad omnia credenda imposuerint, ut meras anilesque fabulas ab iis confictas pro certissima veritate susceperint, atque multis saeculis observaverint plane religiosissime. Quae res ita me commovit ad indignationem, ut penitus his Poetarum osoribus [s] irascar; qui dum eos reprehendunt, non praetendunt aliud, quam utilissimam cuique humanioribus literis excoli cupienti carminum lectionem reddere exosissimam.

Cui malo ut obviam progrederer, sumpsit bellum a Gigantibus Iovi illatum hodie mihi confirmandum, ut si hoc solum quod a non paucis Poetarum memoratur ostendero, omnino, aut saltem probabiliter accidisse, efficiam apud vos, ne reliqua etiam [p. 34] ingeniosissimorum hominum sacra monumenta reprobetis, at dignissima quavis admiratione venerationeque potius iudicetis.

Gigantes in communi mortalium domicilio aliquando vixisse tam res manifesta est, ut nullis probationibus egere videatur. Nam praeter totius antiquitatis frequentissimum testimonium, Mosis

⁵⁶ Haec praxis substituit proxim "Confirmatur Polona libertas", quae legitur in I et II editione. (Excerpta e I et II editione, 5).

etiam divini discipuli sacra volumina nos edocuere, fuisse Gigantum genus in terra ante funestum illum cataclismum et quidem potentia nulli secundum, fama vero celebratissimum⁵⁷. Qua in re tametsi Poetis nulla fides adhibenda esset, huic tamen divino scriptori nemo est, qui veritatis deneget auctoritatem. Ex terra deinde ortos ipsum vocabulum clarissime demonstrat. Atticum enim γίγωμαι nobis nasci dicitur, Doricum vero γὰ terram significat: quas dictiones si coniunxeris, mox tibi ex iis Gigantes terrae filii erumpent^a.

^a “Gigas, -antis, [...] terrigena, a γίγωμαι, fio, Dorico γὰ pro γῆ, terra, quod Gigantes e terra nati sint” (CLL). Cf. “Batracomiomachia”, v. 7, ubi Gigantes vocati sunt “gegenei andres” (nati e terra homines).

Neque ab his sacra pagina discrepat. Asserit enim natos fuisse Gigantes ex filiabus hominum Dei filiis matrimonii vinculo copulatis; et cum hoc asserit, animas Gigantum uti mortalium omnium caelo originem traxisse, corpus autem ex Caini depravatissimo semine profluxisse non diffitetur. Quocirca luculentissime patet, et fuisse in orbe Gigentes, et terrae filios fuisse.

Nunc ergo iam ad alia veniamus. Terram caelo semper adversam et inimicam fuisse, vel hinc discere possumus, quod senserit illa recordeturque semper, ex caelo eam vocem fuisse delapsam, qua horrendum per anathema ad spinas tribulosque germinandos est condemnata⁵⁸. Inique fert etiam alia elementa partim centrum, partim sedem aliquam supra [p. 35] se occupare; puriorem esse in altiore regione aerem, nobiliorem ignem, nitidiores aquas et quasi distillatas; se vero deorsum quodammodo praecipitatum, nihil ultra nubes loci habere, nihil venerationis, omnium pedibus conculcari, ipsius denique caeli excrementis conspurcari. Ad haec, an non iusto sibi contemptui illa duxit, cum homines quidam ex ea prognati, in eius superficie educati, bonis eius innutriti, de-

⁵⁷ Cf. Gen 6, 4: “Gigantes autem erant super terram in diebus illis; postquam enim ingressi sunt filii Dei ad filias hominum, illaeque genuerunt, isti sunt potentiores a saeculo viri famosi”. Sub “ante funestum... cataclismum” intelligitur: ante diluvium; cf. ibid., vv. 1-8: praeparatio diluvii.

⁵⁸ Cf. Gen 3, 18.

specta matre sua, caelo se inscribi voluerint Superosque esse promulgaverint: Ioves, Saturnos, Apollines, Martes, Mercuriosque dixerint et ab universo coetu mortalium divinos honores sibi contenderint exhiberi? Iustum itaque bellum contra eos actura immanem faetum ex se produxit, viribus validissimis armavit, manus etiam centum quibusdam suppeditando, ut matris ignominiam deperditis filiis ulciscerentur: et ne ipsa posthac ab ullo mortalium despicatui haberetur ob spem caeli adipiscendi, caelum ipsum eos aggredi et oppugnare, demoliri, evertere, delere iussit.

Armantur itaque terrae cohortes ipsa magnitudine staturae immensa metuendae; convertunt in tela integras arbores, in scuta et gladios integras ferri officinas absumunt: coacervant montium cacumina, Ossae Pelion, Oeten Caucaso, Pindum Olympo, Rhodopen Atlanti⁵⁹ superponunt, atque ita structo ingenti propugnaculo Iovis regiam, rupes, saxa, petrasque vastissimas eiaculari feriunt, pulsant, obruunt. Perisset Deorum illa sedes ac domicilium, nisi Deos propugnatores habuisset, nisi Iovem Typhaeo, Martem Peloro, Saturnum Mimanti, Rheto Apollinem, Porphyrioni Mercurium, [p. 36] Palladem Pallanti⁶⁰, aliisque aliud caeleste agmen opposuisset, nisi contra tela grandines, contra gladios ignearum sagittarum imbrem effudisset. Sic victi caelorum hostes, sic prostrati terrae filii matrem dentibus momordere exspirantes, et ex quo ventre prodire, eundem pro tumulo acceperunt.

Mendacia sunt haec, inquis, et nusquam visa, nunquam patrata. Homines ne tantum aggredi potuere nefas, ut caelum Deorum regiam adorirentur? Imo vero quid hoc possibilis? Non legis di-

⁵⁹ “Ossa, -ae a mountain range in Thessaly”; “Pelion, i a lofty mountain range in Thessaly”; “Oeta, -ae, f. and Oete, -es, f. the mountain-chain between Thessaly and Macedonia”; “Caucasus, -i, m. the Caucasus mountains, between the Black and Caspian Seas”; “Pindus, -i, m. a mountain range between Thessaly and Epirus”; “Olympus, -i, m. the name of several mountain ranges, esp. one on the borders of Macedonia and Thessaly”; “Rhodope, -es, f. a mountain range in Thrace”; “Atlas, -antis, m. a high mountain of Mauretania, in Africa” (CLD)

⁶⁰ Sunt nomina Gigantum: Typhoeus, “quem illa Jovi irata ad perniciem coelestium fertur edidisse”; Pelorus (quem inter Gigantes invenire non potui), Mimas, “quem Jupiter fulmine percussit”, Rhetus, “quem Dyonisius in leonem conversus occidit”, Porphyrion et Pallans. Cf. CLL, etiam s.v. *Gigas, -antis*.

vinis in codicibus Noemi restauratoris orbis progeniem fastuoso spiritu afflatam conventum celebrasse et de erigenda civitate ac turri, cuius culmen caelum tangeret, consilia agitasse? Quin rem ipsam praetumidi homines aggressi, bitumineque pro caemento, lateribus pro lapidibus usi, iam fundamenta grandia molis vastissimae iecerant, iam in altum muros eduxerant, nequaquam a coepto opere cessaturi, nisi Deus inimicus superbiae non modo mentes elatas, verum etiam linguas eorum confudisset⁶¹. Unde cum antea terra unius (ut sacrae literae loquuntur⁶²) labii esset, in tanta postea documentum audaciae sempiternum tot nunc idiomatis utitur, quot ab illa Noemi posteritate nationes ac populi promanarunt.

Ergo potuerunt pygmaei moenia caelo tenus moliri, Gigantes et viribus valentiores et animis fortiores, montibus congestis caelum oppugnare non potuerunt? Oppugnarunt omnino, oppugnarunt. Id namque ipsi montes altissimi, Olympus et Atlas, evidentissime testantur; qui sublimes feriunt sidera vertice, nubesque praetergressi tam vicini sunt radiis solaribus, ut sub tempus [p. 37] orientis (quod de Olympo clarissimi scriptores asserunt) usque ad quintam diei horam flammam evomant; qua altitudine non eos natura donavit, sed manus Gigantum, qui cum (uti diximus) alios aliis montibus aggererent., Olympum atque Atlantem caelo vicinissimos adeo, ut pro hoc ipso sumantur, effecerunt. Id loquuntur etiam paenae profligatorum; cum aliis Aethna imposita (quo par scelere esset supplicium) aeterno pondere gementia pectora premat⁶³; alios Pluto concatenatos sexcentis modis laniet atque torqueat; alii, quos liberatum ibant, Titanum cruciatibus admixti sunt.

Hoc ergo, dicis, ipsum debuit Gigantes a bello Diis inferendo abstertere, quod se dirissime cruciandos non dubitarent, si victi concidissent; vincendos vero non aequo Marte congressi poterant se certo expectare. Quid tu viris timorem panicum obicis? An

⁶¹ Cf. Gen 11, 3-9.

⁶² Cf. ibid. 11, 1.

⁶³ Cf. Parandowski J., op.cit., 44: "Dzeus przywalił go [Tyfona] wyspą Sycylią. Illekróć Tyfon stara się wydobyć z tego więzienia, ziemia sycylijska drży, a przez krater Etny bucha ogień z paszczy pokonanego potwora".

ignoras, quod qui metuit mala ventura praesenti timore bis miser est, dubiamque victus est ante cladem? Victoriam illi sibi certissimam non interitum ominabantur, et causae freti aequitate cum iussu matris pro matre pugnarent, et valido robore stimulati cum vastissimi instar montium cum debilibus et minutis quibusdam nanis congregarentur. Paenam vero quid expectarent illi, quibus, profligato Deorum exercitu, nihil amplius esset metuendum? Orbis illi totius pacatissimum imperium iam inter se partiendum designabant; triumphum de caelo terrae matri instituendum iam animoolvebant; palmas, laureas, coronas iam apparabant. His illi potius incitabantur ad pugnam, non paenis ad metum, non metu ad fugam compellebantur. [p. 38]

Sed in re confirmanda, a Poetarum Principibus pro verissima decantata, ab antiquitate et sacra et prophana luculentis testimoniis comprobata, non opus esse censeo pluribus argumentis. Probavi admodum perspicue, vixisse tempore suo Gigantes in mundo, terrae fuisse filios, bellum cum Superis egisse, in quo quemadmodum Superi victores evaserunt⁶⁴, ita hic vincit veritas ac triumphat. Io triumphes! occinamus Veritati.

CAPUT II De confutatione

1. CONFUTATIO est Oratio, quae rem affirmatam debilitat et infirmat, multoque se habere aliter, quam refertur, ostendit. Quintilianus docet, non solum in fabulis et Poetarum figmentis, verum etiam in Annalibus refutandis huic locum dari⁶⁵. Addo et opiniones hominum minus stabiles, immo exercitii causa etiam irrefragabiles; tum dicta, gesta et sententias refutari posse. Nihil posse confirmari, quod confutari non possit.

⁶⁴ Cf. *ibid.*, 42-44.

⁶⁵ Cf. Quintilianus M. Fabius, *Institutiones Oratoriae* I, l. II, c. 4, §18, Lipsiae 1868, 78. Notandum est tamen, quod author ibi loco verbi “confutatio” utitur verbo “destructio”.

2. Tractatur Confutatio totidem modis, seu partibus, quot Confirmatio, sed penitus contrariis. Nam ibi exordium fit a laude, hic a reprehensione; sed cauta et astuta, nec aperta.

Manifesto opponitur *Obscurum*; si de ea re, quae refellitur, vel aliter alii sentiant, vel prope nihil dicant. Probabili *Incredibile*; quod illi rei fides parva, vel nulla sit attribuenda: tum quod a veritate videatur abluere, tum quod naturae vires etc. excedat. Possibili *Impossibile*, quod [p. 39] negando optime adstruitur. Cohaerenti *Inconveniens*, quod cum tribus prioribus locis quandam habet correspondentiam; et in quo nihil aliud ostenditur, quam inconvenientia rei. Decorum *Indecoro* oppugnatur; quando res confirmata nihil gloriae, honestatis, iustitiae, decoris, quin ignominiae potius habet plurimum. Utili *Inutile* obicitur; quum id, quod confutatur, non solum ullos fructus non continet, sed multa e contrario damna ex eo promanare, vel promanatura fuisse ostenduntur.

PRAXIS

*Praecedens Confirmatio refellitur*⁶⁶

Semper ego magno cultu magnos doctosque viros Poetas prosequer, A[uditores] O[ptimi], tum quod egregiae sapientiae spiritu afflatus, et plane plenos omnes, qui perfecti essent, iudicarem; tum quod eandem sapientiam tanta facilitate, qua nihil dulcius exhiberi posset, mortalibus instillarent. Neque adhuc iste erga eos plenus reverentiae sensus in me extinctus est, neque extinguetur unquam; tametsi quos magni facio, quos observo, quos admiror et obstupesco, iisdem plenam in omnibus fidem non adhibeo semper, nisi quaedam eorum, quae ingeniosissime cecinerunt, aliter, quam referuntur, intelligantur. Unde et illud praelium adversus Superos a Gigantibus susceptum et nunc ante me speciosius et subtilibus argumentis comprobatum, tantum ab ipsa veritate dissitum esse iudico, quantum pulcherrimum illud caelitem domicilium, aurea illa sedes immortalitatis, ab hoc nostro deformi et caduco orbe distare existimatur. [p. 40]

⁶⁶ In I et II editione hoc loco apparet praxis: “Confutatur Polona libertas”.

Fuerint itaque Gigantes aliquando in hoc sublunari globo, qui, ut ipse monstrosus est, ita facile parit monstra et hominum et ferarum. Hoc enim, quod videtur collega meus praeterisse, ad rei confirmationem vel maxime pertinet, quod nobis ossa ex illis praegrandibus hominibus dissipata nunc etiam tantae magnitudinis exhibeantur, ut ex ea clarissime percipiamus, non homines illos fuisse, at turres quasdam excelsas humana carne quasi caemento oblitas, ossibus quasi lapidibus consolidatas, nervis quasi ferramentis coniunctas.

Verum Deos aliquos exstitisse unquam praeter unum omnium Conditorem quis credat? Quodsi Dii nulli fuere, cum quibus hostibus in aere gesserunt bellum Gigantes? At finxerit suos sibi Superos antiquitas, et, quo amplior ipsi tritiorque ad voluptatem ac illecebras via pateret, ex hominibus sceleratissimis Deos creaverit; qui, cum ipsi fuissent nequam, nullam haberent malos puniendi potestatem: etiamne illud vero simile dicemus, quod terra Gigantes ex se genitos contra eos armavit, quos pariter ex se produxit? Subierint quacumque via licuit (si tamen licuit) palatium illud stellatum, potiti sint immortalitate? an hoc iis mater propria, non noverca, invidisse dicenda est, quae tanto suae sobolis honore ac dignitate laetari potius gloriarique debebat, cum praesertim in ea partem aliquam sui potiorum in tam excelso fastigio locatam esse consideraret?

Placetne vobis, Auditores Optimi, hac de re tota, non minus facundissimi, quam sapientissimi Ciceronis iudicium et sententiam expendere? Non dubito, quin hoc perlibenter desideretis. Ergo praeclare Tullius in eo, quem de natura Deorum eleganter conscripsit, volumine in rem [p. 41] praesentem praefatus: “Neque^a vero”, inquit, “ut fabulae ferunt, Dii bellis proeliisque caruerunt: nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alii Dii ex alia parte defenderent; sed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, propria bella gesserunt. Haec et dicuntur et creduntur stultissime, et plena sunt futilitatis summaeque levitatis”⁶⁷.

^a “nec” (COB)

⁶⁷ Cf. Cicero M. Tullius, *De Natura Deorum II: Opera omnia*, Basileae 1687 (COB), 1184.

Nihil penitus ad tam luculentum de bello Gigantum cum Diis habito magni Tulli testimonium addi necesse est. Mitiganda potius esset illius, quam in ardentissimis verbis observastis indignatio contra indignitatem rei temere confictae, et audacissime ad credendum propositae, concepta; nisi quisque veritatis amans, ita falsitatem omnem censeret esse perstringendam, ut gravissimis etiam illius authoribus esset irascendum.

Sed concedamus ipsum Ciceronem, hanc, quam expendimus sententiam de re praesenti immerito protulisse; concedemus simul ab hominibus debilitati natura sua obnoxii, altissimos vastissimosque montes de sedibus imis motos fuisse, in unum aggerem omnes comportatos, ita leves, ut tolli possent, ita declives ut ascendi? quis hoc sanus mente et vel exigua iudicii particula dotatus potuisse fieri sentiet? Sit vero et hoc factum; cogitandum tamen erit, quanto adhuc spatio ab illo propugnaculo Deorum sedes, quae in summo caelorum orbe fixa deberet esse, distabat? Trecentis puto, tametsi parum dicam, leucis⁶⁸, non stadiis. Quo pacto igitur homines nunquam tam alti, tantam altitudinem vel manu superare, vel telo assequi, vel tormentis attingere potuerunt?

Praeterea quid nos opinamur ipsi caelum esse? Equidem [p. 42] Sacer Apocalypticus Vates innuit: esse hoc Civitatem unam magnam atque sanctam: cuius claritas e lapide pretioso scintillat; cuius murus portis duodecim distinctus, angelicis excubiis munitus nominibusque tribuum Israelitici populi insignitus; cuius moenium fundamenta non tam titulis quam virtutibus Apostolicis innitentia atque nitentia; cuius forma artificii perfecti, nam quadrata; mensurae concinnae, nam tantae longitudinis, quantae et latitudinis. Materiam moenium exploras? gemma est. Civitatis? aurum est. Fundamentorum? quidquid gemmarum potuit reperiri totum in ea congestum est. In his iaspis relucet, sapphirus coruscat, riget chalcedonius, viret smaragdus, rubet sardonius, florescit sardius, fulgurat chrysolitus, nitet berillus, candicat topazius, flavescit chrysoprasus, purpurascit hyacinthus, splendet

⁶⁸ Leuca “galijska mila (licząca 1500 kroków)”, sec. Jougan A., *Słownik Kościelny Łacińsko-Polski*, Poznań 1958.

amethystus. Portas circumpicis? singulae gemmae sunt, singulares, invisae, inauditae, inaestimabiles. Plateas perlustras? auro stratae mundissimo, lucidissimo, virgineo. Lucem expetis? lucerna eius est Agnus⁶⁹. Hanc Urbem sic munitam, sic venustam, sic elegantem, sic pretiosam, sic opulentam, voluissent, credo, Gigantes aggredi, nisi haec, quae de ea dicta sunt, impropria essent et allegorica. Vera enim de regia divina dici ac audiri vix a quoquam possunt; idque demum certissimum est, istud a nemine mortalium humanis oculis in humano corpore constitutis naturaliter videri posse, multo minus expugnari.

Nec tamen inficior verissimum esse, quod ipsa Veritas pronunciauit: A diebus Ioannis Baptistae regnum caelorum vim pati, et rapi a violentis⁷⁰, sed non [p. 43] ante, non aetate Gigantum, quo tempore iustis etiam clausum fuisse edocemur. Illa vero violentia caelo inferenda, quaenam potest esse? sola virtus. Hac praeditis astra patent, ipsi planetae cedunt in empirei penetralia conscendentibus, suapte natura panduntur. Urbis ostia et locus ipse, quos post angelicam ruinam praestolatur, ultro sessuros invitat. Balista deinde huic urbi expugnandae aptissima, Fides est; scala, Spes; telum, Charitas; quo ubi Deum confixeris, victori Capitolium suum patere iubebit et merito capiti lauream imponet immortalem.

Haec arma quoniam defuerunt Gigantibus, ita credendum est ab eis bellum Superis illatum fuisse atque mures a ranis credimus debellatos. Utrumque fictum est, utrumque falsum, utrumque ridiculum et tum maxime, cum vel imaginariae eorum victoriae applaudimus, vel huiusmodi cladi condolemus. Quamobrem et in hac causa nihil restat amplius, quam ut omnes bruchi, culices tabanique congregentur, et, Io triumphe! Iovi, qui nunquam fuit, lessum vero Gigantibus quos nusquam profligavit, ebuccinent. Dixi.

⁶⁹ Cf. Apoc 21, 10-23.

⁷⁰ Cf. Mt 11, 12: "A diebus autem Ioannis Baptistae usque nunc, regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud".

CAPUT III
De Conciliatione

1. CONCILIATIO est, quae duas Orationes invicem sibi contrariantes ita plerumque componit, ut ipsissimam veritatem attingat.

2. Constabit prooemio, expositione, declaratione, amplificatione, epilogo, ibi praesertim, ubi fictae theses conciliantur: nam in veris singula puncta discuti et ita tractari possunt, ut utriusque earum, quas conciliamus [p. 44], sententiarum concedamus aliquid propter animorum consensum.

3. Prooemium hic diversimode confici potest: semper tamen orationum praecedentium connexio respicienda.

4. Expositio continebit brevem rei seriem, de qua disceptatur: Declaratio eiusdem genuinam explicationem: hanc sequetur Amplificatio sive rationibus, sive exemplis, sive testimoniis referta; denique Epilogus circa persuasionem conciliationis versabitur.

5. Utilissimum hoc progymnasma, me repertore. Cum enim facundiae sit in hoc maxime posita exercitatio, ut in utramque partem disputemus de quacumque propositione; ne auditorum animos reddamus offensos, quorum aliis confirmatio, aliis confutatio placebit, hoc nobis conciliatio praestabit.

PRAXIS

Praecedentes opiniones conciliantur

Libertatem dicentis et mansuetudinem audientis divinae nobis in vita gestisque Octavii Augusti Suetonius Tranquillus vetustissimus et elegantissimus scriptor exaravit, A[uditores] O[ptimi]. Cum enim praesente Octavio Romano in Senatu vir virum aliquando legeret, et Antistius Labeo M. Lepidum hostem olim eius, tunc exultantem legisset, interrogatus ab eo, “an essent alii digniores”? “suum quemque iudicium habere” respondit. Nec tamen ideo mansuetudine atque prudentia Principis libertas aut

contumacia fraudi huic, aut cuiquam fuit in pari causa Romanorum⁷¹.

Praesumpserunt et [p. 45] Collegae mei vestra admirabili benevolentia impulsī, ante me certamen mutuū in hoc iucundissimo consessu vestro inire. Audistis utriusque causam humanissime et argumenta eorum pugnantia secum ita leviter in animum vestrum admisistis, ut prorsus utriusque sententiam iudicio vestro approbare videamini. Idcirco, quae ab Octavo in Senatu Romano cuique concessa fuit, eam nobis a vestra humanitate hoc in loco dicendi libertatem concessam esse plurimum gaudemus. Quoniam vero et sapienter et utiliter agit, qui cura sua consiliisque bellum aut pugnam aliquam dirimit pacemque inter animos dissentientes componit, visum est mihi nec a vestro proposito alienum, nec huic tempori inconveniens, si eam praelii Gigantum cum Superis explicationem huc afferam, quae utriusque Collegarum meorum sententiam conciliet minimeque sanctissimo Poetarum nomini laudem detrahat et auctoritatem.

Si itaque eo sensu, qui hic usurpatus iam est, Poetas intelligemus, aut interpretabimur, procul dubio errabimus invitīs eisdem. Neque enim illi sua documenta volebant a nobis ita percipi, ut sonant ipsae dictiones, neque mentem suam iuxta verba declarari; sed occultissima nobis in his arcana indaganda reliquerunt. Quorum ego assecutus intentionem et utriusque generis Philosophorum, tam eorum qui se instituendis humanis moribus totos consecrarunt, quam illorum qui naturae secretorum eruendorum studio dediti sunt, de re proposita opinionem sagacissime expendens, huic tandem quam breviter expono sententiae subscribo et hoc ipsum, quod in medium [p. 46] proferam, non aliud in praelio Gigantum Poetas occultasse arcanum demonstro.

Credidit igitur simplex illa, barbara caecaque vetustas, Poetarum sapientiam non capiens, Gigantes, uti dictum est, homines fuisse excelsissima statura, draconum pedibus, ab irata tellure

⁷¹ Cf. Suetonius Tranquillus, *De XII. Caesaribus* II: *D. Octavus Caesar Augustus*, c. 54: *Opera omnia*, Parisiis 1684 (SOP), 175.

procreatos in Deorum perniciem, ut scilicet his bello illato Iovem caeli possessione detruderet atque spoliaret.

Nobis vero quid verius de Gigantibus sentiendum est, quam fuisse hos fastu excelsos, qualibus saecula quaevis abundant, homines, terrenis desideriis inflatos ac distentos, impios ac sceleratos, nullius religionis, nullius virtutis: qui omne ius in armis habebant, omne bonum in voluptate reponebant: praesentem vitam solum sibi esse concessam, aliam beatiorem non expectandam putabant; nullum ab obitu cuiusvis, nullum commune omnium hominum iudicium fore, nullas paenas, nulla praemia, stulta opinione delusi sibi persuadebant; naturae omnia, Deo nihil attribuebant, immo Deum nullum esse credebant, potestatemque nullam agnoscere volebant; quisque illorum sibi princeps erat, quisque deus. Inde proveniebat, ut nihil de animorum cogitando immortalitate, corporibus tantum curandis et omni genere illecebrarum imbuendis atque innutriendis incumbere utramque sui partem ex terra ortam et eo redituram impudentissime ac impiissime existimantes. Hac ratione terrae filii vocati sunt; et quia nullum Numen agnoscebant, neque metuebant, neque venerabantur, hostes Numinum fuisse merito iudicati caelique, ex quo promanat omnium bonorum copia verius quam ex [p. 47] Amaltheae cornu⁷², eversores, non modo contemptores.

Hanc ipsam rem divinus historicus non obscure exposuit. Postquam enim genus hominum ante universalem cataclismum sub sole degentium descripsit; postquam ingentes eorum staturas, robur, atque potentiam cum celebri fama, expressit; postquam gravissima scelera et prorsus non humanam at belluinam quandam rationem atque consuetudinem vitae eorum demonstravit; denique ab irato optimo Numine, cuius nutibus aeternaeque legi refragabantur, cuius amorem et cultum spernebant, gravissima

⁷² “Amalthea ninfa..., la quale, con latte di una capra, allevò Giove. Secondo altri, quella capra stessa si chiamava Amalthea, e un corno di essa, [...], venne più tardi posto da Giove come cornu Amaltheae [...]. Quel corno, he stillava nettare ed ambrosia, era pertanto simbolo dell’abbondanza”, in: CDLL, s.v. *Amalthea*.

eluvione aquarum una cum toto orbe terrarum deletos fuisse luculentissime confirmavit.

Nec opinor, me ingrata cuiquam rem facturum, tametsi ea prope qua claret simplicitate atque puritate dictionis, summae tamen gravitati coniuncta, caelestis ipsius historici mentem vobis in compendium reducam et quasi ante oculos gestae rei totam seriem apertissime proponam.

Refert ergo divinus Moses: quod cum coepissent homines multiplicari super terram et filios procreassent, videntes filii Dei filias hominum, quod essent pulchrae, acceperint sibi uxores ex omnibus quas elegerant, quae postquam genuerunt, Gigantes prodierunt ex illis, potentes a saeculo, viri famosi. Et quoniam plus lactis e terrenis matribus quam sanguinis e divinis patribus hauserant, in omne scelerum genus effusissime erant prolapsi. Videns itaque Deus, quod multa malitia hominum esset in terra et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, tactus dolore cordis intrinsecus: “Delebo”, inquit, “hominem, quem creavi, a facie [p. 48] terrae, ab homine usque ad animantia, a reptili usque ad volucres caeli: paenitet enim me fecisse hominem^a” [Gen 6, 7]. Et ut bonitatem optimi Conditoris clementiamque agnosceres atque celebrares, tantum temporis a sui decreti promulgatione sceleratis ad paenitentiam concessit, quantum ingentis Argus^b aedificationi, qua iusta progenies cum impollutis animantibus atque volucris erat salvanda, fuit permissum.

^a “eos” (BSV) ^b est casus genet. verbi: Argo (correctum “Argos”)

Anno demum sexcentesimo vitae Noemi, quem Deus constituerat utriusque naturae conservatorem atque in diluvio navarchum, mense vero secundo et huius die septima, cum impia pectora non com pungerentur, sed divini monitoris vocem viginti lustris toto orbe sonantem illuderent potius, rupti sunt omnes fontes abyssi magnae et cataractae caeli apertae sunt factaque est pluvia magna super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Quid deinde? Factum est diluvium magnum et multiplicatae sunt aquae, et omnia repleverunt in superficie terrae, consumptaque est omnis caro, quae movebatur super terram, volucrum, animan-

tium, bestiarum, universi homines et cuncta, in quibus spiraculum vitae est in terra, mortua sunt⁷³.

Hic erat ortus, haec nefanda vivendi forma, hoc bellum cum Superis, hic interitus Gigantum, quem nobis non ille comptus, at veritatis indigus, Ovidius⁷⁴, sed ipse digitus Dei per suorum gestorum sanctissimum scriptorem, non fucato quodam^a calamo, at recto, nec erroneo, quidquam exaravit.

^a *in textu erronee: "quoddam"*

Quodsi iuvat etiam sapientum virorum, solertissimorum naturae scrutatorum, sententiam audire, en ego huic exponendae sermonem, [p. 49] vos benevolentiam accommodate. Sentiunt ergo physiologi: Gigantes, spiritus esse terrae inclusos; qui dum exitum non inveniunt, fractis interdum altissimis montibus erumpunt et frustra eorum quasi in caelum iaculantur. Quid hac opinione ingeniosius? quid acutius? quidve probabilius? Esse terrae filios Gigantes, ipsum nomen docet; spiritus inclusi terrae eiusdem filii sunt. Ab irata matre Gigantes procreati dicuntur; quantum non modo irascitur, sed furit etiam terra, cum hos in suis visceribus spiritus inclusos tenet, cumque ab his velut obsessa cruciatur? Bellum Gigantes cum Superis gessisse memorantur; an praelium adversus Superos machinari spiritus e terra erumpentes non videntur, cum primo hanc suam matrem concutiunt, deinde lacerant, postremo vel ignes, vel saxa, vel cineres, vel haec omnia simul eiaculantur in auras et totum caelum (quod in gravissimis fieri solet praeliis) obscurantes adiacentia circum loca, oppida, urbesque maximas quandoque devastant, obruunt, funditus evertunt? Hinc Gigantum pectoribus Aethna fertur incubare, quoniam talibus in se coarctatis spiritibus plenum fert uterum; sensitque iam aliquoties illorum eruptiones, acies, pugnas, cum tota in flammam atque favillas redigeretur.

⁷³ Cf. Gen 6, 17, 22.

⁷⁴ Cf. P. Ovidius Naso, *Metamorfosi* I, 253-383: *Cesare-Sallustio-Cicerone-Ovidio-Virgilio-Svetonio, Opere*, ed. T. Tentori, Napoli 1914 (OT), 253-260, ubi Ovidius de diluvio enarrat. Nota dicti editoris: "A giusta punizione dell'umano genere tristo e corrotto Giove manda il diluvio".

Haec praelia Gigantum Tiberio Augusto imperante duodecim urbes Asiae nocte una prostraverunt⁷⁵: haec ex praedictione Anaximandri Milesii⁷⁶ Lacedaemona⁷⁷ subverterunt magnamque Taygeti montis partem abruperunt⁷⁸: haec anno illo, quo ad Trasimenum lacum Romana Punicaque acies concurrebant⁷⁹, septies atque quinquagies [p. 50] omnem prope terrarum globum commoverunt⁸⁰. Haec L. Martio, Sex. Iulio consulibus in agro Mutinensi duos montes ad duellum ita concitarunt⁸¹, ut patente die secum confligentes, crepitu maximo assultantes recedentesque flamma etiam fumoque aerem repleverint⁸², certis duelli conflictusque signis.

Quodsi recentia argumenta desideramus, audivimus utique nuper in Dalmatia celeberrimam urbem Ragusiam hac terrae filiorum Gigantum concertatione absorptam ac penitus deletam esse⁸³. Itaque si per Gigantes inclusos telluri spiritus documento naturae scrutatorum intelligimus, aut illos mortales, quibus animum nulla religio constringit, asserentibus id morum praeceptoribus ac sacris literis confirmantibus: summam laudem Poetis debemus attribuere, qui sub tam pulcherrimo acutissimae fictionis velo rem dignissimam atque praestantissimam, plenam sapientiae, plenam eruditionis, nobis in apricum producendam proposuerunt.

⁷⁵ Cf. Plinius Sec., op. cit. II, c. 86, 28.

⁷⁶ Anaximander “a philosopher of Miletus, born 610 B.C.” (CLD)

⁷⁷ Lacedaemon, -onis “the city Lacedaemon or Sparta” (CLD)

⁷⁸ Taygetus “mons Laconiae. [...] Huius montis bona pars cum terrae motu corruisset, Spartam oppressit” (CLL). Cf. Plinius, op. cit., 27 (Lib. II, c. 81).

⁷⁹ Cf. Cardinali G., s.v. *Roma*: EI XXIX, 617: “A difendersi contro la prevedibile invasione dell’Italia centrale, i Romani inviarono uno dei due consoli del 217 [a.C.], C. Flaminio, in Etruria, [...]. L’esercito di C. Flaminio fu sorpreso da Annibale presso il lago Trasimeno, e letteralmente annientato”.

⁸⁰ Cf. Plinius Sec., op. cit., loco cit.

⁸¹ Mutina “Modena, città della Gallia Cispadana, [...], dove Antonio assediò D. Bruto, e Antonio ed Ottaviano si diedero battaglia” (CDLI). Cf. Levi M.A., s.v. *Antonio, Marco, il triumviro*: EI III, 561-562: “Antonio... iniziò subito operazioni di guerra nella Gallia Cisalpina, tentando l’occupazione di Mutina (Modena), armandosi contro Ottaviano...”.

⁸² Cf. Plinius Sec., op. cit. II, c. 85, 28.

⁸³ Cf. Molajoli Bruno, s.v. *Ragusa (in croato Dubrovnik)*: EI XXVIII, 781: “Città della Dalmazia meridionale [...]. Distrutta in gran parte da un terremoto nel 1667, Ragusa è stata ricostruita”.

Attribuendum denique est auditis ante me Collegis meis summo iudicium, summaque facundia, quandoquidem tam eleganter uterque eorum suas partes implevit, ut pro suo sensu nihil a veritate rei discessisse, nihil a prudentia, quae virum statuit atque indicat, deflexisse censendi sint.

Vos vero, Iuvenes, literarum amantissimi et maxime Poetarum studio addicti, ex hac nostra literaria dimicatione hunc fructum estis percepturi, ut quemadmodum vobis sapientissimorum viro-
rum poemata frequenter ac diligenter evolvenda esse censeatis, ita genuinum verumque eorum sensum explorandum. Dixi. [p. 51]

CAPUT IV De Loco Communi

1. LOCUS COMMUNIS est Oratio bona, vel mala, quae alicui insunt, augmentans. Servit autem hoc nomen, tum excerptis, quibus providi scientiarum cultores solent uti, tum fontibus, ex quibus Oratores argumenta desumunt; tum denique laudatae vel reprehensae ab Oratoribus, Historicis, Poetis, aliquae res Loci communes dicuntur.

2. Sex capitibus hoc progymnasma tractari solet, nempe: Legitimo, Iusto, Utili, Possibili, Honesto, Eventuro; ad quae tamen prooemio accedendum est, quod Aphthonius ex contrario, rei expositione, comparatione, sententia, digressionem in coniecturalem causam atque exclusionem misericordiae docet esse faciendum: sed quoniam caput hoc aequale longum atque corpus ipsum foret, censerem ego ex abrupto Locum communem esse inchoandum, vel insinuationem, quemadmodum thesimum ordiendam esse docui.

3. Hos quatuor locos, legitimum, iustum, utile, possibile, iam superius Num. I, cap. 5 explanatos habes. *Honestum* vero est, quod propter se amatur, exclusa omni utilitate; hinc maiorem vim ad persuadendum arguendumque habet, quam Utile. Sapientissimus enim ac probatissimus quisque nunquam honestatem utilitati postponere audet, neque patitur postponi. *Eventurum*, quod conclusionis loco deserviat, est illud, in quo ostenditur, quid vitium vel virtutem, bonum sive malum sequatur: verbo, Eventurum est,

finis cuiuscunque actionis, qui in quavis deliberatione maxime respiciendus. [p. 52]

PRAXIS

Loci communis in Saltatores

Dolendum est, Auditores, tam obcaecatos esse mortalium plurimos, ut vitium a virtute discernere non possint; immo in tanto errore mentis, consilii, rationis et conscientiae versari, ut nefaria scelera cum patrent, levissimas esse culpas aut nullas existiment. Existimant ergo? quin potius asserunt ac defendunt. Vos estis hi, Saltantes luperci⁸⁴, vos inquam, improba Bacchi agmina, estis hi, qui saltum, ^ainter vitia nullo modo accensere vultis^a, honestatis vero pulcherrimam^b quandam speciem ei tribuitis et pulcherrimum velum turpissimo facinori obtenditis.

^{a-a} *“vitiatorum maximum, nullius culpaie titulo adornatis” (II ed.)^b om.*
(II ed.)

At quaero ex vobis, si chorearum tractatio ne venialis quidem, ut dicitis, est noxa, cur sanctissimum Laodicaenum Concilium, eos qui in nuptiis etiam Magnatum, Principum Regumque choreas duxerint, cur eos terribili ecclesiastico anathemate fulminavit⁸⁵? Neque hoc iniquissime. Quid enim magis hominem Christi doctrinam professum, quam actus hic, quo solis adustas aestu belluas imitatur, dedecet? cum exuto satius pudore, quam vestitu, pedibus nefarios gyros delineat, lumbos, latera, brachia huc et illuc inflectit; manus invertit et totius corporis agitatione Satyrum aliquem, ne dicam insolescentem pecudem repraesentat?

⁸⁴ “Lupercalia erant solemnia quaedam sacra, quae Romae a Lupercis fiebant in honorem Panis pastorum dei” (FLL). “Capram pastores, quorum Pan tunc praecipuum Numen erat, immolabant, deinde variis ludis, reiectis vestibus sese exercebant” (CLL, s.v. *Lupercalia*). “Sacerdotes, qui Luperci appellabantur, peracto sacrificio..., nudi discurrebant circum urbem veterem” (FLL).

⁸⁵ Cf. Ortolan T., s.v. *Danse*: DThC IV, col. 110: “Le concile de Laodicée (entre 343 et 381) a porté ce canon, le 53e: ‘Que les chrétiens qui assistent aux noces ne doivent pas sauter ni danser, mais assister avec décence au repas ou au diner, comme il convient à des chrétiens’”. Hefele, *Histoire de conciles*, trad. Leclercq, Paris, 1907, t. I, p. 1023.”

O malum detestabile et nulla poena non dignum! Hoc ne supremus ille actionum nostrarum Censor dissimulat? hoc impunitum relinquit? Atqui non unius penetravit aures illa poena, qua alicubi chorearum ductores aequē^c Deus amantissimus afflixit. Ducebant homines [p. 53] impietissimi choreas, idque in loco divinis rebus consecrato, neque impuras voces et cantilenas popinarum purissimis Ecclesiae cantibus immiscere verebantur; neque Deum metuebant, cuius in praesentia, ut olim circa vitulum conflatum Hebraei, per mortuorum sepulchra effrenes discurrebant.

^c *in textu erronee: "aequi"*

Itaque merito zelosissimo vigilantissimi Pastoris insolentissimi Hirci edicto condemnati non minus quam integro unius anni spatio inviti iam illam terram conculcabant, quam per summum nefas nefario saltu ausi erant prophanasse. Ex delicto plane poena sumpta est; delictum delicto punitum. Quodsi tantum potuit unius hominis vox, ut inauditam poenam in sceleratos e caelo attraheret; si tam fuit acceptus acceptusque unius hominis zelus, ut omnino quod oppugnabat horrendum facinus repentino supplicio plecteretur: quis mihi^a in Ecclesiam novam doctrinam invehet, illamque tam clementem esse matrem dicet, ut nullam censeat esse culpam illam actionem, quae tam liquida, tam severa, tam inaudita poena fuit affecta?

^a *"hic" (II ed.)*

Sed ne longinquis exemplis id promoveam, quod proximis rationibus possum; perspicite, obsecro vos, dediti saltui mortales, quanto cum vestro emolumento hunc relinquitis. Etenim robor virium, quas illa noxia agitatione profecto rumpitis, vel saltem debilitatis, ubi ab ea abstinueritis vobis integerrimum erit. Non sanitas vacillabit, non opes dispendium patientur, non pudor subibit periculum, non castitas in discrimen concietur, non denique ulla virtus et quae maximi sit aestimanda, bona aestimatio vestri nominis aliquod naufragium [p. 54] incurret ac tolerabit.

Quis enim iustissime nequeat omnium scelerum condemnare illum, qui fuerit choreis addictissimus? quandoquidem saltus tot homicidiorum est origo, luxus amphitheatrum, pater luxuriae, af-

finis ebrietatis, auctor iuramentorum, fur virtutum, gurges temporis, fomes libidinis, nequitiarum praeceptor, omnium vitiorum oceanus. Hinc quotquot in pessimos optimi iuvenum degenerarunt, causam suae dissolutionis unicam, unicum saltum exhibebunt. Namque illa sola, caetera ut omittam, diversi sexus contractatio, nonne angelos etiam humanis corporibus vestitos ad innocentiae ruinam impelleret, non modo homines natura sua ad malum proclivissimos? Iunge stupam igni, mox videbis incendium; guttam aceti vino quamvis generosissimo affunde, subito corruptio sequetur melioris; allice, ut insideat visco, avem, iam tenes captam; tange manu coctam resinam, non maculam evitabis; hauri venenum ore, non mortem effugies.

Quodsi unicum saltum inspexeris, universa haec mala in eo reperies; et illum quidem maximum, quod sumptam de latere viri mulierem ad latus teneas, quae se tacite insinuat, unde orta est et insinuans gravi deliquio te sopire potest. Non possit ergo aliquis sceleratissimum illum proclamare, qui saltui deditissimus est?

In contrarium videte, Auditores, ^a quam floreat laude probitatis, quam commendentur ab honestate, inimici chorearum! illos integros vitae, scelerisque puros quivis demonstrat: illos verecundia, maximo tenerae aetatis ornamento, lucidissime fulgentes admiratur: illos innocentiae purpura [p. 55] cohonestatos amat: illos denique omnium virtutum quasi possessores infinitis prope encomiis ad sidera evehit. Ad quae omnia, tanto propius accedit iuventus, quanto remotius a choreis discedit.

^a *add. "quam praeclarum nomen habeant," (II ed.)*

Verum, ne ulterius progrediar, unum terribile exemplum producam et rem concludam. Fuit mulier in pago tam vitiis quam annis decrepita. Volupe fuit huic continuos dies in tabernis Baccho dedicare ibique cantillare^b licentiose, saltitare impudice. Festam ergo quandam lucem cum in hoc delubro Liberi patris⁸⁶ faeda li-

⁸⁶ Liber, -eri, m. "antica divinità italica della fecondazione e della piantagione, identificata più tardi col Bacco greco, inventore del vino"; vocatus "Liber pater" a Horatio Flacco, ep. 2, 1, 5. Ita sec. CDLI.

bertate totam celebrasset multosque iuvenum, qua malo exemplo, qua pessima lingua ad malum pellexisset incentivum iam ardenti rogo affundens, tandem profundissima nocte domum redibat, sed neque tum modesta: saltitans enim per vias cantu etiam procaci dormientes ad choreas excitabat. Sed en sic agenti gyros et modulanti nigerrim[us] fit obvius bos (quis dubitet belluam orci fuisse?) invadensque improbam cornibus confodit, exanimat.

^b *secundum LLMA: “cantillo, -are, chanter: Augst. III, p. 820, c. 1”*

Quid postea? Faetor inde ex mortuo corpore tam gravis toto pago diffusus, tam horrenda et stygia mephytis emanavit, ut nullus ad miseram sepeliendam ex propinquis etiam voluerit accedere, infici quisque et extinguere metuens.

Vultis, Auditores, ac praesertim vos, Scholastici iuvenes, tetrae illius belluae cornua effugere? saltum fugite, salvi estis.

CAPUT V De Legislatione

1. LEGISLATIO, est Oratio, qua lex aliqua vel confirmatur, vel infirmatur. Dixi, *Confirmatur*, [p. 56] ut legis laudem, approbationem, institutionemve ostenderem. Dixi, *Infirmatur*, ut eiusdem reprehensionem, confutationem, reiectionem, annihilationem demonstrarem. In his enim praesens oratio versatur.

2. Quoniam vero iisdem fere capitibus Legislatio, quibus Thesis, ac Locus communis tractatur, idcirco, ne quis haec simul confundat, differentiam inter Thesis et Legislationem statuo: quod haec finita circumscribat, illa de infinitis agat et quaerat. A loco vero communi differt, quod in hoc nullae controversiae intercedant: in Legislatione quam plurimae.

3. Sex partibus exponitur Legislatio:

- a. *Prooemio*, quod a laude legislatoris, si bona lex; a reprehensione, si mala, desumendum.
- b. *Legitimo*, in quo ostenditur, lex iusta servanda esse, quod aliae similes servantur; iniustam vero esse tollendam, quod cum similibus aliis factum est.

- c. *Iniusto*, in quo demonstratur, legem bonam iustissime ferri, vel esse latam; malam merito abrogari, vel iam abrogatam esse.
- d. *Utili*: ubi commoda legis bonae, incommoda malae exponenda sunt.
- e. *Possibili*: ubi legem bonam non esse duram servatque difficilem declaratur; malae vero servandae difficultas et penitus impossibilitas monstratur.
- f. *Epilogo*, in quo suadetur, ut lex bona teneatur, mala omnino reciatu et abrogetur.

PRAXIS

*Pro lege D. Casimiro*⁸⁷ *instante lata, de non restaurandis Schismaticorum templis, a Polonis Proceribus reassumenda*

[p. 57] Quantopere universae nationes, duos Poloniae Casimiro Patrem Regem⁸⁸, Filium Principem, admirentur, nemo vestrum ignorat, Proceres amplissimi. Nam alter sanctissimo in lucem edito Filio maximum sibi decus peperisse iudicandus est; alter ad omnia summa et optima quam verborum, tam exemplorum stimulis pietissimum provocans Genitorem immortale nomen acquisivit. Etenim, ut alia pleraque sileam, quis utrumque illorum aeternis praeconiis vel hanc ob rem solam non celebret, quod illa praeclarissima sanctissimaque lex, de non restaurandis Schismaticorum perniciosissimis templis, Filii maximo labore et conatu religiosissimo procurata sit⁸⁹, inviolabili vero Parentis auctoritate confirmata et promulgata?

Quamobrem si illi pervagatam totum orbem caelumque gloriam retulerunt ob hanc legem saluberrime inventam, latam robo-

⁸⁷ Agitur de S. Casimiro (1458-1484), a Casimiro Rege progenito; quem Leo Decimus, anno 1521 in Sanctorum numerum retulit. Cf. Rybus Henryk, *Kazimierz Jagiellończyk: Hagiografia Polska* (HP) I, 738-747.

⁸⁸ Cf. Chamiec Xaw., s.v. *Kazimierz IV Jagiellończyk* (1427-1492): PEK XXI-XXII, 66-69, ubi legitur: “król polski, w.x. litewski, trzeci syn Władysława Jagiełły i Zofii z ks. kijowskich. [...] koronował się w Krakowie 1447 r.”

⁸⁹ Cf. Rybus H., op.cit., ibid., 742-743: “tradycja o rzekomym wymuszeniu przez niego [Kazimierza] na ojcu wydania dekretu zabraniającego budowy nowych i odbudowy zniszczonych cerkwi prawosławnych. Bezpodstawność tej tradycji została [...] udowodniona przez nowszą historiografię polską [...]”. Cf. etiam: Suźiedéls S., *San Casimiro (1458-1484)*, Roma 1984, 24-25.

ratamque, quid vos speraturi sitis, Proceres amplissimi, si eandem non modo sepultam esse patiemini, sed etiam contrariis huic foederibus, cum Schismatica turba rebelli pactis, abrogari permittetis et interire?

Avertant Superi hanc a vobis, Proceres amplissimi, cogitationem. Nam quid indignius unquam Polono nomine, Polona pietate, Polono erga religionem amore committi possit, quam si stantibus libertatumstrarum legibus, libertas orthodoxae fidei per totam Russiam non dico minuatur, sed et ruat? Video a vobis ferro defendi iura, ^aad augmentum conservationemque ornamentorum vestrorum spectantia^a; legem in favorem Dei constitutam defendi cur non video? Promovetis vestrae [p. 58] Nobilitati liberalissime concessas immunitates; divino honori satis parce attributa privilegia, cur non promovetis? sinitis minime alia omnia D. Casimiri sancita obliterari, et hoc laudatissimum in ruinam schismatis, in exaltationem sanctae religionis promulgatum edictum^b tanto spatio temporis neglectum esse sinitis? An per hoc aliquid iustitiae derogari posse creditis? Immo vero iniuriam haec patitur gravissimam, quando vobis (date locum et veniam veritati) dissimulantibus, si non iuvantibus, in tale fastigium schismaticae res evectae sunt, ut iam nolint suis sese terminis continere, sed vestra etiam invadere, vestras villas, oppida, urbes, regnum, sanguinem sitire incipiant et vobis iam partim quaedam eripiant, partim quaedam conentur eripere!

^{a-a} *"aureas vestras praerogativas concernentia"* (II ed.) ^b *"Statutum"* (II ed.)

Quid potius esse potest iniquius, quam ex tota Russia Romanae veros cultores religionis et ardentissimos zelatores pelli, res eorum ereptas a Schismaticis teneri; templa sacrosanctasque aras cum suis ornamentis pollui, prophanari, everti, Schismatico triumphante? O rem iniquissimam! o facinus toto orbe inauditum! o notam celeberrimo semper nomini Polono turpissime inustam!

Quod si, Proceres amplissimi, sapientissima D. Casimiri lex, ad praxim reducta fuisset, nihil horum sustinuissemus unquam, quae nunc diuturno cum dedecore nostro totque damnis incompensan-

dis toleramus. Videremus iam explicata per patentes Russiae campos (urbes dixisse volui) immortalis Regis Christi signa, florentem ubique Catholicam pietatem, ubique vero diminutam, aut penitus extinctam schismaticam impietatem [p. 59] videremus. Iam unum toto Sarmatiae in Regno Ovile, unum eundemque Pastorem haberemus, uni Supremo Christi Vicario reverentiam exhiberemus et obedientiam; una festis diebus cum caelitibus maximum Numen coleremus, unanimi pietate ac religione; quod denique maxime in quavis Republica optandum est, hostes domi non educassemus, non sustinuissimus.

Quid enim potuimus facilius praeter haec assequi? quid minori cum negotio, absque armis, caede, sanguine conficere? Erat quippe tunc fortissimis constricta frenis Russia, nullum rebellionis Principem habebat; nullum ex suis collectum milites alebat; terrae magis excolendae, quam tranctandis armis; agriculturae quam militiae addicta fuit. Itaque ponderosissimum etiam sibi impositum iugum portasset, non modo tanta sapientia alleviatæ^a legis onus, quod vel ob solam carissimi Principis reverentiam nequaquam suscepisse atque portasse detrectasset. Sed quoniam nescio quo fato Poloniae lex ea tum temporis non fuit promotā, postmodum vero plane sepulta fuit, Vobis certe, Proceres amplissimi, viris et sapientissimis et magnanimis reservata est, ad vestra translata usque tempora eo fine, ut quod divinissimus Princeps heroicum facinus inchoavit, hoc fortissimus perficiat; quod unus Casimirus Iagielonides statui curavit, hoc alter eiusdem generis et nominis conetur observari.

^a “conditae” (II ed.)

Vos autem, Proceres amplissimi, tam excelsum, tam pium, tam divinum opus promoventes perennem nomini vestro memoriam comparetis. Quocirca induite fortes animos, et non solum universa Russia, sed universo etiam Orco [p. 60] repugnante, sanctissimam, saluberrimam, utilissimam legem revocate, promulgate custodiri que procurate. Nam quo maiora in ferendis legibus obstacula reperiuntur, eo amplio rem consequuntur gloriae cumulum, qui has promovendo sapienter, illa fortiter perfregerint.

NUMERUS III

De Progymnasmatis generis demonstrativi

CAPUT I

De Laude

1. LAUS, gr. Encomion, est oratio bona alicuius enumerans. Praecipue laudantur ista sex: personae, res, tempora, loca, bruta animantia, plantae.

2. Laus personae tractatur his quatuor capitibus:

- a. *Prooemio*, quod frequentissime duci solet ab officio, viros bene meritos laudandi; ut tam posterius laudata illorum facinora imitentur, quam virtutum suarum mercedem, laudem, referant.
- b. *Laude*, quae sumitur a genere, educatione, gestis, virtutibus.
- c. *Comparatione*, cum illa, quam laudamus, persona cum aliis confertur, vel etiam illis praefertur.
- d. *Epilogo*, qui conficitur vel gratulatione talis personae, tamquam laudabilis, patriae, sanguini etc. vel demonstratione tenuitatis suarum virium in ea laudanda; vel denique adhortatione audientium ad simili digna laude facinora.

3. Res laudantur, a bonis sibi insitis v.g. Artes a genere, antiquitate, materia circa quam versantur, [p. 61] honestate, necessitate, effectis, comparatione.

Urbes: a conditoribus, situ, caelo, aquarum salubritate, magnitudine, munitionibus, ornamentis, aedificiis, incolis, templis, palatiis, Academiis, opificiis et similibus circumstantiis.

Virtutes commendantur a pulchritudine, praestantia, effectis, aestimatione, necessitate, immortalitate, quam consequuntur.

4. Temporis laus desumitur ex illis bonis, quorum capax est. Sic Ver laudabitur ab amaenitate, frigoris expulsionem, temperato calore, blando favioniorum flatu, rerum omnium generatione, quam producit. Aestas, a segetibus; Autumnus, a fructibus; Hyems, a frigidibus, sine quibus nec machina mundi queat durare.

5. Bruta animantia laudantur ob naturam, affectiones, formam, proportionem, robur, agilitatem et alias bonas dotes, quas multas multis animantibus natura mater infudit.

6. Plantarum laus sumenda est ab inventoribus, Diis, quibus erant dicatae, significatione, terra, forma, florum venustate, ubertate fructuum, usu, utilitate, necessitate.

Ac demum, ne putes me laudandorum locorum argumenta transilire, dico, tam horum quam aliorum infinitorum laudem magis ab humano ingenio, (quod etiam vilissima et pessima quaequelaudare potest) quam a praeceptis dependere.

Pro praxi vero, sublimia tenuis ingenii demissione consequi volens, nunquam satis laudandae Summi Dei Genitricis laudem, magis piam, quam cultam (licet istud etiam sim conatus) appono, dictam Reszoviae ad Sodales Marianos 1661⁹⁰. [p. 62]

PRAXIS

Laus Deiparae Mariae Virginis

Magna tentare videtur, qui Mariam nititur laudare, Sodales Mariani. Nam quae omnium felicitatem est ac dignitatem supergressa, illius dicendis elogiis omnium linguas non suffecturas^a merito existimem. Optent centum ora Poetae magni aliquid dicturi, hic ne mille ora satis esse possunt. Optime^b sibi consulit, qui Virginem Dei Parentem pietate magis celebrat, quam facundia. Ne tamen valde tenuitati nostrae metuentes a Virgineis laudibus absteineamus, vanum esse insanumque huius encomiastes Casimirus asserit^c eum, qui viribus eloquentiae suae diffidens ornare praeconiiis recuset eam, quae terrae caelique maximum est ornamentum⁹¹.

^a “sufficere” (II ed.) ^b add. “ille” (II ed.) ^c “dixit” (II ed.)

⁹⁰ Origo huius “Laudis” sic explanari potest: “Il Servo di Dio [Stanislaw Papczyński] fu trasferito nel 1660 da Podoliniec a Rzeszów, dove fino al 1662 insegnò retorica nel Collegio degli Scolopi. Probabilmente una delle sue prime prediche, fatte dopo la sua ordinazione sacerdotale del 12 marzo 1661, fu quella pronunciata lo stesso anno 1661 ai membri del Sodalizio Mariano istituito presso il Collegio”; Positio, 593 (Doc. XV, Art. III, 1, a).

⁹¹ In II editione in margine hic invenitur sequens annotatio: “S. Casimirus in hymn[o] ‘Omni die’. S. Casimirus (1458-1484) in hoc hymno valde sibi complacuit, sed revera non est eius auctor (cf. *Inspectio Cordis*, 238, no. 24). In hoc hymno non invenimus verba hic S. Casimiro attributa, sed implicite hoc dicit exhortatio, ut omnes laudent Mariam, quae “Decus mundi” ibi vocatur: “Omni die dic Mariae,

Quapropter quantum humani debilitas ingenii patietur, quantum infecundae mentis et infacundi oris poterit tenuitas^d, tantum caelestis Augustae laudatissimo nomini, magnis praesertim temporis angustiis inclusus, laudum adicere conabor. Quod tanto melius effecturum me spero, quanto vestra benevolentia, Sod[ales] Mar[jiani], benignius sustentabor.

Ac primum genus ad se nobilissimum nobilissimae Virginis meam trahit orationem^e. Etenim orta regio stemmata, sacerdotali creta sanguine, a nullo praestantia et antiquitate familiae potest superari. Ipsa vero superat omnes; quod ab initio et ante saecula, testante Spiritu Sancto, creata sit⁹².

^d "vivacitas" (II ed.) ^e "eloquentiam" (II ed.)

Iactate hic mihi Ducum, Regum, Imperatorumque filii, nec non filiae, vestrum genus; cum Virgo eminentissima, priusquam saeculorum ordo inceperetur, extaret, Dei Filiam dicere necesse est. Ac [p. 63] praeterea cum divino spiritu ante mortales omnes ageretur maxime, divinus vero Paulus: "Quicumque", inquit, "spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei" [Rom 8, 14], nonne hac ratione filia Dei sit? Atqui talem orthodoxa Ecclesia fatetur, cum eam sic salutatur: "Ave Filia Dei Patris"⁹³. Abite hinc probrosa monstra, feminae, quascunque magno delusa errore antiquitas filias Deorum venerata est⁹⁴. Solam Dei Filiam sanctissimam V. Mariam dicere possumus, quamvis absque carne, sine sanguine, non natam ex eo, sed adoptivam.

mea, laudes, anima: Eius festa, eius gesta cole splendidissima. Contemplare et mirare Eius celsitudinem: Dic felicem Genitricem, dic beatam Virginem.[...] Fac me... Te laudare sedule". Cf. *Positio*, 594, no. 1.

⁹² In Prov 8, 22-31 "wizdymy ją [mądrość] w postaci osoby, powstałej przed stworzeniem, współdziałającej z Bogiem w dziele stwórczym. Urywek ten liturgia Kościoła stosuje do Bogarodzicy jako 'Stolicy Mądrości'" (BT, 716).

⁹³ Non potui invenire talem salutationem in cantilenis in honorem B.V.Mariae. Inveni similem expressionem: "O Dei Filia", in cantilena: "O Virgo pulcherrima".

⁹⁴ Cf. Parandowski J., op.cit., 218. 219: "[...] dziewczęta [nazwano]: Helena i Klitajmestra. Nie mieli rodziców, więc mówiono, że pochodzą od Dzeusa. [...] o nią [Helenę] właśnie toczyła się wojna trojańska"

Iam si diligentius principum sobolem, quam vulgi deceat educari, qualem, putatis, haec Dei Filia habuit educationem? divinam. Templum enim Dei cum esset futura ad Parthenonem Templi Ierosolymitani trimula deducta est: ut ibi inter castarum piarumque virguncularum choros divinis legibus erudiretur, pietate imbueretur, sanctimonia muniretur. Nec aliter factum esse Virgineus Panegyristes, Damascenus, testatus: “In Domo Dei”, inquit, “plantata atque per Spiritum saginata, instar olivae frugiferae virtutum omnium domicilium efficitur”⁹⁵. Non illa teneritudine aetatis seducta puellares levitates sectabatur, sed in immaturo vultu maturam gravitatem referens aspectu solo coetaneas suas ad virtutes stimulabat. Non pertinaci spiritu impleta magistrarum voces ac mandata respuebat, sed divino afflatu plena vel minimos earum^a nutus diligentissime observabat, accuratissime exequabatur. Non propriis iuvenili levitati^b lusibus unquam sese dedebat, sed vel profunda contemplatione vel ardenti oratione, vel fructuosa lectione semper occupabatur. [p. 64] Iam denique se tam sapienter, pie, sancte divineque in omnibus gerebat, ut etiam instructricibus suis esset Instructrix.

^a *ita, in concordantia cum “magistrarum”, correctum est verbum “eorum”* ^b *“vivacitati” (II ed.)*

O puellam Deo plenam! mundo minime subiectam, imperfectionibus vacuam, virtutibus refertam adeo, ut has eloquentissimus Ambrosius miratus quasi raptus extra se clamet: “Quantae in una Virgine species virtutum emicant! secretum verecundiae, vexillum fidei, devotionis obsequium; virgo intra domum, comes ad ministerium, mater ad templum”. “Quid ego exsequar ciborum parsimoniam,” (adorno meam tenuitatem Ambrosiana sublimitate) “officiorum redundantiam: alterum ultra naturam superfuisse, alterum pene ipsi naturae defuisse; illic nulla intermissa tempora, hic congeminatos ieiunio dies? Et si quando reficiendi successisset voluntas, cibus plerumque obvius, qui mortem arceret, non delicias ministraret. Dormire non prius cupiditas, quam necessitas

⁹⁵ Cf. Damascenus Ioannes, *In Nativitatem B.V. Mariae*: PG 96, §847.

fuit; et tamen cum quiesceret corpus, vigilabat^c animus; qui frequenter in somnis aut lecta repetit, ^d aut disposita gerit, aut gerenda praenunciat”.

^c “vigilare” (AO); “vigilaret” (PL) ^d add. “aut somno interrupta continuat” (AO; PL)

“Nam de caeteris eius virtutibus quid loquar? Virgo erat non solum corpore, sed etiam mente; quae nullo voti^e ambitu sincerum adulteraret affectum: corde humilis, verbis gravis, animo^f prudens, loquendi parcior, legendi studiosior: non in incerto divitiarum, sed in prece pauperis^g spem reponens: intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quaerere: nullum laedere, bene velle omnibus, assurgere maioribus natu, aequalibus non invidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutem. [p. 65] Quando ista vel vultu laesit parentes? quando dissensit a propinquis? quando fastidivit humilem? ^h quando vitavit inopem? eos solos solita ⁱvirorum coetusⁱ invisere, quos misericordia non erubesceret, neque praeteriret verecundia. Nihil torvum in oculis, ⁱnihil in verbis procaxⁱ, nihil in actu inverecundum: non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior; ut ipsa corporis species, simulacrum fuerit mentis, figura probitatis”⁹⁶.

^e “doli” (II ed.; AO; PL) ^f “animi” (AO; PL) ^g “pauperum” (PL) ^h add. “quando derisit debilem?” (AO; PL) ⁱ⁻ⁱ “coetus virorum” (AO; PL) ^{i-j} om. (PL)

Itaque nemo miretur illam Dei Matrem destinatum fuisse, quae tantis ab ipso Deo fuerit virtutibus exornata, quantas vix quispiam enumerare potest, nullus unquam mortalium potest habere coniunctas. Non caeleste sidus aliquod est tam lucidum, ut nitidissimi solis lucem adaequet. Sol est Virgo Beatissima, Regina vestra,

⁹⁶ Ambrosius, *De virginibus, ad Marcellinam Sororem: Opera* (AO) IV, Romae 1582, 350-351. Notandum est quod tres pericopes hic allegatae, extractae e dicto opere S. Ambrosii, in hoc opere extant in diverso ordine. Cf. etiam: Idem, *ibid.* (I. II, c. 2, §§7. 8.15) : PL 16, 220. 221. 222.

Sodales Mariani; caeteri divorum quasi minora astra lucent; ad eam virtutum claritatem, qua Maria splendidissima totum illustravit orbem, nemo eorum pertingat, et quis hominum?

Sed iam a Parthenone egrediamur, ad castissimumque Virginis thalamum progrediamur. Datur in sponsam Virgo Virgini, nec timet minus securam fore virginitatem sub tutela Iosephi, quae suis obediens maioribus nubit Iosepho. Soli confisa Numini, magnum uni homini thesaurum credidit tradiditque custodiendum. Scilicet non dubitavit, se Virginem sponsum habituram fuisse, quae prima virgineum florem solenni voto Deo consecravit. Cui suam vovit integritatem, ab illo confidebat fore, tanquam suum custodiendam.

Quid ille? Maternitatem etiam illibatae virginitati adiecit. Fit Mater Virgo, et postquam [p. 66] facta est Mater, nihilominus mansit Virgo. Quod magis mirere: ex Filia Patris, fit Mater Filii, Sponsa S. Spiritus, totius Beatissimae Triados receptaculum. O felix Virgo! tot titulis ornata, tot bonis et donis cumulata! Parit igitur Dei Filia, et quidem Dei Filium. Nascitur ex creatura Creator, Pater ex Filia^a, non humano modo, non humana conditione. Nam et sine homine patre fit Filius, et haec sine viro fit Mater. Verus tamen est homo, qui nascitur, siquidem venit ad salvandos homines, quos nolebat aliter salvare, nisi fieret homo.

^a *“Matre” (II ed.)*

O quot mysteria Nativitas illa continebat! quot gaudia! quamquam more divino mixta fuerit immensae laetitiae immensa tristitia. Salutabatur a pastoribus uti Deus; stringebatur gelu, uti homo; imo non fuit exceptus^b hospitio hominum, quasi perditissimus homo. Externi Reges eum venerant veneraturi, domesticus ad necem inquirebat. Ideo hoc factum, ut maior fortitudo Virginei animi eluceret in adversis. Ergo coacta fuit cum illo in Aegyptum fugere, cuius erat totus orbis et caelum. Vobis hic, Sodales Mariani, doctrina porrecta est, ut sic animae pericula fugiatis. Verum, quid in Aegypto morer? excedo hinc et in Iudaeam reverto. Videbo, ut ibi S. Mater, sanctissimum Filium educat? ut instruit? ut format? ut quaerit amissum? ut miratur obedientem? ut audit stupetque docentem? ut facientem miracula veneratur? ut ad Passionem fes-

tinantem, comitatur? huc enim, Sodales Mariani, perventum est. Et quoniam nullibi plus meriti, quam in Passione morteque Filii Virginem Deiparam consecutam fuisse [p. 67] ^c crediderim, ideo paulo diutius hic mihi censeo morandum.

^b *"dignatus" (II ed.)* ^c *add. "pie" (II ed.)*

Ac primum illud dico: multas alias B. Virginis alibi virtutes insigniter emicuisse; sub hoc vero funestissimum Filialis passionis tempus charitatem erga nos singulariter fuisse spectatam, animique invictam fortitudinem. Ac, quod ad charitatem attinet, non dubito illam tanto salvandorum hominum desiderio flagrasse, ut si opus forsitan fuisset, ipsa clavos ad affigendum cruci pro nostra salute suum Filium subministrasset; immo ipsa eum crucifixisset. Hinc, si quae sub probrosissimo patibulo stans verba protulit, non alia certe quam haec fuerint^a.

^a *"fuerunt" (II ed.)*

Aeterne Pater, hunc ego tibi tuum meumque simul Filium, qui ex me humanam carnem suscepit, a me ^b educatus, quem ego fugiens in Aegyptum a tyrannide Herodis reservavi, quem in Iudaeam reduxi, quem vestiebam, cui magna sollicitudine attendebam, hunc ego tibi in Crucis ara extensum, pro humani generis vita reparanda offero, simulque meos omnes, quos ex atrocissima illius passione morteque percipio dolores, pro eodem humano genere salvando tibi fero consecratos. Tu per cruciatus tui meique Filii miseros mortales a sempiternis cruciatibus praeserva; tu per mortem eiusdem crudelissimam, a perenni morte illos custodi; tu per amarissimum agonem ne permittas illos in agone ab hoste tartareo superari. Meorum denique dolorum memor immortalia illis gaudia impertire.

^b *add. "nutritus est, a me" (II ed.)*

Pro quanta hic erga nos Virginis optimae charitas, Sodales Mariani, eluxit! quantus amor nostri! quanta nostrae salutis aestimatio! Quis, obsecro, quis mortalium, tam piam [p. 68], tam beneficam, tam salutarem Dominam non studeat omni modo amare,

colere, venerari? Agite vos, quidquid in honorem Virginis istius boni facere potestis, ne negligatis. Utinam vero tam forti animo illi serviatis, quemadmodum illa gravissimos causa nostri, cum Filius eius torqueretur, dolores pertulisse censenda est. Etenim non accepto illam sententiam, qua docemur Virginem Deiparam, aliquod animi deliquium ob atroces Filii cruciatus passam fuisse. Potuit Romana Porcia viri patrisque Catonis mortem tam magno animo tulisse, ut quodammodo Diis se pro patria cum illis simul immolaverit⁹⁷: Deipara Virgo sine animi defectu mortem Filii sustinere non potuit? quis hoc credat? Effuderit lachrymas, quod pietas exigebat, sed nequaquam corruevit, quod heroicus animus vetabat. Mater quaedam legitur filium ad rogam propriis humeris portasse, ut cum aliis pro Christi nomine commilitonibus exiret: Deipara Maria deliquium pati debuit, quod eius Filius totius mundi pro salute pateretur animamque exhalaret? nunquam hoc mihi persuaderi sinam. Machabaea mulier hortabatur filios ad mortem forti animo ferendam, quos pro custodia divinae legis tyrannus enecabat⁹⁸; atque hanc matris generositatem Nazianzenus ille Sol admirans tantopere laudat: “O virilem animum in corpore muliebri! o admirabile magni animi incrementum!”⁹⁹.

Sic, Mariani Sodales, divina Mater occisi pro nobis Filii mortem tulit, ut si tum Gregorius cruci adstitisset, rectius exclamasset: “O virilem Mariae animum in corpore muliebri! o admirabile magni [p. 69] animi incrementum!” Stabat ^aimmobilis petra^a ad omnem gravissimae tempestatis casum^b exposita: configebatur dirrissimis^c ^daculeis dolorum^d, non tamen corruebat; obruebatur immensi maeroris fluctibus, non tamen immersa fuit; conficiebatur maxima vi tristitiae, non tamen deficiebat. Nam quidquid natura doloris sentiebat, hoc virtus levabat praesaga futuri gaudii ex ^e Filii resurrectione promanaturi. Compensavit igitur maximos ille suae Matris dolores, cum primae ^f ab ^gAnastasi sua^g ^hviden-

⁹⁷ Cf. Anon, s.v. *Porcja*: WEP IX, 289: “Porcia, [...] córka Katona Młodszeo, żona M.I. Brutusa, zabójcy Cezara; [...]; wg jednej z wersji, po klęsce pod Filippi (42) i śmierci męża, popełniła samobójstwo”.

⁹⁸ Cf. 2 Mach 7, 20-29.

⁹⁹ Gregorius Nazianzenus, *Oratio XV In Machabaeorum laudem*: PL 35, 288.

dum se praebuit^h: cum ad Patrias sedes reversurus ei suavissimeⁱ valedixit: cum in eius conspectu caelos magnifice^j ascendit: cum inde saepius in terris adhuc degentem^k amabilissime^l invisit: cum laetum transmigrationis ad astra nuntium illi attulit: cum beatissime obdormienti benignissimus^m adstitit: cum divinissimam animam archangelicis manibus ⁿin Empyrea regnaⁿ deportatam ad suam dexteram collocavit: cum eidem sanctissimae^o animae purissimum corpus adiunxit ac tanta utrumque gloria decoravit, quanta in caelo post ipsam Beatissimam Triadem nullus perfruitur.

^{a-a} "instar immobilis petrae" (II ed.) ^b "impetum" (II ed.) ^c "variis" (II ed.) ^{d-d} "dolorum aculeis" (II ed.) ^e add. "caesi" (II ed.) ^f add. "gloriosus" (II ed.) ^{g-g} "sua Anastasi" (II ed.) ^{h-h} "comparuit" (II ed.) ⁱ om. (II ed.) ^j om. (II ed.) ^k "morantem" (II ed.) ^l om. (II ed.) ^m om. (II ed.) ⁿ⁻ⁿ om. (II ed.) ^o om. (II ed.)

Iam deduximus, at nescio quomodo, Sodales Mariani, V. Mariam ad caeleste domicilium: sequi illam animus inardescit et ibi flagrat consistere, ubi suavissimum caeli terraeque Delicium conquiescit. Sed nemo Mariam in caeli arce visurus est, qui in terrestri domicilio^a non fuerit imitatus, quive illi non summo affectu semper inservierit. Itaque cum Ambrosio loquor orationi finem imponens: "Sit [...] vobis tamquam in imagine descripta virginitas vitaque^b beatae^c Mariae, de qua velut in^d speculo refulget^e species castitatis et forma virtutis. Hinc sumatis ^fexempla vivendi", [p. 70] Mariani Sodales, "ubi tamquam in exemplari magisteria expressa probitatis, quid corrigere, quid fugere^g, ^h debeatis, ostendunt. Primus discendi ardor, nobilitas est magistri. Quid nobilior Dei Matre? quid splendidius ea, quam splendor elegit? quid castius ea, quae corpus sine corporis contagione generavit?"

^a "exilio" (II ed.) ^b "vita" (PL) ^c om. (PL) ^d om. (PL) ^e "refulgeat" (PL) ^f add. "licet" (AO; PL) ^g "effugere" (AO); "effingere" (PL)

"Talis ⁱ fuit Maria, ut eius unius vita omnium sit disciplina. Si igitur author^j non displicet, opus probemus: ut quicumque^k sibi eius exoptat praemium, imitetur exemplum"¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Ambrosius , op. cit.: *Opera* (AO) IV, 350. 351, et op.cit. (I. II, c. 2): PL 16, 220 (§§ 6-7. 15).

^h *add. “quid tenere” (II ed.; AO; PL)* ⁱ *add. “enim” (AO; PL)* ^j *“auctor” (II ed.; AO; PL)* ^k *“quaecunque” (AO; PL)*

CAPUT II De Vituperatione

1. VITUPERATIO, est sermo explicans mala, quae alicui personae, vel rei sunt insita. Opposita est laudationi totidemque locis quot illa, sed plane contrariis constat.

2. Primo si hominem vituperes, genus ipsius obscurum sordidumque dices: quod si clara fuerit stirpe^a, asseres eum a suis maioribus degenerasse.

^a *“familia ortus” (II ed.)*

3. Vituperabis illum ab educatione mala: sin vero bonam educationem habuit, ostendes eum huic non respondisse, ac tanquam faetido vasi odoriferum liquorem infusum corruptum esse.

4. Virtutibus vitia oppones: quodsi horum nulla vestigia reliquerit, probabis^b illum promptissimum quidem fuisse in vitia, sed ea patrandi occasionem defuisse.

^b *“explicabis” (II ed.)*

5. Gesta illius improba, nefaria, saeva, detestanda monstrabis: quorum etsi quaedam fuerint recta, pravorum^c tamen multitudine^d obruta et obscurata dices.

^c *“malorum” (II ed.)* ^d *add. “esse” (II ed.)*

6. Comparabis illum similis farinae hominibus, quos penitus ab eo nequitia superatos ostendese. [p. 71]

^e *“demonstrabis” (II ed.)*

7. Epilogum facies dehortando omnes ab eius^f imitatione: sed memineris etiam ad ipsam vituperationis seriem, quod supra non monui, prooemio accedere laudationi contrario. Caeterum puncta rerum vituperationis ut^g locorum, temporum et similium (quidquid enim laudari, hoc et vituperari potest) facile^h ingenium

suppedabit: quod quidem tam promptum est ad vituperationem, ut etiam bona reprehendat, praesertim si cor alicui male sit affectum.

f "illius" (II ed.) *g* om. (II ed.) *h* add. "tibi" (II ed.) *i* "cui" (II ed.)

PRAXIS

M. Tullii Cic[eronis] non a Sallustio, sed ab aliquo declamatore facta Vituperatio

Graviter et iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis quam morbo animi petulantia ista uti: sed cum in te neque modum, neque modestiam ullam animadverto, respondebo tibi, ut si quam maledicendo voluptatem coepisti, eam male audiendo amittas. Ubi querar, quos implorem, P[atres] C[onscripti]¹⁰¹, diripi rempublicam atque audacissimo cuique esse perfidiae locum? an apud P[opulum] R[omanum], qui ita largitionibus corruptus est, ut sese et fortunas suas venales habeat? an apud vos, Patres Conscripti, quorum auctoritas turpissimo cuique et sceleratissimo ludibrio est? Ubi M. Tullius leges, iudicia Populi Romani sic^a defendit, atque in hoc ordine moderatur; quasi unus reliquus ex familia viri clarissimi, Scipionis Africani¹⁰², ac non irreptitius, accitus et paulo ante insitus huic Urbi civis¹⁰³. An vero M. Tulli, facta ac dicta tua obscura sunt? an non ita a pueritia vixisti, ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri colibuissest? An scilicet istam immoderatam [p. 72] eloquentiam

¹⁰¹ i.e. Senatores; cf. CLD, s.v. *conscribo* "esp. to enroll as a senator; hence the phrase: patres conscripti (for patres et conscripti), senators, Cic., sing., a senator: Hor."

¹⁰² Agitur de uno ex duobus viris clarissimis, vocatis: "Scipio Africanus", sec. CDLI, s.v. *Cornelius*: 1) "P. Cornelius Scipio Africanus maior, vincitore dei Cartaginesi nella Spagna e nell'Africa (battaglia di Zama, 202 av.Cr.), celebre per la sua cultura letteraria e la sua facondia"; 2) "P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus minor, figlio di L. Emilio Paolo, figlio adottivo di P. Cornelio Scipione (figlio del primo Africano), una delle più nobili figure romane della Repubblica: valente generale, colui che distrusse Cartagine (146 av.Cr.)".

¹⁰³ M. Tullius Cicero non Romae, sed Arpini natus est (106 a.Chr.).

apud M. Pisonem non pudicitiae iactura perdidicisti¹⁰⁴? Itaque mirandum non est, si eam flagitiose venditas, quam turpissime parasti.

^a om. (II ed.)

Verum, ut opinor, splendor domesticus tibi animos attollit: uxor sacrilega ac periuriis delibuta¹⁰⁵: filia matris pellex tibi iucundior atque obsequentior, quam parenti par est¹⁰⁶. Domum ipsam tuam vi ac rapinis funestam tibi ac tuis comparasti: videlicet, ut nos commonefacias, quam conversa esset Respublica, cum in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quae P. Crassi viri consularis¹⁰⁷ fuit. Atque cum haec ita sint, tamen se Cicero dicit, in deorum immortalium concilio fuisse, inde missum huic urbi civibusque custodem absque carnificis nomine, qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit. Quasi vero non illius coniurationis causa fuit consulatus tuus et idcirco Respublica disiecta eo tempore, quod te custodem habebat¹⁰⁸. Sed, ut opinor, illa te magis

¹⁰⁴ Nullibi potui invenire confirmationem notitiae quod M. Piso esset magister eloquentiae pro M. Tullio Cicerone. Notum est autem quod hic artem oratoriam a duobus magistris didicit, e quibus unus erat M. Antonius, forsitan hic erronee uti Piso denotatus (de M. Pisonem nullam notitiam in dictionariis invenire potui). Cf. Arnaldi F., s.v. *Cicerone, Marco Tullio*: EI X, 200.

¹⁰⁵ Confirmationem huius notitiae invenire non potui.

¹⁰⁶ Cf. Arnaldi, op.cit., 202: “Negli ultimi mesi del 47 aveva divorziato, non senza dolore, dalla moglie Terenzia, per un dissidio provocato, a quel che pare, dal fatto ch’essa, durante l’assenza di Cicerone dall’Italia, aveva dato prova di badare eccessivamente ai propri interessi. Nel febbraio del 45 gli era morta la figlia Tullia, alla quale lo legava un affetto così vivo che le male lingue avevano diffuso su questo argomento stupide e volgari calunie. Alla morte di Tullia, seguì il divorzio dalla seconda moglie, la giovane e ricca Publilia”.

¹⁰⁷ P. Crassus cognomento Dives (CLL). “Eletto con lui [Pompeo] console per il 70 [...]. Divenuto nel 61 creditore di Cesare, entrò nel triumvirato ed ebbe il secondo consolato. [...] I contemporanei attribuiscono a Crasso il cognome di Dives, e in realtà egli fu soprattutto un creatore e accumulatore di ricchezze. [...] ad ogni incendio comprava a basso prezzo gli edifici della zona colpita per ricostruire o restaurare”; cf. Arnaldi F., s.v. *Crasso, Marco Licinio*: EI XI, 801.

¹⁰⁸ Cf. Idem, ibid., 200: “... il consolato, raggiunto nel 63. [...] La lotta contro la legge agraria di Servilio Rullo, [...]; la difesa di C. Rabirio, [...] e nel tempo stesso mettere in discussione il diritto del senato [...], sospendendo le garanzie costituzionali; la repressione della congiura di Catilina sono azioni che procurarono al console [Cicerone], tra i contemporanei e tra gli storici moderni, l’accusa di reazio-

extollunt, quae post consulatum cum Terentia uxore de Republica consuluisti: cum legis Plautiae^a iudicia¹⁰⁹ domi faciebatis: cum ex coniuratis alios morte, alios pecunia condemnabas: cum tibi alius Tusculanum^b, alius Pompeianam villam aedificabat, alius domum emebat; qui vero nihil poterat, is erat calumniae proximus, is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias Senatui fecerat, denique de eo tibi compertum erat.

^a *in II et IV ed. erronee: "Planciae" b "sc. rus o praedium, podere presso Tusculo" (CDLI)*

Quae si tibi falsa obicio, redde rationem, quantum patrimonii acceperis? quid tibi litibus accreverit? qua ex pecunia domum paraveris? Tusculanum et Pompeianum^c infinitis prope sumptibus aedificaveris¹¹⁰? aut si retices, cui potest esse dubium, quin opulentiam istam ex sanguine et miseriis hominum paraveris? Verum, ut [p. 73] opinor, homo novus, Arpinas, ex M. Crassi familia¹¹¹, eius virtutum imitator, contemnit similitudinem hominum nobilium, Rempublicam caram habet, neque terrore, neque gratia commovetur. Illud vero amicitiae tantum ac virtutis est animi: immo vero homo levissimus, supplex inimicis, amicis contumeliosus, modo harum, modo illarum partium; nemini fidus, levissimus Senator, mercenarius patronus; cuius nulla pars corporis a turpitudine vacat; lingua vana, manus rapacissimae, gula immensa, pedes fugaces, quae honeste nominari non possunt, inhonestissima.

^c *Pompeianum, i, n., "villa di Cicerone presso Pompei" (CDLI)*

ne. [...] Egli era stato eletto console... appunto per sventare il tentativo di Catilina d'impadronirsi del potere per le vie legali".

¹⁰⁹ Cf. Arangui-Ruiz V., s.v. *Roma Diritto penale*: EI XXIX, 692: "una legge Plautia sulla violenza (de vi) contemplò fattispecie che vi erano state omesse, come gli attentati contro l'esercizio delle pubbliche funzioni. Allo stesso modo, la legislazione già ricordata in materia di concussione venne integrata da quella sul peculato, [...]. Fra i delitti contro l'amministrazione della giustizia fu oggetto di speciale regolamento la calunnia, consistente essenzialmente nell'esercitare la pubblica accusa... contro persona manifestamente innocente".

¹¹⁰ Cf. Plutarchus, *M.T. Ciceronis Vita*, Romae 1618, 26.

¹¹¹ Forse in senso: e familia, quae quasi aequiparabat Crassum divitiis.

Atque is, cum eiusmodi sit, tamen audet dicere: o fortunatam natam me consule Romam! Te consule fortunatam, Cicero? immo vero infelicem et miseram! quae crudelissimam civium proscriptionem passa est: cum tu, turbata Republica metu perculosos omnes bonos parere crudelitati tuae cogebas; cum omnia iudicia omnes leges in tua libidine erant: cum tu, sublata lege Porcia¹¹², erepta libertate, nostrum omnium vitae necisque potestatem ad te unum revocaveras. Atque parum est, quod impune fecisti, verum etiam commemorando exprobras; neque licet oblivisci servitutis suae. Egeris, oro te, Cicero; perfeceris quodlibet; satis est perpersos esse, etiamne aures nostras onerabis tuo odio? etiamne molestissimis verbis insectabere? Cedant arma togae, concedat laurea linguae. Quasi vero togatus et non armatus, quae gloriaris, perfeceris; atque inter te Syllamque dictatorem¹¹³, praeter nomen imperii quidquam interfuit.

Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerva omnes artes edocuit¹¹⁴, Iupiter Optimus Maximus [p. 74] in concilium Deorum admisit¹¹⁵, Italia exulem humeris suis exportavit^{a116}.

^a “reportavit” (II ed.)

¹¹² Cf. Scherillo G., s.v. *Porcie*, *Leggi*: EI XXVII, 939: “Le leggi Porcie stabiliscono gravi pene a carico dei magistrati che, non tenendone conto, facciano subire la pena di morte o le battiture al cittadino senza permettergli la provocatio ai comizi [i.e. ad populum]”. Cf. Cardinali G., s.v. *Roma*: EI XXIX, 624: “Catilina... andava ordendo la sua congiura contro lo stato ..., ma Cicerone... svelò il pericolo al senato, che diede a lui e all'altro console, C. Antonio, autorità dittatorica per provvedere alla difesa della repubblica. Catilina dovette lasciare Roma [...]; alcuni dei suoi complici furono arrestati e su proposta di Cicerone condannati a morte, senza voto del popolo.”

¹¹³ Sulla (Sylla) L. Cornelius Sulla (138-78 a.C.), “Dictator reipublicae constituendae” (82-79 a.C.). Cf. Anon., s.v. *Silla*: DEI XI, 288.

¹¹⁴ Minerva “divinità romana..., dea della sapienza, dell'intelligenza..., delle arti e delle scienze” (CDLI).

¹¹⁵ Iuppiter (Iupiter) “la prima divinità della religione ufficiale romana ([...] Iuppiter Optimus Maximus), lo Zeus dei Greci, signore del cielo” (CDLI).

¹¹⁶ Cf. Arnaldi Fr., s.v. *Cicerone*: EI X, 201: “Clodio [...] promulgò nel 58 una rogazione, con cui si stabiliva che chiunque avesse fatto giustiziare un cittadino romano senza regolare processo, fosse condannato all'esilio. [...] Cicero [...] decise di partire, e Clodio promulgò una seconda rogazione con cui l'oratore era nomi-

Oro te, Romule Arpinas¹¹⁷, qui egregia tua virtute omnes Paulos¹¹⁸, Scipiones¹¹⁹, Fabios¹²⁰ superasti, quem tandem locum in hac civitate obtines? quae tibi partes Reipublicae placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui insidias in Civitate fecisti, ancillarum? quo iure, cum de exilio tuo Dyrrachio¹²¹ rediisti, eum sequeris? quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiae faves? qui tibi ante optimates videbantur, eosdem nunc dementes ac furiosos vocas¹²²?

Vatinii causam agis¹²³? de Sextio male existimas¹²⁴? Bibulum¹²⁵ petulantissimis verbis laedis? laudas Caesarem? quem maxime

nativamente bandito a una distanza di 400 miglia da Roma. [...] Nell'agosto del 57, con un decreto dei comizi centuriati, l'esule fu richiamato". Videtur itaque quod lectio II ed. ("reportavit") melius factis historicis correspondeat.

¹¹⁷ Hoc cum ironia dicitur: uti Arpinas Cicerone erat "homo novus" vix ullum ius ad hereditatem romanam Romuli habens.

¹¹⁸ Pauli "uomini come Paolo", Cic., prae oculis habendi: "L. Aemil. Paulus Macedonicus, vincitore di Perseo e il padre di lui L. Aemilius Paulus, console, caduto nella battaglia di Canne" (CDLI).

¹¹⁹ Cf. supra, no. 31; no. 102.

¹²⁰ Fabius "name of a Roman gens, of which the most famous members were: 1) Q. Fabius Pictor, who wrote a history of Rome... 2) Q. Fabius Maximus Cunctator, the opponent of Hannibal... 3) Q. Fabius Maximus Aemilianus, ... consul 145 B.C.; 4) Q. Fabius Maximus Allobrogicus, ... consul 121 B.C., conqueror of the Allobroges..." (CLD).

¹²¹ "Cicero l. 14. Fam. ep. 1: Elegisse sibi exilii locum Dyrrhachium" (CLL, s.v. *Dyrrhachium*). "Dyrrhachium (Dyrrhachium) [...] nell'Iliria greca sopra una penisola del mare Adriatico...; oggi Durazzo" (CDLI).

¹²² Cf. Arnaldi, op.cit., ibid., 201: "egli [Cicerone] esortò gli optimates alla concordia, gettando le basi teoriche di quel partito del centro, la cui idea [...] gli sembrava costituire l'unica concreta possibilità di salvezza.. Non gli credettero, e il congresso di Lucca venne a ribadire la concordia e il dominio dei triumviri".

¹²³ Cf. Anon., s.v. *Vatinio, Publio*: DEI XII, 647: "Uomo politico romano (sec. 1-o a.C.); questore nel 63; quale tribuno della plebe (59) fu promotore di varie leggi (leges Vatiniae), fra cui quella che conferiva a Cesare il governo della Gallia e dell'Iliria per cinque anni. [...] Nel 56 a.C. Cicerone diresse contro di lui l'orazione in Vatinium." Cf. Plutarchus, op. cit., 29.

¹²⁴ Cf. Anon., s.v. *Sestio, Publio*: DEI XI, 193: "Questore di Antonio (63 a.C.) combatté i seguaci di Catilina; tribuno della plebe (57), fu avversario di Clodio che lo accusò di broglio elettorale; ma fu difeso (Pro Sestio, 56) con successo da Cicerone".

¹²⁵ Cf. Columba G. M., s.v. *Bibulo, Marco Calpurnio*: EI VI, 972: "Uomo politico dell'età di Cesare, fu di questi avversario accanito e irriducibile. [...] L'odio per Cesare indusse Bibulo a farsi nel 57 uno dei protettori di Cicerone. [...]".

odisti ei maxime obsequeris? aliud stans, aliud sedens, de Republica sentis? his maledicis, illos odisti, levissime transfuga; neque in hac, neque in illa parte fidem habens.

CAPUT III De Imitatione

1. IMITATIO, est Oratio, qua vel homines tam vivos, quam mortuos; vel res mutas et informes, loquentes repraesentamus.

2. Tres Imitationis species habentur. Prima est, quam Graeci *Prosopopaeiam* vocant, cum rebus inanimatis personam, orationem, tribuimus. Secunda est, quae Graecis *Idolopaeia* dicitur; qua notam, sed mortuam personam loquentem introducimus. Tertia gr. dicta *Ethopaeia*, Latine morum affectuumque alicuius expressio, sive inductio personae vivae loquentis.

3. *Ethopaeia* haec dividitur in *Passivam*, quae tantum explicat affectus, v.g. quae verba fecerit Pompeius, Pharsalico praelio victus¹²⁶? Et in *Activam*, quae solummodo [p. 75] circa mores versatur, v.g. Quid diceret homo belli ignarus, aliquem immensum exercitum primo conspiciens? Et in *Mixtam*: quae simul cum moribus affectus imitatur, e.g. quid sermonis haberet quispiam inopinata vel amici, vel propinqui alicuius morte inspecta, aut in simili aliquo casu?

4. Hae omnes species sub unius Imitationis genere comprehenduntur, tribusque capitibus progymnastice tractantur: nempe tempore praeterito, praesenti et futuro. Nam si aliter tractentur figurarum nomen obtinebunt Oratoribus usitatissimarum.

¹²⁶ Pharsalos e - us - "Farsàlo, città della Tessaglia, famosa [...] per la vittoria riportata da Cesare sopra Pompeo (48 av.Cr.)" (CDLI).

PRAXIS I

Cicero Patriam loquentem secum imitatur.
in Cat[ilinam], or[at]io] Prima

Marce Tulli, quid agis? tune eum, quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides, quem expectari Imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, evocatore[m] servorum et civium perditorum exire patieris; ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne maiorum? at persaepe etiam privati in hac Republica perniciosos cives morte mulctarunt. An leges, quae de civium Romanorum supplicio rogatae sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a Republica defecerunt, Civium iura tenuerant^a. An invidiam posteritatis times? praeclaram vero pupulo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla [p. 76] commendatione maiorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicuius periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiae metus, num est vahementius severitatis, ac fortitudinis invidia, quam inertiae, ac nequitiae, pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt: tum te non existimas invidiae incendio conflagratum?¹²⁷

^a “tenuerunt” (COB)

PRAXIS II

Virgilius Aeneid. 5:

Anchisen mortuum Aeneae colloquentem effingit

“Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis; nate, Iliacis exercite fatis;

¹²⁷ Cf. Cicero M. Tullius, *Oratio In L. Catilinam Prima: Opera omnia*, Basileae 1687 (COB), 418.

Imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
 Depulit, et caelo tandem miseratus ab alto est.
 Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes¹²⁸
 Dat senior: lectos iuvenes, fortissima corda,
 Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu
 Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
 Infernas accede domos, et Averno per alta
 Congressus pete, nate, meos. Non me impia namque
 Tartara habent, tristesque^a umbrae; sed amoena piorum
 Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
 Nigrantum^b multo pecudum te sanguine ducet.
 Tum genus omne tuum, et, quae dentur moenia, disces.
 Iamque vale: torquet medios Nox humida cursus;
 Et me saevus equis Oriens afflavit anhelis”¹²⁹.

^a “*tristesve*” (VOL) ^b “*Nigrarum*” (VOL)

Nota: non ex verbis, sed ex sensu tempus in imitatione colligi, quod in exemplo allato patet, cum [p. 77] “Accede infernas” etc. est praesens imperativi, nihilominus est sensus futurus talis: “Infernas domos accedes”.

PRAXIS III

Cicero Milonem in exilium abeuntem sic ethopaeice introducit

Valeant, valeant^c cives mei, ^d sint florentes, sint beati: stet haec urbs praeclara, mihi que Patria carissima, quoquo modo merita de me erit; tranquilla Republica cives mei! (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam atque abibo. Si mihi Republica bona frui non licuerit, at carebo

¹²⁸ Cf. Anon., s.v. *Nautes*: LGRM, III, 42: “Trojaner, Begleiter des Aineias, ein von Pallas durch Weisheit ausgezeichnete Greis, der dem Aineias, als dieser schwankt, ob er in Sicilien bleiben oder nach Italien ziehen soll, ratend zur Zeite steht, Verg. Aen. 5, 704ff”

¹²⁹ Virgilius, *Aeneis*, l. V, vv. 724-739: *Opera*, Lipsiae 1844 (VOL), 215.

mala: et quamprimum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam.

^c *add. "inquit," (COB)* ^d *add. "valeant: sint incolumes," (COB)*

O frustra ^a suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meae! Ego, cum Tribunus plebis Republica oppressa, me Senatui dedissem, quem extinctum acceperam; Equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant, mihi unquam bonorum praesidium defuturum putarem? Ego, cum te, ^bT. Tulli^b, patriam reddidissem¹³⁰, mihi ^cnon futurum in patria^c putarem locum? Ubi nunc Senatus est, quem secuti sumus? ubi Equites Romani illi, illi ^d tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilio, vox et defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?¹³¹

^a *add. "inquit," (COB)* ^{b-b} *"(meam enim saepissime loquitur)" (COB)*
^{c-c} *"futurum in patria non" (COB)* ^d *add. "inquit," (COB)*

Nota: Haec exempla imitationis, ex Cicerone producta, ad figurae potius, quam progymnasmata spectare; sed quia progymnasmatica in illis omnia praecepta sunt adhibita, facile ex [p. 78] brevio ribus licet, longiorem quivis imitationem formare poterit.

¹³⁰ Cf. Arnaldi Fr., s.v. *Milone*: EI XXIII, 323: "Tribuno per il 57, sostenne energeticamente il richiamo di Cicerone dall'esilio".

¹³¹ Cf. Cicero M. Tullius, *Oratio pro T. Annio Milone: Opera omnia*, Basileae 1687 (COB), 582. Cf. Anon., s.v. *Milone, Tito Annio*: DEI VII, 766: "[lat. T. Annius Milo). Tribuno della plebe nel 57 a.C., alle violenze che Clodio esercitava in Roma con bande di gladiatori si oppose armando bande dello stesso genere. [...] sulla via Appia, Clodio fu ferito e Milone ordinò di finirlo. Milone, poi, mal difeso da Cicerone (v. Pro Milone), fu mandato in esilio a Marsiglia". Cf. Anon., s.v. *Pro Milone*: DEI IX, 836: "In seguito ai tumulti scoppiati in Roma dopo l'assassinio di Clodio (52 a.C.), Pompeo... adottò un procedura straordinaria per il processo di Milone e Cicerone ne assunse la difesa, ma, intimorito [...], non ebbe sicurezza di parola, sicchè Milone fu condannato".

CAPUT IV De Comparatione

1. COMPARATIO, est Oratio ex collatione rerum comparatarum aliquid vel maius, vel minus, vel aequalem declarans. Haec autem praeclarius est, quo plus elogiorum continet, quam vituperationis.

2. Omnes illae res quae laudis, ac vituperationis capaces possunt esse, comparari possunt. Ut: personae, loci, tempora, bruta, plantae, scientiae, gesta et similia.

3. Denique cum variae res variis modis invicem conferantur, personae certe hos certos comparationis habent locos: Exordium, Patriam, Parentes, educationem, res gestas, mortem.

PRAXIS I

Cicero honores suos cum Pisonianis comparat

Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assecutum? ^anihil ita licet de me vera cum ^b gloria praedicare. Omnes enim honores Populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit.

Nam tu, cum Quaestor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Aedilis es factus? Piso est a populo Romano factus, non iste Piso. Praetura item maioribus est delata tuis; non ^c erant illi mortui; te vivum nondum noverat quisquam.

Me cum Quaestorem imprimis, Aedilem priorem, Praetorem primum cunctis suffragiis populus Romanus faciebat, homini ille honorem non generi; moribus, non maioribus meis: virtuti per spectae, non auditae nobilitati deferebat.

^{a-a} "mihi ista" (COB) ^b om. (COB) ^c "noti" (COB)

[p. 79] Nam quid ego de cons ulatu loquar? parto vis, anne gesto?

Miserum me, cum hac me ^a peste atque labe confero! Sed nihil comparandi causa loquar: attamen ea, quae sunt longissime

distincta^b comprehendam. Tu consul es renunciatus (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur) impeditis Reipublicae temporibus, dissidentibus consulibus, Caesare et Bibulo, cum hoc non recusares, quin ii, a quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior^c Gabinio¹³² exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa Civitas non prius tabella, quam voce priorem consulem declaravit.

^a *add. "nunc" (COB)* ^b *"disiuncta" (COB)* ^c *add. "quam Gabinius," (COB)*

Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum. Sit sane Fors Domina Campi. Magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum ceperimus¹³³.

Nota: Praeclarissimam ulterius in illa oratione Tullii contra Pisonem comparisonem gesti consulatus etc. contineri, quam tibi omnino legendam suadeo. Vide quoque apud Plutarchum non paucas illustrium virorum comparationes, plane progymnasmatice, hoc est ad amussim praesentium praeceptorum factas.

PRAXIS II

Comparatio Poesis cum Rhetorica

Saepe me plurimorum torquet inanis zelus, Auditores humanissimi, qui Poesim artium nulli secundam tantopere condemnant, ut neminem putent melius littus arare, quam qui huic diligentem operam impendit. An non vident, capti lumine Tyresiae¹³⁴, nunquam minus suavitatis, acuminis, motus delectationisque divinae Poesi insertum esse, quam quae ab omnibus celebratur [p. 80], bene dicendi facultati? Quamobrem, ne quoque vos, Auditores humanissimi, non paucorum sententiis praevalentibus aliquid

¹³² Cf. Arnaldi F., s.v. *Gabinio, Aulo*: EI XVI, 237: "Pretore nel 61, fu console nel 58, e favorì l'azione dei triumviri e di Clodio contro Cicerone".

¹³³ Cicero, Or. *In L. C. Pisonem* I, 2: *Opera*, Basileae 1687 (COB), 561.

¹³⁴ Cf. CLD, s.v. *Tiresias* "a blind soothsayer of Thebes".

sinistri de prorsus arte celeberrima sentiatis, constitui huic rei luce hodierna occurrere. Quod tum efficiam, cum certis argumentis ostendam; nunquam^a sacram Poesim oratoriae facultati inferiorem, parem semper existere. Facile vos id mihi concessuros existimo, si brevi spatio facilem mihi audiendi benevolentiam concedetis.

^a “*nusquam*” (II ed.)

Igitur nemini vestrum, Auditores humanissimi, non exploratum est: Artem illam copiose loquendi, quam cum graecis Rhetoricen appellamus, Deorum inventum esse. Si enim sapientissimis veterum testimoniis credimus, illam a Mercurio superiorum facundissimo profectam fuisse animadvertemus. Huic namque Deorum gentilis antiquitas, tanquam Patri Eloquentiae honores decernebat¹³⁵; hunc Iovis nuncium, quod munus^b non nisi eloquentissimis etiam apud mortales imponitur, vocabat; hunc disertissimum et diserte verba faciendi primum summumque Doctorem profitebatur.

^b “*onus*” (II ed.)

Quodsi iam fictis probabilibus tamen gentilium documentis, uti incepimus, ulterius insistemus, quis non Poesim quoque ex caelo ortum ducere asserat? quis non Apollinis inventum eam esse confirmet? qui Deus Poetarum colebatur, qui Parnasso praesidebat, qui Musas dirigebat; cuius proprium munus erat divino spiritu Poetas, quos vellet, implere: unde recte horum Princeps:

“At sacri Vates et Divum cura vocamur;
Sunt etiam qui nos Numen habere putant^c:
“Est Deus in nobis, ^dsunt et^d commercia caeli,
Sedibus aethereis spiritus ille venit”. [p. 81]

^c “*putent*” (LCL) ^{d-d} “*et sunt*” (LCL)

¹³⁵ Cf. Act 14, 10: “Dii similes facti hominibus, descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam Iovem, Paulum vero Mercurium: quoniam ipse erat dux verbi”.

“Est Deus in nobis, agitante calescimus illo:
Impetus hic sacrae semina mentis habet”¹³⁶.

Adstipulatur magno Poetae summus Philosophorum Plato, qui Poetas deorum filios honorificentissime nuncupavit¹³⁷. Quocirca pari iure hac in parte Poesim cum Rhetorica gaudere videmus, neque etiam longius progressi dispares deprehendemus. Artis illius, quae solutis fertur pedibus, officium scimus esse, bene dicere, quod est verbis lectissimis optimisque sententiis dicere. Quid horum Poesis non habet? ubi elegantior est praeter quam in Poesi elocutio? ubi magis venusta dictio? ubi frequentiores graviorisque gnomae? nunquam profecto melius, copiosius ornatiusque bonus Orator vero Poeta dicit. Ipse primus Oratorum Princeps Tullius hac de re disserens: “Genus id orationis”, inquit, “magnitudinem habet, ac sublimitatem, ita, ut Rhetoricae elocutionis et artis dicendi fons sit ipsa Poetica”. Habet deinde ars dicendi tria illa talenta pretiosissima, docendi, ornandi persuadendique. Causarum genera Rhetores nominarunt: multum valet in iudiciis, multum in Senatu, multum in omni actione et loco. Defendit insontes, accusat reos, ornat meritos, vituperat improbos, rudes instruit, nolentibus etiam quod velit persuadet.

Atqui dotibus istis pulcherrimis, istis admirabilibus talentis, Poesim minime carere censemus. Potest illa, potest, cum velit, dicere clarissime, laudare maxime, optime persuadere. Potest insontes tueri, damnare noxios, elogiis bonos extollere, indignos vituperare, invitos ad honestum, ad quamvis virtutem impellere, adigere, attrahere. Non id sine exemplis affero. Lego enim [p. 82] unum ex Graecis Poetis, cum ligatis numeris causam absolvisset, triumphum reportasse. Lego eundem, cum divinae Poeseos esset percitus oestro, versibus ad pugnam milites fuisset adhortatus, victoriam retulisse. Lego denique innumeros Heroes in aeternis

¹³⁶ Ovidius, *Amores* III, c.9, 17-18; *Ars Amatoria* III, 549-550; *Fasti* VI, 5-6: LCL, Ovid I, 486; II, 156; V, 318. In textu talis divisio non indicatur.

¹³⁷ In II ed. in margine: “Lib. 2 de Rep.”. Cf. Muretus M. A., *Orationes*, Or. 3, Venetiis 1555, f. [D3v]: “Plato [poetas] [...] deorum filios vocat”.

Poetarum monumentis semper vivere, nec aliter ad posteros transire posse, nisi pedibus versuum fulciantur; ut merito Venusinus¹³⁸ ille gloriatur:

“Non incendia Carthagini impiae
Eius, qui domita nomen ab Africa
Lucretus rediit, clarius indicant
Laudes; quam Calabriae Pierides¹³⁹; neque,
Si chartae sileant, quod bene feceris,
Mercedem tuleris”¹⁴⁰.

Quippe “dignum laude virum Musa vetat mori”¹⁴¹. Quod cum ita sit, iam ex his colligimus, Auditores Humanissimi, communia Poesim cum arte dicendi genera habere, immo communia ornamenta, communes argumentorum sedes; paribus motibus et affectibus triumphare. Sed dices: Poetarum genus semper fuisse vilissimum, contra nobilissimum quemque oratoriae facultati incubuisse. O [te] virum historiarum peritissimum! Non legisti unquam, Romanorum Imperatores Poesi fuisse deditissimos? Ignoras Iulium Caesarem bellicosissimum illum virum, Poema, quod inscribitur *Iter, Laudes Herculis*, tragaediam *Oedipi* a se compositam reliquisse¹⁴²? Ignoras Augustum, prioris adoptivum, unum librum Hexametrorum, cui titulus *Siciliae*, alium epigrammatum edidisse¹⁴³? Ignoras

¹³⁸ I.e. Horatius: “with reference to Horace, born at Venusia, an old town on the borders of Lucania and Apulia” (CLD, s.v. *Venusia, Venusinus*).

¹³⁹ 7 filiae regis Pieri, “mitico eroe eponimo della Pieria” (DEI IX, 393).

¹⁴⁰ Horatius Flaccus, *The Odes*, l. IV, Carm. 8: *The Odes and Epodes of Horace* II, Leipzig 1869, 179.

¹⁴¹ Idem, *ibid.*, v. 28.

¹⁴² Cf. Funaioli G., s.v. *Cesare Cesare come scrittore...*: EI IX, 873: “Di Cesare giovane si cita un poemetto dal titolo ‘Laudes Herculis’. Anche la tragedia lo attraversò drammaticamente il personaggio tragico per eccellenza del ciclo sofocleo, Edipo. [...] in 24 giorni di marcia da Roma verso i pericolosi campi di Munda scrisse ancora un poemetto, col titolo di ‘Iter’”. Cf. Suetonius Tranquillus, *D. Iulius Caesar*, l. I, c. 56: *op.cit.*, 61. 62.

¹⁴³ Cf. Malcovati En., s.v. *Augusto, Gaio Giulio Cesare Ottaviano*: EI V, 346: “Il 13 settembre del 45 Giulio Cesare lo adottò come figlio”; s.v. “Augusto scrittore”: *ibid.*, 354: “Un suo poema in esametri, intitolato ‘Sicilia’, [...] e pure nel II sec. d.C. ancora esisteva un suo libro di epigrammi”. Cf. Suetonius, *D. Octavius Caesar Augustus*, c. 85: *op.cit.* II, 213.

Tiberium carmen Lyricum, Graecaque Poemata non incompta factitasse¹⁴⁴? Ignoras [p. 83] Neronem (nihil obsit quaeso arti mitissimae studiosi crudelitas), ignoras Neronem Caesarem, talem fuisse Poetam, cuius carmina aureis literis expressa Capitolino Iovi dedicata fuerunt¹⁴⁵?

^a “*fuerint*” (II ed.)

Quid? Vespasianus tibi graecos versus factitasse non lectus est¹⁴⁶? Titum quem delicias humani generis Antiquitas nominabat¹⁴⁷, in fingendis poematis et ad extemporalitatem usque fundendis, fuisse facillimum non audisti¹⁴⁸?

Ac, ut veteres omittam, recentioris aevi Ioannem Secundum Aragoniae Regem, non solum mirifice Poesi fuisse oblectatum, sed etiam continuo occupatum¹⁴⁹, non tibi innotuit? Habes igitur, Poeseos inimice, cultores facultatis^a huius celeberrimae non e vulgo homines, at Reges cum Imperatoribus, qui aequale omnino studium, tam dicendi quam canendi disciplinae impenderunt.

^a “*artis*” (II ed.)

¹⁴⁴ Cf. Suetonius T., *Tiberius Nero Caesar*, c. 70: *De XII. Caesaribus* III, 310: “Composuit et carmen lyricum, cuius est titulus ‘Conquestio de L Caesaris morte’. Fecit et Graeca Poemata”.

¹⁴⁵ C. Claudius Nero, Imperator Romanus (A.D. 54-68) poesiam amabat. Cf. Suetonius T., *Nero Claudius Caesar*, c. 10: op. cit. VI, 435: “Recitavit et carmina, [...], tanta universonum laetitia, ut ob recitationem supplicatio decreta sit, eaque pars carminum aureis literis Iovi Capitolino dicata”.

¹⁴⁶ Cf. Suetonius T., *T. Flavius Vespasianus*, c. 23: op. cit. VIII, 558: “Utebatur et versibus Graecis tempestive satis”.

¹⁴⁷ Cf. Bersanetti G. M., s.v. *Tito, Imperatore* (79-81): EI XXXIII, 936. 937: “Unanime fu il compianto per la morte dell'imperatore che aveva meritato la qualifica di ‘amor ac deliciae generis humani’”. Cf. Suetonius T., *T. Flavius Vespasianus Aug.*, c. 1: op. cit. VIII, 562: “Titus, cognomine paterno, amor ac deliciae generis humani [...]”.

¹⁴⁸ Cf. Suetonius T., *ibid.*, c. 3: op. cit. VIII, 564: “Latinae Graecaeque linguae, vel in orando, vel in fingendis poematibus promptus, et facilis ad extemporalitatem usque”.

¹⁴⁹ Videtur quod non agitur hic de re Aragoniae Ioanne II (1458-1471), sed de re Ioanne II (1406-1454), de quo cf. Alos-Moner R., s.v. *Giovanni II re di Castiglia e di León*: EI XVII, 230: “La figura di Giovanni, insignificante dal punto di vista politico, è invece degna di rilievo per la protezione accordata alle arti e alle lettere”.

Nunc vero venio ad honores illos, quibus utriusque huius artis Candidati adornantur. Atque primum video palma fuisse ab antiquis Oratores coronatos, deinde statuis cultos. Solae Athenae, omnium scientiarum Emporium, soli Demetrio Phaleraeo trecentas et sexaginta statuas ob cultum Eloquentiae memorantur erexisse¹⁵⁰. Sed et populus Romanus Proaeresio viro eloquentissimo¹⁵¹, praestantissimam effigiem cum hac inscriptione “REGINA RERUM PROAERESIO REGI ELOQUENTIAE”, dedicasse narratur¹⁵². Verumenim vero non minus Poetas, quam Oratores, tam veteri, quam nostra aetate cultos fuisse perspectum est. Illi enim palmam, isti laureas honoris gratia recipiebant. At neque statuis privabantur ingeniosissimi viri; cum vel ille minus tersus Ennius in Africani sepulchro marmoream effigiem habuerit¹⁵³. [p. 84] Quid Homerus? nonne templum suo nomini dedicatum velut Deus aliquis obtinuit? nonne tanti ab Alexandro Magno orbis Domino aestimatus est¹⁵⁴, ut sinu huius teneretur, manu tereretur, pretiosissimo thesauros inter Darii reperto scriniolo asservaretur?

¹⁵⁰ Cf. Anon., s.v. *Demetrio Falereo*: DE III, 820: “Uomo politico e scrittore ateniese nato al Falero intorno al 350 a.C. [...] scrisse sui poemi omerici, raccolse ‘massime utili’, di cui erano parte cospicua gli ‘apoftegmi dei sette sapienti’ e si occupò anche di retorica: le sue opere sono però tutte perdute”. Non inveni ullam notitiam de statuis in eius honorem erectis.

¹⁵¹ Cf. Anon., s.v. *Proeresio*: LUI XVII, 676: “Sofista e retore cristiano (276-367/8), di origine cappadoce, insegnò lungamente ad Atene. Per qualche tempo (tra il 340 e il 347) fu anche alla corte dell’imperatore Costante in Gallia. Ad Atene ebbe come discepoli Basilio e Gregorio di Nazianzo [...]”

¹⁵² Non inveni scriptum, in quo de hac effigie mentio esset.

¹⁵³ Cf. Terzaghi N., s.v. *Ennio* (*Quintus Ennius*): EI XIII, 997-999: “Poeta latino del sec. III-II a.C. [...] Certo fu amico di Scipione Africano il vecchio e di Scipione Nasica [...]. Tanta era l’amicizia che gli Scipioni avevano per lui, che corse per lungo tempo la voce, che egli fosse sepolto nel loro sepolcro di famiglia [...]; me probabilmente gli Scipioni eressero soltanto un suo busto marmoreo nel loro sepolcreto. [...] Orazio... non ritiene certo Ennio un poeta altissimo [...], criticandone i difetti soprattutto di tecnica artistica.” Cf. Cicero M. T., *Oratio pro Archia Poeta*: COB, 468.

¹⁵⁴ Cf. Anon., s.v. *Omero*: DEI VIII, 545: “Molte immagini di Omero [...] nei santuari del poeta eroizzato a Smirne, Colofone, Chio, nell’Homereion di Alessandria eretto da Tolomeo Filopatore (222-204 a.C.), dove era raffigurato in trono”. Cf. Wolski J., s.v. *Aleksander III Wielki*: WEP I, 135: “Aleksander Wielki... zazdrościł Achillesowi Homera jako piewcy jęgo czynów”. Cf. Cicero M.T., *ibid.*:

Non praeteribo meum Sarbievium, cui licet inter frigora Sarmatica nato, nihilominus ita vena caluit, ut par Horatio dicatur; idemque ab invictissimo Rege Vladislao, quem dicimus quartum, doctorali laureae insertum annulum honoris ergo reportavit; idem a sapientissimo sanctissimoque Pontifice Urbano, eius nominis octavo, non postremo honore mulctatus est¹⁵⁵. Felix Poeta, cuius in lyra, verius quam in alicuius ore, non aliae quam Barberinae Apes¹⁵⁶ suavissime mellificarunt.

Non memoro caetera praemia, quae divinae Poeseos cultores maxima a variis receperunt: illud tantum dico, aequali hanc semper cum Oratoria facultate honore fuisse cultam et exornatam. Hoc historiarum plurima monimenta comprobant; hoc nemo, nisi forte plenus invidia, vel omni carnes iudicio, negare potest.

Sit igitur apud vos, Auditores Humanissimi et sap[ientissimi], tanta in aestimatione sanctae disciplinae studium, ut non minorem ei laudem tribuatis, quam copiosius dicendi facultati soletis tribuere; neque aliter ullum posse ad summum eloquentiae fastigium ascendere, quam per huius gradus disciplinae, quae non solum verborum copiam suppeditat, verum etiam profundioris arcana Philosophiae pandit, iudicetis.

Denique unius esse parentis Filias, germanas omnino sorores, cum Poesi Rhetorice, universis praedicabitis: ex quo fiet, ut pari diligentia ad eas incumbentes, in utraque tandem [p. 85] facultate tantum vestra persuasi commendatione Artium liberalium Cultores profectus sint facturi, quantum ad eorum multorumque oblec-

“Magnus ille Alexander... cum... ad Achillis tumulum adstitisset, ‘O fortunate,’ inquit, ‘adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris’”.

¹⁵⁵ Cf. Anon., s.v. *Sarbievski (Sarbievius) Maciej Kazimierz* (1595-1640): PSB XXXV, 179-184: “Europejska sława ‘Horacjusza Sarmackiego’ czy ‘chrześcijańskiego’ trwała długo”. “1636 odbyła się [...] uroczysta promocja Sarbievskiego na doktora teologii [...]”. Władysław IV podarował wówczas Sarbievskiemu pierścion z szafirem”. “[uznanie], jakim darzył poetycką twórczość Sarbievskiego papież Urban VIII, którego Sarbievski opiewał w swoich odach [...]”; jedną z ód Sarbievski wyrecytował, a wówczas papież założył mu na szyję złoty łańcuch z medalionem”.

¹⁵⁶ Urbanus VIII (1623-1644) provenit e familia Barberini, cuius insigne generis continet tres apes in spatio aureo. Tale insigne generis possumus videre in basilica Vaticana S. Petri in aulaeo aerato super altare papale erecto. Cf. Masson G., *The companion guide to Rome*, London 1965, 526-528.

tationem^a, quantum ad literariae Reipublicae utilitatem, quantum denique ad harum Artium aestimationem pertinebit.

^a “*delectationem*” (II ed.)

CAPUT V De Descriptione

1. DESCRIPTIO est sermo diductus, quo res ita exprimitur, ut ante oculos esse collocata videatur. Habet hoc progymnasma tantum delectationis, ut quicumque Historicorum, aut Poetarum descriptionibus non abundet, non modo ieiunus et siccus, at etiam iudicetur ingratus^a esse. Quippe dulcedinis est et verborum sedes descriptio.

^a “*amarus*” (II ed.)

2. Ordo hic servandus in descriptione, ut a primo incipiatur et in ultimum^b desinat. Sic hominem a vertice, arborem a summitate, montem a cacumine describere incipies, etsi ut in his, ita in similibus quandoque certas ob causas praeposterus ordo queat esse.

^b “*ultimo*” (II ed.)

3. Quae laudari et comparari possunt, eadem describi solent, quin immo nihil est in universitate rerum, in quo describendo humanum ingenium nequeat eminere. Itaque Personae, loca, tempora, pugnae, regiones, urbes, palatia, montes, horti, flumina, animalia, flores aliaque res cadunt in descriptionem; quae tanto erit commendatior, quanto exquisitoribus et accommodatioribus verbis eam conficies.

PRAXIS I

Caesaris Augusti persona describitur

Forma fuit eximia Augustus^c et per omnes aetatis [p. 86] gradus venustissima: quanquam et omnis lenocinii negligens, et in capite comendo tam incuriosus, ut raptim compluribus^d tonsoribus

operam daret: ac modo tonderet, modo raderet barbam: eoque ipso tempore aut legeret aliquid, aut etiam scriberet. Vultu erat, vel in sermone vel tacitus, adeo tranquillo serenoque, ut quidam e primoribus Galliarum confessus sit inter suos, eo se inhibitum ac remollitum, quo minus, ut destinarat, in transitu Alpium per simulationem colloquii propius admissus, eum^e in praecipitium propelleret. Oculos habuit elatos^f ac nitidos: quibus etiam existimari volebat inesse quiddam divini vigoris: gaudebatque, si quis sibi acrius contuenti, quasi ad fulgorem solis, vultum submitteret: sed in senecta sinistro minus vidit. Dentes raros et exiguos, et scabros: capillum leviter^g inflexum et sufflavum, supercilia coniuncta, mediocres aures; nasum et a summo eminentiorem, et ab imo diductiorem^h: colorem inter aquilum candidumque. Staturam brevem: (quam tamen Iulius Maratus libertus etiam in memoriam eius quinque pedum et dodrantis fuisse tradit:) sed quae commo- ditate et aequitate membrorum occuleretur, ut nonnisi ex comparatione adstantis alicuius procerioris intelligi posset¹⁵⁷.

^c om. (SOP) ^d add. "simul" (SOP) ^e om. (SOP) ^f "claros" (SOP) ^g "leniter" (SOP) ^h "doductiorem" (SOP)

PRAXIS II

*Describitur Altare Bergense S. Winoci¹⁵⁸,
per quendam Religiosum [OFM]Capuc. fabrefactum,
ab Antonio a Burgundia Brugen. Can. et Archid. in Epist*

Qui unus et idem creatis in omnibus semper est [p. 87] Deus, nusquam tam unice varius increatae suae pulchritudinis vesti-

¹⁵⁷ Cf. Suetonius Tranquillus, *D. Octavius Caesar Augustus* (63 a.C.-14 d.C.), c. 79: op.cit. II, 204-205. Primus imperator Romanus (44 a.C.).

¹⁵⁸ Cf. Brouette Emile, s.v. *Vinnoco* (fr. *Winnoc*), *santo* (†716/717): BS XII, 1199-1201, ubi legitur quod eius reliquiae translatae sunt anno 900 ad Bergas: "Bergues, il cui monastero era stato da poco fondato dal conte Baldovino il Calvo. [...] Il nome di Vinnoco è iscritto nel Martirologio Romano alla data del 6 nov.", ubi legitur: "Apud Bergas, in Flandria, depositio sancti Winoci Abbatis" (MR, ed. Vaticana 1948, 275).

gia figit et imprimit, quam in vilibus conchyliorum testis; quas ex infirmi penitus elemento, tametsi sine semine, formae tamen numero pariter et elegantia prodigiosas, ignota mortalibus arte, quotidie format. Etenim si qua Plinio, naturae divino prorsus aruspici¹⁵⁹ fides, sunt illis tot colorum differentiae, tot figurae planis, concavis, longis, lunatis, levibus, rugatis, reticulatis, striatis, denticulatis, in orbem circumactis, medio orbe caesis, in dorsum elatis, brevi modo ligatis, solo latere connexis, ad plausum apertis, ad buccinam recurvis, vertice muricatim intorto, margine in mucronem emisso, foris effuso, intus replicato, ut nativam earum fabricam admirari facilius possis, quam arte vel ingenio consequi. Superant profecto quamlibet hominis industriam, superant manum, ne dicam fidem.

Verum quod a mensibus non ita multis vidi Bergis S. Winoci altare, ad symmetricas architecturae rationes, ex sola conchyliorum varietate per quendam e D. Francisci familia (Capuccinos vocitant) religiosum non ingenioso minus, quam felici labore perfectum. Id non modo fidem omnem superat, sed muta qua valet eloquentia praeter haec fateri nos cogit, quod artis humanae subsidio sit ipsa divina diviniior. Referebat peristylum tota substructio, hierotheca podium, scenam pavementum, opus interstinum omnia; subinde tamen reticulatum, subinde coronarium. Non deerat suum azaroto pavimento testaceum marmor e rudere, non tesserae, non scutulae, non favi, non emblemata; erat strutilibus columnis [p. 88] stylobata, erat spira, erat plinthus, erat astragalus, erat torus, erat scapus, erant stryges, erat epistylum, erat pulvinus, erant volutae; ornabant Zophorum mutili, triglyphi, guttae, meropae, taeniae; efferebant tympanum proiecturae, efferebant cymatia; coronabat podium lorica, penetrabat transenna, fulciebat telamon, vallabant acroteria, suspendebat tholus, tegebant lamellae.

¹⁵⁹ Cf. CLL, s.v. *C. Plinius Secundus* (+79 d.C.): “Philosophiae Naturalis scientia... insignis, vixit temporibus Vespasiani Imp. [...] scripsit 37 libros de Rerum natura”, s.t. *Naturalis historia*.

Illustrabant insuper pegma tam nobile, candelaborum paria, si memini, quatuor; sed e conchis similiter tam affabre elaborata, ut Alcoris¹⁶⁰, aut Mentoris¹⁶¹ toreuma putares. Praetexebat vero totius basim operis peristroma tam insolens, ut quos habebat e conchylibus florum implexus, vel nativos omnino crederes, vel doctissima phrygionis acu ad miraculum usque depictos. Videres hic ex iride, narcisso, rosa, ligustro, pulsatilla, lychnide et leucoco servias; videres ex sanicula, philosella, xyride, balaustiis, anemone, garyophyllis poeoniaque lemniscos; videres florum genus omne, suis cum pericarpis, geniculis, finibus, umbellis et nymphis.

Quid plura? videres haec omnia et nihil tamen, nisi viles concharum atregias prae manibus haberes et oculis. Usque adeo Ascetes hic in tam informi materia omnes omnium artium formas eleganter expresserat, et uno in opere se architectum, polionem, flammearium, tornionem, polymitarium, phrygionem aurificemque monstrarat¹⁶².

PRAXIS III

Describitur mons Appenninus a Lucano (Phars. lib. 2) [p. 89]

Mons inter geminas medius se porrigit undas
Inferni Superique maris¹⁶³: collesque coercent
Hinc Tyrrhena vado frangentes aequora Pisae,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.
In laevum cecidere latus^a veloxque Metaurus,

¹⁶⁰ Probabiliter in textu originali erat: "Alconis". Cf. Anon., s.v. *Alcone*: DEI I, 239: "uno scultore, di cui si vedeva, a Rodi, un Ercole in ferro".

¹⁶¹ Mentor, -oris - "a famous artist in metal work" (CLD); "artista celebre, ceselatore in argento, vissuto intorno al 356 av. Cr." (CDLI).

¹⁶² Textus hic allegatus non est verificatus, quia nescitur ubi inveniri potest.

¹⁶³ i.e. maris Tyrrheni (pro Romanis: mare Inferum et Infernum) et Hadriatici (pro Romanis: mare Superum)

Crustumiumque rapax et iunctus Iaspis^b Isauro¹⁶⁴
 Senna¹⁶⁵que et Adriacas qui verberat Aufidus undas:

^a “*lacus*” (LPA) ^b “*Isapis*” (LPA), *flumen etiam vocatus: Sapis* (CLL)

Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,
 Eridanus¹⁶⁶, fractasque evolvit in aequora sylvas,
 Hesperiam¹⁶⁷que exhaurit aquis. Hunc fabula primum
 Populea fluvium ripas umbrasse corona:
 Cumque diem pronum transverso limite ducens,
 Succendit Phaethon flagrantibus aethera loris¹⁶⁸,
 Gurgitibus raptis penitus tellure perusta,
 Hunc habuisse pares Phoebeis ignibus undas.
 Non minor hic Nilo, si non per plana iacentis
 Aegypti Libycas Nilus stagnaret arenas.
 Non minor hic Istro¹⁶⁹, nisi quod, dum permeat orbem
 Ister, casuros in quaelibet aequora fontes
 Accipit, et Scythicas exit non solus in undas.
 Dexteriores petens montis declivia Tybrim
 Unda facit, Rutubam¹⁷⁰que cavum; delabitur inde
 Vulturinusque celer nocturnaeque editor aurae
 Sarnus, et umbrosae Liris per regna Maricae¹⁷¹
 Vestinis impulsus aquis, radensque Salerni
 Culta Siler¹⁷², nullasque vado qui Macra moratur^a
 Alnos, vicinae procurrit in aequora Lunae.

^a “*moratus*” (LPA)

¹⁶⁴ “Pisaurus, i, (qui et Isaurus) fluvius Piceni, a quo Pisaurum, urbs” (CLL)

¹⁶⁵ “flumen Umbriae..., qui [...] mari Hadriatico excipitur” (CLL)

¹⁶⁶ “nome mitico e poetico del fiume Padus, ora Po” (CDLI)

¹⁶⁷ “Hesperia (sc. terra) paese occidentale: l'Italia, per i Greci” (CDLI)

¹⁶⁸ “Phaethon ottenne dal padre [Helios] di guidare il carro del sole; ma, inesperto, non seppe guidare i cavalli, e, passando col cocchio troppo vicino alla terra, quasi la incendiò” (CDLI).

¹⁶⁹ “Hister e Ister nome del Danubio presso i Greci” (CDLI)

¹⁷⁰ “Rutuba fiume della Liguria, oggi Roia” (CDLI)

¹⁷¹ “Marica ninfa dei dintorni di Minturne, presso il fiume Liris, ove trovavasi un bosco di querce sacro ad essa” (CDLI)

¹⁷² “Silarus (Silerus, Siler) fiume della Lucania; oggi Sele” (CDLI)

Longior aducto qua surgit in aera dorso,
 Gallica rura videt, devexasque excipit Alpes. [p. 90]
 Tunc Umbris, Marsisque ferax, domitusque Sabello
 Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
 Indigenas Latii populos, non deserit ante
 Hesperiam, quam cum Scylleis clauditur antris,
 Extenditque suas in templa Lacinia rupes.
 Longior Italia, donec confinia pontus
 Solveret incumbens, terrasque repelleret aequor.
 At postquam gemino tellus elisa profundo est,
 Extremi colles Siculo cessere Peloro¹⁷³¹⁷⁴.

[p. 91]

¹⁷³ “Pelorus, -i the north-east promontory of Sicily (now Punta del Faro)” (CLD).

¹⁷⁴ Cf. Lucanus M. Annaeus, *Pharsalia sive De Bello Civili Caesaris et Pompeii* II, Amsterodami 1665 (LPA), 43, vv. 5-21. 44, vv. 1-15. “Lucanus M.A., a poet, native of Cordoba in Spain, and author of the *Pharsalia*, put to death by Nero in A.D. 65” (CLD).

PARS II
De Generali et Particulari
cuiusvis Orationis artificio

CAPUT I
De Rhetoricis praeludiis

1. RHETORICA est Ars, quae docet bene dicere. Dividitur in *Docentem*, quae traditur intra scholarum parietes informans Auditorem, et in *Utentem*, quae fere in foro publicisque conventibus locum habet ac practicatur, estque Eloquentiae nomen sortita, cui artis bene dicendi convenit definitio.

2. Ars est, (iuxta Cic. 1. de Or[atore]) quae “cognitis penitusque perspectis et in unum exitum spectantibus, et numquam fallentibus rebus” continetur¹⁷⁵.

3. Artes sunt duplices: *Liberales* 7, hoc versiculo comprehensae: Sermo, tropus, ratio, numerus, tonus, angulus, astra. *Mechanicae* itidem 7, hoc pentametro expressae: Rus, nemus, arma, faber, vulnera, lana, rates.

4. Officium Rhetoricae *docentis* est, docere dicere apposite sive ad ornandum, sive ad docendum, sive ad persuadendum; *utentis* ornare, docere, persuadereque dicendo.

5. Finis Rhetoris est, bonis et sufficientibus praeceptis suis oratorem informare; Oratoris *internus* finis est, bene dicere; *externus*, id assequi dictione, quod intendit mente, quem equidem non semper consequitur. Bene dicere autem est, verbis lectissimis sententiisque gravissimis, servato prorsus artificio dicendi, rem exprimere. [p. 92]

6. Rhetorica *naturalis* infusa est primo nostrum omnium Parenti a rerum omnium Conditore, qui ipsi os sublime dedit, linguam affixit, pectus afflavit spiritu, his ut tribus ad facienda verba

¹⁷⁵ Cf. Cicero M. T., *De Oratore*, l. I: COB, 79.

uteretur. *Artificialis* primo adscribitur Mercurio, deinde Aristoteli, postremo Ciceroni, qui sine controversia non solum primus et praecipuus eloquentiae Latinae est praeceptor, sed etiam Parens.

7. *Dignitas* Eloquentiae ex Causino¹⁷⁶ est petenda, qui eam semen coeli, ex aeterni luminis fonte delibatum radium, affinem divinae Maiestatis, reginam denique terrarum vocat¹⁷⁷, ne tu mireris a me Reginam Artium appellatam.

8. *Utilitas* huius artis ex Tacito¹⁷⁸ sumenda, qui eam dicit, Parare simul et tueri amicitias, adsciscere nationes, complecti provincias, praesidio esse amicis, terrori inimicis, opem ferre periclitantibus, multis salutem dare¹⁷⁹.

9. *Praestantiam* Eloquentiae apud Tullium habes, qui suo in Oratore de ea sic disserit: “Neque vero quicquam praestabilius est, quam posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, impellere quo velis voluntates, unde autem velis deducere”¹⁸⁰.

10. *Vis* Eloquentiae ostenditur in fabulis *Orphei*, qui lymphas cantu suo dicitur suspendere solitus fuisse¹⁸¹: *Amphionis*, qui saxa ad extruendas Thebas traxisse narratur¹⁸²: *Herculis*, qui catena

¹⁷⁶ Cf. Anon., s.v. *Caussin, Nicolas* (1583-1651): NTGEU IV, 1817: “Gesuita francese. Scrisse raccolte di prediche e opere di letteratura e di controversie. Notevoli: Eloquentiae sacrae et humanae parallela, [...]”

¹⁷⁷ Cf. Caussin N., *De Eloquentia Sacra et Humana. Libri XVI*, Coloniae Agrippinae 1634, 3 (Lib. I, c. I: *De Eloquentiae dignitate*), ubi inter alia legitur quod eloquentia “cum Deo affinitatem...cum mente sibi vendicat”.

¹⁷⁸ Cf. Funaioli G., s.v. *Tacito, P. Cornelio*: EI XXXIII, 169-171: “Storico romano, vissuto fra il sec. I e II d.C. [...] Teoricamente il verdetto contro l'oratoria è pronunziato dal Dialogo degli oratori”.

¹⁷⁹ Cf. Tacitus Cornelius, *Dialogus de Oratoribus*, §V, vv. 15-18. 24-29, Augustae Taurinorum [1917], 5-6, ubi tamen loco “parare” legitur “parere”, loco “nationes” legitur “necessitudines”, loco “opem... periclitantibus, multis salutem” legitur: “opem alienis, salutem periclitantibus”. Sic etiam in ed.: *Corpus Scriptorum Latinorum Paravianum*, Aug. Taurin. [1974], 11-12.

¹⁸⁰ Cf. Cicero Tullius, *De Oratore*, l. I: COB, 75b, est tamen textus in allegatione alquantum modificatus.

¹⁸¹ Cf. Parandowski J., op.cit., 157: “Orfeusz [...] śpiewał i grał na lutni tak pięknie, że wszystko, co żyło, zbierało się dokoła niego, aby słuchać jego pieśni i grania. Drzewa nachylały nad nim gałęzie, rzeki zatrzymywały się w biegu..”

¹⁸² Idem, ibid., 209: “Amfion i Dzetos stawszy się władcami Teb postanowili otoczył je murami. Przyszło im to bardzo łatwo, gdyż Amfion miał cudowną harfę i tak pięknie grał na niej, że kamienie, poruszone czarodziejską muzyką, same się zbierały i układały rządkiem”.

aurea ex ore pendente innumeram hominum multitudinem post se ducens et fingitur et pingitur¹⁸³. Quae fictiones vere non nisi Eloquentiae vim designant.

11. *Necessariam* esse eloquentiam humano generi, non minus quam solem, ignem, aquam, aerem, et oculos in corpore defixos quis nescit? [p. 93]

12. Materia, sive Obiectum, Rhetoricae *Docentis*, sunt ipsa praecepta Orationis; *Utentis*, est quaestio ad dicendum proposita.

13. Differentia inter Grammaticam et Rhetoricam, qualis inter dicere et loqui; inter Dialecticam vero, qualis inter contractam et diductam manum; at inter Eloquentiam, qualis inter solem et lunam: ut enim haec lumen a sole, sic Eloquentia a Docente Rhetorica praecepta, quibus inclarescit, mutuatur.

14. Ad comparandam Eloquentiam tria sunt adiumento: *Natura* bene ordinata, *Exercitatio* assidua, *Lectio* poetarum, historicorum, oratorum aliorumque probatissimae doctrinae simul ac virtutis Scriptorum diligentissima. Adde quartam *Imitationem*, in qua tamen a furtis et puerilibus ineptiis cavendum est.

15. Quaestio, Status, Crinomenon et Causa, Oratori ad dicendum accessuro bene sunt cognoscenda et expendenda.

16. Quaestio est duplex: altera *finita*, Graecis Hypothesis, cum adhibitis circumstantiis aliquid quaeritur, ut: “An Poloni suas urbes debeant moenibus circumdare?” Altera *infinita*, Graecis Thesis, cum quidpiam generaliter absque circumstantiis ullis adducitur in disceptationem, ut: “An urbes moeniis circumdandae sint?” Nascitur autem Quaestio ex duabus propositionibus contradictoriis, e.g. Dicunt quidam: “Inutilem esse Poesim”. Alii contra: “Poesim asserunt esse utilissimam”. Ex his duabus contradictoriis propositionibus oritur Quaestio: “Utrum sit utilis Poesis?”

Nota hic: [p. 94] Quandoque Thesim ad Hypothesim revocari, quod a Cicerone in Archiae Poetae ^apatrocinio praestitum^a est.

^{a-a} “*defensione factum*” (II ed.)

¹⁸³ Cf. Muretus M.A., *Orationes*, Or. II, Venetiis 1555, f. C. “Herculem [...] innumerabilem quandam hominum vim ab eo faciebant trahi, catena quadam aurea, quae e lingua ipsius ad aures circumfusae multitudinis pertineret”.

17. *Status Causae*, sive Constitutio, est, cum quaestiones contrariae stant in conflictu, donec dirimantur. Triplex hic statuitur:

a. *Coniecturalis*, in quo: factumne sit? quaeritur ab aliquo signo manifesto, aut a suspicione, aut ab utroque, ut: “Noctu armatus gladio et sclopo, domo prodivit; subito^b explosio audita est”. Quis ergo dubitet, ab isto hominem in foro traiectum esse globo? Sic Cicero ex certis signis et coniecturis, probat: Clodio Miloni fuisse structas insidias.

^b “*illico*” (II ed.)

b. *Definitionis*, sive Nominis, in quo sit quaestio: quomodo aliquid appellandum, seu definiendum, sit? aut, quid sit?, ut: “Tyrrannidem, an Iustitiam, exercuit Cicero Romanos cives in carcere strangulando?”¹⁸⁴

c. *Qualitatis*, in quo, quale sit aliquid? vel, qualiter agendum? interrogatur, ut: An Ethica speculativa sit, vel practica, scientia? Item: Terrane potius, an mari, an utrinque Turcae sint invadendi^a? Dividitur hic Status in *Absolutum*, in quo aliquid absolute, non sumptis aliunde rationibus, defenditur. Et in *Assumptivum*, ad quem extrinsece rationes accersuntur. Reliqui Status, de quibus Cicero in Rhetoricis, huc ad positos revocandi sunt.

^a “*appetendi*” (II ed.)

18. *Crinomenon* (Latinis Iudicatio, Controversia, etc.) est id, quod maxime Auditor in oratione, quam audit, attendere cognoscereque debet, ut convenientem sententiam de re proposita ferre possit. Hoc nonnunquam idem cum propositione, aliquando ab ea distinctum est, uti eleganter et clare docet eruditus Pater Lauxmin in Praxi Oratoria¹⁸⁵ c. 5, q. 4., asserens: tum Propositioni [p. 95] Crinomenon adiungi, cum ea caret uno argumento principali, cui innitatur; ac proinde plura alia debeant assumi ad eam confirman-

¹⁸⁴ Probabiliter agitur de actione Ciceronis contra Catilinae coniurationem.

¹⁸⁵ Cf. Niedzielski Jan, s.v. *Lauxmin Zygmunt*: PEK 23-24, 218: “Lauxmin Z. ks. T.J., ur... w r. 1597 [...]. Przez lat 7 uczył wymowy i poezyi. [...] Z dzieł kaznodziejskich zostawił: [...]; nadto: *Praxis oratoria sive Praecepta artis rhetoricae etc.* Vilnae 1645, i inne bardzo liczne wydania”.

dam. Tum vero disiunctum esse a propositione, quando haec in-
nititur uni argumento principali, quo apte ipsi applicato obtinetur
causa.

19. *Causa*, quae aliquando pro quaestione finita accipitur;
proprie est una ex propositionibus contrariis, quarum ex conflictu
quaestionem diximus oriri. Nota: quando propositio uno tantum
argumento probatur, maior illius argumenti propositio vocatur
Causa, quia causat conclusionem. Ut autem totam hanc doctri-
nam facilius percipias, tene hanc praxim. Dicturus e.g. quispiam
de literis cum pietate iungendis, primo sibi formabit duas propo-
sitiones contradictorias hasce: 1. Pietas est cum literis iungenda.
2. Pietas non est cum literis iungenda. Hae propositiones con-
tradictoriae adhuc stant in conflictu, quapropter ex ipsis elicies
Statum.

Quoniam vero definiendum est: Quid Pietas sit? et: Utrumne sit
eadem iungenda cum literis? Appellabis hunc statum definitionis.
Hoc habito, procedes ulterius, et ex positis contradictoriis enun-
ciationibus desumes hanc Quaestionem: Utrum Pietas cum literis
iungenda? Tractabis hanc quaestionem affirmative, proponens: te
velle suadere Auditoribus, ut pietatem cum literis coniungant. Ad
hanc propositionem confirmandam desumes argumentum a defi-
nitione. Quia pietas est virtus etc. Et haec ratio, erit Crinomenon,
nam istud unicum debebunt maxime Auditores cognoscere, quod
sit virtus pietas, ut [p. 96] postea consentiant propositioni tuae.
Hic iam tibi solummodo causa deest, quam ut habeas, rationem
illam ex definitione sumptam, quia Pietas etc. in unum argumen-
tum principale rediges et dispones hoc modo:

Maior: Virtus est cum literis iungenda.

Minor: Pietas est virtus.

Conclusio: Ergo pietas est cum literis iungenda.

Huius Syllogismi maior propositio, est Causa: causat enim con-
clusionem hanc (quae tibi in propositionem orationis ex quaestio-
ne deductam transibit): Ergo pietas etc. Iam denique ex fine hic
intelliges, ad quod genus causa haec tibi sit referenda. Tria enim
genera causarum sunt: demonstrativum, deliberativum, iudiciale.

20. *Demonstrativum* genus est, quod circa laudem, vel vituperationem personarum ac rerum versatur, indigetque florido, gracili et mediocri characterē.

21. Personae laudantur: a claris natalibus, maioribus, educatione, studiis, officiis, gestis, virtutibus theologicis, cardinalibus, moralibus, ut Religione, iustitia, clementia, etc. A contrariis autem vitiis personarum vituperium desumitur.

22. Res laudantur a pulchritudine, stabilitate, bonitate, excellentia, antiquitate, praestantia, utilitate, dignitate et similibus. Quaedam ex his, uti urbes a conditoribus, incolis, fama, aedificiis, monasteriis, templis, collegiis, palatiis, artificibus, variis mercibus, etc. specialem habent laudem. Horti, a situ, amoenitate, diversitate et raritate plantarum, fructuum copia, florum varietate, et similibus. Virtutes in se ipsis [p. 97] laudis habent argumenta. At Optimus Maximusque Deus (cui prima laus in saecula infinita) laudem habet ex amore erga homines, bonitate, sapientia, iustitia, misericordia, providentia, immortalitate, caeterisque attributis, quae quis recensendo comprehendat non modo laudando? Vituperium autem rerum promanat ab illis, quae laudi adversantur. Vide §I, n. 3, cc.1-2.

23. Species exornativi generis sunt: Oratio genethliaca, salutatio, epibatiria, apobatiria, gratulatio, nuptialis, gratiarum actio, dedicatio, lamentatio, receptio ad gubernacula, inauguratio, legatio, deditio, funebris et quae ab his defluunt cum suis responsionibus.

24. *Deliberativum* genus est, quo aliquid suadetur, vel dissuadetur. Huic clarus, appositus humilisque dicendi character convenit.

25. *Suasio* praecipue tractatur his argumentis: honesto, utili, bono, laudabili, tuto, necessario, delectabili, possibili, facili.

26. *Dissuasio* his rationibus firmatur, quae sunt contrariae superioribus: nempe inhonesto, sive indecoro, inutili, sive damno, malo, ignominioso, periculoso, importuno, sive non necessario, aut superfluo, abominabili, sive acerbo, impossibili, difficili.

27. *Species deliberativi* generis sunt: Consultatio, adhortatio, dehortatio, monitio, commendatio, petitio, concitatio, conciliatio, denunciatio, consolatio, et similes cum suis responsionibus.

28. *Iudiciale* genus est, in quo accusatur vel [p. 98] defenditur quispiam. Hoc exigit gravem, concitatum, vehementem sublimemque characterem dicendi.

29. *Accusatio* contextitur expositione criminis et eiusdem confirmatione, exaggeratione, elevatione; quod fit rationibus ex locis tam intrinsicis, quam extrinsicis, assumptis, de quibus cap. 2.

30. *Defensio* bona erit, si innocentia personae delatae ad iudicium ostendetur, si crimen refelletur, aut negabitur, aut alleviabitur, aut deprecatione, bene meritis rei, clementia iudicum, emollietur; quod optime argumenta ex praedictis locis desumpta praestare queunt.

31. Species iudicialis generis sunt: Querela, expostulatio, exprobratio, purgatio, obiurgatio, invectiva, deprecatio cum suis responsionibus.

32. Quoniam vero tria genera causarum alibi explicabimus et in genere et in specie, hic autem solum generalem solidae orationis praxim cum artificiosa praeceptione dandi habemus animum; idcirco de his hac parte solummodo agemus, quae perfectum Oratorem solent et possunt constituere.

CAPUT II De Inventione

1. Quinque esse Rhetorices Partes communis Rhetorum sententia docet. Atque hae sunt: Inventio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Actio; tametsi non desint authores, qui duas postremas elocutioni putent esse adiungendas. Hoc capite de sole Inventione agemus.

2. *Inventio* est rerum verarum, aut verisimilium [p. 99] excogitatio, quae causam probabilem reddant. Per res intelligo argumenta. Argumentum autem est probabile inventum ad faciendam fidem; proprie sumitur pro quacunque ratione. Debet enim Orator, quod proponit, optimis^a rationibus confirmare: quae potissimum ex his fontibus, quos aperimus, eliciendae sunt.

^a "*firmiss*" (II ed.)

3. *Primus Inventionis Fons.*

Loci sunt Intrinsici, qui in rei substantia sunt positi numero septemdecem: definitio, notatio, coniugata, genus, species, differentia, simile, dissimile, causae, antecedentia, consequentia, effecta, comparatio, adiuncta, partium distributio, repugnantia, contraria.

4. *Definitio* est, quae genus et differentiam alicuius rei complectitur. Hominem sic definias: Homo est animal ratione praeditum. In hac definitione genus est nomen Animalis, quod etiam leoni, equo, cani aliisque convenit quadrupedibus. Differentia ostenditur Ratione; quae uni solique Homini, non item aliis animantibus data est, eaque ab his discernitur.

Ex hoc loco Gallicus Tullius M. Ant[onius] Muretus¹⁸⁶ ad dignitatem Theologiae monstrandam orat. I, vol. I, sumit hoc argumentum: “Atqui^a, ut hinc exordiamur, si nihil diceremus aliud, nisi eam, quae antiquissimo vocabulo Theologia dicitur, scientiam esse quandam, quae divinae sapientiae thesaurus hominibus recluderet; tamen illud, ut opinor, liquido constaret, quanto aeterna nativis, immortalia caducis, divina humanis antecellant^b, tanto esse hanc facultatem caeteris omnibus anteponendam”¹⁸⁷.

^a “*atque*” (MOL; II ed.) ^b “*antecellunt*” (MOL)

Frequentissimus usus est apud Oratores Definitionum globatarum, variique modi eas tractandi apud varios reperiuntur. Cicero, Pro Domo [p. 100] sua, n. 10: “Quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator sui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum,^cfori depopulator, percussor, lapidator^c obsessor curiae”¹⁸⁸. Haec Definitio est ab effectis desumpta; multis enim modis illa tractari solet, ut docetur in ipsa

¹⁸⁶ Cf. Anon., s.v. *Muret* (1526-1585): EI XXIV, 55: “Muret, Marc-Antoine (Muretus). Umanista francese [...] Il Muret è una figura di primo piano nella cultura strettamente umanistica [...]; fu buon retore (Orationes), esperto latinista, infaticabile editore di testi classici, artefice di versi oraziani... e di pagine ciceroniane...”

¹⁸⁷ Muretus M. A., Oratio I: *De dignitate ac praesertantia studii theologici: Opera omnia* I, Lugduni 1789 (MOL), 8-9.

¹⁸⁸ Cf. Cicero M. T., *Pro Domo sua ad Pontifices*, n. 10: COB, 479.

Reg[ina] Ar[tium], l. I, c. 2. Quoniam vero ex his ipsis oratoriis fontibus Poetae quoque argutias ad epigrammata concludenda sumere possunt, subicimus idcirco earum aliquem impetum, non exempla. In Brutum potatorem:

^{c-c} “*percussor, lapidator, fori depopulator*” (COB)

Est homo, nec ratione caret: non utitur illa Brutus? eum brutum cum ratione voco.

5. *Notatio*, gr. ethymon, est, “cum ex vi nominis argumentum elicitur”¹⁸⁹. C. Ver. 2, n. 52: “Quare appellentur sane ista Verrea, quae non ex nomine, sed ex moribus^a naturaque tua constituta esse videantur”¹⁹⁰ etc. In eundem Verrem sic ludimus: Verrebat Siculas ideo, reor, impius urbes¹⁹¹: ne Verri Verris nomen inane foret. Est etiam iucunda in verbis ambiguum significationem habentibus *Notatio*: Sic Poeta in Brennum Vatem: Te Vatem iactas, et nos te credimus esse: Quod Vates faciunt, tu, quoque Brenne: furis¹⁹².

^a “*manibus*” (COB, in nota lectio “*moribus*”)

6. *Coniugata* sunt, cum ex verbo generis eiusdem argumentum desumitur. Cic. “Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur”¹⁹³. Idem in Tusc.: “Si^b abesse a^c patria miserum est: plenae miserorum provinciae sunt; ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur”¹⁹⁴. Item: Qui sapienter agit, Sapiens verissimus esto; Sed non is pariter, qui sapienter ait.

^b “*sin*” (COL) ^c *om.* (COL)

¹⁸⁹ Cf. Cicero M. T., *Ad C. Trebatium Topica*: COB, 186.

¹⁹⁰ Cf. Cicero M. T., *In C. Verrem* II: op.cit., 267.

¹⁹¹ “Verres, -is, m., C. Cornelius, praetor in Sicily, prosecuted by Cicero on charges of extortion” (CLD).

¹⁹² Cf. Fraccaro Plinio, s.v. *Brenno*, 2: EI VII, 802: “Capo dei Galli che vinsero nel 390 a.C. i Romani all’Allia, presero Roma [...]. Durante il pagamento del riscatto pattuito per lasciare Roma, [...] avrebbe gettato sul piatto della bilancia la sua spada gridando: Vae victis (Livio, V, 48)”

¹⁹³ Cicero, *Pro Sexto Amerino*, §16: LCL, Cicero VI, 134.

¹⁹⁴ Cicero, *Tusculanae Disputationes*, l. V, c. 37: *Opera*, Lipsiae 1814 -1821 (COL), XIV, 311.

7. *Genus* est, quod sui similes communione quadam, [p. 101] specie autem differentes, duas, aut plures partes complectitur, ut: *animal*, hominem, vulpem, taurum^a, et similia; *imperium*, regna sibi adiecta; *regnum*, provincias etc.; *ars*, grammaticam etc.; *scientia*, theologiam etc. Cicero, Verr. 4, n. 2: “Cum omnium sociorum provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum praecipue Siciliae [...] plurimis iustissimisque de causis”¹⁹⁵.

^a “*asinum*” (II ed.)

In Aulum fratris osorem: “Proximus, affirmas, quod ametur quilibet abs te;

Sed negat hoc Frater cum ratione tuus.

Ut genus in speciem deduces, protinus omnes

Credemus, quod ames quemlibet, Aule, tibi”¹⁹⁶.

8. *Species*, sive forma, est notio, cuius differentia ad caput generis quasi ad fontem refertur. Cicero, Philip. 2, n.18: “Quid^b est, quod tam proprie dici possit actum eius, qui togatus in re publica cum potestate imperioque versatus sit, quam lex? Quaere acta Gracchi: leges Semproniae¹⁹⁷ proferentur. Quaere Sullae, Corneliae¹⁹⁸. Quid? Gn. Pompei^c consulatus in quibus actibus^d consistit^e? nempe in legibus¹⁹⁹. A^f Caesare ipso si quaereres, quidnam egisset in Urbe et ^g toga: leges multas responderet se ^h praeclareⁱ tulisse²⁰⁰”²⁰¹.

¹⁹⁵ Cicero, *In C. Verrem*, Actio 2-da, l. II, c. 1, §2: COT, vol. II, P. I, 147.

¹⁹⁶ Nescitur quis sit auctor huius epigrammatis, quod in II ed. introducitur verbis: “ad Aulum de Fratris odio”.

¹⁹⁷ Cf. Anon., s.v. *Sempronie*, *Leggi*: DEI XI, 128: “Tutte le leggi Sempronie a noi note, tranne due [...] furono proposte dai fratelli Tiberio e Gaio Gracco rispettivamente negli anni 133 e 123-122 a.C. [...]”

¹⁹⁸ Cf. Anon., s.v. *Silla, L.C. (lat. L. Cornelius Sulla)*: DEI XI, 288: “Uomo politico e generale romano (138-78 a.C.). [...] fece approvare un complesso di leggi conservatrici”.

¹⁹⁹ Cf. Anon., s.v. *Pompeie*, *Leggi*: DEI IX, 616: “Leggi dell’antica Roma, fatte approvare dalla gente dei Pompei. Si ricordano: una lex Pompeia de Transpadanis (89 a.C.) del console Gneo Pompeo Strabone [...]. L’attività legislativa di Gneo Pompeo Magno cominciò con il suo consolato del 70, ...”

²⁰⁰ Cf. Anon., s.v. *Cesare, Gaio Giulio*: DEI III, 106: “Cesare fu eletto console [...]. Riordinò lo stato con una serie di leggi”.

²⁰¹ Cicero, *Or. Philippica Prima*, c. 7, §18: COT, vol. II, P. II, 448.

^b“*Ecquid*” (COT) ^cadd. “*tertius*” (COT) ^d“*actis*” (COT) ^e“*constitit*” (COT) ^f“*De*” (COT) ^gadd. “*in*” (COT) ^hadd. “*et*” (COT) ⁱ“*praeclaras*” (COT)

Homo ex animantibus praestantissimum. Quae gaudent vita, non gaudent, omnia, sensu. Quae sensu, haud gaudent, omnia, iudicio. Solus homo vivit sentitque et iudicat; an non possidet ex cunctis optima solus homo?

9. *Differentia* est id, per quod cognoscimus distinctionem specierum. Vel est, qua genus deducitur in speciem, ut: Cum rationis sit homo particeps, quod ratione caret, nec homo; non autem idcirco, quod ratione careat, nec animal est. *Differentia* servitutis apud Ciceronem, Philip. 3, n. 12: “Cum autem ^aest omnis [p. 102] servitus^a misera; tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effeminato: et^b nunquam, ne in metu quidem, sobrio”²⁰².

^{a-a}“*omnis servitus est*” (COL) ^b*om.* (COL)

Ex hoc loco poeta ingeniosus distichon conclusit ad Menium zelosum Ecclesiasten: “O quam te sanctum possemus dicere! Meni: Si foret ars eadem dicere, ac^c facere”²⁰³.

10. *Similitudo* est, cognationis quaedam inter res similes affectio. Cicero: “Ut quidam, morbo aliquo aut^d sensus stupore affecti^e ^fcibi suavitatem^f non sentiunt, sic libidinosi, avari, facinorosi, ^ggustum laudis^g non habent”²⁰⁴. Componitur aliquando similitudo, cum duabus, vel pluribus prothasibus, una respondet, vel binae apodoses. Seneca: “Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim utilia vitaliaque sunt; at haec, eo quod superfluunt, nocent.

^c“*quae*” (II ed.) ^d“*et*” (COL) ^e*om.* (COL) ^{f-f}“*suavitatem cibi*” (COL) ^gadd. “*verae*” (COL) ^{h-h}“*laudis gustum*” (COL)

²⁰² Cicero, *Oratio Philippica Tertia*, c. 4: COL, t.VIII, P. II, 127.

²⁰³ Nescitur quis sint ille “poeta”. Agitur hic forsitan de Justo Menio (1499-1558), teologo Reformationis. Cf. Zoepfl F., s.v. *Menius*: LThK VII, 273s.

²⁰⁴ Cicero, *Oratio Philippica Secunda*, c. 45: COL, t. VIII, P. II, 119.

Sic segetem nimia sternit uber tas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas corrumpit^a: quia^b non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vertuntur^c²⁰⁵.

Seneca: “Ut alta ventos semper excipiunt iuga,
Rupemque saxis vasta dirimentem freta,
Quamvis quieti verberat unda^d maris,
Imperia sic excelsa fortunae obiacent”²⁰⁶.

^a “rumpit” (SPO) ^b “qua” (SPO) ^c “utuntur” (SPO) ^d “fluctus” (II ed.; LCL)

11. *Dissimilitudo* est, rerum diversarum inter se collatarum dissimilis affectio. Catullus: “Soles occidere, et redire possunt; Nobis, cum semel occidit brevis lux, Nox est perpetuo^e una dormienda”²⁰⁷. Seneca alter: “Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque insanae libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quae fecere, patiuntur”²⁰⁸. [p. 103]

^e “perpetua” (CCG)

12. *Causa* est, quae sua vi efficit it, cuius est causa, ut: ignis ardoris, scelus poenae, labor praemii. Quadruplex vero Causa est:

a. *Materialis*, ex qua aliquid fit. Materiam irae Seneca profert: “Opportunissima”, inquit, “ad iram^f fervidi animi natura est. Nam cum elementa sunt^g quatuor: ignis, aqua, aer et terra; potestates pares his sunt: frigida, fervida, arida atque humida. Et locorum itaque, et animalium, et corporum, et morum varietates, mixtura elementorum facit, ac^h proinde in aliosⁱ magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundavit. Inde quasdam humidam vocamus, aridasque regiones, et calidas, et frigidas. Eadem animalium et hominum discrimina sunt. Recipe pro fastu:

²⁰⁵ Seneca L.A., ep. 39: *Opera omnia*, Antverpiae 1652 (SPO), 451.

²⁰⁶ Idem, *Oedipus*, 8-11: LCL, Seneca VIII, 428.

²⁰⁷ Catullus, *Ad Cornelium Nep.: Carmina*, Genevae 1622 (CCG), 3-4.

²⁰⁸ Seneca, *Epistolae ad Lucilium*, ep. 39: SPO, 451, A.

Conditus ex limo terrae, vertendus in ipsum. Quod sis, haec fastus sit medicina tui.

^f “*iracundiam*” (SPO) ^g “*sint*” (SPO) ^h “*et*” (SPO) ⁱ “*aliquos*” (SPO)

Refert quantum quisque ^ain se humid^a calidique contineat. Cuius in illo elementi positio^b praevalebit, inde mores erunt. Iracundos fervidi animi natura^c faciet²⁰⁹.

^{a-a} “*humidi in se*” (SPO) ^b “*portio*” (SPO) ^c “*mistura*” (SPO)

b. *Formalis*, quae aptitudinem quandam et habitum rei praebet. Cicero: “Qui se ipsum^d norit, primum aliquid ^esentiet se habere^e divinum, ingeniumque ^f ipse^g suum, sicut simulacrum aliquod dedicatum putabit²¹⁰. Ad Blondum: “Lex animi speculum. In vitreo speculo formam tua corrigit uxor. In legis speculo corrige, Blonde, tuam²¹¹.”

^d “*ipse*” (COL) ^{e-e} “*se habere sentiet*” (COL) ^f *add. “in”* (COL) ^g “*se*” (COL)

c. *Efficiens*, est principium, unde actio proficiscitur. Cicero: “Quae vis ^h est, quae magis arceat homines ab omni improbitate, quam si senserint, nullum ⁱesse in delictisⁱ discrimen²¹². Seneca: “Crescit licentia spiritus, servitute comminuitur; assurgit, si laudatur, et in spem sui bonam adducitur²¹³. Per peccatum mors. Innumeras liceat medicis adducere: mortis peccatum causa est unica, quod scit Adam. [p. 104]

^h *add. “enim”* (COL) ⁱ⁻ⁱ “*in delictis esse*” (COL)

d. *Finalis* est, propter quam aliquid fit. Hinc Seneca suadet causas terrae motus esse indagandas: “Quaeramus [...], quid estⁱ, quod terram ab infimo moveat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet:

²⁰⁹ Seneca, *De ira*, l. II, cc. 18-19: op.cit., 27-28.

²¹⁰ Cicero, *De legibus*, l. I, c. 22: COL, t. XVI, P. I, 68.

²¹¹ Nescitur quis sit auctor huius textus (apud Ciceronem non eum inveni).

²¹² Cicero, *Paradoxon III*, §II: COL, t. XIV, 332.

²¹³ Seneca, *De ira*, l. II, c. 21: SPO, 29.

cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes divisa discedat.” etc. “Haec ex quibus causis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit operae pretium? quo nullum maius est, nosse naturam”²¹⁴. Nativitas Domini: O ipso stabulum caelo felicius! in quo factus Homo Deus est, ut Deus esset Homo.

i “sit” (SPO)

13. *Antecedentia* sunt, quae sic antecedunt *Consequentia*, ut cum ipsis necessario cohaereant, qua ratione ab adiunctis distinguuntur, e.g.: Ortus est sol? ergo est dies. Celebris Ecclesiastes hinc arguit, ex pueritia in reliquae aetatis notitiam esse deveniendum: “Quare vultis scire, parentes, quales olim futuri sint filii et filiae vestrae? Attendite ad eorum studia et mores pueriles ac iuveniles. Tractant aleas et lusorias chartas? aleatores et tandem fures ne fiant merito timete. Tractant pocula et patinas? gulones eos videbitis. Tractant specula? vestium novitates admirantur et quaerunt? superbulos et comptulos Veneris alumnos alitis. Tractant rosaria, vel libros? pios, vel studiis addictos fore non male ominemini. Itaque si ad malum pronos videtis, in tempore mederi studete”²¹⁵.

Frangi potest prava indoles accurata institutione. Gratiae amissio et recuperatio: Gratia delicto si perditur, Ira manebit: Gratia, si precibus flectitur Ira, redit.

14. *Consequentia* sunt, quae sic *Antecedentia* consequuntur, ut ab his nunquam dirimantur, ut: Generose, [p. 105] strenue, fortiter in acie pugnavit, qui cecidit. Cicero: “Luculentam tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix”²¹⁶.

Hinc et Augustinus: “Heu! cur erubescis confiteri, quod facere nequaquam erubuisti? Melius est coram uno aliquantulum ruboris tolerare, quam in die iudicii coram tot millibus hominum gravi repulsa denotatum tabescere”²¹⁷.

²¹⁴ Seneca, *Ad Lucilium, Naturales Quaestiones*, l. VI: op.cit., 773-774.

²¹⁵ Nescitur quis sit iste “Ecclesiastes” et e quo opere hic textus provenit.

²¹⁶ Cicero, *Oratio Philippica* VII, c. 6: COL, t. VIII, P. II, 204.

²¹⁷ Non potui invenire hunc textum in operibus S. Augustini, secundum indicem generalem rerum et verborum.

Locus in nasutum: “Ortum te dicet, prisca de gente Nasonum: Qui cernet nasum, Romuliane, tuum”²¹⁸.

15. *Effecta* Cicero definiens: Locus, inquit, est, qui efficitur ex causis; ut enim causa effectum indicat, sic quod effectum est, quae fuit causa, denotat²¹⁹.

Venuste Muretus ab effectis Eloquentiam laudat: “An nescimus, Eloquentiam a gravissimis authoribus rerum omnium Reginam vocari? Haec enim est illa virtus, quae quamlibet in partem arbitrato suo flectit audientium animos, eosque pulchritudinis suae splendore obstupefactos, quibusdam velut habenis numerosae orationis regit. Haec illa est, quae consolatur moerentes, afflictos excitat, iacentes erigit; quae sceleratis exitio est, innocentibus praesidio, improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinae furores, et nefarie in patriam inita consilia dissipavit; hac togatus superavit armatos, ut vel inimicorum confessione omnibus triumphis maiorem adeptus lauream diceretur. Hac instructi qui sunt, maius omnibus tyrannis imperium in homines obtinent. Si quidem tyranni possunt illi quidem corpora contingere^a, animis nullam^b vim adhibere^b possunt; hi vero dominantur in animis, quaeque illis^c honesta atque utilia videntur, ea non facere modo alios, sed etiam velle cogunt; illi invitatis imperant, hi volentibus; illi et oderunt omnes, et [p. 106] odiosi sunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos, perpetua fama^d comitatur”²²⁰.

^a “constringere” (MOL) ^{b-b} “adhibere vim” (MOL) ^c “ipsis” (MOL)

^d “omnium benevolentia” (MOL); “benevolentia” (II ed.)

Virtutis Studium: Si gratos reddit virtus hominique Deoque: Eximit a multis si bene culta malis; si confert bona quaeque bonis, statuitque Beatos. Hanc quis perpetuo non veneretur, amet?

²¹⁸ In II editione dicitur quod est “iocus Poetae” Naso: “the cognomen of the poet P. Ovidius” (CLD).

²¹⁹ Cf. Cicero, *Topica*, c. 17: COL, t. I, 290.

²²⁰ Muretus M. A., Oratio III: *De utilitate ac praestantia litterarum humaniorum adversus quosdam earum vituperatores*: op.cit., vol. I, 30.

16. *Comparatio*, est rerum inter se collatio; quae tripliciter fit:
 a. Cum a maiori ad minus fit argumentatio. Cicero hinc ostendit, non puniendum Milonem, quod Clodium hominem sceleratissimum in Appia via occiderit, siquidem in eadem Papyrius vir ornatissimus a Clodio impune occisus fuit. “Itaque in eadem ipsa^a Appia via, cum ornatissimum virum^b Equitem Romanum M. Papi- rium occidisset (Clodius), non fuit illud facinus puniendum; homo enim nobilis in suis monumentis Equitem Romanum occiderat. Nunc eiusdem Appiae nomen quantas tragoedias excitat? Quae cruentata antea caede honesti atque innocentis viri silebatur; eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidae sanguinae imbuta est.”²²¹

^a “ista” (COL) ^b om. (COL)

Huc facit illud pii Vatis ad V. Beatissimam: “Si mihi, Virgo, faves, si Vatis vota secundas: Gratia non faveat de tribus ulla mihi. Optime. Virgo plena gratiarum est.”²²²

b. Cum a minori ad maius deducitur argumentum. Cicero: “Quid ^c stultius, quam [...] parare ^d pecuniam^e, equos, famulos, ^fvestes egregias^f, vasa pretiosa: amicos non parare optimam et pul- cherrimam vitae [...] supellectilem?”²²³

^c add. “autem” (LCL) ^d add. “; quae parantur” (LCL) ^e “pecunia” (LCL) ^f “vestem egregiam” (LCL)

In Ollum calamistratum: “Destruis, aedificas, disponis, surrigis, uris. Et torques miseram pectine et igne comam. Quam sapiens fieres, stupidum si, crine relicto, Tam multis coleres artibus, Olle, caput!”

c. Cum a pari ad aequale ratiocinamur. Cicero Archiam Ennio confert: “Rudium [p. 107] hominem, maiores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate eiciemus?”²²⁴

²²¹ Cicero, *Pro Milone*, c. 7: COL, t.VIII, P. I, 578-579.

²²² Nescitur quis sit ille “Vates” et de quo scripto haec allegatio provenit.

²²³ Cicero, *Laelius de Amicitia*, §55 (c. 15): LCL, Cicero XX, 164.

²²⁴ Idem, *Oratio Pro Archia Poeta*, c. 9: COL, t.VII, 336.

Lusus de Gunebaldo non Poeta ad Brennum non Historicum: “Iure Gunebaldum non censes, Brenne, Poetam; Iure Gunebaldus te negat Historicum. Nam licet Historiam tu pangas, ille Poesim: Omnia tu fingis, fingit at ille nihil”.

17. *Adiuncta* sunt ea, quae licet rem non componant, aut necessario comitentur, sunt tamen cum ea coniuncta.

Duplicia numerantur: Alia, quae rem praecedunt, his versiculis continentur: Causae, consilium, sermo, ac iniuria, mosque. Et promissa, minae, via, caetera, prima vocabis;

Alia, quae rem comitantur, his exprimuntur: Personas, res, atque locum Comitantia dices, instrumenta, modum, numerum, tempusque. Vicissim singulorum exempla afferre longum hic esset, sed ea videre cupientem ad l. I, c. 6, §1, ipsius *Reginae*, tum ad orationem Tulli pro Milone dictam et infra ad amplificationem remitto.

18. *Partium distributio* est, cum Genus in Species, vel totum in partes distribuitur, e.g. Virtus, est genus, species vero sunt: temperantia, prudentia, etc. Totum est Homo, partes sunt: caput, manus, pectus, et reliqua. Notandum autem est: tam species, quam partes, aliquando respectu inferiorum Genus et Totum esse. Nam temperantia respectu frugalitatis, continentiae, ieiunii est Genus; quae respectu virtutis est species: caput quoque respectu temporum, crinium, frontis, est Totum; quod respectu hominis totius est Pars.

Ex hoc illud [p. 108] Ciceronis pro M. Marcello desumptum est: “Obstupescant posteri certe imperia, provincias, ^a Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, triumphos audientes et legentes tuos. Sed, nisi haec Urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem atque^b domicilium certum non habebit”²²⁵.

^a *add.* “monumenta, munera,” (II ed.; COL) ^b “et” (COL)

²²⁵ Cicero, Or. *Pro M. Marcello*, c. 9: COL, t. VIII, P. III, 196.

Zoilus hinc Martialis²²⁶ depictus: Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine luscus: Rem magnam praestas, Zoile, si bonus es.

19. *Repugnantia* sunt, quae neque certa lege, neque numero inter se dissident; qua ratione a contrariis et dissimilibus discernuntur, e.g. Dissimilia sunt haec: ille albus, hic ruber; Contraria haec: illum amat, hunc odit; illum probum, hunc improbum esse putat. Repugnantia vero sunt: favere et nocere; amicum esse et detrahere, atque eiusdem generis.

Cicero Regem Deiotarum saltasse ex hoc loco negat: “Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria praeditus, nihil unquam, nisi severissime et gravissime, fecerit; is ea existimatione atque^a aetate saltavit?”²²⁷ In Alanum: “Egregie nuper me diffamavit Alanus, Euryalum iactat se tamen esse mihi”²²⁸. Sic lupus est benefactor ovi; sic frondibus ignis, sic niveis astris nubila tetra favent.

^a “*aeque*” (COL)

20. *Contraria* sunt, quae inter se ratione et re dissentiant. Quadruplicia Cicero in Topicis numerat:

a. *Adversa*, quae in eodem ^b plurimum differunt, ut: Amor, odium, humilitas, superbia. Cicero: “Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod non modo non occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique deberet”²²⁹. Loeti Vatis²³⁰ lyra: [p. 109] “Tristia, Loete, canens tristes solaris amicos. Nam bene qui cantat tristia, laeta facit”.

^b *add. “genere” (II ed.)*

b. *Privantia*, quando praepositio “IN” privat vocem ea vi, quam haberet, si ea caruisset, ut: Iustitia, iniustitia; probitas, improbi-

²²⁶ Cf. Anon., s.v. *Zoilo (lat. Zoilus)*: DEI XII, 1006: “Storico e retore greco di Anfipoli (4° sec. a.C.). [...] acquistò celebrità per la sua critica ad Omero, [...] per cui fu detto... ‘frusta di Omero’”.

²²⁷ Cicero, *Oratio Pro Rege Deiotaro*, c. 10: COL, t. VIII, PI, 504.

²²⁸ Non inveni hunc textum in operibus Ciceronis, secundum indicem.

²²⁹ Cicero, *Oratio Pro P. Sulla*, c. 2, §7: Ciceronis M. T. *Opera*, Turici 1826 (COT), vol. II, P. II, 116.

²³⁰ Forsan agitur de Laeto Pomponio (1428-1497); cf. Anon., s.v. *Leto, Pomponio*: DEI VI, 829-830: “Umanista [...] [insegnava] alla Sapienza”.

tas, etc. Muretus: “Iustitia civitates a parvis et humilibus profectae principiis brevi tempore ad magnam potentiam pervenerunt; iniustitia florentissimae et opulentissimae breviori tempore funditus conciderunt”²³¹.

In Probum: “Es Probus, es fateor, Probe, solo nomine; sed re Improbus: hoc etenim non proba vita docet”²³².

c. Sunt *Relata*: quae cum aliquo, ut dicit optimeque docet nos-ter Cicero, conferuntur; vel, quae se mutuo, ut docent Dialectici, respiciunt, e.g. Pater, Filius; Dux, miles; simplum, duplum; longum, breve; datum, acceptum; mors, vita, etc. Cicero: “Quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria”²³³.

Idem: “Quamobrem, si vitae cupiditas contra rem publicam est turpis, certe multo mortis cupiditas^a turpior fuisset cum pernicie civitatis”²³⁴.

^a add. “*mea*” (COL)

Medica D. Petri Umbra: “Quid tua lux possit, didici te, Petre, magistro, Quando fugat morbos corporis Umbra tui”.

d. *Negantia* sunt, quorum unum negat, quod affirmatur ab altero. Sic Muretus, de Rom. HeroPhilosophis: “Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non sermonibus philosophabantur: quod pulcherrimum ac verissimum est philosophandi genus”²³⁵.

Spes alit. Illud, quod veteri celebratur carmine, credo. Spes alit, at pinguem. Spes, Clite²³⁶, nulla facit.

Atque hic internorum locorum finis.

21. SECUNDUS FONS Inventionis. Loci sunt *Extrinseci* numero 7: Praeiudicium, fama, rumor, tormenta, tabulae, testes, iusiurandum.

a. *Praeiudicium* est, eadem ipsa [p. 110] de re, qua de agitur, lata sententia. Hinc Cicero ostendit Archiam Poetam esse in urbe

²³¹ Muretus M. Antonius, Oratio IX: *De Iustitiae Laudibus: Opera*, Lugduni 1789, 80.

²³² Indubitanter est effatum auctoris, quia in II ed. invenitur alia eius versio.

²³³ Cicero, Oratio *Pro M. Marcello*, c. I: COL, t. VIII, P. III, 186.

²³⁴ Idem, Oratio *Pro Cn. Plancio*, c. 37: COL, t. VII, 412.

²³⁵ Muretus, Or. VII: *De moralis Philosophiae Laudibus*: op. cit., t. I, 66.

²³⁶ Cf. CDLI, s.v. *Clitus*: “uno dei generali di Alessandro il Grande [...]”

retinendum, quod is iam ab aliis civitatibus confoederatis pro cive receptus et muneribus cultus fuerit. “Itaque hunc”, ait, “et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate caeterisque praemiis donarunt: et omnes, qui aliquid ^apoterant de ingeniis^a iudicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt”²³⁷ etc.

^{a-a} “*de ingeniis poterant*” (COL)

Praejudicatum Exilium. Pulsus in exilium generis nostri author Adamus [s], quid, nisi in exilio nos remanere iubet.

b. *Fama*, est sermo in vulgum sparsus vel de factis, vel de futuris rebus plerumque falsus. Martialis:

“Fama refert nostros te, Fidentine, libellos,
Non aliter populo, quam recitare tuos.”²³⁸

c. *Rumor*, est nuntium de re aliqua, vel a certa, vel ab incerta persona divulgatum. Cicero: “Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare”²³⁹ etc. Fuga Philandi ex praelio. Rumor erat belli te decubuisse, Philande: Tu fugiendo probas, quod nisi rumor erat.

d. *Tormenta*, sive quaestiones sunt torturae^b, in quibus per aliquos cruciatus veritas extorquetur. Cicero: “Quid opus est torture? ^c occideritne? occidit. Iure, an iniuria? Nihil ad tortorem”²⁴⁰.

^b *per inadvertentiam omissum in IV ed.* ^c *add.* “*Quid quaeris?*” (COL)

Vermis conscientiae. Vis fugere hunc vermem, Titii, qui viscera rodit? Peccatum, ex quo nascitur ille, fuge.

e. *Tabulae* sunt, sive leges, sive testimonia, scripto producta. Cicero: “Quod si duodecem tabulae nocturnum furem, quoque modo, diurnum vero^a, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoque modo quis interfectus sit, puniendum

²³⁷ Cicero, *Oratio Pro Archia Poeta*, c. 3: COL, t. VI, 325.

²³⁸ Martialis, *Ad Fidentinum*: Epigrammata, Lugd. Batavorum 1656, 44.

²³⁹ Cicero, *Oratio Pro Milone*, c. 18: COL, t. VIII, P. I, 395.

²⁴⁰ Idem, *ibid.*, c. 21: op. cit., *ibid.*, 399.

putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?”²⁴¹ In Blancum. Longaevam ducit vitam reverens [p. 111] parentes filius; haud vivet, non reverendo, diu. Hoc siquidem Tabulae divinae, Blance, loquuntur; quid sperare potes percutiendo patrem?

^a “autem” (II ed.; COB)

f. *Testes* sunt duplices: Alii, qui iudici sistuntur, ut de re facta, vel dicta, ore dent testimonium. His Cicero pro Archia Poeta usus: “Adest”, inquit, “vir summa auctoritate, et religione, et fide L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, ^bhomines nobilissimi^b: qui^c huius iudicii causa, cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt”²⁴². Alii sunt, viri sapientes, ex quorum libris ad rem confirmandam, vel infirmandam, testimonia auctoritatis plena desumuntur. Cicero: “^dRerum autem omnium^d nec aptius ^e quicquam ad opes tuendas, quam diligere; nec alienius, quam timeri. Praeclare ^f Ennius: «Quem metuunt oderunt: quem quisque odit periisse expetit»”²⁴³. Praedestinatio. Quis male, caelorum Regnum sperabit, agendo? Horrisonam metuet quis, bene agendo, stygem? Si post fata hominem quemvis sua facta sequuntur: non quod ego, sed quod pagina sacra docet.

^{b-b} “nobilissimi homines” (COL) ^c om. (COL) ^{d-d} “omnium autem rerum” (CDOT) ^e add. “est” (CDOT) ^f add. “enim” (CDOT)

g. *Iusiurandum* est affirmatio vel negatio, rei sacrae contrectatione religiosa. Cicero: “Ego, cum in concione, abiens magistratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quae constitueram; cumque is mihi tantummodo, ut iurarem, permetteret: sine ulla dubitatione iuravi, rem publicam atque hanc urbem mea unius opera esse

²⁴¹ Cicero, Oratio *Pro Milone*, c. 3: *Opera*, Basileae 1687 (COB), 573s.

²⁴² Idem, Oratio *Pro Archia Poeta*, c. 4: *Opera*, Lipsiae 1814-21 (COL), t. VI, 326-327.

²⁴³ Idem, *De officiis*, l. 2, §7, Torino 1870 (CDOT), 74.

salvam”²⁴⁴. In maledicum. Iurasti sacro te doemona fonte negare: An non periurus, cum maledicis, eris?

22. TERTIUS INVENTIONIS FONS est, quem nec definitionibus illustro, utpote nostro aevo usitatissimum.

Continet in se: Adagia, sententias, auctoritates, apophthegmata, exempla, hieroglyphica, emblemata, symbola, stemmata, oracula [p. 112], fabulas, apologos, sacras literas, variam eruditionem, multaque alia, si quae ad illustrandam, vel ornandam faciunt orationem; de quibus prolixè in ipsa *Regina Artium*, lib. I, c. ultimo actum est.

ADMONITIO

Hic iam concludo Inventionem primam Rhetorices partem, monendo Tyrones Eloquentiae, ne putent, omnibus his locis quavis in oratione opus esse; verum sciant, pro temporis et aliarum circumstantiarum ratione, adhibito summo delectu, hunc vel illum usurpandum, et ad summum quatuor hinc rationes ad aliquid probandum vel improbandum (una quandoque ratio principalis sufficiat) sumendas, et per argumentationes, prout sequenti capite docetur, et in praxi infra monstratur, disponendas.

CAPUT III De Dispositione

1. DISPOSITIO est rerum inventarum in ordinem distributio. Hoc enim est alterum Oratoris opus, ut ubi aptas ad propositum dicendi scopum tangendum rationes repererit, eas sciat dirigere certa via Argumentationum. Argumentationis vero (quae est Argumenti per orationem explicatio) potissimae sunt species octo: syllogismus, enthymema, inductio, exemplum, dilemma, sorites, epicherema, collectio.

²⁴⁴ Cicero, *Oratio In L. Pisonem*, c. 3: COL, t. VIII, P. I, 299-300.

2. *Syllogismus* est, oratio ex ipsa re aliquid probabile eliciens, quod expositum et per se cognitum, sua se vi et ratione confirmet. Brevius: syllogismus est argumentationis forma, ex duabus propositionibus aliquid tertium concludens. Apud Dialecticos presse, ab Oratoribus fuse tractatur. Habet autem tres, quatuor [p. 113] aliquando, aut quinque partes, atque tunc ratiocinationis quinquepartitae nomen sortitur; quam Cicero vocat perfectissimam. E.g. Si quis vellet suadere: *Castitati esse studendum*: sumere posset hanc rationem ex genere: *quia Castitas est virtus*. Hinc ad speciem argumentum ducens inventionem suam tripartito syllogismo sic disponderet. MAIOR: Omni virtuti est studendum. MINOR: Castitas est virtus. CONCLUSIO: Ergo Castitati est studendum. Ex hoc Dialectico brevi syllogismo formo longiorem Oratorium, additis probationibus maioris et minoris propositionum.

SYLLOGISMUS ORATORIUS DE CASTITATE

Qui unicuique virtuti assiduam diligentissimamque operam recuset navare, eum ego non solum hominum vilissimorum abiectissimo gregi, sed etiam ipsis animantibus ac belluis, ratione sagacique intellectu destitutis, iure merito opinor esse postponendum: siquidem ea sola de causa homo rectae rationis atque consilii particeps esse dignoscitur, cum velis, ut aiunt, remisque ad studium virtutis contendit.

Nam qua ratione brutum esse animal dicimus, quod solum ea, quae sensibus arrident et blandiuntur, appetat: hac e diverso perfectum illum esse hominem statuimus, qui non nisi honestis oblectatur, nec aliquid, quod aliquam saltem speciem virtutis non praesferat, amplecti cupit: cum, teste Aristotele sapientissimo, “per virtutes homines bene instituti compositique evadunt”²⁴⁵. Quid, quod non solum homines aspectu iudicioque probatissimos, at quodammodo deos, virtus nos efficit, quae divinum quid-

²⁴⁵ Cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, ed. Ramsauer, Lipsia 1878, l. II, c. 6. In hac editione Latina hoc dictum diversis verbis exprimitur.

piam est? atque cum clara aeternaque habetur, claritatem nobis [p. 114] infinitam parit et immortalitatem.

Iam vero Castitatem inter reliquas virtutes non aliter quam solem inter omnia sidera principatum tenere, nemo iustissimus rerum arbiter non iudicabit. Quid enim potest mortales Superis immortalibus magis commendare, quam castae mentis integritas? quid angelicis mentibus^a pares, aut certe superiores reddere, quam in fragili vitro, corpore dico humano, pretiosissimum ac pulcherrimum virginitatis liliū optime custoditum, minime corruptum? quid denique fragrantiorē odorem terra caeloque spargere, hoc flore virgineo, ut rarissimo, ita nobilissimo, venustissimo, praestantissimo?

^a “*spiritibus*” (II ed.)

3. Quodsi VIRTUTEM, eam esse animi vim dicimus, quae corpori moderatur, quae affectus accipit cognoscitque, et quo iusserit recta intentio, perducit ac dirigit, in eo perseverans habitum animae optimum comparat quidem, denique Deo perfruitur; haec omnia Castitati quis non attribuat^b? quis eam corporis moderatricem non agnoscat^c? quis tandem ^d Deo frui neget? quoniam ipsa divina pagina testante, mundi cordis mortales Deum videbunt²⁴⁶.

^b “*adscribat*” (II ed.) ^c “*nominet*” (II ed.) ^d *add.* “*illam*” (II ed.)

Castimoniam itaque ab omnibus amari et coli, castimoniam singulari diligentia custodiri, ^a atque inviolatam semper convenit retineri. Praesertim vero illi Castimoniae studio sedulam ut dent operam necesse est, qui propius ad Numen purissimum per voluntariam ^b fidei professionem accesserunt. His illud Hieronymianum continuo animo volvendū atque meditandum est: “Quacunque virtute polleas, quibuscunque operibus niteas, si cingulo Castitatis careas, omnia per terram trahis”²⁴⁷.

^a *add.* “*maxima sub custodia servari*” (II ed.) ^b *add.* “*orthodoxae*” (II ed.)

²⁴⁶ Cf. Mt 5, 8.

²⁴⁷ Non inveni hunc textum in operibus Hieronymi, secundum indicem generalem verborum in PL.

4. *Enthymema* communiter definitur, Imperfectus [p. 115] Syllogismus, ex una propositione, quae Antecedens, et conclusione, quae Consequens dicitur constitutus. Ex. gr. *Castitas virtus est, ergo exercenda*. Hic ad perfectum syllogismum deest Maior propositio haec: *Omnis virtus est exercenda*.

Nota 1. Posse hanc Argumentationem fieri tripartitam: quando Antecedentis vel Consequentis una aut plures probationes afferuntur.

Nota 2. Tam in perfecto quam in imperfecto syllogismo permisceri propositionum ordinem ad arbitrium Oratoris. Licet enim quandoque, immo venustum est, ut assumptione vel conclusione ratiocinatio inchoetur; quod passim rhetores docent, et oratores solent observare. Quodsi aliqua pars seu propositio syllogismi clara fuerit, eam rationibus haud opus est probare; immo quandoque clarae propositiones reticendae sunt. Ut autem non praeceptis solum sed etiam exemplis doceam, oratorie tractati Enthymematis praxim subicio, nempe Oratiunculam, qua Filius Parenti Natalem Servatoris nostri gratulatur.

ENTHYMEMA ORATORIUM

Quantis affluat bonis Natalis aeterni Solis Lux, M[agnifice?] D[omine?] Parens, non facile quivis exprimat. Divitias illius, laetitiam, felicitatem, nec Tullius ipse Latinae facundiae parens digna oratione praedicavit. Universa totius universi emolumenta atque bona vincunt ea, quae increato oriente Sole omnes terras, dicam potius omnes homines cumularunt.

Inops erat egentissimusque noster orbis caelestium donorum, donec in eo Caelestis Rex appareret. Incredibilis terrarum sola premebat siccitas, antequam rorantia sidera, an potius nubes, tot [p. 116] expetitam divorum Patrum votis Pluviam demisissent. Una Christi natalis dies anteaetorum saeculorum sterilitatem compensavit. “Parvulus enim”, ut sacri Vatis ore loquar, “natus est nobis” [Is 9, 6] is, a cuius ortu, nisi melius dixerō, occasu, nostrum omnium splendor salusque pendet. Nihil nobis profuisset nasci, nisi hodierna die nasceretur Homo Deus natales nostros suo nobilitaturus.

Divini amoris flamma arsisset nemo, nisi consumens omnia Ignis frigidus in decembre stipulas inter Bethlemitici stabuli excitatus totam peccati hiemem fugasset. Aeterna mors universos morabatur^a mortales, si hac, quam solenissimo cultu celebramus, Luce communis usuram lucis mortis tenebrarum Triumphator non accepisset. Quis illud taceat? Populum continuis obvallatum tenebris quasi post Aegyptiam noctem Lucem vidisse; cui? sibi exortam. Tanta vero est Lucis istius claritas, tanta est, ut omnem hominem venientem in hunc mundum, illuminet²⁴⁸. Scilicet, lucente hoc nobis exorto Sole, quantavis, etsi lethiferam, nebularum caliginem discuti necesse est. Alia nempe istius est, alia creati solis natura, quem densae quandoque nubes operiunt; huius lucem ne Cimmeriae quidem peccatorum tenebrae²⁴⁹ sustinent; protinus, ubi affulserit, dissipantur.

^a “*praestolebatur*” (II ed.)

Sed pacem etiam, optimum caeli donum, sperare nos caelites iubent; qui nascente pacis Principe canunt: In terra pacem esse hominibus bonae voluntatis²⁵⁰. Sane tametsi nobis alia bona Christi Natalis non attulisset, maximum istud, M.D. Parens, et pulcherrimum bonum fuerit, quod **poscimus omnes**. Adeo vero hoc amplum est, ut si quando, profecto hodie verius cecinisset noster [p. 117] Sarmaticus vates: “Pace subsultant iuga, pace rident Tetricae rupes”²⁵¹.

Denique, ne hunc ortum aeterni Solis faecundum esse dubitemus, Vineae Engaddi²⁵² strictissima hieme floruerunt: ne laetitia eundem carere putemus, tempestive praedixit illam sacer Vates: “Laetabuntur”, aiebat, “coram te, sicut qui laetantur in messe, sicut ^avictores exultant³ capta praeda, quando dividunt spolia” [Is 9, 3].

^{a-a} “*exultant victores*” (BSV)

²⁴⁸ Cf. Io 1, 9.

²⁴⁹ Cimmericus, derivatur a verbo Cimmericii “popolo della favola..., in un paese avvolto costantemente nelle tenebre e nella nebbia” (CDLI).

²⁵⁰ Cf. Lc 2, 14.

²⁵¹ Sarbievius, M. Casimirus, *Lyrice*, l. I, Ode I: *Lyriceorum Libri IV*, Lutetiae Parisiorum 1647, 8.

²⁵² Cf. Cant 1, 13/14: “Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi”.

Quis hoc maius gaudium Divino in Natali exigat? quis vehementiorem laetitiam aeterni Solis in ortu desideret? Sed ne plura verba quam tempus aut res ipsa postulat, faciam me quoque hodierno die miris, fateor, laetitiis gestire; partim quod immensorum fructuum humanum in genus ex Divinae Sobolis Natali promanantium particeps existam, partim quod felicissima incolumitate et inexplicanda felicitate perfruenti Dominationi Vestrae eiusdem Natalis redeuntem lucem gratuler; gratulor, inquam, affectu intimo et ut felicior per annos Nestoreos²⁵³ redeat, non frigidus animi sensu voveo.

VIDE, ut hoc breve dialecticum Enthymema (Multa nobis bona attulit Christi Natalis: ergo tibi eum gratulor) per solam enumerationem oratorie amplissime dilatatum est.

5. *Inductio*, est oratio, quae rebus non dubiis captat assensum eius, quicum^a instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quaedam res propter similitudinem earum rerum, quibus assentitur, probetur.

^a N.B. correctores: *Pro pronomine relat. qui, quae, quod "an ablative qui occurs in quicum, with whom" (Bennett, New Latin Grammar, New York 1925, 51).*

Cicero: de Invent., l. I, n. 57, scriptum legis contra sententiam defendit hoc modo:

PRAXIS I

“Si, Iudices, id, quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, ascribat ad legem, et addat ^b: «Extra quam si quis [p. 118] rei publicae causa exercitum non tradiderit», patiemini? non opinor. Quodsi vosmet ipsi, quod a vestra religione et sapientia remotissimum est, istius hominis^c causa hanc eandem exceptionem, iniussu populi, ^d ascribi iubeatis, populus Thebanus ^epatieturne id^e fieri? Profecto non patietur. Quod ergo ascribi ad legem nefas est, id sequi, quasi iam^f ascriptum sit, certumne vobis videtur? Novi vest-

²⁵³ Nestoreus Nestor: “re di Pilo;... visse tre generazioni d'uomini” (CDLI).

ram intelligentiam, non potest ita fieri^h, Iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque a vobis scriptoris voluntas potest: videte, ne multo indignius sit, id re et iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest²⁵⁴.

^b *add. "exceptionem hanc" (II ed.; COL)* ^c *"honoris" (COL)* ^d *add. "ad legem" (COL)* ^{e-e} *"id patietur ne" (COL)* ^f *om. (COL)* ^g *"videatur" (COL)* ^h *"videri" (II ed.; COL)*

PRAXIS II

Quis hominum bonus iudicandus?

"Quae conditio rerum, eadem et hominum est. Navis bona dicitur, non quae pretiosis coloribus picta ^a, nec cui argenteum ^b rostrum est, nec cuius tutela robore^c caelata est, nec quae fiscis ac opibus regiis pressa est, sed stabilis ac^d firma, et iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendam^e maris iniuriam^f solida, gubernaculo parens, velox et consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui^g vagina gemmis distinguitur; sed cui ^h ad secundum subtilis acies, et mucro munitum omne rupturus. Regula, non quam formosa, sed quam recta sit, quaeritur; etⁱ quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est.

^a *add. "est" (SPO)* ^b *add. "aut aureum" (SPO)* ^c *"ebore" (II ed.; SPO)*
^d *"et" (SPO)* ^e *"ferendum" (SPO)* ^f *"incursum" (SPO)* ^g *"cuius" (SPO)*
^h *add. "et" (SPO)* ⁱ *"Eo" (SPO)*

Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum faeneret, a quam multis salutetur, quam pretioso incubatⁱ lecto, quam perlucido ^k bibat poculo^k, sed quam bonus sit. Bonus autem est, si ratio recta et explicata^l est ^m. [p. 119] Haec vocatur virtus: hoc est honestum et unicum hominis bonum²⁵⁵.

^j *"incubat" (II ed.; SPO)* ^{k-k} *"poculo bibat" (SPO)* ^l *"explicata" (SPO)*
^m *add. "et ad naturae suae voluntatem accommodata" (SPO)*

²⁵⁴ Cicero, *Rhetorica - De Inventione Rhetorica*, I, I, c. 33: COL, t. I, 238.

²⁵⁵ Seneca, L.A., ep. 76: *Opera omnia*, Antverpiae 1652 (SPO), 524-525.

6. *Exemplum*, est argumentatio, in qua unum ex altero deducitur, ac colligitur, propter mutuam quandam similitudinem atque consensum, qui in utroque reperitur, e.g.: Tam in subiugandis, quam in gubernandis provinciis, singulari clementia utendum est principi.

Hac si Alexander ille Macedo praeditus non fuisset, profecto maximam orbis partem Macedonico regno non adiecisset; neque tot nationum diversarum moribus et legibus populos in officio et obsequio continuisset.

Alterum huius argumentationis exemplum habes apud Tullium l. I. de divinatione sic tractatum: “Nihil ^a est profecto^b futurum, quod potest aliqua procuracione accidere, ne fiat. Atque ^c ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam.

^a *add. “autem” (COL)* ^b *“pro certo” (COL)* ^c *add. “ego” (COL)*

Quae enim vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus senectutis esset habiturus? Abeamus a fabulis, propiora videamus. Clarissimorum hominum nostrae civitatis gravissimos exitus in consolatione nostra collegimus.

Quid igitur? Ut omittamus superiores; Marcone Crasso, putas, utile fuisse, ^d cum maximis opibus fortunisque florebat, scire, sibi, interfecto ^e filio, exercituque deleto, trans Euphraten cum ignominia et dedecore esse pereundum? An Cn. Pompeium censes, ^f suis tribus^f consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, laetaturus fuisse, si scisset, se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri amisso exercitu; post mortem vero ea consecutura, quae sine lachrimis non possumus dicere? Quid vero Caesarem putamus? si divinasset fore, ut in eo senatu, quem [p. 120] maiore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeiana^g, ante ipsum^h Pompei simulachrum, tot centurionibus suis inspectantibus, a nobilissimis civibus, partim etiam a se ⁱ rebus omnibus ornatisⁱ, trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus ^j amicorum nullus^k, sed ne servorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi vitam acturum fuisse?”²⁵⁶

²⁵⁶ Cicero, *De Divinatione*, l. II, cc. 8-9: COL, t. XV, 570-571.

^d add. “tum,” (COL) ^e add. “Publio” (COL) ^{ff} “tribus suis” (COL)
^g “Pompeia” (COL) ^h “ipsius” (II ed.; COL) ⁱⁱ “omnibus rebus ornatis”
 (COL) ^j add. “non modo” (COL) ^k om. (COL)

Certe igitur, ignoratio futurorum malorum utilior est, quam scientia.

7. *Dilemma*, est argumentationis forma in duas partes seu rationes divisa; quarum utraque plane sic ferit adversarium, ut utram partem concesseris, reprehendaris. Hinc, cum quasi duobus cornibus, propositionibus suis armatum sit *Dilemma*, cornutus etiam *Syllogismus* nuncupatur. Seneca: “Aut potentior te, aut imbecillior laesit. Si imbecillior, parce illi; si potentior, tibi”²⁵⁷.

En et altera

PRAXIS III

*Artemisia suadet Xerxi, ut Mardonio in Graecia ad vexandos Graecos relicto, ipse redeat in Persiam*²⁵⁸.

Herodotus, lib. 8.

“Arduum, ^a, Rex, me dicentem ^b optima, ^c prosperorum consilia^c dare: tamen ex^d statu praesentium rerum mihi videtur esse faciendum, ut tu ipse domum remees: Mardonium vero hic relinquo cum iis, quos vult, si modo velit ipse^e, atque recipiat se ista facturum. Nam sive ea, quae ait se velle, subegerit et haec ei ex animi sententia succedant, tua res, Domine, agitur: quia id tui servi effecerint. Sive Mardonio contra opinionem suam contingat, non magna sane calamitas erit, salvo et te et rerum domesticarum statu. Etenim, si incolumis es et domus tua, profecto Graeci saepe numero pro seipsis multa certamina cursitabunt.

^a add. “inquit” (HHF) ^b add. “tibi” (HHF) ^{c-c} “prosperum consilium” (HHF) ^d om. (HHF) ^e “ille” (II ed.; HHF)

²⁵⁷ Seneca, *De ira*, l. III, c. 5, in fine: *Opera*, Antverpiae 1652, 44.

²⁵⁸ Cf. Costanzi V., s.v. *Artemisia*: EI IV, 671: “[...] contribuì con cinque navi alla spedizione di Serse contro la Grecia nel 480 a.C. [...] Dopo la battaglia di Salamina, ella sconsigliò Serse di marciare contro il Peloponneso, e lo esortò a tornarsene in patria, lasciando Mardonio in Grecia”.

At^a si quid contingat Mardonio cladis, [p. 121] id nullius erit momenti, Graecique vincendo non vicerint, servo tuo interempto. Tu vero Athenis incensis (cuius rei gratia expeditionem sumpsisti) reverteris”²⁵⁹.

^a om. (HHF) ^b add. “viri amplissimi,” (MOL)

8. *Sorites*, est argumentatio, quae multas rationes, gradatim et acervatim involvit. Cicero, Tusc. 5:

“Omne bonum laetabile est; quod autem laetabile, id praedicandum et praesferendum; quod tale autem, id etiam gloriosum; si vero gloriosum, certe laudabile; quod autem laudabile, profecto etiam honestum; quod bonum igitur, id honestum”²⁶⁰.

Ad Ciceronis imitationem Muretus quoque hac argumentatione commendationem humaniorum litterarum contexit, vol.I, or. 2:

“Magna omnino vis, magnumque momentum positum est in literis, ^b ad conservandas, bonisque ^c omnibus cumulandas^c civitates. Nam cum felicitas publica, ad quam ^d omnia referenda sunt, e singulorum ^e felicitate constet: singulorum autem felicitas in excolenda ^f et exercenda^f virtute praecipua^g ^h sit; et ad perfectam virtutem consequendam, necessariam quandam praecursionem adhibeant literae: illud profecto consequitur, ut, nisi in qua litterarum cultura vigeat, florere absolute civitas nulla possit”²⁶¹.

^{c-c} “cumulandas omnibus” (MOL) ^d add. “humana” (MOL) ^e add. “civium” (MOL) ^{f-f} “exercendaque” (MOL) ^g “praecipue” (MOL) ^h add. “sita” (MOL)

Nota: Cavendum esse in Sorite, ne in transversione aliquid illegitimi committatur, sed omnes rationes certae debent esse atque probabiles.

9. *Epicherema*, est breviter comprehensa ratiocinatio, cuius omnes partes in unum conferuntur.

²⁵⁹ Herodotus, *Historiae*, l. VIII, Francofurti 1620 (HHF), 533.

²⁶⁰ Cicero, *Tusculanae Quaestiones ad M. Brutum*, l. V: *Opera*, Basileae 1687 (COB), 1156.

²⁶¹ Muretus, M. Antonius, Oratio II: *De Laudibus Litterarum: Opera omnia*, Lugduni 1789 (MOL), t. I, 18.

Cicero, Pro Deiotaro: “En crimen, en causa: cur Regem fugitivus, Dominum servus accusat^a”²⁶². Hic talis latet syllogismus: “Sine causa non debet servus Dominum accusare. Hic medicus est Deiotari servus. Ergo etc.”²⁶³.

^a “accuset”(COB)

Curtius, lib. I, c. 5: “Fortunam ^b pressis manibus tene: lubrica est, nec invita teneri [p. 122] potest”²⁶⁴. Hinc evolvo Enthymema: Fortuna ^clubrica: ergo^c.

^b add. “tuam” (CAL) ^{c-c} “lubrica est. Ergo pressis manibus tenenda” (II ed.)

10. *Collectio*, est absolutissima argumentatio, quinque partibus constans: propositione, ratione, rationis confirmatione, expolitione, complexione. Huius est eiusmodi

PRAXIS IV

Iracundi homines omnino mihi bonorum consortio indigni videntur esse, ex eoque propemodum amovendi sunt. Nam communem pacem assiduo turbare non desistunt; qua cum nihil utilius, tum iucundius nihil sub coelo reperiri potest. Etenim cum sint ipsimet inquietissimi, tales quoque alios videre cupiunt, partim ne solis animi furor adscribatur, partim ne gaudio suo priventur, quod ex sui similibus concipiunt.

Quippe uti illi, qui rarissime solvuntur in risum, non libenti oculo ridentes intuentur; tristes vero laetis nisi coacti accedunt, et silentii amantes procacem garrulamque turbam devitant: ita hi furiosi pacificos non amant, et parium consuetudine oblectantur.

Amovendi sunt igitur ex coetu illo, in quo unio, pax et amor vigeat, homines illi, quibuscumque effrenis iracundiae impetus

²⁶² Cicero, Or. *Pro Deiotaro*: COB, 597.

²⁶³ In II editione hic syllogismus praeceditur his verbis: “Ex hoc Epicheremate doctissimus Cyprianus hunc Syllogismum eruit”.

²⁶⁴ Curtius, *De rebus Alexandri M. Historia* (CAL), l. VII, c. 8, 392.

dominatur; qui domesticae tranquillitatis turbatores existunt, qui nisi cum similibus esse possunt.

Nota: In hac argumentatione, propositionem esse id, quod orator vult probare; rationem id, quo propositio probatur; huius rationem id, quo propositionis ratio confirmatur; expolitionem id, quo illustratur rationis prioris confirmatio per exempla plerumque vel similitudines; tandem complexio est, in qua omnes priores collectionis partes compendiose comprehenduntur et propositio infertur.

11. Istis octo argumentationis formis expositis [p. 123] inventae rationes ab oratore ad confirmandam causam sunt applicandae; sed ipsa *Oratio* (quae est earum rerum, quas mente conceperis, clara, docta et artificiosa, per externum sermonem expositio atque explicatio) generaliter *in sex partes dividitur*, quae sunt: Exordium, Propositio, Confutatio, Narratio, Confirmatio, Peroratio; quanquam particularium orationum alia methodus est.

12. *Exordium*, est initium orationis, in quo animus Auditoris ad audiendum disponitur: quod fit, cum attentos, dociles et benevolos Auditores clara brevitate constituimus. Hae namque sunt virtutes Exordii: attentio, benevolentiae conciliatio, docilitas, brevitatis, at perspicua.

Attentio, Trapezuntio docente²⁶⁵, paratur: si demonstres eam rem, de qua sermo instituitur, aut magnam, aut novam esse; aut ad Religionem, rempublicam, eos ipsos, qui audiunt, vel quos caros habemus, vel ad viros illustres spectare: si eius utilitas, ac iudicatio aperietur: ac demum rogandi sunt Auditores, ut attente audiant.

Benevolentia, tum a personis audientium, oratoris aut alterius cuiusquam de quo sermo est, tum ab ipsa causa sive quaestione, quae tractatur, conciliari solet; sed magis utramque, et attentionem et benevolentiam, dicentis auctoritas, eruditio, fama, probitas et eloquentia comparat.

Docilitas fit expositione materiae, de qua sit dicturus orator, sive manifestatione scopi, ad quem tendit intentio dicentis. Ita

²⁶⁵ Non potui identificare hunc magistrum artis rhetoricae.

enim Tullius: “Dociles auditores habere poterimus, si summam causae breviter exponamus^a”²⁶⁶.

^a “*exponemus*” (COL)

Brevitas dilucida apparere debet in Exordio; ne scilicet longitudine admirationem et taedium pariat, obscuritatem vero si nimis arcum fuerit, afferat: magis tamen longitudo vitanda [p. 124] est, quae non secus orationis^b defaediat, atque caput improporionatum hominis formam. Optimum ergo fuerit exordium, si breve clarumque; si benevolum, attentum, docilemque reddat auditorem.

^b “*orationem*” (II ed.) ^c *add. “fuerit”* (II ed.)

Porro FORMAE exordiendi multiplices a me partim inventae, partim collectae sunt. Imprimis enim Exordia fieri solent per quamcumque argumentationem: maxime per syllogismum, enthymema, collectionem. Tum ex abrupto: a deprecatione, ab increpatione, expostulatione, emphasi: a conquestione, commiseratione, repentino motu laetitiae, divisione: ab exclamatione, adiunctis, hieroglyphico, apophthegmate, aenigmate, exemplo, effato insigni, ex abundanti: a quaestione aliqua, contrario, similitudine, dissimilitudine, conseutudine, fictione, iudicio, sententia, notatione, dicto alicuius aut facti; ab antiquitate, opinione, occasione seu eventu, invocatione, occupatione, admiratione: a connexione, simplici rei expositione, vel consilii: ex visceribus causae; a proverbiiis, symbolis, comparatione, laude, timore, novitate rei: et denique ab historia, oratoris officio, apologo, parabola, et similibus. Quis alias plures exordiendi formas hic desideret? praxes vero qui earum desiderat, ipsius *Reginae* adeat librum secundum.

13. *Propositio*, est pars orationis, qua orator informat Auditorem, quid et qualiter sit dicturus.

Cicero, Pro Caecina: “Ego vobis hodierna^a die causam profecto offeram^b, ne diutius de controversia nostra, ac de communi iure dubitetis”²⁶⁷.

^a “*hodierno*” (COL) ^b “*auferam*” (COL)

²⁶⁶ Cicero, *Ad Herenium*, l. I, c. 5: COL, t.I, 15.

²⁶⁷ Cicero, *Oratio Pro A. Caecina*, c. 4: COL, t. VI, 46.

Duplex est propositio: *Simplex*, qua utitur orator, cum de una tantum re se dicturum statuit. Cicero: “Dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quod^c sequi possitis, habeatis”²⁶⁸. [p. 125] *Composita* est, (partitio ac divisio aliter dicta) qua utendum est, cum de pluribus rebus sermo fit, et in aliquot puncta seu partes dividitur confirmatio. Cicero: “Primum mihi videtur de genere belli; deinde de magnitudine; tum de Imperatore deligendo esse dicendum”²⁶⁹.

^c “*quid*” (COT)

Octo praecipue modis propositio exponi potest:

- a. Per simplicem narrationem, cum orator simpliciter exponit, quid sit dicturus.
- b. Per fuguram subiectionis eleganter proponimus.
- c. Per reiectionem venuste propositio enunciatur.
- d. Per negationem.
- e. Per repetitionem, tum praesertim, cum in ea plura dicenda conglobantur.
- f. Tractatur propositio, quando causa ipsius una, vel plures, immediate ante vel post eam collocantur.
- g. Per brevem locum communem cum amplificationibus, at hoc rarissime.
- h. Proponitur res per praeteritionem reiectioni parum dissimilem.

Sed adnota hic: venustissimas illas esse Propositiones, quae sub allegoria ponuntur: quamvis tyronibus non sint attentandae, siquidem multiplicem requirunt eruditionem, ut recte possint confirmari.

14. *Confutatio*, nihil aliud est, quam contrariorum locorum dissolutio. Fit plerumque septem modis:

- a. Contemptu, cum flocci pendimus adversariorum dicta.
- b. Hypocrisi, id est, actione, vultu, gestu, et vocis sono.

²⁶⁸ Idem, *In Q. Caecilium Divinatio*, c. 3, §10: *Opera*, Turici 1826 (COT), vol. II, P. I, 78.

²⁶⁹ Idem, *Oratio Pro Lege Manilia*, c. 3: COL, t. VI, 112.

c. Increpatione, ubi crimen aliquod maxime alienum vel ipsa iudicum sententia, aut certe falsa opinio cum indignatione reicitur.

d. Compensatione, cum vel par vel maior res sive ratio affertur.

e. Deductione, et fallacia, qua Auditor a re nobis contraria deducitur, quando pollicemur de eo, quod nobis obiectum est, nos alio loco dicturos et ita sensim elabimur.

f. Communis confutandi [p. 126] modus est, si negentur, quae falsa sunt. Iustus autem patiensque homo omnia silentio confutat.

7. Usitatissime quaevis res confutatur rationibus ex fontibus argumentorum desumptis, quod fecit Cicero, Pro Milone.

Ultimo hic Nota: Confutationi potissime ante narrationem et confirmationem locum esse, quamvis extraordinarie his partibus alicubi postposita inveniuntur.

15. *Narratio*, est rerum gestarum, vel quasi gestarum expositio. Per res gestas vera, per quasi gestas verisimilis intelligitur.

Duplex est Narrationis *genus*: *Primum*, in quod totius causae argumenta congeruntur, estque quasi sedes totius confirmationis. *Alterum*, quo gratia digressionis utimur ex occasione.

Virtutes Narrationis praecipue sunt tres: perspicuitas, brevitatis, probabilitas; adde quartam: suavitatem. Nam rem clare debitoque ordine referre; a verbis, circumstantiis, historiis impertinentibus et superfluis abstinere, falsitatem omnem vitare; suavi, delectabili, blandoque sermone orator in expositione debet uti.

Ornamenta Narrationis sunt: hypotyposis, enallage, suspensio, exclamatio, communicatio, increpatio, infinitivi crebri, praesens loco praeteriti tempus; quorum aliqua explicatius infra suo loco proponuntur.

16. *Confirmatio*, est illa pars orationis, in qua propositionem suam sive causam, firmis, invictis, veris, aut saltem probabilibus argumentis orator corroborat.

Duplex est iuxta qualitatem propositionis: *Simplex*, in qua una tantum simplicis propositionis materia confirmatur. *Composita*, quae in duas, aut plures partes, iuxta divisionem propositionis dividitur; quarum singulae separatim probantur.

Argumenta in confirmatione ex fontibus inventionis [p. 127] desumpta hoc ordine collocanda, ut principium et finem for-

tissima, venustissima, probabilissimaque occupent; in medium minus robusta ac vera congeruntur. Initium quippe ac terminus confirmationis ab audientibus maxime observantur. Non incior, posse aliquas orationes sine confirmatione institui, sed huius loco discursum aliquem, vel simplicem rei expositionem esse substituendam.

17. *Peroratio* est, extrema pars Orationis, in qua victor triumphat Orator, affectibus, motibus, commiseratione, furore, lachrymis, vehementioribus figuris, tanquam fulminibus.

Decem fere *modis* haec tractatur:

- a. Deprecatione: cui praesertim in dubiis eventibus locus est.
- b. Indignatione, commiseratione, et enumeratione, meritorum etc.
- c. Per cohortationem.
- d. Per apostrophem ad Superos.
- e. Excusatione suae in dicendo prolixitatis.
- f. Laude rei, de qua dictum est.
- g. Repetitione brevi dictorum sive argumentorum, quae Recapitulatio vocatur.
- h. Dicto alicuius, aut sententia.
- i. Gratiarum actione.
- j. Ab insperato: cum nimirum longior Oratio sperabatur, et interim ultra opinionem concluditur.

Ornamenta perorationis sunt: Exclamatio, interrogatio, repetitio, subiectio, praeteritio, incisa, membra, et omnes figurae ad motum ciendum facientes.

Nota: non omnes has quavis in Oratione partes adhibendas esse: nam Propositio quandoque, vel omitti, vel exordio solet adiungi. Refutationi, cum Narratione rarus patet campus: Exordium cum Peroratione apud Areopagitas²⁷⁰ omnino prohibebantur, ne earum motibus iustitiae rigor emolliretur. [p. 128]

²⁷⁰ Areopagita, vel Areopagites iudex in Areopago [vicus Athenarum]. Solon primum constituit Areopagitas. Cf. Cicero, *De officiis*, l. I, c. 22 (CLL).

CAPUT IV
De prima Elocutionis Virtute: Elegantia

1. ELOCUTIO, est idoneorum verborum, numerorum, ac sententiarum ad Inventionem accommodatio. Sine hac talis est Oratio, qualis imago delineata solummodo, et non coloribus etiam umbrisque necessariis illustrata. Quod ergo sunt colores in imagine, hoc virtutes elocutionis in Oratione; quas tres numeramus: elegantiam, compositionem, dignitatem.

2. PRIMA VIRTUS ELOCUTIONIS *Elegantia* consistit in his quatuor: ut nimirum, Latine, plane, apte et ornate dicamus; quae breviter explico.

3. *Latine* ut dicamus (inquit Crassus apud Tullium, de Orat., l. 2, n. 40) “non solum videndum est, ut et verba efferamus ea, quae nemo iure reprehendat: et ea sic et casibus, et temporibus, et genere, et numero conservemus^a, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut praeposterum sit; sed etiam lingua, et spiritus, et vocis tonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo observari^b negligenti^c; nolo verba exiliter exanimata^c exire, nolo inflata, et quasi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quae sunt Actionis; sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quae nemo est, quin effugere cupiat: *mollis vox*, ut muliebris, et^d quasi extra modum absona atque absurda: est autem vitium, quod nonnulli de industria consecretantur; *rustica vox et agrestis* quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur”²⁷¹.

^a “conseramus” (COL; in nota: “Sic correxi vulg. «conservemus»”)

^b “obscurari” (COL) ^c “animata” (COL; nota: “vulg. male: «exanimata»”) ^d “aut” (COL) ^d “volemus” (COL)

Ex hac Tulli per Crassum pronunciata sententia, [p. 129] culte dicere cupienti, colligo: vitanda esse verba nova, barbara, vulgaria, obsoleta, poetica, peregrina in quovis idiomate, inusitata, agrestia; constructionem elegantio^rem faciendam, iuxta accentus

²⁷¹ Cicero, *De Oratore*, l. III, c. 11: COL, t. II, 259-260.

pronunciandam; quorum alterum ex Syntaxi, alterum ex Prosodia discimus.

4. *Plane* dicimus (ut Author idem loco citato docet) cum utimur “verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quae significari ac declarari volumus^e: sine ambiguo verbo aut sermone; non minus^f longa continuatione verborum; non valde productis iis, quae similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur; ^fnon confusis personis, non perturbato ordine,^f non discerptis sententiis, non praeposteris temporibus.

^e “*nimis*” (COL) ^f *ordine exstat post: “temporibus”* (COL)

Quid ultra^g? Tam facilis est tota res, ut mihi permirum saepe videatur; cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret²⁷².

Addo ad hanc lucem orationis pertinere, ut commata, membra, punctaque suo loco exprimantur; ut propositio recte confirmetur, nec ab ea quidquam recedatur.

^g “*multa*” (COL)

Quod Crassus vehementius admiratus exclamat: “In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum, ut ita dicam, inter homines putant? ^aQui explicite, qui distincte^a, qui abundanter, qui illuminate ^bet verbis et rebus^b dicit^c”²⁷³.

^{a-a} “*Qui distincte, qui explicite*” (COL) ^{b-b} “*et rebus et verbis*” (COL)

^c “*dicunt*” (COL)

5. *Apte* dicere, est convenientem rebus personisque sermonem adaptare. Quod ut assequatur Orator, *considerandum* est *primo*: utrum humilis, mediocris, vel sublimis sit res, quae efferenda est dictione, [p. 130] ut ita rei naturae etiam character dicendi accommodetur.

²⁷² Idem, *ibid.*, c. 13: COL, t. II, 262-263.

²⁷³ Idem, *ibid.*, 264. Notandum est quod textus in hoc capite e *De Oratore* desumpti, non indicantur nec in II-da nec in IV-ta editione uti allegationes.

Character autem dicendi est triplex:

a. *Summus*, qui etiam sublimis, grandis, magnificus, dicitur; est ampla magnificaque in rebus magnis verborum et sententiarum forma, vehementioribus figuris et tropis illustrioribus exornata: cuius *Usus* est, cum de rebus excelsis, nempe Deo, Sanctis, coelo, homine, virtute, Republica et similibus agimus. Officium hic praecipuum est, movere.

b. *Infimus*, qui aliter gracilis, tenuis, etc. vocatur; est humilis verborum et sententiarum forma, a communi et vulgari sermone parum distincta, verbis vulgo usitatis, figuris et tropis obviis ac paucis vestita: cuius *Usus* praecipuus in controversiis, epistolis et artibus tradendis. Officium hic proprium est, docere.

c. *Mediocris*, quem temperatum quoque, floridum, aequabilem, etc. appellamus; et est florida in rebus mediocribus verborum et sententiarum forma, ex utroque superiori caractere aliquid participans, figuris et tropis suavioribus adornata: cuius *Usus* in laudibus, panegyricis, victoriis triumphisque celebrandis, et in omnibus generis exornativi orationibus et in iis, quae ad solam cum delectatione cognitionem spectant. Officium hic proprium erit, delectare.

– *Considerandum secundo*, quis, apud quos, quo tempore dicat, ut his omnibus circumstantiis gestum, motum, verba et affectus accommodet, immo totam orationem decorumque attendat. Qua in re (ut quidam ait) posse, quid deceat facere, artis et naturae est; scire quid, quandoque deceat, prudentiae.

6. *Ornate* dicimus, cum modum loquendi venustiore[m] [p. 131] adhibemus. Haec vero praesertim ornatam reddunt orationem:

a. *Superlativi*. Cicero: “^aError magis est credulitas^a, quam culpa, et quidem in optimi cuiusque mentem *facillime* irrepit”²⁷⁴.

^{a-a} “*Credulitas enim error est magis*” (LCL)

b. *Comparativi*. Cicero: Nullum theatrum virtuti conscientia *maius* est.

²⁷⁴ Cicero, *Ad Familiares* X, Ep. 23, §1: LCL, Cicero VIII, vol.II, 366.

c. *Adiectiva* rite usurpata. Sarbievius: “*Alterno* redeunt choro, Risus et Gemitus, et *madidis* prope *Sicci* cum lachrymis Ioci”²⁷⁵.

d. *Pronomina*. Cicero: Te tua, me delectant mea.

f. *Substantiva* substantivis in genitivo iuncta. Cicero: *Conscientia* bene actae *vitae*, multorumque *benefactorum recordatio*, iucundissima est.

e. *Adiectiva substantivata*. Cicero: *Suum* cuique *pulchrum* est.

f. *Participia*. Cicero [*De finibus Bonorum et Malorum* I, c. 12]: “*Vita* doloribus *referta* maxime *fugienda* est”.

g. *Verbum pro nomine*. ^bCicero [*Ad Familiares* VII, Ep. 3, 4]: “*Vacare culpa* magnum est solatium”.

h. *Infinitivus* pro praeterito imperfecto.^b Cic. [In Ver.II]: “*Ille clamare*, cum raperetur; nihil se miserum *fecisse*, nihil *commisisse*”.

^{b-b} *omissum est in IV ed.*

10. Figura grammatica *Enallage*, de qua v. Em. circa finem Synt.

11. *Adverbia* quaedam se respicientia, ut: tanto quanto, quo eo, et similia. Cicero: “*Voluptas* quo est maior, eo magis mentem e sua sede et statu dimovet^a”²⁷⁶.

^a “*demovet*”(LCL)

Iuvenalis: “*Omne* animi vitium tanto conspectius in se crimen habet, quanto ^bqui peccat maior^b habetur”²⁷⁷.

^{b-b} “*maior qui peccat*”(ISP)

12. *Coniunctiones* quaedam, ut: neque, nec, aut repetita: tamquam; et similes, ut: [Cicero, *De Amicitia* XII, 40] “*Neque* rogemus res turpes, neque faciamus rogati”.

Idem Cicero: Mihi quidem invite videtur servanda illa lex, quae in Graecorum conviviiis adhibetur: *aut* bibat, *aut* abeat.

Plura vide apud Ioannem Buclerum in *Elegantiarum regulis*, et apud me in *Regina artium*, lib. 3, c. 1, par. 3.

²⁷⁵ Sarbievius, M.C., *Lyrice*, l. I, Ode II: op. cit. (v. supra, p. 128), 9.

²⁷⁶ Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, Par. I, §15: LCL, Cicero IV, 266.

²⁷⁷ Iuvenalis, D. Iunius, *Satyra VIII: Satyrae*, Parisiis 1644 (ISP), 81.

CAPUT V

De secunda Elocutionis Virtute: Compositione

1. SECUNDA VIRTUS ELOCUTIONIS est, *Compositio*, [p. 132] quae in tres partes, nimirum: iuncturam, ordinem et numerum, dividitur.

2. *Iunctura* est, apta verborum collocatio, qua fit, ut leniter in animos audientium influat oratio. In hac vero parte elaborandum est oratori, ut iisdem vocalibus nec finiat, nec inchoet immediate verbum, ut: Animo optimo omnes erant. Idem curet in syllabis, ut: Regere reges possunt alios, ipsi debent a Deo regi.

Det etiam operam, ut crebrae vocales non concurrant, quibus hiulca redditur oratio, ut: Incipio a Deo ^comnia opera^c.

^{c-c} “*omnes actiones*”(II ed.)

Similiter concursum earundem consonantium, quae faciunt orationem asperam, fugiat, ut: Rex Xerxes Xenocrati xenium obtulit.

Haec tamen si aliquando committantur a nobis, vel per alios commissa legantur, scrupulose non sunt apprehendenda. Error enim rarus non solet esse gravis.

3. *Ordo* est, per quem ea, quae natura, vel dignitate, nobiliora sunt, priore loco ponuntur, viliora posteriore, vilissima postremo locantur. Ita Deus est natura nobilior angelis, angeli hominibus, homines belluis, hae caeteris inanimatis. Ita dignitate Romanus Pontifex superat Imperatorem, hic reges, isti alios ordinis inferioris.

Reperitur etiam tum ordo, cum ad augendam sententiam ^afortia infirmioribus subiciuntur. Cicero, Phil. 2: “Tu, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate”²⁷⁸ etc.

^a *add.* “*et maiorem vim exprimendam*”(II ed.)

Hic assurgit vehementer oratio propter ordinatam positionem verborum.

²⁷⁸ Cicero, Or. *Philippica Secunda*, c. 25: COL, t. VIII, P. II, 91.

Observandum ultimo in ordine est, ne quae sunt priora tempore posterius reponantur. Sic beneficium Creationis Redemptionem, haec vero beneficium Vocationis praecedit.

Tum, ut quaedam orationis partes concinne locentur. Venustius enim e.g. [p. 134²⁷⁹] adiectivum substantivo praeponitur: quae tamen omnia facilius oratorum lectione quam praeceptis percipiuntur.

4. *Numerus* est quaedam pedum artificiosa, voluptatis aurium gratia comparata, adaptatio.

Pedes oratorii hi sunt in usu:

Spondaeus, qui constat ex duabus longis, ut: recte.

Iambus, prima brevi, secunda longa, ut: chalybs.

Pyrrhychius ex duabus brevibus, ut: male.

Choreus prima longa, secunda brevi, ut: fortis.

Dactylus ex longa, et duabus brevibus, ut: aethera.

Anapaestus ex duabus brevibus et longa, ut: liquidas.

Tribrachis ex tribus brevibus, ut: legere.

Molossus ex tribus longis, ut: felices.

Creticus ex longa, brevi, et longa, ut: floridi.

Amphybrachis ex brevi, longa, et brevi, ut: sedetis.

Bacchius ex brevi et duabus longis, ut: cadentes.

Antibacchius ex duabus longis et brevi, ut: ignotus.

Poeon constat:

1. ex choreo et pyrrhychio, ut: flebilibus.

2. ex iambo et pyrrhychio, ut: recepimus.

3. ex pyrrhychio et choreo, ut: redamamus.

4. ex pyrrhychio et iambo, ut: agilitas.

Epitritus:

1. ex iambo et spondaeo, ut: vagabundi.

2. ex choreo et spondaeo, ut: cogitantes.

3. ex spondaeo et iambo, ut: festivitas.

4. ex spondaeo et choreo, ut: psallebamus.

Ionicus maior ex spondaeo et pyrrhychio, ut: facundia.

²⁷⁹ Per inadvertentiam omissus est numerus paginae: 133.

Ionicus minor ex pyrrhychioet spondaeo, ut: venerantes.

Proceleusmaticus ex duobus pyrrhychiis, ut: relegite.

Dispodaeus ex duobus spondaeis, ut: confirmavi.

Diiambus ex duobus iambis, ut: serenitas. [p.135]

Dichoreus ex duobus choreis, ut: edocere.

Choriambus ex choreo et iambo, ut: caerulei.

Antispastus ex iambo et chreo, ut: perennatis.

Dochimus ex bacchio et iambo, ut: reluctantium.

Ultimo invenitur quidam pes, ut ita dicam Pyrrhychanapaestus, qui ex pyrrhychio et anapaesto componitur, ut: tremefacerent.

5. Hi pedes in usu Oratorum sunt, et invicem sibi permiscentur, quamquam alii principio, alii medio, alii fini sunt aptiores.

Principio itaque hi pedes accommodantur: Creticus geminatus, creticus cum spondaeo, anapaestus cum cretico, molossus celeriori pede temperatus, dochimus geminatus, dichoreus spondaeus et dochimus, spondaeus cum anapaesto, tribrachis cum cretico, iambi duo cum spondaeo.

In medio sunt hi pedes secundum rei exigentiam adhibendi. Si celeriter aliquid exprimendum est, dactylis, anapaestis, iambis, pyrrhychiis, tribrachibusque utendum; si gravius quidpiam ac sedatius dicetur, tardiores pedes usurpandi.

In conclusione denique hi pedes locum habent: choreus cum spondaeo, tribrachis cum molosso, choreus cum dispondaeo, poeon tertius, epitriti omnes, ionicus minor, antispastus, bacchius cum iambo.

6. *Cavendum* vero est, ne in versum periodus desinat, neque in hoc raritas Oratoris^a imitanda.

^a “Ciceronis” (II ed.)

Et quoniam ad numerum oratorium (quamvis potius ad dignitatem) Periodi spectare videntur, quae sunt Elocutionis optima atque nobilissima pars, quamque ego plurimum commendo non ignarus, oratorum nomen eos non mereri, qui hac parte non excellunt, idcirco hoc praesenti capite qua potero diligentia maxima hanc doctrinam enucleabo. [p. 136]

CAPUT VI De Periodis

1. PERIODUS, est coagmentatio ex incisus et membris confecta, alsolvens perfectum sensum.

Incisum, gr.comma, est pars orationis brevissima sensum aliquem exhibens. Ita quidam. Mihi vero Incisum, est pars aliqua periodi. Extenditur hoc ad decem syllabas. Seneca: “Quae gloria est capere multum!”

Reducitur etiam ad unam, ut: Fac, nisi cogi velis.

Aliquando Incisum perfectum sensum implet. Seneca: “Tota rerum natura umbra est”. Item: Nos quoque floruimus.

Aliquando membri vicem in componenda periodo subit.

Cicero: “Est vero fortunatus ille, cuius ex salute non minor poe-
na ad omnes, quam ad illum^b ventura sit, laetitia pervenerit”²⁸⁰.

^b “*ipsum*” (LCL)

Haec periodus est actu bimembris, licet primam eius partem incisum loco membri occupet. Caesim dicit orator in arguendo potissimum, refellendo, certando cum adversariis. Cicero, pro Planc.: “Magnae sunt in te opes: late patet gratia: multi^a cupidi tui, multi fautores laudis tuae, multi huic invident”²⁸¹.

^a *add. “amici, multi”*(COT)

Membrum, gr. Colon, est sententiae comprehensio inciso longior; quod sic dicitur, quia est pars integri, divulsa ab eo. Seneca: “Magna pars est profectus velle proficere”.

Alterum ex duobus incisus, aut pluribus componitur. Cicero: “Certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum iuvant”²⁸².

²⁸⁰ Cicero, *Pro M. Marcello*, §4: LCL, Cicero XIV, 424.

²⁸¹ Cicero, *Or. Pro Cn. Plancio*, c. 23, §55: COT, vol. II, P. II, 174.

²⁸² Cicero, *Oratio Pro M. Marcello*, c. 2: *Opere*, ed. T. Tentori, Napoli 1914 (OT), 226.

Alterum est simplex, quod sine commate profertur. Seneca: “Maximum remedium ^birae est ^bmora”²⁸³.

^{b-b} “est irae” (SPO)

Differt membrum ab inciso numero syllabarum: quia supra viginti syllabas ascendit, supra decem vero descendit nunquam. Membratim ibi dicit orator, ubi caesim.

Cicero pro Milone: [p. 137] “Polluerat stupro sanctissimas religiones; senatus gravissima decreta perfregerat; pecunia se palam a iudicibus redemerat; vexarat in tribunatu senatum; omnium ordinum consensu pro salute rei publicae gesta resciderat; me patria expulerat; bona diripuerat; domum incenderat; liberos, coniugem meam vexaverat; Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat, magistratum privatorumque caedes effecerat^c; domum mei fratris incenderat; vastarat Etruriam; multos sedibus ac fortunis eiecerat. Instabat, urgebat”²⁸⁴.

Adverte hic incisa membris permixta.

^c “fecerat” (COL)

2. *Periodi propriae dictae* sunt quattuor praeter suas divisiones: monocolos, dicolos, tricolos, tetracolos. *Impropriae* sunt quinque: schinotenes, periodus pneumatica, periodica circumductio, pneumonia, tasis.

3. *Monocolos* sive unimembris est, quae uno tantum membro constat, ut: Nunquam viri docti nomen, qui cum literis virtutem non coniunxerit, assequetur. Cicero: “Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit”²⁸⁵.

Differt a membro simplici flexu verborum et traiectione.

4. *Dicolos* est, quae ex duobus membris componitur. Unde Latine bimembris appellatur, ut: Tanto faciliori negotio etiam summa vitia eradicantur, quanto aliquis fuerit hac in re constantior.

²⁸³ Seneca, l. II: *De ira*, c. 1: *Opera omnia*, Antverpiae 1652 (SPO), 34.

²⁸⁴ Cicero, *Pro Milone*, c. 32: COL, t. VIII, p. I, 417.

²⁸⁵ Cicero, *Pro Marcello*, c. 5, §15: *Opere*, ed. Tentori (OT), 231.

Cicero: “Negant intueri lucem ^afas esse^a ei, qui a se hominem occisum esse fateatur”²⁸⁶.

^{a-a} “esse fas” (COL)

Haec periodus duplicem formam habet:

a. Dicitur *Isocolos*, cum utrumque membrum fere est aequale numero syllabarum, ut: Quo quis fuerit celsior honoris fastigio, eo venustius niteat virtutum ornamento.

Cicero: “Nulla est enim tanta vis ^btantaque copia^b, quae non ferro ^c debilitari frangique possit”²⁸⁷. Idem: “Quare, in qua urbe imperatores [p. 138] prope armati poetarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore et ^d poetarum salute abhorrere”²⁸⁸.

^{b-b} om. (OT) ^c add. “et viribus” (OT) ^d add. “a” (COL)

b. *Anisos* dicta cum notabiliter unum membrum altero minus est, ut: Sobrietas homines maxime decorat; contra ebrietatis detestabilis et maxime infanda est turpitudine. Cicero: “Nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat et consumat vetustas”²⁸⁹.

Porro hanc periodum rhetores iterum dividunt in *Macrocolon*: cum posterius membrum priore longius est. Cicero: “Non enim ille deprecatione rediit; sed in dissensu^a civium, exercitu se armisque vindicavit^{b290}”; et in *Mikron*^c, cuius prius posteriori membro longitudine syllabarum praefertur. Cicero: “Sit igitur, iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc Poetae nomen, quod nulla unquam barbaria violavit”²⁹¹.

^a “discessu”(COL) ^b “revocavit” (II ed.; COL) ^c in textu erronee: “Mikron”

²⁸⁶ Idem, *Pro Milone*, c. 3: COL, t. VIII, P. I, 373.

²⁸⁷ Idem, *Pro Marcello*, c. 3, § 8: OT, 227.

²⁸⁸ Idem, *Pro Archia Poeta*, c. 11, § 27: OT, 207.

²⁸⁹ Cicero, *Pro M. Marcello*, c. 4: COL, t. VIII, P. III, 189.

²⁹⁰ Idem, *Ad Quirites post Reditum*, c. 3: COL, t. VIII, P. III, 35.

²⁹¹ Idem, *Pro Archia Poeta*, c. 8, §19: OT, 204.

Tricolos est, quam tria membra constituunt, quocirca Latinis Trimembris dicitur. Elegantissima est, cum scilicet uni prothesi bina respondet apodosis, ut: Non in cassum pretiosum tempus gemmeusque sudor acquirendis scientiis impenditur: cum earum sectatores et vulgum antecellunt, et temporaneis aeternisque praemiis locupletantur. Cicero: “Res vero publica quanquam erat exterminata mecum, tamen observabatur^d ante oculos exterminatoris^e sui, et ab istius inflammato atque ignito^f furore iam tum^g me seque^g repetebat”²⁹².

^d “*obversabatur*” (LCL) ^e “*extinctoris*” (LCL) ^f “*indomito*” (LCL)
^{g-g} “*se meque*” (LCL)

Vel cum binis prothesibus una respondet apodosis, ut: Quicunque proprii honoris et aestimationis nullam curam ex composito gerit et omnia caduca fluxaque bona mundi laeto animo despicit, eum nunquam affligi ac ne mutari quidem existimo. Cicero: “Cum eos, qui in^h conventu virorum bonorum [p. 139] verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumque advocationem, manibus, ferro, lapidibus dispulistiⁱ: tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere”²⁹³.

^h *om.* (COL) ⁱ “*discussisti*” (COL)

Haec periodus dicitur *Isopleuros*, cum omnia fere membra paria sunt numero syllabarum, ut: Quisquis optimum Numen amaverit eique fidelis esse voluerit, omnino omne peccatum vitabit.

Cicero: “Adde ascitiam pransi, poti, oscitantis ducis; qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de eius extremis comitibus cogitavit”²⁹⁴.

Dicitur *Isoscelis*, cum primum vel ultimum membrum aliis duobus aequalitate syllabarum non respondet, ut: Frequens Passio Christi meditatio non solum nostram mentem a peccatis purgat, sed etiam contra adversa firmat.

²⁹² Idem, *De domo sua ad Pontifices*, c. 55, §141: LCL, No. 158, 302.

²⁹³ Cicero, Or. *Pro domo sua ad Pontifices*, c. 21: COL, t. VIII, P. III, 80.

²⁹⁴ Idem, *Pro Milone*, c. 21: COL, t. VIII, P. I, 399.

Cicero: “Miseros interdum cives, optime de re publica meritos! in quibus homines non modo res praeclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur”²⁹⁵.

In his exemplis ultimum membrum prioribus est brevius, at in sequentibus primum, ut: Tanta est nostra caecitas, ut nolimus donare proximis offensas, licet nobis a Deo velimus donari.

Seneca: “Admiror dementiae nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, [.....] cum omne momentum mors prioris habitus sit”²⁹⁶.

6. *Tetracolos* est, cui perficiendae quatuor membra necessaria sunt, quapropter apud Latinos quadrimembris dicta est. In hac potissimum duobus prothesibus apodosis bina respondet. Petrus Damianus: “Quisquis carnalis illecebrae ignibus aestuat, et sacris assistere misteriis non formidat; sicut nunc aestuantis luxuriae flamma decoquitur, ita postmodum gehennae incendiis consumetur”²⁹⁷.

Cicero: “Nam, cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in [p. 140] studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini”²⁹⁸. Idem elegantissima quadrimembri exorsus est orationem pro Caecina: “Si quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque ^a iudiciis impudentia valeret: non minus ^b in causa cederet A. Caecina Sex. Aebutii impudentiae, quam tum in vi facienda cessit audaciae”²⁹⁹. Sequitur quoque ibidem similis periodus.

^a add. “in” (COL) ^b add. “nunc” (COL)

7. *Schinotenes* (prima ex periodis impropriis) est colon prolixum, quasi in modum longi funis extensum, unde et nomen habet. Fit haec dupliciter:

²⁹⁵ Idem, *ibid.*, c. 23: COL, t. VIII, P. I, 402.

²⁹⁶ Seneca, *Epistolae ad Lucillum*, l. VI, ep. 58, §23: *Opera*, vol. III, Lipsiae 1898, 171.

²⁹⁷ Non inveni hunc textum in scriptis Petri Damiani, secundum indicem.

²⁹⁸ Cicero, *Ad Quirites post reditum*, c. 2: COL, t. VIII, P. III, 34.

²⁹⁹ Idem, *Or. Pro A. Caecina*, c. 1: COL, t. VI, 41.

a. *Traiectione* verbi, et alterius, pluriumque membrorum interiectione. Curtius de Alexandro: “Ceterum ingentia animi bona, illam indolem, qua omnes reges antecessit; illam in subeundis periculis constantiam, in rebus moliendis efficiendisque velocitatem, in deditos fidem; in captivos^c clementiam, in voluptatibus permisis quoque et usitatis tolerantiam^d, haud tolerabili vini cupiditate foedavit”³⁰⁰. Cicero: “Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam ^eliteris quod^e fere caeteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus”³⁰¹.

^c “*captivis*” (CAL) ^d “*temperantiam*” (CAL) ^{e-e} “*ceteris studiis, quae*” (LCL)

b. Cum unicum colon brevissimis incisus distinctum protenditur.

Cicero: “Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rem publicam, tu virtutem, tu innocentiam, ^a tu labores tuos, quod aedilis non sis factus, fractos esse et abiectos et repudiatos putas?”³⁰².

^a *add.* “*tu fidem,*” (COL)

Nota: Schinotenem debere esse unimembrem actu, multimembrem potestate.

8. *Periodus pneumatica* est, quae constat membris longioribus et prolixis adeo, ut usque ad notabile respirium dicentis protrahatur, eo, quod membra eius schinotenicam longitudinem imitentur. Cicero, ad pont.: “Quid? homini [p. 141] teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatus-consultis, etiam recenti soceri^b lege ^c liberatos, vinctos et conscriptos tradidisti? Nonne, cum ab eo merces ^dbeneficii tui^d pretiumque ^e meo sanguine tibi esset persolutum, tamen aerarium cum eo partitus es?”³⁰³.

³⁰⁰ Curtius, *De rebus Alexandri Magni Historia* (CAL), I. V, c. 7, 237-238.

³⁰¹ Cicero, *In Pisonem*, c. 29, §70: LCL, Cicero XIV, 222.

³⁰² Cicero, *Pro Cn. Plancio*, c. 4: COL, t. VII, 358.

³⁰³ Idem, *Oratio De domo sua ad Pontifices*, c. 9, §23: LCL, No. 158: Cicero [12]: *The Speeches*, London-Cambridge 1965, 160.

^b om. (LCL) ^c add. “generi ipsius” (LCL) ^{d-d} “tui beneficii” (LCL) ^e add. “provinciae” (LCL) ^f om. (COL)

Idem: “Ecquis unquam reus, praesertim in hac vitae ratione versatus, in honoribus petendis, in potestatibus, in imperiis gerendis, sic accusatus est, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitude, quae a libidine, aut a petulantia, aut ab audacia nata esset, ei^f ab accusatore obiceretur, si non vera, attamen ficta cum aliqua ratione ac suspicione?”³⁰⁴.

Nota: Omnes bimembres, trimembres et alias multimembres periodos, quae constant ex schinotenicis membris carentque suis redditionibus ac propositionibus, omnino propter suam longitudinem, ^a esse dicitur Pneumaticas.

^a add. “quae notabili resprio indigeat,” (II ed.)

9. *Periodica circumductio*, est illa dicendi forma, quae aliquo modo periodo similis est, non tamen habet requisitas condiciones ad proprie dictam periodum. Continet in se frequenter epanalypsim, per quam vox aliqua plura membra vel periodos potestate existentes coniungens, repetitur.

Cicero: “Nam cum multa ^bsint regia^b in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi nummorum^c nullum dedit, quod eam partem legis tuae, quae congruebat cum iudicio senatus, ^d non repudiavit, quod Pessinuntem per scelus a te violatum et sacerdote sacrisque spoliatum recuperavit, ut in pristina religione servaret; quod caerimonias ab omni vetustate acceptas a Brogitaro pollui non sivit^e mavultque generum ^f munere tuo, quam illud fanum [p. 142] antiquitate religionis carere”³⁰⁵.

^{b-b} “regia sunt” (LCL) ^c “nummum” (LCL) ^d add. “ut ipse rex esset” (LCL) ^e “sinit” (II ed.; LCL) ^f add. “suum” (LCL)

Aliquando similis est incisis, sed propositionibus atque redditionibus, sive dissolutis, sive connexis ab his differt, ut: Castigaris, tamen delinquis; ad bonum impelleris, tamen malus es.

³⁰⁴ Idem, Or. *Pro M. Fonteio*, c. 13: COL, t. VI, 26.

³⁰⁵ Cicero, *De Haruspicum responsis*, c. 13: LCL, No. 158: Cicero [12]: *The Speeches*, 352. 354.

Cicero, pro Milone: “Quid opus § tortore? Quid quaeris? Occideritne? Occidit. Iure, an iniuria? Nihil ad tortorem”³⁰⁶.

§ *add. “est” (COL)*

Idem: “Est in imperio terror: patientur. Est in adventu sumptus; ferent. Imperabitur aliquid muneris; non recusabunt”³⁰⁷.

10. *Pneuma* est, Orationis compositio, quae multa cola^h et commata complectens, ad spiritum usque Oratoris et laterum sufficientiam extenditur. Habet duas partes: *Dianiam*, sive intentum, quod longius est, ac medium sensum comprehendit; et *Epilogum*, qui brevior ac reliquum sensum perficit.

^h *N.B. correctores: “colum” est idem ac “colon”*

Cicero: “Quare, quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure suscenseat, si, quantum caeteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporis^a, quantum alii tribuunt intempestivis^b conviviis; quantum denique aleae, quantum pilae, tantum mihi egomet ad haec studia recolenda sumpsero^c”³⁰⁸.

^a “*temporum*” (COL) ^b “*tempestivis*” (COL) ^c “*sumpsero?*” (COL)

Vide huius orationis initium, et Miloniana, tali periodo absolutum.

11. *Tasis*, est longissima Periodi impropriae forma, quae sola prolixitate a pneumate differt, quoniam spiritum dicentis excedit ac defatigat. Latinis *extensio* nominatur, nam et prothesim et apodosim mirae longitudinis habet.

Cicero: “Quanquam te, M[arce] fili, annum iam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet praeceptis institutisque philosophiae propter summam et doctoris auctoritatem, et urbis; quorum alter te scientia augere potest, altera exemplis: tamen, ut

³⁰⁶ Idem, Or. *Pro Milone*, c. 21: COL, t. VIII, P. I, 399.

³⁰⁷ Idem, *De lege agraria*, Or. II, §46: LCL, No. 240: Cicero VI, 418.

³⁰⁸ Cicero, *Oratio Pro Archia Poeta*, c. 6: COL, t. VII, 330.

ipse ad meam utilitatem [p. 143] semper cum Graecis Latina coniunxi, neque id in philosophia solum, sed etiam in dicendi exercitatione feci, idem tibi censeo faciendum, ut par sis in utriusque orationis facultate”³⁰⁹.

12. Nota 1. Periodorum proprie dictarum *usum* esse in historia praecipue, et genere tam deliberativo quam exornativo.

Nota 2. Schinoteni, periodicae circumductioni, pneumaticaeque locum dari in rebus magnis, tam tristibus quam laetis, et cum plura simul argumenta congeruntur, aut cum tacitae aliorum obiectiones solvuntur.

Nota 3. Pneuma et tasim adhibendas esse in congerie, quando totum dividitur in partes, quando omnes res gestae alicuius, omnia crimina scelerati, omnia consilia amicorum vel prudentis viri, aut divina beneficia humano generi collata, vel similia quaedam enumerantur.

Nota 4. Suam cuique naturam in adhibendis periodis esse spectandam: qui enim firmam vocem et robusta latera habet, proximioribus; qui vero his destituitur, brevioribus periodis utatur necesse est.

Nota 5. Periodos varie amplificari solere ac posse, quod capite decimo monstratur; attamen ex omnibus modis is praestantissimus est, et exercitio tyronum accommodatissimus, cum hae per adiuncta: *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*, dilatantur: cuius rei habes praxes in *Regina Artium* et *Oratore Scholastico*.

CAPUT VII

De tertia Elocutionis Virtute: Dignitate, quae consistit in Tropis

1. TERTIA VIRTUS ELOCUTIONIS est *Dignitas Eloquentiae* tam in Tropis, quam in Figuris utriusque generis (licet in periodis etiam illi locum demus) posita.

³⁰⁹ Idem, *De officiis ad Marcum filium*, l. I, c. 1, Torino 1870, 9.

Sed quoniam de his omnibus prolixior [p. 144] tractatus est, ideo hic tantummodo de Tropis agam, reliquis capitibus de figuris acturus.

2. *Tropus* est, verbi vel sermonis a propria significatione ad impropriam cum virtute translatio. Haec definitio inclusam habet divisionem Troporum, qui sunt duplices:

In uno verbo septem: metaphora, synecdoche, metonymia, anonomasia, onomatopoeia, catachresis, metalepsis;

– *In sermone*, sive Oratione cinque: allegoria, ironia, periphrasis, hyperbaton, hyperbole.

Deducitur Tropus a graeco trepo, quod significat muto seu verito. Unde latine dicendus est mutatio seu versio. *Inventus* autem Tropus necessitatis gratia, retentus causa delectationis, et usurpatur iam maxime dignitatis ergo ac ornamentum.

3. *Metaphora*, Latinis translatio, est, cum verbum propter similitudinem a propria significatione ad impropriam transfertur.

Cicero: “Maiore es malo mactandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo rem publicam vulnerasti”³¹⁰.

Quadruplex est Translatio:

a. Ab animatis ad animata, ut cum dicimus hominem latrare, quod proprium est canum.

b. Ab inanimatis ad animata, ut: Virtutis luce nihil clarius est.

c. Ab animatis ad inanimata.

Cicero: “Quis erat *sensus* armorum tuorum?”³¹¹

d. Ab inanimatis ad animata. Cicero [*Pro Publio Quinctio*, c. 2, §7]: “Homines *florentissimi* nostrae civitatis”.

Aliquando Metaphora geminatur. Sic Virgilius [*Aeneis*, l. IX, 773]: “ferrum armare veneno” dixit.

Sed huius Tropi usu sit moderatus, ne obscuretur Oratio.

4. *Synecdoche*, Lat. Intellectio, est, cum pro uno ponitur aliud.

³¹⁰ Cicero, *In Vatinius*, c. 15: COL, t. VIII, P. I, 143.

³¹¹ Idem, *Pro Q. Ligario*, §9: LCL, Cicero XIV, 466.

Octo modis fit:

a. Cum ponitur pars pro toto, e.g. puppis, vel prora pro navi. Virgilius: “Ancora de prora iacitur, stant litore puppes”³¹².

b. Totum pro [p. 144 dupl.] parte, e.g. Fons pro Aqua, ignis pro scintillis.

Cicero: “Lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus”.

c. Unum pro pluribus, e.g. Miles pro exercitu, hostis pro hostibus. Martialis: “Venit et epoto Sarmata pastus equo”³¹³.

d. Pro uno plura, e.g. Nos pro ego, Oratores pro Oratore. Cicero [*In Pisonem*, c.24, §58]: “O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Collatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos!”

e. Species pro genere, e.g. Boreas pro quovis vento, Noricus ensis pro quovis ense.

Horatius [*Carmina* I, 1]: “Luctantem Icaris fluctibus Africum”.

f. Genus pro specie, e.g. Fera, pro leone, vel urso; Ales, pro aquila. Ovidius [*Tristia* IV, c. 3, 1-2]: “Magna minorque ferae; quarum regis altera Graias, altera Sidonias, utraque sicca, rates”.

g. Consequens pro antecedentibus, e.g. Fumus pro igne, nox pro occasu, dies pro ortu. Virgilius [*Ecloga* I, 83]: “Et iam summa procul villarum culmina fumant”.

h. Antecedentia pro consequentibus, e.g. Aurora pro die; vixerunt pro mortui sunt; occubuit pro expiravit. Statius: “Longeque diem, vitamque reliquit”³¹⁴. Hic tamen Tropus aliqua ex parte frequentior est Poetis, quam Oratoribus.

5. *Metonymia*, sive Hypallage, Lat. submutatio, est, cum res una pro alia intelligitur. Fit sex modis:

a. Causa substituitur pro effectu, aut, inventor pro re inventa usurpatur, e.g. Bacchus pro vino, Ceres pro pane, Cicero vel Plato pro suis scriptis.

Virgilius: “Aulai in medio libabant pocula Bacchi”³¹⁵.

³¹² Virgilius, *Aeneis*, l. III, v. 277: *Opera*, Lipsiae 1844 (VOL), 157.

³¹³ Martialis, Ep. *De gentium confluxu. et congratulatione*: op.cit., 6.

³¹⁴ Statius, Papinius, *Thebaidos*, l. VI, §881: *Opera*, Oxonii s.a., p.n.n.

³¹⁵ Virgilius, *Aeneis*, l. III, v. 354: VOL, 159.

b. Effectus pro causa. Sic dicitur: Pallida mors, audax iuventus, tristis senectus, scelus pro homine scelerato. Horatius: “Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres”³¹⁶.

c. Continens pro contento, e.g. Civitas pro civibus, regio pro incolis, et similia. Cicero [*Pro Lege Manilia* XI, §30]: “Testis est Italia [.....], Sicilia [.....], [p. 145] Gallia”, pro Gallis etc.

d. Contentum pro continente, e.g. vinum pro vasis.

Virgilius: “Crateras magnos statuunt, et vina coronant”³¹⁷.

e. Possessor pro re possessa. Virgilius: “Iam proximus ardet Ucalegon”³¹⁸, pro domo Ucalegonthis.

f. Dux pro exercitu et signum pro re signata, ut: Alexander totum orientem armis subegit. Item: “Cedant arma togae”.

6. *Antonomasia* est, cum aliquid pro nomine adducitur. Fit octo modis:

a. Dignitas hominis pro nomine sine nomine, ut: “Stoicae familiae assertor”, pro Zenone³¹⁹; cum nomine, ut: “Romanae facundiae parens^a Tullius”.

^a “*Princeps*” (II ed.)

b. Ponitur definitio, ut: “Facultas bene dicendi”, pro Rhetorica^b.

^b “*Eloquentia*” (II ed.)

c. Vocabuli ethymologia, ut: “Aurei oris Pontifex”, pro Chrysostomo.

d. Patria, ut: “Aquinas”, pro D. Thoma; “Abulensis”, pro Alphonso Tostato Episcopo Abulae.

e. Nominis descriptio, ut: “Troiani belli scriptor”, pro Homero.

f. Dictum pro dicente, ut: “Ille, qui auri sacram famem appellavit”, pro Virgilio.

g. Appellativum pro ^c proprio, ut: “Urbs”, pro Roma.

^c *add.* “*nomine*” (II ed.)

³¹⁶ Horatius, *Carmina*, l. I, Carm. IV: HOL, vol. I, 25.

³¹⁷ Virgilius, *Aeneis*, l. I, v. 724: VOL, 122.

³¹⁸ Idem, *ibid.*, l. II, vv. 311-312: VOL, 132-133.

³¹⁹ Zeno – “a Greek philosopher ..., founder of the Stoic school” (CLD).

h. Proprium pro appellativo, ut: “Croesus”³²⁰, pro divite; “Irus”³²¹, pro paupere; “Euclio”³²², pro avaro; “Sardanapalus”³²³, pro delicato. Tropus hic usitatissimus et amplificat orationem et ornat.

7. *Onomatopaeia*, Latinis fictio nominis, est, cum aliquod novum nomen effingitur, quo ipsam rem significatam volumus imitari. Sic dicimus *lupum ululare, ovem balare, tubam taratantare*. Sed cum magno iudicio hoc genere utendum, raro nimirum et commode.

8. *Catachresis*, Latinis abusio est, cum verbo simili et propinquo, pro certo et proprio abutimur; si licentius, ait Cicero, non tamen impudenter. Sic: *grandis oratio*, pro longa; *minutus animus*, pro parvo dicitur.

Virgilius: “Instar [p. 146] montis equum divina, Palladis arte aedificant”³²⁴.

Triplex est Catachresis:

a. *Soluta*, quae ferme fit necessitatis causa.

b. *Ligata*, qua poetae citra necessitatem utuntur.

c. *Singularis*, cum singulari consilio pro re aliqua usurpantur, quae sunt ei proxima. Differt a translatione, quod sit illa audacior et licentior; haec rarior.

9. *Metalepsis*, Latinis transumptio, est, quae ex alio in aliud velut viam monstrat. Rarissimus hic et maxime improprius, ut: “Post aliquot, mea regna, videns mirabor aristas?”³²⁵.

10. *Allegoria*, Latinis inversio, est, quae aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac interdum contrarium, ut: “Claudite iam rivos, pueri: sat prata biberunt”³²⁶, i.e. Cessate, iam satis cantatum est.

Triplex est:

[a]. *Pura*, (cuius usus rarior apud oratores) cum tota oratio, hoc est periodus, allegorice exponitur. Cicero^a: “Hoc miror^b que-
rorque, quendam^c hominem ita alterum pessumdare verbis velle,

³²⁰ Croesus – “a king of Lydia, famous for his wealth”; “a rich man” (CLD).

³²¹ Irus “the name of a beggar in Ithaca”; appell. “a poor man” (CLD).

³²² Cf. S. Papczynski, *Inspectio Cordis*, P. II: ed. FHM 9, p. 252, no. 31.

³²³ Vide supra, P. I, no. 23.

³²⁴ Virgilius, *Aeneis*, l. II, vv. 15-16: VOL, 123.

³²⁵ Virgilius, *Ecloga* I, 70: VOL, 3.

³²⁶ Idem, *ibid.*, III, 110: VOL, 10.

ut etiam navem perforet, ^d qua ipse naviget³²⁷. Clarus sensus: sua vitia tangat.

^a “*Tota apud Ciceronem talis*”(QIO) ^b *add.* “*enim,*” ^c “*quenquam*” (QIO) ^d *add.* “*in*” (QIO)

Item Persius: “Tecum habita: et^a noris, quam sit tibi curta suppellex³²⁸”, i.e. attende tibi.

b. *Mixta*, cum aliquid extra allegoriam nominis vel verbi non translati apponitur.

Cicero: “Sed quoniam emersisse iam e vadis, et scopulos ^bvideatur praetervecta^b oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur³²⁹”.

c. *Composita*, cum similitudinis et metaphorae gratia adiungitur; asseritque Cyprianus hoc genus allegoriae spectatissimum.

Cicero: “Quod ^cfretum, quem Euripum³³⁰, tot motus, ^d tamque^e varias habere creditis^f agitationes, commutationes^g, fluctus^h: quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitorum?”³³¹.

^a *om.* (PSa) ^{b-b} “*praetervecta videtur*” (COL) ^c *add.* “*enim*” (COL) ^d *add.* “*tantas,*” (COL) ^e “*tam*” (COL) ^f “*putatis*” (COL) ^g *om.* (COL) ^h “*fluctuum*” (COL)

Nota: Pulchrum esse, immo necessarium, ut eadem allegoria, qua inchoasti periodum vel orationem concludas, [p. 147] huicque in familiaribus etiam colloquiis locum dari; sed fuge tamen illius usum crebrum, ne obscurus fias.

11. *Ironia*, Latinis illusio, irrisio, explosio, est tropus, qui contrarium eius significat, quod verbis dicitur.

Cicero: “Homo enimⁱ videlicet timidus et permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ^j in exilium iussus est, paruit^k ³³²”.

ⁱ *om.* (COL) ^j *add.* “*ire*” (COL) ^k *add.* “*ivit*” (COL)

³²⁷ Quintilianus, op. cit., l. 8, c.6, [Genevae] 1625 (QIO), 392.

³²⁸ Persius, *Saturae*, Sat. IV, v. 52: *Perse Satires* (PSa), Paris 1920, 39.

³²⁹ Cicero, Or. *Pro M. Caelio*, c. 21: COL, t. VIII, P. I, 188.

³³⁰ “a channel, strait, esp. the strait between Euboea and Boeotia: Cic.”(CLD)

³³¹ Cicero, Or. *Pro L. Murena*, c. 17: COL, t. VII, 147.

³³² Idem, Or. *In L. Catilinam*, c. 6: COL, t.VII, 51.

Species Ironiae sunt quinque:

a. *Sarcasmus*, qui est plena odio hostilis irrisio, vel iocus cum amaritudine. Virgilius: “En, agros en^a, quam bello, Troiane, petisti, Hesperiam metire iacens”³³³.

^a “et” (VOL)

b. *Asteismus*, Lat. urbanitas rustica simplicitate carens. Virgilius: “Qui Baviium non odit, amet tua carmina, Maevi”³³⁴.

c. *Mycterismus*, simulata quidem, sed non latens irrisio, quod Persius vocat, “naso suspendere adunco”; et in gestu magis haec, quam verbis apparet fitque, cum naso suspenso aliquid fastidimus.

d. *Diasyrmus*, Lat. elevatio, quando ludentes ea, quae ab adversario dicuntur, dissolvimus. Cicero: “Tu caves, ne tui consultores; ille, ne urbes, aut castra capiantur”³³⁵.

e. *Charientismus*, fit, cum dura mollibus verbis mitigamus. Terentius: “Bona verba quaeso”. Dicitur Latinis *faceta cavillatio*. Tropus hic apud dissolutos in aulis praesertim laxioribus frequentissimus, at apud modestiae et charitatis amantes rarior, nisi gratia boni pique leporis adhibeatur.

12. *Periphrasis*, Latinis circuitio, est, cum pluribus verbis id, quod uno aut paucioribus dici poterat, explicatur.

Cicero haec tria verba: “Privatus dives insolescit”, sic amplificat: “Singularis homo privatus, nisi magna sapientia praeditus, vix facile sese regionibus officii magnis in fortunis et copiis continet”.

Hic Tropus apud Poetas latior. Ovidius haec ^b: “multa mala pertuli”, non minus eleganter, [p. 148] quam fuse exponit:

“Quot frutices silvae, quot flavas Thybris harenas;
Mollia quot Martis gramina campus habet:

^b add. “verba” (II ed.)

Tot mala pertulimus”³³⁶.

³³³ Virgilius, *Aeneis*, XII, 359s: VOL, 388. Vide supra, no. 167.

³³⁴ Virgilius, *Ecloga* III, 90: VOL, 9. Cf. Anon., s.v. *Bavio, Marco*: DEI, II, 143: “Poetastro latino che, con Mevio, fu nemico di Virgilio e di Orazio. Mori in Capadocia nel 35 a.C.”.

³³⁵ Cicero, Or. *Pro L. Murena*, c. 10: COL, t. VII, 135.

³³⁶ Ovidius, *Tristium*, l. V, c. 1, §30: *Opera*, Oxonii 1951, p.n.n.

In periphrasi tyrones maxime decet exerceri; maturioribus ea maturo cum iudicio utendum.

13. *Hyperbaton*, Lat. transgressio, tropus est, qui cum decore et dignitate ordinem transvertit. Duplex istius species:

a. *Perversio*, cum id, quod debuit antecedere, ornatus gratia sequenti verbo immediate postponitur, ut: mecum, nobiscum, qui cum, qua de, etc. Cicero: “Ego tecum tamquam mecum loquor”.

b. *Transiectio*, cum nomen aut verbum, sine quo sensus perfectus haberi non potest, in finem incisi vel periodi transfertur.

Cicero: “Plurima in foro caede facta”. Idem [*Tuscul.* XXVII, 66]: “Animorum nulla in terris origo inveniri potest”.

Vide exemplum elegans sub schinotene; cum sale tamen hoc tropo utere, ne sensum confundas et periodos inepte, quod multi solent, concludas. Cum enim putant eleganter a se voces transponi, gravitatem orationi detrahunt et claritatem.

14. *Hyperbole*, Lat. superlatio, est, cuius virtus ex adverso per augendi vel minuendi.

Cicero Antonii nequitiam, aut potius infamem prodigalitatem sic auget: “Quae Charybdis tam vorax? Charybdim dico? quae si fuit, ^afuit animal unum^a; Oceanus medius fidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse”³³⁷.

^{a-a} “*animal unum fuit*” (MOL)

Minuit Muretus nasum Pauli cuiusdam hoc distycho:

“Quam quae per radios volitant corpuscula solis,
Maiorem nasum vix, puto, Paulus habet”³³⁸.

Quae de fontibus tropi huius dicta sunt, vide *Regina Artium*, l.3, c. 2.3. [p. 149]

³³⁷ Cicero, Or. *Philippica Secunda*, c. 27, §66-67: LCL, Cicero XV, 128.

³³⁸ Muretus, M. Ant., *Iuvenilia*, In *Pauli nasum*: MOL, t. I, 712.

CAPUT VIII De Figuris Verborum

[1]. FIGURA, est quaedam conformatio orationis remota a communi et primum se offerente sermone.

Differt a Tropo, quod hic in translatis tantum verbis, illa simul in propriis ac translatis consistat. Duplices sunt Figurae: aliae in verbis; aliae in sententiis. Quas inter haec est differentia: quia Verborum Figurae tolluntur mutatis verbis; Sententiarum vero permanent, quocumque demum verbo Orator utatur. Atque de his sequenti capite, de Verborum praesenti agemus.

2. Figura Verborum est, quae ex certis conficitur dictionibus, quibus sublatis ipsa quoque tollitur, ut: Peccatum hominem divina gratia spoliat: peccatum animae lethum infert: peccatum caeli postes obserat: peccatum denique ad stygium baratrum peccatorem trahit, qua pondere suo, qua malitia. Haec dictio, *Peccatum*, in singulis membris ac incisus ab initio posita, constituit Figuram. Repetitionem dictam, quod si tantum semel initio membri primi collocata fuerit, et ex reliquis sublata, nulla amplius erit figura, quia sublato verbo, tollitur figura, quam constituit verbum.

3. Figurae verborum sunt triplices:

a. Quae fiunt *per Adiectionem* sunt novem: Repetitio, conversio, complexio, conduplicatio, traductio, incrementum, gradatio, congregatio, multicopula; quibus ego ^adecimum epitheton^a adicio, quamvis non ignorem hoc a quibusdam inter Tropos poni, et Antonomasiae adnumerari.

b. Quae *per Detractionem* fiunt sex sunt: Eclypsis, dissolutio, adiunctio, disiunctio, articulus, membrum.

^{a-a} *rectius in II ed.: "decimam, nempe Epitheton"*

c. *Per [p. 150] similitudinem* totidem: Annominatio, similiter cadens, similiter desinens, compar, contrapositum, commutatio. Omnes hoc ordine cum exemplis subicio.

4. *Repetitio*, gr. Anaphora, est, cum eodem verbo continenter inchoantur incisa, vel membra, vel etiam iustae periodi.

Cicero: "Quid agis^a, T. Acti^b? tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius literis conscriptas in iudicium afferas^c:"

neque earum auctorem^d literarum, neque obsignatorem, neque testem^e nominabis?”³³⁹

^a “ais” (COL) ^b “Atti” (COL) ^c “afferes” (COL) ^d “auctoritatem” (COL)
^e add. “ullum” (COL)

Species Repetitionis est *Epanalysis*, cum eadem dictio initium et finem occupat. Cicero: “Vidimus tuam victoriam proeliorum exitu terminatam, ^fgladium in urbe vagina vacuum^f non vidimus”³⁴⁰.

Virgilius: “Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa”³⁴¹.

^{ff} “gladium vagina vacuum in urbe” (COL)

5. *Conversio*, gr. Antistrophe, est, in qua idem verbum continenter in fine repetitur. Cicero: “Doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit”³⁴².

Drexelius in *Iosepho*: “Apostoli, Petrus, Paulus, Iacobus, alii, cum adversus diabolum et vitia nos armant, illud identidem clamant^g: Resistite diabolo, resistite. ^hAmbitio invadit vos^h? Resistite. Invidia mentem impugnat? Resistite. Avaritia et pecuniae amor lacescit? Resistite. Arrogantia supercilium erigit? Resistite. Acedia et teporⁱ degravat? Resistite.

Libido et lascivia vellicat? Hic aliud armorum genus capessendum: Fugite, clamant, fugite; ita vociferat^a Paulus: «Fugite fornicationem» [1 Cor 6, 18]”³⁴³.

^g “inclamant” (DO) ^{h-h} “Animum invadit ira” (DO) ⁱ “torpor” (DO) ^a “vociferatur” (DO)

6. *Complexio*, gr. Symploce, est, quae repetitionem simul et conversionem continet. Cicero: “Quis eos postulat^b? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? Ab Appio”³⁴⁴.

^b “postulavit” (COL)

³³⁹ Cicero, Or. *Pro A. Cluentio*, c. 66: COL, t. VI, 264.

³⁴⁰ Idem, Or. *Pro M. Marcello*, c. 6, § 17: COT, 232.

³⁴¹ Virgilius, *Aeneis*, l. I, v. 750: VOL, 122.

³⁴² Cicero, Or. *Pro A. Cluentio*, c. 44: COL, t. VI, 224.

³⁴³ Drexelius, Hieremias, *Ioseph Aegypti Prorex*, c. III, §3: Opera II, Antverpiae 1643 (DO), 503.

³⁴⁴ Cicero, Or. *Pro Milone*, c. 22: COL, t. VIII, P. I, 400.

Eleganter hac figura usus est praeclarus Scriptor³⁴⁵ Iobi [s/] textum [p. 151] explicans hunc in modum:

“Iobus [s/], veluti aberrans via sollicitate indagat: «Sapientia^c ubi invenitur? et quis est locus intelligentiae?» [Iob 28, 12]. Proinde si dicat: Quaesivi eam in choreis, inter tripudia, et non inveni; quaesivi eam in triclinio, ad epulas et pocula, et nec vestigium illius inveni; quaesivi eam in conclavi ad abacum et chartulas lusorias, et minime inveni; quaesivi eam in cellis vinariis, ad plenos vini Domini, Opiniani cados, et non inveni; quaesivi eam in aulis et regum turribus, sed nec illic invenire potui; quaesivi eam in cubiculis, ubi ad speculum iudicem tota hora comitur caput, et quaesitam inveni; quaesivi eam etiam in curiis inter Senatorum subsellia, sed heu! neque hic quidem sublimiorem illam Sapientiam inveni. Quo tandem eundum? «Nescit homo pretium eius» [ibid., 13]”.

^c *add.* “vero” (BSV)

7. *Conduplicatio*, gr. Anadiplosis, est, cum unum idemque verbum vel immediate, vel aliquo alio aut parenthesi intercedente, vel etiam integro membro interposito, geminatur.

[Cicero]: “Retinete, retinete hominem^d, iudices; parcite et conservate”³⁴⁶. Idem: “Grave est hoc crimen in Verrem, grave, me agente: te accusante^e”³⁴⁷.

^d *add.* “in civitate” (COT) ^e *add.* “nullum” (COT)

Idem: “Bona, (a^a me miserum^{a!} consumptis enim lachrymis, tamen infixus animo haeret dolor,) bona, inquam, Cn. Pompei^b c^c acerbissimae voci^c subiecta praeconis”³⁴⁸.

^{a-a} “miserum me” (COT) ^b *add.* “Magni,” (COT) ^{c-c} “voci acerbissimae” (COT)

³⁴⁵ Non potui identificare hunc “praeclarum Scriptorem”.

³⁴⁶ Cicero, *Oratio In Verrem Actio Secunda*, l. II, c. 31, §76: COT, vol. II, P. I, 167.

³⁴⁷ Idem, *In Q. Caecilium Divinatio*, c. 10, §32: COT, vol. II, P. I, 82.

³⁴⁸ Idem, *Or. Philippica Secunda*, c. 26, §64: COT, vol. II, P. II, 474.

8. *Traductio*, gr. Polyptote, est, cum idem nomen, aut verbum saepius in clausula ponitur, mutatis tamen ^d genere vel numero, in nomine; modo, tempore, persona vel numero, in verbo.

Cicero: “Semper aliqui acquirendi^e sunt, quos diligamus, et a quibus diligamur. Caritate enim, benevolentiaque sublata, omnis ^f e vita sublata iucunditas”³⁴⁹.

^d *add.* “casu,” (II ed.) ^e “acquirendi” (COL) ^f *add.* “est” (COL)

Nota: Multorum sententia illa etiam verba ad traductionem [p. 152] pertinere, quae duplicem habent significationem, atque diversarum sunt partium, vel certe diversi casus extat utrumque, ut: Quid facies tibi cum facies sit turpis? adorna cor; solique stude corde placere Deo.

Cicero [*Ad Herennium* IV, 14, §21]: “Cum^g eam rem tam studiose curas, quam^h multas tibi dabit curasⁱ”. Item: “Festuca festuca pellitur”. Haec tamen a quibusdam iunguntur Annominationi.

^g “cur” (LCL) ^h “quae” (LCL) ⁱ *add.* “?” (LCL)

9. *Incrementum*, gr. Auxesis, est, cum ab infimo ad summum gradatim pervenit oratio.

Cicero: “Nec intelligit^j satis esse viris fortibus didicisse; quam sit ^k pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere?”³⁵⁰.

^j “intelligis” (COT) ^k *add.* “re” (COT)

10. *Gradatio*, gr. Clymax, est, cum de verbo in verbum, quasi quibusdam gradibus fit ascensus, ita, ut semper proximum repetatur.

Cicero: “Si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paulo ^apost quidem^a; si non paulo post^b, at aliquando”³⁵¹.

^{a-a} “quidem post” (COL) ^b *om.* (COL)

³⁴⁹ Idem, *Laelius sive De Amicitia*, c. 27: COL, t. XVI, P. I, 552-553.

³⁵⁰ Idem, *Or. Philippica Secunda*, c. 46, §117: COT, vol. II, P. II, 490.

³⁵¹ Cicero, *Or. Pro Quintio*, c. 12: COL, t. IV, 27.

11. *Congregatio*, gr. Synonymia, est cum verba idem significantia in unum locum congeruntur. Cicero: “Abiit, excessit, erupit, evasit”³⁵².

Nota: non verba solum, sed etiam sensus idem facientes coacervari. Cicero: “Perturbatio istum mentis et quaedam scelerum offusa caligo et ardentis Furiarum faces excitaverunt”³⁵³.

12. *Multicopula*, gr. Polysyntheton, est schema coniunctionibus abundans cum ornamento, Poetis frequentissimum. [Cicero]: “Quid ergo est, quod et reus is sit^c, cui et pecunia levissima et existimatio sanctissima^d semper; et iudex^e is, quem^f non minus bene de nobis existimare, quam secundum nos iudicare velimus; et^g advocatio^h est ea^h, quam propter eximium splendorem, ut iudicem unum vereri debeamus?”ⁱ”³⁵⁴

^c “est” (II ed.; COL) ^d add. “fuit” (COL) ^e add. “est” (COL) ^f add. “nos” (COL) ^g om. (COL) ^{h-h} “ea est” (COL) ⁱ “debeamus.” (COL)

Virgilius: “Tectumque, laremque, armaque, [p. 153] Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram”³⁵⁵.

Nota: Vitiorum quibusdam videri hoc schema, cum revera ornamento sit, si commode et necessario fiat.

13. *Epitheton* est, commoda alicuius adiectivi ad substantivum nomen appositio. Cicero: “Vereor, ^a ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere”³⁵⁶.

^a add. “iudices,” (COL)

14. *Privatio*, gr. Ecclipsis, est, in qua subtractum verbum aliquod ex caeteris intelligitur. Cicero: “Ego, si Tyro ad me, cogito in Tusculanum”. Duo hic desunt: *venerit* et *proficisci*. A frequenti tamen ecclipsi cave.

³⁵² Cicero, *In L. Catilinam Secunda*, §1: LCL, Cicero X, 68.

³⁵³ Idem, *Orationis in L. Pisonem Fragmenta*, A, 3: *Cicéron, Discours contre Pison*, [ed. P. Grimal], Paris 1966, 88. Cf. *Lexicon zu den Reden des Cicero*, Jena 1882, III, 78, s.v. *Perturbatio*.

³⁵⁴ Cicero, *Or. Pro Q. R. Comaedo*, c. 5: COL, t. IV, 164.

³⁵⁵ Virgilius, *Georgicon* III, 344-345: VOL, 74.

³⁵⁶ Cicero, *Or. Pro Milone*, c. 1: COL, t. VIII, P. I, 369.

15. *Dissolutio*, gr. Asyntheton, est, cum demptis coniunctionibus plura dicuntur. Cicero: “Vadimonium mihi deseruit; me fraudavit; a me nominis eius, quod inficiatus est^b diem petivit; ego experiri non potui: latitavit, procuratorem nullum reliquit”³⁵⁷.

^b “*esset*” (II ed.; COL)

16. *Adiunctio*, gr. Zeugma, est, cum plures sensus uno verbo copulantur, sive illud medium, sive ultimum, sive primum sit.

Cicero: “Sic a me consul designatus defenditur, ut eius nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullumque^c petulans dictum in vita proferatur”³⁵⁸.

^c “*nullum*” (COL)

17. *Disiunctio*, gr. Dyaliton, est, cum eorum, de quibus dicimus, unum quodque certo clauditur verbo. Virgilius: “Ferte citi flammis, date tela^d, °scandite muros^e”³⁵⁹. Pulcherrima est illa disiunctio, cum praecedentibus nominibus solutis, totidem^f § verba sequentia respondent.

^d “*vela*” (VOL) ^{e-e} “*impellite remos*” (VOL) ^f “*tot*” (II ed.) ^g *add.* “*soluta*” (II ed.)

Cicero [*Pro Caecina*, c. 12, §33]: “Armis, viris, terrore, periculoque mortis reppulerit, fugaverit^h, averterit”.

^h “*fugarit*” (LCL)

18. *Articulus*, gr. Analyton, est, cum singula verba aut nomina, aut adverbia intervallis distinguuntur caesa oratione. Cicero: “Cui repente caelum, solem, aquam terramque ademerunt”. [p. 154]

19. *Membrum*, gr. Colon, est res breviter absoluta sine totius sententiae demonstratione, quae denuo alio sensu orationis excipitur hoc modo: “Et inimico proderas” (hoc est unum membrum; deinde ab hoc sequenti excipitur) “et amicum non laedebas”. Cice-

³⁵⁷ Idem, Or. *Pro Quinto*, c. 23: COL, t. IV, 49.

³⁵⁸ Idem, Or. *Pro L. Murena*, c. 6: COT, vol. II, P. II, 53.

³⁵⁹ Virgilius, *Aeneis*, l. IV, v. 594: VOL, 189.

ro pro S. R. Amer.: “Quoniam fidem magistri agnovistis^a, cognoscite nunc discipuli aequitatem”³⁶⁰.

^a “*cognostis*” (COL)

Differentia inter hoc membrum et illud de quo capite sexto, est colligenda ex definitione et usu utriusque.

20. *Annominatio*, gr. Paronomasia, est, cum paululum immutata verba, atque deflexa in Oratione ponuntur. Cicero, Phil. 3: “En, cur magister eius, ex oratore arator factus”³⁶¹ sit.

Fit quattuor modis:

a. *Detractione*. Cicero: “Maluerunt de suo more decedere, quam de tuis moribus non dicere”.

b. *Adiectione*. Cicero [*In C. Verrem Actio Secunda* (LCL), I. I, c. 1, §2]: “Ut ad audendum proiectus, ita^b ad audiendum paratus”.

^b “*sic*” (LCL)

c. *Mutatione* unius vel alterius literae. Cicero: “Terret etiam nos ac minatur tribus praediis, hoc est praemiis sceleris ornatus”³⁶². Poeta Christianus ad Bibonem: Littera Graeca tibi multo se miscuit usu: Arbitraris idem vivere, quod bibere.

d. *Translatione*. Quidam de effigie super lectum posita:

“Quam mirare super duro pendere grabato,
Hoc colo Mariam, nocte dieque loco”.

21. *Similiter cadens*, gr. Homaeoptoton, est, cum similibus syllabis casus terminantur.

Cicero, Phil. 2: “Nihil est profecto, quod ^apossit dari^a bellum genti: erit fortasse ^b, quod concedi possit roganti”³⁶³. Vitandus tamen frequens est quasi continenter iunctorum casuum concursus.

^{a-a} “*dari possit*” (COT) ^b *add.* “*aliquid*” (COT)

22. *Similiter desinens*, gr. Homaeoteleuton, est, [p. 155] cum verba parem habent exitum.

³⁶⁰ Cicero, Or. *Pro Roscio Amerino*, c. 41: COL, t. IV, 131-132.

³⁶¹ Idem, Or. *Philippica Tertia*, c. 9: COL, t. VIII, P. II, 134.

³⁶² Idem, *Pro Sexto Roscio Amerino*, c. 40, §117: LCL, Cicero VI, 226.

³⁶³ Cicero, Or. *Philippica Quinta*, c. 1, §3: COT, vol. II, P. II, 509.

Cicero, Phil. 4: “Maiores nostri^c primum universam Italiam devicerunt, deinde Carthaginem exciderunt^d, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes, in ditionem huius imperii redegerunt^e”³⁶⁴. Differt a priore, quantum nomen a verbo differt.

^c “*vestri*” (COL) ^d “*exciderunt*” (COL)

23. *Compar*, gr. Isocolon, est, quod habet in se membra, vel incisa orationis, quae fere pari ex numero syllabarum constant. Cicero, Phil. 5: “Recedat a Mutina, desinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est armis”³⁶⁵.

24. *Contrapositum*, gr. Antitheton, est, cum contrariis contrariae dictiones opponuntur.

Cicero, pro S.R. Amer.: “Quos^e dedi potabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides iudicare”³⁶⁶.

^e “*quem*” (COL)

25. *Commutatio*, gr. Analysis, est, cum una sententia nascitur ex altera sibi contraria.

Cicero: “Innocens si accusatus sit, absolvi potest; nocens nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere”³⁶⁷. Sed haec aut ad sententiarum schemata meo iudicio reicienda est, aut fere a Contraposito parum distabit, si hic locabitur; id tamen sapientioribus relinquo definiendum.

CAPUT IX De Figuris Sententiarum

1. FIGURA SENTENTIARUM est, quae non in verbis, sed in ipsis rebus, quandam habet dignitatem: maxime vero huiusmodi Exor-

³⁶⁴ Idem, Or. *Philippica Quarta*, c. 5: COL, t. VIII, P. II, 152.

³⁶⁵ Idem, Or. *Philippica Quinta*, c. 10: COL, t. VIII, P. II, 169.

³⁶⁶ Idem, Or. *Pro Roscio Amerino*, c. 22: COL, t. IV, 100-101.

³⁶⁷ Cicero, Or. *Pro Sex. Roscio Amerino*, c. 20, §56: COT, vol. II, P. I, 40.

nationes ad grave, vehemens et summum dicendi genus spectant, sicuti [p. 156] superiores ad mediocre.

Numerantur autem horum schematum 60 hoc ordine alphabetico a me disposita: Abscisio, acclamatio, aversio, brevitatis, communicatio, commoratio, concessio, conclusio, conformatio, congeries, correctio, definitio, demonstratio, deprecatio, descriptio, dialogismus, diminutio, dispositio, dissimilium conflictio, distributio, divisio, dubitatio, effictio, ethopoeia, exclamatio, execratio, exemplum, expeditio, expolitio, enumeratio, frequentatio, imago, increpatio, interclusio, interpretatio, interrogatio, licentia, notatio, obiurgatio, obsecratio, obtestatio, occupatio, optatio, percontatio, permissio, personarum ficta inductio, petitio, postulatio, praecisio, praetermissio, ratiocinatio, reiectio, reticentia, sententia, sermocinatio, significatio, similitudo, subiectio, sustentatio, transitio.

Tot schemata sententiarum multis ex probatissimis authoribus a me summo labore collecta sunt; quae latius diffundo et exemplis illumino.

2. *Abscisio*, gr. Aposiopesis, est, cum dictis quibusdam reliquum, quod coeptum est, relinquatur in audientium iudicio. Virgilius: “Quos ego, sed motos praestat componere fluctus. Post mihi non similli poena commissa luetis”³⁶⁸. Cicero, Phil. 2: “Productus^a in concionem a tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuae causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis. Ad maiora veniamus”³⁶⁹.

^a add. “autem” (COL)

3. *Acclamatio*, gr. Epiphonema, est, cum post narratas, sive comprobatas res, vehementiore affectu quasi obstupefactus exclamat Orator. Virgilius: “Tantae molis erat Romanam condere gentem”³⁷⁰. Cicero, pro lege Man., n. 45: [p. 157] “Et quisquam dubitabit, quid virtute profecturus sit, qui tantum auctoritate pro-

³⁶⁸ Virgilius, *Aeneis*, l. I, vv. 135 -136: *P. Virgilii Maronis Opera*, Lipsiae 1844 (VOL), 103.

³⁶⁹ Cicero, Or. *Philippica Secunda*, c. 31: COL, t. VIII, P. I, 100.

³⁷⁰ Virgilius, *Aeneis*, l. I, v. 33: VOL., 100.

fecerit? aut quam facile imperio atque exercitu socios et vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?”³⁷¹.

4. *Aversio*, gr. Apostrophe, est, cum aliquam personam vel rem, ad eam conversus Orator alloquitur, omisso, quem coepit, sermone.

Cicero, pro Mil.: “Vos ^b, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obtestor^c, vosque Albanorum obrutae arae, sacrorum populi Romani sociae et aequales”³⁷².

^b *add. “enim iam” (COL)* ^c *“testor” (COL)*

5. *Brevitas*, gr. Bracylogia, est, res ipsis tantummodo necessariis verbis expedita. Vel, cum multa compendii gratia brevissime explicantur. Virgilius totam suam vitam hoc disticho comprehendit:

“Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces”³⁷³.

6. *Communicatio*, gr. Anacaenosis, est, cum Orator alios consulit, aut cum illis deliberat. Cicero, pro Quin. : “Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? Possumus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? Possumus ita rem nostram prosequi^a, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? Possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere?”³⁷⁴.

^a *“persequi”(COL)*

7. *Commoratio*, gr. Epimone, est, cum in eodem loco firmissimo, quo tota res continetur, immoramur diutius et in eundem locum redimus saepius, quod est boni Oratoris proprium. Cicero, pro S.R. Amer.: “In minimis rebus, qui mandatam neglexerit^b, turpissimo iudicio condemnetur necesse est; in re tanta, cum is, cui [p. 158] fama mortui, fortunae vivi commendatae sunt, atque

³⁷¹ Cicero, Or. *Pro lege Manilia*, c. 15: COL, t. VI, 134-135.

³⁷² Idem, Or. *Pro Milone*, c. 31: COL, t. VIII, P. I, 415.

³⁷³ Cf. Rostagni A., s.v. *Virgilio*: EI XXXV, 429: “Sulla tomba [di Virgilio] sorse il modesto e pur significativo epitafio: «Mantua me genuit,...»”.

³⁷⁴ Cicero, Or. *Pro Quintio*, c. 14: COL, t. IV, 29-30.

concredita^e, ignominia mortuum^c affecerit, is inter hostes^d homines, atque adeo inter vivos^e f numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam negligentia^g crimen mandati^g iudicii^h infamia^h revocatur, propterea, quod si recteⁱ fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit; non solum^j, qui mandatum receperit. In re tanta, quae publice gesta atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius caeremoniam polluerit, maculaque affecerit: qua is tandem poena afficietur? aut quo iudicio damnabitur?³⁷⁵.

^b “neglexit” (COL) ^c add. “egestate vivum” (COL) ^d “honestos” (COL)
^e “vivos” (COL) ^f add. “bonos” (COL) ^{g-g} “mandati, in crimen” (COL)
^h “infamiam” (COL) ⁱ “ratione” (COL) ^j “illum” (COL)

8. *Concessio*, gr. Epitrote, est, cum aliquid, licet iniquum, vide-mur causae fiducia pati, atque concedere. [Cicero,] In Verr. lib. 2: “Teneat iam sane meos testes Metellus; cogat alios laudare, sicut in multis conatus^a; modo haec faciat, quae fecit^b”³⁷⁶. Pro Milone idem: “Excitate, excitare eum, si potestis, ab inferis! Frangetis impetum vivi, cuius vix sustinetis furias insepulti?”³⁷⁷.

^a add. “est” (COL) ^b “facit” (COL)

9. *Conclusio*, gr. Epilogus, est, quae brevi argumentatione ex iis, quae ante dicta sunt, aut facta, conficit, quod necessario sequitur.

Cicero, Pro Arch. Poeta: “Sit igitur, iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc Poetae nomen, quod nulla unquam barbaria violavit”³⁷⁸.

10. *Conformatio*, gr. Prosopopaeia, est, cum aliqua muta res, vel informis, et eloquens, et habens formam introducitur. Cicero, div. Verr.: “Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti” etc. “quod in unaquaque re, beneficio senatus^c populique Romani, [p. 159] ^d habui, id^e tu mihi^e, C. Verres,

³⁷⁵ Cicero, Or. *Pro Roscio Amerino*, c. 39: COL, t. IV, 127-129.

³⁷⁶ Idem, Or. *In Verrem*, Actio Secunda, l. II, §139, c. 56: COT, vol. II, P. I, 184.

³⁷⁷ Idem, Or. *Pro Milone*, c. 33: COL, t. VIII, P. I, 419.

³⁷⁸ Idem, Or. *Pro Archia Poeta*, c. 8, §19: OT, 204.

eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sestertium millies ^f repeto”³⁷⁹.

^c “senati” (COT) ^d add. “iuris” (COT) ^{e-e} “mihi tu” (COT) ^f add. “ex lege” (COT)

11. *Congeries*, gr. Synatroismus, est coacervatio dictionum res diversas significantium. Cicero, pro Caelio: “An vos aliam causam esse ullam putastis, cur in tantis praemiis eloquentiae, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gloria^a, tanto honore, tam sint pauci, semperque fuerint, qui in hoc labore versentur?”³⁸⁰ etc. Coacervantur etiam res odii vel amoris causa, bonae, vel malae.

^a “gratia” (COL)

Cicero, Act. 2 in Ver. l. 3, n. 16: “Scio te Romae, cum Praetor esses, edicto tuo possessiones hereditatis^b ^c ad alienos, a primis heredibus ad secundos, a legibus ad libidinem tuam transtulisse. Scio, te edicta superiorum tuorum^d correxisse, et possessiones hereditatum non secundum eos, qui proferrent, sed secundum eos, qui dicerent testamentum factum, dedisse: easque res novas abs te prolatas et inventas magno tibi quaestui fuisse scio: eundemque te memini censorias quoque leges in sartis tectis exigendis tollere et commutare; ne is redimeret, cuius res esset: ne pupillo tutores propinquique consulerent, quo minus fortunis omnibus everteretur; exiguum diem praefiniri^e operi, qua^f caeteros ab negotio excluderes, cum^g ipse in tuo redemptore nullam certam diem observares”³⁸¹.

^b “hereditatum” (COL) ^c add. “a liberis” (COL) ^d “omnium” (COL)

^e “praefinire” (COL) ^f “quo” (COL) ^g om. (COL)

12. *Correctio*, gr. Epanarthosis est, quae verbum vel sententiam aliquam corrigit, aut tollit, aliam substituens. Corrigit Cicero verbum sic: “Ibi te cum et illius largitionibus et tuis rapinis explevises, si hoc est explere, quod statim effundas”. Tollit sic: “Sed stupo-

³⁷⁹ Idem, Or. In Q. Caecilium de Accusatore in C. Verrem constituendo quae Divinatio dicitur, c. 5, §49: COT, vol. II, P. I, 79.

³⁸⁰ Cicero, Or. Pro M. Caelio, c. 19: COL, t. VIII, P. I, 185.

³⁸¹ Idem, Or. In Verrem, Actio Secunda, l. III, c. 7: COL, t. V, P. II, 26.

rem hominis, vel dicam pecudis attendite”. Verum haec [p. 160] Correctio ad schemata verborum spectare videtur; at ista huc referenda, qua Cicero in Ver., l.2, sententiam corrigit: “Nolebat in agendo discere, tametsi non Provinciae rudis erat et tyro, sed in Siciliam paratus ad praedam meditatusque venire cupiebat”³⁸².

Idem pro Q. Ligario sententiam tollit hoc modo: “Pacis equidem semper autor fui: sed tamen^a sero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, ^b inquam, vincere volebamus: tu certe praecipue”³⁸³.

^a “tum” (COL; N.B. notam: “«sed tamen», codd. Dresd. Colon.”)

^b add. “omnes” (COL)

13. *Definitio*, gr. Orysmos, est, quae rei alicuius proprias amplectitur potestates breviter et absolute. Cicero [Ad Herennium IV, c. 25]: “Maiestas rei publicae est, in qua continetur dignitas et amplitudo civitatis”.

14. *Demonstratio*, gr. Phantasia, est, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium et res ante oculos efferrī videatur. Cicero, Phil. 13: “Ora vobis eorum ponite, Patres conscripti, ante oculos, ^cet maxime Antoniorum^c incessum, aspectum, vultum, spiritum: latera tegentes alios, ^d alios praegredientes amicos. ^eQuem vini anhelitum^e, quas contumelias fore censetis, minasque verborum? Nisi forte eos pax ipsa leniet, ^f cum in hunc ordinem venerint, salutabunt benigne, comiter appellabunt unumquemque vestrum^g. Non recordamini”³⁸⁴ etc.

^{c-c} om. (COL; hae verba exstant tamen in LCL) ^d add. “sequentes alios,” (COL) ^{e-e} “Quam vim anhelitus” (COL) ^f add. “maximeque” (COL) ^g “nostrum” (COL)

15. *Deprecatio*, gr. Dexis, est, cum auxilium alicuius imploratur, vel animus iratus mulcetur.

Cicero, pro Deiot.: “Quamobrem hoc nos primum metu, C. Caesar, per fidem et constantiam et clementiam tuam, libera, ne

³⁸² Cicero, Or. *In Verrem*, Actio Secunda, l. II, c. 7: COL, t. V, P. I, 161.

³⁸³ Idem, Or. *Pro Q. Ligario*, c. 9: COL, t. VIII, P. I, 477.

³⁸⁴ Idem, Or. *Philippica Tertia decima*, cc. 2-3: COL, t. VIII, P. II, 298s.

residere in te ullam partem iracundiae suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: per^a istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, ^bquam in praemiis^b, quam in promissis et fide firmiorem³⁸⁵. [p. 161]

^a om. (COT) ^{b-b} "neque in proeliis" (COT)

16. *Descriptio*, gr. Hypotyposis, est, cum aliquid non aliter effertur, atque in oculis cernatur. Differre videtur a demonstratione, quod in illa ita exhibeantur res futurae et praesentes, quasi iam factae sint, aut videantur geri; in hac praeteritae representantur. Cicero, pro Mur., n. 50: "Vultus ^cipsius erat^c plenus furoris; oculi, sceleris; sermo, arrogantiae; sic ut etiam^d exploratus, et domi conditus consulatus videretur"³⁸⁶.

^{c-c} "erat ipsius" (COL) ^d "ei iam" (COL)

17. *Dialogismus*, Lat. Colloquium, est, cum Orator secum, quasi cum aliquo discurrit per interrogationes et responsiones, ita ut duo loqui videantur. Cicero, pro Q.R. Comaedo: "Venerat, ut opinor, haec res in iudicium. Certe. Quis erat petitor? Faunius^c. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Clunius"³⁸⁷.

^e "Fannius" (COL) ^f "Cluvius" (COL)

18. *Diminutio*, gr. Litotis, est, cum aliquid inesse nobis naturae, fortunae, vel industriae, aut iis, de quibus dicimus, ratione attenuamus; idque modestiae declarandae, aut ostentationis vitandae gratia.

Cicero, pro Ar. Poeta: "Si quid est in me ingenii, iudices, quod sentio, quam sit exiguum"³⁸⁸ etc.

Dicitur aliter demissio.

19. *Disputatio* est, cum Orator cum adversario, aut alio quovis contendit, ac disceptat. Cicero: "Quid? cuiusmodi est illud? Tollitur vestrum iudicium: foedus totum excipitur: comprobatur.

³⁸⁵ Cicero, Or. *Pro Rege Deiotaro*, c. 3, §8: COT, vol. II, P. II, 431.

³⁸⁶ Idem, Or. *Pro L. Murena*, c. 24: COL, t. VII, 157-158.

³⁸⁷ Idem, Or. *Pro Roscio Comoedo*, c. 14: COL, t. IV, 179.

³⁸⁸ Idem, Or. *Pro Archia Poeta*, c. 1: OT, 201.

Quod minuit auctionem triumviralem^a, laudo: quod regi amico cavet, non reprehendo: quod non gratis sit^b, indico³⁸⁹.

^a “*decemviralem*” (COT) ^b “*fit*” (COT)

20. *Dissimilium conflictio*, est, cum plura dissimilia invicem certantia conglobantur, quae non solum dignitatem, sed amplitudinem etiam orationi afferunt. Cicero, pro Q.R. Comoedo: “Illa superior ^c oratio fuit^c necessaria, haec [p. 162] erit voluntaria; illa ad Iudicem, haec ad C. Pisonem; illa pro reo, haec pro Roscio; illa victoriae, haec bonae existimationis causa comparata³⁹⁰.”

^{c-c} “*fuit oratio*” (COL)

21. *Distributio*, gr. Merismos, est, cum aliquid in plures partes distribuitur, quarum singulis quandoque sua redditur ratio.

Cicero, pro Lig.: “Hoc ^d praecipuum Tuberoni^e fuit, quod iusto cum imperio ex senatusconsulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Caesarem, ne iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur; in Macedoniam, in Cn. Pompei castra venit, in eam ipsam causam, a qua erat reiectus cum iniuria³⁹¹.”

^d *add.* “*certe*” (COL) ^e “*Tuberonis*” (COL)

Drexelius, facundissimus omnino scriptor, aptissime hac figura utitur, ubi patientiam omnibus commendat, Ros. p. 2, c. 5, §7: “Omni hominum ^f aetati, ^g ordini^f, ^h statui^g patientia non decora tantum, sed et necessaria est. Iuvenis es? sustine; plus virium et roboris habes. Senex es? sustine; maior tibi prudentia, longior est experientia, quae vires suggeret. Vir es? sustine, et eum age, quem proferis.

^{ff} “*ordini, aetati*” (DO) ^{g-g} “*sexui*” (DO)

Femina es? sustine, et Christianam ^a te esse^a memento, quae etiam in ignibus duret. Servus es? sustine, ut saltem animi tui sis

³⁸⁹ Cicero, *De lege agraria*, Orat. II, c. 22, §58: COT, vol. II, P.I, 552.

³⁹⁰ Idem, Or. *Pro Q. R. Comoedo*, c. 5: COL, t. IV, 164.

³⁹¹ Idem, Or. *Pro Q. Ligario*, c. 9: COL, t. VIII, P. I, 477.

dominus. Pauper es? sustine, ne malum tibi geminet impatientia. Dives es? sustine, ut tibi tuus etiam in caelo thesaurus crescat. Tui iuris es? sustine: nemo vere liber est, nisi qui patiens est. Religiosus es? sustine, nam ideo viam arctam ingressus es, ut quam plurima patiaris. In coniugio vivis? sustine, et cogita coniugium metropolim esse omnium molestiarum. Caelebs es? sustine; satis tibi sit uxore ac liberis carere, molestissimis oneribus. Virgo es? sustine: [p. 163] nam virginitas, ut Ambrosius vult, facit Martyres, sed non sine pugna. Vidua es? sustine, afflictionum magnas est viduitas. Doctus es? et tu quoque sustine, ne non tantum indoctus, sed et fatuus habearis. Quisquis impatiens est, stultus est. Indoctus es? sustine^b; aequum est, ut non minus sustineas, quam docti: ergo remigem te cogita in procellosissimo mari. Sanus es? sustine, ut sanus maneat: morborum omnium deterrimus est impatientia. Aegrotus es? iam maxime sustine: prima patientiae opportunitas est morbus. Consummatissima Christianorum philosophia est: *bona facere, et mala pati*³⁹².

^{a-a} “esse te” (DO) ^b om. (DO)

22. *Divisio*, gr. Dialyma, est, quae rem semovens a re absolvit ratione subiecta utramque, nonnihil priori similis.

Cicero: “Cur ego nunc tibi quidpiam obiciam? si probus es, non meruisti; si improbus, non commoveris”.

23. *Dubitatio*, gr. Apolia^c est, cum Orator ambiguus existens, quid potissimum dicturus sit, quaerit ex aliquo. Cicero, in Ver. act. 2: “Quid agam, iudices? quo accusationis meae rationem conferam? quo me vertam? Ad omnes enim meos impetus, quasi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur”³⁹³.

^c potius “Abulia” (Αβουλία)

24. *Effictio*, gr. Characterismus, est, cum effingitur et exprimitur verbis corporis alicuius forma, quod satis sit ad intelligendum.

³⁹² Drexelius, l. XIII: *Rosae selectissimarum virtutum, quas Dei Mater orbi exhibet*, P. I, c. 5: *Rosa silvestris, seu patientia*, §VII: DO, t.I, 845.

³⁹³ Cicero, Or. *In Verrem*, Actio Secunda, l. V, c. 1: COL, t. V, P. II, 272.

Cic. [*In Verrem* II, 2, 44, §108]: “Videtis illum subcrispo capillo nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi persecurus^a esse videatur”.

25. *Enumeratio* est, cum summatim aliquid colligitur, sive ad amplificandam orationem, sive ad rem augendam. Cicero, in Pis.: “Te indemnatum videri putas, quem socii, quem veterani^b, quem liberi populi, quem [p. 164] stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem^c effugerunt, omni cruciatu dignissimum putarunt^d”³⁹⁴.

^a “peracutus” (LCL) ^b “foederati” (COL) ^c “morbum” (COL) ^d “putant” (COL)

26. *Ethopaeia*, Lat. Imitatio, est, cum viva persona, sive praesens, sive absens, ita loquens introducit, ut ipse modus loquendi, quo Orator utitur, exprimatur. Cicero, pro Quinct. n. 54: “Quid ad haec Naevius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus, et instituta bonorum virorum requiramus. «Quid^e», inquit, «cum ista summa sanctimonia ac diligentia? Viderint,^f ista officia viri boni; de me autem^g ita considerent;^g non, quid habeam, sed quibus rebus invenerim, quaerant; et quemadmodum natus, et quo pacto educatus sim, memini^h.» Vetus est. «De scurra multo facilius divitem, quam patremfamilias fieri posse.» Haec ille, si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur³⁹⁵.

^e add. “mihi»” (COL) ^f add. “inquit,” (COL) ^{g-g} om. (COL) ^h “meminerint” (COL)

27. *Exclamatio*, gr. Ecphonesis, est, qua dolor, vel indignatio dicentis exprimitur, aut augetur: per hominis, urbisque, loci temporis, aut rei cuiuspiam, de qua sermo, compellationem.

Elegans est, ironica etiam, ut haec apud Ciceronem, pro Quin., n. 80: “O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuncium volucrem! Administrum et satellites Sex. Naevii Roma trans

³⁹⁴ Idem, Or. *In L. Pisonem*, c. 41: COL, t. VIII, P. I, 359.

³⁹⁵ Cicero, Or. *Pro Quintio*, c. 18: COL, t. IV, 37.

Alpes in Sepusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui eiusmodi nuntios, sive potius Pegasos habuit³⁹⁶.

28. *Exsecratio*, gr. Areia, cum aliquem merito abominans Orator ei malum imprecatur. Cicero, Phil. 4: “O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui!”³⁹⁷. [p. 165]

^a “habeat” (COL)

29. *Exemplum*, gr. Paradigma, est alicuius facti vel dicti preteriti cum certi autoris nomine propositio; quod rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Cicero: “Sulla cum Scipione inter Cales et Teanum³⁹⁸, cum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, et de iure civitatis, legis^b inter se, conditiones^c contulerunt. Non tenuit^d colloquium istud^e fidem: a vi tamen periculoque abfuit. Possumus^f § in Antonii latrocinio aequae esse tuti? Non possumus: aut, si caeteri possunt, me posse didi!”³⁹⁹

^b “leges” (COL) ^c “conditionesque” (COL) ^d add. “omnino” (COL) ^e “illud” (COL) ^f “possumusne” (COL) § add. “igitur” (COL)

30. *Expeditio*, gr. Apophasis, est, cum rationibus pluribus enumeratis, quibus aliqua res fieri, aut non fieri potuerit, caeterae tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus.

Cicero: “Necesse est, cum constet, istum fundum nostrum fuisse, ostendas; te, aut vacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate^a tibi venisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti; ^btuum usu fecisse etiam nunc^b non potes; emptio nulla profertur; hereditate tibi, me vivo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo ut me vi de meo fundo deieceris”⁴⁰⁰.

^a “hereditati” (LCL) ^{b-b} “usu tuum etiam nunc fecisse” (LCL)

³⁹⁶ Idem, op. cit., c. 25: COL, t. IV, 52.

³⁹⁷ Idem, Or. *Philippica Secunda*, c. 43: COL, t. VIII, P. II, 117.

³⁹⁸ CLD: “towns in Campania”

³⁹⁹ Cicero, Or. *In M. Antonium Philippica Duodecima*, c. 11: COL, t. VIII, P. II, 293.

⁴⁰⁰ Cicero, *Ad C. Herennium*, l. IV, c. 29, §40: LCL, Cicero I, 328.

Haec figura, quoniam similis est argumentationi, ad convincendos adversarios multum facit.

31. *Expolitio*, gr. Tautologia, est, cum in eodem loco manemus, et aliud, atque aliud dicere videmur.

Cicero: “Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriae vitandum arbitretur. Cum agitur^c incolumitas perpetua civitatis, qui bonis erit rationibus praeditus, ^d nullum vitae sibi discrimen pro fortunis rei publicae fugiendum putabit; et erit in ea sententia semper, ut pro [p. 166] Patria studiose quamvis in magnam descendat vitae dimicationem”⁴⁰¹.

^c “*agetur*” (LCL) ^d *add. “profecto”* (LCL)

32. *Frequentatio* est, cum res in tota causa dispersae, coguntur in unum locum, quo gravior, acrior, et criminiosior fit oratio. Dicitur gr. Anacephaleosis, latinis item Recapitulatio; quod praecipua capita orationis breviter enumerata, contineat, eiusque praecipuus usus in peroratione.

Cicero, pro Caecin.: “Quapropter, si quid extra iudicium est, quod homini tribuendum sit, habetis hominem singulari pudore, virtute cognita, et spectata fide, amplissimum^e Etruriae totius in utraque fortuna cognitum multis signis et virtutis et humanitatis.

^e “*amplissimis viris*” (COL)

Si quid in contraria parte in homine offendendum sit, habet^a eum, ut nihil dicam amplius, qui se homines coegisse fateatur. Sin, hominibus remotis, de causa quaeris^b; cum iudicium de vi sit; is, qui arguitur, vim ^c sese armatis hominibus^c fecisse fateatur, verbo se, non aequitate defendere conetur; id quoque ei verbum ipsum ereptum esse videatis; auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum; in iudicium non venire, utrum Caecina possederit, necne; ^dtamen doceri possedissee; multo etiam minus quaeri, Anei Caecinae fundus sit, necne;^d me tamen id ipsum docuisse, fundum esse Caecinae: cum haec ita sint, statuite quid vos tempora rei publicae de armatis hominibus, quid illius confessio de

⁴⁰¹ Idem, *ibid.*, c. 42, §54: *ibid.*, 366. Subtitulus: *De Ratione dicendi*.

vi, quid nostra decisio de aequitate, quid ratio interdicti de iure admoneant, ut iudicetis”⁴⁰².

^a “habetis” (COL) ^b “quaeritis” (COL) ^{c-c} “se hominibus armatis” (COL) ^{d-d} per inadvertentiam omissum est in IV editione PRAr.

33. *Imago*, gr. Icon, est formae cum forma per quamdam similitudinem collatio. Haec sumitur aut laudis gratia, ut: ille ut leo in proelium ruens, obvios quosque sternebat et mactabat;

– aut vituperationis, ut: ego istius pecudis ac putidae canis consilio scilicet aut praesidio niti volebam. [p. 167]

34. *Increpatio*, est, cum Orator indignitate alicuius rei ab adversario patratae commotus, eum perstringit, immo confundit et contundit severiori dictione.

Cicero, pro Deiot.: “Dii te perdant, fugitive! ita non modo nequam et improbus, sed ^e fatuus et amens es”⁴⁰³.

^e add. “etiam” (COT)

35. *Interclusio*, gr. Parenthesis, est cum continuationi sermoni medius aliquis sensus intervenit.

Cicero, pro Cluen.: “Ut tibi concedam hoc indignum esse (quod cuiusmodi sit, iam videro), tu mihi concedas necesse est, multo ^a indignius, in ea civitate, quae legibus teneatur, discedi a legibus”⁴⁰⁴.

^a add. “esse” (COL)

Nota: Parentheses longas et frequentes ob confusionem orationis vitandas esse, variataque voce paulo demissius pronunciandas, quam reliquus orationis textus pronunciatur.

36. *Interpretatio*, gr. Epexegesis, est, cum eadem sententia, aliis atque aliis verbis effertur, sive motus gratia, sive amplificationis.

Cicero, pro Mil.: “Fingi haec putatis, quae patent? ^b quae nota ^c omnibus? quae tenentur?”⁴⁰⁵.

⁴⁰² Cicero, Or. *Pro A. Caecina*, c. 36: COL, t. VI, 99-100.

⁴⁰³ Idem, Or. *Pro Rege Deiotaro*, c. 7, §21: COT, vol. II, P. II, 435.

⁴⁰⁴ Cicero, Or. *Pro A. Cluentio*, c. 53: COL, t. VI, 238-239.

⁴⁰⁵ Idem, Or. *Pro Milone*, c. 28: COL, t. VIII, P. I, 410.

37. *Interrogatio*, gr. Erotesis, est, quoties non sciscitandi gratia, sed instandi, assumitur.

^b *add. "haec," (COL)* ^c *add. "sunt" (COL)*

Cicero, pro lege Manilia: "Quem enim possumus Imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant centuriam, atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de re publica cogitare, qui pecuniam ex aerario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciae magistratibus dividerit, aut propter avaritiam Romae in quaestu reliquerit?"⁴⁰⁶.

Utimur etiam, notante Cypriano, Interrogatione in iis, quae negari non possunt, aut ubi difficilis est respondendi ratio, aut invidiae, commiserationis, indignationis, et [p. 168] admirationis ergo; aut cum acriter imperamus, vel nosmet ipsos rogamus.

38. *Licentia*, gr. Panaesia, est, cum apud eos, quos vereri debemus, aliquid audacius proferimus, aut favori eorum, aut aequitati causae confisi.

Cicero: "Hic ego aliud alii concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stulte fecit"^a⁴⁰⁷.

^a *"facit" (COT)*

Verum haec securius petitur ab Auditoribus e.g. his verbis: Pace vestra dicam. Liceat mihi istud in consessu vestro dicere. Bona venia vestra non occultabo veritatem, sed expromam, etiam quibusdam aegre laturis etc.

39. *Notatio*, gr. Mimesis, est, cum alicuius natura certis describitur signis, quae sicut notae quaedam naturae sunt attributa; veluti, cum gloriosi militis iactantia, aut iniuriosi ferocia recensetur.

Cicero, pro Q. Roscio Com.: "Oro atque obsecro vos, quicumque^b nostis, vitam inter se utriusque conferte, qui non nostis, faciem utriusque considerate. Nonne ipsum caput et supercilia illa penitus abrasa olere malitiam, et clamitare calliditatem videntur?"

⁴⁰⁶ Idem, Or. *Pro lege Manilia*, c. 13: COL, t. VI, 130.

⁴⁰⁷ Cicero, *In Verrem*, Actio Sec., I, II, c. 67, §162: COT, vol. II, P. I, 190s.

nonne^c ab imis unguibus usque ad verticem summum, si quam coniecturam adfert hominibus tacita corporis figura, ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco capite et superciliis semper est rasis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur; cuius personam praeclare Roscius in scena tractare consuevit, neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem⁴⁰⁸ illum improbissimum et periurissimum lenonem cum agit, agit Cheream⁴⁰⁹; persona illa lutulenta, impura, invisa, in huius moribus, natura vitaeque est expressa. Qui quam ob rem Roscium similem sui in fraude et [p. 169] malitia existimarit, nihil^d videtur, nisi^e quod praeclare hunc imitari se in persona lenonis adnimadvertit⁴¹⁰.

^b “qui” (LCL) ^c “non” (LCL) ^d “mirum mihi” (LCL) ^e add. “forte” (LCL)

Differt ab Effictione, quod illud schema formam alicuius, hoc naturam et internam hominis dispositionem, per externa signa depingit.

40. *Obiurgatio*, Increpationi affinis, est, qua alicuius scelus, aut malitiam consecatur Orator, atque in illud invehitur.

Cicero, pro Deiot.: “Quae est ista tam impudens, ^a tam immoderata humanitas^b? Idcirco in hanc urbem venisti, ut huius iura et exempla corrumperes domesticaque tua^c inhumanitate^d nostrae civitatis humanitatem inquinares?”⁴¹¹.

^a add. “tam crudelis” (COL) ^b “inhumanitas” (COL) ^c om. (COL) ^d “immanitate” (COL)

41. *Obsecratio* est, cum aliquid vel suo, vel alterius nomine a quopiam ex audientibus Orator extorquet.

Cicero, pro Rab.: “Vos obsecro, iudices, ^e huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen Equitis Romani, ut^f usuram huius lucis et vestrum aspectum^g ne eripiatis”⁴¹².

^e add. “ut” (II ed.; LCL) ^f “et” (LCL) ^g “conspectum” (LCL)

⁴⁰⁸ Ballio - “a worthless fellow,[...] in the Pseudolus of Plautus: Cic.” (CLD).

⁴⁰⁹ Cf. *Onomasticon Tullianum*, P. I, Turici 1836, 251, s.v. *C. Fannius Charea*: “Homo Graecus [...], sed civitate donatus, aut a servo libertinus”.

⁴¹⁰ Cicero, Or. *Pro Quinto Roscio Comoedo*, c. 7, §20.: LCL, No. 240: Cicero VI, 292.

⁴¹¹ Idem, Or. *Pro Rege Deiotaro*, c. 11: COL, t. VIII, P. I, 507.

⁴¹² Idem, Or. *Pro C. Rabirio Postumo*, c. 17, §48: LCL, No. 252: Cicero XIV, 410. 412.

42. *Obtestatio* est, cum alicuius fides, conscientia, religio adiuratur ab Oratore et adstringitur, ut omnino, quod hic exigit, alter faciat.

Cicero, Phil. 1: "Sed per deos immortales! te enim intuens, Dolabella⁴¹³, qui ^hmihī semper eras carissimus^h; non possum de utriusque vestrum errore reticere"⁴¹⁴ etc.

^{h-h} "es mihi carissimus" (COL)

43. *Occupatio*, gr. Prolepsis, est, cum id, quod obici Oratori possit, prius ipse occupat et refellit.

Cicero, Ver. 2: "Dicet aliquis: «Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipse fur non est, sed ne alium quidem passus est esse?» Attendite. Iam intelligetis hanc pecuniam, qua^a via modo visa est exire ab isto, eadem^b semita revertisse. Quid enim? ^c debuit"⁴¹⁵ etc. [p. 170]

^a "quae" (COL) ^b "eandem" (COL) ^c add. "non" (COL)

44. *Optatio* est, quae animi desiderantis affectum explicat. Cicero: "Utinam, Cn. Pompeii, cum C. Caesare societatem aut nunquam inisses^d, aut nunquam diremisses!"⁴¹⁶.

^d "coisses" (COT)

Virgilius, in pers. Didonis: "Felix, heu nimium felix, si litora tantum nunquam Dardaniae⁴¹⁷ tetigissent nostra carinae!"⁴¹⁸

45. *Percontatio* est, cum quidpiam ex aliquo Orator inquirat. Cicero: "Hic quaero, iudices, si illo die gens ista Clodia^e, quod facere voluisset^f, fecisset^g: ^h P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus fuissetⁱ: fuistisne ad arma ruituri?"⁴¹⁹.

^e "Clodiana" (COT) ^f "voluit" (COT) ^g "effecisset" (COT) ^h add. "si" (COT) ⁱ "esset" (COT) ^j "ituri" (COT)

⁴¹³ "P. Cornelius Dolabella, the son-in-law of Cicero" (CLD).

⁴¹⁴ Cicero, *In M. Antonium Oratio Philippica Prima*, c. 12: COL., t. VIII, P. II, 48.

⁴¹⁵ Idem, Or. *In Verrem*, Actio Secunda, l. II, c. 24: COL., t. V, P. I, 188.

⁴¹⁶ Idem, Or. *Philippica Secunda*, c. 10, §24: COT, vol. II, P. II, 463.

⁴¹⁷ Dardania "usually = Troy" (CLD).

⁴¹⁸ Virgilius, P.M., *Aeneis*, l. IV, vv. 657-658: VOL, 191.

⁴¹⁹ Cicero, Or. *Pro P. Sextio*, c. 38, §81: COT, vol. II, P. II, 221.

46. *Permissio*, gr. Antanagosis, est, cum roboratus causae fiducia Orator aliquid auditori permittit; similis est concessioni. Cicero, de provin. cons.: “Sed fruatur sane hoc solatio, atque hanc insignem ignominiam, quoniam ^a praeter se, inusta est, putet esse leviolem; dummodo, cuius exemplo se consolatur, eius exitum expectet”⁴²⁰.

^a *add. “uni,” (COL)*

47. *Petitio*, ut ex ipso verbo conicis, est schema, per quod aliquid a quopiam rogatur.

Cicero: “Primum a Chrysogono peto, ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam non^b petat: deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, et in causa ^c Roscii, periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis”⁴²¹.

^b “ne” (COT) ^c *add. “Sex.” (COT)*

48. *Postulatio* est, qua quidpiam postulatur ab audientibus. Cicero, pro S. R. Amerino: “Is a vobis, iudices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram, nullo iure invaserit, quoniam ei pecuniae vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo ^d suspicionem omnem metumque tollatis; sese, hoc incolumi, non arbitratur huius innocentis [p. 171] patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere”⁴²².

^d *add. “suo” (COL)*

Nota: differentiam esse inter haec schemata, atque inter verba eorum.

49. *Praecisio*, gr. Parasiopesis, non dispar abscisioni est, cum dictum aliquod, vel sensus interrumpitur et alia subiciuntur. Cicero, Phil. 2: “Cum respondisses, te rei tuae causa venisse, populum

⁴²⁰ Cicero, *De Provinciis Consularibus*, c. 6: COL, t. VIII, P. I, 220.

⁴²¹ Idem, *Or. Pro Sex. Roscio Amerino*, c. 3, §7: COT, vol. II, P. I, 30.

⁴²² Idem, *op. cit.*, c. 2: COL, t. IV, 74.

etiam dicacem in te concitasti^a. Sed nimis multa de nugis. Ad maiora veniamus⁴²³.

^a “*reddidisti*” (COL)

50. *Praetermissio*, sive praeteritio est, cum id quod maxime inculcat Orator, fingit, se nolle dicere.

Cicero: “Omitto iurisdictionem in libera civitate contra leges senatusque consulta; caedes relinquo, libidines praetereo; quarum acerbissimum exstat iudicium^b, et ad insignem memoriam turpitudinis, et paene ad iustum imperii nostri odium⁴²⁴.”

^b “*indicium*” (COL)

51. *Personarum ficta inductio*, gr. Idoloopia, est, cum quisquam mortuus instar vivi loquens introducit.

Cicero, pro Caelio, Appium Claudium producit ab inferis, a quo Clodia nequam femina, sic arguitur: “Mulier, quid tibi cum Caelio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum videras, non patruum, non avum, proavum, atavum, audieras consules fuisse? non denique te modo^c Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi et^d fortissimi viri patriaeque amantissimi? qui simul ac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Caelius tam coniunctus fuit? Cognatus ne^e? affinis? viri [p. 172] tui familiaris? Nihil horum. Quid igitur fuit, nisi quaedam temeritas ac libido? nonne te, si nostrae imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia aemulam domesticae laudis in gloria muliebri esse admonebat? Non virgo illa Vestalis Claudia, quae patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna et avita, et usque a nobis, cum in viris, tum etiam in feminis repeti-

⁴²³ Cicero, *Philippica Secunda*, c. 31: COL, t. VIII, P. II, 100.

⁴²⁴ Cicero, *De Provinciis Consularibus*, c. 3: COL, t. VIII, P. I, 214.

ta, monuerint^f? Ideo ne ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie foedera ferires? ideo aquam adduxi, ut ea tu inceste uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?”⁴²⁵.

^{c-c} “modo te” (COL) ^d “ac” (COL) ^e om. (COL) ^a “moverunt” (COL); “monuerunt” (II ed.)

52. *Ratiocinatio*, gr. Erotema, est, per quam nos ipsi a nobis rationem poscimus, quare quidve dicamus, et crebro nosmet a nobis petimus uniuscuiusque propositionis declarationem, e.g.

Qui nimio potu ventrem ac mentem onerat, hunc ad omnia scelera perpetranda iudices aptissimum. Cur ita? quippe ianua scelerum est omnium ebrietas. Quo pacto? nam ubi computationibus deditum pecunia defecerit, committere furta non verebitur, ut Baccho militet eleganter; potu deinde oppletus, quid nisi libidines cogitat? ratione destitutus, quid nisi belluam superbam, efferam, caecam, praesentat? superbia elatus, nonne etiam superiores contemnit? furore stimulatus, nonne etiam insontes mactat? lumine mentis orbatus, nonne festa violat, maiores aspernatur, iurat falsa millies, testatur iniqua, torum alienum maculat, et cum sibi, tum omnibus non scandalo solum, at etiam nocumento est?

Quid plura? finge, quae potes [p. 173] vitia, imo quae non potes fingere, ebrius perpetrabis. Tam faecunda scelerum genitrix est ebrietas.

53. *Reiectio*, gr. Apodioxis, est, cum quid ex oratione tanquam indignum removetur, vel tanquam superfluum reicitur, vel tanquam impertinens ad orationem, alibi aut aliis dicendum relinquatur.

Cicero, pro Quin.: “Nolo eam rem commemorando revocare^a; cuius omnino rei memoriam omnem tolli funditus, ac deleri arbitror oportere”⁴²⁶.

^a “renovare” (COL)

⁴²⁵ Cicero, Or. *Pro M. Caelio*, c. 14: COL, t. VIII, P. I, 177-178.

⁴²⁶ Idem, Or. *Pro Quintio*, c. 22: COL, t. IV, 45.

Virgilius: “Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis praetereo, atque aliis post ^a commemoranda^b relinquo”⁴²⁷.

^a *add.* “me” (VOL) ^b “memoranda” (VOL)

54. *Reticentia* est, cum aliquid dicere volens aut incipiens, Orator, aliquam ob causam subticet.

Cicero, de pace: “Ac metuo, ne male; sed nolo initio orationis meae male quicquam ominari”⁴²⁸.

55. *Sententia*, gr. Gnome, est brevis exornatio, quae aliquid ad humanae vitae utilitatem spectans enunciat.

Cicero, pro Mil.: “Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de re publica cives: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat”⁴²⁹.

Hoc schema aperte vel occulte in oratione solet usurpari.

56. *Sermocinatio* iuxta Tullium est, cum alicui personae sermo attribuitur et is exponitur cum ratione dignitatis.

Cicero, pro S.R. Amer.: “Exheredare filium voluit? Quam ob causam? «Nescio». Exheredavitne? «Non». Quis prohibuit? «Cogitabat». ^c cui dixit? «Nemini»”⁴³⁰.

^c *add.* “Cogitabat?” (COL)

Similis dialogismo.

57. *Significatio*, gr. Emphasis, est, cum plus in suspitione relinquitur, quam positum est in oratione.

Cicero, pro Quintio:

“Quis tam perditus ac profusus nepos, non adesa iam, sed abundanti ^d pecunia, sic dissolutus fuisset, ut ^e Sex. Naevius? Cum hominem nomino, satis mihi videor [p. 174] dicere”⁴³¹.

^d *add.* “etiam” (COL) ^e *add.* “fuit” (COL)

⁴²⁷ Virgilius, *Georgicon*, l. IV, vv. 147-148: VOL, 85-86.

⁴²⁸ Non inveni textum hic allegatum in operibus Ciceronis, secundum indicem verborum.

⁴²⁹ Cicero, Or. *Pro Milone*, c. 30: COL, t. VIII, P. I, 414.

⁴³⁰ Idem, Or. *Pro Roscio Amerino*, c. 19: COL, t. IV, 96.

⁴³¹ Idem, Or. *Pro Quintio*, c. 12: COL, t. IV, 27-28.

Per Naevium rapacissimum quemquam vult intelligi.

Quinque modis haec fit exornatio: per exuperationem, ambiguum, consequentiam, abscisionem, similitudinem.

58. *Similitudo*, gr. Parabola, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile.

Drexel., in Ioseph, c.2: “Inde struthio camelus proditur, si soleam ferream possit concoquere; inde Christianus noscitur, si possit iniurias aequo animo tolerare”⁴³².

Vernulaeus, de con[versione] S. Pauli: “Quemadmodum siderum in caelo numerum inire velle stultae est et vanae curiositatis, ita Pauli virtutes numerare curiosae nimium est et superfluae pietatis”⁴³³.

Quattuor modis tractatur similitudo: per contrarium ornandi gratia; per negationem probandi causa; per brevitatem apertius dicendi ergo; per collationem, ut ante oculos ponatur.

59. *Subiectio*, gr. Antiphora, est, cum Orator, interrogans aliquem, non expectato responso ipse sibi respondet; vel se ipsum interrogans, a se ipso responsum accipit.

Cicero, pro Ligar.: “Apud quem igitur haec^a dico? Nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, rei publicae reddidit”⁴³⁴.

^a “hoc” (COT)

Philo, in Vita viri Civilis: “Adsunt^b opes? impertire: ‘multo pulchrior multoque pretiosior est pecunia in pauperum dextra, quam in arca^c. Pauca possides? cave inideas divitibus; pauperem invidum nemo miserabitur. Honoratus es? cave insolentiam. Humilis conditionis es? noli despondere animum. Succedunt tibi omnia ex sententia? mutationem time. Offendis saepius? ^dhumanum est: collige animum et iam cautior progredere^d”⁴³⁵.

⁴³² Drexelius, Jer., *Ioseph Aegypti Prorex*, c. 7, n. 3: DO, t. II, 509.

⁴³³ Vernulaeus N., *Oratio 11: De eadem Conversione D. Pauli Ap.*, in: *Orationum Sacrarum Volumen in Festa...*, Ed. 3a, Lovanii 1635, 178-179.

⁴³⁴ Cicero, Or. *Pro Q. Ligario*, c. 3, §7: COT, vol. II, P. II, 419.

⁴³⁵ Philo Iudaeus, *Vita viri Civilis sive de Ioseph: Opera* (PIO), vol. II, [London] 1742, 61, vv. 43-52.

^b “Affluunt” (PIO) ^{c-c} “nam divitiarum pulchritudo est non in crumenis, sed in egenorum sublevatione” (PIO) ^{d-d} “bene sperato: nam res humanae mutantur in contrarium” (PIO)

60. *Sustentatio*, gr. Paradoxon, est schema, quo diu suspenduntur animi auditorum, atque aliquid deinde [p. 175] inexpectatum subicitur. Cicero: “Amandat hominem. Quo? Lilybaeum⁴³⁶ fortasse. Video: tamen homines maritimos ‘plane non^e reformidat. Minime, iudices. Panormum⁴³⁷ igitur? Audio; quamquam Syracusis, quoniam in Syracusano captus erat, maxime, si minus supplicio affici, at custodiri oportebat. Ne Panormum quidem. Quid igitur? quo putatis? Ad homines a piratarum metu et suspicione alienissimos⁴³⁸ etc. n. 68.

^{e-e} “non plane” (COL)

61. *Transitio*, gr. Metorthosis, est, quando id, quod dictum est, breviter repetit Orator, et paucis, quod adhuc dicendum sit, proponit.

Cicero, pro Flacco: “Iam universa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationesque Graecorum⁴³⁹”.

Nota [1]: Transitiones dici illas etiam connexiones, quibus una pars orationis cum altera copulatur. Sed hae in pluribus verbis consistunt.

Nota 2: Tam verborum, quam sententiarum figuras imo etiam tropos invicem sibi permisceri atque in una periodo plures inveniri.

Sic apud Tullium, pro Cluentio, Distributio cum Exclamatione et Ironia simul prostat: “O innocentiam Oppianici⁴⁴⁰ singularem!

⁴³⁶ Lilybaeum “a promotory and town at the western end of Sicily” (CLD).

⁴³⁷ Panormum “a town on the north coast of Sicily (the modern Palermo)” (CLD).

⁴³⁸ Cicero, Or. *In Verrem*, Actio Secunda, l. V, c. 27: COL, t. V, p. II, 312.

⁴³⁹ Idem, Or. *Pro L. Flacco*, c. 12: COL, t. VII, 208.

⁴⁴⁰ Intelligitur: “gentis Oppianici”; 1) Oppio, Gaio (l. M. Oppius) “Uomo di fiducia di Cesare (sec. 1-mo a.C.) [...] fu amico di Cicerone”; 2) Oppio, Publio (lat. P. Oppius) “Questore nel 74 a.c. del console M. Aurelio Cotta, fu da questo accusato presso il Senato di estorsione [...]. L'accusa ebbe seguito forse nel 69: sebbene fosse

quo in reo, qui absolvit, ambitiosus; qui distulit, coactus^a; qui condemnavit, constans existimatur”⁴⁴¹.

^a “cautus” (COL)

Quin habes in hoc exemplo etiam Repetitionem cum annominatione et hyperbato, et similiter desinente. Dii boni! quam praeclara periodus, in qua septem ornamenta relucescunt.

CAPUT X De Amplificatione

[1]. AMPLIFICATIO, est modus copiosus dicendi propter animum auditoris ad misericordiam [p. 176] vel iracundiam pertrahendum, quod fit tripliciter: verbis, rebus et ornamentis.

2. *Verbis* amplificatur Oratio multipliciter: quod cum Nicolaus Verepaeus in tractatu suo de verborum copia edito apprime doceat, ne actum agam paucissimos hic eosque elegantiores modos adduco, posito uno exemplo, ex quo plura ingeniosus Tyro facile potest elaborare.

3. Sit, igitur, simplex et brevis locutio: Hic vir est doctus. Hanc exorno simul et amplifico his modis:

a. Addito adverbio sic: Hic vir^b est solide doctus.

^b *correctus est error grammaticus: “Virum”*

b. Per comparativum sic: Hoc Viro nemo doctior est.

c. Per superlativum: Hic vir omnium, ante omnes, ex omnibus, inter omnes doctissimus est.

d. Addito verbo: Hic vir plurimos doctrina superat.

e. Per contrarium: Hic vir nulli doctrina cedit.

f. Per comparata: Hic vir doctrina secundus est nemini.

g. Appositis quibusdam particulis, ut: Nemo tam doctus, quam hic vir. Item: Quis perinde doctus, atque hic vir? Item: Haud est

difeso da Cicerone, Oppio vide spezzata la sua carriera politica”; Anon., DEI, VIII, 585-586.

⁴⁴¹ Cicero, Or. *Pro A. Cluentio*, c. 38: COL, t. VI, 216-217.

aliquis aequè doctus atque vir iste. Item: Vir adeo doctus, ut nemo sit illi conferendus. Item: Nemo ita doctus, ut hic vir.

h. Per definitionem: Hic vir tanta doctrina praeditus est, ut thesaurus omnium scientiarum locupletissimus dici possit.

i. Per periphrasim: Tanta est huius viri doctrina, ut in eruditorum concilio primas primusque princeps habeatur.

j. Per negationem: Nequaquam de perfectissima huius viri doctrina cuiquam aliqua dubitatio potest exoriri.

k. Per antonomasiam: Huius viri si doctrinam consideraveris, et omnium [p. 177] artium scientiarumque peritiam, Maronem^a dices in Poesi, Tullium^b in Eloquentia, in Logica Aristotelem et Ethica, in tota Philosophia Platonem, vel illum magnum Albertum, porro in Theologia Augustinum, vel Thomam illum Aquinatem appellabis.

^a i.e. Maronem Virgilium ^b i.e. Tullium Ciceronem

l. Per adverbia: Tantum quantum, et similia, ut: Tantum vir iste scientiis est excultus, quantum et ad gloriam Numinis, nominisque ipsius, et ad rei publicae utilitatem, et ad propriam proximique salutem exigi potest aut desiderari.

Reliquos modos dictionis amplificandae usus te, lectio et assidua exercitatio docebit.

4. *Rebus*, hoc est locis argumentorum, amplificatur Oratio his penitus:

a. *Definitionibus conglobatis*. Cicero, in L. Pis., n. 11: "Arma in templo Castoris (o proditor templorum omnium!) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, ara^a civium perditorum, receptaculum veterum Catilinae militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum"⁴⁴².

^a "arx" (COL)

b. *Causis*. Cicero, pro S.R. Amer., n. 145 et sequ.: "Si spoliolum causa vis hominem occidere, spoliasti; quid quaeris amplius? si ini-

⁴⁴² Cicero, Or. In L. Pisonem, c. 5: COL, t. VIII, P. I, 302.

micitiarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cuius antea^b praedia possedisti, quam ipsum cognovisti? si metuis^c, ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum a se tam atrocem iniuriam propulsare non posse? an^d quod bona, quae Rosci fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere, nonne ostendis id te vereri, quod praeter caeteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur? Facis iniuriam” (L. Sullae), “Chrysohone, si maiorem spem emptionis tuae in huius exitio ponis, quam in iis rebus, [p. 178] quas Lucius Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis, si tibi omnia sua, praeter animam tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monimenti quidem causa, ^e reservavit: per deos immortales, quae ista tanta crudelitas est, [...] quis pirata tam barbarus, ut cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam ^fhabere iam^f reliqui vides, quod ei detrahere possis? nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides, quem tu ^g patrimonio, tanquam naufragio nudum expulisti!”⁴⁴³

^b “ante” (OT) ^c “metus” (OT) ^d “sin,” (OT) ^e add. “clam” (OT) ^f “iam habere” (OT) ^g add. “e” (OT)

c. [*Effectis*]. Antonius Muretus^a hinc dignitatem studii Theologici producit: “O vitae Theologia dux, o virtutum ^b parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix! Quid sine te non modo nos, sed omnino vita hominum esse potuisset? Tu depravatas impurissimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolasti: tu distractos, dissipatosque variis idolorum cultibus homines in unius verae religionis societatem convocasti: tu magistra morum ac disciplinae fuisti: ac veluti sol exoriens nubium caliginem dissipat, veluti sidus, quod Castoris et Pollucis dicitur, exortu suo maris rabiem placat, tempestatesque depellit^{c444}: ita tu divinitus

⁴⁴³ Idem, *Or. Pro Sex. Roscio Amerino*, §2: OT, 184-185.

⁴⁴⁴ Cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, 111: “Dwie jasne gwiazdy, blisko siebie świecące to Kastor i Polideukes, dwaj bliźni bracia”; 219: “Kiedy raz

exorta et tenebras ignorantiae dissipasti, et illo tuo salutari fulgore procellas veterum superstitionum dispulisti. Tu nobis velut Helice, aut Cynosura⁴⁴⁵ quae piam es, ad quam universus navigationis, id est, vitae nostrae cursus dirigitur. Tu ignis ille caelestis es, quem verus ille [p. 179] Prometheus, id est Christus, in terras attulit⁴⁴⁶, sine quo vita constare non potest. Tu et vitae tranquillitatem largita nobis es, et mortis terrorem sustulisti. Beatos igitur, qui ad te, tamquam ad portum confugiunt: beatos, qui se tibi a teneris unguiculis penitus totosque tradunt: miseros contra, qui, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quae omnium ^dscientiarum Regina^d es, negligunt. Tu enim earum rerum scientiam profiteris, quarum plena cognitio aeternam beatitatem, ignoratio aeternum exilium^e hominibus pollicetur⁴⁴⁷.

^a ita correctum est ex erroneo: "Moretus" ^b add. "omnium" (MOL)
^c "dispellit" (II ed.; MOL) ^{d-d} "artium domina" (MOL) ^e "exitium" (MOL)

d. *Adiunctis*, ex quibus epigramma confectum, pium magis quam acutum subicio:

Mortuus est: quisnam? Deus, ac Homo Christus; ubinam?
 In Cruce, qua Solymae Golgotha spectat opes.
 Quis necis Auctor erat? Iudas, plebs, Praetor, et Annas:
 Mortuus est autem pro populi scelere.
 Tempore quonam obiit tristissima fata? diei
 Quae post octavam volvitur, hora fuit.
 Quomodo mortuus est? postquam nos, et sua Patri
 Tradidit, inflexo vertice mortuus est.
 Vide Cic. act 2, in Ver., lib. 2, n. 141 et 144, circa finem.

płynęli statkiem i rozszalała gwałtowna burza..., nagle dwie gwiazdy jak dwa płomyki spadły z nieba i osiadły na głowach braci. Natychmiast mawańnica przeszła i morze wygładziło się szerokie i spokojne”.

⁴⁴⁵ Helice “est Ursa major, quae et Synosura, signum caeleste: ita porro vocatur, quod volvitur circa polum. Hinc et pro septentrione ponitur” (FLL).

⁴⁴⁶ Cf. Parandowski, op. cit., 46: “Prometeusz ponownie zakradł się do wielkiego śpichlerza ognia niebieskiego i przyniósł na ziemię pierwsze zarzewie [...] uczył ludzi umiejętnego używania ognia”.

⁴⁴⁷ Muretus, M. Antonius, Oratio I: *De Dignitate ac Praestantia Studii Theologici: Opera omnia*, Lugduni 1789 (MOL), t. I, 15.

e. *Partium enumeratione.* Martialis amplificavit hoc Epigramma in Ebrium Appium:

“In niveis Appi iam regant bruma capillis:
Inque oculis semper vino flammantibus aestas:
Bacifer Autumus pingit nasumque genasque:
Cumque bibit, florum dulce illi ad tempora Ver est.
Sic potans, totum in vultu gerit Appius Annum”⁴⁴⁸.

f. *Antecedentia* dilatandae orationi serviunt congesta. En Latini Chrysostomi Ieremiae Drexelii exemplum: [p. 180] “Divus Bernardus, elegantis ingenii, et admirandae doctrinae antistes, multa illustria, quaedam etiam ^b divina scripsit: nullo, aiunt, magistro usum: sola precandi et lectitandi assiduitate ad hoc eruditionis culmen ascendit. Ut legeret, intelligendi fecit cupiditas; ut intelligeret, oratio impetravit; ut vero impetraret, quid nisi vitae sanctitas promeruit? Sic cupiat, sic oret, sic et vivat, qui sic proficere desiderat”⁴⁴⁹.

^b *add.* “*paene*” (DO)

Lege subscriptum Epigramma, in quo mors ab Antec. definitur:

“Copia morborum grassetur corpore toto,
Opprimat ingenti pondere phlegma iecur.
De summo gemitus ascendat pectore, vocem
Fatalis presso gutture claudat agon.
Effugiat tepidus sanguis plantasque manusque,
Ex vultu sudor, fetor ab ore fluat.
Frigescat vertex, varientur lumina frontis:
Illud erit lethum, mors erit illa tibi”

g. Spectant etiam ad amplificandum *Consequentia*, ut patet Ciceronis exemplo pro Quin. n. 49 et 50: “Cuius ^a bona venierunt; cuius non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus vestitusque necessarius sub praecone cum dedecore subiectus est: is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest,

⁴⁴⁸ In potui invenire hoc epigramma in operibus Martialis, secundum indicem verborum.

⁴⁴⁹ Drexelius, *Niceta*, l. II, c. 3: DO, t.II, 340.

infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta saepe vitam quoque turpem^b exornat; vita turpis ^c ne morti quidem honestae locum relinquit. Ergo hercule, cuius bona ex edicto possidentur, [...] de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem certe,^d tacite obscureque conceditur; cui magistri fiunt, ^e domini constituuntur, qui qua lege et qua conditione pereat, pronuncient; de quo [p. 181] homine praeconis vox praedicat, et pretium conficit; huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur, si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emptores, ut carnifices, ad reliquias vitae lacerandas et distrahendas”⁴⁵⁰.

^a add. “vero” (COL) ^b “miseram” (COL) ^c add. “et misera” (COL)

^d om. (COL) ^e add. “et” (COL)

Eruditus Pater, Michael Radau, in *Oratore* etc. hanc brevem propositionem: *Neglectam libertatem multa damna sequuntur* ^a, sic a Consequentibus amplificat: “Quid libertatem negligi patiemini? negligitur hoc pacto simul fortunarum cura, negligitur bonorum possessio, negligitur fidelitatis tutela, negligitur civium defensio, contra furiosorum ^b audaciam obiecta propugnatio, negligitur vita ac salus communis, et latissime panditur aditus ad iniuriam; iam violentiae sine vitio, malitiae sine iudicio, scelera sine accusatione, necesse sine poena exercentur”⁴⁵¹.

^a “*subsequuntur*” (RO) ^b add. “*hominum*” (RO)

Probatur etiam ex consequentibus B. V. Maria sine macula concepta hoc epigrammate:

⁴⁵⁰ Cicero, Or. *Pro Quintio*, c. 15: COL, t. IV, 32-34.

⁴⁵¹ Radau Michael, *Orator extemporaneus seu Artis Oratoriae Breviarium bipartitum*, P. I, c. 2, q. 10, Cracoviae 1666 (RO), 133. Cf. Natoński Bronisław, s.v. *Radau Michał*: PSB XXIX, 667-669: “W r. szk. 1642/3... Radau po raz drugi wykładał retorykę... Jego dyktat obejmował ogólne zasady wymowy, przykłady ich zastosowania [...] Przepisał go m.in. uczeń poetyki [...], Jerzy Becker z Elbląga i w r. 1651 wydał drukiem w Amsterdamie jako: “Georgii Beckeri Elbingensis, Orator extemporaneus...” [...] Nie sposób wytropić wszystkie wydania podręcznika Radaua (niekiedy pod nazwiskiem Beckera), jakie ukazały się w Niemczech, we Włoszech...”

“Quis Te primaevō tactam, Virgo, asserat ausu?
 Cui tetigit mentem nulla cupidō mali?
 Quae stygium gaudes pede contrivisse colubrum.
 Amisit vires qua pariente dolor:
 Cuius, non mortis vi, sed vi tractus amoris,
 Spiritus ex famula sponte migravit humo:
 Cuius perpetuo membra incorrupta manebunt;
 Iamque dato lucent glorificata Polo:
 Quae nulla primi poena ausus tacta fuisti,
 Hoc Te quis tactam, Virgo, fuisse putet?”

h. *Exemplis* dilatat Orationem facundissimus Vernulaeus oration. 1. Rhet. Porcen.: “Inquiramus tandem, an in egestate ^c ^ddelitescunt et obscuritate^d ii, qui literarum [p. 182] cognitionem habent, nisi tamen id inquirere, sit in meridie clarissimam solis lucem desiderare. Agite, loquitur^e haec^f fama nobis, et quos immortalitati consecravit obscurioris fortunae filios, sed eruditionis alumnos, representat^g. Quis Socratis, omnium hominum et Apollinis ^h iudicio sapientissimiⁱ⁴⁵², vel famam unquam vel gloriam superabit? patre natus marmor[ar]io fuit⁴⁵³. Quae non aetas Euripidis ingenium admirabitur? huius mater olera venditabat⁴⁵⁴. Numquid Demosthenes gloriae quoddam domicilium fuit? sed filius quoque fuit cultro- rum venditoris⁴⁵⁵. Praedicas Aeschinem? tympanistriae filius fuit⁴⁵⁶. Lau-

⁴⁵² Secundum Jarra, “tak w jego świątyni w Delfach orzekła zapytana wróżka Pytia”; cf. S. Papczyński, *Wstęp do Królowej Sztuk*, ed. E. Jarra, Rzym 1960, p. 105, no. x.

⁴⁵³ Calogero Guido, s.v. *Socrate*: EI XXXI, 1022: “Socrate era figlio di uno scultore, Sofronisco”.

⁴⁵⁴ Valgimigli M., s.v. *Euripide*: EI XIV, 574: “Del padre... antiche notizie dicono fosse un oste, della madre Clito una venditrice di erbaggi. Notizie di questo genere si sogliono attribuire a invenzioni maligne o giocose di poeti comici: certo, a codesto mestiere della madre di Euripide Aristofane allude più volte. Le negarono, protestando, alcuni degli antichi stessi, come Filocoro, il quale afferma che Clito era di famiglia nobile”.

⁴⁵⁵ Momiglione Ar., s.v. *Demostene*: EI XII, 605-608: “... la morte del padre, industriale in spade e mobili”. Madyda Wł., s.v. *Demostenes*: WEP II, 880: “syn... wytwórcy broni”.

⁴⁵⁶ Idem, s.v. *Eschine*: EI XIV, 301: “Pare certo... che la sua famiglia, di buona origine, fosse caduta in povertà”.

das Epictetum? servum quondam⁴⁵⁷. Miraris Demadem? utique piscatorem⁴⁵⁸. Etiam Lucanum? et hunc quoque lapicidam⁴⁵⁹. Exhaustire coner oceanum, si exemplorum quaeram in antiquitate finem. Et haec nostra quoque tempora materiam suppeditant Orationi, si vel aulas principum, vel curias rerumpublicarum dictionis perlustrare cursu velim.

^c *add. "semper" (VO)* ^{d-d} *"et obscuritate delitescant" (VO)* ^e *"loquatur" (VO)* ^f *"hic" (VO)* ^g *"representet" (VO)* ^h *add. "ipsius" (VO)*

Sed illud tantum hoc in campo festinantes intueamur et retineamus: *non in origine praeclara, non in famosis maiorum imaginibus, non in multitudine titulorum, sed in virtute, in scientia, in anima praecellentibus hisce dotibus ornata consistere nobilitatem*⁴⁶⁰.

Vide Ciceronem, pro lege Manilia, n. 46: "Age vero, illas res"⁴⁶¹ etc.

i. *Contrariis* amplificat Cicero, pro Milone, ubi hunc in urbe retinendum esse rogat his verbis: "Nolite, obsecro vos, pati mihi acerbiores, redditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab illis^a, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent, (pace tua, patria, dicam^b; metuo enim, ne scelerate dicam in te, [p. 183] quod pro Milone dicam pie) ut P. Clodius non modo viveret, sed etiam praetor, consul, dictator esset, antequam^c hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem et a vobis, iudices, conservandum virum! «Minime, ^d », inquit. «Immo vero poenas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas». Hiccine vir patriae natus, nusquam, nisi in patria morietur? ^eaut si forte pro patria^e. Cuius^f vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulchrum esse patiemini?

⁴⁵⁷ Wawrzyniak Fr., s.v. *Epiktet z Hierapolis*: EK IV, 1031: "wyzwolony z niewolnictwa".

⁴⁵⁸ Gallavotti C., s.v. *Demade*: EI XII, 573: "Fu costretto in gioventù a gravosi servizi".

⁴⁵⁹ Non potui invenire ullam confirmationem huius affirmationis.

⁴⁶⁰ Vernulaeus N., *Oratio De Dignitate studiorum humaniorum*, in: *Orationum Sacrarum Volumen Singulare in Festa Deiparae Virginis et aliquorum Divorum* (VO), Coloniae 1639, 6-7.

⁴⁶¹ Cicero, *Pro lege Manilia*, c. 15: COL, t. VI, 135.

Hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quae hunc virum exceperit; hanc ingrattam, si eiecerit; miseram, si amiserit!”⁴⁶²

^a “*iis*” (COL) ^b “*dixerim*” (COL) ^c “*potius, quam*” (COL) ^d *add.* “*minime*” (COL) ^{e-e} *om.* (COL) ^f “*Huius*” (COL)

j. *Repugnantia* quoque sunt ad amplificandum aptissima. Patet hoc Ciceronis exemplo, pro S.R. Com., n.19:

“Quid? Tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? Nonne quoties^a in causa in ^bhuius nomen^b incidisti, toties hunc et virum bonum esse dixisti, et honoris causa appellasti? Quod nemo nisi aut honestissimo, aut amicissimo facere consuevit. Qua in re ^cridicula^d es visus esse inconstans, qui eundem et laederes, et laudares, et virum optimum et hominem improbissimum esse dices. Eundem tu et honoris causa appellabas, et virum primum esse dicebas, et socium fraudasse arguebas”⁴⁶³.

^a “*quotiescunque*” (COL) ^{b-b} “*nomen huius*” (COL) ^c *add.* “*mihi*” (COL) ^d “*ridicule*” (COL)

k. *Similia* serviunt amplificacioni, si plura conglobentur. Habes exemplum apud Drexelium, Ieiun. lib. 2, c.2, §1: “Videte mihi hominem, qui vult esse cocus, sed ad ignem stare nequamquam sustinet. Videte mihi molitorem, qui farinae pulveribus inspergi refugit. Et qualis ille coriarius est, qui in madido laborare recusat? qualis nauta, qui aquas et ventos execratur? qualis [p. 184] agricola, qui aestum et gelu non fert? qualis mercator, qui nihil nisi praesente vendit moneta? et quis ille plastes et fctor cerae, qui ut vicinas ferat prunas induci non potest? Eodem prorsus modo, quis ieiunator ille, qui sentire inedia detrectat?”⁴⁶⁴

12. *Dissimilia* huc appone. Vernulaeus, in Scoti Pan. hanc amplificacionem suppeditat: “Plurimi sunt, qui cum scribunt,

⁴⁶² Cicero, Or. *Pro Milone*, cc. 37-38: COL, t. VIII, P. I, 425-426.

⁴⁶³ Idem, Or. *Pro Roscio Comoedo*, c. 6: COL, t. IV, 166.

⁴⁶⁴ Drexelius, *Aloe amari sed salubris succi Ieiunium*, l. II, c. 3, §1: DO, t. II, 251.

non calamum, sed stilum “sibi stringere” videntur: clamant, pugnam cient, instant, et quasi prostraverint hostem triumphum agunt. Alii sunt, qui cum rem aliquam controversam rationibus suis tamquam machinis quibusdam admotis, ut sibi videntur, ita pervaserunt, ut dissolvisse et veritatem attigisse videri possint; caeteros omnes, tamquam caecos et noctuas quasdam despiciunt. Non ita sane divinus hic Scotus, qui etsi subtilissimi sui ingenii ala per ardua quaeque volitaret, submissionis tamen suae nunquam immemor non plus quam oportebat sapuit⁴⁶⁵.

e-e “stringere sibi” (VO) f “sapiebat” (VO)

Nota plures adhuc locos extrinsecos et intrinsecos ad amplificandum conducere, quos ego hic gratia brevitatis omitto; verum Oratorum diligentissima lectio tibi poterit eos demonstrare.

5. *Ornamentis*, hoc est figuris quibusdam, non solum decoratur, sed etiam protenditur orationis campus.

Ex quibus est:

a. *Enumeratio*, per quam Salvianus, lib. 1 de Provid. beneficia Hebraeis a Deo praestita enumerans, copiosissime dilatat sermonem: “Ingreditur heremum victrix sine bello gens Hebraeorum. Agit iter sine itinere, viatrix sine via, praevio Deo, divino commilitio honorabilis, ductu caelesti potens, sequens mobilem columnam, nubilam die, igneam nocte, congruens colorum [p. 185] diversitates pro temporum diversitate sumentem, scilicet ut et diei lucem lutea obscuritate distingueret et caliginem noctis flammeo splendore claritatis^g irradiaret^h. Adde huc fontes repente natos, adde medicatas aquas, vel datas, vel immutatas, speciem servantes, naturam relinquentes, adde aperta erumpentibus rivis montium capita, adde scaturientia novis pulverulenta arva torrentibus, adde inlatos itinerantium castris alitum greges, ⁱa Deoⁱ pietate indulgentissima non usibus tantum hominum, sed etiam inlecebris servientes^j, datum per quadraginta annos astris cotidie famulantibus cibum, rorantes

⁴⁶⁵ Vernulaeus N., *Panegyricus Aeternae Memoriae et Famae, Ven. P. Fratirs Ioannis Duns Scoti*, Lugduni 1623, deinde Varsaviae 1632, f. Br.

iugiter escis dulcibus polos, non ad victum tantum, sed etiam ad delicias profluentes. Adde hominum^k in ullis^l membrorum suorum partibus accessus et decessus humanorum corporum nescientes^m, ungues non auctos, dentes non imminutos, capillos semper aequales, non adtritros pedes, non scissas vestes, calceamenta non rupta, redundantem hominum honorem usque ad induviarum vilium dignitatem. Adde huc erudiendae gentis officio descendentem ad terramⁿ Deum, adcommo-dantem se terrenis visibus Dei^o filium, innumerae multitudinis plebem in consortium divinae familiaritatis admissam, sacrae amicitiae honore pollentem. Adde huc tonitrua, adde fulgura, terribiles bucinarum caelestium sonos, tremendum undique tonantis^p aeris fragores, polos sacris clangoribus mugientes, ignes, caligines, nebulas Deo plenas, loquentem ^qcum hominibus^q Dominum, legem divino ore resonantem, incisas digito Dei literas, rupices paginas, saxeum volumen, discentem populum et docentem Deum ac mixtis paene [p. 186] hominibus atque angelis unam caeli ac terrae scholam⁴⁶⁶.

^g "claritate" (SLB) ^h "radiaret" (SLB) ⁱ⁻ⁱ "Deum" (SLB) ^j "servientem" (SLB) ^k "homines" (SLB) ^l "nullis" (SLB) ^m "sentientes" (SLB) ⁿ "terras" (SLB) ^o "Deum" (SLB) ^p "totius" (SLB) ^{q-q} "comminus" (SLB)

b. *Expolitio*, qua Drexelius infelicitatem peccatricis animae explanat in Iosepho, c. 12: "Actio nulla, quantumvis ardua et sancta, dum lethalis naevus haeret animo, quidquam promereri potest. Peregrineris licet Compostellam usque ad Div. Iacobi aedem, inedia fatiges corpus, in stipem universas eroges facultates, dum Dei hostis es, nil promereris. Mortalis noxa inficit, et perdit omnia, thesauros actionum nostrarum^r eripit universos"⁴⁶⁷.

^r "bonarum" (II ed.; DO)

Idem frugalitatem commendans pulcherrime se explicat per expolitionem, Ieiun., lib. 1, c. 5, § 3:

⁴⁶⁶ Salvianus Presbyter Massiliensis, *De Gubernatione Dei*, l. I, §§ 42-43, c. 9: Libri, Berolini 1877 (SLB), 12.

⁴⁶⁷ Drexelius, *Ioseph Aegypti Prorex*, c. 13, § 2: DO, t. II, 526.

“Plurimos ego ipse novi, qui ad octogesimum, nonagesimum et plures annos produxerunt vitam, de quibus omnibus ^a dicitur illud: si eis longior fuisset mensa, brevior fuisset vita. Longiorem appello mensam, quae ad lubitum appetentiae cibum potumque ingerit; quae invitatiunculas ad bibendum crebriores habet, ubi estur et bibitur, quantum satis est ^b. Haec mensam quidem longam, sed brevem faciunt^c vitam”⁴⁶⁸.

^a add. “recte” (DO) ^b add. “et plus quam satis est” (DO) ^c “faciunt” (DO)

Vide Ciceronem, div. in Ver., n. 39.

c. *Congeries*, qua crimina, vel laudes, aut id genus alia coacervantur. Cicero, in Ver., lib. 5:

“Tu in provincia populi Romani praetor, cum tibi maritimum bellum esset administrandum, Mamertinis⁴⁶⁹, ex foedere quam deberent navem, ad^d triennium remisisti! Tibi apud eosdem privatim^e navis oneraria ^f ex publico^g est aedificata! Tu a civitatibus pecuniam^h classis nomine coegisti! Tu pretio remiges dimisisti! Tu, cum navis esset ab quaestore et ab legato capta praedonum, archipiratam ab omnium oculis removisti! ⁱ qui cives Romani esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, securi ferire potuisti! Tu in^j unam^k domum [p. 187] piratas abducere, in iudicium archipiratam domo producere ausus ^l! Tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, cives Romanos honestissimos, in metu periculoque provinciae, dies continuos complures in litore conviviisque iacuisti! Te per eos dies nemo domi tuae convenire, nemo ^m videre potuit! Tu sociorum atque amicorum” etc. usque ad “quaestui fuit”⁴⁷⁰.

^d “per” (COL) ^e “privata” (COL) ^f add. “maxima” (COL) ^{g-g} “publice” (COL) ^h “pecunias” (COL) ⁱ add. “Tu,” (COL) ^j om. (COL) ^k “tuam” (COL) ^l add. “es” (COL) ^m add. “in foro” (COL)

⁴⁶⁸ Drexelius, *Aloe amari sed salubris succi Ieiunium*, l. I, c. 5, §3: DO, t. II, 227. Cf. S. Papczyński, *Norma Vitae*, c. IV, §2: FHM 10, 43.

⁴⁶⁹ Mamertini “(sons of Mars), the name assumed by certain mercenary troops who seized Messana” (CLD).

⁴⁷⁰ Cicero, Or. *In Verrem*, Actio II-a, l. V, c. 52: COL, t. V, P. II, 351-352.

d. *Interpretatio*, Cicero, Phil. 2:

“Tu ^a ingredi illam domum ausus es, tu illud sanctissimum limen intrare, tu illarum aedium diis penetibus os illud^b importunissimum^c ostendere?”⁴⁷¹

e. *Incrementum*, Drex.: “Malum est videre feminam, peius alloqui, pessimum attingere”⁴⁷².

Cicero, pro Quintio, n. 49: “Miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius cum^d iniuria. Acerbum est ab aliquo circumveniri; acerbius, a propinquo. Calamitosum est bonis everri^e; calamitosius, cum dedecore. Funestum est a forti atque honesto viro iugulari; funestius, ab eo, cuius vox praeconio quaestu prostitit. Indignum est a pari vinci, aut superiore; indignius, ab inferiore atque humiliore. Luctuosum est tradi alteri cum bonis; luctuosius, inimico. Horribile est causam capitis dicere; horribilius, priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est”⁴⁷³.

^a *add. “etiam” (LCL)* ^b *om. (LCL)* ^c *“inpurissimum” (LCL)* ^d *“est,” (II ed.; COL)* ^e *“everti” (COL)*

f. *Contrapositum*, sive ut graeci vocant, Antithethon. Cicero, pro Milone: “Est enim^a haec iudices, non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, sed^b ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, ^c in tela ^d latronum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendae salutis”⁴⁷⁴.

^a *“igitur” (COL)* ^b *“verum” (COL)* ^c *add. “si” (COL)* ^d *add. “aut” (COL)*

Idem, pro lege Man.: “Neque enim potest exercitum [p. 188] is continere imperator, qui se ipsum non continet; neque serverus esse ^e iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult”⁴⁷⁵.

⁴⁷¹ Idem, Or. *Philippica* II, §68, c. 27: LCL, No. 189: Cicero XV, London-Cambridge 1969, 130.

⁴⁷² Drexelius, Lib. *Rosae selectissimarum virtutum, quas Dei Mater orbi exhibet*, P. I, c. 10: *Rosa argentea, seu virginitas*, §5: DO, t. I, 789.

⁴⁷³ Cicero, Or. *Pro Quintio*, c. 31: COL, t. IV, 60.

⁴⁷⁴ Cicero, Or. *Pro Milone*, c. 4: COL, t. VIII, P. I, 374-375.

⁴⁷⁵ Idem, Or. *Pro lege Manilia*, c. 13: COL, t. VI, 151.

Drexelius: “Successit silentio loquacitas, labori otiositas, vigiliis somnolentia, ieiuniis temulentia, virtuti vitium”

g. *Descriptio*. Utitur hac in Decl. contr. Cat. Porcius circa finem hoc modo:

“Proponite vobis ante oculos et^g meditatione ^g revolvite diem illum nefarium, quo salus omnium civium, quo facultates nostrae, quo ipsa res publica peritura fuerat; quando scilicet aspexi[sse] mus bestias istas, emissas carceribus per urbem omnem, per domos nostras, furialiter exultantes, ipsumque imprimis miserandi facinoris ducem ac principem Catilinam, confirmatum hoc iudicio, spe plenum, laetitia gestientem, nunc hos ad caedem nostram, nunc illos ad rapinam atque inflammationem aedium devocantem; coniuges e complexibus nostris ad libidinem victorum raptae fuissent; liberi de gremiis parentum ad stupra extorti; [...] corpora caesa passim iacuissent, omnia denique gemitu fletuque redundassent. Haec fuisset imago miserrimae urbis”⁴⁷⁶.

^e *add.* “in” (COL) ^f “ac” (PSC) ^g *add.* “crebra” (PSC)

Pereleganter etiam Salvianus copiosissimus Davidem poenitentem depingit, l. 2 de prov.: “Agnoscit scilicet reus culpam, humiliatur, compungitur, confitetur, luget, penitet, ^a gemmas regias abdicat, crepantia^b ^ctextili auro^c indumenta deponit, purpura exuitur, diademate exhonoratur, cultu et corde mutatur, totum regem cum ornatibus suis abicit, providum paenitentem cum patrocinio ambitiosi squaloris adsumit, ieiunio erigitur^d, ariditate siccatur, fletu effunditur, solitudine carceratur”⁴⁷⁷.

^a *add.* “deprecatur” (SLB) ^b “crispantia” (SLB) ^{c-c} “auro textili” (SLB)
^d “exigitur” (SLB)

Claudo Amplificationem orationis clausula vitae Praecursoris aeterni Regis, quam Doctor Mediolanensis l. 3 de Virginit. sic describit: “Rapitur ad [p. 189] poenam Propheta convivali tempore, convivali praecepto, quo non cuperet vel absolvi; perimitur gladio,

⁴⁷⁶ “Porcii Latronis Declamatio contra L Sergium Catilinam”: Sallustius, *De L. Sergii Catilinae coniuratione...*” (PSC), Lugduni 1545, 227-228.

⁴⁷⁷ Salvianus, *De Gubernatione Dei*, l. II, §19, c. 4: SLB, 21.

caput eius affertur in disco. Hoc crudelitati ferculum debebatur, quo insatiata ferculis^e feritas vesceretur. Intuere, rex acerbissime, tuo spectacula digna convivio. Porrige dexteram, ne quid saevitiae tuae desit, ut inter digitos tuos rivi defluant sacri cruoris. Et quoniam non exsaturari epulis fames, non restingui poculis potuit inauditae saevitiae sitis, bibe sanguinem scaturientibus adhuc venis exsecti capitis profluentem. Cerne oculos in ipsa morte sceleris tui testes, aversantes conspectum deliciarum. Clauduntur lumina non tam mortis necessitate, quam horrore luxuriae. Os aureum illud exsanguie, cuius sententiam ferre non poteris, conticescit, et adhuc timetur. Lingua tamen, quae solet etiam post mortem officium servare viventis, palpitante licet motu damnabat incestum. Portatur hoc caput ad Herodiadem: laetatur, exsultat, quasi crimen evaserit, quia Iudicem trucidavit. Quid dicitis vos, sanctae feminae? Videtis quid docere, quid^f dedocere filias debeatis”⁴⁷⁸.

^e “epulis” (AO) ^f add. “etiam” (AO)

Pro pleniori doctrina nota: Quod omnes figurae vehementiores ad *Amplificationem* valent, praecipue tamen interrogatio, repetitio, conversio, subiectio, complexio, apostrophe, exclamatio, sustentatio, conformatio, idolopaeia, ethopeia, communicatio, distributio, notatio, effictio, ratiocinatio.

Ex *Adiunctis* autem non omnia, nec ordine suo ponenda, sed aliquot interdum cum iudicio prudentiaque seligenda.

Caeterum danda esset hic de *Affectibus* movendis doctrina, sed brevitati studens hoc solum brevibus innuo:

Nunquam te citius commoturum animos audientium, [p. 190] quam si contrarium huic rei, quam expugnare vis, opponas, e.g.: Ambitiosum vis ab ambitione revocare, concede prius illi, rem esse praeclarissimam laude, caeloque dignam, honores contemnerre, similiaque fortunae figmenta: tum deinde turpitudinem depinges ambitionis et sic facile movebis ambitiosum.

Sic ab alio vitio aversurus quempiam, laudabis oppositae virtutis pulchritudinem, splendorem ostentabis praemiumque; su-

⁴⁷⁸ Ambrosius, *De Virginibus...*, l. III: *Opera IV*, Romae 1582, 358.

biecta deinde vitii foeditate certam huius in animo detestationem excitabis.

In caeteris arte pari procedes, memor illius moniti: *Gaudia pelle, Pelle timorem; Spemque fugato, Nec dolor adsit.*

De *Acuinibus* quoque nihil hic dico; plus mihi sapiunt, qui docent, movent, suadent, quam qui delectare consueverunt.

CAPUT XI De Memoria

1. MEMORIA, quarta Rhetorices pars, est firma ac indelebilis totius Orationis in animo impressio.

2. Dividitur in *Naturalem* et *Artificialem*, *Capacem* et *Tenacem*. Quaelibet tamen harum exercitatione perficitur et augetur.

3. *Adiumenta memoriae* haec non sunt spernenda:

a. *Loca*, in quibus res, de qua sero gesta, menti infige, ut inter dicendum te in illis versari putes. Proderit quoque singulos aedis, ubi peroras, angulos singulis partibus Orationis assignare, ut ex hoc exordium, ex illo narrationem, ex alio confirmationem, et rursus ex alio perorationem, quasi ibidem positam assumes.

b. *Imagines* dicendarum rerum menti imprime, e.g. Si de caelesti gloria dicendum esset, statueres tibi in mente unam Civitatem, iuxta Apocalypticum Prophetam, duodecem portis, muro elegantissimo, plateis auro pelludicis ornatam; incolas Divos, cives Angelos, Reginam, Virginem Deiparam; Regem, trinum et unum Deum: sic facili discursu omnia tibi ex mente [p. 191] promanarent.

c. *Orationem*, si fuerit longior, per periodos atque partes discere; sin carmen recitaturus es, per decades versuum erit memoriae tradendum. In quo autem discendo saepius haesitabis, illud sigillatim saepius repete, donec optime memoria comprehendatur.

d. *In loco* quieto et ab omnibus arbitris remoto, quidquid dicendum erit, voce submissa, non clamosa, oportebit te discere. Melius feceris, si tacita mente rem voveris: ita namque sine lucta et fatigatione memoriam facillime subibit.

e. *Ad quietem* te disponens et in aurora surgens, multa ad discas. Igitur cubitum iturus, et lecto surgens, vel semel saltem discenda praelege; tum deinde imaginario percurrere discursu. Atque ut continuum memoriae habeas exercitium, proderit tibi decumbenti pii alicuius libelli lectio, in qua obdormias; verum in lumine adhibendo cautum te esse volo.

f. *Ieiuniis* bene macerato ventriculo, memoriae exercitium adhibe; si enim is fuerit oppletus cibus, humores ex eo caput ascendentes organum, seu vim memorativam aggravabunt, teque ad discendum reddent inhabilem

Ultimum. Non ex prolixioribus initio memoria fatiganda exercitiis, sed per gradationem quandam periodorum et foliorum pedetentim est exercenda.

CAPUT XII De Actione

1. ACTIO, quam alii *Pronunciationem* vocant, ultima Rhetoricae pars, est vocis, et vultus, et gestus moderatio cum venustate.

Quod ad *Vocem* attinet, haec naturaliter formanda est: procul esto crassa, ficta, puerilis, muliebris. Quidam sic formant vocem, [p. 192] ut naso magis loqui videantur, quam lingua; alii sic, ut cantent potius, non perorent; nonnulli deinde contra naturam penitus effutiunt verba, decorum putantes, si naturalem artificiali voce supprimant. Quasi vero non in observanda verborum quantitate vocis artificium magis consistat, quam in illo fistulis proprio sono.

Quid plura te hic moneam? illud unicum: Musicus ne sis in cathedra, sed orator. *Vultus* ad gravitatem componatur, quem tristic dictio tristem, severa severum laetum laeta, zelosa ardentem, indignans indignantem reposcit et habeat.

Nec reprehenduntur in oratore lachrymae, si has pie volens in aliis excitare, prius ipse fundat: quamquam quid illo praestantius oratore, qui sine propriis lachrymis, et increpans non plorans, lachrymas ex oculis audientium producit, severioribus verbis qua-

si Moses virga cordium petras conterens⁴⁷⁹? Producit quoque eas quandoque suavis et benigna dictio; uti pluere videmus frequenter, etsi non tonuerit.

Gestus in totius corporis et partium aliquorum harmonica moderatione situs est. Igitur dabis operam, ne totum corpus instar psallentis Hebraei agites; ne nimium manus extendas, vel ad pedes nimium reducas; ne brachia iactes; ne caput huc et illuc inflectas, ne super cathedra (concionatoris alia lex est), quasi fessus, decumbas; ne crebro excrees, tussias et spuas, nasum emungas, sudorem abstergeas, nisi prorsus urgente necessitate. Maxime tamen cavebis, ne dum velis oratorem agere, histrionem repraesentet. Namque sunt, neque hi perpauca Ecclesiastae, qui cum Tullium⁴⁸⁰ debeant, Roscium⁴⁸¹ imitantur, quod vitium turpissimum velle placere gestibus, cum tibi res aut verba desunt. [p. 193]

^a2. *Tria sunt* Oratori, quaedam ante, quaedam post actionem, quaedam in ipsa actione *observanda*:^a

^a est *paragraphus* in II editione *exstans*, et *probabiliter per inadvertentiam* in hac IV editione *omissus*.

3. *Ante Actionem* imprimis Orator, qualiscunque fuerit, se Deo, Sapientiae et Eloquentiae Fonti, commendet; intentionem rectam faciat, ne gloriolae captandae gratia dicat; deinde recollecto animo exedram conscendat aperto capite, aut secus, iuxta loci et temporis opportunitatem.

Si in ecclesiasticis rostris perorat, primam altari, vel Sanctissimo ibi reposito, alteram, profundam minus, auditoribus reverentiam faciat, se modeste inclinans. Postmodum signo crucis (in politicis actionibus haec pietas dissimulanda) se muniat et aperto, si fas, capite nonnihilo ad recolligendum se auditores pro meliori informatione et audacia expendat.

4. *In ipsa Actione* servandum est, ut demissiore voce incipiat, quae, paulatim crescens, ad eam altitudinem elevabitur, qua spa

⁴⁷⁹ Cf. Ex 17, 5-6.

⁴⁸⁰ Cicero, M. Tullius "il più grande oratore e stilista romano" (CDLI).

⁴⁸¹ Probabiliter: Q. Roscius, di Lanuvio, "il più grande attore de' suoi tempi, in Roma, amico intimo e maestro di Cicerone nell'arte del porgere" (CDLI).

tium indigeat, et quam pectoris capacitas ad finem queat subministrare. Quidam, ubi altissime sunt orsi, in medio cursu deficiunt. Caveat, ne uno tono peroret, quod Lectoris, et quidem imperfecti, est; sed periodos inchoabit demisse et claudet; in reliquis rei, quam explicat oratione, rationem habebit, cui tonum vocis accommodabit.

Nunquam sinet utramque manum (nisi res aliter postulaverit) quiescere, sed aliqua earum, saepius tamen dextera, gestus formabit, et in magnis universalibusque rebus utraque. Initio tamen exordii, narrationis, confirmationis et aliarum orationis partium, post unum alterumve membrum, se gestibus applicabit.

Sesternionem satius in sinu, quam expositum, tenebit clausum; quod si memoria vacillaverit, ne ad eum recurrere vereatur; quem, perlecto quo habuit opus, iterum recondet, si volet.

Vultum, [p. 194] *gestum*, *vocem*, et quemvis corporis motum, uti iam diximus, dictioni accommodabit. Curandum enim est semper, ut actio respondeat orationi et in ea contentis ita, ut altiora gravioraque vehementius exprimantur.

Expedit autem, ut oculos neque comprimat, neque nimis elevet; at moderate visus comitaturus est facientem gestus manum.

Finita declamatione, tritum illud: Dixi; quodsi carmen recitaverit, vulgare illud: CECINI, pronuntiabit et facta reverentia discedet.

5. *Post Actionem*: primo Deo Optimo Maximoque gratias maximas persolvat; postea se, quonammodo peroravit, recolligat: in quibus erravit, defecit aut excessit, advertat; errores tamen sibi, Deo virtutes actionis adscribat.

Norit demum iudicia aliorum de se explorare, ut si forte melius ipsi dicentis errata notarint, haec possit rescire ac emendare. Invidorum nihilominus in hac parte, et Zoilorum⁴⁸² et rudium iudicia sunt penitus contemnenda.

[sequitur Appendix p. 1]

⁴⁸² Zoilus “a severe critic of Homer; hence, in gen., any petty critic: Ov.” (CLD).

APPENDIX

In qua

Oratoriae Inventionis, Dispositionis, Elocutionis,

numeris artificium denotantibus,

apprime serviens Tyronibus Eloquentiae

proponitur

PRAXIS I

QUAESTIO. An propter Religiosam vocationem sit studiorum continuatio relinquenda?

Status coniecturalis: quia ex coniecturis vocationis est colligendum, quid hac in re facto sit opus.

Causa, Crinomenon, Propositio: Relinquendam esse continuationem studiorum ob religiosam vocationem.

Character dicendi mixtus. Spectat autem haec Oratio ad *Genus deliberativum*; siquidem illa, relinquenda esse scientiarum continuationi ob divinam vocationem, suadetur.

INVENTIO ET DISPOSITIO

EXORDIUM ex visceribus causae a circumstantia temporis desumptum per collectionem, tertiam exordiendi formam, tractabitur hoc modo.

Propositio Collectionis: Valedicturus vobis, Adolescentes, materiam dicendi de relinquenda studiorum continuatione propter religiosam vocationem assumo.

n. 1. *Ratio:* Nam id aetas et Spiritus Sancti instinctus urgent.

n. 2. *Rationis confirmatio:* Aetatem enim sufficientem ad deliberandum de statu habetis, ad [p. 2] religiosum vero statum divinis inspirationibus etc. stimulamini.

n. 3. *Expolitio:* Ut navis, tempestatem fugiens, portum appetit, sic vos, fluctus mundi volentes evitare, ad stationem religiosae vitae debetis contendere.

n. 4. *Complexio* per contractionem superius dictorum: Ergo mundi periculis deterriti etc. ad religiosae vitae litus navigate.

n. 5. *Propositio orationis:* Praeibo, persuadens vobis, relinquarum scientiarum continuationem ob religiosam vocationem esse relinquendam.

n. 6. *Attentio:* Benevola attentione me sequimini.

n. 7. CONFIRMATIO habet tria Argumenta:

1. Quia saecularem vanam scientiam propter Deum relinquentes, stabiliorem reperietis.

2. Quia etiam saecularis doctrinae abundantia dabitur vobis, iam religiosis, cum sit scientia Dei donum.

3. Meliorem esse aeternam vitam temporali scientia, ac proinde illius acquirendae gratia hanc deserendam.

ARGUMENTUM I per quinquepartitam Ratiocinationem disponitur sic. *Maior*. Qui saecularem vanam scientiam propter Deum relinquunt, stabiliorem et perfectiorem assequuntur, n. 8.

Probatio maioris: Cognoscunt enim seipsos, quod est subtilissimae Philosophiae genus, ut ille ait: *Haec est altissima* etc. n. 9.

Minor: Atqui vos, A[dolescentes], saecularem vanam scientiam, divinae vocationi parentes relinquitis, n. 10.

Probatio minoris per enumerationem scientiarum: Non enim vobis extemplo ad Philosophiae etc. etc. culmen aditus patebit, utpote Rhetoricam terrestrem pro caelesti ediscenda relinquentibus etc. n. 11.

Conclusio Ratiocinationis: Ergo stabiliorem et perfectiorem scientiam assequemini. n. 12.

Amplificatio conclusionis ab exemplis per [p. 3] geminationem: Illam, illam inquam scientiam, quam D. Augustinus petens dicebat: *Domine, noverim me, noverim te*; quam D. Franciscus, possidens, aiebat: *Quis tu, bone Deus, et quis ego?* ob quam tot theologi exedras, tot principes mitras, tot reges diademata, totque imperatores abiecerunt; et Caelestinus ille Pontifex Christiani orbis imperium deseruit etc. n. 13.

Repetitio conclusionis per Exclamationem: O vos beatos etc., si propter hanc dignissimam scientiam vanas illas relinquetis! n. 14.

Transitio ad secundum argumentum per Correctionem: Quanquam et illius politoris literaturae maximam cognitionem habere solent ii, qui, calcatis mundi illecebris etc., Religiosi fiunt. n. 15.

ARGUMENTUM II disponitur hoc modo per quadripartitam Ratiocinationem, de qua supra c. 3, n. 3.

Maior: Maxima copia etiam politioris doctrinae datur iis, qui se Deo mancipant in Religioso statu: quae subiungitur transitioni, quasi per expolitionem. n. 16.

Probatio maioris, a definitione: Cum enim scientia sit Dei donum, nulli aequius a Deo conferri potest, quam religiosis Dei servis etc.

Adiunguntur aliae *probationes* a simili, exemplis Magni Alberti, D. Thomae Aquinatis, D. Bonaventurae, subtilis Scoti, Ruperti Abbatis etc., qui cum reliquissent in saeculo scientiarum continuationem, acceperunt infusam a Deo sapientiam in Religione, n. 17. 18. 19. 20.

Minor: Sed si vos Religioni mancipaveritis etc. (n. 21, conclusioni mixta), ne dubitate vobis a Deo scientias infundendas, vel opem ad acquirendas praestandam.

ARGUMENTUM III disponitur per Entymema [p. 4] tripartitum (de quo c. 3, n. 4).

Antecedens: Melior est vita aeterna temporali scientia, n. 22.

Probatio Antecedentis: Nam quod Christus de alia re alicubi dixit: *Quod prodest homini* etc. satius usurpandum ac paucis mutatis dicendum: Quid commodi affert omnium scientiarum (enumerantur hae) peritia mortali homini, si immo tali vita propter eam spoliatur? n. 23.

Expolitur idem Udonis exemplo, similitudine et auctoritate Apostoli, n. 24. 25. 26.

Expolitur denique ratione: Quod nimirum proprium scientiae sit, inflare, n. 27.

Consequens: Ergo, ut vitam aeternam consequamini, temporalem scientiam relinquite; per Interrogationem, n. 28.

PERORATIO, cuius *Punctum 1*: Quamobrem contemnite, Adolescentes, religiosae vocationis gratia studiorum vestrorum continuationem, n. 29.

Punctum 2: Subducite naves ex mundi oceano ad religiosae vitae portum, n. 30.

Punctum 3: Nulli vobis iam scopuli imminet, me securum iter demonstrante, n. 31.

Punctum 4: Committite vela sanctissimi Flaminis aspirationibus et ad quietam stationem religiosae vitae contendite, n. 32.

ELOCUTIO

1. *pa.* Deliberanti mihi, *Adolescentes literarum studiosissimi*, quam dicendi materiam imminentibus feriis vacationum sumerem, cum sim vobis iam penitus valedicturus, non inconueniens mentem cogitatio subivit, ut reliquarum scientiarum continuationem divinae vocationis causa prorsus esse relinquendam vobis persuaderem.

2. *b* Plurimos etenim vestrum et ab aetate urgeri et a caelesti spiritu stimulari intelligo, ut quantocius, abiecta mundi huius fallacissimi, [p. 5] salacissimique veteratoris omni vanitate, inaestimabilem religiosi status gemmam apprehendatis.

3. *pa.* Nam quod ad aetatem attinet, haec omnium vestrum fere talis est, quae diutius vivendi rationis deliberationem videtur a vobis exposcere; quod vero ad divinos instinctus spectat, horum plurimos tam a religiosorum magistrorum exemplis monitisque vestras conscientias dirigentium, quam a divini verbi lectione et auscultatione, tum denique ab ipso Numine per internas cordis, intellectus et voluntatis inflammationes, vobis esse submissos quis possit dubitare?

4. *ts.* Hinc veluti navis faustioribus Zephyris aspirantibus una ex parte, severissimis ex altera flantibus Euris portum velox petit, ne tempestatis obruta turbinibus submergatur, ita faciendum vobis existimo, ut benignissime vestra pectora afflantes gratiae Dei Favonios secuti, vos ad quietissimam religiosae vitae stationem, periculosissimas oceani huius mundi procellas evitantes, absque mora subducatis.

5. *pa.* Quamobrem, cum et hic orbis terrarum nunquam tempestatibus maximis careat, et faventissima caelestis Flaminis aura vos ad ripam propellat, et ipsum tempus aetatis idem urgeat, date vela remosque capite, *Adolescentes literarum studiosissimi*, ac simul ex mundi vorticibus impenetrabilique scientiarum Eu-

ripo⁴⁸³ ad securissimum religiosae disciplinae litus vestras naves convertite.

6. *t.* Palinurum⁴⁸⁴ ego vobis agam peritissimum, quando brevis orationis exigua scapham inscendens ab illa minaci Scylla⁴⁸⁵ vos avertam, quae sola gloriosae cursum navigationis impedire conatur.

s. Quando, inquam [p. 6] clarius, scrupulum relinquendorum studiorum vobis eximam, persuadens iustissimis rationibus, quamvis laudabilem reliquarum scientiarum, quas nondum hausistis, continuationem omnino divinae vocationis ergo relinquendam et posthabendam esse.

7. *u.* Qua praeo, benevola attentione sequimini.

8. *t.* Atque ut hinc mea sese effundat oratio, dico imprimis non ita illiberale caeleste Numen esse, ut eos qui ipsius obsequiorum causa sua commoda postponunt, aliquid habere damni patiatur.

u. Novit ipsius munificentia vel minutissimas humanarum actionum intentiones abundantissime compensare.

t. Ac proinde persuadere vobis potestis, *Adolescentes literarum studiosissimi*, illos etiam, qui in medio literarii stadii decursu eius militiae accedunt, nunquam bono sapientiae spoliari, nunquam scientiae muneribus defraudari.

q. Vanam enim huius caduci saeculi amore Dei scientiam relinquentes, stabiliorem, meliorem, perfectioremque ab eo recipiunt; cumque parum satis (si tamen parum dici potest sese Deo totum consecrare) dederint, immensa caelestium donorum ex aeternae sapientiae depromptorum thesauro, magnitudine cumulantur.

⁴⁸³ Euripus "speciatim celebre est hoc nomine fretum inter Euboeam et Boeotiam, qui et Euripus per antonomasiam dicitur..., ubi mare rapidum... et alterno cursu septies die, ac septies nocte, fluctibus invicem versis, adeo immodice fluit, ut ventos etiam, ac plena ventis navigia frustretur...; ita nec nocte, nec die quies navibus datur" (FLL). Cf. supra, p. 161, no. 149.

⁴⁸⁴ Palinurus "pilota di Enea. Addormentatosi al timone, cadde in mare sulle coste della Lucania" (CDLI).

⁴⁸⁵ Scylla "alta rupe (promotorio) all'imbocco dello stretto di Messina, dirimpetto al vortice di Cariddi, pericolosa ai naviganti" (CDLI). Cf. p. 10, no. 9.

9. *b.* Nam sive Eloquentiae, sive astrorum, sive numerorum, sive dimensionum, seu denique totius Philosophiae studium deserunt, praestantiorem Philosophiam, sui Deique cognitionem discunt.

u. Itaque eum, quem se putarint amisisse, cum faenore inveniunt longe excellentioris scientiae Thesaurum.

q. Quid enim sui cognitione dignius, utilius, optabiliusve potest esse? quae hanc artium et scientiarum queat superare? cui religiosissimus aequae ac sapientissimus [p. 7] Vir summum tribuens elogium et primas adscribens: *Haec est, inquit, altissima, utilissimaque scientia*^a: *sui ipsius*^b *cognitio et despectio*⁴⁸⁶.

^a “lectio” (KIC) ^b add. “vera” (KIC)

10. *b.* Ad vos iam venio, *Adolescentes literarum studiosissimi*, videoque vos, si divinae vocationi promptissime obsecundaveritis, non solum continuationem reliquorum studiorum, sed etiam omnem spem penitus variis pectora vestra scientiis excolendi projecturos.

11. *bb.* Id vero qua ratione? nam terrestris Rhetoricae calcatis praeceptis caelestem discere cogemini respectu vocationis; contemptis gentilium Philosophiae de rerum natura, de caelestium corporum motu, deque terrae situ documentis, Christianae Philosophiae doctrinam de rebus novissimis amplectemini; posthabita denique speculativa illa decantatissima in scholis Theologia, mysticam practicamque exercebitis.

pa. Quodsi in mundo facundissimi Tullii⁴⁸⁷, grandiloqui Maronis⁴⁸⁸, argutissimi Aristotelis, subtilissimi Platonis audiatis; extra mundum intra religiosa claustra positi taciturnitati potius quam eloquentiae, extirpandis passionibus non pangendis versibus, simplicitati candidae non versutae argutiae, humilitati non subtilitati operam daturi estis.

⁴⁸⁶ Thomas à Kempis Hemerken, *De Imitatione Christi*, c. 2, Warszawa 1981 (KIC), 20.

⁴⁸⁷ M. Tullius Cicero “the Roman orator and statesman” (CLD).

⁴⁸⁸ Maro, -onis: “the cognomen of the poet P. Vergilius (Virgilius)” (CLD).

12. *pc.2.* Sed num hac de causa scientia spoliabimini? minime. Viliozem perdetis, nobiliozem acquiretis, humanam relinquētis, haurietis divinam scientiam.

13. *pc.* Illam, illam inquam, scientiam, quam toto corde Sol sanctioris scientiae praesid[i]um Augustinus exposcens: *Domine*, clamabat, “*noverim me, noverim te*”⁴⁸⁹; illam scientiam, quam religiosorum, patriarcharum decus Assisinas Franciscus iam possidens, cum suo Iesu collocutus: *Quis tu? bone [p. 8] Iesu*, aiebat, et *quis ego? nonne tu es, qui es? et ego qui nihil sum?*⁴⁹⁰ illam denique scientiam, ad quam consequendam festinantes tot philosophi suas porticus reliquerunt, tot theologi sua exedras deseruerunt, tot principes suas mitras abiecerunt, tot reges scepra sua calcaverunt, tot imperatores diademata sua deposuerunt, quin et aliquis universi Christiani orbis Princeps, maximus et sanctissimus P[a-pa] (Petrum Caelestinum intelligo) primo et non repetito exemplo summam post Deum in terris potestatem ac imperium, ad hanc scientiam properans acquirendam in alterius manus deposuit⁴⁹¹.

14. *s.* O vos felicissimos beatissimosque futuros, qui ob hanc tantam talemque scientiam, tam stabilem ac perfectam, tam semper magni a vobis aestimatam ac tanto desiderio conatuque a plurimis quaesitam fluxorum studiorum trac[ta]tionem contemnetis!

15. *b.* Quanquam vobis Dei causa politoribus saeculi huius moribus ac habitu exutis, *Adolescentes literarum studiosissimi*, politoris doctrinae notitia simul non auferetur, quin amplior augetur.

pa. Quandoquidem inopinatam saepissime a Deo sibi infundit scientiam cognoscunt ii, qui despectis mundi istius illecebris,

⁴⁸⁹ Augustinus, *Soliloquia* II, c.1: *Opera* V, Parisiis 1842, 443.

⁴⁹⁰ Non potui invenire et verificare hoc dictum S. Francisci de Assisi.

⁴⁹¹ Cf. Marchetti Longhi G., s.v. *Celestino V (Pietro da Morrone), papa, santo*: BS III, 1100-1106: “...pensò di attuare la sua rinuncia al papato, che avvenne il 13 dic. [1294] alla presenza dei cardinali da lui adunati in concistoro. [...] Celestino sperò di poter ritornare alla sospirata quiete dell'eremo, ma il nuovo papa, Bonifacio VIII, [...] lo tenne sotto custodia. Tuttavia, Celestino seppe eludere la vigilanza e fuggì nella sua cella del monte Morrone....”

libertatisque iure sponte abdicato, strictam caeli viam sub suavi Crucis iugo ingrediuntur.

16. *u.* Maxima enim sibi divinitus concessa etiam liberalium artium diversarumque scientiarum pollere solent cognitione liberrima Regis aeterni mancipia, Religiosi viri.

17. *b.* Cum etenim scientia donum Dei sit, citius, copiosiusque nemini, quam Dei famulis, confertur.

q. Nec immerito, si namque Dominus proprium servum, [p. 9] Imperator militem, Rex aulicum magis exornare cupit, et honoribus, et aliis fortunis, quam alterum; multo id exactius facit ille siderum terrarumque omnium Monarcha, Deus, qui sibi obsequentissimos tantis donis accumulatur, quanta vix ipsimet exoptare sperareque possunt.

18. *q.* Atque cum variis varia profusissime largiatur, tum praecipue in Religiosos viros est liberalis; quibus cum superflua quandoque liberaliter impertitur, longe liberalius necessaria donat.

q. Inter quae, cum scientia, utpote gentium Doctoribus et Apostolorum Vicariis convenientissima, reponenda sit, tanta hac illis datur atque beat, ut experientia Magistra *unusquisque doctior semper in Religioso cucullo evadat, quam fuerit ante in doctorali bireto.*

19. *u.* An vero huius rei paucos testes possum producere toti mundo notissimos?

t. Prodeat mihi ille philosophorum cuiusque aevi Phoebus, Albertus a magna scientia Magnus; nonne hic rudis et ignarus ad sanctissimum sapientissimumque D. Dominici Ordinem admissus erat, nihilominus infinitus eius sapientiae numerus est?

pc. Ubi hanc hausit? in Religione.

q. Prodeat alter magni Magistri Magnus discipulus, Theologorum Princeps Aquinas; quem bovem quidem mutum Religiosi condiscipuli in ipsis religiosae vitae ac disciplinae primordiis et putabant et appellabant; sed hic ex oraculo Magistri tam altum mugit Bos, ut universum orbem non rudibus maximae scientiae vocibus impleverit⁴⁹².

⁴⁹² Cf. S. Papczyński, *Doctor Angelicus: Norma Vitae et alia scripta*, FHM 10, 95, no.41.

pc. Ubi istam accepit? in Religione.

t. Prodeat insuper Angelico Thomae Seraphicus Bonaventura aequalis tempore, pietate, eruditione; cuius doctrinae plusquam [p. 10] humanae uberrimis fontibus non solum D. Francisci irrigatur Familia, sed omnium religiosorum ac saecularium Academia-rum sitis etiamnum domatur.

pc. Ubi et hic doctrinam acquisivit? in Religione.

t. Prodeat ultimus ordine, sed nequaquam scientia ultimus, subtilissimus ille divinarum rerum magister, ac beatissimus magistrorum Ioannes Scotus, qui habitu, moribus, doctrinaque suum Bonaventuram aemulatus tanta scientiarum monumenta orbi exhibuit, ut non inter paucos de theologico principatu, illine an Aquinati sit conferendus, honestam litem moverit.

pc. Ubi quoque iste scientiam paene divinam assecutus est? in Religione.

20. *b.* Praetereo doctissimum Rupertum Tuitiensium Abbatem, qui suam admirabilem doctrinam Sedi Matrique Sapientiae, Virgini Beatissimae in religiosa ab ea sibi propinatum solitudine refert in acceptis⁴⁹³.

q. Non produco Cornelium, interpretem Sacrarum Literarum sagacissimum ac nulli secundum, qui sapientissime conscriptos in Sapientis axiomata commentarios eidem Virgini Optimae Maximaeque consecrans: "Mare", inquit, "Sapientiae et Gratiae es tu, o Maria Mater nostra! ad te ergo flumina sapientiae, quae in nos effudisti, regrediantur, ut iterum fluant"⁴⁹⁴. *u.* En ut refundit in oceanum scientiarum dogmata sua rursus haustus.

t. Quis alios infinitos religiosae vitae sectatores enumeret, qui non tantum beneficio Dei, sed quodammodo ex iustitiae vi tam

⁴⁹³ Cf. Piolanti A., s.v. *Ruperto di Deutz (Rupertus Tuitiensis)*: ECat X, 1446-1447: *Teologo e abate beneditino* (ca 1075-1130). "Scrittore di sorprendente fecondità." Cf. Bernards M., s.v. *Rupert v. Deutz*: LThK IX, 104-105: "Kennzeichend für die Mariologie Ruepts sind der Begriff der geistliche Mutterschaft und die Deutung der Braut des Hohenliedes auf Maria".

⁴⁹⁴ Cf. Cornelius à Lapide, *Commentarius... in Librum Sapientiae*, Antverpiae 1638, 167: "ipsa [B.Virgo] enim est mare sapientiae" (c. 7), sed non inveni talem actum "consecrationis".

exculti sibi scientiis infusis evaserunt, ut universus paene orbis, non literariae solum palestrae doctique viri, eos admirentur, vernerentur, colant?

t. Sed ne forte maximum argumentum praeterire videar, inspicite quaeso, [p. 11] lucidissimos Ecclesiae soles, Augustinos, Hieronymos, Gregorios, Ambrosios, Basilios, Chrysostomos, nonne plenos claritate sapientiae animadvertetis? *t.* At cogitate, hos non tantum fuisse Pontifices, verum etiam religiosos, ex occultisque religiosae solitudinis abditis illos, quos miramini, quibus illuminamini, delectamini, fruimini, scientiarum radios^a deprompsisse.

^a “thesauros” (II ed.)

21. *t.* Quod cum ita se habeat, ne dubitate, *Adolescentes literarum studiosissimi*, cum vestra studia ob festinam divinae vocationis executionem continuare neglexeritis, ne, inquam, dubitate vobis a Deo omnigenam esse infundendam sapientiam; vel saltem (quod magis exoptandum censeo) maximum ad omnium scientiarum assequendam perfectionem auxilium praestandum esse.

22. *t.* Quod si nondum a me persuasi estis, ut ob non neglegendam vestram vocationem studia vestra negligatis, cogitate demum: *Meliorē esse vitam aeternam temporali scientia.*

23. *q.* Quod etenim caelestis Magister de alia re alicubi vehementer disserit: “quid ^a prodest homini, si ^buniversum mundum^b lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur?” [Mt 16, 26] satius hic mutatis mutandis usurpandum ac dicendum: *quid commodi affert scientiarum omnium alicui peritia mortali, si immortali vita propter eam spoliatur?*

^a add. “enim” (BSV) ^{b-b} “mundum universum” (BSV)

pa. Quid lucri est, optimum grammaticum, chemicum, geometram, perfectissimum denique philosophum et absolutissimum theologum agere, et deinceps propter has indigno modo tractatas artes et scientias paena damni puniri, visione Dei privari, caeleste regnum amittere?

24.[*t.*] Praebete tantisper aures, *Adolescentes literarum studiosissimi*, [p. 12] doctissimo quondam Udoni in stygia palude lachry-

mis inter questus inundanti: excipite querulas infelicis hominis voces, lamentantem audite. *u. Miserum me!* (clamat ille damnatus Udo) miserum me, ac omnium infelicissimum! *b.* Quem ignorantia ad caelos pietate stipata exexisset, hunc infusa scientia comitante luxuria ad tartara deturbavit. *q.* Pudebat me rudem vocari, pudebat a commilitonibus ob inscitiam explodi; nunc magis magisque pudet fuisse doctissimum, et causa scientiae temporalis aeternae confusionis domicilium subivisse. *t.* Petii caelestis a Sapientiae Matre sapientiam, sed quid petierim ignoravi, nesciens, temporalem scientiam aeternae vitae maxime fuisse obfuturam. *b.* Nactus enim (eheu! quo bono?) nactus inauditam scientiam, perdi huius gratia caelestem vitam. *t.* Cum enim haec in apicem Pontificiae dignitatis me elevasset, luxuriam mihi, velut in Regio Salomoni throno, filiam genuit; quae meam animam timendo sapientibus exemplo in gehennae praecipitium deiecit. *b.* Sapite, heu! posterii, Udonis malo; ac deplorando meo periculo cautiores effecti, pluris aeternam vitam, quam ^ain fumos abituram^a scientiam aestimate⁴⁹⁵.

^{a-a} "brevi interituram" (II ed.)

25. *t.* Verum a flammis Plutonis⁴⁹⁶ ad pocula Bacchi veniamus; ita tamen ea contemplemur, ut aeterna siti puniri agnoscamus. *t.* Videte igitur, oro vos atque obsecro, *Adolescentes literarum studiosissimi*, quam miseri, quam faede homines mero, aut alio quovis potu ebrii frequenter intereunt! *b.* Vel enim propter levissimam causam mutuo^b contententes mactantur; vel illo ipso, quem delicatissime ac suavissime, avidissimeque [p. 13] hauriunt potu obruti animam cum potu simul (venia sit verbo) in stygias flammis eructant et evomunt. *u.* Sic, sic intemperata scientia quasi musto quodam obfuscati immortalem vitam, ut ebrii mortalem, amittunt.

^b "secum" (II ed.)

⁴⁹⁵ Cf. versionem Latinam in: *Die Udo-Legende*, Uppsala 1954, 51-57, ubi datur "Exemplum IX: Udonis Magdeburgensis inusitatum et horrendum mortis genus, et terrificam damnationem", desumptum e: "Magnum speculum exemplorum", Antverpiae 1607, 477-481, sed hic est libera adaptatio huius textus a nostro auctore facta (non indicatur uti allegatio). Cf. Anon., "Miserabilis vita Udonis, episcopi Magdeburgensis", Colonia, s.a. Non potui invenire hunc libellum.

⁴⁹⁶ Pluto "re dell'inferno, marito di Proserpina, fratello di Giove" (CDLI).

26. *b.* Quare non immerito verbis Apostolorum Principis monemur: ut non nisi ad sobrietatem sapiamus⁴⁹⁷.

27. *b.* Taceo alia mille discrimina in quae scientia mortalium plurimorum salutem abducere potest. *t.* Ille unus inevitabilis scopulus est, in quem magno numero viri docti vento fastus abrepti, sordidaeque iactantiae ex scientia erumpentis^c impulsu tempestate, gravissime impingunt; siquidem *plane naturale scientiae est, inflare.*

^c “*promanantis*” (II ed.)

28. *u.* Quis adhuc his non territus periculis temporaneam eruditionem perenni vitae renuat postponere?

29. *t.* Vos ego obtestor, *Adolescentes literarum studiosissimi*, ut tandem victas mihi porrigentes manus, vanam, inutilem, et fortassis multum vobis nocituram studiorum continuationem divinae adhaerendo vocationi relinquatis et omnino ex vestris animis eradatis.

30. *b.* Subducite vestras naves ex periculosissimo mundi oceano et ad religiosae vitae portum felicissimum quietissimumque divinae gratiae afflantibus Zephyris, toto applaudente caelo, universo vere sapientum virorum gratulante senatu, quantocius advertite.

31. *t.* Nulli vobis iam amplius in navigando scopuli pericula minantur: omnes iam Syrtes⁴⁹⁸ et perniciosas Charybdes, inanium scientias continuandi scrupulorum mea scapha sum praeteregressus vobis tutissimum ac salutare demonstrans iter: an me sequi, an vestras post me naves impellere noletis, aut timebitis?

32. *t.* Adeste animis; committite vela [p. 14] faventissimae Divini spiritus aerae, dum tempus navigandi suppetit; toto virium nisu, toto mentis et corporis conatu, velis ac remis, ad beatissimam religiosi status stationem contendite.

⁴⁹⁷ Cf. Rom 12, 3.

⁴⁹⁸ FLL, s.v. *Syrtis*: “Est locus arenosus in mari, navigantibus periculosus, quod mare ibi vadosum est, arenae vehens cumulos,…”

PRAXIS II

QUAESTIO. An Eloquentia omni hominum statui est necessaria? *Status* coniecturalis: nam ex circumstantiis variorum statuum cognoscitur esse necessaria. *Crinomenon et Propositio*: Eloquentiam omni hominum statui esse necessariam. Huc accedit etiam *Causa*: quae quoniam eo tendit, ut per apte confirmatam propositionem Eloquentia laudetur, ametur, discatur; ostendit hanc orationem, ad exornativum pertinere.

INVENTIO ET DISPOSITIO

EXORDIUM per Collectionem quinquepartitam.

Prop. Collectionis. Nemo mihi vitio vertet, quod Eloquentiam docturus commendem. q. n. 1.

Ratio. Quia nihil homines absque commendatione amplectuntur: t. n. 2.

Rationis probatio. Nam humanus animus veluti rex debet prius cognoscere, optimum esse, quod velit acceptare. q. n. 3.

Expositio a proverbio. q. n. 4. Amplificatur per inductionem variis periodis. n. 5.

Complexio continet illationem ex superioribus factam. n. 6.

Propositio orationis. Docebo Eloquentiam omni hominum statui esse necessariam. n. 7.

Attentio petitur cum ratione. n. 8.

Confirmatio, constat unico argumento ex genere desumpto et per Enthymema quadripartitum disposito.

Antecedens. Omnes humaniores literae omni hominum statui sunt necessariae. n. 9.

Probatur per Enumerationem [p. 15] Artium, ac imprimis Grammaticae, n. 11. 12, postmodum Historiae, n. 13. 14. 15, quarum uniuscuiusque veris rationibus necessitas demonstratur.

Transitio a thesi ad hypothesim n. 16.

Consequens. Ergo et Rhetorica omni hominum statui est necessaria n. 17.

Amplificatur et probatur his circumstantiis: 1. Eloquentia indiget rex etc. n. 19. Indiget senator n. 20. Indiget cancellarius n. 21. Indiget legatus, dux, consiliarius, concionator, doctor etc. n. 22. 23. 24. 25. 26. 27.

Peroratio his punctis constat. [1.] Ostendi vobis, Eloquentiam esse necessariam, n. 28. 2. Ergo illius ad studium incubite, n. 29. 3. Ille erit eloquentissimus, qui hoc nunquam postponet, n. 30.

ELOCUTIO⁴⁹⁹

(1) *q.* Si me lateret vestra, Auditores humanissimi, sapientia, non sine aliqua coniectura suspicari possem quosdam ex vobis inveniri posse, qui non adeo pulchre meum nomen commendarent, quod eloquentiam docturus prius commendare vellem. 2. *t.* Sed non ignoratis omnes *eam esse hominum voluntatem, ut nihil tametsi optimum et honestissimum amplectatur, antequam illius dignam percipiat commendationem.* 3. *q.* Nec immerito. *Rex enim cum sit humanus animus, decet eum nihil invitum aggredi, in earumque tantum oblectatione rerum quiescere, quas multis argumentis, iisque firmissimis persuasus optimas esse probaverit.* 4. *q.* Hinc licet aliquis illud in vulgus effatum suum spargat: *laudat venales, qui vult extrudere, merces:* non tamen ex veteri consuetudine inductam prorsus in universum orbem poterit legem refellere, quod nihil omnino sine commendatione [p. 16] non solum in animum sit admittendum, sed ne quidem manibus vel tangendum, vel recipiendum.

(5.b.) Nemo certe temeritatis arguat Imperatorem, qui militem omni commendatione destitutum exercitui nolit inserere. *t.* Nemo dominum iuste reprehendat, qui velit non alium habere servum,

⁴⁹⁹ In II editione annotatur in margine huius elocutionis quod ea dicta est Varaviae ab authore anno 1663. P. Papczynski hoc anno ibi Rhetoricam docere in Collegio Scholarum Piarum coepit; cf. *Positio*, pp. 60-61.

quam quem ipsi non solum propria virtus, sed etiam aliena oratio commendaverit. *m.* Honores non nisi commendatis optime conferuntur: amicitia solum bene cognitis probatisque viris offertur: merces, nisi dignae pretio fuerint iudicatae, non emuntur: ad ipsam denique litterariae exercitationis palaestram quis absque commendatione admittitur? *t.* Uno verbo omnia complectar, cum dicam: nihil magnum, nihil optimum, nihil laudabile, nil postremo pretiosum esse, quod tale non ostenderit ingeniosa commendatio.

(6. *t.*) Quod cum certissimum sit, Auditores humanissimi, non ullam reprehensionem inde metuo, quod artem dicendi prius commendare, quam docere, aggrediar. 7. *t.* Dabo tamen operam, ut non alia huius utar commendatione, quam quae in oculis omnium paene mortalium versatur. *b.* Docebo ergo hoc brevi spatio a benevolentia vestra mihi ad dicendum concesso, *omni omnino hominum statui facultatem Eloquentiae esse maxime necessariam.*

8. *q.* Oro, atque obtestor vos, Auditores humanissimi, ut quantum ipsi vobis Rhetoricam prodesse cognoscitis, quantum aliis emolumento ac laudi esse iudicatis: tantum mihi necessitatem eius magis aperte quam fucate^a explicanti favoris in audiendo concedatis. *t.* Quod, si a vobis obtinero, eficiam [p. 17] profecto, ut et vos optime semper Eloquentiae velitis et haec quae sese ad eam perdiscendam studiosissime accingit iuventus, magnum in nobilissima arte profectum demonstret.

^a "culte" (II ed.)

(9) *q.* Ut vero mihi facilius, quod proposui, concedere possitis, non aperto vobiscum Marte congregiendum, sed imprimis ostendendum est: omnes eas, quascunque humaniores dicimus literas, a nullo hominum statu esse alienas. *b.* Imo sic aio nobis esse necessarias, ut sine illis vita nostra vere vita esse dicique non possit.

(10) *u.* Quis etenim hominum, nisi velit esse psittacus, sine Grammatica digne queat verba formare? *p.c.* Nonne, qui huius leges ignorant, barbaros dicimus? qui contemnunt, fatuos? qui frangunt, fuste sudeque dignos? *pa.* Atque ut illum, qui sine fundamentis domum vellet extruere, nemo non exploderet; sic eos, qui vel artes reliquas, vel scientias altiores absque rudimentis Gram-

maticis putarent se posse consequi, nemo non asini ingenium habere iudicaret. *b.* Videte mihi hominem caeteroqui non ignarum Physicae, Matheseos, aut Sacrae Theologiae, Grammaticae vero leges ignorantem, nonne ei vestem esse pulchram, sed sine fimbriis, auream, sed male textam, dicetis? *q.* Ridicula quippe faeda que res est, per sublime velle scientiarum remigio librari, neque tamen operam dare, ut alis tuis nihil desit. *t.* Quemadmodum enim Icarus cera alarum solis ad radios liquefacta lapsus e sublimi aere, *Icarias nomine fecit aquas*⁵⁰⁰; sic omnes adminiculo sine Grammaticae per altum volantes cereas videntur alas habere, cum subtilissimas rationes barbare eloquentes (quod tamen dicens, barbarus ne sim, rogo) vident sese in [p. 18] profundo barbarismorum pelago natate, ex alto scientiarum fastigio dati praecipites.

t. Alii, cum luctam vel cum Aquinate, vel cum Alexandri praeceptore⁵⁰¹ ingrediuntur, in ipso limine vincuntur a Prisciano⁵⁰², quem saepe inflictis alapis⁵⁰³ modestissimum alias virum ad certamen provocant facessendo. *q.* Occurrit huc ad rem scitum illud Flamini[n]i probatissimi ducis⁵⁰⁴, qui cum Philopaemenem Achaeorum exercitus imperatorem⁵⁰⁵ praestanti videret equitatu peditatuque abundare, pecuniis vero, qui belli nervus est destitui, *Philopaemenes, aiebat, manus habet et crura, ventrem non habet*⁵⁰⁶.

⁵⁰⁰ Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, 221-222: "Z ptasich, sklejonych woskiem, sporządził olbrzymie skrzydła dla siebie i dla swego syna, Ikarą. [...] «Pamiętaj, synu... Nie wolno ci zbyt wysoko szybować,[...]» . Lecz Ikar [...] coraz wyżej wzbijał się w błękitne przestworza. [...] Pod wpływem żaru słonecznego wosk stopniał i pióra, jedno po drugim, zaczęły opadać. Ikar ... runął z wysokości na ziemię i zabił się na miejscu. [...] Wyspę, na którą spadł Ikar, nazwano Ikaria, a morze dookoła niej Morzem Ikaryjskim".

⁵⁰¹ agitur de Aristotele "celebre filosofo di Stagira [...], maestro di Alessandro Magno" (CDLI).

⁵⁰² Priscianus "di Cesarea, grammatico... (tra il 5° e il 6° sec. d. Cr.) (ibid.).

⁵⁰³ i.e. "barbare eloquentes" (ignorando leges Grammaticae).

⁵⁰⁴ Cf. De Sanctis Gaetano, art. *Flaminio, Tito Q.*: EI XV, 532-533.

⁵⁰⁵ Cf. Idem, art. *Filopemene*: EI XV, 353.

⁵⁰⁶ Cf. Plutarchus, *Vitae comparatae...*, *Philopoemenes: Opera*, Francofurti 1620, I, 357: "Titus Quintius [Flamininus] ...Quam pulchras (inquit) manus Philopemene et crura habes, ventrem non habes? [...] Quippe egregium peditatum et equitatum habebat, sed deficiebatur saepenumero pecunia".

t. Quis hoc aptissime in eos non intorqueat, qui divinissimis illis philosophia atque theologia scientiis, veluti robustissimis brachiis atque cruribus gloriantes, Grammaticen, quae ventris instar est, non callent? *b.* *Parum enim prodest multa scire, si scita nescias eloqui facunde et erudite.* *t.* Quamobrem omnium calculis est illius approbandum effatum, qui dixit: “ut rorem et imbrem etiam adultae segetes poscunt, ita sublimiores scientiae literas”⁵⁰⁷. *u.* Verum a Grammatices ad Poeseos necessitatem veniamus.

(11) *q.* Ridere hic possunt quam plurimi, ubi me asserentem audiunt, etiam Poesim hominum vario statui esse pernecessariam, quam prope infiniti, sed ideo tamen, quod capere nequeant, vel exercere, aspernantur. *q.* Nam si rem diligentius excusserimus, profecto nobis clarissime patebit, non idcirco Superum beneficio hanc artem mortalibus esse concessam, ut se re minime necessaria occuparent.

(12) *b.* Cuius enim artis vel scientiae in divinis pangendis laudibus frequentior usus est, quam sacrae Poeseos? *m.* Ad numerum Poeticum regius Psaltes suam chelym intendebat; ad [p. 19] numerum Poeticum intacti Babylonia fornace iuvenes suum Eucharisticon decantabant⁵⁰⁸; ad numerum Poeticum Israelitici populi Dux profligato fluctibus marinis pharaone triumphum resonabat⁵⁰⁹. *s.* Iisdem numeris aeterni Solis Prodromi parens Zacharias⁵¹⁰, iisdem ipsa Dei Mater Virgo Numen immortale celebrabat⁵¹¹. *b.* Deinde Regina formosissima Orthodoxa nostra Ecclesia nonne ligato pede incedit, quoties Regi suo quodammodo saliens applaudit?

q. Sed ne divina tantum humanis auribus ingeramus, quaero ex vobis, Auditores humanissimi, num aliqua inveniri potest aptior heroes laudandi ratio, quam quae ab Homeris, Virgiliis, Lucanis⁵¹²,

⁵⁰⁷ In margine ad hunc textum in II ed. legitur: “Crucius Transit”, sed non potui identificare authorem huius effati.

⁵⁰⁸ Cf. Dan 3, 51-90.

⁵⁰⁹ Cf. Ex 15, 1-18.

⁵¹⁰ Cf. Lc 1, 67-79.

⁵¹¹ Cf. Lc 1, 47-55.

⁵¹² Cf. supra, Cap. *De Descriptione* et notam 174.

Claudianis⁵¹³, Siliis⁵¹⁴, aliisque sexcentis adhibita est? *q.* Ad haec utilia et delectabilia humano generi necessaria esse quis neget? atqui ^a*et prodesse solent, et^a delectare Poetae*⁵¹⁵, quod licet Poeta canat, verissimum tamen est. *s.* Nam ex poetis profundissimos arcanae sapientiae thesauros erui, ex poetis nobilissimas sententiarum gemmas colligi, ex poetis uberrimam dicendi copiam hauriri; veritatem, non eam molestam, quam Ethici inculcant, sed iucundam et sub dulci fabularum lenocinio blande in animos influentem mortalium, reportari, quis, nisi prorsus inimicus veritatis esse velit, non fateatur?

^{a-a} *“aut prodesse volunt aut” (LCL)*

p. Ad extremum, ne diutius, quam par est, uno in loco haeremus, adite obsecro mecum, Auditores humanissimi, omnia templa, palatia, castra; omnes domus, curias, officinas; prata etiam, sylvas et campos adite: et sane audietis poesim ubique iucundissime personare.

13. *t.* Historiae porro necessitatem hic demonstrare censerem esse penitus superfluum; nisi haec [**p.** 20] etiam ad humaniores literas optimo iure esset adlegenda, maximamque partem eloquentiae complecteretur. *b.* Pro superi! quanta necessitas est historiae, quanta est? sine qua totus orbis fuerit omnino surdus, caecus et mutus.

b. Cui nostrum omnium hominis origo fuisset nota, nisi calamus Mo[y]sis eam patefecisset? *p.* Quis omnium rerum principia, quis caeli mundique fundamenta, quis aetatem, scelera, paenasque Gigantum scisset; Noemi [*s*] labores cum iustitia, Abrahami [*s*] pietatem cum obedientia, Iosephi variam fortunam cum castimonia, Hebraeae gentis exilium cum recuperata libertate, Pharaonis admirabilem interitum⁵¹⁶: nisi haec omnia eiusdem scriptoris divinissimi sacra manus adnotasset, ad omnemque posteritatem transmisisset legenda?

⁵¹³ Claudianus “a Roman poet of Alexandria (c. A.D. 400)” (CLD)

⁵¹⁴ C. Silius Italicus “poeta epico del I saec. d. Cr., autore d’un poema in 17 libri sulla seconda guerra punica” (CDLI).

⁵¹⁵ Horatius, *Ars Poetica*, 333: LCL, Horace, *Satirs...* *Ars Poetica*, 478.

⁵¹⁶ Cf. Ex 14, 5-28.

p. Nemo quidquam de probitate Samuelis⁵¹⁷, nemo de lapsu poenitentiaque Davidis⁵¹⁸, nemo de sapientia Salomonis ac divitiis⁵¹⁹, nemo de Roboami stultitia⁵²⁰, nemo de rectitudine Iosaphati⁵²¹; nemo quidquam de captivitate et liberatione Manassis⁵²² audisset: si haec sacrae literae ad nostra tempora non perduxissent.

p. Latuisset nos Debborae magnanimitas, latuisset Iudithae fortitudo, latuisset Hesterae felicitas, Abigailis prudentia, innocentia Susannae; latuisset denique temperantia Eliae, zelus Elisaei, Samsonis robur⁵²³, fides Gedeonis⁵²⁴, Thobiae religiositas, Iobi patientia et aliorum infinitorum infinitae virtutes, gesta, victoriae, triumphi: si hos nobis divina pagina non enarrasset.

14. *p.* Quis magnitudinem Alexandri et Pompei? quis opes Croesi⁵²⁵ et Crassi⁵²⁶? quis Xerxis⁵²⁷, Cyri⁵²⁸, Darii⁵²⁹que calamitatem? quis Hectoris⁵³⁰ et Achillis⁵³¹ celebria nomina? quis Iulii⁵³² et Augusti⁵³³ fortunam? quis Platonis⁵³⁴ [p. 21] et Aristotelis⁵³⁵ sapien-

⁵¹⁷ Cf. I Sam 1 7.

⁵¹⁸ Cf. II Sam 11, 1 12-23.

⁵¹⁹ Cf. I Reg 3, 5 28. 10, 1-29; II Par 1, 1-17. 9, 1-31.

⁵²⁰ Cf. Eccli 47, 27s: "dereliquit post se [...] gentis stultitiam [...] Roboam".

⁵²¹ Cf. I Reg 22, 41-51; II Par 17 -20.

⁵²² Cf. II Par 33, 10-13.

⁵²³ Cf. Iudic 13 16.

⁵²⁴ Cf. Iudic 6, 17, 25.

⁵²⁵ Vide: supra, Cap. VIII, n. 6/8, no. 140. Cf. Anon., s.v. *Creso*: EI XI, 842: "Ultimo re di Lidia [...]. La fama delle ricchezze di Creso, diffusa nell'antichità, spiega la fortuna del nome per indicare un uomo straordinariamente ricco".

⁵²⁶ Vide: supra no. 107.

⁵²⁷ Xerxes "the king of the Persians [...] was defeated at Salamis" (CLD).

⁵²⁸ Cyrus minor "was killed at Cunaxa (401 B.C.)" (CLD)

⁵²⁹ Darius Codomannus "overthrown by Alexander the Great (ruled 336-330 B.C.)" (CLD, s.v. "Dareus")

⁵³⁰ Hector – "son of Priam, [...], the bravest of the Trojans, killed by Achilles" (CLD).

⁵³¹ Achilles – "a Greek hero, son of Peleus and Thetis" (CLD).

⁵³² Cf. Anon., art. *Cesare, Caio Giulio* (101-44 a.C.): NTGEV IV, 1892.

⁵³³ Cf. Anon., art. *Augusto, Giulio Cesare Ottaviano* (63 a.C. 14 d. C.): NIGEV II, 822-823.

⁵³⁴ Plato (427-347 a.C.) – "the celebrated Greek philosopher, disciple of Socrates, founder of the Academic philosophy" (CLD).

⁵³⁵ Aristoteles (384-322 a.C.) – "the celebrated Greek philosopher, pupil of Plato, founder of the Peripatetic school" (CLD).

tiam? quis Tullii⁵³⁶ et Demosthenis⁵³⁷ facundiam? quis Troiae⁵³⁸, Carthaginis⁵³⁹, Ierosolymae⁵⁴⁰ que excidium nosset: nisi fida praetectorum enarratrix historia nos tantarum totque rerum cognitionis participes reddidisset?

15. *p.* At neque haberemus agendi bene exempla, neque stimulos virtutum, neque rationem varios casus evitandi, vitia corrigendi, beatamque vitam consequendi: si haec nobis eadem faecunda rerum omnium Mater Historia non suppeditaret.

t. Non opus est pluribus, praesertim apud vos, Auditores humanissimi, tam bono iudicio praeditos, ut facile possitis animadvertere, quae sit necessitas omnigenae Historiae Magistrae veritatis.

pc. Luce quispiam indiget? Lumen est mundi historia. Aures aliquis habet surdas? reserabit has historia. Loqui nescit non nemo? lingua est disertissima historia. Vis maiorum gesta cognoscere? historiam adi, cognosces. Vis castigata scelera videre? historia tibi demonstrabit. Vis adornatas dignis praemiis virtutes cum delectatione spectare? dabit has historia. Vis, quid sequendum, quid cavendum tibi sit, intelligere? docebit te historia. Vis demum rectam viam ad beatitudinem invenire? eam tibi pandere potest Historia.

Illa ego (ipsa haec de se loquitur) *quae gestis praesum custodia rebus,*

Digero, quod caveas, quodque sequaris, iter.

Priscaque, ne veteris vanescat gloria saeculi,

Vivida defensant, quae monumenta damus.

Et sua virtuti per me sunt praemia; rursus

Impia famosis defero facta notis.

⁵³⁶ Cicero, M. Tullius (106-43 a.C.) – “il più grande oratore e stilista romano” (CDLI)

⁵³⁷ Demosthenes (384-322 B.C.) – “the celebrated Athenian orator” (CLD).

⁵³⁸ Cf. Parandowski, op. cit., 256-257. Troia “a town of Troy, besieged and finally captured by the Greeks” (CLD).

⁵³⁹ Carthago “città dell’Africa... distrutta da P. Cornelio Scipione Emiliano (146 av. Cr.)” (CDLI).

⁵⁴⁰ Hierosolyma “capitale della Giudea, presa e distrutta da Tito [70 d.Cr.]” (CDLI). Cf. Lc 19, 41-44.

*Eloquor, et summi quantum iactentur, et imi.
 Eloquor, et caecae fasque nefasque Deae. [p. 22]
 Quod maius theatrum, circusque capacios, et quae
 Doctior humanas scena referre vices?
 Me sine quis prudens? unde experientia maior?
 Quis me adiit tandem non mage doctus eat?
 Omnis enim nostro pendet prudentia sensu,
 Riteque nil, nostra quod caret arte, sapit*⁵⁴¹.

(16) *t.* Sed mirabitur forsitan aliquis me in exponenda aliarum artium necessitate tam diu versari; cum negotium promovendum solum Rhetoricae susceperim. *q.* Potest, credo, ille solus mirari, qui nusquam audivit Tullium dicentem, quod “*Omnes^a artes, quae ad humanitatem pertinent, habent^b commune quoddam^b vinculum et quasi cognatione quadam inter se continentur*”⁵⁴².

^a *add.* “*enim*” (LCL) ^{b-b} “*quoddam commune*” (LCL)

pc. Si igitur unam earum omni statui esse fateberis necessariam, etiam reliquas; sin omnes, etiam unam. *b.* Quapropter qui sibi ancillis opus esse iudicaverit, an non magis egebit ipsa Regina humaniorum literarum Eloquentia?

(17) *in.* Haec est profecto, haec illa terrarum Domina, quae omnibus imperat, omnes frenat, omnes in officio continet: sine qua nullus hominum status aut securus, aut laudabilis, aut pius, aut bene compositus, aut denique felix esse potest.

(18) *pc.* Inspicite cathedras ecclesiarum: regnat in his Eloquentia. Inspicite curiarum rostra: dominatur in his Eloquentia. Inspicite senatorii concilii subsellia: triumphat in his Eloquentia. Inspicite conventum Equestris Ordinis: maximam hic vim et reverentiam habet Eloquentia. *q.* Ad scholas nolo vestram ducere prudentiam: amentis enim esset hominis dubitare, nihil ibi [p. 23] opus esse Eloquentia, ubi sine hac nihil bonum, nihil utile, nihil denique scholasticum iudicatur.

⁵⁴¹ In textu hoc epigramma exprimitur litteris cursivis, in absentia tamen citationis licet praesumere quod ipse author PRAr id composuit.

⁵⁴² Cicero, Or. *Pro Archia Poeta*, c. 1, §2: LCL, No. 158: Cicero [12], 8.

(19.) *b.* Progrediar ulterius, Auditores humanissimi, vestraque benevolentia fretus varios ac praecipuos hominum status dictionis cursu pervagabor. *q.* Ac imprimis illos accedo, qui divina primum providentia, deinde vel electionis, vel successionis iure ad hominum, regnorum et rerum publicarum gubernationem destinantur: videoque ex his optime et quietissime imperare eos, qui perfectissima Eloquentia praediti sunt. *q.* Cum enim *humanum genus* libero arbitrio donatum sit, in quibusvis actionibus liberam electionem vult habere; atque hinc *facilius ad omnia suavi trahitur facundiae lenocinio, quam duritia mandatorum compellitur.*

u. Sapienter ad rem nostram celeberrimus Princeps locutus est: “Hominum [.....] imperium ratione et oratione constat: quarum altera regere populos sola non potest, altera non meretur, utraque Principem absolvit. Hoc solum inter eas interest, quod rationi quidem paret, caeteris autem imperat, oratio”⁵⁴³.

u. Revocate vobis in mentem, A[uditores] H[umanissimi], si quando illud spectastis de Hercule vetus pictorum commentum. Pingebant illi Herculem innumerabiles hominum turmas aureis catenis trahentem⁵⁴⁴. Non manu vero, sed ore catenas tenebat: cur ita? nam per has suavis illius Eloquentia, qua barbaros etiam populos in officio retinebat, notabatur. Id vero quo fundamento? sicut enim aurea vincula, tametsi gravia fuerint, grata tamen propter sui pretium et colorem cum valore praecipuum, ac nemini sunt molesta: ita eorum imperia neminem angunt, laedunt, aggravant; qui, quod imperant [p. 24] suavissima oratione faciendum persuadent.

q. Atque ea credo de causa Hebraeus populus, etsi durum, Salomonis iugum perlibenter tolerabat, quod aequae facundissimus atque sapientissimus Rex dulcissimis Eloquentiae condimentis mandata sua nosset attemperasse: ubi vero ineptus et tam male eloquens, quam male sapiens Roboam, paterni sceptri gubernacula accepit, decem tribus mota rebellione ab infaecundae mentis

⁵⁴³ Hoc effatum L. Borbonii iam allegatum est supra, p. 2 (cf. ibi no. 4).

⁵⁴⁴ Cf. supra, P. II, Cap. I, no. 9.

et infacundi oris Domino recesserunt⁵⁴⁵. *b.* Colligite igitur ex his, Auditores Humanissimi, quam necessaria sit principibus, dynastis, regibus, et quibusvis monarchis Eloquentia.

(20) *u.* Post absolutum supremum fastigium senatores collocemus. *b.* His profecto contradicente nemine, vel ex ipso munere tantae dignitatis incumbit, ut non mediocriter tantum, sed etiam summe Eloquentia sint imbuti. *t.* Nam concipiant hi defaecata mente saluberrimam sententiam, si verbis eam dignis, uberibus et accommodatis proferre non poterunt, quem eorum sapientia, ratio, consilium absque Eloquentia iuvabit? *t.* Nolo huc aliarum gentium consuetudines, atque ritus evocare, et in diligentissimum adducere examen; in Polonia nostra nullibi sane gloriosius, quam in senatu regnat facundia. *b.* Assiduo hoc usu et experientia observatum est, neminem in eo sacrosancto ordine Harpocratem⁵⁴⁶ coli, sed Mercurium⁵⁴⁷.

(21) *s.* Porro munus illud, quod usitato vocabulo Cancellarii dicimus, bone Deus! quantam et quam divinam, quam seriam, quam prudentem, maturam, copiosamque Eloquentiam requirit! *q.* Quis enim illum non asserat habere debere linguam regis, qui regis nomine tot legatis, nunciis, civibus [p. 25] responsa dat? qui omnia format decreta, omnium regni monumentorum curam gerit?

(22) *t.* Quid de Legato dicam? hunc quam oporteat esse facundum, vel prudenti sua fictione docuit antiquitas, quae facundiae repertorem Mercurium deorum fuisse internuncium fabulose licet, sapienter tamen affirmabat⁵⁴⁸. *b.* Quam felix hanc ob rem bellicosissimus regum Pyrrhus fuit, cui plures urbes Cyneae Legati facundia, quam robore militum expugnatas contigit numerasse⁵⁴⁹.

p. Nostra aetate quantam Polono nomini gloriam apud Sanctissimos Pontifices et sapientissimos, apud augustissimos impera-

⁵⁴⁵ Cf. 3 Reg 12, 1-20.

⁵⁴⁶ Harpocrtes "an Egyptian deity, the god of silence" (CLD).

⁵⁴⁷ Mercurius "identified with the Greek Hermes [...], god of oratory" (CLD).

⁵⁴⁸ Mercurius "messenger of the gods" (CLD).

⁵⁴⁹ Plutarchus, *Vitae comparatae Pyrrhi et C. Marii, Pyrrhus: Opera*. Francofurti 1620, t. I, 391: "Pyrrhus certe profitebatur urbes plures per Cineam oratione, quam armis ab se subactas".

tores, apud serenissimos reges, apud potentissimos principes et republicas eloquentissimi Ossolinii (honoris causa immortalitate dignissimum virum nomino) legatio comparavit; cum hunc alii Sarmaticum Ciceronem, alii novum Demosthenem, quidam verissimum Mercurium appellabant, mirabantur, reverebantur⁵⁵⁰.

(23) *b.* Sed a toga ad sagum descendo, vosque omnes, quotquot unquam maximos exercitus duxistis, compello. *pc.* Fateamini, obsecro, pluresne vestris armis hostes superastis, quam facundia? *t.* Ego sane id verissimum esse censeo: *in bellis omnem victoriam, non tam a robore militum, quam a ducis adhortatione dependere, quae etiam imbellibus non animos tantum, sed etiam vires addit. t.*

Quis enim vel in ipsa tartara patriam vindicaturus non ruat, cum illi facunde persuaseris *dulce et decorum esse pro patria mori*⁵⁵¹? *u.* Omnino hic timidos animat, fortes accendit, debiles roborat, pigros exstimulat, nolentes impellit eloquentis imperatoris oratio. *in.* quam ubi omnes exceperunt, nihil praeter pugnam appetunt, nihil praeter vulnera cogitant, nihil praeter mortem [p. 26] expectant, aut victoriam; clamantque mutuo se adhortantes: *aut vincendum, aut moriendum. u.* Ita neque rigida Martis acies artis oratoriae suppetias potest non desiderare.

(24) *b.* Nolo me ex castris ad iudicum subsellia conferre et quam ibi sit opus Eloquentia demonstrare. *b.* Omnes enim, Auditores Humanissimi, perspexistis, *saepe in iudiciis ob facundi Patroni defectum condemnatam gemuisse innocentiam. b.* Quodsi nondum aliquis haec se animadvertisse fatetur, sciat is, propter aliquam Parentis Eloquentiae trepidationem Romano Miloni fuisse exulandum⁵⁵². *b.* Ac quemadmodum in palaestra forti luctatori praevallet fortior, sic in causa vel oppugnanda, vel propugnanda

⁵⁵⁰ Cf. Czaplinski WŁ., art. *Ossoliński Jerzy h. Topor (1595-1650)*: PSB XXIV, 403-410; Dąbrowski Jan, art. *Ossoliński, Jerzy*: EI XXV, 729: "nel 1633..., divenne celebre per la riuscita ambasceria presso Urbano VIII, Venezia e l'imperatore".

⁵⁵¹ Horatius F., *The Odes*, l. III, Ode 2: *The Odes and Epodes*, I, 245.

⁵⁵² Anon., *Pro Milone*: DEI IX, 836: "... una procedura straordinaria per il processo di Milone e Cicerone ne assunse la difesa, ma, intimorito dall'apparato di forze, dall'ostilità del pubblico e dai clamori dei clodiani, non ebbe sicurezza di parola, sicchè Milone fu condannato" e "fu mandato in esilio a Marsiglia" (DEI VII, 766, s.v. *Milone*).

vicit eloquentior. *q.* Testis huius rei clarissimus est Aeschines orator; qui cum Rhodi exul orationem suam adversus Demosthenem Athenis habitam recitasset, admirantibus universis Rhodiis, cum tali oratione adversarium non profligasse, exclamasse fertur: "Ah! desineretis admirari, si, quae ad haec respondit Demosthenes, audissetis"⁵⁵³. *u.* Nimirum, *seu vincere vis, seu non vis vinci, eloquentia tibi summa opus est, in Praetorio.*

(25) *b.* Sacras hic exedras reverenter in ultimis exosculor; neque opusne habeant Rhetoribus, disputo. *t.* Vestris haec iudiciis, Auditores Humanissimi, relinquo; qui facili negotio definire potestis, plorantemne verbi divini praeconem malitis audire, an tonantem? pium, an disertum? religiosum, an eruditum? Mihi *profecto semper illi primam in sacris rostris lauream promereri videntur, qui cum gemitu motum, cum pietate facundiam, cum religione eruditionem suavi nexu sciunt copulare.* *t.* In promptu sententiae huius rationem habeo, cum vos ibi frequentiores adesse video, ubi non frigidus, non siccus, non durus, aut asper, sed fervens, [p. 27] eloquens, copiosus, persuavis ecclesiastes cathedram adornat.

(26) *t.* Quodsi demum volueritis mecum ad publica lectoria descendere, illos hic omnino probabitis et approbabitis Doctores, qui suas vel artes, vel scientias facunde sciunt exponere.

(27) *t.* Caeterum per cameras institorias, per varias officinas, per omnium artificium diversoria, non est mihi ratio vagandi, nec intentio; ne forte et me ipsum inani cursu fatigem, et vestra benevolentia patientiaque abutar. *b.* Itaque constringo frena orationi meae, gressumque sisto.

(28) *b.* Nam et ex his, quae iam dicta sunt, unusquisque percipere valet: *Eloquentiae cognitionem, artem et usum, universo hominum generi ac statui, non secus ac ignem, aerem, aquam, panemque mortalibus universis, esse necessarium.*

⁵⁵³ Cf. Momigliano A., s.v. *Eschine*: EI XIV, 301: "Demostene ebbe facile giuoco nel 330, quando fu discussa dopo molto ritardo la causa, a opporre all'orazione di Eschine 'Contro Ctesifonte' la sua 'Per la Corona', dove faceva l'apologia della sua opera politica. La corona fu concessa a Demostene; ed Eschine andò in volontario esilio in Asia, poi a Efeso e a Rodi".

(29) *t.* Nihil igitur amplius dicendum superest, nisi ut vos, qui ad hanc artium terrarumque Reginam perdiscendam anhelatis, moneam: ut, quandoquidem, quid sit in Eloquentia necessitatis positum, me demonstrante, animadvertistis, omnes vestras vires, omne tempus, omnem aetatem ad eam comparandam atque retinendam conferatis.

(30) *b.* *Ille mihi fuerit eloquentissimus, qui donec loqui desierit, studium non deseret Eloquentiae.*

PRAXIS III

In Genere Iudiciali

ARGUMENTUM: *Philippo Macedoniae duo filli fuere. Perseus alter natu maior; Demetrius alter, indole et gratia Romanorum, quibus a rege patre datus erat obses, praeclarior. [p. 28] Atque hoc ipsi fraternum odium peperit et apud patrem suspicionem movit affectandi regni. Quam ut Perseus non vanam esse confirmaret, accusavit Demetrium caedis instructae sibi, ut sublato regni haerede primogenito, patrem quoque tolleret sceptri causa. Constat haec actio querela patris, accusatione Persei, Demetriique defensione. Mirum in ea artificium adeo, ut ab ore dicentium calamo scriptoris rapta esse videatur. Livius, l. 40.*

QUERELA

Philippus in partem interiorem secedens cum duobus amicis totidemque custodibus, filios de nefando crimine disceptaturos ita querens alloquitur.

“«Sedeo»,^a «miserrimus Pater, iudex inter duos filios, accusatorem parricidii et reum, aut conficti, aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Iam pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minime fraternos cernebam, cum voces quasdam exaudirem; sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspensiones posse; etiam hostes armis positus foedus icisse, et privatas multorum simultates

fnitas; subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique praeceptorum: quae vereor, ne vana surdis auribus cecinerim.

^a *add. "inquit" (LPH)*

Quoties ego audientibus vobis, detestatus exempla discordiarum frater narum, horrendos eventus eorum retuli, quibus stirpem^b suam, domos, regna funditus evertissent? Meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedaemoniorum reges, salutarem per multa saecula ipsis patriaeque. Eandem civitatem, [p. 29] posteaquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. Iam hos, Eumenem Attalumque fratres a quam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis: mihi, Antiocho, et cuilibet regum huius aetatis, nulla re magis, quam fraterna unanimitate regnum aequasse. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quae aut visa, aut audita habebam: T. et L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt; P. et L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt; patris patriuique eorum, quorum perpetuam vitae concordiam mors quoque miscuit. Neque vos illorum scelus, similisque sceleri exitus^c potuit, neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Vivo, et spirante me, haereditatem meam ambo et spe, et cupiditate improba petitis^d. Eousque me vivere vultis, donec alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec^e patrem potestis pati. Nihil^f *"se stirpemque"* (LPH) cari, nihil sancti^g nominis nostis, cuius vice^h regni unius insatiabilis amor successit. Agite, conscelerata aures paternas: decernite criminibus mox ferro decreturi: dicite palam, [§]quod tueri[§] potestis, aut comminisci libet. Reseratae aures sunt, quae posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur»".

^c *"eventus detertere a vecordi discordia"* (LPH) ^d *"crevistis"* (LPH)

^e *add. "fratrem, nec"* (LPH) ^f^g *"est: in omnium vicem"* (LPH)

[§][§] *"quidquid aut veri"* (LPH)

ACCUSATIO

*“Haec furens ira cum dixisset”, Philippus, “lacrimae omnibus
obortae, et diu moestum silentium tenuit.*

Tum Perseus”accusationem sic exorsus:

“«Aperienda nimirum nocte ianua fuit, et armati comessatores accipiendi, praebendumque ferro iugulum. Quando non creditur, nisi perpetratum facinus, [p. 30] ^a eadem petitus insidiis audio, quae latro atque insidiator, non nequiquam isti unum Demetrium filium te habere, me subditum, et pellice genitum appellant. Nam si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, saevires: nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec praeterito periculo meo movereris, neque futuro sic^b insidiantibus sit impune. Itaque si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, ut a me coeptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem, quod circumventis in solitudine natura ipsa subicit, ut horum^c, quos nunquam viderint, fidem tum^d implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti vocem mittere liceat: per te, patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, iam pridem sentis, ita me audias precor, tanquam si voce et comploratione nocturna excitus mihi quiritanti intervenisses: Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses, quod tum vociferarer in re praesenti pavidus, hoc nunc postero die queror.

^a *add. “et” (LPH)* ^b *“si” (LPH)* ^c *“hominum” (LPH)* ^f *“tamen” (LPH)*

Frater, non comesantium^a invicem iamdiu vivimus inter nos. Regnare utique vis: huic spei tuae obstat aetas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniae mos, obstat vero etiam patris iudicium; huc transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. Omnia moliris et tentas. Adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesternae die in lustratione et recursu^b, et simulacro ludicro pugnae funestum prope proelium fecisti. Nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos [p. 31] vinci passus sum. Ab hostili proelio tamquam fraterno lusu pertrahere

me ad coenam voluisti. Credisne^c pater, inter inermes convivas me coenaturum fuisse, ad quem armati comesatum^d venerunt? credis nihil a gladiis nocte mihi^e periculi^f fuisse, quem sudibus, te inspectante, prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid ut^g inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis iuvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum, comes[s]atorem te cum armatis recipiam? si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego^h tamquam acusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? aut ferro succinctos secum fuisse? Quos nominavero, accerse. Possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare seⁱ deprehensos intra limen meum cum ferro: si^j ad te deducerem, rem^k pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe.

^a “comissantium” (LPH) ^b “decursu” (LPH) ^c “Credis me” (LPH)

^d “comessatum” (LPH) ^e om. “mihi” (LPH) ^f “periculum” (LPH) ^g om.

(LPH) ^h add. “si” (LPH) ⁱ “si” (LPH) ^j om. “: si” (LPH) ^k om. (LPH)

Execrare nunc cupiditatem regni, et furias fraternas cogita^a; sed ne sint caecae, pater, execrationes tuae, discerne, ^b dispice insidiatorem et petitem insidiis: noxium huic esse caput, qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et iustitia habeat. Quo enim alio confugiam? cui non solenne lustrale exercitus ^c, cui^d non decursus militum, non domus, non^e epulae, non nox ad quietem data naturae beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est; si recepero intra ianuam comesatum fratrem, moriendum [p. 32] est. Nec eundo, nec manendo insidias evito. Quo me conferam? nihil praeter deos, pater, et te colui. Non Romanos habeo, ad quos confugiam. Perisse expetunt, quia tuis iniuriis doleo, quia tibi ademptas tot urbes, tot gentes, modo Thraciae maritimam oram indignor. Nec me, nec te incolumi Macedoniam suam futuram sperant; sed^f si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem, regnumque Macedoniae sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem

receptaculum. At in Macedonibus satis praesidii ^g. Vidisti hesterno die impetum in me militum; quid illis defuit nisi ferrum? quod illis defuit interdium, convivae fratris noctu sumpserunt ^h. Quid de magna parte principum loquar, qui ⁱ spem omnem dignitatis et fortunae posuerunt ^jin Romanis^j et in eo qui omnia apud Romanos potest? Neque hercule istum mihi tantum fratri maiori, sed prope est, ut tibi quoque ipsi, ^k et patri praeferant. Iste enim est, cuius beneficio poenam tibi senatus remisit; qui nunc te ab armis Romanis protegit; qui tuam senectutem obligatam et obnoxiam adolescentiae suae ^laequum esse^l censet. Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatae, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudebant^m. Mihi praeter te, pater, quid usquam aut spei, aut praesidii est?

^a “concita” (LPH) ^b add. “et” (LPH) ^c add. “tui” (LPH) ^d om. (LPH)
^e “nec” (LPH) ^f om. (LPH) ^g add. “est” (LPH) ^h “assumpserunt” (LPH)
ⁱ add. “in Romanis” (LPH) ^j om. (LPH) ^k add. “regi” (LPH) ^{l-l} “esse
 aequum” (LPH) ^m “gaudent” (LPH)

Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintii credis? quibus et bene consuluisse te rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miseris; et hortatur, ut iterum ^a cum pluribus legatis, et primoribus quoque ipsorum^b Macedonum [p. 33] remittas eum? T. Quintius, qui^c nunc est author omnium isti et magister. Eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. Illinc ante omnia clandestina concepta^d sunt consilia. Quaeruntur adiutores consiliis, cum te plures, et principes Macedonum cum isto mittere iubet. Qui hinc integri et sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc^e et infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est, eum iam regem vivo patre appellant. Haec si indignor, audiendum est statim non ab aliis solum, sed etiam a te Pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. Quem enim suo loco moveo^f, ut ipse in eius locum succedam? unus ante me Pater est, et ut diu sit, deos rogo. Superstes ei ita sim, si merebor, ut ipse me esse velit. Haereditatem regni, si Pater tradet, accipiam. Cupit regnum, et quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem aetatis,

naturae, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam Patris regnum pertinet, tollatur. Nunc^g primus in^h regnum fraterna caedeⁱ sit potiorⁱ. Pater senex, et filio solus orbatus, ^j magis timebit, ^k ne irascatur^k, quam ut filii ulciscisc^l necem patiatur^m. Romani laetabuntur, probabunt, defendent factum. Hae spes incertae, Pater, sed non inanes sunt. Ita enim res se habet: periculum vitae percellereⁿ a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris». [p. 34]

^a add. "et" (LPH) ^b om. (LPH) ^c om. (LPH) ^d "concocta" (LPH) ^e "illic" (LPH) ^f "moneo" (LPH) ^g "Non" (LPH) ^h om. (LPH) ⁱ⁻ⁱ "petiero" (LPH) ^j add. "de se" (LPH) ^{k-k} om. (LPH) ^l om. (LPH) ^m "ulciscatur" (LPH) ⁿ "propellere" (LPH)

DEFENSIO

"Posteaquam dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum, qui aderant oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. Deinde ^a silentium fuit, cum perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse. Tandem vicit dolorem ipsa necessitas, cumque^b dicere iuberetur^c, ita coepit^d:"

^a add. "diu" (LPH) ^b "cum" (LPH) ^c "iuberent" (LPH) ^d "orsus est" (LPH)

«Omnia, quae reorum antea fuerant auxilia, Pater, praeoccupavit accusator simulatisque^e lachrimis in alterius perniciem veras meas lachrimas suspectas tibi fecit, cum ipse, ex quo ab Roma reddii, per occulta cum suis colloquia dies noctesque insidiatur ultro mihi; nunc^f non insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. Perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem ^gspei quicquam^g reliqui^h habeam. Circumventum, solum, inopem, invidia gratiae externae, quae obest potius quam prodest, onerat. Iam illud quam accusatorie? quod noctis huius crimen miscuit cum caetera insectatione vitae meae? ut et hoc, quod iam quale sit scies, suspectum alio vitae nostrae tenore faceret: et illam vanam criminationem spei, vo-

luntatis, consiliorum ⁱ nocturno hoc ficto et composito argumento fulciret. Simul et illud quaesivit, ut repentina et minime praeparata accusatio videretur: quippe ex noctis huius metu et tumultu repentino exorta.

^e “*Simulatis*” (LPH) ^f *om.* (LPH) ^{g-g} “*quicquam spei*” (LPH) ^h “*reliquae*” (LPH) ⁱ *add.* “*meorum*” (LPH)

Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris ^a inieram consilia, non expectatam fabulam ^b esse noctis huius^b, sed proditionis ^c me accusatum; si illa ^d criminosa ac^d vana accusatio erat, invidiamque tuam [p. 35] adversus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut praetermitti, aut in aliud tempus differri, ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi novo quidem et singulari genere odii insidias fecisses. Ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quae tu confudisti, et noctis huius insidias aut tuas, aut meas detegam. Occidendi^e sui consilium me inisse videri vult, ut scilicet maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio regnum est futurum: ego minor in eius, quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos ait, atque eorum fiducia in spem regni me venisse? Nam etsi^f in Romanis tantum momenti esse credebam, ut, quem vellent, imponerent Macedoniae regem, et meae tantum apud eos gratiae confidebam, quid opus parricidio fuit? An ut cruentum fraterna caede diadema gererem, ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe simulata probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, exsecrabilis et invisus essem? Nisi T. Quintium credis, cuius virtute et consiliis me nunc arguis regi, cum et ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternae caedis fuisse authorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum iudicia, ac ^g deorum paene^g, hominumque consensum collegit; per quae omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit. Idem tanquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse, ut [p. 36] uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium opprimendi fratris ^h iudicetur cepisse^h?

^a *add. "regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris"* (LPH) ^{b-b} *"noctis huius esse"* (LPH) ^c *add. "meae ante"* (LPH) ^{d-d} *"separata ab hac"* (LPH) ^e *"occidenti"* (LPH) ^f *"si et"* (LPH) ^{g-g} *"paene omnium deorum"* (LPH) ^{h-h} *"cepisse iudicetur"* (LPH)

Exsequamur tamen quocunque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est: et omnes insidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdum eum post lustrationem, cum concurrimus, et quidem si diis placet, lustrationum die occidere: volui, cum ad coenam invitavi, veneno scilicet tollere. Volui cum comessatum gladiis cincti^a me secuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, convivii, comessionationis. Quis dies? qualis? Quo lustratus exercitus; quo inter divisam victimam praelatis omnium, qui unquam fuere Macedoniae regum ^barmis, reges^b duo ^csolito more^c tua tegentes latera, Pater, praevecti sumus, et^d secutum est Macedonum agmen. Haec^e ego, etiamsi quid ante admissem piaculo dignum, lustratus, et ^fexpiatus, sacra^f tum, cum maxime in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios in comessionatione^g praeparatos volutabam in animo, ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere gentem^h expiarem? Sed *caecus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit*. Nam si veneno te inter coenam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine et concursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus ad coenam abnueres? Cum autem iratus negasses, utrum ut placarem ⁱdanda opera fuit, ut aliam quaererem occasionem, quoniam semel venenum paraveram: an ab illo consilio velut [p. 37] transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, et quidem eo die per speciem comessionationis occiderem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam coenam evitasse meam, non ab eodem metu comessionationem quoque evitaturum existimabam?

^a *"accincti"* (LPH) ^{b-b} *"armis regiiis,"* (LPH) ^{c-c} *"soli"* (LPH) ^d *"ut"* (LPH)
^e *"Hoc"* (LPH) ^{f-f} *"expiatus sacro,"* (LPH) ^g *"comessionationem"* (LPH)
^h *"mentem"* (LPH) ⁱ *add. "te"* (LPH)

Non est res, qua erubescam, Pater, si die festo inter aequales largiore vino sum usus: tu quoque velim inquiras, qua laetitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit; illic^a etiam (pravo forsitan) odio^b provehente, quod in iuvenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. Miseria haec et metus crapulam facile excuderunt^c; quodsi^d non intervenissent insidiatores, somno^e sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non milites^f meos abstinuissem^g? Et ne ego me solum^g nimia simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater: Nil^h aliud scio, inquit, nequeⁱ arguo, nisi quod cum ferro comessatum venerunt.

^a “illo” (LPH) ^b “gaudio” (LPH) ^c “excusserunt” (LPH) ^d “quae si” (LPH) ^e “nos” (LPH) ^f ^f “abstinuissem meos” (LPH) ^g “solus” (LPH) ^h “Nihil” (LPH) ⁱ “nihil” (LPH)

Si quaeram, unde idipsum scias^a, necesse erit^b, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse ferrum, ut omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur; te quaerere ex iis, quos nominasset, iubebat: an ferrum habuissent? ut tanquam in re dubia, cum id quaesisses, quod ipsi fatentur, pro victis^c haberentur. Quin tu illud quaeri iubes: num tui occidendi causa ferrum sumpserint? num te^d authore et sciente? Hoc enim videri vis, non illud, quod fatentur et palam est, et sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. Recte, an perperam fecerint, ipsi sui facti [p. 38] rationem reddent. Meam causam, quae nihil eo facto contingitur, ne miscueris; aut explica, utrum aperte, an clam te aggressuri fuerimus? Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo praeter eos, qui tuum speculatorem pulsaverunt? ^e Quis ordo consilii fuit? Convivio soluto, cum comessator ego discessissem, quatuor substitissent, ut sopitum te aggredierentur? Quomodo fefelissent et alieni, et mei, et maxime suspecti? quia paulo ante in rixa fuerant? Quomodo autem trucidato te, ipsi evasuri fuerint? Quatuor gladii domus tua capi et expugnari potuit?

^a "scieris" (LPH) ^b add. "te fateri" (LPH) ^c "convictis" (LPH) ^d "me" (LPH) ^e Add. "Si clam," (LPH)

Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod dolet^a, quod invidiam urit, reverteris? Cur usquam regni tui mentio fuit^b, Demetri? Cur dignior Patris fortunae successor quibusdam videaris, quam ego? Cur spem meam, quae, si tu non esses, certa erat, dubiam et sollicitam facis? Haec sentit Perseus, etsi non dicit: haec istum inimicum, haec accusatorem faciunt: haec domum, haec regnum tuum criminibus et suspicionibus replent. Ego autem, Pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere unquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te Patre, indignus omnibus videar. Id enim vitiis meis non cedendo, cui ius fasque est, non modestia consequar. Romanos obicis mihi, et ea, quae gloriae esse debent, in crimen vertis. Ego, nec obses ^cut Romanis^c traderer, nec ut legatus ^dRomam mitterer a te petii^d; missus, ire non recusavi. Utroque tempore ita me gessi; ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Romanis amicitiae causa tu [p. 39] fuisti, Pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit. Si bellum esse coeperit, qui obses, qui legatus pro Patre non inutilis fui; idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie ut prosit mihi ^eRomanorum gratia^e, te^f postulo: ne obsit, ^gnec ad bellum reservetur^h. Pacis pignus fui, ad pacem obtinendamⁱ Legatus missus sum. Neutra res mihi nec gloriae, nec crimini sit.

^a "doles" (LPH) ^b "fit" (LPH) ^{c-c} "Romanis ut" (LPH) ^{d-d} "mitterer Romanam, petii: a te" (LPH) ^{e-e} "gratia Romanorum" (LPH) ^f om. (LPH) ^g add. "tantum deprecor. Nec in bello coepit," (LPH) ^h "reservatur" (LPH) ⁱ "retinendam" (LPH)

Ego si quid ^a scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor poenam; si innocens sum, ne invidia

^a add. "impie in te Pater, si quid" (LPH)

conflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie ^b primum frater accusat; sed hodie primum aperte, nullo meo in se

merito. Si mihi Pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat; te adolescentiae, te errori veniam impetrare. In eo, ubi praesidium esse oportebat, ibi exitium est. E convivio et comessatione^c, prope semisomnus raptus sum ad causam parricidii dicendam. Sine advocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditando et componendam orationem sumpsissem; cum quid aliud quam ingenii fama periclitarer? Ignarus quid arcessitus essem; te iratum, te^d iubentem dicere causam, fratrem accusantem audivi. Ille diu ante praeparata meditataque^e in me oratione est usus; ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum, quid ageretur habui. Utrum fillo momento^{f f} accusatorem audirem? an defensionem meditarer? Attonitus repentino atque inopinato malo, vix quid obiceretur intelligere potui: nedum satis sciam, quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? apud quem etiam si^{ha} fratre caritate^h vincor, misericordia certe reus [p. 40] vinci non debeo. Ego enim, ut me mihi tibi que serves, precor: ille, ut me in securitatem tuamⁱ occidas, postulat. Quid eum, cum regnum ei tradideris, facturum^j credis in me esse, qui iam nunc^k sanguine meo sibi indulgeri aequum censet?»

^b *add. "me" (LPH) ^c "comessationibus" (LPH) ^d "et" (LPH) ^e "meditata" (LPH) ^f ^f "momento illo" (LPH) ^g *add. "horae" (LPH) ^{h-h} "caritate a fratre maiore" (LPH) ⁱ "suam" (LPH) ^j "facturumque" (LPH) ^k om. (LPH)**

EVENTUS

“Dicenti haec lachrymae simul spiritum^a intercluserunt et vocem^a. Philippus summotis iis, paulisper collocutus cum amicis pronunciavit: «non verbis se, nec unius horae disceptatione causam eorum diiudicaturum; sed inquirendo in utriusque vitam, mores et dicta factaque, in magnis parvisque rebus observando», ut omnibus appareret^b proximae noctis^b crimen facile revicturum^c, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse⁵⁵⁴.”

⁵⁵⁴ T. Livius Patavius, *Historiae Ab Urbe condita*, l. XL, cc. 8-16: *Libri omnes*, Parisiis 1625 (LPH), 503-506.

NOTA. *Literas, quae Elocutioni inseruntur, denotare Periodos, ita, ut*

u. *unimembrem*, b. *bimembrem*, t. *trimembrem*, q. *quadrimembrem*, pa. *pneumaticam*,

pc. *periodicam circumductionem*,

p. *pneuma*, s. *schinotenem*,

ts. *tasim*, in. *incisa*,

m. *membra, tam in appendice, quam in corollario significant, quod in gratiam tyronum factum est. [p. 41]*

^{a-a} “*et vocem intercluserunt*” (LPH) ^{b-b} “*noctis proximae*” (LPH) ^c “*re-victim*” (LPH)

COROLLARIUM

Modi aliquot particulares Oratiunculas construendi

PRIMUS MODUS

Per Syllogismum quinquepartitum

Vis e.g. laudare Polonos milites, qui bello Moschovitico⁵⁵⁵ ceciderunt, hac potes Inventione ac Dispositione uti.

Maior. Merentur aeternam vitam, qui in bello pro Patria suscepto moriuntur. t.n.1. *Probatio maioris* a consuetudine veterum. q.n.2. *Confirmatio probationis* ab exemplis.

1. Romani Octaviano in legatione solummodo mortuo statuum posuerunt. Effertur cum transitione t.et s. n. 3. 4.

[2.] Iidem Tullio Cluvio ob Rempublicam caeso honores decreverunt. s. n.5.

3. Cicero Sulpicio etc. erigi colossum suasit et persuasit, n.6.

4. Plateenses in loco victoriae obtentae sacra peragebant. pa. n.7.

[5.] Sycionii similiter Aratum colebant. t. n.8.

Minor. Poloni milites Moschovitico bello pro Patria occuberunt. b.n.9. *Probatio minoris.*

Non enim praedae gratia (sit hic distributio) hosti se opposuerunt p. n.10.

Amplificatur descriptione pugnae, m.in.b.t.n.11. *Expolitur pneumate* n.12. *Conclusio.* Ergo merentur aeternam memoriam

⁵⁵⁵ Agitur de bello in quo anno 1660 "sensibili sconfitte furono inflitte agli eserciti dello Zar"; cf. Halecki Oscar, *Storia della Polonia*, Roma 1966, 200. Cf. Tymowski et al., *Historia Polski*, Paris 1986, 166: "pod Cudnowem armia Szerebietiewa skapitulowała przed Potockim i Lubomirskim (1 XI 1660)".

Heroes Poloni, ergo statuas etc. q.n.13. *Affectus* per apostrophen ad occisos milites n.14.

Adnota hic: Confirmationes probationum, amplificationes, explicationes, affectus et similia, nunquam in syllogismo aut alia argumentationis forma (excepta [p. 42] collectione) essentialia partes, ut alibi innuimus, per se constituere. Hinc etiamsi propositionum syllogismi plures probationes afferantur, nihilominus unam partem syllogismi conficiunt; idemque de ceteris sentiendum.

ELOCUTIO

1. Aeternae memoriae monumenta merentur illi et immarcescibilem lauream iure merito sibi vendicant, qui pro salute Patriae suam salutem profundunt, Aud[itores] orn[atissimi].

2. Hinc non improbandus, quin retinendus mos veterum Latii Graeciaeque populorum, qui tanti heroum suorum virtutem aestimabant, ut non solum dignissimis eam laudibus attollerent, sed etiam mortem illorum pro vita Reipublicae susceptam aeternum quasi victuris statuis redderent gloriosissimam.

3. Extant enim praeclarissima rei huius praesertim apud Romanos exempla, quorum tanta fuit erga bene meritos de Patria cives pietas et gratitudo, ut nunquam eorum nomina mori patebantur.

4. Quamobrem Octavio cuidam, dum munus legationis apud Antiochi Regis nepotem aliosque reges obiret, Laodiceae occiso⁵⁵⁶, *ea causa, quod in publica* functione vitam finierit, erigi colossus decreverunt⁵⁵⁷.

5. Neque vero Tullium Cluvium Luciumque Roscium cum sociis, a Veientum Rege ob Rempublicam lucis usura privatos absque summo honore ad posteros transmiserunt⁵⁵⁸.

⁵⁵⁶ Cf. Corradi G., s.v. *Antioco V di Siria*: EI III, 519: "Frattanto giungeva per la revisione del trattato di Apamea un'ambasceria romana, il cui capo Gneo Ottavio venne pugnalato". Cf. Anon., s. v. *Ottavia*, *Gens*: NTGEV XIII, 7058: "Gneo Ottavio: pretore nel 168 a.C. [...]. Venne assassinato a Laodicea (162 a.C.)".

⁵⁵⁷ Non potui invenire confirmationem notitiae de hoc decreto.

⁵⁵⁸ Cf. Livius, op. cit., IV, 312: "C. Fulcinium Cloelium Tullum Sp. Atinium, L. Roscium, legatos Romanos [...] iussu Tolumni [regis Veientum] interfecerunt.

6. Quid? Ciceronemne virtutis inter suos insignem promotorem non recte fecisse iudicabimus, cum Servio Sulpicio ad M. Antonium Reipublicae hostem senatus legato, in eaque legatione consumpto⁵⁵⁹, multis praeclarisque rationibus et oratione disertissima perennis famae gratia, statuam poni suasit [p. 43] et persuasit⁵⁶⁰?

7. Ad Graecos veniamus: quorum Plateenses in agro suo, ubi quondam commissum adversus Persas proelium fuit, singulis prorsus annis in eorum honorem bellatorum, quos illic generosissime pro communi totius Graeciae libertate cecidisse constabat, solennissimo apparatu sacra peragebant⁵⁶¹.

8. Quid dicam de Sicyoniis, qui suae vindici libertatis Arato⁵⁶² extracto publica voluntate sepulchro, natalem quoque eius quottannis celebrabant⁵⁶³?

9. Quis vero hos Polonos heroes pro Patria cecidisse negabit: qui proxima nuper pugna cum Moschis Cosacisque tam strenue manus conseruerunt, ut fortiter profligato in acie hoste⁵⁶⁴ occumbere, quam victori si cessissent, superesse maluerint?

10. Non enim praede causa, quae ex illis hostibus vel rara vel nulla fertur; non ostentationis, cui locus in proelio deest; non aliquius prophani lucri spe, a quali semper generosae mentes abhorrent; non denique stipendiorum expectatione certissima, quibus

[...] Legatorum, qui Fidenis caesi erant, statuae publice in Rostris positae sunt” N.B.: verbum “lux” in hoc casu pro **vita** ponitur; ita sec. FLL.

⁵⁵⁹ Anon., s.v. *Sulpicio Rufo, Servio*: DEI XI, 817: “fu mandato (43 a.C.) dal Senato come negoziatore presso Antonio a Modena, ma morì durante il viaggio”.

⁵⁶⁰ Cf. Cicero, Or. *Philippica* IX, c. 7: LCL, Cicero XV, 414-416.

⁵⁶¹ Cf. De Sanctis G., s.v. *Platea*: EI XXVII, 504: “la celebre battaglia [di Platea], che liberò la Grecia dal giogo persiano. I cittadini di Platea, [...] ebbero... l'incarico di rendere onori religiosi ai caduti della battaglia e di celebrare, in un tempio innalzato [...], le feste quinquennali delle Eleuterie”.

⁵⁶² Cf. Ferrabino Aldo, s.v. *Arato di Sicione* (275-213 a.C.): EI III, 960-962: “Il primo atto d'importanza storica compiuto da Arato fu l'accessione della sua città, Sicione, alla lega degli Achei” (251/250 a.C.). “Rcuperata Sicione, Arato invitò i concittadini a «libertà». [...] Scelse la Lega achea che, per la sua forma repubblicana e federale, era più affine al nuovo statuto di Sicione, e permetteva migliori speranze di avvenire autonomo”.

⁵⁶³ Cf. Plutarchus, *Aratus*, c. 53: LCL, Plutarchus, *Lives* XI, Cambridge-London 1975, 121-123.

⁵⁶⁴ Agitur de victoria ad Cudnów (1660); cf. supra, p. 259, no. 1.

in hac temporum calamitate se frustrari videbant, in aciem descenderunt: sed pro solius incolumitate Patriae, non tam scuta, quam pectora sua frequentissimis hostium telis obiecerunt.

11. Videre illos fuit exultantes animis, ut tuba terribilem sonitum dedit aere canoro: spectare fuit ad mortem certissimam semper affinem Marti non aliter ac ad lautissimum convivium ruentes: cernere fuit hostilem confundentes aciem, obvium quemque sternentes et instar leonum armatas turmas proterentes, dissipantes, conculcantes. Stabat equidem prae oculis hostium terror, ac toties probata saevitia et [p. 44] crudelitas; verum has insitus heroicis pectoribus amor Patriae contempsit et superavit. Itaque cum in bello quique fortissimus primus cadit, etiam nostri heroes clarissimi, quia fortissimi ob amorem salutemque Patriae ceciderunt.

12. Nam licet aeviternae laudis, quam animi nobilissimi honestissime semper ambiunt, gloriosissima accensi cupiditate fuerint; verumtamen est credibilius, generosis mentibus ante omnia Reipublicae incolumitatem et recuperandae dignitatis gloriaeque Poloniae studium prae oculis in pugna haesisse.

13. Quod cum ita sit, erige iam, Mater amantissima Polonia, filiis pro te sepultis aeternum victura trophaea, non in Martio campo, sed potius in animo tuo; quandoquidem haec fuso in gratiam tui sanguine sibi merito compararunt.

14. Suscipite eiusmodi nomini vestro dicata monumenta in pectore Matris vestrae: suscipite virtuti oblata vestrae nunquam revocanda testimonia: celeberrimi heroes: neque minus perenni gestorum vestrorum memoria atque celebratione, quam aliis ex veterum consuetudine decerni solitis Molibus, laetemini. Ruerent fortassis opinione citius, licet ex immortalis adamante confectae statuae praeclarissimo nomini vestro consecratae; sed in animis Fratrum vestrorum, in corde Parentis vestrae, vobis aeternae memoriae positi colossi nunquam collabentur. Vos occasu vestro tristissimam a Patria ecclipsim avertistis; exemplo quoque vestro plurimos pro eadem ad rem strenue gerendam ipsamque mortem oppetendam incitabitis. Itaque nullibi pulchrius et perennius immortalis vestrae famae [p. 45] possunt vigere laurea; quam prae-

cordiis istae Patriae vestra virtute salvae, vincentis, triumphantis.
Apud quam:

“In freta dum fluvii current dum montibus umbrae
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet;
Semper honos vester^a, nomen^b, laudesque manebunt”⁵⁶⁵.

^a om. (VOL) ^b “nomenque tuum” (VOL)

SECUNDUS MODUS

Per Syllogismum quadripartitum

Sumamus pro exemplo recentem Patriae nostrae felicitatem, quae ad suorum illustrissimorum, Potocii Lubomirsciique ducum, Serenissimi Regis Ioannis Casimiri, suosque pedes, teterriorum hostium cum summis exercitibus maxima eaque omnia capita depositis reverenter armis iacuisse vidit. Gratulemur ergo nostris fortissimis et sapientissimis ducibus caelo datam victoriam iuxta hunc quadripartitum Syllogismum.

Maior. Caelo datam victoriam gratulari debemus. q. n.2.

Minor. Vobis, duces illustrissimi, est caelo data victoria. t.n.3.

Probatio minoris. A potentia hostium, quorum vires explicantur; ab audacia, qua se devoratueros Poloniam iactabant: a peritia belli et favore fortunae etc. n. 4.5.6.7.8.

Conclusio ante maiorem posita initio n.1. quae iterum repetitur et amplificatur n. 9.10.

ELOCUTIO

[1]. Caelo datam victoriam tanto vehementius vobis, illustrissimi ac fortunatissimi duces, gratulor; quanto graviori metu iam video liberatam Poloniam et quanto maiori periculo ruinaeque subductam, ac inopinata laetitia affectam animadverto.

2. Si enim sola vestra virtute indomitam gravissimorum hostium ferociam domitam intuerer, maximam haberem [p. 46] occasionem vobis gratulandi; quam id alacrius praestare debeo, cum

⁵⁶⁵ Virgilius, *Aeneis*, l. I, vv. 607-609: VOL, 118.

pro vobis ipsum caelum pugnasse, vestrisque pedibus hostilia qua corpora, qua arma substravisse intelligo perspicacissime.

3. Neque vos eam gloriam, quae ex praesenti victoria orta est, Caelo invidetis; neque illius potentia, virtute, beneficio, qui se Dominum exercituum iubet appellari, concompactam esse contritamque nostrorum hostium superbiam, robur viresque negabitis; cum id tam vestra pietas, quam evidentissima veritas non permittat.

4. Fuere quippe hostes, propter numerum et apparatus non contemnendi: sexaginta millia Moschorum ducebantur, quibus non paucae legiones rebellium Cosacorum erant in comitatu, plures autem suppetias ferebant; utraque gens praeteritis victoriis elatissima.

5. Bellicorum deinde copiam tormentorum, pulverum et globorum, repente in moenia aut pectora nostra vibrandorum, quis exprimat? Omni sane apparatu (si brevibus omnia complectar) illae copiae, quantaequantae fuerunt, erant instructissimae.

6. Iam gladios in perniciem nostram stringebant, iam tela corporibus nostris infigenda attollebant, iam sclopos exonerandos in nostra capita onerabant: ad sui vero defensionem longe erant paratiores, validiores, animosiores. Neque vero ostentatione tantum constabat illa multitudo, sed etiam bellandi peritia maxima pugnaeque ardore nimio prope efferascebat. Quodsi genus inquirebas, nobilissimi; si animum, generosissimi; si voluntatem, cruoris fundendi avidissimi; si denique fortunam, paene invicti omnes erant.

7. Iam uterque ducum bello clarus, laboribus assuetus, anteactis proeliis ex animi sententia [p. 47] confectis inflatus, victoriae spe plenus: nihil agendum sibi esse persuaserat, nisi hoc unicum, ut obruto illo paucorum Polonorum numero, mox totam Poloniam non peragraret solum victoriis, at etiam devoraret.

8. Sed aliter faventissimi nobis Caelites decreverunt; qui tam fortem, tam fortunatum, numerosum, audacem, invictum, sibi iusto plus fidentem hostem eo calamitatis adegerunt: ut enectus fame, diminutus armis, constantia vestra, duces illustrissimi, humiliatus, prudentia superatus, militum virtute devictus, totum sese arbitrio vestro permiserit et durissimis foederum conditionibus acceptatis

vestras plantas paene fuerit osculatus. Quod mihi diligentius expendenti nihil aliud dicendum superest, quam illud bellicosissimi Regis: “Dextera Domini fecit virtutem” [Ps 117, 15]. Poterant, quod ipsi ingenue fatemini, poterant illi et viribus et numero superiores primo congressu vobiscum conflixisse; at illis hanc mentem eripuit: quis? *Dextera Domini*. Poterant defensivo ut aiunt Marte salvi et incolumes ad sua remeasse; at continuit illos: quis? *Dextera Domini*. Poterant denique sufficienti abundantes commeatu, licet obsidione cincti, suppetias tamen suorum certissimas expectasse; at famem illis maximam obiecit: quis? *Dextera Domini*.

9. Quamobrem gaudete tam excellenti Dei protectione, duces illustrissimi, et parta Superum favore, quamvis non sine multo Polonorum heroum sanguine, victoria perfruinini.

10. Quoties vero ad vestros pedes Seremetum⁵⁶⁶ cum suis, tanquam olim ad Vladislaianos Seinum⁵⁶⁷, iacuisse precabundos cogitabitis; quoties et praesentem Patriae laetitiam et exterarum nationum [p. 48] gratulationes et totius Catholici orbis applausum et revisiscentis praesertim Russiae faciem vobis repraesentabitis: toties divinam pro vobis certasse manum, indigetes militasse Divos, totum dimicasse caelum recoletis; et pro tam singulari ac manifestissimo beneficio Immortali optimoque Numini immortales gratias persolvētis.

TERTIUS MODUS *Per Syllogismum tripartitum*

In brevissimis hic adhibendus est. Moschos ita supplicantes Polonis ducibus, vitam eis condonent^a obsessis⁵⁶⁸, introducimus.

⁵⁶⁶ Cf. supra, p. 259, no. 1.

⁵⁶⁷ Cf. Tymowski et al., op. cit., 160: “Od jesieni 1632 roku ofensywa rosyjska otwarła przed Władysławem IV szanse ponowienia pretensji do korony carskiej. Pośpieszył z odsieczą Smoleńskowi i zmusił oblegające wojska [pod komendą Szemina] do kapitulacji”.

⁵⁶⁸ “Pobili ją [drugą armję rosyjską pod wodzą Szeremetjewa] pod Cudnowem obaj hetmani koronni Stanisław «Rewera» Potocki i polny Jerzy Lubomirski [...], otoczyli tak Szeremetjewa jak i Juraszka Chmielnickiego [...] zmusili samego Szeremetjewa do sromotnej kapitulacji pod Cudnowem”; PDK, II, 105.

Maior: Iustis petitis annuendum est. n.1.

Minor. Nos iusta, nempe cum vita pacem, petimus. n.2.

Conclusio: Ergo nobis annuite. n.3.

^a*N.B. correctores: Non est necessarium inserere "ut" ante "vitam", nam "supplicio" est unum ex verbis, quae "at times take the simple Subjunctive without ut"; cf. BENNETT, "New Latin Grammar", 194 (n. 295, 8).*

ELOCUTIO

Non multis hic verbis opus est, ubi strepitus armorum ea intercipit, Duces illustrissimi. Neque vero per longas ambages iusta postulata exponenda, quae vel nutibus expressa merentur audiri, acceptari, rata fieri. 2. Dux noster, et exercitus universus, rem per nos a vobis aequitati, quia clementiae coniunctissimam expostulat. Sanguini ut nostro vitaeque parcatis, ferrum licet eductum pro iustitia recondatis: pacem deinde nobiscum, quibus fas est conditionibus feriatis. 3. Postulatis itaque nostris pro ea, qua par est, aequitate, pro ea qua polletis clementia aquiescite; nobisque vitam cum sanguine quae in manibus sunt vestris, condonate: ut quos Vladislaiana fortuna complexa est, eosdem Vladislaiana clementia orbi commendet universo. [p. 49]

Respondetur a Polonis ducibus eodem modo

1. Non solum Romanorum, sed etiam Polonorum est: *Parcere subiectis, et debellare superbos.* 2. Cum vos, o Moschi! iniqua contra nos arma sumpsisse vidimus, opposuimus armis arma, et iniquitatis ultore Deo iustos conatus nostros promovente, vestros impetus retudimus, imo fregimus. Nunc vero, quoniam supplices et arbitrio nostro se humiliter submittentem habemus, gladios nostros vaginis includimus et clementiam nobis natura insitam vobiscum exercemus. 3. Parcimus subiectis. Ite et socios vestros foederis admissione recreate: narrateque posteris, nunquam Poloniam nostram vobiscum non clementer egisse.

QUARTUS MODUS
Per Enthymema tripartitum

Sic amicus amico natalem diem gratulatur. *Antecedens*. Faustus hic dies est. n.1. *Probatio*. Nam tibi vitam et multa bona attulit. n.2. *Amplificatio*. n.3.4.5. *Consequens*. Ergo eum tibi gratulor. n.6.

ELOCUTIO

Inter faustos festosque dies hodiernus tibi computandus est, N. 2. Nam cum nihil esses, hic ostendit, quod esses imago nostri Conditoris. Inter mortales licet hoc die comparueris, sed hac tamen conditione, ut lato virtutum passu venires ad immortales. 3. Non solum vitae, sed omnium bonorum, famae, gloriae, honorum et quae corpus animumque condecorant ornamentorum initium hunc Tibi die attulisse clarum est. 4. Fortunae virtutesque Tuae a Natali tuo dependent. 5. Scito, Te, quando vivere incoepisti, etiam bene beateque [p. 50] vivendi posuisse fundamentum. *In cunis nascitur indoles hominum^a, et noscitur.*

^a *Est verbum per inadvertentiam omissum in IV editione.*

Quantus esset futurus Hercules, prima dies ilius vitae demonstravit, qui colubros in suam perniciem immissos enecuit⁵⁶⁹. Miraris illius caetera gesta? non fuissent, nisi natus erat. Sane quem vitae, eundem gloriae quivis ortum habet. 6. Quod cum verissimum sit, quis tibi omnia vitae bona gratulans non etiam eius initium gratuletur? Ego profecto gratulor, tantique hunc diem quanti te ipsum aestimo.

Vive felix, et Natalem tuum tam diu celebra, quam Nestor⁵⁷⁰.

⁵⁶⁹ Cf. Turchi N., s.v. *Ercole*: EI XIV, 191: "Era invia contro il neonato [Ercole] due enormi serpenti; ma il prodigioso infante li strozza ambedue, ciascuno con una mano".

⁵⁷⁰ Cf. supra, P. II, Cap. III, no. 79.

QUINTUS MODUS
Per dilemma oratorium

Sic hospitem Scholas adeuntem salutamus.

Pars 1 dilemmatis. Sive laetitiae causam nobis attulisti, gratus es hospes. n.1. *Ratio.* Nam laetitia semper est accepta. n.2.

Pars 2. Suae admirationis dedisti occasionem, nihilominus es gratus. n.3. *Ratio.* Nam admiramur omnia rara, simul et amamus, qualis est adventus tuus. n.4.5. *Peroratio.* n.6.

ELOCUTIO

[1.] Gratissimus nobis adventus est tuus, hospes humanissime. Sive enim laetitiae causam nobis attulisti, iucundissima est; sive admirationis dedisti occasionem, non est inaccepta.

2. Nam gaudium equidem quis dubitet omnibus rem esse gratissimam, siquidem hoc semper abundare, nunquam destitui optamus universi? Quemadmodum e diverso exsiccatricem ossium tristitiam angue peius devitamus. Atqui praesentia tua quem nostrum non exhilarat? quam optare quidem potuimus sperare non audebamus.

3. Sed [p. 51] admirationem quoque in nobis vehementem excitasti.

4. Admirari enim solemus illa maxime, quae se nostris obtutibus rarissime repraesentant. Cornices nigras, candidos olores nemo; albas illas hos atros quisque mirabitur. Nimirum raritatem semper admiratio comitatur.

5. Ad rem venio. Compares apud nos rarissime, imo primus te hodiernus dies attulit, Hospes humanissime. Quare, ut ex communi axiomate inferam, carissimus et gratissimus es, vel ideo, quod rarissimus.

6. Ne ergo dubitare possis tuum adventum tam laetum quam admirandum nobis gratissimum, existere; occurrit huic tota haec Palaestra, quae te maximis affectibus salutatur, et ut illi semper bene velis, desiderat, ut illa tibi nobis gratissimo Hospiti etiam grata sit, vehementer exoptat.

SEXTUS MODUS
Per Inductionem

Cum, quibusdam similibus rebus praemissis, aliquid infertur, tanquam certum propter earundem certitudinem, quibus est simile.

Hoc modo reducem ex Russia E[xcellentissimum] P[rincipem] Georgium Lubomirscium, Regni Campique Mareschallum, etc. post Moschos Cosacosque profligatos, Illustrissimus Hieronymus Lubomirscius eiusdem Filius, Tinecensis Abbatiae perpetuus Administrator⁵⁷¹, salutatur⁵⁷². *Inventio cum Dispositione.*

Pars 1. Inductionis. Solem post nocturnas tenebras redeuntem laetus orbis excipit: quod huic magnum fructuosumque lumen afferat. n.1.2. Non minori cum gaudio Romani suos Imperatores venientes cum victoriis salutabant. n.3. Hinc illis triumphos decernebant. n.4.5. [p. 52] Inter alios maximo cum tripudio populi Quinctius Dictator victa Aequorum gente triumphans urbem ingressus est. n.6.7. Ver pulsa hyeme exurgens quanta et hominum et animantium exultatione suscipitur! n.8.9.10.

Pars 2 Inductionis sive Apodosis. Simili cum laetitia Te, Parens Illustrissime, ex bello reducem saluto. n. 11. Video namque me Tuarum virtutum luminibus illustrari, et provocari ad imitationem. n.12. Ad haec cum de crudelissimis hostibus triumphas, gaudere tua nostraque debeo felicitate. n. 13.14. Denique cum pacis tempora post cruenta proelia, quasi ver post hyemem, reducas in Patriam, tuum reditum nobis facis iucundissimum. n.15.

Peroratio votum continet. n.16.

ELOCUTIO

[1] Quanta laetitia praestantiorem Caeli oculum, Solem, post fugatam noctis caliginem ad suum redeuntem fastigium salutatur

⁵⁷¹ Cf. Wimmer Jan, s.v. *Lubomirski Hieronim* (ok. 1647-1706): PSB XVIII,11-14: "[...] Kształcił się... od r. 1658 u pijarów w Rzeszowie. Prawdopodobnie ojciec [Jerzy] planował dlań karierę duchowną, gdyż już w r. 1660 postarał się mu o zyskowną godność opata komendatoryjnego benedyktynów w Tyńcu".

⁵⁷² Cf. *Positio*, p. 59 (Doc. IV, intr. A, 1, b/3).

orbis universus, E[xcellentissime] D[omine] Parens, assequimur id quotidiana observatione.

2. Virentes enim silvas huius in exortu suavissimis vocalium avicularum concentibus resonare: matrem frugum, terram gratissimos vapores, ceu lucescenti Phoebus thus adoleat, exhalare. Lymphas exultantium piscium tripudiantibus pinnis agitari: itinera viatoribus impleri, campos agricolis distingui spectamus. Quod totum redeuntis, pulsa nocte, luminis efficit praesentia et cum iucunditate utilitas.

3. Hanc olim felicitatem Solis Romanorum exercituum imperatores omnino adepti fuerant; qui si quampiam victoriae palmam obtinuissent, mirum in modum gestientis urbis gaudio reduces ex proeliis excipiebantur.

4. Hinc illa [p. 53] magnificorum triumphorum introducta consuetudo nonnisi festiva laetantis populi omniumque ordinum, omnium coloniarum gaudia, quae ex eorum felicissimo reditu promanabant, denotabat.

5. Hinc illae doctorum humanas voces formare corvorum salutationes, obviantes amici, effusae turbae, theatra, spectacula, triumphales arcus, variique applausus ortum habebant.

6. Ac, ut alios quam plurimos reticeam, an non Quinctius ille, ab agricultura ad dictaturam vocatus non explicabili plane Romanorum laetitia et plausibus, devicta Aequorum gente, liberatoque ab obsidione consule, in urbem regressus est⁵⁷³?

7. Ducti ante currum (teste Romano scriptore) hostium duces, militaria signa praelata, secutus exercitus praeda onustus, epulae extractae ante omnium domos, epulantesque cum carmine triumphali et solennibus iocis comissantium modo currum secuti

⁵⁷³ Cf. Fraccari P., s.v. *Cincinnato* (*Lucius Quinctius L. f. L. n. Cincinnatus*): EI X, 320: "Nel 458 [a. C.], essendo stato il console L. Minucio circondato dagli Equi sull'Algido, Cincinnato fu creato dittatore e dovette lasciare a malincuore il campicello che egli coltivava ai prati Quinctia oltre il Tevere. [...] marciò quindi la sera stessa verso l'Algido e accerchiò alla sua volta nella notte gli Equi [...]. Gli Equi capitolarono e Cincinnato li fece passare sotto il giogo; ritornò poi a Roma, ove celebrò uno splendido trionfo".

sunt⁵⁷⁴. Tam non parvam rei cuiusvis optatissimae fortunatissimus reditus laetitiam generat suis aut spectatoribus, aut exceptoribus.

8. Videre est id ultimo vernis in temporibus. Quem enim iucundissimum ver, acerbissima exacta hyeme remeans in orbem, non iusto gaudio perfundit?

9. Ridet caelum, terra salit, nemora comas explicant; prata recenti gramine, campi variegatis floribus, horti fragrantissimo spiramine, mortales exhilarant.

[10.] “At^a neque iam stabulis” (Venusini vatis carmen est) “gaudet pecus, aut arator igni, Nec prata canis albicant pruinis. Iam Cytherea chorus ducit Venus imminente luna, iunctaeque Nymphis Gratiae decenter^b Alterno terram quatunt pede”: Cum^c “Solvitur acris hyems grata vice Veris, et Favoni”⁵⁷⁵.

^a “Ac” (HOL) ^b “decentes” (HOL) ^c “Cur ita? Nam” (II ed.)

11. Verum, ut tandem ad propositum [p. 54] veniam, Tuus hic, E[xcellentime] Parens, red

itus non dissimilem in nobis hilaritatem excitavit.

12. Qua ratione post nocturnas tenebras revertens ab Indis caelestis ille Phaeton sylvas, terras, aquas omniaque sublunaria recreat⁵⁷⁶; hac nos Tua post maestissimam absentiam nobis redita praesentia laetissimos effecit: me tamen praecipue, quem luce tuarum virtutum non solum fas est illuminari, sed etiam accendi ad convenientem statui meo Paternorum gestorum imitationem.

⁵⁷⁴ Cf. Livius, *The History of Rome*, I. III, c. 29: Livy, ed. Ernest Rhys, London 1937, I, 172-173.

⁵⁷⁵ Horatius F., *The Odes*, I.I, Carm. 4, vv. 1. 3-7: Horace, *The Odes and Epodes*, Leipzig 1869 (HOL), I, 25. N.B.: versus primus in fine hic ponitur.

⁵⁷⁶ Hic “caelestis ille Phaeton” non est filius Solis, sed ipse Sol; equidem “Graeci poetae interdum Phaetontem vocant ipsum Solem” (CLL, s.v. “Phaethon”). Per verba “ab Indis” auctor volebat dicere: “ab Oriente”; cf. Ramorino F., *Mitologia Classica*, Milano 1961, 105: “la giornaliera occupazione di Elio [il dio Sole: Helios] era quella di portar la luce del giorno agli Dei e agli uomini, uscendo al mattino dall’oceano d’oriente là dove abitano gli Etiopi, per traversar la volta celeste e rittuffarsi la sera nell’oceano”.

13. Adde alteram non fictae causam laetitia, quod veluti Quinctius alter ad nos cum insigni triumpho revertaris.

14. Praemisisti iam ante te unum hostium captum ducem⁵⁷⁷: quanquam tanto maiore cum nominis tui gloria, quanto sanctius iudicasti captivos non vinculis, at humanitate clementiaque esse vincendos. Triumphalem vero curram virtutes loco exercitus, temperantia, prudentia, fortitudo, benignitas, caeteraque permultae, aequae consideratu admirabiles atque explicatu difficiles comitantur. Quae nos Tuae Cel[situdini] obviam effusos non solum in stuporem rapiunt, verum etiam maxima delectatione permulcent.

15. Postremo cum divinis cumprimis auxiliis, Tuis deinde, Collegaeque Illustrissimi⁵⁷⁸, militum fortissimorum laboribus, ceu iucundissimum post hyemem saevissimam Ver, optatissima pacis tempora post acerbissimas bellorum vices, ad nos Tecum ac per Te quidem reducantur; quam nobis hac de causa Tuus hic reditus iucundissimus esse debet?

16. Hunc igitur, Parens Excellentissime, nobis desideratissimum suavissimumque gratulamur; Tibi vero vovemus, non ea quae Patronis clientes, sed quae amantissimi filii [p. 55] dulcissimis Parentibus optima vovere possunt et apprecari. Utinam Optimum Numen rata nostra vota faciat, Teque diu nobis, Ecclesiae, Patriae, salvum, pium, fortem, conservet, beataque donet immortalitate.

SEPTIMUS MODUS

Per Exemplum

Non contemnenda quoque est breviores Oratiunculas facienda haec ratio: cum aliquod exemplum rei propositae ad dicendum conveniens, breviter per *Prothesim* ponitur; cui postea res ipsa per *Apodosim* applicatur similitudine, vel dissimilitudine.

⁵⁷⁷ Videtur quod sermo hic est de Szeremetjew: "wodzowie polscy oddali Tatarom Szeremetjewa, aby ten gwarantował swą osobą te warunki [kapitulacji]. Odtąd też długo trzymany był w niewoli tatarskiej..."; PDK II, 105.

⁵⁷⁸ Agitur hic certe de Stanislaŏ "Rewera" Potocki; cf. supra, *Secundus Modus*, no. 13.

Pro Praxi alteram Epibatiriam, qua alter filiorum eundem E[xcellentissimum] D[ominum] Lubomirscium alloquitur⁵⁷⁹, subicio.

Inventio dum Dispositione. Exemplum. P. Africanum Scipionem bello Africano confecto redeuntem maxima Urbis laetitia fuisse exceptum (lib. 30, cap. ultimo) narrat Livius. n.1.2.3.

Applicatio. Tu Parens E[xcellentissime] Scipio noster es. n.4.5. Itaque cum victoria te redeuntem laeti suscipimus. n.6.7.

Amplificatio a laude et imitandarum virtutum desiderio. n.9.10.

ELOCUTIO

[1.] Si quis Romanorum Imperatorum gaudio populi maximo triumphans in Urbem receptus est, sane is fuit Scipio, cui nomen Africano sub Romanum missa iugum Africa peper[er]at, Parens E[xcellentissime].

2. Nam ille, si Latinae Historiae Parenti credendum est, pace terra marique parta, per laetam non minus pace, quam victoria Italiam, effusis non urbibus modo ad habendos honores, sed agrestum etiam turba obsidente vias, Romam pervenit, et triumpho omnium clarissimo [p. 57^a] Urbem est investus⁵⁸⁰.

3. Neque immerito in ipsius ad Urbem reditu et Urbs et subditae Urbi Regiones incredibilibus hisce gaudiis incesserant: siquidem *Nulla est laudabilior laetitia, quam ex triumphis liberatorum Patriae concepta, nullus potior triumphus, quam Patriae concessus liberatoribus.*

^a in numeratione paginarum praetermissus est numerus 56.

4. Scipionem te, Parens Excellentissime, multorum de tua virtute non adulatorum, sed promotorum veritatis ab ingenio latae sententiae, non Romanum quidem sed Sarmaticum Scipionem declaraverunt.

⁵⁷⁹ Agitur hic de Alexandro Lubomirski; cf. *Positio*, p. 59: “dopo la vittoria riportata il 3 novembre 1660 presso Cudnów [...] il principe [Giorgio] Lubomirski tornò a Rzeszów, dove nel gennaio 1661, in una celebrazione eseguita nel Collegio degli Scolopi, egli venne salutato dai suoi due figli Geronimo ed Alessandro [...] con discorsi elogiativi”.

⁵⁸⁰ Cf. Livius T., *The History of Rome*, l. XXX, c. 45: Livy, IV, 297.

5. Sive, quod amplissimum Sarmatiae Regnum tuo scipione uti Regni Marschallus, vel fulcias, vel regas; sive, quod hostes Patriae forti uti Campiductor clava conteras, pacemque universae Sarmatiae Romani Scipionis instar ab exilio revoces, reducas, restituas.

6. Qumobrem nunc etiam rectissima, gloriosissima et omnino divina victoria potitum ab humiliata Moschorum superbia, ex pacata Russia, tam Reipublicae armis, quam tuis consiliis, reducem, quis te nostrum procul dubio Scipionem non admiretur? non laeto animo salutet? non immortalibus elogiis extollat?

7. Profecto, Parens Excellentissime, si hic apud nostros, qui olim apud Romanos, honor daretur virtutibus, universam necesse esset Tibi ex atrocissimo bello redeunti obviam ire Poloniam; quae a Suecis per te liberata⁵⁸¹, a Moschis per te defensa, a Cosacis per Te salva⁵⁸², a Transylvanis denique Polonae ontemptoribus amicitiae tua virtute purgata et erepta⁵⁸³ videtur esse.

8. Hic ego, nisi in filiali affectu vererer excessum facere, laxarem Eloquentiae frena et melioribus clarioribusque demonstrarem argumentis, unicum Te [p. 58] Sarmatiae nostrae Scipionem esse, maximoque triumpho dignissimum. Sed id potius alienis tum linguis, tum calamis relinquens, exemplar solummodo heroicarum virtutum Te mihi, Parens Excellentissime], statuam, omnino diligentissime imitandum.

9. Ac, quemadmodum Tu gloriosissimum Avum nostrum⁵⁸⁴ totum expressisti, sic enitar ego, daboque operam, ut vivam tuarum virtutum imaginem faventibus superis exprimam.

10. Itaque tuum illum constantissimum ergo Patriam amorem, tuam illam infractam erga reges fidem, tuam fortitudinem, tuam sapientiam, tuam prope divinam liberalitatem, aequitatem,

⁵⁸¹ Cf. Kersten A., s.v. *Lubomirski Jerzy Sebastian* (1616-1667): PSB XVIII, 14-17: "jego rola w walce z najazdem szwedzkim była bardzo duża. [...] jego zasługi [...] były nie mniejsze niż Czarnieckiego".

⁵⁸² Cf. *ibid.*, 17: "Dowodzona przez Lubomirskiego w r. 1660 kampania przeciw wojskom rosyjskim i kozackim na Ukrainie była jedną z najbardziej sprawnie przeprowadzonych akcji militarnych Polski w XVII w."

⁵⁸³ Cf. *ibid.*: "Przeprowadzony przezeń (w 1657 r.) zagon na terytoria siedmiogrodzkie zmusił Rakoczego do szybkiego odwrotu z ziem polskich".

⁵⁸⁴ Agitur de Stanisłao Lubomirski (1583-1649); cf. *idem, ibid.*, 42-45.

consilii vim nullus Apelles⁵⁸⁵ exactius, quam eo depingam. *Vultum enim heroum multi Lysippi⁵⁸⁶ sculperere, multi coloribus affabre possunt exornare Zeuxes⁵⁸⁷; virtutes eorum, praeter volentes filios nemo pulchrius exarabit:* quas ut diutius in Celsitudine tua contempler imitandas, diutissimam ipsi incolumitatem, Cumaesque annos⁵⁸⁸, filiali voto designo.

OCTAVUS MODUS

Per collectionem quinquepartitam

Pono e.g. *Orationem funebrem*, qua nomine fratris occisi in bello militis, gratiae aguntur amicis, quod sua praesentia funus ornaverint. In hac oratiuncula tria puncta, quae solent in funebribus observari, adhibentur.

Punctum 1. continet defuncti laudes per collectionem expressas. *Propositio Collect.* Nullus est gloriosior triumphus, quam in acie pro Patria mortem oppetere. n.1. *Ratio.* Quoniam qui in acie occubuit vere triumphat. n.2. *Rationis probatio.* Nam falsus triumphus est, quem alieno sanguine: verus, quem [p. 59] nostro mereamur. n.3. *Expolitio.* Ad convivium quis alienis vestitus accedens risu exploditur; sic qui aliena morte parant triumphum. n.4. *Complexio.* Magnificus Dominus N. non falso triumphat, sed vere et gloriose, utpote pro Patria occisus. n.5.6.

Punctum 2. Continet gratiarum actionem. n.7.8.9.

Punctum 3. invitationem habet. n.10.

ELOCUTIO

[1] Non est, neque reperiri potest gloriosior homini militari triumphus, Mag[nifici] Domini, quam in cruento Martis⁵⁸⁹ campo gloriosa morte pro Patria decumbere.

⁵⁸⁵ Apelles “one of the greatest Greek painters” (CLD).

⁵⁸⁶ Lysippus “a celebrated worker in metal of Sicyon” (CLD).

⁵⁸⁷ Zeuxis “a celebrated Greek painter” (CLD).

⁵⁸⁸ “Cumaes in annos vivant, molto a lungo (come la Sibilla)” (CDLI, s.v. *Cumae*)

⁵⁸⁹ Mars “dio della violenza e del furore di guerra; come dio della guerra; meton.: combattimento, mischia, battaglia, pugna” (CDLI).

2. Vere namque *triumphare censeatur, qui mortuus ex acie defertur ad sepulchrum, fatalem domum*: Luctuosus quamvis eiusmodi triumphus perlisque videatur.

3. Quis vero non falsum esse dicat triumphum, quem alieno sanguine triumphantes mereantur? Verus ille triumphus est, quem sua quisque morte in Martis emit foro.

4. Ad publicum quispiam actum, sive id convivium, sive consilium sit, fastuosus alieno vestitu si accedat, risu potius quam veneratione sit excipiendus: Ita, qui aliorum morte comparatis gloriantur triumphis, indigne falsoque triumphant, neque gloriam sed ignominiam eos referre necesse est: qualem aliquando retulit cornix, alienis quae ornata plumis avium comitia fuit ingressa⁵⁹⁰.

5. Magnificus Dominus N.dignissimus perenni memoria vir, non falsum peragit triumphum, utpote proprio sanguine pro Patria fuso, propria morte pro Reipublicae vita suscepta comparatum.

6. Haec enim funebris pompa insignis est triumphus, lege naturae decretus, [p. 60] a divina voluntate approbatus, vestra, Magnifici Domini, praesentia decoratus; quanquam non minus virtutibus Herois istius, cuius ad sepulchralem portam corporis exuvias stitimus, animus, credo, iam in caeleste Capitolium investus est.

7. Quas quidem sic triumphantis Herois virtutes, merito hic laudibus essem decoraturus, nisi me tempus et Eloquentia deficeret, et multitudine earum obruta et pulchritudine stupefacta.

8. Itaque laudationem, in gratiarum actionem vertens, deplorantis ereptum sibi Fratrem Magnifi[ci] D[omini] N. nomine gratias quas possum maximas D[ominationibus] vestris persolvo; quod volueritis istius veri triumphi, non tantum spectatores agere, sed etiam exornatores.

9. Diligenter in eam curam incumbet M[agnificus] D[ominus] N., ut hoc magni Officii tam suo germano, quam sibi praestiti documentum omni data, et utinam laetiori occasione, Dominationibus vestris exsolvat.

⁵⁹⁰ Cf. Ovidius, *Metamorphoses* II, 534 -541: LCL, Ovid III, vol. I, 96. Hinc proverbium: "w cudze piórka się stroić"; "niech nikt nie stroi się w cudze pióra, bo to śmieszne" (SJPol, s.v. *piórko, stroić*).

10. Nunc siquidem *nullus absque conviviis triumphus*, ad lachrymis licet conditas epulas, humanissime invitat.

NONUS MODUS

Praeponitur axioma, vel sententia, vel apophtegma, vel symbolum, vel hieroglyphicum, vel eruditio, vel dictum seu factum alicuius sapientis, quod a re non sit alienum; deinde breviter explicato res applicatur ea fere ratione, quam superius modo septimo exposuimus.

Sit exemplum Orationis funebris praecedenti respondentis, qua nomine hospitem et amicorum orator orbato fratre fratri condoleat.

Huius talis cum *Inventione dispositio*. In *prima parte* ponitur et explicatur symbolum Henrici II. Borbonii Navarrae Regis. [p. 61] n.1.2. In *secunda parte* ad defunctum sit applicatio. n.3. *Probat*ur id, quod applicatum est, ratione n.4.5. Tandem facta Apostrophe ad Fratrem et amicos occisi militis, venit ad conclusionem: in qua lenitur dolor, officia deferuntur. n.6.7.8.

ELOCUTIO

[1] Profundissimae arcanum sapientiae suo symbolo Rex Navarrae Henricus agnomine II⁵⁹¹ involverat, M[agnifice] D[omine] N. Pingi enim putridum mortui hominis caput, et super hoc serpentem, volebat, addito lemmate: *Te nunquam timui*.

2. Egregium sane regium hoc inventum est, quo non aliud inuit, quam nihil se unquam minus timuisse morte.

3. Fortissimus vir, unice dilectus M[agnificae] D[ominationis] V[estrae] rectissime hoc symbolum poterat usurpasse, meritoque mortem sic alloqui: *Te nunquam timui*.

4. Sciebat enim a Marte se non nisi ad mortem vocari: nullibi Parcas uberiores quam in Bellonae⁵⁹² campo habere messem: in

⁵⁹¹ Cf. Anon., s.v. *Enrico II re di Navarra* (1503-1555): EI XIV, 28, ubi tamen nulla informatio de eius symbolo datur.

⁵⁹² Parca "a goddess that allots his fate to each...; Parcae the three Fates"; Bellona "the goddess of war" (CLD).

congressu cum hoste ineundo, cum Libitina⁵⁹³ sibi fuisse congregiendum sciebat.

5. Sed quoniam morte fuit animosior, mortem non timuit, audaciori animo pro patriae vita eam subivit; cumque multos hostes vel vulneribus affecisset, vel penitus confecisset, cum hostili tandem ictu, quod generosissimum Martis alumnum decebat, intrepidus mortis ictum exceptit.

6. Atque hoc tibi, Magnifice Domine N. singulare in tanta doloris magnitudine est solatium, quod, quem pari amore atque te ipsum prosequeris, fortiori mente saevae Libitinae falcem tulerit, quam ipsa feriret.

7. Hoc vobis, Magnifici Domini, defuncti N. intimi amici, maioris adest levamen, quod quem lugetis occisum, et pro republica, et [p. 62] fortissime occubuerit.

8. Quod vero ad lugubrem spectat cenam, habebis M[agnifice] D[omine] N. mensae convivas, quos immensi luctus adiutores, quos ultimi obsequii exanimato corpori exhibitores habuisti.

DECIMUS MODUS

Per Thesim et Hypothesim

Praemittitur generalis aliquis discursus, cui particularis adiungitur; in utroque rationes, probationes, exornationes, adhibentur: *Familiaris hic modus est iis, qui in genere deliberativo et demonstrativo versantur. Cum enim toties eadem paene dicendi materia occurrat, et communes laudes nobilitatis, virtutis, religionis, pacis, belli et his similium passim tractentur, hoc modo eruditionem quandam et ingenium praeseferente ita exornantur, ut variari videantur.*

Haec tersus aevi nostri rhetor Casimirus Koialowicz S.I.; cuius quandoquidem Oratorias Institutiones penultimum scribens modum acquisivi, ex his elegantem praesentis modi Praxim deprompsi: quam huc demonstrato artificio affero.

⁵⁹³ Libitina "the goddess of the dead, in whose temple the requisites for a funeral were kept for hire, and the register of deaths was preserved" (CLD).

Genus istius Oratiunculae deliberativum est. Adhortatur enim quempiam, publicae rei curam suscipiat.

Thesis. Nobilis ingenii est publicis se rebus impendere. b. n.3. *Ratio* sententiosa a simili ducta b.pa. n.2. *Probatio rationis* a definitione Nobilitatis pc. n.3. *Exornatio* a consuetudine Romanorum per reiectionem. t.q. m.in. n.4.5.6. *Ratio* 2. ab eventuro causaque finali. u.tt. n.7.8.9. *Exornatio* a dicto Ciceronis s. n.10. *Ratio* 2. repetitur. b. n.11. *Hypothesis* Tu Domine N. reipublicae te impendas. n.12. *Ratio* per Allegoriam. b.t. n.13. *Probatio rationis* a causa finali. pc.in. n. 14. *Exornationis* loco ponitur confutatio tacitae obiectionis. q.b. pc. n.15.16.17. *Hypothesis* iterum loco Epilogi repetitur n.18. [p. 63]

ELOCUTIO

[1]. Nobilis genii gloriosissimum ingenium est, publicis curis studia fortunarum ac vitae impendere.

2. Quemadmodum enim sidera, quae solem sequuntur, non caelo tantum, verum etiam officio succedunt; pari ratione heroum filii caeleste genus non ad privatae tantummodo domus, sed etiam ad publicorum haereditatem obsequiorum successione admittuntur.

3. *Libera est Nobilitas, nec domesticam fert servitutem, adeo, ut, qui commune bonum negligit, privato careat.*

4. Nescio quid Romani imperatores voluerint, cum obituri simulacrum aureum fortunae tanquam e tumulo successoribus porrigerent, illudque religiose cultum in domestico larario servari demandarent.

5. Non ego vos, inania monstra infestabo, neque rationem facti requiram; verum tamen pudeat publicam fortunam domestico carceri inclusisse et aureo pretio obscuritatem mercatos esse.

6. Si fortunam vestram a Natis rite servatam cupitis, proferatur in publicum: sentiat Populus eorum felicitate se beari: Intelligant universi: *Principum vitam et vitae successus communes subditis esse.*

7. Hac itur ad veram gloriam, ad famam, ad perennitatem.

8. Quis e tenebris lucem emicaturam speret, cum adverso usu discamus, longo tempore aspectu diu privatos solem deinceps non sustinere?

9. Assumendus est omnibus immortalitatis studiosis magnus ille et vere generosus animus; ut Rempublicam eam intelligant, cui nos totos dare et consecrare debemus.

10. Credendum Tullio: “Nihil esse^a [...] ex omnibus rebus humanis praeclarius, aut praestantius, quam de [p. 64] Republica bene mereri”⁵⁹⁴, admonenti.

^a “est” (LCL)

[11]. *Aeternitas* nimirum, *quam tantis laboribus quaerimus, intra Rempublicam continetur, ut de ea bene meriti immortalitatem mereantur.*

12. Macte virtute N. et publico bono natus publicum solem intueri.

13. Excita scintillas in ortu nobilissimo susceptas; excita semina virtutis in flores, et generosum naturae impetum ad ardua promove.

14. *Non nobis solis, sed Patriae nati sumus. Civis Patriae non est, qui sibi vivit: quamquam nec sibi vivere dicendus, qui nulli vivit.* Turpe est in cunabulis per tot annos non excrescere, semper ea prospectare, aut iis accubare.

15. Satis quidem se nonnulli generosos putant, si delicatulam prolem ultra sepes comitantem videant: nimirum etiam, si ad tribunalia, aut comitia deductam.

16. Debueram autem fortassis dicere, ad convivia, et popinas; vix dignum homine, non Polono.

17. Viris egemus, non asseclis, non turba. Polonos date Patriae, non famulos; id est fortes, animosos, ad ardua promptos, ad proelia eruditos, ad consilia efformatos.

18. Talem te quoque expectat et sibi poscit Patria: tali frui incipit. Perge passu, quo coepisti, et maioribus insiste curis, maiora laturus praemia laudis, dignitatis.

⁵⁹⁴ Cicero, *Epistulae ad Familiares* X, Ep. V, §2: LCL, Cicero VIII, vol.II, 304.

Nota 1. His expressis modis etiam locum dari in scribendis epistolis, et epigrammatis fingendis, uti quidam iam in praxi ostenderunt.

Nota 2. Alios modos plures, tam apud eruditum Rhetorem, R.P. Michaelem Radau, quam apud alterum eiusdem Societatis in Oratoriis Institutionibus reperiri, et insuper quivis ingenium felix nactus plures sibi poterit excogitare. Sed illi quoque non [p. 65] spernendi sunt, qui iuxta praecepta progymnasmatum rhetoricorum, parte priore expressa, formantur. Iam vel generalem componendae orationis modum in tota parte 2 et Appendice explicatum habes.

Caeterum levidense hoc opusculum, quod tui causa,
Amator Eloquentiae, elaboratum est, grato animo suscipe,
et pro autore nostrae salutis *Authorem* deprecare: qui
tibi quoque propitius existat, artemque
tam bene dicendi, quam bene vivendi
te doceat.

EXCERPTA
E PRIMA ET SECUNDA EDITIONE

operis

PRODROMUS REGINAE ARTIUM

*Magnifici Dni Dni Joanni Libero Baroni in Ho.
Silesiae Regiae Typographico auctori Thomae
Fest. 1610.*

Frontispicium Primae Editionis libri *PRar*. In parte inferiore conspiciuntur verba manu authoris scripta, quibus exemplar libri offertur Joanni Libero Baroni in Horodyszce ets. Pogroszewskio.

1.

Dedicatio D. Antonio de Lumbres

Illustrissimo et Excellentissimo Domino, D. Antonio de Lumbres Domino de Herbinghen, Loz, et La Claye, Christianissimo Regi A Sanctioribus Consiliis, Regii Ordinis Equiti et Eiusdem Sacrae Maiestatis in Polonia Legato⁵⁹⁵ utramque felicitatem⁵⁹⁶.

Cum scholastico munere Te convenio, Illustrissime Domine, Prodromum Reginae Artium invictissimi Galliarum Regis Legato, hoc est Mercurio Mercurium⁵⁹⁷ affero et offero. Ineruditum hoc opusculum est; eruditissimi tamen in Viri audet comparere aspectu; eo nempe fine, quo clientes minimi maximos patronos quaerunt. Equidem Tibi, Illlustrissime Domine, non solum maius, sed etiam praestantius donum convenire scio. “Quis enim” Te (si liceat ariditatem nostram Tulliano fluento temperare) “est”, “aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium” scientiarumque “studio, aut innocentia, aut ullo ^agenere laudis^a praestantior”⁵⁹⁸?

^{a-a} “*laudis genere*” (LCL)

Genus ex ea familia ducis, quae antiquissima est et illustrissima. Vitae rationem hanc tenes, quae Christianissimi Regis magnum Consiliarium, magnum Legatum et commendat et ornat. Doctrinam talem habes, qualis in multis optanda est, in paucis invenienda. Omnino nihil in Te eorum desideratur, quae aliquis Ethicus in Principe Gallici Regni Viro demonstrat, cum ait: “In hoc unum

⁵⁹⁵ Cf. PDK, II, pp. 99. 111: Mazarini: “kandydatem francuskim [do tronu polskiego] jest książę Enghien [...]. Popierał te zamysły ambasador francuski w Polsce De Lumbres, sypał pieniędzmi i tworzył stronnictwo francuskie”.

⁵⁹⁶ Est haec dedicatio primae editionis “Prodromi Reginae Artium”

⁵⁹⁷ De ratione, ob quam Legatum vocat Mercurium, cf. supra, p. 242, (22), no. 66. Auctor huic Legato “Mercurium”, i.e. “Prodromum Reginae Artium”, offert, quia Mercurius erat “messenger of the gods” (CLD), et Prodromus erat nuntius “Reginae Artium”, quia “prodierat... Reginae suae viam paraturus” (supra, p. 4). Proinde in frontispicio I editionis praesentatur uti Mercurius.

⁵⁹⁸ Cicero, Oratio *Pro M. Marcello*, 4: LCL, Cicero XIV, 424.

incubuerunt Reges Franci, ut, quos bonis moribus, virtutibus plurimis, doctrina praeditos et ornatos viderent; illis honores dignitatesque conferrent, illis Legationes obeundas traderent, illorum prudentiae rerum summam committerent, denique in illis collocatam vellent omnem totius Regni Maiestatem⁵⁹⁹.

Non erravit S[acra] R[egia] M[aiestas] in conferendis Tibi honoribus et functionibus, Illustrissime Domine; quandoquidem reperta sunt in Te ea omnia, quaecumque in illo requiri possunt, qui Regiam circumferre solet et maiestatem et dignitatem. Sed Tuas laudes O[.]ae[?] foliis inscriptas legant posterius, et ii maxime quibus perpetuae sunt dulcia commoda pacis.

Mihi munus erat meum potius laudandum, quo benignius acceptaretur. Et fecissem hoc, nisi in Te eius herois animum advertissem, cui nihil est ingratum, nihil parvum, nihil vile. Securus ergo de Tua humanitate, do dedicoque Tibi haustas ex oceano Eloquentiae aquas; non ut aliquando sitim Tuam, eruditionis liquorum plenus, illis extinguas; at ut orbi pateat universo, tantum Te in acceptando fuisse comem et benevolam, quantum ego fuerim audax et praeceps in offerendo. Quodsi munus meum tam felix futurum est, ut in Patriam usque Tuam tecum illud deferre statuas; an non ego merito plaudam quando exiguis meae Reginae Prodromus Magni Regis Legatum comitabitur?

Illustrissimae Celsitudinis Tuae
 Servus Devotus
 Stanislaus a Iesu Maria
 Scholarum Piarum

⁵⁹⁹ Nescitur quis sit ille "Ethicus" et ex quo scripto eius verba desumpta sunt.

2. Illustrissimis et Excellentissimis Dominis

I. D. HIERONYMO ABBATI TYNECENSI⁶⁰⁰

et

I. D. ALEXANDRO PRAEFECTO PEREIASLAVIENSI

Comitibus in Wisnicz et Iaroslaw,

LUBOMIRSCIIS⁶⁰¹ S.R.I.PP.

utramque felicitatem⁶⁰².

Secundam mei Prodrumi editionem Vestro nomini inscribo, Illustrissimi Domini. Placeat enim, ut auctior ad vos redeat, qui apud vos ortum sumpsit. Uti flumina in pelagum refluent ampliora, sic isti Eloquentiae fonticuli in Vestrum SRENIIVAM⁶⁰³. Nec obstat, quin ego me huic Flumini committam, quem aliqui suis Musis pro Castalio flumine⁶⁰⁴ elegerunt.

Pridem Vestrum fecistis hunc Prodrumum, cum eum diligenti studio scriberetis, diligentiore perdisceretis, diligentissimo ad praxim deduceretis.

Ergo notum Vobis, et natum apud Vos admittite in sinus Vestros, auctoritate Vestra promovete, patrocinio a Zoilorum dentibus⁶⁰⁵, quibus nihil non est expositum, defendite.

Caeterum opto impensissime, ut, dum ex meo Prodrumo artem bene dicendi colligatis, ex Illustrissimis Maioribus Vestris artem bene vivendi colligatis; quorum vita sole illustrior, laus omni humano ingenio amplior, tanto Vobis ad bene beateque vivendum stimulo esse potest, ut aetate simul et sapientia, et virtute profi-

⁶⁰⁰ Cf. supra, *Sextus Modus*, no. 16.

⁶⁰¹ Cf. supra, *Septimus Modus*, no. 24. Cf. Kersten Adam, s.v. *Lubomirski Jerzy Sebastian h. Szreniawa* (1615-1667): PSB XVIII, 14. 19: "Z pierwszego małżeństwa... miał Lubomirski synów: [...] Aleksandra Michała (zm. 1675), starostę perejasławskiego i sądeckiego, Hieronima Augustyna...".

⁶⁰² Est haec dedicatio secundae editionis "Prodrumi Reginae Artium".

⁶⁰³ Erat stemma familiae Lubomirscianae.

⁶⁰⁴ Castalia "a spring on Mount Parnassus, sacred to Apollo and the Muses" (CLD).

⁶⁰⁵ Zoilus "a severe critic of Homer; hence, in gen., any petty critic" (CLD).

cientes magno olim Familiae Vestrae, magno Reipublicae ornameto sitis.

Illustrimarum Dominationum Vestrarum
coram Deo Orator,
S[tanislaus] a I[esu] M[aria]
S[cholarum] P[iarum]

3. **Candido Lectori Author salutem**⁶⁰⁶.

Reginam Artium, sic artem dicendi cum eloquentissimo Vernulaeo nominavi, sex libris complexus sum. Tam exiguis littoribus immensum Eloquentiae oceanum clausi. Ex quo irrigandorum iuventutis ingeniorum gratia hos fonticulos deduxi, quos Prodromum Reginae Artium placuit appellare. Si enim, candide Lector, huic opusculo favebis, etiam ipsam Reginam brevi conspicias in luce.

Fateor hunc praesentem libellum nihil habere pretiosissimi, ac proinde parum apud eruditae mentis viros aestimationis habiturum praevideo. Sed provideo hic Tyronibus Eloquentiae, non Magistris: Tyrones his paucis praeceptiunculis informandos suscepi; illis ergo volendas et perdiscendas trado, consecro et commendo.

Quodsi miraris, me numerosissima in rhetorum cohorte audere comparere, causam habe: quod non omnibus omnes aequae arrident rhetores, et prosunt. Ut enim armorum copia, non ob solam tantum paratur necessitatem, ast etiam ob convenientiam; sic librorum. Ensis aliquis erit optimus, sed non omnibus optime convenit, et accommodari potest.

Ita Cicerone, Aristotele, Quintiliano, Trapezuntio, Causino, Soario, Lauxmino et aliis trecentis rhetoribus quid melius? tamen aliis Tullius, aliis Causinus; quibusdam Quintilianus, Lauxminus

⁶⁰⁶ Excerpta hic numeris 3-11 denotata, inveniuntur tum in I, tum in II Editione. Haec salutatio ad Lectorem directa invenitur in parte introductiva huius libri.

quibusdam, nonnullis Graeci, nonnullis Latini eloquentiae Magistri placent, conveniunt, proficui sunt.

Caeterum, quidquid alicubi in plurimis rhetoribus quaeras, in nostra Regina reperias, et in hoc Prodomo spectabis. Totam dicendi artem continet, facilis est, praeceptis et exemplis abundat simul, non tam raris, quam claris; inde spero Tyronibus non inutilem, tibi vero, candide Lector, non ingratum.

VALE.

4.

PRAXIS III⁶⁰⁷

S. Ioannes Apostolus balneum ingressus, cum Cerinthum illic haereticum⁶⁰⁸ conspexisset, subito regressus: Fugiamus, inquit, ne ipsa in nos balnea corruant ubi Cerinthus lavatur⁶⁰⁹.

Quanto nobis studio pravorum societas declinanda sit, suo nobis exemplo ille dilectus Servatori nostro Apostolus Ioannes declaravit. Balneum is forte ingressus quosdam illic^a conveniendi gratia: in quo cum Cerinthum hominem non moribus minus, quam doctrina corruptum deprehendisset, subito pedem retulit, atque ad comites versus: Fugiamus, inquit, ne ipsa etc.

Mirentur sane in Ioanne castimoniam alii, qua Christo imprimis placuisse memoratur; amorem alii, quo et Servatorem ipse adeo sinum Numinis admissus est; sapientiam alii divinarumque rerum cognitionem, qua non praesentia modo, sed et futura tempora ac summam aeternae felicitatis habitationem penetravit.

^a in textu hic quasi certe erronee: "illis".

⁶⁰⁷ Vide PRAR, pp. 16-20. In margine annotatur: "Chria mixta ex Masenio".

⁶⁰⁸ Cf. Peterson Erik, s.v. *Cerinto*: ECat III, 1319: "Gnostico; secondo Ireneo... Cerinto insegnava che il mondo è stato creato da una potenza inferiore che non conosceva il Dio più alto"; 1320: "Secondo Ireneo..., Cerinto era contemporaneo di Giovanni il «discepolo del Signore» (incontro nel bagno di Efeso)".

⁶⁰⁹ Cf. Holzmeister U., s.v. *Giovanni, Apostolo, Evangelista*: ECat VI, 497: "Si narrano inoltre della vita (efesina) di Giovanni molti episodi [...]. Policarpo narrava che Giovanni «scappò dal bagno non lavato» per la presenza di Cerinto (Eusebio, Hist. eccl., IV, 14, 6: PG 20, 337); e così anche Ireneo (III, 3, 4: PG 7, 853)".

Ego in hac eius circumspectione et integritatem, qua corrupti etiam hominis consortium horruit, et amorem, quo Dei legem est persecutus, et sapientiam, qua periculum societatis improbae abunde perspexit, veneror. Sensit enim non leve discrimen adire homines, si non salutis, certe paenarum improbis imminentium, qui eorum consortio immiscentur. Et merito ita sensit. Dei [p. 17] enim hostis, quisquis a virtute et honestate aversam vitam agit, daemonis, capitalis generis nostri inimici, amicus est, ut quidquid vel ille malorum inferre voluerint, vel hic potuerit, hoc improbis iure sit formidandum.

Quibus obsecro, tot Deus, tamque gravia bellorum infligit fulmina, praeterquam sceleratis hominibus; quae cum integras saepe urbes, nationes, ac regna devastant, probos iuxta improbos involvunt? quibus tam violentae regionum inundationes, tam repentina diversarum urbium incendia, tot tamque graves anni tempestates caelique aut sicci nimium, aut frigidi, aut etiam humidioris iniuriae per varios late populos divisae intentantur, nisi Dei, aequitatisque hostibus, et nefando flagitiorum caeno irretitis? neque tamen omnes quotquot harum calamitatum participes sunt, sunt etiam eiusdem impietatis.

Quibus dira per orbem fames pestilentesque morbi, et tot hominum saepe una occumbentium lues nascitur, nisi moribus ante perditis, quam morte perdendis mortalibus? Qui tamen eadem secum contagione etiam insontes abstrahunt docentque: *Latus saepe cladem, quam crimen spargi.*

Vitavit igitur Apostolus, et caute, profligatae vitae haereticum vitavit; ne fulmen in perditum hominem iusto aliquando iudicio destinatum, illo fortassis feriret tempore, quo Apostolus accessisset, satisque Deo ad paenam innocentis etiam videretur, cum nocente sociari.

Quam multi improvisa morte fulminati non iacerent, nisi improbis societate iuncti! o si isti e sepulchris rursus ad vitam emergerent, si retro ad statum pristinum fata viam indulgerent, quanta illi orationis vi in [p. 18] perniciose haec consortia detonarent! quot scopulos offensionum aperirent! quot paenarum acerbitates detegerent! quantum in hac societate insidiarum, quantum

latere calamitatum ostenderent! sub illius umbraculis suas daemone[m] explicare artes, machinationes recondere, spicula tentationum figere, vulnera malorum infligere, sepulchrum, atque utinam non etiam infernum, hominibus impleri docerent!

Sed cur a mortuis vocem exspectamus, quando tot in vita atque omni retro historia testes suppeditantur, ut contra experientiam solemque ipsum clarissimae veritatis pugnare censendus sit, si quis haec ausit inficiari?

Quot in Sodoma ac Gomorrha infantes nullo scelere pollutos; quot in generali illa orbis eluvione innocentes fuisse creditis! quando ex istis unius Lothi, ex hac unius Noe familia tantum est conservata? Illic Deus igne rapuit, hic aqua suffocavit, quidquid sceleratorum consortio immixtum erat: non illos aetas, non integritas a crimine, non divina mansuetudo subduxit: *permixtum flagitiosis esse etiam sine flagitio satis ad communis exitii calamitatem incurrendam* fuit.

Quot Solyma insontium Iudaeorum complectebatur, quando a Tito et Vespasiano quinque mensium obsidione pressa, interceptaque est⁶¹⁰? Confluxerat solemniori festo multitudo ad Urbem ingens ac repente milite et vallo octo stadiorum cincta eo inediae redacta est, ut ad obscoenos quoque cibos et humanae etiam carnis esum verteretur: plusquam quingenti transfugarum, atque interceptorum in dies ex crucibus suffixi miserandum Urbi praebere spectaculum et Christi olim innocenter suffixi [p. 19] reducere memoriam.

Denique eo Iudaeorum clades urbe iam occupata pervenisse censenda est, ut undecies centena millia pereuntium, venditorum sub corona haud infra decem millia numerata sint. Quot hic innocii nocentium calamitatibus involuti perierunt! quot vivere, atque extra periculum subsistere poterant, si Ioannis exemplo cautiore[s] improbae Pharisaeorum sectae temere non adhaesissent!

⁶¹⁰ Cf. Baldi D., s.v. *Gerusalemme*: ECat VI, 200-201: "A domare la rivolta Nerone inviò Vespasiano, il quale, divenuto imperatore, affidò la continuazione dell'opera al figlio Tito. I primi attacchi (31 marzo 70) [...]. La popolazione, con il nemico alle porte e la guerra civile all'interno, soffriva gli orrori della fame, ma l'esercito seguitava a resistere [...] tutto il resto di Gerusalemme [...] fu distrutto".

Placuit illi Noe potius Lothique vestigiis inhaerere, qui cum moniti sceleratorum societati primo quidem obsisterent, deinde etiam absisterent, sibi securitatem, aliis exemplum reliquere, quo periculosum esse Societati flagitiosorum immisceri, posterì agnoscerent. Etenim ut Nautae imprudentis est, non declinare loca, quae aliorum naufragiis esse didicit infamia, sic hominis inconsulti est, ea minime consortia devitare, quae cum salutis discrimine frequentantur.

Et tanto quidem hic illis stultior habendus, quanto salus animae opum, vitaeque conservatione est potior. Pereunt naufragio merces, et possunt instaurari; *innocentiae nulla reparatio est, quae cum semel perit, aeternum perit*. Navis colliditur, et alia superest; vita etiam quandoque amittitur, et restat probis melior; *salutis iactura in pravorum societate facta non raro perennis est; cum difficile sit ab his semel Syrenibus abducto, atque ad hanc scyllam adhaerenti retro pedem ad tutiora subducere*.

Minora his pericula Ioannes cum Cerinthum fugeret, timuit, et tamen fugit; satis illi ad declinandum hoc consortium fuit, quod turpe esset etiam innocenti cum improbis occumbere; ut turpe nautae est, in scopulum impingere, plurimorum iam [p. 20] naufragiis celebratum. Breve argutumque Poetae dictum est: “Fide; sed cui, vide”⁶¹¹. Non tibi negavit fidem alteri dandam, non prendendam societatem, non abiciendam amicitiam. Delectum haberi voluit, ut cui te adiungeres, quam boni nominis laudataeque vitae homini, hoc imprimis omni studio provideres, ut in syrtes aut scopulos non impingas, ne virtutis inimicum amplectaris, et exemplo Amasae inter perfidi cuiusdam Ioabi brachia, dum oscula expectas, pugione inflicto confodiaris⁶¹².

⁶¹¹ Sat notum est hoc “dictum”, sed nescitur quis sit eius author, qui hic “Poeta” nominatur.

⁶¹² Cf. Ricciotti G., s.v. *Amasa*: EI II, 760: “Figlio di Jetra ismaelita, e di Abigail [...]. Fu fautore di Assalonne e capo delle sue forze nella rivolta di costui contro suo padre David (2 Re, XVII, 25); ma fu sconfitto da Ioab, generalissimo di David (XVIII, 6-8). Tuttavia più tardi David lo trattò benignamente, dandogli anche il comando del suo esercito in luogo di Ioab (XIX, 13), dal quale fu ucciso a tradimento durante le azioni guerresche [...] (XX, 1-13)”.

Illud lubens repeto: “Fide, sed cui, vide”. Ille profecto sapit, qui tutissimo Apostoli consilio utitur, et ab improborum consortio pedem subtrahit, nec eodem quidem tecto, dum licet, moratur; ne vindicem Dei iram eius saepe hostibus imminentem experiat; siquidem: *Raro antecedentem scelestum Deseruit pede poena claudo*⁶¹³.

5.

PRAXIS⁶¹⁴*Confirmatur Polona Libertas*

Invidet universus orbis, ac vicinae praesertim gravissima servitute oppressae gentes, auream gloriosissimae Nobilitatis Polonae libertatem; atque idcirco nefariam esse rem, totius huius inclytissimi regni fatale exitium, Polonorum nobilium liberas [p. 30] voces, praeclara iura, non tyrannicas leges quis non canit Exterorum?

Quanquam, si *libertas, est facultas vivendi a legibus*, quis eam iure merito reprehendat? quis non potius laudet? quis non summo desiderio expetat? quis non protectricem potius et conservatricem Regnorum, cum laude et honestate, nominet, quam deforme quoddam et exitiale monstrum cum invidia?

Certo autem certius est, eam esse Polonorum libertatem, quae nulla ex parte a legibus discrepet, quin potius illas conservet, immo *Lex ipsa Libertas Polona est*. Quamobrem, si manifesta res est, nunquam aliquid sceleste, nunquam male, nunquam insolenter, nunquam impie, nunquam cum periculo fieri, quod secundum legum amussim fit, nemo ab hinc Polonam libertatem, sanis et iustis legum limitibus circumscriptam, vel malam, vel noxiam, dixerit; tollendam, aut saltem minuendam iudicavit, nisi penitus ipsam non solum Regni, sed et rationis legem voluerit infringere. Si namque vel ex ipso Tullio inquiremus, Tullio dico, Romani Senatus aevi sui lucidissimo sole: “Quid est libertas?” respondebit:

⁶¹³ Horatius Fl., *The Odes*, l. III, Carm. 2: *The Odes and Epodes of Horace*, Leipzig 1869 (HOL), I, 247.

⁶¹⁴ PRAr, pp. 29-33, praxis ad illustrandum Caput I: *De Confirmatione*.

Potestatem vivendi esse, ut velis. “Quis” vero “vivit, ut vult”? “nisi” profecto, “qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via considerata, atque provisa est; qui” (denique ait Tullius) “ne legibus quidem propter metum paret, sed eas sequitur atque colit, quia id salutare maxime esse iudicat; qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique nisi libenter ac libere: cuius omnia consilia resque omnes quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodemque referuntur: nec est ulla res, quae plus apud eum polleat, quam ipsius voluntas, atque iudicium: cui quidem etiam (quae vim [p. 31] habere maximam dicitur) fortuna ipsa cedit, sicut^a sapiens poeta dixit: Suis ea cuique fingitur moribus”⁶¹⁵.

^a “si, ut” (LCL), attamen in PRAr textus allegatus, litteris cursivis indicatus, terminat in verbo “cedit”.

Admiramini iam, credo, Auditores, liberum hominem, tam ingeniose simul ac sapienter a Romano Senatore depictum? intueri fortassis etiam illum^b optatis, et vestros animos tam praestantis viri aspectu recreare? Atqui, si Polonam Rempublicam inspexeritis, tot sane in ea sic liberos homines, quot Nobiles animadvertetis: quibus illa tanquam columnis firmissimis innixa, tot saecula inter tot turbines, fulmina, tempestates, integra incolumisque perduravit.

^b “illam” (I ed.)

Nihil enim est impossibile, hanc Matrem faecundissimam ab his Filiis semper defendi, conservari, augeri, qui ex eius visceribus nati, in eius gremio educati, in eius sinu tanta libertate obvallati conquiescunt, quantam nulla natio praeter Romanos quondam rerum Dominos unquam habuit, a quibus tamen Romanis considerato minus eventu in exilium ad Sarmatas pulsa, hic sibi immortalem sedem collocavit.

Quodsi nec legibus humanis, nec divinis statutis Polona libertas repugnat, neque pietatem erga divinissimum Numen aliquo modo minuit, sed magis ac magis dilatare studet; si etiam sui ca-

⁶¹⁵ Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, 34 [Paradoxon V]: LCL, Cicero IV, 284-286.

paci Nobilitati generosum quendam inserit animum, et maximo est ornamento; quod illa considerans, eo maiori in Patriam amore fertur, quo hoc feliciore bono ab ea sese cumulatam^a agnoscit; nefas inauditum censendum est ab iis committi, qui huic struunt libertati insidias, qui hanc allatrant, qui hac nihil magis pestiferum in Lechico orbe existere mordacibus magis, quam iustis rationibus affirmant. Itane, o Polonae libertatis inimici! rationis lumine capti [p. 32] estis, ut illius decorem splendidissimum non videatis? illius lucem, tenebras putetis? illius pulchritudinem, dignitatem, excellentiam, turpitudinis, abominationis, opprobrii tela veletis? Utinam, utinam vestris ab oculis invidiae caligo deflueret, cerneretis profecto, nihil sub sole Polona libertate praestantius, nihil celsius, nihil pretiosius.

^a “*cumulatum*” (I ed.)

Aurea est ^bPolonae nobilitatis libertas^b, aurea est; hinc perstringit oculos mancipiorum; parvi non potest aestimari, nisi a parvis ingeniis, animis, iudiciis. *Quidquid in amplissimo Sarmatiae Regno ornamentorum reperitur, totum id ab aurea libertate procedit.* Aliter non sentit^c ullus, praeter eos forsitan, quibus vel generis obscuritas, vel conditionis vilitas, vel defectus virtutis libertatis portam occlusit: aut certe illorum aliquis, qui extincta libertate, Poloniam satagunt extinguere.

^{b-b} “*Polona libertas*” (I ed.) ^c “*sensit*” (II ed.)

Non ignorant enim, o florentissima florentissimarum regionum Regina Polonia! non ignorant inimici tui, tuum florentissimum statum, integritatem, salutemque omnem in libertatis tuae vindicum Heroum humeris esse reclinatam. Norunt universam tui curam ad Nobilissimos Equites Polonos pertinere; sciunt tuae rei gubernandae apud Sanctissimos et Sapientissimos Senatores quasi in deposito esse collocatum consilium: clare penetrant, te tam diu salvam fore, quam diu aurea libertas his omnibus non fuerit erepta: eo usque te in flore pulcherrimo, in vigore venustissimo, in splendore nitidissimo permansuram autumant; quousque etiam suo in flore, vigore, splendoreque libertas apud Nobiles, inter Equites, in

Senatu permanebit. Itaque omnibus in hoc inimici tui viribus incumbunt, ut quam primum hanc [p. 33] Libertatem pessumdent, auferant, tollant, et te simul cum illa sempiternae ruinae involvant.

Sed bono animo estote, nobilissima Sarmatiae germina, Christianae rei propugnacula⁶¹⁶ totiusque orbis decora, Nobiles Poloni; Vates ego non ero falsus, *numquam* vobis auream *libertatem ereptum*^a iri promittens, *si numquam caelestis, Sancta, vere Catholica*, cuius apud vos longe maximus fervor est, *Religio eripietur; sique ecclesiastica*, quam semper amaturi estis, ac defensuri, *Libertas nullo modo a vobis violabitur*.

^a “*ereptam*” (I ed.)

6.

PRAXIS⁶¹⁷

Confutatur Polona libertas

Ita sane est, Auditores: *vivit politica Libertas, si non spiritualis suffocatur. Immunitas enim Status Ecclesiastici, quid est nisi fulcrum honestae Politicorum libertatis?* At quomodo, qui pedem ipse sibi vel abscindit, vel sauciat stare non potest; hac ratione speciosa illa et altissima prophanorum Ordinum ruit libertas, si in ruinam sacrae libertatis conspiret.

Videte mihi Transylvanos sub Turcarum gementes iugo; Liberos quondam antequam libertatem sacri Ordinis violassent⁶¹⁸.

⁶¹⁶ Cf. Halecki Oskar, *Storia della Polonia*, Roma 1966, p. 179: “la situazione politica della prima metà del XVII secolo [...]: la Polonia era considerata ‘antemurale e baluardo’ contro i Turchi, i Tartari e i Moscoviti [...]. Il suo ruolo di antemurale della Cristianità era divenuto più chiaro che in qualunque altra epoca passata grazie alle famose battaglie combattute dall’esercito polacco”; p. 194: “tutto il mondo musulmano volle sfruttare la guerra interna dell’Ucraina per abbattere definitivamente l’ultimo baluardo della Cristianità. La battaglia di Beresteczko (1651) ebbe dunque un’importanza decisiva per l’Europa”.

⁶¹⁷ PRAR, pp. 34-38, praxis ad illustrandum Caput II: “De Confutatione”.

⁶¹⁸ Cf. Valsecchi Fr., s.v. *Transilvania*: EI XXXIV, 171--172: “Nel sec. XVI la Transilvania sviluppa la propria autonomia fino all’indipendenza di fatto, se non di diritto. [...] la Transilvania riconquistò le sue libertà politiche e religiose” (1606). “Nel sec. XVII si compie il ciclo della potenza transilvana, dall’apice alla decadenza”.

Graeciam quoque mortuam videte, sepulta est in suis ruinis, cum Ecclesiasticam libertatem sepeliebat⁶¹⁹. *Nemo liber esse potest, qui liberam Christi immortalis Regis Sponsam gravi premit iugo. Quamprimum pileatos Dei servos legibus saeculi sub coronam trahimus; mancipamur ipsi continuo perpetuae servituti.*

Talis si dici non potest Polona libertas, appellabo libertatem, laudabo etiam, [p. 35] approbabo. Sed quis hoc dicat esse libertatem, quod licentiosius, quam barbari vivamus? *Vera libertas in custodia legum reposita est; et multo magis divinarum, quam humanarum.*

At quos ego hic et quotos in Polonia reperiam, qui ideo se nullis affirmant obsctrictos esse legibus, quod liberi sint? Sum, inquiunt plurimi, nobili Domo ortus, libertate gaudeo; quis mihi frena iniciet? quis me in ius trahet? quis puniet delinquentem? quis rebellem domabit? liber sum, dominum ignoro, nisi quem ipse mihi liberrimis suffragiis elegero, huncque talem, qui se iuramento obstringat ad me non plectendum, etiamsi videat insolescentem: nam eo ipso, quod liber sum, omnia mihi licere puto.

O egreiam libertatem! nisi malis verius vocari licentiam. Iam vero *quis credat, hoc esse Poloniae libertatis proprium, ut cum se liberam maxime existimet Respublica, maxime serviat?*

Conveniunt frequenter Sacri Procerum Ordines communi bono consulturi; suos etiam Internuntios ad Concilium mittit Equestris Ordo. En tibi; consentiente Senatu, non discrepantibus Nobilitatis animis, unus tantum, liber scilicet, e medio sese homo proripit, unicum illud “Non consentio”, bis, terve intonat, et iam repente omnia consilia perturbat, adeo, ut, tametsi quidpiam saluberrimum statuendum sit, ob unius improbi plerumque

za. [...] Solo nel 1661 i Turchi riuscirono a porre stabilmente il potere nelle mani di un loro seguace [...] che regnò come vassallo del sultano.”

⁶¹⁹ Cf. Tommasini F., s.v. *Grecia – Medievale e Moderna, Storia: Il Dominio ottomano (1460-1820)*: EI XVII, 901-902: “La conquista turca, [...] non aprì un periodo di pace e di restaurazione civile, ma di una più grave oppressione e miseria. [...] Convertiti all’islamismo..., quei giovani diventavano l’inconscio strumento dell’oppressione della loro patria. Un effetto analogo ebbero le conversioni all’islamismo”.

et inimici Patriae civis minus consideratam resistentiam, irritum subito reddatur⁶²⁰. Ergo te liberam, Polonia, esse dicam, cui unus copiose verum insane loquens homo, cum vult, imperat? tu ne cares omni iugo, quam factiosus aliquis Drances⁶²¹, una vocula dum libet, opprimit? Assere tu quantumvis; [p. 36] negat orbis te esse liberam; sed vel servam, vel licentiosam, quod abominabilius, affirmat. Bellum tibi pro aris et focus gerendum est; sine consensu omnium te ipsam defendere non potes. Vidua manes, et Rex tibi quaerendus est; non concordantibus universorum Ordinum suffragiis Regem habere non potes. Indiges, vel necessitatis gratia, vel ornamenti, ut tui thesauri augmentur; promulgas ergo legem agrariam, quis eam suscipit? tributa imponis, quis persolvit? illi ipsi, qui ex tuis ornamentis fiunt copiosi, qui tuis fulgent opibus, gaudent inopia benefactricis, et ex tuo tuam nolunt sublevare egestatem. In tanta ergo tui oppressione, quis nisi insanus te liberam appellabit?

Venio iam ad praeclaras tuas leges, quas, nisi liberos nimis tuos Equites offendere metuerem, haereses nominarem. Quid? tu divinae iustitiae rigorem tuis Statutis audes mitigare? Deus oculum pro oculo, vitam pro vita reddi iubet; tu paucis aere multis ereptam lucis usuram persolvendam esse statuis? Deus non est acceptor personarum; omnes cuiuscunque sint status atque conditionis, scelestos puniendos esse censet; Tu, si manum plebeius nobili iniciat dilaniandum esse iudicas; contra, nobilem, quamvis innumeros profecto ex plebe crudelissime trucidet, ne tangi quidem per-

⁶²⁰ Cf. Halecki, op. cit., 201: “L’abuso più pericoloso che condusse ad una forma aberrante il sistema parlamentare polacco, fu senza dubbio la pratica del «Liberum veto» di triste memoria, che permetteva ad ogni deputato di sciogliere la Dieta e perfino di rendere nulle le decisioni prese precedentemente al suo intervento. Questa assurda conseguenza del principio dell’unanimità del voto [...]” È nota la data del 1652, “allorchè la Dieta venne messa in crisi dal deputato Siciński”.

⁶²¹ Est persona, quae apparet in opere Virgilio *Aeneis*, l. XI, 336ss: *Opera*, Lipsiae 1844, 359-360: “Tum Drances, idem infensus, quem gloria Turni obliqua invidia stimulisque agitabat amaris, [...] seditione potens [...] surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras: [...]”.

mittis, liberum esse proclamas, crumenam plectis Tyranni, non caput?

Haecine tua libertas est? o Polonia! pudet me tui dedecoris, quod tibi liberi tui pariunt saepe et imponunt. Ah! quam non bene audis apud exteros, ob insolentem Domesticorum [p. 37] libertatem! Quin etiam ipsi tui Reges, quid de te sentiant, sentisne? Unius gravissimi ac sapientissimi Regis Stephani unica Oratio, quam turpem tibi inussit notam! tu ab hoc non libera, sed licentiosa; non nobilis, sed infamis; non Regina, sed serva, es nuncupata. Nec immerito: *servit enim gravem servitutem, qui nescit insolentes regere, vel non vult castigare*. Illud autem, quam, non dicam sacrilegum, sed noxium est, quod specie tuarum libertatum, sacras violas immunitates? Barbarae quoque gentes tanti Religionem aestimabant et aestimant hactenus, ut scelus esse maximum putent, aliquod Deo sacrum vas vel attactu digiti polluere; Tu saevis in vasa optimi Sanctissimique Numinis, cum Christos eius non tangis, sed^a laceras: cum tua libertas, eorum suffocat libertatem. Quae comitia fecisti, in quibus Ecclesiasticos non oppugnasti? quot conventus habuisti, in quibus Spirituales non oppressisti? quae tributa imposuisti, a quibus Sacrosanctum illum Summorum Patrum Ordinem exemisti? Miles hybernis indiget? in Spiritualibus bonis locatur. Famelicus est? pane Christi nutritur. Nudus alget? ab Ecclesia vestitur. Quin etiam compotare vult? Ecclesiae subditi nummos subministrant.

^a "at" (II ed.)

O probrum, non libertatem! Aularum mensae, argento auroque splendent; divina altaria cupro Deum sustentant, plumbo, lignoque! quia Sacra supellex in prophanissimos usus, per speciem Pietatis transfusa est.

Verum ne vobis nimis onerosus existam, cum verus esse volo, Auditores, de Polona libertate plura non dicam; tantum illud unicuique opto: *ut quicumque hanc delicatam Martis Filiam, Libertatem, sinu vestro tenetis, [p. 38] eam sic foveatis, ne in furiosam*

Medaeam^b *denatos suos aliquando Filios interficiat peregrinum Iasona deperiens.*⁶²²

^b *hic forsitan omissum: "se vertens quaerendo"*

7.

PRAXIS IV⁶²³

Tempestat, et reddita malacia describitur. Aeneid. lib. I.

"Incubuere mari, totumque a sedibus imis una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis Africus".

Desumenda haec descriptio ex Virgilio usque ad versus:

"prospiciens genitor, coeloque investus aperto, flectis equos, curruque volans dat lora secundo."⁶²⁴.

8.

PRAXIS V⁶²⁵

Divitis hominis ex Rosciana descriptio.

"Habet relaxandi^a animi causa rus amoenum et suburbanum; plura praeterea praedia, neque tamen ullum nisi praeclarum et propinquum. Domus referta vasis Corynthiis, et Deliacis, in quibus^b *authepsa* illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut, qui praetereuntes^c *pretium mercari*^c audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid praeterea caelati argenti, quid stragulae vestis, quid pictarum tabularum, quid signorum, quid marmoris apud illum putatis esse? Tantum scilicet, quantum e multis spendidisque familiis in turba et rapinis coacervari [p. 78] una in domo potuit.

^a *om. (LCL)* ^b *add. "est" (LCL)* ^{c-c} *"praeconem enuntiare" (LCL)*

⁶²² Cf. Parandowski J., op. cit., 241-242. Medea filios suos, quos ex Iasone susceperat, occidit; cf. CLL. Cf. Valerius Flaccus, *Argonautica*, lib. VII.

⁶²³ PRAR, p. 77, praxis ad illustrandum Caput V: *De Descriptione*.

⁶²⁴ Virgilius, *Aeneis*, l. I, vv. 84-86. 155-156: Opera, Lipsiae 1844 (VOL), 102. 104.

⁶²⁵ PRAR, pp. 77-78, praxis ad illustrandum Caput V: *De Descriptione*.

Familiam vero quantam et quam variis cum artificii habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lectuarios; animi et aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum et nervorum ^d tibiaram nocturnisque conviviis tota vicinitas personet.⁶²⁶

^d *add. "et" (LCL)*

9.

PRAXIS VI⁶²⁷

Descriptio funebris pompae et funeris. Ex Bider., Her. I. I.

"Nuper Aventina cum forte quietus ab aula
 Despicerem, Latio qua via iuncta foro est;
 Obvia pompa fuit, lugubribus horrida signis,
 Pulla habitu, tristis murmure, lenta gradu.
 Parebant moesti per lina madentia vultus,
 Et gemitum rupti pectoris antra dabant.
 Lurida praebebant piceam funalia flammam,
 Inque manu multis atra cupressus erat.
 Terreor aspectu, et refuga cervice gementem
 damno, gemens illo non minus ipse, gregem.
 Ecce autem medio sublimis in agmine lectus
 Sena sub hexaphoro subdita colla gravat:
 Hunc super effigies hominis composta iacentis
 Extendit gelidos calce rigente pedes;
 Fracta labat cervix, humerique et brachia languent;
 Nec tenor in venis est, nec in osse vigor.
 Stat macies, cecidere genae, cutis arida pendet,
 Nec calor in membris est, nec in ore color.
 Auctorata silent Samii labra lege magistri,
 Et nihil in surda proficit aure sonus.
 Ipsa diem excludunt obductis lumina valvis,
 Aeternaque oculos nubila nocte premunt. [...] [p. 79]

⁶²⁶ Cicero, *Pro Sexto Roscio Amerino*, c. 46, §133-134: LCL, Cicero VI, 242.

⁶²⁷ PRAr, pp. 78-80, praxis ad illustrandum Caput V: *De Descriptione*.

Interea funus procedit, et ordine longo
 compositi partes quisque doloris agit,
 Donec ad exiguae foveam venere lacunae,
 (Vix patuit senos tota lacuna pedes)
 Hic Iuvenem molli evolvunt (crudele!) grabato,
 Primaque direpta praemia veste legunt:
 Tum titulis urnam spoliant, ut imagine rapta,
 Vix etiam, fuerit quis prius, ipse sciat.
 Cetera nudatum, tegetis cum parte relictæ
 In scrobis angustae vile cubile trahunt:
 Mox alii super, atque alii, discrimine nullo
 Iniciunt putrem, flebile pondus, humum.
 Nec fabulo vexare caput, neque pulvere parcut
 Lumina, nec molles laedere mole genas;
 Sed pedibus nares super, et super ora vagantur;
 Cognatasque premunt calce gravante manus.
 Tum, ne qua redeat veteres prior hospes in aedes,
 Muniri obiecto marmore claustra iubent,
 Inscribuntque: "Situs patris hic est filius orbi;
 Maluerat situs hic ipse iacere pater".
 Hic^a ego, quem tragici finem mihi funeris horror
 Poneret, expecto. Terruit ille magis.

^a "Hinc" (BHE)

Nam variis ubi pompa viis dilapsa, relictum
 In solo Iuvenem destituere loco.
 Nemo memor rediit: gemitum pepulere cachinni,
 Et lacrymas oculi dedidicere suas.
 Ora serenantur, facies hilarata renidet,
 Nullaque depositus pectora luctus habet.
 Coccina sumuntur, rediviva sonare iubetur
 Chorda, parat solitos turba soluta iocos.
 Hic, Mera, dicebam, mera certe in funere ducto
 Edita sub pulla fabula veste fuit. [p. 80]
 Ipsa suas genitrix egit non infima partes;
 Paene mihi totam Mimum ea sola dedit.

Nam, sine quo durare diem se velle negarat,
 Hoc sine iam durat mille valetque dies.
 Ipsa domi extracto cubat inter serica lecto
 Stragula; sub gelida filius alget humo.
 Ipsa habitat Mauris pendentia tecta columnis;
 Assiduo nati spargitur imbre caput.
 Aurea maternos pingunt aulaea penates;
 Hunc fovet infirmi triste cubile situ.
 Imperat ancillis famulantibus illa, capitque
 Perpetuas inter prandia lauta dapes;
 Ipse^a nec obsequiis colitur neglectus, et exsors
 Nil de maternae munere lancis habet.

^a "Iste" (BHE)

Sedula quin itidem nocturno tempore mater,
 Obvia ne nati prodeat umbra, cavet.
 Usque adeo ^bpotuit fieri^b de matre noverca,
 Ut nati genitrix horreat ora sui?"⁶²⁸

^{b-b} "feri potuit" (BHE)

10. PRAXIS VII⁶²⁹

Infernalium paenarum, de quibus apud Bidermanum ibid.
Dives epulo queritur, descriptio.

"Hei mihi; quas veni miserabilis hospes in oras?
 Quae facies tetri, quamque inamaena, loci est?
 Vos procul hinc, moneo, procul o divertite! Vestros,
 Qua praeiere mei, vos removete pedes.
 Omnia funestis operit nox atra tenebris,
 Horridaque offusum retro agit umbra diem.

⁶²⁸ Bidermann Jacob, *De mortis horrore: Heroum Epistolae, Epigrammata et Herodias*, ep. I, Antverpiae 1624 (BHE), 7-11, in Lib. I: *De quatuor Novissimis*.

⁶²⁹ PRAE, pp. 80-82, praxis ad illustrandum Caput V: *De Descriptione*.

Claudimur aeratis circum undique et undique muris,
 Ferratasque ligant vincula mille fores.
 Obsidet hospitium gravis illaetabile moeror,
 Et socia aeternus cum legione dolor. [p. 81]
 Intus agit picei rogius atra volumina fumi,
 Sulphureamque domus tota Mephitin alit
 Ignea densatis in aheno carcere flammis
 Regnat, et Aethneo plus furit aura foco.
 Urimur hoc semper, semperque renascimur igni;
 Quoque necesse mori est, non licet igne mori.
 Pergite crudeles, Vulcania tela, favillae,
 Vosque nimis segnes in mea fata faces:
 Pergite reliquias miserandae abrumpite^a vitae:
 Accelerata duplum mors mihi munus erit.

^a “*abrumpere*” (BHE)

Verum ego quid flammis, et ineluctabile tento
 Excidium votis sollicitare meis?
 Stant rata perpetuis incendia legibus: omnes
 Aeternum in surdo perdimus igne preces.
 Ille meos ambit piceata lampade manes,
 Estque mihi Tyrii⁶³⁰ velleris ille vicem.
 Quos prius Eois digitos incendere gemmis
 Mos erat, hos taedis ustulat ille suis
 Aurea cingebat teretes armilla lacertos,
 Nunc ignita pari pondere massa ligat.
 Hic, ubi deformi pendet mala vipera nodo,
 Ante mihi ex auro pendula torquis erat.
 Quid miserum Tyrio bis cocta fefellit aheno
 Purpura, Quid Coa⁶³¹ stamina ducta colu,
 Si mihi purpureo fuit emptus hic ignis amictu?
 Emptaque si Coa stamine flamma fuit?

⁶³⁰ Tyrius, -a: Tyrus – “Tyre, a city of Phoenicia, famous for its purple” (CLD)

⁶³¹ “Coa vestis..., sive substantive Coa..., subtilissimum erat vestis genus ex bombyce, adeo tenue, ut corpus pelluceret, dictum a Coa insula, in qua Pamphila Platis filia vestem huiusmodi prima contexit” (CLL).

Ah, Pereant cirrhi, pereant, mea probra, capilli,
 Faemina^a compsi quos ego saepe manu:
 Torva Medusaei nidos ibi monstra colubri,
 Devotumque sibi collocat Hydra larem.

^a *"Feminea" (BHE)*

Circumeunt rictu Briareia turba trifauci,
 Perque humeros errat perque cerasta sinus. [p. 82]
 Visus erat Tyrii quondam mera fabula vultur,
 Visa Ixioniae fabula Graia rotae:
 Cogimur inviti iam credere. Pascere vino
 Ipse Promethaeam viscere cogor avem^{a632}.
 Molior adverso marmor revolubile clivo.

^a *loco erronei: "axem" (PRAr)*

Sisyphius fertur quale rotasse labor⁶³³.
 Tantalus idem ego sum, vanoque fugacia morsu
 Esuriens Stygiis pabula sector^b aquis⁶³⁴.
 Idem ego pertuso capto irrita flumina cribro,
 Atque utinam poenae summa sit ista meae!

^b *"sequor" (II ed.)*

Mille aliae torquent, aliaeque, aliaeque: nec ullum
 Aut numerum, aut, poenae copia, nomen habet.
 Nec mirum, quod scribo meas nullo ordine poenas;
 In Phlegethonte⁶³⁵ suum non habet ordo locum.
*Quidquid ubique boni est, et quidquid amabile ubique est,
 Id procul a Stygiae valle paludis abest.*

⁶³² Cf. Parandowski, op. cit., 48: "Dzeus zemścił się okrutnie. Na jego rozkaz przykuto Prometeusza do skały Kaukazu. Co dzień zgłodniały orzeł zlatywał, by mu wyjadać wątrobę, która wciąż odrastała".

⁶³³ Sisyphus "killed by Theseus, and condemned in the lower world to roll uphill a great stone which constantly rolled back" (CLD).

⁶³⁴ Tantalus "Having divulged heavenly secrets, he was punished in Hades by being placed near food and drink which drew back whenever he attempted to satisfy his everlasting hunger and thirst" (CLD).

⁶³⁵ Phlegethon, -ontis "a river in the infernal regions" (CLD); "fume dell'Averno, in cui, in luogo d'acqua, scorreva fuoco" (CDLI).

*Quidquid in orbe malum, aut miserum, aut miserabile toto
Aut dirum, aut dictu triste videtis, adest*⁶³⁶.

11.
PRAXIS VIII⁶³⁷

Descriptio caelestis Patriae,
de qua apud eundem Poetam L. I, epist. 4.

Augustinus sic disserit:

“Quis pacem illius Patriae, quis gaudia narret?
O pacem! o Patriae gaudia rapta meae!
Non ibi plebeiae casa visitur ulla tabernae,
Nec premit augustum vile mapale solum.
Grandia consurgunt sed ubique palatia Regum,
Regibus optandas parsque habet omnis opes.
Isthmiaco stant aere fores, postesque smaragdus,
Et pretiosa domus limina fundat onyx.
Aurea tecta nitent; paries nitet^a illitus auro,
Materiemque suam cedere forma iubet: [p. 83]
Atria beryllo crustantur, et aula pyropo.

^a “*micat*” (BHE)

Porticus innumeri lucem adamantis habet.
Sternuntur radiante viae, plateaeque metallo,
Lucentemque frequens incola calcatur humum.
Argenti vilescit honos: gemmae omnia, gemmae,
Has etiam viles copia mira facit.
Nulla locum infestant ullo contagia tabo:
Nulla lues illic, quam Lua⁶³⁸ purget, adest.
Non ibi sole diem torrente canicula vexat,
Saevit et hiberno bruma ibi nulla gelu.

⁶³⁶ Bidermann, “Epulo dives, quinque fratribus. De Inferorum supplicio”: op. cit. (BHE), ep. III, 17-19, in Lib. I: *De quatuor Novissimis*.

⁶³⁷ PRAr, pp. 82-86, praxis ad illustrandum Caput V: “De Descriptione”.

⁶³⁸ Lua “Dea, quae purgationibus praeerat. Unde et ei ad lustrandam hominum caedem, hostium arma spoliaque incendebantur” (CLL).

Veris adest facies, quae totum floribus annum
 Pingit, et aeternis induit arva rosis.
 Undique destillant opobalsama, lilia candent,
 Et crocus innocuo plurimum igne rubet.
 Passim prata virent, ridet seges obvia passim;
 Et faciles rivi per sata mellis eunt.
 Hic nardi spiratur odor, hic rore beato
 Nobilis Elysium prodit aroma liquor.
 Parturiunt Violam, et caltham, et colocasia campi,
 Et casiam, et pleno sparsa ligustra thymo.
 Hic itidem felix, ab onustis pendula palmis^a,
 Poma fovet, Zephyro morigerante, nemus.

^a "ramis" (BHE)

Vitiferi colles, et dulcibus uva racemis
 Autumnum medio vere venire iubent.
 At neque luna suas, neque sol ibi mutat habenas.
 Et variant cursus astra ibi nulla suos.
 Totum ibi conspicuo dimanat lumen ab Agno,
 Et Lunae et Solis fungitur ille vicem.
 Nullam ibi habent noctes, nec habent vaga tempora sedem,
 Contigui^b durant, continuique dies.
 Quid memorem positos illa intra moenia Cives?

^b "Continui" (BHE)

Ipsi omnes vestem solis ad instar habent. [p. 84]
 Gemmiferis omnes redimiti tempora sertis;
 Victrici ter, Io! voce, triumphe!⁶³⁹ canunt.
 Et sua securi memorantes proelia, rident
 Omnia Lethaeae⁶⁴⁰ tela morata^a ferae.
 Sic fuerint saevo quae decertata Nerone
 Proelia, tu victo, Paule, Nerone refers.

^a "hebetata" (BHE)

⁶³⁹ Cf. S. Papczyński, *Triumphus sine originali macula conceptae Magnae Virgini*: FHM 10: *Norma Vitae et alia scripta*, 153, nota "a".

⁶⁴⁰ Lethaeus "relating to Lethe, a river in the infernal regions, the waters of which brought forgetfulness of the past or the underworld generally" (CLD).

Sic tibi, Petre, tuam (quanta inter gaudia?) narras
 Spectatam in Iani colle⁶⁴¹ fuisse crucem⁶⁴².
 Tuque tuam, Laurens, domita sartagine, prunam⁶⁴³!
 Tuque tuam memoras, Bartholomaeae, cutem⁶⁴⁴
 Tuque tuos enses, Cypriane⁶⁴⁵; Sebaste /s/ sagittas⁶⁴⁶.
 Ignes Agna⁶⁴⁷ /s/, rates Ursula⁶⁴⁸, Thecla feras⁶⁴⁹.
 Sic alii a tq̄e alii, sua quisque tropaea, subacto
 Quae statuere sibi de Phlegethonte, canunt.
 Scilicet exuti cognato pondere, nullas
 A veteri possunt hoste timere minas.
 Quin etiam quae sunt ibi corpora, fida perenne
 Iam cum mente suum corpora foedus habent.
 Laedere pars partem refugit, sed compare voto
 Mutua iuratae commoda pacis amat,
 Foederis ³haec durent ut⁴ gaudia, perpete mentem
 Ubere vitalis vena liquoris alit.

^{a-a} “*ut durent haec*” (BHE)

⁶⁴¹ Ianiculum “a hill west of Rome, on the right bank of the Tiber” (CLD).

⁶⁴² Die 29 Iunii “Romae natalis sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, qui eodem anno eodemque die passi sunt, sub Nerone Imperatore. Horum prior, in eadem Urbe, capite ad terram verso cruci affixus” (MR, 192.).

⁶⁴³ Die 10 Augusti “Romae...., natalis beati Laurentii Archidiaconi, qui [...] ad ultimum, in craticula ferrea assatus, martyrium complevit” (MR, 239).

⁶⁴⁴ Die 24 Augusti “Sancti Bartholomaei Apostoli, [...] in maiorem Armeniam profectus, ibi [...] vivus a barbaris decoriatus est, [...] capitis decollatione martyrium complevit” (MR, 255-256).

⁶⁴⁵ Probabiliter agitur de S. Cypriano, Episcopo Carthaginensi, qui “capitis detruncatione martyrium consummavit” (MR, 280 die 14 Septembris).

⁶⁴⁶ Die 20 Ianuarii “Romae... sancti Sebastiani Martyris, qui [...] iussus est, sub titulo christianitatis, ligari [...] et sagittari a militibus” (MR, 23).

⁶⁴⁷ Die 21 Ianuarii “Romae passio sanctae Agnetis, Virginis et Martyris; quae [...] ignibus injecta, [...] gladio percussa est” (MR, 24).

⁶⁴⁸ Cf. Gugumus J. E., s.v. *Orsola* (lat. *Ursula*...), e *Compagne, vergini, sante, martiri*: BS IX, 1252s: “Orsola [...] con una flotta di undici triremi fuggì insieme a undicimile compagne. [...] a Colonia.... conquistata dagli Unni, i quali le uccisero tutte; [...]”; ibid., 1268: “Gli attributi... della santa [...] il modello della nave che la portò lungo il Reno”. Cf. MR, 324 (die 21 Octobris).

⁶⁴⁹ Die 23 Septembris “sanctae Theclae, Virginis et Martyris; quae... ignes ac bestias, sub Nerone Imperatore, in Christi confessione devicit” (MR, 292).

Quid, quod abest morbi timor omnis? et exsulat omnis
Cedere ab intacto iussa senecta loco?
Multus ubique vigor: nihil illic debile; totam
Iure suo sedem sola iuventa capit.
Inde, nec ulla trium metuuntur pensa sororum,
Actio morti illo non datur ulla foro.
Vita sed aeterno sancitur foedere, quod mors,
Quamvis rumpatur, rumpere nulla queat.
Quae porro Patriae est, et quanta scientia? Nostis
Omnia ibi Cives, omnia nostis ibi. [p. 85]
Mentis adest acies, quae fraudi obnoxia nulli
Conspicuum *Veri* lumen ubique videt.
Non fugiunt animi vos sensa, nec abdita fallunt,
Alter in alterius quae videt esse sinu.
Mens eadem cunctis, eadem omnia vota: bonique
Quidquid habere potest primus, id imus habet.
Delicias quis deinde dapum, et bellaria narret?
Temperat ambrosius res ibi quasque sapor.
Non epulas ibi parca manus, sed opima ministrat
Fercula; de pleno fercula prompta penu.
O quales epulas! o qualia fercula! sordent
Omnia mortali prandia farta cibo.
Ite vagae, aerium volucres genus: aequoris ite
Pinnigeri, et nullum rete timete, greges:
Sigmate cum tali conviva recumbere coepit,
Iam nihil ad stomachum vestra sagina facit:
Panis adest unus; sed *pane* redundat ab uno
Quidquid ubique dapum nobile gustus amat
Inde licet, quod cuique libet, decerpere. Sed quo
Carpere cuique licet plurima, plura libet.
Ipsa solet saturare fames: facit ipsa repulsam
Continua saties arte redire famem.
Talibus o epulis mihi fas accumbere! solae,
Implebunt tales omnia vota dapes.
Iam, quod ibi, vocis variae discordia concors,
(O Superi!) et quanta temperat arte melos?

Tale nec Aoniae⁶⁵⁰ testudinis arbiter aequat;
 Nec Methymneae⁶⁵¹ Lesbia plectra lyrae:
 Nec, quem bistonio mentitur fabula cantu
 Detinuisse pigra flumina surda mora,
 Vocibus unum illis et idem omnibus argumentum
 Est Deus: hoc solo musica plena sono est. [p. 86]
 Hunc iuvat assiduo, iuvat unum hunc psallere voto;
 Materies suaves haec facit ipsa modos.
 Ecce autem! dum plena sonant hoc atria cantu,
 Alternoque domus plaudit, et aula choro.
 Candidus e caeli prodit penetralibus Agnus,
 Quo nihil ipsa Dei mitius aula videt.
 Agmina mille illum iuxta, mille altera circum,
 Altera vicino mille secuta gradu,
 Candida turba omnes, Cypriis ^anon tacta^a sagittis,
 Virginis ora omnes, Virginis arma gerunt.

^{a-a} “*intacta*” (BHE)

Qua se cumque movent, subitos vestigia flores,
 Et calcata suas suggerit Hybla⁶⁵² rosas.
 Suavius hi carmen reliquis, imitabile nulli,
 Voce, modos omnes exsuperante, canunt.
 Pergite felices, o, pergite, coepta, choraulae,
 Carmina per longas continuare moras.
 Quae, si forte nefas mihi erat cecinisse; profecto
 Fas audire mihi, si faveatis, erit.
 Sed, quid ego hos rivos, neglecto fonte, lacesso?
 Unus inexhaustas ille propinat opes.
 Inconniva Deum spectant ibi lumina; in ipso
 Iam solita obtutus figere Sole suos.

⁶⁵⁰ Aonia “pars Boeotiae montuosa.... Est etiam ibi Aganippe fons Musis dicatus, qui et fons Aonius dicitur” (CLL). Aonius “pertinente all’Aonia.. E così pure epiteto delle Muse, ecc. lyra” (CDLI).

⁶⁵¹ Methymna “a town in Lesbos” (CLD).

⁶⁵² Hybla “monte della Sicilia, abbondante di fiori per le api” (CDLI).

Quas ibi res, quantasque vident? Quod quisque videre,
 Et, quod habere cupit quisque, ibi quisque videt.
 Quaeque oculi nunquam videre, nec audiit auris
 Ulla, nec in mentis clausa fuere sinu,
 Haec ibi quisque videt, gaudetque ardetque videndo,
 Conspectoque Deo, paene sit ipse Deus.
 Felices animos, quibus illud cernere Numen,
 Et divina oculis ora videre licet!⁶⁵³

12. PRAXIS III⁶⁵⁴

*Cuius Inventio et Dispositio in marginibus patet*⁶⁵⁵. [p. 218]

ΕΠΙΒΑΤΙΡΙΟΝ⁶⁵⁶

Illustrissimo et Excellentissimo Domino,
 D. STANISLAO LUBOMIRSKI,
 Comiti in Wisnicz et Iaroslaw, S.R.I. Principis,
 Scepusiensi Praefecto etc.
 ex nationibus exoticis reduci consecratum⁶⁵⁷.

(b) Tandem Vota nostra clementissimi Superi videntur
 audivisse, cum Te iam, Illustrissime Domine, ab exoticis nationibus
 reducem, ubi tribus prope detinebaris annis, nobis reddiderunt. (u)
 Multorum supplicationes temporum unius huius diei praesentia
 Tua iucundissima compensavit.

⁶⁵³ Bidermann, op. cit (BHE) I, ep. IV, 22. 24-27.

⁶⁵⁴ Haec Praxis invenitur solummodo in II Editione PRAR, pp. 217-230, uti pars
 Appendicis "In qua Oratoriae Inventionis, Dispositionis, Elocutionis... artificium...
 proponitur". Loco huius Praxis III in IV Editione datur in Appendice Praxis III *In*
genere Iudiciali; vide supra Appendix, pp. 27-40.

⁶⁵⁵ In nostra editione huius Praxis omissae sunt istae adnotationes marginales,
 si solummodo valorem rethoricum habent.

⁶⁵⁶ επιβατηριος, ον "powitalny, ... Men. Rh. mowa wygłaszana przy przybyciu;
 ... Lib. ofiary składane po powrocie" ("Słownik Grecko-Polski", Warszawa 1960).

⁶⁵⁷ Cf. Matwijowski K. et Roszkowska W., s.v. *Lubomirski Stanislaw Herakliusz*
h. Szreniawa (ca 1642-1702): PSB XVIII, 45-49, ubi etiam de eius itinere extra
 Poloniam annis 1660-1662 facta (pp. 45-46).

(u) Plurium dierum tristitiam hodierna, quam capimus ex Tuo reditu, laetitia detersit. (b) Nimirum Sarmatici Vatis praeclara Veritas est:

“Alterno redeunt choro
Risu, et Gemitu, et madidis prope,
Sicci cum lacrymis Ioci”⁶⁵⁸.

(b) Maeror ille noster, quem ex diuturna Tua conceperamus absentia, reduce Te evanuit, et anxietati finem laetissima reditus Tui imposuit solemnitas. (b) Adeo sapienter fecerimus, si diem hunc gaudiorum esse decernemus. (u) *Ut enim sidera, sic magni, clari, charique viri sine magna nequeunt animorum redire alacritate.* (q) Quos igitur Sol ab Indis revertens effectus causat, hos Tu redux ab alieno sole calentibus terris, Illustrissime Domine, produxisti; nempe non solum nos, verum universam Poloniam ad festivos plausus, excitasti; quandoquidem *optimis filiis in patriam remeantibus universae Patriae interest laetari.*

(b) Sed me, cunctis interea tripudiantibus, unica res sollicitum facit: quod scilicet hodiernae diei laetitiam, [p. 219] non ita, atque par est, explicare possim. (b) Conabor tamen, Illustrissime Domine, Tui solemnitatem reditus ad praesens, qua potero verborum et rerum contentione, transmittere; ac nostra Tuaque gaudia, vel eorum saltem causas, orbi proponere universo. (b) Quodsi mei conatus perexiguus effectus videbitur, affectus profecto, quo praesens opus aggredior, maximus et immensus est. (u) Tu porro solam intentionem iudicabis.

(b) Ac primo, quae maximam nobis laetitiam, Te, Illustrissime Domine, ad nos redeunte, pepererunt, animadvertes facillime, ubi quid de Tua sentiamus absentia, quanti praesentiam aestimemus, intelliges. (t) Discesseras a nobis non odio tactus Patriae, sed ut Poloniam virtutem, candorem, magnificentiam, exteris demonstrares; et exterorum vicissim dotes, consuetudines, ritus,

⁶⁵⁸ Sarbievius M. C., *Lyrice*, l. I, Ode II: “Lyricorum Libri IV”, Lutetiae Parisiorum 1647, 9. Ipse author in annotatione marginali indicat quod hoc “exordium” provenit “a Sarbieviano effato”, cum citatione ad *Lyricorum L. I.*

famam gloriosarum mercium Emptor, et aestimator, Poloniae Tuae praesentares. (q) Utrumque tanta Poloni nominis praestitisti commendatione, tanta Lubomirschianae Familiae laude, ut neque nos poeniteat absentiae Tuae, neque Exteros conversationis.

(b) Peragrabas imprimis Galliam tanta morum Tuorum ad illius Regulas attemperatione, ut ibi natus, educatus, et ab infantia videreris instructus. (t) Sequebaris Alexandri illius magni exemplum, qui, ne Persis, etsi victis a se vincitisque, exosus esset, habitum etiam illorum nullo cum Macedonum contemptu, sed summa potius cum gloria, gestare consueverat. (t) *Nempe illa Sapientissimorum hominum praecipua est ars, et laus, cum quibus et apud quos degant, illos non solum imitari, sed etiam referre.* (b) Unde Tibi, Illustrissime Domine, in Galliis degenti tanta Gallicum magnatum fuit exprimendi cura, ut gestus, incessus, ornatus, actio, conversatio, domus, mensaque minime peregrina peregrinis hominibus viderentur. (q) Carpant haec illi, quibus non nisi domestica suaque placent; at quorum in pectore prudentia, discretioque omnium moderatrix virtutum sedem fixit, semper immortalibus elogiis dignum esse ducent eum, qui, uti tritum illud sonat, Romae Romano vivit more. (t) Verum ad Te redeo, Illustrissime Domine, ut reliqua gesta Tua Gallica per quam compendiose expediam, ac virtutes, quas maxime gens illa in Te suspexit et celebravit, breviter attingam.

(pa) Prima in Te lucebat prudentia; cum talis in facie gentis illius apparere semper volebas, qualem Lubomirscii, qualem Comitis, qualem Supremi Marschalli, qualem Imperatoris militiae, qualem tot titulis et dignitatibus ornati Parentis Filium conveniebat videri. (f) Hinc aula Tua, Comitesque, hinc quotidiani sumptus, hinc universa negotia tempori, loco, personisque mirifice fuerunt accommodata. (b) Tu vero ipse tam bona Te ratione moderabaris, ut in immaturo adolescentiae vere maturae fructus aetatis, quotquot in Te summi principesque viri oculos defigebant, colligerent. (pa) Quibus ego deinde modestiam Tuam, cuius ad nos paene a Baltico littore promanabant exempla, praeconiis venerabor? qua Tu plurimos Tuae vitae observantes non tantum in laudem Tui concitabas, verum etiam ad imitationem pelliciebas?

qua statum sexumque [p. 221] omnem probe moderateque vitam ducendi rationis tacite admonebas? qua Sybariticum luxum⁶⁵⁹ vitabas, Capuanas delicias⁶⁶⁰ contemnebas. Circaeο imbutas philtro⁶⁶¹ voluptates respuebas, et respuendas esse Tuo docebas exemplo. (*q*) Tanta denique admiratione illos, quibuscum tibi fuit conversatio, implesti, tantam Polono, Tuoque generi gloriam peperisti, ut, apud quos in Galliis morabar̄is, hi ad nos in Poloniam venirent inspecturi propius illum fontem, ex quo praeclaras animi corporisque dotes, quas per alienum solum circumferebas, hausisti.

(*m*) Nihil dicam, qua ibi diligentia in honestissimas literas incubuisti: quo discendi studio decem fere magistris quotidie operam dedisti: quo acumine Tuum ingenium commendasti: qua solertia Tibi praescriptas artes perdidicisti.

(*m*) Nihil demum referam qualis in privato, ac in publico simul eras; quam singulari voluptate, qui in te inspicerent, implebas; qua gratia apud Principes pollebas; quo favore Christianissimi Regis excipiebare et tractabare⁶⁶².

(*b*) Properat enim alio mea oratio, et Te iam ex Galliis in Hispaniam navigantem incipit comitari⁶⁶³. (*t*) Pergebas huc, non malae gratia curiositatis, quod solent infiniti; sed emolumentum. (*pa*) Volebas ut opinor, genuinum illum, qui semper in illo floret imperio, Catholicae religionis cultum inspicere, et avitam quoque Tuam pietatem, quam ex Maternis uberibus hausisti, ex

⁶⁵⁹ Sybariticus, idem quod Sybaritanus quod ad Sybaritas spectat “cives urbis Sybaris in Magna Graecia. Delicis dediti fuere prae omnibus aliis populis, erantque ingeniosissimi omnium voluptatum architecti”. “Frugalitas apud Sybaritas forsitan odio foret. Fuere etiam summe fastuosi”. Ita sec. CLL.

⁶⁶⁰ Capuanus ad Capuam pertinens. “Urbs amplissima et ornatissima fuit, magnificentia aedificiorum, amplitudine semitarum, ager Campanus orbis terrae pulcherrimus”. Ita sec. CLL.

⁶⁶¹ Circaeum philtrum “enchanted love-potion”; Circe “an enchantress, daughter of the Sun and Perse”. Ita sec. CLD.

⁶⁶² Cf. Matwijowski K. et Roszkowska W., op. cit., 45-46: “wyjechał Lubomirski za granicę (ok. 6 II 1660), docierając [...] do Francji, [...] został wprowadzony na dwór [królewski] i otoczony wielkimi względami [...]. Wywarł doskonałe wrażenie.”

⁶⁶³ Cf. ibid., 46: “Jerzy [Lubomirski] skierował syna do Hiszpanii. [...] W drugiejszym dekadzie maja [1661 r.] zęgnął już Madryt, goszczony szumniesze przez Filipa IV”

Paterno pectore deprompsisti, ex omnium Maiorum transtulisti monumentis, studiosissimis orthodoxae doctrinae virtutisque populis inspiciendam praebere. (*q*) Itaque frequentebas ipse divina templa saepius, et alios [p. 222] frequentantes laudabas, ut maximum bonum bono foveres exemplo, et elogio commendares. (*q*) Quodsi Te publicae aliquando recreabant scenae, in iis quoque religionis zelum contemplabaris; ubi nihil erat levitatis, maturitatis omnia, Hispanorum propriae virtutis, plena. (*pc*) Sed nihil, credo, magis ibi suscepisti, quam abstinentiam; nihil melius imbibisti, quam frugalitatem. (*q*) Quanquam istae Tecum peregrinatum virtutes exiverant; quodque vel mirari, vel laudare, vel sequi in aliis alibi videbaris, iam illud in Patria pridem Tibi insitum, vel a natura, vel ab educatione, vel Numinis beneficio possidebas; ubi religiosissimis Maioribus ortus a pientissimis praeceptoribus informatus, in sanctissimis gymnasiis conversatus eras. (*b*) Quod igitur alii Te discere apud alias gentes opinabantur, hoc Tu iam partum in Patria Tecum ubique terrarum ac gentium circumferebas. (*ps*) Quare Te illae praeclarissimae nationes, optimae virtutum aestimatrices, continuo mirabantur, mirantes colebant, colentes variis afficiebant muneribus, ut, quod ab iis acciperes, hoc illarum memoriam in Tuo animo imprimeret; quod illae vero Tibi offerent, hoc Tui faceret ac generaret apud eas perpetuam commendationem et recordationem.

(*b*) Exeamus ex Hispania, et ad illud omnium nationum populorumque emporium, Romam inquam, festinemus. (*t*) Video Te hic, Illustrissime Domine, Beatissimo Christi Vicario devotissime pedes exosculantem; video ab illo complexum humanissime, pretiosa donatum benedictione, magni vere Magni Filium Parentis aestimatum⁶⁶⁴. (*t*) Video deinde sacra loca studiosissime [p. 223] invisentem, Divorum Apostolorum limina religiosissime venerantem, innumerabilium Martyrum sparsam consecratamque terram sanguine, miro devotionis sensu contrectantem. (*b*) Video Te purpurati Senatus palatia officiosissime frequentare, in iisdem

⁶⁶⁴ Cf. *ibid.*, 46: "Nie znane są daty pobytu Lubomirskiego w Italii [...]. Był... na audiencji u papieża w Rzymie".

benevolentissime excipi, honorari, munerari. (b) Video simul doctorum, simul piorum virorum sacris interesse frequentius praedicationibus; ab iisque optime instructum, et suavissimis deliciis refocillatum discedere paene invitum et coactum. (b) Video Te denique omnibus hic admirationi esse et honori; Paternaeque gloriae gentium quondam dominis celebratae suavem fructum delibare.

(q) Quantus vero qualisve Tibi in Germania paratur honos, iam longe perspicio, sed quoniam metuo, ne ad Caesareae, quam adis, Maiestatis lucem orationis meae obscurantur lumina, malo tempestive in Patriam deflectere⁶⁶⁵, et quanti hic tua praesentia aestimetur, cum tanti facta sit absentia, exponere.

(b) Omnes iam Te agnoscimus, Illustrissime Domine, verum Aquilae Sarmaticae Pullum, cum Tuam excellentissimam indolem in tam multarum Sole gentium egregie probaveris. (b) Hinc communi gaudio relaxamus frena, ubi tantos tamque amplos peregrinationis Tuae fructus reportamus. (b) Nec aliter, in Patriae portu Te consistente, laetamur; quam, cum late per maria, terrasque Polonum vulgares nomen, laetabamur. (b) Omnia bona in Tua perpendimus absentia, maximi vero praesentiam aestimamus. (t) Quidquid enim alibi virtutum, decorumque collegisti, hic in Tuae Patriae amplissimo campo seminabis, et [p. 224] universa Polonia fructus metet uberrimos. (t) Non opinamur, Te minus bonorum ex nationibus exoticis, quam Illustrissimus et Excellentissimus Pater Tuus attulerit, attulisse: quin plus attuleris, non inique sperare possumus et divinare.

(q) Inde maxima nobis laetitiae seges nascitur, considerantibus praesertim: *Multum Poloniae Fortitudini externam prodesse Prudentiam*; qua quoties illa suas gubernat vires, insuperabilis est. (t) Talem Te fore praevidemus, Illustrissime Domine, qualis Athenis Philippus Macedoniae rediit; vel qualis eiusdem filius Alexander e gymnasio prodiit Aristotelis. (t) Ingredere iam plures extra muros Poloniae commoratus menses Tuam Spartam, et quantum sit in domestico pulvere non volutari, intra privatos

⁶⁶⁵ Cf. ibid., 46: “Dn. 5 III 1662 [Lubomirski] stanął via Wiedeń w Warszawie, po przeszło dwuletniej nieobecności”.

non claudi parietes, infinitis virtutum, quas comites ex nationibus exteris assumpsisti, proba exemplis.

(*pa*) Nos vero, qui Tuum reditum laetissimis animis celebramus, etiam Tibi, ut nobiscum mutuo gaudio perfruire, latitiae causas aliquot subministrabimus, aut monstrabimus; ut universus noscat orbis, non tantum Te Patriae laetandi materiem attulisse, verum etiam Tibi eandem in hac reduci obvenisse.

(*b*) Quid enim reperisti in Patria, Illustrissime Domine, quod animum Tuum virtutibus refertissimum non exhilaret? (*t*) Dedit operam Illustrissimus, Excellentissimusque Parens Tuus, ut, quam turbatam turbatus reliquisti, eandem laetam laetus postliminio reperires. (*q*) Itaque ille, postquam flammis, armis, et aquis hostem terruisset, deque non solum Polonis, sed etiam Prussicis urbibus trans mare abegisset, tanto [p. 225] demum studiosius Patriae incepit curare pacem, quanto sago togam pluribus acceptiorem esse novit. (*pa*) Miraberis, Illustrissime Domine, fortunatissimum ex fortissimo Duce fetialem, cum, quod antea nunquam, multo licet ex utraque parte adhibito conatu, nobis contigisse poterat, perpetuum cum vicina consanguineaque gente foedus ab eo diligentius compositum pennicis trutinabis. (*t*) Si deinde perpendes ex uno Polonorum Sueticorumque Pactorum⁶⁶⁶ fonte totius pacem Christianitatis emanasse, hic non solum laetaberis, sed totus immenso gaudio consumere.

(*t*) At haec in Prussia gesta sunt, Russia iam Te vocat, Illustrissime Domine, admiranda invictissimi Parentis tropaea, maximae laetitiae incitamenta, Tibi monstratura. (*t*) Confer eo Te mecum, et quantum initio terroris concipies, tantum gaudii delibabis in fine. (*q*) Eruperat Moschoviticis e focus ingens horrendaque flamma, iamque vicinas Russiae terras, ipsamque deinceps Russiam tanta strage absorbebat, ut Poloni Tui, proximum Ucalegontem^a ardere⁶⁶⁷ conspicantes, suae quoque Patriae vastissimum incendium metuerent imminere.

⁶⁶⁶ Cf. Halecki, op. cit., 200: "Il 1660 [3 maggio] portò finalmente la desiderata pace con la Svezia, con condizioni accettabili. [...] L'opera del congresso di Oliva, che rappacificò le due nazioni fu garantita da Luigi XIV..."

⁶⁶⁷ Ucalegon,-ontis "nobilis Trojanus, qui tempore Troiani belli ob senium

^a “*in textu errone: “Ucalegontha”*”

(b) Et quis tum vel Hercules non trepidasset, cum insuper, in quibus aliquid erat spei repositum Tyram, Borysthenem⁶⁶⁸ que cum Moschovitica flamma in Poloni perniciem Regni coniurasse vidisset? (b) Timendum sane fuit illud Vinculum, quoduo Elementa, alias pugnancia secum, tum sibi fuerunt arctissime copulata⁶⁶⁹. (t) Desperatis ergo Tyrae Borysthenisque suffragiis nunquam Lechiaie non proficuis, ad unicum tota Patria currit Sreniavam⁶⁷⁰, quo Suetica nuper Transylvanicaque [p. 226] meminerat se incendia restinxisse. (b) Nec falsa est opinione sua de hoc concepta, nec spe frustrata est. (q) Intumuit ille salutaris Fluvius⁶⁷¹ magnis fluctibus, et vix sese inceperat elevasse, mox omnibus incussit horrorem hostibus, nobis excussit. (b) Postquam vero quasi ruptis cataractis Russiam exercitu inundavit, omne statim incendium, quanquam non sine arduo certamine, suppressit⁶⁷². (b) Miscendus quippe fuit argenteo Sreniavae purpureus tot nobilium Heroum sanguis, cum aliter illa duo coniurata Elementa nequierint superari. (b) Sed hoc quoque Sreniavianae felicitati adscribendum est, sub cuius auspiciis Patriae salutis, tam multi tamque praeclari Filii cuorem suum devoverunt.

abstinebat armis. Hom. 3. Iliad. Virg. 2. Aen. Iam proximus ardet Ucalegon, h.e.domus Ucalegontis, per Metonymiam” (CLL).

⁶⁶⁸ Tyras,-ae “a river in Sarmatia (now the Dniester)”; Borysthenes, -is “a large river in Scythia (now the Dnieper)” (CLD). Agitur hic de Scythis seu Cosacis (pol. “kozacy”; ital.: “Cosacchi”), qui inter haec duo flumina: Dniester et Dnieper, habitabant.

⁶⁶⁹ “Duo Elementa”, h.e. exercitus Moschorum et exercitus Cosacorum.. Cf. PDK II, 102: “na czoło kozaczyzny wysunął się... Jan Wyhowski. [...] Wyhowski... zadał wojskom moskiewskim ciężką klęskę nad Sosnówką...(28 czerwca 1659) [...] W miejsce Wyhowskiego... uznano hetmanem Juraszka Chmielnickiego, który tu złożył przysięgę wierności carowi [Aleksemu]. [...] Car Alesky pod koniec 1659 r. pchnął przeciw Rzplitej polskiej dwie wyprawy. [...] pod wodzą Szeremetjewa miała ona [druga armia rosyjska] wraz z hetmanem Juraszką Chmielnickim iść aż pod Lwów a nawet Kraków”.

⁶⁷⁰ h.e. ad Lubomirski, cuius stemma erat Sreniava (est nomen fluvii).

⁶⁷¹ Agitur de fluvio Szreniawa al. Śreniawa. Cf. SGKP XII, 45: “Nad nią [tą rzeką] mianowicie leży Lubomierz, gniazdo rodowe Lubomirskich”. Hinc Sreniava in eorum stemma adoptata est.

⁶⁷² Agitur de victoria ad Cudnów (1661); cf. supra, p. 259, no. 1; p. 262, no. 9; p. 266, no. 13.

(b) Illud autem fortissimi parentis Tui singulari virtuti adscribes, quod ab exoticis gentibus redux Poloniam videas salvam. (q) Atque mihi videtur cum Pompei haec Tua coniuncta Fortuna: ille siquidem ex bello Mitridatico rediens unius beneficio Ciceronis incolumem Rempublicam Urbemque Romam, a se repertam ingenue testatus est⁶⁷³; Tu, cura Tui, totiusque Poloniae Patris, ab interitu praeservata Polonia hodie perfrueris, idque securus omnium iudiciorum potes, immo debes, affirmare. (q) Nam quid ille vorax Seremetthi gladius egisset? quantam cladem in Polona gente edidisset? quot nobilium capita, quot iuvenum senumque cervices demessisset? nisi illum fortissimus Parens Tuus ferocissimo tyranno excussisset, ademisset, confregisset? (t) Quid illa sexaginta circiter armatorum millia fecissent? quo furore, audacia, crudelitate, per universam Poloniam fuissent grassata? nisi eadem [p. 227] Scythicis nexibus idem memoratissimus Heros vincienda et in Tauricam abducenda tradidisset? (m) Crede mihi, Illustrissime Domine, iam tum Regnum Poloniae ab audacissimo Seremettho spe fuisse devoratum; iam sedem Imperatori Moschorum Varsaviam Regiam Urbem designatam; iam Palatinatus foedifragis asseclis distributos; iam nobilissimas Provincias cum rebellibus rusticis divisas. (in) Verum-enim-vero Tuus omnia prudentissimus Parens consilia turbavit, imo abruptit; felices progressus infregit, Cosacorum exercitum ad officium coegit⁶⁷⁴, Moschoviticum fastum contudit, arma vi eripuit, furem compressit, vitam benevole donavit, Patriam liberavit

⁶⁷³ Cf. Momigliano A., s.v. *Pompeo Magno, Gneo (Cn. Pompeius... Magnus)*: *El XXVII, 838-841*: "Pompeo poteva ora aspirare a sostituire Lucullo nel comando della guerra contro Mitridate Eupatore re del Ponto. [...] non gli fu di scarso aiuto Cicerone, che tenne la sua prima orazione politica (De lege Manilia o De imperio Cn. Pompei) appunto per sostenere la proposta di Manilio [di trasferire il comando a Pompeo] [...] Pompeo si accinse al ritorno [...] sbarcando in Italia con le sue truppe nel 62 [...] sciolse l'erercito, perchè credette che in quel momento, a un anno dalla congiura di Catilina, in cui il senato aizzato da Cicerone era insorto contro una formazione militare, gli potesse giovare di più l'apparire in Roma da solo".

⁶⁷⁴ Cf. PDK II, 105: "Juraszek [Chmielnicki] musiał zaprzysiąc warunki hetmanowi, które tutaj ułożyli polscy wodzowie (17 października. 1660...) a które zawierały zobowiązanie Kozaków do wspólnej walki przeciw Moskwie a zarazem niemal wszystkie punkty ugody hadziackiej...".

metu, Tibi Reduci materiam comparavit laetandi gloriandique: Te Patriam Patris Tui beneficio salvam et incolumem reperisse.

(b) Eat nunc Fabius aliquis, et salutari cunctatione Parentis sui iactet intactam Poenorum manibus mansisse Romam⁶⁷⁵. (b) Eat nunc Africanus Scipio, et victum a se vinctumque Syphacem Regem Romanorum hostem glorietur⁶⁷⁶. (b) Eat denique Pompeius ille magnus, et tria periculosissima bella, Sertorianum, Mitridaticum Pyrraticumque a se feliciter confecta deprædicet⁶⁷⁷.

(m) Omnia haec Tuus invictissimus, Illustrissime Domine, Parens peregit: a Suetica possessione, rapina potius, cum prudenter cunctatur, Poloniam liberavit⁶⁷⁸: Seremetthum fortissimi exercitus imperatorem cum viris aliquot Principibus in triumphum duxit⁶⁷⁹: Transylvanicum, Cosaticum, Moschoviticumque; tria difficillima bella, non minus feliciter, quam fortiter confecit cum Collega suo bellicosissimo⁶⁸⁰: cumque insigni clementia victos [p. 228] tractavit⁶⁸¹, non modo Fabium, Scipionem, Pompeium, sed etiam seipsum, ipsamque victoriam suam vicit ac superavit.

(t) Quare utere, Illustrissime Domine, tam excellenti Parentis Tui gloria, quam quoties memori mente recoles, toties in mentis gaudiis inundabis.

⁶⁷⁵ Cf. De Sanctis G., s.v. *Fabio Massimo il Temporeggiatore, Quinto (Q. Fabius...Maximus V. Cunctator)*: EI XIV, 698: "... egli cunctando restituit rem, e non è dubbio che giovò assai ai Romani il temporeggiamento [...] non si può negare che la strategia di Fabio ha salvato Roma..."

⁶⁷⁶ Cf. Idem, s. v. "Scipione Africano...": EI XXXI, 170: "...riuscì di battere e far prigioniero Siface [...] che condusse prigioniero nella pompa trionfale".

⁶⁷⁷ Cf. Momigliano A., s.v. *Pompeo Magno*: EI XXVII, 839, ubi legitur de Pompei bellis contra Sertorium, contra Mitridatem et contra piratas; in hoc ultimo "la pirateria era in tre mesi, se non distrutta..., ridotta all'impotenza".

⁶⁷⁸ Cf. Kersten A., s.v. *Lubomirski Jerzy Sebastian*: PSB XVIII, 17: "... rokował ze Szwedami...; jego rola w walce z najazdem szwedzkim była bardzo duża...; został... wyznaczony do rokowań z obłożonymi Szwedami. [...] W r. 1658 umiejętnie kierował oblężeniem Torunia, dobrze bronionego przez szwedzką załogę. W następnym roku prowadził walki na Pomorzu, zdobył m. in. Grudziądz

⁶⁷⁹ Cf. Przyboś Adam, s.v. *Potocki Stanisław zwany Rewerą* (ok. 1589-1667): PSB XXVIII, 147: "12 VI [1661] odbył z Lubomirskim triumfalny wjazd [do Warszawy], oddając jeńców i zdobyte sztandary królowi".

⁶⁸⁰ Cf. Kersten, op.cit., ibid. "Collega bellicosissimus" erat Stanisław "Rewera" Potocki. Cf. Przyboś, op. cit., ibid., 140-148, ubi de activitate militari e parte Stanisłai Potocki.

⁶⁸¹ Cf. supra, p. 266: "Tertius Modus".

(q) Quodsi Tibi videtur haec non sufficere laetandi materia, quam Illustrissimus Parens suppeditavit, ego exposui; afferam protinus alteram, ut perfecto gaudio possis abundare.

(pc) Quam putas hanc, Illustrissime Domine, existere? Potoccianae Crucis⁶⁸² Domui Tuae illatum puta esse splendorem; victorias victoriis copulatas; laureas laureis connexas; Sreniavam Pilavae⁶⁸³ iunctum.

(b) Hoc demum est, quod animum Tuum perfectissime exhilarabit. (pc) Si quidem sagax futurorum indagatrix Mathesis⁶⁸⁴ veri potuit divinasse, ex hac Lubomirscae, Potocciaeque Domus coniunctione, tanquam ex felici *Primorum hoc in Regno*, seu Polo Polono, *Astrorum concursu*, faustissima quaeque nobis speranda sunt, et omnino expectanda. (b) Quid cum ita fit, quis hoc publico privatoque bono non gaudeat? (t) Sed manabit sane Tibi toto corde laetitia perpendenti, quali sis auctus affinitate; quam potenti, fortunata, celebri, nominatissima. (t) Hactenus tropaea Potocciorum vel audiens vel legens eam tantum ob causam iis afficiebare, quod Polonum per ea nomen inclaresceret: nunc vero etiam Lubomirscium inclarescet. (t) Siquidem KINA PHILON PANTA; opes, fortunae, gloria: multo magis consanguineorum. (q) Igitur, quae fuit eritque Potoccianae Crucis claritas, ea in Lubomirscianum deinceps simul redundabit [p. 229] Sreniavam; neque huius gloria alio prius, quam in Potoccianum Pilavam manabit, eruntque iam harum amplissimarum ac nobilissimarum Domuum, *Omnia Communia*.

(b) Cum vero accessione fortunae gaudere soleant homines, iustius utique iam Tibi laetandum est virtutis accessione. (q) Es enim nactus affinem tam bello, quam religione clarum; manu strenuum, mente pium, generosum corde, simul ac devotum: qui Lubomirscianas virtutes, humanitatem, liberalitatem, pietatemque

⁶⁸² Non potui invenire rationem cur aliquando attribuitur familiae Potoccianae etiam stemma "CruX".

⁶⁸³ Pilava erat stemma familiae Potoccianae. Cf. Dr. M., s.v. *Pilawa*: SGKP VIII, 130: "obecną nazwę [wieś] otrzymała od Jakuba Potockiego h. Pilawa, starosty chehryńskiego, do którego należały jej ziemie".

⁶⁸⁴ Mathesis "sumitur saepe pro arte fata alicuius ex natali hora divinandi"; CLL.

non accepit modo cum dote, sed olim iam tenuit haeres illarum a suis Maioribus factus. (*u*) Cui pro virtutum dignitate laudando non hoc exiguum paginarum aliquot spatium, sed vix iusta volumina sufficerent; (*b*) Tali, tantoque viro illustrissimam Tuam Germanam sacri matrimonii vinculo iunctam invenisti⁶⁸⁵, unde Tibi aequa ratio laetandi oritur, atque gratulandi.

(*b*) Sed relego iam orationis meae filum, Tibique cumprimis, Illustrissime Domine, post Excellentissimo Parenti; ac Illustrissimis cum Sorore Germanis, tum reliquis etiam Propinquis et Amicis, ac deinde Nobis, Poloniaeque universae felicissimum reditum gratulor. (*b*) Gratulor immortalē famam, quam apud exterās nationes, hoc est in universo Christiano orbe, Lubomirsčianae Familiae, ac etiam toti Polono generi Tuis ipse virtutibus et moribus comparasti. (*b*) Gratulor eruditionem, quam tot terrarum gentiumque nobilissimus Peregrinus magna virium ac ingenii coemisti exercitatione. (*b*) Gratulor experientiam rerum magistrā; cui sedulus omnium indagator consequendae unice incubuisti. (*b*) Gratulor sanitatem, quam integram [p. 230] incolumemque ad proprios Lares reportasti. (*b*) Gratulor denique singulares animi dotes; quibus ornatus quam quocunque alio externo habitu vestitus eluces.

(*q*) Ad supremum Numen ultimo conversus, ei pro fortunatissimo Tuo hoc reditu maximas grates persolvo; deinde supplico, ut Te diutissime Tuis, nobis, Poloniae, Christianaeque Reipublicae incolumem, florentem, atque beatum velit conservare.

Dixi.

NOTA. Literas, quae Elocutioni inseruntur, denotare Periodos, ita, ut: u. unimembrem, b. bimembrem, t. trimembrem, q. quadrimembrem, pa. pneumaticam, pc. periodicam circumductionem, p. pneuma, s. schinonotenem, ts. tasim, in. incisa, m. membra significant; quod in gratiam Tyronum factum est.

⁶⁸⁵ Agitur de eius germana Christina: “Z pierwszego małżeństwa, z Konstancją Ligęzianką, miał Lubomirski [Jerzy Sebastian] [...] córkę Krystynę za Kazimierzem Potockim, kaszt. krakowskim i hetmanem w. kor.” (PSB XVIII, 19).

INSPECTIO *Oratio*

*Sanctae I. M. Congregat
Immaculatae Conceptionis
Clericorum Recollectionis
Ex Scholis Lys Praecepti
Recollectiones omni Do
minicis et Festis totius anni
et mensibus exercitijs
tamulariana opera uniuersa*

*In Domus Gorei Schola Piana
extant alia emendationes
per auctorem facta.*

INSPECTIO CORDIS

**Stanislai a Iesu Maria Papczyński
Congregationis Immaculatae Conceptionis
Clericorum Recollectorum
Ex Scholis Piis Praepositi**

**Recollectiones
pro Dominicis et Festis totius anni,
pro mensuris exercitiis et quotidianae**

[f.1r]

Inspectio Cordis

Stanislai a Iesu Maria
Congregationis Immaculatae Conceptionis
Clericorum Recollectorum
Ex Scholis Piis¹ Praepositi

Recollectiones pro Dominicis et Festis totius anni
et mensuris exercitiis
tumultuaria^a opera consutata^b [s]².

*^a in ms. errone: "tumulturaria" ^b forma inusitata probabiliter
"loco consutatae"; in sensu: "compositae"*

¹ Sic indicatum est quod P. Stanislaus a Iesu Maria Papczyński, olim, nempe annis 1656-1670, fuit membrum professum Instituti Scholarum Piarum Cf. *Positio*, pp. 19-214.

² In hac informatione circa contenta IC non est facta mentio de recollectionibus "quotidianis", quae proponuntur in utima, i.e. Parte V, huius operis. In religio spatio huius fonrispicii facta est sequens annotatio: "In Domo Gorensis Scholarum Piarum extant aliae emendationes per auathorem factae". Evidenter sermo est hic de emendationibus factis in alio exemplari manuscripto huius libri, fortisan ab aliquo membro Domus Gorensis possesso; ad nos tamen hoc exemplar IC non pervenit. In calce frontispicii annotatum est: "No. 9. Productum et revisum iudicialiter sub Die 15 martii 1773. Franciscus Thomas Groszkowski Notarius mpp." Fuit enim unum ex scriptis Servi Dei Stanislai Papczyński pro eius Processu Beatificationis in Polonia collectis et postea Romae examinatis. Relativum decretum "super scriptis" datum est Romae die 15 iulii 1775. Cf. *Positio*, p. 793, no. 147.

Introduction

The Work and the Circumstances of Its Creation

Inspectio Cordis or *Examining the Depth of One's Heart* is a collection of meditations for Sundays, holy days, weekdays, and topicspecific reflections. The full Latin title of this work reads thus: *Inspectio Cordis, Stanislai a Iesu Maria Congregationis Immaculatae Conceptionis Clericorum Recollectorum, ex Scholis Pii Praepositi – Recollectiones pro Dominicis et Festis totius anni et menstruis exercitiis tumultuaria opera consutatae.*

This work, written in Latin and prepared for publication by Fr. Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński, was not released in print during the author's lifetime. Its Latin title was translated into Polish as *Examining the Depth of One's Heart* in an effort to better render the aim and character of this work. Throughout the book, the author frequently urges his readers to look deep into their hearts and to meet God there, and then to dwell with Him, and, by contemplating Him with love and faith, to examine their own self in the light and presence of God. The author wishes that his readers could experience the same thing that happened to Zacchaeus in the Gospel, who – encouraged by Jesus – quickly came down from the tree and hurried back home to welcome Jesus, his Lord and Savior, with joy and an open heart.

The original *Inspectio Cordis* manuscript has not survived to our times. However, we do have an official copy prepared in 1773 for the beatification process of the Servant of God Stanislaus Papczyński. This is verified by a note at the bottom of the front page of the existing copy: *productum et revisum iudicialiter* (“produced and court-verified”) and the official signature of the notary public Francis Thomas Groszkowski, followed by the date of verification. The manuscript consists of 188 pages, written on both sides; it was found in 1971 by Rev. H.D. Wo-

jtyska.¹ The manuscript is presently located at the Library of the Metropolitan Seminary in Lublin, under the signature Rkps 523 (i.e. Ms. 523).

The manuscript's front page supplies the following information:

Inspectio Cordis Stanislai a Iesu Maria Congregationis Immaculatae Conceptionis Clericorum Recollectorum Ex Scholis Pii Praepositi Recollectiones pro Dominicis et Festis totius anni et menstruis exercitiis tumultuaria opera consutatae. In Domo Gorensi Scholarum Piarum extant aliae emendationes per auctorem factae.

[In English:] *Examining the Depth of One's Heart*, by Stanislaus of Jesus and Mary from the Pious Schools, Superior of the Congregation of Clerics Recollect of the Immaculate Conception, meditations for Sundays and holy days of the whole year and for monthly retreats; works assembled hurriedly. Other corrections made by the author are at the House of the Pious Schools in Góra.

Father Papczyński's authorship of *Inspectio Cordis* is indisputable. The above inscription points to Fr. Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński, a former member of the Order of the Pious Schools (the Piarist Order), presently Superior of the Congregation of the Immaculate Conception of Clerics Recollect, the Marianists. From the act of establishing the Congregation of Marian Fathers, issued by Bishop Stephen Wierzbowski in Góra Kalwaria in 1679, we know that by the power of this act, Fr. Stanislaus Papczyński was named the Congregation's Superior (*Praepositus Congregationis*). This document gave him official permission to be titled thus, since he was no longer the Superior of individual Marian Houses, as he had been first in the Korabiew Forest (from 1673) and then in Góra Kalwaria (from 1677). It is noteworthy that the act of establishing the Congregation of Marian Fathers, reissued in 1687, mentioned Fr. Papczyński twice as a former Piarist. This note was

¹ Cf. Ks. H.D. Wojtyska, *Inspectio cordis, nieznanie dzieło ojca Stanisława Papczyńskiego*, in: *Summariusz Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL*, No. 2 (22/1), for the year 1973, Lublin 1975, pp. 154-156.

missing from the original act.² Furthermore, *Inspectio Cordis* was among Fr. Stanislaus' written works submitted to the Holy See for his beatification process to examine the orthodoxy of their teachings. *Inspectio Cordis* is included as item number 13 in the third *Summarium addionale* of the index of works submitted to the Congregation for Rites.

We can learn of the circumstances in which *Inspectio Cordis* was created only by analyzing its contents. Neither Fr. Papczyński nor any of his contemporaries left any specific information in that regard. The composition and contents of this work indicate that it was created on the basis of meditations given during Holy Mass for the Religious, to whom this work was addressed. We must add that these Religious were not the Marians, but the Piarists. Several reasons speak for this inference. First, the title page displays the information that the author of the meditations is "of the Pious Schools." Next, in the first topic of *Recollectio XI*, the author reminds his readers of the "Instructions of our holy Father", which was undoubtedly a reference to the Piarists' Founder, St. Joseph Calasanz. Furthermore, texts of the meditations from *Inspectio Cordis*, prepared for print, were in the possession of the Piarist Fathers; it was not a Marian, but a Piarist, Fr. Ignacius of St. Francis Krzyskiewicz, who held the original manuscript. What is more, if another copy of this work ever existed, it was surely located in the "Piarist House in Góra." For this very reason, *Inspectio Cordis* was not included among the inventory of works officially delivered to the Holy See by Fr. Dionisius Kisieliński of the Marian Archives, since only the Piarists were able to make it available to the Marians to submit it to Rome.³

² Cf. *Positio* 395, 2; *ibid.*, *Piis e Scholis egressus*, p. 422; *antea in Scholis Piis existens*, p. 424.

³ Cf. *Copia Publica Transumpti Processus Ordinaria Auctoritate in Curia Posnaniensis. [1767/1769] constructi Servi Dei Stanislai Papczyński*, Romae 1953, f.339-f365; copy of the original in the Archives of Archdiocese of Poznań (AAP): *Acta Processuum Sanctorum* — APS 10. Also see the documents submitted for the same process — APS 5, f. 2r3v.

The aforesaid circumstances also give an idea as to the period of time when Fr. Stanislaus Papczyński must have prepared his manuscript for print. Given the nature of this work, the place of its composition and its addressees, we can infer that it was created gradually, over a period of more than one liturgical year, and that it was even started possibly prior to Fr. Stanislaus' departure from the Piarists. However, the existing copy of this work could have been produced only after Fr. Papczyński's arrival in Góra Kalwaria – that is, in 1677 – or feasibly even after the issuance of the second decree of establishing the Congregation of Marian Fathers in 1687, since Fr. Stanislaus Papczyński could not have been officially titled Superior (*praepositus*) of the entire Congregation prior to that year.

Composition, Contents, and Purpose of this Work

Inspectio Cordis, which contains meditations (i.e., reflections and examinations) to be used by consecrated Religious, is divided into five parts.

The manuscript's first three parts contain meditations "for Sundays of the whole year," "for major feasts of the whole year," and reflections based on "shared texts." Generally, they all have the following composition: three points for meditation before Most Holy Communion (possibly right after the Gospel) and three afterwards. The content is not systematically organized, besides being ordered to the cycle of the liturgical year. The author selects the subject in such a way so that, through meditation and contemplation, the readers may more deeply understand and live out the mysteries of faith presented to them by the Church, become more willing to devote themselves to the apostolate, be more zealous in their religious and interior life, and be inspired to greater worship and love for God, for the individual Persons of the Holy Trinity, and especially for the Eucharistic Christ. The author also wants to enliven the readers' veneration of angels and saints, especially the Mother of God. The purpose of the text is to enable the reader to establish a living contact with God. For this reason, the following topics of-

ten reappear: God's presence in the human heart; God's action in the world and in the mystery of His Providence; the power of God's Word that calls for conversion and strengthening of faith; the living presence of Christ in the Eucharist; and the presence of the Savior among those gathered in His name. The author speaks frequently and fervently about God's love and His great and unfathomable mercy, wishing to arouse in this way love and unlimited trust in Him.

The manuscript's fourth part is more systematic and is intended to aid reflection during weekly or monthly retreats. It provides thematic meditations on general and particular favors granted by God, about the necessary virtues – a topic particularly important for the Religious – and it concludes with practical recommendations which are helpful in preparing the faithful for effectively availing themselves of the Eucharist.

The fifth and last part is composed of daily meditations (undisclosed on the front page). For the morning, it suggests meditations on the last things, and then focuses on the Passion of the Lord for the evening. In this part also, each individual topic is given three items for meditation.

Although *Inspectio Cordis* contains meditations intended for consecrated Religious, it is obvious that any one of the faithful can benefit from them, since their scope and the manner of presentation have an important significance for the life of every Christian.

Sources and Authenticity of the Text

To validate his teachings and justify the proposed ascetic requirements, Fr. Papczyński does not resort to speculative arguments, but follows the example of the saints and uses simple, pictorial language, often employing allegory. Most often, he cites passages from the Holy Scriptures along with – although less frequently – quotes from the Fathers and Doctors of the Church (Augustine, Ambrose, Athanasius, Basil, Bernard, Bonaventure, Gregory the Great, Catherine of Siena, and Teresa of Jesus), as well as

from writers and teachers of Christian perfection and the religious life (such as Venerable Bede, J. Drexelius, Philip Neri, and Thomas à Kempis). Sometimes he illustrates his meditations with liturgical texts from the Missal and the Breviary, or with real life examples.

The manuscript's front page displays a note stating that the meditations have been "assembled hurriedly," which was certainly done by the author in cooperation with his former listeners. Another note therein says the text was corrected at the Piarists' house by the author himself, who also "introduced other corrections," which could mean that the document is nearly authentic. However, the word "nearly" must be emphasized, because despite the good will of the copyists, omissions of individual words and other failings occurred due to inattention or other human errors. For this reason, the editor of the critical edition endeavored to capture these omissions and introduce appropriate corrections and additions to the text.

The present edition of *Inspectio Cordis* contains page numbering of the manuscript pages (also called folia),⁴ which were bolded and inserted in brackets. The "f." that goes along with, and precedes, the numbers of the manuscript pages, stands for *folium*, whereas, the "r" and the "v" that occur after the page numbers, refer to the *recto* ("front") or *verso* ("back") side of these *folia* that he wrote on.⁵ As to the footnotes, they provide information that may be useful to the reader:

Wacław Makoś, MIC

⁴ *Folium* (pl. form: *folia*), the Latin word for a "leaf," a general term used in printing for a sheet, leaf, or page in manuscripts and old books.

⁵ This sentence, regarding the abbreviations for folium, recto, and verso, was not in the Polish Introduction to *Inspectio Cordis* but was added here to give further clarification.

[folia: 2r2v vacua; f.3r]

[PARS I]
Dominica I Adventus

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Erunt signa in sole, et luna, et stellis" Lc 21[, 25].

Considera nihil posse sine Iustitia regi, et consistere, tam apud mortales, quam apud Deum. Unde veteres Aethnici finxerunt Aeacum¹, Rhadamant[h]um², Minoemque³, iudices apud inferos agere, animasque mortalium ab iis iudicatas esse: ut demonstrarent, nihil unquam sceleris impune committi, et absolvi⁴.

Sed nos multo magis detineri^a iudicii metu, avocarique a malo debere; utpote qui non fabulis didicimus, sed ex veritatis aeternae ore hausimus, non fabulorum aut fictorum iudicum conspectum nos subituros, sed vero Iudici Veri Numinis Filio sistendos ad reddendam cogitationum, verborum operumque omium nostrorum rationem: qui Filius Numinis unius soliusque post mortem atrocissimam tumulto surgens quadragesimum circa diem regna

¹ Aeacus est Iovis filius. Regnasse dicitur apud Oenopiam, sive Oenonam. Hunc tantae iustitiae fuisse dicunt, ut apud Inferos animarum creditus fuerit a Plutone dilectus iudex cum Minoe et Rhadamantho, et peccantium peccata discutere et pro meritis poenas inferre. Cf. *Septem Linguarum Calepinus, Hoc est Lexicon Latinum*, (SLL) Ed. Octava, Patavii ⁸ 1758, s.v. *Aeacus*.

² Rhadamanthus est filius Iovis et Europae, frater Minois. Regnasse dicitur in Lycia. Iustissimus fuit. Hinc a Poetis iudex infororum fingitur. Cf. *ibid.*, Vol. II, p. 243.

³ Minos est filius Iovis et Europae, Rex Cretae, qui primus Cretensibus leges dedit. Propter insignem iustitiam fabulati sunt, Minoem apud inferos iudicem animarum constitutum fuisse. Cf. *ibid.*, p. 28.

⁴ Cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, p. 155: "Oto na podwyższeni wznosi się trybunał, gdzie siedzą trzej królowie: Minos, Ajakos i rudy Radamantys. Niegdyś sprawiedliwie panowali na ziemi, a po śmierci wola Dzeusa ustanowiła ich sedziami podziemia. Przed nimi stoją dusze, a oni ważą ich błędy i dobre uczynki. Po wyroku cienie odchodzą tam, gdzie im przeznaczono pozostają na zawsze".

caelestia intravit, et inde, iuxta Apostolorum quempiam testantem, venturus est iudicare vivos, et mortuos⁵.

^a *sunt qui hoc verbum legunt: "detineri"*

Quod si indicia diem hunc decretorium praecessura, tam futura sunt horrenda, ut mortales ad mortem exoptandam compulsura sint⁶, quanto horribilior ipse actus iudicii, et facies erit?

Recogitabis itaque utrumque Domini adventum, tam ad salvandum, quam ad condemmandum constitutum esse, et te ad utrumque serio per bona opera praesentemque communionem curabis disponere.

2. "Erunt signa" (ibid.).

Quamvis apertissima haec doctrina sit de signis, quae, futurum est, ut compareant ante diem iudicii; tamen non abs re tu illam sic potes expendere: Cogita per Solem Salvatorem mundi intelligi, qui est Sol iustitiae⁷; per Lunam Sanctissimam Dei Genitricem: de cuius venustate dictum est: "pulchra, ut luna" [Cant 6, 9]. Per stellas, omnes iustos sanctosque Dei; quibus promissum est: "Fulgebunt iusti, sicut stellae"⁸ [Sap 3, 7].

^{aa} *et tamquam scintillae in arundinetis discurrent" (BS)*

Atque primum si[gnum] [f.3v] in sole futurum esse existima: furorem magnum, qui faciem illam in monte Thaboreio splendidissime lucere visam⁸, in valle Iosaphat teterrimis nebulis, subducto misericordiae et clementiae lumine, obscurabit⁹.

⁵ Cf. 2 Tim 4, 1: "Testificor coram [...] Iesu Christo, qui iudicaturus est vivos et mortuos [...]". Cf. etiam: 1 Pet 4, 5 et Mt 16, 27.

⁶ Cf. Apoc 9, 6: "Et in diebus illis quaerent homines mortem, et non invenient eam: et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis".

⁷ Cf. Mal 4, 2: "... nomen meum Sol iustitiae, ..."

⁸ Sermo est hic de Transfiguratione Iesu Christi; cf. Mt 17, 113; Mc 9, 2-13; Lc 9, 28-36. "Una tradizione costante, attestata già da Origene, da san Cirillo di Gerusalemme e da san Gerolamo, identifica nel Tabor il monte anonimo della trasfigurazione di Gesù" (*Enciclopedia della Bibbia*, Torino 1971, vol. VI, col. 741).

⁹ Cf. Ioel 3, 2.12. Vallis Iosaphat est "valle dove tutte le nazioni saranno riunite da Dio per il giudizio finale" (ibid., III, 1105).

In luna, refugii et benignitatis lucem extinctum iri, iuxta illud: “Et luna non dabit lumen suum” [Mt 24, 29]; id est, beatissima Virgo Maria, quondam, et nunc omnium nostrum Mediatrix apud Filium, pro nullo mortalium in tribunali horrendo et iusto interpellatura est.

In Stellis, hoc est, sanctis Patronis, omnem splendorem perituum, nimirum miserationes, intercessionese cessaturas. Apostoli enim, sicut et alii divi, ne quidem hiscere die illa terribili audebunt, humano more loquendo: attoniti tantum, dicam etiam trepidi stabunt, ut dictum illud testatur: “Et^a virtutes caelorum movebuntur” [Lc 21, 26].

^a “nam” (BS)

Quare ad tam metuendum tribunal et tremendi Iudicis aspectum, nulla alia praeparatione tibi opus esse censeas, quam optima et integerrima conscientia, quae nec divinum sola veretur iudicium.

3. “Et in terris pressura gentium” (ibid.).

Si, cum nostris temporibus aliqua inordinata et cruenta bella, pestes, fames et turbatum variis afflictationibus tumultibusque mundum intuemur, dicere soleamus, diem esse iudicii, aut similem iudicio extreme. Quid tunc dicturus es, cum invisam videbis, inaudita audies, Deum misericordissimum omnem misericordiam exuere? angelos trepidare? iustos pavere? Nam illo tempore, illo die, illo momento, et iustitiae iudicabuntur, discutientur et ad unguem examinabuntur.

Si, quando iudicium aliquod saecularis iudicis adimus, homines permetuunt et timore percelluntur atque sese ad idem variis modis comparant, maxime vero curant, ne scelere convincantur.

Quantopere tibi enitendum est, ut te simili ratione ad caelestis iudicis tribunal praepares, praeterita peccata poenitentia digna eluendo, futura cavendo, praecipue [f.4r] frequenter et devote sacram Communionem frequentando, qua et culpae delentur et divinae Maiestatis furor placatur et conscientia quietem summam nanciscitur.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Nam virtutes caelorum movebuntur” (Lc 21[, 26]).

Sive firmamenta caeli, sive angelos, per virtutes intelligas, ut-[r]umque necesse est et profecto quam maxime, ut te commo veat commoneatque ad poenitentiam seriam et non seram. Si enim firmamenta ultimo illo die casura sunt, quid aliud expectan dum univerrae creaturae erit, quam exitus horrendus peccatorum? Si angelicae virtutes, purissimae, sine labe, tremant, tu qua facie, quo vultu, quo animo ante iudicem implacabilem consistes, cum sis plenus macularum faedissimarum?

Nunc ergo habes tempus acceptabile, tempus salutis; opera tua bona accepta esse Deo queunt: orationes, mortificationes; humilitas, patientia, labor, studium virtutum perfectionis; quorum ne minimam occasionem omittas exercendorum, ut secure praemium Regni caelestis, et vocem illam optatissimam: “Venite” [Mt 25, 34] cum praedestinatis ovibus, accipere excipereque possis, ac pascua ingredi sempiterna. Amen.

2. “Tunc videbunt” (Lc 21[, 27]).

Considera Christum ad iudicandum venturum cum Apostolis suis omnibusque iis, qui suam crucem amplexi sunt; hoc enim ipse praedicans: “Vos”, inquit, “qui secuti estis me, [...] sedebitis [...] super sedes vestras^a, iudicantes duodecem tribus Israel” [Mt 19, 28]. Tunc crucis amatores adhaerebunt dexterarum Crucifixi speque iam pleni, imo certi salutis et aeternae beatitudinis consequendae, miram hilaritatem et laetitiam praeseferent. Abominatores vero et contemptores crucis laevam tenebunt, quos conscientia incredibili cruciatu affliget. Videbunt enim universa mala sua patrata et simul videbuntur; [f.4v] cum ibi, tam beatorum virtutes, quam damnatorum scelera, toti mortalium caelorumque immortalium catervae patebunt: et quae mortales tantopere occulunt peccando, ea universae creaturae universale iudicium manifestabit.

^a “duodecim” (BS)

Habes igitur quod te avocet a quibusvis etiam levissimis imperfectionibus et stimulet ad virtutem: facies, forma, terror, severitas

futuri Iudicii. Neque te alia de causa Servator tuus pietissimus corpore ^b suo sacratissimo refecit, quam ut te ad currendum ad bravium incitaret et ad opera sanctorum suorum virtutesque imitandas alliceret animaretque.

^b *in ms. erronee repetitur hic verbum "corpore"*

3. "Videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna, et maiestate" [ibid.].

Expende, quanta erit tunc eorum confusio, qui despexerunt Christum, sequi noluerunt, mactarunt, eo, quod ille instar sceleratissimi latronis in Cruce mortuus fuerit, Maiestatem illius dum circumspicient, gloriamque! Contra, quod illorum gaudium cernetur, qui contemptum Iesum non tantum secuti, non solum professi sunt, sed etiam praedicaverunt, et amore illius praeter contemptus, etiam mortem passi sunt. Descendet enim Vita nostra glorificato corpore, amictus Christus sole, tropheum Crucis praeseferens, Angelicis catervis, Divorumque agminibus stipatus. Tibi itaque, ut huius Maiestatis particeps fias, summus contemptus appetendus est, amplectendus est, mundi, inquam, tuique ipsius contemptus. Nam, "non sunt", asserente Apostolo, "condignae passionis huius saeculi^a ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis" [Rom 8, 18].

^a *"temporis" (BS)*

Dominica II Adventus

Ante Sanctissimam Communionem [f.5r]

Punctum 1. "^bCum audisset Ioannes^b" (Mt 11[, 2]).

^{b-b} *"Ioannes autem cum audisset" (ibid.)*

Considera causam fuisse, quod Praecursor Christi suos ad eum delegaret, scitatum, an esset verus Messias? quia volebat in carcere illo Herodiano crudelissimo solatium habere ex eo, quod in vivis existens cognosceret iam venisse promissionem Patrum: et ne forte Discipuli sui dubitarent, cui accessuri essent post obitum

suum; ideo eos mittit, ut discant ex ore Christi, quisnam sit, doctrinam eius, mores, personam videant, et deinde sequantur.

Tu hodie, non per legatum visitas, sed ipsamet Christum adis, anima mea; non idcirco tamen ad eum festinas, ut te soletur in carcere duro corporis existentem, nam illius consolationibus minime digna es, quem toties tuis sceleribus, ac praecipue in horto fatali, contristata es; sed ut scias, cui tibi adhaerendum sit: voluptatine? mundo? passionibus? quibus valde implicita teneris? an crucifixo huic Numini, quod te hodie immerentem et rebellem sanguine carneque sua tractaturum est? Age, quem sequaris; vide, ne dum tuae voluntati malae subiaces, iniuriam facias Deo, qui vult, ut sis una uni^a, et solum sola sequaris.

^a *in ms. erronee: "unij"*

2. "Cum audisset Ioannes^b in vinculis opera Christi" (ibid.).

^b *om. "Ioannes" (BS)*

Expendes hanc rem admirandam, quod Prodrumus Zachariae¹⁰ utique iam ante Dominum cognoverat, cum eum sacro baptismate initiaret; nihilominus, quasi ignorans quis ille esset, operibus primo miraculisque cognitis, legatos ad eum expedit.

Hoc ipsissimum a te agi consideres, qui scis verum esse Deum in specie panis, qui vivificat et mortificat, salvat et damnat; tamen post tam frequentes Communiones conversionem veram non maturas; et videntur tibi minime esse salutares. Siquidem, quo saepius sacram mensam [f.5v] accedis, eo peius langues in spiritu, tanquam non reffectus unquam fortissimo cibo hoc spirituali.

Quid differs melius? an expectas opera eius? an extranaturales gratias moraris? atqui recogitandum tibi est, quem fructum ex datis hactenus tibi gratiis collegisti, quod lucrum, quam piam usuram, ex talentis in te liberalissime effusis thesauro caelesti aggregasti? qua ratione, fervore, studio, auxiliis divinis cooperatus es? cum ergo hunc Dominum hodie accedis, qui a te ratio-

¹⁰ Sic denotatur S. Ioannes Baptista, uti "Prodrumus" Iesu Christi e filius Zachariae.

nem omnium donorum suorum requisiturus est, serio propone, nunquam te posthac emendationem vitae et bona opera neglecturum; quod ipsa re exequi conaberis.

3. “Tu es” (Mt 11[, 3]).

Cogita, qua orationis methodo usus sis, cum iam caeli Regem adiveris, quo supplicandi genere, qua rogandi norma, aut forma; hac utere humili, hac seria, nempe dicendo:

Tu es, Domine, Salvator meus, qui me tanto spatio expectas, ut convertar, et ego iniquus servus et transfuga tardo. Tu es, Domine, qui me poteras hactenus millies ad inferos iustissime ob mea scelera detrusisse et expectasti, ut resipiscerem. Tu es denique, qui me advertens innumerandis faedissimisque maculis nefariorum facinorum defaedatum ad hoc sacrum sanguinis tui pretiosissimi lavacrum vocasti, ut ablueres, misericordia sola ductus.

Et en, venio, adsum, et prae foribus thermarum sanctarum salutariumque stans pulso abluque a te, misericordissime Iesu, omnes meae sordes animae humillime exoptulo, iam ad cor reversus, iam morbum meum et lepram periculosissimam et phtysim acerbissimam vitiorum ac tepiditatis agnoscens. In tuum ego, cum lotus expiatusque fuero, amplexum ruam et suave eucharisti[c]on. Sumpta sacratissima Eucharistia, in gremio directionis dilectionisque tuae quiescens occinam: “Adhaesit anima mea [f.6r] post te, me suscepit dextera tua” Domine, (Ps [62, 9]).

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Caeci vident” (Mt 11[, 5]).

Expende responsum Magistrae Veritatis: non aperte dicit, se verum esse Messiam, sed tantum signa aperit, quibus in eius cognitionem deveniant Ioannis discipuli. Non enim Ioannes divus, eum Salvatorem mundi ignorabat, sed discipulos ignorantes ad eum misit, ut quis esset discerent eumque sequerentur.

Tu, scito te veram Christi gratiam in sacratissima Communionem accepisse, vero lumine veri Messiae, Solis aeterni, illustratum esse, si vides illius signa; hoc est, si tuas imperfectiones, exactae vitae negligentias, defectusque actionum tuarum agnoscis, advertis, et

poenitentia tollendi illos habes animum. Illud enim verum lumen Dei est in nobis, quo peccata nostra cernimus. Nam, sicut solares radii domum penetrantes, quasque illius sordes detegunt, omnem turpitudinem ostendunt, ita Sol iustitiae Christus Deus noster animae habitaculum, cordis penetrabile, intrans, omnes illi maculas et labem unamquamque demonstrat, quam noxarum tenebris obruta videre unquam non potuit.

Si itaque hoc modo illuminatus es, maximam gratiam hanc a Deo tibi collatam reputa, et in lumine atque Sole dehinc ambula: neve a te amari tenebras videaris, si odio Solem prosequaris.

2. "Claudi ambulant" [ibid.].

Expende hos esse effectus sanctissimae Eucharistiae sumptae: videre, ambulare, non infirmari, vivere, evangelizare: quod exactius, latiusque trutina. Videre est: praesentia divina semper versari [f.6v]; ambulare est: imperfectiones quaslibet vitare et stadio in virtutum viriliter et indefesse progredi; mundari est: a peccatorum sordibus expiari per poenitentiam; sanari est: ab infirmitate animae et contracta peccandi consuetudine convalescere et cessare; resuscitari est: a morte spirituali, quae gravior longe corporea nece est, resurgere per gratiam Vitae immortalis. Pauperem evangelizare est: donis Spiritus Sancti nullis nostris meritis abundare thesaurosque scientiae, virtutum, a Rege caelesti sola illius ex gratia, accipere, acceptos possidere, possessos prudenter et liberaliter erogare in proximorum salutem et obsequium animaeque suae emolumentum.

Denique in paupertate evangelizare est: e peccatore poenitentem, e^a vili homuncione, immortalis Verbi vel servum, vel praecorem esse, et humano intellectu inscrutabilia divinarum rerum mysteria penetrare, pandere aliosque ac seipsum quidem primum, docere et verborum sono, et virtutum exemplo.

a in ms. ut videtur erronee: "et"

Quas dotes si tu habes, certo tibi persuadeas Spiritum Sanctum in te quiescere, Sanctissimi Sacramenti effectum sortiri et per Dei clementiam, gratiam, misericordiam, unum e tribuum Israelis signatis esse, vitae aeternae designatum.

3. “Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?” (Mt 11[, 7]).

Admirare et obstupescere humillimi Ioannis sanctitatem, quae ipsum Verbum Dei in carne meruit habere encomiastem; nec immerito. Quandoquidem pro vate visitatus, arundinem se esse fateatur¹¹; pro Elia existimatus, Vocem clamantis in deserto se proclamare existere¹²; rogatus num esset Messias, indignum se esse [f.7r] qui Messiam excalcearet confessus est, et non negavit¹³.

O me, mi Iesu, arundinem merissimam! qui tam male detractionum distractionumque insurgentibus euris exagitor, quam vanae gloriae, blanditiarumque insurgentibus favoniis, adeo ventitor! quam nihil in me Ioannis divi perfectionis, et sanctitatis reperitur! O Sanctissime Aeole¹⁴, Iesu mi! seda, seda hos furentissimos, et frena in antro cordis mei, quod hodie ingressus es et quod semper tuam in potestatem submitto, ventos; averte procellas, compone fluctus, paca tempestatem, elationis, furoris, impatientiae; quoniam ego in conspectu tuo, et omnium creaturarum non pulvis exiguus, qui alicui rei convenire potest, sed canis faetidissimus sum.

¹¹ Non potui talem assertionem Ioannis Baptistae in Evangeliiis invenire. Iesus clare similitudinem Ioannis Baptistae ad “arundinem vento agitatam” negat. “Ioannes enim non est arundo quae vento huc et illuc agitur, ut leviter aliquid asserat, ac postea idipsum ob dicta hominum reciprocet et revocet; sed est velut quercus, quae immota in veritate et constantia contra omnia laudantium et detrahentium flabra consistit [...]. Quin et vos ipsi [...] creditis illum non esse virum levem, qui mutetur ut arundo, sed serium e constantem, qui a Deo agitur, ut quod semel dixit, hoc semper dicat”(CLCE, t. I: *Commentaria in S. Matthaeum*, Pars Prior, p. 387). Notandum est quod P. Papczynski alibi in arundine etiam aliquid positivum (humilitatem et obsequentiam?) videt studentibusque pro imitatio commendat; cf. *Apologus De quercu et arundine*, in: *Prodromus Reginae Artium*, I, P. Cracoviae⁴, (1669-1670), Num. I, c. I.

¹² Cf. Io 1, 23.

¹³ Cf. Io 1, 20,27; Mc 1, 7.

¹⁴ Aeolus, Jovis filius, rex ventorum; cf. Parandowski, op. cit., p. 113: “Dzeus oddał mu pod straż wszystkie wiatry: raz je ucisza, to znów dąć im każe”.

Dominica III Adventus

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Tu quis es" (Io 1[, 19]).

Hodie, anima mea, descende ad teipsam et inquire ex te, quid sis: quam praestantissima Dei creatura! tamen peccatrix, quam innumeris beneficiis affecta, ornamentis decorata! et nondum grata; quam plurimis sacris Communionibus admissa! et nusquam cum fructu inde recedens; nam quam adhuc negligens es, parum humilis, mundi, et non solius Dei amatrix: quam frigida, segnis in opere bono, inconstans et non perseverans in generosis propositis: quam temulenta, fastuosa, inflata.

Sed heus, scisne, quis tibi nunc adeundus est? hoc coram maxime tui cognitioni attendas; ibi te discute, inspice, interroga quid sis et quid ille sit, ad quem sumendum admittere; ut ex tua parte digne eum sumas; sumes autem, si te in eius praesentia summe annihilaveris, et tuorum defectuum accusaveris. [f.7v]

2. "Vox clamantis" (Io 1 [, 23]).

Obstupesce, anima mea, ad tam inauditam auditam demissionem: vocem se hic appellat et in solitudine, non templis exedrisque vociferantem, quem mactat Verbum Patris summo encomio, plus quam Prophetam asserit et omnibus, qui praecesserunt mortalibus praefert; digna fuit, digna tanta humilitas tanto Encomiaste.

Unde conice, quo pertingat sui vilipensio; quam necessaria sit ad sublevandam animam in sedes aeternitatis felicissimae; nam, siquidem humilitas et sui contemptus nos Deo Amori caelestis caros efficit; effectura est eadem, ut propter eam excelso Regno donemur et aeternum vivamus cum Altissimo.

3. "Parate^a viam Domini" [ibid.].

^a"Dirigite" (BS)

Considera apertam et regalem viam ad nos Deo patere, per vluntatis nostrae cum illius voluntate conformationem; neque enim, hac absque Filius Dei uterum Virginis intemeratae ingressus fuisset. Quod si ad humanum pectus aditum aperuit conformatio

resignatioque Deo et effecit ut homo fieret; eadem illi ad tuum cor viam paratura et datura est.

Ita est, Pater aeternae, nullum donum caeleste, nulla gratia, nulla fere virtus intrare in animam meam poterit nisi fuero resignatus. Subicio itaque omnes meos sensus tibi, dedo cor; gubernata illa, ut per veram resignationem verum et liberum mentis assequar dominium. Paratum tibi cor meum: fiat voluntas tua. Ecce ego servus tuus, quid me vis facere?

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Propheta es tu? et respondit: non" (Io 1[, 21]).

Expende causam esse, quod Christi Praecursor a Christo Domino [f.8r] Prophetis praefertur, summam eius demissionem, poenitentiamque. Ac proinde tibi persuade, poenitentiae potius humilitatisque actibus esse incumbendum, quam dona prophetiae appetenda gratiaeque supernaturales. Non est certitudo gratiae in vaticiniis reposita; neque omnes qui futura praedixerunt, salutis Regnum ingressi sunt. In poenitentia vero et humilitate magna salvandi spes sita est; imo earum [actus^a] altera clavis est caelestis, altera scala.

^a *Evidenter in transcriptione ob inadvertentiam tale verbum (vel "exercitia") omissum est.*

Non multum ecstases, mentis elevationes, dulcor et sapor devotionis iuvant ad beatitudinem; haec quippe et peccatoribus maximis quandoque conceduntur; sed dolor de peccatis, poenitentiae exercitia mentem in spe roborant, merentur indulgentiam, divinamque nobis conciliant Maiestatem. Fuit Saul inter Prophetas, sed praestantior inventa est Davidis poenitentia, quam Saulis oracula.¹⁵ Inveniri possint homines in vita devotissimi, et miraculis clari, reprobati a Deo; paenitentem nullum, qui non salvetur, reperias. Nempe miracula, devotio, futurorum scientia parit elationem; paenitentia abluit peccata, caelum aperit, Deum lucratur, fovet humilitatem, quae procul dubio in astris collocatur.

¹⁵ Forsitan "oraculum" dici potest id, quod de Davide uti future re Saul praedixit (cf. 1 Sam 24,21). Nillibi tamen rex Saul uti propheta nominator.

2. “Quid ergo baptizas?” (Io 1[, 25]).

Attente stultitiam examina legatorum ad Ioannem sanctum missorum a sinagoga fraudulenta: quam quis non arguat? Putabant illum propriis viribus humanis facere omnia, quae exterius videbant, non Spiritus Sancti vi, quem intus Divum informantem et gubernantem ignorabant habitare.

Ex quo discas Superiorum tuorum, Patrum Spiritualium, Maiorum voces, actiones, consilia, esse Dei opera, a quo excitantur, reguntur, ducuntur, cumque aliquid patrari ab iis admirandi et sancti vides, Deo id adscribe et a [f.8v] dextera Domini factam esse virtutem adverte, lauda, celebra; hominem sine gratia Dei, quasi arborem sine radice, vitem sine succo, instrumentum absque artifice reputans. Praecipue illa, quae a te aguntur, si laudabilia, si probata fuerint, Deo annumerare studeas et velis.

3. “Confessus est, et non negavit” (Io 1[, 20]).

Expende celebrem, fructuosam, et valde necessariam viris spiritualibus personisque Deo servientibus rem esse, ut illa, quae laudabiliter agunt opera, et dona, quae possident, tegant et quantum possunt, oculant.

Hoc divum Ioannem Baptistam facere audis et cognoscis; qui, quamvis se Prophetam appellare et fateri possit, cum aliquid amplius, quam Propheta sit et tamen nihil aliud se ait esse, quam vocem.

Alterum in Divo hoc exemplum veritatis imitandum tibi: quia confessus est et non negavit, hoc est asseruit se nihil nullumque eorum esse, de quibus interrogatus est. Quae veritas tanti momenti apud Deum est, ut ipse Christus Veritatem se appellet, veritatis sibi nomen titulumque usurpet. Atque id non aliam ob causam, quam quod veritas humilitati summopere consentanea et affinis sit; imo (quod Theresia divinitus diva intellexit), nihil aliud est humilitas, quam veritas, et veritas, quam humilitas.¹⁶

¹⁶ Cf. Royo Marin Antonio, *Teologia della Perfezione Christiana*, Romae 1960, p. 733: “L’umiltà é, anzitutto, luce, [...] verità, non bacchettoneria né negazione delle buone qualità che si sono ricevute da Dio. Per questo diceva S. Teresa che l’umiltà é ‘camminare nella verità’” Vide infra Pars IV, Recollectionis in Festis, no. 26.

Tuos igitur defectus, patere omnibus, ne verearis, et quid metuas, vel non audeas illud nunc aliis revelare, quod toto olim coram caelo, mundo Ereboque revelabitur et patebit?

Dominica IV Adventus

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Parate viam Domini" (Lc 3[, 4]).

Sicut Ioannes eo tempore, quo in mundum mundi Salvator veniens ad docendum se accingebat^a, homines, ut pararent viam Domini, [f.9r] et se ad excipiendum Messiam disponerent, excitabat; ita tu teipsum excita, cum ad te idem Dominus sub specie panis et velo latens, appropreat. Para viam Domini, et animam tuam ad excipiendum totius mundi caelique Dominum, anima, dispone. Si enim, cum Regum quispiam, apud Regem alterum hospitaturus est, omnia palatia ornantur, auro, argentove; omnia venuste, et exquisite mundantur, progreditur venienti hospiti obviam longo spatio; longe convenientius est te, Religiose, operam dare, ut adveniente caelesti Imperatore, et omnium Regum Domino ad te, omnia interna mundes, palatium cordis tui, in quo hospitio perfruiturus est, exornes, eique obviam summo desiderio, et affectu procedas.

^a *In ms. est forsitan "sucingebat"; tamen "s" initio est incertum.*

2. "Parate", etc. [ibid.].

In eadem poenitentiae necessitate expendenda perstabis, considerando et proponendo tibi sanctam peccatricem Magdalenam ob oculos, cui quanquam Salvator ipse oretenus peccata dimiserit, tamen illa post eius ad caelos ascensum strictissimam in eremo iniverat poenitentis vitae rationem. Licet enim sciret praeteritos lapsus fuisse sibi condonatos^b, eorumque veniam plenam accepisset, tamen a futuris cavendo poenitentiae rigore sese contra veteris hostis gravissimos insultus armavit.¹⁷

^b *in ms. erronee: "condonatus"*

¹⁷ Cf. infra, P. II, In Festo S. Mariae Magdalenae, Post Sanctissimam Communionem (PSC), no. 62.

Quid tibi agendum existimas? quos poenitentiae, et quam diuturnos actus exercendos? qui quotidianis defectibus poenam tibi accumulas, et forsán idcirco tam frequenter delinquis, quod elapsorum lapsuum exacta poenitentia viam futuris non praeccludas et neglecta praeteritarum culparum satisfactione, imminentibus gravioribus viam sternis. Sicut enim peccatum praecedens insequentis est occasio [f.9v], sic poenitentia post lapsum suscepta, futuros lapsus arcet et propulsat. Et haud quisquam in mundo poterit a relapso cavere, si pro elapsis non digne satisfecerit et ad rigidam veramque et fixam poenitentiam non adiecerit animum. Recte Apostolus se fecisse testatus: “Castigo”, inquit, “corpus meum, et in servitutem redigo” [1 Cor 9, 27]. Quamobrem? ne ad ipsum praeteritae consuetudines peccandi et contracti inveteratique habitus vitiorum revertantur.

Hoc ipsum tibi agendum puta: poenitentiae insiste. Nunquam securus a malo es, nisi illi obstaculum poenitentiae deponas; si poenitentiam neglexeris, revertetur tentatio, peccatum, cacodaemon ad te, assumptis sociis fortioribus ad oppugnandam animae tuae voluntatem; et verendum, ne fiant novissima peiora prioribus¹⁸.

3. Expende, nullam praeparationem tutiorem melioremve, tam ad ipsum Iesum suscipiendum, quam ad dona illius obtinenda, inveniri posse, poenitentia. Docet te istud vox clamantis in deserto divus Ioannes: quem, cum ingens mixtae plebis multitudo et elati supercilii Pharisaeorum Scribarumque greges adirent, ut se ad excipiendum Messiam disponerent, eos ad poenitentiam cohortatus monebat: “Facite ergo ^adignum fructum^a poenitentiae”.

^{a-a} “*fructus dignos*” (BS)

Quare cum tu hodierno sole illum, quem summo desiderio Hebraea gens expectabat, aditurus, suscepturus manducaturusve sis, confuge ad poenitentiam, ut per illam facillimus ad te Salvatori communi aditus patefiat; et ita istius virtutis exercitium apprehende, ut prius mundo, et corpori, quam poenitentiae valedicas: prius emoriaris, quam mortificationem abicias. [f.10r]

¹⁸ Cf. Mt 12, 43-45.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Factum est verbum Domini” (Lc 3[, 2]).

Magni faciebat Ioannes, quod spiritu, et verbo divino impletus, adventum Christi mereretur declamare. Tu, quanti facturus es, quod Verbum ipsum, ipse Deus seipsum, non verba sua, ad te demiserit? Alii perfruuntur mira dulcedine communicantes, alii elevantur mente et animo, atque toto corde absorpti in Deo haerent: no[n]nullis multa e secretioribus Dei arcanis patefiunt; quibusdam visiones apparent, et miri favores hanc ad mensam Divinam exhibentur.

Sed, tu, opta, et hoc unicum optimo a Numine exoptula: ^aUt haec sancta communio, non sit tibi reatus ad pae-nam, sed intercessio salutaris ad veniam^a. Ut causet in te Dominus mutationem sensuum, causet veram, et constantem poenitentiam causet proprium contemptum, abiectionem (nam non es ex amicis primae admissionis, sed peccator) denique misereatur tui, et benedicat tibi, illuminet vultum suum super te, et te via perfectionis inventa regia, communique magnis viris spiritualibus, ducat.

^{a-a} Sunt verba ex Oratione S. Thomae Aquinatis (gratiarum actio post Missam) desumpta, loco tamen “tibi” ibi legitur “mihi”.

2. “Et venit in omnem regionem Iordanis, praedicans baptismum poenitentiae” (Lc 3[, 3]).

Recte poenitentia sacramento Baptismi non confertur, sed baptisma appellatur¹⁹. Sicut enim omnia peccata fonte Baptismatis abluuntur, ita omnes naevi scelerum tolluntur per poenitentiam. Hinc qualiter serpens strictissimum foramen ingressus cutem veterem exuit, ut novam assumat, [f.10v] taliter peccator arc-tissimam poenitentiam complexus, antiquum hominem, hoc est mores improbos, inveteratas consuetudines deponit et novam innocentiae vestem resumit, iuxta illud divi Pauli: “Induimini [...] Iesum Christum” [Rom 13, 14].

Quemadmodum igitur praedicatio Ioannis homines per poenitentiam ad excipiendum Messiam disponebat, hoc modo te

¹⁹ Cf. CCE 980: “Poenitentia ‘laboriosus quida Baptismus’ [...] dictus”.

disponi opus est, isto, quod tibi corde in tuo perorat, Verbo, per poenitentiam ad eiusdem Verbi adventum mortales iudicaturi. Ubi poenitentiae dediti homines laetissimo pectore, serenissimo vultu, illum Iudicem aspicient: nam licet visuri sint peccata sua in conscientia, tamen amplius minime eorum causa suffundentur, erubescuntque; sed deleta baptismo poenitentiae intuiti, mira laetitia exultabunt.

3. “In remissionem peccatorum” [ibid.].

Si Ioannis baptismi lavacrum Hebraeos ad indulgentiam peccatorum obtinendam, aut petendam disponebat; longe efficacius est sanctissimum Domini nostri corpus ad eandem consequendam: ibi servus flumine corpora abluebat, hic Dominus sanguine animas purificat; ibi operabantur verba praedicantis, hic operantur virtutes permanentis in te Christi. Ioannes ad veniam culparum petendam populos mira dicendi gratia et efficacia excitabat, et per fructus poenitentiae consecuturos illam rebatur.

Christus, quem suscepisti, ipse tibi e cathedra cordis perorat, ipse animat ad poenitentiam, ipse dimittit scelera, ipse dat veniam, ipse indulgentiam [f.11r] confert. Quare, ut regratifices tuo Domino, fac dignum fructum poenitentiae et te amore eius, in quibusdam, praesertim proprio iudicio, cupiditatibus pravis, voluntate perversa, mortifices, aliquid de tuo tantae Maiestati condonans.

Dominica Infra octavam Nativitatis

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “^aErant Ioseph, et Maria^a mirantes super his, quae dicebantur de illo” (Lc 2[, 33]).

^{a-a} “erat pater eius et mater” (BS)

Mirabatur Sancta Mater cum tutore Sancto coniuge verba Simeonis et prophetiam de unico Dei et suo prolatam. Tu admirare tuam ineptitudinem et inhabilitatem in spiritu progrediendi. Nam neque aliorum consilia amplecteris, neque ductum divinorum instinctuum sequeris, quoties, vel ad tui abnegationem traheris,

vel, ut aliorum persuasionibus et doctrinis prudentiorum te acquiescas stimularis.

Sed est aliud quod magis admirare^b his omnibus, in praesenti sacra communione: nempe sub orbiculo panis, iam quidem in corpus transubstantiati, incomprehensum Deum Hominem menere: se omnibus distribuere, et tamen integrum esse: ac, quod maioris stuporis est, aequè probis, atque improbis escam fieri.

^b *In ms. erronee: "admirere"*

Tu desideras, et da operam, ut optime paratus suscipias panem caelestem, "omne delectamentum in se habentem" [Sap 16, 20], ac fructuosissime; quod utique tua in voluntate, animoque situm est.

2. "Et benedixit illis Simeon" (Lc 2[, 34]).

En, qua ratione sese, tam divus Iosephus[s], quam sanctissima Prens, imo ipse Deus Iesus coram uno senecione humiliant! et [f.11v] benedictionem expectant^c!

^c *in ms. erronee: "expectent"*

Tu, aliis praeferre te audebis? multum de te tuisque sentire? magni te aestimare et aestimari velle? sensus proprios alteri non subicere? Atqui id hodie docet Iesus Infans cum sua Virgine Matre sese Simeoni et legi Mosaicae submittentes, a qua excepti supernaturali sunt privilegio. Nam scias aliam scalam non esse ad sidera vitaeque aeternae mansionem, quam humilitatem: tantum quippe in altum ascendimus, quam profunde nos aliis subicimus.

Veram igitur pete ab hoc Domino humillimo, cuius corpore perfruiturus es, humilitatem infundi tibi et instillari: qua habita, felix tu actionibus in tuis, felix in vita et in morte.

3. "Non discedebat e^a templo, ieiuniis, et obsecrationibus serviens nocte, ac die" (Lc 2[, 37]).

^a *"de" (BSV)*

Ab hac sancta vidua Vate discere potes orandi perseverantiam, discere orandi locum, discere adiumentum orationis et assiduita-

tem. Propone eam tibi in exemplum, quae in templo orationes fundebat, ieiuniisque eas atque excubiis condiebat et indesinenter precabatur: felicissima talis precatio, vera, non reprobanda.

Nunc vero Deum, in sanctissimo Sacramento degentem, adiens, cum maximis, humillimis multisque precibus adito, et progredere. Nam sicut homines exornant corpora pretiosissimis quibusque vestibus convivium magnatum adituri, ita tibi ornanda est anima ituro ad convivium praestantissimum supremi regum, ad caenam magnam caelestis Patrisfamilias: at quo venustius ornabitur, quam oratione?

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Ecce positus est hic in ruinam, [f.12r] et in resurrectionem multorum”, (Lc 2[, 34]).

Quid audis? Propheta appellat Dominum Principem Pacis, et Simeon vocat multarum ruinarum auctorem, positum in ruinam multorum. Sed recte subiecit, etiam in resurrectionem positum esse, ut intelligas, Christum Dominum venisse in mundum partim, ut aedificet; partim, ut destruat, diruat destruatque ea, quae daemonis opera steterunt; restauret illa, quae Dei manu facta eiusdem astutissimi Ulyssisinfernalis²⁰ astu diruta sunt. Et numquid et angeli non cecinerunt: “In terra pax hominibus” [Lc 2, 14]? Verum, ne putes, omnibus hominibus veniente ad terras Deo-Homine pacem datam esse, subiecerunt, bonae tantum voluntatis hominibus illam concessam.

At tibi, utinam hic Dominus, modo a te susceptus, sit in resurrectionem! ut tuis ex imperfectionibus resurgas, nam est hora iam de somno surgere²¹: sit in ruinam; illa diruendo, quae Orci architectus cacodaemon in corde tuo animoque fabricavit: haec ille destruat, et destructa Spiritus Sancti fundamenta resarciat, restauretque.

²⁰ Auctor comparat daemonem infernalem ad Ulyssesem, qui notus est uti “astuto guerriero” et “autore della frode che rovinò Troia”, i.e. agitur hic de astu “del cavallo troiano, nel quale egli sarebbe stato a capo dei Greci ivi rinchiusi”; cf. De Sanctis G., s.v. *Ulysses*: EI XXXI,V 630632. Cf. Parandowski, op. cit., pp. 255-257.

²¹ Cf. Rom 13, 11.

2. “Et tuam ipsius animam pertransibit gladius” (Lc 2[, 35]).

Sic, Divina Sapientia novit adversa laetis, laeta adversis permiscere: nunc dulcissimo melle perfundit sensus, nunc amarissimum iis ingerit fel; tu causam disce, cur hoc faciat? ne videlicet inter suavia corrumpantur.

Nam sicut sale condimus fercula propter conservationem, ita sapientissimus rerum auctor rectorque amara permutat suavibus, suavia acerbis, mentemque nostram post blandas [f.12v] delicias et recreabiles voluptates, duro afflictionum malleo contundit, ne inficiatur elationis sordibus, si fruatur semper secundis et sub condimento calamitatum diutius, quin continuo, salva, incolumis et incorrupta duret.

Hoc ipsissimum castissima Genitrix et Virgo experta est. Cui Sapientissimum Numen inter festa tripudia dolorum gladiis pectus transverberabat; cuius singula gaudia singuli maerores comitabantur: non quidem eam ob causam, ut animus nescius labis et semper virentissimus condiretur, sed ut firmaretur melius maioremque gloriam in pacis aeternae domicilio ac regione reportaret.

Disce, tu, forti animo esse in adversis, quae sequuntur fugientem hilaritatem, maeroribus; nam brevi post graves tempestates malatiam optatissimam Deus optimus reducet, si noverit eam tibi conducere. Quod si assiduis fluctibus exagitaris, credas id sapientia providentiaque Dei fieri: qui, ne consumaris ab iniquitatibus et in faetore peccatorum pereas, diuscule^a te exercet tribulationibus in iisque tamquam in sale aliquo, animum tuum tenet.

^a in ms. forma inusitata “diutiuscule”

3. “Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes” (Lc 2[, 35]).

Ecce tibi rationem, cur Dominus tempestatibus frequentioribus in hoc mundi salo nos sinit impugnari: et quasi fugiens nauclerus natantes naves, animas nostras sine gratiarum favoniis relinquat, tentationum, tribulationum et maerorum fluctibus involvat, ut experiamur, quid sine illo valeamus, quam constanti animo simus, qui heroes, bellatores, viri. “In tentationibus”, quidam ait, “et tribu-

lationibus probatur homo quantum profecit; et ibi maius meritum existit^b, et virtus melius patescit.²²

^b “*consistit*”

Solent aquilae pullos in aerem sublevare et inde dimittere, ut propriis alis volare discant. Hoc facere Parens noster Deus nobiscum [f.13r] consuevit. Portat nos gestatque suis manibus, ducit, sustentat; et in momento inopinate relinquit dimittitque, ut ipsi currere discamus: sicut facit pater vel nutrix cum infante, quem gressus figere docens, nunc dextra ducit, nunc bacillum tradit, ut fulciatur; et demum etiam hoc accepto, sine ullo ductore, sine sustentaculo ambulare iubet.

Sed docet praefatus religiosissimus vir, quid in talibus derelictionibus agendum sit, ad spem et orationem cohortans. “Non debemus,” ait, “desperare, cum tentamus; sed eo ferventius Deum exorare: quatenus nos in omni tribulatione dignetur adiuvare; qui utique secundum dictum Pauli, talem ‘faciet [...] cum tentatione provenitum’, atque tribulatione, ‘ut possimus^c sustinere’ (1 Cor 10, 13)”²³

^c “*possitis*”

Dominica Infra Octavam Epiphaniae

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Et cum esset factus annorum duodecem” (Lc 2[, 42]).

Cum audis Iesum duodennem cum sanctissimis parentibus Ierosolymeum templum petere, admirare pietatem et considera tuos mores, actus statumque similis tuae aetatis. Tunc tu Deum offendere incipiebas, tunc protervae iuventuti frena solvere, tunc in omne malum scelusque ruere: o quam contrarius Christo! Duodecimus vitae annus Servatoris tui stupendae pietatis exempla attulit; tibi cuiusvis improbitatis initium dedit.

²² Thomas à Kempis, *De imitatione Christi* (ICK) Romae 1925, p. 36 (l. I, c. 13, §29). Verba allegata in margine citantur.

²³ Thomas à Kempis, op. cit. pp. 35-36, (l. I, c. 13, §27). In margine citantur.

Imo hos reliquos in domo Dei annos qualiter consumis? quam tepide! oscitanter! insolenter! Vide, ne, dum veste religiosa Iesum videris imitari, moribus latronem, peius quam saecularem repraesentes. Status religiosus neminem salvat, sed vita religiosa.

Audisti forsitan damnatum illum militem, qui Religionis cuiusdam institutum amplexus habitum militarem cum religioso, non habitus commutavit; ac proinde post mortem in cauda equi vestem religiosam referens ex inferno comparuit.²⁴

Superi avertant, ne tu [f.13v] si nomine tantum, non re simul religiosum egeris, si a saecularibus consuetudinibus malis non recesseris, si tuae vocationi non responderis, similem exitum infelicissimum habeas.

2. "Requirebant eum inter cognatos, et notos" (Lc 2[, 44]).

Non potuit castissimus Iosephus cum sanctissima Virgine coniuge Puerum Iesum invenire inter amicos, familiares sanguineque iunctos. Neque, tu, eundem invenies in confabulationibus, curiosa lectione, mundo, plateis, cogitationibus a tuae vitae genere alienis et saecularium conversatione.

Audi enim quid dicat Hipponensis Praesul, et Doctor Augustinus, qui ibidem hunc Dominum multo tempore quaeritabat: "Circuivi", ait, "vicos et plateas civitatis huius mundi, quaerens te," (Deus) "et non inveni: quia male quaerebam foris, quod erat intus. [...] Mecum eras, et tecum non eram: ea me tenebant longe a te, quae esse non poterant, nisi in te"²⁵.

Intus est Deus quaerendus; domi in continuis mortificationibus, non foris inter vanas oblectationes. Nam quidquid curae demum in Deo reperiendo consumas, in cassum abibit, nisi eum inquirendo te mortifices. Scis ubi reperitur Deus? ubi homo relinquitur. Scis ubi Christus invenitur? ubi propria voluntas amittitur, mortificatur, mactatur.

²⁴ Non potui invenire ullum fontem litterarium in quo daretur confirmatio huius eventus; nescitur de quo religioso e milite facto exaplm hic datur.

²⁵ Augustinus, *Soliloquia*, c. XXXI, l. 4 : *Meditationes, Soliloquia et Manuale*, LugduniParisiis 1861, pp. 155-156.

3. “Invenerunt eum^a in templo sedentem in medio doctorum” (Lc 2[, 46]).

^a “illum” (BS)

Ecce tibi quaesitus triduo Puer sanctus, Puer caelestis, tandem in templo invenitur: hic, hic illum quaere etiam anima mea.

O si frequentior templa adires, saepius perditum Iesum in iis invenires! Quando tibi illius praesentia suavis subtrahitur, ubi est, praeter templum quaerenda; in quo semper praesens est corporaliter? Affligeris internis externisque molestiis; templum pete, consolationem referes. Indiges ope Dei tuis in negotiis, idem adeas; et aderit ibi, qui tibi opituletur. Et nunc ad sanctuarium eius propera, ingredi, ibi a te reperietur. [f.14r]

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Stupebant autem omnes” (Lc 2[, 47]).

Quid stuporem movebat doctoribus? quid admirationem, qua in Christo defixi erant? Prudentia et sapientia illius. At qui, o anima mea, maior Dei prudentia vix esse potest, quam coniungere homini Deum et utrumque homini peccatori, qualis tu es, dare; non stupes tamen hanc sapientiam, non admiraris, non extollis.

Mirabantur Israelitae, cum e capite Moysis, Deo collocuti, quasi cornua prominentia²⁶ cernerent. Tu, non miraberis, non Moysi Deum colloquentem, sed tecum in corde tuo disserentem, tibi immanentem; et non veneraberis? Timebat Hebraeus populus sermonem cum Deo habere et aiebat: “Loquere tu”, Moyses, “nobis, et audiemus; non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur” [Ex 20, 19].

Verum ad te Hebraei populi Rex blande amiceque intrat, deposita Maiestate, in specie panis, in parvo orbiculo. O bonitatem!

²⁶ Cf. Ex 34, 30: “videntes [...] cirbytan [Italice: raggiane] Moysi faciem”, secundum versionem litteralem verbi ‘qaran’, quasi revera “crnua” e capite Moysis prominerent (cf. nota ad Ex 34, 29 in *La Biblia di Gerusalemme*, 1980). Quod videre potest in famosa statua Moysis a Michelangelo sculpta.

o stuporem! o admirationem! Loquere illi, non metuas et quodcumque docuerit te, ad unguem serva.

2. “Nesciebatis quia in his, quae Patris mei sunt, oportet me esse?” (Lc 2[, 49]).

En duodennis Puer, iam sese recollegit in tanta aetatula, quam ob causam in mundum venerit; iam sollicitus est de adimplenda Patris voluntate.

Et tu refrica tibi mentem, quamobrem Religionem sis ingressus; priora proposita vitae morumque emendandorum commemora, revoca tibi que persuade, nobilissimam esse maximamque perfectionem, divinam voluntatem peragere seseque illi conformare.

Haec est omnium divorum, Patriarcharum, religiosorum via tritissima ad caelum. Abrahamus [s²⁷] enim filium Deo immolare ad nutum eius voluit. Tu exemplum illius secutus aliquid eidem Domino immolare debes. Egressus [f.14v] Abrahamus[s] e terra patria ad vocem Divinam, omnes suos reliquit.²⁸

Tu quoque egressus oris natalibus in oram quam Spiritus Sancti digitus per religiosam vocationem demonstravit tibi, tuos malos habitus et quasi consanguineas sociasque passiones desere atque in monte Moria, hoc est Religione, Isaacum tuum unicum, unicam, inquam, voluntatem tuam uni Numini optimo potentissimoque consecra, dedica, immola; et in omnibus iuxta doctrinam aeternae sapientiae, sive actionibus, seu propositis dic: “Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra” [Mt 6, 10]. Fiat, Domine, voluntas tua mecum omni momento, hora, die, et aeternitate.

3. “Et erat subditus illis” (Lc 2[, 51]).

Celsissimam obedientiae virtutem te nunc docet Christus, non verbis prolixis, sed compendiosa exemplorum doctrina, quando eum voluntati parentum subiectum esse contemparis. Plus

²⁷ Nomen “Abraham” retinetur in *Biblia Sacra Vulgatae* editionis in forma hebraica, et uti tale est verbum indeclinabile.

²⁸ Cf. Gen 12, 1-5. 22, 1-12.

ego hic stupeo, Iesu, te submisso Iosepho[s] obedientem, quam admirabili verborum et scientiae vi doctores Israeliticos convincentem. Quid enim est stuporis, quod sapientissime disceptaveris, cum aeterna Sapientia sis? Sed quis mirari nequeat, te caeli Dominum, parentibus, Deum, hominibus obtemperare, sponte subiici?

Agnosco, mi Iesu, praestantiam virtutis obedientiae, et necessitatem ex te. Necesse enim fuit ut parentibus obediret is, qui postea carnificibus suis paruit et cui totus mundus obtemperatus erat. Quod si eum homines vicini vel cognati Matri Virgini patrique existimato Iosepho rebellem advertissent, malo esse spiritu circumventum, hypocritam et fastuosum potuissent suspicari. Verus enim omnis sanctimoniae testis est et argumentum obedientia. [f.15r]

Dominica II Post Epiphaniam

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae" (Io 2[, 1]).

Magnus et celebris actus nuptiarum apud mortales habetur, ad eumque maxima sese diligentia praeparant, exornant, vestiunt.

Te hodie immortalis Sponsus ad nuptias invitat anima mea: ad nuptias caelestes, in quibus convivium, omnia mortalium convivia superans, instruitur: quippe illius cibus ipse Deus est. Age vestem, ocius assume decorem^a decorae humilitatis. Nullus enim his in nuptiis caelestis Domini acceptior ornatioque comparere potest, quam quem humilitas vestiverit: nullus hac sine toga pretiosissima ad hoc convivium admittitur. Absque hac cave anima mea solennem nuptiarum actum adire, ne pellaris cum dicto: "Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?" [Mt 22, 12].

^a in ms. erronee: "decoram"

2. “^aEt erat ibi Mater Iesu^a” (Io 2[, 1]).

^{a-a} *et erat mater Iesu ibi*” (BS)

Felicem se sponsus hic existimaret, cuius desponsationi regum aliquis, aut aliqua reginarum adesset. Qua de causa felicissimi fuere illi neosponsi Canenses: quorum coniunctionis solennem diem ipsa reginarum Regina, quamvis nondum cognita omnibus, regumque Rex celebravit.

Tu, cum ad nuptias Iesu, ad sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia et futurae gloriae caelestis^b nobis pignus datur,²⁹ accedis, scito in eo Regem Reginamque Caeli te reperturum. Nam ibi Filius per essentiam, Mater per intercessionem aderit. Ergo da operam, ut in praesentia caelestis Imperatricis Divorumque [f.15v] caelitem ea veneratione et animo cibum aethereum suscipias, ut agnoscat te non frigida voluntate et mala praeparatione Nuptiarum Iesu convivium adivise.

^b *om. “caelestis”*

Nunc igitur mentem tuam recollige, et appara: nunc adverte qualiter ad sacram mensam te gesturus sis. Duobus ad hoc maxime indiges: desiderio communicandi et puritate. Puritas consistit in emundato ab omni imperfectione et cogitatione a praesenti actu aliena corde. Desiderium in ardore et amore summo, quo erga hoc Sacratissimum Sacramentum anima tua flagrare debet.

3. “Vinum non habent” (Io 2[, 3]).

Considera, quam sollicita haec sancta Mater est de aliena inopia; quam, quasi suam esse reputans, dicit: “Vinum non habent”.

Et te sollicitam decet habere curam, tam tuae animae, quam proximi, et, cum pro teipso, tum pro aliis, vinum virtutum, quorum suavissimus odor est, quae laetificant cor hominis atque Dei,

²⁹ Antiphona ad Magnificat in Officio Divino pro sollemnitate SS.mi Corporis et Sanguinis Christi (Ad II Vesperas) : *Liturgia Horarum iuxta ritum Romanum* (LH) III, Città del Vaticano 1972, p. 502.

a Christo Iesu, virtutum Domino postulare. Ne vereare itaque cum summa confidentia sanctissimae Matris secutus exemplum necessitates animae tuae et aliorum aperire coram Rege caelesti et magna fide rogans virtutes gratiasque ad salutem necessarias dicere: “Domine caeli et terrae ditissime, vinum non habemus: et ego et alii N.N. proximi mei suavissimo virtutum latice destituimur: exsiccati sunt fontes et putei cordium nostrorum, vineae succisae. Utere ergo tua liberalitate, et aquam lachrymarum, quas ad te dona caelestia postulando fundimus, in suavissimum [f.16r] nectar converte. Vasa nostra, id est animas, vino praestantissimo imple, ut saltem in fine nuptiarum, hoc est, vitae tibi caelestibusque convivis tuis suavem potum virtutum propinemus, ustumque^a palatum recreemus. Amen”.

^a est substitutio hypothetica pro evidenti errore in ms.: “urumque”

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Nondum venit hora mea” (Io 2[, 4]).

Tempus faciendi miracula hic intellige; quod quidem dicit nondum venisse Dominus, non ideo quod faciendorum miraculorum assignatum spatium haberet, extra quod nihil signi supernaturalis posset edere, siquidem et in cunis iacens potuit inaudita mira patrasse et reapse patravit, quando daemonis, ne responsa darent, os praecludit eaque pepulit e statuis statuis³⁰. Sed ideo haec dixisse Dominum intellige: quod quamvis valeret, non vellet tamen eo tempore iam suam omnipotentiam, et deitatem demonstrare.

Hinc disce: si tibi in hac sacra Communionem et alias suavitas cibi spiritualis atque dulcedo denegatur, non idcirco id fieri, quod sanctissimum Domini sanctissimi corpus omnes caeli suavitates, delicias et sapes non habeat, sed propter tuum robur et virtutem probandam, nondum hora venit, ut caelestibus deliciis affluas, et satius tibi magisque meritorium est siccitates cordis et mentis

³⁰ Unica similis apocripha narratio: “...cum... Maria cum infantulo templum [Aegyptium] fuisset ingressa, universa idola prostrata sunt in terram, ita ut omnia convulsa iacerent penitus et confracta in faciem suam”, in: *Vangeli Apocriphi*, ed. G. Bonaccorsi, Firenze 1948, p. 200: *Lo Pseudo-Matteo*, XXIII.

experiri, quam sensibili devotione affluere nectareque caelesti suavissimo potari.

2. “Implete hydrias aqua” (Io 2[, 7]).

Non est dubitandum quin aquam cordis tui, hoc [f.16v] est lachrymas, in ^amerum merum^a Dominus conversurus sit, si tantum illa hydrias impleres; si tam copiosas effunderes, ut peccatis tuis sufficerent abluendis. Si denique cum rege peccatore et more poenitente, lavares per singulas noctes lectum tuum et lachrymis stratum tuumc rigares³¹, tunc profecto dulcescerent fluctus cordis tui; et arida eiusdem terra singulares Virtutum fructus produceret.

a-a Dum “merum” est vinum purum, “merum merum” est evidenter superlative: vinum purissimum (si unum “merum” est nomen adiectivum: purum). Sic e.g. legitur in Auson. epigr. 20 de Meroe anu ebriosa: “Potare immixtum sueta merumque merum”. Ergo non est erronea repetitio verbi.

Solenne enim est, ut quas spirituali homini undas amara peccatorum recordatio elicit, eas in suavissimum nectar divina bonitas convertat et ingens in animum dulcedo illabatur.

3. “Quodcunque dixerit vobis, facite” (Io 2[, 5]).

Quemadmodum ad perficiendum hoc miraculum Canense discipulorum obsequium, et obedientia requisita est, ad quam illos Mater sanctissima, intellecta omnipotentis Filii sui voluntate, hortatu suo stimulavit; ita ad omnia opera, quae divina gratia in te ac per te actura est, ad omnes gratias, quas tibi summus Dominus est collaturus, requiritur tuae voluntatis consensus, tua concurrentia et cooperatio. Quid enim ille per te boni efficere potest, si tu, ordinationi illius, nutuique resistas? Quid tibi demandare, committere, inspirare, si ad parendum non sis dispositus, et exequendum?

Restat ergo, ut, si caelestibus nuptiis gaudere velis, discas tuam voluntatem illius conformare; sique regnare cum illo optimo Numine perenni aevo, illo in Regno, quod paratum est a Patre

³¹ Cf. Ps 6, 7.

aeterno suis mancipiis, necesse est, ut hic illi pareas et obsecundes, serviasque ferventissime.

Multi propter voluntatem propriam gratia exciderunt; multi e contra e magnis scelerum abyssis ob conformationem et obedientiam emerserunt, beatoque portu potiti sunt. Aequae enim iustae vitae aeternae [f.17r] domicilio, quod in Saule probatum, ostensumque est³², excluditur, nisi pareat; atque peccator vitam, et caelum acquirit, si obtemperet. Siquidem nemo potest salvari sine seipso.

Dominica III Post Epiphaniam

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Et ecce leprosus veniens, adorabat eum" (Mt 8[, 2]).

Si tantum desiderium fuit viro illi leproso consequendae sanitatis, ut, quamvis infirmitate gravi oppressus, non gravaretur quaerere et adire Dominum medicum^a caelestem; quanta aviditate, tu, es festinaturus ad medicum animae tuae et medicinam saluberrimam, probatissimam medicinam, inquam, medicinarum animae tuae sumpturus, in sacratissima Eucharistia contentam, qui peiore lepra spirituali, tot scilicet imperfectionibus et peccatis, infectus es.

^a evidenter per inadvertentiam repetitur hic superfluum: "medicum"

Sed vide, qua animi submissione, qua reverentia, hic morbidus homo accedat Christum: adorat illum, ut doceat adorationem cultus patriae, praesertim hoc tuo in adventu ad Dominum, Regi universorum exhibendam. Et sicut ille non prius orat quam veneretur; ita tibi attendenda est corporis compositio antequam orationem fundere incipias. Si enim turpe, inurbanum, impolitum, barbarumque est reges saeculi absque ulla reverentia et veneratione accedere, longe turpius et reprehensibilius est, maiestatis infinitae, potentiaeque Dominum irreve[re]nter adire; qui licet corporeis oculis non usurpetur, in animo tamen sua praesentia effingenda et statuenda est.

³² Cf. 1 Sam 15, 1-26; 31, 16.

2. “Domine, si vis, potes me mundare” [ibid.].

Considera sanitatem, bona fortunae, aliaque eiusmodi sub [f.17v] conditione esse expostulanda, quod tibi leprosus iste demonstrat, quando purgari a lepra volens submittit sese domino placito, dicendo: “Si vis”. Leprae tamen animae curatio et gratiarum ad salutem necessariorum donum atque largitio non conditionaliter, sed instanter expetenda est; imo etiam vi precum extorquenda, iuxta monitum Salvatoris apud Evangelistam: “Pulsate, et aperietur vobis” [Mt 7, 7]. Scilicet, sicut fores bis terque pulsantur, cum subito non aperiuntur in causa urgenti, ita tibi continuo supplicandum, petendum instandumque est, ut, si forte Dominus gratiam tibi suam maxime necessariam, vel ad vitae emendationem, vel ad maiorem perfectionem^b [?] consequendam impertire differt consequendam impertire differt, assidua orationis pulsatione eum cogas, ut tibi succurrat, opem ferat, mutet mores tuos, spiritum rectum innovet in visceribus tuis. Regnum enim caelorum vim patitur et violenti rapiunt illud, expugnantque.

^b *substituitur pro: “emendationem” (repetition erronea e versu praecedenti)*

3. “Si vis, potes me mundare” (Mt 8[, 2]).

In hunc modum precabatur leprosus ille homo: medice optime Iesu mi, ut illum sanitati restitueret^a. Sed mihi longe aliter exor-dienda, formandaque est oratio; dico itaque et oro cum lachrymis: Domine, etiam si nolis, debes me mundare. Nam, si non venisti salvare iustos, sed peccatores, cur me in tantis sceleribus tam diu, tam turpiter faetere et persistere sinas? Si te flexit leprosi oratio sanitatem corporis expostulantis, multo magis ac aequius acquiescere debes precibus meis, qui animae sanitatem a te exposco. Si claudos caecosve et aliquando etiam sine precibus, tam per te, quam tuos per discipulos sanasti, iustius est, mi animae meae medice Iesu, ut me tibi ex intimis [f.18r] praecordiis vere supplican-tem sanes.

^a *in ms. erronee: “restitueres”*

Illi ambulare non poterant ob ereptum gressum in mundo et idcirco illorum misertus es; at ego non potero ingredi ad caelum, nisi dirigas gressus meos in via tua. Illi nequibant lumen solis et facies mortalium ob caecitatem contemplari, quapropter a te sanati sunt, ut possent recreare visum rebus conditis; sed ego, nisi mihi visum restituas, nisi me illumines spiritu caecum, tua visione, quae maxima poenarum est, nequibo perfrui, et faciem Patris tui immortaliumque spirituum considerare caelestibusque recreari. Longe mea causa, longe aequior oratio, longe maior necessitas, quare velis, ut ego saner, ut munder, ut illuminer. Quae enim tibi utilitas in sanguine meo, dum descendero in aeternam corruptionem?³³ quem fructum habebō passionis tuae et redemptionis meae, si redemptus per te ob mea scelera condemner et libertatem aeternam rursus amittam?

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Vide, nemini dixeris" (Mt 8[, 4]).

Prohibetur leprosus beneficium acceptae sanitatis provalere, non aliam fere ob causam, quam, quod nondum omnibus omnipotentiam divinitatis, et magnitudinem virtutum suarum Christus patere vellet.

Ita facere te deceat, gratias ut in sanctissima Communione acceptas occultes, nec cuivis incaute et minus prudenter manifestes iuxta illud Religiosi Viri monitum: "Non omni homini reveles cor tuum, sed cum sapiente et timente Deum age causam tuam"³⁴.

Magna quidem virtus est et debita actio inspirationes, favores, illuminationes aliaque non absimilia patefacere; sed cuique obvio cor suum effundere, aut incautae confidentiae, aut parvae prudentiae signum est. Patent suo tempore etiam non provalata Dei mira, quia nihil est occultum, quod non [f.18v] reveletur.³⁵

³³ Cf. Ps 29, 10.

³⁴ Thomas à Kempis, op. cit. p. 30 (l. I, c. 8: *De cavenda nimia familiaritate*, §1.)

³⁵ Cf. Lc 8, 17; Mc 4, 22.

Tu modo vide, nemini dixeris quas tibi Dominus hodie imperitus est illuminationes, ne vel elationis cogitatio in animum tibi subrepat, vel gratias tibi collatas divulgando magni fieri velis et reputari. Praestat demum digna gratitudine potius Numen pro praestitis favoribus afficere, quam eos divulgare.

2. “Ostende te” [ibid.].

Contraria priori puncto meditare, favores divinos, beneficiaque esse revelanda: sed cui? Sacerdotibus. Scelus est ingens occulere magnalia Dei; periculosum est non manifestare suam conscientiam; partim ne decipiamur, partim ut doceamur. Ideo quippe constituti sunt a Deo in eius Ecclesia sapientes, ut illi dignoscant lepram a lepra, iudicent, consulant, informent. Quibus non credere spiritum suum, vel diffidentia, vel praesumptio, vel vanus timor, vel deceptio est.

Nam sicut illi, qui aliquo duce viam faciunt errare non possunt, ita in via spirituali, qui ductu aliorum nituntur et consiliis gubernantur, haud decipi possunt.

Cogita ergo te esse ignarum spiritualium et agnosce, ac difficili lubricoque perfectionis tramite, ex quo multi sine ductoribus aberrarunt, ne praesumas iter absque duce facere; sed te illius consilii, monitis, iussibus, tanquam cassus lumine sis, duci permittas.

3. “Offer munus” (Mt 8[, 4]).

Iubet leprosum Dominus, ut pro recepta sanitate munus offerat. Tu a tot tantisque animi morbis in purissimo sanguinis Christi, saluberrimoque balneo purgatus num de re gratificatione non cogitabis?

Oportet te munus ei offerre poenitentiae: Primo, ut des operam, ne vel minimas maculas anima tua amplius [f.19r] contrahat. Secundo, ut pro virili et gratia ad id tibi concessa, veterum Patrum in agenda poenitentia fervorem, normam, spiritum, constantiam sequaris.

Alterum munus offeras gratitudinis necesse est: hoc enim sublime beneficium Communionis non nisi sola gratitudine potest compensari.

Gratias illis referimus habemusque, quorum pane aliquando ex gratia vescimur. Deus, cum pane caelesti te refecerit, an ingratus ab eius mensa abibis?

Dominica IV Post Epiphaniam

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Et ecce motus magnus factus est” (Mt 8[, 24]).

Considera illud naufragium fluctusque marinos surrexisse ad probandam fidem discipulorum.

Quod tecum pariter factum esse, vel fieri futurumve existimes; credasque procellas illas et tumultus, qui animo exoriuntur, sive Orco excitante, sive te ipso, Dei nutu providentiaque fieri ad probandam tuam in virtutibus divinisque servitiis constantiam fiduciamque. In mari enim continuo, hoc est vita hac misera et calamitosa versamur; tempestatibus tribulationum, tentationum fluctibus, procellis maerorum non possumus ullo modo subduci, neque carere debemus.

Nam sicut nautarum virtus, scientia, labor in evitandis superandisque tempestatibus agnoscitur; ita divini famuli amor erga Deum, fortitudo prudentiaque in perfringendis adversorum fluctibus probatur.

Quod declarans David et se quoque similiter probatum asserens ait: “Domine, probasti [f.19v] me, et cognovisti me; tu cognovisti sessionem meam, et resurrectionem meam” [Ps 138, 12]. Quasi diceret: Permisisti Deus sapientissime variis me tentationum calamitatumque fluctibus exagitari et quandoque adjuvisti gratia tua, ut iis resisterem; quandoque me dereliquisti, ut propriis tantum viribus sustentarer; quandoque etiam sivisti, ut paterer naufragium, peccarem, sed rursus post naufragium, post lapsum me erexisti: cognovisti itaque vires et nervos animi mei, quam debilis et fortis sim, quantum stare et labi possim probasti, expertus es.

2. “Ipse vero dormiebat” [ibid.].

Saepe id accidere spiritualibus personis Deo impense famulari enitentibus expende, quod derelictiones summas patiantur et non

aliter, quam navis in mediis procellis a nauclero relicta, a De[o] deserti esse sibi videantur. Quod amicus Numinis summus Hebraeus Rex conquestus canit: “Quare me dereliquisti^a, et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus?” (Ps 42, 2)

^a “*repulisti*” (BSV); verba “*quare me dereliquisti?*” *inveniuntur in Ps 21, 2*

Non tamen hac in viduitate nobis intellecta penitus totaliter a nobis abscedere pientissimus Dominus solet, sed dormire se fingit, ut nos propriis viribus ob maiorem meritorum cumulum pugnare doceat. Ita divae Catharinae Senensi insigni famulae suae conquerenti amicabiliter, ubinam in summis tentationibus et cur ab ea abesset, respondit: se in corde illius fuisse et permisisse quidem eam a cacodaemonibus oppugnari propter meritum constantiae et fortitudinis experimentum, sed labi ad ignominiam et condemnationem non non sivisse³⁶.

3. “Domine, salva nos, perimus” (Mt 8[, 25]).

En praesentissimum remedium, in periculis, tentationibus, maestitia, adversis, discipuli Iesu periclitantes in mari [f.20r] tibi porrigunt et submitunt: Orationem. Vult Deus exorari, ideo permittit nos tentari, affligi, oppugnari. Miles gladio et vario telorum armorumque genere hostem invadentem, vel fugat, vel sustinet. Dei servus precum vi resistere debet hosti tartareo. Sic vir secundum cor Dei se fecisse testatur: “Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me” [Ps 119, 1].

Non igitur succumbas primo statim, aut millesimo impetui hostis animae tuae, sed quamdiu te oppugnare non desistit, tamdiu illi resistas, etsi tota vita tua. Frequentiorem cum victoria luctam frequentior laurea sequitur; maiorem, maior. Aderunt tibi, si petieris divina auxilia: dormire Iesus se simulavit, cum te infesta-

³⁶ Cf. S. Caterina da Siena, *Breviario di Perfezione*, Firenze 1942, p. 238 (c. 20, § 10): “colloquio tra Gesù Cristo e s Caterina”) diceva: ‘O dolce e buono Gesù, e dove eri tu quando l’anima mia era in tanta afflizione?’ Rispondeva il dolce Gesù, Agnello immacolato: ‘Io ero presso di te...’

ri permisit; dormit ille, quoties tu vexaris, ideo potenti, humili, assidua oratione ad ferendum suppetias excitandus est. Mergeris miser et in profundum barathri tuis iam traheris sceleribus; cur ergo non succlamas: “Domine, salva me, pereor”.

Naviculam tui cordis hodie conscensurus est, ne dubites te ab eo dirigendum, iuvandum, salvandum.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Tunc surgens, imperavit ventis, et mari” (Mt 8[, 26]).

Tantam scio tuam esse, Iesu, potentiam, ut in momento omnem a me spiritus angorem auferas et quietissimam malatiam turbato et afflicto animo restituas; idque ideo facis, quod me nimis timidum ad has tempestates sustinendas et debilem ad earum vim perfringendam [agnoscis][?]. [f.20v] Sed tunc maxime sentio redditam animae meae quietem, cum ingrederis cubiculum, sive hospitium mei pectoris, placidissime pacis Princeps. Agnosco tuam bonitatem, qui, ne actus tempestatibus corruam, tempestive manus mihi supponis.

Attamen, Domine mi, sciens summi meriti esse tibi que arridere valde, si in derelictione quavis fortem et immutatum animum geram, desidero quandoque ob gloriam tuam esse derelictus, ut magis magnificeris tu et ego humiliter sub potenti manu hostium meorum. Dispone igitur omnia circa me suaviter prudenterque. Scis cum tentatione facere proventum³⁷: scis quando ventis imperandum est et mari, ut fiat in animo tibi subiectissimo, in regione tibi subditissima legique tuae et consiliis evangelicis obtemp[er]are paratissima, quies et tranquillitas.

2. “Porro homines mirati sunt” (Mt 8[, 27]).

Considera illius maris incolarum mentes stultissimas: mirabantur Servatoris mundi miracula et stupebant; non tamen ea praedicaverunt, neque eum Filium Dei, verumque Messiam professi sunt; quin imo petierunt, ut exiret e finibus eorum³⁸.

³⁷ Cf. 1 Cor 10, 13.

³⁸ Cf. Mt 8, 34.

Maius tecum hodie apud te idem Omnipotens Homo-Deus miraculum patravit, cum sese tibi cum humanitate et divinitate simul in cibum porrexerit et vivus integerque mansit. Quid igitur ages? num cum illa amente turba admiraberis tantum hunc et non extolles vicissim? num petes, ut exeat a te potius quam maneat apud te, ut illum laude et gratiarum actionibus cohonestes?

Indignus quidem eras tam admirandi et potentis Domini adventu, multo magis habitatione indignus es. Verum tamen supplicans ei, ut te inhabitet dic: "Mane mecum Domine et me illustra lumine; pulsa mentis caliginem, pectus reple dulcedine. Amen". [f.21r]

3. "Qualis est hic?" [ibid.].

Quaeris, qualis est hic, quem in sanctissima Eucharistia suscepisti? Est vivus, immortalis, fortis, dulcis, invincibilis: est bonus, misericors, clementissimus, maximus: est placidus, benevolus; sapientia, charitas, veritas, et omnis vita atque omne bonum.

Pinge tibi et finge in animo aurum, argentum, lapides pretiosos, gemmas omnes mundi caelique divitias ac delicias; mundum cum omnibus creatis; caelum, cum omnibus angelis, beatisque. Haec omnia hic superat Deus, qui tibi in escam spiritualem cessit: verus Deus et verus homo. Iste est, qui te creavit; iste est, qui te redemit; iste est, qui te iudicaturus est. Denique si saporem in hoc sumpto inquiris, suavissimus est: sensissis hanc suavitatem, nisi felle peccatorum amaresceret cor tuum.

Plura non potes, nec salutare tibi est de ipsius qualitate, quantitate, essentia indagare, scitari, meditari. Humiliter potius te coram ipso, uti canis coram Domino tuo submitte, micas gratiarum et gloriae postulans, non maiestatem explorans. Quia scrutator maiestatis opprimitur a gloria, quod sacrae Literae loquuntur; humilis vero gratiam, scientiamve obtinet multam: multa intelligit, sapit, assequitur ipsumque Deum apprehendit.

Dominica V Post Epiphaniam

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Seminavit bonum semen" (Mt 13[, 24]).

Ita sane est: seminavit, non bonum, sed optimum semen [f.21v] caelestis Paterfamilias in agro suo, hoc est in corde tuo et anima. Quoties enim sacram Communionem adivisti, toties aliquid inseruit boni instinctus, luminis gratiae, animo tuo.

At quem fructum retulisti? qua segetum laetissimarum copia, o ager aride, incolte, infaecunde! Agricola tuum recreasti? quoniam, cernit ille inutiles lappas, spinas, lolia, latissime latissime^a suo in agro, quem pretio sanguinis comparavit, et eodem sanguine saepe saepius irrigat, diffundi; et tristissimus, instar Coloni agrum suum infrugiferum inspicientis, et deplorantis, conqueritur amare inquires: "^bQuid debui vineae meae facere, et non feci?" [Is 5, 4] excolui et spinas gignit; optimum semen ieci et infructuosa herbarum turpium monstra producit; emundavi superficiem illius, rigavi, composui et en quot urticas (vitiosas actiones intellige) attulit: immundas cogitationes! velut vepres acutissimos, quibus adeo pungor; ne dicam torqueor!

"repetitio, uti videtur, non erronea, sed pro effectu magis superlativo; ^{b-b}"Quid et quod debuit ultra facere vineae meae, et non feci ei?"(BSV)

Spinis caput meum terra pupugit, sed has iussi, ut germinaret, te virtutibus abundare, quae instar quorumvis fragrantissimorum florum me recreant et tu scates vitiiis innumeris sceleribusque, quae me, plus quam sentes, cruciant, pungunt, lacerantque.

Appone, anima mea, manum et applica omnem curam ad erudendam hanc malorum fructuum, et germinum multitudinem, et caelicum, sive sponsum, sive agricolam, precare: ne te plus aequo^a tam inutilibus, imo venenosis herbis scatentem abiiciat et relinquat, sicut solet iratus agricola agrum infecundum relinquere, nec amplius excolere. [f.22r]

^a"plus aequo" significat: "plus quam aequum est" (Livius)

2. “Cum autem dormirent homines, venit inimicus ^b, et superseminavit zizania” (Mt 13[, 25]).

^b *add. “eius” (BSV)*

Duo tibi his in verbis expendenda sunt:

a. Somnum spiritualementem, sive otium, sive acedia ille sit, multarum imperfectionum et culparum causam esse. Nam sicut agricolae laborioso semper agri virent, pullulant, fructum ferunt, contra negligentis deserti iacent et innumeram inutilium herbarum copiam proferunt, ita homini spirituali profectum in omni virtutum genere amanti viget anima, viret mens et magni uberesque fructus crescunt: e contra somnolento et tepido non modo nihil boni in mente ac corde versatur nasciturque, sed etiam haec utraque multis imperfectionibus, quin peccatorum enormium sordibus inficiuntur. Excutiendus itaque tibi acediae somnus, excutiendum otii iugum est, et continuo vigilandum si profectum animae amas, et fructus sacrarum Communionum, convivique Dominici vis spectare.

b. Expendendum tibi est: tunc vel potissimum daemones nobis insidias tendere, nosque ab iisdem capi, cum nos otiosos vident et quodammodo dormientes. Nec aliam esse cuiusvis peccati causam praeter otium: laboriosos enim et suo profectui invigilantes, tot sanctorum Patrum testimonio timet hostis tartareus accedere. Cum vero ab honestis et sanctis occupationibus mentem avertimus, illico nobis cogitationum malarum semen iniicit, et sibimet in agro Domini caelestis improbus stygis colonus seminat. Cave sis tibi ab otio, cave et Dominum in hac sacra Communione ad exemplum Antonii magni Ascetarum speculi³⁹, ora, ut e corde tuo acediam extirpet stimulisque amoris sui ad labores te excitet salutare. [f.22v]

³⁹ Videtur quod auctor hic de S. Antonio Magno (250-356) loquitur, “definito da S. Atanasio come il fondatore dell’ascetismo”; cf. Scaduto Mario, *Antonio Abate*: ECat I, 1534. Cf. etiam: Chelmsicki Zygmunt, *Antoni św.*: PEK III, 238, ubi legitur quod is “żył jak asceta wśród modlitwy i pracy ręcznej”. Itaque “la sua giornata è ritmata dal lavoro e dalla preghiera” (S. Atanasio, *Vita di Antonio*, Cremaschi Lisa, ed., Roma 1984, pp. 51-52).

3. “Tunc apparuerunt ^a zizania” (Mt 13[, 26]).

^a *add. “et” (BSV)*

Maxima diligentia parvae tibi imperfectiones et minimae cul-pae fugiendae sunt; quae quidem non cernuntur, dum inseruntur a Stygio latrone, sed postquam graviores lapsus et magnam magnorum peccatorum multitudinem conspicias et consideras in te, tunc intelligis minimas imperfectiones a te per contemptum admissas horum fuisse originem; tunc apparent zizania. Imitandi tibi sunt agricolae; qui, cum zizania e tritico aliisque segetibus extirpant, efficiunt, ut magis nocivae herbae agrum eorum non inficiant.

Sic tu agito: parvas imperfectiones caveto, ut maioribus peccatis aditum praeccludas; vel iam insertas extirpato, ut cor tuum mundum et animam purissimam conserves efficiasque ut saluti tuae obfutura maximopere scelera non committas. Hoc enim cacodaemon agere cum spiritualibus solet: non statim illos magnis peccatis, quos illi abhorrent, capit, sed parvis defectibus, quos ab iis scit vilipendi, ad gravissimos lapsus eos deducit. Pete a Sapientia caelesti, cum illam susceperis, Sapientiam, qua hos astus improbi genii queas evitare.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Unde ergo habet^a zizania?” (Mt 13[, 27]).

^a *sic in BSV, dum in ms. erronee: “habent”*

Considera, si te quoque non admiratur Christus animamque a[c] sensus tuos, atque dicit: “Unde ergo habent zizania?” quod statim recepta sanctissima Eucharistia ad externa nimis te effundas ac vitio ingratitude turpissimo labores; quae res efficiunt, ut inter triticum, quod hodie caelestis Paterfamilias inseruit [f.23r] cordi tuo, zizania appareant.

Recollectioni ergo incumbere et vel hac saltem, hac praesenti die, de tam immenso beneficio, quo te Dominus caeli cumulavit meditationem institue pro eoque grates immensas ac debitas persolve, non ignarus unius Communionis sacrae gratiarum actionem, alterius praeparationem esse.

2. “Inimicus homo hoc fecit” (Mt 13[, 28]).

Considera semper quidem invigilare orci satellitem lapsui humano, sed praesertim maximam dare operam illo die, quo per sacratissimum Eucharistiae sacramentum Deo reconciliamur, cum eoque in gratiam redimus, ut nos decipiat, ad peccatumve et graves imperfectiones inducat.

Itaque cur incircumspecte et incaute incedis? an putas tibi hodie nullas strui insidias? falleris. Huc cacodaemonis omnes vires, et nervi intenduntur, ut subvertaris. Nam si scelus Iudae gravius esse videtur ideo, quod eo momento, quo corpus Dominicum sumpsit, Dominum tradidit, vendiditque, ita cuiusvis labes turpior esse potest, qua repente animam maculat, postquam sanguine Christi mundata fuerit. Hinc hodiernae tuae imperfectiones, plus quam alias displicent Domino. Quid enim illo homine scelestius, qui modo primum alteri reconciliatus, rursus offensas multiplicat, iniurias auget, inimicitias renovat? Quare, ne tu, in eandem sceleris gravitatem incurras, oportet, sis memor accepti beneficii reconciliataeque Divinae gratiae, ac Charitatis.

3. “Sinite utraque crescere” (Mt 13[, 30]).

Expende causam, cur Deus aequissimus, illico scelestos non puniat ac scelera patnaverint; peccatoresque, qui sub nomine zizaniorum intelliguntur, diu in sordibus peccatorum [f.23v] haerere permittat, neque sua iustissima sententia quamprimum damnet.

Expressit hanc causam divus Augustinus his verbis: “Omnis namque peccator, aut ideo vivit, ut corrigatur, aut ideo vivit, ut bonus per illum exerceatur”.⁴⁰ Quodsi eam ob rem suam Deus iustus Iudex non maturavit sententiam contra te ferendam, qui magnis eum peccatis offendisti, ut vitam tuam respiscens emendares; cur igitur differas emendationem, cum scias, ideo differri iudicium, paenamque, ut emenderis? Nullibi siquidem tam opus est festinata^a[s], ut in fuga peccati, et emendatione.

^a *Potius: “festinatu” vel “festinatione”*

⁴⁰ Haec allegatio non est verificata, quia non potui invenire hunc textum in operibus S. Augustini secundum eorum indicem generalem.

Dominica in Septuagesima⁴¹

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Simile est regnum caelorum homini patrifamilias” (Mt 20[, 1]).

Considera, patremfamilias esse Christum; Vineam, Ecclesiam; vites vineae, animas fideles; operarios, viros spirituales, tam saecularem, quam Religiosum clerum: quos iam multi praecesserunt, uti sancti Apostoli, qui primo vineam hanc fundarunt cum ipsomet patrefamilias Christo, et excoluerunt; Martyres, quorum sanguine rigata est: Virgines, quarum virginitatis liliis et variegatis virtutum fragrantissimarum floribus exornata nitet.

Te quoque ad istam vineam vocatum agnosce; quod tibi gratulans, pro viribus tuis, quibuscunque in animo et corpore polles, in ea charitatis operibus incumbere. Porro optimus vineae Dominus cibum tibi iam praestantissimum cum omnibus suis operariis providit, cibum sufficientem, cibum salutarem, qui est sanctissimum Corpus eius, quod modo manducaturus es. [f.24r]

2. “Conventione autem facta” (Mt 20[, 2]).

Expende Domini tui summam mansuetitudinem, bonitatem, clementiam, liberalitatemve. Nam, cum te uti in omnibus, tamquam mancipio, proprio empto sanguine sine ulla mercede posset, pepigit tecum mercedem, conventionemque fecit: cuius mercedis magnitudinem his expressit: “Vos, qui secuti estis me, [...] ^acentuplum accipietis, et vitam aeternam possidebitis^a” [Mt 19, 28.29]. O, ergo excute omnem torporem et negligentiam, laboribus te accinge: quid diffluis otio? quid marcescis? Filii saeculi pro bonis transituris innumera maria transeunt^b; tot sese periculis exponunt; noctibus diebusque sudant, et quandoque ideo solum tot discrimina subeunt, tot labores exantlant, tot incommoda perpetiuntur, ut solam hanc mortalem vitam possint sustentare.

⁴¹ Est 3tia Domenica ante Quadragesimam (olim initium temporis poenitentialis). – Hic titulus praeceditur adnotatione talis tenoris: “Dominicam 6 post Epiphaniam vide in fine Dominicarum”.

^{aa} *“centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit” (BS) ^b in ms. postea ab ignoto lectore correctum est in “sulcant”*

Tu, cum Filius Lucis sis aeterna bona negliges? vitam immortalē exiguis laboribus non studebis comparare? torpesces? Scito, quod “Regnum caelorum vim patitur; et violenti rapiunt illud” [Mt 11, 12]: heroes, non asini; non desidiosi, sed laboriosi.

3. “Misit eos in vineam suam” (Mt 20[, 2]).

Effinge te esse constitutum in aliqua vinea, ubi non pauci mortalium assiduis laboribus invigilant et sese exercent: hic terram fodit, ille purgat surculos; alter vites operit, alter irrigat.

Talem esse vineam caelestis Domini, Ecclesiam orthodoxam adverte, in qua innumeri operarii continuo operantur et sudant. Hic docet, ille facit; alter verbo Dei agrum animarum fidelium faecundat; alter a sordibus, peccatorum scilicet per administrationem sacramenti [f.24v] Poenitentiae, emundat; nemo quiescit: invicem omnes operantur et per varia charitatis ad perfectionem opera tendunt, hoc unicum satagentes, ut vinea Domino uberri- mos fructus afferat, qui eum exhilarent et consolentur.

Et te non pudebit in tanta laborantium copia solum esse otio- sum? Frustrane panem caelestem caelestis Domini et hodie su- mes?

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Quod iustum fuerit dabo vobis” (Mt 20[, 4]).

Time, anima mia, strictissimum rigorem divinae iustitiae et pro tuis negligentibus poenas ingentes metue. Audis, quod secundum aequitatem solutionem operis promittat, ita, ut qui bene diligen- terque suis laboribus perfunctus fuerit, praemium aeternae vitae relaturus sit: qui vero negligentissime vineam ipsius excoluerit, et potius novis sordibus, puta scandalis ac malo improbae vitae exemplo, eam infecerit, hic poenas aeternas, aut saltem gravem purgantium flammaram castigationem merebitur.

Studebis igitur et dabis operam, ut tui labores Domino placeant et tibi quoque merces pro illis data non displiceat atque salutaris sit.

2. “Quia nemo nos conduxit” (Mt 20[, 7]).

Multos gentilium posse habere in die illo decretorio excusationem, considera, suae infidelitatis, ex hac causa, quod nihil audiverint de Christo, vita mundi et salute [f.25r] mortalium; aut certe leviores poenas passuros ethnicos christianis, iuxta illius, quae Divo Macario apparuit, animae Flaminis Ethnici enarrationem⁴². Contra, quis christianorum poterit se excusare in male factis, siquidem in eum praecepta Dei, statuta Ecclesiae, consilia evangelica, doctrina Christi non observata acerrimam damnationis feret sententiam?

Sed maxime tibi metuendum est, ne in manus Iudicis illius incidas, cui nullam tuorum defectuum, negligentiarum, commissorum omissorumque possis afferre excusationem. Saecularibus hominibus, de praeceptis tantum divinis atque ecclesiasticis reddenda erit ratio faetassis³/s/ coram Deo idice; a te vero vocationis tuae, inspirationum, mediorum ad virtutem neglectorum, non servatarum Constitutionum, extraordinariorum auxiliorum, quae tibi, ut tenderes ad sublimiorem semper perfectionem a Deo dabantur, ratio exigetur.

“in ms. erronee: “faetassis”; in margine correctum in “fortassis”

Denique quid censes, qualiter, et quam stricto examine Sanctissimorum Paenitentiae Eucharistiaeque Sacramentorum frequentatio discutietur, ubi eorum fructus, et huius hodiernae communionis instantissime a tua anima repetentur?

3. “Accipientes murmurabant” (Mt 20[, 11]).

Quandoquidem intelligis iustissimo a Domino pro qualitate laborum mercedem distribui, conare te implere bonis operibus et meritis copiosissimis; neque in triviis haereas, sed maiora etiam Patribus Sanctis aggredi agereque desideres, quo ampliorem mercedem referre queas. Non sis contentus quavis obvia perfectione, sed maiores perfectiones sectare ad easque animum tuum applica

⁴² Cf. *Apophthegmata Patrum, De abbate Macario Aegyptio*, n. 38: PG 65, 279: “Narravit abbas Macarius: Iter agens [...] subtus nos sunt.”

et accomoda. Non enim [f.25v] aliquid praemii, ultra meritum in beata aeternitate datur: docent te id verba sacrae paginae haec: “Opera ^a eorum^b sequuntur illos” [Apoc 14, 13].

^a add. “enim” (BSV) ^b “illorum” (ibid.)

Quare, ne tibi fiat, quod solet negligentibus discipulis, qui, aliis ad altiora promotis, in veteribus sordibus ob suam negligentiam delitescere coguntur. Da operam, ne novissime in vineam Domini vocati, si magis tepidus extiteris, meliorem mercedem te accipiant.

Dominica Sexagesimae⁴³

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Exiit qui seminat” (Lc 8[, 5]).

Considera hodierna die egressurum e tabernaculo suo Christum ad inserendas fruges terrae cordis tui. Venit caelestis ille Paterfamilias sub specie panis ad te, ut semen bonarum inspirationum verbique sui mittat in animam tuam. Sed, eheu! verere, ne abscedat iratus si te incultam et desertam terram reperiat; tot spinis imperfectionum scatentem, tam aridam et siccam! Deplo-
ra tuam miseriam et tam infelicem statum! quod inter alios Dei agros, hoc est ferventes famulos, tam sterilis et infructuosus, id est nihil boni faciens neque cogitans, reperiare; ut saltem, cum venerit, lachrymis te madentem intuens non dubitet semen sanctum iacere in cor tuum.

2. Expende te multoties sacras inspirationes petere solere, multoties exoptare et multoties datas fuisse tibi etiam non petenti, nulum tamen fructum earum te produxisse. Causam huius rei hanc advertito: quod, quamprimum tibi hae a Spiritu Sancto immittuntur, malus genius advolet, infernalis ista harpyia⁴⁴, et has, vel

⁴³ Est paenultima Dominica ante Feriam IV Cinerum.

⁴⁴ Cf. Bendinelli Goffredo, *Arpia*: EI IV, 568-569: “Le arpie sono demoni femminili [...] con testa, busto e braccia umane, il resto da uccello. [...] La loro maggiore popolarità è forse.. dovuta alla loro natura di demoni alati infernali [...] addetti al trasporto delle anime a volo nell’al di là”.

faedarum cogitationum [f.26r] congerie expellat, vel malarum actionum mole ingenti opprimat et quodammodo, accepto animae tuae dominio, conculcet atque eam ob rem nullum fetum divinum semen in corde tuo iactum producit. Quare tale tibi remedium huius mali adhibendum est, quale ab optimis patribusfamilias adhibetur: qui, ne agros suos a viatoribus contritos inspiciant et doleant, vias solent per eos factas obstruere et semitas vel minimas delere.

Obstrue tu quoque aditum cordis tui stygio viatori; praeclude semitas, hoc est, aures oculosque a curiosis distractionibus averte et futurum spera, ut semen Dei in agro animae tuae non conculcetur magnumque magno cum faenore fructum hic sit producturus.

3. “Et aliud cecidit supra petram, et natum aruit” (Lc 8[, 6]).

Petram esse durissimam durissimum cerebrum tuum cogita asperamque voluntatem. In quam licet toties sua sacra semina, bonos instinctus, stimulos ad virtutem, Dominus mittat, tam per se, quam per alios, puta magistros spirituales et verbi divini alios seminatores, nullum tamen fructum metit. Nam illae inspiratio-nes, illa virtutum semina, in duro corde et caucasea^a [s] tua voluntate radicem figere nequeunt, et partim exarescunt, partim a volucris infernis^b, malis geniis auferuntur. Toties petra fis, quoties divinae ordinationi resistis: toties rupes quaedam inaccessa et infecunda existis, quoties scelestas quaedam pertinacia sensus tuos induratos geris, neque ad bonum ab ullo inflecti sinis, neque tibi emendationem persuaderi, aut maiorem perfectionem.

Vae misero tibi! Si te Divinae vel gratiae [f.26v] vel omnipotentiae malleus non emolliet! atque petram cordis tui adamante durio-rem, sanguis Iesu Christi, quem accedis, non dissolvit. Duros quippe lapides, uti inutiles, non potest bonus paterfamilias agro in suo perpeti, sed eos extra eicit; ne tu extra Regnum Dei eiciaris, si adhuc induresces, vide et cave.

^a i.e. valde indurata; talis significatio evidenter procedit a verbo “Caucasus”, qui est mons Asiae, et ab usu huius verbi apud Senecam (Med. v. 43): “Caucasum mente induere [...] est supra modum indurare animum, et ad scelerata quaeque obdurare” (SSL, s.v. “Cau-

cassus).^b *in ms. datur aliquis conatus corrigendi hoc verbum sine tamen bono exitu.*

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Et simul exortae spinae suffocaverunt illud” (Lc 8[, 7]).

Postquam suscepisti Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum, tot semina virtutum sparsa esse in cordis tui solo cogita, quot micas gratiarum largitor gratiarum Deus secum ad te intulit. Da ergo operam, ne, tam pulchre exulta, mundata et seminata terra cordis tui spinae repentinarum culparum noxarumque, malorum affectuum tribuli, improborum desideriorum sentes exoriantur tumque praestantia semina suffocent.

Sed proh dolor negligentiam tuam! Vix novam sementem suscepisti, nondum caelesti agricola pedem ex agro tuo referente, tot tantisque vepribus pullulas, cum te illico ad diversas cogitationes convertis mentemque tuam a gratiarum pro tam excelso beneficio actione omnino avellis et sponte abstrahis! Caveto, ne tibi illud, quod primae Matri accidat; quae oblita gratitudinis et beneficii creationis collatique paradisi, cum serpente sermonem orsa miserabiliter cecidit exciditque campis Elysiis felicissimis.⁴⁵ [f.27r]

2. “Aliud cecidit in terram bonam” (Lc 8[, 8]).

Nostine, quae hoc loco terra bona intelligatur? animus tum ad audiendum, tum ad parendum promptissimus et ad exequendum iussa Dei eorumque, quibus iure subest, celerrimus, ne multis opus sit; Religiosus obediens christianusque hic intelligitur. Nam, sicut agricola terram illam bonam appellat, quae omne illud semen, quod illi fuerit mandatum, cum faenore restituit, ita terra bona mystice iure dicendi sunt illi, qui indifferenter, cui debent, parent et magnum fructum reportant obedientiae. Move igitur omnem lapidem, ut terra bona fias, omni semini apta, omnis fructus producibilis; quod futurum est, si contrarias obedientiae passiones, quasi sentes quosdam, e corde tuo eradicaris mortificaverisque.

⁴⁵ Cf. Gen 3, 16. 23-24.

3. “Qui habet aures audiendi, audiat” [ibid.].

Considera pluris fecisse Christum fierique a nobis voluisse, verba doctrinae suae, quam miracula. Ac proinde non dixit: Qui habet oculos, videat miracula mea et credat; sed: “Qui habet”, inquit, “aures audiendi, audiat”. Neque vero alibi beatos thaumaturgos facit, sed illos, qui se obtemperantes, alacres promptosque verbis suis audiendis exhibent, quodammodo beatificat, inquiens: “Beati, qui audiunt verbum Dei” [Lc 11, 28]: electi, praedestinati.

Pudeat te poeniteatque aliquando Superiorum tuorum verbis restitisse nutibusque. Nam et illorum verba Dei sunt: quod ipsa testata Veritas ait: “Qui vos audit, meaudit; ^a qui vos spernit, me spernit” [Lc 10, 16]. [f.27v]

^a *add. “et” (BSV)*

Dominica in Quinquagesima⁴⁶

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Et consum[m]abuntur omnia” (Lc 18[, 31]).

O felicem nuntium! o plena gaudio Christi verba! Multi vatum redemptionem Israel praedixerunt, sed mortalium laetitiam suorum oraculorum involucris suspenderunt: quia tempus, quo Messias et verus Filius David metropolim Iudaeae, regum regiam ascenderet, quo mortem pro salute mortalium subiret, non manifestaverunt. Nunc iam ipse Messias Christus et Rex Prophetarum certiore facit discipulorum catervam de proxima redemptione mundi, iam tempus salutis adesse nuntiat, mortis suae genus revelat, turpissimam occisionem.

Disce hinc nihil esse mutabile, quod prophetico Christi Domini apostolicoque ore excidit et declaratum est; praesertim duo illa oracula, de improborum damnatione unum, alterum de gloria iustorum verissima esse; quae te ad amorem Dei timoremque excitent ad vitae emendationem stimulent atque ad dignam praepa-

⁴⁶ Est Dominica ante Feriam IV Cinerum.

rationem huius Sanctissimi Sacramenti impellant. Caelum enim et terra peribunt^b, verba autem Divina et oracula verificari, et non perire necesse est.

^b *correctum est in ms. ab aliquo in "transibunt"*

2. "Tradetur enim Gentibus, et illudetur, et flagellabitur" (Lc 18[, 32]).

Habes, quamobrem lachrymas fundas uberrimas; habes, cur doleas; habes, quod te ad continuam poenitentiam excitet. Tu es, tu, qui Hebraeis illudendum, flagellandum, crucifigendum tradidisti innocentissimum Iesum: non latronem aliquem sceleratum, sed pientissimum Dei Filium; non maleficum hominem, sed optimum benignissimumque tui Conditorem Patremque. Nam, si quaeras ex eo, ob quid tam acerbissimo mortis genere extinguendus Ierosolymam in [f.28r] Urbem ingreditur, respondebit tibi: "Propter scelus populi mei"[Is 53,8] et iure merito adiciet: "Propter enormia tua et intolerabilia peccata".

Tu es, tu, qui in crucem egisti Christum; et, eheu! agis quotidie, cum impie agis! Quo te nunc vertes, tanta impietate usus in tuum Creatorem? Et te vocat ad se oblitus vulnerum, iniuriarum, mortis et ultro suo inimico suam mensam offert, non saliaribus^a epulis refertam, sed corpore suo pretiosam. O amorem! o Bonitatem! o inauditam incomprehensamque clementiam! Fruere tam comoda tui convertendi occasione, et, quoad tempus conceditur, tuam tuique proximi salutem operare.

^a *a saliales epulae, "quae proverbialiter pro lautis et opiparis sumi solent, quia tales erant Saliorum" (SLL II, s.v. "Saliaris")*

3. "Tertia die resurget" (Lc 18 [, 33]).

Considera, toties Christum Dominum occidi a peccatoribus, quoties animam sceleribus impiis contaminant ad imaginem Dei creatam, iuxta illud Apostoli peccatores appellantis: "Rursus^b crucifigentes sibimetipsis Filium Dei" [Hebr 6, 6]. Praesertim hoc infelicissimo tempore, quo unusquisque fere mortalium variis sceleribus immergitur, appetituique suo fraena laxare solet, rursus

Dominum benignissimum flagellis caedi, conspui suspendique scito: quod te innumera exempla docere possunt.

^b *"Rursum"* (BSV)

Verumtamen ille dissimulare videtur has populi sui noxas, non tamen impune transire sinet; et, si non praesenti aevo plagis bellorum, pestis famisque puniet, in tremendo certe tribunali suo reddet unicuique secundum opera illius.

Tuas quoque, ne putes imperfectiones dissimulas: manet omne nefas aequalis poena. Quare satius est, commissos defectus poenitentiae exercitiis hic eluere et bonorum operum frequentioribus actibus frequentia mala resarcire, quam descendente ad iudicandum Domino ob ea pudore, vel poenis affici.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Et ipsi nihil horum intellexerunt" (Lc 18[, 34]).

Considera pessimam esse dispositionem intellectus, cum bona ab [?] [f.28v] non cognoscit, non apprehendit, reicit. Hac laboras se caligine Apostolos, qui disserentem de tormentis Dominum et festino obitu suo non intellexerunt; nec aliam causam huius rei fuisse, quam hanc: quod eos lateret adhuc virtus charitatis, officiumque illius ac perfectio, nimirum pro altero, sive amico, sive nobis male affecto, velle pati eiusque tormenta, calamitatem et sortis iniquae vices subire.

^a *forsitan omissa sunt hic verba: "aliis oblata"*

Tu, si nondum sentis desiderium proximi iuvandi, et durissima quaeque, animoque tuo repugnantia, ob commune bonum preferendi, credito, nondum te intellexisse perfectionem Charitatis, et in magna ignorantia omnium virtutum, quibus caelos ascendimus, versari.

Pete, pete a Deo lumen, ut intelligas, quanti sit, quaevis virtutum momenti, quid te ille facere velit, qua via in perfectione progredi? Dicito, et orato: "Da mihi intellectum, et vivam"(Ps 118, 144). "Revela oculos meos, et considerabo mirabilia ^b tua" [ibid., 18].

^b *add. "de lege"* (BSV)

2. “Caecus quidam sedebat secus viam” (Lc 18[, 35]).

Expendito hanc fuisse intentionem capti illius lumine hominis in via sedendi, ut, vel a transeuntibus stipem, vel a Salvatore, de cuius forsitan ad Ierichuntinam civitatem adventu aliquid nuntii acceperat, lumen acciperet. Quodsi ille, tanta incommoda, viae continuo in calore et frigore inhaerendo, propter haec duo per tulit et tanta instantia lumen externorum oculorum petiit, tam importunis clamoribus Servatorem invocando aures comitantium Christum fatigavit, quanta tibi in orando opus esse perseverantia putas, quanta in tolerandis mortificationibus et huius vitae incommodis constantia, ut internum lumen acquiras, ut devotionis scintillam, tanquam canis micam et fragmentum, e Domini sui mensa obtineas; ut denique ipsius Solis increati caelesti in arce conspectu et lumine perfrui mereare? Nihil non accipit perseverans; sicut nihil acquiritur caelestis doni absque orationis perseverantia. [f.29r]

3. “Domine, ut videam” (Lc 18[, 41]).

Si solum id precabatur caecus ille homo, ut ei visus restitueretur, quatenus aspicere mundum resque creatas posset, quo desiderio tibi lumen animi expetendum et qua orationis contentione atque, ut ita dicam, sancta quadam importunitate, extorquendum est, quo possis Creatorem ipsum spectare contemplarique? Revera maximo homines illi bono privati sunt, qui sanctae contemplationis viam ignorant; qua ad cognitionem sui Deique et arctissimam cum omnium rerum Conditore, cum summo Bono, unionem pervenitur.

Profecto non est bonum donumque Dei melius ex illis, quae mortalibus largiri solet, dono bonoque contemplationis. Nam in visione divina tota divorum beatitudo consistit. Hinc, qui Deum, seipsos Deique contemplantur opera mente diligentissima attentissimaque, aliquomodo illam beatitatem gustant, praesentiunt illiusque fiunt participes. Oculus animae est sacra contemplatio: hunc totis praecordiis inquire, hunc omnibus votis exposce, hunc continuis precibus expostula et cum acceperis, cave amittas; cave tibi a superfluis negotiis excutiat. Sed tali eum

diligentia custodire memineris, quali solent mortales oculos corporis custodire.

Dominica I Quadragesimae

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Ductus est in desertum a Spiritu” (Mt 4[, 1]).

Considera Christum Dominum, quondam^a Spiritu afflatum Divino, vel potius percitum, stimulatam, ut in solitudinem secederet in eaque post strictissimum quadragesimale ieiunium a cacodae-mone stygio tentaretur, cum talem tentatorem nunquam antea inter homines commorans expertus est.

^a ita hypothetice proponitur, dum in ms. erronee: “quoddam”

Quo, tu, doceare: plurimos esse in [f.29v] mundo, qui tentationes non sentiunt: putat enim iam suos malus genius, et ideo suas vires contra eos non expromit, non dirigit tela, non struit cuneos laqueosque non implicat. In Religione vero, in civitate Dei sacra et munita habitantes magno impetu invadit. Unde religiosi viri non vulgaribus tentationibus, quanquam inter plurimas mortificationes, ieiunia, abstinentias, vexantur et subiecti sunt. Quia communis orci inimicus illos sibi hostes acerrimos advertit ac proinde omnes machinas admovet, omnes nervos intendit, ut illos inde, vel exturbet, tanquam e castris divina potentia praesidentiaque munitissimis, vel in loco subruat, debellet et in nihilum redigat.

Quare, ne novum hoc genus acerbitatis, crucis, et certaminis religiosi existimes, siquidem et Deum-Hominem tentari audis, neve de auxilio desperes illius, qui te in desertum sanctum extra maenia Babylonise⁴⁷ duxit: neque victum iri a te tartareum hostem

⁴⁷ Quid auctor voluit sub hoc nomine exprimere patet ex eo quod Babylon fuit “stolica Babilonii położona nad Eufratem. [...] W NT [...] iest on kryptonimem Rzymu (1P 5, 13) bądź ze względu na identyczny w obudwu miastach upadek moralności, bądź też ze względu na analogiczną sytuację ludu Bożego, żyjącego w tych miastach w diasporze pogańskiej. Ap 14, 8; 16,19; [...] dodaje do tego symbolikę Babilonu jako każdej potęgi wrogiej Kościołowi” (Langkammer Hugolin, *Babilon: EK I*, 1231-1232.

diffidas, quoties armatus in te tot turpibus cogitationibus, vitiis et malis incitamentis irruit, nam vires eius debiles sunt, supra quam cogitari potest. Latrare hic canis potest, non potest mordere.

Tu vero, quoties sanctissimae Eucharistiae epulo reficeris, semper novum robur et arma acquiris. Quippe potentissimus est contra omnem tentationem malleus, Eucharistia.

2. “Si filius Dei es” (Mt 4[, 3]).

Vide astutiam calidissimi Serpentis: quam vaferrime ex re ipsa Christum hominem aggreditur; ieiunantem videt, ergo illi gulae fomitem subiicit. Qua tentatione nihil proficiens, ad fortiorem praesumptionem descendit: “Si filius,” inquit, “Dei es, mitte te deorsum”. At neque hoc astu quidquam adiuvante, ad idolomaniam^a eum inducere satagit, ostentatione, et promissione omnium regnorum, et gloriae mundi. Haec omnia, ait, tibi dabo, si cadens adoraveris me [Mt 4, 9].

^a secundum LLMA est idem ac: “*idololatriam*” (Gallice: “*idolâtrie*”).

Sic [f.30r] facere Ulysses infernalis⁴⁸ consuevit, hac tentationis norma procedere cum servis Dei. Invigilat ad quamvis vel minimam occasionem secundum quam eos decipiat: famelicis gulam, tepidis somnolentiam, iracundiae flammam impatientibus, quibusdam luxuriae fomitem, quibusdam fastus et elationis cornua subministrat.

Et cum gulam obicienti respondetur: “Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei” [ibid., 4]; cum suadenti praesumptionem replicatur: “Scriptum est^a: Non tentabis Dominum Deum tuum” [ibid., 7].

^a in ms. eronnee: “*esse*”

Cum alia aliis remediis eius tentationes tolluntur conatusque eluduntur, vel eliduntur: perseverantiam in divinis servitiis, spiritualibus exercitiis virtutibusque pulsare solet ultimo, partim per se, partim per homines scelestos, sui astus administratos, sive de-

⁴⁸ Cf. supra, Dominica Infra Octavam Nativitatis, PSC, no. 20.

liciarum, sive famae, sive opum, honorum gloriaeque fluxae terrestri ostentatione; quibus servitio Dei mancipatos operarios machinis ab aratro pellere et avocare et in mundum e divinis castris excire (quod proximum idololatriae scelus est) conatur. Sed en gladium Verbi Divini acutissimum contra hunc Gygem⁴⁹ stygium: est^b: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies” [ibid., 10].

^b *add. “enim” (BSV)*

3. “Tunc reliquit eum diabolus, et ecce Angeli accesserunt, et ministrabant ei” (Mt 4[,11]).

Inspice, inspice felicissimum tentationis exitum. Oppugnavit malus genius, restitit DeusHomo; triumphat hic, victus ille: ille fugatus, hic ab angelis stipatus, recreatusque est. Hoc facit divina providentia cum tentatis: sinit eos oppugnari, relinquit propriis viribus et marte pugnare permittit variis tentationum fluctibus concuti [f.30v] obruique; sed ad finem omne gaudium et solatium (o gaudium immensum! o solatium inexplicatum!) reservat: “Vincenti,” inquit, “dabo manna” [Apoc 2, 17], et faciam illum “comedere^c de ligno vitae” [ibid., 7]. Nempe, sicut terreni imperatores, post egregie peractam pugnam partamque victoriam, egregia suis commilitonibus praemia, laureas, titulos variosque favores conferunt, sic caelestis noster Imperator, bene fortiter, strenue exactis cum tentatione luctis, relato triumpho, miris favoribus suos cumulare solet: solatiis internis, visionibus, revelationibus (quibus o te indignum!) summisque charismatis et donis caelestibus.

^c *“edere” (BSV)*

Pugna, pugna heroice! et persevera.

⁴⁹ Ratio adhibendi hoc nomen: sicut Gyges regem suum occidit eiusque thronum usurpavit, ita diabolus ad adorationem soli Deo debitam aspirabat. Gyges fuit “pastor Candauli Lydorum Regis, cui cum Rex uxorem suam, de cuius pulchritudine gloriabatur, nudam ostendisset, illa adversus maritum indignata, Gygem ad caedem eius impulit, seseque cum Regno Lydiae illi tradidit” (Forcellini et al., *Lexicon Totius Latinitatis* [FLL], Patavii 1864, s.v. Gyges).

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Respondens dixit” (Mt 4[, 4]).

Fortissime et optime tentationi resistitur, ubi contraria contrariis arma opponuntur: en ad gulam Christum daemon versutus provocat et ille: “Scriptum est,” inquit, “non in solo pane vivit homo” [ibid.]. Ita tibi agendum censeas: pulsaris carnis tentatione? Dicit tentatori: “Scriptum est: ‘Sint lumbi vestri praecincti’ [Lc 12, 35] stola videlicet castitatis. “Lumbos enim praecingimus” (ait magnus Doctor) “adum percontinentiam carnis luxuriam mactamus^a”⁵⁰ Oppugnaris fastu? Respondeto daemonio: “Ego autem sum vermis, et non homo” [Ps 21, 7]. “Putredini dixi: Pater meus es; mater mea, et soror mea, vermibus” [Iob17, 14]. Sentis animum obedientiae resistere? Fraena illum Samuelis dicto: “Melior est^b, obedientia, quam victimae” [1 Sam 15, 22]. Quia “per victimas” (ait Gregorius) “aliena caro, per obedientiam vero propria voluntas mactatur^c”⁵¹.

^{a-a} “cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus” (PL) ^b add
“enim (BSV) ^{c-c} “voluntas propria” (PL)

Opprimit te acedia, somnolentia, desidies? Inculca tibi illud: “In sudore vultus tui, vesceris pane tuo^a” [Gen 3, 18] et illud: “Maledictus homo^b, qui facit opus Dei^c negligenter^d” [Ier 48, 10]. Tentaris in virtute perseverantiae? [f.31r] Resiste tentationi dicendo: “Stultum est amovere manum ab aratro: periculosum est retro verti et prospicere: miserum et infelicissimum redigi instatum salis”⁵².

^a om. “tuo” (BSV) ^b om. “homo” (BSV) ^c “Domini” (BSV) ^d “fraudulenter” (BSV)

⁵⁰ Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelia*, Lib. I, hom XIII: PL 76, 1123 (n. 1481).

⁵¹ Idem, *Moralia in Iob* (c. 42), lib. 35: PL 76, 765 (nn. 1155-1156).

⁵² Cf. Lc 9, 62: “Nemo mittens manus suam ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei”. Cf. Gen 19, 26. Probabiliter sunt verba auctoris. Cf. Beda Venerabilis, *In Lucae Evangelium Expositio*: PL 92, 461: “Manum cui libet in aratrum mittere est, quasi quodam compunctionis instrumento, lingo et ferro dominicae passionis duritiem sui cordis atterere, atque ad proferendas operum bonorum fructus aperire. Quam si quis excolere incipiens cum uxore Lot ad ea quae reliquerat vitia respicere delectatur, future iam regni munere privatur”.

Sed maximae^e refectus frequentius sacratissimo caeli ferculo, pane, inquam, angelico gratiaeque istius benignissimi Numinis atque gratiarum actionis memor, omnem vim et validissimum impetum tentatoris et bellatoris stygii superaturus elususque es.

^e in ms. erronee: "maximae"

2. "Dic ut lapides isti panes fiant" (Mt 4[, 3]).

O insaniam mali Spiritus! Lapidem Christo homini offert, ut illius divinam omnipotentiam experiatur! Si Deum sentit, cur tentat? Si ex humilitate fragilem humani corporis testam ab eo assumptam cognoscit intueturque, cur eum ad fastum incitat?

Tibi, tibi hic doctrina traditur; ne nimium de tuis viribus praesumas, etiam praesentissimo Sacramento communitus: ne securitatem tibi pollicearis, quamvis tot dotibus et donis supernaturalibus cumulatus; sed semper vigiles, semper ores, ne in invi[n]cibilem intres tentationem. Non multa siquidem scientia, aut experientia, vel mortificatione, superatur orci tentator, sed sensuum custodia, gladio orationis, magna in Deo fiducia, patientissima humilitate humillimaque patientia fugatur, repellitur, triumphatur.

3. "Tunc reliquit eum diabolus" (Mt 4[, 11]).

Considera perseverantiam diaboli in oppugnando Christo et Christi fortitudinem in repellendo diabolo eique resistendo. Non relinquitur Christus oppugnari, quamvis primo conflictu robustissimum telum in pestilentissimum adversarium expromat. [f.31v]

Ex quo, tu, conicere potes, continuam tibi esse foreque cum hoc eodem hoste pugnam. "Militia" enim "est vita hominis super terram" [Iob 7,1], inquit Iobmiles probatissimus. Et prout quidam interpretantur: tentatio est vita hominis super terram. Quare ab una leviori ad alteram tentationem maiorem animum praepara. Nam, "una," inquit religiosus vir, "tentatione [...] recedente, alia supervenit,"⁵³ et saepe gravior.

Tu tamen, ne caede malis, sed contra audentior ito; quamvis tota vita nullam pacem nanciscaris. Ideo quippe multiplicantur

⁵³ Thomas à Kempis, *De Imitatione Christi*, p. 32: lib. I, c. 13, §10.

certamina, ut multiplicentur triumphi: propterea geminantur pugnae, ut geminentur coronae; Atque idcirco te ad Sacram mensam tam frequenter Dominus admittit, utfortior contra frequentiores insultus hostium efficiare.

Dominica II Quadragesimae

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Assumpsit Petrum, et Iacobum, et Ioannem” (Mt 17, 1).

Considera propterea hos tres discipulorum in montem Thaboreium a Christo acceptos fuisse atque ductos, ut ilius gloriosissimae Transfigurationis gloriam cernentes, ignominiam et turpissimum mortis genus in Golgotheo vertice non perhorescent omniaque difficilia sui Magistri amore ac exemplo, ob gloriam caelestem, cuius aliquam partem hac in Transfiguratione iam viderunt, facillime aggredierentur et mortem ipsam, quamvis adeo atrocem, quod utique fecere, subirent. [f.32r]

Ita et tibi ab eodem Domino toties in sanctissimo Eucharistiae sacramento gloria illius exhibetur, suavitas mellitissima propinatur, deliciae internae suggeruntur, ideo, ut libentiori animo fortiorique, cum haec tibi subtracta fuerint, cum te summa desolatio invaserit, quosvis labores subeas perferasque; quamvis crucem, licet gravissimam arripias et baiules. His enim te favoribus suis ad se suamque crucem Dominus allicere vult, ut, postquam gustaveris, quam suavis ille sit, nihil tibi mundani extra eum putes esse appetendum, nihil ardui animoque tuo repugnantis pro gloria eius fugiendum ducas.

2. “Petrum, Iacobum, et Ioannem fratrem eius” [ibid.].

Voluit hos Apostolos Dominus spectatores habere suae gloriae, ut simul essent portitores crucis; voluit simul eos divinae suae Transfigurationi adesse, ut simul communibus viribus vires orci expugnarent et loliis lappisque, hoc est dogmatibus gentilium, astu cacodaemonis satis sparsisque per orbem, extirpatis, toto

orbe semen verbi divini salutare sererent fidemque in Magistrum ac Servatorem suum et universi sedulo ac constanter una praedicarent propagarentque!

Quod si, tu, cum tot sanctis ad mensam Christi hodie accedis et communem omnium divorum cibum sumis, communi epulo potuque frueris, ne dubites communes tibi labores cum eis exercendos. Et cum fias particeps fructuum sacratissimae Eucharistiae, fructum facere in vinea Domini cogita atque propone: ne forte sis tantum amicus adaras,⁵⁴ neve bona duntaxat a Salvatore accipere videaris, mala autem, et quaeque dura cane ac angue peius⁵⁵ effugias. [f.32v]

3. “Et transfiguratus est ante eos” (Mt 17 [, 2]).

Quantum Apostolis Dominus fecit favorem cum sese iis in divina gloria demonstravit, tantum tibi, aut certe maiorem exhibet, cum deitatem simul ac humanitatem suam sacratissimam, panis nube tui causa velatam, tibi non conspiciendam solum dat, verum etiam manducandam. Quid hoc Domino melius, qui te tam amplis beneficiis afficit? quid te peius, ne dicam scelestius, qui eum tot imperfectionibus tui scontristaris? quibus quodammodo gloriam Divinam obnubis?

Resipisce et expergiscere, ne tandem ex tam bono, imo optimo Salvatore ac Parente, severissimus tuus Iudex, et mortis aeternae sententiae lator in te esse cogatur postque ostensam tibi toties in sacra mensa gloriam deitatis, ad abyssum confusionis te detruat. Itaque precare ab eo in hac sacratissima Communionem, ut cor tuum, animamque transfiguret et in se totum te transformet.

⁵⁴ Sec. Vergilium (Aen. 112), arae quosdam “scogli nel mare” significant, ubi est periculosum navigare. Adaptatur Periclis sententia: “Ad aras [inclusive] usque me amicum esse oportet”, inversum tamen: “amicus ad aras” exclusive, i.e. amicitia quae excludit necessitatem incurrendi in pericula et dolores.

⁵⁵ “Vitare aliquid cane peius et angue”, proverbium est apud Horatium: ubi canis est rabidus et anguis pro re abominanda accipitur (FLL, s.v. *canis*.)

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Resplenduit facies eius sicut sol” (ibid.).

Quasi vero tam splendida Christi transfigurati facies erat, quam sereni solis vultus: imo solis lunaeque ac omnium Siderum lumen merae tenebrae sunt, luci genarum Salvatoris comparatum.

Et tamen ille hanc tantam lucem tuo cordi submitit; huius tanti luminis, ac splendoris possessor amore tui faciem suam serenior omnino luce modici panis textit velamine; hic tantae maiestatis Dominus, tantae gloriae Rex, te vilem vermiculum, imo canem faetidum, (quod nominis ob faetidam scelerum colluviem iure merito mereris) invisere corporisque sacratissimi cibo tractare [f.33r] dignatus est.

Vide igitur, ne hoc lumen clarissimum sub modio abscondas, quod in te descendit Solemque hunc increatum infesta orci nebula, aut turbo tentationis, cave, netibi incauto eripiat.

2. “Bonum est nos hic esse” (Mt 17[, 4]).

En quanto desiderio Apostolorum Princeps tenetur Thaboreio in culmine commorandi, quin manendi: in quo aliquid gloriae caelestis, mente oculisque hauserat.

O si tu, qui ipsum totius gloriae Regem totum suscepisti, eundem affectum elicias: Bonum est nos, Domine, hic esse; bonum est in tuo solummodo beneplacito voluptatem quaerere et quiescere. Bonum est te frequenter adire et frui tuis consolationibus. Ast melius esse resignatum; optimum tui amore pati.

Ut enim idcirco hodiernae maiestatis Christi spectatoribus supernae gloriae non exigua portio exhibita erat, ut eam afferendo omnia adversa, ac mortem ipsam pro illo subire non trepidarent, ast appetent, qua ratione participes facti contemptuum et tormentorum, fierent etiam honoris, ac perennis consolationis.

Sic tuae animae Dominus optimus in sacratissima Eucharistia frequentius, quam par es, suam gloriam communicat eanque miris reficit solatiis, non aliam ob causam, quam, ut sapore immortalium gaudiorum, delectationum, honorum bonorumque ductus, contemptus quosvis ac iniurias calamitatesque, et leve Religiosae vitae iugum, libens volensque toleres et per labores gravissimos ad

quietem dulcissimam, per dolores anxietatesque maximas ad refrigerium summum, per mortem ad vitam eluctandum tibi esse scias.

3. “Hic est Filius meus” (Mt 17[, 5]).

Quem Pater aeternus in monte discipulis demonstravit, eundem a te susceptum esse considera. O charitatem Dei immensam! Apostolis Filium revelat, ne forte mirabilia et ignominiosissima quaeque circa illum geri videntes eumque turpissimam obire mortem intuentes, in fide vacillent, aut scandalum accipiant. Tibi vero eum dedit sumendum, ut scandalum omne a te avertat, famam tibi honestam [f.33v] nomenque bonum procuret, te nutriat, sustentet, dirigat, adiuvet, ducat ad felicissimam aeternitatem. Adverte diligentissime quanto amore te complectatur! quantam tui habeat sollicitudinem, quam sese tibi bonum, imo ipsam bonitatem exhibeat!

Et tu, non amabis solum tam sapientissimum, clementissimumque Dominum? non illi fideliter, sincere, perseveranterque servies?

Dominica III Quadragesimae

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Eiciens daemonium” (Lc 11[, 14]).

Considera, ideo tibi hoc Evangelium ab Ecclesia hodie propositum esse ad considerandum, ut agnoscens beneficium et omnipotentiam Domini in hoc eliberato obsesso a cacodaemone, petas humiliter eiusdem Domini et beneficio et opera ab omni salutis sempiternae impedimento liberari et a malorum spirituum technis servari. Omneque illud, quod in te extra religiosum spiritum et statum tuum non concernens neque decorans invenitur, daemonis mali esse cognoscens, Christo supplices, ut a te auferat, nempe tam pravas voluntates, quam vitiosas actiones.

Et cum tabernaculum cordis tui fuerit ingressus, ita illud purificet, sicut domum Zachaei; hoc in te faciat, quod quondam in Zachaeo fecit, nempe, quemadmodum ille Dominico adventu contritus, quidquid per illicitos quaestus opum ac facultatum

coarceverat, in pauperes erogavit, dimidium bonorum suorum iis elargiens, non aliter tu, quae sunt mundi et carnis, in adventu huius Domini dominorum ad te, relinquant et posthabeas; atque posthac viam mandatorum Domini curras, quia dilatabitur in sacrosancta Communione cor tuum.

2. “Et illud erat mutum” [ibid.].

Daemoniacus iste, (docente Venerabili Beda) non solum mutus, sed et caecus fuisse narratur;⁵⁶ quem Dominus, et a daemone crudeli et a silentio acerbo et a caecitate misera et calamitosa liberavit. Tu, constitue te mutum, caecum et deceptum a malo genio coram Domino hodie.

In mutum considera, quam [f.34r] tepidus, et aridus sis adorandum, imo nihil devotionis habeas. In caeco expende, quam turpiter erres tuam sequendo voluntatem animique tui ductum in daemoniaca^a trutina; quam nihil veri divini spiritus possideas, cum ad externa libenter effundaris, cum nondum plenum animum te abnegandi et Deo serviendi habeas, cum multa contra praecepta Dei, virtutes regulasque delinquas; cum denique ne quidquam religiosae, imo christianae etiam, actionis aggrediaris facileque te a nefario spiritu decipi sinas, et deceptus saepius graviusque cadas.

^a in ms. erronee: “daemoniaco”, nam hoc verbum ita debet esse generis feminine, sicut verbum “trutina” (a quo, uti nomen adiectivum genitum assumit)

Quare haec tria a Domino pete: lumen, ut vera via religiosae perfectionis incedas; linguam, ut devotionis fervore abundans orationi continuae neque cum distractionibus insistas; liberationem denique ab omnibus queis resistere nequis cacodaemonis impetibus omnique tentatione invincibili et actione religiosae, sanctae vitae contraria.

⁵⁶ Cf. Beda Venerabilis, *In Lucae Evangelium Expositio*, Luc. XI, 14: CChrL CXX, 231 (In Lucam IV): “Daemoniacus iste apud Matheum non solum mutus sed et caecus fuisse narratur curatusque dicitur a Domino ita ut loqueretur et videret”.

3. "Erat Iesus" [ibid.].

Hic ille est, quem aditurus suscepturusque es: hic ille caco-daemonum domitor, mundi Servator, Dominus caeli, Princeps mundi, Vita, Via, Veritas, Iudex omnium mortalium futurus.

Quamobrem collige mentem tuam et cum summa praesentia, tanti Domini maiestatem accede. Ne te huc illucque dissipes; ne retro aut ante circumspicias; ne exspuas ut stultus; ne exagiteris ut levis; ne timeas, ut diffidens bonitati; ne efferaris quasi praesumens de misericordia, sed submisse, quiete, hilariter, modeste, amanter expecta Dominum et excipe ad te ingredientem permitteque illum omnia in te iuxta suum beneplacitum operari et daemonium, mutum caecumque eiicere ac lumen, tum devotionis gratiam et perfectionis ardorem restituere.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Locutus est mutus" [ibid.].

Considera, mutum fuisse illum hominem, quoad eiectus fuisset ex eo malus genius. Ita in te non esse caelestem Spiritum quousque usu linguae destitueris, hoc est, quousque pro innumeris acceptis beneficiis gratias [f.34v] Numini munificentissimo benignissimoque non persolvis.

Difficile enim is potest asserere, aut cogitare se habere Dei Spiritum, qui vitio ingratitude adeo laborat, ut non modo minime cogitet gratias referre, sed neque beneficia collata in mentem unquam revocat illaque perpetuae cuidam oblivioni tradit.

Nam sicut verae amicitiae certissimum signum est, si quis de amici favoribus saepius colloquatur eosque omnimode compensare studeat, ita veri amoris Divini in nos latentis bonique Spiritus nobiscum habitantis infallibile indicium est, si frequentissimas grates pro exhibitis donis Deo rependimus, nec unquam superna beneficia memoria nostra elabi sinimus: quin ea semper meditamus, laudamus, maximique pendimus.

2. "Admiratae sunt turbae" [ibid.].

Si praesentes qui adfuerant illi spectaculo homines, cum Salvator obsessum a daemone liberaret eique linguae usum reddidisset,

in admirationem tanti facinoris raptae sunt, etiam te hodie turbacaelestis ^a admirabitur postquam gratum sacrae communionis advertet, et beneficia Divina loquentem, praedicantemque non solum trutinantem, audiet.

^a *in ms. legitur hic denuo "turba": verbum repetitum ob inadvertentiam*

Nam cum plurimi fortassis die hodierna eodem beneficio cumulati tecum sint, plerique autem eorum extemplo a sacra mensa ad prophanam [= profanam]; a calice salutis ad voluptatis scyphos conversi; plurimi negotiis variis saecularibus immersi; plurimi negligentiae sopore obruti, gratias nullas immenso Maecenati retulerunt.

Tu, si instar unius ex decem sanatis gratissimi hominis⁵⁷ tanto pro munere grates repones debitas, necessario caelites in stuporem adduces. Et profecto multum temporis gratiarum actionibus teneris, tu, insumere: qui propior Domino, a saeculo alienatus et segregatus es; nec ullis impedimentis variarum tractationum implicaris, ita, ut neque assiduae gratiarum relationi operam diligentissimam impendere. [f.35r]

3. "Alii tentantes, signum de caelo quaerebant" (Lc 11[, 16]).

Ne, tu occasionem tentandi Dominum habeas, ecce tibi miraculum omnium miraculorum maximum, seipsum in sacratissimo Eucharistiae sacramento reliquit: quod continuum in orbe inter fideles est divinae bonitatis, simul et amoris ac omnipotentiae momentum.

Ad quod quoties maeres, si accedas, nunquid non reportas solatium? quoties tentaris, si te sistas, nunquid non liberaris? quoties gratia, aut aliqua ope indiges, si huic Domino sub panis tegumento latenti supplices, numquid non accipis? Lumen vis? ab hoc pete, dabit tibi; vires ad laborandum in agro caelestis Patris familias rogas? conferet. Regnum aeternum expostulas? ne dubita illuc te ab eo deduci. Modo haec universa ita petas, ne tentari a te Regum potentissimus, optimus sapientissimusque videatur.

⁵⁷ Cf. Lc 17, 15-18.

Dominica IV Quadragesimae

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Abiit Iesus” (Io 6[, 1]).

Experta es, anima mea, quantae maestitiae, imo, quot malorum imperfectionumque causa tibi esset divinae praesentiae negligentia, vel subtractio. Nam, quoad lumen supernum tibi inest, vides clarissime quae agenda, quaeve cavenda tibi sunt: omnia amara suaviter sustines, omnia suavia cum resignatione possides; puram habes conscientiam et in terrestri paradiso, quem iam tum invenisse te existimas, videris tibi commorari, quiescere, deliciis perfrui. Sentis in angelorum aspectu, quoties oras, te esse; hinc magna cum devotione, humilitate attentioneque tuas preces fundis; ut caetera mille bona, quae tibi divina praesentia affert taceam.

Contrario modo tristaris, exsiccaris, dissolveris, cadis, laberis, in pessima quaeque facinora ruis vidensque tibi in inferno, aut prope infernum esse, cum praesentiam Dei prae oculis non habes, cum ex mente tua abit Iesus.

Quod recte contemplatus erat ille, qui dixit: “Esse sine Iesu gravis est infernus; et esse cum Iesu dulcis paradisu.”⁵⁸ Vide igitur, quanti sit a te [f.35v] praesentia Dei aestimanda; et quanta diligentia, postquam eam ad sacram mensam acceperis custodienda!

2. “Et sequebatur eum multitudo magna” (Io 6[, 2]).

Considera, quod, abeunte Domino trans Tiberiadis fretum, pii illi homines, illae devotae animae, illa sancta agmina, quae ardentissimis, dulcissimis salutaribusque illius concionibus reficiebantur ac pascebantur, non sese ab illo subtraxerunt, sed per multa pericula, per loca variis periculis obnoxia iniuriisque aeris, puta aestivis ardoribus aliisque exposita, eum sequebantur.

Hoc, tu, constantissimi animi et devotissimi facinus imitaturus es; cum nimirum Dominus perfectionem trans maria apparat, cum abs te molitur abscedere, hoc est, consolationes spirituales

⁵⁸ Thomas à Kempis, op. cit., lib. 2 cap. 8, §11 (allegata in margine citantur).

et sensibiles devotiones vult tibi subtrahere, nihilominus eum minime turbatus per fluctus desolationum, crucis via, sequaris. Siquidem mavult ille potius suos triarios, probatos, inquam, milites, in Golgotheo monte, ubi crux; quam in Thaboreio vertice, ubi lux gloriae eius cernitur, commorari persistereque.

3. “Quia videbant signa” [ibid.].

Expende, quod, sicut ille servorum non potest hero suo non placere, qui, licet nulla ipsius benevolentiae signa experiatur, fideliter tamen constanterque sua ipsi obsequia defert. Ita non postremo amore prosequitur illum famulum, dicam quoque religiosum, caelestis Dominus, qui nullum favorem eius recipiens, nullum signum specialis dilectionis sentiens, neque aliquod divinae omnipotentiae miraculum edens, aut aspiciens, fidei perseverantia, infracto pectore, laeta animi serenitate eius Maiestati famulatur.

Nam facile quivis continuis amoris favorumque vinculis in divinis obsequiis tenetur alligatus; at qui assiduis crucibus oneratur, nunquam non oppugnatur mille adversis et calamitatibus et veluti inutile mancipium relictus exagitur, servit tamen pro modulo virium suarum omnipotenti Regi; hic primorum heroum merita et lauream consequitur. Non illi stabiles servi sunt et amatores, qui ideo Crucifixum sequuntur, quia vident signa; ast illi, quibus, nullis visis [f.36r] signis, fortis amor erga Deum regnat in pectore, qui nullis extraordinariis favoribus gratiisque affecti, sanctissima quadam pertinacia iugum divini servitii ferunt; nec (non quantum illis Dominus, at, quantum illi huic debeant expendent) unquam in via perfectionis, in amoris exercitiis, in laboribus quotidianis defatigantur: tales demum approbantur servi, tales celebrantur Christi milites, tales religiosi sempiterna mercede potiuntur.

Ex quorum numero tu esse desideres rogabisque Dominum in sanctissima Eucharistia manentem, ut te non ad solatia quaerenda, sed ad cruces ferendas laboresque innumeros exantlandos aptum reddat.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Quid ^a inter tantos?” (Io 6[, 9]).

^a *add “sunt” (BSV)*

Qualiter divus Andreas innumeram multitudinem intuitus, omnipotentiam Christi ignorans, quinque illos panes maximo plurimi populi concursui non fore sufficientes exclamavit, sic, tu, distractum tuum ab omnique devotionis sensu alienum animum considerans rectissime exclamaveris: “Quid haec inter tantos?”

Quid divinitas Domini mei humanitasque, tot inter tamque varias ac omnes vanas, inutiles, si etiam non peccaminosas cogitationes, versatur? ac quiescit? Quid tam magnus terrenarum cogitationum cumulus cum tanto Domino amantissime hodie corde in meo degente, commercii, societatis, conversationis habet?

Ite, ite nihil saluti meae profuturae cupiditates; evanescite hinc noxiae affectiones quae instar nubis solaribus radiis pulsae fugamini, aeternum Solem fugite ad lumenque illius disparete: quid cum infinitae maiestatis Imperatore nugis? quid cum inaccessiblei luce nebulis? quid vobis transitoriae et fluxae servae cum Rege immortalis? Abite igitur hinc et totum cordis mei locum caelesti hospiti, vere serenissimo, augustissimo et gratissimo concedite et relinquite.

2. “Impleti sunt” (Io 6[, 12]).

Qui Dominus tantam curam alimenti corporalis habuit, tam sedula sollicitudine cibum turbis se comitantibus inquisivit, tam munifica liberalitate eas refecit, et nullus eorum mortalium fame pressus, autesuriens abscesserit. [f.36v]

Qua idem diligentia et bonitate animas nostras curat, qua clementia et sedulitate sequentibus sese alimenta spiritu[a]lia providet: quam prodiga liberalitate eos reficit, nutrit, educat et in gressibus viarum sanctarum consolidat; quam laute et opipare illos tractare solet, ne in cursu ad perfectionis apicem tendentes deficiant; quanta illis media et quam multas gratias liberaliter elargitur, ut opus suae perficiant salutis!

Ex te ipso rem concipe, considerans quot te donis, quot charismatibus^{a/s/}, quanta spirituali annona divina munificentia cu-

mulavit, licetsi[s]^b nequam servus sis; quot vires ad perfectionem tendenti addidit modosque mille, iuvandae, alendae et salvandae animae tuae ostendit, ut alia omittantur, sanctissimo Eucharistiae sacramento quoties te fessum refocillavit, roboravitque? quoties deiectum, tristem et in barathrum poene desperationis ruentem solatiis in eo contentis recreavit, exhilaravit, in spe optima continuit!

^a talis flexura admittitur in LLMA, dum solite talia verba Graeca in Ablativo habent flexuram "is" loco "ibus" ^b sufficiens hic esset dicere: "licet"

3. Tu, vero quam male his omnibus usus es! respisce tandem et emenda!

"Colligite, quae superaverunt fragmenta, ne pereant" [ibid.].

Certo tibi persuade, omnibus illis, qui proximi curam gerunt, maximas plurimasque concedi gratias, ut non tantum suam salutem; sed etiam alienam possint acquirere animasque multorum lucrari.

Quid igitur, tu, tam desides geris animos, ut te nulla cura amorque tui proximi tangat, moveat, compungat? Tuam, ais, te salutem operari. At, o optime salutis propriae procurator, sciendum tibi est, te, quando proximi curam habes, etiam simul tui ipsius habere; cum vero uni tibi invigilas, verendum est, ne circa te unum deficias. Quanto enim pluribus laboribus te in vinea Domini fatigas, tanto securior aeternae salutis, immortalisque es praemii.

Ergo collige semper, quae tibi supersunt fragmenta: quod superest tempus, proximi saluti impende; quae vires supernaturalesque gratiae tibi supersunt, eiusdem curae intende et consecra, ne forte de superfluis donis et talentis, si forte illis abusus fueris, strictissimam rationem (imo, pro certo hoc futurum est) in strictissimo horrendi Iudicis Christi, nostrum omnium salutis operatoris, iudicio reddas.

Siquidem hic paratus est pro una anima, si opus sit, rursus sanguinem suum profundere. [f.37r]

Dominica Passionis

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Quis vestrum^a arguet me de peccato” Io 8[, 46]).

^a “*ex vobis*” (BSV)

En nullum scelus crimenque iustissimus Dominus Redemptor mundi habet, cur tamen, ut scelestus, captus est? ut latro accusatus, damnatus, ad supplicium ductus? plus quam praedo aliquis et omnium hominum nefariorum maximus, in crucem actus morteque tam crudeli, quam turpi extinctus est? Peccata tua fecerunt istud. “Propter scelus populi mei” (inquit divinum Numen ore prophético) “percussi eum” (Is 53, 8).

Vide ac considera, quanta audaciae, imo malitiae est, te quotidie labi, tam temere, tam facile et tam negligenter emendare, tam pertinaciter in sceleribus haerere, pro quibus tanta tamque acerba et inaudita tormenta Salvator mundi patiatur! Ierusalem, Ierusalem: anima peccatorum mole non gravata, sed obruta, anima infaustam viam subterraneae regionis carpens; convertere tandem ad Dominum Deum tuum, qui nihil tibi unquam eiusmodi fecit, ut ex amantissima filia, tam infesta et inimica illius peccatis delectando existas.

2. “Qui ex Deo est verba Dei audit” (Io 8[, 47]).

Si, quoties pientissimus Dominus pulsat cor tuum instinctibus sanctis et, ut benefactis des operam animat te, ut a somno peccatorum expergiscaris excitat; ut secundum virtutis leges tuam inchoes viam et in eas vitamque ducas prorsus spiritualem monet; si, inquam, tu toties dissimulas, te non audire divinum verbum, non sentire, vel non intelligere inspirationes illius, aut has flocci aestimas, scito pessimo in statu esse te, infelicis exitus proximum et a malis orci geniis iam iam trahendum ad damnationem sempiternam.

Simili modo deplorandus est status tuus, cum admonentibus te et ad perfectionis veram semitam ingrediendam cohortantibus, difficiles surdasque aures praebeas; aut excipis quidem monita

illorum, audis verba, sed opere non exequeris, vel tuum propter fastum, vel propter summam (quod [f.37v] certissimum damnandi hominis signum est) pertinaciam voluntatis, atque cordis durtiem. Age igitur, obsequere divinis instinctibus, pare consiliis, persuasionibus iussibusque aequis aliorum, ne frustra pro te misericordissimi Domini sanguis effusus esse reperiat; quem et in praesenti sacra Communione, salutarem tibi et proficuum fore exoptabis atque obsecrabis.

3. "Samaritanus es tu" (Io 8[, 48]).

O admirandam Dei-Hominis patientiam! daemonicus Samaritanusque vocatur et tam modeste respondet, tam patienter acutos improbarum linquarum ictus sustinet! Stupesce et admirare hanc summam patientiae idaeam, actum imitare Pharisaeicamque hanc mordacitatem abominatus et calumniantem linguam, nunquam te furiis abripi patiaris; alienas verofurias libenti laetoque animo patiaris.

Nam et contra te aliquid Dominus habet: sunt illi posita ob oculos tot tua scelera, tot suae iniuriae; est ingratitude summa, aut saltem tepiditas nota, quod exillius factis omni imitatione dignissimis, ex passionis genere ac modo, tot virtutibus affluentis nullum fructum percipere studeas.

Obmutesces igitur ad mordaces hominum linguas, Salvatoris iniurias calumniasque perpendens et ab hoc Domino nihil aliud hodierna in sacra synaxi petes, quam hanc admirandam patientiae mansuetudinisque virtutem.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Inhonorastis me" Io 8[, 49]).

Quanto dolore conqueritur Rex caelorum augustissimus, se a Iudaeis despectum esse, et non modo ullo merito honore, sed etiam summa ignominia affectum: nec immeritae hae^a querelae sunt. Venerat enim ad illos tanquam populum suum electum et dilectum; venerat, tanquam Pastor ad salvandas oves [f.38r] quae perierant domus Israel. Sed, ubi gratitudinem, amorem, venerationemque sui summam reperiturus erat, ibi ingratitude, odium

contemptumque reperit et illi eum non cognoverunt, hinc neque venerati sunt.

^a *in ms. erronee: "haec"*

Cave, cave tu, ne tibi ab eodem Domino in ultimo decretorio die, terribili die, dicatur: "Et non honorasti me": si, quem cordis tui domicilio excepisti, eum contumeliis afficias, si, qui commiseratione tuae animae tot imperfectionum morbo oppressae mendendi ductus ad te amantissime invisit, eum iniuriose tractes, indecenter te, illo praesente, gerendo, immodeste, ingrante, indevote oscitanter; si honorarium illi aliquod extraordinariorum precum, vel exercitiorum virtutum mortificationumve spontanearum non obtuleris; si denique, cum possis, nolueris honorem illius propagare, aut hunc propagantes non iuveris, vel, quod maius nefas, impediveris, aut demum minueris propagatum. Ab hac igitur, omnique alia Salvatoris irreverentia abstineto. Nam si honorandum non honore afficis, est, quite iudicet in extremo, horrendo, iustissimoque suo tribunali.

2. "Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum" (Io 8[, 51]).

Si tanta virtus Verbis, doctrinaeque Dominicae inest, ut humanas animas praeservet a morte eaque perenni, quantam inesse existimandum est Sanctissimo Sacramento, ubi non tantum verba et lingua Christi, sed totus Christus, totus cum divinitate ac humanitate continetur et suscipitur, quis dubitet illud vitam conferre mortalibus et devote pieque sumentes a morte infelici peccatorum sive suscitari, sive praeservari? Ipsa certe Veritas, quod dixit de verbis, de corpore suo sacratissimo testatur inquiring: "Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam" (Io 6[, 55]). Dicis: qui id fieri potest? Sic, inquit Dominus: "Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem: et qui manducat me, et ipse vivet propter me" (ibid., 58). [f.38v]

Quare felicem te reputa, quod pane hoc vivificante refectus sis hodie, at non te immemorem tanti divini beneficii favorisque exhibeto.

3. “Si quis sermonem meum servaverit” [ibid.].

Expendes evangelicam Christi Domini doctrinam, non tantum a morte perenni custodire homines conservareque, sed etiam a temporali. Cum enim ebrietas, gula, luxuria aliaque vitia sanitatem mortalium destruunt ac auferant longioris vitae dies viresque corporis labefactent, enervent, eripiant et innumeram morborum vim causant, qui haec divinis praeceptis vetita et evangelicis consiliis cavenda, cane peius et angue fugit, nihil memoratarum aegritudinum, infirmitatumque patietur. Sed multo attentius custodiendam esse idcirco doctrinam Dei, quod illa animae nostrae aeternam vitam immortalemque conferat. Quod ut facilius tu possis efficere, suspira ad Dominum, ut te ab omni opere contrario legi sermonibusque suis custodiat. Tu enim, dic[is][?] Domine, Samaritanus es, quod interpretatur custos: neque hoc nomen tibi ab impiis calumniae causa obiectum refutasti, custodem te universi generis humani agnoscendo.

Tu igitur custodi me, ut pupillam oculi ab omni lapsu malo: sub umbra alarum tuarum protege me a calore et infestatione orci satellitum et fac, ut ego vicissim custodiam sermones tuos hosque custodiendo obtineam et acquiram vitam sempiternam^a. Amen.

^a in ms. est hic repetition superflua: “vitam”

Dominica Palmarum

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Cum appropinquasset^a Iesus^b Ierosolymam^c [...] misit duos discipulos” (Mt 21[, 1]). [f.39r]

^a “appropinquassent” (BSV) b om. “Iesus” c “Ierosolymis” (BSV)

Considera Christum Dominum quoties ad animas pias sibi que devotas approximat, praemittere semper duos discipulos, quasi quosdam legatos: tribulationem, sive crucem, quae nos in patientia exercent et mortificationem, quae nostram voluntatem illi obsequentem reddat; tunc demum ipse post duos hos nuncios solet advenire nosque deliciis spiritualibus et pretiosissimis dulcedinibus afficere.

Hoc factum fuisse discis in evangelica historia cum discipulis, quos sua Resurrectione recreaturus Dominus necis docuit voluntque prius passione morteque tristitiam capere et illorum voluntatem suae conformem facere; quae fuit, ut moreretur illique mortem suam aequo animo tolerarent.

2. “Solvite, et adducite mihi” (Mt 21[, 2]).

Considera per hodiernam asinam simplices, candidos, obediensque homines posse figurari, quos sibi Dominus adduci iubet; cum simplicibus enim conversatio ipsius; candidos a latere suo locat et fratres sui sunt obediens, qui faciunt voluntatem eius, sicut et ille fecit voluntatem Patris, qui in caelis est. Quemadmodum enim asina animal est simplicissimum, utpote, quod fert quidquid sibi fuerit impositum; est obsequens Domino suo nutuique ipsius; cum, quo pellatur, currit; unde retrahatur, recurrit, ita animam Christi famulam simplicem esse opus est, ut tam iniurias, quae sunt onera maxima, quam iugum obedientiae portet constantissime.

Obedientem esse necesse est, ut voci Dominicae eiusque vicariorum pareat et illa via gressum faciat, qua a Deo suisque Superioribus in loco Dei existentibus ducitur. Unde et sancti asinos se suavissime appellabant, quod vel obedientissimi essent vel animum promptissimum ad parendum haberent.

Harum igitur virtutum praestantiam expendens et magni faciens, illud tua mente beati Petri Damiani revolve; “Egrediamur igitur [...] obviam Domino Bethphage compuncti timore poene, et spe caelestis vitae firmati, confitendo peccata humiliter et simpliciter ambulando subtractis^a vestibis nostrae carnalitatatis, ut in nobis dignetur sedere Dominus, et nos secum in caelestem Ierusalem introducere.”⁵⁹ Amen.

^a “*substratis*”

⁵⁹ Cornelius à Lapide S.I., *Commentaria in Quattuor Evangelia*, ed. 5a, Taurini Romae 1941 (CLCE), t. II, *In Sanctum Matthaeum*, pp. 155-156: allegatio e homilia In dominica Palmarum B. Petri Damiani.

3. “Dominus his opus habet” (Mt 21[, 3]).

Cum iam praesupponas asinos Domini esse simplices et obediētes [f.39v] homines, nunc intellige tales omnino a Deo requiri, ut suum illis iugum facile imponat, voluntatem manifestet et iniungat. Quippe repugnans Deo humana voluntas non est ad illi serviendum apta. Sicut inobsequentes famulos domini odere, ita Deus inobediētes religiosos. Dominus Iesus opus habet obediētibz, qualis ipse fuit; cuius cibus erat facere voluntatem Patris et ipsi ad mortem usque crucis obsequi. Tales fuere servi ipsius Apostoli sanctissimi, per quos universum orbem convertit.

Igitur cum ille sit bonorum omnium virtutumque dator, hanc hodie ab illo virtutem postulabis, ut fias sicut iumentum apud eum, ut semper cum eo sis.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Fecerunt sicut praecepit illis Iesus” (Mt 21[, 6]).

En veros servos Dei, qui, quod iniunctum illis erat, summa promptitudine, alacritate, perfectione exegerunt. At profecto quid potuit factu esse difficilius, quam alienam asinam accipere ducere? Cuius Dominus poterat dixisse, non sibi notum esse Magistrum eorum ac proinde negare se illi iumentum insidendum. Nihil omnino eiusmodi evenit, eo quod obediētia haud quicquam habet impedimenti, obstaculi, difficultatis. Obediēns quippe solus ardua subiugat; cui quanto difficilius mandatum iniungitur, tanto facilius illud conficit. Nam plerumque maximis in negotiis, veri servi Numinis mens sibi diffisa, illa Deo committit ab eoque perfici videt.

Sic Apostoli, quamvis illis perdifficilem, et adeo gravem rem Dominus imposuerit, ut alienum sibi animal adducerent, cognoscentes iam illum Deum fuisse, nihil reluctando acceptum asinam perrexerunt. Scilicet genuinus veri obediētis spiritus est promptissime parere; at obediētia, omne conficere negotium, licet factu impossibile videatur. Illa namque [f.40r] cum omnipotens sit, quasvis difficultates perfringit et quidquid semel fuerit aggressa, nunquam relinquit imperfectum.

Tu, igitur, qui obedientissimum Patris immortalis ad mortem Filium in Sanctissimo Sacramento suscepisti, cave, non pareas, cui teneris; cave diffidas a te illa omnia confectum iri, quae tibi Deus per suos vicarios conficienda imposuit; cave, ne non malis potius mori, quam non obedire.

2. O mi Deus immortalis! quale est regnare tuum? qualis triumphus? Romani Imperatores ex bellis redeuntes vel elephantis, vel coronatis dromedariis, in Urbem triumphantes invehebantur; tu caeli atque adeo totius orbis Imperator regiam in urbem Davidicam asinae pullo insidens ingrederis! qui^a sui contemptus! quae humilitas!

^a in ms. erronee: "quis"

Quid tibi abhinc, anima mea, tam acerbum ac molestum poterit contingere, quod amore Iesu non suscipias? quid tam vile, despectum contemptibileque, quod Ducem tuum sic hodie videns humiliatum, audeas reicere? quae te deinceps res a contemptu mundi abstrahet? quae, ut magnifica, speciosa praestantioraque appetas, vel eligas, tibi ratio persuadebit?

Inter bovem, asinumque natus Christus iacuit, in asino Ierosolymam ingressus; cur ita? ut tu erudiaris, vilium amatores, excellentium contemptores, omnis pompae derisores despectoresque superna in Regna facile intrare admittique; tibi que crucem quamvis, quantumvis gravem, leviolem reddi fierique, si per tui contemptum te ad illam ferendam disponas, si tui prius oblivisci discas, si te flocci pendere assuescas et nihili aestimari concupiscas. Eo enim facilius Iesus spineum diadema, purpuram ludibrii omnesque irrisiones ac despectus die Veneris tulit, quo contemptibilis Dominico die asello insidens in Urbem invectus est.

3. "Et cum intrasset Ierosolymam, commota est universa civitas" (Mt 21[, 10]).

Sicut Verbum aeternum, Christus Dominus Solymaeam urbem ingressus eam totam commovit, ita credibile est ab eodem humanam animam cum humanitate divinitateque sua invisente, quae anima Ierusalem mystice appellatur, [f.40v] totam commoveri,

immutari, transformari; ut ex carni serviente, spiritui subiectissima reddatur; ex sensualibus rebus dedita, mortificationum amaritrix; ex variis passionibus obnoxia, multarum virtutum cultrix; ex ariditatibus siccitatibusque afflictata, devotionis gratia caelestibusque solatiis abundans fiat; tum ex fastuosa humilis, e rebelli obtemperans, e mundi sectatrice Dei sectatrix efficiatur: haec sunt effecta Sanctissimi Sacramenti; haec certissima divinae gratiae signa in homine permanentis operantisque.

Quodsi tu aliter hodie affectus es, aliter turbaris et commoveris; bilis, vel invidiae inflaris tumore, mulceri cupis et blandimentis deliniri, mundi vanitatibus addictum te esse, aut nondum plene ab iis cor tuum avulsum sentis, crucem quantulumcunque refugis, voluntati divinae trepidas te, seu non vis resignare, credito a te instar Pharisaeorum, non instar gratulantis ac tripudiantis turbae Christum Dominum exceptum esse. Quare errorem hunc quanto citius emendato.

Dominica Resurrectionis Domini

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Valde mane una sabbatorum venerunt^a ad monumentum” (Mc 16[, 2]).

^a “*veniunt*” (BSV)

Expende verissimum amorem piarum faeminarum, Magdalenae et alterius, quo ardebant erga Iesum. Primo enim considerata hic est illius celeritas: quod videlicet valde mane proripuerunt sese ad sepulchrum. Unde discenda in actionibus Dei amore susceptis velox executio. Amor quippe, cum verus est, vehementia caloribus sui omnem desidiam somnolentiamque in amante exurit. Celer amor est, morae impatiens; tarditatem odit, nihil agit pedetentim, omnia impigre conficit; alatus Pegasus⁶⁰ amor est. Sed vide, tu,

⁶⁰ “Pegasus” est nomen equi alati (e historia fabulari Graeca). Hic adoperatus est uti symbolum celeritatis, quia gratia alarum multum celerius moveri potest quam equus normalis. Cf. Parandowski, *Mitologia*, pp. 11. 203. 217.

qua celeritate actus tuos perficis ex amore Dei peragendos. Vide qua velocitate ad Fontem aquarum viventium curris; cervumne et Pegasum, an pigrum asinum et testudinem imitaris? Si pigrum te sentis esse, non amas, non habes flammam divini amoris veram, quae tuum pectus urat [f.41r] desiderio suscipiendi Amoris tui Christi; quae te stimulet, impellat cogatque ad communicandum.

Secundo, expendendae sunt difficultates harum hodiernarum amatricum, quas in adeundo tumulo Domini habuerunt; maxime vero difficilis res erat, faeminas duas mane summo, antelucanis nempe horis, ad Dominicum sepulchrum, a militibus cinctum, grandi lapide clausum, accedere. Quod quamvis illae considerantes dicerent: “Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti?” [Mc 16, 3], attamen caecarum instar ab amore caeco ducebantur, solo amore contra omnem difficultatem armatae; siquidem non ignorabant: Amanti nihil esse difficile.

Tu quoque nullam difficultatem in rebus ad amorem Dei spectantibus metuas. Nam frangit amor omnia; quia amati potentia omnia potest, quae amantibus numquam deesse solet.

2. “Ut venientes ungerent Iesum” (Mc 16[, 1]).

Considera a sola Maria Magdalena aliquoties inunctum pretiosissimis aromatis Iesum fuisse; ubi vero ad tumulum amantissimi Domini sese confert, sociam non tantum viae, sed etiam sumptuum fortassis quaerit, alteram Mariam Salome. “Emerunt,” inquit scriptura, “aromata” (forsitan ambae) “ut ungerent Iesum” [ibid.]. Sed fuerit unius pretium aromatum, quamvis ab utraque empta fuisse innuantur. Tu, societatem solam boni operis admirare. Simul eunt unctum Christum; invicem sese omnibus periculis exponunt.

Docent profecto nos, ut auxiliares manus aliis pro Domino laborantibus libentissime iungamus et quoad hac in mortalitatis continuique sudoris ac laboris area vivimus, invicem bonum operemur.

Cum vero ungenti Christi corporis amplius nobis nulla datur facultas summumque hoc humanitatis, imo amoris officium ei deferendi copia subtracta sit, suavissima virtutum fragrantia eum

recreemus et sanctarum actionum aloe atque balsamo deliniamus. Etenim, “si odore virtutum [f.41v] referti,” (docente Magno Gregorio) “cum opinione bonorum operum Dominum quaerimus, ad monumentum profecto illius cum aromatibus venimus.”⁶¹

3. “Surrexit, non est hic” (Mc 16[, 6]).

Considera, divinum corpus faectorem, qualem quatruiduanus Lazarus contraxerat⁶², non contraxisse in sepulchro: imo ne quidquam immutatum esse. Iam vero gloriosissimum e tumulo prodixisse et tot immortalis claritatis radiis effulsisse, quot antea fuerat confectum vulneribus. Talia quoque futura Beatorum corpora caelesti in gloria expendes; quae licet hic iure natura iuxta edictum Dei vertantur in cineres et esca vermium fiant, tot tamen radios post resurrectionem in Regno Christi vibrabunt, quot vermibus, dum in sepulchro resolverentur, scatebant. Consolare igitur tuam infelicem conditionem hoc futurae gloriae privilegio ac in corruptionis munere et tanto magis corpus tuum laboribus, mortificationibus, vigiliis, poenitentis atterere non verearis, quanto ampliorem beatitudinis sempiternae gloriam splendoremque ipsius futurum desideras. Iste Dominus immortalis, quem redivivum viva fide hodie apud te hospitem habiturus es, his in omnibus maximo tibi erit adiumento.

Sed prius ipsi gloriosam anastasym gratulare, atque dic: O diem felicissimum! o lucem albo calculo notandam⁶³! o solem exoptatissimum! quo nobis non iam salutis spes affulsit, sed salus ipsa reddita est; quo limbi tenebrae illuminantur; quo carceres eiusdem perfringuntur et sanctissimorum captivorum a tot saeculis in aeternam libertatem numerus vindicatur; quo corpus mortuum ultra legem naturae reviviscit; quo Mater Filium ante tres dies occisum vivum intuetur: Iesus resurgens maestam Mariam salutans consolatur; quo caelestes genii cum terrenis mulieribus [f.42r] colloquuntur; quo Magister discipulis post fata resurgens apparet

⁶¹ Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelia*, hom. 21 in Mc: PL 76, 1170.

⁶² Cf. Io 11, 39: “Domine, iam foetet, quatruiduanus est enim”.

⁶³ “Solebant Thraces dies prosperos et laetos notare albo calculo...” (SSL).

et Princeps pacis pacem Apostolis propinat. O diem hunc felicissimum, gloriosissimum, laetissimum!

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Quis revolvat nobis lapidem?” (Mc 16[, 3]).

Quanta solitudine tenentur sanctae hae matronae sepulchralis lapidis removendi! Et tu exclamare potes, imo debes, magnis imperfectionum saxis obrutum in corde tuo Christum considerans:

Quis revolvat mihi lapides hos? tepiditatis marmor, spiritualis frigoris rupem, obstinationis, voluntatis propriae amorisque silices? Quis quoque palpebris meis demet nubem, aut potius pupillis lanuginem, ut videam Dominum meum hodie apud me depositum?

O utinam aliquis sSanctorum caelitum descendat et cum tenebras amovens lumen mihi animae restituat, tum lapides istos defectuum meorum elevet ac abiiciat! Quin tu Iesu redivive, quem adhuc non[n]ihil sentio esse apud me, me, uti Sol, illuminas; uti fortis et accinctus robore omnem durum lapidem a corde meo dimoves.

2. “Surrexit, non est hic” (Mc 16[, 6]).

Duplici potes consideratione circa haec verba occupare tuam mentem: vel enim cogita, Christum Dominum quem in sacra mensas uscepisti, iam te tuas ob imperfectiones deseruisse gratiamque ipsius tam subito tuis defectibus effugatam esse a te.

Vel expende, omnem animi tui pravam passionem adveniente ad te virtutum Domino disparuisse posseque a te malis motibus emancipato exclamari: “Surrexit, non est hic”.

Quievit, aut potius abscessit libido; quia sanctiores caelestes flammam sustinuisse non valuit. Evanuit impatientia, quia cum patientissimo Domino convenire non poterat. Abscessit furor quidam et inclementia cordis, quia [f.42v] cum agno mansuetissimo non dabatur ei locus. Fugit honoris, gloriae ac propriae aestimationis cura, quia cum despecto, contempto, opprobriis affecto, exviscerato nudoque Dei Filio non fuit illi manendi commoditas.

Duo enim contraria (ut philosophorum doctrina ad pietatem inflectatur) non possunt esse simul in eodem subiecto: non potest in uno corde morari amor carnalis cum spirituali, sensualitas cum mortificatione, probitas cum improbitate et cum similibus reliquis reliqua similia.

Ergo gaude, sibi que gratulare et persolve Domino gratias, quod ipsius ad aspectum omnis pestis surrexerit et ex corde profugerit.

3. “Nolite expavescere” [ibid.].

Non deserit amantissimus benignissimusque Dominus suos unquam in adversis. Sic discipulos aliquando maris fluctuantis exorta percussos tempestate roboravit; sic contra orci et mundi furores armavit. “Nolite timere” [Lc 12, 32], etc. “Maximum^a gaudium existimate [...] cum in ^bvarias tentationes^b ncideritis” [Iac 1, 2], etc. Cum vos flagellaverint, “gaudete, et exultate, quia merces vestra copiosa est in caelis” [Mt 5, 12]. Sic quoque hodierno die pias mulieres per angelum solatur, fortificat, confirmat. “Nolite,” inquit, “expavescere”; nolite ob mortum Christi turbari. Nam redi-vivus surrexit, iam “non est hic”, ubi a vobis quaeritur, in sepulchro, sed “praecedet vos in Galilaeam; ibi eum videbitis” [Mc 16, 7].

^a “*omne*” (BSV) ^{b-b} “*tentationes varias*” (BSV) ^c “*praecedit*” (BSV)

Si igitur in diversas et tu permittente Deo irrueris adversitates, ne idcirco cadas animo: ne turberis, ne metuas, noli expavescere. Expecta expectans Dominum, et intendet tibi.⁶⁴ Probabit te, sed non deseret”. Subtrahet te sibi, sed te praecedet in Galilaeam, hoc est praecurret te ad locum orationis: ad quam ut maestus animo, et mente anxius recurreris, procul dubio ibi mox eum reperies, videbis, propitium experiere. [f.43r]

⁶⁴ Cf. Ps 39, 2.

Secunda Die Paschatis

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Ibant ipsa die in castellum" (Lc 24[, 13]).

Considera ingrediendum tibi esse castellum animae prius, quam Dominum suscipias et examinandum, quale nam sit? quam munitum contra tartarei hostis insultus? quam mundum a sordibus vitiorum? quam denique ornatum virtutum peristromatibus? Quod si quidpiam illi horum desit, rogandus est tibi, ut cum illud sua praesentia inviserit, suis donis muniat, mundet, exornet, ne quid omnino ad illius perfectius, sine qua turpe et vile et contempti[bi]le et inutile fuerit, desideretur. Cacodaemon quidem non magno indiget foramine, quo se ad subruendam totius castelli animae structuram immittat: vel minimae regulae transgressio ei ad hoc sufficiat.

Paucas sordes, ni eiiciantur, ad magnum faectorem animae sufficere: exiguis imperfectionibus, quae etiam suam ob parvitatem flocci fiunt, magnas virtutes extingui probatur saepissime.

2. "Oculi autem illorum tenebantur, ne eum agnoscerent"(Lc 24[, 16]).

Sicut parva corporei oculi albugo omnem velum^a impedit; ita existimes veluma a tenuissimis defectibus [factum?] totam animam obcaecari, et effici, ne aperte internis oculis Deum contempletur. Vae animae illi, cuius oculi, ne Deum videre possit, non modo agnoscere, tenentur! Ah! roga, roga Iesum, ut haec a te sui videndi, agnoscendique auferat impedimenta antequam illum adeas; ne forte illum non videas, aut licet videns, non agnoscas; et cum hodiernis illius discipulis in hanc incidas infelicitatem. Quibus, commemorante id divo Gregorio, "de se loquentibus Dominus apparuit; sed eis speciem, quam recognoscerent, no ostendit".⁶⁵ Ne inquam tibi istud eveniat, ut, licet Christum redivivum in sanctissima [communionem] sumpseris, mortuus reperiaris: licet

⁶⁵ Gregorius Magnus, *Homiliae in Evang.* II, hom, 23: PL 76, 1182, n. 1538.

Dominum virtutum apud te habueris, nulla tamen harum vestigia in te compareant. [f.43v]

^a in ms. erronee: “velim”

3. “Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem” (Lc 24[, 17]).

Considera ex te inquisiturum Dominum, imo strictissime iudicaturum, omnia oris tui verba, omnes linguae sermones. Cum enim ex ore hominis vita morsque procedat, dabis rationem supremo Iudici, quem tuo colloquio vivificasti, instruxisti, aedificasti, ad meliorem frugem revocasti; aut contra, respondebis: quem extinxisti, pervertisti cuique perditionis causa fuisti. Hic igitur potius tui age rigidum censorem oris, tui ipsius iudex esto, et commissa mendacia, multiloquia, detractiones, murmurationes in mentem revocans digna poenitentia ablue expiaque. Tum deinceps severo linguam freno coerce peteque a Domino, ut ponat custodiam ori tuo et circumstantiam labiis tuis⁶⁶, ne, indigna religiosa tua persona, loquaris.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Invenerunt lapidem revolutum a monumento” (Lc 24[, 2]).

Considera has sanctas faeminas Christoque addictissimas aliter dispositum esse Dominicum sepulchrum, quam ipsae imaginabantur: lapidem namque revolutum, qui^a illas anxias reddebat, repererunt. Sed Domini corpus, quod nullum illis faciebat dubium, non invenerunt. Unde alia maior sol[licitudo] illas invasit et lachrymae etiam exortae sunt. Queritur enim Magdalena inquiens: “Tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum” [Io 20, 13].

^a in ms. erronee: “quod”

Sic tibi hodie aggravatae non paucis culpae conscientiae lapis revolutus est; sed quoniam illum, qui modo apud te depositus erat forsitan iam non reperis in corde tuo, in maiorem tribulationem tibi lachrymasque erumpendum est. Quam cito enim a te vana

⁶⁶ Cf. Ps 140, 3.

solatia, importuna negotia, frivolae occupationes Iesum expellunt! quam cito eum tibi eripiunt! Ah cave, cave deinceps tale bonum amittere.

2. “Et recordatae sunt verborum eius” (Lc 24[, 8]).

Expende sensus nostros doceri eventibus. Tam Magdalene, quam discipuli, olim Magistrum sua de Resurrectione loquentem non intellexerant; sed [f.44r] postquam eum in sepulchro non repererunt, tunc aperti sunt oculi eorum, tunc recordati sunt verborum eius.

Ita plerumque tecum fieri adverte; qui cum a Christo Domino, vel eius Spiritu, vel vicariis, hoc est spiritualibus magistris aliquid doceris, non intelligis, donec experiaris.

Ast utinam Domine! iam te docentem posthac subito intelligam: imo utinam post tot damna mea sero licet recorder verborum tuorum et cum Davide in visitatione convertar ad te! cum totque aliis sanctis peccatoribus resipiscam; non cum Iuda maneam ac perseverem et idcirco damner, in pertinacia, stultitia caecitateque mea.

3. “Nuntiaverunt haec omnia” (Lc 24[, 9]).

Considera ab illis religiosissimis matronis omnia nunciata fuisse Apostolis, quae viderunt circa sepulchrum; partim, quod ab angelo id fecisse iussae fuerint; partim, quod a cacodaemone sub specie angeli decipi vererentur.

Et tu dubitabis conscientiam tuam alteri revelare? Vel ob timorem; vel ob nimiam tui fiduciam? Si times; male sanus es: si tibi confidis nimium et te in spiritualibus versatissimum esse praesumis, caves labaris! Neque enim ipse Christus Dominus seipsum direxit, sed habuit spiritum, a quo ducebatur et aeterni Patris voluntatem quam exactissime adimplebat. Adverte, quanta commoda ex revelata conscientia accipias; quanta vero incommoda, ex eadem occultata. An te non torquet assidue quidquid in ea contegis? an vero non summa pace laetitiaque perfrueris, quoties illam manifestas?

Disce itaque a sanctissimis hodiernis mulieribus omnia tua interna, quorum interest, revelare et eorum parere consiliis.

Tertia Die Paschatis

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Stetit Iesus in medio discipulorum^a” (Lc 24[, 36]).

^a “*eorum*”

O quantum tunc gaudium maestorum Apostolorum animos implevit! quanta [f.44v] eorum fuit exultatio! quale tripudium! cum mortis triumphatorem Iesum in medio sui summa in gloria conspexissent! cum corpus ipsius glorificatum, summa conspicuum maiestate totque privilegiis ornatum vidissent!

Talis tibi consolatio, tale beneficium anima mea, hodierna luce paratur. Subibit enim sive habitaculum, sive caenaculum cordis tui redivivus ille; Stygis orbis, mortisque debellator invincibilis Iesus in medioque tui consistet. Quid igitur tanti in adventu Domini factura, quid procuratura es? Congrega vagos tuos sensus et dispersas cogitationes: recollige spiritum in unum, ut unum Iesum videre studeat et possit, suscipere flammanti desiderio cupiat, eo reficiatur, sustentetur, delectetur: cum illo, fugatis amotisque procul omnibus aliis conversationibus et oblectamentis, solo conversetur.

Namque ipse Apostolos nonnisi congregatos invisit, et nonsisi summo desiderio videndi ipsius flagrantibus apparuit.

2. “Pax vobis” [ibid.].

En divinae praesentiae comitem optatissimum effectumque certissimum, pacem! Apprehende itaque attenda mente, nunquam tibi praesentem adesse Iesum, quando pace animae cares semperque illum a tuae domicilio mentis per graves imperfectiones effugatum fuisse, quoties in bella interna incidisti. Davidis hoc exemplo doceris: qui offensa divina Maiestate praeter pestem, etiam ex amicissimis hostes expertus est infensissimos⁶⁷.

Illud etiam pro certo pacem tibi beatam ac caelestem eripit, quod pacem in rebus transitoriis, externis, inter amicos familia-

⁶⁷ Cf. 2 Reg 24, 10-17; Ps 40, 10; 54,1415.

resque homines quaeras. Atqui Divini spiritus monitum est: “Nolite confidere in Principibus in filiis hominum in quibus non est salus”^a [Ps 145,23]. Nunquam quiete fruiturum illum, qui apud mortales quietem emendicat. Quoties Hebraei ad Deum confugiebant auxilium praesentissimum sentiebant; cum vero pacis comparandae causa ab Aegyptiis suppetias postularent, a Domino exercituum deserebantur.⁶⁸ Ita nemini caelitus pax conceditur, qui terrenam inquit et prius ad creaturas pacis gratia, quam ad Creatorem confugit.

^a *in margine, loco verbum quae in textu deleta sunt, substituitur: “Infelicem esse qui sperat in hominibus”.*

Pax igitur sit tua pacificum apud Salomonem Christum Iesum: et cum illam non habes, cito descende ad examinandam conscientiam, sic cito ad te descendet dulcis malacia. [f.45r]

3. “Nolite timere” (ibid.).

Cognoverat Dominus iam elusionum illusionumque peritos Apostolos ac proinde illis apparens, ne metuerent hortatus est. Sciebant enim caelestis Magistri illi sancti discipuli, et cacodaemonem et Hebraeos fuisse sibi infensos ac proinde uniusque inimici insidias cavebant. Quare optimus et pientissimus Magister eos invisens, ne trepident ad primum aspectum monet seque ipsis aperiens: “Ego”, inquit, “sum” [ibid.]. Nimirum divina charismata, gratiae, illuminationes, homini cognoscendae sunt visionesque caelestes, quod nullam turbationem ac timorem in anima efficiant, sed summam causent securitatem, et quietem. Et quis possit tremere Domino sibi adstante? “Si consurgant^a adversum me castra” (ait Hebraeus psaltes) et Deus mihi aderit, “non timebit cor meum. Si exurgat adversum me praelium in hoc ego sperabo” [Ps 26, 3].

^a *“consistent” (BSV)*

⁶⁸ Cf. Is 30, 17; 31, 13; Ier 42, 11-22; 43, 7-13; 44, 114.

Secure quippe et audacter pugnat, quem divinae tutelae armat praesentia. O te beatum! qui hodie ipsum Dominum apud te essentialiter habebis, hoc est sacramentaliter! cui omnia parent, quem omnia metuunt, cui nihil potest adversari!

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Conturbati vero, et conterriti existimabant se spiritum videre" (Lc 24[,37]).

Considera magnam congregatorum illorum discipulorum prudentiam et circumspectionem: quod, quamvis non ignorarent, imo fuissent edocti, resurrecturum fuisse Dominum, viso tamen illo cohorrerint et contremuerint. O si tu hunc in modum cautus in spirituali via incederes! profecto nunquam errares; raro, imo non unquam decipereris; si ita vigil, et prudens in technis caco-daemonis evitandis fores, nunquam in eas incideres; si tam sancte astutus perfectionis iter carperes, nunquam graviter corrueres. [f.45v]

Saltem ergo hodierna luce, qua te lux aeterna illuminavit, adverte, ne forte a spiritu non bono illusus, in tenebras imperfectionum densas inducaris; evitabis autem has, si tibi diffidens lucem hanc caelestem veluti pharon clarissimam sequaris.

2. "Cogitationes ascendunt in corda vestra" (Lc 24[, 38]).

Vigila, vigila, cum hodie, tum semper ad omnem tuam cogitationem, neque illi fores mentis tuae, non modo cordis ianuam sine longa deliberatione aperi. Quantum enim malum! quanta damna cogitationes secum in miseram animam important! Daemon enim primo ingerit cogitationem, cogitatio inficit aut aufert cordis munditiam; hac ablata, tristitia ingens succedit, quae vires animi enervans, eum ad omnia reddit inhabilem et non raro quosdam in eam desperationis conicit abyssum, ut abiecto salutari Christi iugo, ab aratro manum amoveant et incaeptum animae agrum excolere desinant.

A limite itaque mentis tuae huic hosti, huic malo resiste et purum purissimo Domino cor, cum hac luce, tum toto vitae spatio conserva.

3. “Videte manus meas, et pedes” (Lc 24[, 39]).

Quemadmodum ex signis dux, rex cognoscitur ex diademate, ita se agnosci vult Christus caelestis Rex noster e sacratissimis stigmatibus. “Videte”, inquit, “manus meas, et pedes” meos. Si veremini (quasi diceret) decipi, advertite humano pro genere transfixas palmas plantasque. Si dubitatis me verum esse Ducem vestrum, en mea signa conspice, quinque vulnera; qualem die Veneris in cruce spectastis, talis hic vobis apparet: Dominum vestrum agnoscite, amplectamini eoque consolamini.

Sed, o anima mea, si [f.46r] vis in huius vulnerati Ducis exercitu censi, tu quoque similia appetere debes et habere vulnera, non talia, uti Franciscus obtinuit,⁶⁹ sed quae illa sunt? amor, patientia, iniuriarum oblivio, laborum tolerantia, crucis ad mortem gestatio.

Dominica in Albis

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Congregati propter metum Iudaeorum” (Io 20[, 19]).

Considera quantae a te gratiae agendae sunt Domino, quod tui causa et ipse inaudita passus sit, et amantissimos discipulos pati voluerit. Latebant, fugiebant, congregabantur; quia diebus noctibusque illos Hebraea gens persequabatur. Sed nunquam ab optimo pientissimoque Magistro deserti sunt. Adfuit illis in omnibus, quos voluit probari in omnibus.

Tu, ad imitationem Salvatoris tui Apostolicique afflictissimi Senatus, optabis laeto animo crucem portare vexarique afflictione, quoties Summo Bono, aeternae Sapientiae, placuerit tibi eam imponeres quamdiuque te ea voluerit exerceri, confidens, nunquam tibi suae Maiestatis defuturum vel auxilium, vel consilium.

2. “Venit Iesus” [ibid.].

Expende, quanti unionem concordiamque Dominus aestimet, siquidem sese mox in medio Discipulorum stitit, postquam con-

⁶⁹ Agitur hic de stigmatibus, quae s. Franciscus de Assisi an. 1224 in monte Verna obtinuit; cf. Stano G., s.v. *Stimate*: ECat XI, 1343s.

gregatos unitosque vidit. Inter enim concordēs unio viget; ubi unio, ibi charitas est; a charitate vero Iesus abesse non potest, qui est ipsa Charitas. Quoties igitur a te vinculum charitatis rumpitur vel unio perturbatur, toties et a te Christus excluditur et e medio discipulorum suorum, tuorum vero Fratrum, fugatur.

Memineris itaque illius, quod Seraphicus Patriarcha divus Franciscus, non permiserit fratrem aliquem cubitum ire, qui alterius accusationem animoolvebat, antequam virus illud e corde evomisset importuni zeli, si non odii⁷⁰. Multo convenientius et necessarium est, te absque simili felle sacram Iesu mensam accedere. Ergo, vadens [f.46v] reconciliare fratri tuo.

3. “Dixit eis: Pax vobis” [ibid.].

Si tantum bonum esse pacem Servator tuus demonstravit, ut, quoties a Resurrectione sua discipulos visitavit, hac eos consueta salutatione dignaretur: “Pax vobis”, desiderabis tu, imo petes a pacifico Iesu, ut ingressus in turbatissimam animae tuae mansiōnem pacem secum afferat. Non talem pacem, quae calamitatibus omnique prorsus cruce est destituta; nam melius quam quiescere est exagitari; siquidem et aquae, ni turbentur, corrumpuntur.

Sed ut omnia adversa cum pace mentis generose toleres, quatenus oleaginam pacis coronam ab illo ipsomet in caelestis Ierosolymae Urbe accipias perque fortia bella cum dDaemone, mundo carneque gesta, parta pace aeternum fruaris.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Gavisī sunt [...] discipuli, viso Domino” (Io 20[, 20]).

Non poterant non gaudere Apostoli, cum illum redivivum conciperent, quem mortuum acerbe deplorabant. Et nescias, an illis unquam maius isto potuisse[s]^a contigit gaudium, quo inundabant Iesum a mortuis redeuntem videntes. Adaequasset procul dubio gaudium hoc illud, quo nunc in caelis perfruuntur, nisi hac sola ratione inferius esset, quod hic tantummodo solum Iesum se-

⁷⁰ Non potui invenire confirmationem talis eventī in vita S. Francisci.

cundam Sanctissimae Triados personam viderunt; ibi vero totam Sanctissimam Triadem contemplantur.

a forsan loco “potuisse” deberet esse: “capere”, “percipere” vel “experiri”

Tu vero miraris, cum eundem Filium Numinis resurgentem suscepisti, nullo te gaudio, nulla laetitiae amplitudine cumulatum esse, imo in luctu forsitan versari et maerore confici.

Ah miserum te! peccatum, imperfectiones, non emendati defectus hoc malum tibi attulerunt! vel illa fortassis importuna laetitia, qua, Matre Sanctissima Nati carissimi truculentissimum obitum deplorante; peccatrice sancta Domini sui mortem deflente, discipulis pientissimis Magistri effera ob supplicia maerentibus; sideribus, saxis, terra, alisque creaturis, dolorem summum ex morte dirissima Creatoris conceptum testantibus, tu exultasti his diebus piaie maestitiae consecratis [f.47r]

2. “Accipite Spiritum Sanctum” (Io 20[, 22]).

O munus supremum! o donum, quo nullum maius reperiri potest! Quid amplius beneficii, favoris, charismatum discipulis suis Dominus erogasse potuit praeter Spiritum Sanctum? quem, qui habet, omnia habere videtur! a quo, qui regitur, errare non potest et tuta rectaque^a ad caelestem Patriam deducitur!

a scilicet “via”

Tu vide, an hodie Spiritum hunc Sanctum in Sanctissimo Sacramento accepisti: an illum habeas? an cum Apostolo possis dicere: “existimo^b autem, quod et ego Spiritum Domini^c habeam?” (1 Cor 7, 40).

b “puto” *c* “Dei” (BSV)

Signa Spiritus Sancti: gaudium, pacem, sapientiam, mansuetudinem, patientiam, humilitatem, consilium, longanimitatem aliaque similia esse scito. Quae si in te non elucet, nae tu divini luminis scintillam, non modo Spiritum Sanctum, non habes.

3. “Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis” (Io 20[, 23]).

En potestatem Apostolicam! potestatem successorum Christi! potestatem maximam! Peccata dimittere divinum est; hinc quis Deos quodammodo non dicat, quibus talis confertur facultas? Recte David de sacerdotibus: Vos “Dii estis”, inquit, “et filii excelsi omnes” [Ps 81, 6]. O quam insipienter miseri illi agunt, qui huic potestati sese non subiciunt, vel ea fraude summa abutuntur! quam sceleste errant, qui lepram suam his non aperiunt, quorum est sanare illam! quam graviter excaecati sunt, qui in hoc sacramento Poenitentiae adeundo sacrilegi fiunt, quod ab ipso Numine summo tanta autoritate, tanta benevolentia, tanta providentia institutum est!

Tibi hic consideranda est clementissimi Salvatoris tui misericordia cum in universum humanum generaliter, tum speciatim in te effusa; quandoquidem tam crebra animae tuae praevidens vulnera praesentissimos tibi providit medicos suos vicarios, praesentissimamque in [f.47v] sacratissimis Poenitentiae, atque Eucharistiae sacramentis medicinam: quam quoniam et hac luce accepisti, Domino tuo grates humillimas persolve.

Dominica II Post Pascha

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Ego sum Pastor bonus” (Io 10[, 11]).

Considera tria esse praecipua officia cuiusvis Pastoris: 1. ut habeat notitiam sui gregis; 2. ut numerum illius sciat; 3. ut ei pabula subministret ac feris a rapacibus eum defendat. Quae omnia in optimo caelesti nostro Pastore adverte. Novit oves suas: quoniam ipse testatur: “Et cognosco oves^a meas, et cognoscunt me meae” [Io 10, 14]. Habet omnes notatas, non in charta peritura caractere debili, sed in palmis suis divinis immortalibus notis, cum inquit: “In manibus meis descripsi vos^b” [Is 49, 16]. Porro quam nutrienti gregis sui, hoc est nostrarum animarum diligens sit, hinc intellige: quod clara benigneque voce eum ad pabula alliciens:

“Venite, ait, ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos” [Mt 11, 28].

^a *om. “oves” (BSV)* ^b *“te” (BSV)*

Quam sedulam ipsius tutelam adhibeat propugnationemque optime nobis Propheta Rex indicans: “Angelis suis”, refert, “mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis” [Ps 90, 11]. Quin ipse gregi suo presentissimam offerens custodiam ac defensionem: “Ego”, ait, “vobiscum sum^c usque ad consumationem saeculi” [Mt 28, 20]. At ubi? in sacratissima Eucharistia.

^c *add. “omnibus diebus” (BSV)*

O gratulare tibi, anima mea, tam diligentem, beneficum optimumque pastorem; illum nunc cum amore adi, vocem illius audi, illique obtempera.

2. “Sum Pastor bonus” [ibid.].

Considera, quod se verissime, iustissimeque Pastorem bonum dicat [f.48r] Redemptor custosque noster assiduus Christus Iesus. Nam si nemo est, qui Davidi Iessidae[s] optimi Pastoris nomen non attribuat, ex eo saltem, quod rapientes paternum gregem feras, ursum leonemque insecutus dilaniabat: de quo ipse gloriatus: “Veniebat,” inquit, “leo, et^d ursus, et tollebat arietem de medio gregis, et persequerbar eos, et percutiebam, eruebamque de ore eorum; et illi consurgebant adversum me, et apprehendebam mentum eorum, et suffocabam, interficiebamque eos” (1 Reg 17[, 34-35]).

^d *“vel” (BSV)*

Iam bonus Pastor erat David. Sed melior tuus Iesus, qui a feris infernalibus gregem Patris sui, imo suum, (quoniam ipsi omnia cum Patre communia) rapi ad tartara videns eis sese obiecit, eo cum maiore erga oves suas amore, quo cum graviore vitae suae, quam amisit, periculo. David enim haedos agnosque paternos ex ore ferarum eripiendo nihil discriminis vitae subivit. Sed Christus Dominus gregem suum stygiis belluis vel subtrahendo, vel vi aufereundo, mori pro illo, ne ille moreretur, voluit. O vere Pastor bonus!

vere custos optimus! Vere amantissimus nostri Pater! Quid ei pro tanto beneficio, ovis perdita, quid rependes?

3. “Bonus Pastor dat animam suam pro ovibus suis” [ibid.].

Considera non sufficere bono Pastori, ut corpus suum gregis causa fatiget, sed etiam anima ipsi fatiganda est. Felicissimus celebratissimusque est hac in parte Moyses ille Israelis dux, qui, volente Domino exercituum universum Israeliticum populum ob enormia facinora delere, ei se opposuit; suam animam pro fratrum animabus obiecit, cupiens potius ipse deleri de libro vitae, quam, ut populus ipsius curae commissus deleteretur. Magnum quid istud est et admirandum⁷¹.

Verum, quod Christus nostri gratia fecit longe maximum et mirissimum. Breviter dico: corpus dirissimis, inauditis, inexplicandisque tormentis et morti ignominiosissimae subiecit. Animam tantis maeroribus, doloribus, aculeis cruciatibusque ovium suarum causa supposuit et obtulit, ut eos non humana mens solum, sed ne quidem angelica concipere satis queat et nullum os hominis sive angeli enarrare. Quid igitur? nonne hic est amabilior Moyses? nonne Pastor pastorum optimus est? [f.48v]

Age, anima mea totum diem hodiernum in efferendo ipsius hoc erga te amore ac beneficio; consume, quin potius dicam: totam consume in gratiis pro gratia Redemptionis agendis vitam.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Qui non est pastor” (Io 10[12]).

Diligenti mente perpende, quali tibi ratione Pastor bonus, Verus, ac Mercenarius dignoscendus est: hoc est, daemonis suggestiones, et divinae illuminationes. Nimirum hinc eas discernes: quod cacodaemon, tanquam mercenarius, non nutrire animam sed spoliare omni spirituali fructu conatur. Mercenariorum enim est factum, lanam aliaque commoda gregis rapere; quin ipsum gregem devorare, non bonis eundem spiritualibus cumulare.

⁷¹ Cf. Ex 32, 1-14. 30-32.

Quod aliquis innuens ait: “Qui improbus pastor est, is suae tantum utilitatis rationem habet et commoda, ^aet commoda^a propria unice curat, quanquam id cum ovium damno saepe fiat”.

a-a probabiliter est repetitio supervacua, ob inadvertentiam, in hac allegatione (ex ignoto auctore)

Et tales fuisse pastores Israelis testatur Ezechiel atque detestatur: “Vae”, inquit, “pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos! nonne greges a pastoribus pascuntur? Lac comedebatis, et lana cooperiebamini, et quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis” (Ez 34[, 2-3]).

Hoc solet facere stygius veterator, qui se pastorem optimum fingens quaedam specie recta animae solet insurrare, sed suo commodo, illius detrimento; lac enim vult ipsius virtutum exsurgere, lanam bonarum actionum detondere et demum totam, tanquam leo rugiens devorare.

Non ita verus Pastor Iesus: qui permittit te in aliquas tribulationes incurrere, sed iis, veluti cibo suavissimo animum tuum fortificat nutriendo. Apponit tibi tartareus genius suavem offam, variarum voluptatum illecebris illitam, sed, ut ea te inescando enecet. Deus autem duram monstrat crucem et in difficilem poenitentiae callem te vult educere, sed bono salutis tuae.

Adhaere itaque vero caelesti Pastori, Stygium mercenarium fuge: huius delicias, suavitates, allectamenta malorum aspernare; istius disciplinam severam crucis et mortificationis passionum cape. [f.49r]

2. “Mercenarius autem fugit” (Io 10[, 13]).

Quoties expertus es te a cacodaemone circumventum deceptumque fuisse? quoties dolos ipsius, technas, cuneosque tibi structos deprehendisti, seu cognovisti; qui postquam tibi omnium generis voluptatum calicem propinasset, orificium quidem illius dulcedine, fundum vero felle impletum advertisti. Habet enim hoc voluptas omnis, quod se gustantibus prima apprehensione dulcissima et merum mel videatur, sed in magnam deinceps vertitur

desinitque amaritudinem. Ubi enim est completa, nihil aliud generat, quam mordacissimum vermem conscientiae.

Quid igitur hunc mercenarium fugitivum fluxae voluptatis administratorem, amarae dulcedinis oblatorem, venenosi pabuli porrectorem, cacodaemonem inquam, sequaris? quid Tantea poma⁷² captes? quid te per laetissima nemorosae voluptatis spatia ad exitum tristitia omni graviolem duci sinas?

Age, age, tuae animae consule, et huic potius optimo Pastori, a quo hodierno die immortalis pane refectus es, totis praecordiis adhaere: qui licetsi[s] per durissima senticeta duxerit te, nihilominus salvabit.

Dominica III Post Pascha

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Modicum, et iam non videbitis me: et iterum modicum, et videbitis me" (Io 16[16]).

Considera, quod his verbis bonos et malos religiosos aeternum Verbum alloquatur. Quid enim est istud modicum? "Modicum est", inquit divus Augustinus, "hoc totum spatium, quo praesens pervolatsaeculum"⁷³. Quasi igitur diceret pientissimus noster Dominus ad vocationis nostrae satisfaciendum nos exhortando, partim privatione, partim fruitione visionis suae hoc modo:

Eia negligentissimi operarii, inutiles servi, non attendentes perfectioni vestrae religiosi, expergiscimini, respiscite, labori vos cursuique accingite, quoniam modicum, et iam non videbitis me: brevi finietur via vitaeque vestra, iudicium meum de vobis faciendum iam in vestibulo est; si mala opera vestra condemnabunt vos, post non longum spatium aeterna visione mea privabimini.

⁷² "Tantaleus" – quod ad Tantalum spectat. "Ceres ... Tantalum ad inferos detruserunt, ubi perpetua fame et siti torqueretur, in puteo immerses, in quo poma capiti imminerent, quae cum carpere vellet, elevarentur ..." (SLL, s.v. *Tantaleus*).

⁷³ Augustinus, *Tractatus 101 in Iohannis Evangelium*, §6: CChrL 36, 593. Cf. etiam in CLCE, y. IV, *Commentaria in Ioannem* (c. XVI, 16), p. 398.

Eia, et vos [f.49v] diligentissimi laboratores, perfectionis vestrae amantissimi religiosi, diebus noctibusque mihi in lachrymis, anxietatibus, mortificationibus diversis sedulo placere studentes, bono animo estote, quamvis vobis me non[n]ihil subtraxerim, in multas vos tribulationes ac tentationes irruere permittendo; iterum tamen, dico vobis, modicum et videbitis me: brevi lugebitis aeternum laetaturi; brevi laborabitis, aeterna praemia accepturi; brevi pugnabitis, immortalis lauro coronandi. Namque non multo abhinc tempore, visitabo ego vineam meam et unicuique promeritum denarium elargiar; elargiar, inquam, vobis, fideles mei prudentesque servi, quos constitui super familiam meam, post modicam afflictationem, brevem huius saeculi finem, sempiternam visionem meam et nunquam finienda bona, thesauros, voluptates, in hac visione collocatas.

Tu, itaque stude bonum certamen certare, ut coronam iustitiae accipias; huncque in modum Christum sequi, ut eum assequaris; assecutus, non solum in hac sacra Communione, verum etiam in caelesti beatifica visione illo perfruaris.

2. "Vado ad Patrem" (Io 16[, 17]).

Tu quoque considera, te ad Patrem ire, cum sacram Christi mensa maccedis, non ad Iudicem. Et eum quidem ad Patrem, qui te veluti prodigum filium laetissimo animo suscipiens plenis ulnis amplectetur iubebitque afferi stolam albam tuae innocentiae, quam tibi in hoc sanctissimo convivio restituit. Pascet te post famem diuturnam, siliquas porcorum, non carne vitulorum aut aliorum armentorum, sed proprio corpore. Revertere ergo ad Patrem tuum, revertere; quid in regione longinqua passionum cum affectibus a summo Bono abalienatis peregrinaris?

Vade ad Patrem! Christus vocat te, perge! Si ob dispersam tot illius bonorum substantiam tibi metuis, si confunderis, bene est: hic primus ad eum accedendum patet gradus, timor et confusio; quibus, quanto maiorem de peccatis dolorem ac poenitentiam adieceris, tanto gratior hospes apud sanctissimum Patrem tuum futurus es. [f.50r]

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Nescimus quid loquitur” (Io 16[, 18]).

Considera non postremam esse hominis infelicitatem si verba divina non sciat, non capiat, non intelligat. Quapropter olim David dicebat: “Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis” [Ps 118, 130].

Tu possis quidem nunc caelestem Magistrum in cathedra cordis tui residentem rogare, ut tibi divina oracula, verba, mandata, ut^a sermones suos declaret; quod ipse dubio procul, uti solet multis, tibi praestiterit. Sed quoniam ab illo sua in Ecclesia varii sunt ad hoc interpretes, doctores magistrique constituti, tibi autem ad declaranda effata illius tui religiosi Superiores, magistri spirituales directoresque conscientiae sunt assignati; rem illi non minus acceptam, quam tibi salutarem feceris, si te ad eos tuis in dubiis elucidandis receperis.

“forsitan loco “ut” deberet esse: “et”

Et profecto tanti id aestimat Deus, ut divitem illum epulonem ad monendos fratres suos inferno prodire exoptantem prohiberit, dicendo: “Habent Moysen, et Prophetas” [Lc 16, 29] quo innuit: hominibus convenire, ut ab hominibus erudiantur divina sapientia eam ob rem cumulatis.

2. “Quid est hoc quod dicit nobis” (Io 16[, 17]).

Adverte magnae esse prudentiae, scire dubitare perplexis de rebus, scire interrogare, consulere. Hoc factum ab Apostolis audis, qui cum Magistri sui verba non intellexissent, dixerunt ad invicem: “Quis est hoc, quod dicit nobis?”

O si tu hac prudentia utaris, cum te vix a sacro convivio egressum variae petunt cogitationes, si scires illas interrogare: quae vos estis? prius quam a te in penetralia cordis intromittantur! Si tantum ingenii haberes, ut bene expisceris: unde illae veniunt? utrum a Deo, an malo genio? quales sunt? utilesne etsalutiferae? an curiosae, inanes, malae, noxiae, peccaminosae?

Si quoque, antequam detrahentibus alieno nomini aurem praebeas, inquiras sedulo: quid est hoc, quod haec persona dicit? quid

est, quod audire ex ea volo? Si inquam hac prudentia dubitandi, quaerendi, consulendi polleres, quam tu felix esses! [f.50v]

3. “Plorabitis, et flebitis vos, mundus autem gaudebit” (Io 16, 20).

En tibi differentiam servorum mundi, et servorum Dei: hi plorant, illi rident; hi gemunt, illi psallunt; hi maerore conficiuntur, illi gaudio inundant. Sed qui exitus amborum est? Scis, quod extrema gaudii luctus occupat. Non ignoras etiam, quod tristitia vertatur in gaudium. Servi mundi, uti docet RexVates⁷⁴: “Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt” [Iob 21, 13]. Servis autem suis dicit Deus-Homo, dicit Veritas, cuius verba sunt immutabilia, cuius promissa sunt certissima: “Vos igitur nunc quidem tristitiam habetis; iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo auferet^a vobis” [Io 16, 22].

^a “tollet a” (BSV)

O beatos Dei servos, qui contristati sunt ad poenitentiam! Beatos qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur! beatos, qui ex domo gaudii ad domum luctus ingressi sunt.

Age, fac infinitas grates, quem corde tenes, Domino, quod te providentiae suae vi e Babylone⁷⁵ exultante ad lachrymantem filiam Sion eduxerit. Ubi, beatus es futurus, si nunquam tantopere damnatam a Christo laetitiam mundi, vel ipsa cogitatione, quaesiveris.

Dominica IV Post Pascha

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Vado ad eum, qui misit me” (Io 16[, 5]).

Considera causam morae Servatoris nostri, quod non eo ascenderit caelos, quo momento gloriose revixit, sed per non breve spatium cum discipulis fuerit conversatus, hanc fuisse: ot eos in fide confirmaret, ac plenius caelestia mysteria doceret.

⁷⁴ Erronee haec verba ascribuntur Regi Davidi in eius *Libro Psalmorum*.

⁷⁵ Cf. supra, no. 47.

Verte nunc mentem ad temetipsum, et cogita: cur te hoc loci steteris, cur aliquam moram trahas? nec repente ad suscipienda magna sacramenta ascendas? Nimirum, ut anima tua imbuatur mysteriis huius Eucharistiae sanctissimae, quam susceptura est: et non tantum summa fide eam esse suscipiendam sciat; verum etiam spem aeternae vitae emendatis suis defectibus illi habendam. Sicut Magister Iesus suos hic monuit, ut postquam in eum credidissent fuissentque bona opera secundum fidem operati, procul dubio, quo abiturus erat^a, illos quoque solutis mortalitatis vinculis secuturos. [f.51r]

^a in ms. *erronnee (secundum sensum): "eras"*

2. "Et nemo ex vobis interrogat me: Quo vadis?" [ibid.].

Considera, quam noluit bonus, amansque Magister discipulos latuisse, quo iret: ac idcirco ipsemet eos exaggerat^b quod non essent tam sancte curiosi, ut non inquirerent ex illo: quonam iter appareret; quo se esset recepturus?

^b est *hypothetica substitutio pro indubitanter erroneo verbo in manuscripto: "exaggerat"*

Praepara tu animam tuam Sanctissimum Sacramentum accepturus; et pia ductus curiositate interroga illam: "Quo vadis?" Si tibi respondebit, se ad nuptias cum Agno caelico faciendas pergere, admone illam vestitus nuptialis. Si dixerit, se ad convivium Hominis cuiusdam, Dei scilicet, tendere, exhortare illam, ut omnia necessaria similibus convivi[i]s secum accipiat; praesertim vero loco lymphae, cuius in conviviis primus est usus, uberrimas lachrymas ferat.

Ad extremum excita illam, ut se eo studio ac praeparatione huic itineri, quod ingreditur, accingat, ne sine fructu maximo inde regrediatur.

3. "Nemo ex vobis" [ibid.].

Cogita contentissimum forsitan fuisse Dominum, si vel unus discipulorum eum suo de discessu fuisset percontatus; sed cum nullus sciens interrogandi esset, id ab eo paulo molestius toleratum fuisse.

Ita hodie non pauci eundem circumstabunt, multi appetent, aliqui manducaturi sunt sub panis specie: sed omnes forsitan eo desiderio, quo par est tantum cibum sumere carebunt. Quare, ne hic locum istud: “Nemo ex vobis”; habeat, mille tu in te desideria suscipiendi Domini excita, ut saltem unus reperiaris, qui illum vere desiderasse cognoscaris, digne accessisse iudicaris, maximo cum emolumento suscepisse experiaris.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Expedit vobis, ut ego vadam” (Io 16[, 7]).

Duplicem recessum ab anima tua Domini esse considera: primus causa tui; alter voluntarius est. Recedit primo Deus ab hominis anima cum propter spissas tenebras peccatorum et foedam scelerum colluviem in ea manere non potest. Hoc olim questus, David gemens dicebat: “Cor meum conturbatum est” in me. Quamobrem? Quia “dereliquit me,” inquit, “virtus [f.51v] mea, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum”(Ps 37[, 11]).

Recedit secundo, cum probando dilectae sibi animae constantiam, fidem, fortitudinem suam illi praesentiam, consolationes, favores subtrahit; mille vero anxietates, timores, tentationes in eam irruere permittit. Sed haec subtractio fortis amantis indicium est: quare manibus divinis est resignanda; ipsius cum ea Maiestas, prout suae voluntati placuerit, disponat. Si enim, tu, eum non expuleris, certe proderit tibi sua absentia expeditque, ut vadat. Ast alter recessus periculosus tremendusque est, utpote, qui venientis ad animam Stygii spiritus, indicium est, quod Regum codex loquitur: “^aRecessit spiritus Domini a Saul, et Spiritus malus corripuit eum^a” [1 Reg 16, 14]. Quare, hunc alterum discessum tibi procures, caveas. Quin imo Dominum cum Rege Iuda, ut tecum perpetuo maneat precare: “Ne avertas faciem tuam^b; ne ^cdiscesseris a^c me”.

^a “*Spiritus Domini recessit a Saul et exagitabat eum spiritus nequam*” (BSV) ^b *add. “a me”* (BSV) ^{c-c} “*derelinquas*” (BSV)

2. “Expedit vobis ut ego vadam” [ibid.].

Contemplare altius haec Servatoris verba et, quantum boni animae voluntarius hic ab ea discessus afferat, expende. Nimirum sum-

mam in ea causat humilitatem, cum enim se desolatam sentit, tunc, se nihil sine eo agere posse, nihil boni cogitare agnoscens, agnoscit vilitatem suam et quantum differat status desolationis cum assidua Numinis adamati praesentia intelligit, discit. Acquisita igitur per hanc subtractionem sui et Dei cognitione, maiori amore fertur in illum. Bonum siquidem amissum, ut magis cognoscitur, ita magis amatur, aestimatur. Tunc maius, quam ante, dum ab eo remotius abest, illius videndi habet desiderium; iuxta illud: “Anima mea desideravit te in nocte” [Is 26, 9]. Ne itaque animum^d abiicias, si suo ex beneplacito se Dominus hic hodiernus Hospes tuus subtraxerit; sed expecta, et viriliter age, et confortetur cor tuum.

^d in ms. *verbum inutiliter repetitum*

3. “Si^e ego^f non abiero, Paraclitus non veniet ad vos” (ibid.).

^e *add. “enim” (BSV)^f om. “ego” (BSV)*

O admirandam nostri Domini providentiam! o summam et Paternam curam! o inexplicandam bonitatem! En, cum suum discessum discipulis revelat, sciens ob id maestitiam in eis orituram, consolatorem venturum appromittit, et quasi optionem illis dans inquit: “Si ego non [f.52r] abiero, Paraclitus non veniet ad vos”. Ac si diceret: vel me, vel Paraclitum vobiscum manere necesse est.

Quod si ego non abiero, quanquam me oportet abire omnino: ille huc in orbem atque adeo ad vos non descendet; sin illum videre et accipere exoptatis, mea visibili praesentia necessarium est ut tantisper privemini. Hic expende, quantum illa resignatio Apostolis profuerit, quod Dominum ad Patrem permiserint abivisse.

Nam adveniente Spiritu Sancto, linguarum peritiam, intelligentiam Scripturarum, inauditam magnanimitatem, inexpugnabilem fortitudinem adeo consecuti sunt, ut, cum nuper patiente Magistro prae timore et pusillanimitate, in fugam se coniecissent, postmodum cumlati Spiritus Sancti donis liberrime illius Evangelium seminant, Resurrectionem praedicant, ad veram fidem Gentes convertant, persecutiones plurimas, innumeras calamitates, cruces ingentes et cruciatus, quin rara et atrocia mortis genera pro illius nomine laeto, magno fortique animo subeant, tolerant, continu-

ent. Cum ante adventum Paraleti unicum verbum “modicum” non perciperent; post ab hoc illuminati, prophetas, legisdoctores interpretantur et perfectionem summam omnium scientiarum adipiscuntur omnemque hanc adepti orbem instruunt, uti canit Ecclesia: “In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum” [Ps 18, 5].

Nimirum talis est voluntaria et ordinata Summi Boni ab humana anima absentia, ut non illi merita auferat, non virtutes impediatur, non saluti obsit; sed pro gustu potius illo quem percipiebat amatrix ex amantis praesentia, solidas ei virtutes infundit, constantiam in adversis, perseverantiam in bonis operibus admirandamque in ea et perquam salutarem facit metamorphosim.

Igitur, tu, corpore eius sanctissimo percepto, ad omnia te summa praepara; et licet te sensualis illius dulcedinis sapor deseruerit, nihilominus amore eius ardua quaeque aggredere, adversis non cede, tramitem virtutis ne relinque, in coepto bono persta: “Expectans expecta^a Dominum, et intendet^b tibi”. [f.52v]

^a “*expectavi*” (BSV) ^b “*intendit*” (BSV)

Dominica V Post Pascha

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis” (Io 16[, 23]).

Caelestis Magister Christus verus Dei Filius orandi fiduciam discipulis in suis excitans, nullam eorum orationem effectu suo privatum iri appromittit: “Si quid,” ait, “petieritis Patrem meum in nomine meo, dabit vobis”. Quasi dicat: quoad vobiscum mansi, nullius vos rei cura ac sollicitudo premebat. Ego enim vos a Pharisaeis defendi; ego verbis doctrinae salutiferae, simul cibis corporalibus nutrivit; ego necessaria tam spiritui, quam corpori vestro providi: talem vestri curam habui, ut etiam tributum pro nonnullis vestrum solvisse non dubitarim.⁷⁶

⁷⁶ Cf. Mt 17, 23-26.

Nunc vero, cum tempus discessionis meae instet et vadam ad Patrem meum, unicam vobis orationem relinquo; qua et inimicos vestros profligaturi estis et dona Spiritus Sancti tam vobis, quam aliis impetraturi et denique unoquoque in negotio ad eam solam tanquam vestrum praesidium, thesaurum, cornu Amaltheae⁷⁷ confugituri. Polliceor autem vobis nihil cordi vestro denegandum fore quidquid desiderans rogaverit. Quod si quis vestrum se ea, quae petierit obtenturum forte diffidat, in nomine meo petat, omnino dabitur ei.

Considera ergo orationem adeo esse potentem, ut quacunque homo velit Deum inflectat, testante Caelesti Rhetore: “Oratio,” inquit, “est, quae caelos expugnat, Deum ligat”⁷⁸. Ac proinde nihil penitus esse aut posse reperiri, quod pia, fervens, iusta, humilis a Deo non impetret oratio. Quare, cum alias semper, tum hodie singulariter insistere orationi debeas non solum in conspectum divinae voluntatis veniens, sed ipsum Deum maiestate sua deposita ad te vermem vilissimum descendentem suscipiens.

2. “Petite, et accipietis” [Io 16, 24].

Considera, quod, licet Servator dixerit, omnia impertienda petentibus; [f.53r] esse tamen aliqua, quae penitus christiano et religioso homini minime petenda existimantur, partim quod iustitiae adversentur, partim quod charitatem impugnent. Petere enim iacturam vitae aut bonorum alicuius, petere optareque mortem cuiusquam, ut in eius haereditatem insoles, iustitiae inimicum est. Postulare autem, ut inimicos tuos Deus ulciscatur, charitati adversum est, quae iubet etiam inimicos diligere.

Tria igitur nunc a caelesti Patre in nomine Filii apud te diversaturi postulabis iustissima: veniam peccatorum, gratiam in bo-

⁷⁷ Amalthea – capra, quae Iovem lacte suo nutrit. Dextrum eius cornu idem Iuppiter Nymphis nutricibus dedit, addito promisso, se, quidquid optassent, ex eo largiter suppeditaturum. Hinc “cornu Amalthea”; hoc est “copiae cornu”, de locuplete abundantia dicitur. Cf. SLL, s.v. *Amalthea*.

⁷⁸ Cf. Eccli 35, 16-21, sed tale dictum in S. Scriptura non inveni.

nis perseverandi, et gloriam immortalem. Imo si Veritatem audis: Pete primo Regnum Dei et caetera tibi adicientur⁷⁹.

3. “Usque modo non petistis quidquam in nomine meo” [ibid.].

Nominis Iesu potes hic potentiam expendere: in quo energumeni liberantur, infirmi sanatur, caeci visum, surdi auditum, claudi gressum recipiunt. De quo ipse Salvator: “In nomine meo ^aeiicient daemonia” [Mc 16, 17], et alibi legitur: “In nomine Iesu omne genu flectatur^b, caelestium, terrestium, et infernorum” [Phil 2, 10].

^a “*daemonia eiicient*” (BSV) ^b *in ms. erronee: “flecti”*

Perpendes vero attentius, multorum preces fieri irritas, eo, quod non in nomine Iesu petant et orent Patrem aeternum. Indeque conicies Ecclesiam edoctam, semper orationibus suis adicere hanc clausulam: “Per Dominum nostrum Iesum Christum” etc. ac idcirco nunquam eius preces non exaudiri.

Tu itaque his instructus ad Dominum accede et magnas solidasque virtutes per nomen Iesu magna cum fiducia pete. Ab infinitae enim maiestatis Imperatore exigui res momenti non sunt extorquendae. Ergo maiora exoptula, in nomine Filii exoptula: et cum a Patre non amico exoptulabis, confide scitoque tibi omnia liberalissime impertienda.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Petite” (Io 16[, 24]).

Multimodam orationem esse iuxta necessitates postulantium: [f.53v] Alii orando peccatorum dolorem eliciunt; alii precando eorundem veniam exoptulant; quidam dona Sancti Spiritus sanctasque virtutes vehementissimis desideriis expetunt; quidam vero scientiam, opes, divitias et alia naturae fortunaeque bona summo cum appetitu a Deo exigunt atque continua instantia.

⁷⁹ Cf. Lc 12, 31; “Quaerite primum regnum Dei [...] et haec omnia adicientur vobis”.

Sed tu praesenti spatio temporis tibi aeternae Sapientiae providentia ad orandum designato exercebis te in gratiarum actione; partim pro aliis innumeris beneficiis, puta creationis, conservationis, iustificationis, Redemptionis, illuminationis et utriusque vocationis; partim pro hoc copiosissimo sacrae refectionis munere instituendae. Etenim vides quam tuam animam hodierno die sua in mensa lautissime tractarit.

Nec dubita, si gratissime praesentem favorem acceptaris, pro eoque dignas grates persolveris, multos tibi insuper a Domino conferendos. Omnis namque gratiarum actio ad maiorem Dei optimi maximi dona recipienda et charismata obtinenda hominem disponit. **Qui gratibus supremum Numen exornat, debitorem sibi facit certissimae pensionis.**⁸⁰

2. "Si quid petieritis" (Io 16 [, 23]).

Plurima caelestis Magister docuit Apostolos post suam resurrectionem priusquam se eorum conspectui subduxisset triumphans ascendens in altum. Sed inter alia, primam illis artem, studiumque orandi commendavit: prudenter sane, et non sine magna futurorum consideratione. Praeviderat enim cruces eorum, persecutionesque venturas; atque alia multa malorum genera, ad quae vel tollenda, vel toleranda nihil convenientius esse sciens oratione, illam cumprimis, idque in Nomine suo faciendam, docuit. Et quasi unicum hoc omnium calamitatum ac necessitatum remedium, tum rationem omnis perfectionis, cognitionisque suae assequenda, illis reliquit: ut orarent.

Tu, post hodiernam contractam cum Deo amicitiam tibi orationem maxime esse necessariam persuadebis: hac anchora suffultus per omnes secure tempestates transfretabis: hoc clypeo armatus, per ignem et aquam, per mille mortis pericula illaesus transibis; hoc comite associatus multis obsitam latronibus et perfectionis, et aeternitatis viam sine ullo discrimine carpes. Cui vero magis convenit quam Religioso, quam tibi assiduitas orationis? [f.54r]

⁸⁰ In ms. graphice haec verba indicantur uti allegata, sed videtur quod in hoc casu sunt verba auctoris sic graphice expressa uti maioris momenti. Sic etiam intelligenda sunt verba textus infra crassioribus litteris impressa.

3. "Dabit vobis" [ibid.].

Considera, non solum Apostolis fuisse factam promissionem, quod, quaecunq̄ue peterent a caelesti Parente in Filii nomine, essent relaturi. Verum etiam omnibus fidelibus ac praecipue religiosiis, ad quos haereditario iure ab Apostolis evangelica consilia transmearunt.

Quin te pientissimus quoque Dominus, cum haec promissa emitteret, respexit tibi que nihil denegandum fore, cum debite iusti aliquid petieris, pollicitus est. In tanto namque insuper sunt precio apud Deum hominum preces, ut etiam ab infidelium ore promanantes divinam ipsius Maiestatem penetrent; et nullo modo sint irritae: quemadmodum ex historia illa de Centurione bono Apostolicis fastis inserta discere est.⁸¹

Apprehende itaque fortiter hoc tam sanctum, tamque fructuosum orationis exercitium. Et scito, quo tempore illud omiseris, te gradum ad infernalem damnationem facturum: Ab oratione enim qui pedem refert, Orco eum infert; totque passus ad tartara facit, quot vicibus orationem negligit. Contra tanto frequentius cum Deo conversamur, quanto ferventius saepiusque orationi damus operam.

Nihil ad haec uberiora vitia, imperfectionesque producit, quam neglectus orationis, adeo, ut si te examinares, semper ea de causa, quod aliquid consuetarumprecationum ex torpore neglexeris, adverteres te in non paucos defectus prolapsus esse. E diverso, quid melius, citius, pulchriusque hortum animae excolit, expurgat, mundat, novasque ei virtutum plantas inserit, quam repetitum, ac reassumptum orationis exercitium.

His, tu, expensis, et matura mente consideratis orabis supplex Dominum, ut, quam tibi contulit in sacra mensa devotionis gratiam, nusquam pro gloria sua, tuoque immenso, ac proximi comodo auferat. Compellabis ergo cum Davide illum: "Dormitavit anima mea prae taedio, confirma me in verbis tuis", et corrobora in acceptissimo tibi, mihi autem utilissimo exercitio orationis. [f.54v]

⁸¹ Cf. Act 10.

Dominica Infra Octavam Ascensionis

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Cum ^a venerit Paraclitus" (Io 15[, 26]).

^a *add. "autem" (BSV)*

Triplici ex causa venire ad nos Spiritum Sanctum perpende: 1) ut accendat; 2) ut consoletur; 3) ut arguat. Accendit frigidos ac tepidos, quo ferventius in via virtutis progrediantur. Solatur afflictos, quo maiorem ipsius circa se curam ac bonitatem sentientes, magis Deum clementissimum diligant. Arguit inobsequentes, peccatores, scelestos, quo celerius respiscant, prava gesta abiciant, mendacium devitent, veritatem complectantur.

Petes tu Spiritus Sancti gratiam semper in te requiescere, ut, si intepescas, ab hac accensus ferveas; si maerore conficiaris, ab hac solatium referens in praestantiores divini amoris actus prorumpas; si a via virtutis, studioque veritatis deflectas, ab hac es reductus et reprehensus possis dicere: si Dominus non adiuvisset me, si non corripuisset, parum abfuit, quin mansisset in inferno anima mea.⁸² Ac deinceps fortius assurgens continenter viam mandatorum Dei valeas decurrere.

2. "Quem ego mittam vobis" [ibid.].

Considera omnem spiritum esse mendacem qui non mittitur a Christo. Talis fuit in ore prophetarum regis Samariae⁸³, talis in modernorum linguis haeticorum: qui novas doctrinas serunt, nova confingunt evangelia, veterum traditiones, scripturas dogmataque iam inde ab ipsis initiis Christi in Ecclesia usurpata reiiciunt, falsitatis magistri. Horum spiritus est mendacii spiritus, non a Christo ipsa Veritate missus, sed a Patre mendacii cacodae-mone instillatur.

Gratulare tu tibi, quod cum Patriarchis, Prophetis, Apostolis verum Spiritum habeas, gratiasque magnas age optimo Numini

⁸² Cf. Ps 93, 17: "Nisi quia Dominus adiuvit me: paulominus habitasset ..."

⁸³ Cf. 1 Reg. 22, 6-12.

quod te in veritate faciat ambulare. Tum dehinc ad quasvis ipsius attende inspirationes easque opere conare adimplere, ne quasi margaritae ante porcum esse proiectae videantur.

3. "Spiritus veritatis" [ibid.].

Si vis agnoscere, an aliquis Spiritum Domini et tu ipse habeas [f.55r] considera, utrum amans veritatis sit et tu quoque eiusdem observans? Veritatem enim abscondere diabolicae mentis est; veritatem non admittere mali spiritus est. Qui nec aliis dicit, nec sibi dici veritatem sinit non est ex Deo; qui verba Dei, quae sunt veritas, nec audit ipse, neque alteri declarat.

Quamobrem si carae tui reprehensiones amplecteris, Spiritum Dei habes; si praeterita vitae crimina praesentesque defectus agnoscis, expias, emendas, Spiritum Dei habes; si alios quoque ad scelerum notitiam, dolorem, abominationem, emendationem et satisfactionem adducis, Spiritum Dei habes. Omne enim virtutis desiderium, omnis vitiorum detestatio, Spiritus Dei est, quoniam haec optima sunt. Omne vero bonum, et datum optimum venit a Patre luminum⁸⁴.

Sed cum te totum in veterem hominem Adam degeneratum esse agnoscis ac vides, orabis in sacratissima Communionem Dominum cum Rege poenitente: "Cor mundum crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis" [Ps 50, 12] invocabisque illud ipsum Dominum Pneuma ardentem dicendo: "Veni, Sancte Spiritus, et emitte caelitus lucis tuae radium: Veni, pater pauperum, veni, dator munerum, veni, lumen cordium"⁸⁵ etc.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Ille vobis^a testimonium perhibebit de me" (Io 15 [, 26]).

^a *om.* (BSV)

Considera, te verum pro certo Domini Spiritum in sacratissimo Eucharistiae sacramento obtinuisse, si tibi vitae Christi, ac prae-

⁸⁴ Cf. Iac 1, 17: "Omne datum optimum [...] descendens a Patre luminum".

⁸⁵ *Sequentia in Dominica Pentecostes*, in: MIR, *Lectionarium I*, 855.

sertim sanctissimae passionis eiusdem imitandae haeret cordi desiderium. Hoc enim est infallibile signum inflammati Spiritu Divino pectoris, cum non solum assiduo voluit actus gestaue Domini [contemplare?], sed etiam eadem pro modulo suo contendit aemulari. Hinc Apostoli hoc caelesti pneumate perciti, illico intrepide gloriam Iesu praedicarunt proque ea praedicatione flagris caesi, “ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati” [Act 5, 41], pro testimonio veritati exhibito plagas reportare.

Igitur et tu studebis per iniuriarum tolerantiam, per contemptuum, ignominiarum calumniarumque etiam a dilectissimis tibi illatarum acceptationem, per quasvis denique cruces, afflictationes tribulationesque te Christo Domino conformare^b; quod erit Spiritus Verissimi. [f.55v]

^b *in mis. erronee: "confirmare"*

2. “Et vos ^c perhibebitis” (Io 15[, 27]).

^c *add. "testimonium" (BSV)*

Perpende, illos perhibere testimonium de Christo, qui cum eo crucifiguntur; hoc est, qui eum amantes ei compatiuntur; compatiendo eius imaginem prae se ferunt, omnia adversa, tentationes, cruciatus, acerbissima verba, dirissima verbera ob ipsius amorem sustinentes. Quemadmodum de seipso divus Paulus testatus inquit: “Spiritus Sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens: quoniam vincula, et tribulationes Ierosolymis me manent. Sed nihil horum vereor, nec facio animam meam pretiosiore, quam me, dummodo consumem cursum meum et ministerium verbi, quod accepi a Domino Iesu, testificari Evangelium gratiae Dei” [Act 20, 22-24].

Putate ergo sanctissimo Christi Domini corpore te ideo hodie munitum esse, ut fortior ad omnem inconstantis fortunae eventum, ad omnem tribulationum, quae te conformem reddunt Christo, procellam sustinendam efficiaris.

3. “Mittam vobis” (Io 15[, 26]).

Cum Moses suae tenuitatem facundiae apparenti sibi Deo et mandanti, ut Pharaonem liberandorum Isacidarum [s] gratia accederet, excusabat, hoc responsi accepit: “^aVade, et^a ego ero tecum” [Ex 3, 12]. Ita Christus Dominus Apostolos convertendo orbi delegans et ipse nihilominus sese illis subtrahens, ne prorsus dubitent, ac vererentur, quid gentibus praedicaturi essent, qua arte perditos gentiles ad veri Numinis cultum adducturi, quibus auxiliis non solum sophismata, fallacias erroresque mortalium illorum refutaturi, sed etiam minas, persecutiones mortemque sibi ab illis intentatam subituri, animat eos dicens: “^bMittam vobis Spiritum veritatis^b, ille vos docebit omnia” [Io 14, 26]; ille vobis magister, fautor, coadiutor solatorque futurus est. Quin etiam ne penitus ob absentiam ipsius desperarent, omnino quandam iis certissimam praesentiam suam pollicitus dixit: “^cEgo ero vobiscum [...] usquead consum[ma]tionem saeculi^c” [Mt 28, 20].

a-a om. “Vade, et” (BSV) b-b “Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittit Pater in nomine meo” (BSV) c-c “ego vobiscum sum” (BSV)

Et profecto tu hodie id ipsum expertus es. Omnino enim illum in altari praesentem vidisti, adorasti, suscepisti. Quocirca, ne tu quoque apostolica munia obire tibi iniuncta trepides. Nam non solum suum tibi Spiritum misit, sed etiam ipse ad te venit, tecum est, tecum omnia operabitur. [f.56r]

Dominica Pentecostes

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Si quis diligit me, sermonem meum servabit” (Io 14[, 23]).

Considera, perfectae dilectionis esse, divinos sermones **custodire**. Nam sicut filii, qui vero amore feruntur in parentes suos, eorum ad unguem explorare voluntatem satagunt: hoc modo, qui filiorum Dei, Patris optimi ac maximi amantes esse voluerint, mandatorum ipsius diligentissimae executioni invigilare debent.

Contra uti indignus ille filii nomine est, cui surdo occinitur fabula, gratis omnia praecepta inculcantur multaue a Patre iniunguntur. Sic ne quidem servus Dei censendus est, qui, quae Dei sunt, non curat. Sic enim de talibus conquesta Bonitas infinita dicit: “Quid ^a ^bme vocatis^b, Domine^c; et non facitis, quae iubeo^d vos^e?” [Lc 6, 46]

^a *add. “autem” (BSV)* ^{b-b} *“vocatis me” (BSV)* ^c *add. “Domine” (BSV)*

^d *“dico” (BSV)* ^e *om. “vos” (BSV)*

Tuum itaque erit, per veram divinarum legum ac verborum et eorum qui illius vices agunt, observationem ad perfectam unionem contendere.

2. “Et Pater meus diliget eum” (ibid.).

Expende, quomodo sibi servi illi gratulantur, qui obsequiis suis, non tantum filiorum sibi animos, sed etiam parentum conciliant: quorum gratiam cum adepti sunt, lenissime se equitare, favoniis eius afflati existimant et gaudent. Hoc pariter cuivis sibi obsequenti promittit Veritas, quod non solum amorem suum, sed etiam aeterni Patris, omnipotentis atque clementissimi Domini vera obedientia ac obsequiis sit demeriturus. “Et Pater,” inquit, “meus diliget eum”.

O felicitatem animae Iesum amantis! o beatitudinem Spiritui Sancto obsequentis spiritus! Quid potest tibi in vita (expende) beatius contingere, quam si amatus fueris a Deo? Iam optime cum hoc actum est, quemquem Deus adamaverit. Sed vide amori divino in te extenso respondeas pari amore, (quanquam quis hoc queat assequi?) humillimis obsequiis, promptitudine alacri, forti servitio, constanti obedientia. [f.56v]

3. “Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus” (ibid.).

Famosae illae domus quae a regibus visitantur; beata limina, quae^a sacerdotum, et quorumvis servorum Dei pedes calcant. At de illa anima quid sentiendum cuius cubile castus **Amor** ingreditur, cuius mansionem Regum Rex, Sacerdos summus iuxta ordinem Melchisedech visitat? Reges, quos inviserint, ditant opibus,

exornant honoribus, aut stemmatibus nobilitant. Sacerdotes, quos adeunt, iis benedictionem impertiunt.

^a *in ms. erronee: "quas"*

At Dominus noster Iesus Christus et opes plurimas, (puta virtutes) uti Rex ditissimus; et stemmata gloriosa (puta characterem gratiae variorumque favorum signa) et benedictionem suam divinam, quascunque invisit, animabus elargitur.

Considera, quod hic ad te hodie venit et non solus quidem, sed cum Patre cumque Sancto Spiritu. Ubi enim Filius cum Patre se se promittit sistere, ibi quoque presentem Spiritum tanquam ab utroque promanantem necesse est. Ergo festinans descende ad cubiculum tuum et illud purga, munda, exorna, ut dignum sit tanto hospite excipiendo, nam Dominum Iesum oportet apud te hodie manere; quem cum Zachaeus domi suae habiturus erat, quanto gaudio exultabat! quae bona proponebat!⁸⁶

Longe tu maiori laetitia exilias pluraque bona proponas, utpote quem tam gratiosis, magnificis, serenissimis sanctissimisque hospitibus comitatus Iesus aditurus sit. Ecce Pater venit; surge, quid dormis? ecce Sponsus adest, prodi obviam illi; ecce Consolator advolat, cur maerore confectus gemis? Aperi illis cellam cordis tui et in caelum mutabitur ab illis.

O Trinitas! o Pater Sanctissime, Fili clementissime, Spiritus amabilissime, patet vobis mansio animae meae. Venite, accelerate, sed homo ego peccator sum.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Et ^asubito factus est sonus de caelo^a, tanquam ^bspiritus vehementis, et replevit totam domum" (Act 2[, 2]).

^{a-a} "*factus est repente de caelo sonus*" (BSV) ^b *add. "advenientis"* (BSV)

Adventum Spiritus Sancti expendere potes admirabilem, et antecedentia eius:

⁸⁶ Cf. Lc 19, 68.

1. Quod eum cordis tristitia praecesserit; loquente [f.57r] Domino: “Tristitia ‘replebit cor vestrum”.

^c “implevit” (BSV)

2. Ingens sonitus adventante illo auditus est.

2) Ingens sonitus adventante illo auditus est;

3) Non aliunde, sed de caelo prodibat. Et haec est ratio cognoscendorum Spirituum Dei. Si nimirum afflictio praecedat illos, quae proprium divinae gratiae in animam hominis effundendae signum est, iuxta illud cuiusdam dictum: “Paene nunquam vicinorem habemus Deum, quam in arcto constituti”⁸⁷. Et Nahum: “Dominus, inquit, in tempestate, in^d turbine viae eius” [Nah 1,[3]].

^d “et” (BSV)

Cum strepitu, et sonitu, concussa, terrefacta attritaque anima venit ad hominem. Ac denique a Christo Domino missus venit, ex alto, ex illa immortalis triumphantis Imperatoris caelestis arce. Nam e stygia palude erumpentes afflatus, malorum, inquam, geniorum susurri blande accedunt animam, molliter illam permulcent, sed in discessu mille morsus conscientiae, mille aculeos, mille acerbissimos dolores relinquunt. Spiritum contra Domini in turbine venire, praecedente afflictatione, sonitu, clarum est; quem tamen vestigia laetitia relictas, mille solatia, mille fructus, mille bona subsequuntur.

Si ergo afflicti ante Sacrum Convivium eras, vel ob tuas imperfectiones, vel ob desiderium gratiae divinae inveniendae, vel ex alia quacunq̄ pia causa, puta Spiritum Domini te accepisse, quem incredibiles stipabunt consolationes.

⁸⁷ Drexelius Hieremias, SI, *Gymnasium Patientiae*, P. I, c. IV, §2: Sagittae, in Opera omnia II, Antverpiae 1643, 10. Sequitur allegti e Nahum: “Eam ob. Causam Nahum propheta: ‘Dominus ...’ In margine citatur.

2. “Loquebantur^a variis linguis” (Act 2[, 4]).

^a “*coeperunt loqui*” (BSV)

Considera peritiam linguarum, interpretationem scripturarum, intelligentiam mysteriorum, agnitionem futurorum signa esse, effectus, dona Spiritus Sancti. Sed quae cito evanescant, aut non multum salutis nostrae prosint, nisi illa gratitudo foveat, humilitas custodiat, recta intentio gubernet, optimus usus sustentet. Ita enim de his loquitur Apostolus: ^bSive linguae cessabunt, sive scientia destruetur, sive prophetiae evacuabuntur. Caritas nunquam excidit^b.

^{b-b} 1 Cor 13, 8: “*Caritas numquam excidit: sive prophetiae evacuabuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia destruetur*” (BSV) Attamen in ms. *praphice*, – i.e. *diversa (rotunda et crassior) litterarum forma, sine binis virgulis, – non indicator uti allegation*

Quod ideo dicit, non quod flocci penderet illa Dei dona, sed fundamentum iis esse ponendum charitatem, quae omnium virtutum, gratitudinis, humilitatis aliarumque est fundamentum. [f.57v]

3. “Et mansionem apud eum faciemus” (Io 14[, 23]).

Considera, quid de mansionem hac Spiritus Sancti divus Gregorius disserat: “In quorundam^c”, inquit, “^dvenit corda^d ^eSpiritus Sanctus^e, et mansionem non facit”. Quamobrem? “Quia,” dicit, “per compunctionem quidem Dei respectum percipiunt; sed tentationis tempore hoc ipsum quod compuncti fuerant obliviscuntur; sicque ad perpetranda peccata redeunt, ac si haec minime planxissent”⁸⁸.

^{d-d} “*corda venit*” (PL) ^{e-e} om. “*Spiritus Sanctus*” (PL)

Si ergo non habes animum, nec sentis ullum desiderium, tui emendandi; si non vis mori potius, quam relabi, puta Spiritum Sanctum apud te non manere. Stude igitur tuorum emendationi defectuum, ut non interne tantum Spiritum Sanctum percepisse

⁸⁸ Gregorius Magnus, *Homilia 30*: PL 76, 1221, n. 1576.

existimeris, sed etiam externe id demonstres, omnigenas imperfectiones dehinc cavendo, virtutibus exercendis universis maximam navando operam.

Spiritus namque Sanctus mentes carnalium in sui amorem permutat, sicut fecit cum Apostolis. Quorum, foris apparentibus linguis igneis, intus facta sunt corda flammantia, eodem Sancto Doctore attestante⁸⁹.

Feria II Pentecostes

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Sic ^a Deus dilexit mundum, ut Filium” etc. (Io 3[, 16]).

^a *add. “enim” (BSV)*

Occupa mentem tuam^b in divina expendenda erga homines dilectione, quae tanta est, ut humana lingua, imo angelica, exprimi nequeat ac mente comprehendi. Nam si alios amoris actus praeferis et si nullum nobis praeter hunc exhibisset, quod dedisse decreverit victimam pro totius humani generis salute Unicum suum, ac reipsa dederit; utique hoc solum infinitae charitatis ac incomprehensi amoris est.

^b *in ms. erronee: “tuum”*

Considera, quanta tui amore facit quotidie, quanta fecit in primordiis nascentis mundi. Amplissimam universi totius machinam tui amore condidit. Lucidissimos caelis [f.58r] oculos, a quibus materiale perquam necessarium lumen haberes, affixit. Tot volatiliū, reptiliūque genera, tot piscium in aquis na[ta]ntium turmas produxit amore tui. Variegata arborum, florum herbarumque

⁸⁹ Idem, *ibid.*, 1220, n. 1574, ubi legitur: “Spiritus Sanctus repentino sonitu super discipulos venit ... , mentesque carnalium in sui amorem permutavit, et foris apparentibus linguis igneis, intus facta sunt corda flammantia, quia dum Deum in ignis visione suscipiunt, er amorem suaviter arserunt”.

pulchritudine tellurem depinxit ac distinxit amore tui. Quid non habent oculi, quo oblectentur? quid desideret cor tuum, quo satiat? quid deficit animae tuae, quo recreetur, reficiaturque?

Ac pauca equidem haec viliaque amore tui facta esse putavit pientissimus Prens, nisi quoque Unigenam suam tuam ob salutem necari voluisset. Sic Deus iste optimus dilexit mundum: sic humanum genus, sic te ingratum.

Erubescere hic, et confundere; quod nihil amore eius feceris generosi, et nihil memorabilis actus patraris, nihil solidae exercueris virtutis; quin imo, si te diligentius inspexeris, pro bonis mala a te reddita esse invenies: pro amore, odium; maleficium, pro beneficio; pro gratiis, ingratitude. Fatentur id graviores tuae quotidianae culpa, quas, examinata accurate conscientia, innumeras reperies.

Age per immortalem Deum iam proponere non solum tua, verum etiam aliena crimina deplorare et dignis satisfactionibus divinam reconciliare Maiestatem.

2. "Ut Filium suum ^a daret" (ibid.).

^a *add. "unigenitum" (BSV)*

Expende, quantum sibi apud subditos ille rex amorem compararet, qui natum suum, et hunc unicum, pro regni incolumitate, quod iamiam cum omnibus provinciis omnino esset perituum aeternum delendum, morti offerret. Profecto vigeret talis principis apud suos perennis amor et memoria; apud externos perpetua admiratio.

Obtulerat se Moyses ad magnam ignominiam ac poene aeternam damnationem coram Deo universum Israel extingui volente⁹⁰, his verbis: "Domine, aut parce populo huic, aut me [f.58v] dele ex libro vitae"⁹¹. Quem actum omnes mortales admirantur et merito ipsum Numen approbavit.

⁹⁰ Cf. Ex 32, 10.

⁹¹ Cf. ibid., 31-32: "aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti".

Qua voce hodie, tu, anima mea, Conditorem tuum efferes? quibus laudibus exornabis, qua animi gratitudine contentabis? tam incomprehense bonum! tam immense tui amantem! ut, qui Unicum suum in ara crucis pro tua salute immolandum obtulerit. Quo vero modo ipsum Iesum attolles, quo actu illi rependes mortem pro mundo universaliter, pro te particulariter toleratam?

Age, vicissim illi Unicam tuam filiam tibi valde amabilem⁹², nempe voluntatem propriam ultro citroque offer in altari obedientiae immolandam.

3. “Ut omnis, qui credit in eum non pereat” (ibid.).

Quivis pro collato beneficio vel par reposcit, vel memoriam saltem ipsius ac gratitudinem. Nihil homines hominibus imperiuntur frustra. Deus a te, anima mea, pro incomprehenso redemptionis beneficio, atque simul a mortalibus universis nihil aliud requirit, nisi fidem, nisi, ut credatur in ipsum; atque id non pro sua, sed nostra parte, pro nostro commodo, bono, incolumitate, ne pereamus.

Attamen considerabis: plurimos esse gentilium, apellarum⁹³, haereticorum, qui beneficio redemptionis abusi, non solum non credunt, sed blasphemant. Imo quot christianorum sunt, qui huic dono fidei non cooperantur, bona negligentes, mala consecrantes. Compatiaris eorum caecitati, et tam illis, quam tibi, ad credendum et agendum lumen a Sole in sanctissima Eucharistia abscondito humiliter pete, ut credendo et agendo non pereas, sed inspirationibus, praeceptis illuminationibusque divinis parendo salveris.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Ut Filium suum Unigenitum daret” (Io 3[, 16]).

Considera, te eundem Dominum, qui pro mundi salute mortuus est hodie vivum manducasse. O te mirabiliter a Deo adamatum, cui redempto Redemptor seipsum cibum porrexit! Corpus suum dedit pro nutrimento, sanguinem pro refrigerio! Expende ergo

⁹² Cf. Iudic 11, 29-39.

⁹³ Apella – “sine pelle, quo nomine vocati sunt Iudaei circumcise” (SLL).

quantas huic optimo Numini grates persoluturus sis, pro vivificatione et Communionem cum immensas certe [f.59r] pro redemptione a te possit amor extorquere. O si hunc oculis animae sic intuearis, quemadmodum caelestes illi Spiritus intuentur, agnosceres profecto, mirarerisque, quis hodie Dominus animae tuae domum intravit.

Quid pluribus opus? Deum accepisti: illum, qui te condidit; illum, quem Virgo Mater genuit; illum, quem Hebraei, dilectus populus, in crucem egerunt; quem tartara descendentes ad se formidarunt; quem sancta Genitrix, discipulae discipulique miro cum gaudio redivivum salutarunt; quem denique, tota ei procedens obviam, caelorum phalanx, nubea sede ex oculis mortalium subduxit et ad usque Paternam dexteram supervexit. Unde Spiritum Sanctum consolatorem, magistrum, veritatis testem, post decem et quinque dierum spatium ad suos delegavit.⁹⁴

Et equidem hic susceptus a te Deus Iudex tuus olim futurus est; quem si indigne suscepisti, time; si susceptum tractes indigne, cave. Super omnia vero adhibe curam, ut tantum amorem pari amore, vel, certe, quali tua vilitas permittit, et Patri aeterno, qui Filium pro te dedit mactandum et aeterno Filio, qui se morti ob salutem vitamque tuam devovit, compenses.

2. "Sed habeat vitam aeternam" (ibid.).

Expende, Deum nulli animae damnationis esse causam, ex his ipsissimis Verbis, praeter Prophetiae testimonium dicentis: "Perditio tua ^aex te^a, [Os 13, 9]: quinimo omnium concupisse salvationem, ob quam Unigenam suum tradidit crucifigendum; et in dies concupiscere, quandoquidem non alia de causa poenitentiae, atque Eucharistiae ab eo sacramenta sunt instituta, quam ut ii, qui post Baptismi lavacrum, ubi omnes maculas animae abluerant, iterum naevos aliquos et sordes seu lethalium, seu venialium culparum contraxerunt, per horum usum ac decentem frequentationem expiari possint ac mundari.

^{a-a} om. "ex te" (BSV)

⁹⁴ Revera missio Spiritus Sancti locum habuit **decimo** die post Ascensionem.

Nunc itaque occupa tuam mentem in summo Dei Optimi Maximi erga nos amore, et nostri salvandi cura, studioque, qui tam multa, facillimaque remedia providet nobis, ut habeamus vitam aeternam!

3. “Lux venit in mundum” (Io 3[, 19]).

Considera, quae sit Lux ista, quae venit in mundum: nimirum dona et gratiae Spiritus Sancti, quae accendunt sensus nostros et corda illuminant, ut bona divino amore operemur. Et quamvis Lucem hanc Christum fuisse dicat Evangelista, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum⁹⁵; cogitari tamen potest eum intendisse Spiritum Sanctum, qui Servatori nostro semper coniunctus erat et proprium esse Spiritus Sancti illuminare, accendere, dirigere; quod Ecclesia precatus^b dicens: “Spiritus Sancti gratia illuminet sensus et corda nostra”. Iam, quam copiosa sit lux ista, inde percipies, quod universis mortalibus illuminandis [f.59v] sufficiat ^c.

^b in ms. erronee: “precatus”^c in ms. hic ob inadvertentiam superflue his epetitur: “mortalibus”

O te miserum, si illam non conceperis! magis miserum, si tua malitia pepuleris! ac deinde miserrimum, si hac in sacratissima Communionem accepta adhuc in caligine elationis, proprii iudicii, impatientiae, curiositatis, pigritiae, aliorumque pessimorum defectuum versaris.

Feria III Pentecostes

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant” (Io 10[, 10]).

Considera, bonum esse Pastorem Christum Dominum ipso de se testimonium exhibente his verbis: “Ego sum Pastor bonus” [Io

⁹⁵ Cf. Io 1, 9.

10, 11]. Pastoris enim bonitati nihil deest, si vitam cum pascuis gregi suo procurat sufficientibus. Utrumque ab illo studiosissime factum vide. Nam et vitam nobis morte propria comparavit et cibum sacrosancti corporis potumque dulcissimi sanguinis, quae usque adeo magno ac salubri animis nostris sunt nutrimento, nobis itidem ovibus suis abundantissime suppeditat, cum inquit: “Caro ^a mea vere est cibus; ^b Sanguis meus vere est potus” [Io 6, 56].

^a add. “enim” (BSV) ^b add. “et” (BSV)

O edulium! o nutrimentum! o escam beatissimam! quae simul purgat viscera animae, simul nutrit: una morbum fugat et robur novum infundit, medicina est et nutrimento! Da ergo operam, ne gratis caelicum hunc cibum sumas. Servi enim dominorum suorum escas non inani liberalitate profusas manducant; sed quo saepius et lautius tractantur, eo alacriores in obsequiis deferendis, frequentiores ac ferventiores sunt. Et tu a mensa Christi dormies?

2. “Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur: et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet” (Io 10[, 9]).

Expende, recte quendam spirituales virum observasse: Christum Dominum esse ostium et vitam doctrinamque eius; ovile esse Ecclesiam, religionem, aut piam aliquam sodalitem⁹⁶. Qui ergo per hoc ostium, id est per Christum, in ovile Christi, id est Ecclesiam, religionem, aut sodalitem ingrediuntur; omni absque dubio salvantur. Intrare etiam per ostium est, [f.60r] doctrinam Salvatoris et vitam ac praesertim sanctissimam sassionem meditari imitari.⁹⁷

Quoniam vero multi sint, qui Christum professi dogmata illius amant et assiduo recolunt, tamen a salutis ostio idcirco aber-

⁹⁶ Cf. Busaeus Ioannes, ST, *Enchiridion piarum meditationum in omnes dominicas, Sanctorum Festa, Christi passionem, etc.*, Moguntiae 1606, p. 65: *Feria III. Pentecostes*. Annotatio marginalis identificat “spirituales virum” cum Busaeo citationeque indicat ubi facta est ista eius “observatio”.

⁹⁷ Cf. *ibid.*, p. 66: “Considera, tunc te fore optimam ovem in ovili, si doctrinam, vitam et passionem Christi sedulo expendas et in omnibus imiteris”.

rant, quod speculationi praxim non adiungant; siquidem illi solum “Beati, quia audiunt verbum Dei, et custodiunt illud” [Lc 11, 28].

Perge, tu, ad sacram mensam et audiendi et imitandi animo atque ibi certissima pasqua invenies.

3. “Ingredietur, et egredietur” (ibid.).

Supposito Religionem tuam esse istud ostium Christi, considera, tam eos salvari qui per illud ingrediuntur, quam eos qui egrediuntur. Hoc est: non solum illos religiosos ad vitam ingredi, qui semel intra septa monasterii recepti ibi continuae vacant solitudini, orationi, poenitentiae, et aliarum virtutum exercitiis, nunquam in publico apparentes, nunquam extra pedem efferentes, sed illis quoque promissam vitam immortalem esse, qui, sive obedientia, sive charitate compulsi, aut Religioni, aut proximo auxilii ferendi gratia in mundum egrediuntur, quamvis non ita, atque opus sit, communibus sui Ordinis functionibus satisfacere possint.

Non enim eam, quae requiritur commoditatem orandi, meditando, piae lectioni insistendi, spiritualia colloquia tractandi et alia id genus exercendi inter saeculares homines habent, quam religiosa in domo positi. Sed quoniam per ostium charitatis, sive obedientiae inde sunt egressi, non suis meritis privantur, non salutis patiuntur detrimentum.

Accedens igitur ad Christum in altari te praestolantem, petes ab eo resignationis virtutem, ut cum ille velit te Magdalenam agere orando, non renuas; cum laborando Martham, acquiescas⁹⁸.
[f.60v]

⁹⁸ Cf. Lc 10, 38-42. Auctor sequitur sententiam eorum, qui identificant Mariam Magdalenam cum Maria sorore Lazari et Marthae. Cf. Busaeus, op. et loc. cit.: “... sive enim per eam ingrediaris in ovile, ut quiescas, et orationis ac contemplationi divinarum rerum vaces cum Magdalena, sive egrediaris cum Martha ad iuvandum proximum, uberrima pasqua invenies, [...]”.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Pastori^a ostiarius aperit” (Io 10[, 3]).

Considera sub nomine Pastoris omnem Superiorem intelligi; sub ostiarii nomine, Spiritum Sanctum, qui aperit ostium pastori, hoc est Superiori vias Domini monstrat rectas, per quas oves sibi commissas, puta subditos, Fratres discipulosque ducat; non carnis, non laudum appetentiae, non propriae utilitatis vento e salutare tramite deiciendus.

Tu itaque Superiores instar Christi apud te manentis veneraberis iussisque eorum, nutibus, voluntati, tanquam Spiritus Sancti mandatis, obtemperabis: definiens apud te nunquam futurum esse, ut decipiaris, si illis obsequaris.

2. “Quia sciunt vocem eius” (Io 3[, 4]).

Considera, vocem Domini esse, si ad emendationem vitae vocaris, si ex via deducis errorum, si ad poenitentiam pro delictis agendam excitaris, si ad mundi contemptum, abnegationem tui, amorem proximi et obsequium compelleris. Si denique ad omne genus virtutum admoneris complectendum, illa quae te excitat, compellit, admonet, vox Domini est. Hinc quam felices illos esse decernes, qui hanc vocem audiunt, sciunt, cognoscunt! ea namque ratione fieri non posse, ut seducantur, errent, pereant.

Tu cor ipsi semper apertum exhibens dic iusto cum Davide: “Paratum tibi^a,” o suavissima Domini vox!, “cor meum” [Ps 56, 8] “fiat mihi secundum verbum tuum” [Lc 1, 38].

^a *om. “tibi” (BSV)*

3. “Qui non intrat per ostium [...] fur est, et latro” (Io 10[, 1]).

Considera, qui sunt isti fures latronesque per ostium non ingredienti, a Sancto Spiritu non promanantes. Nempe omnia ad peccatum et graviores imperfectiones incitamenta: omnia mala desideria [f.61r] carnis, vindictae, damni inferendi, iniquae delationis, nocendi alteri, persecuendi proximum etiam sub iustae accusationis et zeli specie, renunciandi virtuti, proposita bona infringendi, relinquiendi viam Domini, tum odii, rancoris, invidiae,

elationis, resistentiaeque: haec quoniam per ostium non intrant, furum titulo et latronum nomine insigniuntur a Christo. Furantur enim animabus Regnum Dei easque occidunt, ut latrones. Quippe toties cuiusvis mortalis anima proxima est morti, quoties proxima est peccandi desiderio et iam moritur, cum mortali crimine inficitur.

Tu fures hos, latrones, vitare stude: passiones, inquam, tuas rationis nexu vinci potius, quam ab iis vincaris; feret siquidem tibi opem quem suscepisti, Christus.

Dominica Trinitatis

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Data est mihi omnis potestas in caelo, et in terra” (Mt 28[, 18]).

Considera, quod hic Dominus respicit se ut hominem, non ut Deum. Nam secundum divinitatem aequalis Patri est potentia ab aeterno, quama nullo datam accepit, sed semper ex se habuit. Siquidem, teste divo Athanasio: “Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus Sanctus.”⁹⁹

Data est ergo potestas Christo, ut homini, in caelo, ut illud primus ingressus credentibus, iustis sanctisque aperiret; infidelibus, iniustis damnatisque praecluderet. Data est potestas in terra, ut omnem creaturae cultum aboleret, idolomaniam subverteret, fidem ad veram tum per se, tum per suos discipulos gentes attraheret, Ecclesiam sibi constitueret atque demum ubique in mortalium mentibus, animis cordibusque regnaret.

O te felicem futurum, si te huic potentissimo Regi hodierna die totum subieceris in forma acceptabili panis, te ne terreat a sui susceptione, ad te venienti! [f.61v]

⁹⁹ Athanasius, *Expositio Symboli Quicumque – Tractatus de Fide Catholica*, 13: PG 28, IV, 1598.

2. “Euntes ergo docete” (Mt 28[, 19]).

Expende clementiam bonitatemque Christi veri Numinis: qui licet ob lapsum ad variorum idolorum cultum mortales, tanquam Dominus neis, uti antea diluvio mundum subvertens fecerat, severe punire possit, tamen vitae potius se Dominum demonstans, Apostolis mandat: “Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti” [ibid.]. At istud quamobrem? Ut omnis, inquit, “qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus” [Mc 16, 16] sit. Move igitur cum Christo manum et dono fidei, ut salutem habeas, cooperare.

3. “Docete omnes gentes” (Mt 28[, 19]).

En pietissimum Salvatorem! qui quoniam neminem hominum perire vult, ad omnes regiones, provincias, regna, imperia, imo ad orbem universum Apostolos demonstraturos viam salutis delegat.

Profecto certissimum est, nullam penitus orbis partem, aut populum inveniri posse, ad quem Evangelicae doctrinae praedicatio non pervenerit unquam. Quod vero maiorem mortalium numerum in tenebris idololatriae atque haereseos versari contuemur, illud est rationis: eos iterum a Christi Domini deviasse et abscessisse doctrina; per Machometum, Arium, Lutherum, Calvinum, heresiarchasque alios, imo per ipsum orci spiritum, qui omnium magister est errorum et errantium, seductos; quorum perditio ex illis promanat ipsis.

O singulare Dei beneficium tibi in vocatione sancta orthodoxae fidei persistenti praestitum! Iacta in Domino cor tuum et ore quidem Pharisei sed corde pii Catholici dic: “^aGratias tibi ago^a”, Domine, “quod^b non sum sicut caeteri” [Lc 18, 11]: gratias tibi ago Sanctissima Trinitas, quod non incedam via erroris, sed veritatis; tuum hoc opus est, tua gratia, tuum beneficium. Utinam, quod supplex oro, etiam infideles illumines, haereticos [f.62r] convertas, peccatores exsuscites: Ut sub uno Pastore, in uno ovili una te omnes profiteamur, colamus, amemus sine ulla temporis circumscriptione. Amen.

^{a-a} “ago tibi” (BSV) ^b “quia” (BSV)

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti” (Mt 28[, 19]).

Considera duo praecipua ad regenerandos homines a Christo Domino esse constituta Sacramenta: **Baptismum** et **Poenitentiam**. Utrum [unum]eorum [sit] praestantius, dubites.

Baptismus, praecipue in infantibus, tollit originalem noxam; Poenitentia universa post hunc patrata scelera in adultis delet: cuius tanta praestantia simul ac utilitas est, ut secunda post naufragium tabula dicatur.¹⁰⁰ Quasi primum Sacramentum sit navis, qua ventis lethalium criminum conquassata, qui secundum huic vicinum, nempe dictam naufragantium tabulam arripuerit eamque fortiter amplexus tenuerit ultra dubium aeternitatis portum tenebit.

Et illam quidem, tu, hodie arripuisti, quando conscientia rite expiata, etiam viaticum hoc procellosum mundi mare navigantium, sumpsisti. Utinam illam teneas, nec dimittas, ut te in caelesti statione videas!

2. “In nomine Patris, et Filii, ” etc. (ibid.).

Expende Deum in personis trinum, essentia unum, ab omni aeternitatis aevo existere: te post conditum universum formatum fuisse, seu nostrum omnium parentem primum, a quo hoc praesens esse nostrum promanat atque illi illiusque posteritati, amplissimam laetissimamque paradisi regionem ad habitandum et mundi machinam ad possidendum cunctaque animantia ad regendum concessa fuisse, omni adempto morti in eum imperio, si mandata Conditoris obsecutus fructum arboris scientiae boni et mali non attigisset.

Haec a Sacratissima Triade prima homini exhibita sunt beneficia, quamvis specialiter soli Patri creatio rerum adscribatur.

¹⁰⁰ Cf. Tertullianus, *De poenitentia*, IV: PL 1, 1343-44, n. 1233: “Eam [poenitentiam] tu peccator [...] ita amplexare, ut naufragus alicuius tabulae fidem.” Nota: “Alicuius tabulae. Quando aiunt Patres poenitentiam esse secundam post naufragium tabulam, de secunda et post baptismum poenitentia ...”

Transferes quoque cogitationem tuam ad redemptionis operationem: et expendes, qua commiseratione ducta secunda Sanctissimae Trinitatis Persona, nempe Filius Dei humanam carnem [f.62v] assumpsit, ut non solum primaevam culpam, sed universa mortaliū peccata deleret sanguine suo et hoc modo tam primo parenti nostro, ob divini transgressionem mandati Regno paradisi pulso, quam nobis omnibus illius posteris clausam caeli ianuam reseraret.

Postremo tuam mentem ad Spiritus Sancti beneficia perpendenda converte. Cuius proprium est ad veram amplectendam fidem, ad veritatis agnitionem, ad notitiam detestationemque peccatorum nos adducere, ad emendationem vitae impellere, cor lumine speciali accendere exque daemonis habitaculo domicilium Dei constituere, inicere sanctas inspirationes, adiuvere bona proposita [facere ?] et perficere atque alia plurima in anima hominis sibi conformi operari, donec ad perfectam totius Sanctissimae Triados fruitionem illam deducat.

3. Expensis singularum Trinitatis sacratissimae personarum singulis beneficiis, singulares pro iis singillatim gratias age. Lauda Patrem optimum maximumque, quod te creavit ad gloriam et ne condemnet ad ignominiam, pete. Exalta Filium, quod te redemerit per amorem ad vitam et ne propter digna summo odio peccata ad mortem detrudat aeternam, humiliter ei supplica. Extolle Sanctum Spiritum, quod te illuminavit per gratiam et obnixē ab eo expostula, ne te ad Acherontis¹⁰¹ tenebras demittat per iustam iracundiam.

Deinde conclude affectus in Sanctissimam Triadem illis Trium Puerorum iaculis: “Benedicamus Patrem, et Filium cum Sancto Spiritu: Laudemus, et superexaltemus eum in saecula. Benedictus es Domine in firmamento caeli, et laudabilis, et gloriosus, et superexaltatus in saecula”¹⁰². [f.63r]

¹⁰¹ Acheron, -tis, fluvius Inferorum; saepe ponitur pro ipsis Inferis. “Acheronta” (v. infra, Dominica XIII Post Pentecosten, PSC, pt. 1) Accusativus est Craecae terminationis. Ita sec. FLL.

¹⁰² LH, II, p. 851: Hebdom. I, Dominica, Ad Laudes matut., Canticum in fine.

Dominica Infra Octavam Corporis Domini

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Fecit caenam magnam” (Lc 14[, 16]).

Considera duplicem hanc caenam esse: alteram divinae visionis, qua receptae in caeleste triclinium animae perfruuntur; alteram Communionis sacrae, quam Dominus Iesus fidelibus Ecclesiae militantis apparuit: cuius cibus quam suavis! cuius potus quam salutaris! Cibus est, caro Christi; potus est sanguis Christi; respectu quorum, omnes mundi escae, tum liquores, etsi exquisitissimi, umbra sunt, imo factor. Et tamen, pro pudor! mensa Dei propter hominum mensas tam facile a multis deseritur, contemnitur! Qui propter delicias corporis inaudito caelestis huius ambrosiae nectarisque sopore animas privare suas consueverunt; cum dii omnino censendi sunt, qui his divinis refectionibus perfruuntur digne.

2. “Vocavit multos” [ibid.].

Expende convivii magnitudinem et praestantiam ex numero dignitateque vocatorum colligi. Caena Domini hinc magna est et praestans. Multi enim ad eam mortales, quos reges terrae Deus constituit, vocantur; imo universus orbis invitatur: “Venite,” inquit Christus invitator, “ad me omnes” [Mt 11, 28].

Tam vero lautam caenam hanc esse cogita, ut, si totum caelum et terra ad eam convenirent, cibus illis nunquam deficeret toto saeculo, tota aeternitate. Nam, quod magis mirere, totus semper Christus ab accedentibus sacram hanc caenam sumitur, semper tamen integer est, non discerpitur, non minuitur. Infelices adeo, qui hoc convivium vel propter incredulitatem, vel ob pusillanimitatem, vel denique propter aliqua vanissima negotia negligunt.

3. “Coeperunt [...] se^a excusare” (Lc 14[, 18]).

^a om. “se” (BSV, ubi legitur: “coeperunt simul omnes excusare”)

Considera quam frivolaerant fatuorum hominum, qui invitabantur ad caenam magnam, excusationes: alter pagum revindendum sibi [f.63v] aiebat; alter boves probandos esse dictitabat;

ultimus denique prioribus stultior coniugio se impediri affirmabat. Atque hinc collige: quantum humanae salutis bona fortunae, facultates, honores, divitiae obstant: quomodo illam impediunt, avaritia, luxuria, faedus et carnalis amor; quae per istos excusatos denotantur.

Unde de divitibus dictum est: "Facilius est camelum ^bingredi per foramen acus^b, quam divitem ^cad caelum^c". De impuris quoque pronunciatum: "^dNolite proiicere^d margarithas ^eante porcos" [Mt 7, 6]. Qui sunt hi porci nisi homines in caeno luxuriae volutantes!

^{b-b} "per foramen acus transire" (BSV) ^{c-c} "intrare in regnum caelorum" (BSV) ^{d-d} "neque mittatis" (BSV) ^e add. "vestras" (BSV)

O ter beatos religiosos! quibus Dominus haec impedimenta salutis ademit per votum castitatis, paupertatis, obedientiae!

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Venite, comedite!" (Lc 14[17]).

ff "..."dicere invitatis ut venirent, quia iam parata sunt omnia" (BSV)

O quanta Dei misericordis erga nos lucet hic charitas! quae liberalitatis magnitudo comparet! ut instructa mensa famelicis animas nostras ad caelestia fercula, ad se ipsum sumendum, amanter et paterne vocat: **Venite!** Attamen ignoras quanti et quot eius suavissimam invitationem surdis auribus praetereunt, eius exquisitissimo cibo potuque refertam mensam contemnunt! maluntque aeterna mori fame propter vanos ac plerumque prava respectus, quam vocati clementissime instructissimum Dei-Hominis convivium accedere.

Te quia ad illud invitavit, illius bonitatis erat; quia disposuit ad sumendum corpus suum, gratiae. Erit ergo pariter tuae gratitudinis, ut illi pro tam lauta et salutari refectione magnas grates rependas ac memoriam tanti beneficii, non uno solum hoc die, sed pluribus ad alteram usque caenam in animo tuo retineas.

2. “Misit servum suum hora caenae dicere invitatis, ut venirent” (ibid.).

Considera servum hunc esse inspirationem illam et instinctum Dei, quo ad sanctissimum Eucharistiae sacramentum pertrahimur. Invitatos vero esse totius quidem mundi incolas; sed eos tamen praecipue, quos Sanctus Spiritus [f.64r] saepius et speciali gratia melioris vitae admonet ac ad divinum amorem pluribus modis allicit; inter quos praecipuus est frequentis Communionis. Cui, cum se non praebent obsequentes, deserit illos et aliis pauperioribus, id est, non tam copiose abs se donatis, vocandis servum, nempe sanctum instinctum, destinat.

Tu quis vocatorum ad caenam Domini sis expende; quibus ibi ferculis nutritus quosque illa in te emendationis, tui contemptus, amoris divini, humilitatis, patientiae, fortitudinis ac aliarum virtutum effectus causent, vide ac denique ne eos tua somnolentia vel impedias, vel extinguas, cave.

3. “Pauperes, ac debiles, et caecos, et claudos introduc huc” (Lc 14[, 21]).

Considera, qui sint illi pauperes, debiles, caeci et claudi? peccatores nimirum spoliati virtutibus, vacillantes in propositis bonis; non videntes semitam iustitiae, non recte ambulantes coram Domino. Tales tamen iubet Divina Bonitas vocari ad caenam magnam, ad mensam suam; ubi illos iam poenitentes exornat innocentiae vestitu primo, roborat ad bona exercenda opera, illuminat caelesti luce, gressum restituit, ut in via perfectionis firmiter calcanda persistant. Quod facit per gratiam excitantem, adjuvantem, concomitantem, efficacem, quas in sacrae synaxeos acceptione donat.

Ne igitur contemnas peccatores, quos Deus in momento iustificare potest. Ne etiam Domini vere magnam caenam vilipendas, aut aliquando negligas! quae tam fructuosa est, ut pauperes ditet, confirmet debiles, caecos illustret, claudos recte faciat ambulare.

Dominica III Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Erant ^a appropinquantes ^b ad Iesum ^b publicani” (Lc 15[, 1]).

^a *add. “autem” (BSV)* ^{b-b} *“ei” (BSV)*

Sicut sol nocivos humores e terra sursum trahit et quandoque noxia reptilia, sic iustitiae Sol Iesus trahebat trahitque etiamnum ad se publicanos, [f.64v] peccatores ac quosvis scelestissimos; adeo ut si totam ipsius vitam expendas, in misericordiis et miserationibus consumptam invenias: in cunis gentiles Reges traxit; docens Zachaeum, Matthaëum, Magdalenam innumerosque alios; moriens latronem, centurionem, Longinum sui lateris apertorem; imo non alium, quam peccatorem Ecclesiae suae praefecit.

Itaque accede peccator, ad illum Magnetem, sive Solem increatum, qui tanta clementia in funiculis charitatis peccatores ad se tractitat^c [s] et cum ab illo te attractum esse videas, iam melioris frugis factus exemplo fac tuo peccatores aedifices.

^c *in usit. frequentat.; proinde: tractitatus – tractatus saepe (tracto – frequentat. a “traho”). Ita sec. FLL.*

2. “Ut audirent illum” (ibid.).

Felicissimos illos peccatores ac publicanos fuisse considera, qui nonnisi ad audiendum Iesum confluxerant; neque vero ea intentione sermonibus illius aures praebere volebant, qua Pharisaei, qui solummodo quid diceret, observabant; sed auditum ei apparabant, quod aeternae vitae, cuius erant avidissimi, ex ore illius mellifluo instar roris eloquia promanarent.

Te miserum si alio animo verba Dei audis, legisque, quam salutaris fructus gratia; miserrimum autem fore si facundissimi Iesu^a instinctibus in hac sacra Communionem cor non apparaveris et aperueris.

^a *in ms. erronee: “Iesus”*

3. “Murmurabant Pharisei, et Scribae” (Lc 15[, 2]).

Considera vitium superbiae non solum humilitati, sed etiam misericordiae adversari: en hoc in Phariseis murmurantibus advertis, qui immitissimi animarum latrones gratiam Salvatoris invident peccatoribus fastuque inflati adversus eos insurgunt, quos perire sane volunt, siquidem per verba Verbi aeterni ad meliorem frugem nolunt revocari.

Tu proinde cogita: quoties internum murmur sentis, te superbiae vinculis attineri ligatum. Quare, cum humilitatis Magistrum accedis, pete ab eo virtutem humilitatis; neque te ille contemnet, “qui solem ^b ^cfacit oriri^c super bonos et malos. [f.65r]

^b *add.* “*suum*” (BSV) ^{c-c} “*oriri facit*” (BSV)

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “^dPeccatores recipit hic^d” (ibid.).

^{d-d} “*hic peccatores recipit*” (BSV)

Considera divinae bonitatis, clementiae misericordiaeque infinitos limites esse; quo fit, ut nullum quamvis sceleratissimum peccatorem reiiciat; imo suavissime multis aggravatos criminibus invitans: “Venite,” inquit, “ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos” [Mt 11, 28]. Ac ne tamen accedere trepident, protestatur se non venisse ad salvandum “iustos, sed peccatores” [Mt 9, 13].

Quod hodie re ipsa tecum factum: quem tot ac tantis imperfectionibus oneratum, amicissima^a sacrae mensae adhibuit; et sane, non iam tecum manducavit, sed seipsum tibi manducandum dedit.

^a *in ms. erronee: “amicissimae”*

O clementiam! o gratiam! ex vase abominationis factus es arca Dei, non propositionis, sed angelorum panem continens. Pete, quem contines, Dominum, ut benedicat domui tuae, quam modo inhabitat; sicut Zachaei domuique Obededom¹⁰³ benedixit, quae figuram solum suscepti a te Sacramenti conservabat.

¹⁰³ Cf. 1 Par 13, 14.

2. “Et manducat cum illis” (ibid.).

Expende Iesum, quemadmodum inter homines existens cum peccatoribus amantissime fuisset conversatus, ita nunc similis conversationis, ergo suum iisdem corpus et sanguinem non denegare, quamvis indispositis, iuxta illud Ecclesiae canticum: “Sumunt boni, mali”¹⁰⁴.

Hominem tamen debere ad id incumbere, ut pro suo modulo se ad sumendum praestantius novi testamenti manna praeparet, ne iudicium manducet. Imo surgentibus etiam a sacra mensa convenit ita se devote gerere, ut igniculos divini amoris dilatent potius fervore suo, non extinguant tepiditate. Sicut enim sumpta medicina corporali foras prodire ac sese agitare nefas est et noxium, ita spirituali accepto medicamento procul a corde recedere, superfluis distrahi negotiis minime est proficuum.

Tu itaque cubile cordis ingressus tui, te solum tuumque hospitem Iesum contemplare, ut ipse tui, tu ipsius igne fovearis. [f.65v]

3. “Gaudium erit coram angelis super uno peccatore poenitentiam agente” (Lc 15[, 10]).

Considera hic per poenitentiam, tam virtutem, quam Sacramentum Poenitentiae intelligi. Ergo tu, fecisti gaudium angelis tua peccata confitendo, dolorem eorum eliciendo et firmissimum non peccandi ultra faciendo propositum. Fac alterum, voluntarias mortificationes, sive satisfactionis, sive praeservationis gratia, assumendo teque in prolixa, discreta tamen afflictatione corporis exercendo.

Ut enim summam capiunt amici laetitiam ex longinqua navigatione redeuntibus amicis, sic familiares nostri angeli magnopere laetantur, cum post naufragium innocentiae factum tabulam nos poenitentiae vident arripere cum eaque littus caelestis patriae petere.

Itaque recrea Caelites solidam agens poenitentiam.

¹⁰⁴ *Sequentia Lauda Sion*, v. 17, in *MIR, Lctionarium II*, 916.

Dominica IV Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “In verbo autem tuo laxabo rete” (Lc 5[, 5]).

Considera, diffidentiam omnium Heroicorum operum, quae aggredimur; vitiorum, quae conamur extirpare; virtutum, quas cupimus exercere, maximum esse impedimentum. Contra fiduciam validissimam esse manum in exequendis praecelsis negotiis, gloriantem Davide: “In Domino^a confido, non erubescam” [Ps 24, 2].

^a“te” (BSV)

Expende simul, propterea irritos multorum conatus in multis operibus fieri, quod non in verbo Domini laxent retia; neque capturam habere piscatores hominum, qui suis doctrinis suam gloriam, non Dei laudem, non salutem animarum quaerunt.

Tu da operam, ut in verbo Domini, nimirum optima intentione, facias universa.

2. “^aTota nocte^a laborantes nihil cepimus” (ibid.).

^{a-a} “per totam noctem” (BSV)

Considera desperatis rebus sanctos illos piscatores post lota retia discessum ab aquis parasse, cum repente veniens [f.66r] Magister animo bono iubet illos esse, retia mittere in undas. Hinc invisa multitudo piscium extracta est.

Sic nos quandoque tota nocte, multis nempe annis pluribusque lustris summo cum labore, sed nullo cum fructu piscatoriam exercemus iamque desperantes curam proximi, quasi ^boleo operaque perditis^b relinquimus; cum subito divina subsidia gratiae veniunt, multamque praedam retibus nostris impellant.

^{b-b} “oleum et operam perdere” – est frustra laborare (SLL, s.v. “oleum”)

Disces ergo hinc, imo propones, te nullo taedio, nullo damno, nullo incommodo a labore, quem circa tui, vel alterius perfectionem insumis, abigendum: sed facturum iuxta tuum posse, et Deus aderit optimae voluntati, seduloque conatui; qui licet tardus veniat, expectandus est.

3. “Relictis omnibus, secuti sunt eum” (Lc 5[, 11]).

Duo hic considera:

Primum: sequentibus, vel sequi volentibus Christum omnia esse relinquenda: mundum, honores, facultates, amicitias, amores, propinquos, consanguineos, parentes, “adhuc autem et animam suam” [Lc 14, 26], propriam voluntatem alienae subiiciendo. Haec est compendiosa via Christi vestigiis insistentium.

Alterum expende: magis ad perfecte sequendum Christum obligari eos, quos ille sibi suis favoribus, gratiis, beneficiis devicit; quod fecerunt hi sancti piscatores, qui viso evidentissimo in captura piscium miraculo, quod in gratiam illorum patratum fuit, illico, “relictis omnibus, secuti sunt Iesum^a” (Lc 5, 11).

Quodsi non inter postrema Christi beneficia sacra synaxis refertur, vide, quid a te exigat illius susceptio.

^a “*eum*” (BSV)

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “^bExi a me, Domine, quia homo peccator sum^b” (ibid.).

^{b-b} “*Exi a me, quia [...] sum, Domine*” (BSV)

Considera primum divinae praesentiae effectum, sui cognitionem: ut enim nocte sordes domus non purgatae latent, exorto sole patent; sic absente a nobis divina luce palpabiles etiam culpas non sentimus; at huius radiis cubiculum nostri cordis intrantibus, o quam clare cernimus imperfectionum [f.66v] maculas, ne dicam scelerum monstra. Sic divus Petrus tum se agnovit peccatorem, cum Christum in navi, aeternum nempe Solem, vidit.

Vae tibi! si hodierna die gerens eundem corde, te peccatorem non advertis, non fateris.

2. “Homo peccator sum” (ibid.).

Expende, optime cum illis agi, quibus Lumen increatum notitiam sui confert; tunc namque dolent, cum vident scelera; tunc abominantur, cum eorum turpitudinem perspiciunt; tunc

maxime suam operantur salutem, cum se maximos esse peccatores divina gratia coniciunt.

Miserum te, qui non tuas intueris culpas; qui in examinanda conscientia caligas; qui tuis velatis defectibus nomen tibi sancti dari gaudes et talem te esse opinaris. Sed apparebit scilicet haec tua pulchra sanctitas, cum descendens in nubibus caeli Deus Iudex tuus apparebit, cum scrutabitur in lucernis Ierusalem.¹⁰⁵

Age nunc, potius agnosce te peccatorem, cum instar Patris clementissimi se ad tua viscera demisit.

3. “Noli timere” (Lc 5[, 10]).

Considera, multos imperfectionibus suis turbari postquam venerint a sacra mensa: constringi et angi, quod indigne communicarint; clamare: “Exi a me, Domine”¹⁰⁶, cum tamen nemini metuendum sit, nisi ludibrii, non salutis, causa divinum corpus sumpserit.

Nam si trepidas, quod peccator sis, salvare venit peccatorem Iesus; si times quod imparatum te convenerit: supplebit defectum praeparationis Iesus; si turbaris indigne susceptum a te existimans, cum tamen nullius gravioris culpae tibi conscius sis: hoc nemo scit suscipientium, nisi solus susceptus Iesus.

Si denique metuis, ne lapsu repentino in morbum animae incidas: hoc committe Iesu; ideo venit ad te, ut roboret te, praeservet, salvet benignissimus Iesus.

Noli igitur timere; quinpotius exulta: “^aquia salus Domui tuae hodie facta est” [f.67r]

^{a-a} “*Quia hodie salus domui huic facta est*” (BSV)

¹⁰⁵ Cf. Soph 1, 12.

¹⁰⁶ Cf. Lc 5, 8.

Dominica V Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam Scribarum” (Mt 5[, 20]).

Perpende, quomodo Magister verax et sanctus discipulos ad profectum et perfectionem exhortetur; ut nimirum tanto studio conentur progredi, ne a nemine superentur vitae sanctimonia, sed omnes superent excellentia virtutum atque sic caeleste regnum consequantur.

Non minorem, tu, adhibe curam, ut omnium perfectissimus existas: hinc invidia quadam sancta stimulatus virtutibus omnes transgredi contende. Nec illius opinionis sis, ibi te sufficere esse, ubi sunt alii; nam minime dubites, in ultimo perfectionis gradu te consistere, dum putas in summo cum reliquis stare. Non immerito Christus monet: “Estote [...] perfecti, sicut et pater ^ameus in caelis^a perfectus est” [Mt 5, 48]. En ipsius Dei perfectiones [=perfectionem?] habere te vult summus perfectionis^b Doctor.

^{a-a} “*vester caelistis*” (BSV) ^b *potius debere esse: “perfectionem”*

Abundet igitur iustitia tua plus quam Scribarum et Pharisaeorum. Quanquam cum tam cito ac tam frequenter ab ea recedas, supplica venturo ad te Deo, ut, quod iubet, ipse conficiat in te¹⁰⁷.

2. “Omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio” (Mt 5[, 22]).

En quam tibi severe fraterna charitas praecipitur; at simul animam tuam, esse tuum fratrem, puta: quam toties persequeris iratus, quoties occasionem meritorum devitas, quasi futurae illius gloriae invidens ac illa quandoque ornamenta, quibus a Sponso Deo fuit olim dotata, virtutum inquam splendorem, ei detrahis, cum, sive carnis, sive mundi versutique genii suggestionibus morem gerens ad mala totus ruis. Cave, ne propterea divini severitatem iudicii experiaris componeque nunc animam tuam omnem deinceps illius rectae rationi pollicitus obedientiam.

¹⁰⁷ Cf. Augustinus, *Soliloquia*, c. 18, in fine: op. cit., p. 136: “da quod iubes, et iube quod vis”.

3. “Qui irascitur fratri suo” etc. [ibid.].

Pende secundo per “fratrem” quemvis proximum intelligi, [f.67v] maxime vero [“]domesticos fidei[”] [Gal 6, 10]. Vide itaque, num tibi cum omnibus cor unum et anima una; num cuiquam molestus non sis; num aliquem zelosius quam par est incuses vel accuses; cur alterius promotioni obsistas; cur dotibus ac talentis reliquorum non gaudes; cur eorum perfectioni non faves; cur aversum animum geras erga quosdam; cur eos duris et asperis verbis excipias.

Vide, utrum haec ex iusto zelo, an potius ex iracundia prominent, ne vel hodie Iudicis ad te venientis gravissima sententia plectaris.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Qui autem dixerit, fatue” (ibid.).

Considera, quam nocivum sit alienos defectus considerare, multo magis eos exaggerare; cum nihil nostram curam attingant. Utinam nunquam in alios severius [?] inveharis! sed potius alicuius imperfectiones intuens, tibi illas adscribas, dicasque: a me hoc malum didicit; prius ego culpas in similes incidi; ego illi scandalo sum; meum hoc vitium, non suum est; in me ista, non fratre meo advert.

O quanta mihi cura est insumenda, ut hos defectus, qui mihi conspiciuntur in aliis, in me emendem! quam perversissima, ingrattissima, negligentissima creaturarum sum! Domine, nisi iuveris me, peribo. Convertite me Deus salutaris meus, et averte iram tuam a me”¹⁰⁸.

2. “Vade prius reconciliare^a fratri tuo” (Mt 5[, 24]).

^a “reconciliari” (BSV)

Considera, definitum esse hic a caelesti Magistro: **indignum esse amore Dei, qui non flagrat amore proximi**¹⁰⁹; neque mereri,

¹⁰⁸ Est adaptatio Ps 84, 5: “Convertite nos Deus salutaris noster: et averte iram tuam a nobis”.

¹⁰⁹ Graphice indicatur quasi esset allegatio verborum Christi, sed – uti videtur – sunt revera verba auctoris, quibus mens Christi exprimitur.

ut illi reconcilietur, et faveat Salvator, qui non reconciliatur, neque favet [f.68r] suo fratri.

Vae tibi, si rursus ab altari veniens, et ipsissimam Charitatem corde gerens, aliquem exacerbasti, tristitia confecisti! Crede: velle iterum Dominum, ut reconcilieris fratri tuo. Neque enim convenire possunt, aut in uno corde morari **charitas** et **odium**.

3. “Esto consentiens adversario tuo cito” (Mt 5[, 25]).

Expende adversarios tuos esse omnia illa, quae pessimae tuae repugnant voluntati et ardua videntur ad perficiendum, sint licet optima. His itaque cito consentire te fas est; haec sine mora, murmure reluctantioneque amplecti ac perfectissimae executioni mandare. Quid enim virtutis exerces, si tantum ea hilariter exerces, quae tibi ad placitum iniunguntur? Atqui heroica suscepti nunc a te Redemptoris, si velis heros esse, conformatio, resignatio, abnegatioque tibi est imitanda.

Quaere igitur occasiones infringendi tuum iudicium: cumque tot orco victimas propriae voluntatis immolaris, unam solummodo, licet sero, iam caelo victimam sacra, totam voluntatem.

Dominica VI Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Misereor super turbam” (Mc 8[, 2]).

Considera, non iustitiae, sed commiserationis fuisse, quod sui sequacem turbam triduana fessam inedia Salvator refecerit.

Sic non tuimeriti esse iudices, si quando tibi caelestium suavitatum propinatur nectar et offertur ambrosia, sed misericordiae bonitatisque divinae illud adscribas, quae tuam famem tuae languorem animae videns, illi sua liberalitatis dulcedine consuluit ne deficeret in via. Quare, quam merito illum audias, quam diligenter [f.68v] illius vestigiis debeat consistere, quam perseveranter eum sequi!

2. “Quidam enim ex eis de longe venerunt” (Mc 8[, 3]).

Considera, eos, qui de longe veniunt, conversos esse peccatores; qui non a Nili, Tiberis, aut Gangis, sed ab inferni ostiis ad Christum redeunt; quos etiam ille caelestibus solatiis reficit, amarumque poenitentiam illorum internarum deliciarum suavitate condit.

Tu quoque veluti prodigus filius grandi fame cruciatus ad Patrem tuum mansuetissimum ex longinqua, quo te tuae imperfectiones traxerant, regione divertis. O quanto te desiderio expectans clamat: “Veni, veni, et noli tardare!” Quam lauto convivio excepturus est! “caena magna”¹¹⁰!

3. “Quot ^ahabetis panes?” (Mc 8[, 5]).

^{a-a} “*panes habetis*” (BSV)

Perpende, non latuisse Dominum, cui omnia patent, quot essent panes in poenu sua? tamen inquisivit. Explorasse voluit suorum fidem.

Te quoque credo voluit docuisse: ut quamvis nihil praeter innumera peccata feras illius mensam subiturus, cum fiducia tamen venias, et levandi tui oneris, et spiritualis famis pellendae. Quamquam inquiras ex te ipso nunc necesse est: quot habeas imperfectiones? quos morsus conscientiae sentias? quid tuae perfectioni desit? quid bonitati? ut melius tuam pientissimo Domino scias necessitatem exponere.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Ecce iam triduo sustinent me” (Mc 8[, 2]).

Considera, non statim turbam illam, quae Dominum sequebatur, sed post elapsum triduum primo refectam fuisse; ut tu docearis, infinitos reperiri, [f.69r] qui multos per annos divinis consumptos in servitiis nullum consolationis, quod benevolentiae Regis aeterni signum est, donum recepere.

¹¹⁰ Cf. Lc 14, 16.

Exemplum tibi sit unica Theresia, quae non exiguo tempore inter gravissimas afflictationum et persecutionum procellas nullo caelestium solationum, quibus in terris abundare solet sanctitas, refrigerio impertiebatur, quamvis rarissimae virtutis Dei famula esset.¹¹¹

Tuum ergo erit divinis obsequiis insistendo conari potius, ut optimum tuum Dominum adimpletione suae voluntatis recrees, quam sanctioribus illis voluptatibus, quae ad futuram vitam reservandae sunt, ab illo expetas recreari.

2. “En manducaverunt, et saturati sunt” (Mc 8[, 8]).

Expende maius esse miraculum, quod Christum toties sumimus, et non consumimus, quam quod quatuor millia septem panibus saturata micarum fragmentorumque septem reliquissent sportas; et tamen hoc miramur et praedicamus, illud vero quasi non videmus. Cuius rei non alia causa est quam assidua corporis Domini usurpatio. Vilescent res omnes frequentia, quibus raritas precium conciliat. Tamen apud te in continua sit admiratione hoc profundissimum mysterio Sacramentum oportet. Cave, parvum pondus ac aestimationem habeat idcirco, quod tam frequenter illo perfruaris. Sed quo illud saepius sumis, eo magis admirare, totum semper ibi Christum esse, nunquam alium, nunquam non integrum!

3. “Et sustulerunt, quod superaverat de fragmentis, septem sportas” (ibid.).

Considera egregiam Apostolorum operam, quam in divulgando hoc miraculo tum per micarum sedulam collectionem, tum per scriptorum memoriam, praestiterunt. Ita decet enim gesta miraue Numinis non obliterari.

¹¹¹ Cf. Teresa de Iesu, *Vita: Opera II*, Coloniae Agrippinae 1626, 116: “nam nec e coelo ulla ei [animae] venit consolatio [...] sed veluti crucifixa inter coelum et terram pendet”; 144: “in persecutionibus, [...] non ostendamus, quod spirituales consolationes consectemur; [...] crucem amplecti”; 163: “ut nec a terra mihi ullum, nec e caelo solatium veniret, aut affulgeret; nisi quod Dominus me mille inter periculorum timores constitutam pati cerneret”.

Tu, innumera beneficia Dei collata tibi retices: totum mundum a Deo vides nutriri et non miraris; infinitas pauperum, religiosorum variorumque [f.69v] mortalium catervas, imo totum orbem ab eodem quotidie ali, regi, sustentari non obstupescis, non laudas: ille est, qui suis negligentioribus licet servis victum amictumque curat; ille domui huic, quam inhabitas providet; ille famam suorum tuetur, suis nomen facit magnum, comparat auctoritatem, conciliat amorem, honorem tuetur, bona supernaturalia sine mensura largitur, sanitati subvenit, commoditates offert, succurrit unicuique necessitati. Hoc tamen non expendes? non miraberis? non laudabis? tacebis? non digna rependes gratitudine?

Dominica VII Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Attendite a falsis Prophetis" (Mt 7[, 16]).

Considera, non tibi cum Prophetis esse rem, sed cum tuis affectionibus, cum tuis sensibus; his tibi esse attendendum, ne boni specie ad mala tartara te praecipitent.

Quam falsus propheta visus est, qui honestae rei intuitu mentis internae dehonestat plerumque imaginem! Falsus vates auditus est, qui fabulis quibuscunque patens tot tibi distractiones ingerit oraturo. Falsus propheta gustus est, qui ventris ingluvie pollicens tibi robur corporis, mentis robur, imo utrumque debilitat. Falsus vates tactus est, qui oblectat in praesenti, cruciat in futuro. Falsus denique vates odoratus est, qui respuit viliaquaeque veluti nocitura tibi, veluti profutura suavia acceptat, et utroque decipit te.

Attende his prophetis falsis: tu eos, non illi te gubernent ac decipiant.

2. "Veniunt ad vos in vestimentis ovium" (ibid.).

Cogitationum tibi hic rectitudo consideranda est, qualitas discutienda. Quoties enim illae, cum faedissimae sint, pulcherrime se in animum insinuant? quo non raro devotionis admissae respectu, impietatis effectum causant.

Veniunt illae quidem sub velo zeli, sed multoties iracundiam palliant. Veniunt sub amoris boni veste, sed malum [f.70r] amorem ferunt. Veniunt sub tegumento iustitiae, sed remportant vindictae. Veniunt sub pallio discretionis, sed revera sunt cogitationes tepiditatis. Veniunt denique sanctitatem prae se ferentes, et cum abierint relinquunt illusionem.

Cave, cave, ne lupos in ovium vestimentis ad te intromittas.

3. "Intrinsecus autem sunt lupi rapaces" (ibid.).

Hoc proprium cacodaemonis esse perpende, quod se fingat ovem, ne lupus agnitus fugiatur. Sic instantis ratione necessitatis decepit, ut sacrificaret absque Samuele, Saulem; cum profecto futura erat acceptior obedientia Deo, quam victima.¹¹²

Sic multos quoque nunc defraudare solet, quibus infirmitatem praetendit, ne mortificationes subeant; famae curam obicit, ne contemni studeant; caelum pollicetur iam assignatum, ne pro illo amplius laborent. Eheu! lupus hic est, non ovis!

Roga igitur Dominum in sacra mensa, lumen ut tibi impertiat, oves a lupis, bona a malis discernendi.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Ex fructibus eorum cognoscetis eos" (Mt 7[, 16]).

Ecce iam tibi modum dignoscendi falsos prophetas, sensuum inquam ductus, cogitationes inspirationesque Dominus ostendit, cum ex effectis, consequentiis fructibusque suis docet esse iudicandas. Sicut enim, quemadmodum dicit ipse, "aMala arbor non potest bonum fructum facere, et bona malum^a" [Mt 7, 18]; sic bonarum inspirationum cogitationumque finis optimus, malarum pessimus effectus.

^{a-a} "Non potest arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere" (BSV)

Non igitur putes a Deo concessam fuisse contemplationem et illuminationem eam, quae tibi compunctionem, submissionem,

¹¹² Cf. 1 Sam 15, 22.

sui vilipensionem eripuit. Non mentis excessus, raptus visio-
nesque iudices bonas, quae te non faciunt bonum, vel, quam sis,
meliorem.

Non veram credas esse sanctitatem, quae charitatem non ha-
bet, destituitur humilitate. [f.70v]

2. “Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur” (Mt
7[, 19]).

Pende te in Religione constitutum, veluti arborem aliquam
in horto Dei plantatam: atque, ne in discrimen vocationis incidas,
ne excidii periculum subeas, vide, quos et quales hic fructus sis
facturus. Verendus est tibi miserabilis illorum casus, qui ob neg-
ligentiam suae vocationis, tanquam infructiferae vel sylvestres ar-
bores ex viridario Christi pulcherrimo sunt excisi, eieci.

Quamobrem da operam, ut afferas “fructum multum in patien-
tia”¹¹³.

3. “In ignem mittetur” [ibid.].

Considera, quomodo prudens paterfamilias, non solum de-
corem, sed etiam utilitatem perspiciens horti, varias hic plantat
arbusculas, plantatas irrigat, et nihil, quod earum necessitatem
concernit, solet omittere. Sed cum aliquam earum tali cura non
crescere, non fructum ferre, quin sterilem aruisse videt, ne sit ob-
staculo, vel dedecori, excidit illam, flammisque addicit.

Tui quoque, arboris suae dilectae, quantam caelestis ille Do-
minus curam gerit! En et hodie te rigavit cruore proprio, ut ro-
sam praestantissimam; faecundavit corpore sanctissimo, ut vitem
electam.

Vae tibi, nisi fructifices, si sterilesceas, si areas! Ignis, ignis, te
manet, ac equidem sempiternus.

¹¹³ Cf. Lc 8, 15.

Dominica VIII Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Habebat villicum” (Lc 16[, 1]).

Considera, te quoque villicum esse Dei, qui tibi animam sensusque ad regendum, scientiam, rerumque spiritualium qualem-qualem^a cognitionem dedit [f.71r] ad dispensandum cum similibus talentis; non ut haec pessumdares, aut suffoderes, verum bona illorum dispensatione tuo Domino faceres lucrum, et fructum.

^a “qualisqualis” (vel: “quailsqualis”) est idem as: “qualiscumque”

Perpende igitur tuas dotes, et indolem; quidve pro Numinis honore, proximi tuaque salute ac utilitate [facere ?] possis, cave negligere. **Divinis etenim donis operari nolle, sacrilegium est.**¹¹⁴

2. “Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis” (Lc 16[, 2]).

Expende, dissimulare ac procrastinare saepius Dominos saeculares receptionem suis a dispensatoribus rationum, donec male audiant; quemadmodum hic Evangelicus dives fecit suo cum villico, qui diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius.

Non aliter caelestis ille Dominus peccata dissimulat sibi famulantium, quoad erumpant in apertum. Sic tolerabat diu filios Heli, sed cum populus eorum rapinis inciperet scandalizari, per terribilem interitum ad reddendam rationem eos vocare festinavit.¹¹⁵

Unde disce: **Multum, patienterque a Deo occultorum peccatorum emendationem expectari: publica vero scandala, quamvis leviora, cito, et graviter puniri.**¹¹⁶

3. “Quid faciam, quia Dominus meus aufert a me villicationem?” (Lc 16[, 3]).

Haec scilicet est ultima nequam servorum felicitas: vel poena imminenti malae villicationis a peccatorum lethargo profundissimo excitari.

¹¹⁴ Graphice indicator uti sententia auctoris gravior seu maioris momenti.

¹¹⁵ Cf. 1 Sam 2, 12-25.

¹¹⁶ Idem hic est dicendum ac supra in ammotatione 114.

Felix tu, si hodierni villici laudatam imiteris industriam. Vocatur ad calculos faciendos et cum se in his magnum periculum subiturum praecognoscit, multa donat suis debitoribus, ut sua quoque debita illi condonentur.

A te quoque, cum alias, tum in hodierna Communionem dicti, facti, cogitativae et omnium suarum rationem offensarum Dominus extorquebit. Quid miser hic industriae capies? an tam demens et insanus eris, ut aliquid odii contra proximum tuum in animo retineas, volens odium Numinis evitare? an ex corde tuas iniurias et offensas unicuique non condonabis, cupiens tibi similem gratiam a Deo fieri? [f.71v]

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Redde rationem” (Lc 16[, 2]).

Tibi ipsi a te exigenda est ratio tuae Communionis hodiernae. Tu, teipsum interroga: Qualis ad sacram mensam accesseris, ut ibi te gesseris, quae tua fuit devotio? quis ardor? quae pietas? quomodo vero inde recessisti? quas egisti Domino grates? quamdiu fuisti recollectus? quem fructum, quod lucrum, quas gratias ex hoc Sacratissimo retulisti Sacramento?

Tibi “redde rationem”, ut vel indefectus animadvertas, vel in affectibus similibus proficias.

2. “Fodere non valeo” (Lc 16[, 3]).

En quantam huic villico desperanti pigritia sollicitudinem parit! Non dicit, se non scire fodere, sed non posse: quod segnissimum est, non ignorantis.

At, quoniam facilius ignorantia, quam desidia excusatur, nae tu felicius sis ignorans, quam piger. Quapropter caveas, cum quid operis iniungitur tibi, vel sponte pro gloria Dei assumitur, dicere aut cogitare: hoc facere non possum, istud negotium est ultra vires, non valeo tam grave, aut tam vile opus aggredi.

Quin potius animos tibi cum Paulo addens dic: “Omnia possum in eo, qui me confortat” [Phil 4, 13] corpore suo et sanguine, bonus Deus.

3. “Mendicare erubescō” (ibid.).

Ecce tibi albae gallinaefilium¹¹⁷, ecce pullum delicatissimum, ecce tenerrimum saeculi amatorem. Pudet illum pauperem esse: pudet ostiatim stipem petere, pudet agere mendicum.

Gratulare tibi de tua voluntaria paupertate optaque ut ad eum devenias statum, ut tibi crustum panis emendicanti negetur et desit is, a quo illud accipias. Illius enim Dominae te pauperem profiteris, [f.72r] quae Deum Filium recens enixa “reclinavit^a in praesepio, quia non erat ei^b locus in diversorio” [Lc 2, 7].

^A add. “eum” (BSV) ^b “eis” (BSV)

Illius te Regis esse servum gloriaris, qui, cum venisset in mundum sibi subditum uti a se conditum, non habuit angulum vel infantile caput commode reponendi¹¹⁸.

Ergo mendicare non erubescere.

Dominica IX Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Videns civitatem flevit super illam” (Lc 19[, 41]).

Considera, si Christus Dominus futuram praevidens et praedicens Ierosolymaeae [s] devastationem civitatis, a magnis lachrymis sese non potuerit continuisse prae summo dolore: quali eum putas maerore confici? quam vehementer dolere? quo planctu moveri, cum tuae praevidet animae lapsum, vel iam lapsam videt ruere, dissipari, nec restaurari? Civitas enim Altissimi est illa: cuius incolae, sensus; aedificia, membra; decora, virtutes; muri, corpus; portae, oculi, auresque; cor, sedes regia; arx munita; propugnaculum.

O ergo adiuva, anima mea, te deflentem Iesum tuum! sic enim spera fore, ut ruinam evites, vel iam factam illius adiumento resarcias. Corrige tuos incolas, sensus, eos mortificando, ne amplius a

¹¹⁷ “albae gallinae filius”, h.e. homo felix, fortunatus, nobilis. Cf. SLL, s.v. *Gallina*.

¹¹⁸ Cf. Mt 8, 20; Lc 9, 58.

divino recedant amore atque idolis, puta peccatis, propriae voluntati, proprio amori, sacrificent.

2. “Flevit super illam” [ibid.].

Expende, quantam Iesus accepisset inde consolationem, si eum quispiam amicorum in deplorandis Ierosolymae ruinis adiuvisset. Ita summopere ei gratum esse existima atque iucundissimum, cum non tantum nostras imperfectiones quotidianis lachrymis expiamus, sed etiam ruinas aliarum animarum mortali in peccato existentium deploramus ac pro illis divinae Maiestati supplicationes offerendo cum voluntariis poenitentiae actibus, eas restauramus, ad pristinae statum gratiae revocari et [f.72v] reduci hac ratione conantes.

Quocirca, quidquid tibi lachrymarum Dominus in hac sancta Communione largiturus est, memineris eas cum miseris peccatoribus communicare, praesertim illis, qui proximo in perditionis aeternae lapsu constituti sunt.

3. “Si cognovisses” (Lc 19[, 42]).

Considera ingentem esse humani intellectus ac primo tui caliginem: qui non tantum admissas inde ab initio capacis rationis culpas ignoras, et non agnoscis, sed etiam illas, quas hodie, hoc momento patrasti, non cernis. Imo tolerabilius esset, si quod ignoras, non defleres; sed tu illa quae palpas crimina et te ipso clarius vides, quasi dissimulans agnoscere non vis ac propter tumorem mentis, pudorem animi, duritiamque cordis non incipis deplorare.

Utinam vel hac vice, qua Lumen increatum accedis, animae tuae, intellectus tui, nebulas videas, prodas, non amplius occultes, ne Sol aeternus superveniens in tenebris reperiat te! Quidquid habes noxarum confitere neque te innocentem Ioannem finge, sed poenitentem potius Zachaeum statue cum Christo convivaturus.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Flevit super illam” (Lc 19[, 41]).

O inauditam Dei bonitatem! o immensum erga ingratos etiam ac hostes amorem! Scit ab his hominibus, quorum sortem lu-

get gravissimam, occidendum; scit in ea urbe, cuius eversionem deplorat, crudeli carnificio in crucem elevandum; tamen futurarum immemor iniuriarum, acutissimo doloris spiculo sauciatus, condolet utriusque: et hominum et urbis infelicitati.

Mihi relinquis istud exempli, Salvator mitissime, ut nunquam meis inimicis non ignoscam, hodie maxime, cum me ad fruendum tua liberalitate per tui sanctissimi corporis sumptionem admisisti. At si tibi, o anima mea! omnes amicissimi, inimicorum Domini tui memor esto omnesque ab amore eius [f.73r] sequestratos, tuis lachrymis et submissis precibus commenda Sponso Iesu.

2. “Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis” (Lc 19[, 42]).

Magnae poenae et infelicitatis est, rerum nostrarum et bonorum amissionem ignorare; multo maioris, animae ignorare perditionem.

Sed eheu! etiam hanc si optime cognoscis, anima mea, minime tamen evitas, minime deprecaris; quin dissimulata morte aeterna, quae quemvis lethalem tuum lapsum moratur, nunquam te periculo subducis graviorum scelerum. Si enim ab origine tua teipsam consideres, semper in peccato fuisse et in statu damnationis infelici mansisse te animadvertes. Ab utero cum culpa prodiisti et accepto rationis usu patratas a te noxas quis comprehendat? Multiplicatae sunt super arenam maris, stellas caeli, folia arborum, camporum gramina; quorum non est numerus.

Tamen vide, qua te scelestissimam hodie Sponsus tuus complexus est charitate! quo tibi amore haec omnia ignovit, condonavit! Ecce te sanam fecit, iam mortem aeternam effugisti: noli igitur amplius peccare.

3. “Abscondita sunt” [ibid.].

Deprecare Divinam bonitatem, ne tua scelera, tui defectus unquam a te abscondantur, sed potius quaevis minimae imperfectiones notissimae tibi sint. Sicut enim vestes nostras, macula in eis levivisa solemus illico purgare, sic conscientiam peccati alicuius labe aspersam videntes, pati non possumus, nec debemus, quin eam statim satagamus expiare. Magni divini favoris est ob oculos

nobis nostra delicta proponere. Salubre fuit Davidi a Propheta admonito crimen suum agnovisse¹¹⁹; noxium Salomoni, quod nullus ei gravem luxum an luxuriam aperiret, nullus eum de idolorum cultu admoneret. Gratiam ergo tibi, non iniuriam fieri puta, cum quis aperit oculos tuos, noxas tibi demonstrat, te corripit.

Nam quoad tecum id agetur, salvam te, anima mea, puta. [f.73v]

Dominica X Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Dixit autem ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti, et aspernabantur caeteros" (Lc 18[9]).

"Bonum est confidere in Domino" [Ps 117, 8]. Diffidere sibi, sanctum est; scelestum est diffidere Deo; confidere sibi, periculosum est. Quis iustum se audeat reputare? Quoad spiritum trahimus in discrimine peccati sumus; imo cum iustis in Sacris Literis septenus diurnus lapsus adscribitur, stultum erit etiam iustum de se multum praesumere. Desinit esse iustus et fit impius, qui suam praedicat iustitiam. Ut contra, desinit esse peccator et fit iustus, qui suam confitetur iniquitatem.

Quare, tu, si in gratiae statu esse te sentis, gratias pro gratia ingentes Divino Spiritui teneris referre; nihil autem de aliis in contemptum mali suspicari. Non est in gratia, qui alterum sine gratia facile credit esse. Non enim potest homo alteri collatos favores agnoscere, qui sibi collatos non agnoscit. Bene ille fuerit illuminatus, qui dixit: "Nescio, an gratia, an odio dignus sum"¹²⁰. Et erat Apostolus, et vas electionis, et in tertium caelum raptus¹²¹.

Accedens igitur sacram cum aliis mensam, omnes iustificatos et iustos existima; te imperfectionibus, ne dicam sceleribus, ple-

¹¹⁹ Cf. 2 Sam 12, 1-13.

¹²⁰ Papczyński Stanislaus a I.M., *Fundatio Domus Recollectionis*, §23: Fontes Historiae Marianorum 8: SH, 95, ubi tamen loco "dignus sum" legitur: "sum dignus". Cf. Eccle 9, 1: "nescit homo utrum amore, an odio dignus sit".

¹²¹ Agitur de S. Paulo Apostolo (cf. Act 9, 15; 2 Cor 12, 2). Attamen non inveniuntur in S. Scriptura verba alligata ei hic attributa. Cf. 2 Cor 12, 79.

num. Fuge pharisaicum illud: “Non sum, sicut [...] iste^a, publicanus” [Lc 18, 11]: sed potius, tanquam is, qui divina abominatione, et omnium creaturarum dignus odio sis, cum publicano clama: “Deus, propitius esto mihi peccatori” [ibid., 13].

^a “*hic*” (BSV)

2. “Gratias ago tibi” (Lc 18[, 11]).

O quam occultum est malum, superbia! quam sese leniter, astute, sub pallio virtutis in animos hominum insinuat! Rebatur hodiernus Pharisaeus a se dignas Deo grates persolvi pro beneficio iustificationis; quod gratitudinis virtutis maximae putabat esse officium: sed hic latuit ingens vitium fastus. En quam non semper actio gratiarum bona est, non semper [f.74r] virtus: aliquando iactationis, adulationis quandoque speciem refert.

Quam caute tibi itaque in via perfectionis incedendum sit, expende: siquidem metuendum est, ne ipsa bona tua opera damnationis afferrant sententiam; neve haec ipsa Communio sacra tuae saluti obsit. Obsecundabis ergo divo Gregorio monenti: “Sancti Evangelii lectione compellor dicere, ut et bona quae agitis cum magna cautela teneatis^b, ne per hoc quod a vobis rectum geritur favor aut gratia humana requiratur: ne appetitus laudis subrepat, et quod foris ostenditur intus a mercede vacuetur”¹²².

^b “*timeatis*” (PL)

3. “Non sum sicut caeteri” [ibid.].

Considera voculis his aliquot interitum sibi Pharisaicum illum comparasse. Tamen ex his vitam tu poteris haurire, si Pharisaica voce, sed non spiritu ac sensu dixeris: “Non sum sicut caeteri”: cogitando scilicet:

Alios devotos, aridum te; alios humiles, elatum te; alios promptos, segnem te; alios patientes, mansuetos, obedientes: impatientem, immansuetum, inobedientem te; ab aliis uvas in vinea

¹²² Gregorius Magnus, *Homiliae XL in Evangelia*, hom XII in Mt 25: PL 76, 1118, n. 1476.

Domini produci, a te labruscas; alios viam perfectionis hilariter conficere, te primo incepisse et iam defecisse; alios laboris appetentes, otii te; puros alios, te immundum; virtutibus ornatos alios, te scatere imperfectionibus; aeterna gloria dignos alios pro bonis operibus, te aeterna dignum confusione pro malis; alios denique in ipsa hac sacra mensa consolationibus afficiendos iure merito, tibi merito timendum esse, ne terra sub te aperta devoret te, qui plenus malitia tam audacter immaculato Agno impunissimum os tuum excipiendo praesumis aperire.

Hoc modo, cogita te esse non sicut caeteri: et rursus ultra inferos te demittens cum gemitu clama: "Deus propitius esto mihi" [Lc 18, 13].

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "A longe stans" (Lc 18[13]).

O veram sui cognitionem! non audet miser publicanus altari propius accedere, quia stimulo conscientiae retrahitur, quidve egisset, agnoscit. Quid putas tum confusus homo dicebat intra se? quid volvebat? [f.74v] certe istud: Stabo hic prae foribus, non progrediar ultra, quia homo peccator sum.

At tu, qua hodie mente non solum adaltare progressus es, sed etiam labra tot inutilibus infecta colloquiis, ipsi divino corpori sumendo admovisti. Publicanus ille verebatur in sacro consistere loco, ne faceret iniuriam Deo, si domum orationis ingrederetur peccator; tu, quoties audes vanitatibus ibi vacare, aut saltem vanis cogitationibus delectari, ubi timuit ipse consistere? Saltem ip[s]i quod ibi deliquisti per imprudentiam, hic emenda per dolorem.

2. "Nolebat ^a oculos ad caelum elevareb" (ibid.).

^a add. "nec" (BSV) ^b "levare" (BSV)

O felix timor, qui meruit culparum remissionem, indulgentiam, iustificationem! Cogita, anima mea, primum esse ad recuperandam Dei gratiam, ad assequendos eius favores gradum, tam sanctum hunc metum, tam vilem sui aestimationem. Quod conside-

rans psaltes, non immerito Deum rogabat: “Concute^c timore tuo carnes meas” [Ps 118, 120].

^c “*confige*” (BSV)

Itaque vanam laetitiam laetamque fiduciam, quae tibi ex operibus quibusdam bonis nascitur, comprime ac potius defectus proprios expendens cum tremore, time iudicia Dei, quae sunt abyssus multa.

3. “Percutiebat pectus suum” (ibid.).

Divinam misericordiam contemplare; cuius hodiernum publicanum vides fieri participem adeo, ut ipsius Dei Filii testimonio, “^d iustificatus in domum suam abiverit^e” [Lc 18, 14].

^d *add.* “*descendit him*” (BSV) ^e *om.* “*abiverit*” (BSV)

Magna igitur cum fiducia tuas imperfectiones in immensa huius divinae misericordiae abyssu disces immergere: neque ullum unquam licet ipso Iuda sceleratiorem hominem instar Pharisaei contemnere, quodve gravius est, condemnare praesumes.

Imo, omnibus aperta Dei esse viscera proclamabis et nulli peccatorum, quoad poenitere potest, ad salutem viam esse praecusam testaberis; multo minus censebis, durius esse tractandos delinquentes, tuae semper habens respectum fragilitatis et divinae erga te bonitatis. [f.75r]

Dominica XI Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Adducunt ei surdum, et mutum” (Mc 7[, 32]).

Considera duo magna esse mala et infelicitatis maximae plena, si quis surdus et simul sit mutus. Per hunc vero oris et aurium defectum homines inobedientes et indevotos mystice denotari. De quibus Rex psaltes: “Aures habent, et non audiunt^a; os habent, et non loquuntur^b” [Ps 115b, 6. 5.].

^a “*audient*” (BSV) ^b “*loquentur*” (BSV)

Quantum malum est haec in religioso homine surditas, inobedientiam dico! quantum malum est haec oris damnosa clausura, orationis inquam nullum exercitium. Cum enim duobus his omnis Religio floret ac perennat, virtute obedientiae et studio orationis, quis illum non periisse conclamet religiosum, qui nec obediat, nec oret?

Vide, utrum simili modo non sis mutus et surdus; et quantocius ad Christum Dominum propera, ut et aures et linguam tuam resolvat, hoc est, virtutem obedientiae, gratiamque devotionis tibi donet.

2. "Apprehendens eum de turba seorsum" (Mc 7[, 33]).

En tibi doctrinam, aurium defectuique oris medendi, obedientiae virtutem et devotionis gratiam acquirendi: nimirum, **Fugam turbae et solitudinis amorem**. Ideo enim rebellis es et tepidus, quod in turba spiritum omnem dissipasti: quem aliter congregare non possis, nisi te seorsum contineas, nisi extra turbam recolligas.

Hic ergo stans in abscondito recollectioni animi tui serius incumbe cogitaque sedulo quomodo obedientiae defectum suppleas et primo corrigas; quomodo spiritus fervorem restaures et contineas, ut amplius non sis surdus et mutus.

3. "Deprecabantur eum" (Mc 7[, 32]).

Perpende, quod quemadmodum sanitas corporis seriis precibus a [f.75v] Domino expetenda est; hinc istius surdastri mutique hominis adductores Dominum, ut ipsi auditum et loquelam restitueret, deprecabantur. Ita mentis sanitatem, quae in virtutibus infusus posita est, nonnisi multis orationibus a Deo obtineri.

Deprecaberis igitur eum, ut, qua bonitate hunc evangelicum surdum fecit audire mutumque loqui, hac tibi sanam mentem tribuat, illam omnigenarum virtutum pulcherrimo vestiens ornamento.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Suspiciens in caelum ingemuit" (Mc 7[, 34]).

Gemit Christus, etsi non habeat opus gemitibus. Credo tamen illum caelos suspicientem ingemuisse, quod raros videret futuros, qui iam reseratas per illum caelestis regiae portas ingredi con-

tenderent plurisque terrae bona labilia, quam aeternas caeli opes forent aestimaturi. Idcirco ingemuit, quod infinito precio ab illo nobis emptam Patriam, sive redemptam, infiniti mortales adeo flocci facturi essent, ut pro vilissima et faetidissima peccati alicuius voluptate illam inferno commutarent.

Disce, tu, caelum saepius suspicere et ingemiscere, quod tam diu ab eo exsules implorareque per assidua suspiria divinam opem, ne illud penitus aliquando propter ultimum scelus amittas.

2. “Praecepit illis, ne cui dicerent” (Mc 7[, 36]).

Expende, qualiter attendat Dei Filius, ut se non revelet, ut opera sua lateant. Quod facit, non metuens elationem, sed exemplum tibi praebens, ut non efferaris bonis, ut lateas, ut occultare te propter mille pericula discas.

Quod quanto studio tibi agendum est, siquidem Deus, qui per opera sua debuit inclaruisse, ut in eum omnes crederent, tanquam mirabilium patratores, vult abscondi suum praesens miraculum praecepitque illis, qui mutum surdumque eundem [f.76r] adduxerant, “ne cui dicerent”.

Tibi quoque, si iam apertae sunt in sanctissima Communionem aures et solutum linguae vinculum, praeceptum esse scias, ut nemini dicas; non quod dona Dei non sint revelanda^a, sed quod illorum iactantia sit periculosa.

^a *in ms. erronee: “revelenda”*

3. “Bene omnia fecit” (Mc 7[, 37]).

Considera laudandos esse homines, qui debitam Christi operibus laudem non denegarunt, sed admirati dicebant: “Bene omnia fecit; et surdos fecit audire, et mutos loqui” [ibid.].

Maius aliquid tu praestabis: si in varias tribulationes, cruces, calamitates, persecutiones tentationesve Dei nutu coniectus, laetissimus occinas: “Bene omnia fecit”. Si iniuriis a quopiam petitus, contemptui risuique expositus, innocenter accusatus, inique punitus, idem hilari fronte cantilles: “Bene omnia fecit”. Si domi odio habitus, foris invidia laceratus, hinc morbis tortus, inde linguis improborum concisus, forti pectore dicas: “Bene omnia fecit”.

Hoc si feres^b, evidentissimum signum, tibi hodierna Communionem a Iesu aures esse apertas solutamque linguam, habebis.

^b *in ms. erronee, uti videtur: "feris"; attamen huius verbi posset dari etiam haec hypothetica correctio: "feceris".*

Dominica XII Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Beati oculi, qui vident" (Lc 10[, 23]).

O infelicem te! anima mea: caeca es, capta lumine; erras, erras vehementer, quia non vides, qua tibi via ad aeternitatem sit eundem felicissimam. Quot annorum spatio per plateas, vicosque mundi quaerens Iesum currebas; at intus ille fuit¹²³, quem misera non vidisti. Quin domum eius, Religionem, ingressa praesentem hic nondum conspicis, nondum habes ob oculos. Testes sunt tot imperfectiones tuae, tot imo scelera; quae profecto non patrarentur a te, si praesentia Numinis haberetur. En hodie ipsissimum accedis et corpus eius, iam non videre dicam palpareque, sed manducare tibi licebit. Beati erunt [f.76v] oculi tui, si, antequam te illi et ille se tibi praesentabit, viderint, quot vitiis scates, quot es immunditiis defoedata!

Age, lachrymis ocium emunda te, ne bilem moveas Sponso, si in tam foedo cubiculo eum collocaveris.

2. "Quae vos videtis" (ibid.).

Quid usurpabant oculis discipuli Christi? tuum Salvatorem, anima mea. Quod si in huius solius visione felicissima consistit optatissimaque beatitudo, quanto conatu, quo desiderio tibi exoptanda et quaerenda est, expende. Verumtamen, cum scias: "Nihil coinquinatum" intrare posse "in regnum caelorum"¹²⁴; atque increatum illum Solem in perpetuas lucentem aeternitates intueri,

¹²³ Cf. supra, Dominica Infra Octavam Eppiphaniae, Ante Sanctissimam Communionem (ASC), § 2, n. 25; etiam: Augustinus, *Confessiones*, Ratisbonae 1926, 485 (l. X, c. 27): "Et ecce intus eras et ego foris et ibi te quaerebam".

¹²⁴ Cf. Apoc 21, 27.

prius est expianda tibi non levibus profecto exercitiis poenitentiae contracta ex innumeris vitiis turpitudine cavendaeque omnium culparum sordes, quibus inficeris omni momento. Quod igitur ad hanc beatissimam visionem tibi est impedimento, perfringe, reseca, amove. In tua potestate divina fruitio (non hoc absolute intelligas) est. Nemini se Deus negat; qui velit hunc intueri, dispositus ut fas est, accedat.

3. “Non viderunt” (Lc 10[, 24]).

Si discipuli Christi, vel ipsius Magistri testimonio, feliciores Patriarchis, Prophetis et reliquis antiquae legis Patribus dicuntur, ideo quod eum docentem audierint, miracula patrantem viderint, vocantique adhaeserint.

Quanta felicitate hodie tu afflues, quando eundem, licet sub velo panis latentem, videbis et, quae maior felicitas erit, illo fruere, cum se in os tuum, cibus suavissimus, demittet, cum dulcedine mira cor exhilarabit. Admirare illius clementiam (aliud enim vix facere possis), quia, quod sanctissimis illis veteribus viris dene-gavit aut non fecit, hoc ultro tibi offeret, cum se non videndum solum, sed etiam manducandum praebebit. [f.77r]

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Quidam legis peritus surrexit tentans illum” (Lc 10[, 25]).

Expende, quam multoties multarum rerum scientia obsit veritati ac proinde et saluti. Inde tot increduli Pharisaeorum, tot pertinaces haereticorum propter nimium scire praecipites in Acheronta deciderunt. Nec pauci fuerunt illorum, qui huius Sanctissimi Sacramenti sublimitatem, mysterium essentiamque oppugnantes, eo contumaciam ob suam puniendi amandati sunt.

Tu gratias persolve magnas Deo, quod tibi tantam fidem infuderit, quanta circa hoc profundissimum mysterium requiritur: cuius etiamnum actum elicias.

^a2. “Magister, quid faciendo vitam aeternam possidebo?” (ibid.).

Considera, magis curiosam, quam necessariam quaestionem ab isto evangelico adolescente motam fuisse. Si enim serio de via

salutis interrogasset, venditis omnibus, secutus fuisset Christum Dominum, prout ipsi responsum fuit.

Sic, tu, videris tibi studio perfectius vivendi correptus ad sacram mensam accessisse, sed cum eadem navi, ut ante, naviges, cum iisdem imperfectionibus scateas, cum nihil emendationis appareat in te, profecto ex talibus consequentibus non bonis colligitur antecedens non bonum fuisse; nempe te, potius ut consuetudinem adimpleres, quam ut perfectionem curares maiorem, ad sanctissimam Eucharistiam adivisse; quod sane perfectionis amantium non est.^a

^a *Totum hoc punctum in ms. cancellatum est, indubitanter quia per errorem non consideratur ibi quaestio Legisperiti, sed illa similis Adolescentis (cf. Mt 19, 1622)*

3. “Dilige^b” (Lc 10[, 27]).

^b *“Diliges” (BSV)*

Perpende, amore divino tolli amorem mundi aut suffocari. Sicut enim mors divellit animam a corpore; sic amor Dei, mundi, et cuiusvis rei vanae amorem divellit a corde. Hinc illud huic loco aptissimum Salomonis sapientissimi: “Fortis est ut mors dilectio” [Cant 8, 6].

Quamobrem, si adhuc aliquae scintillae, sive proprii, sive mundi amoris in te reperiuntur, amorem Dei, quamvis modo [f.77v] primum a te sumpti, perfectum scias tibi deesse. Quem tamen tanto maiori contentione procurare debes, quanto certius aeternae Veritatis dictum sit: in amore Dei ac proximi vitam aeternam consistere confirmantis.

Dominica XIII Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt a longe” (Lc 17[, 12]).

Considera non ausos fuisse viros illos leprosos propius accessisse Servatorem suae conscios turpitudinis, sed a longe stetisse.

Tu qua fronte tuum os illi applicaturus es, siquidem tanta peccatorum lepra animam habes vitiatam? Lepra est, superbia; lepra, immortificatio; lepra, sensuum evagatio; lepra, fraternum odium; lepra, livor et furor; at praecipue lepra est omnis cupiditas, ob quam Giezi ille divini vatis servus lepra percussus est.¹²⁵

At quoniam legitur, osculo Papae Deus dedit leprosum fuisse mundatum¹²⁶, rogabis caelestem in sacro convivio Sponsum, ut “osculetur^a os[c]ulo oris sui”, et hoc pacto lepram tuam spiritualem tollat.

^a *add. “me” (BSV)*

2. “Et levaverunt vocem suam^b dicentes: Iesu praeceptor, misere nostri” (Lc 17[, 13]).

^b *om. “suam” (BSV)*

Multa^c hic tibi sunt consideranda ac discenda: Primum, cur Praeceptorem invocant, et non potius medicum, hi leprosi? apparet illos etiam interno morbo animae laborasse, absque cuius curatione corporalem aegritudinem tolli diffidebant. Et cum plerumque spiritualis infirmitas corporali punitur infirmitate, merito, non sublata causa, posse tolli effectum non sperabant. Itaque praepceptorem compellarunt, ut prius illis modum purgandi animas [f.78r] demonstraret, deinde purgatis illis, corpora quoque, purgaret a lepra. Hinc ab eo iubentur, ut se sacerdotibus ostendant.

^c *in ms. erronee: “Multi”*

3. “Ite, ostendite vos sacerdotibus” (Lc 17[, 14]).

O dignitatem sacerdotum! supra reges, supra angelos, supra omnem creaturarum honorem elatam! Deo parem! quam tanti

¹²⁵ Cf. 2 Reg 5, 20-27.

¹²⁶ *Martyrologium Romanum*, Vaticani 1930, p. 274 (8 Novembris): “Romae sancti Deusdedit Papae Primi, qui tanti meriti fuit, ut leprosum osculo a lepra sanaverit”. Cf. Daniele Ireneo, *Adeodato I (Deusdedit) Papa, santo*; BS I, 251; “... Vi fu inserito dal Baronio, il quale aggiunse che con un bacio guarì un lebbroso; ma non si sa dove il Baronio abbia attinto questa notizia”.

Deus homo facit, ut quasi minuens suam potentiam et tam late extendi non posse declarans, ut si quis non ostendens se sacerdoti velit ab illo mundari, non possit.

Quanta reverentia tibi sunt igitur colendi sacerdotes, quibus tantum honoris Deus ipse contulit, ut quae illorum officium concernerent, facere noluerit.

Sed o mi Iesu! quoniam tu quoque Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech esse diceris, ipsum te hodie adeo, per te a lepra spirituali mundari cupio. Utere ergo tua potentia, officio, misericordia, bonitate.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Unus autem ex illis" (Lc 17[, 15]).

Considera decem leprosos fuisse a Christo sanatos et solummodo unum ad gratias agendas comparuisse. Sic quoque caelestis idem medicus hodierna multarum animarum toto orbe lepram purgavit luce: at sane plurimas earum esse, quae pro tanto beneficio nullas grates rependerunt; plurimas, a quibus ieiunae, steriles ac exiguae sunt relatae; plurimas, quae illico post mensam Domini ad pocula sese cisternasque turbidas Aegypti, receperunt; hoc est, mundanas delicias, carnalesque illecebras.

Tu igitur unum illum Samaritanum imitare et reversus ad cor Medico tuo ibidem collocato immortales gratias pro curatione spiritus persolve. Praestat enim unum infidelem sequi in gratiis referendis, quam multos fideles in reticendis. [f.78v]

2. "Nonne decem mundati sunt?" (Lc 17[, 17]).

Expende diligentius, ingratitude esse causam, ob quam tibi maiores favores et frequentiores gratias divina bonitas subtrahat; aut non concedat. Qui namque unius ingratus est, plurimis beneficiis indignum se reddit. Adeo hoc vitium ingratitude etiam gentiles odere, ut eo nullum peius esse censerent.

Proinde considera, quid acturus hodie sis gratiarum Domino pro sanctae Communionis beneficio; vide ne canibus deterior sis, qui frustum aut micam proiecti panis saltem caudae gracili motu recompensant.

3. “Non est inventus qui rediret, et daret gloriam Deo” (Lc 17[, 18]).

Cogita, pro singulis quidem gratiis Deum esse laudibus extolendum, sed tamen pro spirituali refectione singularis a nobis gloria illi reddenda exigitur. In hoc enim convivio et creationis beneficium commemoratur et redemptionis in memoriam redu[c]itur et vocationis revocatur in mentem.

Nam si divina visione fruereris in caelis, contemplereris^a ibi gratias omnes tibi collatas, et simul omnes singulari modo stude-res compensare: cur non idem facias cum eundem corde tenes?

^a *in ms. erronee: “contemplereris”*

Dominica XIV Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Nemo potest duobus dominis servire” (Mt 6[, 24]).

Considera dominos esse duos, Deum et mundum; spiritualia, et carnalia desideria: amorem proprium et amorem Dei.

Te nunc meliori Domino per ingressum Religionis adhaesisse; bellum itaque alteri a te esse denuntiandum, inferendum. Nec dubites caelestes tibi suppetias ad id feliciter continuandum adfore, modo certare ut debes velis. Prosperatur a Deo illorum dimicatio, quorum vocatio ad pugnam ex Deo fuit. Aggredere itaque, quidquid mundani, quidquid pravorum [f.79r] desideriorum, quidquid amoris proprii in te continetur vel iterum iam alteri Domino consecratam mentem invadit, aut extirpare, aut fortiter retundere.

Desideria vero illa tibi amplectenda esse persuadent, quaete ad contemptum tui, propagationem gloriae Dei, zelum religionis trahendo cum tua vocatione conveniunt. Porro amor tui sic tibi sit extinguendus, ne unica quidem ipsius scintilla supersit. Evenit saepius, ut extinctum post incendium occultati alicubi ignes rursus grassentur; ita proprii amoris negligenter aliqua relicta scintilla priore maius incendium solet excitare. Quare pete, ut uberrimis lachrymarum fluentis totaliter hos ignes Dominus tuus in sanctissima Communionem obruat et extinguat.

2. “Aut enim unum odio habebit” [ibid.].

Considera, quod, cum servires mundo v[?]^a, odio maximo Deum prosequeris. Tu quidem id non advertebas, sed illa ipsa occulta mundi dilectio, nihil aliud erat, quam apertum erga divinam Maiestatem odium. Non poteras enim utrumque amasse: et mundum et Deum; cum non patitur duos soles Olympus¹²⁷, cor amatores; amans itaque mundum, cui servivisti, Deum oderas, quod non sensisti. Nunc Dei spontaneum factus mancipium, totum cor illi debes transcribere: et iam vice versa mundum, priorem dominum aeterno odio prosequi. Vide itaque, actibus Dei amorem probes.

“ lectio minus probabilis: “re”, semper tamen inexplicabilis

3. “Ne solliciti sitis” (Mt 6[, 25]).

Adverte, quali quamque pio ac munifico Domino adhaesisti. Mundo hactenus famulatus quid retulisti mercedis? Hic autem monet, ne de ulla re sollicitus sis, sed in illo ipso tam temporalium, quam aeternorum bonorum spem conicias.

Et quantum ad corporis attinet necessitates, exemplum tibi proponit volatilia caeli; quae neque serunt, neque metunt, neque congregant in horrea et Pater caelestis alit illa: apud quem multis passeribus tu melior es¹²⁸.

Quantum vero necessitates animae concernit, illius est bonitatis has tibi providere, qui monuit suos [f.79v] omnes servitores: “Ne solliciti sitis animae vestrae” [ibid.]. Cur ita? Nam idem, qui magnam corporum habet curam, maiorem gerit curam animarum. En et hodie non gratis ad mensam te suam admittit; multa profecto bona, si bene dispositus acceperis, tibi collaturus.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Quid manducabimus?” (Mt 6[, 31]).

Cessa, iam cessa, anima mea et noli conqueri amplius de pabulo tuo; sed cogita potius illius de solutione. Tam saturata es, iam pota; iam non esuris, non siti premeris; abundantissime, lautissi-

¹²⁷ Olympus, -i “Translate a Poetis pro caelo ponitur ... Caelum dicunt Graeci Olympum. Virg.” In FLL. s.v. *Olympus*.

¹²⁸ Cf. Mt 6, 26; Me 10, 31; Lc 12, 7.

me tractata es, refecta es. Sed gratias referre loco mercedis teneris, Pocillatori tuo, Dapifero tuo, huic inquam Domino, qui te suo convivio excepit, carne pavit, potavit sanguine.

Exemplo tibi sint caelestes aviculae, quae accepta humi esca in aera subvolant, dulce melos promunt, quasi suo nutritori Deo gratias reddentes; sint iumenta, quae suis dominis labore compensant victum et magno fructu; sint horti, qui sua ubertate diligentem culturam et irrigationem refundunt possessoribus.

Avis es et quidem pullus Aquilae provocantis te ad volandum; ergo in aera mente sublata occine Deo grates, qui tibi pabulum curavit. Iumentum Christi es, ergo illi tuum victum milleno fructu compensa. Hortus conclusus es, ergo magna bonorum operum ubertate culturam et irrigationem tuo Hortulano, caelesti Sponso, repende.

2. "Quid bibemus?" (ibid.).

Considera, quomodo provisor optimus Deus nullis suorum necessitatibus unquam deest. Ne multa huius rei documenta afferam, scis, Hebraeos ab illo caelesti manna in eremo nutritos esse, non ad saturitatem solum, sed etiam ad delectationem¹²⁹. Scis iis aquam ex petra propinatam¹³⁰, nunquam defuisse vestitum¹³¹, nunquam auxilia quavis in re; ac demum ad lacte melleque fluentem regionem introductos, eam possedisse.

Tu quoque particeps istius es hac luce providentiae factus, cuius animam deficientem prae ariditate suo sanguine, potu nempe [f.80r] suavissimo, Dominus providentissimus refocillavit; non tantum ob necessitatem, sed etiam propter delicias, consolationem. Hoc tamen idcirco putes ab eo factum, ne quaereres alia vana solatia temporeque adversitatis ab illo non recedas.

3. "Quo operiemur?" [ibid.].

Perpende superfluum esse in Dei servis de cibo, potu, indumentis aliisque similibus, cogitationem. Qui namque fieri possit, ut ille

¹²⁹ Cf. Deut 8, 3. 16; Ps 77, 24; Io 6, 31. 49.

¹³⁰ Cf. Ex 17, 6; Ps 104, 41.

¹³¹ Cf. Deut 8, 4.

non curet servum operiri veste, qui terram gramine vestit? aves plumis? arbores foliis corticibusque? Absit, tu contra Moysen novi testamenti propterea murmures. Cogita potius, ut in gratia illius semper existas, ut illius voluntatem adimpleas; cetera tibi adiciuntur. Non est nudus, non sitit, non esurit, quem gratia vestit, refrigerat, nutrit.: Igitur primo quaere gratiam.

Dominica XV Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Ecce defunctus efferebatur" (Lc 7[, 12]).

Considera, quod homines nullam rem tantis lachrymis defleant, et amit^a[tant] tanto cum dolore, quam^b vitam suis ereptam, et amissam eorum societatem.

^a in fine lineae verbum est ita ruptum, sine complemento in linea sequenti ^b in ms. post verbum: "dolore", repetitur: "quam, quam" sine ulla – nobis cognita – ratione, probabiliter ergo ob lapsum calami

Tu, laetaberis, cum animae tuae per peccatum illatam mortem vides? cum te ob id amicitia Dei excidisse, gratiam ipsius amisisse, sentis? Duo enim mala maxima lethale scelus afferre solet animae: et morte illam afficit, et a divina societate, familiaritate amicitiaeque divellit. Sed ecce venis in conspectum Salvatoris; o illam beatam, quae poterit excitari!

2. "Efferebatur filius unicus matris suae" (ibid.).

Iam ibi nulla spes vitae fuerat, ubi cadaver ad tumulum portabatur et nisi Dominus obvisus esset vitae, in die supremae resurrectionis ille filius unicus tantum suscitandus erat. Cui ergo adscribenda illius felicitas, quod tum ferebatur ad sepulchrum cum potuerit ipsi mortuorum excitator obviasse? non casui alicui, divinae providentiae.

Sic, anima mea, tecum fieri video. Laesa sceleribus obvisi et forsitan in hac morte, sive tot scelerum tumulo ad usque diem [f.80v] iudicii particularis eras mansura, nisi tibi Dei gratia

obviasset excitans te ad sanctissimam Communionem, in qua non solum pristinam vitam receptura, sed etiam maiorem vigorem spiritualiter vivendi sis acceptura. Quod certe non casu factum est, at providentia Dei, qui hanc salutarem in tuo instituto frequenter communicandi ordinavit consuetudinem. Hinc quantas illi gratiarum debeas actiones, quod hic te collocarit!

3. “Et haec vidua erat: et turba civitatis multa cum illa” (ibid.).

Magnum charitatis opus esse perpende, mortuos ad sepulturam comitari; sed maius est, animas eorum ex sepulchro piacularium flammaram piis orationibus educere: cui par esse puta, spirituali morte confectos, id est, in peccato mortali existentes, devotis precibus adiuvere, ut excitentur.

Talis eras tu, sed mater vidua, sive caetus, in quo degis, haec sive sit Ecclesia Catholica, cum turba multa suorum fidelium aut sanctorum Patronorum, pro peccatoribus exorans Dominum, tibi vitam meliorem impetravit, cum ad eius, ut pie tibi persuasurus es, preces hodie te decrevit, obvians tibi in Sanctissimo Sacramento vitae Dominus, excitare. Vide tu, idem, cum tibi melius fuerit, aliis facias singularique diligentia precum mortificationumve, tam mortuorum animas, quam peccatores spiritualiter mortuos, coneris adiuvere.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Adolescens, tibi dico: surge” (Lc 7[, 14]).

Imaginare tibi adstitisse Christum hodie morte peccati perempto, animaeque tuae dixisse: “Surge”. Quae, veluti solent homines resuscitati, stupore correpta fortassis erat, admirans repentinum sibi vigorem redire seque cum omnibus potentiis vivificatam esse. Verum, ut illi, qui te antea mortuum viderunt scandalis tuis ad eam opinionem provocati, iam nunc resuscitatum credant.

Id tuis operibus efficies; nihil, nisi ex virtute agens, mortificationes amans, silentium colens, [f.81r] obedientiam prompte exequens, orationibus plus temporis insumens, poenitentiam seriam exercens, et cum summa violentia caeleste Regnum expugnans nonnisi vi a quovis rapiendum.

2. “Resedit qui erat mortuus, et coepit loqui” (Lc 7[, 15]).

Tu pariter incipe loqui, sed cum Deo, sed tecum. Resideas, qui fuisti mortuus et ad ipsum te conversus dic: Ubi eram? qua multatus fui morte? quam procul a vita, a Deo, a me ipso per peccatum recessi! en ab ipsis inferis gratia Dei redux venio!

Deinde residens, hoc est animum recolligens, inquire causas, occasiones modumque tuae mortis, ut deinceps scias illam possisque evitare, scelera illa, quae tibi eam mortem fabricarant, fugiendo.

3. “Et dedit illum matri suae” [ibid.].

Expende, per hodiernum adolescentem mortuum, peccatorem quemque significari. Duplicem enim mortem in paradiso ipso acquisivimus: alteram corporis, quam nemo queat evitare; alteram animae, quam sua morte misericordissimus Servator noster sustulit.

Sed tamen haec animae mors toties incurritur, quoties mortaliter peccatur; ad quam tollendam praeter Redemptionem sacramentum Eucharistiae salutare a Salvatore nostro constitutum est, coniunctum Poenitentiae. Hoc te suscitavit hodie Christus et Matri, id est, Ecclesiae vivum reddidit. Pete ab illo, qui tibi vitam restituit, ut te in ea conservet aeternum.

Dominica XVI Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Et ipsi observabant eum” (Lc 14[, 1]).

Sicut Phariseae Salvatorem mundi pharisaico exceptum convivio observabant, ita te a multis cogita observari, cum divinas epulas hodie accedis. Observat te inimicus animae tuae Stygius latro et omnes bonae [f.81v] dispositionis occasiones praeripit. Observat Achates¹³² idelissimus Angelus Custos et te ad optimam pro nuptiis spiritualibus praeparationem excitat. Observat

¹³² Achates – Aeneae comes: cf. *Aeneis*, Birgillii de Aenea opus.

Deus, quibus gratis indigeas maxime ad illi famulandum, has ut tibi sacra in mensa conferat: quemadmodum solet amicus amico, vel Maecenas¹³³ clienti facere; cui familiari in consessu, vel ad sui memoriam retinendam, vel ad ipsius inopiam sublevandam, dona confert.

Tu demum te diligentius observa, qualis hactenus fuisti? quomodo lingua, mente, corde, sensibus, voluntate caeterisque animae potentiis usus es? qualiter circa vota, opera misericordiae bonaque opera te gessisti: et omnem denique tuam vitam compendiose inspicere ac animo recollectissimo, tanquam veste nuptiali ornatus, convivium Servatoris accede.

2. “Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum” (Lc 14[, 2]).

O anima mea! quam ingenti hydrope circumfusa es! peccatorum, imperfectionum! Propera, propera quantocius ad medicum Iesum, ne cor tibi ad ipsum se insinuet hydrops et ita suffoceris. En praecipua huius hydropis genera: libido, acidia, gula, indignatio, id genusque lethifera monstra; quae nisi tempestivis remediis curabuntur, actum est, anima, tua de salute. Ne ergo ductorem expectans moras trahe, sed ipsa te proripiens ad optimum clementissimumque medicum Iesum subito contende illiusque pedibus affusa cum lachrymis clama: “Domine, sana me, quia peccavi tibi”¹³⁴.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Sanavit eum, ac dimisit” (Lc 14[, 4]).

Considera, certissimum esse, per sacram Synaxim omnem morbum animae curari. Sicut enim corporalis medicina per omnes venas diffus aquaslibet infirmitates fugat, quibus fugandis est apposita, sic medicamentum istud spirituale, sanctissimum nostri Servatoris corpus, postquam in cor suscipientium demissum est,

¹³³ Maecenas, Clinius – patronus Horatii et Virgilii; hinc hodie etiam studiorum patroni, qui in sublevanda suorum clientum, i.e. doctorum hominum, egestate se munificos praebent, Maecenates appellantur. Ita sec. SLL et CLD.

¹³⁴ Cf. Ps 40, 5: “Domine [...]: sana animam meam, quia peccavi tibi”.

universas inde concupiscentias, malas affectiones, murmurationes, qui sunt animae gravissimi morbi, expellit. Sed quid [f.82r] aegroto curatis viribus curandum est? ne in peiorem priore morbum incidat.

Non aliud, tu, facturus es: cavendo cum auxilio medici Iesu graviolem aegritudinem postquam gratia illius, corpore illius sanatus es.

2. "Amice ascende superius" (Lc 14[, 10]).

O aeterna sapientia, Deus meus! meum fastum nosti perfectissime. Habeo adhuc aliquem primorum Parentum scientiae boni et mali appetitum; altiora, maiora, laudabilia apud mortales peto: nondum famae, honoris, venerationis appetentia me reliquit; quae cum surgit in animo, mille cum ea surgunt hydrae. Vult enim suam matrem superbiam libido sequi, libidinem contumacia, contumaciam incorrigibilitas, hanc obstinatio, obstinationem interitus. Tantis, et tot vitiis infectus sum! At e virtutibus, qua claresco?

Hinc est, quod cum superius ascendere volo, tu mihi iustissime hostis superbiorum resistis: atque in me ipso confundor, nec liberari possum ab hac, nisi per te, confusione.

Da mihi igitur unicam illam scalam, qua supra mundum ascenditur ad te, **humilitatem**. Huic ego cum innixus fuero, impossibile plane existimo, me omnibus orci, mundi, carnis, assaultibus, tempestatibus, impugnationibus deiectum iri.

3. "Qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur" (Lc 14[, 11]).

Ecce verissimum axioma e Christi philosophia! Nemo ascendit, nisi descendat. Si id Princeps Ecclesiae Petrus diceret, tenerer illi credere; si doctor gentium Paulus, metuerem damnationem, nisi huic quoque crederem. Multo magis credam necesse est, cum referat hoc Christus, ipsa caeli Sapientia, Praeceptor mundi, aeterna Veritas, infallibilis, immutabilis.

Ergo fateor, sapientissime Servator, **humilitatem** scalam esse caeli, ianuam vitae, portam paradisi, fundamentum virtutum; alam denique, qua e terris in altum sublevamur. Et quo nos magis

submitimus, eo magis hac attollimur. Sed utinam, quod agnosco bonum, fateor salutare, sequar, amplectar! [f.82v]

Dominica XVII Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum" (Mt 22[, 35]).

Quanta fuerit infelicitas illorum hominum expende, qui, cum vivam Veritatem Christum Dominum ante se haberent, et simpliciter non credebant, non Eam candide admittebant, ut docuit; sed tentabant Eam.

An non, tu, pariter hodie tentans accedis illum? adverte. Tentant enim etiamnum homines Christum: cum parva fide, mala intentione, negligenti praeparatione illum in altari existentem adeunt; cum exiguum aliquid propter incredulitatem ab eo postulant et a Rege regia dona sint expetenda; cum tanquam animantia sensualitate victi solummodo suavitatem in sanctissima Communionem quaerunt, non fructum potius emendationis, non dona virtutum; cum nullo in se excitato fervore, distracta mente, frigidi oscitantes et quandoque gravioris sibi noxae conscii, angelicum panem sumunt. Hoc est, hoc tentare Deum.

Sed ne, tu, sis legis doctor.

2. "Mandatum magnum in Lege" (Mt 22[, 36]).

Considera Dominum pensare facta nostra, desideria, voluntates, proposita, labores, iuxta intentionem et secundum eandem praemia dare.

Multi multa faciunt praeclara, laudabilia, heroica, sed mala intentione; multa desiderant, sed inutiliter; multum laborant, sed vano respectu.

De quibus illud usurpes: "Decepti sunt in adventionibus", desideriiis, laboribus suis¹³⁵. Exemplo rem discite: legisperitus hic ho-

¹³⁵ Cf. Ps 80, 13: "Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adventionibus suis".

diernus de magnis rebus inquirat, seria scire desiderat, sed intentionem non bonam habet, tentans Christum.

Alloqueris igitur tu supplex cum psalte Rege Dominum, rectam tibi ut in omnibus subministret intentionem, dicens: "Dirige in conspectu tuo viam meam" [Ps 5,9]. "Legem pone mihi ^a viam iustificationum tuarum, et exquira meam semper" [Ps 118, 33]. [f.83r]

^a add. "Domine" (BSV)

3. "Diliges" (Mt 22[, 37]).

Considera, dilectionem certam esse vitae aeternae comparandae rationem. Nemo propior est divinae gloriae, quam amici Dei. At ne putes, tibi Deum tantum esse amandum intensive eosque solos charitatis fructu gaudere, qui cor habent in Deo continuo fixum. Dicit Dominus, dilectionem proximi esse proximam dilectioni Dei. Imo asserendum est, non posse alteram absque altera consistere.

Nam qui te dicas Dei amore fla[g]rare, qui proximum erga flagras odio indomito? quomodo vere Deo servire, qui proximo denegas obsequia minima? et quandoque ad illius salutem spectantia negligis aut negligenter facis?

Neque vero consistit amor proximi, ut ei servias; sed etiam in eo, ut illius defectus excuses, toleres, venia dignos censeas. "Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi" [Gal 6, 2], perfectus inquit proximi amator.

Quare utramque a Domino charitatem tibi maxime necessariam in altari existente expostula.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Diliges ^a Deum tuum" (Mt 22[, 37]).

^a add. "Dominum" (BSV)

Si potissima est nobis causa diligendi amicos, quod ab illis diligamur, tu, num Deum non amabis, qui ita adam[avit] te, ut unicum Filium daret pro te? Cogita insuper, quid eras, antequam conderet te: unum nihilum, frustillum luti; ille vero tui ductus amore, similem te sibi fecit, et non diligas eum?

Si noscerent vasa suos plasmatores, si picturae, statuae, suos auctores noscerent cum iisque colloqui scirent. Certe propter suam solam pulchritudinem, quam ab eorum manibus accipiunt, incredibile est qualiter eos amarent et fidelius forsitan quam tu conditorem tuum, quem tamen agnoscis, intelligis, contemplaris.

2. Considera, si te quispiam in gravissima existentem captivitate redimeret, quibus officiis, hoc beneficii studeres illi rependere? quo flagrares amore erga tuum talem benefactorem?

Dominus Iesus Christus ille est, qui redemptionis precium pro te in captivitate mortis aeternae constituto [f.83v] exsolvit, non pecuniarum, sed proprii sanguinis thesauro. Tu vero quibus amoris ipsius flammis adureris? nonne totus frigidus a sacra mensa recedens illico te vanis recreationibus, multiloquiis, risibus, dicteriis, inani laetitiae, magnae dissolutioni exposuisti?

O te ingratum, inhumanum et nonnisi gehennae perpetuo incendio dignum!

3. Perpende, quod magnam illi gratiam referre tenereris, qui te in aliquam specum prolapsam ab hominibus remotam, praecipue in sylvis densissimis positam, extraheret. Hoc beneficii a Spiritu Sancto toties accepisti.

Nam praeter vocationem ad fidem Catholicam, per quam ex infernali abyssonata destinata infidelibus es liberatus, quotidianis instinctibus suis a quantis te periculis liberat! Et quoties suapte natura in eandem abyssum stigiam relapsam extraxit misericorditer, peccatorum tibi cognitionem impertiendo, donum contritionis largiendo, ad sanctissimorum Sacramentorum frequentationem, ubi toties amissam salutem toties recuperas, te quodammodo compellendo.

His itaque Dei beneficiis convictus dilige Deum. Clama cum Davide: "Diligam te Domine fortitudo mea" [Ps 17, 2].

Dominica XVIII Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Ascendit^a Iesus^b c^c naviculam" (Mt 9[, 1]).

^a "*ascendens*" (BSV) ^b *om.* "*Iesus*" (BSV) ^c *add.* "*in*" (BSV)

Considera, saepius ac saepius Servatorem mundi, vel ingressum mare fuisse, vel ad littus deambulasse, idque variam ob causam: aut enim ex navi populos docebat; aut omnipotentiam suam demonstrabat, aut praedam inde magnam asportabat. Hinc illa Senatus Apostollici lumina, columinaque, Petrus et Andreas et filii Zebedaei, in mari capta.

Mare mundus est, anima mea; tu, navis, quam caelestis hodie nauclerus ingressurus est, vel ut domet tempestatem passionum, vel ut turbas, [f.84r] id est sensus tuos, doceat; cor, intellectum, voluntatem erudiat; vel ut praedam, te inquam ipsam, retibus amoris concludat.

Quidquid acturus tandem est, tu ipsum cum desiderio praestolare.

2. "Transfretavit" [ibid.].

O felicitatem illius animae, quae iam transfretavit, iam caelestem portum tenet, iam littus aeternae beatitudinis attigit. Tu iactaris adhuc, anima mea, in periculosissimo pelago mundi totque Scyllis¹³⁶, scopulis, syrtibus allideris. O quoties iam ad Aethaeum^a montem, ad Siculos^b scopulos fueras, ad ianuam inferni fueras appulsa tempestatibus excitatis ab orco, periissesque oborta gravi nocte peccatorum, in fluctibus tentationum, nisi tibi clarissima cynosura¹³⁷, divina misericordia, affulsisset teque errantem in

¹³⁶ Scylla est scopulus Bruttiorum in Italia, in freto Siculo, in mare prominens, navigantibus periculosissimus. Ex adversa eius parte, h.e. in Sicilia, est Charybdis. Ex duobus his scopulis ortum est proverbium: "Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdim", et de iis dicitur, qui volentes periculum minus evitare, in maius incidunt. Cf. SLL, s.v. *Scylla*.

¹³⁷ Est sidus septentrionalis septem stellis constans, Poli Arctici index. Eam maxime servabant in navigando Tyrii et Sidonii. Cf. ibid., s.v. *Cynosura*.

viam veritatis, ad perfectionis nempe regulas, convertisset et sauciam fractamque restaurasset; imo iam totam dissipatam lapsibus frequentissimis et alissionibus in Charybdes voluptatum, in saxa concupiscentiarum, in effrenatae brevia licentiae, in quae ruptis timoris Dei velis, fracto malo charitatis, scissis rudentibus aliarum virtutum, quibus fides ac spes fortissima carbasa sustentabantur, eras^c impulsa.

^a in ms. *evidenter erronee*: “Aetheum” ^b in ms. “Siculum”, *grammaticae non concordans cum verbo “scopulos” (h.e. Scyllam et Charybdim)* ^c in ms. *erronee*: “aras”

Rogabis igitur opificem Iesum, ut quidquid retardat tuam ad felicioris aeternitatis portum navigationem, huic medium in Communionem sanctissima adhibeat.

3. “In civitatem suam” (ibid.).

Perpende, civitatem Christi Domini illam esse Ierusalem, quam divus Ioannes in Apocalipsi sua vidit “novam, descendentem de caelo [...], paratam, sicut sponsam ornatam viro suo” [Apoc 21, 2]: ad hanc igitur iam Iesus transfretavit. Sed qua via? qua ratione? nimirum per tribulationes. “Oportuit” quippe “^aChristum pati^a, et sic^b ^c in gloriam suam” [Lc 24, 26].

^{a-a} “*pati Christum*” (BSV) ^b “*ita*” (BSV) ^c *add.* “*intrare*” (BSV)

Tu, vis ex incolis unus illius esse civitatis? facile potes, si contempta Babylone, scilicet mundo, duram, strictam, spinosamque viam, quae ducit ad vitam, ingrediaris; hoc est, seriam poenitentiam et abnegationem tui, amplectaris. Ita enim Salvator: “Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me” [Mt 16, 24]. [f.84v]

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Confide fili, dimittuntur^d tibi peccata tua” (Mt 9[, 2]).

^d “*remittuntur*” (BSV)

Considera, paralyticum illum simul interno morbo laborasse parvamque fiduciam sanitatis recuperandae habuisse, quod sceleris alicuius sibi fuisset conscius. At Dominus pietissimus, infirmitatis utriusque medicus praestantissimus, ad bonam spem illum animans: “Confide,” inquit, “fili, dimittuntur tibi peccata tua”; ne metuas, ne titubes, ne dubites: utramque tibi sanitatem, corporis ac animae restituam.

O utinam, tu, merearis ab eodem pietatis haec verba plena audire, quem iam corde tuo complecteris!

2. “Dimittuntur tibi peccata tua” [ibid.].

Cur quaeso prius huic paralytico peccata Dominus remittit, quam sanitatem donat? docet procul dubio, potiozem esse in curanda anima diligentiam adhibendam, quam in curando corpore: docet prius animi morbo remedia quaerenda, quam carnis ulceribus.

Tibi ergo maior erit cura tuendae sanitatis, quam salutis? plus consumes operae in corpore nutriendo ac sanando, quam in animae sanandis vulneribus? Age, prius incumbere, ut tibi dimittantur peccata tua, vel ipsam post Communionem iam commissa.

3. “Confide fili” [ibid.].

Perpende, uti praesumptionem, ita diffidentiam malum esse malorum pessimum. Neque nimis esse confidendum, neque nimis diffidendum de remissione peccatorum, sed inter spem et metum locandus animus et quaedam observanda discretio fiduciae, ut utrumque vitium fugiatur; siquidem multos nimia diffidentia, multos fiducia nimia caelo spoliavit.

Quare, licetsi/s^a tibi Dominus hodie dicat: “Confide, fili, dimittuntur tibi peccata tua,” nihilominus in timore exulta, neque tuis in meritis, sed in ipsius potius misericordia confide eiusque animi esto, ut te semper memineris maximum peccatorem. [f.85r]

^a *probabiliter rectius esset hic dicere: “etiamsi”*

Dominica XIX Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Misit servos suos vocare invitatos ad nuptias” (Mt 22[, 3]).

Considera angelorum erga homines beneficia, et obsequia: qui, cum divini servi sint et invitatum mortales ad caelestes nuptias mittantur, adeo munus obeunt suum singulariter, ut nullam omittant occasionem insinuandi nobis illarum celebritatem, praestantiam, diurnitatemque nuptiarum, contra mundi inania esse gaudia, laetitia, delicias ostendentes.

Ipsi tibi quoties hoc obsequii tuus comes individuus angelus defert! quoties tibi caelestia bona commendat! quoties ad illa contemplanda et appetenda trahit animum, orbem suis cum bonis meras esse sordes demonstrans!

Propter[e]a morem illi geras necesse est, cum semper, tum hodie maxime te ad nuptias terrestres agni, caelestium illarum nuptiarum prodromos^a, invitantis.

^a in ms. erronee: “prodromas” (in vocabulariis hoc verbum solummodo in genere masculine invenitur: “prodromus, i”)

2. “Et nolebant venire” [ibid.].

Considera, hos invitatos esse, homines illos, qui ad poenitentiam agendam, bona opera facienda, sacramenta frequentanda, virtutes exercendas ac denique ad emendationem vitae vocantur a Deo per angelicas inspirationes variosque modos alios et nolunt venire, irritam Dei legationem faciunt, servos eius contemnunt.

Per immortalem Deum! cave, tu, sis ex talium numero.

3. “Iterum misit alios servos” (Mt 22[, 4]).

O mortalium insaniam! qui ad nuptias mundi etiam non invitati intrudunt se sponte! ultroque voluptates fluxas inquirunt; e diverso caeli nuptias adeo flocci pendunt, adeo perennes illas delicias contemnunt, ut bis, terve ac pluries ad eas invitati, venire non solum recusant, sed etiam invitatores instinctus occidunt.

Multoties enim divina bonitas ad amandum se multisque rationibus corda mortalium solet attrahere et quamvis primae vocationi repugnent, secundo, tertioque vocat. Unde illa gemina vox ad Saulum prolata: “Saule, Saule” [Act 9, 4].

O beatos illos, qui non vocati veniunt ad Deum, contemnunt mundum! Quanquam [f.85v] si nemo potest ad eum venire, nisi vocatus, imo, teste Christo Domino, tractus, dicamus potius beatos, qui uni vocationi, semel inspirationi animo suo immissae, protinus obediunt.

Igitur habe, tu, intentum oculum ad divinos nutus et sacrilegium puta, eos contemnere, praesertim in sacra mensa observatos.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Ecce prandium meum paravi” [ibid.].

Considera, te a sanctissima Communionem, tanquam a divino prandio recedere: ubi nutritus carne, potus sanguine Dei es. Quare, quemadmodum illi, qui ex convivio regis veniunt, nonsi de amplitudine convivii de praestantiaque ciborum, de multitudine ferculorum, de saporeque eorundem disserunt et talibus sermonibus quasi ipso convivio oblectantur, ita tibi prandii caelestis Regis expendenda dignitas est, suavitas, excellentia; in eo mens versetur, in eo defigatur cogitatio, in eo lingua occupetur extollendo.

Ubi licet unum duntaxat ferculum tibi fuerit appositum, illud tamen erat eiusmodi, ut omnes quosvis exquisitissimos corporis cibos exsuperaret. Opta, ut tuae saluti conducat; opta, ne pluris aestimes aliquid, hoc ferculo.

2. “Rex autem cum audisset, iratus est” (Mt 22[, 7]).

Perpende, non posse Deum irasci: attamen offendi tam gravissime, cum illius voluntati, nutui, decretis non satisfit ac (ut ita dicam humano modo) desideriiis.

Cupit ille nos omnes ad maiorem perfectionem aspirare, dicens: “Aemulamini [...] charismata meliora” [1 Cor 12, 31]. Sed quando videt in sordido imperfectionum pulvere haerentes neque submissos instinctos suos apprehendentes, neque toties excitatos a se ad perfectionem sublimiorem tendentes, adeo id aegre fert, ut

irasci videatur. Quodsi nefas est homini causam praebere iracundiae, quod scelus erit, Deum exacerbare[?] ^a acerbare nutibus eius non parendo! [f.86r]

^a in ms. initium huius verbi, nempe "ex" (ante "acerbare") oblitum est

3. "Et missis exercitibus suis perdidit homicidas illos" (ibid.).

O crudelitatem horum hominum, qui tam benigne se ad convivium invitantis Domini famulos occiderunt!

Tu, talis es anima mea, quando divinae resistis ordinationi, cum tot monita salubria, tot exhortationes, tot sana consilia, quibus ad aeternas nuptias aeternus ille te Rex invitat, surda praeteris aure, contemnis, conculcas.

O te infelicem deicidam! An exercitum non metuis illius, quem aspernaris? Utique mille poenae in manibus eius quibus affligat te; milia milium assistunt ei et milia milium ministrant ei et tu spernere eius invitationem ad bonam frugem, ad virtutum exercitia, ad heroica facinora, ad caelestem coronam non verearis? Ah! utrum tibi sit mens sana, cogita.

Dominica XX Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur" (Io 4[, 46]).

Ecce medicus tuus, anima mea, Iesus aperuit pharmacopolium[s]^b suum: curre ventis ocior ad illum: quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum currere saucius¹³⁸; ita festina ad fontem medicinae salutaris. Nam si medicus hic absentibus et longissimo spatio dissitis sanitatem restituit, multo citius tuam salutem curabit, si praesens illi tesistes.

^b tale verbum in vocabulariis non invenitur; evidenter agitur de pharmacopolae taberna

I, ergo, aperi tua vulnera, patefac infirmitatem, sanaberis.

¹³⁸ Cf. Papczyński Stanislaus, *Orator Crucifixus*, Verbum V: Satio: Fontes Historiae Marianorum 6, Varsaviae 1998, p. 55. Cf. Ps 41, 2.

2. “Hic cum audisset” (Io 4[, 47]).

Expende, quantam curam filii decumbentis regulus iste gereret: siquidem nuntio de Iesu morbos omnes fugante accepto, confestim se ad eum contulit, et rogabat eum, ut sanaret filium eius.

Tu contrario modo, quamvis tibi prima salutis animae cura sit habenda, aliis te intricas, hac potissima neglecta. O quam flocci spiritus aegritudinem pendis! Equidem si tuae salutis amator fores, quotidie, sicut delicati parentes moris habent, medicum tam proxime tibi manentem convenires remedii gratia contra quotidianas recidivas sumendi. Agnosce posthac melius, tuis cum infirmitatibus qui tibi procedendum sit. [f.86v]

3. “Incipiebat enim mori” (ibid.).

Considera, inutilem esse medicinam, quae sero datur morituris. Quod si pharmacum animae praestantissimum est, poenitentia, crede, illam esse minime proficuum, quae sero adhibetur. Ut enim corporalis medicina ideo non prodest agoni proximantibus, quod iam de vita spem omnem abicientes, tristitia pleni non bene ad eam sumendam se disponant, sic animae pharmacum, poenitentia, non iuvat iam declinantes ad occasum mortales; siquidem multitudinem ac gravitatem suorum scelerum contuentes plerumque desperare solent, aut imparati ad illud adhibendum extare conscientiae stimulis acutissimis adacti ad nullo medio fugandum maerorem.

Propterea consurge, consurge, Ierusalem, anima mea et induere fortitudine¹³⁹, et serio caelestem medicum adiens, ne differ poenitentiam, sed animi tui morbos aperiens, cum fiducia sanitatis recipiendae dic: “Domine, descende priusquam moriatur filius meus” [Io 4, 49].

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Vade, filius tuus vivit” (Io 4[, 50]).

O quanta laetitia tum parens ille gestiebat afflictissimus, cum hanc Domini vocem audiret: “Vade, filius tuus vivit”; quo gaudio famuli exundabant, cum prolem regiam viderunt convalescere!

¹³⁹ Cf. Is 51, 9; 52, 1.

Laetare tu, sanitatem animae in sanctissima Communione tibi esse restitutam, quoniam et caelites hac de causa laetantur: quos, iam serio poenitentiae te tradere incipiens, tanto ampliori cum-labis laetitia, quanto “maius^a est^b gaudium in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonagintanovem iustis” [Lc 15, 7].

^a “ita”(BSV): “gaudium,” scil. maius; hoc enim exigit particular
“quam,” quae sequitur” (CLCE III, 369: Comment. in Luc XV, 7)

^b “erit” (BSV)

2. “Servi occurrerunt ei, et nuntiaverunt dicentes, quia filius eius viveret” (Io 4[, 51]).

Nihil aliud esse, istos servos, considerabis, quam sensus tuos. Illos enim occurrere domino suo, hoc est, rationi, toties quoties labefactata mortificatio in te resurgit, eamque vivere nunciant, cum exercetur. Quodsi omni tempore necesse est, ut in omnibus mortifices te, multo magis hodie: cum caelestem hospitem in tuo corde tractas conclusum, in cuius praesentia vel levitatis aliquid committere scelus est, non modo indecorum.

Frenabis igitur oculos, linguam, [f.87r] manus, pedes ad malum veloces, gulam, appetitum qua irascibilem, qua concupiscibilem; ac in dies notabilem in mortificationis quovis genere, quae sola mortem impedit animae, profectum facturus es.

3. “Credidit ipse, et domus eius tota” (Io 4[, 53]).

Considera, singulari Dei favore concessam fuisse huic regulo gratiam, ut crederet. At quo medio ad credendum inductus est? Morbus filii periculosissimus, patri ac universae domui salutem attulit.

Tibi quoque mors animae tuae iam divina gratia excitatae, num non erit medio ad salutem aeternam acquirendam? erit; si cum tota domo tua, sensibus inquam, potentiis animae, corde, intellectu, voluntate, credideris. At cuinam? internis stimulis, quibus ad agenda bona, fugienda mala excitaris.

Dominica XXI Post Pentecosten

[Ante Sanctissimam Communionem]

Punctum 1. "Quoties peccabit in me frater meus, et dimittam illi^a?" (Mt 18[, 21]).

^a "ei" (BSV)

Perpende, quod, licet tibi non conveniat odio aliquem prosequi, aut forte erga quempiam furore aestuare; tamen eveniente casu sciendum tibi sit, ut non tantum millies te laedenti ignoscas, sed etiam eidem optime velis, facias, orando pro illo Christum Dominum pro crucifixoribus suis orantem imitatus.

Quinimo te reputaturus es, non modo iniuriarum, convitiarum et verborum verberumque simul ulciscendorum incapacissimum^b sed etiam dignum, ut ab omnibus petaris, vexeris, conculceris ac nihilominus pro iis oraturus sis. At ubi virtus haec tua est? qui potius inferre quam donare iniurias nosti.

^b in ms. verbum "capacissimum" est ita correctum, et quidem recte, quia "capax iniuriarum" etc. significant: qui iniurias inferred potest

Ora saltem nunc divinam Maiestatem pro inimicis eius, Ecclesiae, tui caetus, tuis.

2. "Oblatus est ei unus" (Mt 18[, 24]).

Te finge hunc esse debitorem; tu es hic decem^a talentorum reus; tot virtutum reus, quot vitiis obnoxius. Tu, peccando innumera debita contraxisti, necdum ea incipis exsolvere, sed, (o miserum, et insipientem!) accumulas, et auges. Crede mihi, debita augendo non persolvi. Cur igitur [f.87v] tam amens es? ut tot commissis in vita sceleribus, in saeculo et Dei domo in dies nova debita addas, novas poenas tibi compares?

^a in ms. evidenter per inadvertentiam omissum est hic verbum "millia"; cf. Mt 18, 24 (BSV)

Age, recurre ad Dominum benignissimum et, quoniam ipsi nequeas facere satis, ora, ut tibi dimittat debita tua. Sed vicisim dimitte, si quos habes, tuis debitoribus.

3. “Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi” (Mt 18[, 26]).

Ita est, Domine mi, Salvator mi: agnosco me incredibile aes alienum contraxisse, hoc est multum deliquisse tibi, nec esse solvendo. Sed, o bonitas! o misericordia! quid tibi, si condemnaveris me boni eveniet? “quae utilitas in sanguine meo, dum descendero^b in aeternam^c corruptionem?” [Ps 29, 10]. Si poenis aeternis puniar, nunquam tamen tibi satisfacere potero.

^b “descend” (BSV) ^c om. “aeternam” (BSV)

Aliam ergo rationem Iustitiae tuae placandae, invenio. Donari mihi debita, aut saltem prolongari; quanquam donari mihi potius debita, delicta inquam, provolutus^a ad pedestuos humillime, et quantis possum cum lachrymis, peto. Ignosce mihi, ignosce, o Iesu! clementiae Pater! condonaque debita, sanctius posthac et maiori cum fidelitate tibi servituro. “Delicta iuventutis meae, et ignorantias meas, et ^bmalitias^b, ne memineris” [Ps 24, 7]. Depone grave pondus culparum mearum, ut levius, velocius, laetius curram in odorem unguentorum tuorum, vestigiis tuis impressum.

^a in ms. erronee: “provolutus” ^{b-b} om. “et malitias” (BSV)

Paenitet male egisse, desidero bene deinceps, bene agere: “Ne ergo^c tradas, Domine, bestiis ^danimam confitentem^d tibi, et ^eanimam pauperis tui^e ne obliviscaris in finem” [Ps 73, 19].

^c om. “ergo” (BSV) ^{dd} “animas confitentes” (BSV) ^{ee} “animas pauperum tuorum” (BSV)

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Misertus autem Dominus servi illius” (Mt 18[, 27]).

Considera, tui misertum esse misericordissimum Iesum et te per illius corporis sumptionem (si tamen bene sumpsisti) ab aeterno carcere liberatum, ad quem iam iam detrudendus eras propter enormia tua scelera. Si enim tuam conscientiam examineris attentius, invenies profecto aliquid illi inhaesisse, quod mortem spirabat, aut parabat. Quamvis [f.88r] enim quotidianae imperfectiones flocci a te pendantur, eo quod tibi videantur esse

levissimae; cum tamen illas Dominus benignissimus Eucharistiae per sacramentum aufert, infernum a te videtur auferre. Nam persuasum habeas necesse est, paucis parvisque culpis ingentem viam damnationis sterni. Neque inimicus animae desudat, ut te rudente vel cathena fortissima vinciat, cum illi sufficiat, si minimo filo et vel araneae tela ab illo tenearis.

Diva Theresia enormium, credo, scelerum sibi conscia non fuerit, attamen in inferno paratum sibi fuisse locum vidit, nisi leviores etiam defectus evitasset, correxisset¹⁴⁰.

Conclusum itaque habeas, liberum te fieri ab aeterna morte, quoties a parvis etiam imperfectionibus liberaris; neque tibi parum a Deo, quoties illae donantur, donari.

2. "Dimisit eum" (ibid.).

Expende, te illo momento ex Stygio carcere emissum esse, quo, vel peccatorum tuorum recordatus ea vera contritione deleveras, vel instar hodierni evangelici debitoris ad pedes confessarii personam Christi gerentis humiliter provolutus, humiliter ab eo petitam absolutionem recepisti. Siquidem, quod per hunc in terra solutum est, hoc solutum est in caelo per Christum.

O te beatum tali libertate! si enim alios carceres non fuisses expertus praeter affligentes animam continuo remorsus conscientiae, illi pro mille tortoribus et carnificibus inferni valuissent. Vix enim et ipsi damnati aliquam poenam maiorem habent verem conscientiae. Nunc autem solutus hoc vinculo, qua tu laetitia

¹⁴⁰ Teresa de Iesu, *Vita S. Matris Theresae de Iesu*, c. 32: *Opera*, Coloniae Agripinae 1626, P. I/II, pp. 213-217: "... cum quodam die in oratione versarer, repente, ac velut in momento ita me totaliter constitutam sensi [...] ut me in inferno agere putarem. Statim intellexi, velle Dominum, ut quem daemones mihi illic paraverant, et peccatis ipsa meis promerita eram, locum oculis meis conspicerem. [...] Cum mecum hinc perpendo, me, quamquam nequissima essem, aliquatenus tamen, ut Deo servirem, sollicitam fuisse; nec committere solitam quaedam, quae a mundanis ita parvi pendi video, tamquam si nullius omnino momenti essent; [...] illinc tamen video, quem mihi iam tum diaboli locum praepararant. [...] rogo ex amore Dei, ut [...] peccandi occasiones declinamus [...]. Complaceat divinae eius Maiestati sua semper manu me continere, ne relabar: iam enim vidi locum cui destinata eram".

gestientis animi perfunderis! O te magis nunc felicem, quam si e Scythica durissima captivitate¹⁴¹ liberareris!

3. “Et debitum dimisit ei” [ibid.].

En quantam gratiam Dominus tuus, anima mea, tibi praestitit! Non suffecerat illius bonitati, poenam tibi ob debitum assignatam condonasse, nisi simul et debitum omne condonasset. Quod nihil aliud est, quam perpetuae amnestiae traditis tuis noxis, te ab illo in veram et immutabilem [f.88v] amicitiam receptam esse.

Saeculares domini suis aliquando debitoribus poenam remittunt, sed exigunt nihilominus ab iis debita; et quandoque instante quopiam ex amicis veniam dant reis ore, corde retinent vindictam.

Non ita Dominus ille caelestis hodie tecum processit: dimisit tibi quod debebas; in gratiam recepit te, quod non merebaris; et citius oblitus est iniuriarum, quam tu veniam illarum poposcisti.

Tu fac idem proximo tuo.

Dominica XXII Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Consilium inierunt, ut caperent eum in sermone” (Mt 22[, 15]).

Considera, cautissime tibi linguam solvendam esse, circumspectissime loquendum, nec nisi bene ponderata verba proferenda. Siquidem ex ore tuo te iudicat auditor tuus. Receptissimum est; quod ex verbis qualitatem internam colligamus. Lingua pectoris index est, quae multos bonos facit; multos deinde pervertit ex optimis, ut inquit Apostolus: “Corrumpunt ^abonos mores^a colloquia prava^b” [1 Cor 15, 33].

^{a-a} “mores bonos” (BSV ^b “mala” (BSV)

¹⁴¹ Agitur de durissima captivitate apud Scythas Asiaticos (Polonice: *Tatarzy*), qui incursions bellicas in Poloniam saec. XIII et saec. XV-XVII faciebant, gentem polonam in servitutem (“iasyr”) secum portando. Cf. WEP X, 418419, s.v. *Scyto-wie*: ibid., XI, 410: “Tatarskie ... Naiazdy na Polskę”.

Igitur nunc verba labiorum tuorum recogita. Perpende, num plures tuis sermonibus ^c non destruxeris, quam instruxeris et forsitan aliquibus, si non causam dissolutionis, saltem magni scandali, vel otiosa vel inepta referens dederis.

c in ms. superflua repetitio "tuis"

2. "Mittunt ei discipulos suos cum Herodianis" (Mt 22[, 16]).

Considera per Pharisaeorum discipulos, omnes hypocritas; per Herodianos, crudeles, immundosque homines intelligi, designari.

O cave cum similibus hodie cogitationibus Dominum accedas. Relinque foris hypocrisim, et confidenter ingredi sanctuarium lateris Christi. Abice parentem omnium malorum immunditiam et efferum indomitumque animum; quoniam illum, qui mundus, qui mitis agnus est, qui sine macula, qui sine felle suscepturus es. Quem ut [f.89r] accesseris, memineris orare, ut quidquid habeas pharisaicum ac herodianum, tollat a te, verus ut sis discipulus Christi.

3. "Scimus, quia verax es" (ibid.).

Expende, quod Phariseaei, carptores alias divinarum Christi virtutum, dogmatum, gestorum miraculorumque, veritatem tamen illi adscribunt, hac eum excellere testantur. "Scimus", inquit, "quia verax es". Cuius rei causa est, quod Veritas ipsa est Humilitas¹⁴²: quam humanae linguae, etsi omnes hominis actus mores, corrodant, carpant, lacerent, attingere solam non possunt.

Quare humilitatem ama, humilitatem exerce, humilitati innitere; per hanc ubique securus et inter Stygias flammis. Quodsi ea cares, pete: dabitur a humili Domino tibi cor tuum ingressuro.

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari: et quae sunt Dei, Deo" (Mt 22[, 21]).

Totis aliis diebus negotiis innumeris et minus aliquando utilibus occupationibus distractissimus eras. Iam hodiernum Deo consecrare animaeque commodis impendere debes et quidem

¹⁴² Cf. supra Dominica III Adventus, PSC, n. 16.

iure bono, cum Salvator moneat: “Quae sunt Dei, Deo” reddite. Tot horis ac diebus hebdomadae necessitati corporali ac proximi saluti deservisti; hodiernam recte sibi Deus vindicat.

Quiesce ergo, quiesce a laboribus devotioni contrariis. Ingredere cubiculum, hoc est cor tuum: vaca somno, spirituali scilicet, uti orationi, recollectioni. Semper quidem distractio nociva, sed sacrae Communionis die etiam peccaminosa est.

2. “Cognita autem Iesus nequitia eorum” (Mt 22[, 18]).

Nihil esse occultum sciunt etiam hodierni hypocritae, quod non reveletur; attamen occulte aggredi ac decipere caelestem [f.89v] Sapientiam cui corda parent, attentant.

O humanam insipientiam! Miseros nos, qui peccare volentes occulimur, quasi Deus non ubique sit, non ubique cernat non solum cogitationes, sed actus nostros.

Tu anima mea ne occulta beneficium hac die tibi collatum, ne absconde gratias in sacra mensa acceptas: abscondes autem, si illas tacueris, si velo ingratitude obtenderis, si gratias pro illis egeris nullas.

Cognosce bona tibi exhibita et hac cognitione non ad elevationem, sed submissionem utere, cogitans te infinita munera retulisse et pro iis infinita peccata in Deum perperasse.

3. “Ostende^a mihi numisma census” (Mt 22[, 19]).

^a “ostendite” (BSV)

Sicut huius mundi principes monetam suis imaginibus signant, ita animam tuam signavit imagine sua Deus et cum eam fecerit^b, et cum in lavacro sacri fontis characteribus gratiae insigniret. Verum hodie quoque posuit signaculum super cor tuum. Quod illud? semetipsum.

Da ergo operam, ne cacodaemon versutissimus hoc caeleste sigillum effringat malis suggestionibus et suam imprimat. Custodi illud assidue contemplando, versando, circumspiciendo.

^b in ms., uti videtur, erronee: “facerit”

Dominica XXIII Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Si tetigero tantum vestimenta eius: salva ero” (Mt 9[, 21]).

O fidem! o fiduciam! quem Pharisei persequuntur, quem deceptorem appellant, cuius doctrinae veritatisque aures recusant dare, illius vestis attactu se mulier una sanandam confidit.

Tu dubitabis, anima mea, te corporis Christi attactu sanatum iri, cum vestium tactu altera sanata est. Debes quoque fidere, nunquam tibi divinum [f.90r] auxilium defuturum; praesertim in iis quae ad ipsius gloriam, tuam, proximique salutem operaberis; at maxime in orationis actu fiduciam tibi necessariam esse, perpende.

2. “Confide filia; fides tua te salvam fecit” (Mt 9[, 22]).

Considerabis, maximum donum esse ac lumen Dei, fidem. Qua sublata, omnia tenebris et caligine in anima operienda fore. Et simul expendes, fide quidem nos salvari, ita tamen, ut haec per opera bona magis in nobis elucescat. Facies itaque propositum, cum efficaci voluntate Deique gratia, bonis operibus incumbendi. Quod, ut facilius ad praxim deducas, illud assidua mente volve: “Opera ^a eorum^b sequuntur illos” [Apoc 14, 13].

^a *add. “enim” (BSV)* ^b *“illorum” (BSV)*

Hinc, quamvis natura pronus ad mala potius omnia sis, imaginare tamen assidue te ad bene agendum obligari et nonsisi ad solidas virtutes, ad heroicas actiones, quales Apostoli, quales magni Dei servi gesserant vocatum esse peragendas. Quod cum ita sit, multo maiori cum diligentia quotidiana tibi sunt exercitia obeunda.

3. “Dicebat: Recedite” [Mt 9, 23-24].

Perpende, si ad illum sanandae filiae principis actum, turba tumultuans et tibicines impedimento maximo fuere, quanto putas fore, cum anima tua febri spirituali levanda est, importunas cogitationes, distractionesque impedimento? Fuga igitur hanc tumul-

tuantem catervam ex animo ex cordeque tuo et quem cuiusve rei gratia convenis^c serio considera: revocaque in mentem tuos omnes defectus, et a Deo tibi praestita beneficia; ut pro his grates persolvas, pro illis dolorem excites, ac Dominum depreceris.

^c *in ms. erronee: "conveniis"*

Quem, etsi graviter offenderis toties, nihilominus animae tuae morbum illi caeterasque necessitates magna confidentia aperies; siquidem idcirco venit ad te, ut tibi in utroque succurrat. [f.90v]

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. "Quae sanguinis fluxum patiebatur" (Mt 9[, 20]).

Quam felicem horam illam mulier profluvio sanguinis laborans reputavit! qua recepit optimam sanitatem! quam spatio duodecem annorum non habebat.

Sic inter beatissimos soles praesens tibi reponendus est, quo spirituali pharmaco anima tua sumpto, veteribus infirmitatibus, quibus ab ipso rationis usu forsitan aggravabatur, est liberata et novis viribus aucta: siquidem divina bonitas non tantum tibi remisit imperfectiones in sacra mensa, prout pie tibi possis persuadere, sed etiam recentes gratias contulit, quibus deinceps tentationi resistere, passiones mortificare, malas affectiones domare ac penitus extinguere, eruere, eradicare^a valeas.

^a *in ms. erronee: "eradicari"*

O felicitatem! qua vix alia maior in orbe Christi famulis eveniat. Ergo gratus gratiarum, novum animum sume Deo famulandi ardentius et solidiorem perfectionem sectare.

2. "Confide" (Mt 9[, 22]).

Expende, minime tibi trepidandum esse, quamvis ab orbe toto et orco impugneris: nec unquam animum a pugna propter metum despondendum, siquidem potens est Dominus et adiuvare et liberare te; neque deserit unquam, nisi propter maius meritum probat. Nam cum militiae Dei adscriptus es, necessarium crede, ut hostes varios experiaris ab iisque exercearis in virtute.

Sed confide, in solo illo, qui pro te pugnat Deus, non in mille tuis artibus: quemadmodum fecerunt ii, qui dicebant ad certamen progressuri: “Hi in curribus, et^a in equis: nos autem in nomine Domini” [Ps 19, 8]. In hoc scilicet nomine adhibito clypeo constantiae, gladio precum quivis hostium tibi prosterneretur. [f.91r]

^a *add.* “hi” (BSV)

3. “Et surrexit puella” (Mt 9[, 25]).

Attentiori mente trutina: magnum fuisse miraculum, quod divina potentia fato functa virago[s]^b revixerit. Sed maius est, eiusdem gratia Numinis a peccatis ad poenitentiam excitari. Hoc tecum actum esse credito. Cum enim ad religiosum statum vocatus es, tum a morte peccati ad poenitentiam gratia Dei resuscitatus es.

^b *virago solite vocatur “faemina, quae animo et robore virum refert” (FLL, s.v. “virago”); hic vero videtur quod “virago” vocetur omnis virgo, quae non sit Beata Virgo Maria.*

Imo die quoque hodierno panem vitae, id est stimulum poenitentiae, sumpsisti. Quapropter erisne tam demens ut concessum delendis tuis noxis tempus patrandis consumas sceleribus et cum de veteribus agenda poenitentia sit, novis animam tuam criminibus oneres? Eia fac dignum fructum poenitentiae, tempore salutis acceptabili.

Dominica XXIV Post Pentecosten

Ante Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Cum ^a videritis abominationem desolationis” (Mt 24[, 15]).

^a *add.* “ergo” (BSV)

Considera, dolendum animae tuae posse institui cum civitate Ierosolymitana comparationem. Illi praedicitur abominatio; in te revera iam reperitur. Desolatio talis opprimit te, ut neque scias, neque sentias, quid sit fervere spiritu Dei, quid sit unice cum

sponso Iesu conversari. Peccata tua adeo exsiccarunt animam tuam, ut vere cum Rege psalte dicere possis: “Anima mea sicut terra sine aqua” [Ps 142, 6].

Quid facturus igitur in tanta siccitate, in tanta abominatione desolationis es? Fuge ad montem¹⁴³, qui est Christus in sanctissima Eucharistia manens: Fuge “^bdilecte, et assimilare^b capreae hinuloque, cervorum” [Cant 2, 17]; ne te ruina maiorum scelerum obruat, fuge in montem excelsum, pinguem, coagulatum. [f.91v]

^{b-b} “*similis esto, dilecte mi*” (BSV)

2. “Non revertatur” (Mt 24[, 18]).

Malum ingens esse considera, peccare sed peius ad peccatum saepius reverti. Expressit hoc ille Doctorum, qui dixit: “Humanum esse labi; diabolicum perseverare”¹⁴⁴. Cogita ergo, si non omnia, certe maximam partem tibi peccatorum in praesenti Communionem remittendam fore. Sed iterum non revertaris ad vomitum, ad pristinas consuetudines malas, ad murmurationes, somnolentiam, inobedientiam, delectationes cuiusvis generis, elationem, iram.

Non revertatur anima tua ad cogitationes etiam rerum mundanarum, non modo ipsum mundum. Non sectetur ea, quae carnis sunt, sed secundum Spiritum ambulet. Ipse prohibet Iesus et ipse iuvabit, ut non revertatur.

3. “Cum videritis” (Mt 24[, 15]).

Suadet fugam Dominus, viso periculo. Tu machinas animadvertens orci contra te erectas, num stabis? num te discrimini tentationis non subducis? Neminem crede citius ex tentatione referre palmam, quam fugientem. In bellis saecularibus vitium est et non heroici animi signum, fuga: contra in spirituali certamine prudentiae, fortitudinis, certissimae victoriae signum est.

¹⁴³ Cf. Mt 24, 18: “tunc qui in Iudea sunt, fugiant ad montes”.

¹⁴⁴ Nescimus quis sit “ille Doctorum”. Probabiliter agitur de quodam Doctore Ecclesiae, sed not potuimus talem sententiam in eorum operibus magis a P. Papczyński adhibitis invenire (secundum indicem generalem).

Nam primo in tentatione (ut quidam docet) occurrit simplex imaginatio, postea consensus, accedit delectatio¹⁴⁵; et post imaginationem, consensum, delectationem poenitet non fugisse tentationem.

Iam licet in multis tentationibus victoria sui parit victoriam, in illa tamen, de qua Apostolus conquestus: “Datus est”, inquit, “mihi spiritus sathanae” etc. [2 Cor 12, 7] sola fuga triumphat. [f.92r]

Post Sanctissimam Communionem

Punctum 1. “Qui legit, intelligat” (ibid.).

Considera, divinum cibum sumere et suavitatem illius non sentire, idem esse, atque legere et non intelligere. Sed, quemadmodum legentes ideo lecta non intelligunt, quod perfunctorie distractoque animo legant et a lectione protinus absque ulla recollectione ad alia se convertant, ita sumentes Christi corpus idcirco caelestem dulcedinem non gustant quoniam perfunctorie illud et cum summa evagatione mentis sumunt, atque nulla facta post sacram mensam recollectione ad mille nugae tractandas abeunt.

Ut igitur experiaris in divino cibo, tu, suavitatem, illius expende nunc praestantiam.

2. “Nolite exire” (Mt 24[, 26]).

Considera, velle Dominum, ut non facile bona proposita factaque deseras, etiamsi bonis retentionibus videantur tibi dissuaderi. Neque enim cacodaemon aliter consuevit a bonis deducere mortales, nisi melioribus ostensis.

Quod exacte cum primis nostris fecit parentibus, quos volens felici privare Dei gratia et dominio rerum, promisit illis deitatem, longe praestantiorum statu in quo tum fuerant collocati¹⁴⁶. Sic solet decipere multos, quorum animum Communionis die solet ad temporalia negotia avocare, ne in expendendo Dei beneficio versentur.

¹⁴⁵ Cf. Thomas à Kempis, op. cit., p. 34 (l. I, c. 13, § 22): “Nam primo occurrit menti simplex cogitatio; deinde fortis imagination: postea delectatio et motus praeustus et assensio”.

¹⁴⁶ Cf. Gen 3, 5: “Scit enim Deus quod in quocumque die comederitis ex eo [ligno, quod est in medio paradisi], aperientur oculi vestri: et eritis sicut dii, scientes bonum et malum”.

Sed, tu, noli etiam vocatus ad optima, extra te exire cumque Iesu solummodo conversare.

3. “Ita erit adventus Filii hominis” (Mt 24[, 27]).

Nescit homo scilicet neque scire potest, quando fulmen erup-turum sit ex nubibus, sed tum primo videtur, cum resonat ac aliquid percutit.

Sic ignoratur ab universis adventus Christi universos [f.92v] iudicaturi. Tunc primo apparebit, cum peccatores gravissima ful-minabit sententia.

Quare, cum tibi iudicii illius hora penitus occulta sit, quoti-die sic te geras, quasi quotidie sis iudicandus. Sic vive, ut singulis momentis de singulis actionibus, cogitationibus quoque et verbis tuis, sine metu reddere possis Iudici Deo rationem.

Dominica VI Post Epiphaniam

[Ante Sanctissimam Communionem]

[Punctum] 1. “Simile est regnum caelorum grano sinapis” (Mt 13[, 31]).

Granum sinapis est salubre, sed mordenti acerbum. Ita Regnum caelorum multae difficultates adeundae, multae molestiae, cruces, afflictiones tolerandae, quaerentibus. Neque id mirere.

Si enim bona mundi huius evanida caducaque haberi sine mag-nis curis atque laboribus non possunt, quo pacto bona sempiter-na, immortalia, caelestia sine iisdem speranda? Ipse Dei filius ad suum hoc Regnum haereditarium, cogita, quantos per cruciatus est reversus! Et tu molli via ac delicata, rosis liliisque conspersa, non spinis consita, confidis te illud aditurum?

Accinge te labori, mortificationi, cruci, caelorum Regnum expugnaturus et Deus tuos conatus secundabit, impertiet in prae-senti mensa sua vires, gratias, constantiam.

2. Considera, quomodo granum sinapis in arborem excrescit, primo terrae mandatur, obmoritur; deinde reviviscens, gradatim assurgit. Ita, [f.93r] si in arborem perfecti Dei servi evadere de-

sideras, tibi procedendum est. Latere disce, mori disce, paulatim irrorante te divina gratia exsurge, memor semper illius: qui se exaltat humiliabitur et qui se humiliat exaltabitur¹⁴⁷.

Supplica Domino, ut te ipse ad statum huiusmodi perfectionis provehat, quae placeat oculis ipsius.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Volucres caeli veniant, et habitent in ramis eius” [Mt 13, 32].

Utinam tibi reduci a divina mensa id contingat Dei beneficio, ut omnis deinceps tua conversatio, hodie saltem, sit in caelis:

ut veniant aliqui sancti et tecum habitent;

ut cogitationes piae, devotae, salutare animum tuum occupent;

ut voluntas desiderio patiendi pro Christo et cum Christo accendatur;

ut cor ignibus perfectissimae charitatis inflammetur;

ut illud experiaris, quod dixit aeterna Veritas: [“]Qui manducat me, [...] vivet propter me[”] [Io 6, 58];

ut illud suaviter decantes: “Vivo ego^a, iam non ego, vivit vero in me Christus[“] [Gal 2, 20].

^a “*autem*” (BSV)

2. “Eructabo abscondita a constitutione mundi” (Mt 13[, 35]).

Non potuit in se continere, non occulere Salvator mundi bona sua; effundebat illa copiosissime, docendo exemplis et verbis, sanitatem infirmis, vitam mortuis, consolationem afflictis, veniam peccatoribus, gratiam iustis, omnibus [f.93v] aeternam salutem per suam mortem impertiendo.

Et tu proba, te Christum Dominum et eius virtutem hodie sumpsisse, quae otiosa esse non potest. Alias, si intepescis, luge te indigne Dominum suscepisse et melius ad eum posthac suscipiendum dispone.

[f.94r–v est vacuum]

¹⁴⁷ Cf. Mt 23, 12: “Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: et qui se humiliaverit, exaltabitur”.

PARS II
Recollectiones
in Totius Anni Solennioribus Festis

[nihil invenitur in f.95v]

[f.96r]

In Festo Circumcisionis Domini

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Postquam consummati^a sunt dies octo" (Lc 2[, 21]).

^a *in ms. erronee: "confirmati"*

Audis, quid actum est cum Filio Dei post octiduum? circumciscus est. O te felicem! pro quo iam primo sanguinem suum puer adhuc Salvator fundit.

Et tu vitia tua non circumcidis? ut crescant, vis: passiones propter exiguum laborem non superas; vim tuis inferre consuetudinibus recusas. Tu tanta aetate cerebrum frangi tuum nolis, at Iesus octiduanus saxeum cultrum sustinet. Pudeat te ignaviae.

Quin ad benignissimum infantem curris, et ab illo vires, animumque passionibus resistendi emendicas; ac obnixè rogas, ut quidquid in te illi displicet protinus abscindat.

2. "Ut circumcideretur puer" [ibid.].

Conquereris abhinc, te non teneri crucis ad omne iugum subendum, ad quamvis maiorum tuorum voluntatem adimplendam, cum vides legislatorem Deum legi subiacere.

Confundere fastuose ac elate anime! si tantopere se Deus sub cultro humiliat, ut, cum sine culpa sit, culpa remedium adhibeat. Numquid etiam grave tibi futurum est mortificationes aliquas subire voluntatis, cum Infans Deus in carne iam vulnera tibi porrigens exemplum parendi et patiendi ferat?

At est quoque aliud quod hic contempleris. Iesus ideo Nativitatis initio suae cruorem fundit, ut tuas illi imperfectiones immergas. Ideo rubet in ortu, ut Solem agnoscas; ideo scaturit, ut fontem esse scias. Perge, igitur, perge, hoc in fonte, quidquid habes nozarum, naevorum sordiumque animae, quantocius ablue. [f.96v]

3. “Vocatum est nomen eius Iesus” [ibid.].

O nomen omni melle suavius! omni dulcius ambrosia! omni nectare iucundius! omni fulmine potentius! omnibus nominibus mortalium et angelorum gloriosius! Habes circa quod occupes tuam mentem, nomen Iesu: quod licet assiduo volvas, nunquam comprehendas. Habes mille in nomine Iesu bona.

Tristaris? Iesum clama, solabitur. Oppugnaris? invoca Iesum, defendet. Salvari cupis? ama Iesum, sequere, cole: Iesus Salvator est. Pauper es? ad Iesum curre, ditabit te. Nudus es? Iesum roga, vestiet te. Aeger es? supplica Iesu, sanabit te. Rudis es? Iesus Magister est. Vitia te circumdant? Iesus Dominus est virtutum. Peccatis es plenus? Iesus venit salvare peccatores.

Tua sit ergo Iesus meditatio, tuus amor, tuum gaudium, tuum refrigerium, tua vita, tuum caelum. Apprehende Iesum, ut te apprehendat; ama Iesum, ut te amet; ne desere Iesum, ut te non deserat.

Nihil est orbe caeloque toto praestantius Iesu, ergo illo nihil tibi sit amabilius. Da te totum Iesu, et erit tuus totus Iesus.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Postquam consum[m]ati sunt dies octo” [ibid.].

Considerabis, Dominum causa Legis adimplendae^a voluisse circumcidi. Unde conice, quo studio velit a te satisfieri suis praeceptis, legibus, constitutionibus, quandoquidem communes cum aliis infantibus Hebraeorum pati voluit dolores, licet eorum culpae minime particeps fuerit.

^a in ms. erronee: “adimplenda”

Te miserum, qui parva de causa vel divina vel religiosa statuta transgrederis et aliquando vel levissima ratione motus, contra

maximi momenti iura delinquis. Itane aestimas ac sequeris Iesu Christi [f.97r] exemplum custodiendi leges quod in sua circumcissione tibi demonstravit?

Age, nunc saltem propone in re Gratificationem hodiernae Communionis, te deinceps omnia iura divina humanaque ad amissim servaturum.

2. “Quod vocatum est ab angelo” [ibid.].

Si magni faciendum est nomen Domini ex ea causa, quod ex caelo impositum ac denunciatum fuit, quanti a te facienda est haec sacra Communio, ad quam solius instinctu Dei ordinationeque vocatus accessisti. Profecto non flocci penderes, si ab aliquo principe in propria persona invitaberis ad convivium.

Atqui hic tibi res non absimilis evenit. Ipse te suam ad mensam Princeps caeli protraxit: ipse perduxit; quid igitur facies, ut et illi grates rependas, et hoc Sanctissimum Sacramentum non vilipendas? sumentis ac dantis personam sumptique cibi praestantiam expende sicque precium vivi panis deprehendes.

3. “Prius quam in utero conciperetur” [ibid.].

Divinae providentiae modum expende, quae ante conceptionem adhuc mundi Servatori nomen assignavit.¹

Atque tibi eodem modo priusquam natus esses certas gratias ad animae salutem fuisse ordinatas: talenta dispensanda et vocationem praecipue status praesentis iam olim ante ortum tuum tibi a Deo destinata.

O quantopere debeas admirari et suspicere hanc Dei Patris optimi anticipativam nativitatis tuae curam erga te! quibus illam studiis compensare! qua conformitate voluntatis rependere! Utinam saltem in id incumbas, ut nihil sponte deliberateque praeteras quod ad tui salvationem ordinatum est tamque vocationi tuae, quam omnibus divinis gratiis sedulo coopereris! [f.97v]

¹ Cf. Lc 1, 31: “... et vocabis nomen eius Iesum”.

In Festo Epiphaniae Domini

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Vidimus enim stellam eius in oriente, et venimus adorare eum” (Mt 2[, 2]).

Considera, Deum non misisse angelum ad vocandos Magos Christi gratia salutandi, sed astrum novum et inauditum exhibuisse. Id autem factum fuisse propterea intelliges, quod sciret sapientissimum Numen citius per stellam vocatum eos iri, quam si alium caelestem nuntium illis misisset. Erant enim astrorum periti, at quivis facilius trahitur cognitis mediis, quam ignotis.

Hinc tibi per tuos Superiores suam voluntatem Deus aperire consuevit, quod te facilius iis debere credere, quam angelis, sciat ac velit. Quare ut ductum stellae Magi, sic tu maiorum tuorum squaris oportet, nisi Iesum invenire nolis.

2. “Et procidentes adoraverunt eum” [Mt 2, 11].

Disce modum Regibus ab his orandi, qui magni licet essent dynastae, tamen coram infante primum agnito Deo, genua profundissime curvarunt. Nec immerito; si enim regibus mortalibus humillimam, quandoque ternam reverentiam facere solent mortales eos accedentes, quis immortalem Regem non cum submississima reverentia accedat?

Apocalipticus Vates testatur a se visos vigintiquatuor seniores, qui frontibus inclinati procidebant in facies suas ante Dominum².

O te vel fastuosum, vel pigrum, qui non procidens in genua adoras vel oras!

3. “Obtulerunt ei munera” [ibid.].

Quae tu cum regibus hodie Domino offeres dona? profecto si eodem vultu, quo suspexit Magos suspici velis ab illo, similia ei munera daturus es: aurum probationis, thus orationis, myrrham mortificationis. Quodsi nondum felicitis Arabiae, id est Religionis, has pretiosissimas opes collegisti, da operam [f.98r] ut colligas et in patiendo Christum imitari patientem, in orando Sacerdotem

² Cf. Apoc 4, 10.

summum, in tolerando probatissimum hominem in adversis, studeas.

Iam si libet, audire divum Gregorium, monet hic, ut “nato Domino offeramus aurum, et^a hunc ubique regnare fateamur; offeramus thus, ut credamus, quod is, qui in tempore apparuit, Deus ante tempora exitit; offeramus myrrham, ut eum quem credimus in sua divinitate impassibilem, credamus etiam in nostra fuisse carne mortalem”³

^a “*ut*” (PL)

Post Sanctissimam Communionem

1. “Videntes autem stellam gavisus sunt” [Mt 2, 10].

Si insolitam Magi laetitiam conceperunt, cum Ierosolymis egressi rursus apparentem sibi conspicerent stellam, tu quanto gaudio affluas necesse est, cum in pectore tuo Sol iustitiae Christus Deus noster illuxit. Atque si reges iidem Sapientes sidus illud contemplantes, quo tendebat sequebantur, ita lumen in te manentis Iesu tibi observandum sequendumque est, ut illius ductu ad ipsum Iesum iam in caelo regnantem pervenias.

Observa hanc lucem, ne tibi dispereat ac tu discedens a via perfectionis, Deum, cuius quaerendi gratia ex Babylone mundi Ierosolymam Religionis appulisti, non reperias.

2. “Stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos” [Mt 2, 9].

En, qui luce sua Magos ad se traxerat, ut te quoque trahat, anima mea, lucet in te. Ergo post crassam tot peccatorum ac defectuum noctem “Surge”, et “illuminare Ierusalem; quia venit Lumen tuum, et gloria Domini super te orta est” [Is 60, 1].

Vitium dicunt esse grande mortales, si quis orto sole dormituriat^a[s], et profunde stertat.

^a *sec. LLMA: CChrM, ‘dormiturio’ significat: “feel sleepy” (Polonice: “być śpiącym”; Italice: “avere sonno” Gallica: “avoir sommeil”), quod*

³ Gregorius Magnus, *XL Homiliae in Evangelia*, Lib. I, hom. X: PL 76, col. 1113 (n. 1470).

solite verbo Latino: "dormito" exprimitur: his vero videtur quod de vera dormitione agitur

Ne, tu, pari somno indulgeas orto Sole in te, Deo, sed expergefacta celeriter [f.98v] illuminare. Eheu quam diu noctem amabis? quanto existes in tenebris spatio! Supplicavit Pharaeo Moysi, triduanam ut caliginem ex suo regno tolleret⁴. Tu, suapte lumine caelestium tuum cor ingresso somnum non excuties? "surge, illuminare".

3. "Per aliam viam reversi sunt in regionem suam" [Mt 2, 12].

Considera praecisam fuisse a Deo necem, quam Herodes truculentissimus Infantis Christi visitoribus Magis moliebatur; atque hos per angelum monitos ad tyrannum non redivisse, verum alio itinere sua ad regia fuisse reversos. Praevidebat idem Deus perditionem tuam, si a sensibus tuis invitatus iterum ad pristinas imperfectiones^a redieris; quare monet ipse te conclusus apud te ne eandem viam repetas; siquidem "Quotquot iere, omnes hac periere via"⁵. Ergo per aliam viam revertere in regionem tuam.

^a in ms. hic legitur: "perfections", sed ex contextu patet quod hic auctor de imperfectionibus loqui voluit

Regio tua, sive paradisus, sive caelum est: quo non alia, quam via crucis pervenitur. Sensualitatis itaque relicto tramite, spinosa crucis via incede: nam hac itur ad astra.

In Festo Sanctorum Fabiani et Sebastiani Martyrum

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Descendens ^bIesus de monte^b" (Lc 6[, 17]).

^{b-b} om. "Iesus de monte" (BS)

Considera, turbam non potuisse post Christum in montem ascendisse, hinc illi fuisse causam descensionis; ne, cum per su-

⁴ Cf. Ex 10, 21-24.

⁵ Cf. Paprzyński Stanislaus, *Orator Crucifixus*, Verba V, ed. FHM 6, p. 47, n. 4.

blimia ambularet, nullus eum ex debilioribus assequeretur et ita salutari doctrina careret. “Quomodo enim turba”, inquit Sanctus Ambrosius, “nisi in humili, Christum videret? Non sequitur ad excelsa, non ascendit ad sublimia”⁶. Iam vero per “montem” sublimioris arcana scientiae, quae Praeceptor Iesus solis Apostolis secum montem ascendentibus aperiebat, interpretare. Sed ex monte tum idem descendebat, cum faciliora captu factuque rudioribus turbis [f.99r] ad salutem consequendam dogmata proponebat.

Itaque ascendebat montem cum Apostolis, ad altiora capienda per Dei gratiam iam dispositis, descendebat in planiciem ad turbas simplicioribus ingeniis earum sese accomodans in docendo, ut tibi demonstraret exemplum, quatenus et dicta tua et facta ita modereris, ut omnibus aedificationis salutisque fructum adferant: simplicemque in docendo et agendo apud simplices te exhibeas, eruditus apud eruditos apparere non verearis, non ob laudem admirationemve, sed profectum salutis.

Hodie tamen coram Iesu sapientissimo in sacra synaxi permanente tam debilem te constituas, ut omnino sit opus ad te ut descendat. Magis enim tibi conducit, tuam debilitatem fateri, quam te robustum fingere, cum non sis.

2. “Stetit in loco campestri” [ibid.].

Decebat in campestri loco Florem campi stetisse, ubi poterat ab omnibus, etiam infantibus, conspici; omnes suo caelesti odore sive exemplorum, sive verborum reficere, recreareque. In monte si stare perseverasset, non quivis eum adivisset, invenisset, cum solatio et salute intueretur.

Scivit ille se accommodare, scivit prodesse omni hominum statui, naturae, ingeniis, capacitati. Non verebatur ad humilia loca descendere, ut omnes salvaret. Non dedignabatur a maiestatis suae amplitudine deflectere, ut humilibus etiam turbis, imo peccatoribus, occasionem quaerendi Regni caelestis daret. Itaque cum nominis ignominia sui cum peccatoribus manducabat conversa-

⁶ Ambrosius, *Commentaria in Evangelium sec. Lucam* (Lib. V), in c. VI: *Opera* III, Romae 1579, 63, C.

baturque, etsi hoc ipsi vitio maximo duceretur carpereturque ob id a Pharisaeis.

Quid si brevi te quoque unum e publicanis aditurus est? oblitus propriae celsitudinis stabit in campestri loco tuae nihilitatis^a/s], ut te ad altiorem sui amoris gradum elevet.

^a in ms. erronee: "nihilestatis". Sec. LLMA: CChrM, "nihilitas" significat: "neant; fig. humilité, bassesse"

3. "Beati qui nunc fletis" [Lc 6, 21].

Pende, caelestem Magistrum sua doctrina voluisse doctrinam mundi totaliter confutasse. Homines huius saeculi, putant se esse infelicissimos cum adversis oppugnantur, at ille: "Cum", inquit, "in varias tribulationes incideritis, gaudete [f.99v] et exultate"⁷. Curita? Quoniam "Beati, qui lugent", qui mille adversitatibus premuntur, qui velut igne aurum, tribulationibus probantur, purgantur. Itaque, tum gaudete, tum vos credite felices esse, cum sic infelices estis.

Tu quoque, si beatus esse velis, luge. Luge, te a caelesti Patria exulare; luge, te in lachrymarum valle positum; Luge, te in momenta singula labi. Luge, quod ab imperfectionibus tuis aggraveris adeo, ut nequaquam post Iesum in montem altioris perfectionis valeas ascendere. Luge, quod a summo bono, tam diu separeris, quamdiu mortali corpore circumdaris. Luge, quod Deum saepius amantissimum tui offendas, luge, quod plura mala quam bona facias. Luge, quod nonnisi ad perditionem natura tua, inclines; luge, quod facilius delecteris sensualitate, quam mortificatione. Luge denique, quod tam male praeparatus ad suavissimum Dei cibum sumendum accedas. Luge ultimo, quod, fortassis, cum mille lugendi causas habeas, lugere non possis, at magis rideas, et iucunderis.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei" [Lc 6, 20].

Considera, non conditione pauperes, sed spiritu pauperes a Domino beatos dici. Nam qui nihil habens omnia habere appe-

⁷ Cf. Mt 5, 11-12; Lc 6, 22-23.

tit, miser est, non beatus. Ut opibus affluens beatus est, si cor in his non immergat.

Quales Apostolus nominat: “Omnia^a habentes, et nihil^b possidentes”⁸ [2 Cor 6, 10]. Neque putes illum vere pauperem spiritu esse, qui cum Christi amore omnia reliquerit, alicuius rei minimae potiundae, vel proprii honoris nominisve dilatandi, magno desiderio tenetur! O fallacem hunc pauperem! seque ipsum decipientem!

^a “nihil” (BSV) ^b “omnia” (BSV)

Tu, beatus eris, verus erisque pauper, si solo Iesu in sacra mensa accepto fueris contentus. Roga itaque hunc cum divo Bonaventura, ut sit portio tua, possessio tua, thesaurus tuus, in quo fixa et firma et immobiliter semper [f.100r] sit radicata mens tua et cor tuum⁹.

2. “Beati eritis cum vos oderint homines” [Lc 6, 22].

Expende humana ingenia saepe divinis operibus esse contraria. Hinc non mirum esse, quod ab hominibus odio habeantur illi, qui Deo placere student. Sed certe sunt beati, quos odere homines propter Deum. Ut enim plebs non addicta suo regi, etiam servis regiis addicta non est, sic mundus inimicus Deo, Dei quoque servis amicus non est. Quemadmodum deinde magni facit suos servos rex, qui minime ab eo plebis ob odium desciscunt, ita “Beatos” appellat Christus famulos suos, qui ipsi indissolubiliter adhaerent, etsi propterea apud homines favorem amittant odiumve incurrant.

⁸ Notandum est quod S. Paulus Apostolus his verbis, cum inverso ordine “omnia” et “nihil”, revera dictos “opibus affluentes” sed “spiritu pauperes” non “nominat”.

⁹ Ascibuntur hic divo Bonaventurae verba (ad textum adaptata), quae inve-niuntur in oratione adoperata pro *Gratiarum Actione post Missam*, secundum textum Ratisbonae anno 1958 editum, sine tamen indicatione auctoris huius orationis. En initium et finis huius Orationis: “Transfige, dulcissime Domine Iesu, medullas et viscera animae meae suavissimo ac saluberrimo amoris tui vulnere [...] ut tu sis solus semper spes mea [...], portio mea, possessio mea, thesaurus meus, in quo fixa et firma et immobiliter semper sit radicata mens mea et cor meum. Amen.”

Quare tu operam daturus es, ut odio prosequatur te mundus, si vis acceptus esse Deo ac “beatus”; et quoniam “beati” sunt, “quos oderint homines”, pluris tibi humanum odium aestimandum est, quam favor.

3. “Quaerebant^a eum tangere, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes” (Lc 6[, 19]).

^a “quaerebat” (BSV), nempe: turba

Si talis est Domini attactus, ut per eum virtutes acquirantur morbique fugentur, quam felices ergo sunt ii qui saepius, feliciores qui singulis diebus, eum non solum tangunt, sed etiam manducant. Quippe supra alios virtutibus exornantur et si quibus animi laborent morbis, persanantur.

Eiusmod[i] felicitatis hodie te factum participem esse scito proindeque, quas valeas summas Christo Domino grates persolve, quod non tantum se tangi a te permisit, verum et manducari.

In Festo Sanctae Agnetis Virginis et Martyris

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Non sumpserunt oleum secum” (Mt 25[, 3]).

Profecto iure merito Dominici verbi praeco zelozissimus, divus Matthaeus virgines has fatuarum titulo insignit, quae noctu hymenaeum cum [f.100v] sponso celebraturae nullum lumen praepararunt: non acceperunt oleum secum pro lampadibus.

O quoties te quoque haec fatuitas invadit! quoties haec vesana stultitia occupat! quando sine oleo, sine lumine, in tenebris mentis, mensam agni immaculati, sponsi immortalis nuptias accedis!

Cave, ne nunc tibi idem contingat. Ut, si plenus distractionum, non recollectus sanctissimum Eucharistiae sacramentum sumere velis, dicatur tibi: “Nescio te”¹⁰, et gratia atque virtus, quam caelestis hic cibus causat, denegetur.

¹⁰ Cf. Mt 25, 12: “Nescio vos”.

2. "Dormitaverunt omnes, et dormiverunt" [Mt 25, 5].

Admirare tuam et deplora desidiam, quod, quando videas alios quiescere, te simul ad quietem componas. Heu! nescis, non omnibus salutare esse otium? ignoras, quosdam necessario debere a laboribus ferari et quibusdam continuos esse labores necessarios. En agmen virginum dormituri[s] omne, sed non omnibus quies prodest. Quinque enim earum reprobatae sunt, reiectae a nuptiis. Quamobrem? quia sopori indulgebant cum oleum parandum erat, cum bona opera exercenda. Licuit quiescere sapientibus, quae omnia secum pro nuptiis celebrandis habuerunt parata. Fatuis non licuit, non expediebat.

Ergo tu labores ama, laboribus te dedito, ne bonis carens operibus pro fatuo habitus a caelesti aula excludaris. Ad nihil enim valet infatuatum sal, nisi ut eiiciatur foras, et conculcetur ab hominibus¹¹. Putas te aliam ob causam caelesti esca refici tam frequenter, quam ut laboribus aptior sis? ne gratis panem hunc angelorum comedas, vide. [f.101r]

3. "Lampades nostrae extinguuntur" [Mt 25, 8].

O lux mea! Sol meus, Deus benignissime! quam recte mihi istud inculcari, dicique possit! "Lampas tua extinguitur": deficit tibi lumen, in tenebris plus quam Cimmeriis¹² versaris. Ubi enim profectus meus est? hei mihi! quia in dies pessum eo et labor deterius. Lampas mea extinguitur, Domine. Lumen oculorum meorum non est mecum. Tepesco, languet et peccatis iam, non imperfectionibus, obruior. Expirat totum, quidquid donorum et auxiliorum dederas mihi, ut tenderem ad maiorem perfectionem. Cessat cursus meus.

Age, anima mea; proripe te, quid obrui nocte vis? ne desit lampadi tuae lumen, illam desiderio adeundi sanctissimam Eucharistiam accende. Sic enim lampas tua extinguitur, cum parvo aut nullo Dominici sumendi corporis desiderio flagras.

¹¹ Cf. Mt 5, 13.

¹² Cimmerii – populi Asiae circa Bosphorum Cimmerium, ab ipsis dictum. [...] Aerem crassum habent, et densis exhalationibus nebulosum, quare solem raro aspiciunt. Hinc "tenebrae Cimmeriae" – "pro densissima caligine, et translate de multa obscuritate animi", "pro obscuritate et caligine multa". Ita sec. SLL, s.v. *Cimmerii*.

Post Sanctissimam Communionem

1. ^a“Venit Sponsus^a” (Mt 25[, 6]).

^{a-a} “*sponsus venit*” (BSV)

En iam Christus anima cum tua nuptias celebrat, iam illius thalamum ingressus est, iam in amplexibus illius haeret, iam illi suavissimum osculum, pacis et amoris schema libavit. Sed hae nuptiae, haec tecum ipsius coniunctio, fidem, charitatem obedientiamque a te exigunt. Antea figebas gressus ad tuum placitum; nunc in viis mandatorum eius debes ambulare. Antea inspirationibus eius monitisque tam internis, quam externis refragatus es; nunc fidei obsequio teneris ei famulari, ne sis adulterae instar ac meretricis. Ante frigidus otiabaris; nunc igne charitatis accensus opus [f.101v] est bonum opereris ad omnes, maxime vero ad domesticos fidei.

Itaque exue veterem hominem, passionatum, imperfectum et indue Iesum Christum. Ante non deceat in eum, quem suscepisti transformari?

2. “Novissime vero venerunt^a” [Mt 25, 11].

^a “*veniunt*” (BSV)

Considera dilationem et tarditatem executionis bonorum propositorum valde noxiam esse poeneque illis similem, qui commodissimum habentes ventum [e] portu non solvunt atque sic optima navigandi occasione praetermissa nusquam parem nanciscuntur.

Ita, cave tu feceris, sed quamprimum te divini afflatus inspirant, subito portu move bonumque ad quod stimularis, opus aggredere. Nam nescit tarda molimina Spiritus Sancti gratia: quae desides crastinosque corvos¹³ relinquit, tepidos evomit¹⁴. Si enim saeculares Domini promptos famulos diligunt, contra pigros fastidiunt, multo te promptiorem deceat esse, qui Regis immortalis, testu-

¹³ Cf. Mt 6, 34 et Lc 12, 24.

¹⁴ Cf. Apoc 3, 16.

dines abominantis, famulum te iactas. Non procrastinat ille suas gratias; cur, tu, opera bona procrastines?

3. “Vigilate” [Mt 25, 13].

Infensissimum esse somnolentiae hostem Regem caeli, cogita. Hinc ille, cum in horto oliveti vigilaret, adeo moleste discipulorum tulit somnolentiam, ut conquestus, aut magis obiurgans, dixerit: “Non potuistis una hora vigilare mecum?” [Mt 26, 40]. Nemo reprehendatur, si dixerit Petro Christi abnegandi causam extitisse gethsemanicam dormitationem. Vocis aeternae monitum est: “Vigilate, et orate, ne^a intretis in tentationem” [Mt 26, 41]. En apertissime patet: somnum patrem tentationis esse; tentationem vero matrem peccati existere.

^a “*ut non*” (BSV)

Quis dubitet te quoque multa Dei dona ob somnolentiam vel amisisse, vel posse amittere, si non vigilaveris? Sapias itaque periculo hodiernarum virginum fatuarum, quae propter somni dulcedinem, amiserunt Sponsi visionem. [f.102r]

In Conversione Sancti Pauli Apostoli

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Saule, Saule, quid me persequeris?” (Act 9[, 4]).

Considera, solenne esse Deo magnos peccatores vel instinctibus potentibus vel verbis excitare, quae mallei instar cor eorum conterant. Audi etiam, utrum contra te paribus non clamat: “Quid me persequeris?” Ego te amicum meum feci per gratiam; tu inimicum agis per aversionem a me ad res vanas, curiosas oblectationes, mundum, sensualitatem? Ego pro te crucem baiulans in ea pependi; tu propriam complexus voluntatem, spiritualem crucem omnemque mortificationem odio prosequeris. “Quid me persequeris^b?”

^b in ms. per inadvertentiam errone: “prosequeris”

2. "Quis es, Domine?" [Act 9, 5].

Sapientis hominis est, volentis converti animae est, super instinctus bonos inquirere eosque amplecti, exequi. Tu vero divinas inspirationes negliges? tu, cum tibi veniet a Domino immissa cogitatio exempli gratia haec vel similis: "Surge, qui dormis" [Eph 5, 14], "qui tot imperfectionum somno oppressus es", an non expergeris? an te non propripies? an non dices ingemiscens: "Vere Dominus locutus est"? "Surgam", itaque, "et circuibo civitatem, per vicos et plateas quaeram quem diligit anima mea" [Cant 3, 2]; et tanto instantius inventum tenebo, quanto tardius quaerere incipio.

3. "Domine, quid me vis facere?" [Act 9, 6].

En quam cito Saulus transit in Paulum abiicit suam, divinam inquirat voluntatem; non vult amplius Christum persequi, vult sequi.

O te felicissimum! si hodie tam generosa habeas proposita abnegandi te! si ex carnali vertaris in spiritualem! si Iesum persequi desistas, sequi incipias! si dicas ex corde: "Domine, quid me vis facere?" Dicis? [f.102v] Inquiris? Ergo, "Surge, et ingredere civitatem, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere" [ibid.].

Descende, inquam, ad ipsam animam tuam, et tibi ex Deo illam visitante discas, quid facturus sis, quam vitae methodum initurus, qua ratione passiones eradicaturus, virtutes plantaturus: per abnegationem nempe propriae voluntatis.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Surrexit autem Saulus de terra" [Act 9, 8].

Certe de terra surrexit Saulus, non enim amplius terrena desideria sectatus est. Imo alios quoque de terra elevans inquit: "Obsecro [...] vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in novitate sensus vestri: ut probetis, quae sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta" (Rom 12[, 12]). Ecce, quae voces illius sunt, qui de terra vere surrexit, qui ad tertium caelum raptus est.

Age, te quoque de terra proripe; Christus excitat te, surge de terra: [“] quae sursum sunt sapias^a, non quae super terram[”] [Col 3, 2].

^a “*sapite*” (BSV)

2. “Erat ibi tribus diebus non videns” [Act 9, 9].

Non mirum est, cito Saulum caligasse, cito factum fuisse caecum; siquidem nimis cito caeleste lumen irretorto mentis radio conabatur inspicere, subitaneum heliotropium¹⁵ agere, solem Iesum illico sequi, cum dicit: “Quid me vis agere?”

Tuam hoc ad cautelam factum esse existima, ne nimis appetas illuminari, priusquam purgeris: ne viam cupias ingredi lucis, antequam te tenebris expedias. Qualis illa foret imago, quae sine fundamento coloribus praestantissimis constaret? Imago Dei est anima tua; ne hanc exoptes ante [f.103r] tempus illustrioribus ornari dotibus, donec in lachrymis poenitentiae bene fuerit lota, bene mundata.

Vide itaque, ne quantocius appetens lumen, fias non videns.

3. “Et non manducavit, neque bibit” [ibid.].

Haec scilicet non fecte conversae mentis opera sunt, abstinere a licitis, cum paulo ante tractaret illicita: non manducare, non bibere, cum olim pro Deo ventrem coleret atque gulam. Veritas ipsa per Prophetam loquitur: “Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, et ^b fletu, et ^c planctu” (Ioel 2[,12]). En potus convertentium se ad Deum: fletus et planctus! En refectio salubris, salutaris: ieiunium!

^b *add. “in”* (BSV) ^c *add. “in”* (BSV)

Tibi igitur similiter, restringenda est ingluvies ventris, si pe-roptas vera potiri ad Deum conversione mentis.

¹⁵ Est herba solaris, quia solem intuetur semper, cumque eo vertitur, etiam nubilo die. Cf. SLL, s.v. *Heliotropium*.

In Festo Purificationis Beatae Virginis Mariae

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Tulerunt Iesum^a in Ierusalem" (Lc 2[, 22]).

^a "Illum" (BSV)

Quid portatur, qui ambulat super pennas ventorum? quid fertur in Ierusalem, qui ubique est? quid legi subiacet Legislator?

Omnia haec ad unam spectant humilitatem, omnia ad te instruendum spectant. Exemplum dedit tibi puer Iesus, ut quemadmodum ipse fecit, ita et tu facias. Non pudeat a Puero, sed Puero sapientissimo discere, quia mitis est et humilis corde¹⁶. Audi, audi: nisi efficiaris, sicut hic Parvulus, non intrabis in Regnum caelorum.

Et qua de causa alia illum hodie accedis, nisi, quas ille Matris in purificatione virtutes exercuit, ab illo discas, deinde ipse exerceas?

2. "Homo iste iustus, et timoratus" [Lc 2, 25].

Satis elogiorum est a Sancto Spiritu Iustum quempiam et timoratum appellari. Maior haec laus est, quam dici a mundo fortissimum, [f.103v] sapientissimum, illustrissimum, excellentissimum, serenissimum, augustissimum, eminentissimum.

Simeonis ergo Iustitiam sectare, ut sicut palma floreas, et sicut cedrus Libani exalteris, multipliceris. Eum in timore Domini sequareis custodiendo, ut tibi bene sit in extremis. Multos habes in hodierno Evangelio virtutum magistros quique exemplis non verbis docent: habes Iesum, habes Mariam, Simeonem habes.

Si Iesum, uti Deum, si Mariam, uti Matrem Dei non audes tuae conscius debilitatis imitari; saltem ergo Simeonem, uti hominem, homo imitare, ut sis illius instar iustus et timoratus.

3. "Expectans consolationem Israel" [ibid.].

Expende Simeonis huius sanctissimi senecionis desiderium, quo ardebat verum Messiam videndi. Certe hoc fuit tantum et

¹⁶ Cf. Mt 11, 29: "Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde".

tam efficax, tamque Deo placens, ut responsum accipere mereatur a Spiritu Sancto non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Hinc collige, tantum nos referre ex sanctissima Communionem fructum, quantum habuerimus sumendi Christi desiderium.

Cur itaque tu tam frigidus es? cur cum tanto tepore et torpore sacram adis mensam? Maiorem in te, maiorem excita suscipiendi corporis Domini ardorem, ut suscepti maius sentias emolumentum.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Accepit eum in ulnas suas" [Lc 2, 28].

O quis plausus! quae laetitia! quae exultatio! quae voces fuere sancti illius senis, cum in gremio suo iam Natum Messiam datumque teneret! "Nunc dimittis", inquit, "servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum!" [Lc 2, 2930]. Exauctorari cupit, cum libertatis auctorem in ulnis gestat. Iam vult mori, postquam vidit Salvatorem: non desiderat expectare inter mortales redemptionem; sed pergere desiderat ad mortuos Patres nuncium illis redemptionis [f.104r] allaturus.

Hi sunt effectus iacentis in ulnis animae Christi:

cupire^a/s] dissolvi, et esse cum Christo¹⁷;
 velle mori mundo, et vivere caelo;
 omne id putare mortem, quod Christus non est;
 vana omnia iudicare praeter amorem Dei.

^a *apud antiquos "cupio" in quarta coniugatione legitur*

Recte quisvis suscepto Iesu clamet: "Nunc dimittis servum tuum Domine".

O peccatum! quod mihi dominaberis hactenus, nunc dimittis servum tuum, quando proprium tenet in ulnis animae Dominum! O immunde munde, cui nimis ah! diu, et stulte servivi! nunc dimit-

¹⁷ Cf. Phil 1, 23.

tis servum tuum, cum alteri, meliori, stabiliori veroque suo Domino cor transcribit, nulli deinceps nisi illi soli famulaturus.

1. “Venit^a in ruinam, et resurrectionem multorum” [Lc 2, 34].

^a “*positus est hic*” (BSV)

Optime divus Ambrosius inquit: “Ecce et Simeon prophetat: In ruinam, et resurrectionem multorum^b venisse ^c Iesum Christum, ut iustorum, iniquorumque merita discernat et pro nostrorum qualitate factorum, iudex verus et iustus aut supplicia decernat, aut praemia”¹⁸. Nihil Deus mali relinquit impunitum; nihil boni relinquit irremuneratum.

^b “*plurimorum*” (ACE) ^c *add. “Dominum”* (ACE)

Quare tu, si tam prudens es, ut malis ab eo praemium referre, quam supplicium, da operam, ut quantum vires tuae possunt, bonis insudes, mala opera devites.

Magna ergo vi resiste passionibus; magna vi da virtutibus operam assiduam, ut iustus ille Iudex ex tuis actionibus sententiam de te ferens, non ruina te involvat, sed constituat in resurrectione.

In Festo Sancti Mat[t]hiae Apostoli

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Revelasti ea parvulis” [Mt 11, 25].

Considera, sapientiam prudentiamque caelestem semper esse contrariam sapientiae prudentiaeque mundanae. Hinc non esse aptos, humanae sapientiae qui confidunt et innituntur, ad capiendam sapientiam divinam, prout notatur in Pharisaeis, Scribis Doctoribusque Hebr[a]eorum. Qui [f.104v] cum sapientes sibi prudentesque viderentur, abscondit illis Pater aeternus caelestia secreta et arcana suae sapientiae, revelavit autem parvulis, rudi-

¹⁸ Ambrosius, *Commentaria in Evangelium sec. Lucam* (ACE), L. II, c. II: *Opera III*, Romae 1579, 24.

bus, ineruditus piscatoribus. Cum enim humana sapientia tumorem plerumque parit, divina vero non nisi in humili mente potest consistere; adeo invicem convenire nequeunt, ut earum omnino altera sit relinquenda, ut altera quis potiatur.

Nunc itaque caput humiliter tuum, exuas tumentem prudentiam, parvulus fias, cum ad fontem diviniore sapientiae accedis, ut fructuose inde haurias proficuum tibi multisque aliis sapientiam.

2. "Venite" (Mt 11[, 28]).

Considera non aliter animam sanctissima Eucharistia refici, quam corporali cibo membra laborantia, utque haec deficerent suis in laboribus nisi saepius reficerentur, ita spiritus extinguere in nobis universus, nisi hac caelesti esca sustentaretur. Quare, ut optimus paterfamilias solet ad mensam perfunctos laboribus operarios convocare, sic caelestis ille Dominus ad sacrum fatigatos spiritus invitans convivium: "Venite ad me", inquit, "omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos" [ibid.].

O quam multi insipientes sunt, qui rarissime Domino huic invitanti parentes atque mensam illius respicientes animas mori suas fame spirituali patiuntur.

Surge, tu ocius, propra quo avocaris, ut caelesti refectus alimonia, fortius in vinea Domini labores.

3. "Onus meum leve" [Mt 11, 30].

Rectissime dicit haec Iesus. Portantem enim onus suum ipse portat et gratia sua ita sustentat, ut minimam oneris sentiat gravitatem. Quod si nobis aliquando hoc onus (puta afflictionem, tribulationem, tentationem, omnemque crucem) acerbum reddit ac ponderosum, id maiore nostro bono meritoque fieri, siquidem iuxta pondus oneris ferenti praemium datur.

Tolle itaque onus Christi, tolle crucem; quae licet tibi gravior videbitur, nihilominus alleviabit eam suae consolationis suavitate, remunerabit aeterna sui visione. Neque alia de causa hodierna die te suam ad mensam vocat, quam ut suum onus tibi leve faciat novasque vires ad alia, si quae tibi sit impositurus, ferenda conferat. [f.105r]

Post Sanctissimam Communionem

1. “Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus” [Mt 11, 25].

Considera nemini sapientum prudentumque sanctissimae Eucharistiae mysterium patefieri, quoniam plus ii scrutari volunt rationibus, quam fide credere: in hoc vero Sacramento tam occulto et abscondito sensuum defectui fides supplementum praestat¹⁹.

Non credit ille tamen hic verum esse Deum et hominem, qui, eo sumpto, non se gerit ita, prout angeli se gerunt in ipsius conspectu: qui dissolvitur, qui insolescit, qui non mentem suam in tanto beneficio considerando occupat, qui denique in praesentia suscepti a se Numinis, nec calet amoris igne, nec fervore devotionis exardescit, sed persuadet sibi satis esse, si unica oratiuncula pro communione gratias agat, deinde se protinus aliis negotiis involvit. Profecto tam sapienti prudentique homini mysterium Dominici corporis est absconditum. O similem sapientiam prudentiamque fuge!

2. “Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde” (Mt 11[, 29]).

Attentissime audi, disce, exequere facto, quam lectionem tibi nunc caelestis Magister in cordis exedra praelegit.

Esto, inquit, humilis, et mansuetus: fuge alta et sublimia, ad infima vero demittere. Non te efferat vel scientia, vel alia singularia talenta praeter alios soli tibi concessa, vel devotionis gratia, vel amicorum multitudo, vel honorum sublimitas, vel humanus favor, vel denique aliud quidpiam, sed humilis esto corde: mihi virtutes, tibi vitia; mihi bona, tibi mala; mihi omnia, tibi nihil adscribe.

Exemplo disce meo in omnibus demitti, contemni, confundi, viliora eligere, nunquam nisi ad abiectissima aspirare: “Disce a me, quia mitis sum, et humilis corde”.

“^a Nonmundum fabricare, non cuncta visibilia, et invisibilia creare, non in ipso mundo mirabilia^b facere, et mortuos suscitare; sed quoniam mitis sum, et humilis corde”²⁰. [f.105v]

¹⁹ Cf. Hymnus: *Pange, ligua ...*, v. 5: *Tantum ergo sacramentum [...] praestet fides supplementum sensuum defectui*, in *Liturgia Horarum III*, 486, (Sollemnitatis Ss.mi Corporis et Sanguinis Christi, Ad I Vesperas).

²⁰ Augustinus, *Sermo* 69, c. I, 2: “Humilitas fundamentum aedificii spiritualis”: PL 38, col. 441. In margine haec allegatio citatur: “Aug[ustinus] ser[mo] 10 De

^a in sermone s. Augustini haec allegatio praeceditur his verbis: “[...] et discite a me:”^b “miracula” (PL)

In Festo Sancti Casimiri Confessoris

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Sint lumbi vestri praecincti” (Lc 1[2, 35]).

Considera, quanti sit precii angelica virtus, ad quam, tam ferventer Magister caelestis suos discipulos exhortatus est: “Lumbos enim praecingimus (inquit Romanus Doctor) cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus”²¹

Vere nihil est pretiosius, nihil praestantius, nihil acceptabilius Deo, castitate. Quam divum Casimirum tanti fecisse scito, quanti nec propriam quidem vitam fecerit. Suadebant ipsi lecto affixo medici, ut licito connubio lethalis morbi remedio praesentissimo uteretur. Ille tam generoso animo abominandam medicinam respuit, ut illud omnibus saeculis admirandum, omnibus castimoniae lege obstrictis imitandum actu dictum ederet: “Malo mori, quam faedari”. Dixit et factum confirmavit²².

verb[is] D[omi]ni”. Cf. etiam: Idem, *De sancta virginitate*, lib. I, c. 35: “non dicit: Discite a me mundum fabricare aut mortuos suscitare, sed: ‘Quia mitis sum et humilis corde’”: PL 40, col. 416.

²¹ Gregorius Magnus, *Homilia XIII*: PL 76, col. 1123 (n. 1481). Cf. Cornelius à Lapide, *Commentaria in Quatuor Evangelia, III*: In SS. Marcum et Lucam, Comment. in Lucam, c. XII, 35: “Mystice lumbos praecingimus, cum carnis luxuriam (cuius, uti et seminis, origo est in lumbis) per continentiam coarctamus, ait s. Gregorius, hom. 13”.

²² Cf. Anon., *Kazimierz św. (4 marca) (14581484)*: EKość X, 273274: “Kiedy młodzieńcowi zagroziła ciężka choroba, lekarzom mniemającym, iż ofiarą swojej czystości zdrowie odzyskać może, odrzekł stanowczo: ‘wolę umrzeć niż się zmazać’. A chociaż i sami rodzice i inni przyjaciele od lekarzy namówieni usilnie go do tego zachęcali, święty młodzieniec strofował ich, iż ‘śmieli grzech mu doradzać’”. Cf. etiam: Ferrerius Zacharias, *Vita S. Casimiri* (c. III, n. 12): Bollandus Ioannes, *Acta Sanctorum Martii I*, Antverpiae 1668, 347ss: “Quum enim [...] in morbum quemdam chronicum incidisset, cui medela alia nulla occuri posse, quam puellari concubitu medici iudicabant [...]; ille [...] respondit, se temporalem hanc et momentaneam vitam malle amittere, quam aeterna et immarcescibili in caelo carere: obiurgabatque eos omnes quod rem sibi ruggerere illicitam non erubescerent.”

O te felicem si tantae virtutis aemulatione cum Divo hoc integerrimo decertes, tum saltem, cum ab impuris geniis impugnaris!

2. “Et lucernae ardentes in manibus vestris” [ibid.].

Meditare, divo Caimiro ad cingulum castitatis non lucernam bonorum operum defuisse. Nam praeter alia, tanto zelo orthodoxam religionem propagabat, tanto studio schismata eruere conabatur, ut a Patre Rege Senatuque Polono decretum petierit ac obtinuerit, quo vetitum severe fuit, ne ullas deinceps Graeci Schismatis in Russia sectatores suae sectae ecclesias ponerent novas, aut veteres restaurarent, quo facto suum brevi finem schisma fuisset habiturum²³.

O utinam tu ad etiam bona opera in sanctissima Eucharistia accendaris, ut luceat illis anima tua coram hominibus et ob id caelestis ille Pater glorificetur.

3. “Vos similes hominibus expectantibus” [Lc 12, 36].

Expende, divum Casimirum iam beatifica perfrui visione et solatiis gloriae patriaeque caelestis inundare: te vero esse adhuc expectantem [f.106r] illum facie ad faciem Deum contemplari, te sub specie panis eundem sumpturum. Atque haec non postrema foret tua felicitas, si te digne ad suscipiendum praeparare studeres.

²³ Cf. Sužiedėlis Simas, *San Casimiro (1458/1484)*, Roma 1984, pp. 2425: “Qualche storico ha scritto che San Casimiro facesse pressioni presso il padre perché a Vilnius ed in altre città della Lituania impedisse agli ortodossi la costruzione di nuove chiese e il restauro di quelle preesistenti. Nulla di più falso. [...] L'unica cosa che sull'argomento San Casimiro chiese al padre, fu di non far costruire chiese nuove nei luoghi dove i Bernardini avevano le loro missioni: né certamente era fra quei luoghi la città di Vilnius, in cui convivevano pacificamente le due religioni”. Cf. Gustaw Romuald, *Kazimierz Jagiellończyk (1458-1484)*, in: *Hagiografia Polska I*, Poznań 1971, 742/743: “Z ostatnim pobylem Kazimierza na Litwie łączy się tradycja o rzekomym wymuszaniu przez niego na ojcu wydania dekretu zabraniającego budowy nowych i odbudowy zniszczonych cerkwi prawosławnych. Bezpodstawność tej tradycji została w sposób ostateczny udowodniona przez nowszą historiografię polską (Fijałek)”. Cf. Papczyński Stanislaus a I.M., SP: “Praxis Pro lege D. Casimiro instante lata, de non restaurandis Schismaticorum templis, a Polonis Proceribus reassumenda”, in: *Prodromus Reginae Artium sive Information Tyronum Eloquentiae*, ed. 4ta, Cracoviae [1669/1670?], pp. 56-60 (P. I, Num. II, c. V: *De Legislatione*).

O si velminimam [partem] fervoris illius habeas, quo sanctissimus hic pPrinceps erga hoc Sanctissimum Sacramentum aestuabat! O si vel exiguam scintillam amoris possideas, quo ille erga huius Domini, quem sumpturus es, Matrem flagrabat! quem testatus es[t] hymno illo aureo per se scripto, secum tumultato, in peccatore denique suo multos post obitum annos integerrimo reperto!²⁴

Pete hunc fervorem et amorem tibi a Deo intercedente divo Casimiro infundi eidemque terrestrem Patriam tuendam commenda.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Invenerit vigilantes” [Lc 12, 37].

Sicut paterfamilias desidem operarium, dominus famulum somnolentum, ita Deus odit animam negligentem. Et quomodo illi tales quantocius expediunt domo sua, a servitiis amovent, sic iste pigros ac segnes rebus in divinis arcet a se, iuxta illud: “^aQuia te inveni tepidum^a [...] incipiam te evomere ex ore meo” [Apoc 3, 16].

^{a-a} “*tepidus es*” (BSV)

Contra fervidis, at diligentibus servis certissimam beatitudinem appromittens: “Beati,” inquit, “servi illi, quos cum venerit dominus,” et pulsaverit ianuam²⁵, “invenerit vigilantes” [Lc 12, 37].

Quare tu procurato, ne divinis in obsequiis tepescas, praesertim cum te tanta pietate ad sacratissimam suam mensam tam frequenter admittat.

²⁴ Rabikauskas Paolo, *Casimiro (Kazimieras, Kazimierz), principe [...], santo*, in: BS, III, 903: “Taluni attribuiscono a Casimiro il cantico ‘Omni die’. In favore di questa opinione sembrava venire una rubrica nel libretto di preghiere del fratello di Casimiro, Alessandro, scritto nel 1490 [...], dove il cantico viene introdotto con la nota: ‘Alia oratio illustris principis Kazimiri, Serenissimi Poloniae regis nati. Oratio quotidiana’; pareva, inoltre, avvalorare l’ipotesi il fatto che, aprendo il sepolcro del santo nel 1604, si trovò in esso una copia dello stesso cantico. Ora si sa che il cantico ebbe origine nel XIII o nel XIV sec., ma si deve alla grande pietà mariana di Casimiro, se l’inno ‘Omni die dic Mariae’ è ancor oggi conosciuto e cantato dai fedeli’. Cf. etiam: Bollandus Ioannes, *Acta Sanctorum Martii I, Antverpiae 1668, De S. Casimiro Poloniae Regis Filio, §VI: S. Casimiri Hymnus*, nn. 39-40: „... de B. Virgine, qui sic incipit, *Omni die dic Mariae* ...”

²⁵ Cf. Lc 12, 36.

2. "Et si venerit in secunda vigilia" [Lc 12, 38].

Considera, continuum fervorem et maiorem cum tempore in virtutibus requiri a te progressum. Nam quis esset tam imprudens imperator, qui militem initio tantum militiae bonum, laboriosum, obsequentem, sed deinceps dissolutum praemio cumulet? Deus, volens te aeterna mercede afficere, vult ut perpetuum vigiles, ferveas, labores, proficias. [f.106v]

Neque decorum, non modo non meritorium, est, militem Dei principio fervere, tentationes propulsare fortiter, in omni genere mortificationis orationisque, in omnis virtutis actu sese exercere strenue, paulo post deficere et quasi victis vincitisque manibus hosti palmam porrigere²⁶.

Ad maiores ergo te labores praepara, ad graviores tentationes, ad continuas desolationes: siquidem ad perfectam beatitudinem spectat, ut in prima vigilia, hoc est religioso tyrocinio et in secunda, id est post professionem et demum in tertia vigilia, nempe prope obitum, declinante iam ad occasum aetate, vigilans inveniatis.

3. "Hoc autem scitote" [(Lc 12, 39)].

Considera Divinum Verbum, multoties parabolis usum, hanc non parvi momenti protulisse, de fure, patreque familias: qua nos docet, ut nunquam non parati simus ad supremam diem obeundam. Cum enim, teste patientissimo sapientissimoque Iobo: "Militia est vita hominis super terram" [Iob 7, 1]; semper est nobis manendum in excubiis. Quod caelestis Magister declarat, introducens patremfamilias; qui tota utique nocte somno non sese permetteret obrui, si furis adventum ad fodiendam suam domum non ignoraret.

Proinde, veluti mortales ob amissionem temporalium bonorum diu noctuque vigilare fas est, sic te omni momento attentum esse oportet, ne bona donaque immortalia perdas ac inanis meritorum a morte deprehendaris.

²⁶ "Ponitur saepe palma pro victoria" (SLL, s.v. *Palma*, ubi cause datur).

In Festo Sancti Ioseph Sponsi Beatae Virginis

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Cum esset desponsata mater eius" (Mt 1[, 18]).

Non est tibi tam profundum mysterium coniunctae virginitatis cum maternitate, maternitatis cum virginitate, perscrutandum, sed potius in stuporem eundum, [f.107r] tuae gratia salutis haec facta fuisse.

Quid hoc est? quid est hoc? Virgo manet intemerata, et tamen Mater est; Sponsum habet, Virgo tamen est. Uterque Sponsus virginitatis incorruptum lilium gerit, tamen inter eos medius Filius cernitur, adoratur. O admirabile mysterium! plenum stupore! dignum veneratione! Virgo virum non cognovit, et in utero gestat, Deum simul et Hominem, Hominem simul et Deum: Deum ante saecula sine matre ex Patre natum, Hominem in tempore sine Patre, in Matre Spiritus Sancti opera formatum. Profecto nullum est mysterium, quod magis veneremur, admiremur, stupeamus. Nullum ex divinis operibus excellentius.

Tu, pulvis et lutum, vides, tui quid causa Deus fecerit? quo se Natus demiserit? quo Patris omnipotentia extenderit? Et non amabis?

2. "Inventa est in utero habens de Spiritu Sancto" [ibid.].

Antiquorum ethnicorum mulieres fingeantur ex diis parere²⁷: falsum est, scelus est, gentilis error est. Maria Virgo sanctissima habet in utero Filium Dei ex Spiritu Sancto: mysterium est, gratia est, fidei articulus est. Et recte quidem ex Spiritu Sancto concepisse dicitur, quae plena fuit gratia, plena Spiritu Sancto.

O si id actionibus de tuis asseratur, quod ex Spiritu Sancto procedant, Spiritu Sancto perficiantur! Magna sane felicitas est, habere Spiritum Sanctum; maior, operari secundum Spiritum Sanctum; maxima, conficere dies suos in Spiritu Sancto. Quid dicam, aut quid cogitabo de ea, quae ex Spiritu Sancto conceptum filium virginali utero gestat? o felicissima virginum! o parentum beatissima!

²⁷ Parandowski Jan, *Mitologia*, p. 173: "Postacie podań greckich nazywamy bohaterami lub herosami. Zazwyczaj byli to synowie bogów urodzeni z kobiety śmiertelnej."

Ex intimo affectu talem praerogativam tibi gratulor, tibi inquam ex universo Divarum Feminarum choro uni solique concessam. Effice, ut secundum Spiritum Sanctum vivamus et moriamur.

3. “Voluit occulte dimittere eam” [Mt 1, 19].

Facile et sancti de sanctis suspicari possunt, praesertim externa sese offerente causa. Quid Iosepho sanctius? quid Virgine sanctissima purius? et tamen voluit occulte dimittere eam. Sed istud quam prudenter et sancte! Non publice dimittere eam voluit, ne diffamaret, sed occulte, ut in bono nomine conservaret.

Disce tu ex sancto, iustoque Viro: quod, licet tibi aliorum opera mala esse videantur, [f.107v] et imperfecta dicantur, occulte tibi iudicanda sint, non aperte et ita iudicanda, ut neque tua conscientia, neque illorum fama laedatur. Quod si hunc in modum feceris, non defuturum tibi lumen est, ut recte iudices; sicut non defuit Iusto sanctissimae Virginis Viro, ut agnosceret Veritatem, unde illa concepisset.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Ioseph autem vir eius, cum esset iustus, noluit^a eam traducere” [Mt 1, 20].

^a “*et nollet*” (BSV)

Considera, non politico more, sed summa ex charitate, Divum Senecionem^{b28} noluisse Virginem Beatissimam traduxisse; ac quod esset vir iustus.

^b “*senecio*” – est diminutivum a “*senex*”

²⁸ Stano Gaetano, *Giuseppe, santo – Sposo di Maria Vergine*: ECat VI, 791ss, p. 795s: “negli Apocrifi [...] è l’asserita età decrepita di Giuseppe al tempo dello sposalizio con Maria. È una leggenda che devesi rigettare, quantunque abbia fatto presa nella fantasia popolare, fino ad oggi. [...] Nelle rappresentanze più antiche (dei primi cinque sec.) ... il Santo non è mai rappresentato in sembianze di vecchio, ma di ... giovane o di uomo maturo nel pieno vigore degli anni [...]. Solo più tardi, per l’infusso degli Apocrifi, si cominciò a rappresentarlo ... in sembianze senili... Non è possibile tuttavia determinare esattamente l’età di Giuseppe al tempo del matrimonio con Maria: doveva probabilmente oscillare sui 30-40 anni.”

Quodsi, tu, inique super alterius inquiris actiones, si impium traducendi alios morem habes, aut certe de aliquo imprudenter ac sine fundamento suspicaris, scito procul te a tramite iustitiae aberrare et titulo hoc praestantissimo iusti viri indignum esse. Imiteris ergo divum Iosephum, ac prius linguam dentibus castiges, quam de alienis moribus, aut operibus sententiam feras.

2. “Angelus Domini apparuit in somnis ei” [Mt 1, 20].

Vides, quomodo meruit habere caelestem monitorem, qui noluit agere praeproperum delatorem vel traductorem. Solet enim Divina Bonitas illos instruere veritatem, qui de illa circumspecte dubitant: neque sunt veloces in suspicionibus admittendis.

Recte igitur istud monitum Religiosi Doctoris observandum est: “Non est credendum omni verbo nec instinctui: sed caute et longanimitate res est secundum Deum ponderanda²⁹. O quam bonum, et pacificum de aliis silere, nec indifferenter omnia credere³⁰”.

3. “Ipse [...] salvum faciet populum suum a peccatis eorum” [Mt 1, 21].

O plena spei verba! quae lapsorum animos erigunt, debiliū confortant, iustorum beatificant! Si hic ipse Dominus tuus et Salvator est, quem sumptum corporaliter intra tua viscera tenes; si hic cibus et salus tua est, quid aliud ab eo tibi petendum praeter salutem? Hanc, ipse iubet, ut petas, cum inquit: “Petite^a primo^b regnum Dei” [Mt 6, 33].

^a “Quaerite (BSV) ^b “primum” (BSV)

Petant igitur alii fluxas mundi divitias, tu pete aeternas caeli opes; rogent [f.108r] honores et dignitates, tu per contemptum tui ad astra conte[n]dere studi; efflagitent longam vitam, scientiam, et quidquid eorum cor desiderat, tu fieri tecum divinam voluntatem expostula, felicem aeternitatem appete. Salutem,

²⁹ Thomas à Kempis, *De Imitatione Christi*, p. 13: Lib. I, c. 4, § 1.

³⁰ *Ibid.*, p. 302: Lib. III, c. 45, § 30.

salutem animae unicam ora: sanctissimum infantis Salvatoris nutritium, tuarum internuncium precum, tuorum desideriorum interpretem habebis.

In Festo Annunciationis Beatae Virginis

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Missus est Angelus Gabriel ad Mariam^a Virginem” (Lc 1 [26-27]).

^a om. “*Mariam*” (BSV)

Considera, magnum exercitus angelici^b Polemarchum³¹ in solemnisima ad integerrimam Virginem legatione missum fuisse propter excellentiam Divinorum consiliorum, et mysterium incarnandi Verbi, atque praestantiam ipsius sanctissimae Virginis Mariae. Sicut enim reges huius mundi ad magnas personas nonnisi magnos viros et nomine et re et magnae auctoritatis in republica ablegare solent, ita exigebat cum Divinae Maiestatis amplitudo, tum beatissimae Virginis interque omnes mortales celsissimae sublimitas, ut praecipuus archangelorum ad eam mitteretur.

^b in ms. erronee: “*angeleci*”

Tu vero quos nuncios excellentes et qua in causa adeandem mittis hodie? Mitte vota ferventissima precesque humillimas excellentium legatorum v ice in causa nempe salutis: aut potius ipse eam, fingens te unum e homicidis qui ad civitates refugii se recipiebant³²,

³¹ Paoli Ugo Enrico, *Polemarco*, in EI XXVII, 616: “Era uno dei nove arconti ateniesi. [...] In origine il polemarco [...] era il comandante dell’esercito e aveva la suprema direzione della guerra.”

³² Szlaga Jan, *Azyl*, in EK 1, p. 1221: “Ołtarz nigdy nie przestał być miejscem azylu, lecz z biegiem czasu, w okresie politycznej stabilizacji Izraela I może również pod wsływem laicyzacji życia religijnego, prawodawca deuteronomiczny wyznaczył dla niумыślnego zabójcy tzw. miasta ucieczki: Beser, Ramot, Golan, Kadesz, Sychem i Hebron (Pwt 4, 41-43; 19, 13; Lb 35, 9-34; Ioz 20, 79). [...] W mieście ucieczki zabójca zobowiązany był przebywać do śmierci arcykapłana (Lb 35, 25), z którą kończył się pewien okres historii i następowała amestia.”

accede portamque misericordiae pulsans clama solenni formula: “Sancta Maria, Mater Dei ora pro nobis peccatoribus”, etc.

2. “Turbata est in sermone eius” [Lc 1[, 29].

Binas fuisse causas turbati animi Virginis beatissimae considera. Primo, consternata fuit ideo, quod ab illusionem Stygia sibi metueret caveretque. Secundo, eam ob rem commota erat, quod laudes suas a caelesti nuncio [f.108v] recenseri audiret, quas propter sui vilem aestimationem et seriam submissionem audire nollet.

En quantam doctrinam spiritualem ab ista Virgine sapientissima percipis! Docet, timendo Angelum, cautum te in videndo esse oportere et cuiusvis formae, etiam sanctae fortassis aspectum debere exhorrescere. Docet pestiferum aerem praeconiorum vitare laudesque proprias penitus abominari.

Nam si illa omnes creaturas divinis dotibus excellens suas laudes, etsi meritas timet auscultari, quamvis nihil habuerit in se, quod non angelicis praeconiis celebrandum foret, tu, quomodo laudes appetes, qua ratione vanae gloriae vento cupies afflari et vel te ipsum iactabis, vel ab alio gaudebis extolli, si contrario modo nihil in te potest inveniri, quod vel minimo elogio dignum sit.

3. “Cogitabat qualis esset ista salutatio” [ibid.].

Perpende, quomodo Virgo beatissima non statim consentit angelicae salutationi, sed prius illam expendit, ut agnoscat, an illa visio caelestis sit et bona, vel orci tentatio illusioque mala?

Pari ratione tibi in omnes instinctus internos animadvertendum est: examinandi prius, an a Deo proficiscuntur, quam implendi sunt. Cum enim Virgo beatissima non nesciret, angelum tenebrarum saepius in angelum lucis transformari, non confestim credendum illi legationi censebat, ne vel deciperetur, vel temere in tanti momenti rebus agere videretur.

Quamobrem et tu, in quibusvis exequendis suggestionibus immorare: proba spiritus, utrum ex Deo sint, nec facile internum ductum sequaris, habens modo hoc deceptorum infinita exempla. [f.109r]

4. “Ecce ancilla Domini fiat mihi secundum verbum tuum” [Lc 1[, 38].

O sublimem demissionem! o profundam sui vilipensionem! o inexplicabilem humilitatem Virginis istius beatissimae! Mater Dei ab angelo salutatur et illius se famulam, imo Divinae Matris famulam esse velle profitetur. [“] Gratia plena [”] [Lc 1, 28] dicitur; et abiectissimam se proclamat. Sancti receptaculum Spiritus declaratur et infra omnia sede mittit. Atqui saltem respectu creatio- nis hominum quivis Dei se filium dicere potest; haec tamen Virgo humillima, nonnisi ancillam Domini se esse testatur. “Ecce ancilla Domini”.

Quomodo abhinc fastuosas aut praesumptuosas, tu, cogitatio- nes sustinebis? cum nobilissimam viraginum[s], imo omnium cre- aturarum praestantissimam tam humiliter sentientem de seipsa audis?

O anima mea! ne amicam divinam posthac, obsecro, iactites; imo neque servam eius te appelles, sed unicum pulvisculum pedi- bus omnium conculcandum. Nisi forte aliquid a te fieri velit, tum tibi licebit dicere: “Ecce ancilla Domini”. Neque vero prohiberis iisdem in praesenti sanctissima Communionem verbis uti, sed cum te indignam undequaue tanto Domino suscipiendo videas, ille vero velit, imo urgeat, ut ad eum suscipiendum properes, ex inti- mo corde dic: “Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum”.

Vis, Domine, tibi ut in corde meo mansionem concedam? atqui impurum et plenum variis sordibus est; urges nihilominus, et cla- mas: “Praebe ^amihi cor tuum” [Prov 23, 26]. “Ecce ancilla Domi- ni”. “Paratum tibi^b cor meum”, “fiat mihi secundum beneplacitum^c tuum”. [f.109v]

^{a-a} “cor tuum mihi” (BSV) ^b om. “tibi” (BSV) ^c “verbum” (BSV)

Post Sanctissimam Communionem

1. “Ne timeas” [Lc 1[, 30].

Considera, qualiter hic Archangelus Virginem sanctissimam animet, atque, ne metuat ullum dolum, fraudemque, exhorta- tur. Quamobrem? “Invenisti enim”, inquit, “gratiam apud Deum”

[ibid.]. Hinc, illis hominibus, qui in gratia sunt, nec ipsos inferos esse metuendos agnosce. [“ Si enim^a Deus [”] (dicere cum Paulo possunt) [“] pro nobis, quis contra nos? [”] [Rom 8, 31). Nempe **Satis bene equitat, quem gratia Dei portat**³³.

^a om. “enim” (BSV)

Gratulatus itaque maximas et singulares gratias Virgini beatissimae, petes ab ea, tibi ut impetret continuum statum gratiae, “ne timeas” mundum, orcum et mortem.

2. “Ecce concipies” [Lc 1[, 31].

Perpende, beatissimam Virginem maioribus donis ac favoribus cumulata, maiori sanctitate exornata post conceptum Dei Filium, quam antea fuisse. Et veluti arbores fructibus suis maxime decorantur, sic illa a sanctissimo ventris sui Fructu pulchritudinem, decorem, sanctimoniam accepit inauditam.

Similes quoque, tu, effectus sanctissimae Eucharistiae sumptae sperare debes, nec impedire, ut humili, obediante, forti patienteque Iesu tuis in visceribus hospitante, humilior, obediens, fortior, patientiorque, quam antea fueris, existas.

3. “Regni eius non erit finis” [Lc 1[, 33].

Quanto gaudio affici debes, qui te militem, imo filium, eius Imperatoris, qui aeternum regnaturus est, esse vides? Omnes enim Christi fideles, adoptati eius filii cohaerentes Regni caelestis sunt, [f.110r] potiori tamen iure homines religiosi, qui evangelica amplexi consilia, regulam apostolicam professi, exacte Christi Domini vitam imitari contendunt.

Si igitur eum sibi regem maxime gratulantur subditi, sub cuius imperio temporali pace ac felicitate perfruuntur, quomodo tibi non es gratulaturus illum Dominum, qui tibi Regnum aeternum paravit, modo iugum ipsius non excutias? Quodsi demum Regnum caeleste nullum finem habiturum audis, vide, ne verearis il-

³³ Videtur quod sit hic addelata sententia proverbialis cuius origo est pro nobis ignota.

lud maxima vi aggredi et violentia rapere, cum pro regnis perituris tot labores, pericula bellaque homines subeant, et patrent!

In Festo Sancti Adalberti Archiepiscopi et Martyris

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Quia mercenarius est” (Io 10[, 13]).

Considera, qua intentione Deo in Religione servias; num tanquam filius ex amore filiali, vel instar mercenarii propter mercedem aliquam temporalem, nempe ratione honorum, scientiarum, commoditatum atque similis cuiuspiam transitorii boni ductus.

Mercenarius insuper fueris, si perfunctorie frigideque munia tua obeas, pictamque religiosi geras personam. Sin vero praemium laborum tuorum, quos unice crucifixi Numinis amore suscipere debeas illamque solam mercedem statuis, de qua quidem Dominus: “Merces,” inquit, “mea^a magna nimis” [Gen 15, 1]: verum te servum esse Dei, non mercenarium.

^a “tua” (BSV)

Non caruit hac mercede ille, cui scripta sua coram Deo repraesentanti dictum, quid pro illis accuratissime elucidatis ad mentemque Dei elaboratis praemii vellet? Solum Deum poposcit.³⁴

Vide, utrum hoc praemium tu quoque iure extorqueas. Quamvis enim pro Domino omnia facias, si indigna Domino facis, Dominus non erit merces tua. [f.110v]

³⁴ Agitur de S. Thoma de Aquino. Cf. Bollandus, op. cit. (*Vita S. Thomae Aquinas – VII martii*) I, 670s: “... in conventu Neapolitano de praedicto Doctore Frater Dominicus de Caseria Sacrista ... advertens Fr. Thomam semper de camera sui studii ad ecclesiam ante Matutinas descendere, et ne videretur ab aliis ad suam cameram festinus redire, semel ipsum curiosius observavit. Et accedens retro in capella S. Nicolai, ubi fixus in oratione manebat, vidit ipsum quasi duobus cubitis elevatum in aere. De quo diu admirans, subito audivit de loco, ad quem praedictus Doctor conversus erat ad orandum cum lacrymis, huiuscemodi vocem de imagine Crucifixi: Thoma bene scripsisti de me, quam recipies a me pro tuo labore mercedem? Qui respondit: Domine, non nisi te. Et tunc scribebat tertiam partem Summae de Christi passione et resurrectione.”

2. “Non pertinet ad eum de ovibus” [ibid.].

Expende, tam mercenarios, quam veros pastores Deum simul in ovili suo pati: sed segregabit illos tandem die illo, quo segregabuntur hirci ab agnis, boni a malis, iusti ab impiis, electi a reprobis.

Ita potest etiam te, si mercenarius sis, inter oves suas, id est religiosos, sustinere; ad praemia tamen et ovile caeleste cum veris religiosis non te admissurus est, nisi omnino mercenarii, tepidi inquam, instabilis, negligentis et imperfectissimi religiosi personam exueris. Magnam tamen etiamnum gratiam tibi praestat, cum te indignum ac poene inimicum suum, una cum amicis suis ad sacram mensam admittat. Sed ne hac liberalitate decipiaris, vide. Multa multis hic Dominus bona donaque confert, multos ad convivium suum vocat, dissimulans eorum perversos malosque mores; at postmodum strictissime eos iudicaturus est.

Cave obsecro, et operam diligentem adhibe, ne tibi mercenario, tam religiosus status, quam Sacramentorum frequentissimus usus sit in perditionem.

3. “Cognoscunt me meae” [Io 10[, 14].

Contemplare, te veram esse Dei ovem, si tuum Pastorem Iesum cognoscis. Contra, non esse te ex illius ovili, si nullam illius habearis cognitionem. Sed quomodo possis cognoscere Deum, si nondum te ipsum cognoscis? quomodo Sacramenti huius, quod accedis, virtutes, excellentiam dignitatemque intelligere, si vitia cum quibus accedis quaeque tuam mentem summopere a cognitione Dei impediunt, non intelligis, non vides, non resecas?

Nosce itaque primo teipsum, si Deum vis cognoscere: nosce tuas passiones ac imperfectiones, si habes animum divinas virtutes ac perfectiones cognoscendi. Postquam in tui cognitione satis laboraveris, tum facile Deum cognosces; in cassum vero perdis operam, cum absque tui ipsius cognitione, ad divinam vis pervenire notitiam. Quodsi non eniteris, ut noscas te, Deum non cognosces. Et vae tibi si non cognosces tuum pastorem, quia ille etiam te suam^a esse oviculam non agnoscet. [f.111r]

^a in ms. erronee: “suum”, non concordans grammatice cum “oviculam”

Post Sanctissimam Communionem

1. "Animam meam pono pro ovibus meis" [Io 10, 15].

O charitatem! o beneficium! o incredibilem inauditamque gratiam! Audis, anima mea, quid Servator tuus dicat et quidem quid dicat ex corde? "Animam", inquit, "meam pono pro ovibus meis". Magnum aliquid et inexplicabile his in verbis latet. Non hic sensus est de corpore crucifigendo, sed de anima Pastoris optimi causa ovium suarum crucianda. Ac si dicat: non solum corporis mei artus ad inauditos cruciatus pro vobis, oves meae, expono, sed etiam omnes animae partes ac potentias.

Sed dices: quomodo anima mortuus erat? Quomodo iussit te, ut animam tuam odio prosequaris, mortificando tuos scilicet affectus malos, passiones, cupiditates, intellectum, iudicium, voluntatem, ita ipse animam suam posuit pro te, cum Iudaeorum, Pharisaeorumque linguas, obrectationes, maledictiones, blasphemias sustineret, quas non corpus, sed anima patiebatur. Quid? Solam tantum tristitiam in horto Gethsemani afflictationemque expende: ibi, ibi totam Iesu animam mortuam fuisse invenies.

O igitur quantum debeas tam amanti tui Domino, vide ac redde.

2. "Et alias oves habeo" [Io 10[, 16].

Omnium salutem hominum a Salvatore mundi pientissimo curari expende et non tantum iustorum beatitudini eum attendere, sed etiam vel praecipue peccatorum. Quod tum facit ipse, cum eos per Sanctissimi Sacramenti frequentationem, per varias inspirationes perque innumera sua beneficia in eos effusa convertit ad se. Sicque fit, ut illae, quas iam daemon signo suo notaverat oves, rursus ad ovile Christi reducantur, et salventur.

O te ipsum quoties abs te per graviores noxas abalienatum revocavit! quoties ex inferni mercenarii ovili retraxit! quoties, tanquam ovem perditam, quaesivit; quaesitam summo labore invenit; inventam nutrit, pavit, custodivit. Tu tamen ah! quoties a tam bono Pastore per peccatum recedis! [f.111v]

3. “Propterea me diligit Pater” [Io 10, 17].

Causam amoris erga se paterni dicit Christus Dominus esse hanc, quod pro salute mortalium animam suam tradiderit.

Neque tu aliter amantem tui Deum experieris, quam si curam habueris proximi salutis amoreque illius omnia dura, ardua, molesta susceperis et toleraris. Amari enim a Deo indignus est, a quo proximus non amatur: non meretur a Summo Bono amari, qui propter Summum Bonum sibi male facientes non amore persecutus est.

Vis, te ut Deus diligit? dilige tu ob Deum proximum. Quodsi ipse tot bona in dies recipis a divina manu, cur aliis quoque non bene facias? Deus tuae saluti serviens animam suam profudit; tu ob salutem proximi leves fugies labores? Hoc modo, crede, neque tu Deum amabis, neque Deus amabit te. “Maiorem” siquidem “charitatem^a nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis” [Io 15, 13].

^a “*hac dilectionem*” (BSV)

In Festo Sancti Marci Evangelistae

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Ego sum vitis vera” (Io 15[, 1]).

Pone tibi ob oculos aliquem patrem familias vitium bonitate suarum gloriantem, vindemiarum exultantem adventu, ubertate botrorum laetantem, sed etiam in eorum collectione operarios ad sumendum (si non avarus fuerit Euclio³⁵) invitantem.

Haec, inquam, cogita et simul te ad Christum convertens, eum quasi ex altari tibi perorantem audi: quomodo se Vitem esse veram pronuntiet atque hac ratione, ut eum accedas, tacite suavi-

³⁵ Cf. Plautus Titus Maccius, *Aulularia*, quae comoedia ita incipit: “Senex avarus vix sibi credens Euclio – domi suae defossam cum multus opibus – Aulam invenit”, in: *M. Actii Plauti Asinii Comici clarissimi comoediae quique*, 3, ff. 73-107, [Colophon: Argentorti 1514].

terque invitet. Festina itaque, ut bibas de genimine Vitis huius non solum ad delectationem, sed etiam ad satietatem.

2. “Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum” [Io 15, 2].

Considera, enitendum tibi esse, ut maxime fructuosae sint tam frequentes Communiones tuae. Sentis enim, quem interitum palmiti minetur [f.112r] Christus Dominus fructum in se non afferenti. Quodsi non immerito servis pigris et inutilibus domini solent exprobrare, frustra ab iis panem suum comedi, cum nihil penitus laborent. An inique te Iesus arguet, quod panem angelicum, si nullus erit fructus Communionis tuae, gratis sumas?

Ah! cave, ne tibi id contingat, quod illis palmitibus, qui expectati ut facerent uvas, fecerunt labruscas³⁶.

3. “Omnem qui fert fructum purgabit eum, ut fructum plus afferat” [ibid.].

Expende, quam grati illi sunt palmites qui fructum ferunt; quam amabiles illi servi, qui laborant in vinea Domini. Quam accepti Deo illi religiosi, qui saluti cooperantur animarum, adeo, ut, etiamsi aliquas imperfectiones, salutis gratia cum imperfectis conversando per fragilitatem contraxerint maculas, purget illos, ut “fructum plus afferant”. O si tu unus ex iis esse possis! qui quantum possunt pro Domino faciunt, ut fructuosi palmites inveniantur.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Iam ^a mundi estis” (Io 15[, 3]).

^a *add.* “vos” (BSV)

Haec dicta sunt a Christo discipulis: “Iam mundi estis”. Sed cur “mundi”? “Propter sermonem,” inquit, “quem locutus sum vobis” [ibid.].

Numquid, tu, ultra immundus eris, qui totum Christum tua in viscera admisisti? Nam si sermo Domini tam efficax est, ut audien-

³⁶ Cf. Is 5, 2. 4.

tes mundet, quam melius mundare potest ipse Dominus eos, a quibus fuerit sumptus? Picem qui tangit, coinquinatur ab illa; contra qui tangit Agnum immaculatum, qui Panem comedit mundissimum mundabitur omnino. Sed ne tu huic rei ponas obstaculum: ne, inquam, Domino volente mundare te, ultro immunditiis ingeras te, vanis mundanisque rebus affectus et cor tuum consecrando.

2. “Manete in me: et ego in vobis” [Io 15, 4].

Frustra igitur aliquando conquereris aut aegre fers, quod Dominus [f.112v] deserat te, quod suam tibi praesentiam subtrahat, cum tu ipse eum deseras et causam desolationis subministres.

Mane in Deo, et Deus menebit in te: non discede ex corde illius et ille non discedet ex tuo; fixam tene in eo mentem, ille quoque defixos tenebit in te oculos. Gratis murmuras, quod tecum non habitet, cum quo tu habitare non vis. Mansionem pectoris vanitatibus concessisti et desideras ut apud te maneat Christus? Si dicis: “Mane mecum”: dic simul: “et ego ero semper tecum”.

O si vel hodie, dum corporaliter apud te manet, tu maneat apud eum mentaliter!

3. “Sine me nihil potestis facere” [Io 15, 5].

Iacta, iacta te aliquid esse, aliquid posse, aliquid facere: ah! miser, quid es sine Christo? quid potes absque Christo? quid facis non adiutus a Christo? Pudeat te nunc, aliquando de tuis factis gloriatum fuisse, quasi vero per te facias aliquid praeter peccatum.

Ne itaque deinceps alienam gloriam fureris, alterius laudem, nempe Dei omnia bona in te facientis, tibi adscribas; ne vestiaris et triumphes alienis plumis, o cornicula! Scit natura tua, scit mundus, scit caelum, te nihil esse, nihil posse, nihil agere boni; velis et tu scire idem sentireque; nec tibi, sed nomini Dei, bonorum omnium dari gloriam cupias.

^a in ms. sequitur: “In festo sancti Adalberti Episcopi et Martyris. Ante Sanctissimam Communionem. 1. “Quia mercenarius est”, (Io 10)”. Et annotatio additur: “Vide supra, folium 3.” Ignot est nobis ratio talis interpolamenti, quia textus in hoc opera ordinem calendarii liturgici sequitur et nescitur cur hic ad festum S. Adalberti

(v. *supra*, pp. 621-624) *revocatio facta est. Forsan in aliquo calendario festum S. Marci festum S. Adalberti praecedebat.*

[f.113r]

In Festo Sanctorum Philippi et Iacobi Apostolorum

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Non turbetur cor vestrum" (Io 14[, 1]).

Considera, forte fuisse discipulos Domini sollicitos de notitia Patris illius, quam nullam habebant ac simul de regno caelesti: sed prius illos Dominus dulcissime solatus, ad hilaritatem et deponendum metum hortatur, plura obtenturos et agnituros et facturos, quam desiderarent, innuit.

Et tu, cor tuum vanis tribulationibus affligi tumultibusque misereri atque per hos inhabile ad servitium Dei reddi sinis. Quid enim est sub caelo, quod Christi famulum resignatissimum conturbare et sollicitum reddere possit? nulla crux, nullum temporale malum; sola tantum beatitudo aeterna: cuius tibi cura penes optimum maximumque Deum relinquenda potius est, quam penes tuam sollicitudinem, et industriam. Non est quippe dubitandum, si ea feceris, ad quae te Deus vocavit quaeve a te fieri exigit, mercedem tibi cum omnibus communem Divinae fruitionis dandam fore.

2. "In me credite" [ibid.].

Contemplare, quod magnam fidem Deus a te requirat; maiorem sane quam ab aliis, quos ad religiosum statum non vocavit; sed simul cum fide bona, et magna, etiam bona magnaue opera requirit. Dicit, ut credas in illum; sed simul tibi innuit, ut facias, quemadmodum ille fecit. Nam, quod aliquis probe retulit: "Fides sine operibus mortua est" [Iac 2, 20]. Crediderunt Apostoli, sed non ideo solum salvati sunt, at etiampropter adimpletam legem Dei, et voluntatem. Voluit Christus omnes illorum multa operari, multa pati et denique suo pro nomine mortem obire.

Cogita igitur, quorsum te mala tua facinora deductura sunt. Profecto sola fide non salvaberis, si bona non egeris in vita tua. Quid, quod neque bonam fidem sine bonis operibus habere potes? qui namque is salvandum se confidat, cuius animam vermis damnat conscientiae? [f.113v]

3. “In domo Patris mei mansiones multae sunt” [Io 14, 2].

Ita sane est: innumera domicilia spaciosissimum Regnum caelorum habet; sed ad illa non admittuntur, qui in mundo quaerunt sibi domicilium, qui lata via currunt, qui voluptatem sectantur. Nemo ad caelum, nisi terrenis fuerit mortuus, elevatur. Nam sicut avis implicata visco in aera subvolare non potest, ita animus humanus deliciis inescatus, mundanis illecebris involutus, peccatis immersus in aethera sublevare nequit. Granum fructum non fert, quod caelestis Magister docet, nisi obmortuum fuerit.³⁷ Sic homo vitam non habiturus aeternam, qui temporaneam diligit eamque delicatam.

O itaque accedens hodie ad caelestem Dominum, ad aeterni Filium Patris dic: “Misericordissime, clementissime, optime Iesu”, si tot amplissima aedificia, tot perennes mansiones, in domo Patris tui numerantur, precor humillime a Maiestate tua, ne me hac domo excludes.

Et quamvis ob mea peccata infernum meruerim et habitationem inter maledictos spiritus deterrimam, tu tamen ob merita Passionis et mortis tuae da mihi caelum et mansionem inter beatissimos illius cives aeternam.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Vado parare vobis locum” [ibid.].

Ne magno maerore discipuli ob magistri discessum afficiantur, docet eos, quo, quave de causa vadat: nempe ad paterna Regna, locum illis perpetuo secum mansuris paraturus. “Vado,” inquit, “parare vobis locum”. Quasi dicat: imperator suos milites, post praemia, castrenseseque labores ad hyberna quiescendi gratia deducit;

³⁷ Cf. Io 12, 24-25.

ita mihi, vos milites mei fortissimi, post egregia pro meo nomine peracta certamina, ad stationem aeternae quietis estis deducendi. Sed quia cum triumpho insigni haec caeremoniae peragenda sunt, caelestis vero capitolii [f.114r] nulli patere poterit aditus, antequam ego triumphans illud ingrediar, idcirco praecedam vos ad Regna Patris mei, ut vobis post me illuc ascendentibus accessum praeordinem.

At tu: vis Christum, vis milites Christi ad hyberna sequi? sequere ad pugnam. Si legitime certaveris, etiam tu triumphi, quietisque mereberis particeps esse.

2. "Ubi sum ego, et vos sitis" [Io 14, 3].

Considera enitendum tibi esse, ut cursum Domini assequaris et cum illo vitae ianuam ingrediaris. Quod futurum est: si operam seriam virtutibus navaveris; si crucis ferendae summo desiderio tenearis et impositam tibi indefesso studio tuleris; si strenue laboraveris invinea Domini et non contentus quavis simplici perfectione, solidiorem secteris.

Nam si maiora olim a discipulis facienda esse miracula Dominus dixit, quam ipse fecerit³⁸, idem vult omnino te sublimioribus virtutibus operam dare et e vulgari vivendi consuetudine discedere; optatque, ut, si homini fas esset, illum ipsum virtutibus et sancte gestis assequaris: ut ubi ille est, tu quoque propter virtutes ac sancte gesta ibidem sis.

3. "Ego sum via, veritas, et vita" [Io 14, 6].

Recte se Dominus viam nominat, qui universum genus mortaliū ad immortalem gloriam pervenire volens, lapsus ad terram e caelo est, ut nobis ad illud viam non modo monstraret, sed etiam sterneret ac securam faceret tot sacramentis consignatam, tot virtutum suarum vestigiis impressam.

Sed cur haec tria simul coniungit: viam, veritatem, et vitam? Nempe docere te vult, ut, si vis habere vitam, quaeras veritatem;

³⁸ Cf. Io 14, 12.

si vis invenire veritatem, in via Domini ambules. Hinc tibi dicit: “Sequere me” [Mt 8,22]. “Ego sum via, veritas, et vita”.

Sine via non itur; sine veritate non cognoscitur; sine vita non vivitur. Ego sum via, quam sequi debes; veritas, cui credere [f.114v] debes; vita, quam sperare debes. Ego sum via inviolabilis, veritas infallibilis, vita interminabilis. Ego sum via rectissima, veritas suprema, vita vera, vita beata, vita increata.

Si manseris in via cognosces veritatem, et veritas liberabit te, et apprehendes vitam aeternam.

In Festo Inventionis Sanctae Crucis

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Erat [...] homo ex Pharisaeis” (Io 3[, 1]).

Considera singulari Dei gratia Nicodemum ad Christum fuisse tractum. Quis enim is erat? “homo ex Pharisaeis”. Pharisaeorum genus Christo semper adversissimum, elatum, hipocrisi infectum, dolis fraudeque plenum. Divina tamen Bonitas hunc ex Pharisaeis hominem, velut magnes ferrum durissimum, vi gratiae ad se traxit, docuit, illuminavit.

Idem tecum hodie fieri puta: qui Domino tuo adversarius per peccatum factus, nihil cum eo candide egisti et per summam fraudem olim in Adamo, nunc tua sponte ad hostem ipsius descivisti, cum tibi nihil facilius dulciusque esset, quam praecepta eius transgredi, normamque vivendi tibi ab eo propositam postponere.

Nihilominus en te vocat iterum ad se flammisque ardentissimis desiderii sui suscipiendi accendit. Perge ergo Pharisae Nicodeme, ad Iesum et doctrinae tuum cor illius aperi: quam tibi in praesenti Communionem instillatam, cum ipse observare, tum aliis participare submissee conaberis.

2. “Hic venit ad Iesum nocte” [Io 3, 2].

Expende causam, ob quam noctu Nicodemus ad Dominum venerit: nimirum verebatur odium, calumniasque Iudeorum ac praesertim Pharisaeae societatis; qui si eum advertissent Christi

ab ore pendentem, procul dubio, quod aliis fecere, gravissime fuissent persecuti. Sic timor improbus homines quandoque probos percellit, ut nec audire, nec dicere veritatem audeant, cum aliquid inde periculi sibi autumant imminere.

Tu itaque Dominum rogabis, ut ex tuo corde vanum tam audiendae, quam dicendae veritatis metum auferat prorsus et eliminet, postquam illud fuerit igressus. [f.115r]

3. “Venit ad Iesum nocte” [ibid.].

Duplicem scilicet habuit tum Nicodemus noctem: naturalem et mysticam, sed hanc priore graviorem. Discussit tamen illius animi tenebras “Lux,” [“] quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum[”] [Io 1, 9].

Precaberis et tu Lumen hanc, ut ab oculis animae tuae noctem in sacra synaxi amoveat et quamcunque caligantis intellectus nubem dissipet. Precaberis inquam cum Rege vate: “Illumina,” Domine, “oculos meos, ne unquam obdormiam in nocte^a: ne quando dicat inimicus meus: praevalui adversus eum” [Ps 12, 45].

^a “morte” (BSV)

Sed vitam etiam meliorem a Domino Vitae opportunissima occasione petes; cum scilicet Inventionis eius sancti Ligni dies celebratur, in [“]quo mors mortua tunc est, quando mortua vita fuit”³⁹.

Quod ut facilius impetres, sic Iesum olim pro te crucifixum in sanctissima Eucharistia manentem salutabis:

Salve salutaris Victima, pro me et omni humano genere in patibulo crucis aeterno Patri oblata: salve, gloriose Pelicane, Iesu mi, pullos tuos, filios Adae mortuos proprio sanguine suscitans.

Veni, veni dilecte mi: pasce languentem animam corpore, sicientem refice cruore et ablue: utrumque mihi in salutem, remissionem, emendationem, et aeternam amicitiam propina”.

³⁹ Cf. Antiphona I ad Psalmum 109, Ad II Vesperas in festo Exaltationis Sanctae Crucis: “O magnum pietatis opus! Mors mortua tunc est, quando hoc in linga mortua vita fuit: “ *Liturgia Horarum* IV, 1129.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Nisi quis renatus fuerit" [Io 3, 3].

Quod Servator Nicodemo dixit, hoc tibi dictum, anima mea, existima. Oportet enim te iterum renasci. At quomodo? si iam sacri Baptismatis fonte lota es? Ita intellige. Dominus per Baptismum renasciturum esse Nicodemum asserit et alios mortales sic iterum renasci debuisse. Quia post legem naturae vivere illos volebat secundum legem gratiae, cui, nonnisi per fidem et Baptismum eos subici oportebat. Adhuc^a contractae animi maculae per hoc etiam lavacrum, ac praesertim culpa originalis, tolluntur in adultis ita, ut omnino renascantur. Debuit ergo hoc modo Nicodemus et alii renasci, si perennis vitae domicilium ingredi voluissent.

^a in ms. ignotum verbum "Adhaec" ita hypothetice mutatur

Sed tu, anima mea aliter iam regeneraberis. Ad fontem alium, quo naevos omnes abluas, confugies: ad fontem inquam lachrymarum. Oportet iterum terenasci, si velis [f.115v] intrare in gloriam Dei, sed per sacramentum Poenitentiae, non Baptismi. Passa es naufragium virtutum? arripe secundam tabulam, per quam et sanctas opes assequi et salutem perditam invenire poteris. Renascere in spiritu humilitatis et contriti cordis fluentis, et Deus te non despiciet: dabit veniam, impertiet gratiam, gloria non excludet.

1. "In^b aqua et Spiritu Sancto" (Io 3[, 5]).

^b "ex" (BSV)

En optimum curandi capitalia duo vitia modum! Iracundia namque praevalet in homine aquae elemento conficitur; hinc iracundi vocantur lymphatici^c, quasi nimis aquis obruti extra litus rationis exundent similesque mari inquieto ac tempestatibus commoto sint.

^c "qui aquam timent; pro furiosis (iracundis ?) habentur, quia hoc morbo correpti huc atque illuc discurrunt (ita sec. SLL et FLL, s.v. "lyphaticus").

Luxuria non solum ab igne generatur, sed ignis est ipsa: Unde recte quidam huic remedium praescribens cecinit: “Subtrahe ligna foco”⁴⁰, focum appellans luxuriam. Quoniam vero contraria contrariis curantur, renascere tu in aqua et Spiritu Sancto, qui in linguis igneis super Apostolos descendit deleque oculorum fonte, quidquid per ignem peccasti; supple charitatis igne quidquid per abundantiam aquae lymphaticus admisisti. Utrumque a Domino apud te diversante expostula. Accendi in visceribus meis, o Iesu, flammam verae charitatis, et hac obrue lymphas iracundiae ac furoris.

Excute vero salutare undas e dura cordis mei petra, o Moyses mirifice, virga poenitentiae timorisque tui eam concutiens^a; ut emittat fontem copiosum, quo incendia vesanae libidinis extinguantur.

^a in ms. verbis “concutiens” correctum est in “concutia”, sine tamen evidenti ratione et erronee; propterea lectio prior hic resumpta est.

3. “Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo, si dixerò caelestia, credetis?”

Non est persuasus Nicodemus de renascendo homine, quamvis solida et clarissima caelestis Magistri ratione; sed nondum intelligens tantum mysterium inquit: “Quomodo possunt haec fieri?” [Io 3, 9]. Cuius incredulitatem, an inscitiam Dominus advertens recte exprobat: “Tu es magister in Israel et haec ignoras?” [Io 3, 10].

Cave tu, ne tibi dicatur: tu vestem religiosam geris et ignoras, quid sit esse religiosum, quid sit obedire, quid sit castimoniae, paupertati, [f.116r] humilitati, mortificationi sensuum studere? Cupis tamen interea arcana caeli scrutari, profunda mysteria Dei scire, abundantia caelestium deliciarum potiri ac perfrui. At quomodo haec fieri queant, si cum ad terrena despicienda et calcanda quoquomodo stimularis, non credis, non pares?

⁴⁰ Probabiliter est allegatio e quodam opera alicuius poetae antiquitatis.

In Festo Sancti Stanislai Episcopi et Martyris Patroni Poloniae

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Ego sum pastor bonus” (Io 10[, 11]).

Sicut Redemptor noster imitandum sese Pastoribus proposuit universis, ita tu hodiernum Sanctum Episcopum et Martyrem tibi assume imitandum. Invenies in Episcopo, quod imiteris; in[v]enies in Martyre quod sequaris; invenies in utroque admiranda quae stupeas, et praedices. Imitaberis ergo Episcopum in vigilando, docendo, gubernando, proximis succurrendo, humilitatem, modestiam, zelum, religionem aliasque virtutum exercendo.

Sequeris Martyrem in patiendo, perseverando, fortitudinem, constantiam, charitatem idque genus Martyris proprias dotes amplectendo, ut secure possis dicere: “Ego sumpastor bonus”, non tam ovium Christi, quam sensuum meorum; non tam gregem pascendo, quam Pastorem bonum imitando.

“Bonus pastor ^adat animam suam^a pro ovibus suis” [ibid.].

^{a-a} “*animam sumam dat*” (BSV)

Considera haud aliquid magis divinae maiestati arridere, quam erga proximum charitatem: qua fit, ut omnia incommoda, linguas, manus etiam amore proximi perferamus. Sicut enim maxima virtus Christi fuit haec, quod ex amore nostri mortem in Cruce voluerit obivisse, sic nullus in nobis erit praestantior virtutis actus, quam aliquid proximi causa tolerare. “Maiorem,” inquit aeternum Verbum, Verbum, “charitatem^b nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis” [Io 15, 13].

^b “*hac diletionem*” (BSV)

O si tu ponas eampro inimicis, qui utique proximi tui sunt; si effundas illam in conspectu divinae Maiestatis nunc pro iis supplicando. [f.116v]

3. "Bonus pastor" [ibid.].

Omne boni Pastoris officium divus Stanislaus executus est. Reficiebat oves proprias divini verbi pabulo cum ipse id^c concio ne semper diceret. Visitabat saepius caulas, cum totam diaecesim dpedes ^dpedes obiret^{d/s}: Curabat sedulo morbum gregis nunc exhortationibus faciendis, nunc sacramentis administrandis remedia ulcerosae conscientiae suppeditando. Quas deinde oves adeo infectas videbat, ut omnino nullis medicamentis curari possent metuereturque, ne totum gregem inficerent, has sollerter adeo pellebat ex ovili Christi, ut etiam Regem totum ovile corruptentem inde veritus non fuerit amovisse.

^c loco "ad", quod est erronea correctio in ms. ^{d-d} mulius esset dicere: "pedibus obiret" (ita sec. SLL, s.v. "obeo")

Denique quod ultimum restabat optimi pastoris etiam animam posuit pro ovibus suis, cum sese lupo rapacissimo pro veritate et Iustitia animosus obiecisset.

O quot et quantaes dotes in uno pastore! laudatu dignissimae, imitatu non difficillimae.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Ego sum Pastor bonus" [ibid.].

Considera, quod recte se bonum Pastorem Salvator noster appellet, qui te hodierna die tam opimo pabulo corporis, et sanguinis sui refecerit; Ingenti laborabas fame, deficiebant te vires, languebas, et ad nullum prorsus exercitium spirituale fueras aptus; sed ille te mensae suae adhibens, corroboravit sacro cibo potuque; et sicut olim Eliam subcinericio⁴¹, ita te pane Angelico refectum in pedes erexit, ut longam tibi restantem viam perfectionis suaviter, fortiter, perseveranter decurras. Exposcebat olim Iacob a Labano mercedem procura in alendo pascendoque illius grege suscepta.⁴²

Tu, quid optimo Pastori Iesu dabis animae tuae pro cura? Te.

⁴¹ Cf. 1 Reg 19, 58.

⁴² Cf. Gen 30, 25-43.

2. “Dat animam suam pro ovibus” [ibid.].

Expende, quomodo te sentires obligatum esse illi imperatori, qui [f.117r] te mensae propriae adhibitum lautissime tractaret, tractatum donis copiosissimis cumularet, cumlatum in regia rheda suo comitatum satellitio ad tuum vile tugurium deduceret: maximum hunc favorem interpretareris. Atqui hoc tibi caelestis Imperator hodie beneficii exhibuit, ad mensam te caelestem invitavit, caelestibus ferculi saluit, magnis muneribus ornavit gratiarum.

Denique loco rhedae amoris tibi pennas adstruens te in cubiculum tuum deduxit manetque tecum, conversatus tecum, deliciis fruiturus esse cupit semper tecum. O favorem! quibus vicissim tractabis hunc hospitem? Appone cor illi tuum.

3. “Cognosco oves^a meas” [Io 10, 14].

^a *om.* “*oves*” (BSV)

Cogito veram esse notam, insigneque ovium Christi **obedientiam**. Dicit enim: “Cognosco oves meas, et cognoscunt me meae” [ibid.], et “vocem meam audiunt” [Io 10, 3. 27]. Quasi dicat: illae sunt verae oves meae, quae parent vocibus meis. Animae rebelles, contumaces, iugum contemnentes, propriam sequentes voluntatem, non sunt oves meae. Quae “vocem meam audiunt”, ill[a]e oves meae sunt.

Ita prorsus est: de grege Christi non est, qui Christo, qui Vicariis Christi, hoc est Superioribus qualibuscunque, non obsecundat. Saul non paruit voci prophetae, aut potius divinae voci per Samuelem loquenti, ideo reprobatus est⁴³, videturque proscriptus aeternum esse ex ovili Dei.

O quaecunque sanctitatis habes indicia! quaecunque bona opera agis, cogita, non ideo te esse ovem Christi verumque illius insigne gestare, nisi obediens sis, nisi vocem eius per quemcunque tibi intimatam audias, exequaris.

⁴³ Cf. 1 Reg 15, 1-28.

In Apparitione Sancti Michaelis Archangeli

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Nisi [...] efficiamini sicut parvuli, non intrabitis^a regnum caelorum” (Mt 18[3]).

^a *add. “in” (BSV)*

Quid est, anima mea, quod Magistra Veritas discipulos adhortetur, ut parvuli fiant? An, quod stricta sit ianua caelestis, hinc nisi ea parvuli ingredi possint? Ita sane. Si quis enim claves in aliqua camera, cui strictissima sit fenestra occludat, parvulum quaerit puerum [f.117v] et intromittit ad reserandum. Ita caelestem ianuam, quam Servator ipse strictam testatur esse⁴⁴, nonsi parvuli ingredi possunt.

Quare, o anima mea! deponenda tibi e vestigio est, si quam habes crassitudinem, puta vanae gloriae, iactantiae, fastus, quibus inflati nullo modo et caelicam illam angustam portam et coarctatam perfectionis viam ingredi queunt. Pete simul ab illo caelorum Architecto, ut tibi aliam formam praesenti in Communionem adaptet, atque te per humilitatis ac obedientiae virtutem attenuet ita, ut nullo negotio arctam regiae supernae ianuam subintres.

2. “Sicut parvuli” [ibid.].

Considera parvulorum esse proprium, quod candida simplicitate polleant: cuivis credant, omnibus confidant, nemini quidquam mali cogitent aut velint, maioribus obsequantur, nulli scandalum praebeant, differentiam inter bonum et malum non sciant, quia de ligno scientiae boni et mali non comedunt, id est, non peccant; quod denique verbera sibi a Parentibus inflictis cum gratiarum actione suscipiant et nec verbo, nec facto homines, aut Deum laedant.

Te igitur oportere, simplicem, fidelem, pacificum, obedientem, perfectum, innocentem, patientem, mansuetumque esse, si caelestem Paradisum cupias intrare.

⁴⁴ Cf. Mt 7, 13-14; Lc 13, 24.

3. “Quia angeli eorum [...] vident faciem patris mei, qui in caelis est” [Mt 18, 10].

O bonum et clementem Dominum, qui Infantiam sic extulit, ita collaudavit! o felicem infantiam, quae talem meruit habere Patrum et Praeconem! Nimirum scire debes, illis semper Deum patrocinari, qui se vel propter simplicitatem nesciunt defendere, vel propter innocentiam nolunt. Quodsi angelos parvulorum semper in caelis videre faciem Patris caelestis attestatur Dominus, cogita, quam graviter delinquant, qui parvulis scandalo sunt; quam vero multum mereantur, qui illos virtutibus, probis moribus, pietate cum literis coniuncta solent imbuere; quandoquidem Angeli illorum utrumque repraesentant aeterno Patri, tam scandala, quam bona exempla; simul malam, simul bonam instructionem. Roga tu Dominum, ut per Principis Archangelorum intercessionem gratiam tibi parvulos aedificandi conferat simulque te parvulum efficiat.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Vae! mundo a scandalis!” [Mt 18, 7].

Perpende, quae hic Dominus scandala recenset, vel potius inquit: illa nimirum, quibus alios scandalizamus, quae tam occulte aliquando nobis inhaerent, ut licet per ea sint plurimi scandalizati, nobis tamen ignota sint. Ex quo similes insensibili terrae sumus, quae clavos infixos sibi spinasque insitas occultat, ignorans multos his [f.118r] vulnerari sauciosque reddi.

Alterius generis scandala sunt, quae nobis immanendo nobismetipsis sunt noxia, sicut lapides agris, quorum evellendorum nos Salvator admonens: “Si oculus”, inquit, “tuus scandalizat te, erue eum, et proiice abs te”. Nam “bonum tibi est cum uno oculo in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis” (Mt 18[9]).

2. “Quis putas, maior est in regno caelorum?” [Mt 18, 1].

Adverte, quaeso confidentiam Apostolorum, qua factum est, ut Magistrum suum de tam sublimi atque prorsus ardua re interrogarent. Poteras et tu hac fretus vel simili fiducia in sacra mensa ab

eodem petere Domino: non quo loco te sit in Regno suo locaturus, sed qui maxime defectus ei displicent in te?

Quod si tam prudenter audax non fuisti, nihilominus scito, superbiam displicere summe Deo ceteris prae defectibus et saluti tuae summopere obstare eandem. Quandoquidem divina vox et edictum est, nonnisi humiles instar parvulorum caelos intrare.

3. “Ne contemnatis unum ex [...] pusillis” [Mt 18, 10].

Considera, nunquam te habere iustam causam quempiam contemnendi, tametsi ineptissimus sit. Quamvis enim habeas ipse talenta multa, numquid haec tua sunt? num per datorem a te recipi quovis momento non possunt? Saepe fit ut effuso e vasis vino aqua ad eadem infundatur.

Si igitur vasa gloriari non possunt quod praestantissimum vinum ad momentum contineant, paulo post faeces comprehensura; quomodo tu iactaberis et alium contemnes, quod [tu] multis, ille nullis Dei donis affluat? Siquidem bona tibi recepta illi mox conferri possunt.

Vasa sumus; liquor talentorum ac virtutum quem continemus, aut mutari in faeces vitiorum potest, aut effundi Numinis ad arbitrium. Nullis ergo bonis extollamur, nullum aspernemur ex pusillis.

In Festo Ascensionis Domini

Ante Sanctissimam Communionem

1. “^a Apparuit illis [...] ^a Iesus^b” (Mc 16[, 14]).

^{a-a} “*illis [...] apparuit*” (BSV) ^b *om.* “*Iesus*” (BSV)

Considera saepius a Resurrectione sua Christum Iesum discipulis apparuisse, tum ut rudes adhuc et imperfectos in fide perficeret, atque confirmaret, tum ut eos visionibus et alloquiis suavissimis ad multa suo pro nomine patianda animaret.

Neque tibi alia de causa tam frequenter sanctum convivium instruit [f.118v] seque tibi divinissimo prorsus modo communicat,

nisi ut excusso veteri fermento malitiae perfectior in quaque virtute existas et constanti animo quaevis adversa tibi obvenientia perferas: quia per ignem et aquam transitur ad refrigerium⁴⁵.

2. “Exprobravit incredulitatem eorum” [ibid.].

Sicut Praeceptor discipulum, Superior inferiorem merito arguit, quando non videt ab eo fieri illa, quae ipsi saepius inculcavit, ita merito Dominus Apostolos reprehendit, quod cum toties eum post Resurrectionem vidissent, non parvo tempore cum eo ante obitum fuissent conversati, viderent miracula quae fuit operatus, audirent verba, quibus indicavit a mortuis se rediturum fuisse, templumque sui corporis a Iudaeis dissolutum triduo restauraturum, nihilominus non credebant eis, qui eum surrexisse renunciabant.

O quam te quoque Salvator in hodierna Communione iuste corripiat! quod cum tantum gratiae, luminis, favorum ab eo receperis; cum tot annorum spatio conversationis illuminationisque causa eum accedas; cum tibi praemia bonorum, poenae malorum non sint ignotae; cum tot illius miracula vel legeris vel spectaris; cum graves, quibus se puniturum imperfectos protestatus est, minas audiveris et habeas exploratas, nihilosecius tepidior es omnibus iis, qui vel hodie primum ad Deum sunt conversi; nec te infernalium tormentorum pavor, nec caelestis amor gloriae stertentem in sordido vitiorum, passionum, imperfectionum fimo valet excitare.

Time, ne iam non exprobretur tua incredulitas, sed puniatur.

3. “Et duritiam cordis” [ibid.].

O anima mea! quid audis? cum discipuli capto Iesu fugam rape rent, nihil audiverunt exprobrationis; cum vero is ad gloriam non passionem festinat, exprobrat incredulitatem eorum, arguit cordis duritiam. Nimirum habebas tum, Iesu optime, respectum fragilitatis, credo, ac pusillanimitatis, cum fugerent invisam, et insperatam tragaediam. At nunc pati non potes duritiam, cum visis non credunt.

Ah! quomodo, Salvator mi, meam perfers et perferes, aut quomodo perferebas? cum, licet scirem te peccato infensissimum,

⁴⁵ Cf. Ps 65, 12.

tamen innumera, turpissima, gravissima patrabam; licet viderem, cognoscerem, legerem, audirem, propter leviora suppliciiis alios addictos aeternis; [f.119r] tamen quasi dormiens et tanquam crapulatus a vino sceleribus e meis non expergiscebar, nec redibam ad te vocatus, illectus, territus? Insuper tua misericordia viam probitatis ingressus, quoties erravi? quoties deviavi? quam stulte! quam turpiter! quam pertinaciter! quam duriter! O duritiam cordis mei! quam cum mihi mea, te stimulante, conscientia exprobrat, confundor et expavesco magnum mihi timorem generantibus peccatis meis. Sed quid tandem cum duro facies?

O Bonitas, o mansuetudo! Agnus immaculatus es, o Iesu! Agnus es ad occisionem sine querimonia ductus; igitur (quod spero, quod confido, quod supplex humilisque peto) auferes duritiam cordis mei, cum illud in hac sancta, admirabili, amore et clementia plena Communionem corpore tuo sanctissimo nutries et refocillabis sanguine. Et sicut durus adamas non nisi haedino sanguine rumpitur⁴⁶, sic tu, agnelle Dei mystice, cruore tuo meum cor aspergens emollies, duritiamque ipsius confringes.

Age hoc, Iesu mi, ne mihi duritiam meam in aeternum conscientia mea exprobrat: ne mihi dicat: quod noluerim emendare, cum tempus habuerim. Ac licet indignum me censeam ulla tua gratia tanquam peccator; tu dignus es eam mihi conferre tanquam Salvator. Spero igitur gratiam, spero salutem; quia te, Domine, sumere desidero, qui gratia, et salus es; ille inquam es, qui discipulorum duritiam exprobrasti, illos tamen in Regnis caelestibus collocasti.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Euntes in mundum universum praedicate Evangelium" [Mc 15, 16].

Considera, quam bono, quam pio servis Domino; qui postquam defectus arguit, modum eos compensandi protinus ostendit. Ecce enim Apostolorum incredulitatem, et duritiam cordis increpabat,

⁴⁶ "Adamantem, infragilem omni cetera vi, sanguine hircino rumpente" (FLL, s.v. *Adamas*). Cf. etiam: SLL, s.v. *Adamas*: "lapis ... durissimus credatur, et nulla vi domabilis ..., hircorum calido sanguine dissolvitur".

quid deinde dicit? “Euntes”, inquit, “in mundum universum praedicate Evangelium omni creaturae”. Quasi dicat: peccastis incredulitate; compensate fide peccatum vestrum, toti orbi me meamque doctrinam salutarem praedicando. Deliquistis duritia cordis; ite iam corda mortalium resolvite et malleo Evangelii duritiam eorum confringite. Hoc est, hoc vitium corripere et mox remedium suggerere: hoc est morbum palpare et pharmacum statim applicare.

Sic tu tecum, sic procede cum aliis, ut cum tuas vel alienas imperfectiones deprehendis, et reprehendis, illico modum eas tollendi ac recompensandi virtutibus solidis ostendas et adhibeas. Imitare hac in parte Christum Dominum; imitare bonos medicos: qui gratis demonstrarent infirmitatem, nisi simul praeberent medicinam infirmanti. [f.119v]

2. “Qui vero non crediderit, condemnabitur” [Mc 16, 16].

Felicem te! qui caeli, terraeque Dominum hac hora apud te detines. Felicem te tali hospite! felicem tali Domino! Sed quae te res huius felicitatis effecit compotem? Sola fides. “Beati”, (inquit tuus sanctissimus Hospes) “qui non viderunt, et crediderunt” [Io 20, 29].

Quia credidisti, Deum esse, quem oculis non inspexisti, fides haec tefelicem reddidit. Verum hanc cum ab ipso Numine habeas, quas ipsi dignas grates persolves, praesertim audiens fore dammandos qui “non crediderint”? Profecto aliter hoc Divinum beneficium concinnius non poteris rependere, quam si vel oraveris pro infidelibus, ut illuminentur; vel operam tuam aliquam ad illorum conversionem attuleris. Sicut ille fecit, qui ex publicano factus Apostolus, publicanos gratia conversionis Christo praesentabat, ut hoc pacto suae donum vocationis compensaret, optans aliis, quod sibi fuisse intellexit salutare.

3. “Praedicate Evangelium omni creaturae” [Mc 16, 15].

Quantus erga universum genus humanum Filii Dei affectus! neminem, quamvis vilissimum et nequissimum a caelesti patria vult excludere, cum eis, quos apostolica nobilitaverat dignitate, mandavit, ut omni praedicarent Evangelium creaturae: tam re-

gibus, quam civibus; tam dynastis, quam subditis; tam dominis, quam servis; divitibus una et pauperibus; senibus et simul pueris; omnibus sane mortalibus, omnibus. Unde conice tu, quantum patrares nefas, si data occasione praeponeres magnates plebeiis et pauperes locupletibus in administrando salutis negotio! quantum ab hac doctrina caelestis aberrares Magistri, si tantummodo nobiles exedras appeteres ostentationis gratia, vitares humiliores propter contemptum; et si non aequo animo parvis atque magnis inservires!

Decet equidem nos, pro religiosa, qua sumus pares Apostolis, vocatione saltem hoc Deo praestare gratitudinis, ut nullam ipsius creaturam contemptu afficiamus et salutaribus, quantum in nobis est positum, negligamus informare praeceptis, et auxiliis instruere.

In Festo Corporis Christi

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Ecce vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consum[m]ationem saeculi” (Mt 28[, 20]).

Considera, nullum mnemosynon gratius, dulcius praestantiusque nobis a Redemptore in caelos abeunte relinqui potuisse, quam verissimum suum corpus pro salute nostra passum et terebratum. [f.120r]

Atque sicut in caelo praeter Deum nihil est carius et maius, ita hic in mundo praeter hunc^a praeciosissimum thesaurum in quo Deus homo inclusus latet nihil est dignius, et excellentius.

^a “in ms. erronee: “hanc” (“thesaurus” est verbum generis masculini)

Gloriatur Ecclesia tryumphans beatifica Sanctissimae Triados visione; gloriatur etiam militans donorum Dei, quae^b ex hoc thesauro sanctissimi corporis depromit abunde, participatione. Inde quippe charitas perfecta sumitur, inde patientia reportatur, inde spes roboratur, inde fides elucescit, inde mansuetudo, humilitas, obedientia caeteraeque propriae christianorum virtutes hauriun-

tur. Ex hoc thesauro peccatorum venia, poenarum indulgentia, vitae emendatio, mentis illuminatio, animae salus accipitur. Et quia nunquam deficit, ad consum[m]ationem saeculi nobiscum futurus est. O hoc solo felicissimam Dei veram Ecclesiam! I, tu, nunc et quidquid animo tuo libuerit ex hoc thesauro deprome.

^b *“in ms. erronee: ”quos” (“dona” est verbum generis neutri, non masculini)*

2. “Probet autem seipsum homo” (1 Cor 11[, 28]).

Expende, praeparationem ad sanctissimam Communionem rem non solum utilem esse, verum de praecepto necessariam idque multis de causis:

a. Quod sanctissima Communio sit caeleste convivium; atqui convivium adituri quomodo se non parant?

b. Quod ibi sit in Eucharistia sacra verus Deus et Homo; quodsi reges non temere adeundi, multo magis Deus.

c. Quod sanctissimum corpus Christi sit quaedam medicina animarum; sed sumpturis medicinam opus est bona praeparatione.

d. Quod idem sit cibus delicatissimus, in quo si quis velit caelestem gustum experiri, mente recollecta sumat illum necesse est.

e. Quod licet hic “panis” sit “vitae”, non omnes tamen eo [possunt ?] vivificari, si non praeparato animo illo vescantur.

f. Quod omne divinum opus magna consideratione et animi praeparatione sit aggrediendum; quid vero sumptione divini corporis divinius?

Ergo temere sacram non accede mensam; cogita quis, quem et cur sumpturus cibum sis.

3. “Accipite, et manducate” (1 Cor 11[, 24]).

O amorem! o affectum! o liberalitatem, qua nobis, Iesu, corpus tuum dispensas! Ne miseri mortales nostrae vilitatis conscii vereamur tuae divinitatis participes fieri, ultro nos invitas. Ne viri pollutis labiis trepidemus sanctissimum epulum delibare, ultro animas. Ne maiestate deterriti dubitemus angelorum panem manducare, “Accipite,” inquis, “et manducate”. Quoque maius amoris et

liberalitatis est argumentum, ut nullum a sacra tua mensa excludas, omnibus dicitis: “Accipite”.

Victus igitur tanta benevolentia et affectu invitantis, [f.120v] etsi [“]vir pollutus labiis ego sum [”] [Is 6, 5], aperio tamen tibi Deus optime os et cor meum, fiat mihi secundum verbum tuum.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Caro ^a mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus” (Io 6[, 56]).

^a *add. “enim” (BSV)*

Bene Salvator verum esse cibum corpus suum et verum potum sanguinem suum affirmat. Sicut enim corporales cibi nutriunt corpus, et si ei subtrahantur, maceratur, ita Iesu Christi caro nutrit animas nostras; qua si non reficiantur saepius, languent, deficiunt, extenuantur. O vere verus hic animae cibus est! qui eam vivificat, sustentat, et praeservat a morte! Vere potus ille verus est, qui non solum habet extinguendae malarum rerum sitis vim, sed etiam abluendarum macularum, si quae a sacro tribunali confessionis abeunti animae per oblivionem adhererint vel negligentiam.

O Servator mi! quid retribuam tibi pro mensa hac lautissima, pro convivio hoc exquisitissimo? Gratias infinitas ago tibi simulque precor humiliter, ut aeternitatis ingressurus viam hoc merear refici, armari sustentarique cibo et potu verissimo, saluberrimo, sanctissimo.

2. “Qui manducat meam carnem [...] habet vitam aeternam” (Io 6[, 55]).

Considera longe salubriorem^a caelestem hunc cibum esse manna illo, quod Hebraeis in eremo caelitus datum fuit: quippe Rex psaltes historiam illam retexens: “Manducaverunt”, inquit, patres nostri manna, “et saturati sunt nimis” etc. Sed “adhuc escae eorum erant in ore ipsorum et ira Dei ascendit super eos. Et occidit pingues eorum, et electos Israel impedivit” [Ps 77, 29. 30-31].

^a *in ms. erronee, secundum cnotextum, datur hic superlativus: “saluberrimum”*

Non hic effectus est divini corporis; manna novi testamenti vitam confert se manducantibus, non mortem; salutem, non exitium; caelum non gehennam. Prorumpere tu hic in amoris actus et gratitudinis, perpendens, quod licet Hebraeos Deus prae caeteris gentibus elegisset atque dilexisset, non tamen illos tam salutari caelesti refocillabat cibo, quam christianos.

3. “Qui manducant ^b indigne^c, iudicium sibi manducant^d” (1 Cor 11[, 29]).

^b *add. “enim” (BSV)* ^c *“manducat” (BSV)* ^d *“manducat (BSV)*

Expende, quod, quamvis Servator vitam suum corpus et sanguinem sumentibus promiserit, nihilominus iudicium suum incururos, qui sanctissimum Eucharistiae sacramentum (sicuti alia) tractaverint indigne, per Doctorem Gentium inculcavit. Nimirum dare vitam communicantibus illius bonitatis est; [f.121r] sed eligere mortem, et interire, malitiae communicantium indigne adscribendum. Videmur hic illi similes aegroto, qui pharmaca salubria vertit in venenum, cum non sumit eo modo, quo debet: ita, licet vitam omnino certissimam habeat caro Christi, tamen eam indigne manducantes, vel statim a sacra mensa ad prophanam ingluviem vitiorum revertentes, iudicii fiunt et mortis rei. Conare, tu, ne te ad vana protinus post Communionem sacram convertens saluberrimam medicinam in dirissimum convertas aconitum. Sed simul hic exores Iesum, te ut ab indigna sui susceptione dignetur praeservare.

In Nativitate Sancti Ioannis Baptistae

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Exaudita est deprecatio tua” (Lc 1[, 13]).

Considera, plurimos conqueri, quod eorum non exaudiantur orationes: verum inexaudita orationis in homine, non in Deo, causa reposita est. Nec alia causa, quam peccatum mortiferum, quam iniquitas. Deus enim peccatores non exaudit: puta obsti-

natos in impenitentia. Hinc adverte, quanta nobis opus est iustitia, ut orantes exaudiamur. Vox quippe iusti precantis penetrat nubes⁴⁷. Atqui hanc iustitiam in hoc sitam esse puta, ut sine peccato sis graviore, in gratia Dei existas: sicut fuisse divi Ioannis Parentes constat. “Erant autem iusti” [Lc 1, 6]. Si enim ab amico irato nihil impetraveris multo minus ab offenso Deo.

Stude ergo te conservare in gratia, ut orationes tuae semper exaudiantur.

2. “Vinum, et siceram non bibet” (Lc 1[, 15]).

Expende, quomodo Deus electurus in magnum praeconem filium Zachariae, futuram ipsius temperantiam et abstinenciam praedicat. Unde tu collige: neminem sine hac verum divini verbi posse fieri oratorem.

Siquidem munus hoc requirit sapientiam, sapientia vero sine abstinencia non potest comparari. Quod si concionatoris proprium est, ut homines a vitiis ad virtutes pertrahat, ostendere prius id exemplo vitae suae debet, quod praedicaturus est verbo linguae. Melius quippe facta quam dicta docent, magis movent.

Unde hac docendi suos discipulos methodo caelestis usus Magister: “Exemplum”, inquit, “dedi vobis, ut quemadmodum ego feci^a, ita et vos faciatis” [Io 13, 15]. [f.121v]

^a *add.* “vobis” (BSV)

3. “Multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum” [Lc 1, 16].

Expende fatue illos agere, et nondum vere illuminatos esse, qui amorem et zelum convertendi peccatores et a via perfectionis aberrantes vel flocci aestimant, vel non habent. Cum hoc opus sit inter prima praestantissimum, utpote, in quo tam Dei quam proximi charitas a qua tota perfectio pendet, continetur. Illos vero vere Christo Domino in salute animarum cooperari, qui perditos in semitam revocant aeternae vitae.

⁴⁷ Cf. Eccli 35, 21.

Christus enim non alio fine humanam assumpsit carnem, nisi ut salvum faceret, quod perierat. Hinc poenitens Rex iratum Numen placare sibi volens, non aliud adhibet medium, quam peccatores convertendi propositum. “Docebo”, ait, “iniquos vias tuas: et impii ad te convertentur” [Ps 50, 15].

Excita in te atque in dies augeri cura, hoc perfectissimum lapsum convertendi desiderium, quod dum intendis, ipse prius ex toto corde ad Dominum convertaris.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Eris tacens, et non poteris loqui usque in diem, quo haec fiant” [Lc 1, 20].

Considera, quam vehementer incredulitas, haesitatio dubitatioque in rebus divinis Deo displiceat, quandoquidem propterea Zachariam puniens. Usus ipsi linguae ademit, quod Angelicis verbis, non aequae ac debuit crediderit.

Proinde tibi in rebus fidei minime haesitandum esse persuade; quin etiam in mandatis maiorum exequendis discursum mentis omnem vita, sed ea simplici fide excipe, simplici adimple obedientia.

2. “Et ipse praecedet ante ipsum^a” (Lc 1[, 17]).

^a “illum” (BSV)

Considera, quod quemadmodum mareschalli reges anteire soleant, ut amota turba, venientibus iter apertum sit, ita Divus hic anteambulo Christi mareschalli munus obivit, ut immortalis Regi ad mortales venturo sterneret viam. Unde se Vocem clamantis in deserto appellavit⁴⁸: “Parate viam Domini, rectas facite semitas eius” [Lc 3, 4].

Tu illos instinctus, qui te ad rigorem vitae, ad poenitentiam, ad strictiorem perfectionis viam provocant, Mareschallos esse venturae in te divinae gratiae iudica illisque omnino pare. [f.122r]

⁴⁸ Cf. Io 1, 23.

3. "Et audierunt vicini et cognati eius, quia magnificavit Deus^b misericordiam suam cum illa, et congratulabantur ei" (Lc 1[, 58]).

^b "*Dominus*" (BSV)

Considera concursum amicorum, familiarium vicinorumque ad Elisabetham: laetitiam eorundem, applausus, gratulationesque cognatae, amicae ac vicinae suae factas, ideo quod sterilis peperisset.

Ah! quando tu fratres tuos vicinosque, proximos ac denique sanctos caelites pari gaudio recreabis? Ah! quando pulsa sterilitate paries? quando virtutum constanti exercitio, bonorum operum frequentia, copiosa mortificationis ubertate, quasi quodam non sterilis animi faetu solatium communitati caelestique curiae afferes? Vae! si sterilis esse nunquam desinas! vae! si non parias!

In Festo Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Quem dicunt homines esse Filium hominis?" (Mt 16[, 13]).

Considera, Dominum non fuisse patre homine, sed Deo natum; tamen existimatum fuisse Filium hominis, filium Ioseph⁴⁹. Sic scilicet humanus intellectus caligat, ut quae divina sunt humana putet esse. Verum Petrus caeteris illuminatior erroneam sustulit de Iesu opinionem, quando illum vivi Dei Filium esse asseruit; pro qua confessione principatum Ecclesiae consecutus est.⁵⁰

Te quoque decet simili cum fide sacram accedere mensam et sub specie panis latentem Christum, verum Deum et Hominem profiteri. Quantum nimirum eo fidei afferes, tantum inde munerum relaturus es.

2. "Quia caro, et sanguis non revelavit tibi" [Mt 16, 17].

Considera ineptos esse ad percipienda caelestia, qui in carne et sanguine volutantur resque divinas non tam diligenti concipi stu-

⁴⁹ Cf. Lc 3, 23; Io 6, 42.

⁵⁰ Cf. Mt 16, 16-19.

dio, quam ferventi mortificatione. Hinc sapiens: “In malevolam”, inquit, “animam non introibit ^aspiritus sapientiae^a, nec habitabit in corpore subdito peccatis” [Sap 1,4]. Quemadmodum igitur amen-tis est terrenam caelesti praeponere scientiae, ita minime prudentis appetere misteriorum Dei cognitionem, neque tamen propter eam assequendam studere mortification.

^{a-a} “*sapientia*” (BSV)

Cum primo Apostolorum Principi deitatem Christi non caro et sanguis revelavit, alter, ut assequatur caelestia: “Castigo,” ait, “corpus meum, et in servitum redigo” [1 Cor 9, 27]. [f.122v]

3. “Tu es Christus, Filius Dei vivi” [Mt 16, 16].

Considera, divi Petri constantiam, qua Christum Dominum profitetur esse Filium Dei vivi, cum illum adversarii filium appellarent fabri⁵¹ et in principe daemoniorum Belzebub eiicere daemonia affirmarent.⁵² Videlicet hinc docemur, non esse nobis unquam, etiam cum temporalis vitae periculo, a veritate recedendam; neque timide honorem gloriamque Dei promovendam. Quod enim de dilectione Dei cecinit Salomon⁵³: “Fortis est ut mors dilectio” [Cant 8, 6], hoc de confessione eiusdem sentiendum: nimirum eam debere esse fortem adeo, ut ne morte quidem ab ea deterreamur.

Quodsi tum maxime Deum homo confitetur, cum gloriam illius curat mandataque implet, vide, quanta tibi in his adhibenda constantia est. Quanquam poteris hunc fortissimum divinae confessionis actum exercere, si Iesu Christi veniens hodie inmisterio plenum aspectum cum affectu exclamaveris: “Tu es Christus Filius Dei vivi”.

⁵¹ Cf. Mt 13, 55.

⁵² Cf. Mt 9, 34; 12, 24.

⁵³ “O autorze *Pieśni nad pieśniami* [Pnp] nic nie wiemy. Autorstwo Salomona dziś już nie ma zwolenników” (BT, 746: introductio ad Pnp).

Post Sanctissimam Communionem

1. “Tibi dabo claves regni caelorum” [Mt 16, 19].

Considera, magnae fuisse Dei providentiae, sapientiaeque, quod peccatorem Petrum, a quo fuit abnegatus, supremum caput Ecclesiae, christianarum cohortium Ducem, Vicarium suum constituerit; non Ioannem innocentem vel Iacobum iustum. Nempe tali fuit opus nobis Pastore, qui sciret errantibus oviculis ignoscere easque ad ovile Christi, cum poenitentiae documenta ostenderint, admittere benignissime. Quandoquidem lapsus olim ipsemet noverat, quanta sit in homine ad delinquendum promptitudo, quae ad labendum facilitas, quae cum surrexerit agendi bene voluntas.

Unde tu disce, condolendum esse peccatoribus magis, quam irascendum, cum divinae providentiae norma sit, etiam iustos, perfectionisque cupidissimos viros, etiam aliis praepositos, vel tentari graviter, vel denique cadere permittere, ut resipiscentes alios iuvent et non ignari malorum miseris discant succurrere.

Quin tibi sciendum est, peccata aliquando esse remedia salutis, aut media. “Multis utilius est”, ait quidam, “ut non penitus tentationibus carent, sed saepius impugnentur”; (et quandoque cadant) “ne nimirum securi sint, ne forte in superbiam eleventur”⁵⁴. [f.123r]

2. “Quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis” [Mt 16, 19].

Considera, maximam potestatem a Domino his verbis tam divo Petro, quam eius legitimis successoribus atque adeo sacerdotum cuivis concessam, potestatem plane divinam.

Cum enim solius Dei sit peccata dimittere, quis non putet divinum esse, quod divus Petrus, illiusque successores et horum cooperatores eadem remittant? et cum secus illis placuerit, secus faciant? Hac profecto ratione Deus iisdem totum sese poene commisit gubernandum, siquidem, quod illi hic voluerint, ille velit in caelo; quod statuerint in mundo, sit ratum fixumque in Divinae Triados concilio; et e contra.

⁵⁴ Thomas à Kempis, *De Imitatione Christi*, p. 58 (Lib. I, Cap. XX, n. 19). Allegatio in margine citatur.

O quam stolidi et infelices ac miseri sunt illi, qui volupe habent iis oblatrare, eorum vitam moresque infestare ac insectari, eos nihili aestimare, quibus solvendi atque ligandi pontificium a Deo traditum est!

Disce tu illos atque stude instar caelitum, imo amplius vereari.

3. Considera statum hodiernorum Apostolorum, ante eorum vocationem. Nimirum alterum fuisse piscatorem, alterum persecutorem.

Tamen (o Dei bonitatem, sapientiam, consilium!) ex Saulo Paulum, [“]vas electionis[”] [Act 9, 15], Doctorem Gentium, magnum Apostolum; ex illo piscatorem hominum⁵⁵, Petram Ecclesiae⁵⁶, Principem Senatus Apostolici, caeli Ianitorem⁵⁷ creavit.

Traxit Paulum in vinculis charitatis; firmavit Petrum gratia revocationis; utique mundi principes potentissimos, amplissimos proceres, maximos peccatores tradidit convertendos; utrumque constituit Principem super omnem terram. Sic scilicet infirma Deus eligit, ut fortia confundat⁵⁸.

Applica, tibi par exhibitum esse beneficium, tam in vocatione religiosa, quam ad hodiernam Communionem admissione.

In Festo Visitationis Beate Mariae Virginis

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Exurgens^a Maria” etc., (Lc 1[, 39]).

^a *add. “autem” (BSV)*

Exurgit Maria iter ad Elisabetham^[s]^b factura hanc ob causam ut inferiorem iuвет, cognataeque maxima praestet officia charitatis.

^b *“Elisabeth” est nomen indeclinabile*

⁵⁵ Cf. Mt 4, 19; Mc 1, 17.

⁵⁶ Cf. Mt 16, 18.

⁵⁷ Cf. Mt 16, 19: “Et tibi dabo claves regni caelorum”.

⁵⁸ Cf. 1 Cor 1, 27.

Exurge, tu, pariter ad animam tuam iuvandam, qua tibi nihil propinquius, nihil carius esse debet. Itaque visita illam quantocius, lustra, qua re habeat opus, vide et simul provide. Quodsi gravidam bonis desideriis et quasi praegnantem advertis, roga in praesenti Communione venientem ad te Iesum, ut quemadmodum Sanctum Infantem in utero sanctificavit Elisabethae[s], sic tua sanctificet desideria et parta iuuet ac promoveat; imo qua gratia [f.123v] Ioannem ab originali labe, eadem te ab omnibus culpis emundet ac iustificet.

2. "Abiit in montana cum festinatione" [ibid.].

En tibi duos sectandae perfectionis modos invicem sibi cohaerentes Virgo Dei Mater Sanctissima suppeditat: alterum, ut contemptis depressis convallibus montana ascendas, id est, altioresemper gradum perfectionis eligas et attingere contendas; alterum, ut cum festinatione tuam proximique opereris salutem, neque deside mora tibi sinas elabi pretiosissimum tempus nonnisi meritoriis actionibus collocandum.

Quodsi aggravant te passionum pondera, nec evolare in summum perfectionis apicem permittunt, orabis Iesum, ut, postquam tuum subiverit pectus, omni te liberet onere, qualiter olim sanctissimam Parentem suam per montana gradientem liberavit, adeo, ut divino onusta pignore nullum sentiens onus iter perageret.

3. "Intravit in domum Zachariae", etc. [Lc 1, 40].

Considera, quo affectu longinqua haec hospes, Virgo Dei Genitrix domum Zachariae ingressa Elisabetham[s] salutaverit, quis denique effectus hanc salutationem secutus sit, nempe Infantis in utero adhuc materno delitescens sanctificatio.

Collige, tu, etiam omnes animae tuae vires et qua potes diligentia, humilitate ac industria te ad Iesum brevi te conventurum salutandum praepara, ut plenam affectuum sublimium copia et verborum suavitate salutationem, animae sanctificatio et ad omnia ardua corroboratio sequatur.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Exultavit infans in utero” [Lc 1, 41].

Cogita non aliam fuisse laetitiae causam Ioanni materno in utero salienti, quam Christi Domini adventum etiam intra maternum conclusi pectus.

O quantum, tu, laetari debeas, cuius intra viscera moratur is, qui per duos quasi muros, hoc est post binorum pectorum obstaculum latens, Ioannem ita exhilaravit, ut saltus ederet, qui nondum loqui sciebat, nec videbat lumen solis, tamen illum Solem iustitiae sentiebat!

Sed credo spiritualem, tu, laetitiam, pro fluxa ac vana perdidisti laetitia, licet totius mundi gaudia ne minimam caelestis gaudii particulam valeant adaequare. Ah! si iustus es, uti inter iustos religiosos vivens, cur non in solo Domino laeteris? [f.124r]

2. “Repleta est Spiritu Sancto” [ibid.].

Post laetitiam et exultationem Infantis Spiritu Sancto Mater impletur, eo nimirum spiritu, qui Infantem afflavit, sanctificavit, exhilaravit: quasi comes Sancti Spiritus laetitia sit et ille vicissim comes laetitiae: nec aliter; siquidem fructus Spiritus Sancti gaudium est.⁵⁹

Verumtamen considera tu etiam tristitiam non esse vitandam semper, neque semper esse malam: latet nonnunquam^a in tristi corde magnus et verus spiritus, qui illud coarctat tristitia, ne dissolvatur, alias laetitia dissolvendum. Itaque crede non semper esse bonam laetitiam, nec semper esse tristitiam malum: cum et ipse Sapiens melius esse dixerit ingredi luctus domum, quam convivii, ac laetitiae⁶⁰.

^a *talis est nostra correctio coniecturalis loco “nunquam” in ms., quod uti error (ob calami lapsum?) agnosci debet*

⁵⁹ Cf. Gal 5, 22.

⁶⁰ Cf. Eccle 7, 3.

3. “Benedicta tu inter mulieres” [Lc 1, 42].

Ecce Elisabeth Spiritu sancto repletur, nec tamen ideo supra Virginem sanctissimam elevatur, sed inferiorem se illa statuit, cum benedictam et sanctissimam inter mulieres praedicat.

Hic nempe Sancti Spiritus effectus est, alios non detractationibus sed laudibus afficere adscribereque illis bona, quibus pleni sunt, non ex invidia denegare. Hoc est possessi a Domino cordis indicium, si in alienas laudes effunditur, suarum oblitum.

Disce tu, (exempta tamen adulationis specie) aliorum celebrare virtutes, abscondere vitia et excusare; sic Spiritu Sancto plenum te esse putaveris.

In Festo [Sanctae] Margarethae^a/s] Virginis et Martyris

^a nomen Sanctae desumptum forsitan a lingua Germanica “Margareta”, sed hodie magis communis lectio huius nominis in lingua Latina est “Margarita”

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro” (Mt 13[, 44]).

Considera, qualiter te docet Magister caelestis abscondere caelestia dona, quando caelorum Regnum thesauro abscondito in agro comparat. Nempe uti inventus thesaurus ab inventore celatur et nemini demonstratur, ut hic eo non privetur, ita divinae munera liberalitatis, quales sunt virtutes, talenta, gratiae sunt occultandae, ne scilicet videns eas ostentari a nobis fur tartareus, iis nos spoliet; vel ipsum Numen, advertens nostram iactantiam in ipsis eas nobis adimat.

Quoties ergo hunc thesaurum inveneris, absconde, cela, non ostenta. [f.124v]

2. “Inventa autem una pretiosa margarita”, etc. [Mt 13, 46].

Considera pro solenni suo more Iesum parabolice loquentem pulchra similitudine usum religiosam vocationem pretiosae mar-

garitae comparasse. Dicit enim hominem quaerendis insistentem margaritis, una earum inventa pretiosa, omnem suam possessionem vendidisse, et hanc emisse.

Quis ille negotiator est, nisi qui Regnum caelorum quaerit instantius christianus? Et reperto modo illud consequendi, nimirum divina vocatione quasi gemma pretiosissima, illico vendit omnia sua et denique seipsum instar mancipii religiosae vitae iugo mancipat, ut hac gemma incomparabilis precii, vocatione inquam sua gaudeat et secundum eam salvetur.

O te beatum, qui hanc unam pretiosam invenisti margaritam! sed beatiorem futurum, si hanc non perdideris, aut non maculaveris contrariis tuo statui defectibus.

3. “Elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt” [Mt 13, 48].

Considera, nemini Deum causam praebere damnationis, atque adeo unumquemque nostrum suae salutis, vel aeternae mortis auctorem esse. Sentis enim quid hic de salvatis, quid de damnatis caelestis Veritas dicat: “Elegerunt,” inquit, “bonos in vasa, malos autem foras miserunt”. Quasi vellet hanc sententiam pronunciare: omnes boni salvabuntur; omnes mali mittentur in ignem aeternum. Quodsi omnis homo per se, non auctore Deo, malus est, – malum enim Deus, qui summa bonitas est, facere non potest, – ipse se malitia sua condemnat.

Fuge, tu, malum, operare bona in vita tua; et procul dubio sempiternam salutem amittere non poteris.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Inventa autem una praeciosa margarita, [...] vendidit omnia [...], et emit illam^a” (Mt 13[, 46]).

^a “*eam*” (BSV)

Considera, per pretiosam margaritam, divinam consolationem intelligi, cuius acquirendae nullus alius modus est, nisi ut vendas tua omnia et emas illam: videlicet, omnibus valedicas aliis delectationibus, omnia solatiola vana respuas necesse est, caelestibus abundare solatiis cupias.

Atque tibi parendum est mellifluo Doctori monenti: “Pretiosam^b esse divinae consolationis gemmam, sed non dari omnino admittentibus alienam”⁶¹.

^b “*Pretiosa*” (PL) ^{cc} “*siquidem divina consolatio est, nec omnino tribuitur*” (PL)

Hinc est, quod, licet recenter a sacra mensa rediveris, nullam tamen supernae dulcedinis affluentiam sentias; quia curiosis tuum cor, et utinam praecise non malis, oblectationibus implere satagis.

O si bonus rerum aestimator es! vende omnia, et eme hanc pretiosam divinae consolationis, gemmam; qua habita, omnino ditissimus fueris.

Hinc est, quod, licet recenter a sacra mensa rediveris, nullam tamen supernae dulcedinis affluentiam sentias, quia curiosis tuum cor et utinam praecise non malis, oblectationibus implere satagis.

O si bonus rerum aestimator es! vende omnia et eme hanc pretiosam divinae consolationis gemmam; qua habita, omnino ditissimus fueris.

2. “Separabunt malos de medio iustorum” [Mt 13, 49].

Considera, te cum iis divino iudicio adstiturum, quibuscum societatem inter vivos habueris. Unde, si impuris, iracundis, gulosis fastuosisque in horrendo illo tribunali [f.125r] non vis immisceri damnatus, eorum non solum conversationem, at vitia quoque fuge.

Iuuet te potius societas et imitatio iustorum, id est, obedientium, mortificationibus deditorum, humilitati, paupertati, modestiae, patientiae, caritati puritatisque animi studendum, ut inter illos iudicandus compareas et sursum in aera, in caelestem Patriam rapiaris.

At hodie, maxime et unice converseris cum Christo, quem suscepisti, ut ille te inter iustos admittat et ad regni sui hereditatem adsciscat.

⁶¹ Bernardus, *Ganfridi Abbatis Declamationes ex S. Bernardi Sermonibus*: PL 184, col. 472 (n. 309). In margine S. Bernardus citatur.

3. “Mittent eos in caminum ignis” [Mt 13, 50].

Considera, infelicissimos esse vel ex ea solum causa animas damnatorum, quod ob leves, fluxas brevissimasque voluptates, aeterno addicentur igni: quo tantopere cruciabuntur, ut, si daretur uni damnatorum ad vitam redeundi facultas et agendi poenitentiam, utique libentissime eiusmodi poenam subiret, ut corpus illius quotidie scinderetur et concreceret, etiam per mille annos, modo infernales illas flammam tormentaue posset evitare.

Te beatum, qui minima mortificatione cum gaudio suscepta, et exercita, queas ab illis cruciatibus aeternis liberari; contra stultum, si nolis hic pati, ut in Styge non patiaris.

In Festo Sanctae Mariae Magdaleneae

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Ecce mulier, quae erat in civitate peccatrix” (Lc 7[, 37]).

Perpende divini verbi, simul et amoris in diva Magdalena effectum; quae ubi Iesum praedicantem audivit, tam vehementi amore Dei tacta est, ut acceptis unguentis pretiosissimis ad pedes illius provoluta, lachrymis eos lavaret, delicatis olim crinibus abstergeret, balsamo, sive nardi pistici oleo non minus fragranti, quam pretioso inungeret, in consessu multorum hominum, praesertim inimicorum Christi Pharisaeorum, memor delicti, oblita proprii honoris; nihili faciens sui aestimationem, magni aestimans divinam miserationem et animae a septem spiritibus immundis atque adeo ab ipsa damnatione aeterna, liberationem.

O quam multa habes, quae ab hac publica, seu publice iam poenitentiam agente peccatrice discas! Seriam conversionem, veram submissionem, tui contemptum, Dei reverentiam, et amorem, peccati odium, detestationem, confessionem, salutis [f.125v] desiderium, vitae emendationem et non perfunctoriam poenitentiam.

I, ergo, perge ad Iesum prostratusque in terram dic: Salvator clementissime, provolvor ad pedes tuos cum Magdalena et cum publicano percutio pectus meum. Esto propitius mihi infelici peccatori.

2. “Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?” [Lc 7, 49].

Considera, non admiratione correptos, sed invidia repletos Pharisaeos interrogationem de Christo instituisse et quis esset indagasse. Fecit enim hic, quod illi fecisse non potuere: dimisit peccata, quae illis dimittendi defuit authoritas; quinimo ipsi, uti scelestissimi, peccatorum indigebant remissione.

Tu in contrarium statue, omnium admiranda facta laudare, non convellere peccatoribusque compati, iuxta illud divi Pauli: “Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi” [Gal 6, 2]; quandoquidem ipse simul opus habeas divina misericordia, cuius obtinendae gratia Dei hodie sub specie panis latentis accedis Maiestatem.

3. “Remittuntur ei peccata multa, quia^a dilexit multum” (Lc 7[, 47]).

^a “*quoniam*” (BSV)

O diem omnium dierum felicissimam et maximis gaudiis referatissimam! Sive enim caelum inspicias, hoc, vel ipso caelesti Rege teste, maxime laetatur: maius est gaudium, inquit aeterna Veritas, “super uno peccatore poenitentiam agente”, (in caelo scilicet) “quam super nonagintanovem iustis” [Lc 15, 7]. Vix igitur concipias caelitum gaudium, quod ex conversione peccatricis Magdalenae percepere.

Sive iterum suspicias terram, haec quoque non minori laetitia exultat, videns iam sibi missum esse verum Messiam, qui non venit salvare iustos, sed peccatores. Habens inauditum divinae bonitatis exemplum, quae maximam urbis Ierosolymitanae peccatricem, tanta suscepit ad se revertentem miserationis magnitudine, ut non solum illi peccata remitteret universa, sed etiam defenderet illam ab invectivis Pharisaeis.

Quis hic peccatorum desperet, expendens a Iesu non modo facillime vere poenitentibus dimitti scelera, sed etiam peccatorum suscipi defensionem. Profecto merito saepius inclamat Propheta: “Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in aeternum^a misericordia eius” [Ps 105, 1].

^a “*saeculum*” (BSV)

Post Sanctissimam Communionem

1. "Fides tua te salvam fecit" [Lc 7, 50].

Considera, universa delicta Mariae Magdalenae simul cum eorum poenis fuisse [f.126r] remissa eamque continuo ad perfectissimam amoris unionem fuisse admissam. Nihilominus secessit illa post Dei Homini ad superos ascensum in remotum solitariumque montem, ibique durissimis poenitentiae actibus praeteritae malefacta aetatis compensabat et quotidianis lachrymis maculas antea vitae expiabat.⁶²

Scilicet tibi dedit exemplum, ne ab arreptis poenitentiae exercitiis et vitae rigore desciscas, quamvis certus sis omnium tibi datam esse veniam scelerum. Quemadmodum fecit ille, qui cingulo castimoniae donatus, nunquam destitit evitare scopulos, ad quos potuisset naufragium assertae virginitatis aliquod subisse.⁶³

2. "Quia dilexit multum" (Lc 7[, 47]).

Perpende, ex dilectionis magnitudine pendere mensuram gratiarum. Inde fieri, ut, qui maiori amore in Summum Bonum fertur, maiores favores et amoris ampliora praemia recipiat. O anima mea! quid audis? quid rei concipis? Erisne ulterius tam stupida et amens, ut te totam divino amori non impendas, ut totum Deum obtineas? Faciesne deinceps tuam potius cum tui perditione voluntatem, quam amantis iussa cum salute? Non relinques omnia, ut invenias omnia? Non abnegabis te, ut lucreris te et eum, qui condidit te?

O vere lucrosa Dei dilectio! qua comparatur is, qui diligitur! O vere bonum est amare Infinitum et amari ab Infinito! O amor inexplibilis, dulcis, constans, benigne, quiete, laudabilis, incircumscripse! Da te experiri, da gustare, da semper appetere; flagrare tui

⁶² Saxer Victor, *Maria Maddalena, santa*: BS VIII, 1092: "III. La Leggenda. [...] 2) In Occidente. [...] a) Un testo del sec. IX: Vita eremitica (BHL, II, 805-806, nn. 5453-5456). Vi si narra che Maria Maddalena si sarebbe ritirata in un eremo sconosciuto dopo l'ascensione del Signore e avrebbe vissuto trent'anni di penitenza senza veste e cibo"

⁶³ Forsitan auctore de seipso hic loquitur, se sub "ille" abscondendo.

ardore semper et nunquam comburi; sitire te semper et nunquam satiari!

O Deus! da, ut vere amando te et ex puro amore tibi serviendo, tandem aliquando suavissimum intonem canticum amoris, in beatissima regione Tuae visionis: “Inveni quem diligit anima mea: tenebo^a eum, nec dimittam” [Cant 3, 4] in aeternum.

^a “*tenui*” (BSV)

3. “Vade in pace” [Lc 7, 50].

Considera, quod postquam peccatricem poenitentem Servator noster a pharisaicarum linguarum aculeis propugnasset a septemque daemoniis, quae capitalia septem peccata dicenda sunt, liberasset, in pace tandem dimisit illam et omnem in posterum securitatem ei providit.

Tecum non aliter hodie processum est. Quid enim aliud ad divinam mensam propter innumera peccata attulisti? Et ecce his, quasi vinculis dirissimis, exsolutus inde redis. Quid, praeter amarorem cor tuum gestavit? et en iam dulcedine repletum est. Tenebris involutus multorum defectuum eo procedebas: inde sole amictus quasi vestimento regrederis. Bello interno agitatus sacram petiisti synaxim; hac sumpta pace dulcissima potitus es.

O quas Deo persolves tanto pro munere grates? Dilige multum, dilige perfecte, dilige constantissime. [f.126v]

In Festo Sancti Iacobi Apostoli

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedaei [...] adorans et petens” (Mt 20[, 20]).

Vide non sine magna adoratione supplicantem pro filiis matrem, tamen patientem repulsam. Causa est, quod peteret ea, quae cuiusdam excellentiae praeseferabat appetentiam quodque motivum orationis ex mala passione oriretur.

Ut enim sapiens observat Chrysostomus^a, principatum caelestis Regni intendebant per matrem filii Zebedaei impetrare: “Volebant,”

inquit, “ut ego conicio, quoniam super duodecem sedes sessuros^b audierunt, primatum huius consessus impetrare; et praeponi quidem se ceteris^c sciebant, Petrum vero sibi praeferri formidantes, dicere ausi sunt: Dic, ut unus a dextris, alter a sinistris sedeat”⁶⁴.

^a in ms. erronee: “Hieronymus”, uti patet ex introductione Cornelii à Lapide at textum ab eo allegatum: “Occasionem huius petitionis sagaciter dat S. Chrysostomus:” Est textus quasi idem ac infra allegatus Hieronimoque adscriptus ^b add. “discipulos” CLCE) ^c add. “praeterquam Petro” CLCE)

Ambitionis autem istius causam affert; quod nondum suscepissent Spiritum Sanctum.⁶⁵

Itaque, tu, cum Dominum accedis, cautior esto in tuis exponendis postulatis; eaque solummodo pete, quae non temporalia commoda, sed aeternam salutem concernunt.

2. “Nescitis, quid petatis” [Mt 20, 22].

Perpende magna prudentia a Salvatore petacem hanc cum filiis matrem expeditam esse. Spectabant caeteri discipulorum et expectabant responsum, quod daturus erat ambitiosae consanguineorum postulationi, cum ille, ne ullam in eorum animis moveret suspicionem, nihil in se humani affectus erga fratres manere ostendens, divine plane respondet: “Nescitis, quid petatis”: arguit scilicet ambitiosam petitionem.

Sed te simul vult docere, quo debeas affectu intentioneque aliis benefacere et erga homines affici: nimirum nullam habendo consanguinitatis aut sympathiae rationem, sed iustitiae ac charitatis.

⁶⁴ Chrysostomus, textus uti allegatus in Cornelius à Lapide, op. cit., t. II: in S. *Mattaum*, p. 140. Notanda est versio latina sat diversa huius textus S. Chrysostomi in PG 58, 619: “Volebant autem, ut ego arbitrator, quia audierunt, ‘Sedebitis super thronos duodecim (Mt 19, 28); primum consessum impetrare. Sciebant porro se alios antecedere; timebant vero Petrum, ac dicunt: ‘Dic ut sedeat unus a dextris tuis, et unus a sinistris’” NB: Commentum S. Hieronymi super Mt 20, 20 est omnino diversum; cf. in CChrL 77, 177.

⁶⁵ Chrysostomus, in *Mt hom.* 65/66: PG 58, 619: “At nemo turbetur, apostolos sic imperfectos videns. Nondum enim crux advenereat, nondum Spiritus gratia data est. Si velis autem ipsorum virtutem ediscere, post haec illos considera, videbisque ipsos omni morbo animi superiores. Ideoque enim illorum imperfectionis revelat, ut postea scias quales ex gratia facti sint.”

3. “Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?” [ibid.].

Considera Servatorem his verbis expresse nobis indicasse, Regnum caeleste et omnem honorem eius, in multa patientia situm esse; atque praedestinatorum numerum ex illis componi, “quos”, testante Apostolo, “Deus praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui” [Rom 8, 29].

In quo testimonio hic omnino sensus [f.127r] latet: qui instar filii Dei cum omni resignatione calicem afflictionis et suscipiunt et bibunt; qui pro benefactis mala recipiunt, qui accusantur et condemnantur iniuste, qui gratis odio ludibrioque habentur, qui quoscunque contemptus, adversitates, labores, tribulationes, cruces, persecutiones hilari animo amore Christi, ad imitationem Christi sustinent, hi caelesti gloria potentur et cohaeredes erunt filii Dei.

Ad quietem igitur te non dispone, sed potius ora venturum ad te Dominum, ut animam tuam praeparet ad tentationem.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Quibus paratum est a Patre meo” [Mt 20, 23].

Expende per ipsum Patrem aeternum veris Christi Domini sectatoribus in illo felicissimo Regno domicilia esse parata. Unde adverte quanti aestimet illos caelestis Pater, quos constanter suo Filio adhaesisse noverit.

Simulque considera: quanta felicitas miseros in caelo maneat; quantum gaudium afflicto; quae praemia Christi cooperatores, quos hic sibi cohaeredes Regni caelestis adscivit. Et siquidem socios habet in mundo afflictionum, habebit in caelo consolationum; si hic habet socios laboris, habiturus ibi est quietis; si denique habet socios persecutionis, habebit etiam beatitudinis.

2. “Qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus” [Mt 20, 27].

Considera, quod caelestis Magister, contrarium vivendi modum tenere suos doceat et velit, illi, qui in mundo receptus est. Mundi principes nulli amant deservire et contemptui ducunt, si quidpiam suis subditis praestent obsequii.

At aliam longeque diversam ab hac suis aeternus Rex dictat ethicam et legem praefigit: “Qui,” inquit, “voluerit inter vos primus esse, erit, vester servus”. Quasi dicat: praelatos servorum meorum non tam rectores dominosque esse decet, quam ministros et servos. Ego enim ipse non veni “ministrari, sed ministrare” [Mt 20, 28]. Atque hoc idcirco, quod in una libera hac servitute, tres virtutum praestantissimae, subiectio, humilitas charitasque contineantur. [f.127v]

3. “Possumus” [Mt 20, 22].

O felices Apostolos, qui tantum animi habuere, ut generose asseruerint, posse a se calicem Domini exhauriri.

Tu vero, quam debilis in mortificationibus subeundis es! quam nihil mentis habeas aliquid amore Christi patiendi! quam ad minima adversa turpiter contremiscas! licet haud ignores, neminem possessurum bona caelestia, qui non aequo tulerit animo huius mala mundi: neminem ad refrigerium nisi per aquam et ignem perventurum. Verissimumque axioma esse: “Si exceptus es a passione flagellorum, exceptus eris a numero filiorum”.

Age, ipsam cum fortitudinem intra tuum pectus retines, dic iam: “Omnia possum in eo, qui me confortat” [Phil 4, 13].

In Festo Sanctae Annae Aviae Christi Domini

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro” (Mt 13[, 44]).

Considera, agrum hunc esse Beatae Annae uterum, thesaurum Virginem Sanctissimam, qua nihil in orbe et caelo pretiosius. Unde conice praestantiores angelos custodiendo huic agro fuisse locatos, quemadmodum optima custodia solent illum sepire divites locum, in quo eorum thesauri sunt reconditi.

Disces deinde, tu, qua potes maiori diligentia concessas tibi a Deo dotes, et gratias, qui sunt nobilissimi thesauri, custodire, ne scilicet a vana gloria, fure, sublegantur.

2. “Vendit universa quae habet, et emit agrum illum” [ibid.].

Non inepte haec applicaveris Sanctae Annae, cuius uterum universis Deus praetulit creaturis, in quo omnium creaturarum praestantissimam reposuit Virginem; atque ut hac deinceps potiretur, suae quoque divinitatis oblitus erat, illam humanitati nostrae copulando. O vere hunc beatum ventrem dixeris, ex quo prodiit illa Virago[s], in cuius utero ipsa requievit Beatitudo. Sane felicior Arabia Felici⁶⁶ fuit hic ager, in cuius meditullio, inventa est vena auri purissimi, tanto pretiosior, quanto inaestimabilior et Deo carior.

Sed, tu, iam agrum tuum caelesti [f.128r] appara thesauro recipiendo, quo magis ditiesces, si minus divitiarum mundi, id est saecularium cogitationum, sacram accedens mensam habebis.

3. “Vendit universa” [ibid.].

Quemadmodum qui thesauros absconditos in agro possidere gestiunt, agri illius comparandi causa multa amittunt et expendunt et quandoque meliorem pro ditiori mutant. Ita, si velis, anima mea, thesauros in agro sanctissimae Eucharistiae absconditos acquirere, vendere debes omnia, quae habes, iubente sancto Doctore: “Relinque^a omnia, et invenies omnia.”⁶⁷

^a “Dimitte” (ICK)

Exuendus ergo tibi proprius amor, si divino vis inflammari; abiicienda propria voluntas, si divinae vis conformis esse. Denique totam te abneges necesse est, si totum possidere cupis Christum, inaestimabilem caeli thesaurum.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Inventa autem una pretiosa margarita” [Mt 13, 46].

Inquire ex te, quas gemmas e thesauro hoc, quem tibi Deus hodie in sacra mensa aperuit, decerpisti: an aliquam virtutum, puta

⁶⁶ “*Arabia Felix* – nazwa wprowadzona przez Rzymian; w starożytności i w średniowieczu określano nią żyzną, pod.zach. część Płw. Arabskiego ..., przeciwstawiając ją pozostałej, putsynnej i nieurodzajnej części półwyspu, zwanej *Arabia Petrea*” (Rościszewski M., *Arabia Felix*, in WEP 1, 325.) *Arabia* – “Felix Felix..., in qua ... avis Phoenix reperitur, et thus, et sardonix gemma nascitur” (SLL, s.v. *Arabia*).

⁶⁷ Thomas à Kepis, *De Imitatione Christi*, p. 265 (Lib. III, Cap. 32, n. 5).

devotionem, resignationem, humilitatem acquisivisti? Sunt haec quippe gemmae, quibus animas devote se sumentium condecorat Iesus.

Ac uti mercatores elapsis mundinis tam expensas, quam lucra solent ad calculos revocare, sic tu debes animadvertere, quod lucrum fueris ex sacra Communionem consecutus. Gemmam aliquam ibi reperisti? custodi illam.

2. “Elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt” [Mt 13, 48].

Discute profundo iudicio hanc de piscibus paroemiam et memoria repetens electionem piscatoris in Summum Apostolorum Ecclesiaeque Principem, piscibus collatos esse hic a Magistro Veritatis homines contemplare.

Quemadmodum igitur piscatores malos foras eiciunt, bonos in vasa reconduunt pisces, ita Supremus ille rerum Arbiter cum omnibus mortalium facturus est, iustos in caelestis domicilia Regni secum recipiendo, impios ad tartara detrudendo.

Tu, quos inter hodie recenseris? profecto si studium virtutum, si emendationis [f.128v] desiderium in te sentis, plaude: non inter reprobos computandus es. Enim vero te iam sibi electum Deus adscivit, ponens signaculum supra cor tuum, seipsum.

In Festo Dedicacionis Sanctae Mariae ad Nives

Ante Sanctissimam Communionem

1. “^aLoquente Iesu ad turbas^a” (cf. Lc 11[, 27]).

^{a-a} *revera sunt verba auctoris, in Evangelio autem pericope de muliere vocem extollente praeceditur verbis: “cum haec diceret” (BSV)*

Considera, tanto flagrasse Christum Dominum desiderio animarum lucrandarum, ut nullum conventum hominum praeterierit, quem salutaribus dogmatibus non instruxisset.

Etiam tibi nullam occasionem lucrandi proximi omittendam esse cogita; proindeque quoties cum aliis maxime saecularibus

agis, nonnisi salutaria agas, ut conversatio tua sancta sit et beneplacens Deo et hominibus.

Sed hac in sacra mensa Dominum orabis, ut tuorum sensuum tumultuantem turbam alloquatur eosque non tam verbis, quam suae potentiae virtute in obsequio sancto cohibeat et, si velint adhuc resistere, mortificet.

2. “Extulit^b vocem una^c mulier”.

^b “*extollens*” (BSV) ^c “*quaedam*” (BSV)

Vide laudabilem et generosam pietatem istius mulieris, quae in tanta multitudine populi versantem Dominum elogio plane divino cohonestavit, quamvis illi turbae fortassis intererant adversarii Christi.

Tu debes pariter animose Dei laudem pro viribus tuis omni occasione promovere. Et nunc eundem solum ad te solum venientem non magnis affectibus, desideriis, laudibus excipies? Age, quidquid ingenii, facundiae, pietatis, dexteritatis in te reperiri potest totum id exprime Iesum tuum salutando.

3. “Beatus venter, qui te portavit” [ibid.].

Si non solum istius a Domino illuminatissimae mulieris iudicio, sed etiam pia doctrina christiana comprobatur, maiori sanctitate, pluribus gratiis ornatam fuisse beatam Virginem post incarnatum Dei Filium, quam ante fuisset ornata, tu, vide, ne obicem aliquem ponas, ut te non^a[?]possit Dominus, ad te delapsurus, magis quam fuisses illuminatus antea illuminare, [f.129r] sanctificare magisque purum, obedientem, disciplinae deditum, humilem, pauperem, mansuetum, magisque mortificatum reddere.

^a *est correctio coniecturalis, secundum contextum, verbi “pon” in ms., quod nullum sensum habet et probabiliter ob lapsum calami scriptum est*

Nam licet proprium sit omnis sanctitatis, ac praesertim Sanctorum Sancti, ut secum conversantes faciat sanctos; attamen proclamatum est talia quandoque ab ipsis hominibus afferri obstacula

et impedimenta, ut licet velit Deus illos facere sanctos et salvos, propter eosmet ipsos non queat.

Utinam, tu, hanc infelicitatem vel hodie non incurras!

Post Sanctissimam Communionem

1. "Beatus venter, qui te portavit" [ibid.].

Considera, beatam quidem fuisse ab ipsa conceptione sua Virginem sanctissimam, imo beate conceptam; sed tamen beator evaserit, ubi auctorem beatitudinis Filium Dei concepit. Hinc recte clamat mulier extollens vocem ex turba: "Beatus venter, qui te portavit!" Quasi dicat: o felix! o beata Mater illa, cuius tu, cum sis tam sanctus, uterum sanctificasti melius, etsi iam sanctus fuerit antequam te gestaret!

Tuum quoque pectus beatum est, Dei Filium hodie continens. At pete, semper ut in eo maneat, quatenus semper esse beatus possis.

2. "Beati, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt [illud]" [Lc 11, 28].

Audi voces Christi Domini perorantis intra te atque sic te alloquentis: beatitudo tua posita est in meorum custodia verborum. Verba vero mea sunt, quae pii tibi libri^a, quae praecepta, evangelica mea consilia, quae tuae regulae loquuntur; quae denique tibi tuis amaioribus inculcantur. Ut enim olim per Moysen locutus Hebraeis sum, et mandata exposui mea; Ita nunc populo meo electo, meis famulis, religiosi nempè hominibus per eorum Superiores, ducesque Spirituales loquor, et meam aperio voluntatem. Qui ergo Superiores audit, quasi mea udiens beatus est.

^a in ms. erronee: "libir"

O te plus quam beatum! si hoc in fundamento praesentem collocas beatitudinem! si tuos duces uti Deum audias^b, si illis, uti Deo pareas! [f.129v]

^b in ms. erronee (sec. contextum): "audeas"

In Festo Transfigurationis

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Transfiguratus est ante eos” (Mt 17[, 2]).

Considera, putasse Christi discipulos, quod cum homine tantum non cum Deo simul fuissent conversati ideoque Christum fuisse ante eos transfiguratum, ut simul hominem et Deum esse illum agnoscerent, agnoscendo profiterentur, profitendo praedicarent.

Sic idem Christus, cum tibi aliquando suae divinitatis notas, hoc est spirituales delicias, in sacra praebet Communionem, propterea id facit, ut libentius pro eo patiaris patiendoque illum confitearis. Siquidem nemo Christum melius confitetur, quam qui per adversa sequitur euntem.

2. “Resplenduit facies eius sicut sol: vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix” [ibid.].

Considera, lucem et candorem proprie divinitati convenire, idcirco lucidus facie, candidus habitu Deus Homo Iesus discipulis apparet. Atque haec duo vera sunt verorum Dei servorum signa: lux et candor. Lux boni operis, candor innocentiae et honestatis.

Utinam hodie te Christus in se transformet, ut luce virtutum anima fulgeat, candore intentionis cor albescat et equidem danda tibi opera est, ut vultu habituque Deo similis existas, aequae interne atque externe verus Dei famulus appareas.

3. “Apparuerunt illis Moyses, et Elias cum eo loquentes” [Mt 17, 3].

Considera, te, si velis Christum in caelo transfiguratum videre, debere penes evangelicam doctrinam attendere legis observationi et studio contemplationis. Nam non sine causa apparuerunt Christi discipulis Moyses et Elias cum Christo loquentes. Per Christum enim evangelica consilia, per Moysen divina praecepta, per Eliam contemplati designatur. Unde, tu, doceris: ad obedientiam, paupertatem et castitatem, quae Christus docuit exemplo et verbo, divinarum legum tibi adiiciendam esse observationem.

Neque tamen ideo te perfectum fore, nisi his studium contemplationis addideris, activae vitae speculativam iungas. Ubi Chri-

stus est, Moyses et Elias debet esse. Dicis te sequi Christum, quod Evangelica consilia sequaris: nihil egregie facis, nisi praecepta Dei simul custodis et non rarae contemplationi^a das operam. [f.130r]

^a in ms. erronee: "completationi", evidenter ob calami lapsum

Post Sanctissimam Communionem

1. "Domine, bonum est nos hic esse" [Mt 17, 4].

Considera, naturam humanam sponte inclinari ad suavia molliaque, dura et amara aversari. Sed ducendam esse, quo ire recusat; compellendam, quod renuit sustinere. Ita Apostolorum Principi mons Thaboreius placuit deliciis caelestibus, visione mirifica plenus, quare cum gustu ait: "Domine, bonum est nos hic esse". Verum Christo Domino, qui fuit ipsissima Virtus, magis Calvariae mons arrisit, in quo pro generis humani salute fuit illi patiendum.

Tu, exemplo Christi, fuge mollia, ama dura; vita quietem, stude labori; contemne delicias, amplectere crucem. Futurae, non praesentis est vitae, deliciis affluere; Puri est imitatoris Christi, non in prosperis, at in adversis dicere: "Bonum est nos hic esse".

2. "Faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliae unum" [ibid.].

Considera, quam valde sapuit divo Petro solitudo, ut in ea continuo voluerit remansisse. Tibi quoque non debet esse molesta; sed perpende qualem te esse in solitario loco, in cella inquam tua, hoc est terrestri caelo, deceat. Tria debes ibi habere extracta tabernacula Christo, Moysi et Eliae. Nimirum omni momento attendere obedientiae; nihil possidere non consentaneum paupertati; magna diligentia castimoniae, quae magis in solitudine a malo genio oppugnatur, invigilare: hoc est Christi tabernaculum.

Debes insuper assiduo prae oculis divina mandata intueri, neve quidpiam contra ea mente, ore actioneque patres advertere: hoc Moysis tabernaculum est. Ad extremum piis ibidem debes vacare contemplationibus: nunc caeli praemia, nunc inferni poenas; modo Christi passionem, modo Virginis, Divorum tuamque vitam; aliquando pulchritudinem virtutum, aliquando vitiorum

faeditatem mente revolvendo: quod Eliae fuerit tabernaculum. Haec igitur est solitariae vitae consuetudo, hoc est: “Bonum est nos hic esse”.

In Festo Sancti Laurentii Levitae et Martyris

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet” (Io 12[, 24]).

Considera, maxime necessarias esse ad aeternae gloriae complementum persecutiones et tribulationes atque sine his impossibile fore, ut quis imitator discipulusque Christi et verus Catholicus existat ad aeternaeque salutis domicilium perveniat.

Pulchra similitudine hoc declaravit Servator in hodierno Evangelio de obmortui grani fructu et viventis nullo commodo [f.130v] allata: quasi vellet significare, hominem non posse fructu virtutum gaudere, neque Deum fructu hominis, nisi hic obmoriatur; id est, variis prematur afflictionibus et vitam, quae mundi amatorum est, relinquat. Ad rem de se Ignatius Antiochenus: “Frumentum,” inquit, “Christi sum^a, dentibus^b bestiarum^c molar, ut ^dpanis mundus^{d e} inveniar”⁶⁸.

^{a-a} “sum Dei” (PG, LH et al.) ^b “et per dentes (ed. Amstelodami; LH)”
^c “ferarum” (LH) ^{dd} “mundus panis” (PG; ed. Parisiis; Amstelodami); “purus panis” (LH) ^e add “Dei (PG; ed. Parisiis); “Christi” (ed. Amstelodami; LH)”

Tu sacram accedens mensam, petes ab occiso pro te Agno, det tibi gratiam viresque pro suo nomine patiendi et quotidianas adversitates animose tolerandi.

⁶⁸ Ignatius Antiochenus, s., ep. et. mart., *Epistola ad Romanos*, uti allegatum a S. Hieronymo (lib. *De viris illustribus*, cap. 16) : PG 5, col. 15 (S. Ignatius, *Prolegomwna – Veterum Testimonia*, VII). NB: Ista pericope invenitur in diversa versione Latina e lingua Craeca in variis editionibus *Epistolarum s. Ignatii* (e.g. Parisiis 1608; Amstelodami 1646; PG 1857).

2. “Qui amat animam suam perdet eam” [Io 12, 25].

Animam amare est: sensus suos sequi, voluptatibus et genio indulgere, solam cuticulam curare.

O ego, quam tarde expergisor! qui non dissimili via quamvis extem religiosus, ambulo. Vanum nomen sub laudabili habitu gesto et virtutibus nondum, tot annis in palaestra virtutum exercitatus, religiosus esse incipio!

Cave sis, anima mea, tam amens; ut te ipsam [ne] perdas, perdes vero, si amaveris. Quin hodie mortem a Vita Iesu petis, et spiritualiter, ut aeternum vivas, mori incipis?

3. “Qui odit animam suam in hoc mundo in vitam aeternam custodit eam” [ibid.].

Considera, salutare odium animae, non in hoc tantum actu positum esse, ut quis externe vitam pro fide, Religione, aut aliqua virtute ponat; sed etiam ibi consistere, ut quis internas afflictiones, scrupulos, metus, anxietates, ac tentationes aequo ferat animo et nulli aperto malo consentiat; ita animam prosequens odio salvabit. Subtrahere denique animae illa, quae ipsi, sed cum damno aut scandalo proximi, cum divina offensa, cum periculo salutis, arriudent, hoc est illam odisse prudenter, hoc salvare.

Examina te, num quid aliquando gesseris eiusmodi? Et intuens hunc sanctissimum et fortissimum Martyrem magna tormenta⁶⁹ intus et extra perferentem suffundaris pudore, quod in minoribus fatiscas.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Si quis mihi ministrat, me sequatur” [Io 12, 26].

Perpende, velle Dominum, ut illum omnes religiosi, qui se vere Dei ministerio applicuerunt, sequantur, agendo scilicet atque patiendo. Quantum ad primum, servare debent exacte regulas, quae sunt instar directorii actionibus illorum a Deo praescripti;

⁶⁹ Laurentius “post plurima tormenta carceris, verberum diversorum, fustium, as plumbatarum et laminarum ardentium, ad ultimum, in craticula ferrea assatus, martyrium complevit” (*Martyrologium Romanum*, 189: 10 Augusti).

sicuti David cupiebat a sibi praescripta vivendi norma ne quidem tantillum discedere ideoque orabat Deum: “Viam iustificationum tuarum instrue me: et [f.131r] exercebor in mirabilibus tuis” [Ps 118, 27].

Quantum ad secundum, vult Deus, ut religiosi, qui ipsi ministrant sequantur ipsum patiendo: crucem quaecunque illis fuerit imposita, non solum fortiter, sed hilariter etiam ferendo. Hoc inquit cum inquit: “Si quis vult ^avenire post me^a, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me” (Mt 16[, 24]). Nec immerito: fidelis enim et egregia virtute praediti servi est, ut aequali animo tam in laetis quam in amaris, tam in secundis quam in adversis rebus Domino adhaereat. Turpi vero dignus ignominiae nota, qui sequitur ad mensam euntem Dominum, fugit sub crucis pondere labantem.

^{aa} “*post me venire*” (BSV)

2. “*Me sequatur*” [ibid.].

Considera, quanto desiderio flagrabat patiendo pro Christo fidelissimus Dei famulus Laurentius. Ut enim vidit ad supplicii locum duci Xystum Pontificem suum, cum dolore, gemituque clamavit: “Quo proderis sine Filio, pater? quo Sacerdos ^b sine Diacono properas?” maeret, et conqueritur, se non esse tormentorum illius socium, cuius erat minister altaris⁷⁰.

^b *add.* “*sancte*” (ADO)

O verum animum, et animam christianam! Hoc nimirum est Christum sequi, pro eo patiendo nolle occasionem amittere, velle ardentem portare Crucem. Confundere, tu, quod sis tam sensualis, ut minimam fugias mortificationem et verba etiam duriuscula caperata fronte multaque cum murmuratione tam interna, quam externa perferas.

O te egregium Christi sequacem! quid faceres in verberibus? Ignoras scilicet, non nisi per spinas patere ad astra viam?

⁷⁰ Cf. Ambrosius, *De officiis* (ADO), I, c. 41: *Opera IV*, Romae 1582, 24.

3. “Me sequatur” [ibid.].

Considera, maximo impedimento esse Christum secuturis opes, amicos et quidquid praeter Deum amatur. Unde ille iuveni ad perfectionem simulque vitam aeternam aspiranti dixerat: “Vende omnia^c, et ^d sequere me” [Mt 19, 21]. Quo indicavit, neminem posse Christum vere sequi, nisi vacuus, pauper, nudusque sit.

^c “*quae habes*” (BSV) ^d *add. “veni”* (BSV)

Ut enim sarcinae peregrinantes aggravant, velocemque eorum retardant cursum; ita bona temporalia, saeculares nugae, amor mundi, valde onerant Christum sequentes, nec assequi permittunt.

Quid miraris hilarem per flammam ad aeternitatis gloriam properare Laurentium? Nudus erat, nihil possidebat, omnia distribuit pauperibus, antequam se viae Cruci accinxerit⁷¹.

In Festa Beatissimae Virginis Assumptione

Ante Sanctissimam Communionem

“Intravit Iesus^a in quoddam castellum” (Lc 10[, 38]).

^a “*ipse intravit*” (BSV)

Temetipsum considera esse castellum, quod hodie Monarcha summus Iesus est per oris ostium ingressurus, ut in solio cordis tui periucundo sibi quiescat. Si vero tibi nunciaretur, aliquem mundi huius regem vel etiam inferiorem rege principem ad te velle descendere, quomodo eum, in quo tractandus esset mundares locum? quibus ornamentis vestires? Spargeris flores fragrantissimos

⁷¹ Cf. Ambrosius, op. cit., lib. II, c. 28: ibid., pp. 4647: “Tale aurum sanctus martyr Laurentium Domino reservavit; a quo cum quaererentur thesauri Ecclesiae, promisit demonstraturum se. Sequenti die pauperes duxit. Interrogatus ubi essent thesauri quos promiserat, ostendit pauperes, dicens: Hi sunt thesauri Ecclesiae. [...] Hos thesauros demonstravit Laurentius, et vicit, quod eos nec persecutor potuit auferre. [...] Laurentius qui aurum Ecclesiae maluit erogare pauperibus, quam persecutori reservare, pro singulari sua interpretationis vivacitate sacram martyrii accepit coronam.

qui venientis odoratum recrearent; prodires illi obviam, cum omni reverentia et affectu debito susciperes eundem ac in domum tuam introduceres.

En animae tuae castellum regum maximus est subiturus: munda cor, in quo [f.131v] sessurus est per poenitentiam; asperge bonorum desideriorum fragrantia; proripe te ipsi obviam cum summis affectibus et quam grata ipsum salutatione sis excepturus cogita.

2. “Mulier quaedam Martha nomine, excepit illum in domum suam” [ibid.].

Considera, Martham Magdalenae sororem⁷² bonam quidem, et sanctam, sed non aequae contemplationi atque rei domesticae attentam. Unde illi dictum a Salvatore: “Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima” [Lc 10, 41]. Nihilominus haec sollicita materfamilias Dominum saepiuscule in domum suam excipiebat, adeo, ut Marthae mansio Christi videretur esse diversorium.

Datur hinc tibi doctrina saepius communicandi et cum Iesu per frequentem recollectionem conversandi, multis licet occupationibus distentus existas. Ut apud Martham sollicitam, sic apud occupatissimos homines iuvat maxime Deum commorari gaudetque, sibi in turbatorum circa plurima corde non deesse mansionem.

3. “Excepit illum in domum suam” [ibid.].

Et tu, anima mea, quamvis multis distraharis curis et sanctae contemplationi non serio dedita sis, ne vereare Iesum ad te invitare et excipere. Pari ille prosequitur amore contemplativos atque activos, si pari ab utroque intentione colatur servitiis et officiis. Eadem beatitudinis mercede assiduis orationibus vacantes animas atque proximis inservientes donat: eodem suae visionis praemio speculativos eremitas, quo praticos vineae suae cultores beare solet.

Si igitur fasciculum myrrhae dilectionis, si pretiosa orationis unguenta, si lachrymas ad pedes illius abluendos cum Magdalena non habes, offer illi cum Martha domesticos labores, quam proxi-

⁷² Cf. *Martyrologium Romanum*, p. 177 (29 Iulii): “Tarasci, in Gallia Narbonensi, sanctae Marthae Virginis, hospitae Salvatoris nostri ac sororis beatorum Mariae Magdalenae et Lazari.”

mi saluti impendis curam; dum cares facultate, contentus ille fuerit voluntate.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima” (Lc 10[, 41]).

Considera, valde nobis Servatorem condolere, cum ob temporaneas et corporales necessitates cogamur animae commoda et aeternorum bonorum curam intermittere, vel prorsus deserere. Scit enim aeterna Sapientia, quanta subeamus damna, quae detrimenta patiamur spiritualia negligentes exercitia.

Quapropter hodie descendit ad te Magister Veritatis, ut ab illo docearis modum recollectius vivendi teque ab importunis occupationibus abstrahendi et vel huius horae saltem spatium aliquod illius conversationi collocandi. [f.132r]

2. “Maria optimam partem elegit” [Lc 10, 42].

Expende benignum iudicium boni Magistri: dixit, optimam partem elegerit Magdalenam, non tamen simul condemnavit Martham; quamvis illa spiritui solum vacaret, haec multis distraheretur curis.

Nimirum disce hinc, non solum sanctos esse, qui solitudini dediti suae tantum attendunt saluti, verum illos quoque iustos esse, qui sectantes activam vitam Christo cooperantur in salutem animarum. Magdalena quippe contemplativos designat, activos Martha: atqui utramque dilexit Christus, utramque caelo donavit; utramque colit sanctam Ecclesia.

Ne contristeris igitur vehementius, si quando ob salutem proximi, et commodum spirituale, tuo non possis plene vacare spiritui.

3. “Porro unum est necessarium” [ibid.].

O unum! quod a raris quaeritur, a paucissimis invenitur, ab infinitis negligitur! Praeceptum Salvatoris est: “Quaerite primo regnum Dei [...], caetera^a adicientur vobis” [Mt 6, 33]. Sed, heu! mundus, caetera quaerit primo, et semper; Regnum Dei nusquam.

^a “haec omnia” (BSV)

Tu, cum extra mundum a Deo vocatus sis, ne cum mundo desipias, et primam Regni Dei curam postponas. Ubi, inquis, Regnum Dei quaeram? Intra te est. Tecum habita semper et Regnum Dei semper habes. Domitis nempe passionibus, quae nascitur in anima quies Regnum Dei est. Hoc unum quaere necessarium.

In Festo Sancti Bartholomaei Apostoli

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Exiit in montem orare" (Lc 6[, 12]).

Considera hic Christo in cacumine montis oranti posse illa Regis Vatis applicari verba: "Fundamenta eius in montibus sanctis" [Ps 86, 1] Christus enim montes sanctificavit diverse diversos: Golgothaeum passione et morte, Thaboreium transfiguratione et hunc hodiernum oratione; in quo fundamenta iecit Ecclesiae, quando Apostolos duodecim eandem sustentaturos hic facta oratione destinavit et elegit.

Ah! dolendum est, quod, tu, credo sequi Iesum ad montem non possis onere passionum aggravatus! non potes, credo, sublimes contemplationi vacare et sursum mente elevari. Saltem ergo illum cum gemitu et desiderio in convallibus expecta, donec misericordia motus ad te descendat et secum in altiora contemplationis fastigia trahat.

2. "Erat pernoctans in oratione Dei" [ibid.].

Considerato loco, quo sit oratio peragenda, considera quoque tempus eiusdem faciendae commodissimum, nimirum noctem. Nox orationis adiumentum perquam eximium: noctu nemo te videt orantem et imples illud: "Cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant in sinagogis, et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus" (Mc 6[, 5]). Nemo impedit et assequeris illud: "Omnia, quaecunque orantes petitis, credite quia accipietis, et evenient vobis" (Mc 11[, 24]).

Adverte, primum ad magnas res conficiendas esse medium orationem: Quid erat maius negotium, quam fundandi Ecclesiam?

hoc Christus ab oratione orsus est. Unde recte monet Ambrosius: [f.132v] “Species tibi, christiane, datur, forma praescribitur, quam debeas aemulari. Quid enim te pro salute tua fecere oportet; quando pro te Christus in oratione pernoctat? quid te facere convenit, cum vis aliquod pietatis officium adoriri; quando Christus missurus Apostolos, oravit prius, et solus oravit”⁷³, et per noctem oravit?

Atqui et praesens negotium communicandi non sine ferventi oratione tibi aggrediendum est.

3. “Et Bartholomaeum” [Lc 6, 14].

Considera, quam magna fuit gratia collata divo Bartholomaeo, cum ad sacri apostolatus officium vocaretur. Hoc enim nihil aliud erat, quam caelesti haereditate potiri videbaturque simul aeternum ascendisse Regnum, quando apostolicae dignitatis ascendit fastigium.

O beatos religiosos, qui fere ita existimandi sunt Apostolorum successores, ut, qui ad religiosum statum vocatus sit, non aliter factum esse cum illo, quam si ad sacri apostolatus officium vocaretur.

Vide itaque, quanti hoc religiosae vocationis beneficium sis facturus, quam serio illi corresponsurus.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Exiit in montem” [Lc 6, 12].

Iam praesentem habes Salvatorem, iam eum tenes ambabus ulnis. Nec dimitte, sed in montem sequere depositis in sacra mensa passionum, et imperfectionum oneribus. “Omnes magni”, Praesul ait Mediolanensis, “omnes sublimes montem ascendunt”⁷⁴.

Quin, tu, magnos, et sublimes assumis animos, Christumque in montem sequeris? “Non vestigiis corporalibus, sed factis sublimioribus”⁷⁵. Ah! adhuc te passiones premunt et terrae allidunt!

⁷³ Ambrosius, *Commentaria in Egang. secundum Lucam*, Lib. V., cap. VI: *Opera III*, 62.

⁷⁴ Idem, *ibid.* Notandum est quod verbum hic allegatum: “ascendant” correspondit verbo: “ascendit” (“in montem orare”) in textu editionis Bibliae Sacrae a S. Ambrosio adhibitae (loco “exiit” in textu Vulgatae editionis.)

⁷⁵ Idem, *ibid.* In commentario s. Ambrosii ista verba ita prosequeuntur: “In hunc montem ascende, et sequere Christum, ut ipse esse mons possis.”

2. “Omnis turba quaerebat eum tangere” [Lc 6, 19].

Considera, maxime quaesivisse et dedisse operam turbas Iesum sequentes, ut saltem extremitatem vestium illius attingerent; quod pro summae felicitatis dono habebant. Nec mirum: “Virtus” enim “de illo exibat, et sanabat omnes” [ibid.]. O utinam vel hac vice exeat eadem solennique passionum tuarum morbo medeatur!

Quippe, cum haec praecipua fuit hominum sequentium Iesum, ut “sanarentur a languoribus suis” [Lc 6, 18] intentio, tibi quoque nihil aliud intendendum, nihil optandum est, quoties sacram accedis mensam, nisi, ut languores animi cordisque tui persanentur. Et credo, facile id effecturum caelestem medicum, si tu, solummodo quaeras, velis et possis eum tangere; tanges omnino, si sequeris.

3. “Qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur” (Lc 6[, 18]).

Quum hodie Servator tuus tot ac tantos mortales ab immun-dorum vexatione spirituum curaverit, petendus quoque tibi est supplicibus lachrymis, ut a cogitationi[bu]s malis et acerbis animum tuum vexantibus ac paene lacerantibus, te dignetur liberare. Vel potius tibi fortitudinem constantiamque has perferendi, quae gratia maior est (nam maioris meriti lucta quam quies), largiatur.

Ac sane consideranti tibi hodierni [f.133r] Apostoli tormenta, quod (o inauditum dolorem!) pro Christo fuerit excoriatus⁷⁶, animus crescere debet fortiter omnes adversitates tolerandi, quae tibi occurrunt occurrentque plurimae. Nam si istis careres, Regno quoque caelesti deberes carere, quod nemo ingreditur, in quo nemo coronatur, nisi qui legitime certaverit.

⁷⁶ S. Bartholomaeus Apost. “in maiorem Armeniam profectus, ibi, cum plurimos ad fidem convertisset, vivus a barbaris decoriatus est, atque [...] capitis decollatione martyrium complevit.” (*Martyrologium Romanum*, p. 262: 24 Augusti).

In Festa Virginis Beatissimae Nativitate

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Liber generationis Iesu Christi" (Mt 1[, 1]).

O aeterna Dei Progenies! quale moliris opus? quam admirandum negotium suscipis? Homo, ecce homo amore hominis esse cogitas et divinam tuam maiestatem humana vilitate vestire; dubito, an ut lateat, an ut clarior appareat? Hodie iam Arca illa, in qua, tu, novem mensibus mansurus es, perfecta sub sole comparet. Hodie Sanctuarium, quod magis praesentia tua sanctificabit, constructum stetit in medio Ecclesiae. Hodie opus dexterarum Excelsi, omnium praestantissimum, admiratione, gaudio, caelos, limbum populumque Messiam expectantem implevit.

O anima mea! non video, quo gaudium tuum convertas: an ad futuram Dei Matrem hodie natam? an ad futurum Salvatorem, adhuc expectandum? Prius elige teque cum angelis natae Virginis adiungens cunis pange illi gratum genethliacon; erumpe has in voces: Te saluto, Aurora, aeternae diei prodroma [s] lucidissima! saluto te, Luna candidissima, noctis magnae illuminatrix. Saluto te caeli et terrarum maximum decus, o Maria! verum Salvatorem paritura. Saluto te, extra alios titulos, titulo Refugii delinquentium; o quantum, tu, cumulum peccatorum, expectata refugii civitas⁷⁷, es a morte perenni praeservatura! inter quos, primus ad^a te confugio, omnium primus.

^a in ms. erronee: "a"

2. "Abraham genuit Isaac" [Mt 1[, 2].

Ab utroque semine, et regali, et sacerdotali uterque, Iesus et Maria procedunt. Haec Filia, ille Filius Abrahami Isaacique^b sunt, obedientissimorum obedientissimi. Ille semper Patris voluntatem secutus; haec nunquam suam, nisi Dei fecit voluntatem; quod vel in ipsa Salvatoris incarnandi legatione testata est, dicendo: "Fiat mihi secundum verbum tuum" [Lc 1, 38]. Decuit nimirum eos, qui

⁷⁷ Cf. supra, In Festo Annunciationis Beatae Virginis, ASC, n. 32.

suam totum orbem per obedientiam restauraturi fuere, obedientissimorum parentum ac maiorum sobolem stirpemque esse.

^b *nomen "Isaac" est indeclinabile*

Renascere, tu, cum nascente Virgine et o solam saltem obedientiam ab ea mutua! Magnae virtutis hoc genus est; illud humiliter a Virgine Maria parvula infante pete: nam haec cunis etiam in ipsis erga mortales liberalis [f.133v] est. Obedientiam si obtinueris, omnes te virtutes obtinuisse puta; quaeris causam? omnium virtutum generatrix est obedientia.

3. "David genuit Salomonem ex ea, quae fuit Uriae" [Mt 1, 6].

Erubescat hic humana claritas; vilescat honor; famae, magni nominis, clari generis ozor/s]^c sileat: ubi Dei Filius, suos Matrisque suae maiores, contribules, propinquos, numerat alicuius labis aspersos nota. David fuit rex, at adulter: Salomon rex, at ex adultera natus, et alienorum deorum cultor; Manasses rex, at idem magnus peccator erat. O singularem Dei clementiam! ut viam peccatoribus ad se latissimam praepararet, voluit peccatores in sua genealogia recenseri.

^c *est Latinum polonizatum: "ozór" (Pol.) – lingua bovis, sed in lingua populari et iocosa significant usum linguae, i.e. loqui, inconsiderate et nimis*

Dedisce, tu iactare tuos vel tua; neque despice peccantes, sed qua potes mansuetudine ac benevolentia in viam salutis revoca, sumpturus nunc illum, qui voluit fieri omnium reus, ut omnes salvos faceret.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Et in transmigracione Babylonis" [Mt 1, 11].

Considera, nihil obfuisse tam longam captivitatem, quam durum captivitatis Hebraicae iugum promissioni Messiae et Nativitati. Unde poteris discere, nequaquam tibi ea non eventura, quae Deus ad salutem animae tuae ordinavit, etiam si te foras efferas et ab aliis domi Deo communiter famulantibus segregeris, modo id

non ex propria facias voluntate, sed ex ordinatione Dei, puta ex obedientiae mandato.

Alterum est, quod consideres: Hebraeorum nempe fuisse plurimos, qui nec minis adduci poterant nec blanditiis, ut in gentili terra deos gentium colerent, aut a suis ritibus ac legibus desciscerent; nec defuisse illis divinum ad eam rem perficiendam auxilium fuisseque tres pueros a flamma praeservatos⁷⁸, Daniele a rabie dentibusque leonum defensum⁷⁹ eo quod constanter patriis legibus adhaeserint.

Ita, te spera Dei curam, providentiam, tutelamque comitaturam, quoties vel ob communitalis negotium, vel ob salutem proximi extra Religiosa septa Babylonem fueris ingressus, modo ibi divinarum, cummuniumque legum memor sis et statuam Nabuchodonosor non adores⁸⁰, prohibitisque carnibus abstineas.

2. "Et post transmirationem Babylonis" [Mt 1, 12].

Expende, Hebraeos, quamprimum e Babylonica fuere liberati captivitate in Iudaeamque venire, primum lapidem movisse, ut Dei laus et cultus in omni [f.134r] populo excitaretur templumque Domini restauraretur, quin a fundamentis erigeretur Ierosolymis: "Surrexerunt principes patrum de Iuda, et Benjamin, et Sacerdotes, et Levitae, et omnis, cuius Deus suscitavit spiritum, ut ascenderent ad aedificandum templum Domini, quod erat in Ierusalem" (1 Esd 1[, 5]).

Pariter agenda tibi est, quoties redis Babylone, per quam designatur mundus; renovandus tibi scilicet spiritus et anima resarcienda tot fluctibus mundanarum tempestatum si non lacerata, saltem concussa. Quanquam illud etiam hinc tibi descendum occurrit, ut, omnibus postpositis, in quavis re divinarum honorem promoveas et si forte ab aliquo impediaris, non desistas; sicut opus Hebraeorum nequaquam disiecit impietas gentilium trans flumen habitantium, cum his illi fortiter resisterent et aedificationem templi non intermitterent.

⁷⁸ Cf. Dan 3, 19-95.

⁷⁹ Cf. Dan 6, 16-23.

⁸⁰ Cf. Dan 3, 17.

3. “De qua natus est Iesus” [Mt 1, 16].

Considera, dignitatem Matris, quam ab excellentia Filii sortita est; eo enim ipso, quod Mater Filii Dei, angelorum Domini, Regis universorum facta est, simul Dei Sponsa, simul angelorum Domina, simul universae Regina creaturae facta est. Adeo ab una Maternitate Virginis beatissimae, omnes honores, favores, praerogativae, privilegia, exceptiones dependent.

Sicut omnis tua salus mediaque salutis ab unica Filii eius, quem hodie suscepisti, dependent redemptione.

Itaque Virgini Matri tam excellentem gratulare Maternitatem, at tibi de tam felici, salutari, excellenti gaude redemptione. Gratias age Matri, quod purissimos suos sanguines [s] contulerit ad corpus tui Salvatoris compingendum, fabricandum. At gratias pariter immortales age Filio, quod ex eodem corpore sacratissimo uberri-
ma pro te sanctissimi cruoris effuderit fluentia.

In Festo Exaltationis Sanctae Crucis

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Nunc iudicium est mundi” (Io 12[, 31]).

Considera, tum quidem a Christo Domino iudicium mundi fuisse institutum, cum eius opera venerat destructurus, novamque regulam iuxta spiritum non carnem vivendi mortalibus traditurus.

At tui iudicium ipsi adhuc esse reservatum, ideo, ut te ipse iudicando punias; nec illi quidquam puniendum a vitae fine relinquant. Igitur nunc te ipsum iudica, nunc tuae conscientiae insiste examini, ut in conspectu Iudicis altissimi iustificatus appareas. “Iustorum”^a enim (inquit Magnus Gregorius) mens semper sol[ic]ita venturo examini intendit: omne enim, quod agunt, metuunt; dum caute considerant^b, ante quantum Iudicem stabunt⁸¹. [f.134v]

^a “Quorum” (PL) b add “qui” (PL), cum nota: “Omissam in Vulgatis voculam “quo” revocavimus maxime ex Mss. Norm.”

⁸¹ Gregorius Magnus, *Moralium*, Lib. VIII: In cap. VII B. Iob: PL 75, col. 820 (n. 256).

2. “Nunc princeps huius mundi eiicietur foras” [ibid.].

Hunc per sacram Synaxim cogita eiectum iri, quidquid in te domini vel caro, vel daemon, vel mundus habuit, si tamen ad ea fruentum te digne praeparaveris. Non enim meretur ullam gratiam in sacra accipere Communionem, qui nullam in sese ad hanc praeparando adhibet curam. Quam deinde multi pereunt, qui Christi mensam indigne accedunt!

Exemplo tibi sit vel unicus Iudas: cui nihil profuit carnem Domini in ultima sumpsisse caena, cum illum tradere Iudaeis iam decreverat quem sumebat.

Nec tuae medelam feret animae divini corporis pharmacum praestantissimum, si modo vel invidiae, vel rancoris, vel odii laboras aegritudine. Vis ergo principem mundi foras e tuo corde eiici? Foras eiice prius, quidquid felis intus alis.

3. “Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum” (Io 12[, 32]).

Considera, quam efficaces sint tribulationes et persecutiones ad proximum aedificandum! Homines quippe videntes aliquem in angusto positum, non solum illi compatiuntur, sed etiam optant, ut similibus afflictionibus erudiri possint, animadvertentes magnam in iis salutis esse repositam spem.

Quare Christus Dominus, cum voluit gloriam deitatis in monte Thabor induere, tres tantum discipulos accepit transfigurationis suae spectatores⁸²; quia minora sensit inde salutis in homines promanatura emolumenta. Cum vero pati debuit, elevatus est a terra, in altam arborem actus, in excelso monte crucifixus, in metropolitana Iudaeae Urbe, in frequentissimo concursu mortalium passus, quia nimirum passio illius fuit instar cathenae fortissimae, qua totum orbem ad se tracturus erat. Merito ergo dicit: “Ego si exaltatus fuero a terra omnia traham ad me ipsum”.

Desidera, tu, cor ut tuum trahat hodie, et sibi coniungat.

⁸² Cf. Mt 17, 12.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Omnia traham ad me ipsum" [ibid.].

Considera, tunc vere omnipotentiam Christi humanitatem acquisivisse et universae creaturae obtinuisse dominium, postquam fuerit in crucis exaltata patibulo et inauditis cruciatibus extincta. Sic etiam Virginem beatissimam Reginam caeli post Filii resurrectionem appellatam; quae tamen hoc titulo non fuit a legato caelesti exornata, cum illi castam maternitatem pollicetur et solum gratiae plenitudinem manifestaret: nimirum per dolores in Christi Domini passione toleratos [f.135r] caelestis Regni scepturum videtur fuisse consecuta.

Unde, tu, disce: tanto te maiora praemia manere in caelis, quanto graviores cruces toleraveris in terris; ad caeleste quippe Regnum per afflictiones initiamur.

2. "Ambulate dum lucem habetis" (Io 12[, 35]).

Scilicet cooperaturum te divinis gratiis exende, neque eas suffocaturum; quemadmodum Paulus monens Thimothaeum: "Admoneo te", inquit, "ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum" [2 Tim 1, 6].

Hinc, tu, quo plura te a Domino talenta sentis accepisse, eo maiora facere teneris lucra; hoc enim est, gratiam Dei non sinere obmori, talentis respondere concessis.

Alterum cogita, tum esse per viam virtutis ambulandum lato passu, dum nobis divinae gratiae lux deservit; tum quoque poenitentiam agendam, dum lucis usura fruimur et viribus pollemus. Sera namque resipiscentia raro seria est; et unus poenitentiae voluntarius actus pro mille poenis alterius vitae valere potest.

Ambula ergo, ambula, dum lucem habes.

3. "Non vos tenebrae comprehendant" [ibid.].

Considera, te solum in culpa esse, quoties lumen animae tuae eripitur tenebraeque suboriuntur. Vix enim a sacra mensa recedis et tot te vanitatibus implicas: vix a Sole pedem unum subtrahis et in abissum noctis voluntarie praeceps laberis, cum divinae praesentiae custodiendae, cum perfectionis ampliandae nullam curam

geris. Proinde te recte Iesus iustitiae Sol admonet hodie, ut cautus incedas, ne in tenebras incidas.

Tuum fuerit igitur opus, ne saltem sponte distraharis et nubibus inutilium sollicitudinum obruaris. Tarde redit amissum lumen et quod gratis accepisti, precibus posthac plurimis vix obtinebis ereptum.

Age, anime mi, Solem intueri, ne tenebrae comprehendant te.

In Festo Sancti Matthaei Apostoli et Evangelistae

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Vidit Iesus^a hominem sedentem in telonio" (Mt 9[, 9]).

^a *om.* "Iesus" (BVS)

Considera, utique per nomen hominis divum Matthaeum suam fragilitatem adnotasse; et cum alii [f.135v] dicerent publicanum, ille tantum hominem se appellavit, quod non ignoraret esse peccatorem, qui esset homo; nec vellet inter eos reputari, quibus dictum est, "Vos^b Dii estis, et filii excelsi omnes" [Ps 81, 6].

^b *om.* "Vos" (BVS)

Porro publicanus ideo tantum vocabatur, quod telonio praesideret ac tributa vectigaliaque reciperet ab Hebraeis, ad quae se teneri non putabant, tanquam populus electus.

Ah! tu, quo nomine peccatoris appellandus esses, si, quae soli tantum Numini patent, toti mundo tua nunc scelera paterent! Roga proinde Iesum, ut, oculis in te suae bonitatis coniectis, ab occultis tuis mundet te.

2. "Ait illi: Sequere me" [ibid.].

Considera, verae conversionis testimonium esse veram Christi Domini sequelam. Iscariotes non erat conversus, quia, licet sequeretur Iesum, fraudulenter sequebatur, ficto animo sequebatur, loculos habebat. Contra divum Matthaeum, hinc verum fuisse Christi sequacem conice, quod surgens, secutus est eum. Unde surrexit? a peccato; quo Christum secutus? ad virtutes.

Ecce tibi recta sequendi Christi proponitur regula: surgere et sequi. Si enim non surrexisti, non sequeris, etiamsi post eum tibi videaris figere gressum. Si oculos habes propriae voluntatis, proprii amoris et similium, non sequeris, non sequeris vere Christum, licet religiosum habitus perferas, licete misisse te vota obedientiae, castitatis, paupertatisque iactites. Surge ergo, et sequere: nam nisi surrexeris, nequaquam sequeris.

3. “Multi publicani, et peccatores venientes discumbebant cum Iesu” [Mt 9, 10].

Considera, etiamnum haud paucos publicanos et peccatores venire ad Iesum, quando scilicet poenitentiae adeunt sacramentum; sed postquam iidem cum Iesu discumbunt, mensae caelestis participes redduntur, iam fieri eos iustos, iam desinere publicanos esse et peccatores.

Quid, tu, demireris hominum scelera? et quid ultra modum zelosius carpas? cum quidam hodie sunt peccatores, cras forte futuri sancti; modo peiores daemonibus, at postmodum iustiores angelis erunt. Non magno iis ad hoc labore opus est; tantummodo venient ad Iesum, discumbent cum Iesu, iam purgabuntur a peccatis, virtutibus ornabuntur. Magdalena quoque peccatrix Iesum accessit, iustificata recessit.

O felix accessus ad Iesum per quem a peccato recessus acquiritur! O Sanctum Sacramentum, quod ex peccatore facit amatorem; ex servo mundi, servum Dei; ex filio tenebrarum, filium lucis; ex mancipio diaboli, libertum Christi! [f.136r]

Post Sanctissimam Communionem

1. “Quare cum publicanis, et peccatoribus manducat Magister vester” [Mt 9, 11].

Ne nimium admireris, ita contra publicanos assurgere et cristas erigere Pharisaeorum superbiam. Servi namque fuerunt diaboli; ergo Dominum suum ad unguem imitati, non tantum Filium Dei persequebantur, sed etiam volentes ad eum converti et divina potiri misericordia peccatores. O superbiae vitium gravissimum! Scilicet invident etiam salutem aliis superbi; ideo

forsitan, quod eam habere ipsi, quia petere humiliter nolunt, non possunt.

Tu contra, gaude conversione peccatorum eamque procura, veluti fecit divus Matthaeus, qui postquam fuisset a Christo conversus, invitavit pro convivio publicanos, ut Christo convalescentes, pariter converterentur.

2. “Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus” [Mt 9, 12].

En ipse caelestis Magister ad quaestionem Pharisaeorum respondet, affirmans, se, cum sit medicus animarum, non esse ad sanos, id est sanctos, missum; verum ad infirmos, ad male valentes peccatores.

Utique id expertus es ipse, qui cum alias, tum hodie non sine vulneribus hunc pientissimum medicum accedisti pharmacoque sanguinis illius et corporis longe probatissimo persanatus es.

O tuam felicitatem! qui semper hunc medicum penes te habes, a quo vel singulis momentis frequentissimae animi tui aegritudines curari queant!

3. “Non [...] veni vocare iustos, sed peccatores” [Mt 9, 13].

Considera maiorem non posse habere Deum maerorem, quam cum videt illos perire sponte, quorum saluti suam vitam impendit. Proinde, ne forte quis in immenso vitiorum pelago fluctuans et divina metuens iudicia salutis incidat in desperationem, aperte vult testatum esse mundi Servator, se non venisse gratia vocandi iustos, sed peccatores. Nam cum iusti salutis certi sunt, peccatores vero supplicii, profitetur se specialiter operari peccatorum salutem et curare, utpote qui velit omnes fieri salvos. Non est ergo ulli praeclusa ad caelos via, modo illam velit ingredi et infernale voluptatis iter tandem aliquando relinquere. Gratulari possunt hic sibi peccatores, quod ad illos vocandos et salvandos veniens thronum gloriae Dei Filius deseruit et ignominiae subivit ergastulum.

At te miserrimum futurum, si quam venit inventurus ovem caelestis pastor, tu malitiose perdes. [f.136v]

In Translatione Sancti Stanislai Episcopi et Martyris⁸³

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Ego sum pastor bonus” [Io 10, 11].

Considera, divinam bonitatem in hoc multum elucere, quod humano generi mundum struxerit et dederit inhabitandum: quod eidem plurima pascua, nimirum tot creatas res, providerit: quod omnes mortales Divino suo Spiritu regat et gubernet et pascat veluti Pastor optimus oviculas.

Tibi vero perditae ovi, quot suae bonitatis exhibuit specialia testimonia! Imprimis aberrantem te per invia mundi ad ovile Religionis per sanctam vocationem introduxit: deinde, quam leniter, suaviter ac secure te partim per Constitutionum iura, partim per imperia Superiorum, partim per suas inspirationes hoc in ovili regit! Postremo, pascua tibi optima (illis, quae ad corpus videntur pertinere sepositis) providet.

Quod an hodie quoque non experiris? quando te ad mensam suam invitat et ne verearis accedere vocat utque progrediaris animosius: “Ego,” inquit, “sum pastor bonus”.

2. “Bonus Pastor” [ibid.].

O, anima mea! quomodo dubitabis aut metues propter enormia tua patrata adire Iesum tuum! Siquidem audis, quam se bonum Pastorem esse clare profiteatur; nec te fugit, dedisse illum animam suam pro te, ovicula perditam.

Curre, curre ad bonum hunc Pastorem, qui tuae conscientiae sanabit aegritudinem. Cunctos internos morbos sive imperfectio-
num, sive sollicitudinum, seu quarundam calamitatum auferet.

Nam si, tu, maesta es ob tuas infirmitates, multo magis ille sollicitus est: qua ratione et medio quamque cito eas curet maioremque tuae sanandae gerit sollicitudinem, quam expectare pos-

⁸³ cf. Naruszewicz P., *Stanislao, vesc. di Cracovia, santo, martire*: BS XI, 1365: “La translazione della sua salma dal cimitero presso la chiesa di S. Michele (luogo del martirio) alla chiesa cattedrale di Wawel, a Cracovia (1088)”.

sis aut cogitare. Ocius itaque cum clamore et gemitu ipsi noto ad Pastorem tuum festina: quoniam cum desiderio expectans expectavit te.

3. “^aDat animam suam^a pro ovibus suis” [ibid.].

^{a-a} “*animam suam dat*” (BSV)

Pro te Salvator tuus, Pastor optimus, animam suam dedit, effudit. At specialiter eo motivo, ut tu redemptus, illius et proximi gratia tuam quoque non renuas animam profundere. Hoc enim a te extorquet, cum inquit: “Inspice, et fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est” [Ex 25, 40]. In quo monte? Golgotha. Quid monstratum? Christus, Filius Dei, pro te, et universo mortalium genere crucifixus. Hunc inspicias, hunc imiteris decet et necesse est, ob proximi salutem tibi non parcendo, clementer omnes tractando, pro inimicis orando, teipsum pro peccatoribus divinae iustitiae opponendo, in afflictionibus ad Deum [f.137r] confugiendo, in bonis operibus perseverando. Hoc tibi exemplar et protothypion in monte monstratum est; quod, si recusas imitari, apage a cogitatu sumendi Christi. Indignus enim est, ut nutriatur a Christo, qui se abscondit, ut non operetur cum Christo et pro Christo.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Mercenarius autem” [Io 10, 12].

Explicatissime tetigit et verissime depinxit mercenarios ille Magnus Antistes orbis: “Mercenarius,” inquit, “vocatur, qui non pro amore intimo oves Dominicas, sed ob^b temporales mercedes pascit”⁸⁴.

^b “*ad*” (PL)

Cave, tu, alia intentione Domino servias, praeterquam ex illius amore puro, ne mercenarii nomen acquiras et mercedis perditionem. Quid est enim esse mercenarium Dei servum? Est gloriolam

⁸⁴ Gregorius Magnus, *Homilia XIV in Io X, 12*: PL 76, col. 1128 (n. 1485).

bonis e factis aucupari; iactare se; non vere abnegare; non constanter abiecisse mundum; sperare pro suis operibus mercedis loco honorem; non totaliter exinaniri; retro aspicere.

Mercenarius est vafer, qui postquam admovit aratro manum, vel melioris commoditatis spe ductus, vel magnitudine laboris ter-ritus, vel otii dulcedine allectus, vel antiquorum vitiorum suavitate delinitus, terga vertit, religiosam crucem deserit, fugit atque sic perdit, non salvat animam suam, non alienam.

Vide sis igitur constans in quovis opere tuo, ut non solum no-men boni pastoris aut operarii, sed etiam mercedem laborum tu-orum, ipsum Deum, et cum hoc omnia, recipias.

1. “Videt^a lupum venientem, et dimittit oves, et fugit”

^a in ms. erronee: “Vidit”

Considera, lupos esse cacodaemones, qui nostris animabus diu noctuque inhiant: et non solum per insidias capere, sed vi quoque rapere eas nituntur, et devorare. Oportet itaque te, pastorem ani-mae tuae esse vigilantissimum et longe praevisis mali genii technis, sese ad illi resistendum fortiter accingere, nec illum intra maenia cordis admittere, sed extra muros profligare, prout monens ille ait: “Vigilandum est [...] praecipue circa initium tentationis; quia tunc facilius hostis vincitur, si ostium mentis nullatenus intrare sinitur”⁸⁵.

Mercenarius ergo ne sis, lupum venientem procul excipe, gene-rose certa, fortiter vince. Cave dimittas ovem, et fugias.

3. “Cuius non sunt oves propriae” [ibid.].

Certum est: non esse ovem tuam, tuam animam. Emit enim il-lam sibi Christus inaestimabili precio sanguinis. At tanto magis il-lam tuae custodiae traditam curare debes, quanto melius agnoscis non esse tuam. Vestis aliena si tibi esset, quam caute illa uteris, ut proprio domino munda et nitida restitueretur. Nitidam quoque animam Deus a te requiret.

Vide, qualem tibi hodie tradidit, quam venustam, formosam, quam exacte suo Sanguine ab omnibus imperfectionum naevis

⁸⁵ Thomas à Kempis, *De Imitatione Christi*, p. 34, (Lib. I, cap. XIII, n. 20).

emundatam, talem reposcet. Quodsi infeceris, ut mercenarium tractabit; si puram conserva[ve]ris, ut optimum pastorem, custodem, servum, ad aeterna gaudia intromittet. [f.137v]

In Festo Sancti Venceslai: Ante et post Sanctissimam Communionem Recollectio habetur in Communi Martyrum, [infra, ff. 153r-154r]

In Festo Dedicationis Sancti Michaelis Archangeli: Recollectio habetur supra, folium [117r] in eiusdem Apparitione.

In Festo Sanctae Hedvigis Viduae: Recollectio supra, folium 124r, uti in festo Sanctae Margarethae.

In Festo Translationis Sancti Adalberti: Recollectio habetur in Communi Martyrum, infra, [ff. 153r-154r].

In Festo Sancti Lucae: uti in Communi Evangelistae, [infra, ff. 152r-153r].

In Festo Sanctorum Simonis et Iudae Apostolorum

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Haec mando vobis, ut diligatis invicem" (Io 15[, 17]).

Considera, duplici te praecepto Dei obligari ad diligendum proximum. Nam in vetere testamento Pater aeternus diligendi proximi legem tulit; in nova lege aeternus Filius eiusdem mutui amoris mandato te obstrinxit.

Aude nunc oblatrare famae alienae; carpere alterius vitam, gesta, mores; ulcisci iniurias; odio in fratrem ferri, cum Christus omnium Iudex mandat contraria, cum immutabile Verbum clamat: "Haec mando vobis, ut diligatis invicem".

2. "Si mundus vos odit: scitote quia me priorem vobis odio habuit" [Io 15, 18].

Considera, quod per mundum Christus Dominus intelligat hic homines malos, mundo deditos, vanae gloriae cupidos, invidos et similibus obnoxios vitiis, quibus illius caelestis vita displicebat;

quibus illius divinae actiones bilem movebant adeo, ut post maledicta, probra, tot hostilitates, denique mortem illi intulerint.

Quare cum ipse prius tales inimicos sustinuerit, recte te admonet, ut, si velis esse verus imitator Christi, scias fore mundum tibi inimicum et sectatores eius; ac proinde ad eos superandos, aut saltem patienter ad normam Christi tolerandos semper paratus existas.

3. “Ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus” [Io 15, 19].

En causa, en crimen, en malum ob quod servi mundi servos Dei odio prosequuntur! quod scilicet mundana non tractent, quod eorum vitent consortia, quod pie vivere velint in Christo, ideo persecutionem patiuntur. Sed illud est maximo solatio Dei servis: “Si me persecuti sunt, et vos persequentur” [Io 15, 20]. Illud horrori eorum persecutoribus: quod tam suas quam suorum servorum iniurias tandem aliquando Deus vindicabit.

Tu tamen pro persequentibus te praesenti in sacra Communionem Dominum ora. Nunquam melius illos vindicaveris, quam si Deum illis reconciliaveris. Nunquam te melius ad ferendas [f.138r] persecutiones apparebis, quam tum, cum ad normam Iesu aeternum Patrem oraveris. “Ignosce^a illis: ^bquia nesciunt^b, quid faciunt” [Lc 23, 34]. Et vero decet ut parcas suis debitoribus, si vis, ut tua debita tibi parcat Deus⁸⁶.

^a “dimitte” (BSV) ^{b-b} “non enim sciunt” (BSV)

Post Sanctissimam Communionem

1. “Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent” [Io 15, 22].

Considera, magis inde aggravari conscientiam Hebraeorum, quod viderunt et audiverunt Iesum, non tamen in eum crediderunt.

Sic te gravius delinquere, cum saepius admittens in tua viscera Christum Dominum, non magis perfectus es: non te illius tam

⁸⁶ Cf. Mt 6, 12.

frequens conversatio meliorem facit, non obedientiorem, humilior, ferventior. O te miserum! quantam redditurus es rationem tot sacrarum Communionum^c nisi iam melior existas?

^c *in ms. erronee: "Communionem"*

2. "Nunc autem excusationem non habent de peccato suo" [ibid.].

Considera non paucis ignorantiam profuturam, tibi vero magis illuminato, magis divinarum legum perito, quae poterit excusatio servire, cum de tuis delictis iudicaberis? Quamobrem vide, ne temere Dei mandata, praecepta Ecclesiae religiosasque Constitutiones violes, cum non sis potis in iudicio dicere: ignorans haec feci.

Maxime vero hodierna die ab imperfectionibus tibi cavendum esse puta, quod ipsam perfectionem, Iesum, visceribus tuis susceperis et continueris.

3. "Si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt" [Io 15, 20].

Perpende, indicium esse certissimum, quod quis Dei voluntatem non negligat, cum admonitiones Dei servorum, praesertim Maiorum non contemnit.

Contra minime aptum esse divinis adimplendis praeceptis, qui fraternam spernit admonitionem eamque non solum surda aure praeterit, sed insuper obmurmurat, et oggan[n]it admonenti se.

Frustra igitur clamabis tu, et orabis: "Domine, loquere"; quia audit servus tuus" [1 Reg 3, 9], quando renuis aliorum habere gratas admonitiones. Frustra petes: "Fiat voluntas tua mecum"⁸⁷; quando, tam penosus es, ut unicum verbum ob tui prolatum a quopiam emendationem non valeas gratanter audire, vel saltem patienter.

At, quid inde futurum sit, tempus ostendet. [f.138v]

^a *"Loquere Domine" (BSV)*

⁸⁷ Cf. Mt 6, 10; 28, 42; Lc 22, 2.

In Festa Omnium Sanctorum Solennitate

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum caelorum” (Mt 5[, 3]).

Expende, quod primo hanc beatitudinem caelestis Sapientia loco posuerit, non aliam fuisse causam, quam, ut ostenderet, eam sibi prae reliquis maxime placere.

Voluit enim, ut Sanctus Basilius loquitur: “e paupere Matre in vili stabulo nasci, et vilibus pannis involutus in praesepti reclinari”⁸⁸.

Ut autem declararet, paupertatem non in hoc sitam esse, ut aliquis nihil teneat, dixit esse “Pauperes spiritu” beatos; innuens, etiam illum pauperem esse gaudereque beatitudine paupertatis, qui multa possidens, nullum ad ea gerat affectum, sed tanquam transitoria despiciat; tanquam sibi ad distribuendum data, in egentiores liberalissime elergiat.

Tu tamen Apostolorum vestigiis insiste, qui mundi provincias obeuntes baculo etiam peraque iussi fuerunt abstinere. Nec metue ullum rerum in summa paupertate defectum, siquidem, ut ait ille, “Monachus nudus totius mundi dominus”^{a789}.

^a “*Nudus monachus mundi totius est dominus*” (CSP)

2. “Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram” [Mt 5, 4].

Considera, et verbis et exemplis docuisse Christum mansuetudinem. Verbis docebat, cum dicebat: “Discite a me, quia mitis

⁸⁸ Cf. Lc 2, 7. Non potui invenire hoc dictum, nec sub “paupertas”, in operibus S. Basilii Magni secundum indicem generalem verborum (in PG et in eius *Opera omnia*, ed. Parisiis 163738), et non indicator aliquod eius commentum ad Lc 2, 7; ad Mt 5, 3 autem leguntur commenta diversa. Similem ideam in sua homilia de humilitate expressit: “[...] imitantes Dominum, qui de coelo in extremam humilitatem descendit [...]. Infans cum esset, statim in spelunca, et ne in lecto quidem, sed in praesepti iacuit”: PG 31, col. 535 9n. 161).

⁸⁹ In margine indicator uti auctor huius dicti: “Cassianus”. Attamen non potui invenire tale dictum in operibus Ioannis Cassiani (in eorum editione *Opera Omnia*, Duaci 1616). Videtur itaque quod est allegatio (cum diverso tamen ordine verborum; cf. annotationem textualem: aa) desumpta e: Climacus Ioannes, *Scala Paradisi* (CSP), Coloniae Agrippinae 1601, p. 181 (Gradus XVI: *De Avaritia*). Ibi adiungitur huius affirmationis sequens explanatio: “Deo enim curam sui credidit, et per fidem omnes possidet servos”.

sum” [Mt 11, 29]. Exemplo docuit, quando tanquam Agnus ad occasionem ductus est et coram tondentibus se obmutuit⁹⁰.

Exigitur itaque abs te mansuetudo in tolerandis iniuriis et calumniis, ut potius eas cum silentio dissimules, quam furore augeas. Exigitur in dandis responsis et imperiis; in admonitionibus et correptionibus ingerendis; nisi forte necessitas ostendat loco mansuetudinis zelum esse adhibendum. Siquidem Magister ille caelestis peccatores publicanosque benigne convertibat; sed aliquando etiam, praesertim Pharisaeos dure perstringebat^a. Quod enim molli non conteritur ligno, duro malleo conterendum est.

^a *in ms. erronee: “perstringebant”*

3. “Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur” [Mt 5, 5].

Considera, non esse malam rem luctum. In valle quippe lachrymarum degimus, hinc debemus aliquando lachrymis madere, sive has pietas, sive tribulatio eliciat. Imo optandum esse tibi, ut lugeas. Si enim praecesserit luctus, sequetur beatitudo: si habebitur afflictio, non deerit consolatio.

Quodsi dulcissima solatii caelestis voluptas non alio precio comparatur, nisi luctu, quid te putes infelicem lugendo, cum tum [f.139r] beatus es? Acerbum est lugere, sed suavissimum consolari et non ab homine, non ex mundo, sed ex caelo, a Deo consolationem accipere. Extrema gaudii luctus occupat, sed luctus extrema gaudium tenet.

Post Sanctissimam Cummunionem

1. “Beati, qui esuriunt, et sitiunt iustitiam” (Mt 5[, 6]).

Quid est hoc, esurire sitireque iustitiam? certe nihil aliud, quam toto animo, toto desiderio, tota voluntate ad perfectionem vitae aspirare. Quodsi famuli novo habitu a dominis accepto; milites, novis ab imperatore stypendiis aucti, ad maiora sese obligant obsequia, sic, tu, veteri consuetudinum non bonarum sago exutus et recenti ornamento virtutum ac sanctorum habituum in sacra decoratus Communionem, ferventius, quam antea Deo famuleris^a

⁹⁰ Cf. Is 53, 7.

necesse est; sollertior, diligentior, laboriosior in castris exercituum Domini perseveres.

a in ms., ob lapsum calami, erronee: "fumaleris"

Quid appetas quietem? Vitae, quam vivis, otium venenosissima pestis est. In palaestra Christi qui desudant, quiescunt tum quando sudant. Sequere tuum Imperatorem, qui in laboribus a iuventute sua exercens sese inter laborem salutis maximum vitae cursum terminavit.

2. "Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur" [Mt 5, 7].

Considera, pridem hunc mundum periturum fuisse, nisi benigna misericordia severum divinae iustitiae rigorem attemperaret. Cum enim Deus homines videt hominum misereri, mutat severa decreta et peccata eorum, qui suis proximis exhibent misericordiam dissimulat: miseretur miserentibus, quin etiam propter miserentes aliis miseretur; sicque humana misericordia divinam conciliante hominibus misericordiam iustitiae rigor languescit et poena transit in veniam.

Tu, si non habes cuius miserearis, animae tuae miserere; ne perditum illam eas, quam redemit Charitas: perdes autem nisi perdidideris. Nam Veritatis immutabile effatum est: "Qui invenit animam suam, perdet illam: et qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam" (Mt 10[, 39]).

3. "Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt" [Mt 5, 8].

Digna est haec Christi Domini caelestis Praeceptoris summa consideratione gradatio. A paupertate, mansuetudine, luctu, misericordia, tandem venit ad cordis munditiam. Pauperibus, Regnum caelorum; mitibus, terrarum possessionem; lugentibus, aeternam consolationem; esurientibus et sitientibus iustitiam, saturitatem; misericordibus, misericordiam promisit; at mundis corde quid? beatificam visionem destinavit.

Tu igitur, quanto vides puritati maiora praemia esse constituta, tanto diligentius cordis invigila custodiae. Siquidem maculare cor,

[f.139v] est visione Dei privari: mundum conservare idem, est divinae visionis certum esse.

In Festo Sancti Martini Episcopi Turonensis

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Nemo lucernam accendit, et ^aponit in abscondito^a” (Lc 11[33]).

^{a-a} “*in abscondito ponit*” (BSV)

Considera, non esse tibi ius eos arguendi, qui se publicae luci committunt, quasi id ostentationis gratia agant; sed potius illos apud te excuses, quod talenta a Domino accepta nolint abscondere infodereque, sed [velint] proximis communicare atque lucrum facere Domino talentorum.

Quibusdam enim prodest latere; at quosdam Deus in omnium facie proponit, ut eorum ab omnibus opera videantur; et Pater caelestis, in quo et per quem et propter quem universa operantur⁹¹, glorificetur.

2. “Qui ingrediuntur ^avideant lumen^a” [ibid.].

^{a-a} “*lumen videant*” (BSV)

Infelicissimum esse malum caecitatem expende. Quanta enim calamitas est in luce versari, et lucem non intueri! esse in mundo, et mundum^b non videre! colloqui hominibus et eos (si humano licet modo discurrere) non cernere! Sed optanda talis caecitas est aliquando, utpote salutaris.

^b *in ms., ob insciam suggestinam verbi praecedentis, erronee: “mundo”*

Tibi potius Deus orandus est, ne te illa caecitate puniat, ut, accedens increatum Solem, eum non cognoscas; sumens Deum-Hominem, illum non videas; intra tua viscera panem vitae recipiens,

⁹¹ Cf. Prov 16, 4.

illius et gustum et suavitatem et saporem non sentias. Talis enim caecitas mentis omnem superat gravitatem ac infelicitatem corporalis caecitatis.

3. “Nemo lucernam accendit” [ibid.].

Perpende, quam graviter sponsus ille et merito succensere famulis suis deberet, si nullus eorum nuptias celebranti cum taedis^c adesset; vel, quam iure sponsa illa diceret, quae veniente ad eam sponso sederet in tenebris: “Nemo lucernam accendit”.

^c *in ms. erronee: “taedos”, forsitan ob lapsum calami*

An et tu miser non potes hoc tempore, quo ad te caelestis descensus est Sponsus, dicere sensibus tuis: “Nemo lucernam accendit”? Visus obcaecatus est, tactus coinquinatus, auditus multis nugis ac vanitatibus oneratus, gustus obtusus mundi felle, debellatus est variis illecebris odoratus et subactus. Heu me miserum! Nemo lucernam accendit Domino, sponsam suam animam meam adeunti, nemo. Tu saltem promptissima voluntas ei cum lumine occurre; facem bonorum desideriorum praeferens eum in [f.140r] thalamum penetralesque cordis introduc, quod illustrabit ipse melius, ut ingredietur.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Nemo ^aaccendit lucernam, et ponit in abscondito^a” [ibid.].

^{a-a} *“lucernam accendit, et in abscondito ponit” (BSV)*

Lucerna tua est Christus, qui hodie cordis in tui domo illuxit. Vide ergo, ne lucernam hanc ponas in abscondito; hoc est, tenebris imperfectionum, vanorum discursuum, evagatione sensuum, negotiorum importunitate, contentionum, multiloquii aliorumque defectuum sive excessuum nebula obumbres et involvas: sicque omni luce destitutus a vera via perfectionis aberres et in caliginosam tot errorum devolvaris abyssum.

Fiatque tecum id, quod cum iis fieri solet, qui noctu cum lumine incedentes, hoc aliquo casu extincto, quo se vertant, ignorant.

2. “Si oculus tuus ^bsimplex fuerit^b, totum corpus ^c lucidum erit” (Lc 11[, 34]).

^{b-b} “*fuerit simplex*” (BSV) ^c *add. “tuum”* (BSV)

Considera hoc loco per oculum intentionem rectam intelligi, secundum quam nostras omnes actiones dirigere et alienas debemus interpretari. Atque hanc intentionem tanti esse momenti, ut plane omnis nostra perfectio, omne meritum, omnis merces ab ea dependeat.

Vide itaque quanto fructu meriti defraudaris, cum non rectam tuis actionibus praefigis intentionem. Recta vero ibi est intentio, ubi non proprium sed alienum commodum spectatur Deique solius laus et beneplacitum.

Quod exemplo suo divus Martinus docet; qui rogatus a discipulis, ut vitae peteret prolongationem, sic oravit: “Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem”⁹².

3. “Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebrae sint” [Lc 11, 35].

Tibi haec dici puta, cuius pectori Sol increatus est inclusus: Lux illa, [“]quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum[”] [Io 1, 9]: Lumen illud, quod est missum de Caelo ad revelationem gentium⁹³. “Vide ergo ne lumen” hoc, “quod in te est, tenebrae sint”. Ne post magnam illuminationem, quam a Sole iustitiae hodierna luce mutuasti in sanctissima Communione, Pharia te nox obruat, qualis olim regis Pharaonis scelera punivit ac maxime incredulitatem⁹⁴. Si enim profundis immergere imperfectionibus; si Moysen, hoc est internum non audieris instinctum, deficiet tibi caeleste lumen et tenebris circumdaberis. [f.140v]

In Festo Sanctae Elizabeth Viduae poloniae Patronae,
vide supra, folium 124r, in festo sanctae Margaritae.

⁹² Ex *Epistolis Sulpicii Severi: Liturgia orarum IV*, p. 1262 (*Memoria S. Martini, ep.*, Die 11 novembris, Ad Officium lectionis, Lectio altera).

⁹³ Cf. Lc. 2, 32.

⁹⁴ Cf. Ex 10, 21-23. “Pharius, a, um, adiect. a Pharo, ponitur pro Aegiptio” (SLL).

In Festa Beatae Virginis Mariae Praesentatione

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Liber generationis" (Mt 1[, 1]).⁹⁵

Hactenus, anima mea, libris inhaesisti variam doctrinam complectentibus. Hodie novum, recentem, invisum librum, sanctissimam Dei Genitricem, librum inquam ab ipso Deo conditum, conscriptum, exornatum, inspice. Quid alicubi possis invenire, quod in Maria non habeas? quid eorum, quae Maria complectitur, quispiam tibi suppedabit? Liber hic, virtutum et omnium perfectionum est: in tot capita distinctus, quot virtutibus refertus.

O igitur huic volvendo libro te totum applica flosculosque tuo statui pernecessarios ex hoc decerpe.

2. "Liber generationis Iesu Christi" [ibid.].

Considerabis etiam Christum Dominum in sua genealogia quasdam peccatrices personas, faeminas virosque numerari voluisse, propterea fortassis, ut eum vere poenitentium nullus adire vereretur.

Proinde cum fiducia, tu, illum hodie accede; veniam tuarum imperfectionum tibi concessum iri sperans. Si tuae causae diffidis, Patronam, Refugium peccatorum, accipe. Quodsi necdum securus es, adhibe sanctas e familia Christi peccatrices et peccatores: hi tuae causae patrocinaabuntur. Non ignari malorum, non experes lapsum, misero succurrent, lapsum erigere allaborabunt.

Sanctissimus ex his David suppetias promittens: "Docebo", inquit, "iniquos vias tuas; et impii ad te convertentur" [Ps 50, 15].

3. "Fili David" [ibid.].

Expende ideo hic praepositum esse Davidem Abrahamo, peccatorem iusto; ut tu cognosceres, peccatores si egeri[n]t dignam poenitentiam, non modo in gratiam recipi, sed non in postremo deinceps honore haberi et in altis caeli solis collocari. Nam que-

⁹⁵ In margine hic legitur sequens annotatio (in parte destructa) : "Recollectio-nem de proprio Evangelio vide in festo ad S. Luc., fol. 137".

madmodum obstinata in scelere superbiorum angelorum voluntas, non nisi profundissimo barathro meruit, ac debuit, immergi, sic e diverso contritorum peccatorum humilis confessio, eos in sublimis gloriae caelestis thronos evehit.

Quod [f.141r] idcirco fieri puta, ne tu sceleribus aggravatus poenitentiae contempnas auxilium, quasi nimis rigidum esse Iudicem Deum existimans: cum is clementer omnes vocat ad se; nemini vult auctor esse damnationis, unumquemque salvari desiderat; aspirantes ad perfectionem tendere iuvat et revertentibus ad cor fit magis propitius.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Abraham genuit Isaac" [Mt 1, 2].

Considera tum Abrahamum, quam Isaacum fuisse virtuti obedientiae addictissimos: alter a Deo vocatus e patrio solo relictis amicis, consanguineis, propinquis discessit⁹⁶; alter a parente in montem Moria eductus sese victimam obtulit mactandam, ut tam Deo, quam parenti pareret⁹⁷. Uterque Servatoris optimi typus erat.

Abrahamus divinae parens voluntati egressus est de Haran, ut iret in terram Chanaan: Iesus eandem Patris voluntatem aeterni secutus e caelo ad sublunarem hunc descendit globum, ut humanum corpus sumeret ex Virgine. Isaacus[s] resignatissimus iam verticem paterno gladio in vertice Moria submiserat decollandum: Iesus meliori effectu totum se excarnificandum et in monte Golgothaeo crucifigendum pro generis humani salute tradidit.

Tu, crucem amplectendo, et a tua recedendo voluntate, simul Abrahamum cum Isaaco[s], simul Iesum imitaberis.

2. "Isaac [...] genuit Iacob" [ibid.].

Considera, quod, sicut Isacides[s] Iacobus[s] fugiebat Esau fratrem suum⁹⁸, sic tibi fugiendum tentationis administratorem esse, quem superare nequeas, tibi persuadere debeas. Et quemad-

⁹⁶ Cf. Gen 12, 15.

⁹⁷ Cf. Gen 22, 1-19.

⁹⁸ Cf. Gen 27, 41-45. 28, 10ss.

modum Rebecca Mater serio iuvat in paterna benedictione percipienda Iacobum⁹⁹; ita tibi, non per alium petendam esse Dei benedictionem et procurandam, quam per novi testamenti Rebeccam Matrem Dei Virginem sanctissimam, exemplo illius, qui alicubi orat: “Per te accessum habeamus ad Filium, o benedicta Inventrix Vitae, Mater salutis! ut per te nos suscipiat, qui per te datus est nobis”¹⁰⁰. [f.141v]

3. “De qua natus est Iesus” [Mt 1, 16].

Gratulaberis hanc praerogativam Virgini beatissimae, quod nimirum Dei Salvatoris Mater sit facta minime tacto virginitatis flore.

Omnes eidem tuas necessitates cum perfecto submissionis et fiduciae sensu committes, non dubitans finem eas optimum sortituras. Disces etiam tuis in dubiis, anxietatibus, difficultatibus ad eandem refugere Dominoque grates continuas persolvere, quod illam elegerit et fecerit sibi Matrem, nobis advocatam.

Illud autem inter praecipua desiderabis, ut eius ope et auxilio praesentissimo, in illo difficili, periculoso et ultimo conflictu, quo migraturus ex hac vita es, perfruaris.

In Festo Sanctae Catharinae Virginis [et] Martyris

Ante Sanctissimam Communionem

1. “^aQuarum quinque^a erant fatuae” (Mt 25[, 2]).

^{a-a} “*Quinque autem ex eis*” (BSV)

Considera fatuum esse, qui vanam ex operibus suis gloriam captat. Dum namque propriae laudis auram sectamur, oleum negligimus divinae charitatis, propter quam omnia debemus operari. Non leviter obscurat actuum sanctorum pulchritudinem vanae gloriae fumus.

⁹⁹ Cf. Gen 27, 1-29.

¹⁰⁰ Non potuit textum hic allegatum invenire, quia nullo modo (nec in margine) indicatur auctor huius orationis vel liber e quo haec orati desumpta est.

Si Deo servire te dicis, in omnibus tibi Dei gloria quaerenda, non tua; si tuam quaeris, iniuriam Domino facis, tibi salutis detrimentum. Sint exemplo tibi fatuae virgines, “quae (sanctus inquit Gregorius) “dum de virginitate sua gloriam foris expetunt, in vasis suis oleum habere noluerunt”¹⁰¹; et oleo deficiente non meruerunt ingredi cum Sponso ad nuptias.

Itaque disce, satius esse, rubore ob imperfectiones confundi, quam vana iactantia ob virtutes elevari. Salutaris est confusio ex peccatorum promanans cognitione; damnosa gloria ex virtutum oriens iactantia.

2. “Et quinque prudentes” [ibid.].

Expende priores virgines fatuarum nomen et sortem accepisse, quod suas virtutes laudari cuperent: has e contrario prudentes fuisse dictas et ad nuptias agni intromissas, quod omnimodae laudis appetentiam mortificaverint et contemni amarint.

Hinc disce, quanti fiat mundana aestimatio apud Deum, quanti contemptus aestimetur. [f.142r] Ordinarie contemnuntur a Deo, quos magni facit mundus; et magni fiunt e contra, quos parvi mundus aestimat. Odit Deus illos, quos amat mundus; contemnit illos, quos mundus veneratur.

Cogita itaque, quid velis potius habere: an contemni a mundo et a Deo aestimari, an a Deo contemni et a mundo aestimari? Conducibilius est displicere mundo, quam Deo: creaturae, quam Creatori.

Post Sanctissimam Communionem

1. “^aEt ingressae sunt^a cum eo ad nuptias” (Mt 25[, 2]).

^{a-a} “*intraverunt*” (BSV)

Felicitatem esse maximam prudentium virginum expendes, quod sit iis concessum nuptias cum immortali Agno celebrare, participem te quoque talis felicitatis esse considerans. Nam quas potiores nuptias habere velis praeter sanctissimam Communionem

¹⁰¹ Gregorius Magnus, *Homilia 12 in Evangelium* : PL 76, col. 1118 (n. 1476).

nem? Ubi cibus divinus, potus caelestis, gaudiorum plena mensura, gratiarum favorumque cumulus sufficiens. Quapropter est cur tibi gratuleris et applaudas; siquidem non paucae imprudentes animae hoc beneficii, sive ob negligentiam, sive ob reprobationem consequi nequiverint hodie, quod tu consecutus es.

At curabis ne post has mysticas nuptias infatuieris, non ignorans sal infatuatum ad nihil valere, nisi ut eiciatur foras et conculcetur¹⁰²; propter quam igitur prudentiam fuisti ad convivium Dei admissus, cave ne post convivium eam amittas.

2. “Et clausa est ianua” [ibid.].

Cum de clausa ianua nuptialis triclinii verba Servatoris audis, oportet ut de clausura quoque tui cordis cogites. Nuptias enim cum filii huius mundi celebrant, portas obserari domus curant, ne vel aliquis [non] invitatus introeat, vel quidpiam in illo tumultu deperat.

Ergo pracludendus etiam tibi pectoris aditus, ut quiete nuptias cum animae tuae Sponso, Iesu, celebres spirituales, et impertinens aliquis ex orco hospes, si patens invenerit cor, eo se non intro-mittat; aut certe ne tibi ex hodierna die collatis nuptialibus donis aliquod pereat, si non tuos sensus custodiveris. Cautus itaque sis circa externa, ne in internis detrimentum patiaris. [f.142v]

In Festo Sancti Andreae Apostoli

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Vidit duos fratres” (Mt 4[, 18]).

Considera, felicem esse animam, quam Deus fixis oculis intuetur; nec frustra Davidem clamare: “Non avertas faciem tuam a me” [Ps 101, 3]. “Aspice in me, et miserere mei” [Ps 118, 132]. Nimirum finge tibi abyssum illam, ex qua omnia condita sunt, tenebris undique circumfusam; talem deinde animam divini oculi luce carentem esse dices. Ubi vero Sol ille increatus lumen gratiae

¹⁰² Cf. Mt 5, 13.

suae in aliquem intorserit, mox discussis tenebris informem materiam informat illaque duo, a quibus omnes promanant virtutes, principia, fidem et charitatem, in ea constituit.

Exemplo sit hodiernus Apostolus: qui quamprimum ab Incarnato Deo conspectus fuit, extemplo, relictis omnibus, secutus eum¹⁰³. Credidit simul, et dilexit.

Quin imo, si tui ipsius praesentem statum cum praeterito conferes, divino id oculo adscribes, quod Babylone Ierosolymas: ex confusionis abyssu, id est mundo, ad dilecta Dei tabernacula protractus sis.

2. "Erant enim piscatores" [ibid.].

Adverte divinam providentiam, sapientiam consilium. Ad arduum subiugandi sibi mundi opus non eligit principes, non vocat Dynastas, non mittit invictos Imperatores; sed piscatores.

a. Fecit hoc ideo, ut vocati agnoscerent, quam vili e statu ad sublimissimum fastigium essent evecti, atque tantae vocationis beneficium agnoscentes, magis amarent beneficium Dominum constantiusque omnia pericula voluntatem huius adimplendo perfringerent.

b. Propterea hoc fecit, ut magis eius potentia inclaresceret, ubi per tam viles et rudes homines, tot reges, imperatores, et philosophos, imo totum mundum debellasset.

[c.] Demum idcirco fecit hoc, ut nobis ostenderet: tam non esse nobis vilioris conditionis homines contemnendos et ab heroicis laboribus, quos gratia Dei subeunt avellendos, neque, si nos aliquorum monuerint, spernendos, neque si quidpiam rogarint dimittendos vacue, quam nullam apud se acceptionem personarum esse: verum conferre gratiam suam, cui placuerit; evehere, quem destinarit; destinare, quem voluerit.

Disce, tu, non natales hominum sed virtutes aestimare; non verba Dei praeconum, sed rem magni facere et exequi. Deinde tuae vilitatis et malitiae conscius, gratias age Deo, quod te praeter alios meliores ad religiosum statum, quasi apostolicum vocaverit

¹⁰³ Cf. Mt 4, 20.

et modo suae mensae adhibiturus est, quem iuste pridem tormentis infernalibus addixisse debebat. [f.143r]

Post Sanctissimam Communionem

1. “Continuo relictis retibus secuti sunt eum” [Mt 4, 20].

Attenta mentis consideratione trutina, qua celeritate vocanti Domino obsecuti fuere, qua sui abnegatione illum secuti sunt praesentes discipuli Petrus Andreasque, germana pectora. Continuo voci illius paruerunt; omnibus, quaecunque hoc in mundo possidebant, non solum retibus relictis ac maxime propria voluntate postposita, post vestigia eius abiverunt.

Poterant ei vocanti se respondisse: facere nos hominum pisces vis, atqui beatus qui tenet praesentia: certa pro incertis nolumus dimittere. Contenti sumus piscium captura, hominum capturam non appetimus. Nihil horum sancti pisces: at “continuo relictis retibus secuti sunt eum”.

Tu quamdiu tergiversaberis tuis passionibus relictis Christi premere vestigia? An surdis auribus Christi vocem tuo in corde perorantis transibis? Audi, quid Verbum loquatur tibi: relinque te et invenies me; relinque cupidinem et invenies requiem; relinque omnia et habebis omnia; exinani te et plenus eris.

2. “Salve crux [...]; suscipe discipulum eius, qui pependit in te, magister meus Christus”¹⁰⁴.

Has voces promebat Sanctus Apostolus, haec spicula sagittasque ardentis amoris vibrabat in caelum cruci affigendus. Tanto gaudio tendebat ad suspendium, quanto alii properant ad Regale fastigium: quin maiori ignominiosam suscepit alacritate mortem, quam alii mundanos honores suscipiunt.

Silicet exemplo suo voluit te docuisse, ut quamvis imminentem tibi crucem laetus expectes, cum gaudio suscipias, portes cum gratiarum actione: Siquidem, proclamante Africano Doc-

¹⁰⁴ Antiphona ad Benedictus (Ad Laudes matutinas), in festo S. Andreae, Apostoli (die 30 novembris): *Lituriga Horarum IV*, 1293.

tore, “Nihil est hac lingua beatius^a quae in adversis Deo gratias agit”^{105, b}

^a “sanctius” (Drexelius) ^b hoc in loco, in margine, legitur sequens annotatio (in parte solummodo visibili): “In Fes[to] S. Bar[ba]rae reco[lle]ctio, ut in “[Fe]sto S. Cat[har]rinae, sup[ra], [f. 141v]”

In Festo Sancti Nicolai Pontificis

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Et vos similes hominibus” (Lc 12[, 36]).^a

^a *Iuxta invenitur talis posterior annotatio: “Vide proprium Evangelium in communi confessorum; Pontificum”.*

Expende, quando nos decet esse homines, quando nocet esse homines.

Primo namque certum est, fieri nos homines tunc, cum naturae passionumque ductum sequentes in varios impingimus scopulos imperfectionum, imo peccatorum, non obediendo, murmurando, impatientiae signa demonstrando, mortificationes respuendo, caelestia negligendo, terrena, uti opes, honores, gloriam et similia, uti delicias, consolationes vanas, quietem superfluum appetendo et quodammodo saecularium adiuvando culpas.

Altero modo fieri homines consuevimus, cum per discretio[n]is [f.143v] regulas alienos defectus excusamus, fatentes fore, ut peiora committamus, nisi a Deo fuerimus adiuti; cum nobis illatas iniurias facile toleramus, cogitantes pluribus nos iniuriis Deum affecisse; cum lapsibus aliorum condolemus, expendentem humanum esse labi; cum pro peccatoribus oramus, illud Apostolicum

¹⁰⁵ Indubitanter uti “Africanus Doctor” denotatur S. Augustinus. Attamen verba hic allegata erronee ei tribuuntur. Evidenter P. Papczyński ea desumit ex opera H. Drexelli *Prodromus Aeternitatis Mortis Nuntius*, c. II, § 47: *Opera omnia*, Antverpiae 1643, I, 61, ubi clare dicitur quod hoc “inquit Chrysostomus”, immediate tamen antea allegatur id quod “verissime dixit Augustinus”. Verba S. Chrysostomi hic allegata leguntur in eius hom. 8 in *Epistolam ad Colossenses* (PG 62, col. 357); in hac editione tamen datur sequens versio Latina: “Nihil est lingua illa sanctius, quae in malis Deo agit gratias”.

observantes: "Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis [legem] Christi" [Gal 6, 2].

Tu, vide, quo modo sis homo? Si priori, exue quamprimum et indue hominem secundo modo efformatum, vere christianum, vere pium Religiosum.

2. "Beati servi illi, quos cum venerit dominus, invenerit vigilantes" [Lc 12, 37].

Considera, Dei servi beatitudinem consistere in ieiuniis, vigiliis et orationibus, si haec omnia eo tendant, ut voluntas Domini adimpleatur. Nec esse beatiorem illa animam, quae vigilat ad fores cordis quotidie, expectans Domini sui voluntatem, sive per instinctus supernos, sive per alia signa exprimentam, ut continuo eam exequat.

Vult, exempli gratia, Deus, ut haec aliquid patiat; cum gaudio suscipit afflictionem; vult ille, ut laboret, subit haec laborem cum lae titia; vult ille, ut infirmetur, laeta haec amplectitur infirmitatem; vult ille, ut aliquantum contemnatur, contemptus haec alacriter ambit; vult ille, ut mortificetur, mortificationes haec exosculatur: quidquid ille denique mandat, haec facit; quidquid ille prohibet, haec respuit.

O sane beata est talis anima; beatus est Dei servus, qui sic vigilat, et omnino securus praedestinationis; quoddam^a dum e contrario signum videtur esse reprobationis negligere divinam agere voluntatem, quod Sauli docemur exemplo, cui a Samuele Vate dictum est: "Pro eo quod abiecisti sermonem Domini, abiecit te Dominus" (1 Sam 15[, 23]).

^a in ms. erronee: "quemdam" (debet esse: "quoddam ... signum")

Tu, itaque beatus eris, cum te semper ac praesertim hodie, Dominus invenerit vigilantem.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis" [ibid.].

En, quae praemia capit anima servi ad voces Domini vigilantis: nempe quietem ipsi pabulumque internum Dominus ipse mi-

nistrat. Id autem tali modo fieri contemplare. Quod obedientes inspirationibus Dei, quae plerumque per directionem aliorum sunt exequendae, summam cordis tranquillitatem acquirant. Hoc enim istius acquirendae medium religiosus ille Christi Imitator dat, cum personam Christi sumens ita loquitur: “Si me audieris et vocem meam secutus fueris: poteris multa pace frui”¹⁰⁶. Idem alibi inculcans: “Stude”, inquit, “alterius potius facere voluntatem quam tuam.”¹⁰⁷

“Opta semper, et ora: ut voluntas Dei integre in te fiat. Ecce talis homo ingreditur fines pacis et quietis”¹⁰⁸: talem facit Dominus discumbere servum. Iam vero ministrat ei, cum pluribus [f.144r] inspirationibus accumulatur uti^a obedientem sicque veluti pertransiens saepius visitat eum, instruit, illuminat, solatur, corroborat, inflammat.

^a ita correctum est coniecturaliter, secundum contextum, verbum “uni”, quod – secundum contextum – uti error (ob calami lapsum?) agnosci debet

O, Domine benignissime! “Incola ego sum in terra, non abscondas a me mandata tua”.

2. “Estote parati” [Lc 12, 40].

Considera, moneri te a Christo Domino, ut omni momento sis paratus illi in tuis obedire Superioribus tangique hic simul eos, qui, cum iis quidpiam iniungitur, murmurant, excusant se, tergiversantur, putantes, satis se fecisse voto, quod semel aliquando simplicem fecerint obedientiam; imo iam sanctos sese iudicantes, si forte unum simplicis obedientiae dederint aliis exemplum.

Cum Dominus illos beatos pronunciaverit, quos non solum in prima (hoc est religioso tyrocinio) sed in secunda et tertia vigilia veniens invenerit vigilantes¹⁰⁹; id est, tota vita obedientes.

¹⁰⁶ Thomas à Kempis, *De Imitatione Christi*, p. 241 (l. III, c. XXV, n. 5).

¹⁰⁷ Idem, *ibid.*, p. 235, (Lib. III, cap. XXIII, n. 3).

¹⁰⁸ Idem, *ibid.*, (nn. 67).

¹⁰⁹ Cf. Lc 12, 38.

Tu itaque paratus esto, quovis puncto, ad obediendum. Et vero illum nunc Magistrum obedientiae corde tenes, qui lictoribus etiam carnificibusque promptissime fuerit obsecutus.

In Festo Immaculatae Conceptionis Virginis Mariae

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Quasi cedrus exaltata sum in Libano” (Eccli 24[, 17]).

Considera non immerito Virginem Beatissimam cedro comparari. Sicut enim cedrus inter alias arbores praestantissima, sic inter omnes creaturas Virgo Beatissima. Insuper non te latet, quo in precio fuerunt apud Salomonem aequae ditissimum omnium atque sapientissimum ligna cedrina, quibus etiam interiorem templi illius in terris primi atque celeberrimi partem voluit ornari.

Cur ergo hinc Virgo Beatissima cedrus non vocetur, cum illa eadem sit templum? Quo nomine illam devotissimus quidam Clientum salutans: “Salve”, inquit, “o puerpera! templum Trinitatis”¹¹⁰.

Perge, tu, ad hoc templum hodie, cum magna festinatione, utique obtenturus, quidquid petieris.

2. “Ego quasi terebinthus extendi ramos meos, et rami mei honoris, et gratiae” (Eccli 24[, 22]).

Quis trepidet accedere hodie clementissimam caeli Reginam vel peccatorum pressus onere, vel tribulationum confectus multitudine? En extendit suas manus et vocat: “Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis” [Mt 11, 28].

Terebintho se comparat extendenti ramos et quidem ramos honoris et gratiae, ut ad eam cum fiducia maxima festines et omnigenam gratiam Dei, et honorem beatitudinis aeternae tibi obtenturam. Quid enim illa non impetret mortalibus a Filio hac praesertim die, qua singulari privilegio [f.144v] a communi omnium morta-

¹¹⁰ Haec verba non sunt verificata quia nescitur quis sit ille devotissimus quidam clientum” et e quo opere eius verba hic allegata sunt desumpta.

lium sorte exempta est; qua sine labe originali concepta; qua infinitis charismatibus [s] exornata, cumulata et penitus super omnes creaturas evecta est?

3. “Spiritus [...] meus super mel dulcis” (Eccli 24[, 27]).

Fatetur id orthodoxa Ecclesia, cum post clementem, piam, etiam dulcem Virginem Sanctissimam compellans appellat.¹¹¹

O vere dulcis es, Virgo Maria! quis enim plenus amaritudinum ad te unquam confugit et sine consolatione recessit suavissima? quis plenus maeroris te accessit et non illico recreatus est? quis felle tentationum maceratus, in sinu tuo non sensit dulcedinem? Afflictos, gementes, tentatos, oppressos, tu, consolaris, reficis, adiuvas, elevas. Omnibus suavis, omnibus dulcis es.

Utinam sic possim exprimere quam sis dulcis, uti concipio, quod sis dulcis! Experitur tuam dulcedinem totus orbis christianus, gustat, haurit, sed exprimere non potest. O igitur clemens et pia et dulcis Virgo! Iesum nobis tui ventris benedictum fructum et hodie reconciliatum et in mortis hora ostende propitium.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Ego ex ore Altissimi prodivi” (Eccli 24[, 5]).

Considera Virginem Beatam ex ore Altissimi prodivisse, id est oraculo Dei promissam fuisse adhuc primis illis parentibus nostris, quando culpam, cuius erat mulier auctor, auctore alia sed meliore muliere delendam fore praedixit. Dixit enim serpenti: “Inimicitias ponam inter te et mulierem [...]: ipsa conteret caput tuum” [Gen 3, 15]. Ab illo enim tempore, quo divinum in paradiso mandatum fuit perfractum omnes mortales infernalis serpentis amici facti fuere, inimici vero Dei: sola Virgo Beatissima in ortu statim suo inimica esse apparuit diabolo, cum sine primaeva labe fuit concepta. Contrivit ergo caput serpentis et in ortu suo et tum, cum peperit mundi Salvatorem.

¹¹¹ Cf. antiphona *Salve Regina*, in fine: “O clemens, o pia, o dulcis Virgo Maria”: *Liturgia Horarum I*, p. 540 (Ordinarium ad Completorium).

Cave, tu, ne peiores originali macula maculas contrahas, si tibi serpentem feceris familiarem; si inquam tentatori animae tuae colloquium non denegaveris immorando peccaminosis cogitationibus.

2. “Ego feci in caelis, ut oriretur lumen indeficiens” (Eccli 24[, 6]).

Considera et pie perpende, non parum Virginem Beatissimam contulisse auxilii, ut ille Sol increatus oriretur et populus, qui ambulabat in tenebris, videret lucem magnam¹¹². Nimirum orabat illa Deum, ut quantocius promissum daret Messiam, et [“]Lumen ad revelationem gentium[”] [Lc 2, 32] mitteret.

O si tibi istud hodie suis obtineat precibus, ut in [f.145r] te oriatur lumen indeficiens, ut scilicet admissio in tua viscera Sole iustitiae nunquam te obruant iniquitatis tenebrae, sed perpetuum luceant opera tua bona coram hominibus et glorificent Patrem tuum, qui in caelis est!¹¹³

3. “Sicut nebula rexi omnem terram” [ibid.].

O salutarem nebulam, per quam Ros optatissimus delapsus est in terram. Protegit haec nebula omnem mundum et irrigat mirifice, cum divinae irae tela ab eo avertit, cum multa bona ei comparat.

Ostendit enim ubera Filio, Filius Patri vulnera: sic Pater ignoscit peccantibus, sic ingratos donis accumulat, sic nostram propter Filii merita et Matris eius preces expectans emendationem mutat in veniam poenam. O quot in rogo damnatorum arderent, si hos ista nebula iucundissima non protegeret!

Ergo, tu, post susceptum Filium ora Matrem, ut quandoquidem illa tegit omnem terram, sub umbra alarum suarum te quoque velit protegere et immunem sempiterni aestus conservare.

¹¹² Cf. Is 9, 2.

¹¹³ Cf. Mt 5, 16.

In Festo Sancti Thomae Apostoli

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Unus ex duodecim [...] non erat cum eis quando venit Iesus” (Io 20[, 24]).

Expendere potes, infelicem aliquomodo fuisse ex eo sanctum Thomam, quod una cum caeteris Apostolis non fuerit Domino apparente. Unde fortasse illius cunctationis, dubitationis ac incredulitatis erat causa haec absentia, qua se a communi sociorum subduxerat congregatione.

Tu, quantum commodi spiritualis amittis, cum te aliquando communibus exercitiis, puta orationi, collationi, culparum manifestationi¹¹⁴, subtrahis aut ex negligentia, aut ex imprudentia. Hinc tibi mentis ariditas, hinc ignorantiae nebulae, hinc impertinentium cogitationum fluctus oriuntur.

Quare ne tali obruaris tempestate et in desperationem penitus recuperandae gratiae devotionis incidas, atque tuarum imperfectionum tollendarum, defectum corrige, adesse communibus [exercitiis] stude et hodie Dominum cum Rege psalte ora: “Redde mihi laetitiam salutaris tui: et spiritu principali confirma me” [Ps 50, 14].

2. “Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum” [Io 20, 25].

Considera, divina providentia factum esse, docente Magno Gregorio, ut “ille [f.145v] discipulus”, nempe divus Thomas, “tunc deesset: post autem veniens, audiret, audiens dubitaret, dubitans palparet, palpans crederet”. Etenim tali medio nobis omnis incredulitatis occasio sublata est. “Quia dum ille ad fidem palpando reducitur, nostra mens, omni dubitatione postposita, in fide solidatur”¹¹⁵.

Tu ne vereare dubia tua aliis exponere et in iis vel ipsum Deum, vel prudentiores te, consulere. Nam sic non tantum saluti tuae

¹¹⁴ “Culparum manifestation” locum habuit in sic dicto “Capitulo culparum” tum Pro Marianis (cf. NV, c. IX, 3), tum pro Piaristis (cf. Const.S.P., P.I, c. XI, III).

¹¹⁵ Gregorius Magnus, *Homilia 26 in Evangelia*: PL 76, 1201, uti allegatum in *Liturgia Horarum III*, pp. 1253-1254 (die 3 Iulii, St. Thomae Ap., Festum).

prodes et consulis experientiae, sed aliis quandoque magnum fructum dubitando ac veritatem explorando potes afferre.

3. “Non credam” [ibid.].

Perpende displicuisse aliquantum Domino audacem illum loquendi modum in Apostolo: “Non credam” ac proinde illud obtrusisse deinde, cum videns credidisset: “Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati, qui non viderunt, et crediderunt” [Io 20, 29].

Tu itaque studebis ex adverso inspirationibus Dei Maiorumque monitis et exhortationibus illico aperire cor. Cave idem dixeris: “Non credam”; cave intra te submurmures: “non obediam”, praesertim in hac sancta Communionem, ubi forte Dominus multa te volet.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Venit Iesus” [Io 20, 26].

Considera Apostolos tanto gaudio apparente illis Domino perfusus fuisse, quanto eum desiderio videre expectarunt; sed simul gratitudinem expende, qua abundabant, cum eum dubitanti sancto Thomae per ostensionem sacri lateris intuerentur succurrisset.

Tu, non gaudebis, qui eundem Dominum in corde habes? non gratus existes, cui omnes tenebras impertinentium cogitationum ex animo pepulit, malaciam animi restituit, gratiam devotionis impertivit et totum se intra te effudit?

Age, fac Deo grates atque eum cum divo Thoma toto corde apprehendens exclama: “Dominus meus, et Deus meus” [Io 20, 28]. Misertus animae meae venit ad me: tenebo, nec dimittam eum.

2. “Beati, qui non viderunt, et crediderunt” [Io 20, 29].

Te tum respexisse Filium Dei considera, qui licet illum corporeis oculis inter mortales versantem non usurpaveris, tamen hodie praesentem esse [f.146r] in altari et realiter sub specie panis latentem credidisti, adorasti et in hospitium tui cordis admisisti.

Lauda hac pro illuminatione et summe celebra Dominum; sicque te deinceps gere, ne tibi paucis immutatis dicatur: beati, qui

me non sumpserunt, nec ullo hodie favore a me sunt aucti, tamen plus quam tu, amant, magis mihi, quam tu, placere student, maiora pro me, quam tu, patiuntur et operantur, studios[i]us denique perfectioni suae, quam tu, attendunt.

3. “Accipite Spiritum Sanctum” [Io 20, 22].

Si forsitan hactenus a malo spiritu seducebare proprias sequens passiones, iam hodie alium hominem sumpto Deo-Homine induere debes. Nam si ille per afflatum discipulis dedit suum Spiritum, tibi profecto eundem non subtrahet, cum quodammodo sese tibi incorporavit.

Spiritum itaque malum esse cogita repugnare maiorum voluntati; bonum, obedire vel infimis quibusque. Spiritus a Religione alienus est: altiora sapere, appetere, eligere. Spiritus Dei est: humilia cogitare, velle, amplecti. Spiritus Stygius est: velle aliis imperare, sublimia comprehendere, omnibus praeponi, maximam inter omnes laudem habere.

Spiritus sanctus et divinus est: iugum Crucifixi suaviter portare, scrutatorem Maiestatis non esse, quibuslibet cupere postponi et maximis inter omnes contemptibus se dignissimum reputare.

Talis tibi deinceps est spiritus sequendus, si verus esse Christi discipulus cupias. Quid enim prodest extra mentiri religiosum, se intus peior quam saecularium pessimus quisque sis?

In Sollemnissima Christi Domini Nativitate

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Exiit edictum a Caesare Augusto, ut describeretur universus orbis” (Lc 2[, 1]).

Considera, quod sicut Augusti tempore nascituro Christo in toto orbe summa vigeat pax et hinc universi eius incolae conscribentur, ita tibi sunt omnes [f.146v] potentiae animae sensuumque componendae hodie paxque summa cordis procuranda et omnes defectus, imperfectiones naevique animi conscribendi, cum in Natali veri Dei-Hominis te ad excipiendum illum accingis.

Examina itaque conscientiam tuam, ut omnibus maculis eius per sacramentum Poenitentiae deteris in novum hominem regenereris et denuo cum Iesu nascente renascaris in omni virtutum et meliorum perfectionum exercitio.

2. “Videamus hoc Verbum, quod factum est” (Lc 2[, 15]).

Si magno desiderio videndi Iesu nati pastores tenebantur, adeo, ut se invicem exhortarentur ad viam Bethle[he]m versus arripiendam, quanto, tu, affectu teneris hodie, eundem, ad quem illi salutandum sese mutuo animavere, suscipere? Pudeat te magnae tepiditatis, quod oscitanter quasi ad caelestem Regem accessurus te disponas. An quidpiam sub sole pane hoc quem sumpturus es, potes gustare suavius, sumere salubrius, obsonari lautius?

Age, soporem spiritualem excute, proripe te, ne te pastores ad Iesum, hoc est homines saeculares, quos maior hodie suscipiendi Christi movere potest devotio, praecedant. Corripi gressum, eleva mentem, anima cor et omnes alloquere sic sensus tuos: “Videamus hoc verbum, quod factum est”.

3. “Omnia per ipsum facta sunt” (Io 1[, 3]).

Ne dubites aliquid ab hodierno Infante, tamquam parvulo et paupere, postulare, en sanctus Evangelista dicit: omnia per ipsum facta esse. Cum petitis igitur eum accede. Et arridet quidem infantilis facilitas, pandit beatus Pusio suas manus, ut plurimos ad se petitores alliciat.

Sed tu fortasse times ipse perorare pro te. Accede nihilominus; optimos interpellatores: Mariam sive gratiarum, sive misericordiarum Matrem ac madiatricem clementissimam; Iosephum sanctiorem caelestium donorum oeconomum et administratorem, ad Regis Infantis cunas reperies; per hos obtinebis, quod per te non poteris.

Suadeo vero, ut non pauca quaedam, sed omnia a puero Iesu petas: illum, inquam, ipsum petas, ut se tibi donet; quandoquidem eo habito, quid tibi potest deficere? Ergo cum illum e manibus sacerdotis accipies, finge, te illum e manibus Iosephi de gremio Matris sublatum accipere cumque illo omnia tibi venire. [f.147r]

Post Sanctissimam Communionem

1. “Pax hominibus bonae voluntatis” (Lc 2[, 14]).

Expende, illos animi semper quiete perfrui, qui alienam non suam faciunt voluntatem. Namque bonae voluntatis homines ii sunt, qui suam cane peius et angue fugiunt¹¹⁶ voluntatem. Atque talibus hodie caelestis pax dispensatur. Superbis, iracundis, gulosis, rebellibus, contentiosis, pertinacibus nulla requies est. Humiles, obediens, mansueti, laboriosi, mites, pacifici, temperantes, resignati summa quiete perfruuntur.

Talis hodie tu in conspectu Domini, bona inquam voluntate plenus appare, si pacis osculum salvissimum a “Principe pacis”¹¹⁷ tibi velis propinari.

2. “Verbum caro factum est” (Io 1[, 4]).

Quas virtutes in cunabulis totum mundum docuit puer Iesus, easdem nunc virum indutus et in tui cathedra cordis locatus, ut te doceat, petas. Quem enim apud te Magistrum habes? illum, qui cum esset incomprehensibilis, stricto praesepti continebatur: illum, qui cum Deus esset, universorum et Conditor et Possessor; factus Homo, non habuit in oppido Bethlemitico locum recubandi: illum, qui fascium loco fascias manu gerebat, Imperator invictissimus: illum, qui post conversationem cum Patre Spirituque aeterno inter angelos habitam, iacebat inter bovem et asinum, simul existens in caelo, simul in stabulo.

Disce a nudo Infante, summam colere paupertatem; a caelesti Rege in praesepti recumbente, veram humilitatem; ab obsequentissimo Dei Filio, dignam corona obedientiam.

Disce a tacente Verbo custodire silentium; ab ardente media sub hyeme magnis desideriiis redimendorum hominum Salvatore, divinam charitatem et proximi amorem imbibere; a tolerante frigora, famem, sitim faetoresque stabuli summo orbis Monarcha, tolerantiam laete ferendi res adversas mutua; denique veram sapientiam ab aeterna Sapientia in orbem delapsa disce.

¹¹⁶ De proverbio: “cane ac angue peius aliquid evitare”, v. p. 65, n. 55.

¹¹⁷ Cf. Is 9, 6.

3. "Reclinavit eum in praesepio" (Lc 2[, 7]).

Considera admirandum fuisse spectaculum, quod universi totius Dominus, in stabulo natus recubaret: ast maius est istud, quod idem hodie tuo in pectore manet.

In stabulo foetores erant sordium; in tuo pectore sordes peccatorum. Ibi durum faenum pro Infante, hic durum cor pro Redemptore. Ibi bos et asinus non expertes gratitudinis assistebant; hic tepiditas, oscitatio, dissolutio, vagantur. Ibi contentus aderat [f.147v] angelorum laudes psallentium; hic nullus auditur linguae sonus grates peragentis. Ibi Maria osculabatur, Iosephus venerabatur; hic nulla adfectus, nulla reverentiae signa comparent.

O vere, tu, stabulum foetidum es! Ah miser! pete cum lachrymis Deum, ut, qui hodie hominis assumpsit effigiem, det tibi formam Dei.

In Eadem Festivitate Recollectio II

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Erunt prava in directa, et aspera in vias planas" (Is 40[, 4]).

Considera, quod, qua ratione malae viae, regibus dynastisque per eas transituris apparantur, ea tibi viam cordis reparandam adornandamque esse, cum ad te parvulus quidem recens natus, sed super cuius humerum Principatus factus est; cuius nomen admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis; cum, inquam, ad [te] Regum Rex advenit.

Fac ergo prava in directa, et aspera in vias planas. Quodsi hoc propriis viribus nequis efficere, roga eundem ipsummet Regum Regem, ut, siquidem est admirabilis, admirabilem metamorphosim viarum tuarum faciat; siquidem est consiliarius, non solum consilio ad omne malum fugiendum et bonum amplectendum, ad perdicionem evitandam, salutem consequendam, sed etiam vi, tanquam Deus fortis, impellat et cogat.

Iam si Patris futuri saeculi gaudet nomine, petes ab eo humillimis precibus, ut te in album filiorum suorum dignetur inscribere,

quemadmodum ipse hodierno die pro filio Iosephi computatus est et Iosephos [s] inter filios David adscriptus.

Pacem denique precaberis a Pacis Principe, non, quae adversitate prorsus omni careat, sed quae bello indefesso comparetur: quoniam ipse quoque ipsis in cunis hostium insidias, brumae frigora, hominum inurbanitatem, vel potius impietatem maximam experitur, reclinatus in praesepio idcirco, quod non haberet locum in diversorio.

2. “Omnis mons et collis humiliabitur”[ibid.].

Utinam tibi hanc gratiam conferat hic, qui hodie in cunis adhuc positus iam perorat: “Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde” [Mt 11, 29]: ut fastum omnem tuum, qui instar collis, vel potius montis alicuius gravissimi, animae tuae, ut Aethna Giganteo pectori¹¹⁸, incubat, conterat, humiliet, auferat!

Et revera, quis hominum audeat amplius superbire, caeli ter-raeque Dominum ita sui causa humiliatum videns, ut e solio caelestis Regni, ad angulum stabuli; ab angelis ad pecora demiserit sese; immortalisque semper existens mortali carne voluerit vestiri? An te isthaec eius inaudita humilitas, non penetrabit; non ad amorem sui et imitationem alliciet? [f.148r]

3. “Transeamus usque Bethlehem”, etc. (Lc 2[, 15]).

En, qua prudentia sancti illi pollebant opilioes; qui audita voce angeli, qua ad visendum recens natum Messiam excitabantur, minime rem neglexerunt aut distulerunt, quin potius mutuo se exhortantes aiebant: “Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit^a Dominus^b, et ostendit nobis” [ibid.].

^a om. “fecit” (BSV) ^b om. “et” (BSV)

¹¹⁸ “Typhoeus – unus e Gigantibus, filius Titani et Terrae, quem illa Iovi trata ad perniciem coelestium fertur edidisse. Hic, cum in ingentem corporis molem adolevisset, eo vecordiae provectus est, ut Iovem ad certamen de Regno provocaret eumque de coeli possessione deiicere conaretur. Quapropter a Iove fulmine ictus est. Aliqui, ut Pindarus, et eum secuti Ovidius [...] fabulantur, in Sicilia sub monte Aetna sepultum fuisse.” (FLL, s.v. *Typhoeus*).

O si, tu, tanta prudentia uteris in bonis instinctibus exequendis; si tanta alacritate, in suscipiendis mortificationibus! Sed forte fame spirituali confectus es, debilis, ad omnia ineptus, infirmus.

Perge ergo Bethlehem, hoc est ad Domum Panis, ad aram Dei inibique Panem vivum, qui de caelo pro te, velut olim manna pro Hebraeis, delapsus est et primo hodie visus in orbe, summo desiderio, amore, aviditate, reverentia, honestate fiduciaque sume. Et procul dubio reficiet ille tuam internam satietate mentem, qui ibi sub externa specie panis te cupidissime praestolatur.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam" (Is 9[, 2]).

De te haec dici posse, de te non absurde explicari advertet. Quid enim fueras antequam Sol iustitiae tui cordis intraret cubiculum? mera nox, Cimmeriae, vel Aegyptiae tenebrae¹¹⁹. Nunc vero circumfusus es lucis aeternae lumine sicut vestimento: anima tua resplenduit sicut sol, a Sole increato, qui hac nocte orbi illuxit, illuminata. O te felicem, qui tanti luminis particeps redditus es! Utinam tibi sempiternam diem pariat.

2. "Consolamini, consolamini, popule meus; dicit Deus vester" (Is 40[, 1]).

Ita sane est, novam amaenitatem assumpturus es: novo et insolito gaudio perfundendus; cuius unicam habes causam, quod scilicet Deus hospes mundi hodiernus ad te quoque inter plurimos diverterit. Quis enim in adventu regis sui ad suam domum non gaudio exultaret? Tu, Regem tuum apud te habes. Quis a magno quodam praestantique hospite visitatus non esset hilaris? Te hospes, Iesus veniens ab alto, maximus dignissimusque visitavit. Quis in nocte ambulans et per densas opacasque sylvas discurrens errabundus alicubi proximo lumine viso non totum se dedat laetitiae?

¹¹⁹ Cf. supra, n. 12.

Hoc tibi contigit; cui non de nocte vaganti, non per tenebrarum sylvarum latebras erranti cum tremore et conturbatione, sed plane habitanti in regione umbrae mortis, tot nimirum tantarumque imperfectionum ac passionum caligine circumvento Lux orta est; quae te, non ut Helice¹²⁰ nautas ad portum, sed quasi tres illos Dynastas insuetum Astrum, ad ipsum Puerum Deum, non iam in Bethlemitico stabulo cubantem et vagientem, sed in immortalis gloriae throno [f.148v] sedentem ac dominantem est deductura.

Consolare igitur, consolare, et consurge; sequere hanc Lucem: induere fortitudine tua, induere vestimentis gloriae tuae, Ierusalem, anima pia; civitas, mansio, domicilium sanctorum Sancti. Quia si consurrexeris et secuta fueris lucem hanc, nempe Dei volutatem, non adiicies ultra Salvator tuus, ut pertranseat per te incircumcisis spiritus nequitiae et immundus appetitus tibi dominetur.

In Festo Sancti Stephani Protomartyris

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occiditis, et crucifigitis” (Mt 23[, 34]).

Considera, “prophetas” esse divinos instinctus et inspirationes, quos tibi Dominus interdum mittit, ut te a peccatis excitent, ad poenitentiam stimulent, a malis ad opera bona revocent; “sapientes” esse Patrum Spiritualium consilia ducumque tuorum in via mandatorum Dei praecepta; “scribas” esse librorum sacrorum lectionem, quae te instruit, ut perfectius vivas, docet, quomodo Deum agnoscas, ames, venereris, quomodo relicto mundo aspices ad caelum et tendas et tandem aliquando eo pervenias.

Ne praesumas ergo hos Dei legatos interficere, hoc est floccipendere, negligere, non exequi: sed eos libenti animo excipito, eis

¹²⁰ Apud Graecos est Ursa major, quae et Cynosura, signum caeleste (volvitur circa polum); hinc et pro septemtrione ponitur (FLL, s.v. *Helice*).

obtempera in minimis. Quinimo en ipse Deus homo in sua persona te adit, iam prae foribus est.

I, perge, illum invita, suscipe, sed non animo interficiendi, non intentione crucifigendi.

2. “Ut veniat super vos omnis sanguis iustus” [Mt 23, 35].

Adverte bene quam actionem aggredieris, cui te operi accingis. Corpus Domini sumere sanguinemque simul in eo simul bibere vis? Vide [qui] sis, ita te disponas, ne veniat super te sanguis iustus et sit tibi, sicut Iudae in perditionem, non in salutem: sic te ad suscipiendum Iesum praepara, ut lucrum ingens ex illius referas Communionem, lucrum scilicet emendationis, profectus, aeternae vitae.

Cave, ne te similis illi querela tangat, qua Christus de Iudaeis questus est, quod multos iustos e vivis tollerent: ne simili torquere poena atque illi, qui sanguinem eius super se et super filios suos acceperunt. Da potius operam, ut sis ex eorum numero, de quibus dictum est: “Ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion” [Ps 83, 8].

3. “Quem occidistis inter templum et altare” [ibid.].

O quoties inter templum et aras, non tantum inter pocula et men sas, ab indigne [f.149r] suscipientibus innocens Agnus, Iesus, mactatur, rursusque crucifigitur! Cave, cave tu quidquam istiusmodi committere. Zachariam, filium Ioiadae impius Ios Rex Iudaeae, non recordatus, quae sibi pater eius fecisset bona, in templo occidi curavit.¹²¹

Fuge, tu, et evita similem ingratitude tamque grande scelus, ne immemor salutis, quam tibi Dei, quem accedis, Filius copiosissime fuso sanguine comparavit; oblitus beneficiorum multorum, quae toties a sacra illius mensa reportasti, nunc, per indignissimam praeparationem et susceptionem, Prolem aeterni Patris, a quo conditus es et omnibus mundi creaturis praepositus, in crucem hodie tollas inter templum et altare.

¹²¹ Cf. 2 Par 24, 20-22.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Sanguis iustus, qui effusus est super terram” [ibid.].

Perpende, si Dominus effusionem sanguinis iustorum ab Hebraeis occisorum sic exaggerat eundemque se e manibus eorum alicubi requisiturum dicit. Quo putas rigore iustitiae suum sanguinem a te requisiturum est, quem hodie tibi in sancta mensa propinavit, quove animam tuam ab omnibus penitus imperfectionum maculis abluit?

Tu tamen forsitan eam rursus non paucis culparum sordibus infecisti. O quam tibi iustissime intra cor tuum possit non sine minis dicere: non metuis, ne veniat super te sanguis iustus, qui effusus est super terram, super te nimirum, qui terra et pulvis es? non vereris, eum tibi damnationi fore, nisi illico poeniteas, poenitendo emendes, emendando in virtutibus proficias et perseveres?

2. “Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta” [Mt 23, 38].

Desolationem Christus Dominus Ierosolymitanis promittit, et praedicat, eam ob causam, quod ab illo recessissent, nec sub illius legibus vivere voluissent.

Tu, quoque magnam desolationem animae senties, nec evitabis, nisi prius evites id, quod Spiritum dissipat, non unit cum Deo, quodve sensus sub illius voluntatis pennis, tanquam sub alis gallinae pullos, continuo quiescere non sinit; nisi colloquia vana fugias, omnem tam superflui^a sermonis, quam inutilis lectionis, tam visus, quam auditus, et gressus curiositatem detesteris; nisi rumoribus exquirendis et vendendis, qui summam pariunt distractionem, distractio vero desolationem, nuncium remittas; nisi denique omne id, quod impedire devotionem et a Deo mentem alienare tuam potest ac solet, non a te removeas.

^a in ms., ob inadvertentiam, erronee: “superfluri”

3. “Quoties volui congregare filios tuos” [Mt 23, 37].

Sicut Dominus Hebraeos ad unionem semper et sui charitatem componere satagebat tum per legislatores, tum per prophetas, et cum illi recalcitrarent, [f.149v] atque per mutua odia rempublicam perderent, deserti ab eo perierunt.

Hoc pariter tecum facit, cum per tam frequentem sacrae synaeos usum sensus tuos in solo amore sui defigere nititur, a rerum mundanarum et proprio amore abstrahere et ad devotionem colligere.

Tu, contra resistis et causam desolationis internae ipsemet tibi cudis. Sed vide ne forte propter hanc contumaciorem negligentiam, sic tandem te derelinquat Dominus, ut nunquam, aut sane tardissime ad te redeat.

In Festo Sancti Ioannis Evangelistae

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Conversus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus” (Io 21[, 20]).

Causas dilectionis, qua complectebatur sanctum Evangelistam Filius Dei, plurimas eius virtutes fuisse considera.

Prima assignari potest, quod cum iunior aetate fuerit secutus tamen est Iesum promptissime etiam ab ipso piscationis actu et nunquam deinceps recedere ab ipsius sacro latere voluit.

Secunda est, quod magno constantique animo sese ad patendum cum Christo et pro Christo ad omnemque ferendam crucem obtulerit: cum enim suo cum Fratre interrogatus a Salvatore fuisset: “Potestisne^a bibere calicem, quem ego bibiturus sum?” animose respondit: “Possumus” [Mt 20, 22].

^a “Potestis” (BSV)

Tertia causa, quod fuerit castissimus et hinc illi tanquam virgini Virginem Matrem e cruce pendulus Dominus commendavit.

Quarta: quia summo amore prosequabatur Magistrum suum, non amore carnis, quod suus esset frater, sed amore spiritus, quod eum Dei Filium agnosceret et uti verum Messiam veneretur. Probavit autem tunc amorem suum, quando omnibus discipulis fuga dilapsis, solus ipse ad Pontificem, ad Iudicem, ad crucem Iesum secutus erat, nec ab eo divulsus est, nisi iustis sanctissimo corpori persolutis.

Tu, si velis a Iesu diligi, virtutes, quas Ioannes exercuit dilige et exerce.

2. “Recubuit in caena Domini super pectus eius” [ibid.].

Omnium Evangelistarum doctrina sublimiorem divus Ioannes mundo tradidit, quam non aliunde profecto hausit, quam ex illo, super quod recubuit, pectore divinissimo.

Tu itaque cogita: quanta illa dona, talenta, gratias, quam sublimem scientiam acquirunt, qui sese digne ad introducendum [f.150r] in suum pectus Dominum praeparant. O si haurire vis caelestis sapientiae liquores hodie e pectore Salvatoris, proscribere ex tuo mundanam scientiam, ut vacuum ille veniens inveniat, et quasi in tabula rasa, quidquid velit, imprimat!

3. “Quid ad te?” (Io 21[, 22]).

Considera summopere displicere divinae Maiestati humanam curiositatem. Hinc, etsi divus Petrus iam fuisset pro summo capite Ecclesiae constitutus, tamen illi curiosius de Ioannis obitu inquirenti responsum est: “Quid ad te?”

Ergo tui solius vita, mores, actiones tibi sunt inspiciendae. Tui solius examinanda conscientia dum sacra mysteria sumpturus accedis. Propriae tantum praeparationi insiste; alii, qualiter se praepararent ad sacram mensam, ne inquireas. Denique de te solo cogita: an conformis divinae voluntati sis? an tua munia rite obeas? an satisfacias officiis? vocationi? functioni?

Vivant alii iuxta divinam ordinationem; tu, eadem ordinatione contentus esto. Fruantur quiete, pace, solatiis et mollius tractentur; tu, impositam humeris tuis crucem porta. Nam Dominus scit, quid agat tecum, qua te via ad se ducat; quam si contempnas, ab aeterna felicitate deviabis.

Post Sanctissimam Communionem

1. “Domine, quis est qui tradet te?” [Io 21, 20].

Quanta sollicitudine divus Petrus quaerebat traditorem Christi, tanta, tu, sedulitate debes invigilare, ne tradas Christum, quem hodie suscepisti, si minus religiosis occupationibus deditus, et ad

externa fueris effusus. In duodecemviratu apostolico dubitabatur, quis ille foret, qui Magistram veritatem proditurus esset.

Hic tu solus Iesu^a eris proditor, si quidpiam egeris, quod hunc diem^b; hunc, quem suscepisti, caelestem Hospitem, dedecet. Tuae sit itaque curae, non recedere a corde tuo, non ab Hospitis cordis alloquio: pie suaviterque cum eo conversari, in quem angeli prospicere desiderant.

^a in ms. erronee: "Iesus" ^b in sensu: "lucem", "lumen", ita Iesum denotans

1. "Dixit Iesus Petro^c: Sequere me" (Io 21[, 19]).

^c "Dixit ei" (BSV)

Suis cum Dominus iubet Petrum vestigiis insistere, te simul admonet, ut non sensus tuos, non tua desideria, non propriam voluntatem, non mundi delicias, non carnis illecebras, non denique illud omne, quod fluxum, vanum, instabile, transitorium est, sed illum ipsum sequaris aeternum, immortalem, sapientem, iustum, summe bonum. [f.150v]

Mandat, ut ipsius incedas via: tribulationes, calamitates, adversa, detractiones, irrisiones, opprobria, calumnias, et incommoda quaeque vitae praesentis aequo animo feras.

Cuius igitur hodie praesentia recreatus es, illum ad Golgothaei montis culmina crucem baiulantem ne verearis comitari, comitando iuvare.

3. "Scimus, quia verum est testimonium eius" [Io 21, 24].

Admirandam sancti Evangelistae modestiam expende. Non se aperte dicit Christi Domini fuisse dilectum, secretarium, amatorem; sed, cum non posset occulere veritatem, sic illam aperit, ut seipsum, de quo veritas est, occulat. Et suae consulit modestiae et Christi nihilominus gloriam manifestat.

Ex quo tu disces, nihil ambitiose de tuis operibus sentire, multo minus loqui. Sic divinas gratias enarrare, ut in operantem gloria redundet, non in cooperantem.

In Ffesto Sanctorum Inncentium

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Surge et accipe puerum, et matrem eius, et fuge in Aegyptum” (M 2 [, 13]).

Considera, velle Deum, ut non solum devotus eius Filii servus sis, verum etiam Divinae Matris. Tanti aestimat hic Matrem, ut eam nolit esse absque Filio, nec Filium absque Matre. Unde mandat Iosepho ut simul Matrem cum Filio tollat utrumque periculo subducat et in securam Aegypti stationem deducat.

Quare cum hodie pro tua devotione Filium intra tua viscera sis admissurus, debes etiam Matris meminisse, gratias ipsi persolvendo, quod istum Dominum et Redemptorem tuum suis nutrituberibus, qui te suis nutrituberibus, pascet carne, sanguine potabit.

2. “Et esto ibi” [ibid.].

Admirari forte voles, quod Iesu Christi parentes angelus in Canopaeas regiones¹²² expedit; nihil tamen iisdem viatici promittat, nullam curam spondeat, sed manere diutius iubeat pauperes, inopes, omni humana ope et auxilio destitutos et quidem inter homines ido[lo]latros. At illi, nihil divino iussui repugnantes, non intra se quidquam murmurantes, non inopiam suam praetendentes et angelo exponentes, pergunt, quo amandantur pleni fiducia, quia pleni obedientia.

Disce, tu, semper ordinationem divinam studiosius amplecti eaque contentissimus esse, quamvis forte debilem te fore sentias et ineptum ad ea, quae tibi per suos vicarios, puta Superiores, iniungit; nihilominus iactans super Dominum curam tuam¹²³, confide tibi illum auxilio futurum. Cave unquam ordinationem postponas illius, a qua tuam pro certo salutem pendere scito. [f.151r]

¹²² Canopus – “a city in Lower Egypt, [...]; hence meton., Lower Egypt: Verg., and Egypt generally: Luc. Adj. Canopoeus, -a, -um, of or belonging to Canopus”. Ita is Cassel’s Latin Dictionary” (CLD), ed. 1979, s.v. *Canopus*.

¹²³ Cf. Ps 54, 23.

3. "Accepit puerum, et matrem eius" [M 2 , 14].

Expende sanctum Iosephum gravissimas itineris aerumnas, difficultates, aestus, labores suavissime tolerasse, divinissimi tantummodo pueri Iesu aspectu recreatum. Quare, ut tu, quoque duras huius vitae molestias, cruces, angustias, calamitates delectanter feras, en idem Iesus tibi sese in Sacramento reliquit, ut eius fruitione solareris, conspectu recreareris, sumptione reficeris atque roborareris. Habes itaque magnum itineris tui, quod carpis ad aeternitatem solatium praesentem in sacro altari Dei Filium.

O te beatum! si non bibas Aegypti aquam turbidam, sed illius tantum appetas refrigerium! si non quaeras consolationem mundi, sed solummodo sis contentus consolatione Dei. Et si hanc, quoniam sapiens et iustus est, aliquando negaverit, etiam tum beatus es futurus, si tuam ipsius voluntati conformabis voluntatem.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph" [M 2 , 13].

Si divus Iosephus angelicae statim ce[n]suit esse parendum admonitioni, licet eam reiecisset cum iusta excusatione, utpote dormienti sibi oblatam, quo tempore plurimis mortalibus stygia phantasmata solent illudere, potuisset, tu visibilem vocem Domini, imo personam ipsam num parvi aestimabis? Quae inclusa tuo pectori te monet, ut fugias in Aegyptum, hoc est a voluptatibus te avellens ad crucem applices.

Aegyptus enim, nihil aliud quam angustias et tribulationes significat. Unde cum te Dominus vult in Aegyptum fugere, docet, tibi ad suam normam contemnendas esse fallaces illecebras huius mundi et perpetuam crucem amandam baiulandamque, a qua deinde sis revocandus in aeternam regionem gaudiorum.

Itaque, elige semper aliquid pati potius, quam consolationibus abundare. Siquidem sapientis ipsius iudicio semper luctus potior est laetitia¹²⁴, imo utilior.

¹²⁴ Cf. Eccle 7, 3.

2. "Occidit omnes pueros" (M 2 [, 16]).

Pudore, tu, debes affici, et confundi, quod nihil hactenus pro nomine Iesu fueris passus. En infantes bimuli et infra, a matrum rapti uberibus Messiam profitentur sanguine; quem nondum noverant, nec poterant invocare, pro eo iam crudelem oppetunt mortem: quid te virum deceat facere?

Nondum fortificatas habentes manus puelli vi caelum expugnant, rapiunt, ingrediuntur: tu, desidem ages vitam, neque te talibus athleticis adiunges?

Age, inflammare sancta invidia et quo illi pervenire per gratiam, tu cures pervenire per victoriam. Vince mundum, vince daemone, vince teipsum. Ex triplici hoste potes auxilio Dei, si velis, triplicem referre palmam, triplicem coronam.

Anima te ad pugnam: dic tibi: potuerunt isti, ego non possim? vicerunt infantes, ego non vincam vir? coronantur puelli, ego non coronabor?

[f.151v est vacuum]

[f.152r]

PARS III Recollectiones in Communi

Diebus Festis Apostolorum Extra Tempus Paschale et Tempore Paschali

Ante Sanctissimam Communionem

1. “Hoc est praeceptum meum ut diligatis invicem”(Io 15[, 12]).

Considera, sine charitate nullum coetum posse consistere: quare non monito solum suo, sed etiam praecepto voluit Apostolos Iesus ad mutuam amorem obligasse. Sicut enim humana^a membra corporis talem habent secum sympathiam, ut invicem iuvent se continuo mutuoque sibi deserviant, ita Ecclesiae Dei et cuiusvis Religionis, Congregationis, Societatisque homines, ex quibus illa^b, quasi corpus quoddam ex membris, compacta est, mutuam sibi omnino debent praestare charitatem et deferre obsequium. Unde tibi tantum puta inesse perfectionis, quantum habes charitatis.

^a in ms. erronea correctio in “humani”^b sub “illa”, secundum contextum, evidenter intelligitur “Ecclesia Dei”

2. Considera, non abundare illum dilectione Dei, qui non abundat dilectione proximi. Pendet enim quodammodo divina dilectio ab humana: quia si hominem, quem prae oculis habemus et videmus ad imaginem nobis consimilem formatum, non amamus, quomodo possumus amare Deum, quem nec vidimus qualis sit¹, nec scimus, quid sit? Unde merito quidam monet: “Omnes personae amore amentur vero: nec unquam ob verba quaequam in te effusa,

¹ Cf. 1 Io 4, 20: „[...] Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?”

haustasque displicentias odium in alium fove², quia **In quo corde non est amor proximi, in eo etiam Deus non est**³.

Post Sanctissimam Communionem

1. Considera, non absimilem esse divinae amicitiae comparandae modum atque is est, quo hominum solet amicitia comparari. Homines universi, illos vere sibi amicos esse censent, quos habent non solum precibus suis, verum etiam nutibus obsequentes. Ita Deus vocat amicos illos, quorum voluntatem suae videt in omnibus conformem, uti patet ex monito Apostolis dato: “Vos amici mei estis, si feceritis, quae ego praecipio vobis” (Io 15[, 14]).

Quam multi multos quaerunt modos, quibus in [f.152v] amicitiam principum et variorum hominum sese possint insinuare. Tu, facile potes esse Regis immortalis Amicus, si feceris tantum illius voluntatem. Et profecto quid nolis facere, ut Dei sis amicus, ut illius favorem habeas, quando quidem vides mirabilia et quandoque vilissima servos officia exercere, ut gratiam possint habere Dominorum? Cave; ne te, qui filius lucis es, prudentiores sint filii tenebrarum³.

2. Perpende, tibi Deum benefacere ex puro amore tui. Unde id, quod te in saeculo perire non reliquerit, quod ad Religionem vocaverit, quod hic peccantem non merito puni[v]erit ut solet multos, quod emendationem tuam patientissime expectet, quoties laberis et a perfectionis via devias; quod te quotidianis gratiis, imo momentaneis locupleret, ex amore tui pure facit.

Quare te quoque fas est, ex puro amore Dei, omnia bona operari, omnia dura sustinere; sicut fecit hodiernus Apostolus, cuius

² Textus hic allegatus, secundum annotationem marginalem, tribuitur S. Filippo Nerio. Attamen non potui invenire hunc textum in operibus eius vitam et dicta praesentantibus. Aliud simile dictum inveni, cf. Gasbarri Carlo, Filippo Neri nella testimonianza dei contemporanei, Roma 1974, p. 66: “Quanto alla tolleranza verso i prossimi, Filippo ebbe a dire: ‘Quanta patientia hebbe Christo Re e Signore del Cielo e della terra con gli Apostoli, soffrendo da essi molte inciviltà et male creanze [...] quanto maggiormente dobbiamo noi sopportare il prossimo se usa con noi inciviltà’”

³ Cf. Lc 16, 8.

immensos labores, tormenta mortemque divinus amor unicus et promovebat et condiebat.

In Communi Evangelistae

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Messis quidem multa, operarii autem pauci" (Lc 15[, 2]).

Considera, vehementer Deum negligentibus operariis irasci, propterea quod cum videant multam messem, non admoveant illi manum; quod nimirum oscitanter curent animarum salutem et patiantur sibi eripi a daemonibus ^a frumentum electorum.

^a in ms. hic, per inadvertentiam, sine necessitate repetitur verbum "eripi"

Ergo tu persuadeas tibi, idcirco te hodie ad mensam Dominicam admitti, ut sedulo diligenterque labores in agro Domini, neque ullam succurrendi saluti proximi occasionem praetermittas.

2. "Nolite portare sacculum, neque peram" (Lc 15[, 2]).

Considera, sacculum tuum peramque esse propriam voluntatem propriumque amorem. Sicut enim in sacco et pera multae diversaeque res contineri possunt, sic in propria voluntate proprioque amore infinita sunt vitia comprehensa, quin omnia; adeo, ut nulla imperfectio, nullus defectus, nulla culpa, nullum denique peccatum aliunde, quam a voluntate propria et amore proficiscantur.

Cum igitur vadis ad mensam Iesu Christi, noli tecum portare sacculum hunc et peram; sed depone haec per generosum propositum sic, ut amplius non resumas. [f.153r]

Post Sanctissimam Communionem

1. "Neminem per viam salutaveritis"(ibid.).

Considera, velle Dominum, ut consuetae aliquando urbanitates^a obliviscamur, ne ex urbanis fiamus mundani. Propterea prohibet discipulos, ne circumeundo universum orbem cum sancto

Evangelio, saluent per viam homines. Quod tametsi bonum sit, possit nihilominus ex hoc bono ingens oriri malum. Cum praesertim experientia discamus, a salutatiunculis descendere homines ad confabulatiunculas, ab his ad detractationes et postea ad rixas, iurgia, contentiones, maledictiones, blasphemias.

^a *in ms. erronee: "Urbanitatis"*

Demus autem haec non inveniri in Dei servis: tamen prohibuit Dominus discipulos salutare per viam homines, ne in opere sibi commisso ad exequendum moram vel minimam, etiam honestis salutationibus occupati, facerent.

Hinc collige, quanta tibi a mensa Domini recedent cautela^b adhibenda est, ne otiosis colloctionibus diffluas, ne vanis negotiis te occupes, ne per inutilia animum distrahi sinas. Neminem per viam salutaveris, sed agenda age.

^b *in ms. erronee: "cautella"*

2. "Primum dicite: pax huic domui" [Lc 15, 2].

Tibi hoc a Domino dictum esse puta: ut inter omnia tranquillitatem animi procures, nec te spontaneis turbationibus involvas. Decet enim, ut, habendo in corde tuo Principem pacis, interna pace vel maxime perfruaris. At simul opera tibi danda est, ut Domus, nempe communitatis, in qua degis nullo pacto quietem perturbes.

Quin potius inter primos labores hunc assume praecipuum, ut hominum corda invicem sibi concilies. "Beati, enim, "pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur" [Mt 5 [, 9]).

In Communi Martyris⁴

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Qui non baiulat crucem suam, et venit post me, non potest meus esse discipulus" [Lc 14[, 27]]. [f.153v]

⁴ In libris liturgicis hodiernis dicitur: "In communi martyrum – Pro uno martyre".

Clara sunt amantissimi salutis tuae Servatoris verba; quibus tibi declarat, neminem posse fieri suum discipulum, nisi patienter sit fortis et fortiter patiens. Et sane prope fatuus videri potest, qui volens in schola crucis Magistro Iesu profectum facere, nolit sibi occurrere aliquid adversi, duri, acerbi, tolerandum. Profecto nemo hic sapiens, nisi patiens.

Tu igitur, in praesenti Communionem non tam caelestes delicias et mellifluas suavitates appete, quam, ut cor tuum animusque firmetur ad patiendum, pete.

2. "Quis [...] volens turrim aedificare, non prius sedens computat sumptus?" [Lc14 [, 28]).

Considera, te debere prius ad assequendam religiosae vitae perfectionem media quaerere, quam perfectionis apicem conscendere incipias. Ut enim sine sumptibus nullum aedificium, sic sine mediis nulla virtus. Vis autem scire, quibus mediis ad perfectionem utendum? Non aliis, quam Regulis tibi a Deo propositis ad servandum.

Maior enim nulla est perfectio, quam pura observatio Regularum. Hinc, qui extra Regulam graditur, extra viam perfectionis est propiorque sit inferno, quam caelo.

Tuum ergo erit, nihil sanctius in vita, quam religiosas cum Dei praeceptis regulas custodire, ut tantum in amore Dei proficias, quantum in observatione regularum.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Sedens prius cogitat" [Lc 14[, 31]).

Ut ante negotium inchoandum quiete opus est animi, quatenus illius conficiendi melius expendatur ratio; sic post confectum ad eandem redeundum est quietem, ut, quid illi desit, vel optimum appositum [f.154r] sit, advertatur.

O anima! sentisne, a quo redis negotio? Negotium scilicet tuum erat cum Deo, quem incorporatum sumpsisti. Consiste igitur tantisper et sensus tuos recolligens quiesce aliquantum expendeque, ut te in hoc negotio habuisti, qui illud tractasti. Quodsi tuae aliquod praeparationi defuit, si in ipso sumendae Eucharistiae actu

quidpiam inordinati abs te commissum est, iam id gratiarum actione compensa.

2. “Rogat ea quae pacis sunt” [Lc 14, 32].

Nec tu male feceris, si vires exiguas inesse tibi ad bellum cum tentationibus gerendum videns, rogaveris aeternum Dominum, ut in pace te conservet ac omnem inimici animae furorem et audaciam et impetum pro te ipse frenet. Pax Spiritus Sancti fructus est, pax indicium filiorum Dei, pax bonum usquequaque necessarium.

Roga ea, quae pacis sunt; ineptus bello producendo, ineptus ferendis tumultibus et turbationibus sustinendis. Tametsi memor esse debeas, a Deo pacem dari, non quomodo mundus dat⁵. Scilicet qui aeternae insciat quieti, pacem hac in vita non alibi^a quaerit, quam in tribulationibus et tum se suaviter quiescere putat, cum aliquid patitur adversi.

^a in ms. correctum, uti videtur, ex “*aliam*” (*relictum est tamen: “alibri”!?*)

Tempore Paschali, ut in festo Sancti Marci Evangelistae, supra folio [111v-112v].

In Communi Plurium Martyrum⁶

Ante Sanctissimam Communionem [f.154v]

1. “Cum [...] audieritis praelia nolite terreri” [Lc 21[, 9)].

Considera praesentem vitam esse militiam⁷. Militandum scilicet nobis est, si non cum adversariis, certe cum nostris passionibus; atque inde sit, ut semper occasionem tam patientiae quam fortitudinis habeamus. In hoc res tota sita est, ut magno animo quaelibet molestiam nobis inserentia subeamus; neque trepide-

⁵ Cf. Io 14, 27.

⁶ Hodie dicitur: “In communi martyrum – Pro pluribus martyribus”.

⁷ Cf. Iob 7, 1.

mus ad Crucem, quam ideo nobis Deus suppeditat, ut per eam nos ad caelestem patriam deducat.

2. "Oportet [...] haec fieri" [ibid.].

Considera, quod sicut aqua necessario moveri debet, ne stando corrumpatur, sic hominis animum opus est variis afflictionum fluctibus agitari, ut otiosus non vitietur. Ventus purgat aerem, tribulatio mentem.

Ingens ergo tibi praestari a Deo beneficium iudica, quum te permittit vexari quocunque tandem genere acerbitatis. Interne torque ris? oportet haec fieri. Externe turbaris? et haec oportet fieri. Homo te cruciat? malum hoc, ut tibi videtur, necessarium est. Tentatio, scrupuli, daemones te angunt? hac sine re non te puta fore salvum: quia in patientia forti, est tibi anima tua possidenda.

Post Sanctissimam Communionem

1. "Nondum statim finis" [ibid.].

Considera, vitandam tibi esse animi elationem et nimiam fiduciam; quasi passionibus tuis mortificatis iam tibi nullus timendus hostis, nullum periculum sit metuendum. Nondum enim tuae vitae finis, quam quousque trahes, semper aliquid lapsus pavere cavereque debes.

Humilis tibi videris? at puta radicem adhuc quampiam superbiae in imo cordis occuli. Patientem te iudicas? scilicet eo usque, [f.155r] donec venerit occasio furendi. Resignatum te esse censes? forte veniet aliquando tempus, cum in re minimi momenti tuus^a eris.

^a in ms. datur hic sequens annotatio marginalis: "Pro festo s. Nicolai"

Itaque metue semper aliquem hostem, cave tibi a teipso. Nondum passionum domitarum finis est; reviscent iterum, iterumque tibi bella movebunt.

2. "Nolite terreri" [ibid.].

Considera, merito nos moneri a Salvatore, ut, auditis proeliis non tam corporalibus, quam spiritualibus, non terreamur. Ipse enim Dux noster est, ipse opifer; quos hostium in oppugnationem

nostri submittit, eosdem profligat; ut et nobis meritum crescat fortitudinis et illi cumulus accrescat gratiarum actionis. Nam sicut populum Hebraeum promissionis terram adeuntem praecedebat in columna ignea noctu, nubila diu⁸, ut veluti fidelis ductor non viam solum illi monstraret, sed hostes etiam illius prosterneret, ita quosque suos melioris aevi moderni servos non deserit unquam, in bellis praesertim spiritualibus gerendis. Utque nobis ducatum praestat in caelestem patriam tendentibus, sic opem fert pugnantibus cum inimicis quibuscumque nostris.

Hac de causa te hodie mensae suae adhibuit, ut ab eo illuminareris in via et roborareris ad luctam.

Tempore Paschali, Ante Sanctissimam Communionem et Post, ut in festo Sancti Marci Evangelistae [v. supra, f.111v].

In Communi Confessoris Pontificis^a

^a in ms. datur hic sequens annotatio marginalis: "Pro festo s. Nicolai"

Ante Sanctissimam Communionem

1. "Homo peregre proficiscens" [Mt 25[, 14]].

Considera, te esse viatorem, peregrinum super terram; non habere permanentem stationem. Corpus enim tuum, cum de terra sit, eo properat regredi, unde venit. Anima vero caelo trahens originem [f.155v] illuc quasi ad centrum tendere debet.

Tu da operam, ut ab hoc non aberret centro carnis deorsum voluptatibus abstracta. Denique sicut peregrini nullum hospitale⁹ ex negligentia pertranseunt, in quo se sciunt bene tractandos in eoque sic sibi provident, ut non deficiant in via, sic tu, miselle peregrine, totis viribus enitere, ut tam fructuose Communioni praesenti intersis sacraque synaxi reficiaris, quatenus fortius gressum in cursu peregrinationis tuae figas.

⁸ Cf. Ex 13, 22.

⁹ Evidetur sermo est hic de hospitio pro peregrinis.

2. “Tradidit illis bona sua” [ibid.].

Considera, et expende, quae talenta a Domino acceperis, ut eis commode possis uti; ad quid te fecit aptum, ut te ineptum non reddas.

Audi Gregorium, qui serio se super hoc Servatoris punctum reflectens, non leviter effatus: “Considerare”, inquit, “nos admonet” (Servator), “ne, nos, qui plus caeteris in hoc mundo accepisse aliquid acernimur ab auctore mundi; gravius^b inde iudicemur”. Cuius rei rationem subdens: “Cum enim”, ait, “augentur dona, rationes etiam crescunt donorum”. Atque hinc infert: “Tanto ergo esse humilior, atque ad serviendum Deo^c promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione”¹⁰.

^b “cernimur, ab auctore mundi gravius” (CLCE; CChrL) *b om.* “Deo” (PL)

Bene haec trutina et diligentissime talentis acceptis cooperare, maxime vero, quod etiam in praesenti Communione novi tibi aliquid gratiae Dominus sit collaturus. [f.156r]

Post Sanctissimam Communionem

1. “Abiit autem, qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis” [Mt 25, 16].

Considera pertinere hoc ad servi boni fidelitatem, ut augeat Domini sui proventus, non minuat. Similis a te fidelitas requiritur, in cooperatione gratiae Dei, ut secundum illius mensuram perfectionis in te redundet amplitudo. Ergo, si vales aliquid lingua, operare; vales manu? operare; vales ingenio? operare. Sic tuis talentis alia lucraberis.

2. “Ecce alia duo” [Mt 25, 22].

Animadvertite hic, nihil a nobis Dominum exigere supra vires nostras: quandoquidem non minorem dedit mercedem servo bina

¹⁰ Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelis*, hom. 9, in 1) CLCE, II (*Comment. in Matth.*, c. 25), p. 257; 2) PL 76, col. 1106 (Lib. 1); 3) CChrL 141, p. 58, vv. 1-6 (“atque ad serviendum promptior”, in nota textuali).

talenta lucrato, atque alteri, qui lucratus erat quinque; ideo, quod uterque eorum secundum concredita sibi talenta se gessit.

Hinc tu multum tibi debes gratulari, quod eadem visione beatifica fruiturus es in caelo, (si tamen perseveraveris in bono) qua fruuntur sancti Martyres, qui intolerabilia fere tormenta pro Christi nomine pertulerunt. Vide tantum, ne gratiam Domini in vanum recipias, si in te fuerit vacua reperta.

In Festo Confessoris non Pontificis, ut in festo Sancti Nicolai.

In Communi Virginum, Ante Sanctissimam Communionem et Post, ut in festo Sanctae Catharinae [ff. 141v-142r].

In Communi non Virginum, sicut in festo Sanctae Marg[ari]tae] [ff. 124r-125r].

In Dedicatione Ecclesiae

Ante sanctissimam Communionem

1. "Ascendit in arborem Sycomorum" [Lc 19[, 4]].

Considera Sycomorum ficum fatuam Latine dici¹¹ ac propterea per eam nobis innui, ut ea, quae mundo videntur esse fatua, amplectamur, si vera Dei sapientia velimus potiri.

Designari [156v] quoque per Sycomorum Christi crucem atque doctrinam, perpende; quam dediti mundo mortales iudicant omnino maximam esse stultitiam. Sed revera sine ea videri Deus non posset, sicut eum non vidisset Zachaeus, nisi ascendisset sycomorum. Unde recte sanctus Gregorius: "Pusillus," inquit, "Zachaeus sycomorum subiit, et Dominum vidit, quia qui mundi stultitiam humiliter eligunt, ipsi Dei sapientiam subtiliter contemplantur"¹².

¹¹ Cf. SLL, s.v. *Sycomorus*: "Quasi fatum ficum dixeris".

¹² Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, l. 27, n. 79, uti allegantur in: CLCE, III (Comment. in Lucam, c. XIX), p. 428, et in CChrL 143 B, p. 1392.

2. “Festinans descende” [Lc 19, 5]).

Descendendum et tibi est festinanter ad cor tuum, siquidem pariter se ad te Dominus ipse invitat, sicut invitavit ad Zachaeum. Praecurre igitur quantocius in cubiculum pectoris tui et magno hospiti diversorium ibi praepara: hodie enim in domo tua oportet eum manere. Quae, quam felix est futura, si invenerit eam mundatam scopula examinis, unda contritionis!

Descende ergo, descende festinans in domum tuam caeli Hospitem eo introducturus, cui utinam ne displiceat mansio tua!

Post Sanctissimam Communionem

1. “Ecce dimidium bonorum meorum [...] do pauperibus” [Lc 19, 8]).

Vides liberalitatem Zachaei, post visitatam a Servatore domum suam bona omnia cum pauperibus dividensis?

Hoc scilicet tibi faciendum est, nimirum dividenda cum pauperibus, nempe delinquentibus, charismata omnia, quae in praesenti sacra mensa obtinuisti. Ut enim pauperes e magnatum discendentes conviviis, solent buccellas conservatas in socias partiri, sic tu emendicato Dei lumine in sanctissima Eucharistia, non solus tantum frui debes, at alios eti[a]m illustrare, eos praesertim, qui tantam atque tu saepius communicandi non habent potestatem.

2. “Reddo quadruplum” [ibid.].

“Ecce camelus” (ait Venerabilis ille Doctor Zachaei subitam muta tionem admiratus) “deposita sarcina per foramen acus [f.157r] transit; id est relicto divitiarum amore, benedictionem dominicae susceptionis accipit¹³. Ubi enim Christum Dominum excipit hospitio, illico avaritiam sensit proscribi de suo corde. Quare defraudatos a se superabundanti restitutione cumulat.

Redde et tu Deo, quod accepisti; proximo, quod teneris; Deo, gratitudinis debitum; proximo aedificationis exemplum: ne alias gratis in te Christus Dominus iudicetur fuisse hospitatus.

¹³ Beda Venerabilis, *In Lucae Evangelium Expositio*, prout allegatum in: CLCE, III, p. 430 (*Commentaria in Lucam*, c. 19).

3. "Reddo" [ibid.].

Restituit usuram, defraudationem compensat abundanter, superflue. An tu pro peccatis tuis non satisfacies in quadruplo? an multiplices fructus poenitentiae non facies? an quos pessimo [exemplo?] de via virtutum ad vitiorum praecipitia traxisti, de caelo ad tartara impulisti, non inde extrahes, viventes male ad emendationem vitae, offendentes Deum ad eius Maiestatis reconciliationem invitando suasionibus, adhortationibus stimulando, pelliciendo exemplis? "Docebo^a Domine iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur".

^A om. "Domine" (BSV)

[f.157v-159v sunt vacua].

[f.160r]

PARS IV
**Recollectiones Pro Hebdomadalibus
Exercitiis Servientes**

[f.160v]

Ante quamlibet Recollectionem

INVOCATIO SPIRITUS SANCTI¹

Veni Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, et tui amoris in eis ignem accende, qui per diversitatem linguarum cunctarum gentes in unitate fidei congregasti.

V. Emitte Spiritum tuum, et creabuntur:

R. Et renovabis faciem terrae.

Oremus: Deus, qui corda fidelium Sancti Spiritus illustratione docuisti, da nobis in eodem Spiritu recta sapere, et de eius pia consolatione semper gaudere. Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit, et regnat in unitate eiusdem Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen.

Oratio preparatoria²

Actiones nostras, quaesumus Domine, aspirando praeveni, et adiuvando proseguere, ut cuncta nostra oratio, et operatio a te semper incipiat, et per te caepta finiatur. Per Christum Dominum nostrum. Amen. Amen. [f.161r]

¹ Cf. *Ad invocandum Spiritum Sanctum*, in *Liber Usualis Missae et Officii*, Tor-maci 1928, pp. 1546-1547, omissio verbo: "pia"

² Cf. *Collecta, Feria V post Cineres*, in *MIR*, p. 181, omissis: "oratio, et".

RECOLLECTIO I
De Beneficiis Universalibus

1. Considera, quid esses, antequam creareris a Deo; quisve ille fuerit, qui te creavit: nempe Deus, ens absolutissimum entium, sine ullo principio, et origine. Bonitas, sapientiaque perfectissima: Charitas, et omnipotentia infinita.

Ille denique creavit te, qui est, et tu creatus es, qui non eras quidquam: de nihilo conditum te esse scito, ex vilissima fabricatum materia; at artificis, tamen Dei prudentia tam pulchrum effectum, ut omnes creaturas superes externa forma exceptis caelitis.

Iam vero, quam tibi animam infudit, recogita: ad imaginem, et similitudinem suam efformatam: deditque ei intellectum, ut intelligeres Deum tuum esse Satorem; dedit cor, ut amares; eidem animae affixit voluntatem, ut libertate potiri te, ac nulli rei subiectum esse demonstraret: licitumque tibi esse, quicquid velles, ambire; quicquid ambires, eligere; quicquid eligeres, amare et sequi. Huic demum divinae effigiei memoriam adiunxit, qua recoleres illius in te collata beneficia, illum esse tuum Conditorem, teque olim fuisse lutum et futurum fore: quod ipse olim Parenti primo enunciavit inquiens: “Pulvis es, et in pulverem reverteris” (Gen 3[, 19]).

2. Expendes beneficium Redemptionis: quomodo, ut te hominem rebellem ad Patriam sedem reduceret et a perenni limbi aut inferni carcere liberaret, humanam naturam Dei Filius, in omnibus Patri aequalis, assumere voluit: incomprehensibilis utero Virginis comprehendi; impassibilis, tota vita sua varias persecutiones, aerumnas, calamitates pati; in Nativitate frigora, in circumcissione cultros, in fuga Aegyptia aeris iniurias et plurima incommoda tolerare; docendo linguas impiorum sustinere, a lapidibus sibi cavere, orci tentationes ferre, proque bonis, pessima quaeque recipere.

Iam deinde ad passionis misterium veniens quasi suspensus haerebis, non tui esse intellectus reputans tormenta, cruciatus, dolores, Dei hominis comprehendere; sufficereque tibi, ut con-

cipias, eum pro infinitis peccatis ut satisfaceret, infinitos cruciatus perpeſsum fuiſſe; plusque tormentorum, aut ſaltem tantum, quantum damnati in inferno ſuſtinent, eum ſuſtinuiſſe pie conſiderabis, ut humanum genus, ut te ab inferno et morte perenni redimeret.

Hoc enim exclamat, ſuos dolores manifeſtans: *Aspice, quiſquis amas me, ſi eſt dolor, ſicut dolor meus*³.

3. Vocationem utramque expendes, ex qua ad catholicam fidem, et qua ad religioſum ſtatum vocatus eſ, recogitans innumeros infideles, quod beneficio vocationis [f.161v] ad fidem non fuiſſent cumulati, damnatos eſſe; innumeros adhuc in tenebris infidelitatis haerere in eodemque aeternae damnationis periculo verſari; te vero Sancti Spiritus gratia tanto dono et lumine dotatum.

Circa religioſam vitam id trutinabis: eam eſſe portum, ad quem e mari periculoliſſimo mundi declinatur, inſuperabilesque magnarum^a tempeſtatum procellae effugiuntur; eſſe civitatem ſanctam Ierusalem; eſſe portam Ezechielis, per quam patet aditus ad aeternae vitae manſionem⁴. Deinde mente revolves plurimos ſine poenitentia deceſſiſſe, diemque ſuum obiviſſe ac iacturam ſalutis feciſſe, te vero ad hanc [poenitentiam?] agendam ex ſaeculo evocatum et ad dilecta Dei tabernacula receptum: ubi vivas purius, cadas rarius, ſurgas velocius, irroreris ſaepeius, ambules citius, moriaris confidentius, ſalveris certius.

^a *in ms. erronee: "mugnarum"*

Colloquium ex affectibus profundiffimis conſtabit, quos tibi gratitudinis vis et amoris, e corde eliciet atque exprimet.

1 Pater noster. 1 Ave Maria.

³ Cf. Thren 1, 12.

⁴ Cf. Ez 44, 2; 46, 1.

RECOLLECTIO II
De Particularibus Dei Beneficiis

1. Considera, praeter beneficium creationis, redemptionis, iustificationis, vocationis ad fidem et Religiosum statum, alia, quae tibi Dominus in peculiari exhibuit beneficia, maxime vero quotidianas gratias, quibus te a peccatis praeservavit, ad virtutes et bona opera animavit, iuvit in progrediendo, prosperavit in perficiendo.

Hic simul defectum gratitudinis expendes: quam ei per exiguas, imo pro multis gratiis, nullas grates egeris, non considerans, neque sciens intelligensque, te ab eo directum, custoditum, tot bonis auctum, a tot malis praeservatum fuisse.

Pro qua negligentia dolorem concipies in eiusque compensationem ad serviendum Domino futuris diebus vitae tuae maiori studio et fervore te petes excitari.

2. Expende casus externos, a quibus ope divinissimi Numinis, Optimi Parentis tui tutorisque non custoditus tantummodo, sed etiam liberatus es. In quibus expendendis magis ac magis tuam mentem occupabis altiusque defiges: revocando itinera, loca, actiones, conversationes, pericula, circa quae mente versaberis.

Et quanto maiorem tecum Numinis Optimi Maximi providentiam fortiolemque manum fuisse advertes, tanto ampliori affectu in eum ferere, totisque praecordiis in gratiarum actiones amoresque illius rues. Quid enim eum non ames, qui tantopere amavit amatque te, ut nunquam benignissimum gratissimumque oculum suum a te avellat?

3. Reduces in memoriam dona, charismata, favoresque omnes hactenus tibi a Domino praestitos. Eorumque magnitudine, multitudine, precio et valore considerato, pudore suffunderis, quod [f.162r] non modo solvendo, sed neque regratificando sis, memor illius divinae amatricis Theresiae, quae divina beneficia sibi impensa expendens, clamabat petebatque assiduo modum iis imponi⁵.

⁵ Cf. Teresa a Iesu, *Vita S. Matris Theresae de Iesu*, cap. XVIII, in: *Opera*, I/2, p. 109: "vide, Domine, quid agas, [...] ut aliquem beneficiis tuis et gratiis modum

Neque praeteribis corporales necessitates, commoda, quae tibi providentissimus Sator Deus largissime et sufficientissime, nullam te adhibente curam, nullum lapidem movente suppeditabat. Hinc tantum animi desiderium ei omnibus modis regratificandi concipies, ut te nullo modo superari beneficiis ab immenso clementissimoque Benefactore patiaris.

Colloquium, ex gratiarum actionibus colliges et propositis perfectiora sectandi, meliusve, ac perfectius operibus charitatis incumbendi.

1 Pater noster, 1 Ave Maria.

RECOLLECTIO III De Virtutibus Examen Instituendum

Ac primo: De Obedientia

1. Considera solam puram conscientiam extremo decretorio die nihil metuere posse. Cum vero ignoras quo momento e vivis tolleris et sublatus ianuam aeternitatis ingredieris, an non hoc felicissimo tempore, ad solam conscientiam sancte instituendam tibi concesso, incumba ^atoto tempore pectore^a, ut eam liberam omni metu habeas? Sed, cum praecipue de illis te accusabunt hostes tui coram summo iudice Deo, quae tu sponte vovisti, vota tua digno examine et diligenti discute, qualiterque eorum tenax fuisti, animadvertite.

^a *probabiliter debuit esse "hoc tempore toto pectore"*

Atque imprimis circa matrem virtutum obedientiam te examina; a qua alia duo vota dependent.

Revoca ergo tibi primo in mentem, an prompte, hilariter, unice, constanter, tuis Superioribus, mandatis Dei, regulis obsecutus fuisti? an aliquando non obmurmurasti? an non reluctatus es?

ponas, peccata mea in memoriam quaeso, revoca. [...] me etiam maximum, quod quidem in terra possidetur, bonum amittere, contentam et paratam esse, ut haec beneficia et gratias conferas iis, qui maiorem per ea fructum faciant, et pluribus prosint, et sic tua gloria maior fit, et adaugetur⁷.

Persuadebisque tibi defectum obedientiae esse plane gravissimum aliorum defectuum: cogitans propter hanc non servatam Saulum reprobatum esse⁶. Populum Israeliticum durae cervicis populum fuisse appellatum et habitum, et parum abfuit, quin et idem abiceretur, modo Moyses mitissimus du annuisset⁷.

Denique illud Divini Spiritus axioma expende: Melior est [...] obedientia, quam victimae” [1 Sam 15, 22], cuius rei rationem afferens Romanus Doctor inquit, “Quia per victimas aliena caro, per obedientiam vero ^apropria voluntas^a mactatur”⁸.

^a “*voluntas propria*” (PL)

2. Expende, an aliquando ob amorem huius virtutis illa, quae animo tuo erant contraria atque repugnabant fortiter aggressus es, sive etiam neglexisti? “Vincenti” enim datur^b manna” [Apoc 2, 7].

^b “*dabo*”

Quod si tu, in ulla te re non viceris, considera nullam adhuc tibi lauream extare, nullum praemium subiugatae et devictae voluntatis propriae assignatum esse. Imo, si nullum actum obedientiae a te exercitum esse advertis, cogita, nihil te adhuc promeruisse, ac proinde non dum caelo destinatum esse incertumque beatitudinis, pro qua obtinenda Religionem ingressus es. Solus enim obediens haereditario iure accipit caelum: ille quippe [f.162v] dicere Christo intrepide potest: feci quod iussisti, da quod promisisti.

Te miserum tot damna pateris aeternorum praemiorum, quot occasiones omisisti obediendi.

3. Recollecta illud mente, trutina Dominicum: “Qui vult venire post me^c, abneget semetipsum, et tollat Crucem suam, et sequatur me” [Mt 16, 240. Ex hoc enim facili negotio percipies, an Christum sequaris, si crux illius a te fuit aliquando portata, amoreque illius

⁶ Cf. 1 Sam 15, 22-23.

⁷ Cf. Ex 32, 9-14. 33, 3-5.

⁸ Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, lib. 35, in cap. 42: PL 76, col. 765 (nn. 1155-1156). Notandum est quod ante verba hic alegata ibi legitur: “Obedientia quippe victimis iure praeponeitur [...]”.

te aliquando abnegasti. Parum enim ad consequendum Perfectio-
nis, et omnis sanctitatis apicem interest, opes, divitias, honores,
proximos, et amicos relinquere in saeculo, nisi etiam reliqueris
te, tuamque voluntatem in Religione. Christus per hoc non salva-
vit mundum, quod caelum desertus ad terras descenderit, homi-
nemque induerit, sed quia voluntatem Patris faciens passus est.

^{c-c} *“Si quis vult post me venire” (BSV)*

Demonstratam itaque tibi, declaratam, cum verbo, tum exem-
plo Christi virtutem, considera, qua ratione, studio, et fervore
exercueris.

Colloquium conficies ex dolore defectuum obedientiae et pro-
positis eam posthac fideliter adimplendi.

1 Pater noster, 1 Ave Maria.

RECOLLECTIO IV De Obedientia

1. De eadem virtute meditationem institue: expendendo sex illa
puncta quibus vera obedientia suscipitur, perficiturque.

Primum est: **Unice**. Circa quod te examina, an perfecte semper,
ita nimirum, ut maior perfectio esse non posset, opera tibi ex obe-
dientia iniuncta persolvebas, sine damno, optime, singulari cum
industria, diligentia et accurratione.^a

^a *in ms. erronee “accurratione”*

Secundum: **Dilecte**. Inquire ex te, si ex puro amore Dei et proxi-
mi obedientiaeque aestimatione, parebas tuis Superioribus, non
aliquo alio respectu, spe scilicet laudis vanissimae aut recompen-
sationis temporalis, ex eoque motivo, quod voveris obedientiam.

Tertium: **Prompte**. Interrogabis conscientiam tuam, si ad pa-
rendum velociter assurgebas, sine multis iussibus, sine inculca-
tionibus, sine stimulis. Nam repete memoria ad quid te votum
obedientiae obligat; nempe: ut audito communi signo inceptum
apicem literae relinquant. Cogita num hoc aliquando feceris, quod
quidem ad perfectionem, et coronam obedientiae a te iure exigitur.

2. Reliqua puncta obedientiae expende:

atque primum: si **constanter** obedientiam exequeris, nec ab incepta, ullo vel taedio, vel languore, vel cacodaemoni inspiratione victus, discedebas, aut quavis alia illegitima ratione a parendo seducebare; si murmuraciones tibi obvientes opprimebas, nec te ab iis permittebas superari.

Secundum punctum ad obediendum pertinens inspice: **fortiter**, id est si animum tuum ad gravia et difficilia admovebas, et quidem libentius, quae tibi ex obedientia iniungebantur, neque unquam abhorrebas et excusabas te a duris obeundis, non habita ulla causa principaliori repugnandi et resistendi spiritui obedientiae.

Denique id ultimum expendito, si **fideliter** in caeptis huius virtutis exercitiis hactenus perseverasti et perstitisti. Cui an deditus fueris, tuum non est explorare et cognoscere; defectus tamen conicere potes et omnino debes inquirere, [f.163r] corrigere, deplorare, supplere.

3. Cogita felices esse animas illas, quae obedientiae suavissimum iugum suaviter amplectuntur. Obedire enim est alienis plumis volare, alienis humeris insistere, alienis manibus gestari: hoc est in amaenissimo pacis internae paradiso semper spatari et delectari: hoc est caelum in hac mortali vita habere: hoc denique est passiones domare, virtutes comparare: quas reliquas obedientia, ut ait quidam, menti inserit insertasque custodit, custoditas coronat atque demum, obedire est angelum humana in carne esse verumque Christi Domini imitorem. Securissime insuper incedit, qui ductu alieno gressus figit, quod faciunt obedientes. Nullum periculum salutis concipere aut metuere potest, cuius conscientia alterius manu tenetur et geritur arbitrio: qua felicitate praestant obedientes.

Igitur dolebis de omni neglectu obedientiae sincero corde et illam exoptabis habere; per merita Virginis Obedientiae Mariae petes; ad imitationem obedientissimi Dei Filii, tui Domini ac Servatoris exercere propones.

1 Pater, et Ave.

RECOLLECTIO V
De Virtute Castitatis

1. Angelicam hanc esse virtutem, imo plus quam angelicam meditaberis, respectu fragilis vasis, quo hic liquor pretiosissimus fragrantissimusque continetur. A te vero, non tantum adamatam, sed etiam iuramento promissam et non modo lege virtutis, sed etiam voti obligatione servandam esse castimoniam expendes et servari debuisse.

Et sicut prae reliquis castae Deo placent animae, ita immunditiae deditas ei displicere et magnam nauseam movere discures. Qualiter igitur huic voto satisfacisti, hic expendito.

2. Considera, quemvis mortalium, non tantum lege divina, sed etiam natura, obligari.

Te vero triplici ratione ad castitatem custodiendam induci, nimirum, praeter duas praecedentes leges, etiam voto adstringi, hinc quanto maius illius infringendi periculum fecisti, tanto gravius deliquisti; nam sacrilegium commisisti: teque non aliter peccasse, ac *Lucifer/s*⁹ ad solium Dei aspirans, aut, si quispiam ex angelis rebellis Deo fieret, intelligito.

Quod si in hac virtute, non sis permissu divino tentatus, novis te indignum vel debilem esse, qui proberis. Aut profecto magna in gratia Numinis optimi atque providentissimi [?] existere ac proinde illi maximas gratias persolve.

3. Meditaberis, quae ad hanc virtutem spectant tuendam, an adhibuisti: si oculum tuum frenasti, si manum cohibuisti, si mentem mundam et puram fovisti, si molli vestitu, cibo, otio, qui praedones castitatis sunt, abstinuisti, si obscaenam lectionem vitasti.

Quae omnia, licet procul a tua religiosa persona abesse debeant, nihilominus, cum legisti, audisti et modo discis, alios similibus ex

⁹ A verbo in usu Polono populari: "Lucyfer", cuius exemplum datur: "To jest wóz anielski. Na nim to przed czasy – Jechał Lucyfer, Boga gdy wzywał w zapasy" (A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, 8, 81-82). Cf. Wł. Kopaliński, *Słownik Mitów i Tradycji Kultury*, s. 613, s.v. *Lucyfer*.

causis in grave praecipitium corruisse, tu te de illis examinabis, quae in magnum periculum vocant castam mentem.

1 Pater et Ave. [f.163v]

RECOLLECTIO VI De Eadem Virtute

1. Expendito omnes tuos cogitatus, si quando illi maculam cordi tuo non invexerunt. Nam in virtute castimoniae, gravissimum est etiam cogitationem immundam, non modo corde fovere, sed vel modo aliquo mente suscipere, quae ita enecat animam, quemadmodum omnis actus impurus.

Huc etiam pertinet, ut expendas, qua ratione sensus tuos, omni boni malique in animam vectores; oculos, auditum, quasi quoddam succinum, quaevis sibi admota suscipiente tactum, venenosum colubrum; gustum, puritatis non postremum hostem odoratumque, eiusdem castae mentis periculosum obicem, custodiveris habuerisque.

Non enim te latuit quantum Davidi emissicius oculus nocuerit¹⁰. Non te fugit, quo gustus Matrem humani generis perduxit¹¹. Non praeterit, quanti ob incustoditas aures poenis tartareis excruciantur, quanti ob incontinentem manum damnati sunt, quam multos nociva odoratus delectatio ad faetidum orci carcerem detrudit.

Haec, tu, expende et fidelem examinatorem tuae conscientiae, cum poenitentiae tempus adest, age.

2. In caepto filo perge, mente discurrens, peccata, et defectus Castitatem contra et humana negligentia et permissione Divina patrari.

Negligentia hominis patrantur, ^a cum parva parvi pendit: quod periculosissimum in hoc passu est. Nam, qui spernit, ut ait Sapiens, modica, paulatim decidet ad maiora¹². Modica autem sunt,

¹⁰ Cf. 2 Reg 11, 1-12, 23.

¹¹ Cf. Gen 3, 1-24.

¹² Cf. Eccli 19, 1.

quae parvi penduntur, haec: cum nimirum lumen oculorum ubique figitur; parvis et primis daemonum incurribus non occurritur, neque generose resistitur; negligenter oratur; otio indulgetur; mens sine occupatione vagatur.

^a in ms. ob inadvertentiam erronee et inutiliter, uti videtur, his reptuntur verba: "et permissione Divina patrari"

Permissione Dei caditur in hunc lapsum: propter superbiam quandoque levissimam, qualiter Eva lapsa est in paradiso victaque tentatione gulae, cum Dea esse vellet.

Et plurimi alii in dies labuntur: propter murmuraciones, quae etiam populo Hebraeo idolomaniae causa fuerunt; propter nimiam confidentiam tentationi carnis resistendi in propriis viribus positam: qua ratione plerique delinquunt, quos iuste gratia Dei deserit confidentes in semetipsis propter inobedientiam, quale illud legitur de monacho, qui filium inobedientiae ad caenobium ex saeculo tulit; ac denique ob torporem et desidiam dicente Domino: cum sis tepidus incipiam te evomere¹³; quod est gratias auferre.

Qui enim se praefert, vel mente sola, alteri, gravem lapsum struit ipsimet, qui suae prudentiae, circumspectioni, cautelae confidit, desertus a divina [ope ?] facile corrui, dictum quippe est: "In Domino^b confido, non erubescam" [Ps 24, 2]. Porro inobedientes semper carnis lapsus sequitur, ad quem cavendum media ordinata inobedientia rumpuntur. De torpore, sive tepore christianus vates canit: "Animi tepor improba pestis: Non intellecto vulnera dente facit"¹⁴.

^b "te" (BSV)

His, tu, consideratis carnalis delicti occasionibus et causis, vide, an aliqua harum tibi non dominetur et emenda.

3. Non abs tua^c utilitate, pro comparanda contritione, et studio huius virtutis, erit, si ignem gehennae expendas, qui praecipue

¹³ Cf. Apoc 3, 16.

¹⁴ Verba non verificata, quia nescitur quis sit iste "christianus vates".

incontinentibus comparatus est. “Quantum” quisque “^dse glorificaverit^d, et in deliciis fuit (ait Apocalypticus vates) tantum date illi [f.164r] tormentum, et luctum” [Apoc 18, 7].

^c in ms. inutiliter irrepsit hic verbum “voluntate” ^{d-d} “glorificavit se” (BSV)

Quod religiosus ille imitator Christi explicans copiosius: “Quid aliud,” inquit, “^eille ignis^e infernalis^f devorabit, nisi peccata tua? (ac praesetim carnalia). Quanto amplius tibi ipsi nunc parcis, et carnem sequeris; tanto durius postea lues, et maiorem materiam comburendi reservas.” Atque idem infra: “Ibi,” ait, scilicet in inferno, “luxuriosus et voluptatum amatores ardenti pice, et faetido sulphure exurentur^g; et sicut furiosi canes prae dolore iniuriosi^h ululabunt¹⁵.”

^{e-e} “ignis ille” (ICK) ^f om. “infernalis” (ICK) ^g “perfundentur” (ICK)
^h “invidiosi” (ICK)

Ergo has poenas, hos cruciatus expendens, cave tibi totis viribus ab impuritate, qua nihil citius tormentis infernalibus punitur, nihil citius condemnatur. Neque cogita, te a Deo, vel ope Beatae Virginis, vel alicuius Divi tutelarum patrocini post mortem inferni ad poenas carni insolentissimae designatas non detrusum iri, nisi te ipsum praeservaveris ab iis, vitando viam Stygiam, pro praeteritis satisfaciendo et futura fugiendo.

I Pater, et Ave.

RECOLLECTIO VII De Virtute Paupertatis

1. Circa hanc virtutem diligentissima tibi meditatio instituenda est. Sicut enim cupiditas et amor habendi occultissimus est, ita cum maxima attentione inquirendus, explorandus fugandusque. Hinc ex te indaga, utrum alicui, etiam licite possessarum rerum affectus tuus non adhaereat?

¹⁵ Thomas à Kempis, *De imitatione Christi* (ICK), pp. 82-83 (l. I, c. 24, §§ 8-9. 12). NB: Idem textus exstat in editione ICK: Warszawa 1981.

Quemadmodum enim pluribus quibusdam magna et multa licite habere minime nocet, ita e converso tibi plurimum obfuerit, etiam vel minima affectuose appetere vel retinere. Multis est decorum multa possidere^a; tibi religioso paupertatis voto obstricto etiam necessariarum rerum, etiam vestis, qua induere, appetitus refrenandus et reprehendendus est.

^a *in ms. ob inadvertentiam erronee: "possedisti"*

Iam vero illa, quae clarissime vides te contra paupertatem possidere, cogita nihil aliud esse, quam colubros, citissimum tibi, tuae Religioni, exitium allaturos ideoque illa extemplo abs te abice et e tuo cubiculo elimina, ne illis pretiosissima paupertatis evangelicae gemma vilis fiat et nitidissimus eius candor obfuscetur.

2. Expende, ad aliquamne rem singularem affectum habuisti eamque nonnisi cum quapiam tristitia et animi turbatione relinquare aut amittere potueris? quod utique gravius ac peius est, quam totum mundum cum resignatione tenere.

Examina etiam te, num alteri Paupertatis violandae aut flocci aestimandae, causa fueris, ei aliquid contra illam, ut teneret permittendo, aut procurando, ut permitteretur et vel levissimas res sacrae paupertati dissonas in Religionem aut domum inferendo; tum si aliqua coram Superiore tuo occultaveris, quae licite sane tenere possis eaque quae tibi ab aliis fuerint oblata, non dederis in communem usum, seu, ut iis ipsemet potuisses uti, vehementer cum molestiaque et acerbitate Superioris, institeris.

Certe cogita, quod, cum nudus egressus es de terra, nudum etiam in terram te regressurum. Nudus pro te Christus, relicto caelo, in stabulo natus est, ut tu eum hac in nuditate imitareris nihilque habendo omnia haberes, iuxta illud: "Monachus, sive religiosus nudus, totius mundi Dominus"¹⁶.

3. Gratulari tibi debes quam maxime, te a Deo ad felicissimum paupertatis statum et votum [f.164v] eiusdem praestantissimum

¹⁶ Cf. supra, P. II, In Festa Omnium Sanctorum Solennitate, ASC, no. 89.

evocatum esse, utpote, qui inde summam pacem nanciscaris, quietem et laetitiam.

Nosti e contra, qualiter multorum thesaurorum possessores torqueantur, quos vel summo labore coacervant, coacervatos ingenti cura, timore, vigilantia custodiunt, custoditos si amiserint, summo opere cruciantur et quandoque manus sibi idcirco inferunt. Quid? quod una cum opibus Deum Summum Bonum possidere nequeant. Nam nemo potest servire Deo, et mammonae¹⁷: et nemo venire post Iesum, apprehendereque Iesum, nisi vadat et vendat omnia¹⁸.

Insuper divitibus difficillimum ad vitam immortalem ingressum patere vel sola Veritas verissime testata inquit: “Facilius est ingredi^b camelum per foramen acus^c, quam divitem in ^dcaelum^d”. Contra eadem loquitur, pauperes haeredes esse immortalium opum ostendens: “Beati pauperes Spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum”.

^b om. “ingredi” (BSV) ^c add. “transire” (BSV) ^{d-d} “intrare in regnum caelorum” (BSV)

1 Pater, et Ave.

RECOLLECTIO VIII De Eadem Virtute

1. Considerabis a te strictam Deo referendam rationem omnium virtutum ac praesertim paupertatis. Hanc enim ille magis prae reliquis dilexit, hanc in Evangelicis suis maxime commendavit consiliis et praeceptis: cum sine pera et baculo Apostolos incedere iussit¹⁹, illosque, qui post se venire vellent, saeculo, amicis, divitiis et omnibus nuntium [re]mittere voluit²⁰. Quam, tu, doctrinam et persuasionem Servatoris secutus, exinanivisti te propter eum, saeculum saeculique bona et saeculares parentes abnegans, desrens, fugiens.

¹⁷ Cf. Mt 6, 24.

¹⁸ Cf. Mt 19, 21.

¹⁹ Cf. Mt 10, 10; Lc 9, 3, ubi tamen loco “baculus” legitur “virga”.

²⁰ Cf. Mt 19, 21; Lc 14, 26. 33.

Quamobrem turpe et abominandum esset, si nunc ea aut sane viliora iisdem appeteres quae generoso et plus quam heroico animo ob amorem ipsius Numinis, non alicuius amici, contempsisti et abiecisti. Ergo nunc a [te] exige rationem affectus primo tui, utrum hunc, etiam rebus tibi ad usum concessis non implicaveris.

Secundo, **desiderii**: si non desiderasti ea, quae alter Superiorum nutu tenuit; vel cum aliqua deiectione, non dicam murmuratione aut dolore, res amissas, vel tibi acceptas dimisisti.

Tertio, **voluntatis**: an tibi animus erat, illa, quae contra pauper-tatem in Constitutionibus, aut iure ecclesiastico specificata declarataque sunt acquirendi et habendi, aut alios cum posses et teneris, amore pauperrimi pro te facti Christi, concipies et omnem abs te habendi cupiditatem ablegabis.

2. Considerabis ea, quae ad munditiam in paupertate conservandam spectant: utrum nimirum cubiculum, habitum aliaque mundissima tenueris, memor illius Divi effati: paupertas mihi semper placuit, sed munda²¹.

Tum, si cibos exquisitos et aliis non communes, nulla necessitatis causa, sed gulae tantum inflammandae ratione tibi curari voluisti, aut communes non suaviter et cum quodam fastidio sumpsisti.

Denique si libellos, quamvis pios mera ex curiositate tibi multiplicari intendisti iisque cubiculum implesti atque non semper, perfectius et altius ad sublimem paupertatis [f.165r] gradum ascendere conatus es.

Hac facta recollectione dolebis te perstitisse in aliquo horum defectuum constituesque seriam abhinc colere Pauper-tatem.

3. In eadem virtute expendenda persiste, quam magni eam exemplo Christi Patres sancti fecere, partim ex eo, quod nullis ter-

²¹ Nescitur a quo *Divo* hoc effatum provenit, nec ubi invenitur. Notum est tamen nobis quod S. Iosephus Calasantius in suis Constitti onibus praescribit, ut in vestibus Piaristram "simul cum paupertate eniteat munditia," "ut vestium pauper-tatem munditia decorare curent" (Const. S.P., Part II, cap. VI, nn I.V.) Cf. *NV*, cap. IV, n. 4, ubi de vestibus Marianorum: "in quibus mundities summa procuretur. Sordida enim Paupertas nemini placer queat."

renis animus implicatus, superna exactius contempletur cupiat, apprehendat, partim eam ob causam, quod transeuntium rerum contemptores, in omni se virtute integros conservent et quaeque ardua magno animo aggrediantur, conficiant, absolvant.

Propterea summa Sapientia Christus pauperes Apostolos elegit, quod facilius per eos, quam per divites opum avidissimos mundum esset conversurus et quia soli Spiritui, tam hos, quam alios fideles vacare volebat, hanc eos virtutem non vilipendendam docuit, colendam monstravit, servandam praecepit.

Hinc etiam factum est, quod in Orbem venturus, pauperes parentes sibi elegerit, superbiorum et divitum Pharisaeorum conversationem, praeter quam salutis causa vitavit, eo quod essent magistri avaritiae, non charitatis, mercenarii, non veri pastores.

Demum horrendum Iudae praecipitium expendes, non aliunde ortum fuisse, quam ex avaritia paupertatis hoste; qua ductus suum, etiam Magistrum, Dominum, Redemptorem Conditoremque tam vili et exiguo precio vendidit.

Colloquium compinges ex affectibus cum paupere Iesu et Maria^a tractatis et generosa proposita paupertatis eliciens, petes potius a morte comprehendi, quam a pessimo habendi, appetendique desiderio.

^a in ms. erronee: "Marie"

1 Pater, et Ave.

RECOLLECTIO IX De Charitate

1. Illa nunc tibi virtus consideranda, qua omnis creatura condita est; orbis caelumque stetit: homo fabricatus fuit; Deus-Homo factus et impassibilis in passibili corpore passus trucidatusque; immortalis, pro te mortem, non ut Deus, sed uti homo oppetiit; qua lumen caeleste, Magister Veritatis et omnis scientiae Spiritus in Apostolos aliosque discipulorum detractus caelo est; qua e diversissimis nationum populis, veluti membris, unum corpus Ecclesiae Dei compactum est, utque tot sacri caetus, Congregationes

Religionesque in uno Spiritu et amore unius Numinis coalescentes vivunt unicissime.

Illa virtus a te expendenda, quae tumultus tollit, bella fugat, pacem generat, leges amat, proximum diligit, hostem complectitur, omnibus bene vult, omnibus bene facit.

In hac igitur qualiter te, quanto studio, constantia, perseverantia, virtute exercueris, meditare et eius opera apud te inquire, e manibus tuis exige: quae sunt:

Deum supra omnia amare;
 peccatum et imperfectionum quamlibet supra universa mala vitare;
 proximo, cum possis succurrere;
 in communem utilitatem operari; vocationi respondere; semper perfectius vivere contendere;
 neminem cogitatione, verbo, actu, suspicione, malo exemplo, laedendi, [f.165v] invertendi, inficiendi, ad perditionem ducendi,
 habere animum: bonos iustosque amare; pro labentibus et malis Deum exorare; aegros invisere, ineruditos erudire, perversos corrigere, consiliis egentibus et humana ope destitutis subvenire, captivos liberare, incarceratos adire, solari afflictos, comprimere nimium et improbe laetos; aliis facere, quod nobis fieri volumus, quod vero ipsi abominamur et vitamus, aliis non exoptare, nec imponere.

Quae multae charitatis excellentissimae actiones, quam rarum te habuerunt sectatorem, operatorem!

2. Expende charitatis, quae versatur, circa Deum, defectus, ut sunt: tepide in via perfectionis, quam amore Dei ingressus es, progredi; honorem illius non propagare; Religionem minuere; minorem perfectionem ex negligentia aut animi pusillanimitate, maiori relicta, amplecti; liberum aditum cordis, mansionem, dominium, obstaculis certis optimo supremoque Numini praecludere; in mundum aspirare iterum vel eum laudare, aut illo sola etiam cogitatione oblectari; peccatum quodcumque, seu gravius, seu mi-

nus, et levissimas imperfectiones earumque occasiones devitare, auferre, abscondere nolle. Quae omnia amori divino adversantur maxime et infinitam Bonitatem infinite offendunt.

Circa charitatem proximi haec tibi considerata sunt: num ira, murmuratio, indignatio, invidia, odium, suspicio, irreverentia, inclementia, immiseratio, diffidentia, perfidia, detractio, diffamatio ac praesertim mortuorum tibi non sunt dominatae? cum accusasti inique, cum inquiete tolerasti, cum turpiter traduxisti, stomachatus es impatienter, bonum gratulatus non es, felicitate non gaudebas, necessitati non aderas, miseriam non sublevabas, honorare contempsisti vel neglexisti, defectus non tolerasti aut pro iis Deum non exorasti; dona fortunae, Dei talenta, vel invidisti, vel carpsisti, detraxisti et oblatrasti famae, non tantum personarum, sed etiam earum operum indigne; verbum non servasti, in communi non laborasti atque gravi periculo salutis, quoquo modo, etiam per extrema media non liberasti.

3. Considera charitati adversum esse iniustam iniusti maeroris causam praebere, exempli causa: Superiores, aequales, aut minores quacunque invalida ratione affligere; totum corpus Religionis, Provinciae aut Domus, in qua degis, turbare et in aliquam tui causa sollicitudinem conicere; aut minus religiosa exemplarique vita ac moribus aliorum oculos offendere animosque et praestantissimum praeciosissimumque divinissimae virtutis vinculum violare, ne dicam rumpere.

Tum si tumultuum aliquorum origo, auctor, causa fuisti? si pacem et quietem internam, hoc est domesticam, vel externam, hoc est inter saeculares aut alterius status homines interrupisti;

si actiones tuas omnium contentis animis, quantum in te gratiae atque industriae ad hoc situm fuit, non obivisti et damna communia tua pro tuis viribus dexteritateque non avertisti; Religionem ac Domum ubi existis iuxta talentorum a Deo vel natura acceptorum quantitatem qualitatemve ac primo Ecclesiam Domini non exornasti, promovisti, adjuvisti, cum iuste posses et deberes;

vel si alios easdem promoventes etc. aut impedivisti, aut non eis opitulatus es.

Quae omnia multaque alia charitati repugnantia, quae tuae menti divinus Spiritus obiciet, expendens plenissime pro deprehensis in te dolebis, satisfactionem [f.166r] propones et sanctae charitatis exercitia renovare constitues.

In colloquio summo cum amore iuxta dictamen mentis, Deo perfrueris et cordis affectibus in amoris impetum fraena laxabis utriusque charitatis actum eliciens.

RECOLLECTIO X De Eadem Virtute

1. Expende illa divi Pauli verba: "Si linguis hominum loquar, et angelorum, charitatem autem non habeam [...], nihil sum", [1 Cor 13, 1-2] quibus doceris: hominem sine charitate, religiosum sine amore, esse umbram sine sole, corpus sine anima; imo nihil. Quod anima in corpore, hoc charitas in Ecclesia, Religionibus Dominibusque religiosorum est. Recte vero quidam in huius commendationem virtutis dixit: "Tolle solem de mundo, et omnia sustulisti: tolle charitatem ab homine, et nihil reliquisti"²².

Anima, lux, vita Religionum et cuiusvis coetus mortalium charitas est ac proinde, qui charitatem violat, vitam violare, lucem extinguere, animam exanimare videtur. Hinc fieri, quod, in uno membro caesa charitate, totum simul corpus offendatur. Sicut videre est in humano corpore, cuius, si unicum digitum, ferro venenato sauciatum fuerit, per totam manum virus paulatim serpens universum corpus occupabit omnesque artus unius membri vulnus sentient. Per charitatem unum corpus Religionis, e singulis religiosis personis, tanquam membris, constituitur, hoc est, Superiores, Aequales Inferioresve.

Contrarium autem charitati est odium: odium omni veneno magis venenosum, omni pestilentia magis pestilentum. De quo vitando severe nos Christus admonens. "aCum accedis^a ad altare,"

²² Ignotus est nobis is, qui hoc modo charitatem commendavit, ideo non potui verificare verba hic allegata. Cf. NV, cap. II, §4: "Cogitet quisque animam esse Instituti sui charitatem, a qua quantum recederet, tantum a vita."

inquit, “[...] depone^b ibi munus tuum [...], et vade^c reconciliare^d fratri tuo” [Mt 5, 24].

^{a-a} “*Si ergo offers munus tuum*” (BSV) ^b “*relinque*” (BSV) ^c *add “prius”* (BSV) ^d “*reconciliari*” (BSV)

O quam hoc iustissime rectissimeque Servator praecipit! Qui enim non habet amorem proximi indignus est amore Dei, ex quo provenit, ut Deus nobis reconcilietur, bene faciat, misericors sit. Igitur quidquid contra hanc praestantissimam, praeclarissimamque virtutem mali egisti, quidquid noxae vel levissimae patraisti, quam primum expiatio. Et pro certo teneas neminem posse invenire viam ad caelestem regionem et haereditatem, quem non ducat comiteturque charitas: quia via illa portaque siderea mansionis a Charitate nempe Christo inventa aperta est.

2. Quae incommoda adferat violata Charitas, quibus bonis nos spoliatur, serio expendere.

Horrendum illud exemplum de Sappricio Sacerdote rem te doceat. Qui cum nollet reconciliari Subdiacono Nicephoro et palmam Martyrii, ad quam plurimi tanto labore studioque arripendam mortalium contendunt, e manibus dimisit et in idolomaniam consensus, lapsus est, Servatorem abnegavit.

Eheu! ipso in portu naufragium fecit! quia velum, quo sua navis, id est anima, vehebatur ac propellebatur, charitatis rupit! funem amisit, quo cymbam littori erat alligaturus!

Subtraxit ei Dominus donum gratiamque in tormentis perseverandi, nam propter Dominum servo, propter Parentem Fratri ignoscendi exuerat affectum et quidem Fratri tam pio atque humillimo veniam negavit offensamque insimulatam renuit condonavisse, qui illum suppliciter cum multa lachrymarum vi [f.166v] deprecatus est²³.

²³ Cf. Sauet, Joseph-Marie, art. *Niceforo, santo, martire di Antiochia* BS IX, co. 870-871: “È proprio ad Antiochia, infatti, che si svolge, [...] l’episodio narrato dalla passio. Nicefore aveva un amico, il prette Sappricio, che, per malvagità del demônio, mutò in odio la sua amicizia per lui. Al sopraggiungere della persecuzione, Sappricio fu arrestato e sottoposto a tormenti. Una prima volta Niceforo, attraverso

Quis divinare potest, num et tibi gratiae illae ultimae, quae carinam tuam, animam inquam, quasi placidissimi zephyri, ad portum felicissimae aeternitatis appulsurae sunt, ni velum ruptum charitatis oppido resarcias, non subtrahentur?

3. Non errabis, si consideraveris illum, qui charitate praeditus non est, nulla virtute praeditum esse. Inanis est doctrina et infructuosa, quam charitas non dispensat. Falsa et inutilis obedientia, quae non ex charitate suscipitur et perficitur. Vana et fraudulenta humilitas, cui odium annexum est. Futilis et inflata castitas, quae comite et tutore amore sancto caret. Scelestas et nefarias paupertas, quae non ex amore colitur. Vitiosa mansuetudo, quae amore non generatur. Rigida omnis perfectio, virtus, actio, quam amor non calefacit.

Ad haec impossibile esse aliquid heroici operis per nos posse confici sine charitate expendes. Indeque evenire considerabis, quod multi manum ab aratro amoveant, in media perfectionis via deficient, turpiter a laboribus piis discedant, quia illis charitas non adest, non eos excitat, non fovet, non roborat.

Non dubito asserere, nec Servatorem nostrum optimum, maximum opus salutis humanae perfecturum fuisse, sine charitate. Imo sic se res habet: quod enim ex charitatis motu maximo suscepit, id qua ratione absque eadem virtute perficere potuisset? quidquid ille pro nostra vita fecit, sustinuit, tolleravit, istud totum charitati adscribendum est, quae istud sola operata est.

O excellentissimam virtutum principem, et perfectionis magistram, charitatem! Tu, o sancta charitas, calor aeternae, flamma salutaris, sustentatrix animarum, pacis mater, populorum animorumque vinculum, spiritus nostri cum Deo unitrix.

un intermediario, gli fece chiedere la riconciliazione, ma il prete rigiutò. Quando questi fu condotto al supplizio, Niceforo si recò lui stesso a gettarsi ai piedi di colui che doveva essere martirizzato, ma Saprício fu ancora una volta irremovibile, rifiutandosi di applicare il precetto del perdono dei nemici. La punizione non doveva farsi attendere, prendendo una piega più che vergognosa per lui. Saprício, infatti, private dell'aiuto di Dio, non ebbe il coraggio di affrontare il supplizio fonale e supplicò i carnefici di lasciarlo libero con la promessa che avrebbe sacrificato agli dei. Niceforo che assisteva alla scena si presentò lui stesso ai carnefici confessando la sua fede in Cristo e morì decapitato.”

Tu, nunquam in corde meo, tam erga Deum, summam Bonitatem, quam erga proximum, deficias et extinguaris, adsis mihi comes ubique, in omni cogitatione, proposito, intentione, actioneque mea²⁴: non abscedas a me in aeternum. Abscedant scientiae, prophetiae, oracula, sed tu me non deseras: tecum sedes illas Beatorum regnumque charitatis ingrediar, ex quo divinam Prolem, o potentissima virtutum, in mundi regnum detraxisti. Amen.

RECOLLECTIO XI De Religiosa Humilitate

1. Considera propriam et quodam modo genuinam cuiusvis Religiosi esse virtutem, humilitatem et prout te sancti Patris nostri docet instructio²⁵, tuae summam, tam professionis, quam perfectionis extare. Supra cuius exercitium nunc tuus recolligendus animus tibi est.

a) Itaque cogita humilitatis esse, omnibus sese creaturis inferiorem abiectioremque non fecte, sed vere censere, sicut e converso superbiae est, omnibus velle praeponi.

b) Humilioris animi indicia esse: vilioribus exercitiis occupari, contemptibilia quaeque sectari: honores fugere, laudes proprias vel vitare, vel in solum Deum transferre; contemptus appetere, nec unquam se velle cognoscere, quod aliquid ex humilitate peragas; aut pro humili velle haberi, sed eniti potius, ut illa, quae alii a te dici vel agi ex humilitate iudicant, non tuae humilitati, sed potius divinae dispositioni adscribantur.

c) Demissionis compendium consistere in aperto, candido, vero, sinceroque animo, ac actibus [f.167r] similibus. Humilitas

²⁴ Cf. NV, cap. II, § 3.

²⁵ Verba: "sancti Patris nostri" probabiliter attinent ad S. Iosephum Calasantium († 1648), cuius Causa Beatificationis an. 1650 initium habuit et an. 1667 ad Introductionem, cum efficaci adiutorio e parte P. Papczyński, pervenit (cf. *Positio*, pp. 72-74). Nil mirum quod ab auctore, olim Piarista, qui magnum affectum ad Ordinem Piaristram retinuit, eius Fundator adhuc "noster" voctur. Instructionem de necessitate humilitatis pro progressu in perfectione religiosa S. Iosephus Calasantius in litteris e die 13 iunii 1648 ad p. Ioannem Dominicum Franchi directis dedit (cd. EGC VIII, 434, n. 4557).

enim (docente ex sensu et revelatione divinae Theresiae aliquo Doctorum) nihil aliud est, quam veritas²⁶. Nam, sive nos ex abiectioe vermes censemus, id verissimum est; sive dignos omni poena, afflictione, cruce, pressuraque iudicamus, neque hoc a rei veritate discrepat: quippe, qui semel et simul in communi omnium Parente Deum offendimus, atque nostris maioribus sceleribus eundem laedimus, digni omnibus tormentis, aerumnis, cruciatibus, sumus.

In his si animam tuam exercitatam fuisse et esse advertis, summae a te gratiae summo Bono referendae sunt aut saltem agenda. Sin secus tecum factum esse invenis, summopere dolendum tibi est, quod humillimum Servatorem tuum in sancta humilitatis virtute non contigerit tibi licueritque imitari. Nunc vero ab hac virtute, tanquam omnium aliarum virtutum fundamento, aedificium tuae perfectionis inchoare statue, ne in aere aedificans vel minimo superbiae, aut vanae gloriae flatu, deturberis, corruas, intereas.

[2]. Ut albo nigrum oppositum magis elucescat, in superbia expendenda mentem tuam defiges. Quomodo alta tuus animus iam in sacra Religione existentis appeteret, multo magis, cum in Babyloniis compitis, hoc est mundo, vagarere. Ubi quantum tumebas! quantum inflatus eras! qua arrogantia omnibus semper praeponi, nulli supponi, semper singulariter coli, nunquam despici, cupiebas. Modo vero, cum sis Religioni mancipatus, cogita, quos contemptus tulisti, si non potius ob ea, quae honori, reputationi authoritatique tuae adversabantur movebaris, stomachatus es. Quod si nullam tui demittendi deprimendique occasionem nactus sis, expende, quis et qualis fuisses, si in eam incidisses.

Ad haec contemplare iuxta Hugonis sententiam: superbiam esse elationem vitiosam, quae inferiores despiciens, Superioribus aequalibusque praeponi satagit et desiderat.²⁷ Tam vero illa occulta est, ut aliquando minime advertas te illius vitio laborare.

²⁶ Teresa a Iesu, *Castellum Animae sive Septem Mansiones, Mansio VI*, cap. X: *Opera*, II/2, p. 285: "Deus summa sit veritas; humilitatis autem sit in veritate ambulare".

²⁷ Cf. Hugo de S. Victore, *De duplici superbia (titl CXXVII)*, in: *Opera omnia*, III, Rothomagi 1648, pp. 138-139: "Duo sunt genera elationis. Alterum intus per

Superbiae filiae sunt: vana gloria, turpis et inhonesta ambitio, honoris proprii amor, scientiae vanus, inutilis et inordinatus appetitus, cupere aliis esse eruditorem, maiori dignitate exornatum, acceptiorem, magis illis coli, reputari; aliorum consiliis stabilibus et saluberrimis non acquiescere, sententiis probabilioribus refragari, probabiles spernere iisque cum pertinacia invicta contradicere et repugnare non mediocris superbiae signum evidentissimum est.

Huc pertinere scito: iactare suam doctrinam, sciolum se ostentare; lepore^a, iocis, salibus, alios explodere, vel se ipsum commendare.

^a in ms. "*leporem*", quod nobis videtur haud cum contextu convenire

O superbe mi homo, o erudite! o docte! esto Platonis Tulliique²⁸ aemulus; esto sublimis, subtilisque theologus; esto omnibus scientiis ac facultatibus artium instructissimus, num ideo iam pulvis, cinis, et ante hunc faetor, horror, lutum, esse desines?

"Pulvis es", (monet te tuus Conditor) "et in pulverem reverteris" [Gen 3, 19].

3. Considerabis, quoties oblatam exercendae humilitatis occasionem amisisti, quoties et quanta vi, cum posses cum honore et submissione tacuisse, nulla urgente necessitate, aliorum opiniones oppugnasti, tuam vero promovisti, ut aliquis haberere.

Neque inutile erit, si Domini tui hoc in orbe conversantis, expensas a te aliquando contemptus in mentem revoces, aut quantum inde profectum vel defectum habeas in humilitate, recolas.

Insuper quoties humilia exercitia, labores, functiones ex tui animi elatione, reiecasti, [f.167v] quae si amplexus fuisses, non exiguum tibi meritum comparasses. Ah! quid tecum tunc agebatur, cum se se tibi humiliandi animi occasio obiiceret! propter vanum

superbiam, Alterum foris per typum elationis. Superbia enim intus est, iactantia foris. Superbia alia est, qua in sui consideratione animus intumescit, alia qua in sui comparatione caeteros despicit."

²⁸ Hoc nomine indicator Tullius Cicero, eloquentiae Latinae princeps.

tumorem et inflatae mentis arbitrium subiicere te neglexisti vel recusasti et calcari multo tuo commodo noluisti. Nunc te meriti amissi piget et elata cogitatio torquet conscientiam.

Age igitur, si has in rupes altissimas Scyllasque periculosissimas²⁹ hactenus incautus impegisti, cautius postmodum incede et humiliter repere proponas, ut cum humilitatis Magistro Iesu excelsa aliquando possideas, sapientior factus cum Davide occinente: “Antequam^b humiliarer ego deliqui” [Ps 118, 67].

^b “*Priusquam*” (BSV)

RECOLLECTIO XII De Eadem Virtute

1. Considera omnium humilium Divorum exempla, ac praecipue^c humillimae Virginis Mariae Verbiq̄ue ex ea incarnati, quae te et ad hanc virtutem excitent, et hactenus ipsius contemptorem confundant.

^c *in ms. erronee: “praecipuae”*

Primo igitur contemplatione profunda apprehende, Dei Filium, ut te simul verbo, simul exemplo humilitatem instrueret, e sinu amplissimaque regia aeterni Patris in unius mortalis virgunculae uterum (quae tamen caelum esse Dei Filio visa est) delapsus esse et in ipso hoc virginali utero hanc sanctiorem Sapientiam in demissa mente et contemptu vanae huius mundi sapientum doctrinae consistentem docere incepisse.

Cuius totius doctrinae hoc brevissimum compendium est: “Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde” [Mt 11, 29]. Partus vero illius in stabulo, fuga in Aegyptum, tentatio in solitudine, persecutio Hebraeorum, lotio pedum in caenaculo, tristitia in horto, vincula, alapae, carcer, verbera, irrisio apud Herodem, coronatio apud Pilatum, baiulatio crucis probrosissima, infamissima et igno-

²⁹ Cf. supra, P. I, Dominica XVIII Posr Pentecosten, ASC, no. n. 136.

miniosissima mors et reliqua innumera, nonne^d summae humilitatis apertissima clarissimaque doctrina, utpote practica, fuit?

^d *in ms. erronee: "non nae"*

Mater vero sua pudicissima et humillima indignam se maternitate caelesti iudicat et proclamat. Elisabethae[s] a se visitatae famulatur. Tanquam impura permittit se, immo petit, purificari. Filium dilectissimum ad mortem sequitur; sustinet dolores plane lethales ut patiens, sed opprobria contumeliasque inauditas, ut humilis; commendari se discipulo et mulierem appellari semper virgo (quam hoc inviolatae ipsius virginitati minime derogat) gaudet.

Quae maximam humilitatem ac plane divinam declarant; sine qua, nec virginitas ipsius, audente asserere mellifluo Bernardo, Deo placuisset³⁰.

Sanctorum autem vix numerandorum quis demissionem verbis explicet atque mente comprehendat? Quorum plerique regalibus sceptris abiectis, nobilissimis ceris, amicis, consanguineis, opibus et fama nominis celebratissimis ac toto denique spreto mundo, arduam crucis ac ignominiosam (ut filii saeculi rentur) humilitatis viam Magistro Humilitatis insistentes, ingressi sunt in pal[a]estraeque demissionis usque ad ultimum vitae praesentis momentum sese exercuerunt.

Quae, tu, expendens, num audebis elevari? num elatarum cogitationum inani vento inflari? num tales humilitatis auctores, et amatores imitari [f.168r] negliges, quorum gloriae immortalis consequendae et possidendae, utique te desiderio sentis inardescere?

2. Expende, alicubi aliquem Doctorum summum scriptum reliquisse virginitatis damnum sola humilitate resarciri et iacturam castimoniae demissione compensari, licet illius violatus flos

³⁰ Cf. Bernardus, *De Laudibus Virginis Matris (Super "Missus est" Homiliae)*, hom. I § 5: PL 183, col. 59 (n. 735): "Potest, inquam, placere humilitas, quae virginitatem deplorat amissam; sine humilitate autem (audio dicere) nec virginitas Mariae placuisset. 'Super quem', inquit, 'requiescet spiritus meus, nisi super humilem et quietum' (Is 26, 2)".

nunquam revirescat³¹. Quod te doceat Maria e Solymis³² una, ex Aegypto altera³³, quae virgineae thesauro amisso integritatis, sola humilitate ad sponsi immortalis amorem et gratiam pervenerunt doceat et memoratus Doctor, qui inter mortales humilitate recuperavit, quod elation amiserat³⁴.

Illud quoque attendente mente circumspice et trutinam, quod: Deus superbis resistit, humilibus vero dat gratiam suam³⁵. Quocirca ad humilitatem toto studio incumbendum tibi est, si gratias Dei amissas recipere, concessas et possessas retinere aliasque novas acquirere concupiscas.

Solam demum humilitatem esse contemplare, quae nos ad caelitem mansionem sublevat, ab importuna et noxia tristitia^a agitatione ac scrupulis periculosissimis, tentationibus gravissimis (dicente docenteque Florentino Flore divo Philippo Nerio) eliberat et emancipat³⁶.

^a in ms. erronee: "tristitia"

Unde Antonio illi Magno technas laqueosque cacodaemonum ad bonorum mortalium capiendas animas tensos et mille alia pericula ob oculos habenti, atque cum tremore, a quo haec superan-

³¹ In margine uti "aliquis Doctorum" indicator "S. Aug[ustinus]", sine tamen titulo "summi scripti" ex quo allegatio procedit. Cf. Augustinus, *De Sancta Virginitate*, § 50: "[...] subrepunt quodam modo ex humana fragilitate peccata [...]: a sacerdote autem quem habemus in coelis, si pia humilitate perimantur, tota facilitate purgantur": *Opera omnia*, Parisiis 1842, 329.

³² Evidenter sic nominatur soror Lazari, Maria e Betania, quia erat pagus vicinus Ierosolymae. Ista Maria in liturgia Latina identificatur cum Maria Magdalena, de qua Dominus eiecit septem daemones et cum muliere anonyma Peccatrice (cf. Lc 7, 37).

³³ S. Maria Aegyptiaca, ca 430, "a dodici anni era fuggita dalla casa paterna per condurre a suo agio ad Alessandria la vita di peccato [...]. Per diciassette anni visse in questo stato. [...] "A Gerusalemme "avendo vista un'immagine della Theotòkos, ella si mise in ginocchio e la supplicò, toccata da una grazia di conversione, di liberaria [...], di indicarle la via della penitenza che ormai avrebbe dovuto sequire [...]". Ita sec SAUGET Joseph-Marie, *Maria Egiziaca, santa*, in: BS VIII, col. 981ss.

³⁴ Cf. Augustinus, *Confessiones*, Ratisbonae 1926, pp. 167-171 (Lib. IV, cap. 16); pp. 316-317 (Lib. VII, cap. 18).

³⁵ Cf. Iac 4, 6; 1 Pet 5, 5.

³⁶ Cf. Gasbarri Carlo, *Filippo Neri nella testimonianza dei contemporanei*, Roma 1974, pp. 24-71 (ca. II-III).

da sint, inquirenti, responsum divinitus datum est: ab humili ea omnia retia et salutis discrimina superari posse³⁷.

Demum religiosum sine humilitate, quasi domum sine fundamento esse: illa vero praeditum instar optimae munitionis ac firmissima in petra fundati aedificii, existere, facillime tibi persuasurus es.

Quod cum ita se habeat, dolendum est tibi per quam maxime, quod hanc praestantissimam virtutum, nondum tibi comparaveris et nunquam, aut certe rarissime, idque cum animi superbientis angore, exercueris. Atque num posthac eam quam primum comparare et assiduo exercere, tanta illius vi, praestantia, dignitateque, ac utilitate expensa, remissius contendes?

3. Proposita elicias humilitatis exercendae. Quae ut dictum est, in silentio servando, doctrinae ostentatione vitanda, viliori habitu gestando, vilioribus muniis obeundis, promptissima cuique subiectione exhibenda sita esse censetur. Atque etiam in hoc collocata, ut te inferno dignissimum ob tua scelera, non ore tantum, sed etiam rationibus, ostendas, maximis doloribus, molestiis angoribusque opprimendum censeas.

Ea caveas agere, quibus alii commoventur; agas, quibus oblectantur, modo vitia non sint. Pro peccatoribus aliis dignum te iudices poena subeunda. Titulos sublimes, laudis voluptatem venerationemque, quantum fas est, fugias, nisi ita Deus disponat, ut haec, te non ambiente, tibi imponantur et exhibeantur, quae quidem etiam ex humilitate, ab invito sunt toleranda.

Erit prorsus quoque humilitatis summae, si talibus dando operam, te humilem esse nescias et penitus diffidas ac quid sit humilitas, ignarum simules, vel potius agnoscas et fatearis. Nam, quamvis haec recensita adimpleveris, nunquam tamen, ad eam perfectionem et apicem humilitatis perventurus es, quem Magis-

³⁷ Talis responsi divinitus s. Antonio Magno dati non potui invenire praecisam verificationem in *Vita s. Antonii* a s. Athanasio scripta. Humilitas est ibi enumerata inter alia media daemones fugandi: "Timent sane [daemones] illi ascetarum ieiunia, vigiliis, orationes, mansuetudinem, tranquillitatem, [...] humilitatem, pauperum amorem [...]": PG 26, col. 890 (§ 50).

ter illius Christus attingit [f.168v] et occupavit, aut alii Divorum conscenderunt. Ut tamen tanquam discipulus ab eo non seiungaris, optabis saltem ea a te velle exerceri humilitatis officia et actus, quos ipse Salvator exercuit; vel ad minimum eos admiraberis, extolles et te, si omnium Divorum humilitatem habeas, nunquam minimam etiam partem humilitatis Christi imitari vel aequare posse, intelliges. Ac denique petes, ut te ille humilem efficiat, qui solus id facere potest: qui, “Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles” [Lc 1, 52].

RECOLLECTIO XIII De Modestia

1. Expende, quod dicit Sapiens: “Sex sunt, quae odit Dominus, et septimum detestatur anima eius: Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, profertentem mendacia testem fallacem, et eum, qui seminat inter fratres discordias” [Prov 6, 16]. Quae omnia sunt modestiae adversantia proveniuntque ex animi ac cordis dissolutione. Modestia quippe oculos frenat, immodestia dissolvit: quod David lapsus docet³⁸.

Modestia linguam continet, immodestia laxat: ex quo, quanta et quae mala oriuntur, is tibi demonstrat, qui linguas omnium pessimorum pessimas affirmat³⁹.

Modestia manus complicit, immodestia exagitat: quae dissolutae, quorum et quantorum scelorum causa fiunt, quotidiana te docet experientia.

Modestia cordi dominatur illudque iuxta prudentiae regulas dirigit; immodestia effundit cor, unde quot imperfectionum origo patet, quivis sine oculis videt. Modestia gressibus leges praefigit, immodestia pedibus liberum passum^a permittit: at quot mortaliu[m] pedes duxerunt ad Orcum quis enumeret?

^a in ms. erronee: “passim”

³⁸ Cf. 2 Reg 11, 1-5.

³⁹ Cf. Iac 3, 2-10.

Modestia veritati amicissima, immodestia nutrix est mendacii, quod quanto odio Deus hominesque prosequuntur, nemo nescit; cum propter totius orbis salutem mendacium divinis literis prohibeatur.

Modestia sibimetipsi attendit, immodestia semper sese alienis immiscet et asserit malum pro bono, bonum pro malo tuetur: quod quantum nefas est! Modestia fraternam charitatem custodit, immodestia ut inquietissima lues omnia saepe conturbat, miscet et hoc quis approbet caelitem aut mortalium?

Circa quae tu, advertas in te diligentissime et trutina sollerti mente agnoscesque, omnia se ita habere, prout testatur sapientum Sapientissimus. Denique modestiam complecti et exercere propones, immodestiae vitium nocentissimum perniciosissimumque vitare ac evellere.

[2]. Expende modestiam esse vel custodem, vel nutricem virtutum, sive mavis dici moderatricem; et quae ei plura, praeter iam recensita vitia contraria reperiantur:

a) Indisposita, potius incomposita corporis habitudo, ut brachiorum, aut alicuius partis corporis iactatio; tum loquendi modus clamorosus et acerbus atque levis. Ad hunc refer omnes sales indecentes, lepores, maledicta, murmurationes, mendacia, convitia, [f.169r] iurgia, contentiones, blasphemias, scurrilia, mordacia, inconditis iocis condita verba, calumnias, oblocutiones de tractiones diffamationesque. In oculis vero modestiae repugnant, non solum evagatio et torvitas, sed etiam eidem adversatur, cum nimis deprimuntur et demittuntur et cum quadam continua lucta coercentur.

b) Irreverentia personarum, debitus quibus honor exhibendus est, tam maioribus, quam aequalibus inferioribusque, modestiae inimica est.

c) In auditu haec fere modestiam destruunt: rumoribus se attentum praebere, aut eos seminare, sive hi saeculares et externi, sive domestici et interni sint, qui minus ad te pertinent summamque in spiritu generant distractionem, summum pariunt detrimentum; mundum redolentibus colloquiis, aut curiositatem aliquam spi-

rantibus, aut alicuius famam lacerantibus accommodare aurem: et pleraque alia sexcenta in auditu immodestiae vitia inveniuntur.

d) Cubicula aliena nullo negotio propter meram curiositatem, maxime vero non habita facultate, quae gravissima imperfectio est et res multo obnoxia, frequentare, ingredi, revidere, depraedari; labores alienos sine fructu aedificationis inspicere, iudicare, damnare; libros absque necessitate aperire, circumquaque volvere, pingere, rumpere, maculare; et demum non cavere minimis ab actibus quae dissolutionem important et designant atque nostrae perfectioni finem, saluti interitum machinantur, immodesti animi vestigia sunt.

Haec, tu, si in te deprehendis confundaris et considerans adolescentulis tantum, vel praetextatis pueris (imo neque his) levitatem esse condonandam, gravitatem posthac modestiamque religiosam, tibi convenientissimam virtutem maiore studio colendi propositum firmissimum emittas.

[3]. Considera beatissimam Virginem Mariam fuisse modestia insigni ipsumque Iesum perfectionis universae Magistrum adeo hac in virtute excelluisse, ut etiam in tormentis crudelissimis nullum immodestiae signum totaque vita sua ostenderet.

Iam vero qualis esse debeas in aliorum conventu et consessu, docuit te tum, cum ad Canenses nuptias invitatus, modestiae insigne exemplar spectatoribus convivis exhibuit, ubi minime Hymaenei^a exultantis laetitia motus est.

^a in ms. erronee: "Himaenei". Cf. SLL, s.v. "Hymenaeus"-i – Deus nuptiarum. Hic metonymice pro ipsis nuptiis usurpatur.

Haec, tu, itaque duo modestiae protothypa^b Mariam et Iesum, ut debes, imitaberis. Insuper perpendito, plurima vitiorum esse occulta, immodestiam omnibus patere; atque, cum haec neminem lateat, plerisque scandalum^c affert gravissimum.

^b in ms. minus recte: "protothypa" ^c in ms. erronee: "scandulum"

Denique discite ubi a te potissimum modestia servanda sit, hoc est, in quibus tui partibus: nempe in aspectu, motu, incessu, col-

loquio, praesertim inter saecularium hominum turbas, qui, cum humanorum actuum intentionem explicare ignorent, ex minimis scandalum accipiunt ac patiuntur.

Caeterum, quidquid huic virtuti contrarium potes deprehendere, vita moresque tuos et vitam ad normam modestissimorum Divorum et tui Instituti, compone. Hoc autem fiet facillime, cum Deum tibi ubique adesse praesentem attentius considerabis: uti enim immodestia ereptae divinae praesentiae testis est luculentissimus, ita modestia eiusdem obtentae et acquisitae manifestissimum fuerit indicium. Nam qua ratione in prospectu regis nullus aulicorum quidquam immodesti ait vel agit, ea ratione in praesentia Domini sui Dei immortalis quid immodestiae [f.169v] committat Religiosus?

RECOLLECTIO XIV De Prudentia

1. Considera prudentiam a Sapientia aeterna Christo inquam Domino suis alumnis diligentissime his verbis fuisse inculcatam: “Estote [...] prudentes sicut serpentes” [Mt 10, 16]. Sed et ipsemet eam exercuit, cum a daemone tentatore, cum ab Hebraeis Pharisaeaque astutia circumveniretur. Ad hanc etiam excitat^a Salomon sapientiae portentum: “Inclina”, inquit, “cor tuum ad cognoscendam prudentiam” [Prov 2, 2].

^a in ms. *erronee*: “excitant”

At cui magis necessariam prudentiam esse putas, quam tibi, qui extra plateas mundi egressus, te intra s[a]epta religionis, veluti intra paradisum abdidisti, ubi tuae beatitudini, integritati, futuraeque gloriae antiquus semper serpens invidens, panso^b ore continuo tibi adstat, ut te deprehendat, comprehendat, devoret ac deglutiat?

^b in ms. “pando”, quod videtur esse erroneum

Si hac virtute prudentiae primi parentes nostri usi fuissent, puta futurum fortassis fuisse, ut non laberentur, neque enim tam Eva incircumspecta calidissimo colubro, quam huic infortunatissimae in-

cautus Adamus[s] paruisset, aut dictis fallacibus aurem praebuisset. Ergo, cum te nepotem Adami agnoscas et quasi in Elisiis viretis⁴⁰ religiosa in Domo verseris, cautiozem circumspectiozemque tibi animum et in omnibus vigilantissimum scito necessarium esse.

Ne a communi mortalium omnium inimico circumveniaris decipiarisque, qui se formas [?] transformat in omnes: ex Angelo Luciperi^c[s], Angelum se fingit lucis, sub boni specie malum offert, sub suavitate mellis amarissimum mel propinat et nullas non quaerit artes astusque ut nos irretiat.^d

^c cf. *supra*, *Recollectio V*, no. 9 ^d in *ms. erronee*: “irretiet”

Quare non immerito monet Apostolus: “Vigilate, quia adversarius vester diabolus, tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret cui resistite^e in fide” [1 Pet 5, 8-9] et prudentia.

^e *add.* “fortes” (BSV)

[2]. Considera in duobus maxime prudentia tibi opus esse: in bonis faciendis et evitandis malis. Prudenter fit bonum, cum illud recta praecedit intentio; cum ab eo laus propria et commodum abest, cum ad illud exequendum aequa media curantur; cum invicta constantia et fortitudine inchoatur atque perficitur; cum inter duo bona melius eligitur; cum, qua fieri possunt perfectione maxima actiones peraguntur et in iis perficiendis, neque nobis, neque ulli alii ex improvidentia molestia infertur.

Prudentia quoque mala subterfugiuntur, cum longo intervallo praevidentur. Pprudentia denique tentationibus vel non praebeamus aditum, vel ingressas et occupantes animum repente generoso spiritu et sapienti consilio excludimus, eiicimus, exterminamus, neque unquam, ut nobis praevaleant, nisi Deo pro meliore nostro bono vel humiliatione disponente permittenteque, patimur.

⁴⁰ Elysii Campi – locus ubi animae beatorum habitant. Cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, pp. 156-157: “W tej rozkosznej krainie życie upływa na biesiadach, przechadzkach i zabawach. Miejsce biesiad leży na tzw. *Polu Elizejskim*. Jest to prześliczna łąka, otoczona gęstym lasem przeróżnych drzew rzucających cień na biesiadników [...]. Dokoła sali biesiadnej stoją olbrzymie drzewa z naprzęzroczystego kryształu [...]”.

3. Expendito Prudentiae actus:

a) Finem totius vitae, scilicet obsequium ac beneplacitum Dei caelestisque beatitudinis assecutionem mente inspicere et in omni actu ac quopiam [f.170r] negotio etiam virtutis finem intueri.

b) De mediis ad finem consequendum per divinas leges consultare; lucem a Deo ad eius voluntatem quavis in actione cognoscendam, petere precesque huius rei causa singulares instituere, necnon diligenti meditatione, consultatione consilioque aliorum omne opus praesertim magni momenti praevenire ac sibi ipsi diffidere.

c) De his, quae in consultationem allata sunt, iudicare et inutilia ab utilibus, a bonis mala, potiora a minoribus, considerato statu vocationeque propria, tum virtutum gratiarumque mensura, discernere.

d) Ea quae meliora sunt et fini ad quem tendimus congrua, praeeligere.

e) Voluntatem, et caeteras animi vires, ad ea, quae electione acceptata sunt, opere exequenda, efficaciter, per imperium inflectere. “Vir” enim “sapiens,” (teste Sapiente) “fortis est: et vir doctus, robustus et validus” [Prov 24, 5]. Quamobrem, non solum recte iudicat et eligit, sed etiam quod iudicavit et elegit bonum, ad effectum constanter perducit.

f) Et ultimus fere prudentiae actus est: prudentiam mundi pro imprudentia sapientia[m]que eiusdem pro stultitia, reputare et pedibus, ut aiunt, manibusque ad amorem Dei contendere, siquidem, iuxta memoratum Sapientem, “Vanitas vanitatum, [...] et omnia vanitas [Eccle 12, 8] stultitiaque est praeter amare Deum et illi soli servire⁴¹.”

Circa quae examen instituito et quidquid contra prudentiam deliquisti ac errasti, prudenter corrige, sin hi errores incorrigibiles sunt; imprudentiam tuam deplora et prudentius dehinc in via perfectionis procede. Ideo quippe lapsus permittuntur, ut cautius posthac gressus figantur.

⁴¹ Cf. Deut 6, 13. 11, 1.

RECOLLECTIO XV
**De Reliquis Virtutibus
 ad Religiosam Perfectionem Facientibus**

1. Animum tuum ad omnes virtutes, quas summo studio sectaturus, omni conatu quaesiturus, non ignaviter exerciturus eras, applica: omnesque, praesertim tuae vocationi et perfectioni congruentes, percurrere mente et iudicio consideratissimo atque tam in defectus, quam in vitia illis contraria, animadvertere.

Qua diligentia multiloquium, virtutum et spiritus dissipatricem, vitavisti. Qua cura silentium, earumdem virtutum ac spiritus congregatricem et custodem, custodivisti in eoque te exercuisti servando.

Benignitatem, mansuetudinem, clementiam, religiosi hominis maxima ornamenta, qualiter coluisti.

Patientiae christianorum, potiori iure religiosorum haereditariae virtuti, fortitudini, magnanimitati, contra adversantia perfectioni enitens, qua contentione studuisti. Pusillanimitatem vero, vanum timorem, inordinatam tristitiam, impatientiam ac furorem, qua animi vi superasti. Resignationem certissimam internae quietis ac perseverantiae parentem, quoties omis[is]ti, vel exercuisti.

An profecisti hactenus in religiosa perfectione, [f.170v] non secundum honorem scientiam, dignitates, praestantiora officia, sed secundum paupertatem, humilitatem, obedientiam, Dei amorem, tui ipsius contemptum, atque alias virtutes, in quibus perfectio sita religiosi hominis est.

An in exercitiis spiritualibus, puta oratione, contemplatione, pro quantitate gratiarum Dei, progressus, aut retrogressus es, considera.

Quoniam iuxta decantatissimam spiritualium Doctorum sententiam: “Non proficere, deficere est; non progredi, regredi est”⁴², quod quis quotidiana experientia edoctus, non sentiat?

⁴² Cf. Royo Marin Antonio, *Teologia della perfezione cristiana*, p. 261: “Il famoso aforisma tante volte citato dai Padri: ‘In via Dei, non progredi est regredi’ esprime in modo inequivocabile la necessità di andare sempre innanzi nel cammi-

2. Expende, cui nam rei tuo hoc in statu religioso deditus additusque hoc intervallo magis fueras: mortificationibusne, an commoditatibus? Ad quam rem magis perpensum gerebas animum: ad frangendam tuam voluntatem, an ad implendam? ad satisfaciendum aliorum, praecipue Superiorum, vel tuis desideriis?

Si tuis magis adhaerebas, falsum fuisse spiritum tuum tibi persuadeto; sin illis, optime te gubernatum fuisse non dubitato approbatamque vocationem tuam intelligito. Cui ut respondeas, recentes divini amoris fovendi et exercendarum virtutum scintillas easque minus amplas, celeri conatu et desiderio in his proficiendi, atque ipso profectu, augeas et amplies. Senties, si tuo contemptui dederis operam, quam suavis sit Dominus. Experieris, si totum te mundo abstrahas, quam amarus sit mundus.

Quid enim gustus sentiunt, quid saporis, qui carnalia desideria, qui saeculi voluptates, qui Babylonios latices, non gustant, sed hauriunt? Brevem dulcedinem in iis attingunt libantque, pro qua tamen immensam in aeternarum amaritudinum abissum coniecti, heu! aeternum genio suo indulsisse dolebunt! nec labem delebunt!

Contra in cruce, tolerantia, mortificationibus, aerumnis, calamitatibus iniuriisque, ad Dei-Hominis imitationem toleratis, quantum suavitatis semper duraturae repositum est! in his nunquam terminandorum gaudiorum abundantiam, delicias perennes, sanctam et sempiternam voluptatem, crucis ac tribulationum amatores, reperiunt, quanquam post duram luctam certamenque cum mundo, styge, suis malis concupiscentiis.

Tibi utrumvis horum eligendi libera optio datur, quia liberum arbitrium, libera voluntas tibi est. Sed vide, quam prudentia, quonam lucro et quaenam ex istis iam eligebas et electurus sis. Finis tibi omnium est spectandus: qui est duplicis generis mortaliū duplex.

Delicatorum, honoris cupidorum, sine lege vitam hanc praesentem ducentium aeternae mortis poena: iuxta illud: "aFinis eorum interitus"^a [Phil 3, 19]. Iustorum, mortificationibus omnigenis de-

no della perfezione cristiana, sotto pena di tornare indietro e di compromettere la nostra salvezza eterna."

ditorum, obedientum et sub sacrae legis regularumque disciplina non absque perseverantia viventium, immortalis gloria, beatitas in visione Dei Supremi Boni infatigabili collocata; et vita, morte fineque carens, finis est, iuxta illud: “Iustorum [...] animae in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum” etc. [Sap 3, 1].

^{a-a} “*quorum finis*” (BSV)

[3]. Diligenter expende: quos fructus mortificationum tuae religiosae vitae spatio percepisti; quam utilitatem anima tua ex creberrima sanctissimorum Sacramentorum frequentatione continuoque virtutum exercitio, consecuta est; quantum e tam frequentibus sacris lectionibus, collationibus, colloquiis, conversationibus commodum salutis retulerit: quomodo tot piis discursibus, tot sanctis inspirationibus admonitionibusque ad bonum excitata et tanquam [f.171r] calcaribus stimulata, in virtutum studio progressa est; quid tibi orationes, afflictiones corporis, consueta ieiunia, in Domo Dei mansio, emolumentum attulit.

Hic quoque conscientiam tuam examina de consumpto tempore, quod fugit irrevocabile, ad aeternitatis metam in dies approximas, portum illius brevi a te conscendendum credito. At quibus mercibus sacris eum ingredieris oneratus? Si illas gemmas non habueris virtutum, quae in regionibus excelsis magni aestimantur, censeo te non admissum iri ad littus excelsarum regionum.

Quod si id (superi avertant) contingeret, quo diverteres? In oceano mundi tua navis semper hiemare nequit, ripam illa quaerit petitque continuo: vel felicem ripam terrae promissionis, vel aeternae damnationis infelicem.

Colloquium hoc ex dolore defectuum, peccatorum omniumque imperfectionum ac detestatione, constabit. Tum ex propositis sanctis, generosis, immutandis exercendarum heroicarum virtutum conficietur; quibus seriam vitae totius emendationem adicies.

RECOLLECTIO XVI
Praeparatio ad Sanctissimam Communionem

1. Omnium Superioribus recollectionibus expensorum hic recapitulationem facies et de quibusvis peccatis, culpis, negligentis, imperfectionibus, toto vitae tuae et status religiosi tempore ac praesertim ab ultima generali confessione hucusque a te commissis, in particulari universalique dolebis.

Dabisque operam, ut veram contritionem, quae ex amore Dei promanant, habeas: ut, videlicet, non ob metum poenarum infernalium, non ob caelestis gloriae amissionem, non ex alio humano naturalique motivo, sed ex puro omnipotentis^a Dei, maximique Parentis amore te commissorum omissorumque poeniteat.

^a in ms., forse ob lapsum calamis, erronee: "omnipotentissi"

Quod illum, qui summe bonus, quem summo amore prosecuturus eras, offenderis; illum, qui ipsa Bonitas est, inexhausta atque infinita; infinitis malis et sceleribus exulceraris: ab illo ad inimicum suum transiveris, qui te fere ex nihilo, ex limo terrae, tam praestantem, tam inter alias res creatus nobilem ac excellentem, condidit, qui sanguinis praeciosissimi lytro redemit, qui e perenni tartarei hostis carcere in aeternam libertatem vindicavit, qui [de] summis ignorantiae tenebris in lucem fidei, per quam salus vitaeque immortalis in bonis et congruis fidei operibus acquiritur [eduxit? vocavit?] et ex Babylone meretricia, id est mundo, ad civitatem suam sacram Ierusalem, i.e. Religionem, potenti gratiae suae vi traxit hicque innumeris, inexplicandis, immensis beneficiis, non affecit, sed cumulavit.

[2]. Considerabis tibi ita vere contrito omnia scelera, culpas imperfectionesque a Deo dimittendas, et per sacrum Poenitentiae sacramentum delendas; quod si recte beneque dispositus sis, etiam indulgentiam poenarum omnium pro iis irrogandarum, concendendam. Poteris quoque tibi extraordinariam mortificationem assumere, uti preces, aut corporis afflictationes, opera charitatis, aliaque huiusmodi; quae ad tollendam poenam sufficiant, congru-

entiaque delictis assignantur, iuxta illud. “Peccata tua eleemosynis”, voluntariisque satisfactionibus, “redime” [Dan 4, 24].

Rex quoque David, postquam pro peccato suo Dominum deprecatus est, [f.171v] satisfactionem quandam insignem, nempe erudiendi iniustos iustitiam, promittens: “Docebo”, inquit, “iniquos vias tuas et impii ad te convertentur” [Ps 50, 15]. et alibi: “Lavabo”, ait, “per singulas noctes lectum meum: lachrymis meis stratum meum rigabo” [Ps 6, 7].

Nimirum non potest ullo sceleri satisfactio dimitti, sive in hac, sive in altera vita: luendae, subeundae sunt peccatorum poenae. Quod si ita res se habeat, melius fuerit, ut tibi spontaneas satisfactiones assumas pro noxis tuis ac defectibus, quae Numini clementissimo gratissimae sunt futurae, quam alias non incertas ab obitu expectes; quarum nulla est cum rigidissimis etiam poenitentiae actibus comparatio.

[3]. Iam te ad Summi Boni fontem accessurum expendito: ex quo, quicquid et quantumcunque voles, haustus es: in quo omnia tua crimina demerges: omnes animae maculas expiabis; indeque purus, immunis sceleris, mundus, qualis olim a Baptismatis sacro lavacro prodieras, proditurus es, recessurusque. Apostolus enim hoc sacramentum Poenitentiae, Baptisma appellat⁴³. Illum vero fontem adibis, de quo sacra siti accensus pientissimus Rex vates loquitur: “Quemadmodum desiderat cervus ad fontem^a aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus” [Ps 41, 2]. Et alio loci: “Sitivit in te anima mea” [Ps 62, 2], “quando veniam, et apparebo^b?” [Ps 41, 3].

^a “fontes” (BSV) ^b add. “ante faciem Dei” (BSV)

Ibis ergo ad hunc fontem desideratissimum: sed istud prius animae tuae inculca, ne in eo delectationem, sed salutem quaerat;

⁴³ P. Papczyński in initio huius paragraphi loquitur de vertute purificandi a peccatis, quam Eucharistia habet. Propterea eam “Sacramentum Poenitentiae” nominat. Attamen in S. Scriptura non potui invenire locum ubi “Apostolus” (s. Paulus?) Eucharistiam “Baptisma appellat.”

non dulcedinem, sed proficitatem exoptet: ut extinctis pravaram cupiditatum in te flammis, et omnibus animi pestilentissimis infirmitatibus ablatis, sanitatem tibi illam, illud refrigerium, conferat: quo melius, nec optari, nec haberi potest: teque ex Aethyope nigerrimo angelum candidissimum efficiat.

Atque insuper, tantam copiam gemmarum, id est, gratiarum, ex hoc fonte et torrente voluptatis aeternae spera te asportaturum, quantam ad immortale caelorum Regnum comparandum possis indigere.

RECOLLECTIO XVII Post Reditum a Sacra Mensa

1. "Ecce sanus factus es: iam noli peccare" [Io 5, 14]. Hic te vocibus pietissimis Medicus caelestis animarum, vir religiose, alloquitur: Quantumcunque imperfectionum hactenus admiseris, ecce tibi misericordissimus, vere, plus quam dici cogitarive potest, misericordissimus Dominus condonavit; omnem quamvis ingentem offensam remisit. Quantiscunque gravissimorum foedissimorumque peccatorum anima tua fuerit obsita et circumdata ulceribus, omnia sustulit medicina plane efficacissima sanctissimo corporis sui alimento et praestantissima sanguinis proprii ablutione.

Iam itaque omnium defectuum tuorum tam in orbe, quam hic extra orbem patratorum veniam tibi esse concessam pie certoque sperare, quin credere potes. Sed incumbas dehinc in bona opera necesse est; ut inter spinas pravitatum, etiam rosae optimarum virtutum in horto animae tuae reperiantur. Induc igitur in animum hortum ut hunc excolas, neque te plurimae lapparum inutiliumque herbarum, hoc est vitia, a studio huius excolendi deterreant aut abstrahant; neque ullus arduus labor negotium tibi facessat.

Aderit bonae voluntati tuae optimi summique Numinis auxiliatrix [f.172r] dextera, mittet illuc(?)^a ingentem pluviarum, nempe lachrymarum abundantiam ad hunc hortum irrigandum; dabit benignissimos gratiarum favonios, ut fructum uberrimum, his afflatus, solidarum virtutum, hortus tuus proferat et sanctarum

actionum fragrantia divinos, humanosque animos recreet atque reficiat.

a in ms. "illud", pro quo – uti erroneo – hypothetice "illuc" substituitur

2. Alia tibi eundum esse via postquam Domini ope sanitatem animae recepisti, considera, ne iterum in latrones atrocissimos, mundum, carnem stygiumque satellitem, incidas.

Nam si magno labore, ingenti conatu, summo studio homines loca illa evitant, in quibus aliquando temporalium bonorum iacturam tulerunt, multo diligentius omnium imperfectionum etsi minimarum minimae licet occasiones tibi fugiendae sunt, quae te ad amittendum caelestis gloriae thesaurum compellunt eoque spoliant; ne in hac parte prudentiores filii tenebrarum te filio lucis inveniatur⁴⁴.

Vites itaque superbiam, ne humilitate spolieris; vites vanae laudis ventos, ne in Scyllas periculosissimas⁴⁵ multorum scelerum impellare; vites gulam, ne incidas in luxuriam; vites rixas, ne charitatem offendas; vites otium, ne pulvinar diaboli efficiaris; vites omnem dissolutionem, ne incurras damnationem.

Peccasti antehac inobedientia, recupera nunc amissas coronas obedientia; fugasti et dissipasti spiritum multiloquio, recollige denuo illum silentio; excidisti per fastum e Dei gratia, rursus tibi cura illam restitui per demissionem; amisisti caelum otio, redime illud labore, devotione et virtutum exercitio; alium indue hominem, ut alium experiaris hominum Salvatorem: qui quanto tibi fuit ob peccata iratior, tanto ob poenitentiam fiet mitior, addictior amiciorque.

3. Ultimo Deo summae bonitatis reconciliatum te cogitans in amplexus illius rue. Admirare patientiam, qua tuam conversionem

⁴⁴ Cf. Lc 16, 8.

⁴⁵ "Scylla est scopulus [...], in mare prominens, et procul visentibus mulieris speciem repraesentans, navigantibus periculosissimus [...]" (SLL, s.v. *Scylla*). Hinc "Scylla" hic pro scopulo usurpatur. Cf. supra, P. I, Dominica XVIII Post Pentecosten, ASC, no. 136.

emendationemque expectabat; stupesce clementiam, qua te ad se attraxit; extolle bonitatem benignitatemque, qua te filium perditio illo prodigoque evangelico filio peiorem suscepit redeuntem.

O magnam gratiam Servatoris qui te recepit in gratiam, donavit salute, quem Iudex iustissimus iustissime ad tartareos ignes poterat condemnare detrudereque. Quoties mortales aliquid grandioris noxae committentes, instante iustitia, se nullis thesauris redimere, nulla precum vi, amicorumve multitudine liberare a morte queunt.

Tu, infinitae malitiae sceleribus, infinitae bonitatis Dominum, Conditorem, Restauratoremque tuum petiisti, offendisti, exacerbasti; quam ob causam, cum mortem aeternam merueris, non te ea mulctavit, sed potius morte sua dirissima comparatam immortalitatem tibi, si iam cesses eum offendere et amare ordiaris, apromisit et procul dubio daturus est.

Quod quantae bonitatis amorisque Divini erga te monumentum est! Ah! cur tam clementem, munificum pientissimumque Dominum totus non complecteris? cur non in sinu illius ex amore expiras? cur non totus es suus, ut ille tuus totus esse possit? cur non amore amorem compensas? quem utinam te Amor omnium mortalium doceat atque instillet, Christus Servator omnium mortalium!

RECOLLECTIO XVIII

Ante Quamlibet Sanctissimam Communionem

1. Considera sanctissimum Eucharistiae sacramentum ab ipso Domino, et Servatore nostro [f.172v] Iesu Christo, veri et unius Dei unico Filio Ierosolymis in ultima Cena, quam ante suam passionem truculentissimam apud quendam e civibus Ierosolymitanis indubie optimum iustumque hominem, constituerat, Pascha sive Phase cum discipulis celebrans, institutum fuisse.

Quod referens Sanctus Matthaeus e telonii exactore dispensator verbi divini fidelissimus his verbis: “Coenantibus autem eis” (inquit) “accepit Iesus panem, et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: **Accipite, et comedite: hoc est corpus meum.** Et accipiens calicem gratias egit: et dedit illis, dicens: **Bibite ex**

hoc omnes. Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum” [Mt 26, 26].

Ex quibus conice, verum et reale esse in sanctissima Eucharistia corpus Christi sub velo panis, non amplius panis existentis, qui pro nobis Cruci affixus mortuusque est: hoc inquam corpus, quod tot vulneribus affectum in cruce emortuum est; corpus vivum, non mortuum; et panem amplius in pane non esse, sed divina vi, sacerdotis iussu et verborum pronuntiatione divinorum in verum vivumque corpus Christi transformatum. Atque hoc admirabile Sacramentum pro cibo spirituali animabus fidelium tribuendo, in pignus amoris perpetui Ecclesiae sponsae suae a Domino Iesu Christo relictum esse.

2. Perpende, quod, quamvis Servator noster non separatim accepto calice discipulis sanguinem propinaverit suum, recte faciat Ecclesia Pares, quae sub una specie fidelibus Communionem sacram concedit, atque distribuit. Vivum enim Christum Catholici manducamus. Atqui vivo in corpore ubi aliquando sanguis deesse potest?

Item cogitabis homines ac praesertim eos, qui se ad hoc Sanctissimum Sacramentum suscipiendum diligentissime praeparant, quoties adeunt sacram mensam innumeris donis a Deo cumulari, gratias inauditas atque inexplicandas accipere, sanctificari, confortari, remissionem scelerum et appromissionem aeternae vitae reportare.

3. Diligenter considera a multis hoc Sanctissimum Sacramentum sumi ad perditionem suarum animarum, iuxta illud Angeli[ci] Doctoris divi Thomae Aquinatis ab ipso Domino approbatum edictum: “Sumunt boni, sumunt mali, sorte tamen inaequali, vitae et^a interitus”⁴⁶.

^a “vel” (MIR)

⁴⁶ Cf. Sequentia “Lauda Sion Salvatorem” in *Sollemn. Corporis et Sanguinis Christi: Missale Romanum* (MIR), Lection. II, 916. Autor huius sequentiae est s. Thomas de Aquino; Cf. Piolanti A., *Lauda Sion*: ECat VII, 956.

Sicut enim cibus hic aliis Discipulorum ultima in Coena mirifice profuit, Iudae vero perditissimo minime conduxit, ita etiam nunc pluribus salutarem esse, multis e contra officere, credendum est. Cuius rei causa in ipsis accedentibus sacrum Dei convivium sine veste nuptiali, hoc est, recta intentione, pura conscientia, est.

Quare, tu, illud summa animi submissione, puritate, devotione, amore ac desiderio accedas eritque tibi in refrigerium ac salutem sempiternam. Amen.

RECOLLECTIO XIX

Post Quamlibet Sanctissimam Communionem

1. Quantas gratiarum actiones persoluturus omnipotenti divinae Maiestati es pro [f.173r] refectione Spirituali, considera. Nam si angeli sancti, omnesque caelorum purissimi spiritus continuis laudibus immortale Numen celebrant et assiduis obsequiis venerantur, ideo fere, quod ipsius praesentia assiduo perfruantur, in quas, tu, divinas laudes hodie erupturus^a es? quod optimo pientissimoque Parenti gratitudinis genus persoluturus? qui te, non solum sua praesentia recreavit, personaliter animam tuam visitans; sed etiam pabulo corporis sui suavissimo atque saluberrimo eandem refecit et in novas vires erexit.

^A in ms. evidenter erronee: "erepturus"

Si te sacris codicibus immergas, reperies in his, Hebraeos, quoties aliquid insignis beneficii a Deo accepissent, toties triumphasse eumque in canticis benesonantibusque cymbalis, in tympano et choro, in chordis et organo, in voce tubae, tibiae et psalmi laudasse.

Fecerunt id, cum ex Aegypto educti essent; fecerunt, cum oceani⁴⁷ immensae undae ad suum fundum redeuntes Pharaonem, Aegyptium tyrannum toto suo cum exercitu involvissent et absorbuissent; fecerunt cum Sisarum profligassent⁴⁸. Et semper denique

⁴⁷ i.e. maris; sermo est hic de Mari Rubro (cf. Ex 13, 18; 15, 4).

⁴⁸ Cf. Ex 15, 1-21; Iudic 5, 1-31.

fecerunt, cum aliquam celebrem victoriam retulissent, cum quempiam suorum hostium profligassent; cum praecipuo, singularique aliquo Dei beneficio essent affecti.

Et, tu, hodie, hac hora, immo toto vitae tuae decursu non promes ore iubilos? non corde laude[s] fundes? non tympana precum pulsabis? non chorum duces et dices, cogitatione tua penetrans, quam ingenti beneficio sacrae Communionis ab optimo, benignissimo liberalissimoque Numine affectus, locupletatus et cumulatus es?

[2]. Considera amicos, cum ab amicis convivio excipiuntur, semper cogitare et dare operam, ut illis hoc humanitatis officium rependere queant. Incumbendum tibi hodie pariter in istud est, ut praesentem tibi Domini amicissimi Iesu Christi liberalitatem, qua se tibi totum cum corpore et sanguine in cibum sumendum elargitus est, valeas compensare. Igitur, vel te ad labores illius amore perferendos aerumnasque tolerandas, quaecunque tibi evererint, offeras, sicut sese obtulerat caena in ultima, (licet permittente et disponente sapienter, aliter factum esset) Princeps Apostolicus et iam ad ipsam mortem pro Domino subeundam inquires: "Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo" [Mt 26, 35].

Vel aliquam tibi mortificationum, ob honorem istius excellentissimi Sacramenti exercendam assumes aut in aliqua virtutum heroicarum te exercere proponas: seu vitium quodpiam faedissimum, consuetudinem pravam notabilemque, in quam frequentius laberis, imperfectionem, quae divinae Maiestatis oculis maxime displicet, tibi vero non parum officit, evitare singulari studio et omnibus modis extirpare promittas, ut deinceps purissimum [incensum?] sanctarum actionum tuarum in ara cordis adolere queas Domino exercituum et virtutum potentissimo, liberalissimo clementissimoque.

[3]. Non aliam fuisse causam in ultimo illo antiqui Paschatis convivio Dominico corpore reficiendi expendes, quam, ut sumpto agno immaculato, Deo ipso in novi testamenti Paschate, novis divinisque viribus roborarentur et tam forti ac invicto animo immi-

nentem passionis Magistri sui tempestatem ferrent, ut ea minime frangerentur, et debilitarentur in fide.

Armavit eos tum Dux immortalis contra Hebraicae perfidiae atque persecutionis impetum armis fidei atque constantiae. Armavit amoris vi contra vim odii, armavit divino robore contra humanum robur et potentiam. Hanc similiter [f.173v] ob rem tibi cibum hunc spiritualem hodiernum, divinum inquam cibum, concessum datumque esse, ut fortior contra tentationum vim evadas: in amando ferventior, in patiando constantior et in perseverando stabilior confortatiorque reddare.

Ac profecto recte hodie cum Apostolo dixeris: "Quis [...] me^a separabit a charitate Dei^b" [Rom 8, 35], quis avellet ab amore suscepti a me sub panis velo veri Dei et hominis, hominum omnium Redemptoris? num paupertas? nuditas? egestas? num afflictio, persecutio, labores, dolores, languores? num tentatio, contumeliae, mundus, infernus; voluptas aliqua aut mortificatio; blandae cacodaemonis persuasiones vel hominum irae, acerba verba, aut quid simile? num denique ipsa, etsi truculentissima mors? Certus sum, quod me nihil separabit horum, nihil abstrahet, nihil seducet ab amore Iesu Christi in aeternum: quia haec universa ob amorem eundem tolerabo, sustinebo, perferam, complectar.

^a "nos" (BSV) ^b "Christi" (BSV)

O utinam, (sic clamabo omni momento) utinam, mi Iesu amem te, ut, tu, me adamasti! utinam amore tui moriar, qui amore mei mori, cum esses immortalis, non fuisti dedignatus!

ACTUS CONTRITIONIS

Doleo, Domine Deus meus, de omnibus peccatis meis, culpis, et negligentis toto vitae meae tempore, maxime vero ab elapsa generali animi expiatione, quoquo modo a me commissis.

Doleo Domine Deus meus, non ob caelum amissum, non ob infernum promeritum, non ex timore naturali, sed ex amore supernaturali: quia scilicet te Satorem, Salvatorem, Directoremque meum, quem infinite amaturus eram, infinitis iniquitatibus offendi.

Detestor iam omnia mea scelera, culpas, et negligentias, commissa et omissa, supra omnia mala.

Amo te et aestimo super omnia Summum Bonum meum et amari ab omnibus, neque unquam offendi, ex toto corde percipio.

Mergo omnia mea delicta in sanctissimis vulneribus tuis Iesu mi, sperans quod propter vulnera tua, sacratissimae Virginis et Matris dolores atque intercessionem et propter omnium caelitem merita, precesque, praesertim sanctorum Patronorum, et sanctarum Patronarum mearum, omnia mea delicta mihi dimissurus sis et gratiam verae perfectaeque emendationis, tum vitam immortalem concessurus.

Deus, propitius esto mihi omnium maximo peccatori!

ORATIO VOCALIS

ante Sanctissimam Communionem ex Divino[s] Romano⁴⁹.

Ad mensam dulcissimi convivii tui, pie Domine Iesu Christe, ego peccator de propriis ^a meritis nihil praesumens, sed de tua confidens misericordia et bonitate, accedere vereor, et contremisco.

^a *add. "meis" (MIR)*

Nam cor et corpus habeo multis criminibus maculatum, mentem et linguam non caute custoditam.

Ergo, o pia Deitas ^b, [o tremenda maiestas,

ego miser, inter angustias deprehensus,

ad te fontem misericordiae recurro,

ad te festino sanandus,

sub tuam protectionem fugio;

et, quem ludicem sustinere nequeo,

Salvatorem habere suspiro.

^b *textus orationis in ms. hic interruptus: oratio, ob ignotam causam, in ms. non perduucitur ad finem*

⁴⁹ Cf. *Missale Romanum* (MIR), pp. 903-904, ubi haec "oratio vocalis" est indicata uti "Oratio S. Ambrosii" et est prima ex orationibus adhibenda uti "Praeparatio ad Missam".

Tibi, Domine, plagas meas ostendo,
tibi verecundiam meam detego.
Scio peccata mea multa et magna, pro quibus timeo:
spero in misericordias tuas, quarum non est numerus.
Respice ergo in me oculis misericordiae tuae,
Domine Iesu Christe, Rex aeternae, Deus et homo,
crucifixus propter hominem.
Exaudi me sperantem in te:
miserere mei pleni miseriis et peccatis,
tu qui fontem miserationis numquam manare cessabis.
Salve, salutaris victima,
pro me et omni humano genera in patibulo Crucis oblata.
Salve, nobilis et pretiose Sanguis,
de vulneribus crucifixi Domini mei Iesu Christi profluens,
et peccata totius mundi abluens.
Recordare, Domine, creaturae tuae,
quam tuo Sanguine redemisti.
Paenitet me peccasse,
cupio emendare quod feci.
Aufer ergo a me, clementissime Pater,
omnes iniquitates et peccata mea,
ut, purifictus mente et corpore,
digne degustare merear Sancta sanctorum.
Et concede, ut haec sancta praelibatio
Corporis et Sanguinis tui,
quam ego indignus sumere intend,
sit peccatorum meorum remissio,
sit delictorum perfecta purgatio,
sit turpium cogitationum effugatio,
ac bonorum sensuum regeneratio,
operumque tibi placentium salubris efficacia,
animae quoque et corporis
contra inimicorum meorum insidias firmissima tuition.
Amen.]

[ff.174r-v et 175r-v sunt vacua].

[f.176r]

PARS V
Recollectiones Quotidianae:
– natutinae de passione domini
– vespertinae de novissimis

1.

DIE LUNAE, MANE
De oratione Christi in horto

1. Expende, Christum Dominum a Coena illa novi Paschatis misteriis profundissimis plena, relicta sanctissima Genitrice cum discipulis universis, tribus dumtaxat eorum sumptis, in hortum Gethsemani egressum ad Patrem secreto in colle humiliter, genibus nempe flexis et toto prono corpore ferventerque preces fudisse.

Ac primo omnes sibi cruciatus repraesentasse; quibus imaginaria mentis cogitatione apprehensis in eam prolapsus fuerit mutationem, ut incaeperit pavere, taedere, pallere, contristari. Quamvis enim divinitas paternae voluntati conformis passionem quantocius appeteret; tamen humanitas sibi relicta perferre ea timebat, quae dirissima fore animi intuitu perspexerat. Itaque metu ac desiderio secum pugnantibus erupit tandem haec in verba Iesus: “Pater ^a, si possibile est, transeat a me calix iste” (Mt 26[, 39]). Sed cum illi angelus apparuisset confortans eum voluntatemque aeterni Genitoris declarasset (quanquam non ignota fuit Deo), maxima cum resignatione exclamavit: “Non sicut ego volo, sed sicut tu” (ibid.).

^a *add. “mi” (BSV)*

2. Cogita altera hora in expendendis omnium mortalium malis atque calamitatibus, tui Servatoris animum fuisse occupatum. Stitit enim sibi in perspicacissimo intellectus sui sensu universas universorum hominum afflictiones, angores, dolores, morbos, cruciatus, persecutiones, oppressiones omniaque genera calamitatum

quibus unquam exagitandi forent. Quae cum acri mente tuisset complexus, graviori doloris stimulo pungebatur, quam solet pungi amicus infortunatissimum amici casum, vel parentes pignorum suorum malam sortem aut quascunque adversitates intuendo. Quod clare Isaias vaticinatus, “Vere”, inquit, “languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit” [Is 53, 4].

Ad extremum repraesentanda sibi omnium mortalium, qui ante eum ipsiusque temporibus et post eum victuri fuerunt in orbe, scelera proposuit: pro quibus cum sese caelesti Patri ad patiendum et satisfaciendum obtulit, tum etiam tanta eorum contritionis vehementia motus est, ut sanguineum sudorem per omnes poros emisit, ad usque terram defluentem¹. [f.176v]

3. Attentissime considera tempus, locum, modum et alias circumstantias orationis Iesu. Nam sub spatium quietissimae noctis, in colle ab omnibus arbitris remoto, procidens in genua, vel forte totus inclinatus, si non prostratus orationem suam cum resignatione magna tribus fere horis continuavit.

Elicies hic affectus gratitudinis, expendens quis ac pro quo oravit. Tum ingruentibus sive tentationum, sive aliarum turbationum, vel arduorum negotiorum procellis ad orationis anchoram confugere disces, conformem denique voluntatem tuam divinae voluntati semper habebis dicendo: “Non mea, sed tua voluntas fiat”².

2.

DIE LUNAE, VESPERI

De Mortis Certitudine, Incerto Tempore, Loco, Modo

1. Considera, quemvis hominum, quoniam ex corruptibili materia creatus est, corrumpendum esse. Ideoque mortales appellamur, quod morti subditi simus, iuxta illud: “Omnes morimur, et quasi aquae dilabimur in terram, quae non revertuntur” (2 Reg 14[, 14]). Hinc nullum tam potentem, aut divitem, aut iuris omnisque

¹ Cf. Lc. 22, 44: “Et factus est sudor eius, sicut guttae sanguinis decurrentis in terram”.

² Cf. Mt 26, 39; Lc 22, 42.

scientiae peritum inveniri posse, qui legem illam frangat, dispenset, aut eludat aliquibus argumentis, quam ipsi olim primo parenti nostro Conditor universorum et simul unicuique homini praefixit: “Pulvis es, et in pulverem reverteris” [Gen 3, 19].

Quinimo non solum nullus efficere potest, ut non moriatur, sed ne quidem aliquis efficiat, ut vel exiguum, minutissimumque aliquius momenti spatium vitae sibi naturaliter queat adicere. Sive igitur rex, sive imperator, sive Maximus Pontifex; sive vilis subditus, aut dominus; opulentus aut pauper; doctus, aut rudis; iuvenis aut senex; sanus vel aegrae valetudinis quispiam fuerit, cogitare debet, quovis momento ultimum vitae sibi terminum imminere: et tu idem cogita, praevide, metue.

2. Considera, neminem posse mortalium naturaliter sui diem vel horam obitus scire, uti docet Ecclesiastes: “Nescit homo finem suum” (Eccle 9[, 12]). Sed omnes ab aeterna Veritate nos admoneri his verbis ad inspiciendum vitae nostrae terminum: “Vigilate” [Mt 24, 42. 25, 13], et: “Estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet” (Lc 12[, 40]), ille nimirum ipse, qui quemlibet hominum statim a morte iudicaturus est.

Quocirca, cum tibi crastinum, imo finem istius qua haec expendis horae, appromittere certe nequeas, animadvertite in singulas tuas cogitationes et actus; serio vitam emenda; sanctius mores institue; diligentius perfectioni incumbere. Siquidem scriptum est^a.[?]

^a in ms. non dicitur quid “scriptum est”; forsitan auctor oblitus est hanc sententiam completere

3. Considera non tantummodo temporis, sed etiam loci spatium hominem latere, in quo animam suam sit exhalaturus: utrum in sua, an aliena domo? utrum in via, an in lecto? utrum in terra, vel in aqua? cum non pauci in exteris nationibus peregrinantes, plures apud medicos depositi, plurimi in campo Martio³ ultimam vitae finiunt periodum.

³ Mars,-tis – Deus belli; Martius,-a -um – quod ad bellum pertinet (SLL).

Sed et modum mortis quis potest non ignorare? Num repentinus hic fur sit venturus? an praevisus? num diu, an noctu? num tibi lente, vel graviter; naturaliter, vel per tormenta, vel casu vita eripietur?

Quamobrem nolis emendationem procrastinare; nolis ullam quovis momento occasionem merendi omittere; nolis tibi longaevos polliceri dies, non ignarus illius caelestis Magistri parabola: [f.177r] “Si autem dixerit malus servus ^a in corde suo: Moram facit Dominus meus venire; et caeperit percutere servos ^{b c}, manducet autem et bibat cum ebriosis: veniet dominus servi illius in die, qua non sperat, et hora, qua ignorat: et dividet eum, partemque eius ponet cum hypocritis; illic erit fletus, et stridor dentium”(Mt 24[, 48-51]).

^a *add.* “ille” (BSV) ^b“conservos” (BSV) ^c *add.* “suos” (BSV)

3.

DIE MARTIS, MANE

De Christi Domini Captivitate, Accusatione, Percussione, Carcere, et Illusione

1. Revolve sedula mente, Christum Dominum, postquam intellexit iam adventare Iudam proditorem cum satellitibus sceleris sui administris, obviam illi, excitatis a somno discipulis, processisse: ut vero in conspectum ventum est, osculum a perfidissimo traditore, semper placidissimum pacis schema, tum vero fraudulentum nefariae proditiois indicium, accepisse⁴: et tandem pos[t] ternam turbae illius retrocessionem triplicemque in terram lapsum⁵ sui capiendi dedisse potestatem his verbis: “Haec est hora vestra, et potestas tenebrarum” [Lc 22, 53].

Quo dicto leones illi efferi in mansuetissimum Agnum irruere⁶: pars crines evellere; pars brachia prehendere; alii vincere

⁴ Cf. Mt 26, 45-50; Mc 14, 42-45; Lc 22, 45-48.

⁵ Cf. Io 18, 4-6, ubi in v. 6 legitur: “Ut ergo dixit eis Ego sum: abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram”. Nullibi tamen in Evangelio legitur de hic asserta “terna terroessione” et “triplici in terram lapsu.”

⁶ Intelligitur: “cohors ..., et tribunus, et ministry Iudaeorum” (Io 18, 12), in Iesum cum proverbiali afferitate et ferocitate leonum irruerunt.

manus; alii ad terram prosternere; elevare alii et ad Annam ducere arcissime vinctum incomprehensibilis Dominum maiestatis.

Comitare, tu, pia mente gradientem intra maenia inimicae Urbis Orbis Servatorem. Vide, qua crudelitate trahatur; qua insolentia huc et illuc trahatur; qua inclementia ad flumen Cedron compellatur; qua ferocia isthic lapidibus allidatur: qua denique nequitia sistatur Annae, calumnis exagitetur iniquis, et fera manu improbissimi caedatur militis⁷.

O noctem tot Hebraeorum sceleribus obfuscata! tot Salvatoris mundi virtutibus illustrata! Ex una parte proditio, invidia, feritas, ingratitude ascendunt; ex altera candor, amor, mansuetudo beneficentiaque coruscant. Utinam tu detestans vitia Iudaeorum, Salvatoris imitere virtutes!

2. Ingredere cum Filio Dei innocentissimo domum Caiphae pontificis; inibique tot falsis testibus, tot abominandis mendaciis, tot blasphemis patientem aurem Salvatoris gratia accommoda.

Postea carcerem faedissimum plenum sordibus, tenebris plane palpandis circumfusum, tetrum, horrendumque intra: et vide sedentem hic Imperatorem totius universi, ab amicis, discipulis, consanguineis relictum; dira malitiosorum militum cohorte circumdatum, a quibus non solatia, sed opprobria; non compassionem, sed cruciatus accipiat. Quidam enim illorum in vultum ipsius sole sereniorum spuunt; quidam illusionibus eum vexant; pugnis alii, palmis alii concutiunt; variis denique instrumentis omnes verberant et continuo sordes in ipsum iaciendo tota nocte ne hilum quidem quiescere sinunt.⁸

Gravior his omnibus iniuria accidit Salvatori, gravius in eius pectus descendit maeror, quando eum ille Princeps [f.177v] Apostoli[ci] Senatus, ille terrarum Rex, illa petra firmissima, ille Amicus ad aras abnegavit, eiuravit, contempsit.⁹ Scilicet gravius est vulnus quod amica infligitur manu, quam quod hostili.

⁷ Cf. Io 18, 13-14. 22.

⁸ Cf. Mt 26, 57-68; Mc 14, 53. 65; Lc 22, 63-65; Io 18, 24.

⁹ Cf. Mt 26, 69-75; Mc 14, 66-72; Lc 22, 54-62; Io 18, 15-17. 25-27. Circa significatum proverbii: "Amicus ad aras", cf. supra, P. I, Dominica II Quadragesimae, ADC, n. 54.

3. In ortu aurorae prodeuntem e tenebroso carceris ergastulo in creatum Solem contemplare. Illumque primo in sacerdotum consistorio, deinde in praesidis palatio; postremo in regis Galilaeae hospitio componentem, non sine admiranda^a multarum virtutum luce, contuere.

^a *in ms. erronee: "admirande"*

Aspice ut a Senatu Ierosolymitano instantissime accusetur, ut ab Imperatorio Praetore furiose examinetur¹⁰, ut a Tetrarcha crudeli curiose vexetur, fastuose contemnatur, temerarie nimis illudatur!

Sed inter alia, mirare illius plenum profundissimo mysterio silentium; cum a curioso^b Herode multa rogatus, ne generatim[?] quidem respondeat.¹¹ Exemplo suo te docens, ut potius sileas cum aliquo magni nominis dispendio; quam cum spirituali damno loquaris. Praestat enim tacendo stultum dici, quam blaterando multa sanctum non esse.

^b *in ms. ob inadvertentiam erronee repetitur e versu praecedenti: "curiose"*

4.

DIE MARTIS, VESPERI

De Agone Hominis,

**Statu Humani Corporis Post Animae Discessum
ad Dei Tribunal, et Sepultura**

1. Considera, vel imaginaria mentis cogitatione tibi repraesentata, hominem aliquem, imo te ipsum, iam in extremi certaminis puncto constitutum; hinc a cacodaemonibus animam impugnantibus et vel ad praesumptionem elevando merita, vel ad desperationem augendo peccata, illam volentibus inducere: inde vero ab amicis, familiaribus et propinquis circumfusum, candela ad ver-

¹⁰ Cf. Mt 27, 11-18; Mc 15, 1-12; Lc 23, 1-5. 13-23; Io 18, 28-40; 19, 4-11.

¹¹ Cf. Lc 23, 8-9.

ticem capitis lucente, imaguncula^a[?] aliqua vel effigie crucifixi in manibus haerente iacentem et gravissime gementem.

^a in ms. erronee: “*incolcula*” (*verbum absens in vocabularis*)

O quam cogitatu horrendus ille agon est! cum vis ingens morbi animam e corpore exprimere conabitur, haec vero nimium renuet, tergiversabitur, reluctabitur, nolens Achatem suum¹² relinquere, praesertim malorum, quae cum ipso patrarit, conscia. Quid tum verborum dices? quid precum fundes? quem Patronorum invocabis? quem amicorum Dei, vel tuorum tuum in auxilium cies^b? nihil te poterit iuvare, nisi recte factorum conscientia in meritis Christi fundata.

^b *secundum contextum deberet potius esse: “ciebis”*

2. Considera iam discessum animae: quae vitali calore a pedibus, manibus, capiteque recedente, ex sua sede, nimirum corde, cum gravi lucta discedens per oris ianuam egreditur¹³; deinde hinc ab Angelo Tutelari, inde a malo genio tentatore stipata tribunal ad Iudicis properat: ubi suis operibus cognitis illa secundum [ea?] vel caelestis gloriae, vel piacularium flammaram, vel aeternae damnationis accipiet sententiam.

Vide igitur, quam tibi plurimi divorum sunt colendi atque inter hos praecipue Virgo Mater morientium fidusque tuae vitae comes angelus, ut horum suppetias tum experiaris, cum tibi ipse nullo poteris esse adiumento. [f.178r]

3. Considera, quemadmodum corpus tuum frigore, pallore foetoreque obductum, quamprimum ex eo discesserit anima, permanebit. Indurescent omnia membra, contrahentur et non parvum adstantibus horrorem incutient, adeo, ut qui cum vivo

¹² Cf. supra, P. I, Dominica XVI Post Pentecosten, ASC, n. 132.

¹³ Cf. Pincherle Alberto, *Anima*: EI III, 362: Secondo le concezioni dei primitive, “ha maggiore influenza la concezione dell’anima come respire, che lascia il corpo del morente attraverso la bocca: così nelle frequentissime pitture vascolari greche, dove l’anima è presentata in forma di farfalla, di mosca, o d’altro insetto alato uscente dalla bocca del morente”.

hilariter fuere conversati, mortuum turpiter ob terrorem aversabuntur et soli verebuntur accedere.

Postea idem corpus [aqua] ablutum calida reponetur in feretro, et ne amplius humanas foetore suo vexet nares, quantocius tumulo inicietur. Isti enim ipsi, qui tibi Nestoreos optant annos¹⁴, ne diu foeteas mortuus, cito nimis te e suo conspectu subducent, ac terrae mandabunt. O qui^a erit tum decor tui corporis? intumescet, corrumpetur, faedam saniem fundet; ex qua orta ingens vermium multitudo, quidquid supererit carnis corrodet; reliqua omnia solis exceptis ossibus in pulverem de quo sumptus es remeabunt. Cum ergo nihil sis futurus nisi tumor, putredo, sanies, foetor, esca vermium, cinis, quid nunc elevaris, et te aliquid esse somnias? quid sensualitatem sectaris? quid corpori plus aequo indulges? neque hoc mancipium insolens et cito in suos pulveres rediturum, immortalis animae subicis imperio?

^a in ms. minus recte: "quis"

5.

DIE MERCURII, MANE

De crudelissima Salvatoris nostri flagellatione

1. Maxima cum pietate et affectus teneritudine considera, qua ratione Praetor inter incudem et malleum positus et Christum Domini prout insontem liberare et populum Hebraeum furentem valde sedare cupiens, discretam quidem, quemadmodum ipse putabat, sed iniquissimam revera protulit sententiam, ut Salvator mundi ad columnam ligatus publica flagellatione castigaretur¹⁵.

O mi Iesu! quid ego audio de te? tu ne denudaberis, qui omnia circumdas aptis vestimentis? tu alligaberis columnae, qui ubique locorum cum sis, es tamen incomprehensus? Tu caederis flagellis;

¹⁴ Nestor – heros ad historiam fabularem pertinens: "ad Trojam venit, cum natus ducentes annos iam tertiam hominis aetatem viveret, vel [...] cum 300. annum ageret". Hinc: Nestoreus, -a, -um – adiect. ad Nestorem pertinens, ut Nestorea senecta: (SLL, s.v. *Nestor* et *Nestoreus*). Cf. Parandowski, op. cit., p. 226: "Nestor, then sam, który później setki lat dożył".

¹⁵ Cf. Mt 27, 26; Mc 15, 15; Io 19, 1.

qui non solum iustus es, sed ipsa Iustitia; non solum innocens, sed ipsa innocentia; non solum purus omnis sceleris, sed potius omnium scelerum Purificator, Redemptor?

At multa flagella peccatoris. Ob scelus populi tui, ob scelus inquam meum, petra viva, percutiere.

Scinditur ergo ex parte cor meum dolore tibi, Iesu amabilissime, compatiendo; sed ex parte inundat laetitia per tuam flagellationem se a peccatis suis debita flagellatione liberari sentiendo. Gemit anima mea gravissime et gemere debet, nam nisi gemat, impia erit; gemit inquam anima mea, o anime mi Iesu! cum te instar sceleratorum omnium sceleratissimi ad flagella condemnatum expendit; sed eadem exultat maxime et exultare debet, [f.178v] nam nisi exultet erit ingrata; exultat inquam maxime anima mea, cum videt te amore sui tactum ineffabiliter mille flagra pro salute sua exoptare dicentemque cum Rege psalte audit: "Ecce^a ego in flagella paratus sum" [Ps 37, 18].

^a "Quoniam" (BSV)

Utinam ego, Domine mi, ob honorem tuum et vitandam tui offensam sic corpori meo insolentique carni amplius non parcam; qualiter tu, ob salutem et redemptionem meam sanctissimis membris tuis non pepercisti.

Sed iube, Domine, quod vis et quod iubes, ut faciam, effice¹⁶.

2. Repraesenta tibi carnificum in obeundo suo munere damnamdam celeritatem, tum qualitatem instrumentorum flagellandi. Nam ubi Praetoris edictum de flagellando Christo innotuit, ut Christus virgis caederetur, divulgatum est; subito hi, indubie aliquo donativo Hebraeorum magis incitati, parandis sese accingunt instrumentis.

Itaque virgas ligant, quibus uncos ferreos interserunt. Catenarum instar pendentes ferreas scuticas, et in fine stellis acutis terminatas expromunt; addunt his varia alia flagellorum genera quae

¹⁶ Cf. Augustinus, *Confessiones*, Ratisbonae, 1926, p. 489 (l. X, c. 29): "Et tota spes mea non nisi in magna valde misericordia tua. Da quod iubes, et iube quod vis."

tum illorum crudelitas invenisse eo temporis poterat, tum pia mens tua pie valet imaginari¹⁷.

3. Ad Christum Dominum cogitationis tuae impetum converte et admirabundus inspicere, ut summo desiderio patiendi pro te accensus vestibus se suis ipse expoliat. Ut furibundis lictoribus ultro manus columnae alligandas offert et sua mansuetudine furorem eorum animat ad caedendum.

Sed ultra claude oculos, imaginationem piam coerce; ne fortassis inauditam, invisam, inexprimendam, carnificum in caedendo atrocitatem prima apprehensione inspiciens, illa deterritus obriegas et a stupore ac abominatione absorbearis. Succedentes enim alter alteri tam diu ex integerrima [parte?] illud susceptum corpus purissimum laniant, donec locus suscipiendis flagris, verberibus vulneribusque deesset.

Quod vatum aliquis prophético spiritu enuncians: “A planta pedis”, inquit, “usque ad verticem capitis^a, non est in eo sanitas” [Is 1,6]. Crura, genua, pectus, latera, lumbi, brachia, humeri, manus, atrocissime discerpta sunt: ac inter reliqua scapulae ita apertae, ut insipientibus horrorem incuterent, considerantibus lachrymas elicerent.

^a *om. “capitis” (BSV)*

Quas si tu contineas, si denique carni posthac blandiaris, cautes durissima es, et perditissimus mortalium. Luge igitur, luge ac deplora non tam flagellationem Salvatoris, quam causam flagellationis; utque deinceps peccatis tuis gravius illum non flagelles da operam. [f.179r]

¹⁷ Cf. Papczyński S., *Christus Patiens*, Disc. III – Flagella peccatoris: FHM 7, pp. 20-32.

6.

DIE MERCURII, VESPERI
**De Ultimo Decretorio Die
 et Signis Illum Antecedentibus**

1. Considera, bis ante supremum Iudicem cuius nostrum comparandum esse, primo in particulari, quod post uniuscuiusque obitum fieri solet, secundo in generali Iudicio, quod inclinato iam ad senium mundo, penitusque sublato, in valle, ut communis docet sententia, Iosaphat a Christo Domino instituendum est¹⁸, iuxta vaticinium Regis psaltis canentis: “Iudicabit orbem terrae in aequitate, et populos in veritate sua” [Ps 95, 13]. Ubi tum universi mortales a primo homine Adamo, ad illum usque, qui ultimus nascetur aut morietur in mundo et ex caelo beati et ex purgatorio mundati et ex inferno damnati confluentes aderunt, strictam omnium suarum cogitationum, dictorum, factorumque reddituri rationem.

2. Revoca tibi in mentem signa, quae docente veritatis Magistro generale illud iudicium praecessura sunt. “Erunt”, inquit ille, “signa in sole, et luna et stellis, et in terris pressura Gentium prae confusione sonitus ^afluctuum maris^a” [Lc 21, 25]. Natio cum natione, regna cum regnis, imperium cum imperio bella geret atrocissima: seditiones, tumultus rebellionisque internae gravissimae orientur.

^{a-a} “maris, et fluctuum” (BSV)

Adhuc^b germanae belli sorores, pestis et fames undique et ubique mortales affligent adeo, ut quos fera vis Martis ac ferrum non consumet, hos pestilentiae famisque virus delebit infectos. Insuper augebit hominum afflictionem eluvi[e]s maris et insolita aquarum exundatio: per quae plurimae insularum proximaque mari loca suis cum urbibus, vicis, incolis immensis undarum fluctibus involuta absorbebuntur.

^b in ms.: “Adhaec”; pro hoc verbo ignoto hypothetice secundum contextum hic substitutum est verbum: “Adhuc”

¹⁸ Cf. Ioel 3, 2.12.

3. Expende c[a]elestium corporum mutationes, conflictus corruptionesque. Inaudita enim tonitrua audientur, horrenda fulgura videbuntur, innumera fulmina de caelo cadent passimque mortales occident et eorum habitationes exurent. Insurgit terra gravi motu concussa. Etiam virtutes caelorum movebuntur cadentque stellae, sol obscurabitur, luna non dabit lumen, et universa tristi ac luctuosa^c methamorphosi et ^dsursum deorsum^d permiscebuntur. Qui lugubris et invisus omnium rerum status ita mortalium tum sub sole degentium animos concutiet, ut sensibus orbi instar insanientium latebras sui occultandi inquirent profugique e propriis domiciliis vastas solitudines ac ferarum lustra petent; contrario modo ferae, et terrae et caeli tremendis motibus fugatae ex silvis ad hominum aedes quasi auxilium aliquod, aut remedium imminenti periculi, aut certe confugium indagantes, undequaque [f.179v] convolabunt.

^c in ms. erronee: "luctuosae" ^{d-d} in ms. insolite: "et sursum et deorsum"

Et tu amabis mundum, tam horrendum finem exitiumque suis cum asseclis habiturum?

7.

DIE IOVIS, MANE

De Spinea Christi Coronatione, et Coram Populo Exhibitione

1. Statue tua in mente Salvatorem mundi Regemque omnium rerum ab efferatissimis militibus laceris ac detritis purpurae frustis per ludibrium contegi diademateque ex insalitis spinis iisque acutissimis contexto, in summam ignominiae notam coronari¹⁹.

Si regem aliquem tibi notum vel etiam simpliciolem vilioemque aliam personam tantis affici talibusque [opprobriis? iniuriis?], intuereris, utique compungereris^e ex commiseratione. At cum haec

¹⁹ Cf. Mt 27, 27-30; Mc 15, 16-19; Io 19, 2-3.

cum Deo, et quidem illo Deo, qui tui amore humanam carnem induit, agi, vel acta fuisse cogitas, quo animo te esse fas est?

ε in mis., ob lapsum calami, erronee: "compungereris"

O anima mea quid indurescis? cur in dolorem non solveris? cur non genitus lachrimasque fundis, tantum tui beneficentissimi Dei, Domini, Parentisque contemptum apprehendens cogitatione? Opta, opta, nullam ut occasionem praetermittas tui despiciendi, nullum contemptum devites, quin ultro appetas. Amen.

2. Compatientissimo animo revolve, ut iidem impii ac crudelissimi milites, uno in lapide Iesum sedisse coegerunt et per irri- sionem regalem illi exhibentes flexis genibus reverentiam Regem illum salutabant et simul cum maximis cachinnis arundine crassa ac gravi tempora ipsius faciemque feriebant. Pie quoque meditari poteris, quomodo alii acceptis quibusdam, sive illi arundinei, sive alterius generis fuerint, baculis in crucemque supra caput positis, coronam illam spineam tanta vi ac robore appresserunt, ut acutis- simi illi aculei non solum tempora confoderint, sed etiam ad ce- rebri usque sedem penetrantes, illud cum sanguine simul plurimo effuderint, expresserintque²⁰.

O crudelitatem inauditam! o dolorem intolerabilem! o infelices tuas omniumque mortalium delicias, pro quibus tam dire caput Iesu Christi Domini confixum est!

Utinam mi Servator pientissime, vel abhinc durissimam tuam hanc coronationem mecum recogitans, nulli amplius voluptati in- ternae ac externae non modo ascensum praebeam, sed nequidem mentem exponam occupandam. Omnem vero crucem, calami- tatem, afflictionem mortificationemque animitus complectar! Amen. [f.180r]

3. E[x]pende, ut Pilatus, videns quid cum Christo Domino plane insontissimo ageretur, quomodoque a militibus tractaretur, eum in eminentiorem praetorii partem adduci mandavit. Cuius nutu

²⁰ Cf. Papczyński S., op. cit., Disc. IV: FHM 7, pp. 33-40.

intellecto milites, illico Salvatorem apprehendunt per gradusque immitissime sursum trahentes praetori sistunt. Qui accepta manu ipsius, eum per unam fenestram, ipsemet in altera stando, populo tumultuanti exhibuit dignaque lachrymis verba protulit. “Ecce Homo” [Io 19, 5].

Quibus, uti et illa Salvatoris expositione, effecisse voluit, ut turba Senatusque Hebraeorum commiseratione permotus, non ulterius mortis sententiam in eum ferendam extorqueret, quandoquidem tam male tractatum videret, ut nihil humanae speciei retinuerit.

O Iesu amabilissime, per spineam tuam coronam, oro te, exorna infinitis infinitorum coronis meritorum meum caput et fac ut ager cordis mei sterilis, nullas amplius spinas proferat, sed flores virtutum amaenissimos, fragrantissimosque. Amen.

8.

DIE IOVIS, VESPERI

De Conflagatione Mundi, Mortuorum Excitatione, Christi Altero Adventu et in Bonos Malosque Certa Sententia Ferenda

1. Diligentiori cogitationis intuitu conspicias, igneos de Caelo globos decedentes omnesque quae ibi locatae erant, flammis labentes, et totum consumentes universum. Hoc enim vaticinatus Rex psaltes canit: “Ignis ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu inimicos eius” [Ps 96, 3].

Post^a totius mundi conflagrationem progredietur ex sedibus empyrei caeli angelicae Princeps militiae illudque non minus horrendum quam potens efficacissimo tubae sonitu ad singulos quatuor angulos Orbis praecinet. “Surgite mortui et venite ad iudicium”. [f.180v] Cuius vocis tanta erit vis, ut ad eam omnes mortalium spiritus ex caelo, purgatorio, infernalibusque tormentis se se prorepturi sint, membraque pristina assumpturi et in Christi Domini aetate, vallem Iosaphat occupaturi.

^a in ms. erronee: “Postquam”

Disce hinc, nihil mundo tui cordis esse dilectione dignum, nihil tibi tam praestans, excellens ac delectabile offerri posse, cui anima tua adhaereat, quandoquidem ipsa est immortalis, mundi autem omnis voluptas, splendor ac bonum, mortalia et tandem aliquando interitura esse.

2. Intellectui tuo expendendum obicies, alterum Christi Domini in terras adventum longe priore illo pacifico diversissimum. Namque congregatis iam ad locum tribunalis universis mortalibus, effundet sese e caelo omnis caelestis militia immortalem suum Regem praecedens. Tunc Redemptionis nostrae instrumentum sacratissimum crucis lignum per aera deferetur: tunc videbitur Filius hominis veniens in potestate magna et maiestate²¹: dextram augustissima Caeli Regina; laevam Michael Archangelus sua cum phalange tenebit. Ille autem erit terribilis aspectu adeo, ut in iustis etiam aliquis terror initio excitari videndus sit; quandoquidem etiam iustitias descendet iudicaturus. Iam ad terras delapsus thronum suum occupabit et cum eo duodecim Apostoli, iudicantes duodecem tribus Israel²² suis in sedibus conquiescent.

O quantus tum terror peccatores invadet, quanta desperatio, cum instigante eorum conscientia contra eosmet, seipsos aeterna damnatione dignissimos definient. Iustis vero meliorem spem exercitae virtutes, bona opera, passio meritaque Christi Domini augebunt; quorum corpora mirifica perfundentur l[a]etitia ex eo, quod iam immortalitatem pretiosissimam sint consecutura, qua neque tuum privabitur si modo illud in hac vita mortificaveris. [f.181r]

3. Iudicis implacabilis sententiam expende: qui ad maximam et poene intolerabilem severitatem componens vultum, eam in damnandos perpetuo peccatores a laeva parte stantes coniciet et flammea voce fulminans illud edictum vibrabit: "Ite^a, maledicti in ignem aeternum" etc. [Mt 25, 41]; quos mox terra os suum

²¹ Cf. Lc 21, 27.

²² Cf. Lc 22, 30.

aperiens una cum malis universis spiritibus aeternum in barathro infernalium poenarum excrucandos devorabit et quidquid foetorum erit tum in superficie ipsius, id totum cum illis attrahet.

^a *“discedite a me” (BSV)*

Iustos autem idem Iudex a dextris placidissime intuitus, suavissima voce eos ad aeterna gaudia capienda invitabit in hunc modum: “Venite, benedicti Patris mei, et^b possidete ‘Regnum, quod paratum est vobis a Patre meo in sempiternum’^c [Mt 25, 34].

^b *om. “et” (BSV)* ^{c-c} *“paratum vobis regnum a constitutione mundi” (BSV)*

Disce hinc puritati conscientiae incumbere, quae sola segura erit in illius Iudicis tribunali, qui muneribus non placatur nec excusationes excipit, sed quod iustum est iudicabit.

9.

DIE VENERIS, MANE

De Baiulatione Crucis,

Suspensione et Morte Christi Domini

1. Considera, non raro ad mundi tribunal damnari innocentiam, scelus absolvi. Hoc te docet Christus innocentissimus condemnatus, et Barabbas sceleratissimus liberatus. Cum enim esset consuetudo, pro solemnibus Paschatis die dimittendi unum vincitum in gratiam populi, maluit hic et petiit, sine controversia a summis sacerdotibus Pharisaeisque stimulatus, dimitti sibi Barabbam, Christum autem crucifigi²³.

O inauditam odii magnitudinem! o facinus omni creaturae detestandum! o impietatem iniustitiae maximae coniunctam! Igitur latro [f.181v] propter caedem factam captus liberabitur? liberatur. Iesus ex invidia praetori traditus damnabitur? damnatur. Lotis enim Pilatus manibus, consilio Senatorum coacto, maioris partis

²³ Cf. Mt 27, 15-26.

calculis approbatam morti mortis sententiam²⁴ legi iubet. Quam? “Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum” [Iob19, 19] crucifigatur. At nihil mali fecit? crucifigatur. At Iustus, florens ut palma, Sanctus Sanctorum est? omnino crucifigatur.

O anima, decretum hoc immutabile crucifigendi Domini tu constituisti! Oportuit enim mori unum hominem pro populo²⁵: Christum, pro te: Ah! saltem iterum tuis eum peccatis non crucifigas.

Sed iam baiulans sibi crucem, pientissimus Athletes ascendit in eum, quem dicimus Calvariae locum²⁶. Comitare illum anima mea: quia illum et Mater Sanctissima comitatur: desidera ipsum in portanda cruce adiuvare: quia et Mater castissima desiderat, sed non potest: tu potes, spiritualem crucem hilariter ferendo.

2. Postquam iam ad locum supplicii, anima mea, cum Christo Domino pervenisti. Vide ut milites vestem corpori sanctissimo glutine sanguinis agglutinatum, summa cum atrocitate detrahant²⁷! Cum enim Christus ad columnam dirissime caesus fuisset, suam illam tunicam per totum contextam assumpsit: quae ita vulneribus sanguine concreto adhaesit, ut magno nisu detrahi deberet: hinc ea detracta totum corpus quasi una plaga apparuit: totus Iesus cruentus, nec minimum spatium etiam ad defigendam acum omni in corpore intactum, illaesum, aut integrum cernebatur. Disce tu hinc amorem proprium, voluntatem propriam, iudicium proprium exuere. Et simul pravarum consuetudinum habitum omni conatu exue ac depone.

3. Intuere quo crudelitatis genere Christum Dominum in terram [f.182r] proiectum, carnifices Cruci affigant; et in summum ludibrium inter duos latrones universorum Regem collocent! Audi

²⁴ Nescitur ubi P. Papczyński invenit notitiam hic his verbis expressam: “consilio Senatorum [...] mortis sententiam”. In Evangeliiis non invenitur ulla confirmatio huius notitiae, nec potui invenire eam in opera apocripho: Rahnani Ignatius Ephrem II, ed., *Acta Pilati*, in Monte Libano 1908.

²⁵ Cf. Io 18, 14.

²⁶ Cf. Io 19, 17.

²⁷ Cf. Io 19, 23-24.

simul, quomodo illum gens impia vexet, irrideat, blasphemet;²⁸ contra ipsum pro inimicis orantem²⁹, latroni Paradisum condonantem³⁰: Matri discipulum pro filio, discipulo pro Matre, Matrem, castissimam castissimo committentem³¹, auxilium Patris aeterni invocantem³², salutem tuam sitientem³³, animam suam aequali sibi Genitori commendantem, opus salutis nostrae concludentem, et Divinam animam exhalantem³⁴ intuere.

Hic quoque dolores sanctissimae Genitricis, carissimi discipuli, amatricis Magdalенаe, aliorumque amicorum lachrymas³⁵ contemplare et simul ipsa uberrimas profunde; quandoquidem et Christus pro peccatis tuis passus est et Mater ipsius cum discipulis atque familiaribus tui causa intolerandos dolores pertulit.

10.

DIE VENERIS, VESPERI

De situ, paenisque exterioribus, et interioribus inferni

1. Si, quid et qualis infernus sit, vis cognoscere, constitue in mente tua, profundissimam subterraneam abyssum, in ipso meditullio terrestri globi sitam diversisque poenarum generibus impletam. Sed praeter alia duas tibi regiones imaginare ibi constitutas: unam ignis inextinguibilis, frigoris intolerabilis alteram; fingeque in animo, videri abs te animas, instar scintillarum den-

²⁸ Cf. Mt 27, 38-44; Mc 15, 27-32; Lc 23, 33. 35-37.

²⁹ Cf. Lc 23, 34: "Pater, dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt".

³⁰ Cf. Lc 23, 43: "Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi: hodie mecum eris in paradiso".

³¹ Cf. Io 19, 26-27: "dicit matri suae: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa ora accepit eam discipulus in sua."

³² Cf. Mt 27, 46; Mc 15, 34: "exclamavit Iesus voce magna, dicens: [...] Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?"

³³ Cf. Io 19, 28: "sciens Iesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio".

³⁴ Cf. Lc 23, 46: "Et clamans voce magna Iesus ait: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et haec dicens, expiravit"; Io 19, 30: "Iesus ... dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum".

³⁵ Cf. Io 19, 25-26: "Stabat autem iuxta crucem Iesu mater eius, et soror matris eius, Maria Cleophae, et Maria Magdalene. Cum vidisset Iesus [...] discipulum stantem, quem diligebat"; Mt 27, 55-56; Mc 15, 40-41; Lc 23, 49.

sissimarum ex flammis ad frigus valido impetu transvolantes, inde vero instar nivium densarum, aut congelatae grandinis, ad flammam revolare. Quam gravis haec poena est, cuius qualitas tam perfecte tamque cito permutatur, ut in momento animae in flammis quasi ferrum ignitum excandescant, in frigore autem repente quasi glacies concrecant.

Ah! conare hic obsecro frigus spirituale superare, ne illud infernale patiaris aeternum! conare flammam furoris, et vesanae luxuriae incentivum mortificationibus seriis domare, ne flammis illis indomitis puniaris. [f.182v]

2. Reliquas inferni poenas externas mente complectere:

Ignem graviter urentem et minimam lucem causantem, tamque fortem ut etiam animas, quae incorporeae sunt penetret; tam vero variis attributis adaptatum, ut nihil minuat ex membris humanis et post generale iudicium transactum, quamvis illa continuo adurat, cum tamen videmus hic corpora ustulari.

Complectere palpabiles tenebras, sempiternam noctem conficientes; intolerandam gravissimorum foetorum qui illuc ex mundo confluent universi mephytim; terrores spectra, insultationes, exprobrationes et tormenta daemonum, quibus mortales afficiunt; angustias, ob quas animae, instar halecum in dolio conclusarum spessabuntur; querelas, gemitus, maledictiones, blasphemias, fletum stridoremque dentium³⁶, quae nunquam damnatos destituent.

O te felicem, si hic velis in te sponte des[a]evire cum discretione, quam potius ibi coactus infinita pati genera tormentorum.

3. Iam ad contemplandas^a internas^b damnatorum poenas animam transfer: ac praecipue trium animae potentiarum, intellectus, memoriae, voluntatis apprehende tormenta.

^a in ms.: "ad contemplandum [...] poenas", sed talem constructionem regulae grammaticae non admittunt ^b in ms. ob inadvertentiam hic

³⁶ Cf. Mt 8, 12; 13, 42. 50; 22, 13; 24, 51; Lc 13, 28.

erronee scriptum est "externas" (de poenis externis iam dictum est supra in §§ 1 et 2, et hic est sermo de poenis internis)

Primus ibi intellectus torquebitur beatorum caelestem gloriam trutinans et suam cum summa apprehensione poenam ac damnationem expendens.

Memoria torquebitur praetentis sibi saeculi voluptates ac delectationes revocans, cruciatus vero in quos ob eas incidit apprehendens.

Voluntas inexplicabili rabie se ipsam lacerabit et affliget, cum Deum esse iniustum, impium, immitem, crudelissimum tyrannum (quamvis iuste omnia patiantur damnati) qui eam tam diro modo puniat et aeternum mortificet, ruminabit.

Sed non postremus erit ille dolor, quam vermis conscientiae, ex assidua peccatorum, minime iam proficua, recogitatione natus excitabit; qui tam acerbe viscera damnatorum rodet, ut mallent potius singuli omnium simul tormenta sustinere, quam ab hoc verme cruciari³⁷.

11.

DIE SABBATI, MANE

De Lateris Apertione, Depositione, Sepulturaque Christi Domini et Virginis Mariae Doloribus

[f.183r]

1. Inauditum illud centurionis Longini facinus expende, qui cum accessisset ad crucem reliquis cum militibus Christumque Dominum iam extinctum animadvertisset, ab omnibus saeculis inaudita crudelitate, nec unquam cogitata, lanceam vibrans in latere Salvatoris demortui eam magno impetu ac furore demersit³⁸.

³⁷ Cf. Mc 9, 45. 47: "in gehennam ignis: ubi vermis eorum non moritur, et ignis not extinguitur".

³⁸ Cf. Io 19, 34. "Gesù era con tutta evidenza già morto [...]: tuttavia uno [dei soldati: 'nonnulli putant fuisse Centurionem, nomine Longinum'] gli dette un colpo di lancia in direzione del cuore, guisto per non lasciare alcun dubbio sulla morte di lui" (Ricciotti G., *Vita di Gesù Cristo*, Roma 1940, II, 695).

O Deus! O caelum! O universae res creatae obstupescite super hoc! Quis unquam in mortuum des[a]eviit? ipsae ferae, ipsi canes in iam laceratum canem non amplius saeviunt, sed eo extincto abscedunt. O immensam Christi Domini humilitatem, quae se his omnibus postposuit et post mortem etiam humanam rabiem, suo in corpore voluit experiri.

Sed anima mea cogita Christum ignominiam plagae huius perulisse, dolorem vero omnem in beatam Virginem Mariam fuisse derivatum, quae non secus affecta tunc fuit atque si ipsius latus ac cor fuisset tran[s]fixum. Quare debes multa Filio, sed Matri quoque non pauca deberi a te considera.

2. Expende fidissimum illum Christi Domini amicum ac discipulum Iosephum ab Arimathea ad Pilatum accessisse ab eoque deponendi Domini corporis de cruce facultatem petiisse atque ea obtenta illico se ad montem Calvariae contulisse adiuvanteque pientissimo viro Nicodemo ex probrosa illa trabe Magistrum suum iam extinctum non sine lachrymis in Matris virgineum sinum deposuisse³⁹.

Hic parum cogita, quales^a tunc erant Virginis Matris sensus! quae mens! quis dolor, cum aeterni Patris Filium, atque adeo suum misere, toto corpore dilaniatum inspexerit! gemebat, fundebat lachrymas, quibus membra Domini loco alicuius liquoris abluebat sanguinolenta. Idem sancta amatrix Magdalena, idem Maria Iacobi ac Salome, idem aliae quoque pia matronae, una cum familiaribus ipsius faciebant.

^a in ms. insolite: "quis"

Tandem omnes sese ad luctuosissimum funus proripuerunt et Nicodemus quidem myrrhae et aloes quasi libras centum, in divina illa membra pia liberalitate effundit, alter mercatus sindonem

³⁹ Cf. Mt 27, 57-58; Mc 15, 42-45; Lc 23, 50-52, Io 19, 38. Nihil tamen in Evangelio de depositioe corporis Christi 'in Matris virgineum sinum'. Secundum Traditionem Mater Iesu 'certamente non rinunziò alla dolorosa gioia di accogliere fra le sue braccia a salma [di Gesù] appena fu calate dalla croce' (Ricciotti G., op. cit., 746.)

illa Salvatorem Mundi involvit, reliquae sanctae personae funus sacrum usque ad hortum prope locum supplicii situm prosecutae sunt, ubi in sepulchro novo Regem angelorum condiderunt⁴⁰.
[f.183v]

3. Expende inenarrabilem Virginis Beatissimae luctum, maestitiam ac dolorem, quo cruciata est, cum omnem suum amorem, omnes delicias, omnem thesaurum in tumulto reliquisset ac domum repetens vestigia guttasque praeciosissimi sanguinis in via profusas cerneret et procul dubio etiam colligeret.

Comitare eo illam, anima mea, et vide ut incessanter in cruciatibus Filii sui expendendis versetur plurimasque lachrymas vi doloris eliciat. Ibi pete ab ea, ut tibi veram tuorum peccatorum non solum cognitionem, sed etiam detestationem ac dolorem citamque pro iis poenitentiam, impetret, pro quibus Filius Dei eiusque dilectissimus, quin ipsa etiam simul, tanta passus fuerit.

12.

DIE SABBATI, VESPERI

De Singulis Singulorum Damnatorum Poenis, Paena Damni, et Earum Aeternitate

1. Considerandum tibi est, ut in caelo meritorum amplitudinem praemiorum amplitudine coaequari, sic in damnatorum perenni carcere, multitudinem magnitudinemque scelerum, magnitudine multi[tu]dineque poenarum compensari. Itaque praeter communia damnatis omnibus tormenta, singula singulis perferenda esse iuxta qualitatem quantitatemque delictorum, asserente id Apocaliptico vate his verbis: “Quantum ^ase quis glorificaverit^a, et in deliciis fuit; tantum date illi tormentum et luctum” [Apoc 18, 7].

^{a-a} “*glorificavit se*” (BSV)

Neque ab hoc religiosus quidam abludit Doctor inquiring, “In quibus homo peccavit in illis gravius punietur”. Ibi acediosi ar-

⁴⁰ Cf. Mt 27, 59-60; Mc 15, 45-46; Lc 23, 53-54; Io 19, 39-42.

dentibus stimulis ^bperurgebuntur, et gulosi ingenti siti ac fame cruciabuntur. Ibi luxuriosi et voluptatum amatores ardenti pice et faetido sulphure perfundentur et sicut furiosi canes prae dolore invidiosi ululabunt. Ibi superbi omni confusione replebuntur: et avari miserrima egestate arctabuntur. Nullum vitium erit: quod suum proprium cruciatum non habebit⁴¹.

^b “*perurgentur*” (ICK)

O te miserrimum, qui tam piger hic ad poenitentiam mortificationemque subeundam reperiris, tam vero celer ad scelera [f.184r] perpetranda. Ah! miserere tui ipsius: agnosce malum venturum! Quid aliud ignis ille devorabit nisi peccata tua? quanto amplius tibi ipsi nunc parcis et carnem sequeris, tanto diutius postea lues et maiorem materiam comburendi reservas. Respice, emenda, satisfac.

2. Diligentius trutina, omnes infernales poenas simul etiam iunctas, poenam damni excedere, quae nihil aliud est, quam felicissimae illius Dei visionis privatio. Nam quemadmodum omnis caelitem laetitia, felicitas, voluptas beatitudoque in fruitione beatificae huius visionis consistit, sic e diverso modo in eiusdem privatione omnis damnatorum luctus, infelicitas tormenta ipsaque damnatio continetur.

Heu: quam grave malum est! quam acerbus dolor! quam intoleranda poena! bono, cuius causa homo creatus est, spoliari! et a caelesti patria aeternum exulare.

3. Expendenda tibi est infernalium poenarum diuturnitas. Finem illae nullum sunt habiturae. Quamdiu Deus vivet, tamdiu damnati morientur et no[n] morientur! quamdiu deliciis in caelo Divi perfruentur! tamdiu illi tormentis afficientur in Inferno. At hoc, “quamdiu”, quando finietur? nunquam.

⁴¹ Thomas à Kempis, *De Imitatione Christi* (ICK), pp. 82-83, (L. I, c. 24, §§10-14.) Attamen ultimi duo paragraphi in diverso ordine allegantur.

Sit mons tam altus, latus et magnus, ut mille mundi; ex hoc vero monte Dei iussu post millionem^a/s] annorum vel ultra, aliqua volucris unum terrae granum accipiat et ad locum alium spacii aequalis transferat. Concedatur autem damnatis hic favor, ut tum a poenis suis liberi existant, cum ille mons hoc, quo dictum est, modo per unam volucrem alio fuerit translatus, utique miseri incredibili gaudio inundarent: quod tandem aliquando finis patiendi esset futurus. At eheu! sine fine patientur! nullus, nullus, nullus infernalium poenarum finis erit.

^a *verbum e Polonico "mullion" adaptatum, id est: decies centena milia*

O, quis hic cum Augustino non exclamet, non roget: "Domine, hic ure, his seca, modo i[n] aeternum parcas"⁴².

13.

DIE DOMINICO, MANE

[De Christi Descensione ad Limbum, Resurrectione et Apparitione B.V. Mariae]

1. Considera, ut divinissima Christi Domini anima e sanctissimo corpore excedens tot Angelorum cohortibus stipata sese ad limbi carceres contulerit: ubi quanta laetitia sanctorum illorum Patrum, quanto tripudio, qua exultatione fuerit excepta, difficile est mente concipere⁴³. Etenim ut se in eorum conspectum dedit, vi immensi gaudii impulsu omnes clamabant: Advenisti [f.184v] desiderabilis, advenisti Salvator noster, promissio nostra, tot saeculis expectate Messias. Quos sola tantummodo praesentia mirifice Christi illa anima reficiens e tenebris illis fatalibus educit, secumque ad sepulchrum ducit.

⁴² Non potui invenire hanc esclamationem in operibus S. Augustini secundum indicem generalem verborum. Asseritur tamen (sine citation) quod sic "serio clamat et precatur Augustinus" in: Drexelus Hieremias, *Considerationes de Aeternitate*, V. § 3 : *Opera omnia*, Antverpiae 1643, I, 15.

⁴³ Cf. *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Città del Vaticano 1997, pp. 176-177, ubi paragrahus intitulatur: *Christus descendit ad inferos*.

2. Attenta mente^a revolve, quomodo eadem anima illa Dei, sepulchri lapidem penetrarit seseque mortuo corpori perfectissime, uti antea unita erat, uniens, illud a brevi quasi somno excitarit: gloriosumque et immortale reddiderit: ubi tunc illum paulo antehac dictum suum expletum est, quod [de] corpore suo in templi figura protulerat hoc modo: “Solvite templum hoc, et in ^btriduo reedificabo^b illud” [Io 2, 19].

^a in ms. *erronee*: “*mentis*” ^{b-b} “*tribus diebus excitabo*” (BSV)

3. Expende, qualiter Redemptor primae a sua Resurrectione gloriosissimae sanctissimae Parenti suae apparuerit eamque tanto maioribus gaudiis inundarit ac caelestibus deliciis recrearit, quanto gravioribus tempore suae passionis maioribusque fuerit affecta confectaue doloribus⁴⁴.

Hinc, disce, secundum mensuram tribulationum dari sensus Dei solatia: et quo aliquis plura in mundo adversitatum, persecutionum, calamitatum genera, amore Christi perpressus est, eo ampliori laetitiae perennisque consolationis copia in Regno immortalis ditabitur.

Hinc quoque collige, mortificandum nobis esse carnem nostram, ut gloriosior possit resurgere: quandoquidem, ut inquit, sub parabola Salvator, granum cadens in terram, nisi obmortuum fuerit, nullum fructum afferet⁴⁵.

[14.]

DIE DOMINICO, VESPERI

De Caelesti Patria, ac Sempiterna Beatitudine

1. Pone tibi ab oculis, quam dilectissimus Christi discipulus in Apocalipsi descripsit exactissime civitatem, sanctam Ierusalem, aeternam omnium caelestium spirituum, ac beatorum hominum mansionem, habentem claritatem Dei: cuius murus centum quad-

⁴⁴ Nihil tamen legitur in Evangelio, nec in dicto Catechismo, de hac apparitione Beatae Virginis Mariae; cf. *ibid.*, pp. 179-180: *Resuscitati apparitions*.

⁴⁵ Cf. Io 12, 24-25.

raginta quatuor cubitorum; structura muri ex lapide iaspide, fundamenta omni pretioso lapide ornata: duodecim portae duodecim margaritae sunt; plateae civitatis aurum mundum: ipsa [f.185r] quoque civitas aurum mundum simile vitro mundo. Dominus autem omnipotens templum illius erit et Agnus⁴⁶.

Incolae civesque angeli Domini, et sancti utriusque sexus inter quos tanta concordia nunc viget vigebitque semper tantaque charitas, ut singula singulorum bona omnibus communia esse videantur: tantamque alter de alterius meritis, gloria ac beatitudine laetitiam percepit, quam iisdem ipse patiat. Non ibi regnat invidia, non livor, sed omnibus omnia communia.

O te infaustum! si non illi consortio quamprimum cupias interesse.

2. Propone tibi considerata, quae in illa Sancta Civitate, corpus animaque simul, bona consequuntur. Illud immortalitatem, impassibilitatem^a, agilitatem, claritatemque vix concipiendam acquirat; haec perfectam cum summa gloria beatitudinem habebit.

^a in ms. erronee: "impossibilitatem"

Quod si singulo rum sensuum privilegiata dona vis agnoscere, meditare ut ibi

visus claritatem perspicaciamque summam qua omnia sursum ac deorsum pene trahit accepturus sit;

tactus incorruptibili vegetatione remunerandus;

gustus omni suavitate variorum soporum, non ad sustentationem, sed ad satietatem delectationemque abundanturus;

auditus diversis angelicorum concentuum modulis assiduo recreandus;

odoratus denique fragrantiam insolitam ex omni re atque adeo ex ipso sui corpore, haustus.

⁴⁶ Cf. Apoc 21, 1-4. 9-22.

Stude ergo continuae tuorum sensuum mortificationi, si vis eorum delectari beatitudine. Praesertim vero intellectum voluntatemque tuam singulariter mortifica, cum his singularia in caelis dona praeparata sint.

3. Considera omnia, quae beati in caelo possident bona unicam Dei visionem antecellere. Ex qua omnis gloriae fons promanat: omnis copia beatitudinis descendit, omnis felicitas in omnes caelites derivatur, ita, ut ipsa caelestis haereditas, quam Servator mundi sui[s] sequacibus promisit, in hac ipsa beatifica visione sita sit.

Optime hoc expressit Apocalypticus vates, inquiens: “Videbunt faciem eius: et nomen eius in frontibus [f.185v] eorum. Et nox ultra non erit: et non egebunt lumine lucernae, neque lumine solis, quoniam Dominus Deus illuminabit illos et regnabunt in saecula saeculorum” [Apoc 22, 4-5].

O quantis, vides, bonis, miseri peccatores se spoliant; imo quantum tu teipsum spolias, quoties legitime certare non vis?

**Regi saeculorum immortalis et invisibili,
soli Deo honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.**

[f. 186r – *est vacuum*]

[ff. 186v-188r – *in his ultimis foliis voluminis pro manuscripto IC adoperati, transcripta sunt ex Actibus Capitanatus Cernensis duo documenta ad IC non appartenentia: uniu ex anno 1674 et aliud ex anno 1726, pro usu Conventus Gorensis PP. Marianorum*].

Præfati ad Traditum in
TEMPLVM
D E I
M Y S T I C V M
Quod

**In homine Christiano
demonstravit.**

R. P. STANISLAVS à IESV MARIA
Presbyter Polonus

**Opusculum cuius hominũ
statui maximè proficuum,
& ad Sermones Dedicati-
onis Ecclesiæ summo-
pere accommo-
dum.**

Ex Libris Congregationis B.M.V.
TEMPLUM
DEI MYSTICUM, *1. 1. 1.*

Quod in homine Christiano,
Venerabilis Pater STANISLAUS à
JESU MARIA Papczyński, Ordinis Immacu-
latae Conceptionis B.M.V. Congrega-
tionis Polono-Marianae, Animarum Suf-
fragatricis primus PRÆPOSITUS
Generi ac FUNDATOR,
DEMONSTRAVIT.

*Opusculum cuiusvis hominum status maximè pro-
ficuum & ad sermones Dedicacionis Eccle-
siae summoperè accommodum.*

Avitæ Portæ

Illustrissimi & Reverendissimi Domini,

**D. ANTONIJ
OSTROWSKI,**

Cathedralis Cracoviensis, Polnaniensis CA-
NONICI, & Insignis Collegiatae Varli Custodi,
Grojecensis, Garwolinensis, &c.

PRÆPOSITI, Judiciorum S. R. M. Assessor,
Ac ad Tribunal Supremum Regni Judici
Deputato.

In recognitionem obsequij
à Congregatione Polono Mariana
DEDICATUM.

VARSAVIÆ Typis S. R. M. Scholarii Piarum, A. 1747.

TEMPLUM DEI MYSTICUM

quod in homine christiano demonstravit
R.P. Stanislaus a Iesu Maria
Presbyter Polonus

Opusculum cuius hominum statui maxime
proficuum,
et ad Sermones Dedicacionis Ecclesiae
summopere accomodatum

Prodit Cracoviae Typis Schedelianis
A.D. 1675

Introduction

The Work, its Author, and Circumstances of its Creation

Templum Dei Mysticum (TDM) is a work on asceticism. Its full Latin title reads: *Templum Dei Mysticum quod in Homine Christiano demonstravit R. P. Stanislaus a Iesu Maria Presbyter Polonus*. This work, which took Fr. Stanislaus Papczyński some years to complete, was printed in Krakow in 1675 at the Shedel's print shop. Reprints appeared in 1741 and 1747 through the efforts of the Servant of God Casimir Wyszyński. The critical edition was prepared by Fr. Casimir Krzyżanowski, MIC, in 1998.

There is no doubt as to the authenticity of the title and authorship, since the book's first release was finalized through the personal efforts of its author and the front page reads: *Templum Dei Mysticum, quod in Homine Christiano demonstravit R.P. Stanislaus a Iesu Maria Presbyter Polonus, opusculum cuiusv hominum statui maxime proficuum, et ad Sermones Dedicatio-nis Ecclesiae summpere accomodatum. Prodit Cracoviae Typis Schedelianis, A.D. 1675*. As we can see, the author adhered to the custom of giving only his religious name of "Stanislaus of Jesus and Mary," which he continued to use in the Marian Order that he had founded. However, instead of *Scholarum Piarum*, he added *Presbyter Polonus*, "a Polish priest." The year TDM's first edition was released marked two years since ecclesiastical approval of the Institute of the Marian Fathers in the Korabiew Forest granted by Bishop Jacek Świącicki, to whom Fr. Papczyński dedicated TDM as a token of thanksgiving. Fr. Stanislaus' authorship of this book was also confirmed by an official act: on May 29, 1769, the archivist Fr. D. Kisieliński submitted TDM — together with Fr. Papczyński' other writings — to the Roman Congregation of Rites to be examined by theologians for the process of his beatification. Subsequently, on July 15, 1775, the Congregation issued a decree confirming

the examined works' faithfulness to Church teaching. TDM is mentioned twice, under numbers 3 and 12.¹

It is noteworthy that Fr. Papczyński prepared TDM for publication the same year that he was composing the *Rule of Life (Norma Vitae [NV])* for the new Marian community; that is, during his stay in the town of Lubocza, in the Mazovia region of Poland, where he served as a chaplain at the Karskis' family court (1671-1673).²

Composition, Contents, and Purpose of this Work

In order to understand the theological foundations upon which Fr. Papczyński erected the edifice of *Templum Dei Mysticum*, it is necessary to particularly consider the first chapters of his book in which he presented his concept, the book's base, and its conclusions. He paid special attention to God's presence and His love. By His very nature, God is a presence because, in revealing His name to Moses, He said: "I am who I am" (Exodus 3:14). He is present not only in Himself, but also in His creation, which in His goodness, He called into existence and sustains in continuation and action. He is therefore present as the Creator and as Providence.³ In the case of man's creation, He deigned to be present in a deeper way. As the Holy Trinity – and, therefore, a personal being – He created man in His likeness, making him a social, rational, and free being, endowed with memory. In this way, man also became a person, a free and intelligent entity and a partner for dialogue. Thus, God made this new personal manner of His coming and presence dependent upon man: everyone is responsible for

¹ Cf. *Copia Publica Transumpti Processus Ordinaria auctoritate in Curia Posnaniensi constructi super fama sanctitatis vitae, virtutum et miracularum Servi Dei Stanislai Papczyński Clericorum Marianorum Institutoris*, f. 365; Cf. also *Decree in: Summarium Additionale*, Num. 3, §§ 3, 12.

² Father Papczyński remarked in TDM that he was composing this book in 1671.

³ "God is always and everywhere in His totality, enlivening, moving, and directing all things, and the Apostle confirms, that in Him 'we live and move and have our being' (Acts 17:28)." *Mystical Temple of God*, Stockbridge 2013, p. 26.

becoming the image of God. It is a gift that requires cooperation.⁴ Father Papczyński particularly emphasizes the different manners of God's coming and His presence. Let us name at least a few without referring to his written works: God is present in Christ as the ManGod, in the Holy Spirit, in the Church, in the Most Blessed Mother, in the saints, in one's neighbor, in the community of the faithful, in prayers, in the Word of God, in the Sacraments, and particularly in the Eucharist. It is not enough, however, [for someone] to simply acknowledge God's presence and declare to be His image. It is also necessary to prove through actions the truth that a living and immaculate image of God dwells within us.⁵ Therefore, everyone should take up the fight against what separates him from God, what blemishes and blurs God's image in him, and make efforts to acquire virtues (and especially love), thus conforming himself to God and opening for Him the road into the human heart. The allegory of a temple assists in this task.

Man is the *Mystical Temple* of God, more precious than the most famous and most wonderful shrines known to history. For man is an image of God, His dwelling place and His chosen child. Father Papczyński also remarks that material shrines are subject to ruin, while the human soul is immortal. From this comes man's immense dignity: he is incomparably greater than any other creature. The entire symbolic composition of this work is built around this vision, from which ascetic principles are derived.

Father Papczyński left no doubt as to what purpose and to whom this work, which he had written and published, was to serve. The information provided on the title page makes it clear: "This work is beneficial for people of all walks of life, and it is useful especially for sermons at the consecration of a church." This statement is complemented by an encouragement to the readers at the end of the first chapter: "If anyone reads it with real attention and fre-

⁴ "Let God always remain in the mind of the one who is understanding and loving, so that, just as there can be no moment which man does not use or enjoy God's goodness and mercy, so there should be no moment in which he does not keep Him present in his memory." *Ibid.*, p. 27.

⁵ *Ibid.*, p. 27.

quently considers it carefully, he will reap great benefit, namely, an increased knowledge of himself and of God, a sure way of salvation and a rule of Christian perfection. If someone reads it more carefully and meditates more often, he can benefit from our work a great deal, [gathering] namely an increase in the knowledge of himself and God, a sure path to salvation and model of Christian perfection.”⁶ It should be obvious that the author offers his work to everyone as a textbook of spirituality.

Sources of Teachings and Subsequent Editions

Father Papczyński based his ascetic theology on Sacred Scripture, the writings of the Fathers of the Church, works by Christian writers and mystics, and treatises on theology, quoting frequently from such books. While preparing the critical edition of TDM, Fr. C. Krzyżanowski, MIC, endeavored to link these quotations and references with their original sources and achieved a great deal in this respect. Despite this effort, however, he acknowledged the incompleteness of the result, caused by various reasons such as: a lack of references, the author’s inaccuracy in providing references, missing publishers’ addresses, or unknown translations of the quoted text. Actually, Fr. Papczyński, when necessary for his project, sometimes dealt quite freely with statements by other authors, whether by changing their wording, leaving a word out of the quote, or simply paraphrasing the text. In addition to the printings in 1675, 1741, and 1747, TDM was also reprinted in modern times; in 1958, through the efforts of the General Postulator, its Latin version with no critical apparatus was mimeographed. In 1965, TDM’s first translation into Polish appeared (prepared by Prof. E. Jarra). TDM’s critical edition in Latin with footnotes and an introduction was published by C. Krzyżanowski, MIC, in 1998. The English-language translation was released in Stockbridge, Massachusetts, U.S.A., in 2013. As we begin reading this work by Fr. Papczyński, let us keep his admonition in mind: “Therefore treat yourself like a Temple of God, because of that

⁶ *Ibid.*, p. 24.

within you which is similar to God. The supreme honor we can show to God is to worship and imitate Him. You imitate Him, if you are devout; you worship Him, if you are merciful. Do everything like the Son of God, that you may be worthy of Him who deigned to call you son.⁷

Wacław Makoś, MIC

⁷ Ibid., p. 134.

PERILLUSTRI ET ADMODUM REVERENDO DOMINO

D. NICOLAO ŚWIĘCICKI¹

Cathedralis Posnaniensis Cancellario et Collegiatae Varsaviensis
Ecclesiarum Scholastico
Viskicensi Brochoviensi Praeposito
Rokitnensi Parocho
et
Suae Regiae Mtatis Secretario,
Mecaenati Amplissimo,
Stanislaus a Iesu Maria aeternam Felicitatem.

Et nomine et nomini tuo dedicatum Mysticum hoc erigere Templum ita persuasum habui, ut statam haberes feriam; qua Tuo honori solennia celebrarem, Perillustris et Adm. Reverende Domine.² Spirare enim nec inspirare sanctius quidquam Spirituale hoc Aedificium alias potuisset, quam Tuo insignitum nomine. Ita gentilitiam Tuam Crucem placuit in summitate Templi huius exponere, Soleam prae foribus imo pro foribus collocare. ugusta certe porta angustae structurae huic in postes destinatur. Nn dubito quin Christianae animae alacriori passu spirituale hoc ingrediantur pandochium, si illis per apertam oleam uam hospitalis patebit ingressus. Ne tamen solum in aditum Templi existimes tibi assignari locum, qui penitiora virtutis et gloriae assuevisti inhabitare adyta. Plures hic Tuo nomini assignantur arae; ^aad aquas odoratur profunda submissionis acerra contertum thymiana affectus adoleam^a. Ubique honoris tui statuentur simulacra, quibus

¹ Nicolaus Święcicki († 1707), filius Abrahami et Annae n. Lubikowska. Anno 1697 Episcopus creatus, imprimis destinatus est ad sedem Kijoviensem, postea autem ad sedem Posnaniensem (ab anno 1699); cf. Nowacki Józef, *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój II*, Poznań 1964, 109.

² In textu editionis ex anno 1675 huius Dedicacionis verba “Perillustris et Admodum Reverende Domine” (his et postea), sicut etiam “Soleam” typis rotundis aliquid mairis dimensionis redduntur.

ego orthodoxus Flamen quoad victurus iusta persolvam. Adeoque melius curare non potui mea Templa Sacerdos, quam in tuam illa resignando curam. Cinge iam Perillustris Domine excelso beneficentiae muro, militantem hanc nomini tuo Ecclesiam, quam etiam triumphantem Tibi in terris imaginaberis, quoties advertis Soleam Tuam in triumphalem illi cecisise Portam.

^{a-a} *Videtur quod haec pericipe erroribus typographicis vitiatur: proponitur eius sequens tenor: "ad quas odoratur cum profunda submissionis acerra contentum thymiana affectus adoleam."*

Censura

"Ego infra scriptus, hoc Templum Dei mysticum, quod R.P. Stanislaus a Iesu Maria diligenti, ingenioso, pioque labore erexit, ex commissione Illustr. et Reveren. Domini Domini Stanislai Hyacinthi Świącicki Episcopi Spigacensis, Suffraganei Samogitiae, Archidiaconi et Officialis Varsaviensis atque per Ducatum Masoviae in Spiritualibus Vicarii, attentissime perlustravi, omniaque in eo Catholicae doctrinae consona, et perutilia lecturis, animadverti, censeoque publicae luci committendum."

Fr. Franciscus Grabiecki S.Th.D., O. P.³ mpp.

Approbatio

"Quoniam ex revisione per Theologos facta Liber, cui titulus Templum Dei mysticum, nihil in se, quod fidei Catholicae adversetur, quin imo multa, quae Christi fideles ad maiorem excitare possint devotionem, contineat; ut publicam lucem aspiciat prae loque demandetur concedo praesentibus. Datum Varsaviae 24 Maii 1674."

Stanislaus Hyacinthus Świącicki Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Spigacensis, Suffraganeus Samogitiae, Scholasticus Gnesnensis, Decanus Vladislaviensis Archidiaconus et ad Fr. Georgium Praepositus, Vicarius in Spiritualibus et Officialis Varsaviensis ac per Ducatum Masoviae Generalis⁴ mpp.

³ Cf. Sokołowski Czesław, *Grabiecki Franciszek*: PEK XIII-XIV, 283s.

⁴ Cf. Ryster Julian, Świącicki Stanisław Jacek: *ibid.* XXXVII-XXXVIII, 248.

DECLARATIO

- 1.2.3. Indicant Imaginem Crucifixi aut venerabile Sacramentum (si in Altari fuerit) incensari debere ter.
- 4.5. Reliquias seu Imagines Sanctorum quae sunt a parte Evangelii, incensandae bis.
- 6.7. Reliquias item quae sunt a parte Epistolae, incensandas similiter bis.
- 8.9.10. Latus Altaris, quod est a cornu Epistolae, incensandum ter, juxta dispositionem Candelaborum, incipiendo a medio Altaris.
- 11.12. Inferiorem partem ad idem cornu Epistolae, incensandum semel: superiorem quoque semel.
- 13.14.15. Planitiem seu Mensam Altaris, procedendo ab eodem cornu Epistolae, incensandam ter.
- 16.17.18. Latus aliud Altaris, quod est a cornu Evangelii, ter incensandum juxta dispositionem Candelaborum.
- 19.20. Inferiorem et superiorem partem ad idem cornu incensandam bis.
- 21.22.23. Planitiem seu Mensam Altaris ibidem, incensandam ter.
- 24.25.26. Anteriorem Altaris partem, seu latus quod Celebranti opponitur, manu aliquantum demissa, procedendo a latere Evangelii ad medium Altaris, incensandum ter.
- 27.28.29. Alteram partem anteriorem similiter, usque ad cornu Epistolae.

TEMPLI MYSTICI in Homine Christiano demonstrati

CAPUT I

Christianus Est Templum Dei

Hominem a Deo creatum, et huic per sacramentum baptismi consecratum, esse Templum eius Mysticum adeo certum est, ut probari non debeat.⁵ Clarissimis [2] enim verbis Tarsensis Apostolus⁶ in exarata Corynthiis epistola hoc asserens: “Nescitis”, ait, “quia Templum Dei⁷ estis vos?” (1 [Cor]3,16). Iactabat olim Asia fanum Ephesinae Dianae, interque septem orbis miracula non postremum ostentabat. Et merito. Ingens erat, affabre factum, magnificum, splendidum; in structuram cuius et nitorem plures Regum suas opes profudere. Sed tamen erat fanum Dianae unius mulieris famosae. Vos Christiani, docente gentium Praeceptore, “estis Templum Dei vivi” (2 Cor 6,15). Quae gloria vestra! quae dignitas!

Opulentissimus et sapientissimus Regum Salomon, [3] filius iusti Davidis, et sceptri heres, tam patris mandato, quam Dei nutu concitatus, erexerat Ierosolymis in urbe sua regia Basilicam tam celebrem, cui par orbe toto visa nunquam fuit altera; num videnda, ignoro. Septennio maximis impensis a pluribus operariis^a aedificabatur. Parietes e sectis in quadrum lapidibus eo modo ponebantur, ut neque malleus, neque securis audiretur. Intrinsecus

⁵ Revera auctor hanc veritatem ope stricti argumenti theologici non probat, sed eam demonstrat summam convenientiam talis analogiae ostendendo.

⁶ Paulus Apostolus ita vocatur quia Tarsi natus est.

⁷ Ad hanc expressionem S. Pauli auctor verbum “Mysticum” adiungit, ita non mutans eius sensum, sed potius eam clarificans, quia ita melius intelligitur quod hic “Templum Dei” sumitur in sensu analogico et non in suo sensu principali, litterario et materiali. Cf. Pius XII, litterae encyclicae *Mystici Corporis*: AAS 35(1943) 221.

vestiti fuere tabulis cedrinis: hae laminae aureis cum sua caelatura venustissima non illitae modo, sed penitus inclusae: “nihilque erat in toto templo, quod non auro tegeretur”⁸ (3 Reg 6, 22). Verum illa omnia [4] ut humanum ingenium excitavit, sic humana dissolvit manus, ac aequavit solo.⁹

^a “operis” (TDM), *erronee*

Tu, Homo, Divini consilii inventum es. Ipsa Trinitas Augustissima te sibi in Templum erexit, ipse rerum omnium Sator te condidit: “Formavit ^b Deus hominem de limo terrae” (Gen 2, 7). Nec idcirco tamen est homo templo Salomonis inferior, quod e limo plasmatus. Vili namque materiae pretium immensum constituit manus artificis. “Quidquid enim factum est” (ait Hugo de S. Victore¹⁰) “praeter^c hominem, fecit Deus ad mutationem et mortem; hominem vero solum ad immortalitatem” (in Gen. c. 7)¹¹. Quapropter iure quisque [5] nostrum coram Domino cum Rege psalte¹² ac Jobo gloriatur: “Manus tuae”, Domine, “fecerunt me” [Ps 118, 73; Iob10, 9].

^b *add.* “igitur Dominus” (Gen: BSV) ^c “propter” (PL)

Hic nihilominus moneo neminem, ne putet, Deum habere manus, cum se Dei manuum legit opus esse. “Nimium puerilis cogitatio est”, inquit Africanus Doctor,¹³ “quod manibus corporalibus Deus de limo finxerit hominem, ^aDeus enim non est membrorum

⁸ Templum Dianae in civitate Epheso (in Asia Minore) a Chersifrono saeculo VI a.Chr. constructum universaliter uti unum ex septem orbis miraculis agnitum est.

⁹ Templum Ierosolymae anno 70 p.Chr. a Romanis destructum est.

¹⁰ Hugo de S. Victore (1096–1141), theologus et philosophus. Scripsit sat numerosa opera exegesis biblicae (commentaria in s. Bibliam). Cf. Piolanti Antonio, *Ugo di San Vittore*: EC XII, 711–712. N.B.: Non inveni hanc allegationem in eius *Adnotat. elucidat. in Pentateuchon*, in Gen., 7: PL 175, 3561.

¹¹ Hugo De S. Victore, *Adnotationes elucidariae in Pentateuchon*, in Gen. c. I (Capt. VII): PL 175, 37. Etiam idem: LCG, f. 34v.

¹² Auctor verbis “Rege psalte” regem David denonat, quem psalten vocat quia in psalmis Deo psallabat.

¹³ Ita Sanctus Augustinus (†430) denotatur, quia in Africa natus est et episcopus Hippo Regii, civitatis africanae, exstitit.

lineamentis determinatus, sed sicut dictum est^a, ‘manus tua gentes disperdidit’ et ‘eduxisti populum tuum in manu potenti^b et brachio excelso’, ita dictum est: ‘manus tuae, Domine, fecerunt me et plas-maverunt me’. ‘Huiusmodi enim membra pro potestate et virtute Dei posita sunt’^{c14}. Virtus igitur [6] Dei hominem fabricavit.

^{a-a} “*ita ut si hoc scriptura dixisset, magis eum qui scripsit, translato verbo usum credere deberemus, quam Deum talibus membrorum liniamentis determinatum, qualia videmus in corporibus nostris. Dictum est enim*” (LCG) ^b “*forti*” (BSV) ^{c-c} “*Sed pro potestate et virtute Dei positum huius nomen, quis usque adeo desipit, ut non intelligat?*” (LCG)

Quodsi modum creationis nostrae expenderimus, maiorem adhuc, quam cogitari possit, excellentiam nostri generis esse animadvertemus. Conditura quippe hominem aeterna Trias, noluit hoc sine consilio aggredi, sed quasi aliquid summi ac maximi momenti factura deliberando dicebat [Gen 1, 26]: “Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram”. Hinc apposite Gregorius Nyssen¹⁵ exclamat: “^dO quale miraculum! Sol fit, et nullum praecedit consilium; caelum et singula quaeque creaturarum verbo tantummodo producuntur: ad hominis autem solius conditionem [7] cum consilio quodammodo Conditor universitatis accedit dicens: Faciamus hominem.^{d16} En homo, tuam dignitatem!

^{d-d} “*O rem admirandam! Sol creatur nulla deliberatione praecedente, eodemque pacto caelum, quibus duobus nihil esse par creatis in rebus potest. Uno verbo huiusmodi in rerum natura miraculum existit: [...] omnia uno Dei verbo in ortum producta sunt. Solius ad hominis fabricationem Creator ille universitatis rerum quadam cum consideratione accedit*” (PG).

¹⁴ Augustinus, in LCG, f. 54v (in Gen. Cap. II), ubi tamen non indicator e quo opere s. Augustini haec allegatio provenit. Notandum est quod ea non est desumpta e LCG ad verbum, sed cum quadam accommodatione textuali.

¹⁵ S. Gregorius Nyssen¹⁵ (335 394) scripsit praesertim opera exegetica; cf. Danielou Giovanni, *Gregorio Nissen*: EC VI, 1099.

¹⁶ Gregorius Nyssen¹⁶, *De hominis opificio*, 3: PG 44, 135. Similem ideam expressit s. Gregorius Nyssen¹⁶ in opera *Oratio 1 in verba: 'Faciamus hominem etc.'*: PG 44, 259.

Sed quantum eius gratia tuo Conditori sis obligatus Ambrosius praemonentem audi: “Consilio S. Trinitatis” (inquit ille) “et opere Maiestatis Divinae creatus est^a homo, ut ex primae conditionis honore intelligeret, quantum deberet suo Conditori: [...] et^b tanto ardentius amaret Conditorem, quanto mirabilius ‘ab eo se^c esse conditum intelligeret”.¹⁷ Quid? quod creationi nostrae iam per peccatum depravatae, sanctificationem adiecit, et ceu laminis aureis templum suum vestiens lumine gratiae suae nos illustravit, [8] poeneque sibi consecravit, cum sacro fonte lotos originali iustitia redonavit! “Et ideo, fratres charissimi” (ita nos divus Augustinus exhortatur) “quia nullis praecedentibus meritis, per gratiam Dei meruimus fieri Templum Dei, quantum possumus cum ipsius adiutorio laboremus: ne Dominus noster in Templo suo, hoc est, in nobis ipsis inveniatur, quod oculos suae Maiestatis offendat.”¹⁸

^a “sit” (ADCH) ^b “ut” (ibid.) ^{c-c} “se ab eo” (ibid.)

Caeterum, cum, “quidquid in templis manu factis agitur” (docente eodem S. Patre) “totum in nobis spiritali aedificatione compleatur”,¹⁹ iuvat ulterius in opere coepto progredi, Templique mystici reliqua propria exponere. Quae si quispiam [9] attentius legerit et trutinaverit saepius, futurum est, ut magnum ex opusculo nostro percipiat emolumentum, nempe, suae Deique cognitionis incrementum, viam certam salutis et Christianae normam perfectionis.

CAPUT II Imago Templi Mystici

Deum in homine ostendo: procul, procul este prophani! “Ad imaginem quippe Dei factus est Homo”, Gen 9, 6. Sol, phoebe, fixaque et mobilia sidera; coelum cum sua pulchritudine, terra cum

¹⁷ Ambrosius, *De dignitate conditionis humanae*, 1: PL 17, 611.

¹⁸ Textum s. Augustini hic allegatum in eius operibus non inveni.

¹⁹ Haec allegatio non fuit a nobis verificata ob deficientem indicationem e quo opere s. Augustini provenit.

sua amplitudine, mare cum sua profunditate, [10] cedant humanae naturae. “Ad imaginem quippe Dei factus est Homo”. Metalla pretiosa, gemmae nimium aestimabiles, purpurea coralla, cristalla nivea, flava succina, argenti candor, splendor auri, nitor unionum, ardor adamantum, cedant humanae naturae: “Ad imaginem quippe Dei factus est Homo”. Sed et pelagi natantia, et aeris volatilia, et telluris discurrentia, ac mobilia; et quidquid infra Deum est non praeditum ratione, subsit humanae naturae. “Ad imaginem quippe Dei factus est Homo”.

At tu, Numen terrenum, expende mecum, et agnosce, quid sis? Imago Dei. Quo pacto? edisserent [11] afflati divino Spiritu Patres. Ac inprimis audi Gennadium²⁰: “Hominem” (loquitur hic) “ad imaginem Dei esse, hac ratione ^aest intelligendum^a. Deus universorum providentiam habet; homo quoque ex his nonnullis providet. Deus incircumscribitus ^b et omnibus praesens adest; et homo per cogitationem momento temporis, ubicunque voluerit, praesto adest. Deus universorum Rex est^c; homo quoque iudiciaria potestate a Deo honestatus est. ^dDeus invisibilis [est], immortalis et opifex; nec^d humana natura his divinis insignibus omnino^e vacua est.”²¹

^{a-a} “*intelligentus est*” (LCG) ^b *add. “est”* (Ibid.) ^{c-c} “*Deum scimus universorum regem esse*” (ibid.) ^{d-d} “*Invisibilis denique, atque immortalis, et opifex et creator Deus est, neque*” (ibid.) ^e *om. “omnino”* (ibid.)

Sed magis proprie et ad rem praesentem accommodatissime, facundissimus et sapientissimus Praesul [12] Ambrosius, hanc in Templo Dei Mystico Imaginem Dei depingens. “Haec^a Imago” (inquit) ^b “ex interioris hominis nobilitate ^cconsideranda est^c. Primum^d quidem: quod sicut Deus unus semper ubique totus est, omnia vivificans, movens,^e gubernans, sicut Apostolus (Act 17[, 28]) confirmat, quod ‘in eo vivimus, movemur, et sumus’” sic anima in suo corpore, ubique tota viget vivificans illud, movens et gu-

²⁰ Gennadius e Marsilia († ca. 496); cf. Draczkowski Franciszek, *Gennadiusz, kapłan z Marsylii*: EK V. 963.

²¹ Gennadius, ex ignoto opere, in LCG, f. 41v (in Genesim cap. I).

bernans, ^ftam in minimis membris, quam in maximis tota^f. ^g Haec est imago unitatis^h Dei.ⁱ

^a "Quae" (ADCH) ^b add. "diligentius" (ibid.) ^{c-c} "est consideranda" (ibid.) ^d "Primo" (ibid.) ^e "et" (loco commatis, ibid.) ^{f-f} "Nec enim in majoribus corporis sui membris major, et in minoribus minor; sed in minimis tota, et in maximis tota" (ibid.) ^g add. "Et" (ibid.) ^h add. "omnipotentis" (ibid.) ⁱ add. "quam anima habet in se" (ibid.)

^j Est et imago Trinitatis, tam in eo, quod ^j sicut Deus est, vivit, et sapit; ita et^k anima secundum suum modum est, vivit, et sapit ^l; quam etiam, quia sicut Deus una natura est, tres [13] tamen personae: Pater, Verbum, et Spiritus Sanctus: sic et anima una natura est, ^l tres tamen in se dignitates habet, id est: intellectum, voluntatem et memoriam. Quod idem, licet aliis verbis, in Evangelio designatur, cum dicitur: "Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua" [Mt 22, 37]; id est: ex toto intellectu, ex tota voluntate, et ex tota memoria.

^{j-i} "Quae quoque quamdam sanctae Trinitatis habet imaginem. Primo in eo quia" (ibid.) ^k om. "et" (ibid.) ^{l-l} Est quoque et alia trinitas in ea, qua ad imaginem sui conditoris perfectae quidem et summae Trinitatis, quae ex Patre et Filio et Spiritu sancto condita est; et licet unius illa naturae" (ibid.)

Item^a, sicut ex Patre generatur Filius, et ex Patre Filioque procedit Spiritus Sanctus, ita ex intellectu generatur voluntas, et ex his itidem^b ambobus procedit memoria. [...] Et sicut Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus est, non tamen tres Dii ^c, sed unus Deus tres habens personas, ita et anima intellectus, [14] anima voluntas, anima memoria; non tamen tres animae in uno corpore, sed una anima tres habens dignitates. Et ex his tribus [...] quasi excellentioribus animae dignitatibus iubemur diligere Conditorum²².

^a "Nam" (ibid.) ^b "item" (ibid.) ^c add. "sunt" (ibid.)

²² Ambrosius, *De dignitate conditionis humanae*, 2: PL 17, 611-612.

Pressius eadem mellifluus Pater, Bernardus, clare tamen his verbis exponit ac insinuat: “Mens nostra”^d “imago Dei est; in qua sunt haec tria: e memoria, intelligentia et voluntas. Memoriae attribuimus omne, quod scimus^f; intelligentiae^g omne, quod verum^h invenimusⁱ; voluntati omne, quod^j amamus^j. Per memoriam Patri similes sumus, per intelligentiam Spiritui Sancto” (lib. de Medit. c. 1).²³

^d om. “nostra” (BMP) ^e add. “id est” (ibid.)^f add. “etiamsi non inde cogitemus” (ibid.)^g add. “tribuimus” (ibid.) ^h add. “cogitando” (ibid.)
ⁱ add. “quod etiam memoriae commendamus” (ibid.)^j “cognitum et intellectum, bonum et verum esse expetimus” (ibid.)

Atque iam et ex allato sacrae [15] paginae textu, et ex Sanctorum Patrum genuino sensu, quivis Christianorum facile coniciet, opinor, in anima sua eiusque potentiis, nempe intellectu, voluntate ac memoria, imaginem Sanctissimae Trinitatis impressam esse.

Restat, ut quod iidem divinissimi Praeceptores nostri monent, implere diligentissime allaboremus. Et quidem divus Bernardus: “Oportet autem^a id” (ait) “quod ad imaginem est, cum imagine convenire, et non in vacuum nomen imaginis participare. Repraesentemus ergo in nobis imaginem eius in appetitu pacis, in intuitu veritatis, et in amore charitatis”²⁴

^a “itaque” (PL)

Sanctus deinde Ambrosius, [16] ad hanc in nobis depictam effigiem Dei continuo contemplantam cum singulari amore Conditoris et Restauratoris nostri ita nos hortatur: “Semper in mente intelligentis et diligentis maneat Deus; ut sicut non potest esse momentum, quo homo non utatur, vel fruatur Dei bonitate et mi-

²³ Bernardus, *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis*, c. 1: PL 184, 487 (n. 320). Ita etiam in: *S. Bernardi Opera Omnia* II, Parisiis 1719, 333.

²⁴ Bernardus, *Meditationes...*, c. 1: PL 184, 486 (n. 319) vel “Divi Bernardi Meditationes Devotissimae ad Humanae Conditionis Cognitionem alias Liber de Anima” I, nn. 34 in: *D. Aurelii Augustini Meditationes, Soliloquia et Manuale accedunt Meditationes...* D. Bernardi..., Taurini 1929, 313.

sericordia, ita nullum debeat esse momentum, quo praesentem eum non habeat memoria.”²⁵

Nec sufficit nudam Dei praesentiam apprehendere; actionibus quoque nostris ac operibus externis nobis demonstrandum est, quod intus imaginem Dei vere geramus vivam et intaminatam.

Placet adhuc ea de re Ambrosio disserenti favere: [17] “Sicut Deus Creator”, (inquit is) “qui hominem ad ^a imaginem et ^a similitudinem suam creavit, est charitas^b, est^b bonus, est iustus, patiens atque mitis, mundus et misericors; et caetera virtutum sanctarum insignia, quae de eo leguntur^c, complectitur^c; ita et^d homo creatus est, ut charitatem haberet, ^e bonus esset et iustus, ^f patiens atque mitis, mundus et misericors ^g. ^hQuae maior dignitas” (pergit ultra) “quam iisdem hominem vestibus indui, quibus ipsemet Dominus; iuxta illudh “Dominus regnavit, decorem indutus est” [Ps 92, 1]? [...]

a-a om. (ADCH) b-b “et” (ibid.) c-c om. (ibid.) d om. (ibid.) e add. “ut” (ibid.) f add. “ut” (ibid.) g add. “foret” (ibid.) h-h “Qui major honor potuit homini esse, quam ut ad similitudinem sui factoris conderetur, et eisdem virtutum vestimentis ornaretur; quibus et conditor, de quo legitur:” (ibid.)

Quapropter [...] quisque diligentius attendat primae conditionis suae excellentiam et venerandam in seipso Sanctae Trinitatis imaginem [18] agnoscat, honoremque similitudinis divinae ⁱ nobilitate morum, exercitio virtutum, dignitate meritorum habere contendat; ut quando appareat qualis sit, tunc similis ei appareat ^j qui se mirabiliter ad similitudinem suam in primo Adam condidit, mirabilisque in secundo reformavit.”²⁶

i add. “ad quem creatus est,” (ibid.) j add. “1 Io 3,2” (ubi legitur: “Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus...”; ibid.)

Hinc denique merito instat Venetiarum ille Sol, D. Laurentius Iustinianus:²⁷ “Quid tibi cum carne et sanguine, qui Divinam in te

²⁵ Ambrosius, op. cit., ibid.

²⁶ Cf. ibid., c. 3.

²⁷ S. Laurentius Iustinianus (m. 1456) ab autore *Venetiarum Sol* vocatur, quia patriarcha Venetiarum exstitit.

gestas imaginem? quid tibi cum mundo et vitiis, qui ad hoc conditus esse probaris, ut caelum conscendas atque cum Angelicis spiritibus beata Dei visione fruaris?”²⁸ [19]

CAPUT III Altare Templi Mystici

Amplector Clarae Vallis oraculum,²⁹ et omnibus evulgo. “Templum sanctum est ^a mens pia, et altare optimum cor eius” (Med. c. 6).³⁰ Hoc effatus est Bernardus. Et quis non fateatur Aram esse Dei maximi Cor hominis, praesertim devoti? cum, sicut in ara templi materialis nunquam non est Deus in Sanctissima Eucharistia velatus, ita in corde sibi dicato. Unde apud illuminatissimum Patrem Calaguritanum, Ioannem a Iesu Maria refflorescentis Carmeli Praepositum quondam supremum,³¹ [20] his nos alloquitur: “Totis visceribus corda vestra mihi praeparate, ut amore vestro allectus, recliner in eis, tanquam sponsus in thalamo suo, ^btanquam Deus in ara propria^b”³²

^a add. “Deo” (BMP) ^{b-b} sunt verba auctoris TDM (ita sec. IonOp)

Expetebat olim Numen optimum erigi sibi templum ab Israelitarum Monarcha. Hinc, quod expetebat innuens Prophetae suo, cum his eum mandatis ad Davidem expediebat: “Vade, et loquere

²⁸ Probabiliter citatur e: *Justiniani (Divi) Laurentii Opera Omnia...*, Venezia 1606, sed nescitur e quo opere.

²⁹ Auctor loquitur his de “oraculo” (i.e. sententia magna auctoritate gaudente), quod s. Bernardus – dictus “Clarvallensis” in monasterio Clarvallensi (Clairvaux = Clara Vallis) a se in Ordine Circersiensium fundato edidit.

³⁰ Haec allegatio verificata est in: Bernardus, *Meditationes...*, 6: PL 184, 497 (n. 328), vel: “Divi Bernardi Meditationes...”, c. 6, 4 in: *D. Aurelii Augustini Meditationes...*, p. 338.

³¹ P. Ioannes a Iesu Maria (“Calaguritanus”), n. in Calahorra an. 1564, m. 1615; praepositus supremus Ordinis Carmelitarum discalceatorum annis 161114; auctor operis *Theologia Mystica* (1607) quod latine scripsit et ex quo probabiliter haec allegatio provenit. Cf. Gabriele di S. Maria Maddalena, *Giovanni di Gesù Maria (Calagutitanus)*: EC VI, 562.

³² Ioannes a Iesu Maria, *Liber de prudentia iustorum*, Pars V, c. I; *Opera Omnia*, t. II, Coloniae Agrippinae 1622, p. 391.

ad servum meum David; haec dicit Dominus: Numquid tu aedificabis mihi domum ad habitandum?" (2 Reg³³ 7, 5). Quanto ardentius expetit aram sibi in templo suo mystico dicari? cor, inquam, totum. Hinc ista ad unumquemque nostrum, ut ita dicam, exoratio [21] apud Sapientem, (Prov 23, [26]) "Praebe, fili mi, cor tuum mihi." Cuius rei gratia? Ut illud inhabitet, in eo resideat, maneat, regnet, aeternum quiescat. Nam ipso Philosopho Romano³⁴ sentiente "in unoquoque virorum bonorum [...] habitat Deus" (Sen. ep. 41)³⁵.

Huc propterea collimat aureus Aurelius,³⁶ cum finem conditi hominis nobis proponens ita sermocinatur: "Fecit Deus hominem, ut amando summum Bonum possideret: est ergo Deus possessio hominis."³⁷ Quodsi Deus possessio hominis, certe nobilissimo loco apud hominem dignissimus est; res enim praestantiores praestantius habendae, sublimiores colendae sublimius. [22] Quid autem Deo praestantius aut sublimius? Cum igitur nihil in homine sit aut dignius, aut nobilius eius corde, hic Deus, ut in altari suo locandus est, ut sua tota possessione plenissime gaudeat.

Amantissimus Dei Vir D. Bernardus non aliud sentiens: "In omni creatura", ait "quae sub sole mundi vanitatibus occupatur, nihil humano corde sublimius, nihil nobilius, nihil Deo similis reperitur. Quapropter nihil aliud quaerit a te nisi cor tuum". (Medit. 7).³⁸ Adde, quod ipsum Cor nostrum si paulo generosius est, nulla alia re potest impleri praeterquam Deo solo! Nihil appetere itaque debeat, praeter Deum, non requiescere [23] alibi, nisi in illo, cui debetur. Agnovit hoc Augustinus ita Deo colloquens: "Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum cor nostrum, donec quiescat in te".³⁹ Hoc pereleganti, et appositissima similitudine, eruditus ille piusque Pa-

³³ Id est: 2 Sam.

³⁴ Lucius Annaeus Seneca (266), philosophus Romanus, ad scholam stoicorum pertinebat.

³⁵ Seneca, *Ad Lucillum Epistularum Moralium Libri*, I, 312: Lib. IV, ep. 12 (41) (*Romanorum Scriptorum Corpus Italicum*, ed. Hectore Romagnoli, Milano 1933).

³⁶ Hoc modo autor s. Aurelium Augustinum denotat.

³⁷ Hunc textum S. Augustini in eius operibus invenire non potui.

³⁸ Bernardus, *Meditationes...*, 6/1: PL 184, 498 (n. 328).

³⁹ Augustinus, *Confessionum Libri XIII*, l. I, 1.

ter Nierembergius⁴⁰ illustrans: “Acus nautica”, ait, “non quiescit, donec septemtrioni obversetur, polumque Arcticum recta adspiciat; et in quamcunque tandem aliam partem convertatur, nunquam consistit: ita Cor nostrum, quod non ad aliud quidquam, sed ad se solum fecit Deus, in centrum sive naturalem perfectionem suam propendet, et inclinatur: neque ante potest quiescere^a, quam ad suum [24] respiciat Conditorum” (in *Vita Divina* c. 4).⁴¹

^a “conquiescere” (NVD)

Cum itaque mutuo appetantur, et Deus a corde, et cor a Deo, neque cor Deo invidendum est, nec Deus cordi. Maneat solus in altari suo. Terrenum in eo nihil, non dico immundum consistat. Maximo zelo hanc aram soli Deo purissimam conservemus. Imitemur omnino Mathathiae generositatem: in cuius aspectu cum quidam Hebraeus idolis faceret sacra, “insiliens trucidavit eum super Aram” [Cf. 1 Mach 2, 23, 24]. Neque nos patiamur quidquam praeter Deum in ara cordis nostri. Praeceptum ipsius est “Diligens Dominum Deum tuum ex toto corde tuo” [Mt 22, 37]. Quod explicans Lipomanus⁴²: “Solus”, inquit, “vult [25] Dominus haberi, credi, coli et amari: et ut solus noster Dominus est, sic totos nos exigit esse suos”.⁴³

Alias, erga minimam reculam, erga nosmetipsos minimus affectus inordinatus, perfectae maxime officit dilectioni. Deum “enim” (ut ait Theodoretus⁴⁴) “ex toto corde diligentes non partiuntur ani-

⁴⁰ Juan Eusebio Nieremberg, SI (1595–1658), notus fuit pro sua eruditione et pietate. Cf.: Testire Celestino, *Nieremberg, Juan Eusebio*: EC VIII, 1872; Niedzielski Jan, *Nieremberg Jan Euzebiusz T.J.*: PEK XXIX-XXX, 14.

⁴¹ Nieremberg Ioannes Eusebius, *Vita Divina seu Via Regia ad Perfectionem*, editione latina a P. Martino Siberio SJ, Monasterii Westhaliae, 1642, p. 47.

⁴² Luigi Lippomano a. Aloisius Lipomanus (1500/1559); est auctor operum *Catena in Genesim*, Parisiis 1546; *Catena in Exodum*, Parisiis 1550. Cf. Benigni U., *Lippomano, Luigi or Aloisius Lipomanus*: EC IX, 279-280; De Gaiffier B., *Lippomani (Lippomnao, Lipomanus) Luigi*: LexTheoKirche VI, 1071.

⁴³ Hunc textum Lipomani invenire non potui.

⁴⁴ Cf. Peterson Erik, *Theodoreto, vesc, de Ciro*: ECat XI, 192-627, ubi legitur quod is scripsit “opera esegetiche su molti testi dell’Ottateuco”.

num collocantes illum cum in terrenis, tum in caelestibus, sed totum sursum ferunt”⁴⁵

Non progredior ulterius, intra sphaeram cordis me contineo, atque concludo. Si “cor altare Dei est”, iuxta mentem D. Bernardi, soli Deo consecratum sit. “Solus vult cor tuum habere” (monete, Christiane, Imitator Christi⁴⁶) “et tanquam Rex in proprio [26] throno sedere” (l. 2, c. 7),⁴⁷ tanquam Deus in ara sua. O Deus! Effice, ut sit hoc in aeternum.

CAPUT IV

Sacrificium Templi Mystici

Procul ab hoc Templo nostro victima ingrata Deo, quam alicubi reprobans ipse: “Numquid, ait, manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?” Ps 49[, 13]. Procul emptiones ac venditiones, quas odio maximo habet iuxta illud Hieronymi in Matthaeum: “Non sit in domo pectoris nostri negotiatio, non aementium vendentiumque^a commercia, non donorum^b [27] cupiditas: ne ingrediatur Iesus iratus et rigidus, et non aliter mundet templum suum, nisi flagello adhibito” (in Mt 21[, 12-13]).⁴⁸

a-a “vendentium ementiumque” (EHM) *b* “domorum” (TDM), quod videtur esse manifestus error typographicus, annotatur tamen quia

⁴⁵ Textum hunc invenire non potui. In Theodreti († 458) *Opera Omnia*, ed. Sirmand, Paris 1642, in sectione: *Index Nominum et Rerum*, ad verba: “Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde, etc.” indicator unicus locus, ubi Theodoretus commentarium super haec verba facit, nempe in “Quest. in Deuternomium”, Inter. III: *ibid.*, I, 170s, d, ubi tamen textum diversum inveni, quamquam valde similem quoad sensum: “Manifeste nos docuit Dominus neminem posse duobus dominis servire. Et hoc igitur loco docemur dilectionem non partiri in Deum et autrum, [...] in Deum et amicos: sed totum diectionis vim creatori Deo consecrare”.

⁴⁶ *Imitator Christi*, i.e. auctor libri anonymi cuius titulus: *De imitatione Christi*, qui a multis creditor esse Thomam Hemerken à Kempis, can. Reg. O.S.A. (1380-1474).

⁴⁷ Thomas H. à Kempis, *De imitatione Christi* (ICH), Warszawa 1981, p. 98 (l. II, c. VII: *De amore Iesu super Omnia*).

⁴⁸ Eusebius Hieronymus, *Commentar. in Evang. Matthei*, III, 21: PL 26, 157 (n. 165) et *idem.*, *Commentarium in Mattheum*, III: CChrL 77, 188.

non correctus est nec in posterioribus editionibus nec in virsinibus TDM. Lectio "donorum" invenitur in PL; cf. infra, nota 48.

Quid ergo litandum aeterno Maiestati? "Sacrificium Deo" (canit David) "Spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias" [Ps 50,19]. Afflictus Deo litet afflictionem suam: peccator contritionem, iustus humilitatem, Sacerdos laudem, Religiosus vota sua; quemadmodum idem Rex⁴⁹ alibi monet: "immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua"[Ps 49, 14].

Grata est afflictivi litatio, cum praesertim in ea Deum benedicit, sive pro peccatis, sive pro merito gloriae sempiternae illi [28] imponatur afflictio; unde aliquis Patrum: "Nihil esse", ait, "illa lingua beatus, quae in adversis Domino gratias agit".

Grata est peccatoris poenitentis contritio; quia ipso Domino attestante, "Maius gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem iustis, qui non indigent poenitentia" (Lc 15, 7).

Grata est humilis creaturae oratio, quia "penetrat nubes"⁵⁰; quia Deus "humilibus dat gratiam"⁵¹. Et quemadmodum iustus in principio sermonis est accusator sui ipsius, ita Deus ipsi propinquus adest semper et amicus, qui humilitate maxime delectatur.

Grata est Laus in ore [29] sacerdotum, quos ipse Divinus hortatur Spiritus: "Benedicite sacerdotes Domini Domino, benedicite servi Domini Domino" [Dan 3, 84-85].

Grata demum est, immo gratissima Religiosorum hominum paupertas, castitas, obedientia, quia consilio Christi innititur; has ipsas oblationes Dominus noster a Divo Francisco in forma aurearum lancium expostulavit et extorsit.⁵²

⁴⁹ Sub "Rex" David intelligitur, qui fuit secundus rex regni Israel (1011-971).

⁵⁰ Cf. Eccli 35,21: "Oratio humiliantis se, nubes penetrabit."

⁵¹ Cf. Jac 4,6: "Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam."

⁵² Cf. De Legisima Juan R., Govem Canedo Lino, *San Francisco de Asís*, Madrid 1956, pp. 207208 (Florecillas de San Francisco, P. II: *Considerationes sobre las Llagas*, 3), ubi legitur: "Entre otras cosas que [Jesuchristo] me dio, me pidió que le ofreciese tres dones; [...] me dijo Dios: 'Busca en el seno y ofréceme lo que halles.' Busqué y encontré una bola de oro y se la ofreci a Dios. Así hice tres veces, porque

Cum autem haec enumerata Deo sacrificia sint acceptissima, tum illud erit omnium praestantissimum et amabilissimum, in quo ea universa continentur. Hoc peragitur, cum omnia nostra interiora atque exteriora, pura intentione quotidie [30] Deo ita offeruntur, ut nulla pars ex iis cedat diabolo. Modum huius oblationis habe duplicem, quo mane ac vesperi queas uti.

Praxis I:

Oblationis quotidianae

Offero, Domine Deus meus, Maiestati tuae tributum matutinum (aut vespertinum) meritorum omnium D.N. Iesu Christi, Virginis Beatissimae et omnium caelitem iustorumque in terris degentium ac omnium hominum bona opera et indifferentia, idque in compensationem omnium et singulorum beneficiorum, mihi et universo [31] generi humano, quodocumque et quomodocumque, praesertim hac nocte (vel die) collatorum, in satisfactionem et ablu-tionem peccatorum meorum, ac omnium culparum et imperfectio-nem, totiusque generis humani, praesertim hac nocte (vel die) com-missarum; pro aversione poenarum et plagarum, quas meruimus pro iisdem, et periculorum animae atque corporis; pro agnoscenda et implenda voluntate tua in omnibus, teque amando super omnia, proximosque^a charitate ordinata, et horum omnium impedimentis avertendis; pro necessitatibus Ecclesiae tuae Sanctae spiritualibus et corporalibus, summi Pontificis, Imperatoris Christiani, Regis ac Regni [32] nostri, et omnium Regum ac Regnorum Christianorum, meis et meorum parentum, consanguineorum, propinquorum, be-nefactorum, amicorum, inimicorum etc., praesertim N.N. et pro quibus orare unquam proposui, promisi vel debeo, ac Maiestas tua orari vult, vivi illi sint, seu vita functi, at nondum gloria Tua

las tres me lo mandó Dios, y después me arrodillé otras tres, bendiciéndole y dándole gracias porque me había dado qué ofrecerle. Inmediatamente se me dió a entender que aquellos tres dones significaban la santa obediencia, la altísima pobreza y la hermosísima castidad que Dios me ha concedido por su gracia observar tan perfectamente [...] Y como Dios me habípuerto en el seno las tres bolas de oro, [...] y me viste ofrcérselas, [...]” Videtur itaque quod “oblationes” non erant “in forma aurearum lancium”, sed aureorum globorum (globulorum).

perfruentes; pro conversione peccatorum et hereticorum atque infidelium schismaticorumque illuminatione; denique ad eam intentionem, ad quam Tua Maiestas haec sibi vult offerri, et ego teneor offerre.

^a “proximoque” (TDM), evidenter ob errorem typographicum.

Atque cum his omnibus meritis supradictis et operibus offero Maiestati Tuae cor meum, ut te solum amet, [33] et nihil praeter te, nisi propter te; animam meam, ut tibi serviat; intellectum, memoriam, voluntatem, ut tibi subiaceant; os meum, ut te loquatur; linguam meam, ut te benedicat; visum, tactum, gustum, auditum, odoratum, phantasiam, ut nihil mali recipiant, et inordinati appetant aut retineant; omnes sensus interiores et exteriores; omnes partes corporis et animae, omnes motus; omnia mea totius vitae, et maxime huius diei opera, cogitationes, gressus, aspectus, colloquia, desideria, proposita, tribulationem, consolationem, metum, securitatem, anxietatem, hilaritatem, lapsum, resurrectionem, tentationem et eius victoriam, persecutiones, [34] iniurias, honorem, contemptum, infamiam, bonamque famam, affluentiam, indigentiam, laborem, quietem, sanitatem, infirmitatem etc. vitam, mortem; me, inquam, totum, meaque omnia.

Fac Domine, tuus ut sim totus, meus nullus, omni tempore, omni momento, tota aeternitate. Et haec omnia cedant ad gloriam tuam, Sanctissimae Virginis Mariae, et omnium Caelitum honorem, meamque et proximorum salutem, virtutis augmentum, gratiae et meriti incrementum. Amen.

Praxis II:

ex V.P. Ioanne a I.M. Carm. Excalceatorum⁵³

“Clementissime Deus, cui me [35] totum ex multis capitibus debeo, meipsum totum, cogitationes, verba et opera totius vitae, sed hodierna peculiariter una cum Iesu Christo Domino nostro, Beatissima Virgine, universis Spiritibus beatis et sanctis, qui in caelo, ac iustis, qui ubique existunt, quos omnes mihi arctissime per

⁵³ Vide supra: c. III, nota 31.

affectum adstringo, dirigo ad gloriam Maiestatis tuae, tibi que sine intuito alio, per illa omnia placere impensissime cupio: ac opto ultra ea, quae recensui, innumera millia perfectissimorum cordium, quae simul cum eis ab aeterno tibi placuissent et placitura in aeternum essent ^apossidere. Omniaque^a hoc desiderio intra me concepto tibi ad singulos habitus^b offero in hostiam pro [36] peccatis expiandis, in hostiam gratiarum actionis, ad gratiam pro beneficiis universalibus et peculiaribus referendam: in hostiam pacificam pro bonis omnibus, quibus egego usque ad beatitudinis adeptionem impetrandis; in holocaustum ad unionem cordis tecum ineundam et Divinam Maiestatem tuam protestandam. [...]

^{a-a} “possidere; omniaque” (I. anOp) ^b “habitus” (TDM)

Beatissima Virgo, et me totum, et cogitationes omnes^a, verba et opera vitae totius, sed hodierna peculiariter, et universa corda illa, quae recensui (quoad licet) quam latissime possum, in laudem tuam dirigo, et tibi per omnia illa placere summopere cupio.”⁵⁴

^a om. (IoanOp)

Protestatio

Protestor, Deus meus, infinitae [37] bonitatis ac Maiestatis Domine, me nihil hac die, ac toto vitae meae tempore, velle, cogitare, dicere, facere, contra tuam voluntatem. Citra mentem itaque meam et intentionem fiet, si quid contrarium fiet: et ne fiat, humillime Tuae Maiestati supplico, solo amoris tui et gloriae Tuae intuitu.

Per tales oblationes ac protestationes multa mala evadimus, multis bonis cumulamur; quod maximum est, Deo gratissimi efficimur.

Finem capiti huic impono aureo effato Imitatoris Christi⁵⁵: “Consistit profectus et perfectio hominis in offerendo te ex toto corde tuo voluntati Divinae, non quaerendo quae tua sunt, nec in

⁵⁴ Ioannes a Iesu Maria, *Instructio Novitiorum*, P. IV, c. II: *Opera Omnia*, t. II, Coloniae Agrippinae 1622, p. 307, D.

⁵⁵ Id est effatoauctoris libri De imitatione Christi; vide supra: c. III, nota 40.

parvo, nec in magno, [38] nec in tempore, nec in aeternitate; ita, ut una aequali facie in gratiarum actione permanear, inter prospera et contraria, omnia aequa lance pensando” (l. 3, c. 25).⁵⁶

CAPUT V Sacerdos Templi Mystici

In hoc templo mystico omnia sacra peragit Amor: victimas omnes Amor Sacerdos immolat. Amor ille purus, sanctus, igneus, caelestis, ex aeterni Amoris fonte derivatus.

Levitici secundo imperatum est Clero illi antiquo: “Quidquid obtuleris sacrificii, sale condies” [Lev 2, 13]. Vetera nempe sacrificia [39] potissimum carnibus constabant; quarum nullus absque sale sapor, nulla conservatio. In lege Christi, cuius umbra vetus lex erat, rectius dicendum: Quidquid obtuleris sacrificii, amore condies. Nam, ut observat Petrus Cluniacensis⁵⁷: “Qui in lege nullum sacrificium sine sale suscipit, sic nullum munus sine foedere charitatis sibi placere ostendit” (l. 5, ep. 16)⁵⁸. Huc spectat sanctissimi Patris Ambrosii dictum: “Dilectio sola discernit inter filios Dei et filios diaboli. Signent se omnes signo Crucis; respondeant omnes: Amen; intrent ecclesias, impleant parietes basilicarum: non discernuntur filli Dei a filiis diaboli, nisi charitate”⁵⁹. [40] Quapropter sacrificia templi mystici, nisi ab amore sacerdote offerantur, ingrata sunt Deo, penitus illa respuit.

Si enim intentio operum nostrorum, sive bonorum, sive ut vocant indifferentium, non fuerit optima, vix meritum aliquod haberi poterit. Commune illud axioma non omnino incertum est: Quidquid agant homines, intentio iudicat omnes. Propripis te lecto

⁵⁶ ICH, p. 182.

⁵⁷ Petrus Venerabilis († 1156), electus est Abbas monasterii benedictini Cluniaci (Cluny) anno 1122. Cf. Piolanti A., *Pietro il Venerabile*: EC IX, 1450; Roczkowski Julian, *Piotr Maurycy [...] Venerabilis*: PEK XXXI-XXXII, 204-205.

⁵⁸ Dantur 6 libri Petri Cluniacensis et in libro V dantur solummodo 9 epistolae, in quibus hanc allegationem invenire non potui.

⁵⁹ Nescitur e quali opere s. Ambrosii hoc “dictum” provenit, ac proinde allegationem hanc verificare non potui.

et illico variis applicas, et sine actu bonae intentionis, et sine reflexione mentis ad Deum? crede mihi non absimilis es bruto. Perdidisti diem, ni forte Deus, qui te creavit ex nihilo et redemit pro gloria sua, [41] acceptet illa, quae per te ordinavit facienda bene et recte. Indifferentia tamen, quid habebunt meriti, quae neque bona, neque mala sunt, nisi tu illa per intentionem bonam feceris bona?

Huius intentionis defectu videntur mihi laborasse sacrificia Cain^a. “Respexit enim^b Dominus” (Gen 4,[4-5]) “ad Abel et ad munera eius; ad Cain autem^c, et ad munera illius non respexit”. Theodosion⁶⁰ vertit: “Et inflammavit Dominus super Abel et super sacrificium eius, super Cain vero et super sacrificium eius non inflammavit”. Cur ita? “Nam [...]”, ut ait Ambrosius⁶¹, “Cain, cum Deo offerret munera^d sua, seipsum sibi retinuerat. Huiusmodi portionem [42] Deus non accipit; sed ‘praebe’, inquit, ‘fili, cor tuum mihi’. At ipse^e ^f cor suum ^gretinuit sibi ^g, et fructus terrae Deo obtulit”⁶². Respuit magnificentissimum numen illa dona, quae non ex amore, sed aliquo spiritu alio, aut fraternae aemulationis, aut vanae et futillis ceremoniae offerebantur. Aberat Amor Sacerdos, dum sacrificaretur; non est receptum sacrificium.

^a “Caim” (TDM) ^b om. (Gen: BSV) ^c “vero” (ibid.) ^d “om. “munera” (. ChrM) ^e “ille (ibid.) ^f add. “(ut iam dictum est)” (LCG) ^{g-g} “sibi, ut iam dictum est, retinuit” (CChrM)

Sive igitur oras, sive legis, sive scribis, sive bona loqueris, meditaris, laboras, edis, bibis, honeste recreas animum, et quidpiam honesti, pii, sancti, utilis ac laudabilis facis, totum fac ex amore

⁶⁰ Probabiliter agitur hic de translate cuius nomen est Theodotion, qui – in conatu corrigendi versionem Septuagintae – saeculo II versionem graecam Veteris Testamenti fecit. Cf. Hozakowski Wł., *Biblijne tłumaczenia*: PEK 34, p. 331. Non inveni tamen textum libri Genesis in versione eius nec graeca nec latina.

⁶¹ Revera auctor textus hic allegati non est Ambrosius, sed Rupertus; vide infra, n. 62.

⁶² Rupertus Tuitiensis, *De Sancta Trinitate et operibus eius – Commentaria in Genesim*, l. IV, in Genesim IV, 2L CChrM 21, 282. Ita etiam in LCG, p. 105 (in cap. IV). Non sunt itaque verba desumpta ex oeper Ambrosii De Cain et Abel: PL 14-15, 184, uti erronee Jarra affermat.

Dei, ad gloriam Dei eo modo, ut semper factum praeveniat [43] intentio singularis, aut saltem subsequatur. Nam et fructuosius et nobiliter est, non mane solum ac vesperi, se totum suaque omnia (ut docuimus), sed etiam saepius in diei decursu, initio maxime singularum actionum, Deo consecrare, adiecta quotidie saltem generali protestatione (ut ostensum) de non cogitandis, loquendis, aut agendis, non dico malis at vanis, curiosis, inutilibus, ac imperfectionibus cavendis. Sic enim futurum est, ut pius et misericors Dominus, respiciens sinceram voluntatem nostram, omnia opera nostra, cogitationes actionesque sanctificet, a peccatis nos praeservet, a peccatis nos praeservet, [44] et si casu per fragilitatem fuerimus lapsi, nos illico erigat ignorantiasque nobis clementer condonet, ac tandem faciat, ut illum ex toto corde, animo, mente, voluntate, viribus, ubique, semper, tota aeternitate, diligamus perfectissime, et artissimo intimae Charitatis vinculo illius uniamur Divinitati.

CAPUT VI Victima Templi Mystici

Per victimam hic mortificationem intelligi volumus, interiorem et exteriorem. Sed ita, ut ab Amore Sacerdote imoletur, ad quem et reliqua Templi Mystici omnino spectare [45] volumus. Nam quidquid sine hoc in Templo fit, totum illegitimum est et spurium.

Interior igitur Mortificatio (ut communi et usitato vocabulo utar) sita est in voluntatis, iudicii et phantasiae nostrae moderatione. Voluntas optime et sanctissime dirigitur, cum ad ea ducitur amplectenda, quae voluntati Divinae, sive illa scripta sint, sive inspirata, conformia sunt, legibus nempe Dei, naturae, Ecclesiae, cuiusque status propriis, non absona.

Inspiratam dicimus voluntatis Divinae regulam, quae vel a caelesti genio, vel a pio doctoque homine, ut sunt confessarii, spirituales Patres, devoti viri, vel ab audito lectoque [46] sacro aliquo sermone, proficiscitur. Huic enim obtemperantes innumeri salvi fiunt et sanctissimi evadunt. Sic Angelus Virginem Augustissimi-

mam ad consentiendum Divinae incarnationi legatione sua traxit suaviter ac felicissime. Sic Theresia piorum doctorumque virorum consilii admirabiliter in spiritu profecit et admiranda patravit.⁶³ Sic sapientissimus et sanctissimus Pater Augustinus et Ambrosianis concionibus, et Paulinae epistolae unica duntaxat periodo, ad Orthodoxam fidem morumque sanctimoniam conversus est.⁶⁴ Sic Antonium Magnum audita illa verba [47] Domini “Si vis perfectus esse, vade, et^a vende omnia^b quae habes, et da pauperibus” [Mt 19, 21]⁶⁵, nudum eremicolam et verum Christi sectatorem fecere. Sic Ioannes Columbinus, dum impatientem famem cibo spirituali, nimirum lectione vitae D. Mariae ab Aegypto nominatae, solatur, ipse convertitur.⁶⁶

^a om. (BSV) ^b om. (ibid.)

Ad tales igitur inspirationes homo Christianus invigilare continuo debet easque executioni solidae mandare. Suaserim tamen cum prudentum approbatione, etsi illa memorati Sancti usi non fuere. Neque enim aut illa Maria peccatrix consuluit quenquam, quid ei foret agendum, cum interne moveretur, [48] ut extemplo recta ad eremum tenderet suae iuventutis maculas mundatura ac emendatura: aut alii quoque pari spiritu abrepti, interrogavere

⁶³ Agitur de S. Teresia a Iesu de Avila († 1582), cuius canonizatio anno 1622 facta est. Auctor notitiam de eius vita et operibus potuit habere ex lectione scriptorum S. Theresiae in editione partiali polona cura Seb. Nucerin et PP. Carmelitarum, Kraków, 2 vols., 1664.

⁶⁴ Cf. Augustinus, *Confessionum...* V, cc. 12-14; VIII, c. 12.

⁶⁵ Haec allegatio, cum duobus verbis ad textum Vulgatae Latinae additis (v. annotationes textuales), desumitur e *Vita sancti Antonii a sancto Athanasio ep. conscripta*, in: LH, Lectio Altera pro Memoria s. Antonii, Abbatis (die 17 ianuarii). Etiam lectio in Mc 10, 21 et in Lc 18, 22 est aliquantum diversa.

⁶⁶ Agitur de Giovanni Colombini (1304–1367). Quodam die fame compulsus ad refectonem prius quam solite advenit et ab uxore librum (dictam Vitam D. Mariae ab Aegypto) recepit ad legendum quoadusque cibus sit ad edendum paratus. Giovanni Colombini erat “Senese..., ricco commerciante e cittadino autorevole, sposo a Bigia Cerretani (1342); da lei invitato a leggere la vita di s. Maria Egiziana (1355), fu da Dio ispirato a carità finchè (ca 1364), donò tutto il suo all’ospedale di S. Maria della Scala e alle monache di S. Bonda in Siena... Si dette così ad una vita intensa di penitenza e di apostolato, raccogliendo discepoli che si dissero Gesuati”; Chiari Alberto, *Colombini, Giovanni, beato*: EC III, 2006.

aliquem, num ad bonam frugem esset eundum? Qui nos retrahit a vitio ad virtutem, a malo ad bonum, a peccato ad poenitentiam, non indiget spiritus examine. Orcus enim talia nunquam solet suadere.

Consultorem non expectat, quem aeterna sapientia docet, simulque movet ad agendum. Quin periculosum est aliquando, praesertim pluribus, nec timoratis, aut aemulatione aliove occulto animi morbo laborantibus se revelare. Quamquam non impugnem sui manifestationem, non utilem modo [49] sed et necessariam, at huiusmodi personis, quibus discretio spirituum collata; qui non modo norint, quid a Deo proveniat, sed velint etiam iuvare eos, qui tali ducuntur via, censeo faciendam. Sit exemplo nunquam satis laudanda Virgo Theresia, de cuius heroicis ausis ac seraphico spiritu, quam diversa docti etiam piique viri sentiebant! Alii illam, alii obsessam, amentem alii, putavere; paucissimi rem probabant, nisi effectu secuto. Scilicet ex eventibus facile bona discernimus a malis omnes; at ante hos rari possunt aut audent definire hac in re aliquid, nisi quibus hoc donum [50] singulariter a Deo collatum est. Simplex anima, Deo fidens, humilis, nihil praeterquam Dei placitum attendens hac in semita non errabit.

Scriptam Divinae Voluntatis regulam dicimus illam, quae nobis in eius praeceptis, consiliis et doctrinis Evangelicis, legibus et mandatis, et statutis, et ritibus, et consuetudinibus Ecclesiae receptissimis, tum et in civilibus aequitati consentaneis, et religioni, immunitatique ac dignitati spirituali non adversantibus, exarata est. Adde religiosorum Ordinum, diversarumque societatum regulas, eiusdemque generis alia, praesertim autoritate Sanctissimae Sedis [51] Apostolicae comprobata. Quibus, quicumque amore Dei voluntatem suam subicit, non admittendo solum ea, verum etiam implendo, is profecto sibi mortuus, Deo vivere censendus est.

Verum ad illud etiam genus mortificandae voluntatis veniamus, per quod alienae voluntati ac imperio, nutibus ac regimini se sponte subdit, existimans id esse Deo acceptissimam victimam. Et revera negari hoc nequaquam potest, quod ipse Divinus spiritus in sacris literis expresse testatus est, cum per Samuelem Sauli

intimaret: “Meliores esse obedientiam, quam victimam”⁶⁷. “Per victimam”^a quippe, observante Magno Gregorio, [52] “aliena caro, per obedientiam vero ^bpropria voluntas^b mactatur”⁶⁸. Talem nobis ipse Praeceptor caelestis mortificationem, non verbis tantum, sed maxime exemplo suo commendavit. Nam et cibum suum esse dixit impletionem Paternae voluntatis⁶⁹, et in horto Olivarum instituens Orationem satis ferventem et prolixam, quia ter repetitam, integre voluit aeterni Genitoris nutum in calicis amarissimae Passionis evacuatione sequi et exequi.⁷⁰

^a “victimas” (GM) ^{b-b} “voluntas propria” (ibid.)

Proinde tam excellenti concitatis animis exemplo, non arbitror opus esse stimulo sermonis. Cui Christi vita ac doctrina virtutem et sanctimoniam non [53] persuadet, quis persuadeat? Itaque hoc unicum tantum hic moneo: rem esse praeclarissimam, Deo gratis-simam, homini salutarem, alienam potius quam suam sequi voluntatem in omnibus, ubi non apparet evidens malum, nec unquam illudi posse illi a malo genio, qui se alienae conformat voluntati, modo illam voluntatem non esse ab eodem occupatam agnoscat, quod fieret, si peccatum vel error imperaretur, aut imponeretur, aut suaderetur.

Quid deinde dicam de Iudicio? Sanctissimus ille Oratorii Iesu Institutor et illuminatissimus rerum spiritualium Doctor, Philippus Nerius⁷¹, [54] per huius mortificationem suorum spiritum explorabat. Cum enim videret aliquos facile cedere in discursu bonis etiam rationibus firmato, plurimum eos probasse dicitur; duosque digitos fronti applicans, in iis sanctimoniam consistere

⁶⁷ Cf. 1 Sam (Reg), 15,22: “Melior est enim obedientia quam victimae”.

⁶⁸ Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* (c. 42), lib. 35: PL 76, 765 (nn.1155-1156) et CChrL 143 B, 1792 (lib. 35, n. 26). Haec allegatio s. Gregorii Magni provenit ex eius opere Notandum est quod idem argumentum tractatur in eius *Expositiones in Librum I Regum*, VI, 30-32 (c. 15,22: “Numquid vult Deus holocausta et victimas et non potius, ut obediatur voci Domini? Melior et enim obedientia quam victimae, et auscultare quam offerre adipem arietum”): Corpus 144, 566-568.

⁶⁹ Cf. Io 4, 34: “Meus cibus est ut faciam voluntatem eius, qui misit me”.

⁷⁰ Cf. Mt 26, 39-44.

⁷¹ Filippo Neri (+1595), Fundator Congregationis Oratorii.

aiebat, per id voluntatis ac iudicii mortificationem, ut opinor, inuendo. Neque ego his adicere quidquam audeo.

Virtus est insignis et rara: sinere se vinci ab alio, cum prae manibus habeas victoriam. Nolo tamen ibi quenquam tacere, ubi necessario loquendum, neque cedere, cum vincere debeat, si praesertim vel sententia periculosa, vel minus probabilis [55] doctrina, aut sane iam reprobata promovetur, vel defenditur. Talibus ego a colloquiis longe ipse fugere cupio, et opto semper abesse; quodsi adsim, non cedere a propugnatione defensioneque veritatis.

Phantasia denique mortificare ac frenare tum debebis, cum tibi in eam species influent minus honestae. Immo ubivis huic equo effrenatissimo attendendum est, cum nobiscum sit ubivis. Quodsi illum nolis ita coercere, ut cerebrum aut caput laedas, quod ipse non consulo, saltem agenda age constanter, insolentiam phantasiae non moratus, donec ista rationi subesse consuescat. [56] Phantasia Bucephalus ille est, quem solus Alexander tractare potuit et scivit.⁷² Hic nos opus est Alexandros esse.

Exteriorem quoque mortificationem ne contemne: salutaris est, et perquam opportuna. Quid enim homini vel ad aeternam gloriam, vel ad proximorum aedificationem conducibilius, quam sollerter et prudenter eniti, sensus ut quilibet officio suo fungatur. Continebis igitur in Vincentiana sphaera⁷³, intra staturam, inquam, tui corporis, oculos; non extends manus ad illicita; non exquires in cibo potuque nimia vel sapida; colloquia prava, quae bonos mores corrumpunt, vitabis, et surdis [57] auribus adulationes, murmuraciones, susurraciones, infamationes, iniquas accusationes, inanes querelas, irrisiones, reprehensiones, pariaque monstra praeteribis; nam turpia et obscaena ecquis inter Christianos patiatur, non modo audiat? De odore nihil dico. Spero fore, ut non appetas balsama, rosas, Cyprios pulveres pigmentaque et unguen-

⁷² Bucephalus: “famoso cavallo di Alessandro Magno, donatogli da Filippo dopo che egli solo riuscì a cavalcarlo e domarlo”; anon., *Bucefalo*: EI VIII, 10.

⁷³ Videtur quod “vincentiana” hic a verbo “vincere” derivatur, et quod ponde expressio “vincentiana sphaera” denotat orbitam intra quam temptatio vinci potest. Minus probabilis mihi videtur explanatio a Jarra proposita, secundum quam hic diceretur de doctrina spiritali s. Vincentii Ferrerii († 1419).

ta alia; sed sis potius daturus operam, ut sis bonus odor Christi. Caetera huiusmodi pensiculatius infra fusiusque proponemus.

Corporis ad extremum afflictatio nequaquam est posthabenda; verum tanto durius tractandum, quanto insolentius [58] recalcitrat, ut omnino sit subiectus Asinus iste rationi. Si ergo tibi communia ieiunia ad necessario deprimendam carnem videntur non sufficere, adhibe privata; adice quoque flagellationes, humicubationes, vigiliis, manuales labores; tamque diu fatiga effrenem hanc bestiam, donec conquiescat et ad nutum spiritus paratissima sit continuo. Multi suadent, nec inepte aliquando, rationem hic habendam sanitatis; quibus licet non dissentiam, clamabo tamen semper, ne ita corpori indulgeas, ut animum perdas; sed uterque simul Deo cedat in victimam.

Praeterea, ne putes me id, quod [59] optimum est, et solum constituit hominem sapientem et sanctum, transilire, passionum scilicet, ut loquimur, temperationem: permitto tibi, ut irascaris, at sine peccato; gaudeas, at in Domino; doleas, at quod summum bonum Deum, vel proximum, aliquando offenderis; speres, at regnum caeleste; maerore contabescas, at ex poenitudine vel malorum commissorum, vel omissorum bonorum; timeas, at nonsisi Deum, ut filius patrem; ames, at eundem solum, aut eius causa proximum, multo magis inimicum. Omnia cum Patavino numine Antonio hac brevi paroemia complector: [60] “Quemadmodum navis orta maris tempestate facile submergitur, nisi gubernator sua industria regat; sic affectiones ad deteriora rapiunt hominem, nisi recta ratione gubernentur”⁷⁴. Cave sis igitur, optime nauclere, ne navis animi tui a portu caelesti aberret; velis remisque eo contendere, fluctuum ac procellarum Neptuni more dominans. “Sub te erit appetitus tuus, et tu dominaberis illius”[Gen 4, 7].

Victimam habes? advoca sacerdotem: Amor solus offerendae istius munus habet. Finire iam volebam, cum in mentem irrui pro fine illud Imit[atoris] Chr[isti]⁷⁵: “Pro amore Dei debes omnia

⁷⁴ Hanc allegationem, ignorando e quali opere s. Antonii de Padua († 1231) provenit, non potuimus verificare.

⁷⁵ Cf. supra, cap. III, n. 12.

libenter subire, labores scilicet et dolores, [61] tentationes, vexationes, anxietates, necessitates, infirmitates, iniurias, oblocutiones, reprehensiones, humiliationes, confusiones, correctiones et despectiones [...]: haec fabricant caelestem coronam” (l. 3, c. 35)⁷⁶: haec sunt victima grata Deo.

CAPUT VII Incensum Templi Mystici

Erat altare Ierosylimis in illo magnificentissimo Salomonis opere, quod proprie adolendo incenso serviebat. Ostendimus paulo superius hominis Cor esse altare; an non ex eo prodire debet continuo fragrantissimum incensum in [62] conspectum Domini? Orationem intelligo. Ad quam nos Apostolus incitans: “Sine intermissione” (ait [1] Thess 5, 17) “orate”. Profecto desolatissimum censi potest hoc Templum Dei Mysticum, in quo thus orationis assiduae non incenditur.

Orandum igitur est mente, voce, suspiriis, lacrymis; et talis orationis fragrantia, quidquid in nobis est faetidi, fugandum. Optime praecipit Bernardus: “Ubique fueris, intra temetipsum ora. Si longe fueris ab oratorio, noli quaerere locum, quoniam tu ^a locus es. Si fueris in lecto, aut in alio loco, ora, et ibi est templum”⁷⁷. Qui taliter orationi insistit et sese in ea iugiter [63] exercet, non modo omnia sua delicta, gravissima licet, eluet, sed in eam se Dei familiaritatem insinuat, ut iam non sit futurus servus, sed amicus, immo filius, ita quidem Deo coniunctus, ut omnia apud Deum, et cum eo, perque eum possit.

^a *add.* “*ipse*” (BMA)

Hinc ad memoratam Incensi Aram Ven. Beda⁷⁸ se reflectens: “Hoc altare”, inquit, “erat iuxta^a oraculum, id est, Sancta Sancto-

⁷⁶ ICH, p. 204.

⁷⁷ Bernardus, *Meditationes...* 6, n. 2, in: *Divi Aurelii Augustini Meditationes*, LugduniParisiis 1861, 279280, ubi haec allegatio verificata est.

⁷⁸ Doctor Ecclesiae († 735). Cf. Ferrua Antonio, *Beda, il Venerabile, santo*: Eccl II, 11321137, ubi legitur quod eius opera exegetica “formano la parte di gran lunga maggiore della sua produzione e sono commenti a quasi tutti i libri della Biblia”.

rum; hoc est, “in domo^b exteriori, sed prope ostium ^c interioris. Hoc altare typus^d est perfectorum^e, qui carne^f adhuc in mundo retenti, sed omni desiderio ^g ad caelestia suspensi^h, veluti incenso thure fumum ascendentem in Sancta Sanctorum emittunt; quia superno [64] amore flagrantibus crebris orationibusⁱ aures sui pulsan^t Authoris [...], quantoque^j mundiores^k et ^lcaelo viciniore^s, tanto citius a Domino^m, quae poscunt, accipiunt. In hoc altari non carnes victimarum, sed sola incendebantⁿ thymiamata; quia tales non adhuc peccata carnis et illecebras cogitationum in se mac^tare opus habent, sed tantum orationum^o et ^p desideriorum spiritalium^q odoramenta per ignem interni^r amoris in conspectu^s Conditoris offerunt”⁷⁹.

^a “ante” (CChrL) ^b add. “auidem” (ib.) ^c add. “stabat domus” (ib.)
^d “fuit” (ib.) ^e add. “iustorum” (ib.) ^f add. “quidem” (ib.) ^g add. “sunt ad”. (ib.) ^h add. “et” (ib.) ⁱ “orationum vocubis” (ib.) ^j “quia quanto” (ib.) ^k add. “quique in terris” (ib.) ^{l-l} “quasi viciniore caelesti patriae commorantur” (ib.) ^m add. “cuncta” ⁿ “incendebantur” (ib.) ^o add. “spiritalium” (ib.) ^p add. “caelestium”. (ib.) ^q om “spiritalium” (ib.)
^r “aeterni” (ib.) ^s add. “sui” (ib.)

Hae tales animae orationis intentae studio, plus iuvare possunt Ecclesiam totam uno momento, quam praedicatores universi con^cionibus, Doctores lectionibus, confessarii administratione [65] poenitentiae. Possunt mortuos excitare ad vitam, malos ad bonam frugem revocare; possunt integros exercitus delere, famem avertere, pestem fugare, omnia efficere duobus brachiis inter orandum fulti, fide et charitate. De talibus videtur locutus esse Deuteronomii scriptor c. 33[, 10]: “Ponent thymiamata in furore tuo, et holocaustum super altari tuo”. Quod ordinarius interpres⁸⁰ ita mihi elucidans: “Sanctorum”, inquit, “oratio suavissimum incensum Domino, quo” (peccante populo) “Domini furor mitigatur; quia ab omni terrena sorde defaecata, caelesti desiderio ignita, in

⁷⁹ Beda Venerabilis, *De Templo*, l. I, vv. 1009-1018. 1172. 1181-1182. 1189-1193, in: *Beda Venerabilis Opera*, P. II: *Opera exegetica*, 2a: CChrL 119A, pp. 172.176.

⁸⁰ Nescimus quis sub hac indicatione subest, nec e quo opere haec allegatio provenit.

conspectu Dei flagrat, [66] et quasi holocaustum ab ara pii cordis flamma devotionis subvolat”.

Ergo tibi, o Christiane!, statas preces dispone, quas nunquam intermittas, consilio prudentis et pii viri, quod innuerim salubriter, approbandas. Assuesce quoque pie recolendae passioni Dominicae, quattuor novissimis, vitae Iesu Christi, Virginis sanctissimae Divorumque caelo receptorum, ut pietatem hanc exercens purgeris, illumineris, imitationique insistas eorum, quorum post fata desideras inseri consortio.

Amor Dei cremabit hoc incensum, licet non sine auxilio humilitatis. Si namque fueris humilis, ut quidam Divorum [67] aiebat, Sanctus te Spiritus orare docebit. Ipse tibi suppeditabit incensum, ipse accendet, ipse promovebit flammam, et odorem suavissimum ipse acceptabit.

CAPUT VIII Lucerna Templi Mystici

“Mandatum” (inquit Sapiens) “lucerna est, et lex lux” (Prov 6, 23). Haec in Templo Mystico ante ipsam cordis aram nunquam non est arsura. Cur ita? Nam “praeceptum Domini lucidum illuminans oculos” (Ps 18, 9), immo vestigia, ut idem alibi dicebat, “lucerna pedibus meis [68] verbum tuum, ^a lumen semitis meis” [Ps 118,105]. Sicut enim face praelata scimus, qua sit eundem, nec in devia labimur, ita mandatis Dei defixis in pectore, lucentibus in animo, videmus optime vitae praesentis instituendae rationem, et his eam conformantes, a felicitis aeternitatis tramite nequaquam deflectemus.

^a *add. “et” (BSV)*

Principio quidem genus mortale naturae ductum rationisque lumen in vita suisque^b actionibus sequebatur; at ubi natura vitiis corrupta, ratio peccatorum habitibus infuscata est, legem posuit nobis Deus, viam iustificationum suarum, ut exquiramus eam semper. Hac denique partim per ineptas [69] Hebraeorum inter-

pretationes, partim per curiosas superstitiones, iterum collabente, adfuit nobis ipse legislator Christus, Dei filius incarnatus, qui “non venit solvere legem, sed adimplere” [Mt 5, 17], eamque suis factis ac dictis firmavit sic, ut merito sit habendus Lux, “quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum” [Io 1, 9].

^b Potius “suis”, secundum contextum

Ecclesia tandem Catholica, extra quam non est lumen, non veritas, adiecit quoque divinis mandatis sua praecepta, non equidem novi aliquid praeter mentem Legislatoris inducendo, sed eius leges suis circumvallando, ut quasi subsidiariae cohortes, prae castris Domini [70] exercituum excubantes videantur.

Politici denique coetus suis se legibus, et universae nationes diversis ritibus munire voluere. Quae omnia, cum iusta sunt, ut iam superius innuimus, et nonsisi ad sanctam felicemque vitam, Ecclesiae praeclarum regimen et regnorum conservationem ac decus pertineant, omnino ante oculos habenda sunt in pectore, in mente, in voluntate.

Exploserit aliquis merito ridiculam Hebraeorum devotionem, Dei mandata vel collo appendentium, vel valvis domesticis sine observatione includentium. Christianum vero decet illa tenere memoria, [71] expendere intellectu, actione implere. Atque hoc ipsum Rex iustus cecinit: “Os iusti meditabitur sapientiam et lingua eius loquetur iudicium. Lex Dei eius in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus eius” (Ps 36, 30[-31]).

Exemplum hic praestat ille senecio Eleazarus, Israelita verus, qui maluit oppetere mortem, quam carnes vetitas, etiam simulate, non citra scandalum, sumere⁸¹. Praestat et illa Machabaea Heros cum septem filiis, quos praemisit per diros cruciatus ad astra, ne violarent patrias leges atque consuetudines.⁸² Pudeat frigidum Christianum fere quotidie aliquid legum suarum [72] infringere, cogitando saltem, aut loquendo, etsi non agendo.

⁸¹ Cf. 2 Mach 6, 18-31.

⁸² Cf. ibid. 7, 1-41.

Praeterea illud hic non obiter notandum. In servandis quibusvis legibus ordinem rectum servandum esse, ita, ut primus honos Divinis, deinde Ecclesiasticis, postremo civilibus habeatur. Propterea videant Pseudopolitici, num illa bona sit ratio status, quae legem Dei vel Ecclesiae oppugnat? ne maledictam dicam, iam est. Tu tamen, qui ad meliora anhelas et esse perfectus ut Pater caelestis desideras, simpliciter “serva mandata. Si vis ad vitam ingredi”, (Veritatis vox est) “serva mandata” [Mt 19, 17]. Si te non vis luce rationis [73] et Divinae visionis privare, “serva mandata”. Si non vis per devia grassando ad tartara delabi, “serva mandata”. “Mandatum lucerna est, ^a lex lux” [Prov 6, 23]; quae quamdiu in Templo nostro Mystico lucet appensa, clarum tuemur et recta vadimus ad superos.

^a *add. “et” (BSV)*

Mandatum est columna illa, nocte ignea, die nubila, qua ducimur ad aeternae promissionis terram⁸³, certi nos eo hac luce duce perventuros. “Mandatum hoc, quod ego praecipio tibi hodie” (inquit Deus, Deut 30[, 11.14] “non supra te est, nec procul positum, [...] Sed iuxta te est sermo valde, in ore tuo, et in corde tuo, ut facias illum”. Quo fine? ut inhabitet in te [74] Christus. Audi illum: “Si quis” (disserit Io 14, 23) “diliget me, sermonem meum servabit”, nempe mandata, “et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus”. O beatissimos mandatorum Dei custodes; quos non solum levat ad astra Deus, verum etiam descendit ad illos, et ceu in solio excelso, ceu in empyrea domo, ille qui lucem inaccessibilem inhabitat, manet regnatque in illis! O felix Templum, in quo Lucerna haec mandatorum Dei nunquam extinguitur!

Functus est ante non paucos annos vita hac mortali plurimis a magnis virtutibus et sanctimonia morum [75] commendatus, et amatus, Pater Ioannes Dominicus a Cruce Scholarum Piarum in Provincia Polona decus insigne, et prope Fundator, tum vero Prae-

⁸³ Cf. Ex 13, 22.

positus⁸⁴. Obitum illius lampas ante Sanctissimum appensa nulla vi humana aut casu physico impellente, corruens praesignavit. Amabat enim ille vehementemque diligentiam semper adhibebat, ut nunquam lumen hoc exiguum Lumini illi aeterno ac immenso Iesu Christo, sub specie panis inter nos latitanti, deesset.

O Christi amator! Quam sancte sapienterque feceris, si nunquam lampas aut lucerna Dei mandatorum in [76] te corruat! Corruet? tu quoque ruinae spirituali proximus graviore morte suffocabere. “Anima” enim, “quae peccaverit”, (effatus per Ezechielem Deus) “ipsa morietur” [Ez 18, 20]. Ut aeternum vivas, aeternum ignem more Vestalium ale in te lucernae Divinae Legis. Haec lucerna ardens et lucens in manibus tuis Divinae visionis ad lucem te deducet. Nec vano post fata voto canetur illud tibi epinicion: *“Lux aeterna luceat ei, quia pius est.”*^a Vixit lucendo, luceat moriendo.

^a *add. “Lux aeterna luceat eis, Domine: Cum Sanctis tuis in aeternum: quia pius es” (Antiphona ad Communionem in Missa pro Defunctis: in die obitus seu depositionis defuncti)*

CAPUT IX

Ornamenta Templi Mystici

Quod hominis Christiani [77] potissimum sit ornamentum virtus, id praeclare satis docet mellifluus Bernardus, cum primum hominem contemplatus ita fatur:

“Videre mihi videor quatuor virtutibus ^a amictum ^bhominem primum^b, Misericordia scilicet et Veritate, Iustitia et Pace⁸⁵, ab

⁸⁴ Anno 1642 Scholae Piae, duce p. Ioanne Dominico a Cruce Franchi (a. Franco), foundationem a principe Lubomirski Podolinii obtinuerunt, ubi P. Ioannes Dominicus usque ad mortem vixit, primo uti Rector et Magister Novitiorum (1642-1659), postea uti Provincialis Provinciae Germanicae–Poloniae (1659-1662), et in fine uti primus Provincialis neoerectae Provinciae Poloniae (1662). Ob suam vitam virtuosam locum in catalogo Venerabilium Servorum Dei Scholarum Piarum obtinere meruit. P. Papczyński eum uti Magistrum pro primo anno novitiatu (1654-55) habuit. P. Ioannes Dominicus a Cruce anno 1662 mortuus est. Cf. *Positio*, pp. 21. 27–28.

⁸⁵ Hoc modo revocatur hic allegatio a s. Bernardo paulo antea adoperata: “misericordia et veritas obviaverunt sibi, iustitia et pax osculatae sunt”.

ipso suae creationis exordio; et, ut Propheta meminit, vestibus^c salutis indutum^d. Est enim in his quatuor salutis integritas, nec sine his omnibus potest constare salus; praesertim cum nec possint^e esse virtutes, si ab invicem separantur.

^a *add. "his" (BS A)* ^{b-b} *"primum hominem" (ibid.)* ^c *"vestimento" (ibid.)* ^d *add. "(Is LXI,10)" (ibid.)* ^e *"possent" (ibid.)*

Acceperat enim^f homo misericordiam, custodem scilicet atque pedisequam, ut ipsa praeveniret atque^g sequeretur eum, ipsa^h protegeret et [78] conservaret ubique. Vides, qualem nutritium contulit parvulo suo Deus, qualem dedit pedisequam homini recens orto. Sedⁱ illi necessarius est^j eruditor, tanquam ingenuae et rationali^k creaturae, ut non sicut iumentum aliquod custodiretur, sed tanquam parvulus educaretur. Cui sane ministerio^l nemo poterat^m inveniri, quam veritas ipsa, quae eum in agnitionem summae perduceret aliquando Veritatis. Interim vero ne sapiens inveniretur, utⁿ faceret malumⁿ, essetque peccatum et^o tanquam scienti bonum et non^p facienti, iustitiam quoque qua regeretur accepit. Adhuc autem et pacem, qua foveretur, et delectaretur, addidit manus benignissima [79] Creatoris: pacem utique duplicem, ut nec intus pugnae, nec foris timores, id est nec caro concupisceret adversus spiritum, nec esset ei creatura ulla formidini. [...] Quid huic deerat, quem misericordia custodiebat, docebat veritas, regebat iustitia, pax fovebat? Sed heu! Homo iste [...] descendit ab^q Ierusalem in Iericho, et^r incidit in latrones, a quibus^s ante omnia legitur spoliatus^t u. An non despoliatus, qui Domino veniente nudum se esse conqueritur?"⁸⁶

^f *"ergo" (ibid.)* ^g *"ipsa et" (ibid.)* ^h *add. "quoque" (ibid.)* ⁱ *add. "erat" (ibid.)* ^j *"etiam" (ibid.)* ^k *"rationabili" (ibid.)* ^l *"magisterio" (ibid.)* ^m *add. "aptior" (ibid.)* ⁿ⁻ⁿ *"malum faceret" (ibid.)* ^o *"ei" (ibid.)* ^p *"minime" (BSA)* ^q *"de" (ibid.)* ^r *"siquidem" (ibid.)* ^s *add. "et" (ibid.)* ^t *"despoliatus" (ibid.)* ^u *add. "(Lc X,30)" (ibid.)*

⁸⁶ Bernardus, *Sermo in Festo Annuntiationis BVM*: PL, 183, 385-386 (nn. 973s).

“Timui”, inquit, “eo quod nudus essem” [Gen 3, 10]. Nudi et nos sumus; at vestivit sua Tempia Deus nobilissimis atque splendidissimis peristromatibus, naturalibus supernaturalibusque dotibus, nempe [80] virtutibus. Quarum quidem Theologicae praecellunt, utpote sine quibus acquiri salus aeterna non possit, adeoque merito et proprie dici queant Vestimenta salutis. Nam “sine fide impossibile est placere Deo” [Hebr 11, 6]: “spes autem non confundit” [Rom 5,5]: *Charitas denique Deum apprehendit*.⁸⁷ Prioribus in praesenti vita solum ornatur; Charitatis vero splendorem etiam beati retinebimus. Quocirca ille Charitatis Apostolus, qui cupiebat anathema fieri pro fratribus⁸⁸, nullum magis atque Charitatis ornamentum suis commendans Corinthiis, immo Christianis universis, hanc excessivo penitus calamo sic [81] depingit: “Si linguis hominum loquar et Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens” [1 Cor 13, 1].⁸⁹ Abundabant aere Corinthii, abundare illos volebat charitate, qua hominem destitutum aeri sonanti cymbaloque tinnienti (in oculis illorum haec versabantur) comparavit.

Pergit ultra: “Et si habuero prophetiam et noverim mysteria omnia et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem ita, ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita, ut ardeam, [82] charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Charitas patiens est, benigna est”; (specta, specta colores charitatis!); “Charitas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quaerit, quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati; omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet” [1 Cor 13, 2-7].

Quot ornamenta Templi Mystici in una Charitatis effigie expressa! Verum et castitate debemus lumbos praecinctos gerere, et in

⁸⁷ Verba: “Charitas... apprehendit” hic uti allegatio indicantur, sed probabiliter ab ipso auctore proveniunt (in S. Scriptura non inveniuntur).

⁸⁸ Cf. Rom 9, 3.

⁸⁹ NV, c. 2, 1: “Optime Doctor Gentium DEI servum vera non ferventem charitate aeri sonanti et cymbalo tinnienti comparavit”.

patientia animas possidere, et modestia innotescere, et humilitate exaltari; quae licet videatur [83] abiecta neque magnificentiae convenire, optime tamen et verissime quidam de illa in Vita Ferdinandi Romani Imperatoris pientissimi et fortissimi: “Est”, ait, “apud Christianos humilitas, quae Maiestatem non dedecorat, sed ornat”⁹⁰.

Prudentiam hic, iustitiam, temperantiam, fortitudinem non explico; tum, quod ad civilem magis vitam, quam ad mysticam spectant doctrinam, nisi certo modo, non Philosophico sumptae; tum quod sequenti capite in candelabro mystico lucebunt; tum quod cum una virtute solida omnes fere inveniantur.⁹¹

Ita docet Macharius⁹²: “Hoc scitote, [84] ^adilecti, virtutes omnes inter se colligatas esse^a. ^bTanquam enim catena spiritualis una dependet ab altera^b: precatio a dilectione, dilectio a gaudio, gaudium a mansuetudine, mansuetudo ab humilitate, humilitas ab obsequio, obsequium a spe, spes a fide, fides ab auditu, auditus a simplicitate. ^cHaud secus quam in adversaria parte vitia dependent, unum ab altero^c: odium ab ira, ira a superbia, superbia a vana gloria, vana gloria ab infidelitate, infidelitas a duritia^d cordis, duritia^e cordis a negligentia, negligentia ab ignavia^f, ignavia^g ab acedia, acedia ab impatientia, impatientia a voluptate, et reliqua ^hvitiarum monstraⁱ ^jinvicem [85] dependentia: ^kIta etiam circa bonam partem virtutes a se mutuo manant et dependent^k” (hom 40)⁹³.

⁹⁰ Probabiliter agitur hic de Ferdinando II, Imperatore († 1637), noto pro sua pietate et fortitudine (Cf. Ferrari Angelo, *Ferdinando II, Imperatore*: EC V, 1165s; S.S., *Ferdynand II*: EKN V, 310-318), sed talis sententia potuit esse prolata etiam a suo filio Ferdinando III, Imperatore († 1657), qui mansit in memoria populi uti iustus et sapiens (cf. Furlani Silvio, *Ferdinando III, Imperatore*: EC V, 1166; S.S., *Ferdynand III*: EKN V, 318-319). Nescimus Vitam, e qua verba hic allegata desumpta sunt.

⁹¹ Cf. Krzyżanowski Casimirus MIC, *Stanislaus a I.M. Papczyński, O.I.C., Magister Studii Perfectionis*, Romae 1963, pp. 264-266.

⁹² Macharius (a. Macarius) Aegyptianus, vocatus etiam Senior vel Magnus († 390), auctor 50 homiliarum in lingua graeca, quae sunt eius allocutiones ad religiosos, in quibus agitur de asceti, de christiana perfectione, eius gradibus, difficultatibus et temptationibus. Prima vice homiliae istae typis editae sunt Parisiis anno 1599. Cf. anon., *Makary egipski*: EKN XIII, 93-94.

⁹³ Macarius Aegyptius, Cunctas virtutes, et cuncta vitia inter se colligata esse, et velut catenam unam ab altera dependere, in: S. Macarii Aegyptii Homiliae, 40, 1: PG 34, 763.

^{a-a} “dilecti quod inter se devinctae sint omnes virtutes” (PG)
^{b-b} “Velut enim quaedam spiritualis catena una ab altera dependet;” (ibid.)^{c-c} “Quemadmodum etiam ex adversa parte vitia, unum ab altero, dependent” (ibid.)^d “duritie” (ibid.)^e “durities” (ibid.)^f “pigritia” (ibid.)^g “pigritia” (ibid.)^h add. “membra” (ibid.)ⁱ om. (MH)^j add. “ab” (ibid.)^{k-k} “sic quoque in bona parte ab invicem dependent, et suspensae sunt virtutes” (ibid.)

Sed et haec ornamenta pertinent ad Amorem Sacerdotem. Nisi enim amore Dei virtutes exerceantur, meriti sunt nullius apud Deum. Ut hae Templo Mystico, ita pretium illis et splendorem parit Amor.

CAPUT X Candelabrum Templi Mystici

Legitur Moyses Divini cultus propagator zelantissimus non exiguae molis candelabrum, neque mediocris artificii, septenis radiis totidem [86] lumina praeferentibus conspicuum, tabernaculo Domini appendisse. “Fecit” (ut refert sacra pagina) “et candelabrum ductile de auro mundissimo, [...] fecit et lucernas septem” [Ex 37, 17. 23]. Vae nobis! nisi in Templo nostro Mystico simile candelabrum habeatur. “Candelabrum enim^a istud^b” (inquit Isidorus⁹⁴) “septem ramorum Spiritus Sancti gerebatc imaginem, qui septiformi gratia illustrat dEcclesiam omnemd in unitate fidei consistentem”⁹⁵.

^a om. (IQE)^b “illud” (ibid.)^c “gestabat” (ibid.)^{d-d} “omnem Ecclesiam” (ibid.)

Hoc igitur septeno Divini Spiritus lumine quemlibet Christianum coruscare necesse est, si vera et genuina soboles Christi haberi velit. De quo clarissime utique ad porpositum, [87] Isaias vates c. 11: “Egredietur” ait, “virga de radice Iesse, et flos de radice

⁹⁴ S. Isidorus (+ 636), episcopi Hispanensis (Sevilla), Doctoris Ecclesiae.

⁹⁵ Isidorus, *Quaestiones in Vetus Testam. – In Exodum*, 49: PL 83, 312 (nn. 395-396), ubi S. Isidorus inter alia *De candelabro et oleo* disserit.

eius ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini: Spiritus sapientiae et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini” [Is 11, 1-3].

Ac de sapientia quidem illud sentiendum est: eam in Christiano homine debere esse caelestem, non humanam. “Huius namque^a mundi” (teste Gregorio) “sapientia est: cor machinationibus tege-
re, sensum verbis velare, quae falsa sunt vera ostendere, quae vera sunt falsa demonstrare. [...] Hanc sapientiam^b qui sciunt, caeteros despiciendo superbiunt; hanc qui nesciunt, subiecti et [88] timidi in aliis mirantur, quia ab eis ^c diligitur, dum huiusmodi^d mentis perversitas urbanitas vocatur. [...] At contra sapientia iustorum est: nihil per ostensionem fingere, sensum verbi^e aperire, vera ut sunt diligere, falsa devitare, bona gratis exhibere, mala libentius tolerare quam facere; nullam iniuriae ultionem quaerere, pro veritate contumeliam lucrum putare. Sed haec iustorum simplicitas” (addit idem) “deridetur, quia ab huiusmodi^f sapientibus puritatis virtus fatuitas creditur”⁹⁶. Qui tamen in Iudicii Divini decretorio Die, secundum Deum sapientibus postpositis graviter stultitiae suae succensentes, [89] quam tum agnoscent, et prae angustia spiritus gementes querentur acerbissime: “Hi sunt” (indigitabunt propter Christum stultos), “quos habuimus aliquando in derisum, et in similitudinem improprii. Nos insensati vitam eorum aestimabamus insaniam, et finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est” [Sap 5, 3-5].

^a om. (GMJ) ^b om. (GMJ) ^c add. “haec eadem duplicitas iniquitatis [sive: duplicitatis iniquitatis], nomine palliata,” (ibid.) ^d om. (ibid.).
^e “verbis” (ibid.) ^f “huius mundi” (ibid.)

Scientiam hic deinde earum rerum notitiam intelligo, quae ad salutem necessariae sunt. “Quid enim prodest”, (ut ait ille⁹⁷) “mag-

⁹⁶ Gregorius Magnus, *Moralia*, X: *In cap. XII B. Job*: PL 75, 947 (n. 360).

⁹⁷ Sub “ille” intelligendus est “Imitator Christi” (cf. c. III, n. 11 et c. IV, no. 8) i.e. auctor operis *De imitatione Christi* (ICH).

na cavillatio de occultis et obscuris rebus, de quibus nec arguemur in iudicio, quia ignoravimus!”⁹⁸. “Melior est profecto [90] humilis rusticus, qui Deo servit, quam superbus Philosophus, qui se neglecto cursum caeli considerat”⁹⁹. “Quaquam non est culpanda scientia, aut quaelibet simplex rei notitia, quae bona est in se considerata, et a Deo ordinata”¹⁰⁰.

Ad Intellectum autem pertinent rerum discrimen, et usus ordinatus, prout de Servatore nostro Propheta dixit: “Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum” [Is 7, 15].

Consilium docet: quid, quo loco, quove tempore, quibus mediis, quo fine sit agendum? quo pacto mala cavenda? quibus modis virtutes comparandae ac retinendae? qua via scandendum [91] caelum?

Fortitudo in arduis amore Dei aggrediendis, et constanter perficiendis, in superandis tentationibus, in adversis laeto animo perferendis, in prosperis modeste nec insolenter admittendis, locum habet, iuxta illud Poetae: “Aequam memento rebus in arduis servare mentem, non secus in bonis ab insolenti temperatam laetitia”¹⁰¹.

Pietas ad cultum Dei ac religionem honoremque et amorem parentibus ac maioribus praestandum semper pertinet.

Timor denique Domini avocatur a malo.

Omnia haec spectanda simul in Martyribus. Evangelicam potius quam Philosophicam doctrinam fuisse [92] amplexi? hoc erat scientiae. Christo contempto et crucifixo adhaeserunt? hoc erat

⁹⁸ ICH, l. I, c. 3, 1.

⁹⁹ Ibid., c. 2, 1.

¹⁰⁰ Ibid., c. 3, 4.

¹⁰¹ Horatius, *Carmina*, l. II, carm. 3, 1, in: *Die Gedichte des Q. Horatius Flaccus*, ed. G. Schimmelpfeng, Leipzig-Berlin 1919, p. 37, ubi haec allegatio verificata est. – Ad recte sensum huius allegationis intelligendum submittimus eius versionem anglicam: “With a mind undisturbed take life’s good and life’s evil, – Temper grief from despair, temper joy from vainglory.” (Collection of British Authors, Tauchnitz Edition, vol. 1056: *The Odes and Epodes of Horace* by Lord Lytton, I, 154) et duplicem versionem polonam, unam factam a A. Asnyk: “Pomnij zachować umysł niezachwiany – Pośród złych przygód i od animuszu – Zbyt zuchwałego wśród pomyslniej zmiany – Chroń się...” (v. Sawa, p. 48), et alteram a E. Jarra: “Pamiętaj w przeciwnościach strzeż spokoju ducha, – Toż w szczęściu niech nad umiar radość nie wybuchą” (v. Jarra, p. 21).

sapientiae. Aeterna bona fluxis praetulerunt? hoc erat intellectus. Adibant vitae periculum et declinabant aliquando magni boni causa? hoc erat consilii. Quosvis cruciatus pro Christo spontanea generositate susceperunt? hoc erat fortitudinis. Fidem Deo promissam ad exitum usque servarunt? hoc erat pietatis. Temporaneam malebant subire mortem, quam Dei gratiae iacturam pati? hoc erat timoris Domini.

“Donum quippe Spiritus” (perficio meum candelabrum cum Gregorio “[...] [93] ut contra singula quaeque tentamenta mentem erudiat, in septem^a virtutibus temperat: ut contra stultitiam, sapientiam; contra hebetudinem, intellectum; contra praecipitationem, consilium; contra timorem, fortitudinem; contra ignorantiam, scientiam; contra duritiam, pietatem; contra superbiam det timorem” (Mor. 2, c. 1).¹⁰²

^a *add. “mox” (PL)*

O Lumen septiforme, illabere pectoribus nostris, et haec aeternum inhabita!

CAPUT XI

Concionator Templi Mystici

Quisnam est Concionator Templi nostri ordinarius, tam ardens, ut nunquam frigeat; tam severus, [94] ut nunquam blandiatur; tam diligens, ut maximos minimosque defectus nostros illico nobis indicet et arguat, et corrigendos monstret et vitandos intonet? Conscientia est, quae hoc tali munere Concionatoris apud nos fungitur, vigil, non dissimulans.

Nescirem, quid Caino vultum mutaverit post despectum eius a Deo sacrificium, ita, ut Deus ipse debuerit illum interrogare: “cur concidit facies tua?” [Gen 4,6] Nescirem, inquam, huius rei causam, ni sapientissimus Ambrosius sapienter investigatam his mihi verbis aperuisset: “^aCain tristis factus est, quia in propria conscientia

¹⁰² Gregorius Magnus, *Moralia*, II, 49: In cap. I B. Job: PL 75, 592/593 (n. 68).

intellexit Deo sacrificium [95] suum non probatum^a103. Non respexit Deus ad munera Cain, et en subito Concionator idoneus ac praestantissimus clamare: quid egisti? cur tua dona non recepta? intentione forsitan prava obtulisti? ideo tibi Deum propitium non reddidisti, sed potius infensum fecisti, quid egisti? Huius Concionatoris vocibus Cain prope exanimatus totis genis pallebat.

^{a-a}“Cain, quia pro conscientia insincerae oblationis intellexit Deo sacrificium suum non probatum, tristis est factus.” (PL)

Quid simile evenit Abimelecho Regi Palaestinarum, qui cum vidisset Isaacum auctum divitiis et opulentia, clarum in suo regno peregrinum, concitatus ab invidis ei Palaestinis, movit illum extra [96] Provinciam, iussitque procul exesse regno suo. “Recede a nobis” (dicebat), “quoniam nobis potentior factus es valde” (Gen 26, 16). Paulo post autem, dum consisteret Isaacus in Bersabee, nihilosecius atque in Palaestina potens, adit illum Abimelechus cum duobus aliis amicis, et “sit iuramentum” (ait) “inter nos, et ineamus foedus, ut non facias nobis quidquam mali” [Gen 26, 28-29]. Quis tibi, Abimeleche, timorem incussit Isaaci potentiae? quis persuasit cum eo reconciliato perpetuo pacisci? Fortis ille concionator Conscientia; sic enim sentiens aurei oris Praesul¹⁰⁴: “^aIniuste”, inquit, “Isaacum a terra sua expulerant, [97] et nunc^a vide, quomodo impellente conscientia, semetipsos reprehendere festinant, cum nullus alius cogat, vel facta obiciat”¹⁰⁵. Vix extulerat e Palaestina pedem Isaacus, et subito suus domesticus praeco Abimelechum aggressus intonat: itane hominem bonum ex tuo regno

¹⁰³ Ambrosius, *De Abel et Cain*, lib. II, attamen in: *Operum Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi*, t. I, Romae 1580, p. 123, E, et in PL 14, 368 (n. 214, 18), verba allegata in diverso ordine exstant (v. annotationem textualem a-a).

¹⁰⁴ Sic denotatur S. Ioannes Chrysostomus, archiepiscopus Constantinopolitanus, Doctor Ecclesiae, († 407). Vocatur “Chrysostomus”, i.e. “aurei oris”, quia erat unus ex maximis oratoribus omnium temporum. Eius sermones sive orationes maxima ex parte sunt exegeticae. Circa 700 sunt homiliae cum commentariis super libros Antiqui et Novi Testamenti; hic pertinent etiam sermones exigetici super librum Genesis. Vide: PG 47-64. Cf. Cataudella Quintino, Giovanni Crisostomo, II. Opere: EC VI, 538-541.

¹⁰⁵ Ioannes Chrysostomus, *Homiliae*, 52: In Cap. XXVI Genes.: PG 54, 462.

male pepulisti? itane iustum inique extra limites eiecisti? Credis hoc tibi impune cessurum? Putas non esse illum Dei patrocinio tectum? Quin hic ipse Abramides exceptam infamiam forte non dissimulabit. Novum igitur bellum temeritate tua tibi conflabitur. His permotus Abimelechus conscientiae stimulis, accessit Isaacum, deprecatus est, [98] solenni pacto sibi reddidit amicum.

^{a-a} *om. (ICHH), ergo probabiliter sunt verba ipsius auctoris TDM*

Eiusdem Isaaci nepotes, apud Iosephum Aegypti Proregem, fratrem suum, sed sibi non agnitum pransuri, tam vehementibus internis tumultibus agitabantur, ut invicem pleni metu et dubii securitatis in mensa hospitali, ne dicam fraterna, disceptarent: “Propter pecuniam, quam retulimus ^a, introducti sumus, ut involvat in nos calumniam” [Gen 43, 18]¹⁰⁶. Scilicet hoc Ioseph mansuetissimus cogitabat. Sed, quod bene annotavit Lipomanus¹⁰⁷: “Tales impiorum conscientiae sunt, ut etiam in prosperis expavescant. Malorum enim cum sibi conscii sunt, bona etiam mala suspicantur, et quae aliis [99] securitatem facerent, et gaudium”¹⁰⁸. Abieceratis olim, Iacobidae, prandium vestrum, vendituri Iosephum Ismaelitis!¹⁰⁹ Iustissime nunc incitati ad eius convivium trepidatis, quasi morituri. Merito haec patimini, quia peccastis in fratrem vestrum. An non hoc vobis inculcat Orator vester, Conscientia?

^a *add. “prius in saccis nostris” (BSV)*

Beatus, qui huic Oratori attendit ac obtemperat. Nec libris nobis opus esset multis, nec zelosissimis praedicatoribus; modo unius nostrae conscientiae susurris et vocibus essemus intenti, nihil profecto mali, nihil inhonesti, nihil impii admitteremus: admissa vero protinus elueremus, et cum offenso [100] Deo statim a lapsu rediremus in gratiam.

Audiendus hic Bernardus, sic disserens: “Peccata mea celare non possum, quoniam quocumque vado, conscientia mea mecum

¹⁰⁶ Cf. Gen 42, 25-28.

¹⁰⁷ Vide supra notam 37 pro Capite III.

¹⁰⁸ LCG, f. 389v: in Gen., c. 43, 18 (sunt revera verba “Auctoris Catena”).

¹⁰⁹ Cf. Gen 37, 25-28.

est, secum portans quidquid in ea posui, sive bonum, sive malum. Servat vivo, restituet defuncto, depositum, quod servandum accepit. Si male facio, adest illa; si autem bene facere videor, et inde extollor, adest illa. Adest vivo, sequitur mortuum, ubique mihi gloria^b est vel confusio^b, inseparabilis, pro qualitate depositi. Sic, sic in domo propria et a propria familia habeo accusatores, testes, iudices et tortores. Accusat me conscientia, testis est memoria, ratio iudex, [101] voluptas carcer, timor tortor, oblectamentum tormentum”(Med. c. 13).¹¹⁰

^{b-b} “*vel confusio est*” (BMA et PL)

Nullus Cicero suum Verrem¹¹¹ tam efficaciter, quam conscientia accusat, simulque convincit, damnat, torquetque simul ipso facinore peccatorem. Est autem hic accusator nobis adnexus, quod vel Romanus agnovit Sapiens¹¹², cum dixit: “Nunquam fides latendi fit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia et ipsos sibi ostendit” (Ep. 97)¹¹³. Obsecundemus igitur conscientiae, salvabimur. Nullus nobis proximior monitor, nullus fidelior; modo illum ne corumpamus, accomodando nobis magistros prurientes auribus¹¹⁴.

Leo, quod in fabulis est, corrupto [102] stomacho mephytim coepit ingentem halare. Rogavit ursum, num eandem sentiret? ingenue respondentem, veritatis impatiens discerpit. Rogavit et lupum: visa prioris nece, rem negavit; et hic ob purum putumque mendacium laniatus. Tandem vocata vulpes, ut mortem sensit

¹¹⁰ Bernardus, *Meditationes*, c. XIII: De praesentia conscientiae ubique, n. 1, in: *D. Aurelii Augustini Meditationes...*, p. 351, ubi haec allegatio verificata est, sicut etiam in: PL 184, 503 (n. 332).

¹¹¹ Verres (italice: *Verre*) officio propraetoris in Sicilia annis 73-71 a.C. functus est. Anno 70, quando iam hoc officio fungi desiit, Verres a Siculis denunciatus postulatusque de repetundis, praedationibus, violentiis et immoderatione auctoritatis, ad iudicium adductus est, quod celeberrimum evenit ob partem quam in eo Cicero habuit; is exhibuit “prove così evidente, che Verre andò volontariamente in esilio, senza aspettare il secondo dibattimento”. Cf.: Arnaldi Francesco, *Cicerone: EI X*, 200; Levi Narui Attilio, *Verre, Gaio: ibid.*, XXXV, 189-190.

¹¹² Sic denotatur Seneca; cf. supra notam 31 pro Capite III.

¹¹³ Seneca, *Ad Lucillum Epistularum Moralium Libri*, IV, 194: Lib. XVI, ep. 2 (97) (*Romanorum Scriptorum...*).

¹¹⁴ Cf. 2 Tim 4, 3.

paratam, catarrho se laborare finxit, nec posse dignoscere obtuso oflactu halitus leonis iuratissime asseruit. Talem nos quandoque nobis conscientiam conflamus ex fictione ac dissimulatione. “Vulpina plane conscientia est” (ait Bernardus) “tepida conversatio, animalis cogitatio, ficta confessio, brevis et rara [103] compunctio, obedientia sine devotione, oratio sine intentione, lectio sine aedificatione, sermo sine circumspectione” (Med. 10)¹¹⁵. Ab huiusmodi conscientia libera nos Domine. Non enim tu secundum hominem iudicas, sed quemadmodum scis omnia ut aguntur, sic iudicas. Planta ergo in me iudicium rectum; da rectam conscientiam, et conscientiae parendi promptam ac immutabilem voluntatem.

CAPUT XII Cantores Templi Mystici

Affectus homini musices loco sunt, siquidem Non clamor, sed amor cantat in [104] aure Dei. Affectus qui bene temperat, concordia symphonia Deum optime laudat. En praxim aliquam huius rei identidem usurpandam, ex ipso Regio Psalte desumptam damus. Vide, quam belle ad unum Deum omnes affectus, diversis licet viis, tonis dixisse debui, tendunt!

- Amor: “Diligam te, Domine, fortitudo mea: Dominus firmamentum meum et refugium meum, et liberator meus” (Ps 17[, 2-3]).
- Dolor: “Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum iudicaris” (Ps 50[, 6]). [105]
- Gaudium: “Laetabimur in salutari tuo, et in nomine Dei nostri magnificabimur” (Ps 19[, 6]).
- Maeror: “Anima mea turbata est valde, sed tu, Domine, usquequo? Convertere, Domine, et eripe ani-mam meam; salvum me fac propter misericordiam tuam” (Ps 6[, 4-5]).

¹¹⁵ Bernardus, *Meditationes*, 10, 2 in fine: PL 184, 502 (n. 331).

- Spes: “In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum; in iustitia tua libera me. Inclina ad me aurem tuam, accelera, ut eruas me” (Ps 30 [2-3]).
- Timor: “Confige timore tuo carnes meas: a iudiciis enim tuis timui” (Ps 118[120]). [106]
- Desiderium: “Domine, ante te omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus” (Ps 37[10]).
- Resignatio: “Notam fac mihi viam in qua ambulem; quia ad te levavi animam meam. Eripe me de inimicis meis, Domine, ad te confugi; doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Spiritus tuus bonus deducet me in viam^a rectam; propter nomen tuum, Domine, vivificabis me in aequitate tua” (Ps 142[8-11]).
- ^a “*terram*” (BSV)
- Gratitudo: “Benedicam Dominum in omni tempore, semper [107] laus eius in ore meo” (Ps 33[2]).
- Huc spectant Suspiria:
- Afflicti: “Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt, de necessitatibus meis erue me” (Ps 24[17]).
- Poenitentis: “Dixi, confitebor adversum me iniustitiam meam Domino; et tu remisisti impietatem peccati mei” (Ps 31[5]).
- Tentati: “Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adiuvandam me festina” (Ps 69[2]).
- Infamati: “Confundantur, et deficiant detrahentes animae [108] meae: operiantur confusione et pudore, qui quaerunt mala mihi” (Ps 70[13]).
- Circumventi: “Dominus illuminatio mea et salus mea: quem timebo? Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo?” (Ps 26[1]).
- Offuscati: “Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte: ne quando dicat inimicus meus: praevalui adversus eum” (Ps 12[4-5]).

Plura istiusmodi hauriri possunt, tum ex Psalmis Davidicis, tum ex variis variorum Divorum eiculatoriis. Quin immo necessitas Deusque nos talia docet. [109] Quapropter anima pia invigilet modo, ne a se per aliquam gravem culpam Numen optimum expellat, et de similibus ne sit nimium sollicita: Regem sequuntur ubique Musici sui¹¹⁶.

Quodsi aliquid tribuendum est veteribus bonae tamen Philosophiae magistris, monitaque eorum non penitus aspernanda; licebit mihi cum Tullio¹¹⁷ profari: “Concentu virtutum nihil est suavius”¹¹⁸. Placet concentus hic summopere summo Deo, qui nos vult esse, ut est ipse, perfectos. O Deus! Viam iustificationum tuarum instrue nos^a, et exercebimur^b in mirabilibus tuis! [Ps 118, 27]. [110]

^a “*me*” (BSV) ^b “*exercebor*” (BSV)

CAPUT XIII Ministri Templi Mystici

Quinque sensus nostri, ministri Templi Mystici non immerito dici queant. Verum duobus, Auditu Visuque, alteri reservatis allegoriae, hic tres tantummodo statuimus: Tactum, Gustum, Odoratum.

Ac Tactus inprimis, rite si munere suo fungatur, plurimum facit ad decus firmitatemque nostri Templi: cum laboribus honestis provident manus corpori necessaria, nutriendo quoque illud, sublevando, tuendo; animo quoque prosunt, per exercitia laudabilesque et pias occupationes, vel [111] cum libros probatos volvi-

¹¹⁶ Hic certe sub “Regem” intelligendus est Deus, et sub “musici” intelligendi sunt affectus, prout initio huius Capituli legitur: “Affectus homini musices loco sunt”, quia musici sunt qui musicen efficiunt. Itaque non videtur recta interpretatio a E. Jarra proposita, quasi sub “Regem” rex David intelligi deberet; cf. Jarra, p. 25, nota 3.

¹¹⁷ Id est Tullio Cicerone.

¹¹⁸ Jarra hanc allegationem refert ad opus Tullii Ciceronis sub tit. De Oratore, 3.6.21, ubi sermo est de “Concentu omnium doctrinarum” (cf. Jarra, p. 25, nota 4), attamen talis textus in hoc opere non invenitur, prout verificatum est secundum indicem verborum (ubi loca indicantur pro “suavior”, “suavissima” etc., sed non pro “suavius”); videtur proinde quod ex alio opere provenit.

mus, vel cum scribimus utilia atque salutaria, vel cum distribuimus eleemosynas, vel cum proximo servimus ex charitate. Quidquid enim manus operantur, hoc sub tactu comprehendimus. Abesse tamen volumus ab eo, quod corpus vel animum coinquinare potest, ut recte cum regio Psalte¹¹⁹ quilibet nostrum canendo gloriariqueat: “Lavabo inter innocentes manus ^a: et circumdabo altare tuum, Domine” [Ps 25, 6]. Cum enim manus, non dico ab innocuo sanguine (quod inter Christianos audiri nolim, non modo patrari), sed a quovis opere non bono abstinent, cordis munditiam, [112] quod est altare Templi Mystici, conservant, immo sic propugnant, ut defensores moenia. His namque corpus affligitur, ne, iuxta monitum Pauli, “miletet contra animam”¹²⁰; his formatur signum Crucis quod fugat cogitationes non sanctas, daemoneque aditum penitus ad nos praecludit. Utilissimus igitur, et pernecessarius Templo Mystico Tactus minister est, modo caveat a non tangendis.

^a add. “meas” (BSV)

Gustus in ore sedet: proinde quidquid ore agitur, possumus illi tribuere. Sanctissimum hunc ministrum dixeris, si laus illi Dei solius sola sapit. Huc aspirabat David canendo: “Repleatur os meum laude, ut cantem [113] gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam” [Ps 70, 8]. At cibum quoque superflue conditum, non modo superfluum, potumque delicatum, non modo nimium, si fugeris, optime gustus rationi serviet. Non urgeo, ut Cereri durae asperaeque consuescas, aut eam cineribus (quod tamen aliqui Divorum fecere sanctissime) conspergas, ne sapiat; nec volo, ut mel tuum sit felli mixtum, pectus, inquam, non careat amaritudine¹²¹, nisi te

¹¹⁹ Nempe cum re Davide.

¹²⁰ In nullo scripto s. Pauli invenitur talis sententia. Videtur proinde quod auctori s. Paulo erronee ascribitur talem monitum, quod revera a s. Petro exprimitur verbi: “abstinere vos a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam” (1 Pet 2,11).

¹²¹ Ad bene hunc textum intelligendum oportet notare quod verba: “pectus, inquam, non careat amaritudine” (“serce, mówię, niech nie odmawia sobie gorzkości”), sunt interpolamentum quod interrumpit sequentiam narrationis. Quod tum a Jarra, tum a Sawa non est observatum, ac proinde erroneam versionem horum verborum dederunt.

Deus ad hoc stimulet ac iuuet; sed illud audacter praecipio: donis istis ne delecteris, quin potius illum benedicas et ames, qui tibi dat escam potumque in tempore opportuno, non ut vivendo edas, sed [114] ut edendo vivas; non ut fruaris, sed utaris Dei donis, memor tamen abstinentiae ieiuniorumque Christi, memor fellis et aceti, quod eius Maiestati, dum sitiret in cruce tui causa, propinatum est. Neque vero solus id age, verum aliis etiam subtrahe, cum potes, occasionem gustu peccandi. Male fungitur hic servus officio suo, ubi estur bibiturque continuo, ubi potatur, hellueatur, diu noctuae.

Olfactus postremo videri posset quibusdam Templo nostro minister minime necessarius, nisi munus eius proprium sciremus esse arcendi vanos odores. Hac tempestate¹²² dubito hunc ministrum prae foribus Templi nostri [115] loco suo excubare; quin male stertentem puto¹²³. Sic enim odoribus dediti sumus, ut etiam vestimenta illis inficiamus, non modo strophila manicasque tota. Eheu! qui sumus nos, qui nihil ad nares nisi odoriferum submittimus? Excitate, oro vos, Christiani, Olfactum turpiter sepultum¹²⁴, excitate; vanam ut fragrantiam arceat a Templo Dei, nisi velitis eo prolabi aut detrudi, ubi tetra aeternaque mephytis est, ubi non unus Cincinnatus¹²⁵ cum suo pulvere Cyprio male olens eiulat:

Ah! Pereant cyrri, pereant, mea probra capilli,
Faeminea compsi quos ego saepe manu!¹²⁶

[116] Incumbite in hoc sanctum studium plenis viribus, ut hi tres ministri animi corporisque vestri, Tactus, Gustus, Olfactus,

¹²² Hic verbum “tempestat” habet significatum: “tempus in peius detorquens” (in sensu morali: o tempora! o mores!). Hinc “hac tempestate” posset in Polonicum sermonem verti: “w tych smutnych czasach”. Eodem sensu Vincentus Ferrerius adhibuit hoc verbum in titulo libri: *Epitome cursus theologici* [...], complectens controversias omnes quae hac tempestate excogitari solent in scholis, Valenza 1720.

¹²³ Haec propositio non semper recte intellecta est. In sermonem Polonicum sic vertenda est: “Wątpię, by w tych smutnych czasach ten sługa trzymał straż przed drzwiami naszej Świątyni; sądzę, że raczej niegodziwie chrapiąc twardo śpi”.

¹²⁴ Revocatur hic comparatio ad “male stertentem” (v. supra, nota 5): Olfactus ita fortiter dormit, quasi esset mortuus et sepultus.

¹²⁵ i.e. cinnos habens.

¹²⁶ Quamquam hic versus in TDM typis cursivis non imprimitur, quasi certe est allegatio (ex ignoto nobis scripto).

vos efficiant tales, de quibus illud sancti Regis¹²⁷ bene intelligi dicique possit: “Nares habent, et non odorabunt, manus habent et non palpabunt; [...] non clamabunt in gutture suo” [Ps 113B, 6-7].

CAPUT XIV Portae Templi Mystici

Quae sunt? Oculi. Ah! quam negligenter custodiuntur! Quoties ad hos excubitores cum pio vate exclamandum:

“O oculi! o scopuli titulo meliore vocandi?
[117] Heu! quibus allisae tot periere rates!”¹²⁸

Cur ita? Nam, ut Praeceptor noster Iesus apud Matthaeum deserit: “Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo” (5, 28). Congruit hoc cum illo Sapientis proverbio ([Prov] 23, 33): “Oculi tui videbunt extraneas, ^a cor tuum loquetur perversa”. Quidquid enim in oculis, idem in corde statim haeret. Unde Iobpepigisse legitur foedus cum suis oculis, ut ne cogitaret de virgine¹²⁹: qui non tale pangunt, cogitant. Mater humani generis, nisi vidisset pomum aspectu delectabile¹³⁰, non amisisset iustitiam originalem. [118] Oculorum negligens custodia iustissimo licet Davidi duo monstra intra sacrarium mentis peperit: adulterium ac homicidium. Visa Betsabee, occisus Urias; ut illa possideretur, debuit alter perire¹³¹. Alipius plane religiosissimus D. Augustini sodalis diu luxit a se Romana theatra fuisse conspecta¹³². Princeps Apostolici Senatus non dubitavit pecora appellare, homines “oculos habentes plenos adulterii et incessabilis delicti” (2 Pet 2, 14).

^a *add.* “et” (BSV)

¹²⁷ Rex David, auctor psalorum.

¹²⁸ Est allegatio ex ignoto scripto ignoti auctoris (“pius vates”).

¹²⁹ Cf. Iob 31, 1.

¹³⁰ Cf. Gen 3, 6.

¹³¹ Cf. 2 Reg 11, 3.

¹³² Cf. Augustinus, *Confessionum ...*, l. VI, 8.

Vere namque ibi continuo peccatur, ubi hae portae Templi Mystici continuo sunt apertae, ac patulae ubique cuique. Non uni Christiano fugatus e corde Deus dicere potest: “Oculi [119] tui avolare me fecerunt”¹³³. Quamprimum quidpiam turpis ac mali per oculos in animum advolat, subito inde Pulchritudo Bonitasque summa avolat. Et non clausas hasce portas tenebis, qui vis, ut Deus tecum habitet, tuque cum Deo? Mansit utique cum verecundissimo iuvene B. Aloysio Gonzaga, qui Imperatricem, quam tres annos quotidie adibat, nunquam aspexit¹³⁴. Mansit cum nuper in album Divorum relato Sancto Petro de Alcantara, Recollectorum Patre¹³⁵, qui annos quadraginta nec virum, nec faeminam, intuitus est¹³⁶. Nimirum, qui non ignorant, quod per oculos mors intrat [120] in animam, mille seras iis appendunt. Tu certe invigila, ne de Templo tuo lamentetur aliquis Isaias¹³⁷: “Omnes portae eius destructae” [Thren 1, 4].

¹³³ Cf. Cant 6, 4: “Averte oculos meos a me, quia ipsi me avolare fecerunt”.

¹³⁴ S. Luigi Gonzaga, S.J., († 1591). P. Papczyński potuit vitam eius cognoscere ex libro a p. Virgilio Ceparì italicè scripto et anno 1606 Romae typis dato (secutae sunt versiones in plurimas linguas), ubi de modestia oculorum huius Sancti legitur: “Luigi avendo fatto il viaggio d’Italia in Ispagna in compagnia dell’imperatrice, ed essendo andato quasi ogni dì, finché dimorò colà, col principe Diego a visitarla (con ...? ebbe mille occasioni di vederla); nondimeno fu tanto grande la modestia de’ suoi occhi, che dichiarò a lui di non averla veduta, nè mirata in faccia neppure una volta; sicché se l’avesse dinuovo veduta, non l’avrebbe conosciuta.” (Ceparì Virgilio, *Vita di S. Luigi Gonzaga della Compagnia di Gesù*, Alba 1928, p. 69).

¹³⁵ S. Petrus de Alcantara OFMObs., († 1562). In album Sanctorum eum Clemens IX die 28 aprilis 1669 retulit. Clemens X eius cultum anno 1670 ad totam Ecclesiam extendit (cf. Ghinato Alberto, *Pietro d’Alcantara, santo*, P. II: EC, IX, 1396). Notandum est quod revera S. Petrus de Alcantara vix “Recollectorum Pater” nominari potest, quia ad Minores Recollectos non pertinebat, sed originem dedit reformationi Ordinis Franciscanorum, quae nomen Alcantaristorum (Fratres strictissimae observantiae) obtinuit.

¹³⁶ Auctor de s. Petri de Alcantara mirabili poenitentia probabiliter in autobiographia s. Teresae di Avila legit; sed assertio: “annos quadraginta nec virum, nec faeminam intuitus est” non ita clare verificatur in hoc libro, ubi legitur: “Mi disse... che da quarant’anni... non dormiva che un’ora e mezza. [...] Mortificatissimo fin dalla gioventù, mi raccontò che non alzava mai gli occhi da terra, tanto che essendo stato per tre anni in una casa del suo Ordine, non conosceva i religiosi se non alla voce; [...] E così pure quando doveva far viaggio. Per più anni non guardò mai in viso alcuna donna; [...]”. Vide: *Vita di S. Teresa di Gesù scritta da lei stessa*, c. XXVII, nn. 17-18, in: *Teresa di Gesù, Opere*, I, Milano 1931, 298s.

¹³⁷ De facto haec dixit non Isaias, sed Ieremais.

CAPUT XV
Fenestrae Templi Mystici

Sunt aures. Quamobrem? nam ceu per portas omnia, per fenestras clamor solus intrat forinsecus; ita per aures verba, non corpora. Tametsi cum verbis res ipsa insinuet se suaviter, et phantasiam primum, caetera denique facillime occupet, ipsumque altare foedet. Gloriatuſ fuit Ierosolymorum Sanctissimus Rex, templi sui hasce fenestras fuisse perfectissimas, [121] cum caneret: "Sacrificium et oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi" (Ps 39, 7). Perfectae nempe sunt aures, quae solis piis ac salutaribus, honestis ac proficuis sermonibus patent: vanis, curiosis, infamatoriiſ, lascivis, parum religiosis, non dico blasphemis obserantur. Magna in illo Templo mundities, per cuius fenestras ne muscae quidem, non modo volucres aliquae, possunt intrare. Talem animi cordisque puritatem habiturus es, si clausis auribus vivas. Esto nivibus candidior, crystallo purior; denigrabere facile facili ad omnia auditu. "Corrumpunt ^abonos mores^a", iam olim sancte dictum, [122] "colloquia prava^b" [1 Cor 15, 33].

^{a-a} "*mores bonos*" (1 Cor: BSV) ^b "*mala*" (*ibid.*)

Quot homines, et casti, et sancti, et non haeretici essent, si, quales harpyiae animo se illorum per aures ingerunt adverterent, easque aut fugarent, aut fugerent. Hoc providebat Apostolus, cum scribens carissimo suo Timotheo 2, 4,3, de remissis Christianis ita vaticinaretur: "Erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur" [2 Tim 4, 3-4].

In fastis veterum Patrum traditur, Sanctum quendam senecionem de verbis divinis inter suos sermonem instituisse. [123] At illi dormituri^a. Ubi vero lepidam narrationem orsus est, expergefacti subito arrectas aures prae buere dicenti. Nos miseros, cum fastidio nobis pia colloquia sunt, immo conciones ipsae: sapiunt vero curiosa, fabulosa, iniuriosa, damnosa. Licet non ignoremus, praedestinationis esse ad caelestem gloriam certissimum signum,

avidam et diligentem auditionem cum impletione verbi Dei. “Beati”, (dixit ipse Christus), “qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud” [Lc 11, 28].

“Grammaticae verbum hoc esset possibile (uti Infinitivus Historicus) si proveniret a: “dormitorio,-ire”, sed in nullo dictionario linguae latinae talem formam invenire potui. Forsitan erat forma in Polonia saeculo XVII adhibita loco: “dormitum ire”

Quapropter, ne hac beatitudine privemur, non Timotheo solum, sed cuivis fidei Paulus suggerit: “Bonus eris minister [124] Christi Iesu, enutritus verbis fidei et bonae doctrinae: [...] ineptas autem et aniles fabulas devita” (1 Tim 4, 6-7). Ego vero adicio: etiam confabulationes nobis vitandas esse, praesertim in Domo Dei, ac maxime tempore praedicationis. Addo insuper: ne quaestionibus quidem ac disceptationibus aures offerendas, quae non afferunt cum utilitate sanctimoniam. Multo magis vitandos esse sermones, ac lectiones etiam, quibus non modo utilitas inest nulla, sed perniciis inest maxima. “Si quis aliter docet [...]” (non vereor cum Doctore gentium pronuntiare) “superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones [125] et pugnas verborum: ex quibus oriuntur invidiae, contentiones, blasphemiae, suspensiones malae, conflictationes hominum mente corruptorum et qui veritate privati sunt” (1 Tim 6, 3-5).

Tandem de sensibus universis ad evitandam sensualitatem, in qua non reperitur Deus, hoc mihi liceat ex divinissimo Patre Augustino apponere: “Ego erravi sicut ovis quae perierat”, (loquitur is, qui aliquando fragilis erat), “quaerens te exterius” (Deum scilicet), “qui es interius. Et multum laboravi, quaerens te extra me, et tu habitas in me, si tamen ego desiderem te. Circuivi vicus et plateas civitatis huius mundi, quaerens te, [126] et non inveni: quia male quaerebam foris, quod erat intus. Misi nuntios meos, omnes sensus exteriores, ut quaererem te, et non inveni, quia male quaerebam” (Sol. c. 31)¹³⁸.

¹³⁸ Augustinus, *Liber Soliloquiorum Animae ad Deum*, c. XXXI, 1, in: Divi Aurelii Augustini Hipp. Ep. Meditationes, Soliloquia et Manuale, Lugduni-Parisi-

Itaque per mortem sensuum potius discamus quaerere Deum, inveniemus. Moriuntur illi, cum sapienter reguntur, cum substrahuntur illis talia, quibus ipsa bruta alliciuntur. Animalis igitur homine mortuo, surget spiritualis, qui reperto in se possessoque Deo suaviter cum Paulo ingeminabit: “Vivo ego, iam non ego, vivit vero in me Christus” [Gal 2, 20].

CAPUT XVI Mundities Templi Mystici

Habetur maxima, si hoc [127] saltem semel quotidie everratur. David hic imitandus, qui de se, (Ps 76, 7): “Scopebam”, inquit, “spiritum meum”. Praestat hoc examen conscientiae: quod quanto frequentius ac diligentius usurpatur, tanto mundiorem in homine Dei habitationem reddit. Et sane deploranda est non paucorum incuria, et error gravissimus: qui cubricula, vestes, patinas, non possunt ferre nisi nitidissima, conscientiae vero immunditiam non detestantur: qui corpus lavant, unguent, modis omnibus exoliunt, animi nitorem negligunt. O Christiane! tu quotidie faciem abluis, quotidie purgas indumenta, quotidie [128] domum everris, cur id quotidie non facis cum Templo Dei, quod es tu?

Animadvertite igitur in diei totius cogitationes; expende, quae locutus es, multo diligentius, quae egisti? Omissistine bonum aliquod, aut admisisti malum? Quin ipsam intentionem factorum tuorum discute, et hoc insuper attende: an non potuerit bonum aliquod fieri melius?

Methodum huius exercitii sanctissimi everrendae saltem quoque vespere Mysticae Domus Dei, hoc vulgari carmine habes expressam:

Solve Deo grates, pete lumen, discute mentem,
Delicti veniam posce, ac propone, satisfac.

siis 1861, p. 155, non invenitur autem – quod notandum est – in editione sub tit. Sancti Augustini Hipponensis Episcopi Opera Omnia, XXV, Parisiis 1842.

[129] Primum, facere possis hoc modo:

Sanctissima et gloriosissima Trinitas unus Deus, infinities milies adoro te, et gratias ago debitas tuae Maiestati pro omnibus et singulis beneficiis, favoribus, gratiis, in me et universum genus humanum ab exordio mundi ad hoc usque tempus, et maxime hoc die collatis. Gratias tibi ago, Domine Deus meus, quia me creasti, redemisti, vocasti ad religionem Catholicam, direxisti, illuminasti, excitasti, erexisti, conservasti, nutrivisti, protexisti, tolerasti etc. (adde particulares favores praesertim praesentis diei). Benedictus ergo sis in donis tuis, et Sanctus in omnibus operibus tuis, qui vivis et regnas in saecula saeculorum.

[130] Secundum:

Illumina, Domine, oculos mentis meae, ut agnoscam bona tua et mala mea: pro illis te benedicam, haec defleam et emendem cum gratia tua pro gloria tua. Amen.

Tertium:

Quid cogitasti, dixisti, fecisti, tibi commemora, ut advertere queas: num quidpiam in cogitationibus, dictis factisque tuis peccati aut imperfectionis non sit admissum, contra legem Divinam, naturae, vel humanam, ut et dolorem iustum de eo concipias, et confessioni subiciendum adnotes. Hoc inculcat D. Leo¹³⁹: "Scrutetur unusquisque^a conscientiam suam, seque ante se statuat proprii [131] censura iudicii" (Ser. 3, Quadr.)¹⁴⁰. Nec aliud Augustinus, praecipiens: "Ascendat", inquit, "homo adversum se tribunal mentis suae, et constituto in corde iudicio adsit accusatrix cogitatio, testis conscientia, carnifex timor, et sanguis animae confitentis per lacrymas profluat" (in l. 50, homil.1)¹⁴¹.

^a "quisque" (PL)

¹³⁹ S. Leo Magnus, Doctor Ecclesiae (440-461).

¹⁴⁰ Leo Magnus, *De Quadragesima III*, in: *S. Leonis Magni Sermones*, Sermo XLI, c. I: PL 54, 272 (n. 153).

¹⁴¹ Hanc allegationem e scriptis s. Augustini non potui verificare, quia in editione sermonum eius quae mihi accessibilis est datur diversa divisio et nescitur ubi in hac editione collocatur homilia 1-a ex libro 50 editionis qua p. Papczyński usus est. Etiam Jarra diversam divisionem sermonum s. Augustini in PL annotavit.

Quartum hinc dependet. Invento aliquo in conscientia defectu, vel excessu, aut pluribus, hunc de iis tam in specie, si graves fuerint, quam in genere contritionis actum formabis:

Doleo Domine Deus meus, summum et infinitum bonum, ex puro amore tui, quod te aliquando, praesertim hodie his peccatis (siste illa [132] in tribunali mentis tuae) offenderim, et ita dolere de omnibus et singulis totius vitae meae delictis vellem, imo de peccatis omnium hominum, sicut deberem, quam perfectissime. Detestor illa super omnia mala. Ignosce mihi, et nobis omnibus, propter merita Domini nostri Iesu Christi, Virginis Beatissimae et omnium Electorum tuorum. Amen.

Quintum:

O Deus! o bonitas! o Amor mi! amo te super omnia, et amari desidero ab omnibus, ut debet et potest Maiestas tua amari. Utinam te queam amare, sicut tu te ipsum amas, sicut te amat tua sacratissima humanitas, Virgo beatissima, et omnes electi. O Deus, [133] ex amore tui propono firmiter, me velle confessione sacramentali quantotius pro gloria tua delicta mea expiare omnia et singula, et per gratiam tuam emendare, pro iisque satisfacere.

Sextum:

Tandem aliquam tibi mortificationem assigna, tam in gratiarum actionem pro beneficiis, quam in satisfactionem pro culpis. Aut certe subito orationem aliquam institue, vel eleemosynam statue quamprimum elargiri, vel ieiunare, prout exigit qualitas aut magnitudo delicti, et Divinus spiritus intus docet. Sic enim emundabis Templum Dei, sic in eius gratia, et amore, et perfectione proficies.

[134] Non contemnendum est, quod huc apprime facit Annaei¹⁴² monitum: “Quantum potes,” ait ille, “te ipsum coargue.

¹⁴² Sub hoc nomine denotatur quasi certe Lucius Annaeus Seneca, philosophus Romanus. Ita Sawa (cf. p. 67, no. 96), dum Jarra in eo Ioannem Annum Viterbieniem (m. 1502) videt (cf. p. 31, no. 1). Cf. notam 4, pro capite III. Allegatio non est verificata quia nescitur e quo opere Senecae provenit.

Inquire in^a te: accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, novissime deprecatoris, aliquando te offende¹⁴³. Quodsi forte Philosopho monenti oggannis, quid suadeat sanctissimus Doctor expende: “Integritatis tuae curiosus” (ait D. Bernardus) “explorator, vitam tuam in quotidiana discussione examina. Attende diligenter, quantum proficias, vel quantum deficias? qualis sis in moribus, et qualis in affectibus? quam similis sis Deo, vel quam dissimilis? quam prope, vel quam longe, non locorum intervallis, [135] sed morum affectibus? [...] Redde ergo te tibi, etsi non semper, vel saepe, saltem interdum. Rege tuos affectus, dirige actus, corrige gressus. In te nihil remaneat indisciplinatum. Pone omnes transgressiones tuas ante oculos tuos. Statue te ante te, tanquam ante alium, et sic temetipsum plange. Plora iniquitates et peccata, quibus Deum offendisti. Indica ei miserias tuas, ostende illi malitiam adversariorum tuorum; cumque coram eo lacrymis te maceraveris, precor te, ut ^bsis memor ^b mei” (Medit., c. 5 [1]).¹⁴⁴ Hactenus Bernardus: cuius tu, monito melior, quotidie mentem purges examine stricto; sic erit aeternum mansio grata Deo. [136]

^a om. “in” (SAL) ^{b-b} “memor sis” (BMP)

CAPUT XVII Tectum Templi Mystici

Ex tectis Tempia noscuntur; sic Christianus ex operibus iustitiae, sine quibus nihil aliud est, nisi nomen inane. Severe de talibus ab Apostolo pronuntiatum, quod “Confitentur se nosse Deum, factis autem negant” (Tit 1, 16). Zelosus hic Augustinus: “Quomodo”, inquit, “Christianus dicetur ille, in quo actus Christiani non apparent?” (Tr. 10 in Ioan.)¹⁴⁵ Quapropter, ut hanc a nobis infa-

¹⁴³ Seneca Lucius Annaeus, *Ad Lucillum Epistolarum liber de vivendi ratione*, Cracoviae 1524, Fo. 18v.

¹⁴⁴ Bernardus, *Meditationes*, c. V, n. 1: PL 184, 494 (n. 326, 14), ubi haec allegatio verificata est.

¹⁴⁵ Textum hic allegatum invenire non potui in loco indicato: S. Augustini Tractatus X in Ioannis Evangelium.

miam Dominus noster averteret, serio nos ad bene agendum praecepto sub hac paroemia Lc 12[, 35] obligavit: “Sint [137] lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris. Lumbos enim praecingimus” (ut optime caelestis Praeceptoris explicat mentem Gregorius) “cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus. Sed quia minus est mala non agere, [...] protinus additur: Et lucernae ardentes in manibus vestris. Lucernas quippe ardentes in manibus tenemus, cum per bona opera proximis nostris lucis exempla monstramus. De quibus profecto operibus Dominus dicit: Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est” [Mt 5, 16]¹⁴⁶. Obvia haec Romani Praesulis interpretatio, sed ad rem nulla accommodatior.

[138] Huc etiam collimavit Ioannes Evangelista, cum scriberet: “Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo” (aeternam lucem Deum intelligit) “et in tenebris ambulamus; mentimur, et veritatem non facimus. Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce; societatem habemus ad invicem, et sanguis Iesu Christi Filii eius emundat nos ab omni peccato” (1 Io 1, 6-7)^a. Tenebrae denotant peccata, lux opera sancta. Utrumque complexus Paulus conversis Ephesiis scribens: “Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino” [Eph 5, 8]. Tunc profecto veri Christiani noscitur, cum non in tenebris, sed in luce cernimur [139] esse Christi vestigia sequendo, iuxta eius testimonium: “Qui sequitur me, non ambulat in tenebris” [Io 8, 12].

^a “l. c. 17” (TDM), sed “17” in textu manuscripto erat indubitanter “1,7”.

Unde memoratus Divini Evangelii praeco ac scriptor Ioannes iterum nobis dicta repetens: “Qui dicit se” (ait) “in ipso”, nempe in Christo, “manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare” (ep. 1, c. 2,6). “Omnis” enim “qui in eo manet, non peccat; et omnis, qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum” (1 Io 3, 6). Nam “qui

¹⁴⁶ Gregorius, *Homiliae in Evangelia*, l. I, Hom. XIII: PL, nn. 1481-1482, ubi haec allegatio verificata est.

facit peccatum ex diabolo est; quoniam ab initio diabolus peccat. [...] In hoc manifesti sunt filii Dei, et filii diaboli.” In quo? in peccatis hi, illi in operibus iustitiae. Qui ergo bene agit, cognoscitur esse Templum [140] Dei; qui male, diaboli sacellum est.

Dicis, aut saltem opinaris, te Spiritum Sanctum habere? tecum mihi indicat, quis intus hospes habitat. Avarus es? Pluti¹⁴⁷ delubrum es; superbus? Iunonis¹⁴⁸; luxuriosus? Veneris¹⁴⁹; iracundus? Furiarum infernalium¹⁵⁰; gulosus? Bacchi¹⁵¹; invidus? Cerberi¹⁵²; somnolentus? Noctis¹⁵³.

¹⁴⁷ Plutus: “Presso i Greci il nome di un antico dio di carattere agrario... Il nome Pluto, indicante la ricchezza, fu dapprima limitato al concetto della prosperità dei campi, ma poi si estese a quello d'ogni forma di benessere”; Guarducci Margherita, *Pluto*: EI XXVII, 561.

¹⁴⁸ Iuno (Giunone): “Antica divinità latina divenuta in progresso di tempo, una delle dee principali della religione ufficiale e privata dei Romani.” “Immedesimata con l'astro della notte ed entrata, per questa via, in relazione col calendario e con la vita, e la natura femminile...” venit “nella più grande considerazione”. “In parecchie città del Lazio e dell'Italia centrale troviamo Giunone al primo posto fra tutti gli altri dei, come divinità protettrice e signora dello stato”; Gianelly Giulio, *Giunone (Iuno)*: EI XVII, 329-330. Has ob rationes Iuno notionem superbiae suggerit.

¹⁴⁹ Venus (Venere) est dea Romana: dea amorum identificata cum Afrodite Graeca – dea Graeca amoris. In re Venerea Venus sumitur pro libidine seu appetitu commixtionis cum altero corpore et pro re ipsa Venerea. Venus hic ad sensualitatem refertur, uti luxuria seu vita voluptuosa.

¹⁵⁰ Furiae – est vocabulum Poetarum proprium pro furore: de furibudno impetu, ira, furore. Est etiam nomen proprium: Furiae – sunt deae furoris.; tres numerantur, quia et in caelo reperiuntur, ubi Dirae vocantur, et in terris, ubi Furiae, et apud Inferos, ubi Eumenides. Tres Furiae sunt tres affectus, qui homines in omnia facinora praecipites agunt: ira, cupiditas, libido. – Ita sec. Forcellini, *Lexicon totius Latinitatis*, II, 566–567.

¹⁵¹ Bacchus (Dioniso): “una delle più importanti.. delle divinità terrestri della Grecia antica. Sotto l'aspetto di dio del vino e dell'ebbrezza Dioniso porta i nomi di Branio, Bacco...”; Gianelli G., *Dionisio*: EI XII, 944-945.

¹⁵² Cerberus: “e il cane che custodisce l'entrata dell'Ade, benevolo a chi entra, feroce ed aggressivo contro chiunque tenti di uscirne”; idem, *Cerberus (Cerberus)*: EI IX, 779.

¹⁵³ Nox (Notte) – origo huius numinis divini mytologiae ita explicatur: “La tendenza insita nello spirito religioso degli antichi, a conferire personalità e figura umana a tutti i fenomeni naturali, fa sì che anche l'idea della Notte si trovi ben presto individuata in una personificazione di spiccato carattere mitologico.” Secundum Esiodum Nox est mater Somni et Mortis; habet itaque duplicem naturam, et uti mater Somni est “distributrice di pace e di riposo ai mortali”; cf. Bedninelli Goffredo, *Notte*: EI XXIV, 982.

“Ex fructibus eorum cognoscetis eos” [Mt 7, 20]; hoc dixit Veritas de falsis prophetis, fictis Christianis. Quocirca fidem nostram probemus operibus fidei, ut et simus, et agnoscamur ex his tectis esse Tempia Dei vivi. [141]

CAPUT XVIII Campana Templi Mystici

Quid aliud est, nisi Fama? Hanc exprimere volens politicus (Saavedra¹⁵⁴) pingebat campanam cum lemmate: “Ex pulsus noscitur” (in Symb.)¹⁵⁵. Pulsus indicat, num integra, num sit campana rupta?

Quamvis autem rarius famae sonus attendendus, qui iuxta hominum affectus crescit aut decrescit, nec illico quispiam nequam habendus arbitrio popularis aerae; tamen unicuique servo et sequaci Iesu Christi enitendum, ut nomen bonum, quantum valeat, procuret apud omnes. Hoc suadet scribens Romanis [142] Apostolus: “^aut provideamus^a bona non solum^b coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus” (Rom 12, 17). Hoc et Philippensibus ingerens: “Quaecunque”, ait, “sunt vera, quaecunque pudica, quaecunque iusta, quaecunque sancta, quaecunque amabilia, quaecunque bonae famae; si qua virtus, si qua laus disciplinae: haec cogitate” [Phil 4, 8]. Volebat illud Vas electionis¹⁵⁶ omnes nos esse vasa gloriae tam apud Deum, quam apud homines: volebat, ut om-

¹⁵⁴ Saavedra Faxardo, Diego de (1584–1648). – “Scrittore e diplomatico spagnolo... Passò molto tempo a Roma...”; Anon *Saavedra, Fajardo, Diego de*: *New Times* (Grande Enc. Univers.), XVI, 8913. “La principale opera del S. è la *Idea de un Principe politico cristiano representada en cien empresas*, pubblicata a Münster nel 1640. L’opera ebbe traduzioni in molte lingue di Europa e in latino ... Alla dissertazione di ciascun capitolo é premessa un ‘impresa’, ossia un disegno **simbolico**, allegorico, accompagnato da un motto latino, forzati l’uno e l’altro a significato etico e politico, che danno materia e argomento ciascuno a un commento intero a tracciare le qualità etiche e politiche che devono adornare un immaginario principe perfetto, il prototipo del principe Cristiano”; Giannini Alfredo, *Saavedra Fajardo, Diego*: EI XXX, 370.

¹⁵⁵ Saavedra Faxardo A. Didaco, *Idea principis Christiano-Politici 101 Symbolis expressa*, Amstelodami 1651, p. 83: Symbolum XI.

¹⁵⁶ Sic denotatur s. Paulus, Apostolus; cf. Act 9, 15.

nes bonus odor Christi simus, non degeneres a Vite palmites, non discrepantia Capiti membra; volebat denique, ut ubique vita celebres, moribusque sancti habeamur; neque ullus inter nos [143] reperiatur, cuius fama non sinistre mala spargatur.

^{a-a} “*providentes*” (Rom: BSV) ^b “*tantum*” (*ibid.*)

Huc praeterea facit illud vulgare quidem, sed non respuendum: *Omnia si perdas, famam servare memento*. Quod tamen ita non est concipiendum, ut, licet foede saepeque delinquamus, iactemus nihilominus esse nos Apostolis sanctimonia proximos; sed potius rerum nostrarum vitaeque iacturam pati nos convenit, quam ut mali nominis exempla posteris relinquamus. Nec mihi placere illud potest: Si non caste, caute; placet magis: Et caste et caute. Sapientis effatum, quis non approbet? “Melius est” (ait ille Prov 22[1]) “nomen bonum, quam divitiae multae: [144] super argentum et aurum gratia bona. Melius est nomen bonum” (idem) “quam unguenta pretiosa” (Eccle 7[2]).

Quapropter, Christiane, eodem monitore, “curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni” [Eccli 41, 15]. Sed vereor, ne hic in errorem labaris; ne putes, nomen bonum, quod bellis iniustus praesertim, quod ingenti profusione sanguinis, quod opibus per fas nefasque congestis, quod honoribus arte non bona quaesitis, quod invasione regnorum, quod ereptione ditionum, quod saeculari prudentia, quod vana tumidaque scientia, quod oppressionem debiliū, quod infamia aliena, [145] quod ruina proximorum, quod astu, dolo, ficta probitatis imagine, sine vero virtutis splendore paratur. Illud nomen bonum est, quod vita bona, virtus, sinceritas, pietas non fucata, constans Divinae gloriae zelus, humanarum rerum verus contemptus, aeternorum cura, amor Dei, dilectio proximi, mores Divinis conformati perfectionibus, idem in adversis ac prosperis animus, et illa maxime maxima virtutum omnium capita, Fides, Spes, Charitas, producunt, nutriunt, conservant. Hic famae talis partus emoriatur nunquam, vere gratus et mundo et caelo. Hunc tibi, si quis conspurcare voluerit [146] aut extinguere, calamo sive lingua, audacter in illum poteris, immo debebis assurgere. Ad hoc

Magnus Basilius¹⁵⁷ probe concitans: “Ad calumnias”, inquit, “tascendum non est, non ut contradicendo ulciscamur, sed ne mendacio inoffensum progressum permittamus, aut eos, qui seducti sunt, damno inhaerere patiamur^a (ep. 65)”¹⁵⁸. Non tamen suadeo, ut levem infamiam gravi persequaris vindicta, immo, quum te nequeunt mordere latrantes canes vilipendas. Solenne est multorum vitium denigrare famam alienam, cum nullam ipsi habent; quae noctua lucem amat aut laudat? Sed neque pauci sunt, qui per aliorum [147] ignominiam volunt evadere gloriosi. Hinc et Christus ipse summa perfectio a linguis petulantibus et mordacibus non penitus liber fuit, ut recte in persona eius loquitur Imitator [Christi]¹⁵⁹: “Multas querimonias de me frequenter audivi; confusionem^b et opprobria benigne sustinui: pro beneficiis ingratitude recepim, pro miraculis blasphemias, pro doctrina reprehensiones” (l. 3, c. 18).¹⁶⁰

^{a-a} “Sed quia calumniae silentio non praetermittendae, non ut contradicendo nos ipsi ulciscamur, sed ne mendacium progredi et deceptos laedi patiamur...” (PG) ^b “confusiones” (ICH)

Quid, quod plerumque pluribus odiosi fiunt, qui uni Deo cupiunt esse amabiles? Quare Doctor mundi Paulus optime profatus: “Si adhuc hominibus placerem, Christi” (inquit) “servus non essem” (Gal 1[, 10]). Et tu, “cum recte vivas, ne cures verba [148] malorum”¹⁶¹. Quanquam sapidior haec offa est Catoniana, quam Pauli suavissime conditam exemplo mihi quispiam porrexit: “Multi multa loquuntur, et ideo parva fides est adhibenda. Sed et omnibus satis esse non est possibile. Etsi Paulus omnibus studuit in Domino placere et omnibus omnia factus est, tamen etiam

¹⁵⁷ S. Basilius, Doctor Ecclesiae dictus “Magnus”, († 379).

¹⁵⁸ Basilius Magnus, Epistola 207 (sic!): PG 32, 759 (n. 309). Notanda est valde diversa versio in PG e lingua graeca textus originalis in linguam latinam (vide annotationem textualem ^{a-a}).

¹⁵⁹ Cf. supra, c. III, nota 17.

¹⁶⁰ ICH, I, III, c. 18, nota 17,

¹⁶¹ Cato Marcus Porcius, Censorinus (235-149 a.C.) scriptor et politicus romanus, in: *Dicta catonis quae vulgo inscribatur Catonis Disticha de Moribus*, edit. Geyza Némethy, Budapestini 1895, p. 28: Disticha, Liber III, 2.

pro minimo duxit, quod ab humano die iudicatus fuit. Egit satis pro aliorum aedificatione et salute, quantum in se erat et poterat: sed ne ab aliis aliquando iudicaretur, vel non despiceretur, cohibere non potuit. Ideo totum Deo commisit, qui totum noverat; et patientia ac humilitate contra ora [149] loquentium iniqua aut etiam vana ac mendosa cogitantium atque pro libitu suo quaeque iactantium, se defendit. Respondit tamen interdum, ne infirmis ^{a-x} taciturnitate sua generaret^a scandalum. Quis tu, Christiane, ut timeas a mortali homine? [...] Quid prodest^b aliquis in te verbis aut iniuriis? Sibi potius nocet, quam tibi; nec poterit iudicium Dei effugere, quicumque est ille". Proinde "iacta cor tuum ^c in Domino, et humanum ne metuas iudicium" (De Imitat. Christi, l. 3, c. 36).¹⁶² Non est vitium campanae, si male pulsetur, cum bona sit.

^{a-a} "ex sua taciturnitate generaretur" (ICH) ^b "potest" (ibid.) ^c add. "firmiter" (ibid.)

Postremo, optima comparandae atque conservandae famae ratio est: detrahere nemini, detrahentibus aures non praebere, in laudandis [150] aliis non esse parcum. Caesari statuas Pompeianas restituenti¹⁶³ dictum est ab aliquo eum suas locasse: ita non invidens alienae gloriae suam propagat. Quidam Divorum gesta virtutesque celebrando accenduntur ad paria fiuntque Divi. Magnum quoque nomen habent, qui magna potius faciunt ex parvis, quam ex magnis parva. Hoc modo campanam Templi Dei clare sonoram reddes.

¹⁶² ICH, p. 206. Notandum est quod verba "iacta... iudicium" posita sunt initio capituli 36, ex quo allegatio provenit.

¹⁶³ Caesar, Julius C. († 44 a.C.) Pompeium anno 48 in proelio ad Pharsala vicit, et mox postea Pompeius occisus est, Caesar autem imperium absolutum in statu romano obtinuit. "Cominciava, nel 45, per Cesare la possibilità di procedere a una riforma dello stato secondo i suoi ideali. Anzitutto egli, con provvedimento diretto a dimostrare la sua volontà di pacificazione, emanò un'amnistia e volle persino far restaurare le statue di Sila e Pompeo Magno..."; Levi Mario Attilio, *Cesare, Gaio Giulio*: EI IX, 872. Secundum Plutarchum, Cicero ita istam actionem Caesaris ad iudicavit: "Pompeii etiam statuas, quae dejectae erant, non est passus jacere, sed restituit, estque tunc a Cicerone dictum, Caesarem restituendis Pompeii imaginibus suas stabilire"; v.: Plutarchus, *Caius Julius Caesar*, LV II, 3 in: *Plutarchi Vitae*, vol. II, Parisiis 1878, p. 876.

CAPUT XIX
Dedicatio Templi Mystici

Quemadmodum materialium, ita Mystici Templi duplex esse potest Dedicatio. [151] Prima illa, quam Spiritus Sanctus ministerio sacerdotis in nobis peregit, cum per salutare Baptismi Sacramentum sibi nos consecravit. De qua disertissimus atque pientissimus Pontifex Leo sermonem instituens hunc in modum cuilibet nostrum colloquitur: “Per Baptismatis Sacramentum Spiritus Sancti factus es Templum. Noli tantum habitatorem pravis de te actibus effugare, et diaboli te iterum subicere servituti: quia pretium tuum sanguis est Christi, qui^a in veritate te iudicabit, qui misericorditer^b te redemit”¹⁶⁴.

^a “quia” (PL) ^b “in misericordia” (ibid.; attamen sunt fontes ubi legitur: “misericorditer”)

Altera est, qua illius primae Consecrationis annuam memoriam facientes Deo pro sanctificatione [152] nostra gratias debitas persolvimus, et laetissima encaenia in spiritu gratitudinis ac fervoris Deo serviendi renovatione celebramus. Ah! quinam sunt, quibus haec sanctissima, et vere Christiano cuique propria, consuetudo inest diem illum, quo mundo caeloque simul nati sunt, pie recordendi? Ut nimirum animum poenitentia expient, Sacram Synaxim adeant, et quibus valent modis ac industria, Deo se gratissimos regenerationis sacrae exhibeant.

Fateor me inter plurimas historias, etiam eorum, qui piorum virorum gesta conscripsere, unicum tantum, idque recens exemplum huius [153] Dedicacionis Templi Mystici annuatim peragen-
 dae reperisse in vita Venerabilis et eximii Dei servi, P. Gasparis Druzbicki, Poloni, e Societate Iesu presbyteri¹⁶⁵, nuper in lucem per celebrem theologum eiusdem Societatis, Admodum Reveren-

¹⁶⁴ Leo Magnus, *In Nativitate Domini nostri Iesu Christi*, cap. III: Sermones, Sermo XXI [Al. XX]: PL 54(I), 193, n. 66.

¹⁶⁵ Kasper Druzbicki SJ (1590–1662), theologus, pater spiritualis et magister in collegiis Societatis Iesu, magister novitiorum, bis Superior Provincialis, famosus praedicator; auctor plurium operum, ex quibus ca 60 asceticorum; mortuus in

dum Patrem Daniele Pawłowski, emissa¹⁶⁶; quod exosculatus propono hic practice usurpatum, et suadeo salubriter Christiano cuiuis usurpandum.

MODUS

Diem natalem seu mysticam Templi Mystici dedicationem celebrandi

a Ven. Dei servo P. Gaspare Družbicio e Soc. Iesu
pientissime usurpatus.

[154] “Natus sum, Domine, in hunc mundum, et natus quidem caecus, pauper, nudus, peccator. Adspexit lucem filius tenebrarum, diaboli mancipium, irae Dei materia. O mi unitrine Deus, omne bonum meum! cur, antequam efficerer filius tuus per gratiam adoptionis, antequam adirem hereditatem meritorum Christi, antequam implantarer viti^a verae, palmes inutilis; cur inquam, non extinctus sum tunc casu aliquo? sed frustum istud massae meae invenit gratiam coram te, ut me vivere sineres et Angelo tuo custodiendum committeres. Delatus deinde sum, providente Te, ad Baptismifontem, et ex eo in filium gratiae regeneratus, membrum Christi [155] factus, heres gloriae constitutus. O quam pauper adveneram! O quam dives reportatus sum tunc, materisque redditus manibus, pretiosis Filii tui meritis tanquam monilibus ornatus? Et fuitne aliquis tunc, sive parentum, sive adistentium, sive ipse sacerdos, qui hoc tuum, mi Deus, beneficium in me recognoscens, fideles tibi pro me gratias ageret? Factum hoc tunc pro me an sit, nescio. Si factum, gratias ago providentiae Tuae, et nunc id totum pro me ratum habeo; si non factum, ne illud beneficium ex mea parte careat aliquo gratitudinis debitae signo: ecce nunc, mi Trinitas Deus, ex toto corde et ex tota animae corporisque mei virtute ac intensione Tibi [156] Deo meo, per Iesum

fama sanctitatis. Cf. Majkowski Józef, Misiurek Jerzy, *Družbicki Kasper SJ*: EKL 4, cc. 238-240; Niedzielski Jan, *Družbicki Kasper*: PEK IX-X, 133.

¹⁶⁶ Daniel Pawłowski SJ (1628–1673), theologus, scriptor; cf. Natoński Bronisław, Pawłowski Daniel: PSB XXV, 493-494. P. Papczyński loquitur hic de Vita ab eo scripta sub tit. *Vita Patris Gasparis Družbicki Poloni, S. J., Cracoviae* 1670.

Christum, perque Matrem eius, et ex tunc meam pretiosissimam, ago immensas gratias.

^a “*Viti*” (Pawłowski)

Educationis meae ^a cui acceptum feram, mi Deus Trinitas? Tu nosti, quibus periculis obnoxia et subiecta fuerit aetatula mea illa rudis, fragilis et nihil praeter bestialem sensum sentiens. Tu membra fovebas firmabasque; tu vacillantes gressus ac passus tenebas et dirigebas; tu belluinam in me vitam decoquebas, ut ad rationalem tandem emergerem. [...] Et quis pro me tunc, o Deus meus, glorificavit te? Illam vero aetatem meam sequentem, in qua usus rationis mihi tandem illuxit, et deinceps luxit, quis mihi ostendit alius, o Domine, praeter [157] te? Et dedicavine tibi primum usum rationis meae ^b? fieri id potuit, fuisse nescio: vellem fecisse. Dignum enim erat, ut ex tunc, te Deum Conditoemque meum, tota omnitudine essentiae meae amarem, adorarem, laudarem, subditum me profiterer, ac subiectionis tributum cum timore et amore adferrem atque protestarer. Quod tunc factum non est, facio, Domine, in praesenti, meque tibi nunc, pro tunc, primitiis omnibus actibus atque affectibus te dignis, Tibi a me debitibus, profundo, impendo, immolo, sacrificio, holocaustifico, in omnimoda, in omni possibili puritate, intensione, circumstantia¹⁶⁷.

^a *add. “progressum” (Pawłowski)* ^b *add. “primitiasque discretionis, ac humanae libertatis meae” (ibid.)*

Taliter decet unumquemque [158] Christianum diem sui Natalis transigere; in hac gratiarum actione, non inter pocula ac lautos missus, encaenia spiritualia peragere.

¹⁶⁷ Pawłowski Daniel, *Vita P. Gasparis Družbicki Polini SI*, Cracoviae 1670, pp. 3-5. Annotationes seu correctiones textuales factae sunt secundum textum huius Dedicacionis qui invenitur in exemplari huius libri in Archivo Generali Societatis Iesu (AGSI).

CAPUT XX
Tutelares Templi Mystici

Praecipui sunt, et praecipuo honore [a^a] nobis colendi, Tutelares nostri: Augustissima et supereminentissima Virgo Dei genitrix, Angelus custos, et Sanctus, cuius nomen impositum habemus.

^a *Probabiliter "a" omissum est ob inadvertentiam typographi.*

Ac Divinissimae Parentis, quis erga nos curam satis explicet? Vellem ego, si possem. Scio tamen illam non aliter nostri sollicitam [159] esse, quam fuerit sollicita Christi Domini, sui Filii unici atque dilectissimi, cum nos membra eius esse cognoscat. Capiro mente fere singula eius in nos beneficia, sed verba mihi desunt, quibus ea proponam aliis consideranda. Unde breviter aio: Omnia habemus per Mariam, et in ea post Deum vivimus, movemur et sumus.¹⁶⁸ "Ipsa [...] post Deum" (sentit hoc Albertus Magnus¹⁶⁹) "est principium omnis gratiae in nobis" (in lib. Mar. 1. Gen. n. 12)¹⁷⁰. Hinc devotissimus illi Bernardus: "Totis", ait, "medullis cordium, totis praecordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam^b veneremur: quia sic est voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam"¹⁷¹.

^b *add. "hanc" (PL)*

[160] Tutelaris alter, Angelus est, cuius illico traditi sumus custodiae, postquam esse caepimus. O quantum ab hoc et osequii, et sollicitudinis accipimus! David Divina Sapiencia excultissimus ita

¹⁶⁸ Cf. Act 17,28: "In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus".

¹⁶⁹ S. Albertus Magnus, Doctor Ecclesiae ("universalis"), † 1280. Cf. Walz Angelo, *Alberto Magno*, BS I, 710-712.

¹⁷⁰ Albertus Magnus, *Biblia Mariana*, Lib. Genesis, n. 12, in: *B. Alberti Magni Opera Omnia*, Parisiis 1848, vol. 37, p. 367. Etiam in editione separate huius operis, Coloniae Agrippinae 1625, p. 82, ubi ante verba his allegata legitur: "Glosa, ne diluvio pereant", et post ea legitur: "Genesis 7: "Ingresso Noe", id est Christo, 'in arcam', id est in uterum Virginis Mariae, quod factum est in Incarnatione, rupti sunt omnes fontes; id est gratiarum, 'abyssi magnae', quando gratiarum diluvium Mariae inundavit, et diabolus est submersus, et peccata deleta" (ibid., pp. 82-83).

¹⁷¹ Bernardus, *In Nativitate B.V. Mariae – De aquaeductu*, §7; in: *S. Bernardi Abbatis Clarae Vallensis – Sermones de Sanctis*, serm. 68: PL 183, 441.

hominem alloquitur: “Non accedet ad te malum, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam Angelis suis Deus^a mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis” (Ps 90 [, 10-11]). Quasi breviter dixerit: saeptus Genii tutelarum custodia, nemo timeat periculum, nemo expavescat malum. Agnovit, quantum homini conferat Angelicum praesidium D. Augustinus, ut ipse coram Deo confitetur his verbis: “Magna [161] cura et vigilantibus studio adsunt nobis, omnibus horis et locis” ^bAngeli custodes^b “succurrentes, et providentes necessitatibus nostris, et solliciti discurrentes inter nos et te, Domine; gemitus nostros atque suspiria referentes ad te, ut impetrent nobis facilem tuae benignitatis propitiationem, et referant ad nos desideratam tuae gratiae benedictionem”, Soliloquia c.27 [, 3]. Quid autem illos impellit ad tantam nostrae curam? Amor nostri. Diligunt enim nos; “diligunt” (ait idem) “nempe concives suos, per quos suae ruinae scissuras restaurari expectant” (ibid)¹⁷². Hinc tanta perseverantia nobis adhaerent, ut quamvis maximum peccatorem, ad extremum [162] tamen halitum non negligant, assiduo conversioni illius invigilantes. O quanta quisque mortalium facere bona queat, quanta sibi merita comparare, quanta vero evitare mala, si dato sibi a Deo, patre luminum, directori atque duci, genio sancto attendat et obsecundet?

^a *om. Deus (BSV)* ^{b-b} *sunt verba indicata erronee in TDM uti allegata*

Tertius demum tutelarum est Divus ille, cuius nomen vel in sacro fonte, vel in Sacra Confirmatione nobis assumpsimus. Ideo enim tales Divos nostros Patronos vocamus, quia plura nobis praestant, quam velint patroni temporales clientibus. Irascitur nobis bonus Deus? illi mulcent iratum; non concedit rogata? [163] illi deprecantur; punire vult? illi cohibent; parcit? illi gratias agunt. Favent nostris bonis, favent meritis, favent beatitudini; et longe maiori desiderio, quam naufragos in portu socii, praestolantur.

Igitur, quod solet Ecclesia, insinuo pie, ut horum tutelarum nostrorum recurrentes festivitates, cum octava celebremus. Qua

¹⁷² Augustinus, *Divi Aurelii Augustini Hipp. Ep. Liber Soliloquiorum Animae ad Deum*, cap. 27, n. 3, in: AMS, p.181.

ratione? Singulis acto diebus, aliquid pii bonique in eorum honorem faciamus. Nunc sacrificio Missae devote assistendum, nunc eleemosyna eroganda, nunc mortificatio aliqua corpori inferenda; nunc, si adsunt, iniuriae condonandae; nunc, si desunt, virtutes [164] comparandae; nunc aliquod opus misericordiae exercendum; nunc maior in orationibus fervor adhibendus; nunc recollectius et sanctius vivendum. Denique quidquid acceptum Deo, quidquid ipsis honorificum, quidquid nobis ac proximo salutare, ob eorum amorem ac reverentiam praestandum. Hac arte Tutelares nostros optime coluerimus.

CAPUT XXI Restauratio Templi Mystici

Labefactatur Mysticum Templum per impia, per opera pia reparatur. Sic Assyrio Regi per eleemosynam redemptionis [165] peccatorum suadetur a Daniele¹⁷³. Sic Thobiam precationes, cum piis largitionibus, sepulturaque mortuorum, Deo fecerunt amicum¹⁷⁴. Pietas enim ad omnia versatilis, et iratum placare Numen, et faventis gratiam retinere potens.

Numerantur autem Pietatis actiones, quibus effeceris omnia apud Deum, quatuordecem.

Quae ad corpus pertinent has refert hexametron: *Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo.*

Quae ad spiritum referuntur isto continentur: *Consulo, do, solor, moneo, doceo, oro, remitto.*

Visitandi infirmos opus praeclarum ab ipso Domino Servatore nostro collaudatum; qui "Infirmus", inquit, "eram, et visitastis [166] me" (apud Mt 25[, 36]). Exercent hoc illi sane laudabiliter, qui non vacuis manibus aegrorum pauperum lectos accedunt. Ioannes Dei sic nuncupatus, beatissimus vir, Ordinem instituit, cuius est officii et vocationis infirmos quaerere desertos a fortunis, et curare.

¹⁷³ Cf. Dan 4, 24: "Quam ob rem rex consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum: forsitan ignoscet delictis tuis."

¹⁷⁴ Cf. Tob 1, 6; 19-21; 2, 4; 7-9. 16.

Per omnes Europae oras inter Orthodoxos hic Ordo pientissimus, hac propria sibi charitate sic inclaruit, ut vulgo *Bonos Fratres*¹⁷⁵ vocemus propter opus vere bonum, quo bene occupantur. Sunt et locis in multis, ac praesertim Romae, aegrorum aedes, quibus omnia una cum pharmacis piorum liberalitas abunde suppetitans certam sibi ad caelos viam [167] sternit. Videre est in illa Urbe Summum Sacrorum Praesidem, videre purpuratum Ecclesiae senatum, pedibus egentium infirmorumque ordinem, quanto eorum solatio! quanto suo bono! quanta populi aedificatione! Quis enim non audeat, quod purpura non erubescit?

Cibum deinde *potumque ministrare egentibus*, magnae Pietatis est. Clemens nonus vita ante biennium (scribo haec [anno] 1671) functus sanctissime, frequenter more Gregorii Magni inopes mensae adhibebat¹⁷⁶. Loquuntur hanc charitatem passim, qui fuere experti.

Sed illustres quoque feminae, Elisabethae¹⁷⁷, Hedvigis¹⁷⁸, [168] Cunegundes¹⁷⁹, hac virtute claruere. Felices, si nunc imitatores ha-

¹⁷⁵ S. Ioannes de Deo, natus in Lusitania (m. 1550), fundator Ordinis Hospitalarii, cuius finis est: "l'assistenza corporale e spirituale degli infermi e dei bisognosi specialmente poveri"; fund. 1537; approb. 1571. Vulgo vocantur: "FateBeneFratelli", in Polonia: "Bonifratrzy". Cf. Botifoll Riccardo OH, *Ospedaliere di San Giovanni di Dio*: DIP VI, 982s.

¹⁷⁶ Summus Pontifex Clemens IX anno 1669 mortuus est. Quod ille "inopes mensae adhibebat" auctor scire potuit ex auditu tempore suae commorationis Romae in fine anni 1667 (quo Clemens IX summum pontificatum nactus est) et initio anni 1668. Clemens IX notus fuit pro sua clementia et generositate erga pauperes; cf. Soranzo Giovanni, *Clemente IX, Papa*: EC III, col. 1830. Evidenter imitatus est s. Gregorium I Magnum, qui "potissimum misericordia erga pauperes" excelluit et uti Romanus Pontifex "convocabat quotidie duodecim pauperes" eis cibum potumque ministrando. Immo in ecclesia s. Gregorii al Celio (oratorium s. Barbarae) adhuc exstat "tavola marmorea d'età romana che la tradizione vuole servisse a s. Gregorio I, papa, per il pasto dei poveri". Cf. Monachino Vincenzo, Gregorio I: BS VII, 271-275 (P. XI: "Fama di Santità e Culto"); Pesci Benedetto, *Gregorio I, Papa, detto Magno*: EC VI, 1123-24.

¹⁷⁷ Id est ad instar S. Elisabeth Hungariae († 1231); cf. LH, Lectio Altera ad Officium Lectionis die 17 novembris, quo eius memoria celebratur.

¹⁷⁸ Id est ad instar S. Hedvigis, uxoris principis Henrici di Silesia, quae marito mortuo, in monasterio Cisterciensi in Trzebnica se clausit. Adhuc in saeculo S. Hedvigis in suo domo regia semper 13 pauperes habuit, quibus cibum potumque ministrabat. Cf. Nowodworski Michał, *Jadwiga*: EKN, VIII, 363.

¹⁷⁹ Id est ad instar B. Cunegundis, clarissae (m. 1292), quae monasterium in Stary Sącz anno 1280 fundavit, in quo anno 1292 mortua est. Eius corpus ibi in

beant! Quodsi quempiam aut maiestas aut negotia publica revocant ab hoc opere, faciens per alios mercede non cariturus.

Redemptio captivorum, praesertim ab infidelibus, o quam gloriosa! quam meritoria! Nolanus Praesul Paulinus, postquam universa, et Ecclesiae et sua, in hoc opus prodegit, se tandem ipsum erogavit pro filio viduae pauperis mancipandum¹⁸⁰. Quid ad haec, quibus in carcere gemit aurum, gementibus apud Mauros Scythasque captivis rectissime conducturum? Divus Petrus [169] Nolascus, D. Raymundus etiam, condidere sacros coetus Religiosorum, redemptioni captivorum tanta perfectione incumbentium, ut seipsos pro libertate eorum oppignorent¹⁸¹. Doleo hos tales viros, tam pios ac sanctos, abesse a Polonia¹⁸², quum Sarmatici

magna veneratione fuit; etiam magnam devotionem erga eam parentes auctoris in vicino Podegrodzie viventes habuerunt, ac ipse auctor ab iventute talem devotionem erga B. Cunegundam habuit. Cf. *Positio*, ss. 7.15.207. 566.635.661.

¹⁸⁰ S. Paulinus, episcopus Nolanus (m. 431). Auctor mentionem facit de "episodio narrato da Gregorio Magno nei suoi Dialogi (I,3), ove si narra che P. si offrì prigioniero volontario dei Vandali, in sostituzione di un giovane, figlio di vedova, catturato e portato in Africa dagli invasori. Egli sarebbe vissuto schiavo, facendo il giardiniere alla corte del re barbaro, finchè, riconosciuto quale vescovo, non fu liberato con gli altri prigionieri della sua città. Il fatto, da ritenersi leggendario per quanto riguarda Paolino, potrebbe non esserlo interamente se si riferisce ad altro Paolino, uno dei due omonimi successori del nostro nella sede di Nola...; ai quali si adatta meglio la cronologia, relativa all'invasione dei Vandali [...]"; Celletti Maria Chiara, *Paolino, Pontio Meropio Anicio, vescovo di Nola*, s.: BS X, 156-160 (P. I: Vita).

¹⁸¹ D. Petrus Nolascus, fundator Ordinis B.M.V. de Mercede (Mercedari), dedicati redemptioni captivorum (m. 1249). Non est tamen possibile verificare assertionem auctoris quod hi religiosi huic operi tanta perfectione incumbant, "ut seipsos pro libertate eorum oppignorent", quia de facto "la redenzione veniva effettuata con il danaro raccolto dai religiosi nelle diverse parti, ma anche dal ricavato di certi beni che i fedeli davano a questo scopo", dum solummodo de iure – in casu insufficientiae mediorum materialium – "i religiosi dovevano offrire se stessi al posto dello schiavo (cio che sarà il quarto voto dei Mercedari)"; cf. Rubino Antonio, *Pietro Nolasco, santo*: DIP VI, 1704-1710; Idem, *Mercedari*: ibid. V, 1219-1223. Non sunt tamen nobis nota exempla huiusmodi oppignorationis. D. Raymundus de Penafort († 1275), contrarie ad assertionem auctoris (quae fundamentum habuit in erronea traditione historica), non fuit fundator nec super nominati Ordinis nec alterius Ordinis cum eodem fine specifico, sed solummodo consilio religiosos Mercedarios in initio eorum foundationis (an. 1218) adiuvaabat. Cf. Rubino A., ibid.

¹⁸² Utique, dum Ordo B.V.M. de Mercede (de redemptione captivorum) activitatem e Hispania in Italiam, Galliam, Irlandam, Africam et Americam extendit,

generis integrae legiones et apud Tartaros, et apud Turcas, etiam cum periculo salutis aeternae detineantur, quibus illi possent opulari¹⁸³. Theodulo sanctissimo ascetae Cornelius mimus aequatus est Dei calculo: qui, ut pudori nescio cuius matronae, unaque de doctoris eiusdem viri a creditoribus vincti, libertati consuleret, vestem [170] et supellectilem vendiderat, et corrogatum inde quadringentorum aureorum assem alienae miseriae donavit¹⁸⁴. Videte, quanti vos Deus aestimat, qui nihili aestimatis vestras opes, dum eas miseris impenditis.

Nudos operire lex ipsa naturae iubet. Qui enim possumus ferre carnem ex carne nostra detectam? Non potuit Senensis illa Thaumaturga, quae se interiori veste spoliavit, ut pauperem tegeret, et ideo nunquam deinceps frigus experta dono Christi¹⁸⁵. Non potuit ferre Martinus catechumenus adhuc, qui dimidio chlamydis nudum hominem, Christum dixisse debui, textit¹⁸⁶. [171] Non potuit ferre Ioannes Gamratus Cracoviensis Antistes, quem caeteroqui non sanctum, currus cum vestimentis comitabantur, quae obviis egenis imponebat, ideoque meruit admoneri divinitus

a Polonia sodales huius Ordinis aberant; cf. Bartynowski Maryan, *Mercedaryusze*: PEK XXVII-XXVIII, 7-8.

¹⁸³ Haec affirmatio auctoris confirmatur in: Bystron Jan Stanislaw, *Dzieje oby-
czajów w dawnej Polsce*. Wiek XVI-XVIII, Warszawa 1934, I, 131-133.

¹⁸⁴ Hoc eventum uti legendarium confirmatur (sine mentione de fine e modo adiutorii pauperi feminae oblati), ita quod Theodulus traditur uti "Name des Helden einer Legende, [...] Donach soll Theodulos im Alterv. 42 Jahren [...] sein Amt als Stadtpräfekt verlassen n. in der Nähe v. Edessa 48 Jahre auf einer Säule gelebt haben. Er wollte wissen, wer ihm an übernatürl. Verdiensten gleich sei; ihm wurde in einer Vision mitgeteilt, dass es der Komödiant Kornelius in Damaskus sei. Er ging hin, fand ihn in übler Umgebung, erfuhr jedoch, dass er einmal mit seinem Vermögen einer armen Frau geholfen hatte. [...] Die Legende bietet keinen hist. Anhaltspunkt [...]"; cf. Kötting B., Theodulos: LTK (1965), X, 53. Cf. Jarra, p. 40, nota 9.

¹⁸⁵ Probabiliter auctor hic loquitur de s. Catherina da Siena (1347-1380).

¹⁸⁶ S. Martinus, ep. di Tours (316/317-397), qui "incontrò appunto nel cuore dell'inverno un povero seminudo e, non avendo più denari, prese la spada, tagliò in due la propria clamide (ne staccò, cioè, la fodera di pelliccia) e ne donò la metà al povero. La notte seguente egli vide in sogno il Cristo, rivestito della metà del suo mantello militare, che diceva agli angeli: 'Martino, ancora catecumeno, mi ha coperto con questo mantello'; Lahache Jacques, *Martino, vesc. di Tours, santo*: BS VIII, 251.

tempestive de obitu suo, ut misericordiae adiceret poenitentiam et salvaretur¹⁸⁷. Et vos, qui caeno peccatorum estis immersi, non enatabitis per indumenta pauperum?

Peregrinos excipere hospitio res ingentis meriti. Probavit hanc virtutem suis in Apostolis Luca et Cleopha Filius Dei, a quibus coactus ad cenam, dum panem frangit, Deum se hominemque monstrat¹⁸⁸. Beata Urbs illa, quae [172] ut vetus historia Divorum Patrum memorat, tam pios cives habuit, ut advenas eriperent sibi laute habituri. Vae vobis, qui canes forte multos alitis, et homines mori fame patimini! qui occluditis valvas peregrinis, ab ostiis vestris etiam religiosos viros arcetis; an vos a caeli ianua non eiecturus est Christus? Nescitis meretricem ob susceptum benigne hospitio Iosuen et Calebum sedibus aethereis receptam esse?¹⁸⁹ Hospes venit, Christus venit¹⁹⁰. Qui recipit hospitem, Christum recipit; et suum receptorem vicissim Christus in aeterna tabernacula non recipiat?

Sepelire mortuos gratis, ex sola [173] charitate, non est vilis pretii munus apud Deum. Raro id contingit in minore praesertim hominum frequentia, sed et rari faciunt. Thobias hic senior, ut iam innui¹⁹¹, celebratissimus; cui Raphael Archangelus dicebat: “Quando orabas cum lacrymis et sepeliebas mortuos, et derelinquebas prandium tuum, et mortuos abscondebas per diem in domo tua, et nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino” (Tob 12[, 12]). Efficacissime nimirum orat, qui volens misericordiam

¹⁸⁷ Auctor confundit hic probabiliter Episcopum Petrum Gamrat, episcopum Cracoviensem (1487-1545) cum eius fratre Ioanne. Verba “caeteroqui non sanctum” probabiliter referuntur ad factum quod Episcopi “długoletnia przyjaźń z Dorotą z Sobockich Dzierzgowską (powiernicą Bony) gorszyła już współczesnych, jak również nadmierna rozrzutność, skłonność do życia hulawczego (sławne obżarstwo)”; Hartleb Kazimierz, *Gamrat Piotr h. Sulima*: PSB VII, 266. Quamquam solummodo in genere, attamen misericordia Episcopi his verbis confirmatur: “Gamrat był marnotrawny ale szczerobliwy i miłośnierny”; Gall Stanisław, *Gamrat Piotr*: PEK XIII-XIV, 39.

¹⁸⁸ Cf. Lc 24, 13-32.

¹⁸⁹ Cf. Jos 2, 1-22; 6, 22-23.25.

¹⁹⁰ Quod revocat in mentem notum proverbium polonum: “Gość w dom, Bóg w dom”.

¹⁹¹ Cf. notam 2 huius capituli (p. 165 textus originalis).

consequi Dei, praestat eandem homini. Quae vero insignior potest esse misericordia, quam exhibita mortuis, a quibus nihil praemii, nihil gratitudinis, nihil et laudis [174] sperare queas? Haec qui faciunt, omnino sibi vitam comparant immortalem.

Sed iam ad alia pietatis opera, spiritualia ideo nuncupata, quod animum, non corpus, afficiant, delabamur; et sunt, quae sequuntur.

Consilium dare indigenti, sincerum et salubre, mentis optimae est. Ideo sapientes Deus creat, ut insipientes ab illis iuventur, dirigantur. Qui facit hoc absque mercedis ambitione vere pius est. Plus enim quandoque prodest consilium rectum, quam nescio quanta subsidia pecuniaria. Multi ruerent ad tartara, ni consultores optimos nanciscerentur: non pauci perirent, ni consilio alieno salvarentur. Dent [175] ergo periti consilium in foro conscientiae, in foro fori, in curia, in castris, quod censent saluberrimum, idque ex charitate, suae quoque saluti hac egregia virtute plurimum sunt consulturi. Quanta peregit in Ecclesia Dei una virguncula Theresia, optimis consiliariis praeter sanctum Spiritum usa!¹⁹² Quot, non solum illam, D. Petrus Alcantarensis mortales promovit ad astra suis consiliis!¹⁹³ Dona Spiritus Sancti diffundenda sunt. Aut invidiae est, aut malitiae, nolle recta monstrare cupienti, velle autem pro consilio mercedem avaritiae.

Dare veniam in nos delinquentibus, et in gratiam redire cum [176] inimicis, hoc non dico proprie Christianum, sed plane divinum est. In quo enim Dei bonitatem magis exprimimus, quam in condonandis offensionibus et inimicis diligendis? Dei siquidem

¹⁹² S. Teresia di Avila (1515-1582). Inter "optimos" eius "consiliarios" adnumerare oportet Patres Iesuitas: D. de Celtina, J. de Pradanos et tunc etiam B. Alvarez. Tempore posteriore eius vitae consilium ei praestabant: S. Franciscus Borgia (1557) et S. Petrus d'Alcantara (1560-1562). Cf. Valentino di S. Maria, *Teresa di Gesù*: BS XII, 396.

¹⁹³ "Quot...!" significat hic "multos", sed non potuimus invenire confirmationem talis affirmationis, saltem in sensu consiliorum separatim singulis personis datorum (uti hoc accidit cum Ioanne III re Lusitaniae quem consilio praesto erat in quaestionibus conscientiae, et cum s. Teresia a Iesu, quae "lo ebbe per direttore spirituale e sostenitore della sua riforma carmelitana"). Alioquin consilia impertire potuit in modo colectivo uti praedicator famosus (missiones populares in Hispania et in Lusitania). Cf. Blasucci Antonio, *Pietro d'Alcantara*: BS X, 653-654.660.

Bonitas in eo nobis eluxit maxima, quod cum inimici eius essemus, reconciliaverit nos sibi per Filium, non solum impertiens veniam nobis delictorum, sed ut iustitiae satisfaceret, eundem pro nobis volens immolare. Hoc inculcans Apostolus: “Ut quid enim Christus” (ait) “cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori. [177] Commendat autem Charitatem suam Deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est; [...] cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius” (Rom 5,6[-10]). Expende singula, qui legis, et quantum fas homini imitare. Quis dat debitori suo pecuniam, ut ipsi debitum contractum ea persolvat? Quis, ne eius inimicus moriatur, mori vult eius causa? Hoc fecit nobis Dei Filius, Sator et Soter noster. Et amore eius non dabimus veniam petentibus? non favebimus inimicis? Favet ille, qui suum ulturus contemptum (D. Ubaldus Eugubiensis Praesul erat) in scrobem calcis [178] ab homine abiecto abiectus, grande vulnus hosti infixit, osculum¹⁹⁴. Ad huiusmodi pietatem nos excitans Servator noster dicebat monebatque: “Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ^a, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum” (Mt 5[, 23-24]). Audite vos, qui sempiterna foventes odia, continuum coquitis in animo rancorem, vindictae occasionem expectatis, et interea Christo Domino in Sanctissima Eucharistia cum Iuda libatis oscula. Si ita vobis debita vestra dimittentur, ut vos inimicis vestris [179] dimittere soletis, actum est de vestra salute, periistis. Igitur “diligite inimicos vestros”

¹⁹⁴ S. Ubaldus, Episcopus eugubiensis, i.e. in Gubbio sedem habens (1084-1160). A papa Onorio II episcopus an. 1128/1129 consecratus, “governò la diocesi di Gubbio per 31 anni”; cf. Del Re Niccolo, Ubaldo, vescovo di Gubbio: BS XII, 733. Eventum hic ab auctore indicatum sequenti modo confirmatum est: “Celował [...] godną podziwienia łagodnością i cierpliwością.. Gdy pewien murarz zawinił względem naruszenia własności biskupiej, Ubald, nie tylko przebaczył winowajcy, ale publicznie dał mu pocałunek pokoju”; v.: Blachut Augustyn, *Ubald św. biskup*: EKN XXIX, 381.

quemadmodum suadet Iesus “ut sitis filii Patris vestri, qui in caelis est” (apud Mt 5[, 44.45]).

^a *add. “ante altare” (Mt: BSV)*

Solari afflictos non verbis tantum, sed et factis, non obviae pietatis est. Dido talem iactabat apud Virgilium: “Non ignarum^b mali miseris succurrere disco” (Aen. 1)¹⁹⁵. Exul quondam Tyro, exulem Aeneam tota Carthagine excepit humanissime¹⁹⁶. Hoc erat afflictis (et gentilis erat) succurrere rebus. Iobo fideles amici, praeter verba consolationis plenissima, munera adiecere: “dederunt ei unusquisque ovem unam et [180] inaurem auream unam” [Iob 42, 11]. Matrem Dei Virginem Beatissimam, crudelissima dilectissimi Nati morte concussam, erigebat Ioannes: ex illa hora, qua pietissimum Servatorem nostrum tumulo clausit, “acceptit eam [...] in sua^c” [Io 19, 27]. Discipulos ipse caelestis Praeceptor firmans: “non turbetur”, dicebat, “cor vestrum neque formidet” [Io 14, 27]. Contra, Solymae allacrymans vates: Plorans (canebat Thren 1[, 2]) “ploravit in nocte, et lacrymae eius in maxillis eius. Non est, qui consoletur eam ex omnibus charis eius. Omnes amici eius spreverunt eam, et facti sunt ei inimici”. Quid gravius est, quam in dolore condolentem non habere? quid scelestius, [181] quam addere afflicto afflictionem? Cavete hoc, Christiani, etiam inimicum squalentem, quum potestis, exhilarate. Victor Alexander Dariovicto generose compassus est¹⁹⁷: nobis talia non conveniunt. At flere cum flentibus iubemur ab

¹⁹⁵ Verba ab auctore hic allegata inveniuntur in ultimo versu huius strophae:

“Quare agite o tectis, iuvenes, succedite nostris

Me quoque per multos similis fortuna labores

iactatam hac demum voluit consistere terra.

Non ignara[!] mali miseris succurrere disco”.

Sic in: *P. Virgilii Maronis Aeneis*, l. I, vv. 627-630: *Publii Virgilii Maronis Opera*, ed. C.H. Weise, Lipsaciae 1844, p. 119.

¹⁹⁶ Vide explanationem huius pericopes apud Jarra, p. 43, nota 1.

¹⁹⁷ Alexander Magnus, rex Macedoniae (336-323 a.C.). Auctor non dicit quomodo ille devicto a se Dario III, regi Persiano, “generose compassus est”. Forsitan eo sensu quod, postquam Darius a suis connationalibus occisus est, “il suo cadavere fu da Alessandro fatto trasportare nella Perside, ove fu sepolto, con tutti gli onori, nella tomba dei re”; Giannelli Giulio, *Alessandro III di Macedonia, Magno: EI II*, 333.

Apostolo¹⁹⁸. Nec Christus Rex atque Legifer noster aliud suo docuit exemplo, cum “videns civitatem”, in qua paulo post necandus erat, brevi ruituram, “flevit super illam” [Lc 19, 41].

^b “ignarum” (TDM,) erronee, quia debet esse genus femininum, utpote hic Dido, regina Carthaginiis, de se loquitur ^c “suam” (TDM) erronee tamen

Spirituali quoque ruinae aliorum facile condolet, qui se fragilem novit. Philippus Neri¹⁹⁹, quempiam gravius esse lapsum audiens, dicere solebat: “Faxit Deus, ut ego [182] non fecerim peiora”²⁰⁰. Certe si calamitas aliqua proximi nobis elicit quandoque lacrymas, ruina spiritualis potius elicere debet. Quid enim homine Dei per peccatum inimico infelicius? Tales modis omnibus erigendi, iuvandi. Hinc dependet opus aliud.

Corrigendi peccantem. Plurimi vitia corrigerent, si prudentes haberent correctores. Prudentes dixi. Nam raro correctio, cum ardenti zelo adhibita, proficua; minime vero, cum furore. Sicut paulatim homines vitiis assuescunt, pariter ab iisdem retrahendi. Violentia nocet ubique. Hinc David, admonitionem [183] opinor Nathani suavissimam et cautissimam prae oculis habens, canebat: “Corripiet me iustus in misericordia, et increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum” (Ps. 140, 5). Non aliud praescripsit Apostolus “Fratres”, inquit, “et si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis” (Gal^a 6[1]).

^a “Colos.” (TDM) erronee tamen

¹⁹⁸ Cf. Rom 12,15.

¹⁹⁹ S. Philippus Neri (1515–1595). Dictum eius hic allegatum in scriptis de hoc Sancto invenire non potui.

²⁰⁰ Nescio ubi auctor TDM haec verba invenit. Cf. Cerri, Oreste, *S. Filippo Neri Aneddoto*, Roma 1939, p. 253, ubi legitur: “Quando il Santo sentiva narrare di qualche grave mancanza commessa da qualcuno, invece di meravigliarsi o di scandalizzarsi, [...] giungendo le mani in atto di preghiera solleva dire: ‘Signore, mettemi le mani sul mio capo altrimenti anch’io potrei far questo e anche peggio!’”

At neque sunt propalandi defectus alieni, priusquam deficientes privatim fraterne commoneantur. Ubi cuiuspiam, multo magis plurium, aut communitatis, pluribus innotuit delictum, defendi solet acriter; malunt aliqui iacturam pati salutis, etsi imprudentissime, [184] quam famae. Ab hoc malo possunt averti per sapientes correctores. Regulam hic proinde Sapiaentia caelestis nobis optimam relinquens: "Si", inquit, "peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum; si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiae; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus" (apud Mt 18[, 15]). Vide, quam lente, quam caute progrediendum in fraterna correctione! Quidam se corrigunt, cum in aliis audiunt [185] reprehendi, quibus laborant; quidam nisi culpas videant suas, non agnoscunt, et corrigi alios in se putant; quidam crebra correctione redduntur peiores; quidam sitiunt, ut in minimis etiam corrigantur. Atque his illud servit: "Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum magis quam ille, qui per linguae blandimenta decipit" (Prov 28, 23). Et merito! Cur enim fugiamus correptionem, non dico correctionem, cum sit "melius a sapiente corripit, quam stultorum adulatione decipi"? Cur fugiamus correptionem, cum sit "melior manifesta correptio, quam amor absconditus"? Cur fugiamus correptionem, cum "meliora" [186] sint "vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis"? (Eccle 7, 6; Prov 27, 5. 6).

Redeo iterum ad correptionis prudentiam, nec inepte dico. Respicendam hic esse naturam corripiendorum, indolemque; occasionem et modum sapienter adhibendum; immo pro obstinatis atque gratia destitutis exorandum esse Deum ferventissime, ut is, quod nostram prudentiam, vel auctoritatem excedit, lumine suo conficiat, quo scelestissimos quandoque in sanctissimos convertit. Plus hic proficit oratio, quam rigida correptio, aut reprehensio severa. Unde optime dixit ille: "Quae homo [187] in se vel in aliis emendare non valet, debet patienter sustinere, donec Deus aliter ordinet. [...] Si quis semel aut bis admonitus non acquiescit, noli

cum eo contendere, sed totum Deo committe, ut fiat voluntas eius et honor in omnibus servis suis; qui scit bene mala in bonum convertere”²⁰¹.

Non tamen dissuadeo correctionem. Unicuique enim *mandatum est de proximo suo*²⁰². At neque permitto conniventiam, cum haec integros coetus pessumdat. Charitatem hic cum prudentia et patientia coniunctam esse volo. Nam et Apostolus Timotheo hoc iniungens: “Praedica”, inquit, “verbum; insta opportune, importune; argue, [188] obsecra, increpa, in omni patientia et doctrina” (2 Tim 4 [, 2]).

Caeterum ad legem fraternae correctionis implendam, cum fieri alias nequeunt, sufficit actionem non probare. Quis enim cum potentibus suscipiat contentiones de bono? nisi forte gratia Dei sis armatus, tunc suadebo, ut progrediaris in aciem, et vel occumbas, vel vincas. Habes magna magnorum exempla. Apud Hebraeos Ioannem Baptistam²⁰³; apud Latinos Boetium²⁰⁴ cum Symmacho²⁰⁵, Martinum²⁰⁶ cum Gregorio²⁰⁷; apud Graecos

²⁰¹ ICH, I, I, c. 16, 1-2.

²⁰² Cf. Eccli 17,12: “Et mandavit illis unicuique de proximo suo”.

²⁰³ Cf. Mt 14,10.

²⁰⁴ Boetius, Anitius (480-524). “Nel 523, per aver difeso il senatore Albino accusato di segreta intelligenza con l'imperatore Giustino ai danni di Teodorico, Boezio venne coinvolto nella stessa accusa, esiliato e chiuso in carcere, e infine processato e condannato a morte il 23 ott. del 524. A questa tragedia non sembra estraneo il motivo nazionale e religioso, giacché Teodorico era barbaro e ariano, mentre Boezio era un paladino del cattolicesimo e della romanità. Dalla tradizione Boezio fu sempre venerato come martire”. Degl'Innocenti Umberto, *Boezio, Anicio Manlio Torquato Severino*: EC II, 1753-54.

²⁰⁵ S. Symmachus, papa (498-514). Multa passus est a factione anti-papae Laurentii (“a schismaticorum factione diutius fatigatus” – MR, 19 iulii, p. 172). “I nemici di S., non potendo contestare più la sua elezione ricorsero alle accuse ed alle calunnie [...]”. Cf. Amore Agostino, *Simmaco, Papa, santo*: EC XI, 630.

²⁰⁶ S. Martinus I, Papa et Martyr (m. 656), “qui, cum Sergium ac Paulum et Pirrhum haereticos, Romae coacta Synodo, condemnasset, ideo, iussu Constantis, Imperatoris haeretici, per fraudem captus et Constantinopolim perductus, in Chersonesum relegatus est, ibique, ob catholicam fidem aerumnis confectus, vitam finivit”; MR, die 16 Septembris. – “Ab imperatore Constante captus anno 653 et Constantinopolim delatus, multa perpressus est; denique in Chersonesum translatus, ibi anno 656 mortuus est”; LH, die 13 aprilis. Cf. Daniele Ireneo, *Martino I, papa, santo, martire*: BS VIII, 1293-1297.

²⁰⁷ Probabiliter auctor loquitur hic de s. Gregorio VII, Papa et Confessore

Chrysostomum²⁰⁸ cum Basilio²⁰⁹; apud Anglos Thomam Cantuariensem²¹⁰ cum Moro altero Thoma²¹¹; apud [189] Polonos (ut reliquas nationes praeteream tacitus) gloriosum Praesulem Stanislaum²¹², et non ignotos alios. Hi, dum aliena peccata fortiter arguunt, aut corrigunt, aut impietati non subscribunt, vel odia

(1073-1085), qui “in conflitto con l'impero” multa perpressus est. “Ecclesiasticae libertatis propugnator ac defensor acerrimus” (MR, die 25 maii), mortuus est die 25 maii an. 1085 dicendo: “Dilexi iustitiam et odio habui iniquitatem, idcirco morior in exilio”; cf. Miccoli Giovanni, *Gregorio VII, papa, santo*: BS VII, 337-354. Alibi legitur: “A rege Henrico IV praesertim oppugnatus, profugus Salerni obiit anno 1085”; v.: LH, die 25 maii.

²⁰⁸ S. Ioannes Chrysostomus (+ 407), Episcopus Constantinopolitanus et Ecclesiae Doctor, “qui, ab inimicorum factione in exilium eiectus, et, cum e sancti Innocentii Primi, Summi Pontificis, decreto inde revocaretur, in itinere, a custodientibus militibus multa mala perpressus, animam Deo reddidit”; v.: MR, die 14 Septembris. Alibi legitur: “Odio aulae imperialis et invidorum obrutus, semel et bis exulare coactus est; aerumnis confectus, mortuus est apud Comanam in Pontio, die 14 Sept. anno 407”; v.: LH, die 13 Sept.

²⁰⁹ S. Basilius Magnus (330-379), Caesariensis in Cappadocia Episcopus et Ecclesiae Doctor, qui “Ecclesiam adversus Arianos et Macedonianos inexpugnabili constantia defendit”; v.: MR, die 1 Ianuarii. Sua sedes episcopalis in Caesarea “divenne il centro di resistenza di tuttj gli ortodosii, decisi a non capitolare davanti al cesaro-papismo dell'ariano Valente”, qui “tentò più volte di ottenere la resa del vescovo per mezzo del prefetto d'Oriente Modesto, ma l'intrepido pastore non si lasciò affatto intimidire dalle minacce e dall'ordine di esilio. [...]”; cf.: Stiennon Daniele, *Basilio il Grande, vescovo di Cesarea, Dottore della Chiesa...*: BS II, 914.

²¹⁰ S. Thomas Becket, “clericus Cantuariensis”, Episcopus et Martyr (1118-1170). “Iura Ecclesiae contra regem Henricum II strenue defendit, ex quo sex annos in Galliam exulare coactus est. In patriam reversus, multa adhuc sustinuit, donec a regis satellitibus anno 1170 occisus est”; v.: LH, die 29 dec.

²¹¹ S. Thomas Morus (More), Martyr, regni Cancellarius (1477-1535), qui “pro fide catholica ac beati Petri primatu, iubente Henrico Octavo Rege, decollatus est”; v.: MR, die 6 iulii. – Eius memoria una cum s. Ioanne Fisher, Episcopo et Martyre, ab Ecclesia celebratur, nam “ambo iussu Henrici VIII regis, cui restiterant in questione de eius matrimonio dissolvendo, capite plexi sunt anno 1535”; cf.: LH, die 22 iunii.

²¹² S. Stanislaus, Episcopus Cracoviensis et Martyr (1030-1097), qui “a rege Boleslao, quem increpaverat, occisus fuit”; cf.: LH, die 11 aprilis. Cf. etiam Naruszewicz Pietro, *Stanislaw (polacco Stanislaw), vescovo di Cracovia, santo, martire*: BS XI, 1362-1366, ubi fovetur explicatio conflicti inter episcopum et regem, quam historicus Vincentius Kadłubek (1160-1223) proponit, “il quale, basandosi sia sulla tradizione religiosa che sulle notizie raccolte tra i discendenti dei testimoni diretti, attribuisce il conflitto fra Stanislaw e il re Boleslao II, alle ingiustizie e alle crudeltà commesse da quest'ultimo nei confronti dei suoi sudditi, la cui difesa contro le prepotenze del sovrano fu sostenuta da Stanislaw fino al martirio”. – Sci-

summa, vel exilium, vel mortem reperere. Habes tantum gratiae? aude sceleratis non parcere coronam habiturus.

Docere ignorantes qui solent, de se illud vatis dictum esse putent, Dan 12, 3: "Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellae in perpetuas aeternitates".

Parva dixi. Divinae Matris titulos adaequabunt, qui Dei cognitionem, amorem timoremque [190] instillabunt pectoribus alienis. O quam egregii sunt Christi cooperatores, qui solo amoris eius intuitu necessaria ad salutem, ad vitam Christiano more ducendam, ad vitia devitanda, virtutes amplectendas, sincere ac diligenter pueris praesertim, rudibus aut barbaris, aut errantibus, proponunt. Nullum est hoc praestabilius pietatis opus, nullum beatius. Obeunt autem tale munus in scholis praeceptores, in nostris Ecclesiae; domi parentes, informando sobolem de iis, sine quibus aeterna salus haberi nequit. At maxime ii, qui doctrinae Christianae professionem exercent tradendae: cuius [191] neglectu, pro! quantae animae ad ima ruunt!

Ego hic omnibus illis gratias immortales ago, quicumque mihi Dei, virtutisque notitiam attulerunt; quicumque me docuerunt ignorantem. Rogo Iesum, ne illis caeleste praemium subtrahat, sive id fecere verbis sive bonis exemplis. Mihi quoque eius Maiestas impertiri gratiam dignetur, ne quid in hac parte negligam. Supplico praeterea eidem, ut omnibus animarum curam habentibus, tantum luminis et ignis tribuat, quantum necesse habent ad eos, qui sunt ipsorum fidei ac virtuti commisi, omni iustitia imbuendos. Et maxime concionatoribus ac [192] parochis Apostolicum Spiritum largiatur: quia horum opera infiniti debent ad caelos evehi.

Exemplo demum tantam pietatem S. Principis Vladislai Jagellonis illustramus ac firmamus. Hic enim ex Lithuaniae Duce Poloniae Rex ea conditione electus, ut Religionem Catholicam amplecteretur, tanto postea suae gentis ad veri Dei cultum adducendae studio fervebat, ut ipse eidem praecipua fidei capita explicaret,

entifica probatio huius thesis invenitur in opere: Bełcz Stanisław, *Święty Stanisław Biskup, Męczennik, Patron Polaków*, Londyn 1977.

omnique conatu eam ad ovile Christi aggregans, fieret ex Magno Duce Lithuaniae magnus Apostolus²¹³. Hic merito cum Rege Psalte poterat orare: “Docebo iniquos [193] vias tuas, et impii ad te convertentur” [Ps 50,15].

Exorare deinde Deum pro animarum in piacularibus flammis existentium libertate, vel eas tam piis eleemosynis, quam variis modis aliis iuvare, summae charitatis est. Impius plane et excors, qui earum poenis non movetur, et non succurrit patientibus, cum potest. Iudas Machabaeus Dux aequae strenuus atque sanctus, “bene et religiose de resurrectione cogitans” (ut loquitur 2 Mach [12,43]) “facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Ierosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium”. Hoc fecit ille, qui bellis assiduis [194] occupatus erat, quae solent extinguere pietatem; quive scire poterat, Synagogam non habuisse potestatem, quantum habet S. Mater Ecclesia nostra, merita Christi Domini defunctis fidelibus applicandi. Quid nos facere par est, qui et plura possumus apud Iesum, et tam frequentia habemus incitamenta ad opem ferendam animabus fidelium temporaneo cruciatui destinatis! Unde mihi magnam parit admirationem, quo pacto Christianus homo non persentiscat illarum deprecationem in haec verba vocierantium: “Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei” [Iob19, 21]. Quid, quod [195] habituri simus tot in caelo Patronos ac opitulatores, quot illuc animas opera nostra perduximus ex camino purgatorii! Non affero plura de hac materia; sufficiat illa considerare et sequi, quae divinus Spiritus, pronuntiavit: “sancta ergo et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur” (2 Mach 12[, 46]).

Ultimum opus Pietatis, at reliquis non inaequale, est: *Remittere iniurias*. Quod, si Christiani, uti debent, vellent sedulo agere,

²¹³ Ladislaus Jagellone, Magnus Dux Lituaniae, postea Rex Poloniae (1350–1434). Ab auctore “Lithuaniae magnus Apostolus” vocatur, quia Jagiełło “zamierza małżeństwo z Jadwigą, królową polską, poczem chrystianizację Litwy”, acceptando “propozycje i warunki, z których najważniejsze: chrzest Litwy i jej Unia z Polską. [...] pod koniec roku [1386] oboje królestwo chrzczą już Litwę w Wilnie [...] i uposażają 8 kościołów parafialnych”; cf.: Chamiec Xawery, *Jagiełło (Władysław)*: PEK XVII-XVIII, 266.

cessarent lites, extinguerentur tribunalia; fraudes dolique et multae machinationes, quas aliquando vindicta struit, et plerumque iniusta, interirent; plurimi [196] vero lauru patientiae a Deo donarentur. Divus Paulus iam hoc olim Corinthiis inculcans: “Frater” (aiebat) “cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles? Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis et fraudatis, et hoc fratribus! An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt?” [1 Cor 6, 6-9]. Ex hac Apostoli clausula, seria quidem, beatum esse intelligo, qui suffert iniurias; at ex adverso infelicem, qui infert. Quantum ille exaltandus pro neglecta vindicta, tantum hic deprimendus a Deo pro [197] iniustitia patrata. Bonum est ignoscere, sed malum irritare, offendere, opprimere. Ego ignoscens Christum imitor; tu me premens tortores Christi aemularis. Ergo suadeo iniuriarum remissionem, sed illationem dissuadeo. Utile namque mihi est pati innocenter, at tibi valde damnosum me vexare. Ah! ideone tu debes ad tartara praeceps ire, quia me persecutione tua provehis ad astra? Et tandem sic concludo cum aliquo pientissimo Patre: “Habet magnum et salubre purgatorium patiens homo, qui plus dolet de alterius malitia, quam de sua iniuria”.

Dum autem finem huic impono capiti, opto [198] in me et in quovis mortalium bonorum operum crescere augmentum. Per illa namque Domus Dei mystica reparatur, per illa misericordia Dei obtinetur. Opera nostra sequuntur nos. “Certe adveniente die iudicii” (pie dixit aliquis) “non quaeretur a nobis, quid legimus, sed quid fecimus; nec quam bene diximus, sed quam religiose viximus”²¹⁴.

Quando hoc erit? “Cum venerit Filius hominis in maiestate sua” (respondet) “et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab haedis; et statuet oves quidem a dextris suis, haedos a sinistris. Tunc dicit [...] his, qui a dextris eius [199] erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi” (Mt 25,

²¹⁴ ICH, l. I, c. 3.

31-34)). O iucundissimum “venite”! At qua virtute partum? Operibus Christianae pietatis. “Esurivi enim” (pergit iudex Deus) “et dedisti mihi manducare; sitivi, et dedisti mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; [...] infirmus, et visitastis me; in carcere eram, et venistis ad me” [Mt 25, 35-36].

Insudemus igitur pietatis operibus, insudemus; per quae restauramus Templum Dei, animas nostras; reparamus, inquam, hominem interiorum; “benedicti” audiemus, caeleste regnum possidebimus. [200]

CAPUT XXII Reconciliatio Templi Mystici

Consistit haec in Poenitentia et sacra Synaxi. Cum enim per peccata praesertim lethalia, Templum Dei quod sumus nos, polluitur, ut vel ex hoc D. Maximi monito colligere est: “quicumque” (ait ille) “vel est Templum Dei, vel esse desiderat, sollicitate caveat, ne vana sectando desinens esse Templum Dei, fiat habitatio tenebrarum, fiat daemonis monumentum”²¹⁵: proinde ad eius Reconciliationem duo haec Sacramenta, Poenitentiae et Eucharistiae, a Iesu Christo constituta sunt.

Ac primo, Poenitentiam [201] esse quondam alterum Baptismum, non immerito Vox clamantis in deserto pronuntiavit²¹⁶. Quas enim animi maculas non emundet Poenitentia? quae delicta non eluat Poenitentia? Ipse daemon, si Poenitentiam arriperet,

²¹⁵ Probabiliter est allegatio ex ignoto nobis opere s. Maximi “Confessoris” (580–662), “doctrina et catholicae veritatis zelo insignis” (MR, die 13 augusti). “Grande importanza ebbero i suoi scritti morali ed ascetici tra cui vanno ricordati il suo ‘Liber Asceticus’ e i ‘Capita de Caritate’, oltre a quelli che al contenuto ascetico aggiungono un interesse dottrinario e mistico [...]”; cf.: Vona Costantino, *Massimo il Confessore, santo*: BS IX, 44–45. Allegatio non est verificata, quia non potui invenire eam nec pro s. Maximo Confessore (PG 90), nec pro s. Maximo Taurinense (Corpus XXIII) secundum materiam in ea tractatam. N.B.: Etiam Jarra non potuit hanc allegationem invenire (cf. Jarra, p. 48, nota 2).

²¹⁶ Hac expressione denotatur s. Ioannes Baptista, qui ita se definivit (Io 1, 23: “Ego vox clamantis in deserto”) et de sua activitate asseruit: “Ego quidem baptizo vos in aqua in poenitentiam” (Mt 3,11).

pristinæ gratiæ restitueretur, idque propterea, quod poenitentia vera, veram humilitatem continet, cui nihil Deus potest denegare. Advertendum tamen est, Poenitentiae vocabulum et virtuti huiusmodi et Sacramento convenire.

Hoc loco de posteriori tantum breviter agimus. Nam licet virtutis poenitentiae magna sit vis, maior tamen Sacramenti, quo proprie [202] gratia sanctificans confertur, nisi illi ex parte poenitentis aliquis obex ponatur.

Quod ne contingat, adhibenda imprimis est accessuro ad Sacramentum Poenitentiae praeparatio aliqua, vel per eleemosynae largitionem, vel per ieiunium, aut quampiam similem corporis mortificationem ad hunc finem directam, ut Deus gratiam impertiatur poenitenti cognitionis perfectae peccatorum omnium et singulorum, contritionis verae et confessionis rectae ac salutaris. Praemittenda quoque est ante examen conscientiae brevis precatio; quod deinde in aliquo loco secretiore et ab arbitris remoto [203] instituendum, non perfunctorie, sed per diligentem discussionem singularum cogitationum, verborum, factorum, habita reflexione ad praecepta Dei, Ecclesiae, et officia cuique statui propria, quemadmodum superius in ratione quotidiani examinis docuimus. Neque enim volo hic brevitati studens indicem texere peccatorum, quae committi possunt, aut soleant, cum vel ipsa conscientia sit eorum index; quae si penicius inspiciatur, ostendet, quid deflendum, confitendum, arguendum sit.

Dolor postmodum de omnibus peccatis et mortalibus singulis cum seria eorum detestatione et constanti [204] proposito emendationis eliciendus: qui non tam consistit in affectibus et lacrymis, etsi bonae sint Deoque gratissimae, quam in operatione iudicii et intellectus, qua concipitur gravitas peccati ex offenso summo Bono procedens, et impulsu voluntatis, quae detestatur illud maxime ob eandem summi Boni offensi causam. Quodsi quis talem dolorem ac detestationem non haberet, quin potius aliquem sentiret affectum ad quodpiam peccatum, praesertim saepius practicum, tunc facta humili supplicatione Domino Deo pro verae contritionis dono, accuset se de illius imperfectione. Futurum

[205] enim est, ut, quod in ipso est, Deus acceptet, et quod in se, eidem largiatur.

Ad confessionem denique peccatorum progrediatur humiliter, tanquam causam contra se coram iudice Deo acturus, ut se accusatore citius veniam consequatur. In hoc autem sacro tribunali, petita prius a confessario benedictione, nihil ob metum aut verrecundiam reticeat. Deo enim confitetur, non homini, cui omnia cuiusque hominis interiora sunt perspectissima, et peccata prius cognita, quam a quoquam commissa, quemve nihil potest latere. Omnia sine ambagibus cum dolore referat, adhibitis ubi opus [206] circumstantiis aggravantibus, aut speciem immutantibus, non prodens complicem, non extenuans peccata, non disputans.

Audiat postremo et exequatur confessarii monita, consilia, remedia, satisfactionemque sibi iniunctam humiliter suscipiat, et absque dilatione impleat, addendo proprio motu plura: siquidem discreti confessarii, etsi propter varias causas exiguam satisfactionem assignent, desiderant tamen, ut sponte poenitentes plura, cum possint, praestent. Sic enim, et remissionem poenae certiorum, et uberiores emendationis gratiam consequuntur. Non negligat praeterea, quae faciunt [207] ad consequendas indulgentias; hac enim ratione ex benignitate Dei, paucis operibus, a multis poenis liber evadet, ac perfecte fiet amicus Deo.

De sacra Synaxi, ob Maiestatem tanti Domini, qui ea continetur, vix aliqua proferre audeo. Cogita te Deum accedere, coram quo omnis potentia fatiscit, omnis fortitudo contremiscit, omnis maiestas vilescit, omnis evanescit sapientia. Quia tamen infinitae bonitatis est, te non solum benigne praestolatur, sed ultro vocat ad se, ut per sui communionem interiora tua mundet atque sanctificet. Quis tibi nunc sensus, impie, accedenti [208] ad tantam pietatem? Confundere tua malitia, erigere illius clementia, et precare, ut tui, quantum opus habes, misereatur.

Quam frequenter autem debeas hanc reconciliationem Templi tui Mystici adhibere, non praescribo. Hoc innuo: idcirco primos illos Christi fideles semper fuisse ad mortem pro Christo obeundam paratissimos, quia sacra Synaxi fere quotidie reficiebantur.

Tu, Spiritualis Patris consilio te dirigi sines, memor illius, quod a Cyrillo²¹⁷ verissime scriptum: “Laboras superbia? sume Eucharistiam, id est, Christum ad carnem, immo ad panem se humiliantem, et panis hic [209] humilis te humilem faciet. Laboras tentatione libidinis? sume vinum germinans virgines. Laboras ira et impatientia? sume Christum crucifixum patientissimum, hic tibi suam patientiam communicabit” (in Ioan. c. 6)²¹⁸.

Quid tecum agam pluribus? “Qui manducat hunc panem” (oraculum est aeternae Veritatis) panem sanctum, caelestem, Angelicum, supersubstantialem, habentem omnem dulcedinem et omne delectamentum suavitatis, “vivet in aeternum” [Io 6, 59].

Atque ex his pressius dictis patet, et res et modus reconciliandi Templi Mystici, quem etiam divus Augustinus brevioribus hisce expressit: “Habitaculum” (ait ille) “cordis [210] nostri evacuatur vitiis, et virtutibus repleatur: claudatur diabolo, et aperiatur Christo; et ita laboremus, ut nobis bonorum operum clavibus ianuam regni caelestis aperire possimus. Et ideo, fratres charissimi, unusquisque consideret conscientiam suam, et quando se aliquo crimine vulneratum esse congoverit, prius orationibus, ieiuniis vel eleemosynis studeat mundare conscientiam suam, et sic Eucharistiam praesumat accipere” (serm. 232)²¹⁹.

Invocatio Dei Omnipotentis ad Morum et Vitae Reparationem

[211] “Domine, Deus meus, da cordi meo Te desiderare, desiderando quaerere, quaerendo invenire, inveniendo amare, aman-

²¹⁷ S. Cyrillus, Episcopus Alexandrinus et Ecclesiae Doctor († 444). Opera s. Cyrilli inveniuntur in: PG LXVIII-LXXVII. Ex eius operibus exegeticis *Commentarium in Evangelium s. Ioannis* est “uno degli scritti più importanti”; cf. Vona C., *Cirillo di Alessandria, Dottore, santo*: BS III, 1309-1315.

²¹⁸ Non inveni hanc allegationem secundum datam citationem, i.e. in toto textu Commentarii super cap. VI Evangelii s. Ioannis Ap. (ubi legitur de promissione Eucharistiae).

²¹⁹ Non inveni hanc allegationem in indicato sermone 232 S. Augustini, in quo agitur de omnino diversis rebus. Cf. *S. Augustini Hipponensis Episcopi, Opera Omnia*, Ed. Nova, Acc. D.A.B. Caillaud et al., Parisiis 1841-50.

do mala mea redimere, redempta non iterare. Da, Domine Deus meus, cordi meo poenitentiam, spiritui contritionem, oculis lacrymarum fontem, manibus eleemosynae largitatem. Rex meus, extingue in me desideria carnis, et accende ignem tui amoris. Redemptor mei, expelle a me spiritum superbiae, et concede propitius thesaurum humilitatis tuae. Salvator mei, amove a me furorem irae, et indulge mihi benignus scutum patientiae. Creator mei, evelle a me animi rancorem, et largire mihi ^a mentis dulcedinem. [212] Da, clementissime Pater, mihi solidam fidem, spem congruam, charitatem continuam.

^a *add. "mitis" (AMS)*

Rector mei, averte a me vanitatem, mentis inconstantiam, cordis vagationem, oris scurrilitatem, oculorum elationem, ventris ingluviem, opprobria proximorum, scelera detractionum, curiositatis pruriginem, divitiarum cupidinem, potentatum rapinam, inanis gloriae appetitum, hypocrisis malum, adulationis venenum, contemptum inopum, oppressionem debilium, avaritiae ardorem, invidiae rubiginem, blasphemiae mortem. Reseca in me, Factor mei, temeritatem, iniquitatem, pertinaciam, inquietudinem, otiositatem, somnolentiam, pigritiam, mentis [213] habetudinem, cordis caecitatem, sensus obstinationem, morum truculentiam, boni inobedientiam, consilii repugnantiam, linguae refrenationem^b, pauperum praedam, impotentum violentiam, innocentum calumniam, subditorum negligentiam, circa domesticos severitatem, adversus familiares impietatem, erga proximos duritiam.

^b *"effrenationem" (ibid.)*

Deus meus, misericordia mea, oro te per dilectum Filium tuum, da mihi misericordiae opera, pietatis studia; compati afflictis, consulere erroneis, succurrere miseris, subvenire egenis, consolari maestos, relevare oppressos, pauperes recreare, flebiles refovere, dimittere debitoribus, parcere in me peccantibus, odientes [214] me diligere, pro malis bona reddere, neminem despicerere, sed honorare; bonos imitari, malos cavere; virtutes amplecti, vitia reice-

re: in adversis patientiam, in prosperis continentiam, custodiam oris, et ostium circumstantiae labiis meis: terrena calcare, caelestia sitire” (ex medit D. Augustini).²²⁰ Amen.

CAPUT XXIII Immortalitas Templi Mystici

Mortales vocamur, qui Tempa Dei sumus; quonam igitur modo futuri sumus immortales? Ad corpus quod attinet, quotidie spectare possunt oculi, illud, anima emissa, cadaver frigidum, pallidum, [215] faetidum denique constitui; scatere denique vix toleranda sanie, scatere vermibus horrendis, et postremo in cineres abire. Bernardus optime: “Post hominem” (canit) “vermis, post vermem faetor et horror. Sic in non hominem vertitur omnis homo”²²¹. Divinum quippe adversus mortalem decretum est: “Pulvis es, et in pulverem reverteris” (Gen 3[, 19]). O miserrimam conditionem nostram! nisi melior certo sit speranda, ad quam nos merita Redemptoris nostri provectura sint. “Scimus enim”, (recreat nos Paulus) “quoniam, si terrestris Domus nostra huius habitationis dissolvatur, quod aedificationem ex Deo habemus, [216] Domum non manufactam, aeternam in caelis” (2 Cor 5[, 1]). Moriendi necessitas omnibus imposita, optanda est etiam propter futuram immortalitatem. “Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. [...] Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem” (1 Cor 15[, 21-22. 53]). “Ergo^a nobiscum semel occidet^b brevis lux, non^c est perpetuo una dormienda nox^d”²²², ut

²²⁰ Allegatio haec “ex Medit. D. Augustini” verificata est secundum textum inventum in: Augustinus, *Meditationes*, c. I, n. 1, in: D. Aug. *Med., Sol. et Man.*, Taurini 1929, pp. 1-3.

²²¹ Bernardus, *Meditationes* c. III, n. 2, in: D. August. *Meditat. Solil. et Manuale*, Taurini 1929, p. 321, ubi haec allegatio verificata est.

²²² Catullus, Carmen V: Catulli Veronensis Liber, ed. R. Ellis, Oxonii 1878, p. 13). Duo versus (5-6) ex hoc Carmine hic allegati proveniunt ex etitione valde imperfectae carminum Catulli; hi versus in editionibus posterioribus apparent n forma

somniavit Catullus. “Omnes quidem resurgemus”, [1 Cor 15, 51]. Iobin sterquilinio testa saniem ex corpore prope dissipato defluentem radens hac spe futurae suscitationis, suavissime delinitus aiebat: [217] “Scio, quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et rursus circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum meum; quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt [...]: reposita est haec spes mea in sinu meo” (Iob 19[, 25-27]).

^a om. (CCar) ^b “ocidit” (CCar) ^c “nox” (CCar) ^d om. (CCar)

Non est hic dubitandi locus, non est. “Omnes quidem resurgemus”[1 Cor 15, 51]. Carnis resurrectionem omnes, quotquot veri sumus Christiani, credimus. Nec immerito. “Tota huius mundi administratio” (inquit Augustinus) “testimonium est resurrectionis futurae. Videmus hieme arbores spoliari fructibus et foliis; sed et in vere speciem resurrectionis exprimere in gemmis, floribus, foliis, fructibus. [218] Interrogo te”, (pergit idem) “qui de resurrectione dubitas, ubi sunt ista, quae tempore isto producuntur? Ubi latitant? Nusquam videntur; sed Deus secreta virtute ea producit. Sic et herba, quae ante vixit, et moritur, rursus reviviscit ex semine! Ita et nostrum corpus reviviscit ex pulvere”²²³. Nihil est magis rationi consentaneum, quam haec Templi nostri Mystici perennitas. In erucis et papilionibus exemplum est. Ut nascuntur, moriuntur, resuscitantur, videmus. Hirundines lacus in hieme sepultas complectuntur, quas ver iterum aeri restituit²²⁴. Haec natura facit; Deus cum corpore meo, cum suo Templo, [219] nobiliora non facturus? Quemcunque tumulum mortales nostri artus fuerint sortiti, prodibunt ex eo Divina vi immortales, cum

authentica quae sensum contrarium habet (v. annot. textuales a-d), ac proinde nullo modo uti textus ad “immortalitatem Templi Mystici” affirmandam adhiberi potest Cf. Jarra, p 51-52, nota 1).

²²³ Auctor non indicat scriptum s. Augustini e quo haec allegatio provenit et non inveni hunc textum inter sermones s. Augustini qui de resurrectione D. N. Jesu Christi tractant.

²²⁴ In Enciclopedia Universali S. Orgelbranda (Warszawa 1883, t. 6, p. 12) in articulo s.v. *Jaskółka* (*Hirundo*) traditur talis opinio popularis: “Dziwne jest u nas mniemanie o zimowaniu jaskółek w wodzie”.

“Tuba mirum spargens sonum,
^acoget omnes ante thronum,
 per sepulchra regionum^a”²²⁵.

^{a-a} “*per sepulchra regionum, coget omnes ante thronum*” (LH)

“Tunc^b quos in gremio suo terra susceperat”, (verba sunt D. Petri Damiani) “quos aqua sorbuerat, quos edax flamma consumpserat, omnes quasi commissum sibi depositum reddunt, et vitae absque ulla sui diminutione restituunt”²²⁶. Tertullianus antiquissimus scriptor²²⁷ hanc mihi partem terminet: “Resurgit^c ^d caro”, (inquit ille) “[...] et quidem integra. In deposito est ubicunque apud Deum, per fidelissimum sequestrem Dei ^e Iesum Christum [...] [220] carnis interitum quem putas, secessum scias esse. Non sola anima seponitur; habet et caro secessus suos interim, in aquis, in ignibus, ^f alitibus, in bestiis. Cum in haec dissolvi videtur, velut in vasa transfunditur, [...] ut rursus ex illis^g praesentetur”^{h228}. “Mors et infernus dederunt mortuos suos”, (ait Apocalypticus Vates) “qui in ipsis erant” (Apoc 20[, 13]). “Et dedit mare mortuos, qui in eo erant”.

^b “*Iam*” (PDO) ^c “*Resurget*”(TLR) ^d *add. “igitur”* (ibid.) ^e *add. “et hominum”* (TLR) ^f *add. “in”* (ibid.) ^g “*illa*” (ibid.) ^h “*repraesentetur*” (ibid.)

At Corporis immortalitate asserta, de Animo quid dicemus? Evanescere illum in auras dimisso corpore cum atheis opinabimur? Absit. Hic enim natura sua immortalis est. Nam ubi “formavit Deus hominem de limo terrae, ^a inspiravit in faciem eius [221] spiraculum vitae; et factus est homo in animam viventem”,

²²⁵ Allegatur stropha III e hymno *Dies irae*, cum quadam tamen inversione verborum (v. annotationem textualem ^{a-a}). Cf. LH, hebdomada XXXIV per annum, vol. IV, p. 444.

²²⁶ Haec allegatio provenit ex Epistola Octava s. Petri Damiani († 1072); v. Petrus Damianus, *Opuscula Nonnulla*, I (l. VIII, ep. 8): PL 144, 477 (n. 284), ubi et verificata est.

²²⁷ Tertullianus (Quintus Septimus Tertullianus Florens), eminens scriptor ecclesiasticus (ca 160-240).

²²⁸ Tertullianus, *Liber de Resurrectione Carnis*, c. 63, in initio: PL 2, 933 (nn. 885-886). Notandum est quod alleatio non est integralis nec omnino fidelis (v. Annotationes textuales).

(Gen 2[, 7]) non in animam morientem. Quamvis enim, quod de humo sumptum est, in humum sit aliquando rediturum; hoc tamen, quod Divinum os (liceat humano modo loqui) in faciem hominis inspiravit, ut ipse Deus a quo profectum est, immortale est. Quae res tam est capacitati nostrae, non modo Sacris literis, aut fidei dogmatibus, conformis et apta, ut infideles quoque recte de animis hominum sentientes, eos non tantum esse immortales docuerint, sed insuper post fata vel puniri pro delictis, vel beari pro virtutibus, asseruerint. Nos profecto [222] superna luce donati immortalitatem Animorum tam certam esse statuimus, ut simul eos a discessu e corpore, vel ad gloriam, vel ad poenam et hanc aut temporaneam aut aeternam, evolare firmissime teneamus. Hoc enim nos Divinus Spiritus multis in locis edocuit sacrae paginae, praesertim apud Sapientem, ubi primum reprobos prae angustia spiritus gementes, et intra se dicentes ita audias: “Lassati sumus in via iniquitatis, et perditionis, et ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? Aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt [223] omnia illa tanquam umbra; et tanquam nuntius percurrens; et tanquam navis, quae pertransit fluctuantem aquam; [...] et^b tanquam avis, quae transvolat in aere; [...] aut tanquam sagitta emissa in locum destinatum: [...] sic et nos nati continuo desinimus esse, et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere, in malignitate autem nostra consumpti sumus. Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt. [...] Iusti autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum, et cogitatio illorum apud Altissimum. Ideo accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini: quoniam dextera sua teget eos, et brachio sancto suo defendet illos”. “Iustorum [224] animae” (Sap 3[,1]) “in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum mortis. Impii autem secundum quae cogitaverunt, correptionem habebunt” [Sap 3, 10].

a add. “et” (BSV) b “aut” (BSV)

Ex his itaque firmissimis caelestium oraculorum monimentis et Fidei nostrae documentis clarissime nobis manifesta est Immortalitas Templi Mystici, sive Corpus, sive Animum circumspeciamus.

Reliquum est, ut illud Divi Pauli pensiculatius expendamus, et menti prope infigamus nostrae, quod Corynthiis quondam scripsit, eos ad spem immortalitatis, simul ad omnem sanctimoniam excitans, 1 Cor 15[, 51]: “Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur”. Quid [225] ita? Nam qui Christum imitati sunt in vita, Christi gloriam consequentur; qui vero eum confitebantur ore, corde negabant, praedicabant dictis, factis blasphemabant, descendent in infernum viventes. “Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos” (licet cum Apostolo concludere) “ab omni inquinamento carnis, et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei” (2 Cor 7[, 1].

Subiciatur caro spiritui, spiritus rationi atque legi, fiamus conformes imagini Filii Dei, fiamus eiusdem Regni caelestis coheredes: si compatiemur, conglorificabimur. [226]

CAPUT XXIV Gloria Templi Mystici

Apostolus ille raptus ad tertium caelum, qui audivit arcana verba, quae non licet homini loqui, gloriam Templi Mystici non modo descriptu, sed ne cogitatu quidem possibilem esse astruens: “Oculus”, inquit, “non vidit, nec auris audivit; nec in cor hominis ascendit quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum; nobis autem revelavit ^a per Spiritum suum”, 1 Cor 2[, 9-10]). Nec aliter Doctorum Princeps Augustinus sentiens: “Effugit”, ait, “omnem sermonem, excedit omnem sensum humanae mentis, decus illud, atque [227] maiestas Templi Mystici futura. Quod Deus praeparavit diligentibus se, Fide non capitur, Spe non attingitur, Charitate non apprehenditur, desideria et vota transgreditur”²²⁹.

^a *add. “Deus” (BSV)*

²²⁹ Auctor non indicat e quo scripto s. Augustini haec allegatio provenit e non potui invenire eam nec in eius Meditationibus (c. XXII: De felicitate vitae quam praeparavit Deus diligentibus se”), nec in eius Soliloquiis (c. XXXVI: De gloria caelestis patriae), nec in eius Manuali (c. VII: De gaudio paradisi; cap. VIII: De regno caelorum).

Proinde mihi suspirandum est potius quovis momento ad hanc gloriam possidendam, non in depingenda nudo calamo, quod adynaton est²³⁰, desudandum. Itaque non ex meo sensu hoc quod sequitur, de nostrorum Corporum Animorumque beatitudine depromam, sed ex illorum, qui haec ad quae translati sunt gaudia saepius mente et intellectu felicissimi viatores delibabant, fontibus hauriam parcissime, [228] ne nimia aviditate sitim obruam potius quam accendam.

Et Corpora quidem quatuor illis dotibus admirandis et praecelestissimis ornabuntur: Impassibilitate, ut dicunt theologi, Subtilitate, Agilitate, Claritate. Has felicissimae nostrae resurrectionis acerrimus propugnator Paulus felicissime expressit, (1 Cor 15[, 35-44]), ubi tacitae quorundam circa hanc materiam obiectioni occurrens, disertissime et sapientissime disputat: “Dicet aliquis: quomodo resurgunt mortui? qualive corpore venient? Insipiens, tu” (respondet Apostolus), “quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas, non [229] corpus quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicuius caeterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, et unicuique seminum proprium corpus” etc. etc.; “sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria, seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale^a” (1 Cor 15[, 35-38. 42-44]).

^a “*spiritale*” (BSV)

Praeterea easdem dotes fluvius ille Paradisi in quatuor alveos distinctus designat. De hoc divinissimus Moyses, (Gen 2[, 10-14]): “Fluvius”, inquit, “egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum; qui inde dividitur in quatuor capita. Nomen uni Phison, [...] secundi Gehon, [...] tertii Tygris, [...] quartus [230] ipse est Euphrates”. Cum quatuor his fluminibus ex mente Hie-

²³⁰ Id est: “quod est impossibile”; cf. Jarra, p. 54, n. 3.

remiae Drexelii²³¹ quaternas beatorum corporum dotes licebit comparare²³².

Dos prima Impassibilitas gloriosum corpus non modo ab omni corruptione^b tota aeternitate servabit, sed prorsus ab omni molestiola. Hoc Ioannes vaticinatus: “Mors”, inquit, “ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra; quia prima abierunt” (Apoc 21[, 4]).

^b “*incorruptione*” (TDM), *erronnee secundum contextum*

Alter dos²³³ glorioso corpori vim conferet quaevis corpora penetrandi: ceu radius solaris vitrum penetrat, illud tamen nec dividit nec laedit.

Tertia dos Agilitas, glorioso corpori tribuet facultatem [231] quoquoersum celerrime se movendi. Isaias hoc praedicens: “Qui”, inquit, “sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, aassument pennas, sicut Aquilae volabunta” (Is 40[, 31]).

^a “*current*” (BSV)

Quarta dos Claritas, gloriosum corpus reddet quavis luce splendidus: “Fulgubunt” beati in caelo, (quod praevidit Daniel) “tanquamb splendor firmamenti, [...] tanquamc stellae in perpetuas aeternitates” (Dan 22[, 3]). Exemplum huius gloriae beati Corporis in ipsius Christi Domini Corpore glorificato Paulus nobis ostendens ita scribit Philippensibus: “Salvatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum [232] Corpori claritatis suae. Proinde sicut Christus resurgens ex mortuis (Rom 6[, 9]) iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur” (Phil 3,[20-]21), hoc et nobis mu-

²³¹ Ieremias Drexelius SJ (1581-1638), scriptor librorum asceticorum; Cf. Lanz Arnoldo, *Drexel (Drexelius), Jeremias*: Ecat IV, 1927-1928.

²³² Cf. Drexelius Ieremias, SJ, *Caelum, Beatorum Civitas*, in: *Opera Omnia*, Moguntia 1651, t. I, p. 348 (*Opusculum Quintum*, Lib. II, c. VI: “Sextum in caelo Gaudium e quatuor corporis gloriosi dotibus”), ubi legitur: “Porro sacra pagina teste, ‘Fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita’ Cum quatuor his fluminibus, quaternas beatorum corporum dotes licebit comparare.”

²³³ Id est Subtilitas.

nus illius merito expectandum. Christus resurgens ex mortuis illaeso sepulchro prodiit, ianuis clausis in medio discipulorum sese stitit: hoc et nobis munus illius merito expectandum. Christus resurgens ex mortuis, in loci dissitis, non longo temporis intervallo, et Matri dilectissimae, et Sanctissimis mulieribus, et Apostolis carissimis, et discipulis in castellum pergentibus, gloriosus apparuit: hoc et nobis munus illius merito expectandum. Christus resurgens ex [233] mortuis, non alia credo visus facie, quam quae in Thaboreio vertice “resplenduit [...] sicut sol” [Mt 17, 2]; hoc et nobis munus illius merito expectandum: “Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae” [Phil 3, 21]. O gloriam infinitis etiam laboribus conquiendam! o gloriam non sine gravissimo taedio exoptandam! Ah! quando veniam, et apparebo ante faciem Domini?²³⁴

b “quasi” (Dan: BSV) c “quasi” (ibid.)

De sensibus corporeis ineffabiliter beatificandis quis audeat deserere? Quanta ibi odoratus fragrantia reficietur, quanta visus delectatione ex Dei omniumque creaturarum obiectis nobilissimis, pulcherrimis, perfectissimis, perfundetur? quanta gustus suavitate omnium saporum [234] demulcebitur? quanta auditus exquisitissimorum concentuum (ut ita dicam) symphonia oblectabitur? quanta denique tactus voluptate ex glorificatione sui perpetuo promanante replebitur? Ad hunc spectat, quod superius ex Apostolo memoravimus: “surget in incorruptione, [...] in gloria, [...] in virtute, spiritualis” [1 Cor 15, 42-44]. Ad auditum pertinet, quod David cecinit, Ps 149[5]: “Exultabunt sancti in gloria; [...] exultationes Dei in gutture eorum”. Ad gustum refertur, quod idem Rex Psaltes alibi retulit: “Inebriabuntur ab ubertate domus tuae, ^b torrente voluptatis ^c potabis eos; quoniam apud te est fons vitae”, (Ps 35[9-10]). Visui servit, quod [235] Isaias promisit: “Tunc videbis, et afflues; et mirabitur, et dilatabitur cor tuum” (Is 60[5]). Idem odoratus praemium exponens: “Exultabit”, ait, “solitudo et florebit quasi lilium” (Is 35[1]). Nec discrepat Ecclesia, quae sic accinit:

²³⁴ Cf. Ps 41, 3.

“Sancti tui, Domine, florebunt sicut lilium; et sicut odor balsami erunt ante te, Alleluia”.

^a “*spiritale*” (1 Cor: BSV) ^b *add. “et”* (Ps: BSV) ^c *add. “tuae”* (ibid.)

Quis caetera fando enumeret? Nam animi beatitudinem nec attingere volo. Taceamus, taceamus, quae non possumus digna oratione explicare. Dei enim, et in Hoc rerum omnium visio, cognitio, amor, intellectus, memoriae, voluntatis ipsissima gloria, cui penetrabilis? Faxit Deus, ut haec potius comprehendamus, [236] quam describamus. Faxit beatissima Trinitas, ut in quem finem creati, redempti, vocati ad fidem sumus, eo potiamur. Faxit ne ab hoc miserrimo exilio ad aliud aeternum propter delicta nostra detrudamur. Faxit, ne in hoc periculosissimo, et procellosissimo vitae praesentis oceano periculum aeternae subeamus; sed portum optatissimae beatitudinis Christo navarcho, Cynosura Maria, remigibus Angelis, ventis Divorum intercessionibus, teneamus. Interea inter fluctus continuos liceat afflictam mentem cum D. Bernardo hac pia exclamatione solari, et ad continuandam [237] feliciter navigationem nostram animare, identidem suspirando: “O civitas caelestis, mansio segura, patria fertilis et ampla, totum continens quod delectat, populus sine murmure, incolae quieti, homines nullam indigentiam habentes! Quam gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei! Sicut laetantium omnium habitatio est in Te. Omnes laetantur in laetitia et exultatione, omnes delectantur de Deo, cuius aspectus pulcher, facies decora, eloquium dulce; delectabilis est ad videndum, suavis ad habendum, dulcis ad perfrueundum: ipse per se placet, et per se sufficit ad meritum, sufficit ad praemium, nec extra illum quidquam quaeritur, quia totum in illo invenitur quidquid [238] desideratur. [...] In illo clarificatur intellectus, et purificatur affectus ad cognoscendam et diligendam veritatem. Et hoc est totum bonum hominis, nosse scilicet et amare Creatorem suum!

Quae ergo nos angit vesania, vitiorum sitire absinthium, huius mundi sequi naufragium, vitae labentis pati infortunium, impiae tyrannidis ferre dominium, et non magis convolare ad Sanctorum felicitatem, ad Angelorum societatem, ad solemnitatem supernae

laetitiae, et ad iucunditatem contemplativae vitae, ut possimus intrare in potentias Domini, et videre superabundantes divitias illius^a bonitatis eius”? (Med. c. 4)²³⁵

^a “*illas*” (BMA)

Quas, ut certo certius obtineamus, neque per ullam socordiam [239] nostram amittamus, aut per amentiam dissipemus, vellicabit nobis autem continuo haec, ex eodem Sanctissimo Patre desumpta, qua Templum hoc Dei Mysticum iam obsero, et plane obsigno.

Admonitio

“Utere igitur te ipso velut Dei Templo, propter illud, quod in te est simile Deo. Honor siquidem Deo summus est, illum venerari et imitari. Imitaris, si pius es. [...] Veneraris, si misericors es [...]. Fac omnia sicut Filius Dei, ut dignus sis eo, qui te dignatus est filium vocare”²³⁶.

INSCRIPTIO Templi Mystici

TIBI AETERNO PATRI

Conditori meo,

TIBI AETERNO FILIO

Redemptori meo,

[240]

TIBI AETERNO SPIRITUI

Sanctificatori meo,

Templum hoc descriptum et vivum,

quod sum ego,

humillime, aeternum, dedico.

²³⁵ Bernardus, *Meditationes*, c. IV, nn. 1-2, in: *D. A. Augustini Meditationes, Solil. et Manuale*, Taurini 1929, pp. 327-328, ubi haec allegatio verificata est.

²³⁶ Bernardus, *Meditationes*, c. IV, n. 4, in: AMS, p. 338.

Ne despicias, quod plasmasti;
ne abicias, quod reparasti;
ne deseras, quod inhabitare promisisti.

Quae enim utilitas in sanguine meo,
illo inquam Sanguine, qui pro me fusus est,
si descendero in aeternam corruptionem?

Non mortui laudabunt Te Domine,
neque omnes, qui descendunt in infernum;
sed nos, qui vivimus, benedicimus Domino,
ex hoc, nunc, et usque in saeculum.

Finis.

ORATOR
CRUCIFIXVS
SIVE VLTIMA
SEPTEM VERBA

Domini Nostri IESV Christi,
Totidem pijs discursibus exposita
Per R. P. IOANNEM PAPCZYNSKI,
Presbyterum Polonum.

CRACOVIAE.

Ex Officina SCHUBELIANA, S. R. M. *Nec*
non Illustrissimi ac Reverendissimi Episcopi
Cracoviensis D. N. S. S. S. Typograph.
Anno Domini. 1670.

In Stemma Gentilitium
ILLUSTRISSIMI CELSISSIMI AC REVERENDISSIMI DOMINI,
D. ANDRÆE TRZEBICKI,
Episcopi Cracouien: Ducis Seueriæ.

Candorem Niueus Color hic designat **O**LORES,
Vox suavis suauem Moribus esse docet
Illæsus candor, vira est illæsa, fatemur:
Atq; iuuat toties dicere: **V**IVAT **O**LORES.

ORATOR CRUCIFIXUS

sive

ultima septem verba

Domini Nostri Iesu Christi

totidem piis discursibus exposita

per R.P. Ioannem Papczyński

Presbyterum Polonum

Introduction

The Work, Its Author, and the Circumstances of Its Creation

Orator Crucifixus (OC) is a collection of sermons on the Passion of our Lord. Neither the title nor the authorship of this work gives reason for any doubt, because its first edition was printed through the efforts of its author, Fr. Stanislaus Papczyński, in 1670, by the royal print shop in Krakow, called *Officina Schedeliana S.R.M.*

The front page states: *Orator Crucifixus sive ultima septem verba Domini nostri Iesu Christi, totidem piis discursibus exposita per R.P. Ioannem Papczyński, Presbyterum Polonum*, or, “The Crucified Orator or Seven Last Words of Our Lord Jesus Christ, explained in the same number of pious meditations by Rev. Fr. John Papczyński, a Polish priest.” It’s significant that Fr. Stanislaus did not provide his religious name, “Stanislaus of Jesus and Mary,” as he used to do elsewhere, but reverted instead to his baptismal name and wrote “John Papczyński, a Polish priest.” The reason was his personal situation at the time: He had left the Piarist Order in 1670, but the new Order of Marian Fathers, the founding of which he had already declared, was still in the sphere of his projects. At that time, Fr. Stanislaus was in Krakow, subject to the authority of Andrzej Trzebicki, Bishop of Krakow, to whom Fr. Stanislaus devoted a brief dedication in gratitude for this bishop’s help.

OC was probably ready for print much earlier, even before 1670 or during the time of the author’s membership in the Piarists; but his Superiors did not grant permission to print it.

Also noteworthy is the fact that OC appears on the list of Fr. Papczyński’s written works submitted for examination to the Roman Congregation for Rites during his beatification process. The decree issued by this Congregation on July 15, 1775, affirmed that this work is in accordance with the teachings of the Church.

Composition, Contents, and Purpose of This Work

The immediate reason for composing sermons on the Passion of our Lord might have been the need to trigger the sensitivity of some community to Christ's sacrifice on the Cross, its importance, and its essential meaning for man and for all creation. These sermons were certainly intended to help prepare for the liturgical season of Lent. The author not only very eloquently explained the last "words of Eternal Wisdom, ending His life in the human body with a sermon," but also wished that one soul at least might benefit from his effort. This is reminiscent of the Good Shepherd from the Gospel who rejoices in the recovery of one lost sheep. In the same way, Fr. Papczyński (dubbed during his lifetime "the Apostle of Mazovia") addressed with the utmost fervor just one human being in need of spiritual help as if he would address great crowds, and yet, he spoke individually to each of his readers. We see that — urged on by his pastoral commitment — he put all of his ardent soul, mind, and heart into the preparation of these meditations. This is testified to by the fact that in OC, he cites the statements of many expert preachers known throughout the history of the Church. In the meditation on Christ saying, "they do not know what they are doing," to the Father about His tormentors, Fr. Stanislaus concluded with "O immeasurable depth of clemency and mercy! Sinner, look what an excellent example of loving your enemies He gives you! He did all that for your own good! Cast out from your heart at once the resentment that you hold against your adversary or your enemy, and the most merciful God, who gazes upon you with the greatest kindness, will grant you the forgiveness of all your sins and will fill you with an abundance of His grace."

The author of OC addressed the readers rather than the listeners (e.g., "I invite you, kind reader of this discourse," in "The Fifth Word"). Although the book title states that it is a collection of sermons based on the seven last words of our Lord Jesus Christ, the work has undoubtedly the character of written meditations. In seven meditations, Fr. Papczyński thoroughly pondered the seven last statements of Eternal Wisdom — Jesus on the Cross. He considered the following topics:

— Love of enemies and the forgiveness of all wrongs “so that we might in this most certain way receive the forgiveness and remission of our sins” (The First Word: Forgiveness Is Obtained by Forgiveness);

— Penance following the example of the good thief (The Second Word: Heaven Is Attained by Penance);

— Recourse to the sanctuary, shelter, safety, or protection accorded by Mary (The Third Word: The Most Clement Virgin Mary Is the Mother of Sinners. The Savior Entrusted Them to Her as Sons in the Person of John);

— Prayer that restores the sinner’s unity with God (The Fourth Word: The Power of Prayer Restores the Sinner to Communion with God);

— The total transformation of the sinners’ mind and conduct (The Fifth Word: The Thirst for [the Salvation of] Souls, Which Torments Christ, Mightily Contributes to Their Conversion);

— Perseverance in continuous conversion (The Sixth Word: Penance Is Most Perfect When It Is Consummated with Life Itself);

— Constant union with Christ as the means to avoid falling back into sinfulness (The Seventh Word: We Must Frequently Entrust Our Souls to Christ the Lord, Lest We Desire to Fall Often Again and Again).

On the whole, it is possible to say that the author of OC intended this ascetic teaching “in such a way that it might both bring forth repentance and produce an amendment of life” (The First Word). He emphasized that sinners should not despair, because the Merciful God always provides repentant sinners with the means to attain salvation.

Sources of Preaching and Previous Editions

The author wrote in a stately and ornate style proper to the 17th-century Baroque Period. Each meditation was accompanied by numerous quotes from the Scriptures and their commentators so as to validate and illustrate the author’s conclusions. The text includes a large range of names of saintly Fathers of the Church,

ecclesial writers, experts in the spiritual life, and hagiographers. Father Papczyński also resorted to secular authors, but “sparingly”: [These include] historians, chroniclers, and students of natural history. He evoked personages and events from Greek and Roman mythology and recalled acts of penance performed by contemporary champions of asceticism. The Baroque style, as well as n.089by mimeograph in Rome, in 1959, for the purpose of examining Fr. Stanislaus’ writings during his beatification process. Next, in 1998, a critical edition of this short work was published in its original Latin in Warsaw through the efforts of Fr. Casimir Krzyżanowski, MIC.

Ryszard Roman Piętka, MIC

In Stemma Gentilitium¹
Illustrissimi Celsissimi ac Reverendissimi Domini,
D. ANDREAE TRZEBICKI,
Episcopi Cracoviensis, Ducis Severiae

Candorem Niveus Color hic designat Oloris;
Vox suavis suavem Moribus esse docet.
Illaeus candor, vita est illaesa, fatemur:
Atque iuvat toties dicere: Vivat Olor.

Illustrissime, Celsissime ac Reverendissime Princeps.

Niveus ille Coelestis Olor expansus in ligno fatali, et ante fata sua suavissime praecinens, nativum colorem in purpureum ex sanguinis profusione mutatus, nonsisi Purpurato Principi consecrandus erat. Inter plurimos Tua Celsitudo subivit animum, quin prima se humillimi Clientis obtutibus obiecit; quos et gentilitius Tuae Celsitudinis Olor allicit, et senatoria Praesuleaque Purpura trahit, et favores typographiae nostrae collati hanc exiguam ex ea prodeuntem Opellam sibi merito iure deberi persuadent. Praeterea author ipse horum Piorum Sermonum, pientissimo Tuae Celsitudinis patrocinio gloriatus, huc me cum labore suo direxit; ut unus hic libellus duorum gratitudinem Clientum testaretur. Suscipe igitur animo, quo polles, heroico, Celsissime ac Reverendissime Princeps, Cygnea haec expirantis in Cruce vitae nostrum omnium ac salutis Authoris Modulamina, et me sub umbra Alarum gentilitii Tui Cygni perpetuo velis conservare.

Illustrissimae ac Reverendissimae Celsitudinis Vestrae, Humillimus Cliens, Nicolaus Alexander Schedel.

¹ In OC (1670) hoc stemma gentilitium graphice in hac pagina exprimitur.

SALVE LECTOR HUMANISSIME

Pio, non temerario tamen, impulsus ausu Ultima Aeternae Sapientiae, in humana carne vitam cum sermone finientis, Verba, prout spiritus movebat, exposui. Sententiam nullam de meo conatu fero; Tuo candori id relinquo. Adhibui literas sacras, et earum interpretes: prophanam historiam parcissime, et fere iisdem verbis, quibus excerpta fuit, ut Authoribus eloquentiae gloria maneret. Utinam vel unius mortalis animo labor hic meus prosit, quam grandem eius fructum percepero! Et quoniam alicuius Viri potui meminisse gestorum, nondum a Sancta Matre Ecclesia probatorum, idcirco, quod mandavit Sanctissimus Pontifex Urbanus VIII, facio: nempe, iuxta mentem eius, iterum atque iterum protestor.

[...]²

Et semper felix Vive, ac Vale.

FACULTAS CENSORIS

Imprimatur

Hiacinthus Liberius, S.T.D.

Praepositus SS. Corporis Christi Canonorum Regularium,

Dioecesis Cracoviensis Librorum Censor.

² Omissus est hic index errorum, qui editioni OC ex A.D. 1670 irrepserunt, quia in praesenti editione hi errores iam correcti sunt.

ORATORIS CRUCIFIXI
Verbum I

Pater dimitte illis: non enim sciunt, quid faciunt

(Lc 23[, 34])

Remittendo Remissionem Obtineri

Vespasianus ille Augustus, qui propria virtute Romanos fasces³ adeptus erat, tam diligens et assiduus fuit in exequendis imperatoriis muneribus, ut et dicitaret, “Imperatorem stantem mori oportere”, et fere non aliter quam stando animam exhalaverit⁴. Quod ille de Imperatoris officio, hoc ego de Oratoris possum pronunciare: huic nimirum cum supremo halitu verba, cum vita orationem finiendam. Ita Verbum Aeternum, Coelestis ille Orator, Iesus, dicendo ac docendo Crucis in rostris Aeterno Patri spiritum sanctissimum suum tradidit, simulque peroravit ac exspiravit. Hoc expendens [a_v] pientissime divinus Bellarminus purpuratus scriptor⁵ sic demum hanc crucifixi Verbi dictionem ac doctrinam commendavit: “Christus Iesus, Verbum Aeterni Patris, et de quo idem Pater aperte dixit, ‘Ipsam audite’ [Lc 9, 35], et qui de se aperte pronuntiavit, ‘Magister vester unus est Christus’ [Mt 23, 10]; ut officio suo plenissime satisfaceret, non solum vivens a docendo

³ Apud Romanos fasces erant virgarum seu bacillorum fasciculi, plerumque ex betulla arbore. Hi a lictoribus praeferebantur magistratibus tamquam eorum insignis. Metonymice fasces ponuntur pro magistratu, praecipue vero pro consulatu. Cf. Forcellini, *Lexicon totius latinitatis*, s.v. *Fasces*.

⁴ Quod traditur in opere C. Svetonii Tranquilli *De XII Caesaribus Libri VIII*: Liber VIII: *T. Flavius Vespasianus Augustus*, Parisiis 1610, p. 108. Cf. Bersanetti Gastone M., *Vespasiano, Tito Flavio, Imperatore Romano*: EI XXXV, 220: “Vespasiano mori nella sua dimora estiva di Cutilia nella Sabina il 24 giugno 79; fino all’ultimo attese agli affari dello stato e nell’istante supremo si sforzò di alzarsi, esclamando ‘un imperatore deve morire in piedi’”.

⁵ Cf. Piolanti Antonio, *Roberto Bellarmino, santo* (1542-1621): ECat X, 10431049, ubi legitur quod hic Doctor Ecclesiae anno 1560 ad Societatem Iesu admissus est et anno 1599 cardinalis creatus est.

numquam cessavit: sed etiam moriens ex cathedra Crucis verba pauca, sed ardentia, sed utilissima, sed efficacissima praedicavit, et plane dignissima, quae a Christianis omnibus in intimo cordis recipiantur, et custodiantur, et examinentur, et re ipsa, ac factis adimpleantur”⁶.

^{aa} “*unus est Magister vester Christus*” (BDS)

Quam ad rem ut aliquo adiumento devotis Christo pectoribus esse queam, constitui apud me, pio magis quam calamistrato genere dicendi, hanc Praeceptoris nostri doctrinam e Crucis exedra dictatam paulo copiosius explicare, animorumque nostrorum saluti accommodare eo modo, qui et compunctionem afferat, et vitae pariat emendationem.

Ordior itaque a primo Verbo, quod Lucas Evangelista excepit, atque in suo Divinorum gestorum ac sermonum codice cap. 23 reposuit, hoc ipsum: “Pater, dimitte illis: non enim sciunt, quid faciunt”. Ex quo discendum: diligendos nobis esse inimicos, remittendasque iniurias, ut hac ratione certissimam delictorum nostrorum veniam ac remissionem consequamur. Quod iam promoveo.

[**a**_{2r}] Nabuchodonosor Assyriorum Monarcha superbissimus⁷, ceterisque vitiis ac sceleribus non omnino vacuus, videbat aliquando (quod Daniel Vates memorat) in somnis Arborem unam, grandem profecto et excelsam, cuius altitudo tangens coelum, latitudo ad terminos universae terrae protensa, folia pulcherrima, fructus nimius. Quid quod subter^a eadem habitabant universa animalia, et bestiae, et in ramis eius conversabantur volucres coeli, et ex ea vescebatur omnis caro? (cf. Dan 4[, 79]). Cum igitur plurimum oblectationis ex talis tantaeque Arboris repraesentata sibi specie

⁶ Bellarminus Robertus, *De septem verbis a Christo in Cruce prolatis* (BDS), Ratisbonae 1925, Liber I, c. 1, p. 1.

⁷ Cf. Josi Enrico, *Nabuchodonosor II*: ECat VIII, 15921596; Jałbrzykowski Romuald, *Nabuchodonosor*: PEK XXVII-XXVIII, 283-284. Ob suam superbiam rex Nabuchodonosor (604562 a.C.) in insaniam zoanthropicam incidit et quando iterum mentis compos factus est Regem caeli glorificat, qui “gradientes in superbia potest humiliare”; cf. Dan 4, 25-34.

caperet dormituriens[sic!] Rex, ecce tibi^b coelo nuntius advolat, voceque horrenda intonans: “Succidite”, inquit, “arborem, et dissipate illam; attamen germen radicum eius in terram^c demittite^d, et vinciaturo ferro et aere in herbis foris, et rore coeli conspergatur, et cum feris sit pabulum eius, donec septem tempora mutantur super eum” [Dan 4, 20]. Exterritus tam inopinato ac infelici delicatissimae et speciosissimae Arboris interitu Nabuchodonosor, illico somno se proripit ex lecto, Danieleque iubet acciri, quem non ignorabat oniromantam^e peritissimum. Adest Vates, et quod iam erat sibi revelatum divinitus indicans: per Arborem ostendit Regem ipsum denotari, futurumque fore, ut is mutatus in feram⁸ ab hominum consortio extrudatur, foenum bovis instar comedat, sub dio belluas inter integro septennio versetur, donec respiscens agnoscat, “quod dominetur excelsus^f super regnum hominum” [ibid., 22]. Quoniam [a_{2v}] vero Nabuchodonosorem tenerrime diligebat, ut eum ab hac gravissima et ignominiosissima poena liberum redderet, suasit: eleemosynis Divinum furorem placaret, et sin minus iudicium aequissimum corrumpere, saltem latam iam sententiam mitigaret. “Peccata tua”, dicebat, “eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum” [ibid., 24].

a ita in Dan 4, 9 et 4, 18, dum in OC erronee: “super”^b est evidens error typographicus; forsitan in textu manuscripto erat “ibi”^c “terra” (BSV) ^d “dimittite” (BSV) ^e a verbo “oniromantia” somniorum interpretatione ^f “Excelsus” (BSV)

Arbor haec, quae elatissimum Persiae Monarcham quemlibet etiam peccatorem figurabat. Itaque horum quilibet sibi quoque consultum a Daniele dictumque putet: “Peccata tua eleemosynis redime, etc.”

Sed non quivis hoc munificentiae spiritu abundat, quamvis aequae peccatis ac opibus abundet. Alius vero tametsi cupiat eleemosynarum largitione suis pro delictis satisfacere, unde id praestet, non habet; cum ipse egeat, cum ipsi res angusta domi prope necessitatem faciat mendicandi.

⁸ Cf. Dan 4, 22: “cum bestiis ferisque erit habitatio tua”.

Huic ergo Augustinus occurrens ita ad rem nostram profatur: “Si aliquis ita pauper sit, ut nullam rem habeat, ut eleemosynam temporalem faciat; quia non potest fieri, ut ab aliquo non patiat in iuriam, si ex toto corde omnibus in se peccantibus indulgeat, et contra nullum hominem odium teneat, atque omnes sicut se ipsum diligit: hoc ei procul dubio pro maxima eleemosyna reputabitur”⁹.

Hac eleemosyna peccata sua redimet, hac misericordia misericordiam consequetur. Desunt, o peccator! tibi nummi, quibus debita contracta apud Deum exsolvas? at forsitan inimici non desunt, calumniatores non desunt, obtrectatores non desunt, persecutores non desunt, adversarii non desunt, [a_{3r}] aemuli non desunt, oppressores non desunt: his ignosce, tibi Deus ignoscet: mansuetudine tua eum ad clementiam provocabis: non se, crede mihi, ea sinet a te superari. Quodsi liberalis tibi videris in egenos, at immitis in adversarios, non lenies iram Dei liberalitate, qui certius benignitate placatur. Frustra Tobiam¹⁰, si non et Davidem¹¹ imitaberis.

David mansuetissimus Regum defectuum suorum contemplatus multitudinem, extimescebat vehementissime furorem Domini; hinc animo toto perturbatus clamabat: “Non est sanitas in carne mea a facie irae tuae”, Deus, “non est pax oculis^a meis a facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum, et sicut onus grave gravatae sunt super me” (Ps 37[, 45]). Sed tandem revocatis in memoriam iniuriis, quibus cumulatissime a capitalissimo hoste suo Saule obrutus fuerat, et nihilominus eas occasione commodissima non fuerat ultus¹², alacriter spem veniae a Deo consequendae resumit, iamque Divinae iustitiae executores cacodoemones, et eosdem animorum nostrorum hostes acerrimos, nihil metuens ita demum colloquitur Deo:

⁹ Non potui textum hic allegatum invenire in operibus S. Augustini secundum indicem generalem ad ea annexam.

¹⁰ Cf. Tob 2, 16. 22; 4, 7. 11-12; 9, 9; 12, 9; 14, 11. In his versibus sermo est de eleemosyna, quam tum Tobias senior tum Tobias iunior elargiebantur.

¹¹ Vide infra, no. 12.

¹² Cf. 1 Sam 24, 1-20.

“Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis” [Ps 7, 5].

^a “*ossibus*” (BSV)

O quot mortales hoc corruptissimo saeculo reperire possumus, quorum peccata numerum superant capillorum! quorum iniquitates caput supergressae sunt! Quid igitur talium unus aliquis facturus, ut scelerum suorum pondere solvatur? Non dubito, quin [a_{3v}] ad D. Petrum sit recursurus, quoniam huic uni Pontificium ligandi atque solvendi peccatores traditum est.¹³ “Quodcumque ligaveris super terram,” (dicebat Petro Christus) “erit ligatum et in coelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis” (Mt 16, 19).

Bene est, bone peccator. Ad Petrum una tecum ego vadam. Sed audin’, quid nobis Petrus ea causa faciendum inculcat? “Ante omnia” (inquit) “mutuam in vobismetipsis continuam charitatem habentes: quoniam^b charitas operit multitudinem peccatorum” (1 Pet 4, 8). Rem optimam suadet Petrus, nec adeo difficilem. Amare mutuo sine gravi molestia ac labore possumus. Ne tamen (quoniam et hoc fieri facile potest) in hoc amore erremus, rectam eius methodum praescribens Gregorius: “Nemo” (ait), “cum quemque^a diligit, habere se protinus charitatem putet, nisi prius ipsam vim suae dilectionis examinet. Nam si quis quemlibet amat, sed propter Deum non amat, charitatem non habet [...]. Charitas enim^b vera est, cum et in Deo diligitur amicus, et propter Deum diligitur inimicus. [...] Ille ergo securus amat, qui propter Deum^c amat, a quo se intelligit non amari” (hom. 38)¹⁴. Ex sententia ergo Petri, “charitas operit multitudinem peccatorum”; sed illa tantum ex declaratione Gregorii charitas, qua “propter Deum diligitur inimicus”. Diligite, o peccatores! inimicos vestros: bene facite his, qui oderunt vos: dimittite, et dimittemini.

^b “*quia*” (BSV) ^a “*quempiam*” (PL) ^b “*autem*” (ibid.) ^c add. “*illum*” (ibid.)

¹³ Hoc dicto auctor certe non voluit negare quod “ligandi ac solvendi munus, quod Petro datum est (Mt 16,19), collegio quoque Apostolorum, suo Capiti coniuncto, tributum esse constat”; v. LG, 22. Cf. etiam CCCat, 1461.

¹⁴ Gregorius, *Homiliae XL in Evangelia*, hom. XXXVIII, in: *S. Gregorii Papae I, Cognomento Magni Opera Omnia*, t. II, l. II: PL 76, 1289, n. 1640.

Regum aliquis, quod Servator noster apud Matthaëum retulit, servos aliquando suos ad [a_{4r}] calculos vocaverat. Hos inter “oblatus est ei unus, qui debebat ei decem millia talenta”. Ingens pro servo debitum et solutu difficile. Cum itaque sit axioma iuris peritorum probatissimum: qui non potest aere, luat corpore: “iussit” hunc talem debitorem princeps ille “venundari, et uxorem eius, et filios, et omnia, quae habebat”; et pecuniam inde coactam fisco suo inferri. Miser servus, nisi regium animum natura sua ad clementiam pronissimum humillima deprecatione flexisset. Advolutus enim pedibus domini, orabat egregia submissionis formula: “Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi”. Sic evasit: “Misertus enim^d Dominus^e ipsius^f dimisit eum, et debitum dimisit ei”. Magna gratia, si gratum pectus reperisset: insignis clementia, si non crudeli et impiissimo homini fuisset exhibita.

^a “autem” (BSV) ^e add. “servi” (ibid.) ^f “illius” (ibid.)

Nam hic nefarius praedo vix e conspectu regis egressus, cum “unum de conservis suis” reperisset, “qui debebat ei centum denarios”, protinus apprehensum “suffocabat”, identidem ingeminans: “Redde, quod debes”: restitue centum denarios, restitue. Perso-nuit regia tota haec tanta crudelitas. Itaque revocatus nequam exactor in carcerem coniicitur, tamdiu torquendus, “donec^a” ipse suum “redderet^b debitum”, et plenissime exsolveret. Quem tangit haec parabola? Christianos peccatores: qui cum gravissima debita apud coelestem Regem contraxere, levissima suis proximis relaxare nolunt. Unde sequitur horrenda illa Christi comminatio: “Sic et Pater meus coelestis faciet vobis”, quemadmodum rex ille fecit servo nequam, “si non remiseritis [a_{4v}] unusquisque fratri suo de cordibus vestris” [Mt 18, 23-29. 34-35].

^a “quoadusque” (BSV) ^b add. “universum” (ibid.)

Isidorus Clarius, sacrarum literarum disertissimus interpres¹⁵, huic parabolae Domini nostri lucem afferens: “Haec ipsa ‘lex’

¹⁵ Cf. Penna Angelo, *Clario, Isidoro*, in: ECat III, 1771, ubi legitur: “Scrisse moltissimo e quasi unicamente intorno alla Bibbia”; Sokołowski Czesław, *Clario Izydor* († 1555), in: PEK VII-VIII, 112.

inquit, “est^c coelestis Patris; qui etiam cupiens habere occasionem ignoscendi, permittit offensiones inter homines accidere, ut omnes debitores aliquos habeamus, quibus remittendum sit; ut possit ipse maxima nobis remittere debita, quae illi debemus”¹⁶. Mirari possit aliquis, cur inter Christianos, quos ita mutui vinculum amoris debeat connectere, ut omnes unum cor animamque unam habeant, quemadmodum in Actis Apost. de primitiva Ecclesia scriptum est: “Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una” [Act 4, 32], cur, inquam, nostra tempestate tot inter Christianos differentiae, ne dicam inimicitiae, reperiantur, ut vix aliquem monstrare possis, qui non aliquem adversarium habeat, aut insectatorem? Permissione Divina id asserit fieri Clarius, ut dimittendo proximis, a Deo quoque veniam obtineamus: “qui etiam cupiens habere occasionem ignoscendi, permittit offensiones inter homines accidere, ut omnes debitores aliquos habeamus, quibus remittendum sit, ut possit ipse maxima nobis remittere debita, quae illi debemus”¹⁷. Nos vero tam impudenter deliramus, ut malimus in tartarum praecipitari, quam verbulum aliquod scommaticum, quam exiguum contemptum, quam levem iniuriolam nobis illatam aequo animo ferre, condonare, in vulnera Servatoris demergere: cum tamen quotidie clamemus ad Patrem coelestem, “dimitte [b.] nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris” [Mt 6, 12]. Aut ergo dimittendum est, aut, si non dimittimus, mentiendum coram Deo. Sed quo fructu? ut auctionem debitorum faciamus? absurdum est, et maximae insaniae. Danda venia potius etiam non petentibus, ut ea petentes impertiamur a Deo. Ignoscendum est, ut nobis ignoscatur.

^{c-c} “est lex” (ICDO)

Audi, mi Christiane, Praeceptorem tuum et Ducem e Crucis cathedra verba facientem. Quid dicit? “Pater, dimitte illis; non enim sciunt, quid faciunt”. Expende voces singulas, quot plenae mysterio-

¹⁶ Isidorius Clarius, Oratio 53: *In Orationem Dominicam*, in: *In sermonem Domini in monte habitum Secundum Matthaicum Orationes sexagintanovem ad Populum*, Venetiis 1556, f. 210v.

¹⁷ Ibid.

rum! Patrem compellat, Patrem exorat: qui se tam egregie Filium eius probavit, ut omnino mereretur exaudiri. Dimitti petit, non dissimulari, delicta inimicorum: dimitti rogat poenam simul et culpam; et quidem culpam tam enormem, qua non gravior altera toto orbe unquam audita est; scelus horrendum, ingens, invisum, immensum, inexpiandum! Pro quibus autem deprecatur? pro illis, a quibus proditus, captus, vinctus, raptatus, illusus, percussus fuit: pro illis, qui ei sacrilegas manus iniecerunt, qui in eum testimonia falsissima congesserunt, qui dignum quovis cruciату iudicarunt, qui spinis caput eius cruentarunt, faciem sole sereniorē sputis faedarunt, pugnis et alapis confregerunt, collum catenis onerarunt, totum corpus illius a planta pedis usque ad verticem capitis plagis ac vulneribus conciderunt; pro illis, qui eum accusarunt innocentem, ad supplicium postularunt [b_v] nullo scelere pollutum, Barabbae latroni et homicidae postposuerunt, ferali sententia damnarunt: pro illis, qui oneratum patibulo ad infamem reorum aream traxerunt vestibis dire spoliarunt, clavis ad Crucem immaniter affixerunt, medium latronum statuerunt, sitientem felle acetoque potarunt, orantem blasphemaverunt, patientem illuserunt, pro se denique aeterno Patri supplicantem despexerunt. His tamen ille tam atrocibus, tam nefariis, tam consceleratis inimicis, non solum ipse ignoscit, sed et Patrem suum reconciliat: id vero tanta bonitate, tam inaudita mansuetudine; ut quo facilius veniam illis obtineat, cum scelus ipsum utpote apertissimum non possit excusare, intentionem excuset, ignorantiam praetendat, amentes, qui ut deliberate ita malitiose nihil agunt, ostendat: “Non enim” (ait) “sciunt, quid faciunt”.

O abyssum clementiae ac pietatis! Vide, quam praeclarum tibi exemplum diligendorum inimicorum praebeat, o peccator! atque id maximo tuo bono. Quamprimum enim bilem, quam foves adversus illum aemulum, aut illum inimicum, e tuo pectore eieceris; illico te pietissimum Numen oculo benignissimo respiciens, et venia scelerum omnium donabit, et copia suarum cumulabit gratiarum. Hoc sentiens Doctorum Doctor Augustinus ita nobis loquitur universis: “Vos ad inimicorum dilectionem admoneo, quoniam ad sanandum peccatorum vulnera nullum esse medicamentum utilius cognosco. Licet magnus labor sit inimicos diligere,

sed [b_{2r}] magnum erit praemium in futuro. Qui dilexerit inimicos, hic erit Dei amicus: non solum amicus, sed et filius¹⁸.

O felicissimum hominem, qui per inimicorum dilectionem et remissionem peccatorum consequitur, et in Dei filium adoptatur! Obsecro igitur vos cum illo aurei oris Pontifice¹⁹, qui summas iniurias a summis inimicis irrogatas sibi patientissime tulit: obsecro vos quotquot nomen Christo dedistis, "ut obtemperemus doctrinae Christi, et non solum diligentes diligamus germane, omni odio et rancore ab animabus nostris eliminato, sed et eos, qui hostiliter nos persequuntur, diligere studeamus. Nec enim aliter nos salvari possibile erit. Immo magis diligere studeamus inimicos, utpote eos, qui nobis innumerorum bonorum sunt authores. Sic enim et peccatorum nostrorum remissionem invenire, et humiliata mente, et contrita anima, Deum precari poterimus"²⁰. [b_{2v}]

ORATORIS CRUCIFIXI Verbum II

Amen dico tibi: hodie mecum eris in Paradiso
(Lc 23[, 43])

Paenitentia Coelum Expugnari

Iosephus Patriarchae Iacobi filius, patri unice dilectus, et ob id divinosque favores fratribus invisus, ab hisque venditus Ismaelitis in Aegyptum auferendus, et hic scelere nefariae coniugis Putipharis principis exercitus Pharaonis in carcerem coniectus, cum in hoc duos socios, nempe pincernarum pistorumque regionum

¹⁸ Textum hic allegatum in operibus s. Augustini secundum indicem generalem ad ea annexum invenire non potui.

¹⁹ S. Ioannes Chrysostomus († 407), archiepiscopus Constantipolitanus (ab an. 387), "il più grande oratore cristiano, uno dei più grandi oratori di tutti i tempi, fu Giovanni, detto dai posteri a partire dal sec. VI Crisostomo (cioè 'dalla bocca d'oro')". Cf. Cataudella Quintino, *Giovanni Crisostomo, santo*, in: ECat VI, 534-535ss. Cf. TDM, c. XI, no. 103.

²⁰ Textum s. Ioannis Chrysostomi hic allegatum ex ignoto eius opere sumptum invenire et verificare non potui.

praefectos, nactus fuisset, horumque primo certam libertatem ex enarrato sibi somnio praedixisset, rogavit denique eum, ut honori primo restitutus vatis non oblivisceretur sui: “Memento mei” (aiebat) “cum bene tibi fuerit, et facias mecum misericordiam, ut suggeras Pharaoni, ut educat me de isto carcere, quia furto [b_{3r}] sublatus sum de terra Hebraeorum, et hic innocens in lacum missus sum” (Gen 40[14-15]). Dixisses verba haec fortissime inhaesisse animo tanta consolatione delibuto, et his precibus devincto; nisi prosperior fortuna restituti honoris apprehensione illa penitus erasisset. “Succedentibus prosperis, praepositus pincernarum oblitus est interpretis sui” [Gen 40, 23].

Non ita Redemptor noster duos in Cruce supplicii nactus comites, latronem utrumque; cum ab altero eorum hanc deprecationem percepisset: “Domine, memento mei, cum veneris in Regnum tuum” [Lc 23, 42]; illico, adiecta solennis iuramenti formula, sancte ei pollicitus est, se post aliquot horarum spatium eum secum in paradysum assumpturum: “Dixit illi Iesus: Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso”. Dixit, fecit; promisit, implevit. Eadem die latronem in paradiso collocavit. O promissionem felicissimam! At quo conatu acquisitam? poenitentia. Haec enim est illa clavis, qua peccatores ianuam sibi coelestis paradysi reserant: immo aries, quo eandem perfringunt, uti luculentius exponam.

Postquam nostri generis authores, praeceptum Dei de non tangenda arbore scientiae boni et mali sibi propositum violarunt, pulsati ex illis amoenissimis Elysii Regni viretis in luctuosae mundi vallis exilium, unico peccato et sibi et suae posteritati paradysi ianuam perpetuo obserarunt. Quod sacer historicus his verbis testatus: “Emisit”, inquit, “Dominus Deus de paradiso voluptatis [...] eiecitque Adam”, et ne qua infausto exuli ad illam [b_{3v}] felicem Patriam reditus aliquis pateret, “collocavit ante paradysum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium atque versatilem ad custodiendam viam ligni vitae” [Gen 3, 23-24]. Per has tales excubias irrumpere vi, aut intrare furtim in paradysum, non est possibile; maxime illis mortalibus, qui originali peccato actualia plurima adiecerunt.

Asserit tamen ingeniosus Isidorus²¹, pio quodam stratagemate posse quemvis peccatorem paradisi ianua quamvis munitissimam occupare, et ad lignum vitae penetrare; si nimirum se in frameatum Cherubim transformet. “Qui^a ad Deum convertitur^b” (ait ille) “per flammam frameam versatilem^c, id est per^d tribulationes temporales^d urentes^e, peccata sua agnoscendo^f et gemendo: et per Cherubim, id est per^g plenitudinem scientiae, quod est charitas, h^{si} sine qua contritio perfecta, quae clavis est paradisi, dari non potest; ille^h pervenitⁱ ad Arborem vitae Christum, et vivet in aeternum”²².

^a *add. “si aliquando” (IHEG)* ^b *“se converterit” (ibid.)* ^c *om. (ibid.)*
^{d-d} *“temporales tribulationes”(ibid.)* ^e *om. (ibid.)* ^f *“cognoscendo”*
(ibid.) ^g *om. “per” (IHEG)* ^{h-h} *om. (ibid.)* ⁱ *“perveniet” (ibid.)*

Illustro hunc eruditi Doctoris conceptum historia militari. Barbarossaⁱ (quod Iovius²³ memorat) Mahometanae sectae et factionis latro, ac postea Tunetanus in Africa Rex²⁴, Magonis portum Hispanis tum subiectum occupaturus, quo facilius id perficeret, “Caesarianae classis speciem, explicatis Christianorum insignium vexillis” praebuit “defensoribus” (hist. lib. 38)²⁵. Hi suos adesse rati

²¹ S. Isidorus, episcopus Hispalensis (Sevilla), Doctor Ecclesiae, † 636. Cf. Madoz Giuseppe, *Isidoro di Siviglia, santo*, in: ECat VII, 254258, ubi legitur quod hic auctor “con ambizione enciclopedica abbracciò lo studio intero delle conoscenze umane” (255); etiamsi suum opus letterarium careat originalitate, “la redazione è un mosaico o un lavoro di intarsi, in cui si inseriscono e incrociano frasi, sentenze e incisi di moltissimi autori, ingegnosamente combinati e adattati alle pieghe del ragionamento in ogni caso particolare” (257). En ratio cur a nostro auctore “ingeniosus Isidorus” vocatus est.

²² S. Isidorus Hispalensis Ep., *Enarrationes...* in Genesim, Rothomagi 1647, p. 26.

²³ Cf. Smoleński Maciej, *Jovius Paweł, bp w Nocera, dziejopisarz* († 1552), in: EKOść IX, 191, ubi legitur: “zostawił po łacinie: ‘Historię swego czasu’ w 45 księgach (od 1492-1544), Florenc. 1550-1552... Najzupełniejsze wydanie jego dzieł wyszło w Bazylei 1578, w 6 v. in f”

²⁴ Cf. Rossi Ettore, *Barbarossa (Khair addin)*, in: EI VI, 134, ubi de eo legitur: “Famoso pirata ed ammiraglio della flotta ottomana dal 1533 al 1546, nel 1534 devastò le coste tirreniche dell’Italia ed occupò Tunisi [...] La grave minaccia indusse Carlo V a guidare personalmente a Tunisi l’anno seguente una forte spedizione che valse a riprendere la città e a mettere in fuga Khair addin. Costui però [...] appena fuggito da Tunisi raggiunse ad Algeri una squadra di galere e depredò Port Mahon nelle Baleari”. Cf. etiam: anom., *Barbarossa*, in: EKOść II, 4.

²⁵ Iovius Paulus Novocomensis, Ep. Nucerinus, *Historiae sui Temporis*, Lib. 34 (sic!), in: *Opera Omnia*, Basilea 1578, p. 303.

etiam in signum laetitiae explosis tormentis hostem intro admiserunt²⁶. Hac arte portum ille cepit, et paulo post oppidum ipsum.

i “Barbarussa” (OC), *erronee tamen*

Tartarorum quoque Asiaticorum Rex, ab Usangeio (narrat hoc Martinus Martinius S.I. scriptor²⁷) [b_{4r}] impigro et fidelissimo Sinici Imperatoris Duce in suppetias Domino suo contra latronem Licungzum ferendas vocatus, tale vocanti dedit monitum: “Ut nostra certa sit victoria, suadeo, ut tuos milites Tartarica veste ac pileo, scissisque capillis uti iubeas: ita fiet, ut latro nos omnes Tartaros credat”²⁸. Credidit, et potentiam veritus fugit.

Verum et Poloni, Premislo aurifabro stratagematis autore, et mox in proemium Principe, caesis per insidias Ungarorum Moravorumque cohortibus, arma vestesque caesorum induti etiam in castra pro suis quasi victoribus recepti fuerunt; quibus feliciter hostem, provehente astu fortunam, exuerunt²⁹.

²⁶ Cf. *ibid.*: “et [ut] effusis ad spectaculum oppidanis, multis de more tormentorum bombis salutaretur”

²⁷ Cf. Huonder A., *Martini, Martino* (1614-1661), in: EC IX, 730, ubi M. Martini dicitur fuisse “distinguished Austrian Jesuit missionary to the Chinese, in the XVIIth century”. De suo opere ibi haec leguntur: “Of the great chronological work which Martini had planned, and which was to comprise the whole Chinese history from the earliest age, only the first part appeared: *Sinicae Historiae, Decas I* (Münich, 1658). His *De Bello Tartarico Historiae* (Cologne, 1654) is also important as Chinese history, for Martini himself had lived through the frightful occurrences, which brought about the overthrow of the ancient Ming dynasty. The works have been repeatedly published and translated into different languages”

²⁸ Martinius Martinus, *De Bello Tartarico Historia*, Antverpiae 1654, p. 76.

²⁹ Cf. Cromer Martinus, *De Origine et Rebus gestis Polonorum Libri XXX*, Basileae 1568, p. 22, AB (I.II), ubi inter alia legitur: “Vincentius [Kadlubek] memorat [...] hominem quendam plebeium et aurificem, Praemislum nomine, coadunata aliquanta manu voluntariorum militum, huiusmodi arte circumvennisse: nempe[...] illos, cum longius in sylvas fugientes Polonos persequi instituissent, in praeparatas a Praemislo insidias praecipitatos, et conscisos esse. Polonos deinde caesorum armis indutos, ad castra hostilia contendisse, et pro sociis atque commilitonibus habitos, in imparatos et nec opinantes impetum fecisse, magnamque stragem edidisse. Ad extremum [...], hostes [...] ingloriosos Polonia excessisse”; p. 23: *Ob tam praeclarum igitur facinus [...] Praemislum omnium acclamationibus princeps renunciatur. Cf. etiam: Dlugosz Ioannes, Historiae Polonicae Libri XII*, t. I, Cracoviae 1873, pp. 7677, ubi tamen legitur de diverso astu seu “stratagema”.

Vultis et vos, o peccatores! capere paradisum voluptatis? Effingite frameatos Cherubinos: poenitentiam ardentem arripite, quae vos excubiis paradisi efformet similes: sic pro Coelitibus agniti ad munitissimam illam portam admittemini, sic ad lignum vitae perumpetis. “Qui ad Deum convertitur, etc.”³⁰

Ezechiel vates nutu Dei sublatus fuit in “montem excelsum”, “super quem erat quasi aedificium civitatis vergentis ad Austrum” [Ez 40, 2]: cuius Civitatis portae Orientalis et Aquilonaris in omnibus plane mensura et modo conveniebant [cf. *ibid.*, 627]. Radulphus³¹ hoc non absque arcano factum esse contemplatus sententia sua propositum meum confirmat. Dicit enim Civitatis Ezechieli monstratae (quae non alia sit quam coelestis paradus) portas aequales esse propterea: quod tam iusti, qui per Orientalem portam eo ingrediuntur, quam poenitentes [**b**_{4v}] peccatores, qui per Aquilonarem admittuntur, plane sibi sint aequales. Quamvis enim peccatores iustitiam originalem amittant, per dignos tamen poenitentiae fructus ad innocentium sane statum perveniunt. Unde sicut his porta patet Orientalis in paradisum, eo modo patet illis Aquilonaris, parem cum iustis ad Superos habent ingressum. En mentem doctissimi interpretis affero: “In Ezechiele” (inquit is) “porta ad Aquilonem ea omnia, quae porta ad Orientem, perhibetur habere. Omnes enim, qui ab utero in innocentia persisterint, portam ad Orientem habent, quia eis Regni coelestis aditus a lumine, quod acceperunt patet; et omnes, qui in peccatum postmodum lapsi torporis sui frigore sunt depressi, si per poenitentiam redeant, portam ad Aquilonem habent, quia eis etiam post peccati frigora Regni aditus per misericordiam patet”³².

³⁰ Auctor lectorem ad praeviam allegationem (v. no. 2) refert.

³¹ Probabiliter hoc nomine indicatur Radulphus Ardens (saec. XII), praedicator, qui homilias *In Epistolas et Evangelia dominicalia* reliquit. Cf. Gründel J., *Radulfus Ardens*, in: LThK VIII, 967s.

³² Non potui in homiliis huius Radulphi nec in harum editione PL 155 secundum indicem, nec in editione Parisiis 1567 facta secundum annotationes marginales, textum hic allegatum invenire, quamquam in his homiliis adsunt nonnulla alia commentaria ad Librum Ezechielis.

Quod ut nobis clarius elucescat, sciendum est, binas claves esse inter Ecclesiae Sacramenta, quibus coelum nobis reseramus: Baptismum nempe, ac Poenitentiam. Et Baptismus quidem, docente sancta Tridentina Synodo, “ita homines innocentes, ^bimmaculatos, puros, innoxios^b, ac Deo ^cdilectos efficit^c, [...] ut nihil prorsus eos ab ingressu coeli remoretur”³³; quoniam Veritatis aeternae promissum est: “Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit” [Mc 16, 16]. Poenitentia vero commissa lapsorum post Baptismum peccata sic excoquit, ac emundat, ut ad pristinum nitorem per eam redeuntes digni coelo reperiantur. Ac proinde tam in sacris literis quam a sanctis Patribus baptismus vocatur; quod quemadmodum ille [c_r] renatis per aquam, ita haec a peccato resuscitatis per gratiam coelum pandit. Patet igitur iustis et innoxiiis coeli porta Orientalis, at etiam peccatoribus contritis et poenitentibus patet Aquilonaris: quae ideo per omnia similis primae ab Ezechiele visitur, ut agnoscamus aequae peccatores coelestis gloriae donis cumulari, ubi seriam poenitentiam egerint, atque eos, qui nullo scelere innocentiam suam originalem polluerunt.

^{a-a} om. (CTV) ^{b-b} “immaculati, puri, innoxij” (ibid.) ^{c-c} “dilecti effecti sunt” (ibid.)

O peccatores! apprehendite hanc clavim felicem Poenitentiae, ne soli innocentes coelo gaudeant; illis coelum Baptismus aperit, vobis, modo velitis, aperiet idem Poenitentia. “Omnes enim, qui ab utero etc.”³⁴

Diximus aperiri coelum Poenitentia, restat, ut idem eadem expugnari probemus. Prodromus ille Solis aeterni Ioannes postquam coepit doctrinae suae radios super fluenta Iordanis diffundere, plurimos ad se status omnis ac sexus mortales pertraxit, et adeo illuminavit, ut visis peccatorum suorum tenebris illum serio de modo fugandi easdem compellaverint. “Quid ergo faciemus?” [Lc 3, 10]. Tum is nullam certiore ac solidiorem luminis gratiae recuperandi videns rationem quam sit Poenitentia, brevi sed

³³ Cf. *Concilium Tridentinum*, Venetiis 1570 (Sessio Quinta, Decretum de peccato originali), p. 19.

³⁴ Lector refertur hic ad textum Radulphi praevis allegatum; v. no. 32.

efficaci sermone cunctos ad eam hortatus: “Facite ergo” (aiebat) “fructus dignos poenitentiae” [Lc 3, 8]. Aliis vero opulentioribus, at forte non prodigis in egentiores pias largitiones persuadens: “Qui habet duas tunicas” (dicebat) “det non habenti; et qui habet escas, similiter faciat” [Lc 3, 11]. Publicanorum deinde avaritiae [c.] habenas iniiciens: “Nihil amplius” (dicebat) “quam quod constitutum est vobis, faciatis” [Lc 3, 13]. Tandem et milites, quorum plurimi profecto rapinis et oppressione pauperum ad luxuriam usque abutebantur, nec alio fine invalidae plebis fortunas exhauriebant, quam ut lautissimis conviviis faedisque computationibus eas absumerent, ita allocutus est: “Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis; et contenti estote stipendiis vestris” [Lc 3, 14].

Haec Vocis illius in deserto clamantis concio tam fuit efficax, ut integras fere legiones hominum sceleratorum ad coelum poenitentia expugnandum concitaverit. Disertissime hoc coelestis ipsa Veritas his apud Matthaëum verbis testata est: “A diebus Ioannis Baptistae a Regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud” [Mt 11, 12].

^a *add. “usque nunc” (BSV)*

Quod testimonium illustrans doctus interpres Cornelius³⁵: “Peccatores”, inquit, “ut publicani, meretrices et Gentiles, ipsis Pharisaeis et Iudaeis, qui sibi solis quasi filiis Abrahae hoc debitum putabant, fervore spiritus et poenitentiae Regnum coelorum praeeripiunt, eripiunt, auferunt”³⁶.

“Vim” enim “facimus Domino” (ut mellifluus docet Ambrosius) “non compellendo, sed flendo; non provocando iniuriis, sed lacrimis exorando; non blasphemando per superbiam, sed per humilitatem moerendo”³⁷.

³⁵ Cf. Holzmeister Urbano, *Cornelio à Lapide, S.J.*, in: ECat IV, 569, ubi legitur quod is fuit “celebre esegeta” (1567-1637), qui “commentò tutta la S. Scrittura ad eccezione di due libri..”, et laudatur eius “grande erudizione”, “scrupolosa diligenza” et “luminoso ingegno”.

³⁶ Cornelius à Lapide, S.J., *Commentaria in Quattuor Evangelia*, ed. V, Taurini-Romae 1941 (CLCE), t. I: *In S. Matthaëum*, Pars Prior, pp. 391-392.

³⁷ *Ibid.*, p. 392. Hic textus s. Ambrosii ab auctore OC mediante dicto opere Cornelii à Lapide desumptus est, ubi citatur: lib. V *In Lucam*, *serm.* 5.

O fortissimum et validissimum arietem Poenitentiae! quae Deo facit violentiam, rapit coelum, expugnat paradisum. Iuvat hoc ipsum eleganti historia elucidare. Magdeburgum, nobilissimum et opulentissimum ad Albim Emporium³⁸, ad eam opportunitate loci (quod Florus Germanicus³⁹ [c._{2r}] affirmat) paulatim potentiam excreverat, ut Romanis Imper[atoribus] saepe grave, illis eorum conatibus, suam multis saeculis virginitatem illibatam conservaverit⁴⁰. Sed hanc auspiciis Ferdinandi Augusti⁴¹, cuius imperium excutiebat, Urbi rebeli erepturus Magnus ille piusque bellator Tyllius⁴², eam grandi exercitu cinxit, spoliatamque propugnaculis, fame pressam, tormentis laceram ad deditionem compellere satagebat. Et iam cives non exiguis afflictii malis clementiam victoris quam ruinam urbis experiri potius cupientes, ei sese conditionibus quibusvis tradere destinabant, in eumque finem tubicinem ad Tyllium expediebant; cum, segnius re procedente, socius obsidionis alter, Pappenheimius^a, fortissimus et pugnacissimus miles, gloriae, forsitan et praedae, avidus in urbis inimicae perniciem suos ita (iuxta Baptistam Burg.⁴³) concitat: “Quousque” (dicebat^b) “rebellis haec civitas vestram virtutem, commilitones, eludet? Anne huic obsidendae nostram omnem aetatem impendemus? impunes nobiscum Magdeburgenses transigent? Servabunt patriam, domos, aurum, qui tantum nobis negotii facessiverunt^c; nos, qui tot tantosque labores in hac obsidione exantlavimus, sine proemio abi-

³⁸ Cf. Theseider Eugenio D., *Magdeburgo*, in: EI XXI, 877-879, ubi legitur: “Importante città della Germania..., posta sulla sinistra dell’Elba in ottima posizione commerciale.”

³⁹ Probabiliter sic denotatur historicus germanus Petrus Baptista Burg(us) qui de bello Sveco-Germanico scripsit (v. infra, no. 42), ad instar famosi historici romani cuius nomen: Florus Lucius Annaeus: “a Roman historian of the second century A.D., who composed an epitome of Roman military history” (CLND); cf. WEP, 3, 740.

⁴⁰ Sic commemoratur nomen huius civitatis: Magdeburgum, quod est “antico alto tedesco magad ‘verginę’”; ita sec. opus in nota 18 indicatum.

⁴¹ Cf. Duch A., *Ferdinand II* (1578-1637), in: LThK VIII, 80. Fuit Augustus ab anno 1619.

⁴² Cf. Ryster Julian, *Tilly Jan T.* (1559-1632), in: PEK XXXI-XXXL, 156, ubi Tilly describitur uti “sławny wódz wojsk ligi katolickiej w trzydziestoletniej wojnie”. Cf. etiam: Albrecht D., *Tilly, Johann T.*, in: LThK X, 196.

⁴³ Agitur de auctore cuius nomen est: Petrus Baptista Burg(us) Genuensis.

mus? Sic erit, milites. Ecce iam tubicinem nostrum dimittunt. Tyllo aequis conditionibus se dedunt; nos merita partaque praeda defraudamur, et laceras vestes, vulneratum corpus, defessam animam reportabimus?^d Quin potius, priusquam haec concludantur, duobus istis agglomeratae [c_{2v}] argillae cubitis superatis, in inermem illam plebeculam ferro irrumpimus? Ascendere vallum labor erit solum: caetera, caedes inertium, vastationes domorum, solatium: supellectiles, divitiae, quibus Magdeburgenses abundant, proemium erunt. Agite, milites, me ducem sequimini: perfidiam sine poena, iniurias sine ultione, nostros labores sine proemio, esse non patiamur” (l.2)⁴⁴. Dixit, et haud secus quam aliis persuaserat se gerens, districto gladio, fossam primus ingreditur, superatisque suis munitionibus contra vallum tendit, et milites pari alacritate ducem secuti inferiorem valli partem occupant, mox superiorem aggressi ex ea quoque Magdeburgenses deturbant, confectoque plumbea glande, qui potentius resistebat, et iam Caesarianos repellebat, Falchenbergio, urbem capiunt, diripiunt, incendunt⁴⁵.

^a “Popennaimus” (OC), sed erronee. ^b “inquit” (Burg) ^c “facesserunt” (ibid.) ^d “reportabimus.” (ibid.)

Sorti ego hic Magdeburgensium condoleo, sed Civitatem illam coelestem, quae Apocalypitico Vati quondam fuit exhibitata in forma

⁴⁴ Burg(us) Petrus Baptista Genuensis, *Mars Sveco-Germanicus, sive Rerum a Gustavo Adolpho Sueciae Rege gestarum. Libri Tres, quibus Belli Sueco-Germanici initium [...] fidelissime referuntur*, Coloniae Agrippinae 1641, pp. 153-154.

⁴⁵ Est etiam haec reliqua pars descriptionis quasi ad litteram e libro desumpta, ubi tamen loco “munitionibus” legitur “munimentis”, et post “deturbant” legitur: “Falckembergus autem cum suos[?] classicum canere sensisset, egressus curia, quos potuit milites collegit, et contra Pappenheimium civitatem iam ingredientem duxit; hic renovato praelio acriter dimicatum est, iamque Caesarei ab ingruente civium turba repellebantur, ni interfecto plumbea glande Falckembergio cives exterriti cessissent; mox omni ex parte Caesarei irrumpere, necare resistentes, incendere ad terrorem domos, excurrere, depraedari, [...]”; Burg(us), op. cit., p. 154. Cf. Theseider, op. cit., p. 879: “Particolarmente provata fu Magdeburgo nella guerra dei Trent’anni, durante la quale venne assediata due volte; [...] venne conquistata, dopo accanita lotta dal Tilly (maggio 1631). Allora la città fu preda all’incendio che la distrusse quasi del tutto, e per di più gl’imperiali, non trovandovi il bottino sperato, si abbandonarono al massacro di quasi tutta la cittadinanza, e pochi scamparono dei 36,000 abitanti”.

novae Ierosolymae, non aliter a nobis posse capi animadverto. En duces strenuissimum D. Ioannem Baptistam verbis operibusque nos eo provocantem! Vultu ieiuniis emaciato, oculis profunde capiti mersis, camelina pelle rigidus, pedes nudus, exsanguis, exhaustus, divini tantum Spiritus affluentia repletus, praedicat baptismum poenitentiae: arietem coelo expugnando suppeditat: vi magna rapiendum ostendit: pulsandum gemitu, effringendum ieiuniis, piis largitionibus, apud custodes eius proditionem emendam: quodsi hoc sanctum [c_{3r}] stratagema non succedat, per stragem corporum nostrorum, per mortificationem, dico, membrorum contra animas militantium eo irrumpendum.

Fructus poenitentiae dignos qui facit, Regnum coelorum violentus raptor ingreditur; nec ei audet se, nec potest opponere Deus ipse, quandoquidem seipsum tali iuramento obstrinxit apud Ezechielem: “Vivo ego [...]: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat”. Quod cum ita sit: “convertimini, convertimini a viis vestris pessimis: et quare moriemini domus Israel?” (Ez 33[, 11]).

Quare damnari potius vultis, quam salvari, o peccatores! quorum gratia Christus, Dei Filius, incarnatus, passus, crucifixus, mortuus est? Si vobis coelum scelera obseravere, arripite poenitentiae arietem et hasce seras convelletis, vique vobis aditum ad vacuas inde pulsorum Angelorum sedes patefacietis. Ne dubitate, vos id effecturos, quod iam unus ex genere latronum effecit.

Pendebat is in furca sua iuxta dextrum crucifixi Servatoris latus, et forte hunc pro inimicis Aeterno Patri supplicentem audiebat. Hinc cogitare coepit et statuere secum: illum esse integrae vitae, scelerisque purum, iustum prorsus et innocentem tam diro supplicio affectum. Praeterea superveniente maiori lumine agnoscit facinora sua pessima, quorum causa damnatus erat temporali morte, aeterna damnandus. Et quamvis assentatus Hebraeis in pientissimum Iesum paulo ante blasphemias cum iisdem evomeret, interea [c_{3v}] tamen repentino vicini Solis fulgore mutatus palinodiam canit. Nam socium et supplicii et blasphemiae audacter aggressus: “Neque tu times Deum” (arguebat) “quod in eadem

damnatione es?^a Et nos quidem iuste: nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali gessit” [Lc 23, 40-41].

^a “es.” (BSV)

O Latro! aude iam plura. Hic, quem defendis, insons, Deus est: tuus Redemptor est: pro te ista, quae obstupescis, libenter ille patitur. Quin magis illum tibi forti deprecatione concilias? Facit, et, “Domine”, ait, “memento mei, cum veneris in Regnum tuum” [Lc 23, 42]. Et hac voce non potuit mansuetissimum Domini pectus expugnari? expugnatum est. Concessit bonus Dominus reo veniam, “et dixit illi ^a: Amen dico tibi: hodie mecum eris in paradiso”.

^a add. “Iesus” (BSV)

Hoc audiens Chrysostomus plane admirabundus disserit: “Iste Latro de ligno mercatur salutem, hic latro furatur coeleste imperium, vim facit Maiestati”⁴⁶. Qua ratione? seria, licet sera, poenitentia. Advertens enim delicta sua conteritur, ac summo Sacerdoti Iesu secum crucifixo humillime confitetur. Hinc memoratus Doctor in alias voces iterum erumpens: “Praedonem”, ait, “et raptorem paradisi vidisti? quomodo neque in cruce artis suae obliviscitur, sed per ipsam confessionem praedatur regnum”. Unde felicissimum ratus D. Cyprianus Carthaginensis Praesul et Martyr⁴⁷ sic profatur: “In cruce Latro confitens non tantum indulgentiam meruit, sed Christi familiaris effectus, praemissus est in paradysum, et factus est particeps regni, per confessionem ^b collega martyrii”⁴⁸.

^b add. “factus” (CLCE)

Docuit nos hic Latro Poenitentia coelum reserare [c.₄₁] aut expugnare: docuit furari, praedari, rapere, divitias immortales. “Non enim hoc illi soli” (ut cum Augustino concludam) “praestitum esseprehendimus. Nam dum tantum reum Christus Dominus be-

⁴⁶ Chrysostomus, *De Cruce et Latrone*, hom., in: CLCE, t. III: In SS. Marcum et Lucam, p. 460.

⁴⁷ Cf. Pellegrino Michele, *Cipriano, vescovo di Cartagine, santo* († 258), in: ECat III, 1685-1691.

⁴⁸ Cyprianus, serm. *De passione Domini*, in: CLCE, t. III, p. 459.

nigne relaxat, humano generi scripsit securitatem: ut consolatio spesque totius populi, absolutio unius desperati esset, et privatum donum cresceret in publicum beneficium”⁴⁹. [c_{4v}]

ORATORIS CRUCIFIXI
Verbum III

*Dixit Matri suae: Mulier, ecce Filius tuus.
Deinde discipulo: Ecce Mater tua
(Io 19[, 2627])*

Clementissimam V. Mariam Esse Peccatorum Matrem,
hos Illius Esse Filios, in Ioanne a Redemptore
eidem commendatos

Gratulor hanc felicitatem castissimo Ioanni, quod ei Dominus noster moriturus in Cruce virgini Matrem Virginem commendaverit. Sed una vehementer gaudeo: eidem pientissimae Genitrici Dei peccatores quoslibet pro filiis in Ioanne fuisse commendatos. Eruditus enim Divini verbi paraphrastes Cornelius⁵⁰ ita hic in persona Christi Matrem sacratissimam alloquitur: “O Mater! esto deinceps mulier fortis et generosa: quae mei loco sis basis, petra, et columna meae Ecclesiae; ut eam robore tuo fulcias et omnes contra eam tentationum procellas tua constantia, consilio, oratione, elidas et dissipes, non tantum nunc, sed et deinceps [d_r] omnibus^a saeculis, usque ad finem mundi”⁵¹.

^{a-a} “*omnibus deinceps*” (CLCE)

Bono animo estote, peccatores. Ecclesiam suam crucifixus Iesus pientissimae suae Matri commendat: illam, dico, Ecclesiam, “in qua”, teste Magno Gregorio, “mali cum bonis, reprobi cum

⁴⁹ Hunc textum s. Augustini in eius operibus invenire et verificare non potui.

⁵⁰ Vide: super, (Verbum II), nota 33.

⁵¹ CLCE, t. IV, p. 448.

electis admixti sunt”⁵². Sic enim vos malos cum bonis in Ioanne Dominus noster Virgini commendasse censendus est: vobis eam pro benefica Parente obtulit. “Dixit Matri suae: Mulier, ecce” (unumquemque nostrum, bonum aequae ac malum denotans) “filius tuus. Deinde discipulo:” (nimirum, cuius homini, aequae iusto ac peccatori) “ecce Mater tua”.

Hinc religiosissimus Pater Richardus a S. Laurentio, singularis Divinae Genitricis encomiastes⁵³, quo loco staret illa iuxta Crucem Iesu, innuens, praeclare mihi favet his verbis: “Christus moriens ipsam”, nempe Matrem suam integerrimam, “habuit ab Aquilone, quo significantur peccatores: quasi hoc ipse diceret, quod ipsa mediante, dextram ^a extenderet peccatoribus congelatis”⁵⁴. Cum itaque sit rarus inter mortales, qui se non sentiat multis delictis oneratum poenas mereri sempiternas, videat, obsecro, quam singulari studio pietatis, ac fervore devotionis, prosequi debeat Virginem Matrem, a cuius clementia certissimam salutem non modo possit expectare, sed etiam teneatur.

^a *add. “suae propitiationis” (RLLM)*

Dignissimam memoratu rem, nec a meo proposito alienam, vates Apostolicus capite duodecimo suae Apocalypseos notavit. Refert ibi: exhibitam sibi fuisse, Mulierem amictam Sole, pedibus [d_v] insistentem Lunae, stellis duodecim nitidissima tempora circumornatam, partui se accingentem. Verum praesentissimus aderat draco, caram puerperae sobolem, quam primum in lucem fuisset edita, voraturus. Enixa tamen est absque periculo coelestis Mulier

⁵² In PL 76 (*Opera Omnia S. Gregorii Papae I, cognomento Magni*) textum hic allegatum secundum indicem generalem invenire non potui, sed ibi saltem in 3 locis (n. 1009, col. 589; n. 1637, col. 1285, n. 1638, col. 1286) idem verbis diversis asserrit, nempe: quod Ecclesia ex malis bonisque componitur.

⁵³ Cf. Piolanti Antonio, *Riccardo di San Lorenzo*, in: ECat X, 861-862, ubi de eo legitur quod fuit “teologo del sec. XIII” et quod scripsit, inter alia, ‘*Mariale*’ o ‘*De laudibus B.M.V. libri XII*’, a cui è legata la sua fama”.

⁵⁴ Richardus a S. Laurentio, *De Laudibus B. Mariae Virginis Libri XII*, Duaci 1625, Lib. II, col. 86 (Particula prima de causis quare Mariae serviendum, Causa 16: “quia sicut filius ‘est mediator Dei et hominum’, 1 Tim 2, sic et ipsa nostra ad filium est mediatrix, qua scilicet mediante, venit ad nos filius Dei: et qua mediatrice ad filium pervenitur. Ad quod innuendum, Christus moriens etc.”).

Filium masculum. Hic namque draconis faucibus ut subtraheretur “raptus est ^a ad Deum et ad thronum eius: ^b Mulier vero^c fugit in solitudinem” [Apoc 12, 5-6].

^a *add. “filius eius” (BSV)* ^b *add. “et” (ibid.)* ^c *om. (ibid.)*

Interea temporis erumpit ex aula coelesti divinae militiae Imperator, Michael, cumque sua legione draconem aggressus profligat, deicit, terrae allidit.

Iniquissime tulit hanc, sibi ab auxiliariis Divae illius copiis illatam stragem serpens antiquus: quapropter resumtis iterum viribus eandem persequitur. Verum datis illa sibi coelitus alis dubus tempestive denuo avolat in solitudinem: “Postquam vidit draco” (sic rem divinus vates describit) “quod proiectus esset in terram, persecutus est Mulierem, quae peperit masculum: et datae sunt Mulieri alae duae aquilae magnae, ut volaret in desertum in locum suum” [ibid., 13-14].

Pientissimus scriptor Bernardinus de Busto⁵⁵ per hanc admirandam Mulierem sidereo diademate redimitam, Phoebea lampade cinctam, Lunae ceu scabello sacris plantis innitentem, et ingentibus alis instructam, ipsissimam V. Deiparam, iustorum et multo magis peccatorum Patronam et Advocatam singularem, omnino vult intelligi, dum sic visionem Ioannis explanat: “B. Virgo sub alis suis nos custodit, et ab insidiis nos protegit. Ipsa enim est Mulier, cui datae sunt Alae Magnae [**d**_{2r}]: una Ala misericordiae, sub qua peccatores confugiunt, ut Deo reconcilientur; alia est Ala gratiae, sub qua iusti consistunt, ut in gratia conserventur”⁵⁶.

Sed cur prima Ala peccatoribus est protegendis assignata, iusti postmodum altera? Forte ideo: quod iusti possunt ipsi facile sibi

⁵⁵ Cf. Di Fonzo Lorenzo, *Bernardino de' Bustis*, in: ECat II, 1405-1406, ubi legitur quod iste “grande predicatore francescano” († 1513/15) “sulla Beata Vergine pubblicò [...] la sua opera maggiore e più diffusa, il ‘Mariale de singulis festivitibus B.V.M.’, composto nel 1492...”

⁵⁶ Hunc textum non potui invenire, inveni tamen eandem ideam diversis verbis expressam: “Deus [...] ei [BMV] commisit [...] officium [...] super iustos et bonos, ut eos in gratia Dei custodiat. [...] Item super peccatores et malos, ut ad penitentiam recipiat et convertat. Et ideo appellatur mater misericordiae”, in: Bernardinus de Busti, *Mariale...*, s.l.e.a., Pars XI, Sermo II.

impetrare Dei gratiam, cum semper fere sint in gratia; peccatores vero per peccatum inimici Deo facti, quo pacto illi possunt efficaciter supplicare, quandoquidem Deus peccatores non audit? Itaque hoc muneris B.V. Mariae commissum est, ut frequentior ac ferventior, et prope solis peccatoribus apud Deum suumque dilectissimum Filium patrocinetur. Quare illam devotissime hac de re compellans D. Germanus Patriarcha Constantinopoleos⁵⁷: “^aTu”, inquit, “cum habeas Maternam apud tuum Filium fiduciam et potentiam, nos, qui sumus condemnati et non audemus intueri coeli amplitudinem, tuis interpellationibus et intercessionibus Deo nos efficis familiares, das salutem, ab aeterno liberas supplicio”⁵⁸.

a-a “*Quae enim materna polleas fiducia ac potestate, erga Filium tuum, peccatis praedamnatos, ac qui nec in coelum sursum suspicere audeamus, supplicationibus tuis ac intercessionibus servas, ac ab aeterno supplicio liberas*” (PG)

Hoc ipsum Deus ipse videtur nobis innuisse, cum, sic peccatores alloqueretur: “Videte, quod ego sim solus, et non sit alius Deus praeter me. Ego occidam, et ego vivere faciam: percutiam, et ego sanabo; et non est, qui de manu mea possit eruere” (Deuter. 32[, 39]). Haec namque Divina verba doctissimus Richardus⁵⁹ in dialogysmum solertissime disponens, et alia Christo Domino peccatorum Iudici, alia clementissimae eius Matri peccatorum advocatae tribuens, non absque magno solatio nostro in [d_{2v}] hunc modum ratiocinatur: “Saepe, quos Filii iustitia damnat, Matris misericordia liberat: quae scilicet iustitia Filii, et misericordia Matris videntura sic altercari. b Quasi dicat Iustitia c: ‘Ego occidam, et percutiam’: Misericordia Matris respondeat: ‘Et ego vivere faciam, et sanabo’. Dicit etiam Misericordia Matris illud, quod sequitur: ‘Et non est, qui de manu mea possit eruere’”. Denique concludens

⁵⁷ Cf. Ortiz De Urbina Ignazio, *Germano I, patriarcha di Constantinopoli, santo* († 733), in: ECat VI, 179-180, ubi legitur quod “fra le 9 prediche di Germano rivestono speciale importanza per la mariologia 7 di esse...”. Cf. etiam: Chelmiecki Zygmunt, *German I, s. patryarcha konstantynopolski*, in: PEK XIII-XIV, 110-111.

⁵⁸ Germanus, *Homiliae de S. Virginis Deiparae Mysteriis*, IX: In S. Mariae Zonam, in: PG 98, 379-382.

⁵⁹ Cf. supra, no. 53.

hunc Dialogysmum disertus Pater ita stimulat et excitat peccatorem, ut ad Mariam quasi certissimum Asylon confugiat ab ira Dei: "Fugias igitur" (clamat Richardus) "sub protectionem manus eius, [...] et nihil timendum est"⁶⁰, nihil penitus, nihil. Non vehementia accusatoris, non magnitudo criminis, non furor iudicis, non vis infernalium tortorum, non aeternus carcer damnatorum.

^a "videnter" (sic! RLLM) ^b add. "Deuteronomij trigesim. secundo" (ibid.) ^c add. "filii" (ibid.; ALM: "Filii") ^d "protectione" (sic! RLLM; ALM)

O Urbem Refugii et potentissimam et pientissimam! in cuius tutela nihil est peccatori metuendum, nihil, nihil. O Matrem, longe quam dici aut cogitari potest, misericordissimam! in cuius gremium nocentes filii Adae ubi se receperunt, ab omni metu atque periculo mortis aeternae sunt immunes, et felicitis Aeternitatis acquirunt securitatem.

Profecto Dominus Deus noster, cuius bonitatis et clementiae nulli termini sunt, ne pro suae rigore iustitiae nos aliquando turpiter delinquentes punire severius aut perdere cogeretur, protectricem nobis V. Mariam eo modo providit apud se, quo Hebraeis olim apud regem Persarum ac Medorum patronam Hesterem paraverat. Persuasus fuerat ille rex [d_{3r}] (Assuero nomen erat) a sceleratissimo aulae suae delicio Amano, odium suum in Mardochoeum verum Israelitam explere conante: ut, quotquot in eius provinciis Hebraeorum numerarentur, uno eodemque die simul trucidarentur universi.

Iamque fuit ferale decretum caedis istius horrendae ac impiae regia in urbe promulgatum, iam conclamatum erat de vita fortunisque miserrimi populi: qui plenus desperationis metusque lugebat, eiulabat, lamentabatur, et ante ferrum gemitu doloreque concidebatur. "Pependit edictum in Susan, Rege et Aman celebrante convivium, et cunctis Iudaeis, qui in Urbe erant, flentibus" (Est 3, 15).

⁶⁰ Richardus a S. Laurentio, op. cit., col. 89, in Causa 21ma: "quia saepe quos..." Item: Albertus magnus, Lib. II: De laudibus B. Mariae Virg., I, 23 (Causa 21ma): *Opera Omnia*, Parisiis 1848, p. 70.

Sed en affulsit inopina spes omni spe destitutis. Hester enim Regina, genere Hebraea, de hac suae Gentis calamitate a Mardochoaeo edocta, tam efficaces pro ea avertenda regi preces obtulit, ut non solum crudele edictum subito fuerit abolitum, sed insuper auctor edicti suspensio mulctatus: “Suspensus est Aman” (ait sacer codex) “in patibulo, quod paraverat Mardochoaeo, et Regis ira quievit” (Est 7[, 10]).

Hester illa Iudaeorum liberatrix, typus erat Virginis benignissimae Terrae Coelique Reginae, protectricis peccatorum. Quis enim ignoret nostrum, quae sententia aeterni supplicii in peccatorem miserum lata est? “Anima, quae peccaverit” (loquitur Deus) “ipsa morietur” (Ez 18[, 20]). Quali morte? aeterna. Sic enim hoc suum funestum edictum horrendus Iudex declarat apud Athanasium in simbolo Fidei: “Qui mala egerunt, ibunt in ignem aeternum”⁶¹.

O peccatores! O [d_{3v}] desperati! quorsum, quorsum vos tam tremendae et infelici sententiae subducetis? ecquis ab illa vos liberos faciet? quis absolvet? Nonne “aIntemerata, prorsusque pura Virgo, Deipara^a, Regina omnium, Spes desperantium?”⁶² Sic sentit D. Ephrem, Syrus.⁶³

^{a-a} “Inviolata, integra, planeque pura ac casta Virgo Dei genitrix Maria” (ES)

⁶¹ Cf. *Breviarium Romanum*, Pars Hiemalis, Taurini-Romae 1952, pp. 61-63, Dominica ad Primam, Symbolum Athanasianum, quod incipit: “Quicumque vult ...” et sub finem: “Et qui bona egerunt, ibunt in vitam aeternam: qui vero mala, in ignem aeternum”. Cf. Madoz G., Quicumque vult, in: ECat X, 411-412: “simbolo entrato nel Breviario Romano col nome di Simbolo Atanasiano, perchè ritenuto per qualche tempo composizione di s. Atanasio”.

⁶² Ephraem Syrus, sermo *De sanctissimae Dei Genitricis Virginis Mariae Laudibus*, in: Opera Omnia, Antverpiae 1619 (ES), p. 541.

⁶³ Cf. Ortiz de Urbina Ignazio, *Efrem, santo* (ca 306-372), in: ECat V, 126-129: “Padre della Chiesa, il più celebre scrittore siro... Degnissima di rilievo è la mariologia di E., che gli ha procurato il titolo di doctor Marianus”. Cf. ES, pp. 541s: “Tu peccatorum, et auxilio destitutorum unica advocata es, atque adiutrix. [...] Sub tuum praesidium confugimus, [...] sub alis pietatis atque misericordiae tuae, protege et custodi nos. Miserere nostri, qui sordibus peccatorum conspurcati sumus [...] Non nobis est alia, quam in te fiducia [...]”. Aliquid simile in: *Threni, i.e. Lamentationes gloriosissimae Virginis Matris Mariae, super Passione Domini*, in: Opera Omnia, Romae 1732, t. III, pp. 575 et 577, ubi legitur: “Immaculata et intemerata, [...] unica spes desperantium”.

Ad hanc quemlibet conscleratorum iubens recurrere Bernardus, eius deliciae: “Si criminum”, ait, “immanitate turbatus, conscientiae foeditate confusus, Iudicis^b horrore perterritus, barathro incipias absorberi tristitiae, desperationis abysso: cogita Mariam, [...] Mariam invoca. Illa enim est propinqua nostra, illa contriblis nostra, illa de genere nostro. Facilius quemvis audit, quam Deus offensus; quin hunc nobis ipsa conciliat^c”⁶⁴.

^b “iudicii” (PL) ^{c-c} om. (ibid.) Probabiliter sunt verba auctoris OC

Hoc ipsum Hugo de S. Victore⁶⁵: “Si pertimescis”, ait, “supplicaturus ad Deum accedere, respice ad Mariam. Non illic invenies, quod timeas: genus tuum vides”⁶⁶.

“Iam veni mecum” (adicit eximius Virginis cultor B. Ildefonsus⁶⁷) “ad hanc Virginem, ne sine hac properes ad gehennam. Veni: abscondamur sub velamento^a, ne induaris confusione, sicut diploide”⁶⁸.

^a add. “virtutis eius” (IVM)

“^bO peccator!” (exclamat Bernardinus de Busto⁶⁹) “ne te desperationis barathro immergi sinas, sed confidenter ad potentissimam hanc clementissimamque Advocatam recurre. Ipsa tibi succurret sine dubio, quia potest^b”⁷⁰. Immo debet; qua de causa? Nam ei peccatores in Ioanne, ut filii commendati sunt.

⁶⁴ Bernardus, *De Laudibus Virginis Matris, super Missus est*, hom. II: In Luc. I, 26,27, n. 17: PL 183, 743, col. 70.

⁶⁵ Cf. Piolanti A., *Ugo di San Vittore* († 1141), in: ECat XII,711-712. Exstant eius opera de B.V.M., tum uti “esegesi biblica”: *Explanatio* [in PL: *Explicatio*] in Canticum B. Mariae V., tum “nel settore dogmaticomorale”: *De B.M. virginitate; De Assumptione B.V. sermo*. Cf. etiam: Siennicki Bronisław, *Hugo od św. Wiktora*, in: PEK XV-XVI, 384.

⁶⁶ Non inveni hunc textum in Opera Omnia huius auctoris (PL 175177).

⁶⁷ Cf. Madoz G., *Ildefonso da Toledo, santo* (617667), in: ECat VI, 1620, ubi legitur: “sua opera principale” est “De virginitate S. Mariae contra tres infideles”, quod opus “è alla base di tutta la letteratura mariana in Spagna”.

⁶⁸ Ildefonsus, *De Virginitate S. Mariae Liber* [...], Parisiis 1576, f. 7v (c. IIII). Notandum est quod in frontispicio hoc opus dicitur “Beati Hildephonsi, Archiepiscopi Toletani”.

⁶⁹ Cf. supra, no. 55.

⁷⁰ Bernardinus de Busti, *Mariale [...] de singulis festivitibus beatae Virginis*

^{b-b} “*ideo peccator ne permittas te desperationis baratro demergi, sed confidenter ad istam potentissimam et clementissimam advocatam recurre. Ipsa enim omnino tibi succurret: quia et poterit*” (BBM)

Nullum habeo dubium: unumquemque scire velle: cur Beatissima V. Maria sapientissimo Regi, inter varias, quibus eam ductu divini Spiritus adumbravit, figuras, etiam in Lunae specie fuit repraesentata. [d_{4r}] Hanc enim is conspiciatus sciscitabatur: “Quae est ista, quae progreditur quasi Aurora consurgens: pulchra ut Luna, electa ut Sol?” (Cant 6[, 9]). Intelligemus omnes hoc mysterium, postquam fuerimus recordati: quod officium a se conditae Lunae Deus imposuerat, cum illam coelesti firmamento affixisset, nempe: “ut praeesset nocti” [Gen 1, 16]. Quid autem hic putatis noctis nomine significari? Peccatores. Fassus hoc ingenue Paulus ex Saulo, ita scribens Ephesiis: “Eramus^a aliquando tenebrae: nunc autem lux in Domino” (Eph 5[, 8]).

^a “*Eratis*” (BSV)

Talem se et Augustinus, postea sanctissimus, non erubuit coram Deo profiteri his verbis: “Erat^b nubes magna et tenebrosa ante oculos vanitatis meae, ita, ut videre non possem Solem Iustitiae, et lumen Veritatis. Involvebar in tenebris, filius tenebrarum: tenebras meas amabam, quia lumen non cognoscebam. Caecus eram, et caecitatem amabam, et ad tenebras per tenebras ambulabam” (Sol. c. 38).⁷¹

^b *add. “autem”* (ASM)

Quis demum dubitet, noctem frequenter in Divinis literis quadrare peccatoribus, si vel hunc unicum Solis Claravallenis⁷² radium, quo sacram paginam illustrat, contempletur? “Nox est” (ait Bernardus) “Iudaica perfidia: nox ignorantia Paganorum: nox Haeretica

per modum sermonum tractans [...], s.l.e.a., Pars XII, Sermo II: De coronatione Mariae, f. EE2v.

⁷¹ Augustinus, *Soliloquia*, cap. 33, 1: AMS, pp. 203-204.

⁷² Hoc modo denotatur s. Bernardus, quia monasterium Claravallensem (Clairvaux = Clara Vallis) in Ordine Circensium fundavit eratque eius Abbas primus.

pravitas: nox etiam, Catholicorum carnalis animalisve onversatio. An non nox, ubi non percipiuntur ea, quae sunt Spiritus Dei?”⁷³

“Qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est^c adhuc, [...] in tenebris ambulat, et nescit, quo eat: quia tenebrae occaecaverunt oculos eius” (1 Iob 2[, 9-11]). Ita sentit dilectus Christo Apostolus. Si ergo peccatores sunt, Nox; ad his praebendum lumen sanctissima [d_{4v}] V. Maria, cuius nomen ipsum sonat illuminatricem, a facie Dei “progreditur quasi Aurora consurgens: pulchra ut Luna, electa ut Sol”.

^c *add. “usque” (BSV)*

Attende, quam hoc fortissime et pulcherrime promoveat Romanus Pontifex Innocentius Tertius⁷⁴: “Maria^a, inquit ille, “est ^b ‘Aurora consurgens: pulchra ut Luna, electa ut Sol [...]’: Luna lu-
cet in nocte, Aurora in diluculo, Sol in die. Nox autem est culpa, diluculum poenitentia, dies gratia. Qui ergo iacet in nocte culpae, respiciat Lunam, deprecetur Mariam, ut ipsa ^c cor eius ad compunctionem illustret. Quis enim de nocte invocavit eam, et non est auditus^d ab ea?⁷⁵”

^a “Ipsa”(PL) ^b *add. “ergo”(ibid.)* ^c *add. “per Filium”(ibid.)* ^d “exauditus” (ibid.)

Haec Mariam Aegyptiacam ex vase contumeliae in vas gloriae transformavit.⁷⁶ Haec Theophilum e potestate daemonis ereptum coelo transcripsit.⁷⁷ Haec Gulielmum Aquitaniae Ducem post seriam conversionem saeculi tenebris incautius rursus illabentem per subitanam caecitatem ad lucem inchoatae poenitentiae reduxit.⁷⁸

⁷³ Non inveni hunc textum in Opera Omnia s. Bernardi: nec in PL 182-185, nec in ed. Parisiis 1615, sub verbo Nox in Indice Rerum et Verborum.

⁷⁴ Cf. Maccarrone M., *Innocenzo III, Papa* († 1216), in: ECat VII, 10s.

⁷⁵ Innocentius III, *In eadem solemnitate [Assumptionis Gloriosissimae semper V. Mariae]*, in: PL 217 (*Innocentii III Romani Pontificis Opera Omnia*), t. IV, col. 584 (Sermo 28).

⁷⁶ Cf. Sauget Joseph-Marie, *Maria Egiziaca*, in: BS VIII, 982-984, ubi inter alia legitur quod ei gratiam conversionis B.V.M. “Theotokos” impetravi.

⁷⁷ Cf. Janin Raymond, *Teofilo di Cilicia detto il Penitente*, in: BS XII, 340, ubi assertio auctoris OC confirmationem invenit.

⁷⁸ In vita Gulielmi X Ducis Aquitaniae nihil de eius “conversione” et “poenitentia”.

Dies me deficeret, si exempla eorum conarer enumerare, quos haec Luna versantes in nocte scelerum luci gratiae restituit. Quamquam et hoc in favorem peccatorum factum est, quod sacratissima V. Maria non solum sit “pulchra ut Luna”, sed etiam “electa ut Sol”. “Sol enim”, ita disserente Richardo a S. Laurentio, “tantae liberalitatis est, quod a nulla creatura quantumcunque faetente et sordida, si sit ei exposita, radios suos avertit: [...] similiter et^a Maria a quantumcunque vilissimo peccatore ipsam fideliter invocante non^b avertit respectum pietatis suae”⁷⁹. Et quare avertat, quandoquidem unusquisque peccatorum ei fuit in Ioanne pro filio [e_r] commendatus: “Mulier, ecce filius tuus”?

^a “nec” (RLLM) ^b om. “non” (ibid.)

Ades huc, o desperatissime peccator! qui iam scelerum tuorum gravitate ad ima tartara deprimeris, et conclamatum esse de tua salute existimas: ades huc, ad pedes Mariae recurre: “Ecce Mater tua”. Quid haeres? quid trepidas? quid obstupescis? Audin’ quid de eius pietate pientissimus vates Baptista Mantuanus, sanctior montis Carmeli Virgilius⁸⁰, occinat?

“Ipsa est adversis commune in rebus Asylon^c:
Ante preces etiam, necdum obsecrata favorem
Donat, et ad miseros maternas explicat ulnas.”⁸¹

^c “asylum” (BMPM)

Optat hoc ipse Deus Pater misericordiarum, ut post eum in hac Matre nostra omnem fiduciam aeternae vitae nostrae collocemus.

Forsitan sermo est hic de Gulielmo da Malavalle, *Fälschlich mit Herzog Wilhelm X v. Aquitanien identifizierter* (Elm K., *Wilhelm v. Malavalle, hl.*, † 1157: LThK X, 1137), quia creditur quod hic in iuventute “conducesse vita peccaminosa” et post “conversionem” ivit “in pellegrinaggio di penitenza a Roma” (cf. Toschi Tomaso, *Guglielmo da Malavalle, santo*, in: ECat VI, 1258), sed nihil dicitur de eius “caecitate”.

⁷⁹ Richardus a S. Laurentio, op. cit., Liber VII, col. 448, F. 453, F. 454, A.

⁸⁰ Cf. Anon., *Baptista Jan zw. Mantuanus* († 1516), in: PEK 34, 97, ubi legitur quod is “wstąpił do Karmelitów” et quod “zdobył sobie wszechświatową sławę znakomitego poety”, qui scripsit “7 ksiąg Parthenice, poświęcone N.M.P.”

⁸¹ Baptista Mantuanus, *Prima Parthenicae Virgo Maria*, in: *Omnia Opera Baptistae Mantuani Carmelitae*, Bononiae 1502, Liber Primus, f. c.LVIII.

Nam illud sanctitatis prodigium, Catharinam Senensem, Domini-
 canae Familiae sidus illustre⁸², hac ipsa de re sic quondam allocu-
 tus est: “^aMariae unigeniti Filii mei Genitrici gloriosae^a concessum
 est ^a Bonitate mea, propter incarnati Verbi reverentiam: quod
 quicumque iustus vel peccator, qui recurrit ad eam cum devota
 reverentia, nullo modo diripietur vel devorabitur ab infernali dae-
 mone^b. Nam ipsa est a me ^celecta, parata et posita, velut esca
 dulcissima ad capiendum homines, et praesertim peccatores^c”⁸³.

^{a-a} “...Mariam unigeniti filii mei Genitricem gloriosam. Cui” (CSPD)

^b “Daemonio”(ibid.) ^{c-c} “velut esca dulcissima collocata, et elec-
 ta pro capiendis hominibus, et animabus praecipue peccatorum”
 (ibid.)

“Veniant” igitur “peccatores [...] ^dad eam^d” (concludo cum Ful-
 bertio Carnotensi⁸⁴) “tundentes rea pectora cum interno fletu; ipsi
 quoque, si vere poeniteant, desideratam veniam adepturi”⁸⁵. [e.]

^{d-d} om. (PL)

⁸² Cf. Cartotti Oddasso Adriana, *Caterina Benincasa da Siena, santa* (1347-1380), e *Tertio Ordine Fratrum Praedicatorum*, in: BS III, 996-998; cf. etiam: Carli Enzo, *Caterina da Siena, santa*, in: ECat III, 11511158, ubi indicatur uti “Domenicana”, quia anno 1363 “entrò tra le Mantellate di S. Domenico”.

⁸³ Catharina Senensis, *De Providentia Dei*, in: *Dialogi [...] per D. Raymundum a Vineis Capuanum Theologum ex Italico sermone in Latinum conversi*, Tract. IV, Ingolstadii 1583, f. 223v (Cap. 139). Vidi textum originalem italicum in: Chaterina da Siena, *Libro della Divina providentia*, Bologna 1475, cap. 139. Cf. Riccardi C., C.M., ed., *Il Messaggio di Santa Caterina da Siena, Dottore della Chiesa*, Roma 1988, P.III, Sezione I, cap. III: *La Provvidenza Divina nella Storia della Salvezza*, n. 569 (p. 349), ubi invenitur textus noster in lingua italiana moderna.

⁸⁴ Cf. Del Re Niccolo, Fulberto di Chartres (ca 960-1028), in: ECat V, 1799-1800, ubi legitur quod scripsit “9 sermoni, di cui cinque sulla purificazione e sulla natività della Madonna, della quale era particolarmente devoto”.

⁸⁵ Fulbertus, s., Carnotensis Ep., *De Nativitate Beatissimae Mariae Virginis*, in: *Sermones ad populum*, Sermo IV:: PL 141, 324, B.

ORATORIS CRUCIFIXI
Verbum IV

Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?
 (Mt 27[, 46])

Vi Orationis Peccatori Deum Reconciliari

Impius Calvinus, quemadmodum totus blasphemias in suis dogmatibus olere videtur, ita in explicando hoc aeterni Verbi ad Patrem aeternum (quod notavit Cornelius) suspirio se singulariter impium ac blasphemum demonstravit. Affirmat enim hic Christum Dominum vocem desperationis emisisse⁸⁶; et quasi verum esset (quo ipsum scommate perstringebant Iudaei sacerdotes dicentes: “alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere” [Mt 27, 42]), omnipotentia exutum saluti suae succurrere non potuisse.

O faedam blasphemiam! o stultam, ac nefariam, sacrarum litterarum interpretationem! Profecto sapientius et sanctius in hoc verbum Domini nostri [e_{2r}] animadvertens D. Leo⁸⁷: “Vox ista”, inquit, “^anon querela, sed doctrina est”⁸⁸. Cum enim ad Deum Patrem incarnatus eius Filius suspirat in tormentis, ad illum, inquam, Patrem, cui semper est aequalis, non tam se queritur derelictum, quam nos docet: tum ferventissime, cum a Deo fuerimus derelicti, ut eum revocemus, orationi insistere; ut eum reconciliemus, instantissime deprecari. Quod uberrime iam confirmo.

^{a-a} “doctrina est, non querela” (CChrL)

Duabus ex causis homini se Deus amat subducere. Vel, cum vult experiri: quid suis viribus valeat, aut saltem velit, homo; qui proprio natet cortice, tametsi non ignoret haud aliquid eum sine

⁸⁶ Cf. Cornelius à Lapide S.J., op. cit., t. II, [Commentarius] in Sanctum Matthaeum, pars II, p. 391: “Impie ergo Calvinus [...] ait haec esse Christi desperantis verba; debuisse enim Christum omnem Dei iram peccatis nostris debitam experiri, ac per consequens damnatorum poenas sentire, inter quas una est desperatio”.

⁸⁷ Capua Fr. Di, Leone I, Papa, d.to Magno, s. († 461), in: ECat VII, 1139.

⁸⁸ Leo Magnus, Tractatus 67: De Passione Domini: CChrL 138A, p. 412.

coelestibus auxiliis posse. Vel, cum idem, admissa lethali culpa, Deum a se fugat, et in ius infernalis genii sponte transit. Quod aliquando optimus Dominus apud Ieremiam conquestus dicebat: “Duo mala fecit populus meus: Me dereliquerunt, fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas ^a dissipatas, quae continere non valent aquas” (Ier 2[, 13]).

^a *add. “cisternas” (BSV)*

Populus Dei sumus omnes, quousque mandatis eius paremus, quousque ab eius nutibus pendemus. At ubi turpi aliqua nostrum animum labe coinquinamus, recedentes a Creatore ad creaturas, rebelles eidem continuo sumus, et atrocissimo Orci tyranno mancipamur. Bibimus ex fonte bonorum omnium dum sumus (ut aiunt theologi) in gratia; hac autem per peccatum spoliati, turbidissimam ex Cocyto⁸⁹ atque Styge aquam haurimus. Quam faedis mergimus ora vadis, quum daemonum invitationibus non [e_{2v}] reluctamur. Huc omnino collimavit admonitione sua doctor orbis Hieronymus⁹⁰, cum Dei verba memorata exponeret: “Attendendum est^b” (dicit) “quod fons perpetuus est, et vitales habet aquas; cisternae autem et lacus, vel de torrentibus, vel ex aquis turbidis terra^c complentur et pluviis⁹¹”. Deus igitur, “qui fons est vitae”, daemones “dissipatas cisternas vocat^d”. Tales cisternas fodit sibi, quisquis faedo maculatus facinore Deum nefarie deserit, et in daemonis venit potestatem: qui relicto Fonte Vitae mortis authorem sectatur: cui Circaea pocula nectare coelesti sapidiora sunt.

^{b-b} “*Et hoc attendendum*” (CChrL) ^c “*terrae*” (ibid.) ^d *add. “eo, quod dei mandata servare non valeant” (BSV)*

Sed iam quaerendum est: Quo igitur modo fugatus a nobis factore peccati Deus revocandus est? fragrantia, dico, orationis.

⁸⁹ CNLD, s.v. *Cocytus*: “a river of the lower world”.

⁹⁰ Cf. Cavallera Ferdinando, *Girolamo, santo* († 420), in: ECat VI, 652-661. Cf. etiam: Przeździecki Henryk, *Hieronim Sofroniusz E.*, in: PEK 1516, 242-246: “napisał... komentarze znakomite na Proroków..”

⁹¹ Hieronymus, [*Commentarius*] in *Hieremiam I*, 22: CChrL 74, 1718.

Delectatur factore daemon, odore Deus: hoc expellitur ille, hic attrahitur. Sacrae literae, magistrae virtutum, luculentissimo testimonio id ipsum confirmant. Ibat Tobias iunior cum Archangelo Raphael⁹², sub humana specie fidissimi Achatis⁹³ occultato, in Rages Medorum: cumque vicinum Tigri fluvio iter carperent, incesit Tobiam desiderium fluminis ingrediendi, forte ut lassos pedes aqua recrearet. Quod dum magis avide quam caute perficit, “ecce piscis immanis exivit ad devorandum eum”(Tob 6, 2). Pene mortuus prae terrore conciderat nobilissimus adolescens; quod tamen in tali casu proximum iuvamen erat, comitem invocans: “Domine, domine,⁹⁴” (clamabat) “invadit me” [Tob 6, 3]. Raphael animans perterritum iubet, protinus ut piscem intrepidus [e_{3r}] apprehendat, extrahat in ripam, occidat, exenteret, atque cor eius et fel et iecur recondat. Facit imperata strenue summo periculo defunctus iuvenis, et simul familiariter comitem sapientissimum rogat: cui bono piscis intestina servarentur? Hic Raphael de mira eorum virtute rogantem informans: “Cordis”, ait, “particulam, si super carbones ponas, fumus eius extricat omne genus daemoniorum, sive a viro, sive a muliere, ita, ut ultra non accedat ad eos”[ib., 8]. Probatum hoc denique est, cum Tobias vinculo matrimonii Sarae filiae Raguelis, quem adierat causa recipiendi debiti, copulatus, ab ea fortissimum aemonem, aliquot iuvenum ante se triumphatorem, fumo ex corde istius piscis excitato fugavit.⁹⁴

“om. alterum “domine,” (BSV), dum in editionibus modernis verba: “dicens: Domine, invadit me” desunt.

Quod Lyranus egregius divinarum literarum interpres⁹⁵ expendens, appositissime rei praesenti hunc fumum illustrat: “Fumus

⁹² Cf. Tob 5, 528.

⁹³ Calonghi F., *Dizionario Latino-Italiano*, s.v. *Achates*: “il fido compagno di Enea”.

⁹⁴ Cf. Tob. 6,19; 8,23.

⁹⁵ Cf. Kleinhans Arduino, *Niccolò di Lira (lat. Lyranus) († 1349)*, in: ECat VIII,1822, ubi legitur: “Esegeta francescano [...]. La grande fama di N. e la stragrande diffusione della Postilla [Postillae perpetuae in Vetus et Novum Testamentum] si spiega dal fatto che egli ha esposto chiaramente e brevemente il senso letterale della S. Scrittura, con piena conoscenza dell'ebraico”. Cf. Anon., *Mikolaj z Liry*, in: PEK XXVII-XXVIII, 64.

ille” (verba sunt Lyrani) “ex igne procedens, significavit orationis virtutem^a Tobiae^b et Sarae, cuius merito Angelus Raphael expulit daemonem a Sara”⁹⁶.

^{a-a} “*virtutem orationis*” (LP) ^b *add. “iunioris” (ibid.)*

Ut hoc melius percipiatur, concedendum est philosophis: duo contraria non posse simul esse in uno eodemque subiecto; mutuo namque pugnant, donec a fortiore debilius extrudatur. Quid vero gratiae Dei magis adversatur, quam peccatum? quid ipsi Deo magis odiosum ac inimicum, quam daemon?

Vultis igitur Dei gratiam qua vos peccatum spoliavit, recuperare? Vultis Deum, quem scelesti in daemonem propensione fugastis a vobis, iterum in vestra pectora revocare? Expellite prius inde ardentis orationis suffitu peccatum, o peccatores! [e_{3v}] atque simul eius authori stygio tyranno nuntium remittite: mox et gratia Dei, et ipse Deus ad vos revertentur. “Fumus ex igne procedens” intestinorum piscis adusti expulit daemonem a Sara; Deum vero illi conciliavit. Oratio enim, ut daemonei exosa est, ita Deo grata: fugat daemonem, invitat Deum, immo trahit in cor orantis ceu vincitum.

Noemi pietas hic nobis esse potest exemplo. Postquam Noemus, totius orbis Navarchus⁹⁷, ex Argo⁹⁸ illa universi conservatrice in terram, diluvii subsidentibus aquis, exscendit, primo sibi coeleste Numen conciliandum ratus, “aedificavit [...] altare^a, et tollens de cunctis pecoribus et volucris mundis, obtulit holocausta super altare” [Gen 8, 20]. Quid interea? “Odoratus est Dominus odorem suavitatis, et ait: Nequaquam ultra maledicam terrae propter homines: sensus enim, et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua. Non igitur ultra percutiam omnem animam viventem, sicut feci” [ib., 21].

^a *add. “Domino” (BSV)*

⁹⁶ Lyranus Nicolaus, *Biblia Sacra cum Glossa Interlineari, et Nicolai Lyrani Postilla*, [...], t. II, Venetiis 1588, f. 288r, D: Glossa ord. Tobiae, cap. VI.

⁹⁷ Cf. Gen, 78. Notantum est quod nomen “Noemus” in Biblia Sacra Vulgatae formam hebraicam indeclinabilem “Noe” habet.

⁹⁸ CNLD, p. 57: “The ship Argo, in which many Greek heros sailed to Colchis, under Jason, to fetch the Golden Fleece”. Cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, p. 112: “określ Argo, który wioził Jazona na wyprawę po złote runo”, v. pp. 234ss.

Per Deum! unde haec repentina mutatio Dei? Qui antea dicebat iratus: “Maledicta terra [...]; spinas et tribulos germinabit” [Gen 3, 17-18]. Nunc longe diversa: “Nequaquam”, ait, “ultra maledicam terrae”. Antea “tactus dolore cordis intrinsecus: Delebo”, inquebat, “hominem [...] a facie terrae, ab homine usque ad animalia^b, a reptili usque ad volucres coeli: poenitet enim me fecisse eos” [Gen 6, 67]. Nunc totus placatus et placidus, totus bonus et suavis, aliud recinit: “Non ultra percutiam omnem animam viventem, sicut feci”. Unde isthaec tam subita mirabilisque in eo praesertim, qui non mutatur, [e_{4r}] metamorphosis? Quia “odoratus est” (uti docet sacer codex) “Dominus odorem suavitatis” (Gen 8[, 21]). Quasi diceret: Eo usque irascebatur, furebat, debebat orbem Deus: quousque acerbissimus faetor humanorum scelerum nares eius opplebat; ubi vero odor suavitatis, odor poenitentiae, odor deprecationis, odor orationis, easdem recreavit, subito quasi mutatus in alium dextram cohibet, optimamque terrae faecunditatem, et humano generi incolumitatem ac pacem pollicitus, “nequaquam maledicam terrae”, dicebat: “non ultra percutiam omnem animam viventem”.

^b “*animantia*” (*ibid.*)

O beatum odorem, qui terrae, ac terrigenis, tam plene Deum reconciliavit! Sed quaeri hic potest: qua ex re tam gratus Deo hic odor emanavit? Ex carnisbusne animalium immolatorum? an aliunde? Primum non potest asseri: cum potius ex illa carniū combustionē fumus ac nidor ingratus prodisse debuerit. Igitur alia fuit odoris illius origo, et quidem tanti, qui nidorem carniū sua fragrantia suppresserit. Affirmatissime hoc aurea celebris eloquentia Pontifex⁹⁹ enuntians: “Animus”, ait, “offerentis fumum, et nidorem, et ^aomnem insuavitatem, quae inde” (nempe ex animalibus combustis) “nascitur^a, multa fragrantia implevit”¹⁰⁰.

^{a-a} “*omnem, quae inde nascitur, insuavitatem*” (PG)

⁹⁹ Hoc modo S. Ioannes Chrysostomus († 407), archiepiscopus Constantino-
politānus, denotatur. Cf. supra, Verbum I, no. 18.

¹⁰⁰ Chrysostomus Ioannes, *Homiliae in Genesim*, 27, 2 (In Cap. VIII Gen.): PG
53, 242.

“Nec enim caro Deus^b est” (ut subdo ex Ruperto¹⁰¹) “aut corpus, ut talium^c delectetur odoratu. Sed quia spiritus est et in hostiis corporalibus offerentis cor intuetur, et si pium est, contritione eius delectatur suavis Dominus, plus quam homo corporali, quantumvis suavi odore mulcetur”¹⁰². Vide, vide, quam grata sit optimo Deo fluens ex pio [e_{4v}] contritoque corde: quam fortiter faectorem commissorum peccatorum dissipet: quam odore suo Deum faciat homini placatissimum.

^b “ipse” (RTST) ^c “alium” (ibid.)

Iam hoc ipsum producto ab aeterna Veritate exemplo illo decantatissimo comprobemus. “Duo homines” (dicebat Dominus noster) “ascenderunt in templum, ut orarent” (Lc 18[, 10-14]). Quinam? aut quales? “unus Pharisaeus, ^a alter Publicanus”. Praeclari ambo: Arcades ambo. Audienda omnino utriusque oratio. Quid igitur intra labia iactas, Pharisaee? “Deus”, ait, “gratias tibi ago”; quamobrem? “quia non sum sicut ceteri homines^b, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic” (respexerat illum simulque despexerat) “Publicanus”. Videris bene orasse, Pharisaee. Gratias enim Deo egisti pro conservatione tui in statu gratiae. Nec male prorsus agis, quod te peccatoribus non conformes, quos ipse Deus odit. Verum ego hoc de te iudicium formo; Iudex aeternus, an simile, adi Lucam, intelliges.

^a add. “et” (BSV) ^b “hominum” (BSV)

Interea, heus tu etiam Publicane, quid oras in terram submissis oculis? quid pugno feriens pectora suspiras? “Deus”, inquit, “propitius esto mihi peccatori”. Itane? tu peccator es? idcirco terram aspicias, coelum non audes. Sed, amabo: tunc Deum fugatum per scelera e corde tuo iterum, peccata hinc extrudendo pugno, satagis huc revocare? Advertam protinus: an aliquid hoc orandi modo sis

¹⁰¹ Cf. Piolanti Antonio, *Ruperto di Deutz (Rupertus Tuitiensis)* (n. ca 1075): ECat X, 144647, ubi de eo legitur: *Teologo e abate beneditino, Scrittore... toccò prevalentemente temi esegetici e teologici.*

¹⁰² Rupertus Tuitiensis, *De Sancta Trinitate et Operibus eius*, Commentarium in Genesim IV, 28: CChrM 21, 314.

profecturus aut effecturus. Profecit omnino, et plurimum effecit. Nam, quod vix sperare audebat, reconciliato sibi Numine supremo, “descendit iustificatus in domum [f_r] suam”. Iustificatus? qua ratione? “In corde contrito ^c”, ait D. Paulinus¹⁰³, ep. 18, “sui accusator accipitur, et obtinet veniam de confessis peccatis”¹⁰⁴. Haec est perfecta iustificatio, remissio peccatorum, Dei ad cor poenitentis reversio. Quanta vis humillimae orationis hoc efficientis!

^c *secundum indicationem auctoris, inter errores corrigendos indicatur: “post contrito corde, adde oratio”, sed hoc verbum nec invenitur in allegato textu D. Paulini, nec videtur necessarium ad eius sensum clarificandum*

Evangelistarum alter D. Marcus, ex illa muliere, “quae erat in civitate peccatrix” [Lc 7, 37], asserit septem daemona virtute nostri Servatoris eiecta fuisse¹⁰⁵. Quid fuit infelicus hac anima, quam Deus a se relictam, tot tamque diris carnificibus (intelligo vitia) insidendam permiserat? Is tamen, qui, non iustos, at peccatores venerat salvaturus¹⁰⁶, hanc miserrimam energumenam non liberavit modo, sed insuper ad tantum et sanctimoniae et gloriae gradum evexit, ut difficile sit definire, quod opus excellentius fuerit omnipotentiae bonitatisque Divinae: mundine ac rerum omnium creatio, an Magdalenae conversio?

Si tamen scire velis, quid illam gratiam maximae peccatrici apud generis humani reparatorem conciliavit, accede D. Lucam, et principem Doctorum Augustinum, disces. Divus quippe Lucas narrat¹⁰⁷: hanc famosissimam mulierem, septem daemoniis insessam, in domum pharisaei cuiusdam, quum ibi Christus conaret, audacissime irruisse: ad pedes Christi proruisse: hos multo

¹⁰³ Cf. Rapisarda Emanuele, *Paolino, vescovo di Nola, santo* († 431), in: ECat IX, 701-703. Cf. etiam: Prete Serafino, Paolino, Ponzio *Meropio Anicio, vescovo di Nola, santo*, in: BS X, 156-162, ubi inter eius scripta enumerantur “51 Epistulae, che vanno dal 395 al 426”.

¹⁰⁴ Paulinus Nolanus, Pontius Meropius, s., *Epistulae*, Ep. L (Augustino Paulinus), c. 3: CChrL 29/I, 406, vv. 15-16.

¹⁰⁵ Cf. Mc 16, 9; Lc 8, 2.

¹⁰⁶ Cf. Mt 9, 13; Mc 2, 17; Lc 5, 32

¹⁰⁷ Cf. Lc 7, 37-48.

lachrymarum imbre non rigasse tantum, sed etiam lavissee; lotos pretiosissimo liquore perfudisse, perfusos ornamento singulari sui capitis, cirris inquam flaventibus, tersisse: ac propterea ab internis tortoribus ibidem exsolutam [fv] illa Divini oris suavissima verba exceperit, illam tesseram reconciliati sibi Numinis, illam cautionem remissorum debitorum, illud aeternae Regis aeterni amicitiae symbolum: “Remittuntur tibi peccata” [Lc 7, 48].

Porro Augustinus totum hoc negotium admirabile et obstupescendum diligentissime, prout par erat, expendens orationi tacitae, verum efficacissimae attribuit: “Fudit lachrymas cordis” (ita de Magdalena Iesum deprecante disserit) “et lavit Domini pedes obsequio confessionis, capillis suis tersit, osculata est, unxit. Tacita loquebatur, non sermonem promebat, sed devotionem ostendebat”¹⁰⁸. Ideo promeruit audire: “Remittuntur tibi peccata”. Fugatis daemoneis, iam in te mea gratia, amor mei, non amor saeculi, (Deus hoc dicebat, Deus efficiebat) aeternum permanebit.

Quisquis es a Deo desertus, a malo genio possessus, spoliatus gratia, delictis oneratus; ingemisce, tunde pectora, funde lacrymas, clama, clama: “Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?” et redibit in te virtus ex alto, fugabuntur daemonia, remittentur peccata; gratia, gloria, Deo, repleberis. “Qui enim” (cum Isidoro Pelusiotae¹⁰⁹ concludo) “pectus et viscera sua compunctione percutit, et flebilium sermonum choros adiungens poenitentiae calamum in pixidem moeroris lachrymarum nocturnarum intingit: morte Christi pro peccatoribus suscepta non frustrabitur”¹¹⁰. [f_{2r}]

¹⁰⁸ Textum hic allegatum in operibus S. Augustini secundum Indicem generalem ad ea annexum invenire non potui.

¹⁰⁹ Cf. Benedetto Filippo di, *Isidoro di Pelusio*, santo († ca 434), in: ECat VII, 254, ubi de eo legitur: “scrittore ecclesiastico”, “interprete della S. Scrittura”, et eius operibus: “L'unica opera pervenuta è L'Epistolario lettere distribuite in 5 libri”.

¹¹⁰ Textum hic allegatum in operibus s. Isidori Pelusiotae in PG 78 secundum Indicem analiticum invenire non potui.

ORATORIS CRUCIFIXI
Verbum V

Sitio (Io 19[, 28])

Sitim animarum, qua Christus torquetur,
 earundem conversioni maxime conducere

Narrat Surius, celebris prorsus e Carthusiana familia scriptor¹¹¹, Landelinum quendam e prima Gallorum nobilitate iuvenem cog-natorum pessimis conatibus a religiosae vitae proposito retrac-tum, permissis aetati fervescenti licentiaeque fraenis, praedonum tandem societatem inivisse. Quorum deinde factus antesignanus, cum quadam nocte alicuius opulenti Croesi direpturus aedes ma-nipulos colligeret suorum, unum sibi e carioribus repentino mortis ictu trucidatum deesse animadvertit. Obrutus propterea moerore animi loco praedae quieti se dedit; et en videt per somnium illum ipsissimum, cuius fato affligebatur, a non bonis geniis in orcum abripi, se autem ab optimo (tutelariorum erat) his interpellari: "Heus, an et nunc socius huius eris?" [f. 2v.] Territus ille viso inferni barathro, noluit suo Pirithoo Theseus esse¹¹²; sed a somno et vitiis experge-factus ita mutatus est, ut post visitata ter Divorum Apostolorum limina, post extracta complura coenobia, post edita miracula, cili-cio et cineri incubans ultimum diem sanctissime obiverit.¹¹³

¹¹¹ Cf. Paschini Pio, *Surio (Sauer), Laurentius* (+ 1578), in: ECat XI, 1584-1585, ubi is describitur uti "scrittore certosino", cuius "più nota e diffusa la collezione De probatis sanctorum historiis (157-681) una nuova edizione in 12 voll. nel 1618 [...] ricondusse le vite alla forma originaria".

¹¹² Sermo hic est de Pirithoo, "friend of Theseus, with whom he went down to the lower world to carry off Proserpina" (cf. CNLD, s.v. *Pirithous*, -i).

¹¹³ Cf. Surius, *Historiae seu Vitae Sanctorum*, vol. VI (Junius), Augustae Tau-rinorum 1877, pp. 353-357, Junii 15: *Vita B. Landelini Abb. Crispin* (+ 686), ubi haec historia narratur; attamen loco allegationis: "Heus, an et nunc socius huius eris?" legitur: "Astittit Angelus Domini, et voce terribili dixit ei: 'Cerne iam Lande-line proemia laboris tui: vide ut anima socii tui ad infernorum aeterna supplicia pertrahatur: simulque considera, utrum tibi praestabilius sit ita protrudi in barathrum aestuantis gehennae, an nobiscum potius perfrui gaudiis sempiternis". Cf. D'Haenens Albert, *Landelino, abate di Lobbes, santo*, in: BS VII, 1091-92; S.S. (Spis Stanisław?), *Landelin*, in: EKOść XI, 598: "O L. Bollandyści podają pod dn. 15 czer-wca dawną i wiarogodną biografję, z której da się wyciągnąć co następuje. [...]".

Tantum Landelino profuit vivo ad inferos descendisse et balneum sceleratis paratum non frustra, licet in somnis, oculis mentis perlustrasse.

Verum ego hic nolo quenquam horrore cruciatuum aeternorum ad bonam frugem revocare: sit unicuique potius hanc ad rem stimulo ardentissima Filii Dei sitis, qua vehementissime animarum nostrarum salutem nunquam non sitit; quam explicatissime huius rei gratia propono.

Rogo te, qui legere dignaris hunc discursum: ut si te gratia Dei provexit ad excelsum perfectionis gradum, magis adhuc Deo placere coneris: sin per amorem rerum creatarum procul a Creatore tuo elongasti, "Verte gradum", obsecro, "non est bona semita, verte; Hac, periere omnes, quotquot iere via"¹¹⁴. Verte gradum, et sitiienti Iesu conversionis tuae calicem opta tissimum propina.

Emendatissimus ille Regum lapsorum David, prout sacri fasti memorant¹¹⁵, latenti sibi metu persecutorum in spelunca Odollam excitari sensit ingentem appetitum limpidissimi fontis, ad paternae Bethlehem portam cristallino liquore homines ad se rapientis, at eo temporis ab hostibus Azophilis circumsessi. Itaque non dissimulans, quod erat, coram suis commilitonibus in haec verba [f_{3r}] exclamavit: "O si quis mihi daret potum aquae de cisterna, quae est in Bethlehem iuxta portam!" (2 Reg 23[15]).

Admirari quispiam possit Regis huius non minus fortissimi, quam sanctissimi tam exiguum mortificationem, tam vero gravem sensu alitatem minime dissimulatam, ob quam tres Heroes fortissimos exercitus sui, qui satisfacturi palato eius per medios hostium cuneos ad cisternam penetrarant, in apertissimum discrimen coniecit: simulque reprehendere Davidem, quod cum esset bellator veteranus, eo loci se cum exercitu posuerit, ubi rei pernecessariae, nempe aquae, penuria laborandum erat.

Verum ego magnum hic mysterium deprehendo. David enim iustissimus, typus erat mundi Servatoris. Quod inter alios Patres

¹¹⁴ Est probabiliter allegatio ex ignoto nobis opere alicuius poetae.

¹¹⁵ Cf. 1 Par 11, 15-19.

D. Remigius¹¹⁶ clarissime his verbis insinuans: “David”, inquit, “interpretatur manu fortis, vel visu desiderabilis. In quo significatur Christus: qui est manu fortis, quia vicit diabolum, et spolia eius distribuit: visu desiderabilis est, quia non solum homines sed et Angeli desiderant videre eum”.¹¹⁷

Ergo David sitiens Christum sitientem denotabat. Sed quo totam rem perfectius capiamus, videndum est: quid Bethlehem, cuius ad portam tam nobilis cisterna reperiebatur, quae etiam figurato David Christo mirificam sitim accendit, significet. “Bethlehem”, ait Gregorius Magnus, “domus panis interpretatur”¹¹⁸. Penes hunc panem reperiebatur aqua: nam Dominus Iesus nihil esurivit unquam, nihil sitivit, praeter salutem animarum. Unde, cum aliquando illum discipuli sollicitate rogarent: [f3v] “Rabbi, manduca”, respondisse illis fertur: “Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis”; utque melius eum caperent, adiecit: “Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me, ut perficiam opus eius” [Io 4, 31-34].

^a “*dicitur*” (PL)

Quod opus? “Hominum vocationem”, inquit Albertus ille Magnus,¹¹⁹ “conversionem, et ad Patrem reductionem”¹²⁰.

Cum igitur Servator noster in persona Davidis expetebat aquam de cisterna Bethlehemitica, “esurivit et sitivit”, quemadmodum notavit Mediolanensis Praesul¹²¹, “non cibum aut potum humanum, sed salutem”¹²².

¹¹⁶ Inter autores huius nominis solus Remigius di Auxerre est denotatus uti exegeta, sed non indicatur uti Sanctus et non scripsit commentaria super libros S. Scripturae ubi sermo est de Davide.

¹¹⁷ Textum hic allegatum invenire et verificare non potui.

¹¹⁸ Gregorius Magnus, *In I Reg. Expositiones*, in: PL 79, n. 375.

¹¹⁹ Cf. Walz Angelo, *Alberto Magno, santo, dottore* († 1280), in: ECat I, 698-705.

¹²⁰ Albertus Magnus, *Enarrationes in Ioannem, In Evang. Ioannis*, c. IV, 34, in: *B. Alberti Magni Ratisbonensis Episcopi, Ordinis Praedicatorum Opera Omnia*, Parisiis 1898, vol. 24, p. 180

¹²¹ Ita certo certius s. Ambrosius, Doctor Ecclesiae, denotatur, qui ab anno 374 Episcopus Mediolanensis exstitit. Cf. Faller Otto, *Ambrogio, santo*, in: ECat I, 984-1000.

¹²² Textum s. Ambrosii hic allegatum in PL invenire non potui, nec in s. Ambrosii *Apologia Prophetiae David*, nn. 34-35, ubi datur commentarium super Davidis petitionem pro aqua.

Liceat hanc ardentissimam animarum sitim, quae Dei Filium continuo torquet, clarius intueri. Docent naturalis historiae scriptores, quoddam serpentum genus (dipsades vocant) reperi: quidum hominem admordent, adeo noxium venenum in eum transfundunt, ut repente potum appetat, et sitim tamen bibens continuo non restinguat.

Nunc ad rem. Serpens ille antiquus, diabolus, morsis Parentibus nostri generis tam dirum in eos virus effudit, ut omnes moriamur in Adam. Quamvis autem verissimum sit, Christum Dominum nequaquam hoc virulento tartarei dipsadis toxico afflatum fuisse, cum et ex Matre serpentis huius domitrice, quae nec ipso peccato, nec peccati fomite fuit affecta, sit ortus; et hoc praesertim fine carnis humanae indumento vestitus, ut pesti huic pharmacum afferret; quia tamen pro sua in nos charitate nostras infirmitates ipse assumpsit, et languores nostros, teste Propheta¹²³, tulit atque dolores portavit, “in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo” [Phil 2,7], tanta [f_{4r}] siti animarum nostrarum salvandarum assiduo flagrabat, ut quoddam modo a stygio dipsade ictus videri potuisset.

Hinc eleganter purpuratus Hugo¹²⁴: “Mirum est”, ait, “quod [...] Fons sitit: [...] sed haec omnia propter nos”¹²⁵.

Ille, qui quondam clamabat in medio templi Ierosolymitani: “si quis sitit, veniat ad me, et bibat” [Io 7, 37], etiam per Davidem sitim suam aperiens clamabat: “O si quis mihi daret potum aquae de cisterna, quae est in Bethlehem iuxta portam!” Et “haec omnia propter nos”. Pergamus ulterius.

¹²³ Cf. Is 53, 4.

¹²⁴ Hugo, *In Evangelium secundum Ioannem*, cap. IV: “Ugonis de S. Charo S. Romane Ecclesiae tit. S. Sabinae Cardinalis Primi Ordinis Praedicatorum, tom. VI, in Evangelia secundum Matthaeum, Marcum, Lucam, Ioannem”, Coloniae Agrippinae 1621, f. 304v (ad verba: “Dicit ei Iesus: Da mihi bibere”).

¹²⁵ Ita certo certius denotatur s. Bernardus Claravallensis († 1153), qui uti religiosus Ordinis Cisterciensis fundavit “una nuova colonia religiosa, messa sotto il patrocinio di Maria S.ma, chiamata poi Chiaravalle (Clairvaux) ch’egli governò per 38 anni come abate”. Cf. Oppenheim Filippo, *Bernardo di Chiaravalle, santo e dottore della Chiesa*, in: ECat II, 1423ss.

Tendebat Iesus, prout refert dilectus ei discipulus, ex Iudaea in Galileam per Samariam: cumque venisset in civitatem Sichar, “fatigatus ex itinere, sedebat sic super ^afontem hora quasi sexta^a” (Io 4[, 6]). Interea venit mulier cum hydria aquam haustura. Cui ille: “Mulier^b, da mihi bibere” [ibid., 7]. O feminam, terque quaterque beatam: a qua ille potum petit, qui liquorum omnium creator est! Ocyus, ocyus immerge fonti hydriam, et omnium bonorum Fontem frigida tua recrea. Non vult. Quamobrem? quia se agnoscit Samaritanam. “Quomodo tu”, (sic audet cum aeterna Sapientia disputare) “Iudaeus cum sis, bibere a me poscis, quae sum mulier Samaritana? Non enim coutuntur Iudaei Samaritanis” [ibid., 9].

^{a-a} “fontem. Hora erat quasi sexta” (BSV) ^b om. “Mulier” (BSV)

Vultis forte iam nosse, curiosi mortales, cuius momenti erat haec ratio, ob quam Christo potus a Samaritana denegatus est? Audite igitur suavissimum Clarae Vallis Abbatem¹²⁶ hac de re sic disserentem: “Samaritana”, ait ille, “interpretatur anima vana, quae quaerit tantummodo lascivias, delectationes, luxuriam, avaritiam, [f4v] et omnia desideria mundi” (t. 4, ser. 24)¹²⁷. Itane? Hoc erat illa Samaritana! vana, lasciva, luxuriosa, avara, plena desiderii mundi. Quis ergo miretur, eam Iudaeo vero, talium vitiorum hosti maximo, noluisse haustum frigidae impertiri?

Sed expende iam, quanta siti Iesus premebatur, cum ab hac muliere potum flagitaret: quanto, inquam, salutem huius animae vanae, ac effrontis et immansuetae, desiderio expetebat. Docet enim Albertus Magnus, quod “plus sitivit salutem animae^a, quam potum

¹²⁶ Ita certo certius denotatur s. Bernardus Claravallensis († 1153), qui uti religiosus Ordinis Cisterciensis fundavit “una nuova colonia religiosa, messa sotto il patrocinio di Maria S.ma, chiamata poi Chiaravalle (Clairvaux) ch’egli governò per 38 anni come abate”. Cf. Oppenheim Filippo, *Bernardo di Chiaravalle, santo e dottore della Chiesa*, in: ECat II, 1423ss.

¹²⁷ Textum hic allegatum in Opera Omnia s. Bernardi in PL 182-185 et in ed. Parisiis 1615 secundum Indicem Rerum et Verborum sub omnibus verbis huius textus invenire non potui. Indicatio “t. 4, ser. 24” non adiuvat, quia non habeo accessum ad editionem sermonum s. Bernardi, qua auctor OC usus est et in qua hi sermones in modo diverso divisi errant.

aquae¹²⁸. Primo namque eius causa “fatigatus” erat festinando celerime ad civitatem; ne tempus, quo ventura fuit ad puteum, sibi cognitum ab aeterno, praeteriret. “Noverat enim Dominus” (dicit aureus Doctor¹²⁹) “quam horam captandae quieti ceteri dabant, hac illam solere aquae adhibendae vacare: propterea hora sexta abiit¹³⁰. “Et ne videri possit casu venisse” (addit Burgensis¹³¹) “qui omnia dispensat, mentem illius arcano ducebat impulsu, ut tunc veniret, quando Fons vitae, Christus, ibi erat¹³². Quia vero illam tempore praevenit, “more fatigati” (ait Caietanus¹³³) “innixus fonti, puta, applicato brachio super labium fontis ad sustinendum caput, beam praestolabatur^b. Sic enim solent fatigati sedere¹³⁴.”

^a “feminae” (AEI) ^{b-b} om. (CEC)

Porro D. Ioannes (ut asserit unus aliquis e recentioribus¹³⁵) per hanc dictionem: “Sic” [Io 4, 6], Divini huius Pastoris anxietatem, ardentissimumque amorem denotare videtur, quo in perditae huius oviculae assidua requisitione aestuabat. Vocem deinde alloquentis eam si consideres, “vox ‘deprecantis est’”, ait Tole-

¹²⁸ Albertus Magnus, *Enarrationes in Ioannem*, In Evang. Ioannis, cap. IV, 8 op. cit., p. 159.

¹²⁹ Certo certius hoc modo s. Ioannes Chrysostomus († 407), Doctor Ecclesiae, denotatur. “Aureus” est idem ac “chryseus” (gr.), proinde Ioannes Chrysostomus, i.e. orator “aurei oris”, hic “aureus Doctor” vocatur.

¹³⁰ Textum hic allegatum in opere s. Ioannis Chrysostomi *Homiliae LXXXVIII in Ioannem*, in loco ubi sermo est de colloquio Christi cum Samaritana, invenire non potui.

¹³¹ Probabiliter sic indicatur Paulus Burgensis († 1435). Cf. D’Amato Alfonso, *Paolo di Burgos*, in: ECat IX, 726727, ubi de eo legitur quod erat “esegeta domenicano” qui “scrisse ‘Additiones’ (1429-31) alle postille di Niccolo di Lyra su tutta la S. Scrittura”.

¹³² Est probabiliter allegatio ex opere Pauli Burgensis *Additiones ad postillam Nicolai Lyrani*, quod opus tamen invenire non potui.

¹³³ Cf. Innocenti Umberto Degli, *De Vio Tommaso, detto il Gaetano*, in: ECat IV, 1506-1509, ubi legitur quod hic “filosofo e teologo domenicano, n. a Gaeta il 1468 e m. a Roma il 1533, [...] ha un nome nell’esegesi biblica per i suoi commentari al Vecchio e Nuovo Testamento”.

¹³⁴ Caietanus, *Evangelia cum Commen[tariis] Caietani Rev.mi D.D. Thome de Vio Caietani Cardinalis s. Xisti: in quattuor Evangelia et Acta Apostolorum [...] Commentarii...*, s.l. 1530, f. 152v.

¹³⁵ Nescitur de quo auctore hic sermo est.

tus¹³⁶, “et qui imperare potuit Angelis, vilem adulteram, et infidelem mulierem” (hoc erat [g.] Samaritana) “rogat. Adeo enim hominum diligit salutem, ut, quod nostra summopere interest, [...] etiam precibus flagitet”¹³⁷.

^{c-c} “est deprecantis” (TIC)

Tandem refractariam advertens, et ignaram sui boni: “O^a si scires”, ait, “donum Dei, et quis est, qui dicit tibi: da mihi bibere; tu, forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam” [Io 4, 10]. Quae verba trutinans Bernardinus Senensis¹³⁸, et una Chananaea illius reminiscens, quae summis aliquando precibus et prope importunis a Domino salutem filiae suae extorquere nitebatur, in has voces erumpit: “Quando^b mulier Chananaea, affectione fervens, sollicitudine quaerens, clamoribus petens, filiam, id est animam suam, salvari^c deprecatur; et nihilominus Iesus fugit, obmutescit, ^det ^espernit velut canem^e, et eam quodammodo abhorrere apparet¹³⁹. ^fEcontra hanc Samaritanam insectari videtur, etiam suis inspirationibus renitentem”¹⁴⁰.

^a om. (BSV) ^b “quod” (BSCS) ^c “sanari” (ibid.) ^d om. (ibid.) ^{e-e} “velut canem spernit” (ibid.) ^f add. “At” (ibid.)

O caeca “Samaritana! Anima vana”, lasciva, delicata, luxuriosa, avara; plena desideriiis carnis, oculorum, superbiae vitae, voluptatum huius mundi: da, (per salutem tuam obtestor te) da potum sitiienti Servatori tuo: propina illi teipsam. Quid conversionem tuam procrastinas? En, quaerens te fatigatur, fatigatus sedet, se-

¹³⁶ Cf. Testore Celestino, *Toledo, Francisco de* († 1596), in: ECat XII, 196-197, ubi is describitur uti “cardinale gesuita e teologo”.

¹³⁷ Toletus Franciscus, *Francisci Toleti Doctoris Theologi Cordubensis e Societate Iesu, in Sacrosanctum Ioannis Evangelium Commentarii*, Romae 1590, p. 200 (Caput III).

¹³⁸ Cf. Pacetti Dionisio, *Bernardino da Siena, santo* († 1444), in: ECat II, 1411-1416, ubi legitur quod “gli scritti più importanti lasciati da B. sono tutti di prediche e in lingua latina”.

¹³⁹ Cf. Mt 15, 22-26.

¹⁴⁰ Bernardinus Senensis, *S. Bernardini Senensis Ordinis Fratrum Minorum Opera Omnia*, Sermo XXXI (Feria Sexta post III Dominicam in Quadragesima: De conversione Samaritanae), t. IV, Florentiae 1956, p. 97, vv. 10-14.

dens opportunum tempus alloquendi tui per sanctas inspirationes, aliosque modos praestolatur: et dum hoc saepius facit, tu dissimulas; offert se tibi, tu refugis; ostendit, quam pronus promptusque sit ad remittenda tibi delicta, tam innumera, tamque gravia, tu non vides; rogat denique potum lachrymarum, et non imperties? Non enim aliud appetit, cum petit, “da mihi bibere”, quam fontis oculorum lymphas. [g.]

Sed, iam ad extremam Domini mei sitim delabor. Pendebat in Crucis in trabe medius duorum latronum, totus quantus quantus vulneribus opletus, confixis manibus ac pedibus, spineo diademate cruentatus, et praeterea blasphemantium acerbissimis dictis proscissus. Territus interea Sol tam atroci spectaculo, tamque immani hominum in suum Conditorem scelere, oculis eorum se subducit, toti mundo nox incubat atra: gemit praeterea tellus, reboat aether, scinduntur rupes, velum templi rumpitur, tota rerum natura commovetur.¹⁴¹

Solus Iesus in cruciatibus inexplicandis persistens immotus lenta voce exclamat: “Sitis”. Hic Magdalena Liberatori suo vehementissime compatiens tacita lamentabatur: Ah! “Sitis”, clamas: desunt his rupibus undae. Sola fluunt oculis flumina, sola bibe. Non aliud sanctissima Genitrix, non reliquae Matronae huic tristissimae Tragediae praesentes, fecere: lachrymas nimirum suas dilecto Servatori sitis extinguendae causa offerebant.

Miles duntaxat, raro promptus ad pietatem, novo scelere sitim coelestis Imperatoris irritabat. “Spongiam plenam aceto hyssopo circumferentes” (hanc relationem facit de Martis alumnis alumnus Christi Ioannes) “obtulerunt ori eius” [Io 19, 29]. Opinor, Dominum idem nunc fecisse, quod paulo ante cum eodem aceto felli permixto fecerat. Nempe “cum gustasset, noluit bibere” [Mt 27, 34]. Noluit omnino bibere, qui longe alia siti torquebatur. Non enim liquorem aliquem expetebat, qui nec edisse, nec bibisse [g_{2r}] quadraginta diebus poterat. “Habuit ^b aliam sitim” (pie conicit

¹⁴¹ Cf. Mt 27, 45-51.

devotissimus Blossius¹⁴²) “puta, amplius patiendi, atque evidentius suum nobis “amorem demonstrandi”^{c143}.

^a “circumponentes” (BSV) ^b add. “et” (BPE) ^{c-c} “demonstrandi amorem” (ibid.)

Hic ego aliquantum haerebo, et inquiram ab ingeniosissimis naturae scrutatoribus: quid agunt cervi venenata icti sagitta, aut a serpente morsi? Solinus¹⁴⁴ mihi pro cunctis unus respondens, ait: quod “ad fontes aquarum festinant sitibundi, et in eas purissimas venenum evomunt”¹⁴⁵. Aquis ergo et sitim conceptam extinguunt, et hausto veneno levantur.

Nunc ad Iesum, quem mihi sacrae literae Cervum appellarunt. Ita enim sancta Sponsa, celeritate eius agilitateque se oblectans gloriatur: “Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum” (Cant 2[, 9]). Hic igitur coelestis Cervus gemino telo, amoris in mortales altero, altero peccati nostri virulento, magis quam clavorum cuspidibus acuminatis saucius, vehementer se sitire testatur, cum clamat affixus cruci: “Sitio”. Ah! quid sitis, Domine mi, quid sitis? “Sitis mea” (respondet per D. Augustinum) “salus vestra est: sitis mea redemptio vestra; sitio fidem vestram”¹⁴⁶, o mortales! sitio conversionem vestram, o peccatores!

¹⁴² Cf. Mancone Ambrogio, *Blosio (de Blois), FrançoisLouis, venerabile* († 1566), in: ECat II, 1721-1723, ubi is describitur uti “abate benedettino e scrittore ascetico”. Forsitan uti “devotissimus” ab auctore nostro laudatur, quia in scriptis suis “la contemplazione di Cristo e delle sue sofferenze sarà un continuo richiamo alla mortificazione e al raccoglimento. L’anima allora vive abitualmente alla presenza di Dio, che la riempie di sé, tanto da non farle cercare più consolazioni al di fuori di lui. Essa non ha più quindi che aspirazioni alle cose celesti, alla beatitudine”.

¹⁴³ Blossius Ludovicus, *Praeclara Admodum Dominicae Passionis Explicatio*, in: D. Ludovici Blosi Abbatis Laetiensis... *Opera...*, Coloniae 1606, p. 519.

¹⁴⁴ Cf. Falco Vittorio De, *Solino, Caio Giulio (C. Iulius Solinus)*, in: EI XXXII, 77-78, ubi legitur quod Solinus vixit in “metà del sec. III d.C.” et inter eius opera indicatur “Collectanea rerum memorabilium” “una raccolta di curiosità, con speciale riferimento... agli animali”. “Il trattato ebbe nel Medioevo, dal sec. V al XV, grande fortuna; edizione de sec. V fu usata o ricordata da molti scrittori, per es. Agostino..., Isidoro”.

¹⁴⁵ Solinus Caius Iulius, *Collectanea rerum memorabilium*, ed. T. Mommsen, Berlino 1895, ubi tamen textum hic allegatum invenire non potui.

¹⁴⁶ Textum hic allegatum in operibus S. Augustini secundum Indicem generalem (sub verbis “sitio”, “sitis”) non inveni. Nec inveni hunc textum in *Sancti Aurelii*

Ah! Animae piae, anime quoque impiae: refrigerate sitim Redemptoris vestri dulcissimis lachrymis, potu huic siti accommodatissimo. Talem ad fontem Cervus hic, vestrorum peccatorum virulentissimis sagittis confixus vehementissime anhelat. Convertimini ergo ad eum in ieiunio, et fletu, et planctu et totum plane Oceanum proficuarum vobis illi optatissimarum lachrymarum ante eum profundite. [g_{2v}] Date potum sitiendi, date potum scaturientium ex contrito corde lympharum. Nam, nisi id promptissime et liberalissime praestiteritis, aeternam sitim timete. Venturum enim tempus est, quo sitiens hic Cervus in severissimum Iudicem conversus, ita suae sitis ardentissimae et propriae salutis contemptores nefarios alloquetur ultimo damnandos: "Sitivi, et non dedistis mihi potum; [...] discedite a me maledicti in ignem aeternum" [Mt 25, 42. 41].

O peccator! ut non ardeas aeternum, ardentem siti conversionis tuae Christum iam refocilla. [g_{3r}]

ORATORIS CRUCIFIXI
Verbum VI

Consummatum est
 (Io 19[, 30])

Perfectissimam esse Poenitentiam,
 quae cum ipsavita consummator

Principium humanarum actionum bono fine destitutum nunquam ducitur laudi, habetur semper ludibrio; et plerumque damno solet esse, non emolumento. Quae gloria est, praeclare multa ordiri, male terminare, aut imperfecta sponte relinquere? Non incoepisse, at finivisse laudabile est. Hinc universi fabricator, Deus, postquam opera aliarum quinque dierum approbasset, non

Augustini In Iohannis Evangelium Tractatus XXXIV, in: CChrL 36, secundum "Indicem Locorum S. Scripturae", sub Iohannes 19, 28.

apposuit operi diei secundae¹⁴⁷ illam solemnem censuram: “vidit Deus, quod esset bonum”. Cetera omnia bona sunt visa bono Deo, solum Firmamentum quasi imperfectum non commendatur. Qua de causa? “^aQuia, licet^a firmamentum” (uti respondet [g_{3v}] Rupertus¹⁴⁸) “una quidem et pulchra species est, verumtamen iuxta intentionem operantis, unum quid, totum non est”¹⁴⁹. Itaque ut reliqua Divinae dexteræ opera, non comprobatur, quod inchoatum solum, et non consummatum in intentione Dei videretur.

^{a-a} “*At vero*” (CChrL)

Resipiscentibus hic doctrina datur: ut, cum poenitentiam agree incipiunt, in eadem perseverent, et quidem ad mortem. Sola namque Poenitentia illa perfectissima est, et sempiternæ gloriæ certissima, quæ cum vita poenitentis consummat. Latius hoc in campo exspatiabor.

Aprime servit proposito meo illud coelestis Praeceptoris documentum, quo nobis in pereleganti schemmate coeptæ poenitentiae continuationem commendavit. Disserens enim ea de re: “Quis”, ait, “ex vobis volens turrim aedificare, non prius ^a computat sumptus, qui necessarii sunt, si habet^b ad perficiendum; ne, posteaquam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, ^c incipiant illudere ei, dicentes: Quia, hic homo coepit aedificare, et non potuit consummare” (Lc 14[28-30]).

^a *add. “sedens” (BSV)* ^b *“habeat” (ibid.)* ^c *add. “omnes, qui vident,” (ibid.)*

Iam vero non illi tantum aedificare dicendi, qui domus ab ipsis fundamentis novas erigunt, sed hi etiam, qui veteres restaurant. Anima hominis, Domus Dei est, praesertim illius hominis, qui vera Charitate flagrans in Dei mandatis implendis non frigescit. Hoc ipsum Dei Filius testatus est luculentissime his verbis apud Ioannem: “Si quis diligit me, sermonem meum servabit; et Pater

¹⁴⁷ Cf. Gen 1, 68.

¹⁴⁸ Vide supra, Verbum IV, no. 99.

¹⁴⁹ Rupertus Tuitiensis, *De Sancta Trinitate et Operibus eius* (Commentarium in Genesim, l. I, 30): CChrL 21, 159.

meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus” (Io 14[, 23]).

Hic quaeri potest: [g_{tr}] quae isthaec est tam efficax dilectio, quae ex animo hominis Domum Dei constituit? Magnus Pontifex et Doctor Gregorius huic quaestioni occurrens: “Vere Deum diligimus”, inquit, “et mandata eius custodimus, si nos a noxiis^d voluptatibus coarctamus. Nam qui adhuc per illicita desideria diffluit, profecto Deum non amat: quia ei in sua voluntate contradicit”¹⁵⁰.

^d “nostris” (PL)

Hinc sequitur: animum deliciis et illecebris imbutum, peccatisque depravatum, esse collapsam Domum Dei. Inficis mansionem Christi eiusque Patris Aeterni: immo discis ac diruis, quoties, o homo! nefario scelere te polluis, atque gravius delinquis. Vis deinde huius Tabernaculi Divini, huius Templi Spiritus Sancti ruinas reparare? facile poteris per seriam et constantem poenitentiam.

Totam hanc rem, proposito Iudae proditoris exemplo nobis ob oculos Hieronymus ita subicit: “Infelix Iudas, quando Apostolus erat, Domus Dei erat: venit diabolus, et accepit buccellam, et statim intravit Sathanas in illum, et Domus eius subversa est, et non est restaurata”: quare? “quia non egit poenitentiam. Si quis vero post peccata agit poenitentiam, istius Domus post captivitatem reaedificatur”¹⁵¹.

Verum, ut perfecta sit et laudabilis, non modo utilis restauratio, persistendum in poenitentia tam diu, quam diu in vita: ne cui dicat illusorie diabolus: “Coepit aedificare”, coepit restaurare labefactam Domum internam suam, “et non potuit consummare”. Surrexerat e faetido vitiorum coeno, iterum se eidem immersit: extir-

¹⁵⁰ Gregorius Magnus, *S. Gregorii Magni XL Homiliarum in Evangelia Lib. II*, Homil. XXX: PL 76, 1220 (n. 1575).

¹⁵¹ Textum s. Hieronymi hic allegatum in PL, secundum Indicem Generalem in opera eius (s. v. *Iudas*), invenire non potui. Nec hunc textum inveni in eius opere *Expositio in Evang. Ioannis*. In opere autem *Contra Rufinum*: Val larsius Dominicus, *S. E. Hieronymi Opera*, Venetiis 1767, t. II, p. I, l.II, 495, similem textum inveni: “Et rursus de Iuda in Evangelio legimus: ‘Post buccellam intravit in eum Sathanas’ (Io 13): qui ante buccellam sponte peccaverat, et nec humilitate, nec clementia Salvatoris flexus est ad poenitentiam”.

pare pravos habitus institerat, nunc sibi in iisdem blanditur: [g_{4v}] admoverat aratro manum, iam retrospexit: deseruerat Babylonem, iam repetit: sumpserat cucullum, abiecit: expulerat amicam, invitavit: redit canis ad vomitum¹⁵².

Ah! pie respiscens, ne tibi diabolus illudat, ne iterum Coelo conversione tua exultanti moerorem incias: persiste in poenitentia, persiste. Quamdiu spiritum trahis, ambula in spiritu: sic animi tui cura plagas, ne recrudescant.

Praeclarum rei praesentis habemus prothotypon [in Libro] Iosue. Ingressurus hic egregius Imperator terram promissionis, debuit omnes illos, qui nati fuere Haebraeorum in deserto, circumcidisse. Ita voluit Deus, ita mandavit. "Postquam autem ^a circumcisi sunt", (ait sacer codex) "manserunt in eodem castrorum loco, donec sanarentur" (Ios 5, [8]). Haec circumcisio fuit Iudaeorum, quae debet esse Christianorum? "Circumcidi", inquit ordinarius sacrae paginae interpret¹⁵³, "per Iesum, est: vitia et consuetudines pravas et pessima instituta deponere, et quidquid ab honestatis regula discrepat, abscindere". Cum his enim onerosissimis sarcinis terram promissam nobis, quae coelestis Patria est, ingressurum se quis somniet? "Angusta" quippe "porta et arcta via est, quae ducit ad vitam" (Mt 7[, 14]).

^a *add. "omnes" (BSV)*

Vitiorum vero ea natura, quod toties resecta repullulent. Hydra est Lerna¹⁵⁴ vitium quodvis et peccatum. Sicut illi capita recisa iterum erumpebant, ita uno sublato vitio peccatove resurgunt alia, nisi penitus eorum succus omnis perpetua poenitentia exhauriatur. Hercules nos hic assiduos oportet esse. Arma poenitentiae nunquam nobis e manibus dimittenda. [h_r] Qui semel illa rapuerit in vitia et peccata pugnaturus, ne abiciat unquam: teneat, teneat perpetuo. "Non sufficit circumcidi, necesse est post circumcisio-

¹⁵² Cf. Prov 26, 11.

¹⁵³ Nescimus quis sit hic "interpret" e de quo opere eius textus hic allegatus provenit.

¹⁵⁴ Cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, p. 178.

nem sanari, et cicatricem in vulnere obduci. Debent poenitentes manere in poenitentia”. Ita ratio suadet, ita monet Stephanus sanctissimus Abbas¹⁵⁵, ita salus obtinenda.

Magna aliquando turba confluit ad Iesum, et “offerebant ei^a parvulos, ut tangeret illos” (Mc 10[,13]). Quae res, nescio quam ob causam, discipulis eius bilem movit adeo grandem, ut minis abigendos censerent eos, qui hanc parvulam turbam praecepto sancto sistebant: “Comminabantur offerentibus”, dicit Marcus. Lucas vero affirmat, quod “increpabant illos” [Lc 18, 15]. Quod tamen indigne ferens pientissimus Dominus: “Sinite”, dicebat discipulis, “parvulos venire ad me [...]; talium enim est Regnum Dei” [Mc 10, 14]. Quid audio? Domine mi, quid audio? Parvulusne in Regnum coelorum penetrabit? quo pacto? Vim patitur Regnum coelorum: “Violenti”, ut alibi dixerat, “rapiunt illud” [Mt 11, 12]. Parvulis autem quae vires ad vim Coelo inferendam? Nisi forte lachrymis illud potius, quarum copia parvulis haud deest, quam arietibus sit expugnandum. Ita sane.

^a “*illi*” (BSV)

Meminimus, quid accidit Agar Aegyptiae, cum a Sara e domo Abrahami fuit pulsa, una cum infantulo Ismaele in desertum¹⁵⁶. Deficiente nimirum annona, abiecerat filiolum sub arbore, ne videret morientem: “et sedens contra, levavit vocem suam, et flevit” [Gen 21, 16]. Postmodum asserit sacer historicus, “exaudivit Deus vocem pueri” [ib., 17]. Unde ego [h_v] vehementer admiror, divinum scriptorem hic sibi non constare. Cur enim asserit, pueri vocem exauditam esse, cum non puerum sed matrem flevisse retulit?¹⁵⁷ “Sedens contra etc.” At involvit hic pro more suo grande misterium. Agar illa poenitentis animae typus erat. Dolebat enim se propter suam protervitatem ex domo sui domini atque mariti eiectam esse,

¹⁵⁵ Non potui hunc auctorem identificare, nec textum huius Stephani Abbatis invenire et verificare.

¹⁵⁶ Cf. Gen 21, 14.

¹⁵⁷ Sic sec. BSV, et sic in traductione polona J. Wujek SJ (etiam in ed. an. 1935) et in alia polona (e linguis originalibus) an. 1980 typis edita, puer autem flevit invenitur in editionibus modernis Bibliae tum italicis tum anglicis.

et fame in eremo confici: cum tot ancillae in aula sua genialiter viverent, non modo commodissime. Hinc gemitus, hinc lachrymae illae tam efficaces, ac tenerae, ut infantiles viderentur. Itaque merito dicitur Agar flevisse, et puer exauditus esse, quoniam constans poenitudo matrem in puerum transformaverat. Ex quo pulcherrime et appositissime S. Pater Ambrosius poenitenti acclamat: “Tanta vis consummatae emendationis est, ut in quandam pueritiae spiritualis redeat aetatem”¹⁵⁸. Ac propterea recte monebat discipulos coelestis Magister: “Sinite parvulos venire ad me: talium est enim Regnum Dei”. Vos quoque (idem nobis dicebat) “nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in Regnum coelorum” [Mt 18, 3]. Quomodo conversi? per poenitentiam. Quomodo parvuli? per consummatam poenitentiam.

Idem Dominus noster Iesus Christus antequam Spiritum suum aeterno Patri tradidisset, Regale illud Divinumque verbum protulit: “Consummatum est”. Per hoc autem volebat exprimere: se omnia perfectissime implevisse, quae ad humani generis redemptionem spectabant. Hoc sentit ex eruditissimae Societatis [h₂] Schola Cardinalis¹⁵⁹ hunc locum ita penitus elucidans: “Ex verbo illo: ‘Consummatum est’, intelligimus Dominum consummasse opus passionis suae ab initio usque ad finem, ut nihil desiderari posset”¹⁶⁰.

Tanta porro aviditate festinabat ad huius operis consummationem Iesus, tantaque constantia, ut eum non cruciatus dirissimi, non mors atrocissima, non ipsae hostium interpellationes sistere, aut morari minime possent. Dicebant enim: “Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei” [Mt 27, 42]. Quod veluti audiens Bernardus: “Immo”, ait, “quia Rex Israel est, titulum Regni non deserat”¹⁶¹. Quamobrem? si credere volunt, ubi descenderit,

¹⁵⁸ Textum hic allegatum in operibus S. Ambrosii, speciatim in eius opere *De Abraham*, Lib. I, in: PL 14, et *De poenitentia*: PL 17, invenire non potui.

¹⁵⁹ Ita Card. Robertus Bellarminus S.I. denotatur. Cf. supra, Verb. I, no. 6.

¹⁶⁰ Bellarminus Robertus, *De septem verbis a Christo in Cruce prolatis*, Ratisbonae 1925, Liber II, p. 187 (cap. 18).

¹⁶¹ Bernardus, Sermo 1 in die Paschae, ex quo allegatio invenitur in: CLCE, t. II: [Commentarium] *In S. Matthaeum*, P. II (c. XXII, 42), p. 387. Eandem allegationem inveni in: Bernardus, *Opera Omnia*, Parisiis 1616, col. 164.

ceu Messiae? Descende, Iesu, de cruce, descende: credent Iudaei, salvabuntur: secus obstinati peribunt in perfidia. Inhibet eum Bernardus, idque propterea: ne et nos de cruce poenitentiae, nisi recta coelum sit ascendendum, descendamus: “^aNon dabit” (inquit hic mellifluus Doctor) “occasionem surripiendae nobis perseverantiae, quae sola coronatur”¹⁶². Perseverantiae in poenitentia, gemitu, lachrymis, austeritatibus, ieiuniis, eleemosynis, variis mortificationibus, in cruce denique perpetuo ferenda.

^{a-a} “*Ne daret*” (CLCE) et: “*Non tibi dabit*” (BO)

Nam consummatissima poenitentia est, quae cum ipsa vita consummatur. Sic eluebat sua peccata Rex poenitens: “Laboravi” (canit ipse) “in gemitu meo: lavabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo” (Ps. 6[, 7]).

Sic Maria peccatrix Aegypti quadraginta sex annis feras inter emundabat quidquid sordium paucis^b homines inter contraxerat¹⁶³.

^b *intelligitur: “paucis annis”*

Sic Augustinus ex Manichaeo [h_{2v}] Catholicissimus, ex mundo mundissimus et plane coelestis, quos poenitentiales dicimus psalmos, etiam discessurus ex hac mortalitate ad beatam immortalitatem pie recitare non neglexit¹⁶⁴.

Sic plurimi alii non prius gloriosissimis rigidissimae poenitentiae exercitiis, quam vitae finem fecerunt.

Quis tot exempla Divorum recenseat, qui suos in artus poenitentiae causa dirissime saevierunt?

¹⁶² Idem, *ibid.*, tum in s. Bernardi *Opera Omnia* tum in dictis Commentariis Cornelii à Lapide.

¹⁶³ Cf. supra, Verb. III, no. 75, cum indicatione articuli in BS, ubi legitur de sua longa ambulatione in deserto, quae “durava già da quarantasette[!] anni” (p. 983). Cf. etiam: Niedzielski Jan, *Marya Egipczyanka św.*, in: PEK XXV-XXVI, 314315, ubi legitur quod haec “Maria peccatrix” in deserto non 46, sed 47 annos transegit.

¹⁶⁴ Cf. Rathe Kurt, *Agostino Aurelio, vescovo di Ippona, santo*, in: ECat I, 523, ubi legitur: “Agostino era pervenuto all’età di 76 anni quando i Vandali vennero per espugnare Ippona; nel terzo mese dell’assedio, egli, meditando i salmi penitenziali, serenamente spirò”.

Unius Dominici Loricati¹⁶⁵ piam ac salutarem in se crudelitatem, qui una quadragesima tres millones ictuum sibi narratur infixisse, quis non obstupescat?¹⁶⁶

Institit huius Loricati vestigiis (quemadmodum recens author asserit) egregius Dei Servus P. Gaspar Drużbicki, Polonus, in S.I. non minus vitae sanctimonia quam doctrina honoribusque illustris¹⁶⁷: cum interdum, praesertim vitam agendo privatam, diversis diei et noctis temporibus ad quindecim millia percussionum cum rasuris ferreorum pectinum et hemisphaerae aculeatae puncturis, pervenerit¹⁶⁸.

Novi et ego virum, primum in Scholis Piis Polonum, patria Posnaniensem¹⁶⁹: cuius ab obitu repertus est paries cubiculi sanguine respersus¹⁷⁰: tam serio suum in corpus extra ordinem animadvertabat. Idem expergefactus integrum Rosarium pansis brachiis devotissime solebat percurrere: sacras literas nonsisi genu flexo volvebat: nunquam mihi risisse visus, orasse perpetuo: recollectissimus et obedientissimus. Et tamen hic talis poenitentiae amator constantissimus ad meliorem vitam transiturus tremebat ob abyssum iudiciorum Dei¹⁷¹.

¹⁶⁵ Cf. Cecchetti Igino, *Domenico Loricato, santo, Camaldolese* († 1060), in: ECat IV, 1832; Cacciamani G., *Domenico Loricato*: BS IV,687.

¹⁶⁶ Cf. Pawłowski Daniel, S.J., *Vita P. Gasparis Drużbicki, Poloni, S.J.*, Cracoviae 1670, p. 145, ubi auctor in luce eorum, quae narrat “B. Petrus Damianus, vitam Sancti Dominici Loricati descripturus”, ita computat: “Illa vero vice, quando impetravit, et explevit per Quadragesimam, mille annorum poenitentiam, infixit sibi ictuum 3000000 – tres millones”.

¹⁶⁷ De Gaspare Drużbicki SJ (1590-1662) cf. TDM, c. XIX, no. 165.

¹⁶⁸ Est informatio sumpta quasi ad verbum e dicto libro Danielis Pawłowski, S.J. (1628-1673), p. 145, uti pars capituli IX: Mortificatio exterior, seu afflictatio proprii corporis, adhibita a patre Gaspare (pp. 140-167).

¹⁶⁹ Sermo est hic de p. Casimiro Bogatko, SP, († 1650); cf. Positio, p. 25, nota 22; p. 259, nota 31. Papczyński cum eo in eadem Domo per quasi unum annum (1649-1650) habitavit, quando Podolinii in Collegio Scholarum Piarum cursum Syntaxae frequentabat; cf. *ibid.*, pp. 17-18.

¹⁷⁰ Papczyński hoc propriis oculis videre potuit, quia p. Bogatko die 7 Maii 1650 Podolinii mortuus est, et Papczyński Podolinio uti videtur die 18 Maii 1650 profectus est; cf. *Positio*, p. 13, no. 35.

¹⁷¹ Omnia haec plane in documentis confirmantur, cf. *Liber Suffragiorum Podolinensis* 1650-1769, p. 1: Archivum Scholarum Piarum Cracoviae, ubi inter alia de Casimiro Bogatko legitur: “Primus inter Scholas Pias Polonus, ex Palatinatu Pos-

Quis alia talia fando [h_{3r}] enumeret? Bene cecinit Vates aliquis: “Priscorum verbera confer: esse meros dices, seria nostra, iocos”. Confer tuam, mi Christiane, poenitentiam cum poenitentia Ioannis¹⁷², Pauli¹⁷³, Antonii¹⁷⁴, Onuphrii¹⁷⁵, tot aliorum Eremicolarum: cum poenitentia Benedicti¹⁷⁶, Francisci¹⁷⁷, Dominici¹⁷⁸, Bernardi¹⁷⁹, et tot aliorum nostrorum Ducum: cum poenitentia Theresiae Abulensis¹⁸⁰, Catharinae Senensis¹⁸¹, Rosae Limanae¹⁸², Kungundis Polonae¹⁸³, Magdalenae Italae¹⁸⁴, et tot aliarum Christi Sponsarum: “Esse meros dices, seria nostra, iocos”.

naniensi, vir magnae modestiae, ita ut... sanctitatis opinionem... reliquerit. Silentii tenacissimus...; mortificationi corporis plus fere quam permittebatur addictus, regularum observantissimus et accuratissimus...” Cf. etiam: Archivum Generale Scholarum Piarum Romae, Reg. Serv. 60, nr. 14, Appendix, ubi inter alia: “Citra culpam seu aliquem defectum, sed sola probationis causa, iusso novitiorum Magistri funiculis adeo horrende a mane usque ad prandium se flagellavit, ut sanguis abunde effluerit...”

¹⁷² Cf. Lucchesi Giovanni, *Giovanni Bono, eremita, beato* (1168-1249), in: BS VI, 629-630, ubi legitur de “sua straordinaria vita di penitenza”.

¹⁷³ Cf. Calio Giuseppe, *Paolo di Tebe, eremita, santo* (228-341), in: BS X, 269-276.

¹⁷⁴ Cf. Caraffa Filippo, *Antonio, Abate, santo* († 356): BS II, 106-114.

¹⁷⁵ Cf. Sauget Joseph-Marie, *Onofrio, eremita, santo* († in fine saec. IV vel initio saec. V), in: BS IX, 1187-1197.

¹⁷⁶ Cf. Lentini Anselmo, *Benedetto di Norcia, patriarca dei monaci d'Occidente, santo* (ca 480 ca 547), in: BS II, 1104-1171.

¹⁷⁷ Cf. Ghinato Riccardo Pratesi-Alberto, *Francesco d'Assisi, santo* (ca 1181-1226), in: ECat V, 1578-1585.

¹⁷⁸ Cf. Walz Angelo, *Domenico, santo Fondatore dell'Ordine dei Frati Predicatori e delle Suore Domenicane* (ca 1170-1221): ECat IV, 1825-1830.

¹⁷⁹ Cf. Oppenheim Filippo, *Bernardo di Chiaravalle, santo, e dottore della Chiesa* (1090-1153), in: ECat II, 1423-1435.

¹⁸⁰ Cf. Gabriele di S.M. Maddalena, *Teresa di Gesù, santa* (1515-1582), in: ECat XI, 1992-1996; dicta “Abulensis”, quia Abulae (in Avila) nata. Fuit una cum suis vitae poenitentiali dedita (clausura, solitudo, silentium).

¹⁸¹ Cf. Taurisano Innocenzo, *Caterina da Siena, santa* (1347-1380), in: ECat III, 1151-1156, ubi legitur quod in eius vita praesentes erant “le macerazioni, le opere di penitenza e i digiuni prolungati”.

¹⁸² Cf. Donati Maria, *Rosa da Lima, santa* (1586-1617), in: ECat X, 1338-1339, ubi legitur: “tutta la sua breve vita fu un continuo esercizio di aspre penitenze”.

¹⁸³ Cf. Naruszewicz Pietro, *Cunegonda..., regina di Polonia, beata* (1224-1292), in: BS IV, 400-401, ubi legitur: “A corte Cunegonda condusse una vita mortificata”; tunc describitur “il suo soggiorno nel monastero [delle Clarisse a Stary Sącz], durato tredici anni trascorsi completamente nell'asceti e nelle mortificazioni”.

¹⁸⁴ Cf. Ancilli Ermanno, *Maria Maddalena de' Pazzi, santa* (1566-1607): BS VIII, 1107-1131, ubi legitur de “penitenze e tribolazioni” in sua vita. Notandum est quod ea albo Sanctorum anno 1669 recensita est.

Quid si tibi viva poenitentiae exempla, quae haerent in oculis, monstravero: numquid adhuc poenitentiam exhorresces? Conice oculos in genuinam Romualdi Sobolem: videbis hispidam vestitu, ieiuniis exhaustam, silentio mortificatam, tota vita Angelis parerem¹⁸⁵. Carthusianos adibis? reperies vigiliis extenuatos, clausos in cellis, se ipsos refugientes, soli coelo intentos¹⁸⁶.

Non desunt alii plurimi, qui Evangelicam regulam secuti, summam paupertatem amplexi, externo quoque rigore in animarum bonum adhibito, sine pera et baculo, sine calceis et mollibus indumentis, verbo simul et exemplo Christum praedicantes veros Apostolos orbi exhibent universo. Quanquam et illorum opera sanctissima, qui libris ad utilitatem Ecclesiae conscribendis, iuventuti honestissimis literis ac moribus imbuendae, verbo Dei seminando, sacramentis administrandis, confirmandis in pietate Catholicis, haereticis convertendis, infidelibus ad ovile Dei aggregandis, se totos constantissime devoverunt; quis, inquam, praeclarissima [h_{3v}] eorum opera in censum poenitentiae non referat?

Atque haec sunt, quae te, mi homo, peccantem graviter et leviter poenitentem, ad non seram, et seriam et continuam poenitentiam excitare merito possunt. Quibus, si placet, addo illud saluberrimum Ecclesiastici monitum: “De propitiato peccato noli esse sine metu” [Eccle 5, 5]. Poteris esse, ubi poenitentiam egeris assiduam. Ergo perseveremus in poenitentia, perseveremus: ut et praeterita eluamus delicta, et futuris aditum praeccludamus.

¹⁸⁵ S. Romualdus (+ 1027) Congregationem Eremitarum Camaldulensium fundavit. Camaldulenses in Polonia fundati sunt ex Eremo Montis Coronae (Perugia), “un ramo della famiglia camaldolese staccatosi nel 1523... per una più stretta osservanza della Regola”; cf. Denicolò Oddone, *Benedettini Camaldolesi*, in: ECat II, 1246-1248. Cf. Chelmicki Zygmunt, *Kameduli (congr. Camaldulensis)*, in: PEK XIX-XX, 209-210, ubi de congregatione in Monte Corona legitur: “żywot prowadzono tam b. surowy. Nawet ubiór był najprostszy, zupełnie ubogi”; cf. Idem, *Kameduli w Polsce: ibid.*, 210-211. P. Papczyński vitam Camaldulensium ex necessitudine cum p. Francisco Wilga, O.S.B.Cam., novit; cf. FDR, n. 10: *Positio*, pp. 361-362.

¹⁸⁶ Cf. Un Certosino, *Certosini*, in: DIP II, 782-802, ubi legitur: “L’Ordine dei Certosini fondato da S. Bruno nel 1084, è totalmente dedicato alla contemplazione, in maniera tale che i suoi membri attendono soltanto alle cose di Dio nella solitudine e nel silenzio, nella preghiera assidua e nella gioiosa penitenza”. Cf. Chelmicki Zygmunt, *Kartuzi (Ordo carthusiensis)*, in: PEK XIX-XX, 374-375.

Quid unius mensis, anni, aut lustris, poenitentia gloriamur? Posteaquam totius vitae decursu solida poenitentiae opera exercuerimus, tunc saltem poterimus non vanissime coelum sperare atque expectare. [h_{4r}]

ORATORIS CRUCIFIXI
Verbum VII

Pater, in manus tuas commendo spiritum meum
(Lc 23[, 46])

Spiritum nostrum a nobis frequentissime
Christo Domino commendandum esse,
nisi labi ac relabi frequentissime velimus

Animadvertimus saepissime, decedentes ex hac mortalitate homines ea suis commendare, quae carissima habuerunt. Sic olim Turnus Rutulorum Rex, fortissimus alias heros, ab Aenea Troiano singulari certamine prostratus¹⁸⁷, “humilis, supplexque” (ut est apud Poetarum principem¹⁸⁸) “oculos, dextramque precantem protendens”, victorem orabat: “miseri te si qua Parentis

Tangere cura potest, oro: (fuit et tibi talis
Anchises genitor), Dauni miserere senectae”¹⁸⁹.

[h_{4v}]At Redemptor noster sanctam animam in cruce exspiraturus, neminem hominum, aut Angelorum, sed Patrem coelestem alloquens, ei suum spiritum commendat: “Pater, in manus tuas

¹⁸⁷ De hoc “certamine” a Vergilio in opere *Aeneis* narratur. Bellum inter Turnum et Aeneam “si chiude nell’ultimo canto col duello in cui Turno cade vinto dalle armi di Enea e dal Fato”; cf. Rostagni Augusto, *Virgilio*, in: EI XXXV, 428.

¹⁸⁸ Hoc modo Vergilius (70-19 a.C.) denotatur. Cf. Rostagni A., op. cit., p. 424, ubi titulus *Poetarum princeps* a p. Papczyński Vergilio tributus his verbis iustificatur: “Publio Virgilio Marone (Publius Vergilius Maro) fu, per il senso sublime dell’arte e per l’influenza che esercitò nei secoli, il massimo poeta di Roma”.

¹⁸⁹ Publius Vergilius Maro, *Aeneis*, Lib. XII, vv. 930-934: *Publii Virgilii Maronis Opera*, ed. C.H. Weise, Lipsiae 1844, p. 406. Anchises fuit pater Aeneae; Daunus fuit proavus Turni. Notandum est quod verba “fuit et tibi talis Anchises genitor” in hac editione intra parentheses exstant, quod plane contextu iustificatur ac proinde haec verba etiam in nostra editione unciis rotundis includuntur.

commendo spiritum meum". Quod D. Athanasius contemplatus: "Cum", ait, "in cruce" Christus "dicit: Pater, in manus tuas depono spiritum meum, in eo omnes homines apud Patrem deponit, ac commendat, per ipsum et in ipso vivificandos. Membra enim sumus, et membra ista multa unum corpus sunt, quod ipsum Ecclesia est. Omnes ergo in se Deo commendat"¹⁹⁰.

Adstipulatur Cyrillus¹⁹¹ Athanasio inquires: "Tradidit animam suam manibus Genitoris" aeternus Filius, "ut ab illa, et per illam facto initio, certam huius rei spem habeamus, firmiter credentes, in manibus Dei nos post mortem futuros"¹⁹². "Nam^a hoc nobis effecit Dominus" (quod addit Euthymius¹⁹³) "ne deinceps iustorum animae descenderent in infernum, sed magis ad Deum ascenderent"¹⁹⁴. Igitur neque nos deesse nobis debemus; at dum a Iesu Christo Aeterno Patri commendamur, ipsi pariter nosmetipsos eiusdem Patris Aeterno Filio commendemus, ut in eius manibus securi lapsus ac relapsus deinceps vivamus. Quod, qua ratione fieri debeat ac possit, paucis docebo.

^a "Et" (CLCE)

"Triplex est spiritus" noster: (ut sentit Dydimus¹⁹⁵ in Catena citatus hic a Cornelio) ^acogitatio nempe nostra anima, et conscientia^a; quae tria Deo commendare debemus"¹⁹⁶.

¹⁹⁰ Athanasius, *De Humana Christi natura contra Apollonium*, sub initium, in: CLCE, t. III, p. 462.

¹⁹¹ Jugie Martino, *Cirillo d'Allessandria, santo* († 444), in: ECat III, 1715-1724.

¹⁹² Cyrillus, *Commentarium in Evangelium Ioannis*, Lib. XI, cap. 36, in: CLCE, t. III, p. 462. N.B.: in PG 74, 670 hic textus (Lib. XIII) diverso modo in linguam latinam translatus exstat.

¹⁹³ Cf. Napierata Stanisław, *Eutymiusz Zigabenos* († ca 1118), in: EK 4, 1350-1351, ubi legitur quod is fuit "teolog i egzegeta bizantyjski", qui "napisał komentarze... do 4 Ewangelii" (PG 129).

¹⁹⁴ Euthymius, *Commentarius in Quattuor Evangelia: Comment. in Lucam*, c. 24, in: CLCE, t. III, p. 462. N.B.: textus Euthymii hic allegatus eodem modo in linguam latinam translatus est in PG 129, 1092-1094.

¹⁹⁵ Cf. Pellegrino Michele, *Didimo il Cieco* († ca 398), in: ECat IV, 1567-1568, ubi legitur quod Dydimus "commentò... i Salmi...; non ne restano che scarse reliquie nelle 'Catene bibliche"; v. PG 39. Cf. etiam: Drączkowski Franciszek, *Dydym Ślepy*, in: EK IV, 414-415.

¹⁹⁶ Dydimus, *Catena biblica*(?), in: CLCE, t.III, p. 463, ubi textus Dydimi hic allegatus hoc modo citatur: "Didymus[!], in 'Catena, psalmo XXX".

^{a-a} “*primus cogitatio nostra, secundus anima, tertius conscientia*”
(CLCE)

Ac primo de Cogitatione agendum est. Quae cum, teste Divino Spiritu, cuncta sit intenta ad malum, facillime per eam homo a versutissimo orci genio supplantatur. [i.] Habemus istius rei deplorandum in Isacidis¹⁹⁷ documentum. Quod exprimens Divinus Historiographus: “Fornicatus est”, inquit, “Israel^b cum filiabus Moab” (Num 25[, 1]). Quomodo fornicatus? Vidit, appetiit, cogitavit, consensit, fecit. Hoc explicatius proponens Richardus¹⁹⁸: “Ornaverunt”, inquit, “Madianitae filias suas, ornatasque in conspectum filiorum Israel posuerunt, ut in concupiscentiam illorum^c traherentur, et sic iram Dei incurrerent”¹⁹⁹. Incurrerunt.

^b “*populus*” (BSV) ^c *videtur quod debeat esse: “illarum”*

At soline Israelitae laqueis talibus implicati? Non. “Quod semel historialiter” (subicit memoratus Pater) “contigisse cognoscitur, hoc verus quilibet Israelita”, nempe Christianus, “frequenter invisibiliter experitur. Quando scilicet quasdam rerum concupiscibilibus imagines inimici oculis mentis obiciunt; in quarum consideratione si se mens delectationi turpiter subiecerit, procul dubio protectoris sui offensam incurrat”²⁰⁰.

Omnino peritissimus et diligentissimus est Apelles²⁰¹ cacodaemon: nunquam non adstat cum tincto variis colorum formis penicillo ad nostrarum cogitationum telam; ut, si male custoditam reperiatur, effingat in ea, quas lubet species: aut Dianas venatrices, aut avaras ac superbas Iunones, aut Veneres libidinosas. Conatur enim mentem nostram a Deo ad mundum et eius vanitates atque curio-

¹⁹⁷ Verbum hoc in dictionariis linguae latinae invenire non potui. Forsitan hoc modo ab auctore nostro posteriores Isaac vocantur.

¹⁹⁸ Non potui hunc auctorem identificare.

¹⁹⁹ Textus non est verificatus; nescitur e quo opere provenit.

²⁰⁰ Ob eandem rationem etiam hic textus Richardi non est verificatus.

²⁰¹ Cf. Seta Alessandro Della, *Apelle (Apelles)*, in: EI III, 643-645, ubi legitur: “Insieme con Protogene, fu uno dei due più grandi pittori del sec. IV a.C. e a detta di Plinio... egli superò tutti quelli che lo avevano preceduto e tutti quelli che vennero dopo di lui. Con Apelle giunse al suo culmine la pittura ionica... La pittura di A. è andata per intero perduta”.

sitates abstrahere: conatur ambitionis faedaeque complacentiae fucō illinire: conatur accendere foco luxuriae per impressionem turpium phantasmatum. Scit namque, sufficere ad labem lethalis culpaē contrahendam unam cogitationem morosam: hac vero polutum animum poenis [i_v] aeternis addendum. Sin itaque minus potest ad actum mortiferum hominem impellere, saltem ei cogitationes pessimas suggerit, ut his technis ac laqueis irretitum secum in aeternum praecipitium trahat.

Quod circa se fieri animadvertens Rex psaltes ingemiscebat: “Dolores inferni circumdederunt me, praeoccupaverunt me laquei mortis” (Ps 17[, 6]). Cogitationes otiosae, curiosae, vanae, malae, visae sunt Davidi fuisse dolores inferni: quoniam hominem iis sese oblectantem ad stygios cruciatus devolvunt. Vocantur ab eodem laquei mortis: nam qui illis implicatur non facile grave peccatum, quod infert animae mortem, evitat. Qua vero ratione ab his laqueis expediebat se Regum circumspectissimus, clare docuit, his verbis: “Oculi mei semper ad Dominum: quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos” (Ps 24[, 15]). Mens nempe ad Deum continuo elevata non patet suggestionibus inimici.

Servit huic rei, quod sanctissimus presbyter et Fundator Congregationis Oratorii Iesu, Philippus Neri²⁰², de seipso referebat. Factitare nimirum se quotidie unam protestationem dicebat: quod esset Christo Domino latiore plagam factururus in latere, nisi eius manibus ligatis capiti suas imposuisset²⁰³. Sedes cogitationum caput est. Expetebat ergo hoc Philippus Christi manibus assiduo teneri, ne Satelles Orci phantasiā eius faedis imaginationibus turbaret, atque animum perniciosis cogitationibus intoxicaret.

Nec alio modo, miser et labilis peccator, animum tuum a periculoso lapsu immunem servare potes, nisi perpetuo Dei [i_{2r}] Filium rogando et obtestando interpelles cum psalte: “In manus

²⁰² Cf. Gasbarri Carlo, *Filippo Neri* (1515-1595), in: BS V, 760-789.

²⁰³ Cf. Cerri Oreste, S. *Filippo Neri Aneddoto*, Roma 1939, pp. 253-254, ubi legitur: “Quando il Santo sentiva narrare di qualche grave mancanza commessa da qualcuno, [...] soleva dire: ‘Signore, mettetemi le mani sul mio capo altrimenti anch’io potrei far questo e anche peggio!’ [...] diceva [...] ‘Mio Dio, tenetemi la Vostra mano sul capo, altrimenti Filippo vi tradirà’”.

tuas”, Domine, “commendo spiritum meum” [Ps 30, 6]. Tibi cogitationes meas consecratas volo; nec ullas alias habere atque admittere volo, nisi a te, de te, propter te, o Iesu! Tibi commendo spiritum meum.

A Cogitatione ad ipsam Animam progrediamur. Tam diligenter huic et astute struit insidias latro infernalis, ut ad eas cavendas assiduo ac solerter evitandas Petrus Ecclesiae Princeps et Pater serio nos censuerit esse admonendos: “Fratres^a, sobrii estote, et vigilate: quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret” (1 Pet 5[, 8]). Non potuit periculum nostrum nobis apertius proponere spectandum, quam daemone rabiem leoninam rugitumque attribuendo, nosque ei praedam futuram, ni vigilaverimus et sobrii et cauti. Rugitu leo praedam, quam capere vult, sistit: sic daemon animam.

^a om. “Fratres” (BSV)

Degimus infelices paradisi exules hoc in mundo velut in solitudine vastissima, repleta belluis infernalibus, quae nos ambiunt semper, circumeuntque, hiantibus faucibus, ut absumant. Nec est mirum: esca namque stygiarum ferarum non alia est, quam animae humanae, ex quo eas primaeva labe pollutas sibi consignerunt. Meminisse quilibet potest: quod ferculum, quem pastum, serpenti illi antiquo, qui primos Parentes nostros illaqueaverat, omnium rerum Prensus Deus assignavit: “Terram comedes” (dicebat) “cunctis diebus vitae tuae” (Gen 3[, 14]). Quam terram? Respondet utique sapientissime, Phoebus et [i_{2v}] Benedictinae Familiae et Ecclesiae totius, S.P. Gregorius²⁰⁴, cum psalmum 4. commentatur: “Antiquus hostis terram comedit, quia peccatores quosque in ventrem suae malitiae abscondit”²⁰⁵.

²⁰⁴ i.e. Gregorius Magnus, sanctus, Summus Pontifex Romanus, Doctor Ecclesiae (590-604). Membrum “Benedictinae Familiae” dici potest ex eo, quod pro monasterio in quo ante sui electionem in Summum Pontificem vixit Regulam S. Benedicti assumpsit; cf. Pesci Benedetto, *Gregorio I, Papa, detto Magno*, in: ECat VI, 1112-1124.

²⁰⁵ Gregorius Magnus, *Commentarium in Psalmos Poenitentiales*, in: Lippomano Luigi, *Catena in Genesim*, Parisiis 1546, f. 92r (Genesis, cap. III).

“Devorat^a terram” (quod subdit Rabanus²⁰⁶) “cum errore peccantium pascitur, ac delectatur, eosque ducens^b ad interitum rapit. Sicut enim Sancti saepe coelorum, ita nomine terrae hi, qui terrae sapiunt, indicantur”²⁰⁷.

^a *add. “autem” (LCG)* ^b *“seducentes” (ibid.)*

Verum huc et altera spectat eiusdem serpentis mulcta. Cum enim antea sursum erectus, ut quorumdam fert opinio, incesse- rit, ut postmodum super pectus graderetur, damnatus est: “Super pectus tuum gradieris” [Gen 3, 14]. Sic eum Deus fulminavit. Quod qua ratione faciat, diserte expressit eruditissimus Caietanus hoc sensu: “Venter officina est cibi digerendi: ^aet ita^a super ven- trem ire, est proprium ventrem eundo opprimere, [...] ^bOfficium ergo diaboli est” (infert iam appositissime dictus interpres) “cibum suum, id est animas peccantium opprimere^b. Ac si apertius dictum fuisset: Non solum maledictus eris tu, sed etiam maledicti erunt tui: opprimentur siquidem a te”²⁰⁸. En escam serpentis antiqui diaboli, animas peccatorum.

^{a-a} *“ac per hoc” (CCG)* ^{b-b} *“Officium diaboli erga locum cibi sui, erga animas peccantium (illae enim sunt locus cibi diaboli, qui pascitur peccatis nostris) describitur opprimere illas eundo, serpendo, profi- ciendo de malo in peius” (ibid.)*

Heu! fuge, fuge, o homo! fuge peccator, ad Servatorem tuum: et validissimam eius manum adversus hunc assiduum insidiatorem animae tuae implorans, trade eam, fidenterque committe protec- tioni, regimini, custodiae ipsius, iterum atque iterum ingeminan- do: “In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum”. Adhae-

²⁰⁶ Cf. Mollat Guglielmo, *Rabano (Hrabanus, Rhabanus) Mauro (784-856)*, in: ECat X, 439, ubi legitur quod is scripsit “i commenti a quasi tutti i libri della S. Scrittura, dove abbondano i tratti dei SS. Padri e i sensi allegorici” (PL 107-12).

²⁰⁷ Rabanus, *Commentaria in Genesim*, Lib. I, in: LCG, f. 92v. Ita etiam in PL 107, 495.

²⁰⁸ Caietanus, [*Commentarium*] *In Genesim*, cap. III: *Reverendissimi Domini D. Thomae de Vio Caietani, Cardinalis sancti Xysti: In Pentateuchum Mosis... com- mentarii*, Romae 1532, ff. 16v-17r. Cf. etiam: LCG, ibid.

reat anima mea post te, me suscipiat dextera tua. Eripiatur anima mea sicut passer opera tua de laqueo venantium. [i_{3r}]

Animae adnectitur Conscientia. Quae quamdiu gravis alicuius sceleris macula non conspurcatur, laeta, hilaris, tranquilla, iuge convivium est. Ubi vero illud admittitur, subito nascitur ex eius putredine vermis, qui peccatoris viscera perpetuo rodit, torquet, cruciat, adeo, ut vivus infernum suum secum portare videatur.

Fabula est, quod Poetae finxerunt de Tytio: cuius iecur assidue vorari a vulture, nunquam devorari, quod renascatur denuo, tradiderunt.²⁰⁹

At Vultur peccatorum viscera lanians, et verus et sempiternus est. An id non satis perspicue Isaias expressit his verbis: “Vermis eorum non morietur”? (Is 66[, 24]).

Sed et campos Elysios intremus, ut hoc ipsum melius adhuc percipiamus. Hic enim ut peccatum, ita vermis conscientiae primo natus est. Nam homo creatus a Deo in statu perfectissimae innocentiae factus erat Rex Paradisi. Cum Paradisum nomino, locum nomino rebus omnibus refertissimum, quae vel cogitari vel appeti honestissime possunt.

Quid dicam amplius? locus erat, Historia Sacra testante, “Voluptatis”²¹⁰. Utinam nunquam amissus. Sed, quam cito! Vix se peccati lue contaminavit Adam, ex illo deliciarum Floreto protinus expulsus est: “Eiecit^a eum Dominus Deus de Paradiso voluptatis” [Gen 3, 23]. Habuit, habuit Anima Parentis omnium nostrum suavissimum et amoenissimum Paradisum, quousque nullius criminis fuit sibi conscia: perpetrato scelere gustati ex vetita Arbore mali, amisit Paradisum: quia Conscientiae tranquillitatem, serenitatem, laetitiam amisit.

^a “emisit” (BSV)

²⁰⁹ Cf. Parandowski, op. cit., Warszawa 1990, p. 266, ubi legitur de Tytio in quem Ulixes in suis peregrinationibus incidit: “Tylios... leżał ogromny, rozciągnięty na ziemi, i dwa sępy darły z niego trzewia...”. Videtur tamen quod in OC sors Tytii cum sorte Promethei confunditur, de quo traditur quod dii eum in Caucaso monte rupi alligatum damnaverunt, immisso vulture, qui aeternum eius iecur exederet, nec unquam consumeret; cf. *ibid.*, p. 48.

²¹⁰ Cf. Gen 3, 23. 24.

Hinc [i._{3v}] ingeniosissimus Theodoretus²¹¹, postquam expendisset, authoribus nostri generis libato pomo oculos fuisse apertos, ita ut se detectos conspicerent, subiecit non inepte, quod “sensem ac stimulum conscientiae habuere^a, qui eos remorderet”²¹².

^a om. (LCG)

Denique facundissimus Praesulum Chrysostomus afferens rationem, ob quam se, audita voce Domini Dei deambulantis post meridiem in paradiso, Adamus et Eva iam lapsi abscondissent, ita disserit: “Voluit Deus^b ^c, ut in magno mentis ardore^d constituerentur, ^equod et^e factum est. Nam postquam ita [...] senserunt, quasi adesset iam^f Deus, ^g occultari coeperunt. [...] ^hConscientia quippe adversus hominem insurgere solet, et^h clara voce clamat, et accusat et ostendit, et quasi ante oculos scribit peccatorum magnitudinem. [...] Et licet quis admissio peccato [...] omnes homines celet, ab ipsaⁱ tamen accusatrice non poterit delitescere. ^jNam ubicunque fuerimus, eam circumferimus^j: ipsa nos circumit, ^k laniat, flagellat, [...] domi et in foro, et in templis, et in mensa; ^l dormientem et surgentem adoritur, [...]; ob oculos proponit, et delictorum gravitatem, et subsecuturam poenam. [...] Et propterea Protoplastus, ut illum sensum accepit, adventum Domini secum cogitans statim se occultavit [...], quoniam videbat sibi trucem adstare accusatorem: Conscientiam dico”²¹³.

^b om.(LCG) ^c add. “illos haec tali modo sentire”(ibid.) ^d “angore”(ibid.) ^{e-e} “i. et quod”(ibid.) ^f om. (ibid.) ^g add. “et”(ibid.) ^{h-h} “Quippe iudex incorruptus, conscientiam puto, cum adversus hominem exurgit,” (ibid.) ⁱ “illa”(ibid.) ^{j-j} “nam hanc intrinsecus habentes, ubicunque sumus, circumferimus”(ibid.) ^k add. “obturbat”(ibid.) ^l add. “et”(ibid.)

²¹¹ Cf. Peterson Erik, *Teodoreto, vesc. di Ciro* († 458), in: ECat XI, 1926-27, ubi annotantur eius “opere esegetiche su molti testi dell’Ottateuco”.

²¹² Theodoretus, *Quaestiones in Octateuchum*, in: LCG, f. 83v, ubi textus his allegatus verificatus est in sequenti contextu: “Aperti sunt oculi amborum. Non quod oculos antea clausos haberent, alioquin quo pacto lignum pulchrum vidissent? Sed sensum ac stimulum conscientiae qui eos remorderet, ita scriptura appellat”.

²¹³ Chrysostomus, *Homiliae in Genesim*, in Cap. III Gen., Hom. XVII, 1, in: LCG., f. 86r. Cf. etiam: PG 53, col. 135-136, ubi tamen diversa versio latina datur.

Si tantum trux accusator dicenda sit Conscientia, et non simul carnifex crudelissimus? Quandoquidem et accusando torquet, et torquendo accusat, et inter accusationes ac tormenta quandoque spem veniae abripit. Expertus hoc in se Cainus ille primus fratri-cida. Nam occiso Abel germano suo, “Maior est” (exclamavit ad Deum) “iniquitas [i_{4r}] mea, quam ut veniam merear. Ecce eicis me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondar: et ero vagus ac^a profugus in terra. Omnis igitur, qui invenerit me, occidet me” [Gen 4, 13-14]. Vide, eum nihil aliud vereri, cum se metuit occidendum, quam, ne poena talionis mulctetur, suam pro erepta fratri vita perdat. Cum se vagum ac profugum in terra fore pronunciat, an non diserte fatetur, sibi per scelus ita animi tranquillitatem ademptam esse, ut prae tumultu cordis in uno loco nequeat subsistere? Cum se a facie Dei dicit esse abscondendum, ipsam poenam damni se fraterni profusione sanguinis promeruisse clare testatur. Et quia graviolem suam iniquitatem, quam ut venia donari possit affirmat, iam plane desperatione corripitur, iam de salute animae suae conclamatum esse clamat.

^a “et” (BSV)

O tortorem immanissimum conscientiae vermem! o peccatum sexcenties detestandum atque veneno diligentius cavendum, quod nobis tam atrocem parit accusatorem, et simul carnificem saevissimum! Optime admonet Lipomanus²¹⁴: “Hoc ergo expavescamus semper: cavendo, ne unquam tale flagitium designemus, unde perpetuo remorsum conscientiae ferre cogamur.”²¹⁵

Sed quo pacto id praestabimus, si Deus Conscientiam nostrum dextera sua non sustentabit, lumine suo non diriget, ne turpius erret, ne gravius prolabatur? Huic igitur sine respirio supplicandum est, ut nostri spiritus assiduam gerere curam non desistat:

²¹⁴ Cf. Gaiffier B. de, *Lippomani (Lippomano, Lipomanus), Luigi* († 1559), in: LThK VI, 1071-1072; Jałbrzykowski Romuald, *Lippomani Ludwik*, in: PEK XXIII-XXIV, 353, ubi indicatur eius opus “Catena sanctorum Patrum in Genesis”, Paris 1556, ex quo forse textus hic allegatus provenit.

²¹⁵ Textum Lipomani hic allegatum sub *Auctor catenae* in opere *Catena in Genesim* in editione ex anno 1546 invenire non potui.

hic perpetuo more vatis Regis interpellandus: “In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum”. Et en Servator noster animam sacratissimam in [i_{4v}] durissimo crucis lecto exhalans exemplo nos incitat suo, ut, qualiter ipse tum aeterno Patri suum commendabat, ita nos assiduo nostrum ipsi spiritum commendemus. Cogitationes, inquam nostras, Animas nostras, Conscientias nostras.

Non sufficiat nobis resipuisse, cognito morbo vitiorum, quibus depressi gemebamus; seriaque poenitentia commissa delicta eluisse, et mores non bonos bene iam emendasse: addenda est fuga aliorum: addenda cura diligens recidivae, ut loquuntur medici, evitandae, ne ad vomitum detestabili vitio canum redeamus, ne daemonis iterum laqueis, quibus Divina gratia sumus explicati, irretiamur. At quis, oro, hoc propria virtute valeat? quis vel summa industria, non adiutus a Christo, non roboratus ab eo, quo sine penitus nihil possumus, nihil? Ergo suspirandum identidem nobis est ad Opitulatorem nostrum Iesum, atque cum summo fervore, quod Ecclesia praescribit, semper ingeminandum: “In manus tuas”, Domine, “commendo spiritum meum: redemisti nos^a, Domine, Deus veritatis” [Ps 30, 6]; ergo “in manus tuas commendo spiritum meum”, quavis hora, quovis in loco, quolibet momento, ac praecipue ex corpore discedentem.

^a “me” (BSV)

“Custodi me, ut pupillam oculi; sub umbra alarum tuarum protege me” [Ps 16, 8]. Amen.

CHRISTVS
PATIENS

SEPTEM DISCVRSIBVS,

*Quadragesimali Penitentia
accomodatæ,*

Devotæ Piorum considera-
tioni Propositus.

Per Patrem STANISLAUM

• 2

IESV MARIA

Sacerdotem Polonum.

CHRISTUS PATIENS

**Septem Discursibus Quadragesimali
Paenitentiae accomodatis
Devotae Piorum considerationi Propositus
per Patrem Stanislaum
a Iesu Maria Papczyński
Sacerdotem Polonum**

Introduction

The Work, Its Author, and the Circumstances of Its Creation

Christus Patiens (CP) or *The Suffering Christ* is a collection of Lenten meditations. The full Latin title of this collection reads: *Christus Patiens, Septem Discursibus Quadragesimali Paenitentiae accomodatis, Devotae Piorum considerationi Propositus per Patrem Stanislaum a Iesu Maria Sacerdotem Polonum*. Neither the title nor the authorship of this work is subject to any doubt because its first edition was printed in 1690 through the efforts of its author himself, in the print shop of K.F. Schreiber in Warsaw. The front page of this work clearly shows the title and the author's name. We see that it was written by "Father Stanislaus of Jesus and Mary, a Polish priest." It is true that the last name of the author was not mentioned, but in his earlier published works, Fr. Stanislaus also did not provide his surname, supplying only his religious name.¹ To illustrate, in the first edition of *Prodromus* (1663), we read: "Authore Stanislao a Iesu Maria ex Scholis Piis," and in *Doctor Angelicus* (1664): "P. Stanislao a Iesu Maria Scholarum Piarum Sacerdote." Similarly, after founding his own Congregation, he continued to sign his works only with his religious name, which he did not change after leaving the Piarists. *Christus Patiens* appears on the list of Fr. Stanislaus Papczyński's writings submitted to the Roman Congregation of Rites on May 29, 1769, for examination as part of his beatification process. The decree issued by that Congregation on July 15, 1775, declared his works to be in compliance with the teachings of the Church.²

¹ The only exception to that rule was *The Crucified Orator*, published at the time of Fr. Stanislaus' departure from the Piarists. There the author's name appears as "John Papczyński, a Polish priest." It was a time during which, one can surmise, Fr. Stanislaus had not resolved whether or not to keep his religious name.

² See PP, f. 364v; see also Decree in: *Summarium Additionale*, No. 3, § 2.

A number of remarks within the CP text indicate that these Lenten meditations had been composed over a long period of time prior to being submitted for print by their author in 1690. In 1677, Stephen Wierzbowski, Bishop of Poznań, donated to the Congregation of Marian Fathers the Church of the Lord's Cenacle located at the beginning of the Stations of the Cross that the bishop planned for Góra Kalwaria (New Jerusalem). This gift entailed the obligation of serving pilgrims, which included delivering sermons on the Lord's Passion. Consequently, this prompted Fr. Stanislaus to do a final revision of these sermons and publish them in book format. He dedicated this work to John Stanislaus Witwicki, the new Bishop of Poznań, who was not initially sympathetic to the new religious community of the Marians; at one time, his attitude even jeopardized the very existence of the Order. By dedicating CP to the bishop of the diocese in which both Marian monasteries stood, Fr. Papczyński hoped to gain the bishop's benevolence and protection for his Congregation.

Composition, Content, and Purpose of the Work

Christus Patiens contains seven discourses, which, as it appears from certain statements, Fr. Papczyński originally used for his Lenten sermons. Thus, the author meditated consecutively on Christ praying in the Garden of Olives (discourse I), Christ being captured (discourse II), the flagellation of Christ (discourse III), the crowning with thorns (discourse IV), the carrying of the Cross (discourse V), the Crucifixion (discourse VI), and Christ's death on the Cross (discourse VII).

Every individual discourse follows the same compositional scheme. Each meditation has a quote from the Gospel that sets a foundation for the meditation. Then follows a brief introduction specifying the goal of that meditation. The principal part of the meditation is divided into four, five, or six sections (discourse I), in which the author explains the passage from the Scriptures relating to Christ's sufferings.

On the one hand, the Passion of Christ is presented as a result of our sins, and on the other, as an act of Christ's love for mankind.

In this way, St. Stanislaus wishes to move his readers to repentance and conversion, as well as to gratitude to the One who suffered so much for us and who, by the example of His Passion, showed us how to amend our ways. The author concludes the principal part of this work by encouraging his readers to abide by those counsels with contrite hearts, trust, and love. No sinner, however great, should doubt his salvation, because everyone in this life may have recourse to the Divine Mercy; what is more, they ought to do so. As a true apostle of mercy, Fr. Papczyński addresses sinners in these words: "Are you afraid, whoever you are, crushed with the burden of many sins, at the edge of the abyss of hell, and its punishments, terrible, incurable, and unending? Sigh, flee, and hasten to the scourges of the Savior with true contrition: 'Hoping in the Lord' (Ps 31:10, Vulgate), lest justice punish, 'His mercy will surround [you]'" (discourse III, 5).

At the end of each discourse, the author places two couplets, written in dactylic pentameter and hexameter, thus creating the so-called elegiac couplet. The couplet usually expresses a complete thought.

Sources of Preaching and Previous Editions.

Father Papczyński bases his ascetical theology on the Holy Scriptures and the writings of the Fathers of the Church, including St. Ambrose, St. Athanasius of Alexandria, St. Basil the Great, St. Gregory of Nazianzus, St. John Chrysostom, St. Jerome, St. Augustine, St. Cyril of Alexandria, St. Leo the Great, St. Gregory the Great, St. Isidore of Seville, St. Peter Damian, St. Anselm of Canterbury, St. Bernard of Clairvaux, St. Bonaventure, St. Laurence Justinian, etc. He also draws from the works of illustrious Christian preachers and spiritual masters such as Tertullian, Anastasius Sinaita, Vincent Ferrer, Peter of Alcantara, Jacques Marchant, Catherine of Siena, Theresa of Jesus, St. Kunegunda (Kinga), and others.

He illustrates his meditations with examples borrowed from daily life. Basing his teachings on the Scriptures and other recognized authorities, as well as skillfully using the principles of

rhetoric that he knew well, Fr. Papczyński achieved the result that, in spite of the flowery Baroque language, his sermons and meditations are doctrinally sound and still are not boring, but alive, dynamic, and convincing. Since the first publication of this work by Fr. Stanislaus in 1690, no reprints were produced until the present day. For the first time, CP was typeset from an old print and printed on a mimeograph in Rome (1959) for the purpose of the examination of Fr. Stanislaus' writings for his beatification. Later, this short work was printed in its original Latin as a critical edition in Warsaw (1998) through the efforts of Fr. Casimir Krzyżanowski, MIC.

Ryszard Roman Piętka, MIC

Sideribus Lunae radiant extrema duobus
Cornua, sed medium recta Sagitta tenet.
Luna piam, doctam signant duo Sidera, mentem,
Zelusum pectus recta Sagitta notat.
Quandoquidem triplici nitet hac virtute; Corona
Antistes triplici nonne nitere queat?¹

EPISTOLA DEDICATORIA

E latibulis deserti mei cum Christo Patiente progressus in lucem, propitium Sidus errantibus protinus adoro, sed citra gentilium Luna Tua est, Illustrissime et Reverendissime Antistes². Ideo in Ecclesiae Senatusque³ Sphera Poloni exposita, ut praesit nocti. Versantur in densissima nocte, quotquot veri honestique tramitem aversantur. His Tu, Illustrissime et Reverendissime Antistes, lumen ministras, doctrinae solidae, virtutis non fucatae, vitae integerrimae. Merito in vetustissima et clarissima Wytwicziorum familia exortus⁴, quae Trino Sidere gaudet tenebras dispellente. O si Te universi, qui debent, semper intentis oculis animisque intuerentur candidis, nullam haberes in Grege Tuo oviculam errantem! Tot ex Te radios diffundis, et lucentes et ardentis, quot

¹ Describitur sic stemma gentilitium, graphice in hac pagina expressum, Episcopi Ioannis Stanislai Witwicki, cui hoc opus dedicatur; quod patet ex Epistola Dedicatoria, in cuius textu denuo alluditur ad varia elementa huius stemmatis; cf. infra.

² Agitur de Episcopo Ioanne Stanislao Witwicki, Ordinario Posnaniensi (1687-1698); cf. *Hierarchia Catholica*, vol. V, p. 322; supra, no. 1.

³ Illo tempore unusquisque episcopus Reipublicae (i.e. Regni Poloniae uniti ad Magnum Ducatum Lituaniae) membrum eius senatus erat; cf. Müller Wiesław, *Diecezje w okresie potrydenckim*, in: *Kościół w Polsce II*, Kraków 1969, pp. 108-109. Ep. Witwicki iam ab anno 1677, quo Episcopus Kijovensensis creatus est, membrum senatum fuit; cf. Pęski Adam, *Witwicki, Jan Stanisław*, in: *EKOść XXXI*, 524-527.

⁴ Cf. Niesiecki Gaspare, *Herbarz Polski IX*, Lipsk 1842, pp. 370-371, ubi tamen verba "vetussima" et "clarissima" vix confirmationem inveniunt.

in libris Tuis saluberrime conscriptis⁵ aeternae vitae dogmata proponis; tot lumina spargis, quot verba profers; tot lampades accensas praefers, quot actiones dignissimas imitatu maximis quibusque exhibes. Luminare Tuum minus quidem sui existimatione, maius autem aliorum de Te sententium, ut decet optime iudicio.

Accedo ego illud etsi venerabundus, tamen et intrepidus, ut illuminator evadam. Quodsi hac in Opella pia, quam Tibi, Illustrissime et Reverendissime Antistes, homagii loco submissee offero, minus quid lucidum est, non dubito Sideribus Tuis illustrandum. Sane lucente mihi Astro Tuo triplici, nec ambulans in tenebris censebor, nec a feris nocturnis metuum periculum. Canum quoque latratus, si qui me invaserint⁶, uti Luna assolet, fiducia Tuae Lucis obarmatus postponam, et propitiorum mihi Tuorum Siderum beneficio canos meos in beata tranquillitate hic (Superi, arrideant) deponam. Sic Te et gratiis Divinis illustriorem, et maioribus honoribus clariorem perpetuo veneremur.

Illustrissimae et Reverendissimae Celsitudinis Tuae
devotissimus Cliens
Stanislaus a I.M.

⁵ Ep. Ioannes Stanislaus Witwicki annis 1676-1687 numerosa opera (typis edita) de quaestionibus tum religiosis tum politicis in lingua tum polona tum latina conscripsit; cf. Pęski A., op. cit., pp. 526-527.

⁶ Hoc velato modo P. Papczyński alludit ad accusationes e parte adversariorum sui Instituti provenientes; cf. *Positio*, p. 641: Doc. VII, '40: Mortuo enim Episcopo Posnaniensi Stephano Wierzbowski, sinistre delatus ad eius successorem Stanyslaum Witwicki, ... ; *ibid.*, pp. 809-810: Doc. XXIII, D, 12; pp. 430-431: Doc. XI, 11, intr.

CHRISTI PATIENTIS Quadragesimali paenitentiae accommodati^a

^a *Intenditur: "discursus" (pluralis), respectu omnium septem discursuum*

DISCURSUS I Balneum Horti

*Egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron,
ubi erat hortus
(Io 18[, 1]).*

Susanna, sacris in literis nominatissima Helciae filia, habebat in pomario sui coniugis non ignobile balneum; in quo, vehementiore aestu mortificata, refrigerabat se, ac simul abluebat. Igitur "ingressa est aliquando [...] cum duabus solis puellis, voluitque lavari in pomario" (Dan 13[, 15]). At infelici fato accidit, ut a pravissimis deprehensa et comprehensa senibus adulterii insimularetur.

Meliore successu, ut spero, educam ego vos, pii mortales, in hortum Gethsemani, atque hic apparabo vobis balneum, aut iam potius apparatus e sanguineis Christi sudoribus demonstrabo, ut in eo curarum [A_v] vestrarum ac mundanarum solitudinum aestu liberemini, peccatorumque vestrorum, quibus forte scitent animae vestrae, sordes, aut certe leviorum culparum, si gravioribus non estis infecti, maculas emundetis. Alacri passu me sequimini, quo ipse Christum sequor praeuentem.

1. Hortorum ingressus Dominis relaxando animo plerumque servire solet. Hic illi suas curas levare et molestam gravium cogitationum turbam iucundissimo diversi generis arborum, florumque et areolarum, et viarum simmetrice stratarum adspectu dissipare. Sic aliquando Assyriorum Rex Assuerus Aman^b perfidissimi consilarii malitia et crudelitate in Hebraeos perturbatus e convivio

se proripiens regium suum nemus legitur ingressus: “Rex autem iratus surrexit, et de loco convivii intravit in hortum arboribus consitum” (Est 7[, 7]).

^b *n. indeclinabile; “Amana” (CP), probabiliter ob errorem typographicum*

Servatorem pari modo nostrum Iudae proditoris nefario scelere consternatum narrat Ioannes a coena illa sacratissima, in qua se ipso discipulorum [A_{2r}] carissimam tractaverat cohortem, surrexisse, et recta cum tribus praecipuis Oliveti montem, ubi erat hortus, intrasse: “Egressus est” etc. Crediderit quispiam, eum id levandi maeroris causa, quo se torqueri fassus erat: “Tristis est anima mea usque ad mortem” (Mc 14[, 34]), fecisse: at S. Pater Cyrillus³ docet aliud: “^aIn montem olivarum” (inquit ille) “ubi erat hortus, post coenam abiit Dominus: ut unde ruina originem traxit, inde ortum haberet reparatio^a”⁴. In Paradisi amaenissimo vireto natura humana faedissime per originalem culpam fuit denigrata; cui primaevae maculae plures alias quisque fere mortaliū proprias adiecit. Ad has itaque penitus abolendas, non modo abluendas, balneum Reparator nostri generis paraturus, hortum ingreditur olivarum: “ut unde” etc. Quis abnuat huc irruere? Quis nolit hic lavare?

^{a-a} *Videtur quod textus in CP allegatus differt a textu infra praesentato tum ob diversam translationem e lingua graeca tum ob aliquas mutationes et complementa forsitan ab auctore facta sed hic non indicata: “Locus autem hortus erat, veteris paradisi formam gerens. Erat enim, ut ita dicam, recollectio quaedam figurarum, et omnium uno verbo in pristinum statum reversio. In paradiso quippe omnis tristitiae nostrae initium fuit, in horto vero Christi quoque passio inchoatur, quae veterum illorum omnium emendationem nobis invehit” (PG)*

2. Divus Matthaeus occupationem hoc in horto Domini caelestis exponens: “Progressus”, inquit, “pusillum cecidit^b in faciem

³ Cf. Jugie Martino, *Cirillo d'Allessandria, santo* († 444) : ECat III, 1715-1724.

⁴ Cyrillus, Patriarcha Alexandrinus, *Commentarium in Ioannem*: PG 74, 579.

[A_{2v}] suam orans” [Mt 26, 39]. Itane robustissimus hic Samson corrui? Itane, per quem stant omnia, cadit in faciem? Quam obrem? Peccata nostra eum presserunt et straverunt. “Posuit enim “Dominus in eo” (praevidente id Isaia) “iniquitatem omnium nostrum” (Is 53[, 6]). Vatablus⁵ ex Hebraeo vertens: “Et Deus”, ait, “irruere fecit in eum iniquitatem omnium nostrum”⁶. More numerosissimi validissimique cuiusdam exercitus invasere orantem in horto Christum scelera nostra, et humi oppressere. Unde merito pius Vatis interpres Ferrerius⁷ quemlibet nostrum hic alloquitur: “Christiane, considera peccata tua ac mea partem illius exercitus extitisse, qui in Christum irruit”⁸.

b “*procidit*” (BSV) *c-c* Ad textum S. Bibliae: “*et Iehovah coniecit in illum iniquitates omnium nostrum*” Vatablus adiecit annotationem: “*Coniecit in illum [...]* Ad verbum, *occurrere fecit ei, vel, irruere fecit in illum*” (BUT)

3. Cum igitur audimus cum delictorum nostrorum infinitis prope legionibus pugnam inire Iesum, quid expectamus aliud, quam sanguinem? Ah! manat equidem, manat, non solum rosea frons sed paene totum corpus incurvati sub oneribus culparum totius orbis Atlantis nostri sanguineo sudore! Nam, referente [A_{3r}] D. Luca, cum “factus in agonia prolixius orabat, [...] factus

⁵ Cf. Anon., *Vatable, François* († 1547) : EI XXXIV, 1032, ubi legitur quod hic Vatable, cuius cognomen formam Latinam “Vatablus” induit, erat “ebraista”. Eius “biblici Scholia da note manoscritte dei discepoli del V. estrasse Roberto Estienne e pubblicò nella sua edizione della Bibbia tradotta in latino da Leone di Giuda (vol. 4, Parisii 1539-1545). Ma la pubblicazione fu disapprovata dal V. stesso, perchè alle note originali erano state aggiunte dall'editore molte altre desunte da Calvino, Münster e altri protestanti. Nel 1547 l'edizione fu condannata dalla Sorbona [...]. Edizioni cattoliche furono pubblicate a Salamanca (1584) [...]. Le autentiche note del V. sono un modello di chiarezza e di precisione, e contrariamente all'uso di quell'epoca non si diffondono in polemiche teologiche, bensì insistono sul lato filologico”. Cf. etiam: Anon., *Vatablus, Franciszek, hebraista*: PEK XLI-XLII, 29.

⁶ Is 53, 6, in: *Biblia Ultriusque Testamenti*, cum adnotationibus Francisci Vatabli, Oliva Rob. Stephani 1557, p. 211.

⁷ Probabiliter est s. Vincentius Ferrerius († 1419), etsi non sit notus uti exegeta nec indicatur ab auctoribus vitae eius uti “Vatis [Isaiae] interpres”. Cf. Bertucci Sadoc, M., *Vincenzo Ferrer, santo*: BS XII, 1168-1176.

⁸ Hunc textum nec in tractatu *De Vita spirituali* nec in sermonibus s. Vincentii Ferrerii invenire potui.

est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram” (Lc 22[, 43]). Obstupuit olim antiquitas, cum Herculis simulacrum sudore perfusum alicubi vel spectaret, vel audiret: at nostrum quis lachrimas contineat spectator tanti talisque sudoris, quem purpureum ex veri Dei hominisque sacris artubus rivatim fluere audit, oculisque piaie mentis intuetur?

Ego quidem Tibi, optime et suavissime Iesu, vehementissime compatior, quod haec lucta cum peccatis nostris suscepta Tibi tam gravis fuerit, ut hunc imbrem sanguineum ex divinissimo Tuo corpore satis abunde expresserit, verumtamen mihi gaudeo, et universo mortalium generi gratulor, in hoc Gethsemani recessu ex hoc Tuo sanguineo madore exortum esse balneum, quo nostris e sordibus abluamur. Huc, huc Aethiopes⁹ omnes (vos convoco peccatores) accurrite. Verum, ut albi fiatis, non sine scopis poenitentiae balneum hoc intrate. [A_{3v},]

4. Hoc ad balneum Rex paenitens adspirabat in spiritu, cum gemens caneret: “Asperges me hyssopo et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbator” (Ps 50[, 9]). Hebraeis aquae loco lustralis in usu fuit lympha, cineribus imbuta vitulinis, et sanguine taurino ad emundationem sui. Posthabuit hanc talem expiationem David, et hanc respexit efficacior, quae nobis in sudore Christi, in sanguine horti olivarum balneo praeparata est. Sapientissime profecto huc anhelabat Ierosolymorum Rex. “Si enim sanguis hircorum”, ait os caeleste Paulus, “et taurorum, et cinis vitulae, aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi [...]?” (Hebr 9[, 13]).

5. Constantino magno orbis Imperatori suasere physici, ut pro leprae, qua fuit infectus¹⁰, depulsione balneo ex infantum san-

⁹ Sic auctor vocat peccatores, quia peccatum in traditione christiana cum colore nigro (tenebrae, nox) associatur (cf. OC, Verbum III, f. d₃), et Aethiopes pellem coloris nigri habent.

¹⁰ Cf. Hertling Ludovico, *Costantino, Imperatore Romano, detto Grande*: ECat IV, 721-722. In huius articoli sectione VII intitulata “Costantino nella leggenda e nel culto” inter alia legitur quod inter fabulas hunc Imperatorem respicientes “la più importante è quella del suo battesimo per le mani di papa Silvestro e la guarigione dalla lebbra; essa si trova nel sec. VI nel Lib. Pont., ma può risalire alla 2-a metà del sec. V”. Hertling etiam varias scholas de hac fabula leprae elaboratas indicat.

guine confecto uteretur. Detestatus est hanc medicinam clemens mitisque Princeps. O quot sumus nunc leprosi Constantini! quot sumus peccatores! [A_{4r}] “Lepra per totum corpus diffunditur, sic peccatum” (asserente purpurato Hugone¹¹) “per totum hominem ad modum cancri serpit^a”¹². Huic leprae depellendae commodissimum est balneum (nam et Constantino illi profuit) innocentis Christi sanguineus sudor; qui non tantum eo, quo fusus est tempore, nobis fuit salutaris, sed nunc vel maxime, dum aeterno Patri a pientissimo Filio (modo velimus id petamusque studiosissime) pro nobis praesentatur.

^a *om.* “serpit” (HEM)

Appositissime ad propositam rem Divinus Paulus: “Com mendat” ait, “Deus charitatem suam in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ^bsalvi erimus ab ira per ipsum” (Rom 5[, 8-9]).

^b *add.* “ipsius” (BSV)

6. Quid igitur restat amplius, nisi ut vos cum Propheta adhorter? “Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere perverse; discite benefacere: quaerite iudicium, subvenite oppresso, iudicate [A_{4v}] pupillo, defendite viduam. Et venite, et arguite me, dicit Dominus: si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt” (Is 1[, 16-18]), lota in balneo sudorum Filii Dei sanguineo.

¹¹ Cf. Penna Angelo, *Ugo da San Caro (Hugo a Sancto Caro)* († 1263) : ECat XII, 711, ubi Hugo describitur uti “dotto esegeta e teologo”, qui “compose non pochi lavori biblici”, qui “nel 1225 entrò tra i Dominicani” et “nel 1244 fu nominato cardinale da Innocenzo IX”.

¹² Hugo, *In Evangelium secundum Matthaeum*, VIII, 3: “Ugonis de S. Charo S. Romanae Ecclesiae tit. S. Sabinae Cardinalis Primi Ord. Praedicatorum”, t. VI: *In Evangelia [...]*, Coloniae Agrippinae 1621, f. 31r (ad verba: “et ecce leprosus veniens”).

*Gutta licet nobis satis una sit omnibus; unam
Nunc petimus guttam: ne pie Christe nega.
Balnea multa latent gutta sudoris in una,
Totus in hac mundus, da modo, lotus erit.*

DISCURSUS II Spontanea Vincula

*Cohors [...], et tribunus, et ministri Iudaeorum
comprehenderunt Iesum, et ligaverunt eum
(Io 18[, 12]).*

Sanctissimus Nolanus Pontifex Paulinus, ut viduae pauperis filium a Vandalis captum libertati ac Matri restitueret, seipsum pro illo tradidit mancipandum. Ultro se contulit in Africam, ultro vinculis obtulit ac servituti¹³. Tam ardenti charitate erga proximum pectus illud Pontificium flagrabat.

Longe tamen amplior [B_r] et prope infinitus amor in humanum genus Filii Dei enituit. Vidit nos ab orci Tyranno ligatos victosque peccatorum nexibus teneri. Poterat sexcentos modos alios nobis aperiendae libertatis adhibuisse: noluit. Sed factus in similitudinem reorum vinciri ipse voluit, ut nos a vinculis solveremur. In mundum primo e caelo, deinde Ierosolymam, imminente iam necis hora suae, nostrae vero vitae, sese contulit, sponteque capiendum ligandumque permisit aeternam nobis paraturus libertatem. O charitatem immensam! o beneficium inauditum, quibus te verbis explicabo? qua complectar oratione? Spontanea saltem haec Christi vincula fuisse, ubi brevibus ostendero, suavissime, quia per illa revincti sumus, exosculabor.

1. Nondum summae pietatis convivium finierat Servator noster, cum inter ipsa caelestia fercula, divinique nectaris calicem, summo desiderio patiendi moriendique pro nobis accensus, vincirique

¹³ Cf. Celletti Maria Chiara, *Paolino, Ponzio Meropio Anicio, vescovo di Nola, s. (+ 431) : BS X, 156-160 (P. I: Vita); cf. etiam: TDM XXI, 168 : ed. IHM, p. 86, no. 8.*

quantocius [B_v] cupiens, ut non tarda victima aeterno Patri offerretur, proditorem ipse suum ita (Ioanne teste) stimulabat ad conceptum facinus nulla mora perpetrandum: “Quod facis, fac citius” (Io 13, 27). Versabat iam animo sceleratus discipulus tradendi sui Praeceptoris tempus modumque; et hac impia cogitatione sacrosanctam mensam polluebat; totus in id intentus, ut parricidali pretio suum impleret marsupium, rabiemque hostium Christi nefaria eius prodicione satiaret. Videbat hoc ille, cui nihil est occultum, scrutator cordium, et monebat accelerandi sceleris, obesse nimium sibi, nimium nobis obesse, illam cunctationem proditoris ratus. Nonnulli malefici, segnes carnifices ad se iugulandos quamprimum hortantur, eo, quod illos vitae pudeat: sed Iesus concitat Iudam ad festinandam prodicionem, quod eum taedeat vitae. Voluit enim pro nobis acceleratissime vinciri, voluit nobis captivitate sua libertatem, morte vitam sine mora afferre. Hinc [B_{2r}] illud ex aestuanti maximis incendiis charitatis in nos conceptae pectoris Aethna erumpebat prodendi sui quantocius flammeum desiderium: “Quod facis, fac cito”.

Quid vero mihi ista verba sonant, quae iam traditore e caenaculo egrediente, quasi triumphans de ingenti per ingentem ignominiam parta gloria, prorupisse a dilecto discipulo memoratur? “Cum [...] exisset” proditor (narrat Ioannes) “dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, et Deus clarificatus est in eo” (Io 13, 31). Sistit hic Bernardus¹⁴, atque Christum intuitus, “Gaudet”, (inquit), “et tripudiat, ^aexultat et laetatur^a, et ait: ‘Nunc clarificatus est Filius hominis’”¹⁵.

^{a-a} “*laetatur et exsultat*” (PL)

O amorem Filii Dei erga nos miserrimos, et ingrattissimos mortales inexplicabilem! pro quibus ille ultroneis vinculis obiicere sese, summam et singularem claritatem suam, ingentemque glo-

¹⁴ S. Bernardus Claravallensis, Doctor Ecclesiae († 1153).

¹⁵ Bernardus, (Aliena et Supposititia, Ogerii Abbatis Lugedii Ordinis Cisterciensis), Sermo IV: *De sermone Domini in ultima caena ad discipulos habita*, in vers. 31-33 c. XIII Ioannis, n. 2 : PL 184 (S. Bernardi Operum tomus V), 896.

riam iudicavit: pro quorum libertate tantopere desiderabat capi et constringi, ut et pro vinculis atque cohorte proditorem stimulando expediret, et hoc iam [**B**_{2v}] abeunte saliret prae laetitia, tripudiaret. Quis igitur mihi spontanea vincula fuisse, quibus Redemptor ac liberator noster nostri causa ligabatur, negabit?

2. Postquam deinde tertium orasset in horto et se ad exsiccandum passionis amarissimae calicem aeterno Patri promptissime obtulisset, senserat iam advolare Iudam, senserat iam appropinquare militem praetorium cum aulica pontificiae potestatis aggregatione. Verum ceu nihil sentiens, quia nihil metuens, excitat discipulos dormituriens ad obviam hosti procedendum: “Surgite”, (dicebat) “eamus: ecce appropinquavit, qui me tradet” (Mt 26[, 46]). Non quaerit latebras, non defensionem parat: vadit sponte in occursum inimicorum non invite capiendus, non involuntarie ligandus; atque id nostri causa. Hoc namque Doctor orbis Romanis scribens affirmatissime testatus: “traditus est”, inquit, “propter delicta nostra” (Rom 4, 25). “Dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis” (Eph 5, 2).

Liceat tam sacrum facinus [**B**_{3r}] prophana historia adumbrare. Philosophorum aliquis, ut amico in extrema re fidem suam probaret, carcerem pro illo subivit, donec is ultimas tabulas conficeret. Sed eo pacto tyrannus (fuit hic Dionysius sículus, ut refert Valerius Maximus¹⁶) alteri concessit ex carcere abire, ut, nisi ad tempus praefixum supplicio rediret, obses pro illo plecteretur. Ergo iam aderat dies, quo ferale tyranni decretum exequi necesse fuit. Itur ad carcerem, quaeritur mortis victima, et non comparente reo fideiussor educitur pro amico fidissimo trucidandus. Hic putatis illum visis apparitoribus exhorruisse? minime; putatis paenituisse mancipatae fidei? minime. Quin constantissimus ad immeritum supplicium progrediebatur, moriturus etiam, nisi alter ille morti destinatus confectis tabulis reditum accelerans tyrannum virtutis

¹⁶ Cf. Momigliano Arnaldo, *Valerio Massimo (Valerius Maximus)* (I sec. a.C. I sec. d.C.): EI XXXIV, 917-918, ubi legitur quod erat “scrittore latino, autore di una raccolta di detti e fatti memorabili (*Factorum ac dictorum memorabilium Libri IX*), [...] divisi in 95 rubriche: ogni rubrica è divisa in due parti, una per i fatti dei Romani, l'altra per gli stranieri”.

admiratione suspendisset, amicum gaudio seque tam arctae amicitiae munere in libertatem vindicasset (cf. l. 4)¹⁷.

Obstupescit antiquitas tam praeclarum [**B**_{3v}] facinus; at non ego: celebrat hanc Damonis et Pythiae^a admirandam coniunctionem; minus ego. Quid enim admirer philosophum pro philosopho in vincula ire, a quo non dubitabat se illis expediendum? Admiror potius et vehementissime admiror Deum pro homine spontanea vincula ambire; pro homine impio, ingrato, omnibus sceleribus inquinatissimo: atque ea vincula, quibus non erat expediendus, nullo modo liberandus, verum usque ad supplicium illudque probrosissimum et crudelissimum deducendus. ^a“Vincula rerum omnium Domino”, ait Cyrillus¹⁸, “immittunt; qui ad naturam nostram descendit, ut a peccati et diaboli vinculis nos eriperet”^b¹⁹. O inauditam charitatem! o inexplicabilem Filii Dei in miseros mortales dilectionem!

^a *Sunt scriptores qui eum vocant nomine: “Phintias”; v. infra, no. 5.*

^{b-b} *“Cum autem [...] Dominum cepissent, vinculis eum extrahunt, qui idcirco ad nos venit ut diabolicis vinculis nos eximeret” (PG)*

3. Quam exacte vaticinium Isaiae hic Liberatores noster implevit, qui de sua captivitate sic per illum locutus est: “Spiritus Domini super me eo, quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum man-

¹⁷ Cf. textum originale in: *Valerii Maximi Factorum et Dictorum Memorabilium Libri Novem*, ed. C. Kempf, Lipsiae 1888, pp. 207-208 (Lib. III, c.VII, 7, Ext. 1): “Damon et Phintias Pythagoricae prudentiae sacris initiati tam fidelem inter se amicitiam iunxerant, ut, cum alterum ex his Dionysius Syracusanus [p. 208:] interficere vellet, atque is tempus ab eo, quo prius quam periret domum profectus res suas ordinaret, impetravisset, alter vadem se pro reditu eius tyranno dare non dubitaret. Solutus erat periculo mortis qui modo gladio cervicis subiectas habuerat; eidem caput suum subiecerat cui securo vivere licebat. [...] Adpropinquante deinde finita die nec illo redeunte unus quisque stultitiae tam temerarium sponsorem damnabat. At is nihil se de amici constantia metuere praedicabat. Eodem autem momento et hora a Dionysio constituta et eam qui acceperat supervenit. Admiratus amborum animus tyrannus supplicium fidei remisit insuperque eos rogavit ut se in societatem amicitiae tertium sodalicii gradum mutua cultorum benivolentia reciperent”.

¹⁸ Vide supra, Disc. I, no. 1.

¹⁹ Cyrillus, op. cit., Lib. XI : PG 74, 594 (ad Io 18, 12-14).

suetis [B_{4r}] misit me, ut mederer contritis corde, et praedicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem” (Is 61[, 1]).

Qua ratione praedicavit hanc indulgentiam clausis? Ut semper solitus erat, factis magis docendo, quam verbis. Cum enim caperetur ipse, nobis tum libertas e captivitate diabolica erumpendi concessa est: cum clauderetur in tetro carcere apud Caipham, nobis tum carcer infernalis ad evadendum apertus est. Vinculis illis dirissimis, quae sacratissimis eius manibus iniecta fuere, nos a laqueis qua Daemonum, qua peccatorum, sumus exuti: catena illa gravissima, qua collum suum divinissimum circumdari atque includi voluit, nobis compedes malorum omnium disruptit.

O vere caelestis Orator! O sane sapientissimus hic, et disertissime Sanctissimus Mercurius²⁰! Quam feliciter pro nostra libertate peroravit, qui sua se istius causa exuit! Non emptum fuit hoc patrocinium, quo sumus redempti; non [B_{4v}] obsequiis comparatum suffragium, quo ab omni servitute sive culpa, sive poenae, sumus absoluti. Manus tantum suas benignissimas Advocatus noster dedit vincendas, et ab orco captiva gens humana protinus est manumissa. “Traditus est propter delicta nostra” [Rom 4, 25] lubens, volens, et nos aureae, caelesti, aeterni redditu libertati. Tota moles vinculorum nostrorum omnium soluta concidit, ubi terram Gigas aethereus sponte ligandus attigit.

Rectissime D. Leo²¹: “Perpetraverit licet”, ait, “ferox turba, quod voluit, ut^a de sceleris sui exultaret^b affectu^c; maior tamen comprehensi virtus, quam comprehendentium fuit. Iudaeorum enim caecitas nihil obtinuit, nisi ut sua impietate se proderet^d; Christi vero patientia hoc egit, ut omnes sua passione liberaret” (serm. 6 de Passione Domini)²². En qualem actionem pro nostra libertate habuit ille caelo missus Orator: dum vincitur ab impiis, ge-

²⁰ CNLD: “Mercury, identified with the Greek Hermes...; messenger of the gods; god of oratory”. Cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, p. 85, ubi de Mercurio (Hermes) legitur: “Na placach publicznych, w sądach i zgromadzeniach ludowych czczono go jako boga wymowy, bo... umie drugih przekonać”.

²¹ Cf. Capua Fr. Di, *Leone I, Papa, detto Magno*, s. († 461) : ECat VII, 1139.

²² Leo Magnus, *Tractatus de Passione Domini*, Feria Quarta (31 Martii 443): CChrL 138A, 333.

nus humanum in libertatem ex Erebo protraxit; nullum deinceps, nisi qui stulte eo redire voluerit, tartareis [C_r] lictoribus relinquens mancipandum. Quod enim gemat adhuc nostra mortalitas in aeternae mortis ergastulis, id non est Christi vinculorum defectus, sed reproborum spontaneus erga illam mortem quam sibimeptipsis consciverunt, affectus.

^a “et” (CChrL) ^b “exultarit” (ibid.) ^c “effectu” (ibid.) ^d “perderet” (ibid.)
^e “salvaret” (ibid.)

4. Sed iam ad rem ipsam non e proximo contemplandam, at prope manibus palpandam, accedamus. Irruentibus, ductore Iuda, in hortum fatalem Praetorianis, aliisque Synagogae crudelissimae satellitibus, “sciens” Liberator noster, “quae ventura erant super eum, processit, et dixit eis: quem quaeritis?” Respondere catervatim: “Iesum Nazarenum”. Ubi autem reddidit: “Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram” (Io 18[, 4-6]). Quodque iterum, atque iterum factum est.

Hic mihi aliquis erumpet atque exclamabit: o quam non prospere fluunt res iterum nostrae! Perdita libertas est, cum, qui pro ea vincendus erat, terrae suos allisit hostes, verbo prostravit. Sed nullum expavescat [C_v] malum, qui capit mysterium. Terret hostes, ac sternit Sotyr noster, ut et illis suam potentiam, et nobis immensam patefaciat charitatem. Poterat eos verbo illo suo omnipotenti, divino, ad ipsa tartara detrusisse; quia tamen isthinc nos eruere voluit, erexit prostratos illos, animavit iterum prope exanimis; vi exutos omni, venia sui invadendi, capiendi, et quidquid impietati ac ferocitati hostili luberet, agendi secum, data roboravit. Hoc ipsum calamo sacro suo depingens Lucas graphice sic Iesum erectis hostibus iterum loquentem nobis repraesentat: “Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus, cum quotidie ^a fuerim vobiscum^a in templo non extendistis manum^b in me. Sed haec est hora vestra, et potestas tenebrarum” (Lc 22[, 52-53]).

^{a-a} “vobiscum fuerim” (BSV) ^b “manus” (ibid.)

Rectissime satellitibus impiis exprobrat; quod ceu latronem capturi illum venerint, qui sine scelere ullo proprio pro quovis

sclerato decreverat ligari! Tantum enim latrones et malefici effugiunt vincula, cum possunt, seque capi non [C_{2r}] sinunt, conscii noxarum, certi suppliciorum, quaerunt latebras, tuentur etiam armis sese, quoad valent. Is vero ab uno etiam aliquo se teneri, duci, mactarique sinisset; qui nihil mali unquam commisit, quem arguere de peccato nemo ausus, verum propter mala nostra et peccata capi voluit, ligari voluit, pati voluit, mori voluit, ratam habente Aeterno Progenitore aeterni Filii hanc sanctissimam voluntatem: “Qui [...] pro nobis omnibus”, ut Apostolus Romanos edocuit, “tradidit illum” [Rom 8, 32], et stringendum, et cruciandum, et necandum.

Sane cum hanc spontaneam Christi Domini captivitatem contempler, longe illam cuiusdam Troiani militis pariter ultroneae captivitati reor esse anteferendam. Duo fuerunt Aeneae commilitones, arctissimo sibi vinculo copulati amoris, Nisus et Euryalus. Hi nocte quadam per excubias Rutulorum ex obsessis castris ad suum Ducem progressi, videntes hostilem cuneum contra se tendere beneficio tenebrarum praesentissimum discrimen [C_{2v}] evadabant divisi. Captus tamen iunior Euryalus est. Hic Nisus vita sua carioris commilitonis vicem miseratus vel eum hostibus eripere, vel perire certus e latebris prosiliens exclamat:

“Me, me, adsum, qui feci: in me convertite ferrum,
o Rutuli, mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
nec potuit; caelum hoc et conscia sidera testor”²³.

Timebat Nisus, quod evenit tamen, poenas caedis in Rutulorum^a excubiis factae inter sopore oppressos, de Euryalo sumendas. Ergo verus amator ab amicissimo sibi socio malum hoc aversurus ipse conatur subire, furentisque hostis rabiem ferocissimam in suum tergus transferre²⁴.

^a “Rutulonem” (CP), ob errorem uti videtur typographicum

²³ Publius Virgilius Maro, *Aeneis*, l. IX, vv. 427-429 : *Publii Virgilii Maronis Opera*, ed. C.H. Weise, Lipsiae 1844, p. 309.

²⁴ Ea omnia quae hic narrantur de Niso et Euryalo desumpta sunt ex opere *Aeneis*, l. IX, vv. 351-445.

Praeclarum hoc est amoris constantissimi sive testimonium, sive (quia princeps cothurnatus cecinit) figmentum²⁵. Facessat nihilominus, dum Contribulis noster, eiusdem nobiscum naturae, incarnatus Dei Filius, maiora et veriora ausus: tenendum se nostri causa, stringendum atrocissime, raptandum ad supplicium, et libentissime, et promptissime et fortissime obtulit. Nec hostes voluit [C_{3r}] perdere cum valuit, neque nos alio modo servare, quem semper obvium habebat, nisi per sua vincula. Copiam itaque dedit satellitibus suiprehendendi, ut nos ex infernalium satellitum manibus elaberemur: sui vincendi, ut nostra vincula disrumperentur; crimen nostrum totum in se transtulit, quasi non Adam, non eius infelix posteritas Deum gravissime offendisset, ita se divinae iustitiae obiecit pro nobis universis ipse sponte factus reus, nihil reus: “habitu inventus ut homo” [Phil 2, 7], ut sicut homo pro nobis caperetur, torqueretur, damnaretur, caederetur, neceretur. “Proposito ^a gaudio”, quod admirabiliter notavit Doctor gentium, “sustinuit Crucem” (Hebr 12[, 2]). “Docens nos”, quod subiicit Gregorius²⁶, “prospera contemnere et timere, adversa pro veritate diligere ac tolerare”²⁷. Haec enim est libertas filiorum Dei, e diaboli servitute per voluntariam Christi captivitatem emancipatorum.

^a *add. “sibi” (BSV)*

5. Progredior in hac caelestis Herculis arena ulterius. Iam captus erat, iam [C_{3v}] vincula prehenso iniciabantur, cum Petrus, ceu

²⁵ Cf. Rostagni Augusto, *Virgilio* (70-19 a.C.): EI XXXV, 424-431, ubi inter alia legitur quod Virgilius, is poetarum “princeps” utpote “il massimo poeta di Roma”, opus *Aeneis* uti poeta “cothurnatus” et ad “figmentum” pronus elaboravit, quia “ha attinto alla maniera dei poemi omerici, in cui l’ordine materiale è sovvertito, con caratteristico balzo di fantasia, in modo da dare rilievo soltanto a ciò ch’è vivo, a ciò ch’è essenziale, a ciò che è capace di effetto drammatico” (p. 428).

²⁶ Probabiliter agitur hic de s. Gregorio Magno, Summo Pontifice Romano et Doctore Ecclesiae (590-604); cf. Pesci Benedetto, *Gregorio I, Papa, detto Magno*: ECat VI, 1112-1124.

²⁷ Textum hic allegatum in operibus s. Gregorii Magni ad verbum invenire non potui. Attamen similem sensum habet illud s. Gregorii Magni: “[...] crucis patibulum non refugit [...] quid nobis aliud his exemplis innuens, nisi ut debeamus huius mundi et adversa non metuere, et prospera vitare?” (Homilia in Ezechielem Prophetam, Lib. II, n. 6 : PL 76, 952).

Theseus alter²⁸, memor ad mensam datae fidei, ut verba factis firmaret, amantissimi Praeceptoris tuendi ardentissimus educit vagina mucronem hostes ferro disiecturus. Invadit ergo Malchum viciniorem (servus erat Pontificis), ferit aurem divinae doctrinae contemptricem; sistit audaciam irruentium reliquorum.

Laudatam existimatis a Iesu Christo fuisse hanc sui defensionem? Quin severius defensorem quasi importunum intuitus: "Mitte", dicebat, "gladium tuum in vaginam tuam^b. Calicem, quem dedit mihi Pater, non 'vis ut' bibam illum? "[Io 18, 11].

^b om. "tuam" (*ibid.*) ^{c-c} om. "vis ut" (*BSV*)

Cum haec dicentem caelestem Regem audio subit mihi mentem heroicum Vladislai Tertii Iagiellonidae facinus, et Poloniae et Hungariae Regis fortissimi²⁹, Dominico huic adumbrando convenientissimum. Vladislaus ergo et suasu et autoritate Romani Pontificis, cui parere ducebat sanctissimum, posthabito faedere cum Turcis pacto, bellum Europam [*C*_{4r}] diripientibus iterato obtulit et intulit. Multa recepit, regna etiam recuperavit integra, acie vicit aliquoties. Tandem ipse univertis viribus accinctus totius Orientis Imperator mercatorum Christianorum, pro pudor! (parco nationi) navigiis mari transmissis, iam in faucibus Caucasi cum victoriosissimo exercitu in Asiam tendentem Valdislaum stitit. Hic acerrime pugnatum: caesi hostes et in fugam effusissimam equites omnes coniecti: soli pedites Imperatorem (et hic erat tum flos militiae Turcaicae, quos Ianizeros vocamus, iam nunc validissime propagatus) tuebantur. Hos etiam dissipaturus Vladislaus generosissimo spiritu invadebat, cum praesentissimum Regis periculum Ioannes Huniades hungaricae militiae polemarchus attendens, multis eum, ut se ad castra reciperet, obtestabatur. Ille

²⁸ Ratio comparandi Apostolum Petrum ob suum impetum in Malchum cum hac persona fabulosa invenitur probabiliter in facto quod Theseus "è un generoso giustiziere, un distruttore di mostri e di giganti crudeli, un uccisore di ladroni e assassini" (*News Times: Grande Enciclopedia Universale* 18, 1043). Cf. Parandowski, op. cit., pp. 193-200.

²⁹ Vladislaus III Iagiellonida (1424-1444), Rex Poloniae ab anno 1434 et etiam Rex Hungariae ab anno 1440.

vero ore magnanimo pro Christiani populi defensione mortem contemnens: "Turpe est", inquit, "bellum inferentem cedere; et ego vitam sanguinemque Religioni Sanctissimae propugnandae, [C_{4v}] regnisque meis tuendis libens volensque consecro ". Dixit, et fortissime dimicans inter primos occubuit³⁰.

Magna Regis huius pietas digna Beatorum albo, magnum in Hungariam studium dignum perpetua recordatione: quod utrumque gloriosa morte, et prope voluntaria consignavit. Sed umbra tamen haec est aeterno Soli composita aut opposita. Hic enim allisos telluri hostes erexit, facultatem sui comprehendendi illis dedit, vincula suis benedictis manibus incientes dissipari a Petro prohibuit, grassantem hunc ferro in satellites non leni inreparatione coercuit: nec cedere voluit periculo, nec caedi hostes permisit: cumque nihil in eum sine eius nutu possent, quidquid vellent atrocitatis exercere, libenter annuit. Omnino sponte capi voluit, teneri, ligari; et haec omnia³¹ propter nos, Christiani, propter nos.

Quamobrem, ut cum Paulo finiam: "Carissimi, [...] ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam [D_r] Deo in odorem suavitatis" (Eph 5, 2). Nullam vero maiorem atque insigniorem Liberatori nostro possumus dilectionem exhibere, quam si continuo perpetuoque meminerimus: eius *Vincula spontanea* fuisse; eius captivitate nostram intercidisse; eius colligatione nobis aeternam esse allatam libertatem.

Itaque exosculemur animo, si labris non possumus, illos consecratos, qui Deitatem humanitati coniunctam dirissime stringebant, funes; illas sacrosanctas, quae collum Sancti Sanctorum oneraverant, catenas cum lachrymis veneremur. Obsecremus denique tam beneficum Salvatorem, ut non sinat nos vinculis pecca-

³⁰ Cf. Halecki Oskar, *Storia della Polonia*, Roma 1966, pp. 122-124.

³¹ In CP post "omnia" sequitur: "Eph. 2, 5". Quae citatio a nobis hoc loco ommissa est, quia videtur quod ea in textu manuscripto auctoris fuit post verba: "cum Paulo finiam" (in versu sequenti). Insuper per errorem typographicum ibi exstat citatio "2,5" loco "5,2". In hac editione haec tota citatio, iam correcta, sequitur textum allegatum (cum quo connexa est).

torum in tartara abduci, sed pientissime absolutos, perfectissima, certissima, et nunquam terminanda in caelesti Patria libertate impertiatur.

*O! qui sponte capi pro me, pro meque ligari,
Passus es! Vinculis me modo solve meis,
Esse rei nulli captus, nullique ligatus;
Mancipium tantum, Christe tuum esse, volo.*

DISCURSUS III Flagella Peccatoris

[D_v] *Apprehendit Pilatus Iesum, et flagellavit eum*^a
(Io 19[, 1]).

^a *om. "eum" (BSV)*

Egressus quondam permissione Divina "Satan a facie Domini, percussit Iob^b", virum illum sub sole tum felicissimum, tum iustissimum, "ulcere pessimo a planta pedis usque ad verticem eius: qui testa saniem radebat, sedens in sterquilinio" (Iob 2[, 7]). Quis tantam calamitatem nobilissimi atque sanctissimi Principis siccis oculis adspexisset? quis tetra illa sanie toto de corpore profluente non fuisset pie commotus? Amici Iob egregie sane tum functi sunt officio suo. Cum enim venissent eum invisuri "exclamantes ploraverunt, scissisque vestibis sparserunt pulverem super caput suum [...]. Et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus, et nemo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem^c vehementem "[Iob 2, 12-13].

^b "Iobum" (CP) ^c *add. "esse" (BSV)*

En ante oculos nostros, [D_{2r}] Christiani, magis horrendum quotidie spectaculum obversatur: longe atrocius percussus Dei Filius, ille iustorum omnium Princeps, ille Sanctorum omnium Rex atque parens, ille Electorum omnium Caput: qui lapsus e caelo humanos induit artus, ut sic Maiestate Divinitatis velata crudelitati

perditissimorum hominum, qui daemonum instrumenta fuere, liberius dilaniandus exhiberetur. Videte eum novissimum virorum, a planta pedis usque ad verticem capitis totis artubus laceratum; videte, et interea, dum dirissimam eius flagellationem prosequor, pias lachrymas abluendis eius plagis apparate: cum praesertim flagella, quibus ille caesus est, vestra meaque peccata exstiterunt.

1. Eheu! unde ordiar? aut quid proferam in medium de inexplicabili laniena Domini Servatorisque nostri? Utar hic initio pien-tissimi Venetiarum Patriarchae, D. Laurentii Iustiniani³² paucis vocolis: “Ligatur”, ait ille, “caeditur Iesus^a, [D_{2v}] totoque flagris corpore dissipatur. Nunc scapulas, nunc ventrem, nunc brachia, nunc crura cingunt: vulnera vulneribus, plagas plagis recentibus addunt”³³.

^a om. “Iesus” (LITA)

Olim divinum Paulum Iudaeis urgentibus tribunus iussit caedi flagellis, et torqueri: “Et cum astrinxissent eum loris, dicit adstanti sibi centurioni Paulus: si hominem Romanum et indemnatum licet vobis flagellare? [...] Protinus ergo discesserunt ab illo, qui eum torturi erant: tribunus quoque timuit, postquam rescivit, quia civis Romanus esset” (Act 22, 25-29). Tanti aestimatus est, qui Romanae urbis in tabulas relatus erat. Aeterni rerum omnium Conditoris ac Domini Filius unigenitus, regnorum omnium atque caelorum, hominum et Angelorum omnipotens Monarcha, ab improbissimis daemonum satellitibus alligatus columnae marmoreae caeditur crudelissime. Sol talem, tantumque virum non modo in funesta reorum acie, sed neque in regali solio unquam adspexit. Quid est civis Romanus huic compositus? Quid omnium saeculorum Principes, [D_{3r}] Reges, Augusti? Umbra una et pulvis. Attamen repertus est nemo, qui inter crudelissimorum lictorum atro-

³² Cf. Piva Vittorio, *Lorenzo Giustiniani* († 1456): ECat VII, 1553-1555, ubi legitur quod Laurentius I., essendo iam ab anno 1433 Episcopus, anno 1451 primus Patriarcha Venetiarum creatus est. Anno 1426 opus *De triumphali agone Christi* scripsit.

³³ Laurentius Iustinianus, *De triumphali agone mediatoris Christi*, c. 13 : *Divi Laurentii Iustiniani Protopatriarche Veneti Opera Omnia*, Venetiis 1606, f. 204r.

cissimas manus, et dirissima flagella posito hoc verissimo proprio et naturali Dei Filio, exclamaret: quid agitis Hebraei? licetne vobis promissum Messiam, quem summa cum gratulatione suscipere debuistis, maximo cultu adorare, tradere carnificibus excrucian- dum, flebilem in modum discernendum? Quem Patriarchae ves- tri a caelesti eius Progenitore summis precibus expetebant, quem fidelissimi Prophetae venturum praedicebant, quem sanctissimi Reges videre maximopere desiderabant, eum vos ad vestram salu- tem, institutionem, consolationem, gloriam, caelo submissum tam impie, superbe, ingrante contempsistis, ut ceu malefactorem scele- ratissimum gaudeatis flagris atrocissimis, totis artubus, inaudita crudelitate, verberari, discerni, laniari?

Ah! licetne vobis Dei Filium flagellare? Nemo ista dixit, patien- te ad columnam Servatore [**D**_{3v}] pientissimo: qui compassus illi fuit, vix aliquis inventus fuerit; qui illachrymatus plane nullus. Quin quotquot aderant tam atroci spectaculo intenti, adeo hila- res vultus praeseferebant, ut singulariter eius plagis se recreatos testarentur. Hoc ipse per vatem Regem caesus Iesus praedicens: “^aLaetati sunt”, inquit, “adversum me^a et convenerunt” (Ps 34[, 15]). Et procul dubio exclamabant: “Euge, euge! [...] devoravimus eum” [Ps 34, 25].

^{a-a} “*adversum me laetati sunt*” (BSV)

Cum igitur gens electa ex dirissima et prope lethali flagella- tione Christi Domini oblectationem habeat impiam, saltem nos in adptionem eius adsciti tam funestae caedi illius adgemamus, atque cum devotissimo Hipponensi Praesule³⁴ suspiremus: “Do- mine Iesu, cum te videam flagellatum, nolo esse sine flagellis”³⁵. Gaudia sunt miseris socios numerare malorum. Cum te videam sanguine perfusum, vellem oceanum transmeare lachrymarum: cum te videam susque deque concisum, omnes tibi plagas meas afflictionum, calamitatum, dolorum, [**D**_{4r}] aerumnarum, mae-

³⁴ Cf. Rathe Kurt, *Agostino Aurelio, vescovo di Ippona, santo* († 430): ECat I, 519-568. Ab anno 396 usque ad mortem fuit Episcopus Hipponensis.

³⁵ Non potui hunc textum in operibus s. Augustini invenire.

rorum, tentationum, infamationum, iniuriarum, et quarumvis adversitatum, molestiarum, acerbisatum, mortificationum, etiam curarum sollicitudinum anxie tatum omnium puncturas, omnia vulnera animi cordisque mei humillime consecro. Alligatus tecum columnae volo esse perpetuo: si me Tibi univeris per charitatem, quis me a Te avellet? si me Tibi adiunxeris per misericordiam, quis me a Te disiunget? Adhaereat anima mea post Te, suscipiat me clementissima dextera Tua. Inhaereat Capiti suo licet indignissimum membrum, et toto patienti sacro corpori tantillus atomus compatiatur.

2. Inspiciamus deinde tam inauditae carnificinae crudelia instrumenta, modumque invisum caedendi. Divus Vincentius Ferrerius Dominicanae familiae singulare lumen³⁶ refert: “*a*Primo spinis et vepribus Christum flagellatum; mox flagellis aculeatis, tandem etiam catenis, in quarum extremitatibus [D_{4v}] unci ferrei adhaerebant: ideoque spinis dure, flagellis durius, catenis durissime flagellatum^a” (Serm. de paras.)³⁷.

a-a “*virgas de spinis et vepribus acutissimis habuerunt confectas, quibus cutem aperuerunt. Illis vero fatigatis alii due flagella habuerunt, in quorum summitate erant nodi aculeis acutissimis transfixi carnem sanctam scindentes. Alii autem duo habuerunt catenas habentes uncas in summitatibus, et quasi carnem extraxerunt. [...] ista disciplina fuit triplex, s[cilicet] dura, quia virgis et spinis, et durior, quia flagellis nodatis, durissima, quia catenis ferreis Christus fuit cesus*” (VFSH)

³⁶ Vide supra, Disc. I, no. 5. In articulo ibi indicato haec definitio laudatoria s. Vincentii Ferrerii († 1419) plane iustificatur. Forsitan P. Papczyński in eo “singulare lumen” agnovit praesertim ob eius mirabilem activitatem apostolicam (1399-1412): in sua strenua evangelizatione misterium Christi et suae Ecclesiae praedicabat “attraverso tutte le vie dell’Europa occidentale”. Attamen Ecclesiam etiam suis scriptis illuminavit, inter quae notandum est eius *De Vita spirituali* opus notissimum valdeque divulgatum (“ebbe attraverso i secoli moltissime edizioni nelle varie lingue”).

³⁷ Vincentius Ferrerius, *Sermones hyemales*, Lugduni 1558, p. 735 (*In die Parasceves Sermo unicus*). Notandum est quod in CP datur solummodo summarium textus allegati.

Lanspergius autem pius omnino scriptor³⁸ hanc atrocissimam flagellationem trutinans: “*Ligato*”, inquit, “ad columnam Domino, accesserunt sex viri robusti Christum flagellaturi; et flagellis, virgis, ac scorpionibus, in quibus erant unci ferrei, Christus flagellatus fuit^a”³⁹.

a-a 1) “*Nudatum Dominum vestimentis ad columnamque magnam ligatum, fecit Pilatus crudelissime a militibus [...], flagellis caedi [...]. Fuit Dominus caesus... virgis, flagellis, et uncis ferreis id est scorpionibus [...] a duobus vel quattuor militibus robustis [...] (LEP); 2) “Crudelissime itaque flagellatur Iesus ad columnam ligatus. Neque enim leviter flagellatur, sed fortissime, idque a validis viris, [...] Fuit Dominus Iesus caesus (ut multi asseverant) virgis, flagellis et uncis ferreis, qui flagellis fuerant innexi, hoc est, scorpionibus [...] (LHP); 3) “Nudatum Dominum ad magnam alligavere columnam [...]. Ligato Domino Iesu, accesserunt qui erant Dominum flagellaturi duo aut quatuor viri robusti, qui virgis ac flagellis et... uncis quibusdam ferreis, quos scorpiones vocant, innexis, Christum caedebant” (ibid.)*

Haec instrumenta fuerint divino Corpori Sacratissimo lace-rando adhibita; hic modus flagellationis dirissimae a sanctis Patribus pia contemplatione deprehensus. Primo nimirum virgis, et quidem, si Vincentio insistimus, spineis, a binis lictoribus, deinde

³⁸ Cf. Testore Celestino, *Lansperger (Lanspergio), Johann (Iustus von Landsberg)* († 1539): ECat VII, 896-897, ubi legitur quod hic “monaco certosino” erat “scrittore di ascetica”, utpote in lingua latina scripsit “commentari, in forma di omelie, al Nuovo Testamento”, sed etiam “meditationi sulla vita e sulla passione di Cristo”. Hic definitur uti “pius omnino scriptor” evidenter quia “il concetto centrale da lui svolto rimane sempre l’amore di Dio verso gli uomini e il contraccambio che gli uomini devono dare a Dio”, et forsitan etiam quia “parla con frequenza e con stile commosso e commovente del S. Cuore [...]”.

³⁹ In operibus Lanspergii textum hic allegatum ad verbum non inveni. Videtur tamen quod, sicut in casu allegationis textus s. Vincentii Ferrerii (v. supra, no.6), etiam hic datur solummodo summarium relationis quam Lanspergius de flagellatione Christi fecit, et quidem in tribus locis suorum operum, nempe: 1) *Exegesis in Passionem Domini Nostri Iesu Christi*, art. 39: *Iesus flagellis caeditur*”: “*Ioannis Iusti Lanspergii, Natione Bavari, Illuminati ac Religiosissimi viri, [...] Opera in 5 tomos distribuita, Coloniae Agrippinae 1630, t. I: De Tempore Sermones in Evangelia et Epistolas, p. 297s; 2) Homilia 32: Iesus ad columnam ligatus flagellatur: ibid., t.III, Coloniae Agrippinae 1629: In Passionem D.N. Iesu Christi Homiliae 56, pp. 71-72 (Art. 32); 3) Ibid., p. 293.*

a totidem flagellis aculeatis, postremo sive catenis acuminatis, sive scorpionibus aduncis, illas caeli terraeque delicias, illum Patris aeterni, Matrisque illibatissimae amantissimum unigenitum fuisse laceratum.

Stultus quondam, sapientissimi regis progenies, Roboam populi temperationem onerum expetenti respondisse fertur: "Pater meus cecidit vos [E_r] flagellis, ego autem caedam vos scorpionibus" (1 Reg 12, 14). Tantum displicuit Israelitis ingenuis durum Principis minus prudentis responsum, ut tributim ad Ieroboamum defecerint, perpetuoque Domum Davidis repudiaverint. O impii! flagella Roboami non inflicta suis tergoribus, verum solummodo intenta, ferre non poterant; et nunc re ipsa Filium Dei, regiam Davidis sobolem secundum carnem, plusquam ferina atrocitate concidunt! Ubi illud naturale diligendi proximi praeceptum: quod tibi non vis, alteri ne feceris?

Sed relinquamus tam inauditae feritatis fabricatores: constantiam potius in ea perferenda innocentissimi et sanctissimi Domini intueamur. Mutabantur carnifices; at non ille, deficiebant vires caedentum; illius erigebantur. Stabat immotior sua columna; laetus insuper hilarisque profecto illa Prophetiae versabat animo: "Ecce^a ego in flagella paratus sum" [Ps 37, 18]. O invictam animi fortitudinem! O inexplicabilem pro nobis [E_v] patiendi ardorem et alacritatem!

^a "Quoniam" (BSV)

Reperias in Turcarum vulgo, quod oculati testes memorant, tam excellentes adultores, qui in praetereuntis Imperatoris honorem novaculis incidant suum corpus, vultum, quandoque pectus, aut manus vulnerent serio; at mox immisso plagis apertis succo quodam persanantur; imo levissimo pretio deliniti nimium sunt prodigi suicruoris. Damno avaram, damno assentatricem crudelitatem in artus proprios. Christi Domini, Imperatoris mei flagellati vulnera exosculor, quia mihi salutaria; flagra amplector, quia pro me vita, pro meo honore, pro gloria aeterna mea suscepta.

3. Quanquam nihil dixi, quando pro nostrum quolibet Christum esse flagellatum dixi. Flagella illa ipsa, quibus caro illius pulcherri-
ma et sanctissima sulcabatur (quod quivis exhorrescat, meritoque

deploret), quae, nisi peccata nostra fuere? Hac de re sic ipse olim Davidis ore locutus: “Congregata sunt [E_{2r}] super me flagella, et ignoravi” (Ps 34[, 15]). Anselmus Cantuariensis Archipraesul, et disertus et acutus literarum sacrarum penetrator⁴⁰ haec verba expendens atque exponens: “Strepitum”, inquit, “saevientium plagarum Dominus audiebat, et ignorabat flagella, quae degustabat” (trac. de Pas.)⁴¹.

Quo pacto ignorabat? Ignorantiam Christo, qui aeterna sapientia est, alicuius attribuere rei, temerarium nimis, imo valde erroneum crediderim. Sciebat ille penitus a quibus et quibus instrumentis caedebatur: quin uti Deus verus ab aeterno flagella sua non ignorabat. Verum tam fuit innocens, tam plagarum immeritus, ut more nostro per Davidem iure pronuntiaverit: “Congregata sunt super me flagella, et ignoravi”: quasi dixerit: Nullius mihi sum cul-pae conscius, nullius imperfectionis levissimae: nescio delictum ullum proprium, cuius causa tam atrociter verberor. Quis igitur nobis dicet, quod ille, qui scit omnia, ignorare se dicit?

Dicet ipse per Isaiam caelestis [E_{2v}] Pater: “Propter scelus populi mei percussi eum” (Is 53, 8). Omnino “vulneratus est” Dei Filius “propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostrae super eum, et livore eius sanati sumus” (Is 53[, 5]). Itaque agnoscere debet unusquisque nostrum, suis peccatis Christum Dominum fuisse flagellatum; et simul ea deploret necesse est, et deploret amarissime, et deploret tamdiu, quamdiu mors illi oculos non eripiet amplius non profuturos. Affundat sanguini Dominico lachrymas, ut et verum erga ipsum amorem profiteatur, et citius veniam obtineat peccatorum: “Ut qui per se”, utor

⁴⁰ Cf. Vagaggini Cipriano, *Anselmo d'Aosta, santo e dottore della Chiesa* (+ 1109): ECat I, 1406-1415. Anselmus anno 1093 Archiepiscopus Cantuariensis (Canterbury) creatus est. Laudatur a P. Papczyński uti “disertus et acutus literarum sacrarum penetrator” forse quia per Anselmum, qui “è essenzialmente teologo, [...] la materia su cui si esercita il lavoro teologico [...] è somministrata dalla credenza della Chiesa, dalla Scrittura, dai Padri [...]. Notevolissima è poi, per la profondità di pensiero e rigore logico di deduzione, la spiegazione degli attributi divini [...]”.

⁴¹ Hanc allegationem verificare non potui, quia “tractatum de Passione” inter opera s. Anselmi non inveni et in aliis eius scriptis, in paucis locis ubi est sermo de flagellatione Iesu Christi, textus hic allegatus non invenitur.

verbis Augustini, “meruit poenam, per satisfactionem huius meretur veniam; cuique pro culpis supererat gehenna, tanto Duce iam confidat revocari ad Patriam. [...] Quid enim deliquit homo, quod non redemerit Filius Dei factus homo?” (med. 8)⁴².

4. Vellem finire, sed me ligati ad columnam Domini mei adhuc ligatum retinet contemplatio. Itaque date veniam [E_{3r}] diutius huic flagellationi crudelissimae immoranti, et benevolentiam vestram ulterius in ea explicanda progredienti ne substrahite.

Siti gravissima gens Hebraea Aegypto educta in solitudine premebatur. Non autem poterat ibi fons aliquis reperiri; non fluidae aut stagnantes aquae, quibus arentia et semimortua labia respergerentur: saxa nempe ac petrae omnia circumquaque occupaverant. Itaque Deus populum illum protervum licet ac rebellem miseratus, Moysi Aaronique Principibus mandat, ut educant ex petris aquas: “Loquimini ad petram”, dicebat, “et illa dabit aquas” (Num 20[, 8]). Moyses vero plura ausus, “percussit virga^a petram et fluxerunt aquae, et torrentes inundaverunt” [Ps 77, 20].

^a om. “virga” (BSV)

Nunc ad Christum, cuius beatissimum rorem tot saeculis in limbo sitientes animae iustorum prope assiduis votis, a gemitibus expetebant. Et licet hanc sitim Pater aeternus potuerit diversimode recreare, ac extinguere; ut tamen insignioris charitatis [E_{3v}] manifestaret documentum, “percussit Petram, et fluxerunt aquae”, “Petra autem erat Christus” (1 Cor 10[, 4]). Quid somnio, ex hac Petra lymphas profluxisse? Cruor, cruor tam copiosus erupit; ut eius exundantiam quaternis Paradisi fluminibus Sanctus Pater Gregorius Nazianzenus⁴³ non fuerit veritus comparasse: “Fluebat sanguis”, inquit ipse, “et de Paradiso illo caelestis cruoris flumina manabant” (Orat. de Chr. pat.)⁴⁴

⁴² Augustinus, *Meditationes*, c. 8, nn. 3. 5, in: ASM, pp. 18-19.

⁴³ Cf. Cataudella Quintino, *Gregorio Nazianzeno, Doctor Ecclesiae* († 389/390): ECat VI, 1088-1096.

⁴⁴ Orationem *De Christo patiente* inter opera Gregorii Nazianzeni non inveni, et textum hic allegatum in aliis operibus eius secundum Indicem Generalem Remum et Verborum vel Rerum et Verborum memorabilium non inveni.

Porro mellifluus Doctor⁴⁵ hunc sanguinem Christi convertit in oleum, quod misericordiae symbolum est: ut ostendat, illum pro delictorum nostrorum expiatione ab infinita Charitate pro-manasse: “O Iudaei!” (vociferatur Bernardus adversus hostes innocentissimi Servatoris) “Lapides estis, sed lapideam^a percutitis molliorem! de qua^b resonat tinnitus pietatis, et ebullit oleum charitatis!” (Ser. 4. Hebd. pas.)⁴⁶. Tanta quippe est Filii Dei miseros in nos pietas, ut ne nos iustissime pro sceleribus nostris caedamur, iniustissime ipse voluerit pro [E_{4r}] iisdem flagellari tam ardentem, tam benigne, tam misericorditer, ut sacratissimus ille sanguis, qui fluminum instar erumpebat e laniato corpore, in oleum transisse misericordiae nostrorum animorum plagis curandis accommodissimum sit censendus.

^a “*lapidem*” (BPD) ^b “*quo*” (*ibid.*)

Vinctus ad marmoream columnam Iesus pro cuiuslibet peccatoris quolibet peccato concisus atrocissime totus rubeo liquore inundabatur, ut quilibet peccatorum “sugeret mel de Petra, oleumque de saxo durissimo” (Deut 32[, 13]). Acerbissima quippe Domini nostri flagellatio nobis in suavissimum mel est conversa, cruorque sacratissimus in oleum desiit pietatis.

Quod ut vobis explicatius proponam, recurro ad mirabiles tres fontes, qui hodie etiam visuntur in Ecclesia D. Pauli extra moenia Romana magnifice erecta⁴⁷. Ex horum primo cum gustarem aquam sanguinis habuit saporem, ex secundo lactis, ex tertio proprium⁴⁸. Testatur autem sacra historia, quod cum eo loci huic Principi [E_{4v}]

⁴⁵ Hoc modo indicatur s. Bernardus Claravallensis, Doctor Ecclesiae († 1153), vocatus “mellifluus” propter “mellifluam verborum ipsius praerogativam”; cf. Oppenheim Filippo, *Bernardo di Chiaravalle, santo, e dottore della Chiesa*: ECat II, 1423-1435.

⁴⁶ Bernardus, *Sermo Feria Quarta Hebdomadae Poenosaе, De Passione Domini*, in: *Sancti Bernardi Claraevallensis Abbatis Primi Opera Omnia*, Parisiis 1615, col. 142.

⁴⁷ Revera illi “tres fontes” de quibus hic auctor loquitur non inveniuntur “in Ecclesia [i. e. Basilica] D. Pauli extra moenia”, sed distant ab ea ca 2,4 km.

⁴⁸ P. Papczyński evidenter “tres fontes” visitavit ex eis que degustationem aquae fecit tempore sui primi “itineris Romani” (1667-1668); cf. *Positio*, pp. 102-103.

Ecclesiae fuisset sacrum caput demessum, ter in terra prosilierit, et subito tres fontes sanguinis, lactis, et purissimae sapidissimae-que lymphae, eruperint, quorum etsi nunc aequalis color est, tamen sapor, uti dixi me omnino id deprehendisse, diversissimus⁴⁹. Et id non sine grandi mysterio, sanguineus enim fons ferventissimum zelum in praedicando Christo, amando, confitendo usque ad sanguinem huius Apostoli denotat: iuxta illud Christi de illo edictum: “Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel: ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati” (Act 9[, 15-16]). Ecquanta? Audite Apostolum ipsa enumerantem ubi se probat, ministrum Christi plusquam alios probatum: “In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter [...], in itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex Gentibus, periculis in civitate, periculis in [F_r] solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore, et aerumna, in vigiliis multis, in fame et siti, in ieiuniis multis, in frigore et nuditate: praeter illa, quae extrinsecus sunt, instantia ^a quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum” (2 Cor 11[, 23-28]): et tandem gladio supposita cervix. Haec sunt propria sanguinei fontis.

^a *add. “mea” (BSV)*

Ad lacteum pertinet materna teneritudo, qua filios Christo pariebat, et educabat adeo suavitate admirabili, ut omnibus omnia

⁴⁹ Cf. Anon., *Tre Fontane*, Abbazia delle Tre Fontane 1967, pp. 7-8: “Among the hallowed spots of Rome which are dear to the feelings of veneration of the faithful, and since time immemorial have been the goal of pilgrims coming from every part of Christendom, this strip of land where St. Paul the Apostle offered his head to the executioner’s sword in supreme testimony to his faith in Christ and to his love of Him, has always been held in the greatest honour. This spot, tertio miliario ab Urbe [...] was known in ancient times as Acque Salvie [...] and later came to be called Tre Fontane [...]. For as a legend would have it, as the head of St. Paul was severed from his body it bounded three times as it rolled down the slight incline, and on each of these three spots a fountain is said to have miraculously sprung. [...]” Ibi etiam legitur quod “the three fountains” fuerunt “sealed up in 1950,” proinde affirmationem auctoris circa diversum eorum saporem non possumus hodie verificare.

factus totus lacteus videretur. Neque hoc diffitetur ipse coram suis Corinthiis ita disserens: ^b“Lac vobis potum dedi tanquam parvulis in Christo^b” [1 Cor 3, 1-2]; quibus lacte opus est, non solido cibo.

^{b-b} “*Tanquam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi*” (*ibid.*)

Tertius fons aquam sapientiae salutaris, quam hic Doctor Gentium propinabat universis, designat: “Sapientiam [...] loquimur”, testatur ipse, “inter perfectos: sapientiam vero non huius saeculi, neque principum huius saeculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram” (1 Cor 2[, 6-7]). [F_v]

igitur sicut Paulini mysteriosi fontes aquae colorem habentes, diversum saporem, sanguinis, lactis et lymphae referunt: ita copiosissime erumpentia flumina de flagellati Christi Domini ac Servatoris nostri corpore lacerato, licet rubea cernantur, vim tamen et virtutem mellis et olei continent; mellis, affectus in peccatores tenerrimi, quorum omnium salutem et conversionem concupiscit Redemptor omnium; olei misericordiae, qua relaxat delicta nostra, poenasque aeternas ac temporaneas nobis indulgentissime remittit propter sanguinem pro nobis ad columnam fusum: “ut sugeret”, quilibet etiam consceleratissimus, “mel de Petra, oleumque de saxo durissimo” [Deut 32, 13].

5. Huc profecto Rex paenitens collimabat, cum caneret: “Multa flagella peccatoris, sperantem autem in Domino misericordia circumdabit” (Ps 31, 10). Quot flagella merentur superbi, avari, libidinosi, furiosi, homicidae, adulteri, raptores, potatores, iniqui, malevoli, periuri, [F_{2r}] blasphemi, impii, sacrilegi, aliique suis nominibus digni scelerati?

Omnia solus haec innocentissimus Dei Filius pro omnibus pertulit in suo sacratissimo corpore ad columnam ligatus non tam vinculis ferreis, quam funiculis charitatis: ut in hac eius dirissima, at simul amorosissime suscepta flagellatione citra praesumptionem fiduciam nostram omnem collocantes misericordiam consequamur.

Metuis, quisquis es, immanium criminum pondere oppressus, praecipitium inferni, poenasque eius horrendas, inexplicabiles, in-

terminabiles? Suspira, fuge, festina ad flagella Servatoris cum vera poenitudine: “Sperantem in Domino”, ne iustitia plectat, “misericordia circumdabit” [Ps 31, 10].

Metuis et tu, qui timoratoris es conscientiae, non tamen commissis aut omissis aliquibus cares, ob quae olim in piacularem carcerem sis amandandus? Recurre ad flagellatum Iesum: “Sperantem” in eo “misericordia circumdabit “. Nam “^asi pro tua, ut dignum est”, ita sentiente Divo [F_{2v}] Augustino, “despicit te iustus Pater caelestis, iniquitate, respiciet te^a saltem misericors pro dilectae Sobolis charitate” (Med. cap. 8)⁵⁰.

*^{a-a} “Si me pro mea, ut dignum est, despicias iniquitate, respice me”
(ASM)*

Quodsi forte sit adhuc aliquis, qui iam hic pie flagellatur a Deo temporaliter, ne flagelletur aeternaliter, etiam is flagellatum ante Iesum procumbat; et ipse aut auferet eius flagella, aut minuet, aut ita suavitate caelesti condiet, ut inter ea nonnisi dulcissimas laudes omnipotenti Numini beatissima lingua decantet.

*O Iesu! enumerare tuas ceu nescio plagas;
Sic animi plagas enumerare mei!
Sed scio: curandis istis quod certius illae
Sufficiant; ergo, quod scio, idemque peto.*

DISCURSUS IV Spineum Diadema

*Imponunt ei plectentes spineam coronam
(Mc 15[17]).*

Coronatio Regum, quam sit gloriosa, non modo celebris, qui aliquando Serenissimi Nostri Regnantis felicissimae interfuerunt inaugurationi [F_{3r}] pluribus referre possunt. Vidimus aureo ves-

⁵⁰ Augustinus, *Meditationes*, c. VIII, 4, in: ASM, p. 19.

titum paludamento, diademate gemmis corusco redimitum, sceptroque potenti inserto dexteræ conspicuum. Aquilam Sarmaticam ensemque illi praelatum vidimus, et undique admirabili pompa conspeximus circumfusum. Laetitia porro tanta spectantium Procerum, populique tripudiantis erat, quam intra pectoris claustra continere non valentes in plenissimas acclamationes sexcenties erumpebant: Vivat Rex, vivat, vivat⁵¹.

Recolamus vero hoc exiguo temporis spatio ad id nobis a Divina Providentia concessio immortalis Regis coronationem, in regia Iudaeae Metropoli ante mille sexcentos et triginta aliquot annos peractam. Eheu! qua verborum copia, qua dictionis amplitudine, illam vobis proponam? cuius ad spectaculum prae stuporis ad una doloris magnitudine vox, et vita, deberet omnino interrumpi. Aptatis tamen utcunque viribus licet tenuissimis, et intra tacitæ pietatis limina [F_{3v}] concluso dolore, qua potero, tam industria, quam devotione, coeptum orationis filum praetexere conabor: totam huius crudelissimi spectaculi, pompaeque ignominiosissimæ, et gravissimi cruciatus Augusti nostri, causam in delicta nostra coniecturus.

1. Postquam Princeps ille pacis, Christus Dominus immanissime flagellis caesus fuisset, nondum exsatiata rabie Rabbiorum, “milites [...] duxerunt eum in atrium Praetorii, et convocant totam cohortem, et induunt eum purpura, et imponunt ei plectentes spineam coronam” etc. (Mc 15[,16-17]).

Meministis optime, quae capita Actionis in Iesum Synagogae principes habuere apud iniquissimum Praetorem Pilatum: “Hunc invenimus”, dicebant^a, “subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dare Caesari, et dicentem se Christum Regem

⁵¹ Agitur de coronatione Regis Michaelis (1669-1673), quae locum Cracoviae habuit die 29 Septembris 1669. Utique, auctor hic Regem non nominat, sed est certum quod agitur de hoc et non de alio Rege Poloniae, quia CP scriptum est ante annum 1671 (cf. supra, p. III) et certio certius auctor coronationi Regis Ioannis Casimiri (1648-1668) adstare non potuit. Ex alia parte scimus quod is Varsavia Cracoviam circa medietatem Septembris 1669 se contulit et quod erat valde contentus ex electione Michaelis Wiśniowiecki in Regem Poloniae, proinde non mirandum est quod occasione suae commorationis Cracoviae eius coronationi interfuit. Cf. *Positio*, pp. 115. 147. 275. 578, no. 10.

esse” (Lc 23[,2]). Itaque maiore ut despicientia afficeretur, regem quidem illum, sed scaenicum, regia purpura tectum sed detrita ac lacera, regio diademate [F_{4r}] sed e spinis compacto, regio sceptro sed arundineo spectabilem adoraverunt illusorie, ac salutaverunt: “Ave rex Iudaeorum” [Mc 15, 18].

^a “dicebat” (CP), quod tamen pro errore (typographico) retinendum est, quia secundum contextum hoc verbum referendum est ad “principes”, et non ad Lucam (qui “dicebat”), etsi in CP citatio ad Lucam (“Luc. 23”) immediate post verbum “dicebat” sequatur. Revera auctor aliis in locis, referendo locutionem ad scriptorem textus allegati, numquam tempore Imperfecto utitur.

Et quod pectus Christianum durius adamante, tam funesta acerba, immani, et infami Domini dominantium coronatione non movebitur? Qui tam sunt aridi oculi, quibus hoc tristissimum atque terribile spectaculum saltem tot lacrymarum guttas, quot vident e cruentato vertice ac fronte Servatoris emanare sanguineas, non eliciat? Quae mens tam barbara, atque inhumana, quam Hominis Dei, (proh! quanta!) despectio et cruentatio non liquefaciat?

2. Nam si Purpuram hanc ipsius ante reliqua signa ludibrii et crudelitatis non tam curiose quam pie suspiciamus, et non tam corporeis oculis, quam devotae mentis lumine obeamus, quam tum ab ea non dedecoris modo, verum etiam contemptus in speciosiore formam prae filiis hominum promanare sentiemus?

Olim Israelita Mardocheus iussu [F_{4v}] Regis Assueri per Aman^a Principem supremum in Urbe regia Susan regia veste ornatus, regio diademate fulgidus, regio impositus quadrupedi, per urbis omnia compita honorificentissime circumductus est, populo tam laeti spectaculi magnificentissimae pompae oculos commodante universo, Aman^b vero loco praeconis invita licet lingua proclamante: “Hoc honore condignus est, quemcumque Rex voluerit honorare” (Est 6[,11]).

^a “Amanum” (CP) erronee, quia Aman est nomen indeclinabile secundum editionem Vulgatae Bibliae Sacrae ex anno 1929; cf. supra, Disc. I, 1, no. a. ^b “Amano” (CP) erronee, per eandem rationem.

Honor autem Mardochoaeo tantus in praemium detectarum, quas duo ex Eunuchis Regi tetenderant, insidiarum, decretus fuit atque exhibitus. O quanto maiora nos universi una cum impia Synagoga Hebraea a Dei Filio supra reges omnes excellentissimo atque dignissimo beneficia accepimus! Et quo honore a nobis affectus est? “Indutus est”, (uti refert Isaias), “vestimentis ultionis, et opertus est quasi pallio zeli” (Is 59, 17). Quae scelera nos perpetravimus, Pater aeternus vindicat in Filio; quas [G_r] plagas meruimus, huic infliguntur: zelus in illum effunditur, quem subire nos debuimus.

Unus aliquis Regum Phaeniciae, quod Iosephus, Hebraeorum Livius⁵², Antiquitatum libro quarto memorat, placaturus Deos “purpuratum filium sacrificio exposuit”⁵³.

De nostro Salvatore D. Hieronymus⁵⁴ “singularitatem”, inquit, “sacrificii indicans veste visus est purpurea ante populum” (in cap. Mt 25)⁵⁵. At quae isthaec sacrificii singularitas? Nempe Sacrorum ipse Princeps et Author, Creator Sacerdotum et Sacerdos Summus, exponitur sacrificandus. Furor Dei iustissimus humanae malitiae merito succensentis placandus erat. Quis vero Deum digne placasset, nisi Deus? Ergo sibi satisfactorus irratissimus Pater caelestis “purpuratum Filium”, volentem, et se ad id sponte offerentem, “sacrificio exposuit”: “Indutus est” etc.

3. Obruit me tantae dignationis immensitas: non possum capere, non possum, tantam dilectionem. Itaque provehor [G_v] ulterius: a Purpura ad Coronam caelestis Augusti progredior. Ad Coronam, inquam, vilem simul et crudelem: vilis, nam spinea; crudelis, nam acuta, dirissimeque capiti impacta atque impressa.

⁵² Cf. Momigliano A., *Giuseppe, Flavio (Flavius Iosephus)* (n. 37-38 d.C.): EI XVII, 376-377. Vocatur hic “Hebraeorum Livius”, quia sicut Titus Livius (59 a.C.-17 d.C.) fuit historicus Romanus (in *Ab urbe condita libri* historiam Romae scripsit), ita Flavius Iosephus fuit historicus Iudaeus (in *Antiquitates Hebraicae* scripsit “un’ampia storia di Israele dalle origini all’inizio della ribellione contro Roma”).

⁵³ Nec in libro quarto, nec in aliis libris *Antiquitatum* textum hic allegatum invenire potui.

⁵⁴ Cf. Cavallera Ferdinando, *Girolamo, santo* († 420): ECat VI, 652-661.

⁵⁵ Textum hic allegatum in *Commentariis s. Hieronymi in Matthaëum*, Libri IV: CChrL 77, 263-279, invenire non potui. Notandum est quod datur error in citatione: “Mt 25”, quia hac de re non legitur in Mt 25, sed in Mt 27.

Invitabat aliquando sponsarum aliqua Solymarum puellas ad coronationem Salomonis inspiciendam: “Egredimini”, dicebat, “et videte, filiae Sion, Regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum Mater sua in die desponsationis illius, et in die laetitiae cordis eius” (Cant 3[,11]). Plus quam Salomon hic, cuius ad coronationem nos Isidorus⁵⁶ convocans: “^aEgredimini”, inquit, “ad videndum [...] Coronam spineam, quam Christi capiti^a imposuit Synagoga” (de Pass. cap. 30)⁵⁷.

^{a-a} “*Exite et videte [...] coronam spineam, quam capiti eius*” (INPR)

Uterque Ierosolymis coronatur, et Salomon et Christus; at ille auro gemmisque candentibus, hic spinarum aculeis horrido redimitur diademate; ille ad gloriam, hic ad ignominiam; ille a matre carissima, hic a pessima noverca Synagoga; ille die desponsationis, hic die occisionis; ille cordis in laetitia, [**G**_{2r}] hic in pectoris luctu.

Ah! ad tam triste spectaculum, ad tam funestum lugubremque apparatus contemplandum, quis prodeat? Prodeundum tamen est. Qua de causa? Ut agnoscamus caelestem Salomonem peccatis nostris coronatum. Id vero qui fieri potuit? Scilicet nam perspectum nobis est, originem spinarum et peccati unam eandemque fuisse: cur enim Deus terrae maledixit, ut spinas et tribulos germi- naret, nisi quod offensus ab Adamo Parente nostro communi, et a nobis in Adamo universis, gravissime fuisset scelere illo superbiae et rebellionis! Superbiae, quia Dii esse volebamus, boni malique scientes; rebellionis, quia praeceptum sanctissimi atque optimi Conditoris nostri de non comedendo vetitae arboris mortifero fructu impudentissime violavimus.

Plectitur itaque primum origine peccatum spinis terrae insitis; at etiam Christo pro eodem spinea Corona plectitur; minime tam deformiter et crudeliter coronando, nisi [**G**_{2v}] peccatum nostrum spinas in terra seminasset, huiusque teterrimae coronationis au-

⁵⁶ Cf. Madoz Giuseppe, *Isidoro di Siviglia, santo, Doctor Ecclesiae* († 636): ECat VII, 254-258.

⁵⁷ Isidorus, *De Nativitate Domini, Passione, et Resurrectione...*, *Libri Duo*, Haganoae 1529, c. 31(!): “Quia spinis coronatus est”.

thor fuisset. Inde merito et pientissime conquestus Basilius Magnus⁵⁸ “aFlorida quidem” ait “est rosa, sed mihi tristitiam infligit. Nam quotiescumque florem hunc video, peccati mei admoneor, propter quod terra, ut spinas et tribulos proferret, condemnata est^a “(hom. de Parad.)⁵⁹

^{a-a} “Florida rosa est, at, maesto me animo facit. Quotiescumque enim florem conspicio, in mei memoriam peccati redeo, cuius reatu indictum terrae, ut mihi spinas ac tribulos germinet” (PG)

Verumtamen non illud solum primaevum, alia quoque peccata mortalium spinae sunt. Rectissime aurei oris Praesul⁶⁰ hoc tangens: “Quicumque”, ait, “peccaverit, quasi erinaceus^a est plenus spinis” (in Psal. 90)⁶¹. Quamobrem cum simus non sine peccatis universi, sumus eiusmodi erinacei, spinasque nos sacro augustoque Christi vertici cruentando atque terebrando impie commodavimus. Ille tamen pro sua in nos dilectione maxima hoc inauditum tormenti genus tam fortiter et hilariter sustinebat, ut plura gravioraque expeteret, adeo, ut hae spinae novum in eo patiendi ardorem, quemadmodum doctissimus [G_{3r}] deprehendit Tertullianus⁶², viderentur excitasse: “Dominica Christi tempora”, ait hic vetustissimus Scriptor, “lancinaverunt mortiferis quidem vulneribus spinae; sed novarum poenarum ardore sustentabatur amans⁶³.”

^a “ericicus” (ICPH)

⁵⁸ S. Basilius, dictus “Magnus”, Doctor Ecclesiae († 379).

⁵⁹ Basilius Magnus, *Oratio: De Paradiso*: PG 30, 66.

⁶⁰ S. Ioannes Chrysostomus, archiepiscopus Constantinopolitanus, Doctor Ecclesiae († 407), “aurei oris” vocatus, quia fuit “il più grande oratore cristiano, uno dei più grandi oratori di tutti i tempi”; cf. Cataudella Quintino, *Giovanni Crisostomo, santo*: ECat VI, 534-535ss.

⁶¹ Ioannes Chrysostomus, *Expositio Psalmi Nonagesimi*, in: *D. Ioannis Chrysostomi vere Aureae in Psalmos Homiliae*, Venetiis 1549, f. 75v.

⁶² Tertullianus (Quintus Septimus Tertullianus Florens), eminentis scriptor ecclesiasticus, (ca 160-240); cf. Pellegrino Michele, *Tertulliano*: ECat XI, 2025-2033, ubi legitur quod “è una delle figure di maggior rilievo dell’antichità cristiana, il più vigoroso fra gli apologeti e i polemisti dei primi secoli [...], scrittore fra i più potenti di tutta la latinità”.

⁶³ Tertullianus, *De Corona* XIV, 4: CChrL 2, 1063, ubi tamen inveni textum qui continet solummodo aliqua verba textus ab auctore allegati: “Quae tunc Domini tempora et foedaverunt et lancinaverunt”.

O amorem inauditum! quo mors arcetur, vita producitur, ut pro perditis maiora perferantur! Lethiferae spinarum cuspides usque cerebri claustra penetrantes avertunt a Rege mortem in cruce morituro; sanguisque inde profluens alimentum fit ingenti animo, ne deficiat ante tempus occisionis in apparatu coronationis, qui debet a ligno regnare Deus. Nimirum non e spinis tantum, sed ex fatali pariter arbore colligendi erant Orbis Reparatori “flores fructusque^a honoris et honestatis” (Eccle 24, 23).

^a “*mei fructus*” (BSV)

Quod dum versabat animo, quasi recens pugil aciem ingressus nil vulnera mortifera licet moratus ad eam, plagis factus vivacior, et animosior, luctam ardentem anhelabat, quae ipsi tanto splendidius decus, tanto ampliores gloriam erat allatura, [G_{3v}] quanto difficilius erat consummatu, quod perficiendum restabat. Sic, sic “novarum poenarum ardore sustentabatur amans”.

4. Veniamus tandem ad sceptrum scenici Regis apud Hebraeos, apud nos et Caelites Altissimi contemplandum. “Posuerunt”, inquit Matthaeus, “arundinem in dextera eius” (Mt [27, 29]). Haec virga regia, per quam^b reges regnant, principes imperant, potentes decernunt iustitiam, decoratur? Ita sane. Quamobrem? ut humilitate sua nostram superbiam debeat. Typus humilitatis est arundo: nam ut haec cuius ventulo colla substernit, minimo non resistit, sic animus demissus omnes adorat, omnibus inclinatur.

^b “*quem*” (CP), ob errorem uti videtur typographicum

Humillimus erat, de quo Veritas: “quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatum?”⁶⁴ (Mt 11[, 7]). Quapropter veris-

⁶⁴ Non videtur quod his verbis Christus (“Veritas”) voluit Ioannis Baptistae humilitatem laudare. Potius eius soliditatem fidei laudat, removendo suspensionem “Ioannem mutasse sententiam suam de Iesu, ut cum prius eum putarit esse Messiam, iam de eo dubitet, ideoque discipulos id interrogatum ad Iesum miserit”, quasi diceret: “Ne putetis, o Iudaei, Ioannem aliter de me nunc sentire, quam ante senserit; Ioannes enim non est arundo quae vento huc et illuc agitur, ut leviter aliquid asserat, ac postea idipsum ob dicta hominum reciprocet et revocet; sed est velut quercus, quae immota in veritate et constantia contra detrahentium flabra consistit” (Comm. in Mt XI, 7 : CLCE I, 387).

sime de ipso Christo Anselmus: “Ut deleteretur”, ait, “chirographum, quod adversum nos erat per peccatum” (opinor superbiam), “arundinem assumpsit” (Tract. de Pas.)⁶⁵.

Reges Assyrios nemini licebat [G_{4r}] accedere nisi vocato. Hinc, dum Hesterem urgebat Mardocheus, ut Assuero pro sui populi salute supplicatum iret, respondit: “quod sive vir, sive mulier non vocatus, interius atrium Regis intraverit, absque ulla cunctatione statim interficiatur: nisi forte Rex auream virgam ad eum tetenderit pro signo clementiae, atque ita possit vivere” (Est 4[, 11]).

Cum Servatorem nostrum voluisset populus ad satietatem ab eo pastus Regem creasse^a, fugit, et quidem in solitudinem solus. Nunc vero spinis redimiri, arundineum sceptrum gestare plane gaudet, ac “novarum poenarum ardore sustentatur amans”: ut quisquis eum peccator precator accedat, arundineam virgam hanc ad eum in signum clementiae protendat, et absolutum penitus in gratiam recipiat.

^a potius “creare”, quia est hic casus actus qui fit non prius, sed eodem tempore ac actus verbi (“voluisset”) a quo regitur.

Vivat aeternum Rex noster clementissimus! Vivat Iesus! qui despici voluit, ut nos redderet honorabiles; purpura detrita amiciri, ut nos vestimentis gloriae ornaret; spineo diademate redimiri, ut [G_{4y}] immortalis laurea donaret; arundineo sceptro decorari, ut per eius humilitatem clementer elevati paratum nobis regnum a constitutione mundi possideremus. Vertit nobis contemptum suum in honorem, poenam in veniam, metum in securitatem, tormenta sibi a nobis illata in nostram beatitudinem.

*Salve igitur; quamvis vilis te purpura vestit,
Quamvis spina caput replet, arundo manum.
Salve, Rex regum. Iudaeus Caesaris esto.
Praeter te, Iesu, Rex mihi nullus erit.*

⁶⁵ Uti iam supra dictum est, *Tractatum de Passione* inter opera s. Anselmi invenire non potui, sed textum hic allegatum nec in aliis operibus s. Anselmi (nec in meditatione ubi sermo est *de Passione Iesu Christi*) invenire potui.

DISCURSUS V
Onus Leve

*Et baiulans sibi crucem,
 exivit in eum, qui dicitur Calvariae locum*
 (Io 19[, 17]).

Abrahami sacrorum Patriarcharum principis, et obedientiam, et fidem cupiens Deus experiri, unicum eius filiolum in decrepita senecta non citra naturae miraculum Parentibus concessum, illum ipsum, per quem gens Hebraea numerum stellarum arenaeque [H_r] maris aequatura fuit, illum, inquam, in cuius omnes gentes benedici semine debuerunt, Isaacum sibi iusserat immolari: “Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis, Isaac, [...]” (dicebat seni) “atque [...] offeres eum in holocaustum super unum montium, quem monstravero tibi” (Gen 22[, 2]). Paruit Sanctissimus Parens voci Divinae: nullaque mora iter arripuit destinatum: “tulit quoque ligna holocausti, et imposuit super Isaac filium suum” [ibid., 6]. Progredere felicissimis avibus, divinissime senecio. Iam enim pietate hac tua, fide, atque dilectione, sic tibi Deum fecisti devinctum, ut parsurus Isaaco tuo proprium Natum pro totius generis humani salute destinaverit immolandum.

Et en iam ille nutu Patris, voluntate sua, Pilati sententia damnatus ad supplicium, “baiulans sibi crucem exivit in eum, qui dicitur Calvariae locum”. Comitemur eum, Christiani, sed non sine gemitu comitemur. Licet enim illi Crux imposita ONUS LEVE amore nostri videatur, leviolem tamen eam [H_v] fecerimus, si ex nostris peccatis fabricatam agnoscentes, labantem forte sub ea Iesum, vera eorum detestatione concepta, et firmo proposito ea non parandi amplius facto, fulciemus.

1. Solymaeus Monarcha David, hoc olim in spiritu, quod nunc expendimus, contemplatus haec de Christo Crucem baiulante cecinit: “Exultavit ut Gigas ad currendam viam; a summo caelo egressio eius” (Ps 18[, 6-7]). Et sane fateri debemus omnes, Giganteos Domino nostro humeros fuisse, quum fatale hoc lignum gravissimum prorsus ferebat. Crediderim binos viros sub illo

fuisse ruituros: tam ponderosum extabat. “Utique ^a grave pondus Christo^b Crux ista fuit^c”, (pie discurrit Marchantius⁶⁶) “tum ob corporis eius debilitatem, quod plane exhaustum erat tot plagis, tamque copiose^d sanguine profuso, tum ob Crucis longitudinem, et grossitiem[!]^e, ac asperitatem quia ex tempore fabricata erat impolita, et rudis, ex omnibus vulneribus unum rursus efficiens [H_{2r}] acerbissimum toto corpore vulnus. Velut novum torcular erat, sub quo caro eius uvae instar rursus premitur, ita, ut plateae Ierusalem aspergantur eius cruentis vestigiis” (opus. 6)⁶⁷.

^a *add. “ei” (MOPast)* ^b *om. “Christo” (ibid.)* ^c *om. “fuit” (ibid.)*

^d *“copioso” (ibid.)* ^e *ita secundum latinitatem Medii Aevi*

Cum itaque tam gravis fuerit crux isthaec Domino iniecta, quo pacto, aut quare, sub ea dicitur exultasse? In promptu causa est. Alienum onus baiulabat alacriter susceptum; ideo non sentiebat. Levis enim labor omnis videtur, qui sponte assumitur; levior si amici causa assumitur; levissimus, si praemii. Omnia haec Servatori nostro Crucis pondus reddebant levissimum. In eo namque “vere languores nostros” (teste Isaia) “ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit” (Is 53, 4); sponte autem id fecit, iuxta illud psaltis regii assertum: “Voluntarie sacrificabo tibi” (Ps 53, 8). Ex amore nostri fecit: “quia^f dilexit nos” (ait vates Apocalypticus) “lavit nos a peccatis nostris” (Apoc 1, 5). Tandem praemii causa fecit: in Cruce quippe hac gloria eius omnis et imperium sita fuere, uti paulo fusius deduco. [H_{2v}]

^f *“qui” (BSV)*

2. Isaias memoratus vates multa de Christo propheticè locutus, etiam hoc iter illius ad supplicium Crucem ferentis his ver-

⁶⁶ Cf. Škarvada Jaroslav, *Marchant (Marchantius), Jacques* († 1648): ECat VIII, 20, ubi legitur quod hic theologus et sacerdos dioecesis Leodiensis “è fra i più celebri scrittori di teologia pastorale del suo tempo”.

⁶⁷ Marchantius Iacobus, *Opusculum VI: Liliū inter Spinās sive De Passione Domini nostri Iesu Christi*, Lectio X: *De Christo crucem baiulante*, in: *Iacobi Marchantii Opuscula Pastoralia sive Commistum Migma Pascendis animabus...*, Coloniae Agrippinae 1642, p. 366.

bis adumbravit: “Factus”, inquit, “est principatus super humerum eius” [Is 9, 6]. Principatum vocat iniectum Christo patibulum. Cur ita? Nescio, an verum causam huius rei indagavi; verum hanc esse opinor, quam explicatius propono.

Quatuor modis video Principatus acquiri: hereditate, electione, armis, pretio. Regni caelesti heredem esse Christum, imo totius universi, testantur illa quae dixit Paulus: “Constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula” (Hebr 1[, 2]). Electionis deinde iure gaudere Christum his verbis fatetur (sub figura Moysis) Siracides: “Elegit eum ex omni carne” (Eccli 45, 4). Armis quoque ius utrumque sibi asservisse insinuat Salomon: “Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos” (Sap 5, 21), utique pro afferendo totius universi Principatu, quem fastuosus Lucifer ambitiose volebat [**H**_{3r}] usurpare. Tandem his tribus modis etiam pretium (ut Princeps orbis terrae) Dominus noster adiecit: nec exiguum istud, sed infinitum, inaestimabile, inexhaustum, pretium, vitae, sanguinis, passionis, mortis. Quod sane tum enumeravit plenissime, cum in cruce expiravit. Hoc praedixit ipse antea, cum diceret: “Nunc iudicium est mundi, nunc Princeps huius mundi eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum” (Io 12[, 31]).

Cum itaque Crucem in ea sublevandus Filius Dei baiularet, Principatum suis humeris ille tum baiulabat, ut optime propheta advertit. Quod si nemo non laetus arripit imperium, neque Filium Dei maerentem decebat esse sub Crucis pondere, in qua ceu regali solio levatus ad se fuit omnia tracturus. “Exultavit igitur ut Gigas ad currendam viam ferendo crucem, ferendo Principatum. Tardius incederet, nisi patibulum quasi penna pennarum, et ala charitatis aptata sanctissimis humeris molem [**H**_{3v}] excruciatu corporis veheret potius, quam veheretur” (ita Laur. Iustin. de triumph. agon. 16)⁶⁸.

⁶⁸ Vide supra, Disc. III, no. 1. In indicato opere s. Laurentii Iustiniani (LITA), in c. 16 est sermo de “Via Crucis”, ubi inter alia legitur: “Crux parata super illius imponitur humeros [...]. Dei Filius egredietur de ianua crucem super proprios ferens humeros” (f. 208r), sed textum hic allegatum ibi non inveni.

3. Sed quamvis videamus exultantem sub gravissimo Crucis onere Dei Filium ad locum supplicii procedentem; nefas tamen est absque lachrymis tam diro spectaculo nos interesse: cum praesertim simus ipsissimi, qui tam dirum durumque patibulum construxerimus, humerisque illius sacratissimis immitissime iniecerimus. “Supra dorsum meum” (sic per os Davidis quemlibet nostrum Agnus mitissimus incusat) “fabricaverunt peccatores, prolongaverunt iniquitatem suam” (Ps 128[, 3]). Quidquid ab expulsione primi hominis e paradiso ad hodiernum diem, ad hoc ipsum quo loquor momentum scelerum ubique terrarum patratum est, aut deinceps patrandum, hoc totum sanctissimis huius beatissimi atque fortissimi Atlantis⁶⁹ incubat brachiis, Cruci huic quam baiulat inhaeret, huic triumphali curru quem ducit impositum [H_{4r}] est. Omnes omnium nostrum huic manticae scelerum congestae sunt. Nos quoque huius immanissimi patibuli fabricatores, nos huius mansuetissimi Principis sumus carnifices. “Omnes nos, quasi oves erravimus”, teste Isaia vate, “unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum” (Is 53[, 6]).

Et tam grande piaculum vera eius detestatione non expiabimus? Quodsi tam obstinati sumus, ut minime crudelitate hac nostra malitiaque commoveamur; at movere nos debet omnino illius tam miseranda species, quae plane hominis nihil referre videatur. “Non est ^aei aspectus^a, neque decor, et quasi absconditus vultus eius” (Is 53, 2-3). Olim “caput eius” visum fuit sponsae “aurum optimum”, nunc spinae omnia, spinae. Olim “comae eius sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus” (Cant 5[, 11]), nunc depressae, evulsae, conspurcatae. Olim “oculi eius sicut columbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae” [ibid., 12], nunc tabe natantes. Olim “genae [H_{4v}] illius sicut areolae aromatum” [ibid., 13], nunc pallidae, sputis faedatae, tumentes. Olim “labia eius ^b distillantia

⁶⁹ Auctor hic Iesum Crucem portantem Atlanti comparat quia Atlas “personifica in particular modo la formidabile forza di portare”, et “in Omero Atlante porta direttamente, cioè sul suo corpo, le colonne che reggono il cielo poggiando sulla terra”; cf. Taccone Angelo, *Atlante (Atlas)*: EI V, 208.

myrrham primam” [ibid.], nunc livida, carbonibusque nigriora. Olim “manus eius tornatiles aureae, plenae hyacinthis” [ibid., 14], nunc ferreis vinculis colligatae. Olim “venter eius eburneus distinctus sapphiris” [ibid.], nunc totus concisus distinctus plagis. Olim “crura illius columnae marmoreae” [ibid., 15], nunc labant, vacillant, terrae alliduntur. Olim “species eius ut Libani, electus ut Cedri” [ibid.], nunc ceu vermis, opprobrium, abiectio. Olim “totus desiderabilis” [ibid., 16], nunc totus miserabilis. “Non est species ei neque decor, et vidimus eum, et non erat aspectus: et desideravimus eum, despectum, et novissimum virorum, virum dolorum” (Is 53[. 2-3]). Et quem obsecro, quamvis cautibus asperioem haec sine speciespecies Regis Angelorum et hominum non compungat? cui fluenta lachrymarum ex corde, ex oculis non exprimat?

^{a-a} “species ei” (BSV) ^b add. “lilia” (ibid.)

4. Convertamus deinde figamusque nostrum obtutum in eius immaculatissimam [I_r] Genitricem. Haec teste Bernardo suo “cernens eum oneratum ligno tam grandi, quod primo non viderat, semianimis facta est prae angustia, nec verbum dicere potuit” (med. c. 77)⁷⁰. Et nos risu scilicet tam triste spectaculum excipiemus? Ah pereant oculi, si nolunt tragicam baiulationem Crucis udi spectare!

Fluminibus Babylois affudisse et miscuisse suas lachrymas Hebraeos pagina sacra luculentissime testatur, cum in ripis illorum considentes recordarentur Sionis charissimae. De his lachrymis disertissime apud psaltem infelices exules loquuntur: “Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, cum recordaremur Sion” (Ps 136[. 1]). Recordatio Patriae fletum captivis elicit; nobis non eliciet aspectus caelestis Patriae Patris, Servatoris, Redemptorisque nostri? qui Crucem suam ferens ex nostris peccatis erectam

⁷⁰ Textum s. Bernardi hic allegatum invenire non potui, imprimis quia eius opus “Meditationes” in AMS solummodo 17 capita habet (70 in editione ex anno 1535), ac proinde citatio “med. c. 77” est erronea vel ad ignotam nobis editionem pertinet. Sed etiam in aliis operibus s. Bernardi hunc textum non inveni secundum indicationes in Indice generali Rerum et Verborum datas.

pro nobis in ea figendus, non habet speciem hominis, tam dire laniatus, tam deformiter exhaustus, tam enormiter [I_v] deformatus?

Sed vetat, inquis, ipse statum hunc suum defleri, cum praeteriens mulieres aliquas pie luctu squalentes his ita colloquitur: "Nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros" (Lc 23[, 28]). Non repugno veritati, verum causam praesentium lachrymarum cum Divo Leone non approbo: "Solet ^a b'infirmitas sexus^b", inquit hic sanctissimus et disertissimus Pontifex, "^c pro his qui ^dad mortem damnantur in lachrymas commoveri et ^d pro naturae communis consideratione misereri. ^eHunc planctum non vult Dominus sibi impendi: quia non decet^e luctus triumphum, nec lamenta victoriam. ^fIdeo dicit^f: Nolite flere super me. Ego crucem volens patior, et mortem in me, quam sum perempturus admitto. Nolite flere promundi redemptione morientem, quem ^gvidebitis in maiestate Patris^g iudicantem ⁷¹. Plorabant nimirum illae mulierculae, non Christum suis peccatis oneratum, sed hominem unum beneficum, et innocentem supplicio afficiendum. [I₂₁]

^a *add. "enim" (CChrL)* ^{b-b} *"sexus infirmior" (ibid.)* ^c *add. "etiam" (ib.)*
^{d-d} *"morte sunt digni, in lacrimas commoveri, et damnatorum exitus" (ib.)* ^{e-e} *"Sed istum sibi planctum Dominus Iesus dedignatur impendi, quia non decebat"* ^{f-f} *"Denique conversus ad eas, 'Filiae,' inquit, 'Hierusalem,' (ib.)* ^{g-g} *"in maiestate Patris videbitis" (ibid.)*

Verum nobis ea de causa non est a lachrymis temperandum, quod super dorsum incarnati Filii Dei ingentem scelerum acervum deposuerimus, patibulum ei nostris ex sceleribus fabricaverimus, et super eum prolongaverimus iniquitates nostras. Quas licet ipse tulerit amore nostri fortissime et plenissime expiaverit, nos tamen amore eius exiguas cruces, parvas afflictiunculas, ferre detrectamus; et vel eas refugimus, vel cum querelis multis et quandoque cum turpi impatientia admittimus. Quasi vero ludentes, et potantes, et luxuriantes intrabimus in gloriam alienam, cum ipse Rex gloriae patiendo suam possederit? An illius verborum ac salutaris

⁷¹ Leo Magnus, *Tractatus de Passione Domini* (4 aprilis 445): CChrL 138A, 371-372 (Tract. LXI, n. 3).

monitionis penitus obliti sumus, quam nobis apud suorum scriptorem gestorum tam claram reliquit, ut nulla luce indigeat? “Siquis”, dicebat aliquando, “vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me” (Mt 16 [, 24]).

Crux est, voluntaria corporis [I_{2v}] afflictatio; crux est, poenitentia serio continuata; crux est, infamatio, contemptus, iniuria et quaevis tribulatio; crux est, infirmitas, inopia, aerumnae, damna rerum temporalium, iactura fortunarum; crux est, necessariorum deficientia, superfluum amputatio, subtractio prosperitatis, adversitatis immissio, et quidquid vel animo vel corpori incommodat. Talem crucem ut quilibet nostrum impigro et laeto animo Christi amore sustineat, ab ipso Christo monetur et verbis et exemplis, praesertim acerbissima salutiferi ligni baiulatione: ut tandem sequendo viae Crucis praecessorem, immortalis laetitiae atque gloriae cum illo hereditatem consequatur.

*Christe! eo, quo me cumque vocas, per tela per ignes,
Et per aquas, et per tesqua, vepreta, petras.
Te duce, mollis erit quaevis via dura, sequenti
Alas praesertim si comes addat amor.*

DISCURSUS VI Crux Gloriosa

“Et crucifixerunt eum”

(Mc 15[, 25]).

[I_{3r}] Nihil ignominiosius olim supplicio crucis extitisse, clarissime nos antecedentium saeculorum historiae docuerunt. Extat huius probrosae necis exemplum Regiis in fastis infamissimum prorsus et exosissimum. Fames ingens continuis tribus annis Provincias Davidi Regi subiectas affligebat. Consulto oraculo Domini intellexit Rex propter caedem Gabaonitarum a Saule stulto zelo patratam ea plaga Israelitas plecti. Quamobrem furorem Dei placaturus Gabaonitas vocavit, et quid sibi pro iniquo excidio vellent fieri, percontatus est. “Qui dixerunt Regi: Virum, qui attrivit nos,

et oppressit inique, ita delere debemus, ut ne unus quidem residuus sit de stirpe eius in cunctis finibus Israel. Dentur nobis septem viri de filiis eius, ut crucifigamus eos “: et “crucifixerunt” (2 Reg 21[, 5-6. 9]). Non [I_{3v}] poterat gravius innocentis populi caedes vindicari, quam per funestissima regiae sobolis in cruces elatae supplicia. Sed fuerit, saneque fuit, haec filiorum nepotumque Saulis infamia iustissima, quod non ferro, ut heroes decuit, sed cruce perierint.

Filius vero Dei, Dominus noster ac Servator, quid patravit sceleris, quod instantissime sit ad supplicium Crucis a populo Iudaico postulatus? Nihil penitus cruce dignum admisit, nihil. At voluit morte sua crucis ignominiam abolere, eamque reddere gloriosissimam, tum quod Crucis in ligno damna ligni resarciverit tum quod eam sanguine proprio consecraverit summopereque nobilitarit.

1. Immiserat Deus in Hebraeum populum serpentes igneos, per hos murmur illorum puniturus. Cumque ferae bestiae plagis plurimos morteque confecissent, poenitudine sceleris ducti Moysi duci suo supplicarunt, ut pro eis Numen placando iratum, tam crudelem poenam suis precibus averteret. “Oravit [I_{4r}] ergo Moyses pro populo, et locutus est Dominus ad eum: Fac serpentem aeneum, et pone eum pro signo; qui percussus aspexerit eum, vivet. Fecit ergo Moyses serpentem aeneum et posuit eum pro signo; quem cum percussi aspicerent, sanabantur” (Num 21[, 7-9]).

Vidit aeterna Sapiencia, Christus, Dux et legifer noster, humanum genus universum veneno tartarei serpentis infuso, quem primis parentibus nostris obruserat, fructui interire. Paraturus itaque et adhibiturus huic malo efficacissimum antidotum pro sua in mortales immensa charitate, de hoc ita nos edocuit: “Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: ut omnis, qui credit in eum^a, non pereat, sed habeat vitam aeternam” (Io 3, 14[-15]).

^a “*ipsum*” (BSV)

O Crucem gloriosissimam, in qua sublevatus Dei Filius more serpentis, serpentis antiqui virus extinxit, vitam vero nobis attulit immortalem! O lignum felicissimum in quo salus mundi pependit!

O lignum nobilissimum, quod in thronum Regi [I_{4v}] gloriae cessit! Infamis olim, iam nunc est *Crux solium, currusque Dei*. Tanta quippe Maiestas Crucis est, quanta Maiestas, quanta virtus, quanta fortitudo, quanta patientia, quantus amor in nos Crucifixi. Quis enim hanc Sacratissimam Crucem occupat? Augustus noster. Qua culpa occupat? salutis nostrae! Quo animo occupat? suavissimo ac fortissimo.

Brevissime haec omnia, sed gravissime B. Isidorus complexus: “Propter nos”, inquit, “Dei filius passus est; neque immutatus est; neque ira commotus in eos, a quibus tot iniuriis afficiebatur; nihil respondens, sed ad aenei serpentis similitudinem immobilis manens” (orat. 25)⁷².

Quodsi demum non locus virum sed vir locum nobilitat, cogitate si potestis, quae nobilitas ignobilis quondam Ligni modo esse debeat, quod appensu nobilitavit suo is, cuius dignitatem, excellentiam, splendorem, nullus comprehendere sufficit intellectu. Propterea nunc, Hieronymo notante, “Regum purpuras et ardentis [K_r] diadematum gemmas, patibuli salutaris pictura condecorat; ^aattende gloriam Crucis ipsius^a”⁷³: “quod”, addit Augustinus, “iam in fronte Regum Crux illa fixa est, cui inimici insultaverunt”⁷⁴.

^{a-a} om. “attende... ipsius” (PL)

2. Verum desideratis opinor pro vestra in crucifixum Regem gloriae pietate modum ipsius crucifixionis cognoscere. Mattheus hunc insinuans compendiosissime: “Postquam”, inquit, “crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta eius, sortem mittentes: ut impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem: ‘Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem’” (Mt 27[, 35]; Ps 21[, 19]). Ex quibus verbis facillime coniciere possumus: detractam fuisse Christo Domino sacram togam, prius-

⁷² Textum hic allegatum invenire non potui. Videretur quod provenit ex operibus s. Isidori Episcopi Hispalensis, iam in Disc. IV, 3 allegati, sed inter eius “Opera Omnia” nullae “Orationes” extant. Sed neque in “Oratione 25” Isidori Clarii, Episcopi Fulginatis, hunc textum inveni.

⁷³ Hieronymus, *Epistola CVII ad Laetam*: PL 22, 870.

⁷⁴ Augustinus, *Enarratio in Psalmum LIV*, v. 10 : PL 36, 637.

quam fatali trabi affigeretur. Neque immerito D. Anselmus ea de re secum loquentem divinissimam Parentem sic inducit: “Cum venisset^b ad locum Calvariae ignominiosissimum, [...], nudaverunt Iesum unicum filium meum totaliter vestibus suis et ego exanimis facta [K_v] fui; tamen velamen capitis ^c accipiens circumligavi lumbis suis ⁷⁵ (Anselmus, aut quisque ille author est in dial. Pas.)⁷⁶.

^b “venissent” (ADPD) ^c add. “mei” (ibid.)

Seraphicus quoque Praeceptor⁷⁷ non dissentit, cum ait: “Spoliatur etiam^a ^b et nunc tertia vice coram tota multitudine^b”, nempe crucifigendus Iesus, “renovantur fracturae per^c pannos carni^d applicatos” (l. med. c. 7)⁷⁸.

^a “ergo” (BMed) ^{b-b} “et nudus est coram tota multitudine: et nunc tertia vice” (ibid.) ^c “propter” (ibid.) ^d “ad carnem” (ibid.)

Id vero licet nutu divino factum sit ad implendum psaltis regii vaticinium, intentione tamen haud alia factum a carnificibus, quam ut eum maiore ignominia afficerent, si nudum in Cruce spectandum inimicis exposuissent. At quod impii et crudeles homines infamiae causa fecere, hoc mansuetudo summa ac pietas Christo in summam gloriam convertit. Consecravit enim lignum illud execrandum sui corporis attactu sanctissimo, adeo ut post Eucharisticum panem sacrosanctum nihil illa Cruce sanctius habeatur, nihil colatur reverentius, nihil gloriosius agnoscat. Nec immerito. Si enim locus ille circa rubum, in quo [K_{2r}] ardente Deus Moysi apparuerat, tam sacer a Deo voluit haberi, ut ad eum

⁷⁵ Anselmus, *Dialogus de Passione Domini*, c. X: *De crucifixione et crucis erectione*, in: *S. Anselmi Archiepiscopi Cantuariensis Opera Omnia*, Lugduni 1630, Pars IV.

⁷⁶ *Dyalogus Anselmi devotissimi de passione Iesu Christi querentis et gloriosissimae Virginis Mariae respondentis* est opus dubium s. Anselmi; cf. Nicola De Lyre, OFM, *Preceptorium*, Coloniae 1504.

⁷⁷ Sic vocatur s. Bonaventura, Doctor Ecclesiae, notus uti “Doctor Seraphicus” (+ 1274), utpote membrum Ordinis Fratrum Minorum s. Francisci; cf. Bonnefoy Giovanni Francesco, *Bonaventura, santo. Dottore della Chiesa*: ECat II, 1837-1845.

⁷⁸ Bonaventura, *Meditatio Quomodo dominus crucifigitur presente matre*, in: *Meditationes devotissimae totius vitae domini nostri Iesu Christi*, [Papiae 1490], f. 42r.

conanti accedere dictum sit: “Ne appropies [...] huc, solve calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra sancta est” (Ex 3[, 5]).

Quanto sanctior Crux illa, in qua Deus idem humana carne tectus clavis dirissimis affixus erat, habenda? illa inquam Crux, per rubum designata, in qua ardebat amore nostri Numen incarnatum, et non comburebatur; ardebat, odii, blasphemiae, invidiae, furoris hostium circumfusus incendio, et non comburebatur. Quamobrem, cum Crucis istius figuram illo, quo Passionem Dominicam recolimus, die sacri mystae venerantur, nonnisi id lunatis poplitis, calceamentisque depositis, iubentur pii cultus officium exhibere. Nefas autem est, ut minorem adorationem Ligno illi beatissimo deferamus, in quo pro nostra suam vitam vitae necisque Dominus pientissime deposuit, illudque corporis affixione sui, et conspersione [K_{2v}] sanguinis pretiosissimi sanctissimum effecit.

3. Referunt aliqui sacrae contemplationis magistri, ex Christi in Crucem acti vulneribus copiosissimum sanguinem profluxisse. Nec desunt, qui asserant, Crucem, cum prima vice levaretur, lapsam cum Christo in terram fuisse; cumque secundo erigeretur, tum primo ex eius quaternis plagis clavorum cuspidibus traiectis, quasi rivos quatuor pretiosissimi cruoris copiosissimis profluxisse meatibus, sacramque trabem largissime conspersisse.

Illud plane credibile videtur, quod Sanctus Pater Petrus Alcantarensis, plurimorum quidem sed maxime Divae Theresiae testimonio commendatissimus Christi amicus⁷⁹, in suo de eius Passione devotissimo libello affirmavit: “Carnifices ^a malitia stimulat^b, Cruce in altum sublata, illam ingenti ^c strepitu ac sonitu in scrobem cadere permisit^d [...], et ^e corpus Christi^e Domini^f e clavis

⁷⁹ Cf. Ghinato Alberto, *Pietro d'Alcantara, santo* († 1562): ECat IX, 1396. Testimonium de quo loquitur hic auctor invenitur nella biographia autographa s. Theresiae a Iesu († 1582); cf. *Vita di S. Teresa di Gesù scritta da lei stessa*, c. XXVII, nn. 16-20, in: Teresa Di Gesù, *Opere*, Milano 1931, vol. I, 297-301. Ibi, e.g., de hoc Sancto legitur: “andava soggetto a rapimenti e a grandi trasporti di amore di Dio” (299); “Dopo morte [...] mi disse [...]: ‘oh felice penitenza che mi ha meritato tanta gloria!’” (300); “il Signore mi disse che avrebbe concesso qualsiasi grazia che gli venisse chiesta nel nome di quel suo servo fedele” (301).

firmiter dependens horrendum in modum concussisse^gh) (Consid. [K_{3r}] 4. de crucif.)⁸⁰. Vidisses tunc “decurrentes de manibus et pedibus rivos sanguinis”.

^a add. “ac tortores Christi” (PAMO) ^b “stimulati” (ibid.) ^c add. “cum (ib.)” ^d “permiserint” (ib.) ^{e-e} “Christi corpus” (ib.) ^f om. “Domini” (ib.) ^g “concusserint” (ib.) ^h add. “ac vulnera eius intolerabili cum cruciatu, amplificaverint” (ibid.)

Unde quis dubitet, Crucem ipsam eodem non minus fuisse madidam, quam fuerit columna illa, ad quam flagellis immanissime caesus est? Sentit hoc Orthodoxa nostra Ecclesia, cum Crucem Dominicam extollens canit: “Quam sacer cruor perunxit, fusus Agni corpore”. Facessat hinc antiqua impietas potius quam religio, rosam Veneri consecrans, quia sanguine illius tincta fuit⁸¹. Mihi Crux illa sacratissima, mihi sanctissima est Arbor, “quam sacer cruor perunxit fusus Agni corpore”. Ipse profecto Deus hanc salvificam Arborem tanti videtur aestimare, ut eam ipse revereatur.

Sistamus huc ex sacris literis rem summpere admirandam, et nostro proposito singulariter inservientem. Praeceperat omnipotens ille Dominus, ut Hebraei Agni sanguine (quem in signum et memoriam Divini per Aegyptum transitus occisuri, et absumpturi erant) utrumque postem ac superliminaria [K_{3v}] domorum illinirent. Cur ita? “Videbo”, inquit ipse, “sanguinem et transibo vos: nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti” (Ex 12[, 13]).

O mysterium! Praeterit furens Dominus exercituum et quasi reveretur Domos Hebraeorum, Agni sanguine consignatas; nonne magis reveretur Crucem, et honorat, illitam sanguine sui Filii? illam, illam Crucem, “quam sacer cruor perunxit fusus Agni

⁸⁰ Petrus De Alcantara, *De Meditatione et Oratione*, c. IV: *De Septem Meditationibus aliis Dominicae Passionis...*, in: *Petri Alcantarae Hispani Viri Illustratissimi, Ordinis Discalceatorum S. Patris Francisci, De Meditatione et Oratione libellus aureus*, Coloniae Agrippinae 1624, p. 108 (Meditatio Diei Veneris).

⁸¹ Utique, rosa Veneri (vel potius Afroditae, quae erat dea graeca pulchritudinis et amoris, et identificabatur cum Venere in religione Romae) consecratur, sed non inveni confirmationem verborum: “quia sanguine illius tincta fuit”; cf. Parandowski, op. cit., pp. 91. 311.

corpore“? Agni, non illius typici, sed veri, caelestis, immaculati: qui “coram tondente se obmutuit^a et non aperuit^b os suum” (Is 53[, 7]) coram occidente se. Et haec nobis Arbor non erit sacra, cuius beneficio a percutiente infideles Aegyptios aeternae damnationis edicto liberi evademus? Hoc lignum non erit apud nos gloriosissimum, quod Rex gloriae suo ascensu, quod Agnus Dei suo sanguine nobilitavit, atque consecravit?

^a “obmutescet” (BSV) ^b “aperiet” (ibid.)

4. Didicimus id a sanctissimis gestorum Servatoris nostri scriptoribus, eum duos inter latrones medium Cruci [K_{4r}] appensum fuisse: “Crucifixerunt”, inquit dilectus Evangelista, “cum eo alios duos hinc et hinc, medium autem Iesum” (Io 19[, 18]). O infinitae Maiestatis Domine! tune ita despectus es, ut tibi latrones inter moriendum sit? O Sanctissime Sanctorum! tune inter maleficos ac scelestos dependes? tune “cum iniquis reputatus es”^{82?} nasci inter iumenta, et sanctam exhalare animam inter homines iumentis deteriores decrevistis? Sicne tui honoris, gloriae, Maiestatis paene oblitus es?

Minime vero, inquit Athanasius: “Corpus in crucem”, verba huius S. Patris sunt, “exaltavit, non tamen per hoc obscurus; sed illustris permanens in seipso, eaque signa edens, quae eum etiam eo tempore non hominem, sed Dei Verbum declararunt” (Athanasius de incar.)⁸³. Pendeat et moriatur Crucis in patibulo Rex gloriae; medius latronum in manus Patris commendet suum, et tradat spiritum; dummodo nutu illius obscuretur sol, reboet aether, tellus concutiatur, petrae dissiliant, infernus contremiscat, [K_{4v}] manes e tumulis prodeant, velum templi rumpatur, universa natura obstupescat: turbae denique percutientes pectora in se pariter atque in urbem redeant; et crudelis Centurio educto ex latere crucifixi fidei lumine et flumine redemptionis, Filium Dei, quem confo-

⁸² Cf. Mc 15, 28: “Et cum iniquis reputatus est”.

⁸³ Textum s. Athanasii hic allegatum invenire non potui, nec in *Oratione De Incarnatione Verbi* (PG 25), nec in libro *De Incarnatione Domini Nostri Iesu Christi, contra Apollinarium* (PG 26), nec in libro *De Incarnatione Dei Verbi, et contra Arianos* (ibid.), nec in opere dubio *De Incarnatione*.

dit, fateatur atque suae in Crucifixum fidei et amoris testimonium propria morte sanguineque consignet⁸⁴. Hanc autem quoniam in Cruce, quam nullibi alias exercuit, potestatem exercet Iesus crucifixus, quis eam Cruci non attribuat? quis per Crucem neget esse acquisitam? Non enim ante suum obitum, sed post anastasi suam coram discipulis suis gloriatus est, omnipotentissimum se esse caeli terraeque Monarcham, cum diceret: “Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra” (Mt 28[, 18]). “^aAc si manifeste diceret” (Anastasio Sinaitae nobilissimum acumen est) “auctorem gloriae istius Crucem esse et per Crucem irrogatam mortem”: ^bquia nunquam per omnem vitam magis declaravit potentiam suam^b “⁸⁵. [L_r]

^{a-a} “*ut iam manifeste demonstratum sit, huius gloriae causam esse crucem, et mortem per crucem*” (PG) ^{b-b} om. “*quia... potentiam suam*” (ibid.)

5. Quod cum ita sit, adoremus et summa veneratione prosequamur lignum hoc, quod sui corporis affixu sacratissimi, sui sanguinis effusione, dirae perpeffione mortis, summae ostensione potentiae, Filius Dei noster pientissimus atque clementissimus Salvator, gloriosissimum, nobilissimum, atque sanctissimum effecit; imo per quod ipse gloriosior effectus est, atque potentior. Neque devitemus vicissim cruces nobis praeparatas, cum per ip-

⁸⁴ Cf. Cornelius à Lapide, *Comment. in Mt XXVII*, 54: CLCE, t. II, 403, ubi legitur: “Multi cum Baronio censent centurionem hunc fuisse Longinum, cui Christi custodia a Pilato sit commissa, quique ex miraculis quae in morte Christi contigerunt, agnovit Christum esse Filium Dei, eiusque resurrectionis testis et praeco extiterit, ideoque, relicta militia, secedens in Cappadociam, ibique Deo vacans, a Iudaeis occisus martyr occubuerit”.

⁸⁵ Anastasius “Sinaita”, Oratio IV: *De Passione et Impassibilitate Christi*, III : PG 89, 1350: *Sancti Anastasio, Patriarchae Antiocheni, De Nostris Rectis Dogmatis Veritatis, Orationes Quinque*. Cf. Raes Alfonso, *Anastasio il Vecchio, patriarca di Antiochia, santo*: BS I, 1064-1065, ubi legitur: “Alcuni autori [...] evidentemente lo confondono con l’omonimo santo Sinaita, vissuto nel secolo successivo”. Revera itaque auctor texti hic allegati non est s. Anastasius Sinaita, sed s. Anastasius senior († 598/599), auctor quinque dissertationum (v. PG 89, 1309-1362), inter quas illa “De passione et impassibilitate Christi”, ex qua textus hic allegatus provenit. Is non includit verba: “quia nunquam per omnem vitam magis declaravit potentiam suam” (uti propria auctoris CP praesumenda).

sas, et gloriam, et nobilitatem, et sanctimoniam veram, et omnipotentiam quandam simul consecuturi.

Crucem igitur (loquor cum Damiano purpurato⁸⁶): “quisquis desiderat ab omni vinculo maledictionis absolvi, et plenam novae gratiae benedictionem consequi, crucem, inquam, diligit, ex qua^a omnis pulchritudo benedictionis emanat. Per Crucem se Dei mandatis adstringat. Per Crucem effrenis carnis incentiva cohibeat” (serm. de imit. Cruc.)⁸⁷.

^a add. “videlicet” (PDIC)

*Mi Iesu crucifixe, crucem non sperno, sed ulnis
Ambabus tentae basia mille facio [L_{iv}]
Mi Iesu crucifixe, volo tecum in cruce figi.
Fac, quod iussisti me facere, ut faciam.*

DISCURSUS VII Mors Mortis

Iesus autem emissa voce magna expiravit”
(Mc 15[, 37]).

Tandem *Verbum caro factum* obmutuit sponteque cum vita os clausit: *Rex atque factor temporum* diem suum inter mortales finivit, spiritus omnia vivificans Patri se reddidit, Peregrinus caelestis in terra durum iter absolvit, Ignis consumens omnia extinctus est, Fluvius egressus de loco voluptatis ad irrigandum terrestrem paradisi exsiccat, Gigas a summo caelo delapsus ad currendam viam defecit, Sol iustitiae passus eclipsim, Magister verba vitae aeternae habens morte sublatus est, Bonus Pastor pro ovibus animam posuit.

⁸⁶ Cf. Roczkowski Julian, *Piotr Damian św.* († 1072): PEK XXXI-XXXII, 202, ubi legitur quod Petrus Damianus a Papa Stephano IX Cardinalis creatus est.

⁸⁷ Petrus Damianus, *Sermo De Inventione S. Crucis*, in: *B. Petri Damiani Monachi Ordinis S. Benedicti, S.R.E. Cardinalis Episcopi Ostiensis, et Doctoris sanctissimi...*, Opera, Romae 1606, t. II, 55.

Iesus “emissa voce magna expiravit “. O fatum! [L_{2r}]

*Lugete dura marmora,
Scissaque saxa, petrae:
Sol nube maeroris diem
Obvestiat Serenum:
Concussa tellus acriter
Potenter ingemiscat:
Natura tota ne gravem
Coerceat dolorem.*

Tu solus triumphum adorna, mortalis. Quando quidem mors, ille nostri generis carnifex, ille totius orbis tyrannus, morte Vitae devictus succubuit. O gaudium! Iuvat hanc pugnam felicissimam victoriamque gloriosissimam disertius proponere.

Aera sonate, Viri; Vitae Dux, arbore nixus,
Congreditur morti: reliqui spectate duellum.

1. Rex Atheniensium Codrus, quod Valerius Maximus nitidissimus scriptor⁸⁸ memorat (l. 4, c. 6), cum ingenti hostium exercitu Attica regio debilitata, ferro igneque vastaretur, diffidentia humani auxilii ad Apollinis Delphici oraculum confugit, perque legatos sciscitatus est: quonam modo illud tam grave bellum discuti posset? Responsum: ita [L_{2v}] finem ei fore, si Rex ipse hostili manu occubisset. Quid hic putatis Codrum egisse? quod amor Patriae persuasit. Mori decrevit. At hostes cati atque cauti decrevere: ne Codro manus ullus iniicere auderet, etiam se obrudenti. Vivere illum optabant, se vincere. Reperit tamen prudentia viam, qua fortitudinis gloria, qua salus Patriae pararetur. Deposito cultu regio Cordrus famularem induit; petulantium hostium globo se

⁸⁸ Uti iam anotatum est (v. supra, Disc. II, no. 4), Valerius Maximus opus in quo collectanea facta et dicta memorabilia continentur scripsit; quod opus anno 31 d.C. editum est. Laudatur ab auctore CP (magistro rhetoricae!) uti “nitidissimus scriptor” quia in hoc opere quod “raccoglie... esempi per scuola di retorica, lo stile... è tipicamente di scuola: la maniera è nella costante ricerca dell’effetto, nelle apostrofi, nelle contrapposizioni, perchè appunto ogni episodio sia stilizzato in esempio” (Momigliano A., op. cit.).

obiecit; ut mortem per vindictam reperiret, unum falce percussit. Occiditur, ut homicida, ut vilis, non ut Rex Atheniensium; at caede sua hostem vincit⁸⁹.

Dixi haec, ut hominis clarissimo facinore divinum redderem facilius intellectu. Comparationem inter Codrum et Christum nullam penitus admitto: sed ingeniis, quae non omnia Sacramenta caelestia capiunt, inservio. Rex igitur erat Christus, sed, ut toties dictum, immortalis Rex; Rex erat Christus, sed non unius populi, omnium hominum et [L_{3r}] Angelorum Rex: et quod infinitae Maiestatis ac omnipotentiae fuit, Rex erat et simul Deus erat. Nos vero populus eius et oves pascuae eius. At quam infelices quas lupi rapacissimi, mors atque infernus, invadebant, laniabant, absumebant. Hostes hi non aliter superari potuere, quam per eum; qui cum Rex noster esset, sponte pro nobis occidi vellet.

Ipse Caiphas Hebraeus Pontifex, quamvis huic nostro Domino infensissimus, hoc tamen oraculum in concilio suorum collegarum de illo protulit: “Expedit ^a, ut unus moriatur homo pro populo, ne^b tota gens pereat. Hoc autem”, subiicit Ioannes, “a semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius, prophetavit: quod Iesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum” (Io 11[, 50-52]). Moriendum itaque fuit Christo Regi Nostro, si mortem vincere ac delere, cui nos omnes iam in praedam cesseramus, constituerat. Sed Deus mori non potuit: [L_{3v}] quis in Deum assurexisset? quis ei ferrum intentasset? quis caedem fuisset molitus? “Itaque Omnipotens Dominus” (sunt D. Leonis verba) “cum saevissimo hoste non in sua Maiestate, sed in nostra concreditur humilitate,

⁸⁹ Cf. Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium Libri Novem*, ed. C. Kempf, Lipsiae 1888, pp. 207-208, ubi in libro IV, c. VII, §7, Ext. 1 invenitur hoc “factum memorabile” hic descriptum. Notandum est quod P. Papczyński ex hoc libro textum: “Rex Atheniensium....occubisset” quasi ad verbum allegavit. Tunc in opere Valerii Maximi sequitur: “Quod quidem non solum totis Athenis, sed in castris etiam contrariis percubuit, eoque factum est ut ediceretur ne quis Codri corpus vulneraret. Id postquam cognovit, depositis insignibus imperii famularem cultum induit ac pabulantium hostium globo se obiecit unumque ex his falce percussum in caedem suam conpulit. Cuius interitu ne Athenae occiderent[ur] effectum est”.

obiiciens ei eandem formam eandemque naturam, mortalitatis^c quidem nostrae participem, sed peccati totius expertem⁹⁰. Ideo enim humanam carnem, famularem cultum induit, ut mori posset: at illam carnem voluit nullo peccato inquinatam fuisse, ne mors per peccatum in mundum ingressa videretur in eum iuris aliquantulum praetendere, ac proinde cum suo mancipio, non cum Domino putaretur fuisse congressa.

^a *add. vobis* (BSV) ^b *et non* (ibid.) ^c *immortalitatis* (CP) *erronee*

Armatus igitur infirmitate nostra, dicam verius, indumento servilitectus, mortem Codrus noster, Christus noster aggressus est; moriensque eam vicit, et ictu quo fuit ab ea percussus eandem triumphavit: *“allic plagam accepit mors a mortuo corpore lethali vulnere caesa”* (Chrysost. hom. 6 ad Col.)⁹¹. Sperabat [L_{4r}] se mortuo in Cruce Rege nostro mors insolentissima victricem futuram, et en victa debellataque est; mors Regis populo salutem peperit sempiternam.

^{a-a} *“illic vulnus accepit diabolus, cum id lethale accepisset a corpore mortuo”* (PG)

2. David nondum ex ephebis egressus castra Saulis Israelitarum Principis cum annona fratribus militantibus allata ingressus, intellexit Goliathum Philisthaeum Hebraeis agminibus insultare; quod ex illis nemo singulare certamen inire vellet, auderet nemo. Licet ea conditio certaminis proponeretur, ut si quis ipsum stravisset, Philistaeos in uno Goliatho haberet omnes debellatos, ac servos. Commovit haec hostis improbi arrogancia generosissimi mum fortissimi Adolescentis pectus, itaque ad duellum sacrum cum Gigante superbo ineundum pro aris focusque divini populi sese offerens admittique in aciem postulans: *“Quis”, ait, “est hic Philisthaeus incircumcisis, qui exprobravit acies Dei viventis”* (1 Reg [Sam] 17, 26). *“Non concidat cor cuiusquam in eo: ego [...] vadam, et pugna-*

⁹⁰ Textum s. Leonis Magni hic allegatum in eius operibus invenire non potui.

⁹¹ Ioannes Chrysostomus, *In Epistolam ad Colossenses Commentarius*, c. II, Homilia VI : PG 62, 341.

bo [L_{4v}] adversus Philisthaeum” (v. 32). Armatur ergo regie: galea Saulis caput munit, lorica pectus atque tergum, scuto manus, latus ense. En bellatorem! Progreditur. Sed hem in puncto stat! Cur ita? “Non possum”, inquit, “sic incedere: quia non usum habeo” (v. 39). Abiectis igitur his omnibus, “tulit baculum suum, [...] et elegit sibi quinque limpidissimos lapides de torrente, [...] et processit adversus Philisthaeum, [...] percussumque ^binterfecit” (vv. 40. 50).

^b *add.* “*Philisthaeum*” (BSV)

Io triumphe! victus est Gigas, vicit Puer. Sed ille Puer vicit, qui Christum referebat; victus Gigas, qui mortem repraesentabat. Quid enim est baculus Davidis, nisi Crux Christi? Quid lapides quini sunt, nisi vulnera Christi? His iste armis Goliathum ferocissimum et arrogantissimum, mortem inquam, nobis omnibus insultantem prostravit.

Devoraverat parens generis humani in pomo vetito mortem, vicissimque ab ea devoratus est. Dictum quippe illi fuit: “De ligno scientiae boni et mali ne comedas, in [M₁] quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris” (Gen 2[, 17]). At ille spreto Dei mandato malum pessimum comedit, in malo pessimam mortem. Atque ita, testante Paulo, “per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors; et ita in omnes homines mors petransiit, in quo omnes peccaverunt” (Rom 5, 12).

Grassabatur itaque toto orbe terrarum terribilis Goliath, mors omnibus metuenda: victrix ubique, ubique triumphatrix. Nemo se illi audebat opponere, quia nec poterat. Omnes tamen illa conseqebatur, omnes necabat. Et ideo homines iam dicti fuere mortales, quod morti subiecti. Tandem novus David castra hominum, sublunarem hunc mundum, ingressus, Christus inquam, Rex et Servator noster, arripit baculum, lignum nimirum Crucis proditque contra mortem pugnaturus. Quid vero tu, vorax bestia? Etiamne hic acuis dentes? At ego video, te a ligno ortam, hoc ligno conficiendam. Parvulus iste, super [M_v] cuius humerum principatus eius, merito tibi metuendus. Quae hactenus gigantes etiam devorabas, nunc certe pusionem non degluties. “Humiliavit” quidem ille “semetipsum factus obediens usque ad mortem”

[Phil 2, 8], verum non subeundam solum, sed etiam subvertendam, extinguendam, extirpandam.

Audi? ut tibi superbae insultatrici humilis hic Crucifixus insultat? “De manu mortis liberabo eos” (nos, inquam, nos, quos tu hactenus conficiebas) “de morte redimam eos: ero mors tua, o mors” (Os 13, 14). Dictum, factum. “Mors quae per lignum venit, per lignum superata est” (Aug. ser. 10 de san.)⁹². Atque ita nos qui servi peccati, mancipia, imo pabulum mortis fuimus, liberi ab hac tyrannide per Crucem, per vulnera, per mortem Regis nostri Iesu Christi, iam facti sumus coheredes eius, filii Dei. O mortem Christi victoriosissimam, quae morti mortem, nobis attulit immortalitatem. “Mortui” enim “qui in Christo sunt, resurgent primi” (1 Thess 4[1, 16]). [M_{2r}]

3. Tres divini Evangelii Scriptores in eam sententiam conveniunt, quod Iesus “emissa voce magna expiravit”. Mortem debellaturus clamat? quamobrem? Fugiebat opinor, haec bellua teterrima, ubi sensit adesse interitum suum; ille autem ceu Leo de tribu Iuda rugitu hanc suo stitit, interfecit. Solenne nimirum fuit Christo clamore ingenti contra mortem insurgere.

Lazarus, quod bene meministis, amicus eius lethaliter obdormiverat, iam faetebat, iam quadriduanus erat in tumulo (cf. Io 11). Ille autem suscitaturus ita dormientem, et somnum leti ab oculis eius depulsurus, “venit ad monumentum” et “voce magna clamavit: Lazare, veni foras. Et statim prodiit, qui fuerat mortuus” [Io 11, 38. 43-44]. Territa voce vitae necisque Domini mors Lazarum deseruit, vitae reddidit: revixit, “qui erat mortuus”.

Sic debuit infernalis furia sterni, sic detegi nocturnus fur, sic nostri generis tyrannus profligari, “emissa voce magna”. Praeviderat hoc Isaias vates, et [M_{2v}] praedixerat cum respiciens aeternum Numen in Golgothaeo vertice morti colluctans, victoriam illi certam his verbis pollicitus est: “Et praecipitabit in monte isto faciem

⁹² Textum s. Augustini hic allegatum non potui invenire quia in hodiernis editionibus sermonum eius datur diversa numeratio. Attamen etiam nullum bonum exitum dedit consultatio Indicis Generalis ad omnia opera s. Augustini, sub verbis “mors” et “lignum”. Nec in editionibus sermonum s. Augustini ex annis 1561 (ubi adest “de Sanctis sermo X”) et 1631 hunc textum inveni.

vinculi colligati super omnes populos, et telam, quam orditus est super omnes nationes. Praecipitabit mortem in sempiternum: et auferet [...] opprobrium populi sui de universa terra. [...] Deus noster iste [...] salvabit nos; iste Dominus; sustinuimus eum; exultabimus et laetabimur in salutari eius” (Is 25, 7-9). Oraculum hoc iam secuta veritas: victa mors; nos immortales, modo Christi gratiam non in vacuum recipiamus, futuri.

4. Ioannes deliciae Christi, fidissimusque discipulus, et ad usque mortem comes, eius obitum sacratissimum describens: “Inclinato”, inquit, “capite emisit^a spiritum” [Io 19, 30]. Non desunt, qui acute sentiunt, ideo Christum inclinasse Sacrum Verticem, iam iam ingentem illam divamque animam exhalaturum, ut pavidam mortem hoc nutu alliceret allectamque [M_{3r}] moriendo suffocaret. Mors enim Christi uti nobis pharmacum, ita morti toxicum fuit. Quod illa penitus, olfaciens trepidabat accedere quantumlibet iam cruciatibus confectum, et semianimem. Quid enim, dicebat, ego cum hac offa faciam? deglutiam illam? atqui vereor ne media disrumpar et hos omnes bolos, quos hactenus absumpsi, restituam.

^a “tradidit” (BSV)

Quod timuit mors, plane hoc illam apprehendit. Ut enim suum virus Christo caput inclinanti propinavit, ipsa eodem afflata mirabiliter interiit. Audiendus hic Chrysostomus disertissime id exponens, quod nos tantum innuimus: “Quemadmodum” (inquit ille) “qui cibum accipiunt, quem continere non possunt, etiam quae^b ante comederunt, propter illum evomunt: ita in Christi morte evenit^c. Mors, cum corpus, quod corrumpere non poterat, accepisset, etiam illa eiecit, quae comprehenderat: siquidem cum Christum haberet, dolebat et affligebatur, quousque eum evomuit” (hom. 24 in 1 Cor)⁹³.

^b “quem” (ICPC) ^c “usu venit” (ibid.)

⁹³ Ioannes Chrysostomus, Homilia 24 *In Epistolam Pauli ad Corinthios Primam, Francisco Aretino Interprete*, in: *D. Ioannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani in omnes D. Pauli epistolas commentarii*, Basileae 1536, p. 365, A.

Liceat [M_{3v}] tanto Oratori historicum adnectere; ut, quoniam ad Polonos verba facio, Poloni facinore praesentem materiam reddam illustriorem. Visitur ad radicem Vaveli montis, cui Arx Cracoviensis incubat, praesenti^a etiam tempore spelaeum, Draconis vulgo nun cupatum. Belluam enim, quam Holophagum nostri, Solinus⁹⁴ Boam vocat⁹⁵, hoc antrum inhabitasse et viciniam omnem pecudum hominumque caedibus continuis vehementer afflxisse, inter alios rerum Polonarum Scriptores Varmiensis Praesul adnotavit⁹⁶. Cracus igitur, vir non minus fortis quam prudens (a quo Cracovia nostra metropolis nomen et originem traxit) hunc modum interimendae belluae praeferocis aequae facillimum atque ingeniosissimum adinvenit. Corpora illi obiecta pice sulphure, fomiteque iussit infarciri; quae dum voracissime ventri transmittit, succensus ignis viscera eius tam ardentem torsit, ut vicinissimus^b Vistula senserit tantum suae lymphae a bellua potatrice exhaustum [M_{4r}] fuisse, quantum satis fuerit illi dirumpendae⁹⁷.

^a “praesentis” (CP), ob errorem uti videtur typographicum ^b Intenditur: fluvius, cui nomen “Vistula”

Non absimile Danielis facinus divinis literis consignatum. Ingentem draconem Babylonii pro Deo venerabantur: iussus eandem stultitiam patrare Daniel generosissime abnuvit, atque Regi:

⁹⁴ Cf. Falco Vittorio De, *Solino, Caio Giulio (C. Iulius Solinus)*: EI XXXII, 77-78, ubi legitur quod Solinus vixit in “metf del sec. III d.C.” et inter eius opera indicatur “Collectanea rerum memorabilium” “una raccolta di curiosità, con speciale riferimento... agli animali”.

⁹⁵ Cf. Solinus C. Iulius, *Collectanea Rerum Memorabilium*, ed. Th. Mommsen, Berolini 1895, pp. 39, vv. 13-15. 40, v. 3.

⁹⁶ Cf. Sannazzaro Piero, *Kromer, Martin* († 1589): ECat VII, 749, ubi legitur quod erat “storico polacco”, ab anno 1579 “vescovo di Varmia” et quod “compose una storia della Polonia fino al 1509, in 30 libri “De origine et rebus gestis Polonorum” (Basilea 1555), in cui si rivela critico acuto e latinista elegante”. Cf. etiam: Gall Stanisław, *Kromer Marcin, bp warm.*: PEK XXIII-XXIV, 49-50.

⁹⁷ Cf. Cromer Martinus, *De Orgine et Rebus gestis Polonorum Libri XXX*, Basileae 1568, p. 21, A (Liber II), ubi legitur: “Fertur..., immanem belluam [...] a Craco astu interemptam esse, cum corpora illi obicienda, pice, sulfure[!] et fomite succenso infarciri iussisset, et ignis conceptus viscera belluae torruisset”. Ibi tamen nihil legitur de “ut vicinissimus Vistula [...] dirumpendae”; quod auctor ab ignoto mihi alio scriptore desumpsit.

“Dominum”, inquit, “Deum meum adoro, quia ipse est Deus vivens. [...] Tu autem Rex, da mihi potestatem, et interficiam draconem absque gladio, et fuste. [...] Tulit ergo ^a picem, et adipem, et pilos, et coxit pariter: fecitque massas, et dedit in os draconis, et diruptus est ^b” (Dan 14[, 24-26]).

^a *add. “Daniel” (BSV)* ^b *add. “draco” (ibid.)*

O quam insatiabilis est bellua mors voracissima! Nulli statui sexuique parcere visa, eo perpulerat mentes humanas, ut quasi Deam veritae venerataeque sint. Inde templa Libitinae⁹⁸ erecta ortum habuere, colebaturque mors a prophana mortalitate, quia metuebatur. Sed en caelestis Cracus, en Daniel Sanctissimus Christus Deus noster nos metu hoc liberaturus seipsum huic monstro obiecit, sumendum quidem sed non absumendum. “Nec enim [M_{4v}] aliqua mulier” (disserente aurei oris Praesule) cum^c parit, ita dolet, ut mors^d, cum corpus Dominicum comprehendisset, distrahebatur, lacerabatur: et quod in Babylonio dracone factum est, quando accepto cibo crepuit medius, idem in hoc usu venit. Non enim per os mortis Christus ^e erupit, sed medio draconis ventre erupto^f clarissimus evasit ⁹⁹, nos pariter clarissimos redditurus.

^c *“quae filium” (ICPC)* ^d *“illa” (ibid.)* ^e *add. “rursum” (ibid.)* ^f *“rupto, atque discernpto, ex adytis” (ibid.)*

Hoc namque nobis per Osee^g vatem pollicitus: “De manu mortis” (dicebat) “liberabo eos, [...] ero mors tua, o mors! Morsus tu usero, inferne” (Os 13, 14). Quapropter iure merito tripudians acclamat Ecclesia: “O magnum pietatis opus!” Mors mortua tunc est in ligno quauando mortua Vita fuit. Cum enim Iesus “inclinato capite” dans morti signum expiraret, ad nos vitae spiritus redibat; cum moreretur, nos fulcitabat; cum letum vinceret, nobis laetitiam parabat immortalis triumphi: Io triumphe! “Absorpta est mors” (exultans insultat morti Paulus) “in victoria. Ubi est, mors,

⁹⁸ Cf. Giannelli Giulio, *Libitina*: EI XXI, 65, ubi legitur quod est “divinità romana della sepoltura”, sed “nei poeti designa... la morte”.

⁹⁹ Ioannes Chrysostomus, *Homilia 24 In Epistolam Pauli ad Corinthios Primam*, in: op. cit., p. 365, B.

victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? [...] Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum” (1 Cor 15[, 54-57]).

§ “Oseam” (CP), erronee quia Osee est nomen indeclinabile

*Vicisti Iesu, mortem moriendo: quid ultra
Restat? ut hanc etiam vincere me doceas.
Vincere me doceas, una mihi vivere dona,
In Ligno vitae, credo quod esse situm.*

DOCTOR
ANGELICVS.
In sui Ordinis Varsaviensi Ba-
silica
PRO ROSTRIS
LAVDATVS

A
P. STANISLAVO JESV MARIA,
Clericorum Paup: MATRIS DEI
SCHOL: PIARVM
SACERDOTE,

M. DC. LXIV.

Die vij Martij.

Idem, Xc. de tempore, KOCHANOWI, pro Jho,

Quam, preparavit VIRGINI

Altera, Trinitatis, abe KOCHANOWIUS

Deditis ipse V 15 6 1274.

COPPIA P. STANISLAVI PARCYNIKI

Doctus Christianus Regularium Patrumque Matrie Utr. c. Piarum Scholarum.

T A B U L A
A V T H O R V M Q V O R V M
P O T I S S I M V M V S V S I N H O C
O P E R E C E R N I T V R.

Abdias Babylonica

Albericus Magnus.

Alexander Aleris.

Doctus Irrefragabilis.

Alcama de Palacio.

Aegidius Romanus.

B. Amadeus.

S. Ambrosius Episcopus Mediolanensis
Doctus Ecclesie.

Ambrosius Catharinus.

Ammonius.

S. Anastasius Sinaita.

S. Andreas Cretensis.

S. Andreas Jerusalemitanus.

S. Anselmus Archiepiscopus Cantuariensis.

S. Antoninus Archiepiscopus Florentinus
Arator.

Aristoteles.

Arnoldus Carmentis Episcopus.

S. Athanasius.

S. Augustinus Episcopus Hippunctis
Doctus Ecclesie.

Baronius.

S. Basilus Magnus.

Nasilius Scitucensis.

Venerabilis Beda.

S. Bernar'dus Abbas Claresvallensis.

S. Bernardinus Serrensis.

Bernardinus de Bullo.

S. Birgitta.

S. Bonaventura Doctus Seraphicus
Cardinalis S. R. E.

Catcanus S. R. E. Cardinalis.

Carthagenus.

Cerdanus.

S. Chrysolomus Patriarcha Constantinopolitanus
Doctus Ecclesie.

Constantius Sermanus.

Cornelius Lapide.

Cornelius Mullus Episcopus Biconinus.

S. Cyprianus Martyr Episcopus
Cathagenensis.

S. Cyrillus Jerusalemitanus.

S. Dominicus Patriarcha Pradictorum.

S. Dionysius Areopagita.

Dionysius Carthusianus.

Einus Abbas Rhenensis.

S. Elisabeth.

S. Ephrem Diaconus Syrus.

S. Epiphanius Episcopus Cypri.

Vent.

Eust.

**SCRIPTA
LAUDATIVA**

General Introduction to *Scripta Laudativa*

We present here four works of praise by Fr. Stanislaus Papczyński. They are:

Doctor Angelicus (DA);

Panegyris Lyrica (PLyr);

Panegyricus Augustissimo Principi Michaeli Korybuth (PPM);

Triumphus sine originali macula conceptae Magnae Virgini (TMV).

Not all of these four writings can be considered panegyrics, because only PLyr and PPM have a definitive right to be regarded as such. Even though DA and TMV are works praising the saints, namely St. Thomas and the Most Blessed Virgin Mary, they cannot be considered strictly panegyric. These works celebrate the saints, but do so without the hyperbole and overblown acclaim that is usually characteristic of panegyrics.

These short works were written at different times and circumstances, for which reason their more detailed characteristics will be given in separate introductions.

[f.A_{1r}]

DOCTOR ANGELICUS

**in sui Ordinis Varsaviensi Basilica¹
pro rostris laudatus
A P. Stanislao a Iesu Maria
Clericorum Pauperum Matris Dei
Scholarum Piarum Sacerdote
MDCLXIV
die VII Martii**

Varsaviae
Typis Elertianis

¹ Agitur de ecclesia s.tit. S. Hyacinthi, quam PP. Dominicani – Varsaviae anno 1603 fundati – construere mox postea inceperunt et ad finem anno 1638 deduxerunt. Cf. Archutowski Roman, s.v. *Warszawa*: PEK XLI-XLII, ubi in p. 122 de dicta ecclesia (“Kościół św. Jacka”) sermo est.

[f.A_{1v}]

“Ipse palam faciet disciplinam doctrinae suae,
et in lege testamenti Domini gloriabitur.
Collaudabunt multi sapientiam eius,
et usque in saeculum non delebitur”.
(Eccli 39[, 11-12])

Franciscus Grzybowski
Auditor Eloquentiae
C.V.

Introduction

Author

Doctor Angelicus (DA) is an oration delivered in 1664, on the Feast of St. Thomas Aquinas at the Dominican Church in Warsaw¹, by St. Stanislaus Papczyński, a member of the Piarist Order at that time. Later this oration appeared in print under the full title given on the title page as *Doctor Angelicus in sui Ordinis Var-saviensi Basilica, pro nostri laudatus a P. Stanislao a Iesu Maria, Clericorum Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Sacerdote.*

There is no doubt that Fr. Papczyński is the author of the oration, furthermore, it is certain that he not only delivered the oration, but also composed it. This is proven by the title page, which names him as the speaker, and it was customary that the speaker would deliver an oration of his own authorship.

Admittedly, the speaker's last name is not given, but it can be asserted that it meant Stanislaus Papczyński, since at that time, i.e., in 1664, there was no other Piarist by the name of Stanislaus of Jesus and Mary in the Polish Province of the Institute of the Pious Schools. We know from many documents that John Papczyński accepted that religious name after joining the Institute of the Pious Schools, and various documents from the time of his membership in this Institute (1654-1670) simultaneously mention him by his name in the Congregation (Father Stanislaus of Jesus and Mary), and by his secular name (John Papczyński).

Father Papczyński's authorship is also indicated by the note added by Franciszek Grzybowski to the dedication of this oration: "He of whom [i.e., the one who delivered the oration] I boast and declare myself to be a student in Rhetoric." And we know that Fr. Papczyński taught rhetoric at the College of the Pious Schools in Warsaw from 1663 to 1667.

¹ Meaning the church of St. Jacek, which was sponsored by the dominican Fathers in Warsaw in 1603; however, its construction started later and was finished in 1638.

Father Stanislaus appears as the author of other writings under the name of Stanislaus of Jesus and Mary. He was known both in the Order of the Pious Schools and the Congregation of Marian Fathers, which he founded, as the author of *Doctor Angelicus* and was also mentioned as such by his bibliographers.²

It should be noted that Fr. Papczyński's surviving manuscripts include a document entitled *The Sun of the Theologians, on Saint Thomas* or, *The Sun of the Theologians, Saint Thomas*.

It is possible that this may be a different speech that Fr. Papczyński delivered as a preacher of the Warsaw monastery of the Pious Schools at the Dominican Church in Warsaw in the years 1663-1667.

Time of the Creation of the Work

It may be assumed that Fr. Papczyński composed this speech (which received the title *Doctor Angelicus* when printed) before March 7 this same year of 1664, when he received an invitation from the Dominicans to speak at their church during the celebrations in honor of St. Thomas. DA was prepared for this occasion and was wholly connected to the feast. This is supported by the frequent salutations to "my learned hearers" who were present in the Church at that time.

Original Edition

The title page shows the place of printing as Elert's Printing House; no year of publication was given. However, it may be assumed with a good deal of certainty that the release took place the same year. This is confirmed to some extent by the fact that DA is dedicated to Albert Grabiecki as the Superior of the Dominican Fathers monastery in Warsaw; yet we know that Grabiecki ceased to be the Superior of this monastery in 1664.

Along with the speech itself, DA includes the following, which precede the main text:

² Cf. St. Estreicher, *Bibliografia Polska XXIV*, Kraków 1912, p. 54.

- a quote from the Book of Sirach, probably chosen and added to the printed version by Franciszek Grzybowski—the promoter of this release,
 - a dedication to Fr. Albert Grabiecki from the same promoter.
- Moreover, at the end of the speech, Franciszek Grzybowski placed a short poem of his own composition, which reads thus:

Aquinas is deservedly hailed as the Angelic Doctor,
 For his life and knowledge were angelic.
 He is regarded as a lover and a rock of angelic virtue,
 He worshiped Hera³ with a pure angelic mind
 Angelic were his customs, brain, and angelic
 Heart; he is called deservedly the Angelic Doctor.

Sources

In his speech, Fr. Papczyński used a variety of sources to illustrate and prove his statements. He used both the Holy Scriptures (e.g., Ezekiel, Tobias, etc.) and the history of the Church (St. Dominic, John XXII), as well as drawing on rich materials from secular history, particularly Greek and Roman (Alexander the Great, Scipio, Marius). He also included examples from mythology (Hercules). It is characteristic that he did not give references to the quoted material, but retold it in his own words instead.

Father Stanislaus' perfect mastery and usage of a rich array of compositional and stylistic instruments of the rhetorical art is noteworthy. He generously employed rhetorical tropes and figures along with sophisticated language.

This introductory note was based to a large extent on the introduction to the critical edition published by Fr. Casimir Krzyżanowski, MIC, in *Norma vitae et Alia Scripta*, Varsaviae 2001.

Andrzej Stefańczyk

³ Hera is the Queen of the Gods and the wife and sister of Zeus in the olympian pantheon. She was worshiped as angelic Hera – the Queen of the Virtues; cf. Parandowski, *Mitologia*, Warszawa 1990, pp. 63-65.

[f.A._{2r}]

Admodum Reverendo in Christo Patri,
P. ALBERTO GRABIECKI,
Sacrae Theologiae Magistro Priori Conventus Varsaviensis
et Vicario Contratae Mazoviae Ordinis Praedicatorum¹
totique Congregationi Varsaviensi

Franciscus Grzybowski²
officiosam venerationem

*Sisto Tibi, Admodum Reverende Pater universoque Tuo Conventui Doctorem Angelicum, eum ipsum, quem facundiae suae coloribus nuper in frequentissimo Vestro multorumque Virorum Eruditissimorum consessu ille adumbravit, cuius ego in Eloquentia discipulum me esse profiteor et glorior*³.

Nolebam enim, ut vox illa, quae omnium auditorum gratissima sonuit in auribus, momentanea tantum esset, non aeterna.

Nolebam, ut Angelici Doctoris, quantacunque sit, laus interiret
[f.A._{2v}] *oblivionis sepulta tenebris.*

Proinde hanc in lucem bona venia Authoris produxi, ut aeternum publico fruere sole, Soli Theologorum consecrata Oratio.

Qua igitur benevolentia ipsum Oratorem audisti, eadem ipsius Orationem, me procurante ad vestros ab auribus oculos venientem, ut suscipiatis enixe rogo.

Admodum RR. PP. Vestrarum
Obsequiis addictissimus

¹ P. A. Grabiecki, O.P., officio Prioris Conventus Varsaviensis sui Ordinis annis 1650-1653 et 1659-1664 functus est. Cf. Świętochowski Robert, art. *Grabiecki Wojciech*: PSB VIII, 465. Cf. etiam: Sokołowski Czesław, art. *Grabiecki Wojciech*: PEK XIII-XIV, 284.

² Notandum est quod P. Papczyński anno 1699 binas Litteras Commendatitias pro approbatione pontificia sui Instituti Mariani a Francisco Grzybowski obtinuit; cf. *Positio*, pp. 532-534.

³ Agitur de P. Stanisłao Papczyński, qui erat annis 1663-1667 "Magister Rhetorices" seu Eloquentiae in Collegio Varsaviensi Scholarum Piarum; cf. *Positio*, pp. 60-62.

[f.A._{3r}]**Doctor Angelicus**

Quamquam vestra me potius recreet, Eruditissimi Auditores, quam conturbet frequentia multumque mihi animi accrescat consessum vestrum ut selectissimum ita iucundissimum contuenti; tamen rei pondus, quod precibus eorum, qui rogando suaviter mandant, suscepi, me sic premit, ut, nisi quadam divina virtute roboratus fuero, parum absit, quin ei succumbam.

Tanta enim est, quod optime nostis, Angelici Doctoris dignitas, tam innumerabilis virtutum copia, tam vastus laudum oceanus, ut hic omnem eloquentiae vim, illa omnes arithmeticae calculos, dignitas non solum uberrimam dictionem, sed quamvis etiam subtilissimam contemplationem excedat. Quodsi ad eius scientiam sapientiamque quis accedat, hic ita se stupore abreptum sentiet, ut, quid primum, aut ultimum sit laudaturus ignorare cogatur.

Quid igitur mihi faciendum est, aliquid omnino de laudibus nunquam satis laudandi viri interque divos sui Ordinis praecipui dicere conanti? Hoc, quod faciunt nunnulli: qui, cum solem irretortis oculis aspicere non possunt, manum illis opponunt, ut hac ratione vel aliquam saltem luminis partem intueantur.

Hoc ego prorsus modo cum lucidissimo Doctorum Sole progrediar. Impotens totam illius qua virtutis qua sapientiae lucem penetrare, unicum tantum radium contemplanor; cum illi ab universo sapientum senatu concordi omnium voto Angelici Doctoris titulum iure merito esse concessum non exigui momenti rationibus confirmabo.

Peto a vobis, Eruditissimi Auditores, ut pro vestra erga communem eruditorum Patronem devotione proque summa Angelici Doctoris reverentia, me non attente solum, [f.A._{3v}] sed etiam benevole audiatis. Vestra enim benevolentia efficere debetis, ut et ego provinciae susceptae satisfaciam et vos non nisi contentissimi amplissimum hunc consessum solvatis.

Nemini hoc dubium adferre potest, quod hominum indoles futura in cunis adhuc soleat apparere. Qualis quisque, imo et quis in aetae virilis sit futurus, id infantia prima demonstrat. Sane bono ingenio praedita mater cum suo gremio tenerum fovet infantulum

ex certis indiciis facilem instituere de statu illius, actibus, exercitiis, functionibus coniecturam potest.

Quodsi quaedam ad naturae impetum fuerint adiuncta prodigia, quis tum haec signa esse minime fallacia certorum eventuum non iudicabit?

Etenim quod elisi ab infante Hercule serpentes denotabant, quam futurum illius robor, quo erat universum orbem a perniciosissimis monstris purgaturus⁴?

Quid in ore pueruli dormientis Pindari confecta ab apibus mella indicabant, quam mellifluam illius facundiam⁵, qua hucusque suam Graeciam nutrit et oblectat?

Quid repertae in sinu pueri Marii septem aquilae designabant, quam septem illius consulatus, quos non minori cum populi Romani gloria, quam sua gessit?⁶

Veniamus ad Philippum nemini secundum ex regibus, qua filii magnitudine, qua propria virtute⁷. Impresserat is aliquando per somnium coniugis Olympiadis utero sigillum forma leonis insignitum; atque paulo post non vana illum somniasse probavit

⁴ Cf. Mingazzini Paolino, art. *Ercole (Hercules)*: EI XIV 191-193; in p. 191 ibi legitur: "Era invia contro il neonato due enormi serpenti; ma il prodigioso infante li strozza ambedue, ciascuno con una mano". Cf. etiam: Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, ubi de Hercule in p. 175 legitur: "Kiedy miał dziesięć miesięcy, zdarzyło mu się po raz pierwszy okazać swą nadludzką siłę [...] w połowie nocy Hera wysłała dwa potworne węże, aby udużyły Heraklesa [...] Herakles... chwycił obydwu potwory i zaczął je dusić [...]"

⁵ Cf. Kopalinski Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa ²1987, 945-946: "Pszczola ateńska. Nazywano tak Platona..., gdyż jego miodopłynna wymowa zdawała się potwierdzać legendę, że w kolebce rój pszczół osiadł na jego ustach. Podobnie opowiadano o [...] Pindarze [...]"

⁶ Cf. Levi Mario A., art. *Mario, Gaio (C. Marius)*: EI XXII, 353-355, ubi legitur quod septies Consul fuit, sed nihil de septem aquilis in sinu pueri repertis. Cf. Plutarchus, *Vitae comparatae illustrium virorum, Graecorum et Romanorum*, Venetiis 1572, p. 207 (s.v. *C. Marius*): "[...] veteribus fretus vaticiniis [...]. Siquidem admodum se iuvenem, cum ruri ageret, delabentem aquilae nidum cum septem pullis toga excepsisse. Quod ubi vidissent parentes sui, miraculo rei consuluisse aruspices: quos omnium mortalium respondisse ipsum fore clarissimum ac fatale esse, ut summum imperium et magistratum septies caperet. Id alii revera ita decitant contigisse. [...] Atqui crebro in exilio Marium atque extremis in angustiis ad septimum consulatum aspiraturum se in consesso est iactasse".

⁷ Cf. Momigliano Arnaldo, art. *Filippo II di Macedonia*: EI XV, 310-313, ubi legitur: "Olimpia... fu sposata al più tardi nel 357: nel 356 nasceva Alessandro".

eventus, cum ei Olympias talem fuit enixa filium, qui sua magnanimitate quosvis leones antecessit⁸.

Non est hic praetereunda At[t]ia celebris genere mulier, quae per nocturnam quietem sensit olim sua viscera per sublime ferri, et in quaeque terrarum spatia diffundi. Misterium non exiguum somnio interfuisse nati ex ea Caesaris Augusti imperium, victoriae, triumpho, gloria, demonstrarunt. Orbis enim totius dominatum, virtute duce, comite fortuna, assecutus, omnes in Romano Imperio sibi succedentes fama atque felicitate superavit⁹.

Illud vero prope ridiculum videri potest, quod spectati nominis scriptor, Fulgosius¹⁰, de Britannia quadam plebeii viri coniuge memoriae posterorum tradidit recolendum. Visa haec sibi fuit, cum clausis [f.A_{4r}] somn[i]um caperet oculis, lunam peperisse, quae totum Britanniae Regnum ambiret simul et illustraret. Quam somnii huius fuisse putatis veritatem? Nata fuit ex muliere hac puella, quae successu temporis Ethelstani Britannorum regis celeberrimi parens exstitit¹¹.

⁸ Agitur hic de Alexandro Magno. Cf. Giannelli Giulio, art. *Alessandro III di Macedonia, Magno*: EI II, 328-336, ubi legitur: “Madre di Alessandro fu Olimpia [...] che Filippo aveva sposata in seconde nozze”. Cf. Plutarchus, op. cit., p. 322 (s.v. *Alexander*): “Philippus spacio aliquo post nuptias vidit in somnis uxoris se ventrem consignare: habebat sigilli sculptura, ut visa ei est, imaginem leonis. [...] Ea visione vatibus interpretantibus [...] uterum illam ait ferre. Nihil.n. [?] quod inane sit, signari ac concepisse eam infantem animosum et natura leonina”.

⁹ Cf. Colini Antonio M., art. *Augusto, Gaio Giulio Cesare Ottaviano (Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus)*: EI V, 346-357, ubi legitur quod is “nacque in Roma il 23 sett. del 63 a.C.” et quod eius mater erat “Attia”. Cf. Fulgosius Baptista, *Factorum, Dictorumque Memorabilium Libri IX*, Antverpiae 1565, p. 64 (Lib. I, c. V: *De Somniis*): “[...] felicitas in Actiae matris Augusti somnio apparuit, quae pridie quam Augustum peperit noctu, per quietem vidit intestina sua ad coelum usque ferri, atque illic explicata universam tegere terram. Id quod comprehensus filii imperio, terrarum orbis verum ostendit fuisse”. Cf. ibid., p. 62: “[...] quod Caesaris matri contingit, quae intestina sua per aerem ferri somniavit”.

¹⁰ Cf. Vitale Vito Antonio, art. *Fregoso*: EI XVI, 54, ubi legitur, quod “Pietro II Battista II (1453-1504) [Fregoso], doge nel 1478, deposto nel 1483 dallo zio Paolo contro il quale si scaglia nel trattato *De dictis et factis memorabilibus*”. Battista Fregoso uti auctor est itaque notus sub nome Fulgosius et ita apparet in frontispicio dicti operis.

¹¹ Cf. Fulgosius, op. cit., p. 73: “De matre Echelstani sive Athelstani [s] Britannorum regis – Ex parte simili somnium fuit rusticanae puellae in Britannia [...]. Haec enim comitibus suis cum communicasset, somniasse se ex ventre suo

Sed ne diutius extra septa vagemur, quis huic sanctissimae, apud quam verba facio, familiae¹², Eruditissimi Auditores, dedit originem? nonne is, qui priusquam ortus esset, in forma evangelici scilicet canis, face, quam ore ferebat, universum orbem visus erat matri somnianti illuminare? Cui felicissimo somnio quam felix respondit eventus, videmus; cum a sanctissimo Patriarcha Dominico, eiusque sequacibus filiis quasvis orbis partes ac regiones qua doctrina, qua virtutibus, qua miraculis, videmus esse illustratas¹³.

Descendamus iam ad maximi Parentis maximum Filium, et aliquam certam rationem inquiramus, qua luculenter ostendi possit, D. Thomam Aquinatem in cunis adhuc suis Angelicum Doctorem fuisse designatum. Si favetis, Eruditissimi Auditores, nihil, quam hoc, facilius vobis demonstrabo. Occurrit enim mihi prodigium ultra naturam ascendens, non tamen ultra Thomae virtutem progrediens, in istius infantia observatum. Quod tametsi omnibus vobis esse cognitum non dubito, repetam nihilominus brevissime, quo melius animos vestros ad id mihi, quod proposui, concedendum disponam.

Involvebat forte tenellum puellulum/s/ mollibus fasciis gerula et videns aliquid chartulae infantilibus digitis prementem, hanc,

egressam lunam, quae totam Britanniam illustraret. Re ab uxore regii pastoris audita, quae regis Britannici filium lactabat, domi puellam hanc excepit, eius amore captus, regius infans, firmior postea factus, puellae uterum implevit, ex qua natus est Echelstanus, qui postea Britannorum regnum obtinuit, qui virtute victoriosque clarus, vere ut luna illustrasse Britanniam dici potest". Cf. Gordon E.V., art. *Inghilterra*: EI XIX, 233, ubi sermo est de rege *Etelstano (924-940)*. N.B.: In DA datur nomen huius regis erroneum: "Alestuni".

¹² Agitur de "familia" religiosorum ad Ordinem Praedicatorum (i.e. Dominicorum) appartenentium.

¹³ Cf. Theodoricus de Appoldia [al. Apolda], *Vita S. Dominici fundatoris ord. praed.* (1292): ASanc, Augustus I, 566 (Die 4 Aug., "Acta Ampliora S. Dominici Confessoris"): "[...] excellentioris gratiae filium paritura mater, priusquam conciperet, visione futuri partus indicativa a Domino caelitus praeventa est: vidit enim se gestare catulum in utero, qui ardentem in ore faculam baiulabat; egressus autem ex utero totum mundum ignibus de ore suo procedentibus incendebat [...] peperit filium [...], sacer infans Dominicus per visum apparuit, stellam praefulgidam habens in fronte, cuius splendore nimio totius mundi facies illuminata radiabat". Cf. Ferrua A. V., art. *Domenico di Guzman, santo*: DIP III, 948-961; Lesman H., art. *Dominik*: EK IV, 62: "jego atrybutami są: [...] gwiazda i pies w czarno-białe łąty z płonącą żagwią w pysku".

ut commodius plicatas manus posset constringere, volebat auferre. Infantulus autem non permittere, resistere, reluctari. Hinc vel ipsis caelitibus iucundissimum cetamen exortum est. Trahebat nutrix chartulam, infans retrahebat; petebat illa, tenuerat hic; donec mater in suppetias vocata deliciis suis filiolum spoliavit. At victusne hac ratione est? nequaquam. Tamdiu fortissimo planctu maternum feriebat pectus, tamdiu amaris lachrymulis rubentes genas conspergebat, quamdiu praeda illa ablata non restituebatur. Victa ergo filioli ploratu genitrix et inaudita chartulae repetendae constantia in admirationem rapta, ubi in [A_{4v}] hac scriptam esse Archangeli ad Mariam salutationem perlegit, pietate singulari perfusa infantulo tradidit eiulanti.

Vicisti, parvule Hercules, vicisti; sed ubi redditam abscondes praedam, qua potes iterum spoliari? Infida nutrix est, tametsi pia mater; quod haec restituit, illa rapiet amplius non redditura. Invenit sapiens infans pro suo thesauro suum scriniolum. Deglutit aurea verba, et in cordis arcano sinu concludit¹⁴.

Hic mihi iam prodigiosam rem explicare liceat, Eruditissimi Auditores. Et tangam fortassis hanc acu, si dixero, niveum char-

¹⁴ Cf. Guillelmus De Tocco, *Vita S. Thomae Aquinatis*: RThom XIII (suppl. 1914), 67-68: “[...] contigit praedictam matrem suam [...] ire ad balneum [...] et praedictum puerum cum ea portari filium per nutricem. Quem cum nutrix posuisset in consueto loco balnei ad sedendum, puer cartulam parvam divinitus repertam in eodem loco, nullo iubente, suscepit, quem cum nutrix vellet exuere et eius manum, in qua tenebat cartulam aperire, puer coepit fortiter eiulare: cui nutrix compatiens [...] ad domum una cum matre clausa manu portavit. Cuius mater cum clausam manum aperuisset filii [...] reperit in manu eius cartulam nihil aliud continentem, nisi Ave Maria, salutationem Virginis gloriosae. [...] quoties puer ex quacumque causa in fletum incideret, nullo nutricis applauso a fletu quiesceret, donec cartulam scriptam in ore ponebat”.

Cf. Petitot L.H., *Saint Thomas d'Aquin*, Paris 1923, p. 10, ubi legitur haec animadversio ad praedictam relationem a De Tocco factam de episodio l'Ave Maria: “Le rédacteur, notons-le au passage et par scrupule d'exactitude, ne dit pas, comme on aime à le répéter aujourd'hui, que l'enfant ait mâché, avalé l'Ave Maria. [...] Réduit à ces justes mesures, le fait si connu de l'Ave Maria, [...]”. Cf. *Die 7 Mart. – S. Thomae de Aquino, in II Nocturno*: BR, Pars Hiemalis, 1044-1045: “[...] beatissimus vir Thomas, [...], futurae in Deiparam devotionis affectum adhuc infantulus ostendit. Nam chartulam ab eo inventam, in qua salutatio angelica scripta erat, [...] compressa manu valide retinuit, et a matre per vim abreptam, ploratu et gestu repetiit, ac mox redditam deglutivit”.

tulae illius candorem atris distinctum notis non aliud, quam huius sanctissimae familiae, cui postea nomen daturus erat, religiosum habitum, quo fuerat induendus, significasse.

Verumtamen angelicae salutationis verba plus misterii, quam tum cogitari poterat, vel divinari, continebant. Denotabant nimirum, Angelicum fore aliquando Doctorem eum, qui infans nondum mandere sciens angeli salutationem misteriis plenam deglutisset.

Qua probas id, dicit aliquis, ratione? Sacrarum literarum auctoritate. Decreverat aeterna mens Ezechielem futurorum scientia implere, non tamen eam homini devoto supernaturaliter infudit; sed quodammodo naturae sese accomodans volumen illi obtulit devorandum, ut hoc vatis viscera, scientia caput, repleantur. Fecit, quod erat iussus Ezechiel sumptoque et absumpto volumine¹⁵, multas, praeclaras et admirandas res prophetica voce enunciavit.

Redito nunc ad D. Aquinatem, Eruditissimi Auditores et negate, si tamen potestis, eum tunc, cum archangeli salutationem devorasset, Angelicum Doctorem fuisse inauguratum. Pro me divini codicis pugnat autoritas, pugnat saltem non improbabilis opinio, pugnat ratio evidentissima. Quae, ne forte magis ingeniosa, quam fortis esse videatur, adducam alia in subsidium argumenta, quibus, uti incepti, Angelici Doctoris titulum Soli Theologorum confirmabo.

Primum ad se rapit angelica virtus orationem, qua tantum excelluit, ut angelus corpore vestitus non immerito dici posset. Palumbes olim, avis continentissima, apud veteres symbolum castitatis erat¹⁶. Hanc etiam pictae apes apud [f.B.] eosdem re-

¹⁵ Cf. Ez 2, 8 3, 3.

¹⁶ Palumbes est silvestris columbus. Apud veteres pudicitia "translate, Plin. 10 Hist. nat. 34. 52 (104), de columbis. Pudicitia illis prima, et neutri adulteria" (FLL, s.v. *Pudicitia*). Cf. Forstner Dorothea, *Die Welt der Symbole*, Innsbruck 1961, 347: "Als besondere Eigenschaften der Taube hebt die antike Naturkunde Einfalt, Liebe, Unschuld und Sanftmut hervor". Cf. Thomas de Aquino, Summ. III, q. 39, art. 6: "Columba autem est animal simplex, astutia et dolo carens; unde dicitur Matth. X, 16: *Estote simplices sicut columbae*".

praesentabant, quas omnino hoc fine sapientes poetae virgineas volucres appellaverunt¹⁷.

Si vero quispiam christianorum castimoniam, vero et genuino symbolo adumbrare vellet, id profecto aptius et convenientius non faceret, quam si D. Thomam alatum depingi curaret. *Omnes enim, quotquot diligentissimi custodes illibatae virginitatis existunt, omnes inquam terrestres angeli non sola tantum appellatione, sed ipsa re sunt*¹⁸. Sicut autem inter angelos magnae differentiae reperiuntur, sic inter homines dote castitatis insignitos. Nam ex his natura alii casti sunt, voto alii, aut proposito. Illi inter omnes laude maxima eminent, qui supremo Numini consecratum puri animi lilium tam inviolatum servare satagunt, ut durissimas quasque pugnas dirissimasque necesse malint subire, quam divinissimi floris odorem vel minimo Stygii boreae flatu, non dicam disiici, sed attingi.

Talem fuisse D. Aquinatem is tantum ignorare potest, qui qualia pro tuenda castitate certamina peregerit, ignorat. Oppugnabat mater castissimum iuvenis integerrimi animum¹⁹: restitit; oppugnabant fratres hic vel maxime animosi milites²⁰: non cessit;

¹⁷ Cf. Forstner D., op. cit., 356: "Besonders aber wurden sie [Bienen] zum Symbol der Unschuld [...] (cf. Plat. Jon. 534 b; Pindar scol. fr. 1000, 9 B)"; 358: "Das Hauptgewicht in der Bienensymbolik lag also in der Jungfräulichkeit der Arbeitsbienen". Cf. Ambrosius, *De Virginibus*, lib. I: *Opera*, IV, Romae 1582, 347, A: "Digna enim virginitas quae apibus comparetur: sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apes, nescit concubitus".

¹⁸ Litteris cursivis typis impressa haec verba probabiliter sunt allegatio ex aliquo auctore, quem identificare non potui (nulla citatio in textu datur). Est tamen possibile quod sic indicatur sententia propria auctoris maioris momenti.

¹⁹ Vix dici potest quod "oppugnabat mater castissimum... animum" sui filii Thomae. Cf. Vansteenkiste Clemens M. Joris, art. *Tommaso d'Aquino*: BS XII, 547, ubi legitur quod "la madre tentò di indurlo a deporre l'abito (il modo con cui il Tocco parla della madre, non è sempre coerente)", sed eo fine quod habitus dominicanus esset substitutus a habitu benedictino; cf. Petitot, op. cit., 28: "[...] d'amener Thomas à laisser l'habit des Prêcheurs et à reprendre l'habit bénédictin qu'il avait porté durant toute son enfance".

²⁰ Thomas, "[...] iam adolescens fratrum Praedicatorum ordinem suscepit. Sed matre ac fratribus id indigne ferentibus, Lutetiam Parisiorum mittitur. Quem fratres, [Reginaldus et Landolphus] in itinere per vim raptum, in arcem castris sancti Ioannis perducunt: ubi varie exagitatus, ut sanctum propositum mutaret" (BR, loc. cit., 1045). Cf. Vansteenkiste, op. cit., 547: "Poi ancora i fratelli, tornati dal servizio militare, gli mandarono una fanciulla per indurlo in tentazione". Cf. etiam: Petitot, op. cit., 25-28.

oppugnabant sorores blandis rationibus²¹, quod armis nequirent: ut rupes immota stetit. Tandem ultimo expedita ad pugnam lupa venerat, armata venustiore forma, cultiore mundo, suaviore facundia, totam denique stygem secum trahens ad subsidium. Quid hic egit christianus athleta? Succubuit fortasse tot hostibus oppugnatus? minime. Praedam tartareis apris, liliū cordis, concessit? nullo modo. Cohorruit saltem pavidus ad orci suppetias, aut vacillavit ad lenocinia feminae Syrenis²²? Imo vero se ipso maior inflammata Venerem flammis aggressus, priusquam illius sensisset flammās, expugnavit, fugavit²³, vicit.

Sileat hic aetas vetusta, nec amplius plenis buccis, sonoribus buccinis suum Melanionem praedicet. Castus ille ut esse posset, hominum consortium aversatus in nemora secessit²⁴; sed quae sine hoste victoria? quae sine victoria laus? Noster Melanion inter homines feris magis feros et integrum animum ab impura labe

²¹ Sorores eius, Marotta et Theodora, permissu matris fratrem Thomam in dicto castello visitabant, ut eum a pio consilio removerent; proinde “blandis rationibus” de opportunitate mutandi habitum eius animum “oppugnabant”; cf. Petitot, op. cit., 29: “elles se faisaient les avocates de leur mère. Leur argument essentiel était celui de toute la famille. Pourquoi Thomas s’obstinait-il à garder l’habit dominicain? On ne lui demandait pas de renoncer à l’état religieux, mais seulement de demeurer fidèle à la religion de son enfance; ce n’était qu’une question de couleur, au lieu d’une belle robe blanche, une robe entièrement noire; mais les traditions, la prospérité de la famille valaient bien ce sacrifice”.

²² Syren (vel potius Siren) est “fabulosum maris monstrum, superiori parte virginis alatae formam habens, inferiorem volucris... Primo iuxta Pelorum Siciliae promontorium... habitaverunt cantanteque suaviter... nautas praetereuntes morabantur, et in naufragia deducebant vel illectos cantu sopiebant, sopitos mactabant devorabantque” (FLL, s.v. *Siren*, -enis). Cf.: Parandowski, op. cit., p. 267

²³ Cf. G. de Tocco, op. cit., 74-75: “miserunt ad ipsum [...] puellam pulcherrimam, cultu meretricio perornatam, quae ipsum aspectu, tactu, ludis et quibus aliis modis, alliceret ad peccandum. Quam cum vidisset pugil invicis [...], accepto de camino in spiritu titione, iuvenulam cum indignatione de camera expulit”. Cf. etiam: Petitot, op. cit., 31. Cf. BR, loc. cit.: “mulierem etiam, quae ad labefactandam eius constantiam introducta fuerat, titione fugavit”.

²⁴ Agitur de Melanion, de quo fabulam poeta comicus Aristophanes (n. ca 450 BC) narravit. Praesentatur haec fabula hic in versione latina: “Fabulam volo narrare quandam vobis [...]: Erat adolescens quidam Melanion, qui fugiens nuptias abiit in deserta, et in montibus habitabat [...]: nec amplius rediit domum, propter odium: adeo mulieres abominabatus est ille. Nos [senes] vero non minus quam Melanion, qui sumus casti”. Cf. *Lysistrata*, in: *Aristophanis Comoediae*, ed. Graecae et Latine, Parisiis 1884, 270.

conservavit et celeberrimum triumphum de ipsa Venere reportavit.

[f.B_v] Non amplius efferat ultra sidera suum Scipionem Roma, quod oblatam insignis formae puellam animi continentior repudiavit²⁵. Facile hoc potuit Romanus Imperator, cum non oppugnaretur. At noster Scipio puritatis amantissimus, nec formae cessit miraculo affini, nec toti Stygiae vi palmam in virtutis arena concessit.

Non glorietur Alexandro suo Macedonia, quod celebriorem de se ipso victoriam, quam de Dario retulit, cum nullam ex captivis mulieribus, tametsi regiae fuerint et egregiae, insolenter attigit²⁶. Semel hoc Alexander ille praestitit, non semper. At noster Angelus, quovis Alexandro constantior, perpetuum sui victor extitit; nunquam corruptus, nunquam inquinatus.

An igitur ipsi nomen Angelici Doctoris non approbavimus, qui et angelicam virtutem sic Deo vovit, ut retineret; sic defendit, ut vinceret; et omnibus hac in arena dimicantibus eam profligandi hostis artem tradidit, qua sola ille profligari potest? Docuit nempe ignes ignibus vincere: docuit nihil magis, quam flammam, timere Venerem: docuit in tuenda castimonia constantia opus esse, constantiam hic solam diademate redimiri.

Quare cum illi tanquam angelico luctatori baltheum caelites obtulerunt, quo castos post pugnam quiescentis lumbos praecinxerunt²⁷; merito et nos tanquam angelicae virtutis propugnatori et

²⁵ Cf. Plutarchus, op. cit., 106 (s.v. *Scipio Africanus*): "Adducta est enim in conspectum imperatoris una ex captivis virgo longe ante alias specie ac pulchritudine insignis, hanc et Scipio custodiri diligentissime et servari integerrime iussit: pauloque post cum desponsata coperisset Luceio principi Caltiberorum, sponso ad se accito (is adolescens erat) integram inviolatamque restituit".

²⁶ Plutarchus, op. cit., 327 (s.v. *Alexander*): "At pulcherrimum et maxime rege dignum beneficium eius in feminas generosas captivasset castas extitit, quod nihil neque audirent, neque suspicarentur, neque expectarent turpe, sed quasi non in hostium castris, verum in sacris et sanctis Vestae templis servatae in abdito extra aliorum oculos agerent. Et quidem perhibetur Darii coniunx longe omnium reginarum fuisse venustissima [...] filiae etiam similes fuisse [...]. Sed Alexander profecto temperare sibi quam hostes vincere magis regium ducens nec has attigit".

²⁷ Cf. BR, loc. cit., 1045: "per quietem sentire visus est sibi ab Angelis constringi lumbos; quo ex tempore omni postea libidinis sensu caruit".

omnium hanc colere studentium informatori, Angelici Doctoris lauream iure esse impositam fatebimur.

Progrediamur a virtute ad sapientiam, a castimonia ad doctrinam: quae cum omnino angelica sit, Angelicum fecit Doctorem nostrum. Verum, ne tantum hoc dicamus, sed etiam probemus; quod in hanc rem argumenti affero, obsecro, ut illud qua incepistis humanitate, percipiatis.

Omne ego illud, Eruditissimi Auditores, opus esse angelicum opinor, quodcunque naturae ordinem, aut vires excedit ac propterea miraculosum appellatur.

Miramur ad preces bellicosi ducis Iosue solem suum cursum stitisse²⁸? Stitit hunc angelus. Miramur trium dierum spatio in paenam regiae praesumptionis septuaginta millia subditorum Davidis fuisse perempta²⁹? Peremit angelus. [f.B.₂₁] Miramur supra centum octoginta quinque millia in castris Assyriorum unius decursu noctis fuisse caesa³⁰? cecidit angelus. Quid deinde iuniorem Thobiam ab immanis piscis devoratione salvavit³¹? Angelus. Quis eundem a crudelissimo orci satellite servavit illaesum³²? Angelus. Quis illius Patri lumen oculorum restituit³³? Angelus.

Neque vero terribilis ille sessor, qui divini invasorem thesauri Heliodorum terrae allisit, alius quispiam fuit, praeter angelum: illi quoque duo iuvenes, qui sacrilego raptori manus iniecerant et sufficientes plagas inflixerant, non alii fuisse putandi sunt, quam angeli³⁴.

Quid plura memorem? et diei lux et vox linguae me citius deficeret, quam istius rei vel testimonia, vel exempla recenserem. Verbo dico, angelica esse opera omnia quae miraculosa; miraculosa esse, quae angelica sunt. Atque hinc, si D. Thomae doctrinam esse angelicam velimus demonstrare, illud tantum nobis probandum

²⁸ Cf. Jos 10, 12-14.

²⁹ Cf. 1 Par 21, 14 -17.

³⁰ Cf. 4 Reg 19, 35.

³¹ Cf. Tob 6, 2 4.

³² Cf. Tob 6, 14 22. 8, 1-15.

³³ Cf. Tob 11, 4 -17.

³⁴ Cf. 2 Mach 3, 23-28.

restat, *quod ea miraculosa sit*. Et sane est. Nam praeter id, quod eam ultra omnes humanae diligentiae vires acquisiverit, hoc in ea maxime admirandum est, quod ab universis Doctoribus, Academicis, Conciliis, a tota demum orthodoxa Ecclesia probetur, ametur, colatur.

Illicium quoddam Marci Tullii lingua habuisse putatur, qua semper in suam sententiam cum Patres conscriptos, tum equites plebemque Romanam pertrahebat³⁵. Istiusmodi est D. Aquinatis doctrina, quam omnes theologorum scholae, omnes doctorum exedrae, si non passim sequuntur, saltem admirantur, stupent, venerantur.

Atque sicut olim ad Delphici Apollinis oraculum totus orbis confluebat futura scitaturus, et tam eventus causarum, quam causas eventuum indagaturus³⁶, sic et paulo ante elapsis et modernis temporibus, universa christianitas istius sapientissimi theologorum Phoebi³⁷, quasi templum quoddam sapientiae, mirabili referatos doctrina libros accedit; in quibus quot legit conclusiones, tot oracula; quot sententias, tot responsa.

Hac de ipsa re non minus eloquentissimus, quam eruditissimus scriptorum oculus, luculentissimum exhibens testimonium: “Thomae”, inquit, “sapientia adeo [f.B._{2v}] illustris, subtilis, atque divina, ut eam ingenia quamvis magna, quamvis acuta, quamvis felicia, mirentur et obstupescant. Nihil est in omni theologia adeo

³⁵ Agitur de oratore, cuius nomen est Marcus Tullius Cicero (106 43 a.C.). Cf. Arnaldi Francesco, art. *Cicerone, Marco Tullio*: EI X, 200-205. Cf. etiam: Cytowska Maria, art. *Cyceron, Marcus Tullius Cicero*: WEP II, 644-646, ubi legitur: “Cyceron znał wszystkie ówczesne style retoryczne [...] i umiał się nimi mistrzowsko posługiwać. Umiał utrzymać w napięciu uwagę słuchaczy, stosując zmianę nastrojów w obrębie jednej mowy [...]”. Optime probatur quod is sua lingua auditores “semper in suam sententiam... pertrahebat” in articulo anonymo *Cicerono, Marco Tullio*: NTGEU IV, 1983.

³⁶ Cf. Drączkowski Franciszek, art. *Delfy*: EK III, 1130, ubi legitur: “Znaczenie i sławę zawdzięczały Delfy wyroczni, udzielającej odpowiedzi przez usta Pytii, kapłanki Apollona [...]; z beśkotu słów i dźwięków, jakie wydawała podczas wieszczego transu, kapłan-prorok spisywał odpowiedzi, często bardzo zawile i dwuznaczne [...]”.

³⁷ Phoebus idem ac Apollo; ponitur interdum pro Sole (CLL). Cf. CLD: *Phoebus, -i, Apollo, the Sun-god. Poet. the sun.*

arduum, nihil in philosophia tam difficile implicitumque, quod ille non explicet: nihil adeo obscurum, quod non ille declarat: nihil adeo reconditum involutumque, quod non eruat et evolvat, et quidem methodo adeo laconica, ut totidem videantur esse sententiae, quod verba; brevibusque periodis rem comprehendit omnem, super qua caeteri doctorum ingentia volumina condidere. Illius porro doctrinae claritas, distinctio, atque connexio rerum adeo mirabilis est, ut corporeae lucis instar eius doctrina non nisi lux esse videatur”.

Pergit ultra unicornique sanctissimum Doctorem conferens: “Simul”, ait, “unicornis aquas suo cornu sanat, caetera mox animalia veneni secunda bibunt³⁸: ita quisquis e sancti Thomae libris tanquam sapientiae fontibus potat, non est quod ullum virus erroris metuat. Quin et haec ipsa sapientiae aqua, non tantummodo limpida, perspicua, defaecata, pura bibentibusque salutifera est; sed etiam adversus omne virus haereseos medicina”. Cuius rei rationem afferens: “Omnis namque haeresis”, inquit, “vel ab hoc sancto Doctore refutata fuit expresse, vel principiis fundamentisque irrefragabilibus ab eo relictis facile possit refelli”³⁹.

Hoc ergo fortasse divinabat magni huius Doctoris magnus magister Albertus, cum eum istiusmodi bovem esse diceret, cuius mugitum totus aliquando orbis esset auditurus⁴⁰.

³⁸ Cf. Forstner D., op. cit., s.v. *Das Einhorn*, p. 363, ubi legitur de simili fide, quae cornu unicornis tribuebatur: “Dem Trinken aus seinem Horn schrieb die Antike Heilkräfte gegen allerlei Krankheiten und Immunität gegen Vergiftung zu”.

³⁹ Non potui invenire auctorem textus hic allegati. Cf. BR, loc. cit., 1046: “Scripta eius [...] facilitate explicandi res difficiles adeo excellunt, ut uberrima atque incorrupta illius doctrina, cum revelatis veritatibus mire consentiens, aptissima sit ad omnium temporum errores pervincendos”.

⁴⁰ Cf. G. de Tocco, *Vita S. Thomae Aquinatis*, §13 (c. III): ASanc, Mart. I, 663, B: “Tunc Magister [Albertus Magnus] dixit: Modo respondeas ad quaestionem [...]: et fecit ei quatuor argumenta tam difficilia [...]. Ad quae cum Frater Thomas sufficientissime respondisset, fertur Magistrum Albertum dixisse, per spiritum prophetiae: Nos vocamus istum bovem mutum; sed ipse adhuc talem dabit in doctrina mugitum, quod in toto mundo sonabit. Quod dictum propheticum est veraciter adimpletum: nam in toto mundo, dum inter fideles eius doctrina diffunditur, Ecclesia eius vocibus edocetur”.

Quanquam appellasset rectius oceanum scientiae, ex quo tot flumina fontesque erumpentes sanctam Dei Ecclesiam passim saluberrimis et uberrimis documentis faecundarent; totque philosophorum ac theologorum irrigarent ingenia, ut vix cogitari queat, an aliquis doctrinam suam vel non ex divi Thomae fluentis pro-manare, vel non eius totam esse fateatur. Hoc ex oceano ingentia illa Soariana [s] flumina⁴¹, suavissimi illi Opatoviani latices, dulcissimae illae Philippi Gamachaei aquae⁴² ortum traxerunt. Hoc ex oceano quidquid ubique et purioris et sanioris doctrinae, tanquam lymphae contemplamur et delibamus, fluxisse [f.B_{3r}] concedamus necesse est.

Sed parum et ego dixi, cum sapientissimum Doctorem oceanum scientiae appellavi. Tuba est hic, tuba illa archangelica, admirabilis, efficax, tremenda. Nam quemadmodum ad fatalis illius tubae vocem inaudito miraculo tam ex Stygia palude, quam ex piacularibus flammis caelestibusque domiciliis hominum omnium animae progredientes in momento corporibus vestientur suis et divino tribunali sistuntur⁴³: ita ad vocem Angelici Doctoris nostri, totus excitatus et excitus orbis implet diversa lectoria salutarique doctrina illius reformatus novum assumit hominem et per pium examen iudicium Numinis accedens inquit in sua sponte delicta, spontanea se mulctat paena et tandem angelus ex homine, Angelico Doctore cooperante, figuratur.

Nimium, credo, Eruditissimi Auditores, in hac parte probanda temporis consumpsi videorque mihi Vestram laesisse benevolentiam, exacerbasse humanitatem. Quare propero ad finem, illud

⁴¹ Cf. Dalmau Giuseppe, art. *Suarez, Francisco* (1548-1617): ECat XI, 1451-1458, ubi inter alia legitur: "il più fecondo dei teologi moderni"; "il Suarez utilizzò ampiamente le opere di S. Tommaso [...]". Delle 6000 e più conclusioni contenute nelle opere del Suarez solo una ventina discordano dal pensiero dell'Angelico". Cf. etiam: Archutowski Roman, art. *Suarez Franciszek, jezuita*: PEK 37-38, 192-193, ubi legitur: "... rozwijał myśli św. Tomasza [...], pozostając zwolennikiem św. Tomasza, [...]".

⁴² Cf. anon., art. *Filip z Gamaches* (1568-1625): PEK XI-XII, 272, ubi legitur quod "w Sorbonie przez 25 lat Filip komentował dzieła św. Tomasza z Akwinu. [...] Bardzo jest cennym komentarz Filipa na Summam theol. S. Thomae Aq., Paris 1634, 2 vol. i in."

⁴³ Cf. Mt 24, 30-31; 25, 31-46; 1 Cor 15, 52.

tantum pro causa firmiter roboranda adiciens, quod Romanum oraculum de Aquinatis doctrina pronuntiavit. Erat is Ioannes eius nominis vicesimus secundus Romanus Pontifex, qui cum Divum hunc in album Divorum referret⁴⁴, nullis opus esse, aiebat, ad eius sanctimoniam confirmandam miraculis, quandoquidem tot per eum sint patrata miracula, quot formata erotemata⁴⁵. Si igitur tam admiranda est illius doctrina, ut singulae quaestiones, singula dicantur esse prodigia, quis tandem eam neget esse angelicam atque hac simul de causa merito Angelici Doctoris titulo D. Aquinatem non adornet⁴⁶? Mihi sane rem profundius inspicienti nimis exiguum videtur esse praemium tantae virtutis tantaeque sapientiae, titulus expositus et confirmatus.

Quamobrem pro supplemento nostrae tenuitatis, appellemus Divum hunc ex multorum sententia theologiae florem, philosophiae decus, scientiarum ornamentum: appellemus ingeniorum delictum, Religionis sacrarium, Ecclesiae fulcrum, Catholicae fidei scutum: appellemus haeticorum malleum, scholarum lucem, Theodidacton⁴⁷, qui biberit ex ipso fonte divinitatis: appellemus insigne [f. **B**_{3v}] candelabrum, accensam facem; virtutis, sanctimoniae scientiaeque iubar: appellemus stellam splendidissimam, unionem

⁴⁴ Agitur de Papa Ioanne XXII (1316-1334), qui Thomam de Aquino anno 1323 in Sanctorum numerum retulit; cf. BR, loc. cit., 1046.

⁴⁵ In ipsa bulla canonizationis a Papa Ioanne XXII concessa non invenitur talis sententia. Immo ibi adducta sunt numerosa "miracula" per intercessionem S. Thomae Aq. obtenta (cf. textum bullae in: Walz Angelus, *De bulla cononizationis s. Thomae Aquinatis*, Romae 1923, pp. 10-16). Secundum G. de Tocco, eis qui "implorabant inquisitionem de inveniendis miraculis factis meritis praedicti Sancti Apostolica auctoritate committi", Ioannes XXII dixit: "quia vita sua fuit sancta, et doctrina eius non potuit esse sine miraculo"; in consistorio autem affirmavit: erit ad suam et Ecclesiae gloriam "si istum Sanctum possumus catalogo Sanctorum ascribere, dummodo aliqua miracula possunt de eo inveniri". Cf. Tocco de G., op. cit., §81 (c. XIII): ASanc, Mart. I, 681 (VII Martii).

⁴⁶ S. Thomas de Aquino anno 1567 a Pio V *Doctor Angelicus* declaratus est. Cf. BR, loc. cit., 1046-1047, ubi etiam legitur: "Cum sanctis angelicis spiritibus non minus innocentia quam ingenio comparatus, Doctoris Angelici nomen iure est adeptus".

⁴⁷ Est verbum Graecum: θεοδιδάκτοί, quod valet: "nauczony przez Boga" (*Słownik Grecko-Polski*, Warszawa 1960, II, 448) et adoperatum est in 1 Thess 4, 9: "a Deo didicistis".

nobilissimum, thesaurum omnigenae sapientiae, doctorum sanctissimum, doctissimum sanctorum.

Et tamen, cum eum sic extulerimus, cum tot tamque praeclaris elogiis decoraverimus, adeo nihil aequale illius virtuti ac sapientiae diximus, ut mihi serio venia a vobis, Eruditissimi Auditores, petenda sit, quod in lectissimo vestro sapientissimoque consessu ad eum laudandum me resolverim, qui nonnisi a quopiam doctore vel oratore angelico digne laudari possit. Dixi.

PANEGYRIS LYRICA

Illustrissimo et Reverendissimo Domino

**D. IOANNI GEMBICKI
Dei et Sedis Apostolicae Gratia
EPISCOPO PLOCENSI**

**decantata
per P. Stanislaum a Iesu Maria
Clericorum Pauperum
Matris Dei Scholarum Piarum**

**Anno 1666
Sexto Kalendas Ianuarii**

Varsaviae
Typis Elertianis

Introduction

Author, Source and Purpose of this Work

Panegyris lyrica (PLyr) is a poetic piece of praise written in honor of the Bishop of Płock, John Gembicki¹. The full Latin title reads: *Panegyris Lyrica Illustrissimo et Reverendissimo Domino D. Joanni Gembicki Dei et Sedis Apostolicae Gratia Episcopo Plo-censi decantata Per P. Stanislaum a Iesu Maria Clericorum Pau-perum Matris Dei Scholarum Piarum*. Father Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński, who was mentioned on the title page of the work as a member of the Institute of the Poor Clerics of Mother of God of the Pious Schools, is without doubt the author of PLyr.

PLyr is an ornate, skillful work of acclaim that came from under the pen of a person fluent in poetic art. Being a famous teacher of rhetoric, Fr. Papczyński was capable of writing such a piece thanks to his training and good knowledge of ancient poets.

Neither in this work nor in his other works did the PLyr author mention the reasons for composing this *Panegiric* in honor of Bishop Gembicki. No such information could be discovered in the letters of the Bishop himself or in other authors. Nothing is known

¹ John Gembicki (1602–1675), coat of arms Nałęcz; Canon of Gniezno from 1621, and Canon of Krakow from 1626; then Regent of the municipal royal office, Royal Secretary, and Canon of Warsaw from 1636. In 1640, he became the Great Secretary of the Crown, and the Dean of Krakow in 1642. With the arrival of Louise-Marie in the Republic of Poland in 1646, he became the Queen's Court Chancellor; in 1652 he was named respectively the Bishop of Chełmno, in 1655 of Płock, and in 1674 of Kujawy. In 1657, he participated in the Polish-Brandenburg negotiations, playing a significant role. Faithful to King John Casimir, he hid from the Swedes in Spisz. After the election of Michael Korybut Wiśniowiecki as King, he supported him with the Austrian party, although he had previously supported the French candidate. He participated actively, though not notably in many political events of his time. In his church activities, he showed care for the dioceses entrusted to him, where he took care of many matters: he eased disputes, took care of the seminaries (he founded a seminary in Chełmża), recovered churches seized by other denominations, and rebuilt the ones destroyed during the war. In his time, he generally was viewed positively. See J. Bazydło, *Gembiccy*, in: EK vol. V, Lublin 1989, col. 934-936; A. Przyboś, *Gembicki Jan*, in: PSB vol. VII, Kraków 1948–1958, pp. 376-378 (editor's note).

about the connection, which had previously linked Gembicki and Fr. Papczyński but it should not be overlooked in the examination of reasons that prompted his writing of PLyr. Perhaps, the bishop and St. Stanislaus met during the latter's visit with his relative and friend, John Papczyński, who was Gembicki's valet until his death in 1674. However, it is also possible that Fr. Papczyński was the Bishop's confessor during his stay in Warsaw (from 1663–1667 and from 1668–1669).

The most likely reason for writing PLyr could be the fact of the Warsaw College's receiving some sort of benefice from Gembicki. It is also possible that Fr. Papczyński hoped to get the Bishop's help in publishing his work *Regina Artium* (for which he endeavored greatly in those years), since he was unable to obtain support from the religious authorities.

Father Papczyński presented PLyr to Bishop Gembicki on the latter's name day. Probably, he did so on December 27, 1666, and then sent him the manuscript. It seems that the recipient liked the opus, since he ordered it to be printed by the Elert's print shop in Warsaw.

Contents

As it is apparent from the title of the work – *Panegyris lyrica* – is a work of praise, composed in the form of lyrical metre of the Alcais stanza, reminiscent of the ancient poets, primarily Horace.

Following the opening salutation, the author extolled Bishop Gembicki, depicting his life story and recounting his specific achievements. Then he goes on to examine the Bishop's religious and civic virtues, which the latter displayed in performing ecclesial functions as a Bishop and public functions as a senator.

As any other panegyric would, PLyr displayed exaggeration in presenting the merits and achievements of its subject. Indeed, according to the historical sources, Bishop Gembicki was not an outstanding politician as it could be inferred from PLyr. However, his services to the Church were not exaggerated – he was indeed a good Bishop and did a lot to improve the Church life in the dioceses which he managed.

Robert Sawa

Decus Illustrissimae Domus Gembicianae¹

GEMBICIAE gentis magnum decus aurea VITTA
Perpetuum nodum vincta potenter habet.
Hanc neque dissolvit quondam Macedonicus ensis²,
Nec Lachesis poterit rumpere falce ferox³.
Nullum illam tempus lacerabit, nulla vetustas;
Aeternam Sphaera se probat esse sua.

Śliczna cnota osnowę NAŁĘCZY⁴ uwiła,
Złoty mężna odwaga wątek przyprawiła.
Kwiaty są, z wysokimi skrewnienia domami,
Świeże z dawnymi wieczność czynią jej dziełami.
A stąd, póki Sarmacki⁵ naród nie zniszczeje,
Póty starożytnością NAŁĘCZ ta nie stleje.

¹ Ep. Ioannes Gembicki fuit nobili genere natus, nobilis autem Domus Gembiana habuit insignem generis, cuius imago est hic reproducta et brevi poemate – tum in lingua Latina, tum in lingua Polona – illustrata.

² De “Macedonico ense” silent encyclopaediae et dictionaria. Forsitan auctor in mente Damascenum ensem habuit, famosum pro sua alta qualitate. Cf. anon., s.v. *Demeszka*: Gloger, I, 315: “Szabla turecka ze stali damasceńskiej, uważanej za najtwardszą i najlepszą, wyrabianej w mieście Damaszku w Syrii”. Cf. anon., s.v. *Damaszek*: WEP II, 801: “Miasto słynęło z wyrobów rzemiosła artystycznego: [...] wyrobów z metalu [...], z których wiele przyjęło ad Damaszku swą nazwę (np. damasceńska stal, szabla damasceńska)”.

³ Videtur quod auctor, loquendo de Parca Lachesi, in mente Parcam Atropos habuit, nam Lachesis era “quella che avvolgeva attorno al fuso lo stame filato dalla parca Cloto, nel quale era simboleggiato il corso della vita umana” (NTGEU IX, 5229, s.v. *Lachesi*). Erant tres Parcae: “Lachesis – rozpoczynająca nić życia, Kloto... snująca nić dalej, Atropos... przycinająca przędzy” (WEP VII, s.v. *Mojry*). “One to przędą nić żywota ludzkiego, którą w końcu... nieubłagana Atropos przecina w godzinę śmierci” (Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, 164).

⁴ Cf. Boniecki A., *Herbarz Polski* (Boniecki), VI, Warszawa 1903, s.v. *Gembiccy herbu Nałęcz*, 23-26: “z Gembic pod Czarnkowem, w pow. poznańskim”.

⁵ Valet: “właściwy Sarmacie”, Sarmata utem est: “Polak starej daty, hołdujący dawnym obyczajom i poglądom”, vel simpliciter: “Polak”. Itaque “Sarmacki naród” est idem ac: “Polski naród”. Cf. *Słownik Języka Polskiego* (SJPol), PAN, ed. W. Doroszewski, Warszawa 1966, VIII, 68. 69, s.v. *Sarmacki, Sarmata*.

In Stemma Gentilitium,
Illustrissimae et Reverendissimi Domini
D. Ioanni Gembicki,
Episcopi Plocensi

PANEGYRIS LYRICA

Abitae curae: me vocat aurea
Ad sinistra Phoebus, porrigit Indico
 Ex osse plectrum, mandat aura
 Pierias animare chordas.
O quem sublimis paene micantibus
Invexit astris maxima proximum
 Per facta Virtus, aeviternum
 GEMBICIAE generositatis
Decusque, lumenque, optime Pontifex,
Salve! clientis si cupide Lyrām
 Audire Vatis non recusas;
 TE populis pelagoque magnum
Cantu sonoro dicere Praesulem
Audebit. Ibis maximus omnium,
 Quos terra produxit Polona
 Consilio, senioque, grandes,
Patrum colendus; qua caput aureum
Profert ab Indis Cynthius⁶, aut equos
 Qua defatigatos lavare
 Sit solitus, niveamque terris [A_{2v}]
Aufferre lucem. Da veniam: TE enim
Impono magni nominis essedo,
 Latosque vectabo per axes
 Conspicuum, celebratoris
Auriga famae. Ludor? an invias
Emensus umbras, praepetibus polum

⁶ Adject. a Cyntho: in hoc monte Apollo et Diana nati altique sunt; hinc Cynthius ille, haec Cynthia appellati (cf. CLL, s.v. *Cynthius* et *Cynthus*). De Apollone hic sermo est, quia "jako bóg muzyki i poezji.. był zwierzchnikiem muz"; patronus "wieszczów, śpiewaków i poetów [...]"; sam grał mistrzowsko na cytrze"; cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, 71. 74.

Diffindo pennis, iam Boreae
 Indomiti, minitantiumque
 Victor Notorum? hic, hic TIBI construo
 Casura nunquam, sedulus artifex,
 Virtutibusque fabricanda
 Ex solidis monumenta laudum
 Quanquam vetustae splendor originis,
 Ceu angularis nobilior lapis,
 Primo locandus; quem decoris
 GEMBICII poliere gestis:
 Incisa magni sunt cui nomina
 Vulgata terris ARCHIEPISCOPI,
 FRATRUMque binorum⁷ paratae
 Non levibus meritis tiarae.
 Hinc inde lechae⁸ lumina curiae
 Signata splendent; sive gravis togae, [f.A._{3r}]
 Seu militaris assuefacti
 Luce sagi rutilare Patres⁹.
 Tu vero luci doctior addere
 Lucem, micanti consequeris gradu
 Praeclara Maiorum Tuorum
 Gesta, magis cupiens nitere.
 Nam dedicato nobilioribus
 Musis iuventae flore notabili,
 Non ociosas permeandis
 Exoticis bene consecrasti

⁷ Agitur de duobus episcopis, fratribus episcopi Ioannis Gembicki, nempe de Andrea Gembicki († 1654), Episcopo Luceoriensi, et de Petro Gembicki († 1657), Episcopo Cracoviensi; cf. Chodyński Stanisław, s.v. *Gębicki* (*Gąmbicki*, *Gembicki*), *herbu Nałęcz* 1. *Jan, bp włocławski*: EKOść VI, 156-157.

⁸ Cf. WEP VI, 412. 413: “Lech – rzekomy twórca państwa polskiego, postać literacka”; “Lechici – literacka nazwa Polaków wprowadzona przez Wincentego Kadłubka; nawiązywała do [...] opowieści o Lechu”. Cf. SJPoL IV, Warszawa 1962, s.v. *lechicki*: “dawniej – polski”; s.v. *Lechita*: “potomek Lecha, mieszkaniec Polski, Polak”.

⁹ Sic mentio facta est de sago inclytis maioribus familiae Gembicianae, sed non potui invenire confirmationem pro tali traditione militari huius familiae, cuius historia nota est ab anno 1367; cf. Boniecki, loc. cit.

Lunasque, Solesque, urbibus, inclytæ
 Laudatus emptor cunctiscentiæ:
 Hic dogma Romanum assecutus,
 Hic Italas bene doctus artes.
 Nec frustra pulchro laurea TE duplex
 Virore cinxit, cum biberis fere
 Ius totum utrumque¹⁰, sic futurus
 Aptior Ecclesiae Senator¹¹.
 Postquam remotis a populis redux
 Desideratae limina Patriæ
 Sospes revisis, mox recenti
 Gnesna TUAM redimivit alma [f.A._{3v}]
 Honore frontem¹². Posthabitam dehinc
 Ne se videri prima Cracovia
 Existimaret, non minores
 Approperat TIBI iure digno
 Conferre fasces¹³. Denique Principis
 Accedis Aulam¹⁴, quo TUATE potens
 Virtus trahebat, quo priorum
 Facta Patrum, minime obsoleta
 Mercede Recti. Visus eras statim
 Lucere claris hic animi bonis,
 Visus referre non timentem
 Pectore magnanimo Catonem¹⁵.

¹⁰ Sic affirmatur quod Ioannes Gembicki duplicem lauream utriusque iuris adeptus est, sed non potui invenire confirmationem huius facti. Notum est solummodo quod is tum Romae tum Patavii studiis vacabat; cf. Przyboś Adam, s.v. *Gembicki Jan (1602-1675)*: PSB VII, 377.

¹¹ Evidenter sic denotatur episcopus.

¹² Anno 1621 Ioannes Gembicki canonicus Gnesnensis factus est; cf. idem, op. cit. : ibid.

¹³ Anno 1626 Ioannes Gembicki canonicus Cracoviensis factus est. Cf. ibid.

¹⁴ Anno 1631 Ioannes Gembicki ad officium secretarii regii promossus est. Cf. Boniecki, loc. cit., 24.

¹⁵ Cf. NTGEU IV, 1809, s.v. *Catone, Marco Porcio detto il Censore*: "Giureconsulto, oratore e uomo politico romano. Divenne presto notissimo in Roma per l'austerità dei costumi, l'integrità del carattere, l'eloquenza vigorosa. [...] nominato censore (184), flagellò senza pietà i vizi che trascinavano la Repubblica a sicura rovina [...]. Osò perfino censurare la famiglia degli Scipioni per lo sfrenato lusso".

Creduntur ergo PRINCIPIS intima
 Secreta mentis consilio TUAE,
 Sacrarique liberarum
 Porta TIBI patefacta vocum.
 Una regendum, purpureae Crucis
 Quem schema clarat, Miechoviae gregem
 Admittis electusque pastor
 Ceu proprium decoras ovile¹⁶.
 Maiora quanquam praemia maximos
 Decent labores. Infula TE vocat [f.A._{4r}]
 Culmensis¹⁷, ornatura pulchre
 Sideream sine nube frontem
 Candente gemmis auro adamantinis;
 Blandoque sacram pondere dexteram
 Pedi gravatura et decenti
 Purpureos habitus vicissim
 Datura tergo. Suscipe debitum
 Virtuti Honorem, suscipe dotibus
 TUIS perenne destinatum
 A Superis populoque Culmen.
 Ni fata malis proxima iam sequi,
 Quae TE reposcunt ad pia Plociae¹⁸/s/
 Ornanda templa gestiuntque
 Praesuleum pretiosiore
 Ambire Mitra, haud immerito, Caput¹⁹.
 Accede: magni iam TIBI Vistulae

Cf. Fraccaro Plinio, s.v. *Catone, Marco Porcio, detto anche Censorius*: EI IX, 458: "lottò senza posa per difendere i costumi aviti fino all'ultimo respiro [...]. Non ebbe riguardi per nessuno, e grandi e mediocri provarono i suoi attacchi [...]. Si attirò così innumerevoli inimicizie, che egli affrontò senza mai vacillare".

¹⁶ Cf. Przyboś, loc. cit.: "Rok 1641 przyniósł mu jeszcze probostwo miechowskie".

¹⁷ Ioannes Gembicki anno 1652 Episcopus Culmensis nominatus est; cf. ibid.

¹⁸ Oppidum in lingua Polona "Płock" appellatus, hodie in lingua latina nomine "Plocium", et non "Plocia", denotatur. Cf. Jougan Alojzy, *Słownik Kościelny Łacińsko-Polski*, Poznań 1958, s.v. *Plocium*, -ii: *Płock, biskupstwo od X w.*

¹⁹ Anno 1655 Ioannes Gembicki Episcopus Plocensis nominatus est; cf. ibid.

Producta late, magne Pastor,
 Littora²⁰ personuere multo
 Gregum boatu: iam TIBI dexteras
 Tendunt minores auxiliaribus
 Mystae lacertis; iam piorum
 Arma ferunt socianda Caetus. [f.A4_v,]
 At TU coruscis chrysolithis gravem
 Virtute doctus pulchrius infulam
 Ornare, morum lumen infers
 Ecclesiae cathedraeque, magnum.
 Et TE videndum rite minoribus
 Proponis astris in solii globo
 Solem supremum, commodando
 Suppositis radios planetis.
 En! quae sereno lumina comitas
 In ore sparsit? quae rubeus pudor?
 Maturitasque, suavitasque,
 Praesulei decus omne vultus?
 Quod sidus ima mente reconditum
 Lucem beati consilii foveat;
 Exuberantem qua peramplis
 Sarmaticus patet orbis arvis?
 Quis temperatus flumine candidae
 Benignitatis zelus et aureis
 Amor peragravit fluentis
 Cum facili pietate pectus?
 Adsunt amatae schemata Patriae,
 Pluresque culti PRINCIPIS indices; [f.B_{1r},]
 Nisi quod inter haec supremo
 Religio^a rutilet nitore
 Infixa cordi. Da laticem, PATER,
 Da purioris sugere dogmatis;

^a *in editione originali erronee: "Religio"*

²⁰ "Vistulae... littora," quia Plocium in dextero "littore" Vistulae situm est.

Quem naevus ullus laxioris
 Non potuit maculare sensus.
 Pulchras avitae quid memorem insuper
 Synceritatis Vates imagines?
 Stat candor illaesus nitentque
 Sarmatici simulacra veri
 Reposta celso pectore. Non TIBI
 Effinxit album canities Caput;
 Sed fraudis immunis dolosae
 Simplicitas, niveusque recti
 Ubique constans fulgor et inclyti
 Tenax honesti propositum. Nihil
 Privata pensas damna, amicus
 Es publicae utilitatis ingens.
 Quis porro largae munera dexteræ
 Hic conticescat: quae miseros gravi
 Eliberando, vel levando,
 Pauperie faciunt beatos? [**f.B.**_{IV}]
 Quis aucta donis templa recentibus
 Non, gloriosa carminis alite,
 Divulget ararumque pulchrum
 Plurium ad invidiam nitorem?²¹
 Sed templa linquo. Curia, curia
 Sacri Senatus²² allicit obvium
 Vatem: penetro non retractus,
 Quamquam aliis vetitos, recessus,
 Spectoque sanis consiliis gravem,
 Sententiarum pondere fervidum;

²¹ Uti Episcopus Culmensis et Plocensis de ecclesiis ad paupertatem vel ruinam reductis magnam curam ostendit. Cf. Przyboś, loc. cit., 378: "obdarzał ubogie kościoły, [...] odbudowywał zniszczone wojną kościoły".

²² Videtur quod Ioannes Gembicki iam ab anno 1640, quo secretarius cancellariae regiae nominatus est, ad Senatum polonum pertinebat; cf. Przyboś, loc. cit.: "[Gembicki] stosunkowo wcześniej wszedł do senatu. [...] Na burzliwym sejmie w. 1646 popierał stanowisko króla...". Senator tamen factus est solummodo anno 1652, quo Episcopus Culmensis factus est. Cf. Gloger, pp. 222-224.

Et dulcis efficaciore
 Alloquii placidum medulla.
 Si danda suades hostibus impiis,
 Cessante ab armis milite, foedera,
 Ostendis optata sub astris
 Pace nihil melius teneri²³.
 Si forsan urges bella potentibus
 Illata Moschis continuari^a;

^a *in ms. erronee: "continuarier"*

Non posse monstras absque ferro
 Crescere pacificas olivas.
 Divina quodsi iura Politicis
 Oppressa votis conquereris; focum [f.B2,]
 De corde zeli proruentem,
 Ut Phinees²⁴ Samuelque²⁵ late
 Diffundis; ardet flammae dictio,
 Uruntque tanquam fulmina caelitus
 Proiecta verba conteruntque
 Oppositos animos ut altas
 Procella quercus. Discite, discite
 Servare sacras, grande[s] politici,
 Leges et illibata sanctae
 Iura nihil temerare MATRIS²⁶.
 Haec vera demum Praesulis inclyti
 Vox; digna cedro, digna perennibus
 Scribi metallis, digna coelo

²³ In bellis annis 1655-1660 gestis, ep. Gembicki pacem obtinere conabatur: "był rzecznikiem pokoju. Odegrał niemałą rolę w rokowaniach polsko-brandenburskich, zakończonych w r. 1657 umowami welawskąą bydgoską. [...] W r. 1658 wyznaczony do ugody z Kozakami". Etiam postea de pace curavit: "Na sejmie pa-cyfikacyjnym r. 1673 podjął się Gembicki roli mediatora między malkontentami a obrońcami majestatu króla". Cf. *ibid.*, 377. Cf. Chodyński, *op. cit.*, 156: "R. 1660 łagodził rozruchy, w wojsku litewskim powstałe";

²⁴ Cf. Num 25, 7-8.

²⁵ Cf. Eccli 46, 16-23.

²⁶ Non inveni confirmationem talis defensionis iurium Ecclesiae.

Perpetuum rutilante laudis
 Serto coronari. Hoc TIBI deditus
 Vates precatur totaque consono
 Parnassus²⁷ ore: hoc et PATRONUS
 Zacharides²⁸ humili CLIENTI
 Custodit. Ergo si vacuas necis
 Intrare portas, si bene conscios
 Vitae penates sempiternae,
 Ac Superum stat adire limen; [f.B._{2v}]
 Virtus Tonantis subdita gratiae
 T E ducet illuc: strata adamantibus
 Puris pavimenta involabis
 Aetherae novus Hospes Aulae;
 Sic ipse rerum maximus Arbiter,
 Qui fata signat, muneribus pie
 Subscribat optatis probentque
 Indigetes bona vota DIVI.

²⁷ Cf. Levi Doro, s.v. *Parnaso*: EI XXVI, 394: "Massiccio montuoso della Grecia centrale [...]; come soggiorno delle Muse [il monte] divenne metaforicamente, soprattutto a partire dalla letteratura latina, simbolo della poesia...". Forsitan haec est ratio cur hic Parnassus cum poesi identificatus assumit genus femininum poesi proprium ("totaque... Parnassus").

²⁸ Agitur de Patrono baptismali episcopi Gembicki, i.e. de S. Ioanne Baptista, qui hic denotatur uti Zacharides, quia eius pater erat Zacharias.

PANEGYRICUS

Augustissimo Principi

MICHAELI KORYBUTH

Divinitus Electo Regi Poloniae,
Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae,
Samogitiae, Livoniae, Smolensciae
Czerniechoviaequae [s]

MAGNO DUCI

debitae subiectionis et observantiae causa
a Regio Collegio Varsaviensi
Clericorum Pauperum
Matris Dei Scholarum Piarum

CONSECRATUS

Anno Domini MDCLXIX

Varsaviae

Typis Elertianis S. R. M. Typographi¹

¹ N.B.: 1) "Russiae" in sensu: Rutheniae (Ruś); 2) agitur de Livonia Polona, h.e. quarta parte Livoniae (Inflanty) Poloniae anno 1660 relicta; 3) revera Smolenscia (Smoleńsk) et Czernihovia (Czernihów) iam ad Poloniam ab anno 1667 non pertinebant, includuntur hic tamen forsitan quia hoc anno cessa sunt Moscoviae summummodo ad 13 annos (anno 1686 – per semper). Cf. SGKP, s.v. *Inflanty, Smoleńsk, Czernihów*; cf. etiam: *Polonia*, II, 106. 161.

Aquilae maximus honos. Plinius².

Semper honora fuit LECHIS Jovis armiger^a ALES,
Omnibus et Regnis semper honora fuit.

^a *Jovis armiger, h.e. aquila (FLL, s.v. "Armiger")*

Ornarunt illam postquam KORYBUTHIA SIGNA,
Ex his est AQUILAE MAXIMUS ortus HONOS.

FLORIANUS STANISLAUS KIERDEY Marschalcides
Grodnensis Studiosus Poeseos³

² Cf. C. Plinius Secundus, *De Aquilis: Naturalis Historia*, lib. X, Venetiis 1519, 86: "Ex his quas novimus aquilae maximus honos, maxima et vis".

³ Filius Ioannis Casimiri Kierdej († 1685), mareschalli Grodnensis (ab anno 1669). Cf. PSB XII, 425-426.

Introduction

Panegyricus Augustissimo Principi Michaeli Korybuth (PPM) was written on the election of the Prince Michael Korybut Wiśniowiecki as King of Poland, which occurred on June 19, 1669, in Warsaw. By means of this panegyric, the Piarists hoped to gain the new King's favorable regard for their Institute. Father Papczyński mentioned in some other document this "*Panegyric* offered to the venerable King of the Polish Majesty, on behalf of the Warsaw College (...) on the fifth day after the happiest election"⁴.

Source, Time of Composition and Author

The work's full Latin title is: *Panegyricus Augustissimo Principi Michaeli Korybuth Divinitus Electo Regi Poloniae, Lithuania, Russiae, [...] Magno Duci, debitae subiectionis et observantiae causa a Regio Collegio Varsaviensi Clericorum Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Consecratus*. The title page does not name the author because – as Papczyński explained – his superiors from the Institute of Pious Schools “forbade me to put my name on the *Panegyric* offered to the venerable King of the Polish Majesty – although our Constitutions so dictated.”

Father Papczyński confirmed his authorship of PPM in his *Apology*, stating “the *Panegyric* written by me [...] for His Majesty King Michael immediately after his election and sent to press with due censorship.”⁵ During King Michael's election, Fr. Papczyński stayed in Warsaw, where he enjoyed great repute as a speaker. No wonder that this kind of task was entrusted to him.

In a manner similar to PPM, Fr. Papczyński presented his impressions from the coronation of King Michał in the work *Christus Patiens*⁶, which is undoubtedly of his authorship. Fr. Papczyński's

⁴ Cf. below, *Apologia*, in *Scripta Historica*, § 53.

⁵ *Ibid.*, § 23.

⁶ See above, *Christus Patiens*, Discursus IV.

authorship is confirmed by the Panegyric's style which is the same as the one we know from Fr. Stanislaus' other writings. Furthermore, the PPM author states: "I am a priest of God": Fr. Papczyński was ordained a priest in 1661.

In all likelihood, Fr. Papczyński was also the author of the Dedication that precedes *Panegyric*. Sufficient proof is given by the similarity of styles. In this dedication, the "Warsaw Pious Schools" are said to be praying for the king's intentions and pleading for his "goodwill and fatherly protection."

Contents and Motives

The *Panegyric's* very nature clearly shows that it is a laudatory piece. The newly elected king is praised above all for the manner of his election. Hence PPM opens with: "The King chosen by the grace of God." In the form of rhetorical speech, Fr. Papczyński proved in *Panegyric* that the newly elected King Michael is "a ruler sent to us from heaven," and that his "election [...] was willed by God." This is to be supported by the fact that he obtained the Crown of the Kingdom through unanimous electors' votes, without personally soliciting it or proposing his candidacy for the Crown of the Kings of Poland.

As an additional argument, Fr. Papczyński presented two "heavenly signs" observed by the electors during the event, which were to confirm God's intervention, preceded by the action of the Holy Spirit in their decision-making. The author went on to say that the election of Prince Michael was a reward from heaven for the merits and virtues of his father, mother, and relatives and then recounted the Prince's virtues, thanks to which he became King. Next, Fr. Papczyński outlined the program and manner of governing, due to which the Prince could gain the "benevolence of the gracious God" and also repay the "grace" of the special care bestowed on the Republic of Poland. In this way, the perfect picture of a Catholic king emerged.

The PPM concludes with a brief invocation of God's blessings on the new King and his subject – the Polish-Lithuanian Commonwealth. The conclusion is supplemented by a short poetic piece

entitled *Votum Ad Serenissimam Virginem Mariam Reginam Poloniae Pro Sacra Regia Maestate*, whose author is undoubtedly Fr. Papczyński, known for his Marian devotion.

It seems that the election of Prince Michael Korybut Wiśniowiecki as King of Poland was very much to Fr. Stanislaus' liking. When he received the news of this election, he rang the bells to call all, i.e. the Piarists of the Warsaw College, to sing *Te Deum laudamus*.

This is further evidenced by Fr. Papczyński's presence at the coronation in Krakow, on September 29, 1669⁷. Why was this choice so pleasing to him? It seems firstly, because a Pole, a "Piaśt"⁸ was chosen, and not one of the foreign candidates. For this reason, in his *Panegyryc*, he emphasized this fact frequently and joyfully. Michael Korybut could be regarded not only as the successor of the Jagiellonians, but also of the Piasts or as a "dynasty renovator."

Perhaps, Fr. Papczyński's acclaim of King Michael was exaggerated, but such was the style of panegyrics, which emphasized more the expected rather than existing virtues. Similarly, the Prince's "heroic deeds" should also be taken as a tribute to the Baroque style.

In fact, Prince Michael Korybut Wiśniowiecki was elected King of Poland as a "Piaśt" on the strength of his father's merits rather than the electors' conviction of his suitability⁹. Unfortunately, the manner of his governing frustrated not only the hopes of Fa-

⁷ In *Christus Patiens*, Fr. Papczyński described his impressions from the coronation of King Michael as if he were an eyewitness. It seems that he was in the vicinity of Krakow by then. It is also possible that during the coronation of Korybut Wiśniowiecki, Papczyński had a chance to deliver his *Panegyryc*, since 30 panegyrics in total were read at that time. See W. Kochowski, *Roczników Polski Klimakter IV, obejmujący dzieje Polski pod panowaniem Króla Michała*, Leipzig 1853, p. 51.

⁸ The Piaśt dynasty was the first historical ruling dynasty of Poland. The first documented Polish monarch was Duke Mieszko I (c. 930–992). The Piasts' royal rule in Poland ended in 1370 with the death of king Casimir III the Great (see Wikipedia).

⁹ Cf. *Polska, jej dzieje i kultura*, J. Bystron et al., Warszawa 1932, t. II, p. 121: "The gentry chose him because they wanted to elect a "Piaśt" (...). Yet, he was not marked by any special talents or intelligence."

ther Papczyński, but also of the entire Polish nation¹⁰. It should be noted that Prince Michał Korybut Wiśniowiecki himself was convinced of his own inability to rule the Polish Republic¹¹.

This introductory note was based to a large extent on the introduction to the critical edition published by Fr. Casimir Krzyżanowski, MIC in: *Norma vitae et Alia Scripta*, Varsaviae 2001.

Andrzej Stefańczyk

¹⁰ King Michael died in 1673. Ibid., p. 125: "... King Michael, whom the nobility recently chose with such enthusiasm, was not mourned by the disappointed public. For a new generation was now entering the arena, whose motto was to erase the tragic traces of his reign."

¹¹ Cf. M. Buliński, *Historia Kościoła Polskiego*, Kraków 1873, vol. III, pp. 108-109: "Michael Korybut was astonished by his sudden and unexpected rise; in tears, he argued that he had neither the ability nor the experience needed for governing, especially under such difficult circumstances in which the country found itself. (...) As it usually happens in the world, everyone began prophesizing good things about the rule of the new monarch, basing them on various circumstances both from the old times as from the ones accompanying his election. (...) However, all these hopes vanished, and the four-year reign of King Michael turned out to be for him true bitterness and torment."

Dedicatio

Rex, in aeternum vive. Neque enim Tibi mortalem vitam optare fas est, quem cupimus omnes immortalem: tum quod incolumi Te nos incolumes, felici felices fore semper non dubitemus; tum quod sis immortalis vita dignissimus, qui Numinis immortalis vices apud nos geris divinitus ad id nobis concessus. Regum enim potestas in terris post Deum summa et maximum cultum et maximum amorem sibi vindicat a subditis; qui votorum magnitudine recte circumscribitur.

His onustae accedunt Maiestatem Tuam Scholae Piaae Varavienses, ab invictissimo antecessore Tuo Vladislao IV hoc in Regnum augustissimum introductae et in hac regia civitate liberalissima fundatione cumulatae¹²; a potentissimo vero Ioanne Casimiro singulariter protectae atque defensae et amatae¹³; a tota hac orthodoxa Republica pientissimo sinu exceptae et clarissimis benevolentiae [f.A 2v]testimoniis plurimum ornatae¹⁴: itaque et huic, et regibus serenissimis, non modo qui praecessere, sed securis etiam obligatissimae.

Tuae vero Maiestati sic devinctae ac mancipatae, ut sibi nihil antiquius ducant, quam pro immortalis vita Maiestatis Tuae divinam Maiestatem ferventissime, idque perpetuo deprecari. Aspice quoque Tu Augustissime Princeps, Scholas Pias, sub labaro

¹² Rex Vladislaus IV (1632-1648) Ordinem Scholarum Piarum in civitatem Varsaviensem anno 1642 introduxit; cf. Choy., *Annus 1642*, p. 11; Gozdawa J.M., s.v. *Pijarzy w Polsce*: PEK XXXI-XXXII, 139-140.

¹³ Cf. *Positio*, 111-112 (Doc. V, intr. F, 4): "il privilegio concesso agli Scolopi nel 1642 dal re Ladislao IV, [...] quel privilegio fu confermato e ribadito nel 1655 dal re Giovanni Casimiro"; cf. Gozdawa, op. cit., 140: "Jan Kazimierz posiadał też przychylność brata [Władysława IV] ku Pijarom i z żup wielickich roczny im dochód zapewnił przy innych dobrodziejstwach"; cf. Choy., op. cit., 20-21 (*Annus 1652*).

¹⁴ Cf. Choy., p. 17 (*Annus 1647*). Alexander VII ad Superiorem Generalem Scholarum Piarum eiusque Assistentes haec verba direxit: "scimus in Polonia Congregationem Vestram esse in magna satis veneratione et aestimatione" (ibid., p. 22: *Annus 1656*).

divinae Matris in Regno Tuo militantes, vultu regio, propitio et clementissimo; et quantum illae se Tuae Maiestati debere fatentur obsequii et amoris, tantum M[aiestas] T[ua] illis non denegat favoris et patrocinii. Sub quo se perpetuo securissimas fore confidentes et ornatissimas, perpetuo se et omnia sua M[aiestati] T[uae] devovent et consecrant, utique perpetuo.

Maiestati Tuae
Subiectissimae
Scholae Piae Varsavienses

[f.B._{2r}]

Rex Divinitus Electus

Conscius mihi sum Augustissime Princeps, et ingenii minus faecundi et oris infacundi, et quae in quovis oratore ornat utrumque nullius authoritatis. Nam ingenium caeteris ingeniis collatum prorsus erit meum sterile; os asperum et nullis melleae dictionis condimentis delibutum; authoritatem denique in umbra palestra quam potui mihi comparare? Videbor itaque temerario ausu in Tuum sacratissimum conspectum prodire et ea, quae maximis doctissimisque viris maximum negotium facessere possunt, attentans vel arroganter desipere, vel non sapienter ad ludibrium properare. Sed hoc totum peccatum Tuae erit humanitatis et clementiae; qui cum a Tuo mansuetissimo vultu excludis neminem, imo divina illa suavitate ac serenitate universos provocas, me quoque e tenebris in solem elicuisti et ad Maiestatis Tuae fulgorem irretortis oculis contuendum penitus attraxisti.

In communi igitur Orbis Poloni laetitia, tam insolenti tamque inaudita, ut, ex quo divinum Piasti caput ad regimen gentis ante gentes universas liberrimae assumptum fuit, parem in ullius principis nominatione Polonia non viderit: in festiva prope centum millium lectissimorum virorum, qui auspiciatissimae [f.B._v] Tui electioni interfuere suffragatores, acclamatione, quis non gestiat animo? quis devoto pectore non conclamet? Vivat Rex! Vivat Serenissimus Princeps Michael Korybuth Dux Visniovecius! ante orbem conditum Polono diademati destinatus, prius in coelis, quam in terris electus, prius divina, quam humana mente praeconceptus, prius coelestibus ostentis quam lingua mortali inauguratus, Piastae atque Iagellonicae stirpis instaurator, verae et orthodoxae religionis propugnator, libertatis assertor, Patriae conservator; iustitiae, pacis, omnigenae felicitatis ac melleorum saeculorum institutor; amor suorum, terror hostium, coelo carus, terris acceptus, invictus, felix, potens, beatus futurus.

Haec non solum ominari de Te Augustissime Princeps, sed dubio procul audeo polliceri; cum Te divinitus nobis Regem esse concessum pro certo agnosco et (quo certior Optimi maximique Numinis auxiliorum, cuius nutu supremum inclytissimae, fortissimae, Catholicissimae nationis solium conscendisti, sis atque constantissimum Tui apud Tuos amorem retineas) hoc ipsum venia Tua clarissimis argumentis demonstrabo. Fave conatui meo divina Tua humanitate, qua sola fretus orbis tribunal non vereor subire, a pluribus forsitan, quam Tu sis electus, an de Te recta veraque pronunciem, iudicandus. Par mihi tecum hac in causa (si pateris) fortuna est. Ad Tui famam Honoris, ut minime dubitandum sit, mundus obstupescet; mea pariter audacia illum rapiet in admirationem: nisi potius id Numini, non audaciae, sit attribuendum, quod opus divinum divino concitatus afflatu aggrediar celebrare.

Non enim Te Augustissime Princeps, provisi atque procurati Electores (ut plurimis [f.B._{2r}] accidisse traditum est) nobis Regem statuerunt; non capulum gladii comminantis militis manu percussum, cum dicto, HIC FACIET, quod Augusto Consulatum pepererat¹⁵, pro Te, suffragia a libero populo extorsit; nihil ambitionis, curae, prensationis in Te quisquam advertit; non petens, imo ne cogitans quidem, electus es; prius Te, Regem Polonia salutavit, quam competitorem; imo, quia Te competitorem habere non potuit, Regem fecit. Divina id vis occulta egit, cuius proprium est latitantes in solem educere, fugientes honoris apprehendere et in apricum productos ornare. Ita quondam Saulus quaerens asinas sceptrum invenit¹⁶; Davides [s] evocatus a grege in Regem divini populi unctus est, minimus e fratribus corporis statura, maximus dignitate, quam Dei suffragio promeruit¹⁷.

Adhuc Tua divinius est electio: illi sine certamine aemulorum regis diadematibus donati sunt; Tu duobus orbis europaei sum-

¹⁵ Cf. Levi Mario Attilio, s.v. *Augusto, Gaio Giulio Cesare Ottaviano*: EI V, 346: "una rapida marcia militare di Ottaviano su Roma rinnovò i tempi delle lotte di Silla e di Cinna, e, appoggiato dalla forza armata, egli assunse il consolato".

¹⁶ Cf. 1 Reg 9, 3 10, 16.

¹⁷ Cf. 1 Reg 16, 11-13; 2 Reg 7, 8; Ps 77, 70.

mis Principibus es antepositus¹⁸. O arcanum coeleste inauditum! Candidatus non eras¹⁹, Rex es; quod si alicubi candidatis eras adnumeratus, maior Dei eluxit in Te virtus, cum factus es ex Novissimo Primus.

I, fama, pervade terras: divulga hoc ipsis Antipodis Miraculum, cui simile visum non est. Vivente Principe, quem sola mors de solio erat tractura, comitia Polonis necessario fuerunt indicenda, ut substituerent legitimum successorem liberis pro more et iure suffragiis, illi, qui tantum civiliter mortuus erat²⁰. Accendit aurea libertas, ut ad eius thronum concurrerent, duos serenissimos dynastas; alterum commendatione omnium fere Europae Principum insignem, alterum propria virtute commendatissimum. Cogita, quanti, quam sublimes heroes erant, quibus accedere tertius competitor non audebat! Itur ad suffragia, nominantur; [f.B._{2v}] sed non eliguntur. Dum votorum rota volveretur, erupit ex ea Piastus; non ab humano crediderim pectore emissa voce dignissimus sceptro proclamatus et tandem Rex acclamatus.

Miraculum dixi? tria fuerunt. Rex ante fata mortuus; candidati atris calculis (etsi non populi virtutem eorum amantis et venerantis, coeli tamen calculis) exclusi, electus non candidatus. Vide, quantum coelo Tibi fidendum sit, Augustissime Princeps, tam faverenti et applaudenti Tuis virtutibus; quas cum haberet notissimas, ipsum promovit eas in summi Honoris fastigium et regia dignitate decoravit. Ausim prope iurare, Te nihil unquam de Regno Tibi obveniando cogitasse²¹, cum intra Te solum Rex esse amares et velles, avidum domando spiritum.

¹⁸ Revera in hac electione fuerunt quattuor candidati ad thronum Regni Poloni, ex quibus tres erant Principes; cf. PDK II, 120: "Szlachta odrzuciła bowiem tak kandydaturę ks. Neuburskiego [...], a tak samo i francuską ks. Kondeusza jak i austrijacką ks. Karola Lotaryńskiego, tak samo moskiewską syna carskiego". Videtur quod primi duo erant praecipui; cf. *ibid.*, 115-116.

¹⁹ Cf. Pasek Jan Chrysostom, *Les mémoires*, Paris s.a., "1669", 255: "Du candidat polonais, personne ne dit mot".

²⁰ Sic dictum est de abdicatione regis Ioannis Casimiri anno 1668.

²¹ Cf. Kochowski W., *Roczników Polski Klimakter IV. obejmujący Dzieje Polski pod panowaniem Króla Michała*, I, 29: "Kiedy się to działo, nasz kandydat Michał książę Korybut Wiśniowiecki siedział pomiędzy szlachtą [...], nie powiem nie mając ambicji, ale zapewne i najodleglejszej nadziei objęcia berła".

Et en Deus Te primo candidatum Tuis Polonis Polonum Proposuit; deinde sic eorum in Te unum vota direxit, ut inter centum prope millia Electorum, ne unus quidem tum fuerit repertus, qui Tibi non acclamasset: Vivat! Vivat, serenissimus Princeps Visnoviecius! regnet posteris, beet Rempublicam tranquillitate, qua animum gerit iam beatum; Vivat, imperet, diutissime, felicissime!

Quid agitis, Poloni mei? Itane rursus amantes estis vestri sanguinis, ut eum sceptro admovere contendatis universi? iamne vobis aequalitatis ratio mente excidit? iamne metu occupandae a propinquis et agnatis regiis aulae poene soluti estis? Itane vos Aureus ille Calamus infascinnavit? qui nuper in Regis indigenae laudes amore graviterque simul excurrens: “Piastrum ego” (scribebat) “non amo duntaxat, sed pereo; blandiente ipso nominis omine, Piastrunum, seu gestatorem, qui concussam et vacillantem hanc Patriam, bonam Matrem, sinu et ulnis velut gestet”²².

Sed nullus vobis ab eo metus, quem sacer hic calamus commendavit. Nec vos egistis, [f.C r] quidquid egistis, Deus Egit. Eum vos Ducem hac in Electione secuti estis, cuius vocis oraculum legistis per Mo[y]sen promulgatum: “Non poteris alterius gentis hominem ^afacere regem^a, qui non sit frater tuus”²³. Deus Vobis hanc mentem indidit, qua nihil ab illo salutarius hac tempestate Vobis dari potuit, ut in eius Principis Electionem omnibus suffragiis conflueretis, qui est caro de carne vestra, os de ossibus vestris.

^{a-a} “*regem facere*” (BSV)

Audivi ego frequentissimas magnorum virorum voces; tot miracula divino nuto in Polona Republica patrari, quot in ea leges ac sancita consentientibus absque ullius refragatione Ordinibus, conduntur et promulgantur. Neque id quispiam negare poterit, modo consideret studiosissime, vetandi et intercedendi potestatem aequalem esse in libera hac nobilissimaque gente cuivis;

²² Est probabiliter allegatio e scripto intitulo “Censura candidatorum”, quo ep. A. Olszowski anno 1669 Principem Michaelem pro throno proposuit. Cf. Przyboś A., s.v. *Michał Korybut Wiśniowiecki*: PSB XX, 606. “Piastrunus” provenit e verbo Polonico: “piastował” – in sinu aliquem tenere.

²³ Cf. Deut 17, 15.

neque rationibus a sententia sua quibus quisque pro se copiosissime abundat, sed magis divino nutu quemque deduci.

Hoc olim et ille Romanorum oratorum et senatorum princeps Tullius in sua Repub[lica]²⁴ expendens cogebatur exclamare: “Quod ^a fretum? quem Euripum²⁵ tot motus, ^b tamque^c varias habere creditis^d agitationes, ^ecommutationes, fluctus^e: quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio Comitiorum?”²⁶ Quamobrem vidimus illa nuper apud nos aliquoties non sine magno Patriae incommodo (nisi Deus ex malis bona eliceret) interrupta²⁷ atque ob dissensiones Civium irrita.

^a *add. "enim" (LCL)* ^b *add. "tantas," (LCL)* ^c *"tam" (LCL)* ^d *"putatis" (LCL)* ^{e-e} *"commutationesque fluctuum" (LCL)*

Nunc itaque quid habemus dicendum, cum Te, Augustissime Princeps, tam frequentibus Comitiiis, qualia nusquam ante fuisse credendum est, centenis prope suffragiorum millibus, electum Regem salutamus? Non est hic aliud, nisi virtus ex alto, quae amore Tui sic inflammavit pecora liberrimorum Civium, ut, cum vel omnes una, vel multi eorum regnare possent, Te unicum e medio sui Regem statuere maluerint²⁸. Tibi uni [f.C_v] decreverut Honorem, quo quisque iure aequalitatis dignum se poterat iudicare.

²⁴ Evidenter hic sermo est de opere Ciceronis intitulo: *De re publica*, sed revera textus allegatus provenit ex alio opere (cf. annotationem 18 infra).

²⁵ Cf. LCL X, 232, no. a: “The Euripus was the strait between the coast of Attica and the island of Euboea, notorious for its tricky currents”.

²⁶ Cf. Cicero M. Tullius, *Pro Murena*, §35 : Cicero, The Loeb Classical Library (LCL), Cambridge-London 1977, X, 232.

²⁷ Sermo hic est de damnosa in Comitiiis Reipublicae Polonae praxi “liberum veto”, quo prima vice anno 1652 ob “veto” unius legati Comitia interrupta sunt. Cf. Gloger, III, 141-143, s.v. *Liberum veto*.

²⁸ Cf. Kochowski W., op. cit., I, 28-29: “lepiej zaiste wybrać... króla Polaka [...] uważając ten głos za nieomylną wyrocznię, z zapalem wykrzykują: niech żyje król Michał Korybut. [...] Podobną jednomyślnością inne prowincje przyjęły króla Michała. [...] wszyscy zgodnie okrzyknęli królem Michała, wyjąwszy niewielu Litwinów...[...] Bez wątplenia słusznie za pierwszy cud można było uważać jednomyślną w elekcji zgodę tak wielkiego zebrania...” Cf. ibid., II, s.v. *Elekcynność i elekcje królów*, 127: “Elekcja [...] Michała Korybuta upamiętniła się jednomyślnością wszystkich szlachty przeciw zabiegom nieprzychylnych Michałowi magnatów”.

Macte hac Tuorum Polonorum erga Te benevolentia divinitus comparata, qualem nec dum sol orbe toto spectavit, in unum hominem a tanto populorum numero congestam atque coacervatam. A regibus Rex constitutus es, regibus imperaturus. A Deo dixisse debui, qui cum omnes alios, tum Te praecipue voluntate sua gentilibrimae Principem destinavit, perfecit et praefecit.

Age Deo grates, gentem, quae Te maxime adamavit, redama; totum Te eius commodis, incolumitati ornamentisque impende.

Venio ad reliqua, quae Tui Electionem divinitus factam esse nobis comprobant. Cum enim de Te mentio facta esset in campo, repente examen apum Electoribus apparuit, seque non visendum modo praebuit, sed etiam subiecto pileo insidens colligendum atque circumferendum²⁹.

Non sum vanus haruspex, Dei sum sacerdos; at cum didici divinam in Ambrosio facundiam per apes, quae eius infantis ori condisse visae fuerunt denotatam fuisse³⁰, bonum omen Tui electionis cepi, eam caelitus ordinatam³¹ et Te fore sine aculeo Regem, qualem amant apes; castum, quales ipsae sunt virgineae volucres³²; imo omnes earum virtutes moribus et actionibus regis expressurum.

²⁹ Cf. Kochowski, op. cit., 30: "Było jeszcze inne zdarzenie, które wzięto za przepowiednię szczęśliwej przyszłości: oto podczas wotowania rój pszczół wiosennych naciągnawszy od wschodu, usiadł był w zakresie województwa łęczyckiego, tak zaś był łagodny, że gdy pszczoły rozproszyły się żadna nikogo nie ukąsiła i wkrótce odlatując znikły z oczu wszystkie razem". Cf. *Relacja*, II, 386: "rój pszczół okrążywszy wprzód dokoła usiadł na chorągwi województwa do którego się Michał przyłączył, co gdy wzięto za dobrą wróżbę, zaczęły się na polu elekcyjnym rozlegać głosy: niech żyje Michał Korybut!".

³⁰ Cf. Paulinus, *Vita Sancti Ambrosii*, §3: PL 14, 30, A: "... natus est Ambrosius. Qui infans in area praetorii in cuna positus, cum dormiret aperto ore, subito examen apum adveniens, faciem eius atque ora complevit [...] At illae post aliquamdiu evolantes, in tantam aeris altitudinem sublevatae sunt, ut humanis oculis minime viderentur. [...] ut impleretur quod dictum est: «Favi mellis sermones boni» (Prov 16, 24); illud enim examen apum scriptorum ipsius nobis generabat favos, qui caelestia dona annunciarent et mentes hominum de terrenis ad coelum erigerent".

³¹ Cf. Kochowski, op. cit., 30, ubi de ostento apum, uti eius testis ocularis scribendo, auctor concludit: "nie od rzeczy materia do powinszowania królowi, podniecia nadziei pomyślnego losu"; tunc poema a quodam tunc pro occasione compositum allegit, quod ita incipit: "Rój ten szczęśliwą wróżbą potwierdza nasz wybór, – Wróżę dobrego króla oraz złote czasy; [...]".

³² Cf. DA, p. 12, no. 18.

Cum autem et alterum ostentum expendo, magis ac magis in mea sententia confirmor. Nam facta acclamatione Tuo nomine ab universis iam regio titulo coruscanti, ecce tibi candidissima volucris, qualem se Ioannes vidisse super Regem Regum Christum testatus est³³, tecta illa Senatorii tabernaculi circumvolitans³⁴, ut olim Urbani Pontificis Maximi³⁵, ita nunc Tui Electionem a Divino Spiritu processisse confirmavit³⁶.

Sane caelo [f.C._{2r}] datum Principem habes, Polonia; in quem non Tua tantum vota, sed etiam caelestia Ostenta conspirarunt³⁷. Tu, ut eum legeres, universa in campum unum confluxisti immemorabili exemplo et (si bene rerum in orbe gestarum memini) nullis saeculis nullibi observato. Deus, ut adspiraret Tuis votis, tantae congregationi populorum unum spiritum infudit adeo efficaciter, ut omnes in unum Principem Visniovecium coirent³⁸. Negasset hoc aliquis, nisi caelestis Spiritus seipsum in specie columbae niveae, uti solet, plurimis spectandum obtulisset³⁹.

Coniicio, Princeps Augustissime, summo conatu, studio, labore, vigilantia, zelo, Divinum Honorem in Regno Tibi concesso a Te promovendum, orthodoxam Religionem custodiendam et ornandam, libertatem ecclesiasticam attollendam et propagandam, Sanctissimam Sedem Apostolicam honorandam atque colendam, Summum Christi in terris Vicarium amandum; quandoquidem

³³ Cf. Io 1, 32: "vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo, et mansit super eum [h.e. Iesum]".

³⁴ Cf. Kochowski, op. cit., 11: "Jakimś trafem [...] biała gołębica, nie wiedzieć z kąd, niezmordowanym lotem uniesiona, z razu na szczycie drzew usiada, potem na odosobnionej szopie, to znów wisi w górze nachylając się ku wierzchowi dachu: i tak przez trzy dni tam zostaje. żadna siła, żadne pociski, nie zdołały jej odpędzić".

³⁵ Non potui invenire confirmationem huius facti pro quolibet Papa Urbano.

³⁶ Cf. ibid.: "wróżyła ona [columba] niewątpliwie dobrego króla. [...] uczą nas dzieje, że przy namaszczeniu królów Francji w Rheims, podobnież przez gołębicę było przyniesione błogosławieństwo".

³⁷ Cf. Kochanowski Franciscus, *Dedicatio D. Michaeli*, in: Kochanowski Dominik, *Novus asserendae Immaculatae Conceptionis Deiparae Virginis modus*, Casimiriae ad Cracoviam 1669: "Rex, ut quem [...] nuper in Martiis ad Varsaviam campis [...] praevio intra sollicitos et in varia disgregatos electores, tum Columba, tum Examinis Apum, consessu, [...] unanimi calculo electum".

³⁸ Cf. supra, no. 20.

³⁹ Cf. supra, no. 26.

Tuo Honori excellentiae, sublimitati sic Deus Optimus Maximus-que favit, ut non occulta solum virtute, sed etiam manifesta eius declaratione, Tibi militaverit.

Verum ne quis arbitretur eorum, qui magnifica omnia expetunt et laudant sola, errasse Poloniam in arte civili dum divinis instinctibus rapta Regem Te sibi constituit: sciat orbis, Augustissime Princeps, et Tui authorem sanguinis esse Iovem⁴⁰, Divumque Genus Korybuthiorum Ducum ex Piasteo atque Iagellonico semine constare⁴¹. Qui nolit assertioni nudae fidem habere, excutiat Annales Polonos Lithuanosque et in rei praesentis notitiam facile delabetur: cui ego dilatandae insudare ex proposito [f.C._{2v}] nec debeo, nec volo. Tota mea cura est, ostendere, Te ex caelo nobis Principem datum esse. Cur ita? Dicam quod sentio libere sine adulatione, apud Regem liberi populi; in virtutis Maiorum Tuorum atque Tuae, praemium.

Quantum enim de Ecclesia Dei quantum de ipso Deo meruit, ille divinus heros, Parens Tuus excellentissimus? qui totam vim rebellium Deo ac Regno schismaticorum suis humeris unus ac solus multo tempore sustinuit⁴²; qui orbam Principe Patriam⁴³ ab eiusdem colluviei crudelitate defendit eamque tamdiu, ne in Re-

⁴⁰ "author sanguinis", h. e. "generis author" asseritur Iovis pro re Michaele esse forse in sensu originis caelestis (Iovis pater, Omnipotens, Maximus).

⁴¹ Genus Korybuthiorum ducum ex Iagellonico, non autem ex Piasteo semine, constat, quia dynastia polona quae originem a Piasto trahebat "governò l'intera Polonia fino al 1370, della quale il ramo di Masovia si estinse l'anno 1526, mentre quello della Slesia nel 1675"; cf. Halecki Oskar, *Storia della Polonia*, Roma 1966, 38. Cf.: Dowiat Jerzy, s.v. *Piastowie*: WEP VIII, 618: "w ogóle ostatnim z Piastów był Jerzy Wilhelm, książę legnicko-brzeski"(† 1675). Attamen cum Michaele Wiśniowiecki i Poloni volevano "innalzare al trono un compatriota, un «Piast» proveniente dalla nobiltà nazionale"(cf. Halecki, loc. cit.), dum sua familia erat descendens a fratre Ladislai Jagiello, regis Poloniae, fundatoris dynastiae Iagellonicae (1386 -1572).

⁴² Cf. Halecki, op. cit., p. 194: "Geremia Wisniowiecki [...] si distinse nella eroica difesa di Zbaraó, dove un pugno di Polacchi sostenne l'assalto di molte migliaia di Cosacchi e di Tartari per ben sei settimane [1 luglio 15 agosto 1649] di omérica lotta".

⁴³ Agitur de morte Ladislai IV (die 20 maii 1648), regis Poloniae. Cf. Tymowski M. et alii, *Historia Polski*, Paris 1986, 162.

gni viscera perrumperet, cohibuit⁴⁴, donec Respublica post luctuosissima victoriosissimi Principis fata respirasset; qui noluit prius expirare caelestem animam⁴⁵, quam hydram illam schismaticam insigni clade vidisset confectam⁴⁶ stipatoresque eius Tauricanos dracones dissipatos.

Pro quibus maximis in Deum ac Rempublicam meritis, cum praemii nihil ob temporum calamitatem retulisset, in Te non sanguine tantum sed etiam virtute suum Filium illud voluit derivari. Itaque Dei solio assistens Te pro se, quod iustitia divina volebat, regia dignitate ornari persuasit magnis meritis perorantibus.

Adiunxerunt vota sua magni Zamoscii sacratissimum germen, uterque pietate ac religione clarus, uterque titulo defensoris Patriae Ecclesiaeque insignis⁴⁷, avi proavique Tui.

Accessit heroinae Matris probata Deo viduitas⁴⁸, fortis, constans, sancta tamque celebris, ut non sit (loquor modo cum sacra pagina) qui de ea loquatur verbum malum⁴⁹. Quae si potuit in

⁴⁴ Cf. Niesiecki, *Herbarz Polski* IX, Lipsk 1842, s.v. *Wiśniowiecki*, 354: "Po zniesieniu wojska naszego pod Korsuniem w r. 1648 [Wiśniowiecki] we 3000 swoich przez siedem miesięcy mnogie kupy kozackie na sobie trzymał [...], przez co sprawił, że nieprzyjacieli nie mógł tak głęboko w tę ojczyznę wtargnąć, jak sobie zakładał".

⁴⁵ Princeps Jeremi Wiśniowiecki die 20 augusti 1651 mortuus est. Cf. anon., s.v. *Wiśniowiecki Jeremi Michał, książę*: WEP XII, 359.

⁴⁶ Agitur de magni clade, quam exercitus Poloni ad Beresteczko diebus 28-30 iunii 1651 hosti intulerunt. Jeremi Wiśniowiecki in hoc proelio conspicuum se monstravit; cf. Halecki, op. cit., 194. Cf. Niesiecki, op. cit., 354-355: "...pod Beresteczkiem [...] drogę do pamiętnego tam zwycięstwa z Kozaków szablą swoją naszym otworzył".

⁴⁷ Hoc dici potest praesertim de Ioanne Zamoyski (1542-1605) (cf. WEP XII, 634, et Halecki, op. cit., 167-178), sed hic sermo est probabiliter de Thoma Zamoyski († 1638), patre Gryzeldae Zamoyska, matris regis Michaelis (cf. *Polska* II, 47. 62), et de Ioanne Zamoyski († 1665), fratre eiusdem matris (cf. *ibid.*, 111. 121). Cf. Niesiecki, op. cit., X, s.v. *Zamoyski*, 66-69.

⁴⁸ Mater Michaelis Korybuth Wiśniowiecki, Gryzelda, soror Ioannis Zamoyski, qui magnas possessiones (oppidum Zamoscium et latifundia circumstantia) habuit, ab anno 1651, quo eius maritus Jeremi mortuus est, in viduitate mansit; cf. Chlebowski Bronisław, s.v. *Zamość*: SGKP XIV, 377. Cf. Niesiecki, op. cit., IX, 356.

⁴⁹ Cf. Niesiecki, op. cit., X, 68, ubi dicitur quod mater regis Michaelis "była [...] jak urody pięknej, tak cnót wybornych, osobliwej pokory". Cf. *Judith* 8, 8: "nec erat qui loqueretur de illa verbum malum". Cf. *Relacje II*, 386, ubi refertur quod mater neo-electi Regis Michaelis "[...] podziękowała Bogu za wywyższenie syna.

Iuditha Holofernem prosternere⁵⁰, hanc non potuit Rege Filio beare?

Quid ego memorem, duo fulmina belli, Castorem atque Polucem, nostros excellentissimos Tyndaridas⁵¹, Fratres Tuos? quorum virtus [f.D.] orbi caeloque nota multum Tuo Honori lucis attulit, multum pro Te apud Superos institit⁵². Nam si Phinees zelo suo genti suae summum sacerdotium a Deo obtinuit⁵³, hi divini cultus ardentissimi propugnatores et propagatores Tuae dignitati apud Deum non adstipulati sunt?

Quid dicam amplius? in ipsis fasciis videris mihi Rex esse divinitus constitutus. Michaelis caeleste nomen, hoc portendebat. Implevit significationem eius Electio Tui praeter omnium expectationem confecta: circa quam, cum divina operatio consideretur, ex illo ipso hae populi exclamationes consurgebant: Quis ut Deus?⁵⁴ qui infirma eligit, ut fortia confundat⁵⁵? Imperatoris

Zacna ta i powszechnie szanowana pani, cnotliwie i pobożnie wychowana przez Tomasza Zamojskiego”. Cf. Kochowski, op. cit., 34: “młody Michał [...] został pod okiem matki swojej, pobożnej i staropolskiego obyczaju matrony; ta była mu do wszelkich cnót przykładem i podniętą”.

⁵⁰ Cf. Judith 13, 1-11. De viduitate Iudith cf.: ibid., 8, 1. 4; 9, 3.

⁵¹ Cf. Parandowski Jan, *Mitologia*, Warszawa 1990, pp. 218s: “Kastor i Polideukes [...] kiedy podrosli, ruszyli w świat i dokonali wielu świetnych czynów. Morze Egejskie oczyścili z piratów, walczyli z olbrzymami i potworami, szli z każdą wyprawą bohaterów. Polideukes był straszny w walce na pięści, Kastor zaś nie miał równego sobie w ujeżdżaniu najdzikszych koni. Byli wzorem miłości braterskiej. Przyzwyczajono się nie wymieniać ich oddzielnie, lecz obejmować wspólnym imieniem Dioskurowie – synowie Dzeusa. Była w nich bowiem jakaś moc boża. [...] Gdy Kastor w pewnej bitwie padł martwy, Polideukes nie chciał pozostać sam na świecie i Dzeus obydwu przeniósł między gwiazdy, gdzie błyszczą jako Bliźnięta”. Tyndaridae – ita vocantur “Pollux et Castor, filii Tyndari”; cf. CLL, s.v. *Tyndaridae*; et FLL, s.v. *Castor*.

⁵² Probabiliter agitur de cognatis fratribus Michaelis Korybuth Wiśniowiecki, nempe de duobus fratribus: Constantino Wiśniowiecki et Dymitro Wiśniowiecki, qui ab anno 1649 gloriose in variis bellis partem habuerunt ac propterea recte “fulmina belli” appellantur; cf. Niesiecki, op. cit., 358-361. Ibi in p. 358 legitur: “Marsem i ten [Constantinus Wiśniowiecki] tchnął, i nie inszym duchem, tylko tym którym prawie wszyscy książta z tego domu żyli, żeby za ojczyznę i dla dobra jej ani fortuny, ani życia nie żałować”.

⁵³ Cf. Num 25, 7-13.

⁵⁴ Ita in lingua Hebraea nomen “Michael” transfertur.

⁵⁵ Cf. 1 Cor 1, 27.

ergo caelestis militiae⁵⁶ nomen iam tum Poloniae Te aliquando imperaturum promittebat, cum Tibi non sine Dei providentia imponeretur.

At vero illi, a quibus institutus es, nihil Tibi nisi divinum instillarunt, nihil nisi regium. Sperabant enim futurum Te aliquando eum, qui nunc es; itaque ea sanctimonia, ea sapientia, quae liberorum populorum rectoribus competit, imbuerunt⁵⁷. Comparasti caetera multorum regnorum peragrationsibus, studiis iuventae laudatissimis⁵⁸, exercitiis militaribus Rege Antecessore Tuo magistro; eum ad bellum Moschoviticum secutus⁵⁹, quem paulo post ad solium eras subsecuturus. Omnia haec divina sapientia disponebat, agebat, taciteque ad hunc scopum, quem attigisti, dirigebat.

De virtutibus praeterea Tuis quid edisseram⁶⁰? Mavis, Tu, illas exercere, quam laudari. Tam vero cognitae sunt orbi Polono, ut

⁵⁶ Ita vocatur S. Michael Archangelus, cuius nomen rex Michael in Baptismate obtinuit; cf. Apoc 12, 7.

⁵⁷ Cf. Przyboś Adam, op. cit. : PSB XX, 605-606: "Do r. 1642 wychowywał się Michał w Zamościu, w domu swej babki Katarzyny z Ostrogskich Zamoyskiej. [...] Po śmierci ojca (1651) pozostawał pod opieką bpa wrocławskiego i płockiego, królewicza Karola Ferdynanda Wazy [...]. Przebywał Michał w Broku, rezydencji biskupów płockich, pobierając nauki u jezuitów. Potem zaopiekował się Michałem jego wuj ordynat Jan Zamoyski [...], który oddał go na dwór królewski [...]. W połowie listopada 1655 r. wyjechał na polecenie króla na naukę do kolegium jezuickiego do Nysy; pozostał tam przynajmniej do marca 1656". Cf. anon., s.v. *Michał Korybut Wiśniowiecki*: WEP VII, 261: "po śmierci ojca... wychowywał się pod opieką królewicza Karola Ferdynanda i Marii Ludwiki".

⁵⁸ Cf. Przyboś, op. cit. : ibid., 606: "Z kolei w latach 1656-60 przebywał Michał na koszt króla na studiach w Pradze z preceptorem Felicjanem Włosowcem, odwiedzając w tym czasie Dreźnie i Wiedeń. [...] Wtedy to w służbie cesarskiej podobno osiągnął stopień pułkownika".

⁵⁹ Cf. *Relacje* II, 389: "Michał Wiśniowiecki [...] sam dał dowody męstwa walcząc przy boku króla przeszłego w wojnach kozackich". Cf. Idem, ibid.: "Z końcem 1663 r. wziął Michał udział w nieudanej wyprawie wojennej króla na Ukrainę przeciw Rosji, prowadząc własny regiment piechoty 600 ludzi; dla Michała wyprawa ta była stażem, szkołą praktyczną sztuki wojennej".

⁶⁰ Cf. *Relacje* II, 389-390: "ozdobiony szczególnymi przymioty, roztropny, pobożny, uczony, umiejący kilka języków, [...] pełen gorliwości dla religii katolickiej, [...] Często przystępuje do stołu pańskiego z wielkim nabożeństwem i uczciwością, ściśle pełni inne obowiązki religijne...". Cf. Kochowski, op. cit., 34-35, ubi sermo est de virtutibus Michaelis Korybuth Wiśniowiecki, quae praecipue suis contemporaneis placuerunt: "pobożność jego, gorliwość w spełnianiu obrządków religijnych,

eas externorum Principum, tametsi maximis ac summopere commendatis, nullo modo duxerit esse postponendas. Vicisti (sine invidia et contemptu dicere liceat) dotibus animi, quos suffragiis superasti. [f.D v] Hoc illi sunt professi, qui Te digniorem, quam alium sceptro censuerunt, etsi in exploranda virtute solertissimi Platonēs⁶¹, Catonēs⁶² rigidissimi in iudicanda.

Placuit illis Tua prudentia, fortitudo, iustitia, temperantia; placuit comitas, affabilitas, liberalitas, mansuetudo, praecipua ornamenta regnantium; placuit amor patriae, libertatis cura, Senatus reverentia, Equestris Ordinis observantia; in amicitiiis fidelitas, in clientelis constantia, promptitudo in beneficiis, in iniuriis oblivio, studium recti, honesti tenacitas, monitorum facilis admissio, ozorum⁶³ circumspecta dissimulatio, aequissima compensatio bene meritorum.

Placuit illis Parens, bellator maximus, amor legionum, Principum sol, heroum iubar, Senatus illustre decus, nobilitatis splendor, Reipublicae fulcrum firmissimum, Pater Patriae ac Servator.

Placuit Mater heroicis virtutibus non minus quam sacratissimis Maioribus et sanctissimo coniunge illustrissima; quae Olympiadis

skłonny do pobłażania charakter, przystępne litości serce, łatwe zapominanie uraz, jego stałość w przyjaźni, i co zdobi królów, prowadzenie się moralne. Niezwykle mu także na usposobieniu do hojności...”

⁶¹ Cf. anon., s.v. *Platone*: NTGEU XIV, 7727: “Platone operò una vera e propria riforma della filosofia greca [...], dimostrando come ogni problema si riducesse alla ricerca e alla pratica della virtù, [...] si tratta di conoscere le idee, cioè le uniche vere realtà. [...] Alcune di esse acquistano il valore di norme che ispirano la condotta umana [...]. Si tratta delle idee del bello, del giusto, del pio, del santo e, altissima fra tutte, dell’idea del bene. [...] impegnato nella ricerca della definizione di virtù particolari” (coraggio, sagesza, amicizia, santo). “Viene difesa la tesi secondo cui le virtù particolari devono essere ridotte a una virtù unica”.

⁶² Cf. anon., s.v. *Catone, Marco Porcio detto il Censore*: NTGEU IV, 1809: “Divenne presto notissimo in Roma per l’austerità dei costumi, l’integrità del carattere [...]. Nominato censore (184), flagellò senza pietà i vizi che trascinavano la Republica a sicura rovina [...]”. Cf. PLY, p. 8, no. 16.

⁶³ In lingua polona “ozór” valet: lingua, esp. animalis; hic valet: nugiloquium; hinc: “latać z ozorem – plotkować”; “chlapnąć ozorem – powiedzieć co niewłaściwego”. Cf. *Słownik języka polskiego*, ed. P.A.N., Warszawa 1963, V, 1256, s.v. *ozór*.

perversitate⁶⁴ non laborat, Mammeae avaritiam⁶⁵ odit, Agrippinae ambitionem⁶⁶ detestatur.

Placuerunt cognati Fratres, quibus cura est maxima boni publici, fraudis immune pectus, candoris plenum; fortunae, vita, sanguis, Patriae consecrata.

Placuit cum illustrissimis familiis propinquitas atque coniunctio⁶⁷, cum illis inquam familiis, quae hoc Regnum augustissimum heroicis facinoribus, solidissimis virtutibus, maxime illustrarunt et impendio omnium bonorum et honorum, et quae his carior est, vitae suae Polonam libertatem propugnarunt.

Haec lumina, quae sparsim in Tuis, in Te collecta, augustissimo Senatui fortissimoque Equestri Ordini placuerunt adeo, ut Tibi sceptrum detulerint ea mente, quod Te coelo Regem sibi designatum esse ex iisdem luculentissime cognoverint.

Ita sane est. Sive enim Tuas Tuorumque Maiorum [f.D_{2r}] virtutes expendo, sive Tuae iuventutis exercitia atque institutionem ipsam ob oculos pono, sive stemmatis vetustissimi claritatem conspicio, sive causam, modum, tempus, instrumenta, Electionis Tui

⁶⁴ Cf. anon., s.v. *Olimpiade*: NTGEU XII, 6877: "Figlia di Neottolema I, re dell'Epiro, moglie di Filippo II di Macedonia, madre di Alessandro Magno. Si segnalò per la violenza del suo carattere e delle sue passioni, per il suo temperamento litigioso e vendicativo. Filippo la ripudiò per sposare Cleopatra. Alla morte del re, cui sembra aver contribuito, lasciò l'Epiro e ricominciò i suoi intrighi. Fece morire la sua rivale Cleopatra. [...]".

⁶⁵ Mammea fuit mater Alexandri Severi, imperatori romani (222-255 d.C.). Notandum est quod "avaritia" – aviditas, immodica rei alicuius cupiditas, valet hic: aviditas cibi; ita FLL, s.v. *Avaritia*, ubi exemplum allegatur: "Si quis avidus poscit escam avariter, decipitur in transenna avaritia sua". Cf. Columba Gaetano M., s.v. *Alessandro Severo*: EI II, 353: "Mamea, accusata d'ingordigia", h. e.: edacitatis, aviditatis cibi (in pol.: avaritia uti "łakomstwo"). Sed auctor probabiliter hic de avaritia in sensu cupiditatis divitiarum loquitur.

⁶⁶ Cf. anon., s.v. *Agrypina Młodsza*: WEP I, 80: "Julia Agrippina (16-59), żona cesarza rzymskiego Klaudiusza [...] Oskarżona [...] o udział w spisku na życie swego brata, cesarza Kaliguli [...] W 49 otruła drugiego męża, Passeniusa Krispusa, zagarnęła jego majątek i w 50 poślubiła Klaudiusza. Po otrzymaniu tytułu Augusty rozpoczęła współrządy. [...] W 54 otruła męża i na tron wprowadziła swego syna, Nerona. Wzrost jej wpływów stał się z czasem niewygodny dla Nerona i z jego rozkazu Agrypina została zamordowana".

⁶⁷ Sermo est de familiis: Zamoyski e parte suae matris, Ostrogski e parte suae aviae et Wiśniowiecki e parte sui patris.

in trutinam accipio; non possum aliter sentire, non dicere aliter, quam Tibi diadema Regni Poloni coelitus ab aeterno promissum esse Teque divino consilio atque nutu liberrimae gentis Regem ab eadem ipsamet liberrimis et concordibus suffragiis procreatum.

Quare fruire iucundissime tam praestanti, excellenti atque evidenti Dei munere; gratus esto Civium tanti amoris tantaeque benevolentiae: et quoties Te Regem esse cogitabis, toties, quo pacto beneficentissimo Numini hunc favorem compenses et faventissimae Tibi Reipublicae hoc beneficium rependas, cogitabis.

Et Deum quidem solido cultu iustitiae, pariter atque clementiae, eiusque honoris propagatione, Religionis incrementis, defensione et reverentia cleri aliisque christiano-regiae pietatis actionibus Tibi plurimum devincies; Rem vero publicam legum observantia, pactorum custodia, pacis procuratione, hostium profligatione, oppressorum elevatione, ditionum recuperatione et conservatione, luxus extirpatione, frugalitatis pristinae reductione, bonorum promotione, malorum castigatione, virtutum insitione, eradicatione vitiorum, vehementissime recreabis.

Fac Deus aeternae, qui huic nostro Augustissimo Principi ipse regium diadema destinasti, civium incredibilem amorem comparasti, universi populi studia immensa excitasti, utriusque sacratissimi ordinis suffragia contulisti; fac optime maximeque Pater, ut sub hoc Principe Polono Polonia reflorescat, distractae voluntates coeant, animi offensi concilientur, orthodoxa sacra extincta haeresi triumphant, maiestas legum [f.D._{2v}]splendeat, amor boni publici in omnium pectoribus ardeat, agri devastati repullulent, oppida diruta resurgant, urbes desertae impleantur, beata saecula veniant et solida virtus omnium pectora possideat et consecret.

Ipse vero Augustissimus Princeps a Te nobis missus commendatus, impositus diuturna incolumitate, tranquilla felicitate, constantissimo subditorum amore, fidelissima vicinorum amicitia continuaque Numinis Tui tutela^a perfruatur et sero a nobis ad Divorum Regum Maiorumque suorum immortale domicilium transferatur.

^a *in textu originali erronee: "tutella"*

Dixi.

VOTUM
Ad Serenissimam Virginem
MARIAM
REGINAM POLONIAE
Pro Sacra Regia Maiestate

Virgo, Poloni quae magis expetis,
Regina campi, quam rutilantium
 Regni Planetarum vocari,
 Sarmaticae pia cura Gentis.
Si Te benignam Noster, adhuc puer,
Princeps Patronam legit, et inclitum
 Nomen perennibus Tuorum
 Inseruit tabulis clientum;
Si Te stupendo tota Polonia
Cultu celebrat, si Tibi Sabbatha
 Siccis in escis transiguntur,
 Si placitae resonant Coronae,
Si sacra passim rite Rosaria
Canuntur hymnis mixta perennibus;
 Si templa toto sparsa Regno
 Nulla Tuo caruere vultu:
Assiste nostro proxima Principi,
Scutoque magnae protege dexteræ
 Mentemque Regiumque corpus,
 Magnanimos stimulas ad ausus.
Hoc Rege nobis mellea saecula
Unaque deduc aurea saecula:
 Nostrumque ceu Tuum gubernæ
 Principe cum Michaele Regnum.

TRIUMPHUS

**sine originali macula conceptae
Magnae Virgini
nova methodo, celeberrime adornatae**

Introduction

Source and Purpose of this Work

Triumphus sine originali macula conceptae Magnae Virgini (TMV) is a devout poetic work. Father Stanislaus Papczyński, one of the main Polish immaculists, had a great devotion to the Blessed Virgin Mary and devoutly defended her title of “Immaculately Conceived.” In 1663, he wrote an epigram in which he argued [the concept] of the Immaculate Conception “based on the consequences” (*ex consequentibus*). To support this position, he included the epigram in his book *Prodrumus Reginae Artium*.

In September 1669, Fr. Stanislaus moved from Warsaw to the Piarist headquarters in Kazimierz near Krakow. There he began making efforts for the release of the fourth edition of his *Prodrumus* by the local printing house. At that very time, the print shop was printing for the second time the work of Dominic Korwin Kochanowski entitled *Novus asserendae Immaculatae Conceptionis Deiparae Virginis modus*¹. Father Papczyński had the opportunity to get acquainted with this book even before its publication.

In 1670, on the occasion of his act of solemnly offering himself, as he cherished the hope of founding the “Marians of the Immaculate Conception,” Fr. Stanislaus clearly stated his position on the Immaculate Conception: “I confess that the Blessed Mother of God Mary has been conceived without original sin.” No wonder that the work, in which Kochanowski presented a new way of confirming the thesis of the Immaculate Conception of Mary, gained his recognition.

¹ The circumstances of the second edition of this book were explained on its title page: “For the first time, [this book] was written and published in Vienna, Austria, in 1666, by the Venerable Fr. Dominic Korwin Kochanowski, a Pole, General Lector of OFM Observ., alumnus of the Lesser Poland Province. Now, after the author’s death, the book comes out again, enriched with numerous comments by Fr. Franciszek Korwin Kochanowski, the Deceased’s own brother.”

We do not know whether it was on Fr. Papczyński's own initiative or through a suggestion on the part of Dominic's own brother, Fr. Franciszek Kochanowski, who supervised the second edition of *Novus asserendae ...*, that St. Stanislaus expressed his appreciation and high opinion [of the book] in the short poetic piece TMV, which was included in the introductory part of the second edition.² At the beginning of TMV, Fr. Papczyński praised the new way of asserting the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary "in accordance with the Holy Scriptures and the Holy Fathers, previously expressed by the saints and classical doctors of the Church, derived from the principles of the venerable Servant of God John Duns Scotus, the Subtle Doctor."³ An extensive book by Dominic Korwin Kochanowski, numbering 317 pages, consisted of three parts called "decades" by the author, because each contains 10 "resolutions" advocating for the Immaculate Conception. Its author claimed that only the Virgin Mary, Mother of Christ, was free from the original sin committed by Adam and Eve (Dec. I), and was⁴ Immaculately Conceived (Dec. II); she was also free from weakness and the sinfulness of our fallen nature (Dec. III). According to Fr. Papczyński, the book by Dominic Korwin Kochanowski presented the traditional teachings, but delivered them in a "new manner," in which he probably saw "the beauty of the argumentation." The presentation of this teaching was preceded by a well-ordered introduction, with logical arguments and convincing allocution. Therefore, Fr. Papczyński regarded the publication of this book as a "clearly substantiated victory" of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary over the Dragon and thus called it a "triumph of the Great Virgin."

Contents

² D.K. Kochanowski OFM, *Novus asserendae immaculatae conceptionis deiparare Virginis modus*, Casimiriae ad Cracoviam 1699, p. [XVI-XVII]. Cf. K.J. Estreicher, *Bibliografia Polska*, XIX, Kraków 1903, p. 358.

³ See the title page of TMV.

⁴ This introduction has been edited here in the English translation to correct a mistake found in the original Polish.

In this poem, composed of 13 open couplets (distiches of iambic meter used in antiquity, among others, by Horace), Fr. Papczyński celebrated the victory of Mary, who defeated Satan, called by the poem a “Stygian snake.” He evoked (referring to Gen 3:15) the image of Mary trampling the serpent’s head and narrated the story of the first people – Adam and Eve – who were poisoned by its venom. Mary, however, was impervious to the venom; she also avoided humanity’s universal fate – the consequences of original sin. The rules of classic logic were used to prove her Immaculate Conception: since Mary’s birth was the consequence, bearing the marks of truthfulness, which constitutes (similar to her supernaturally giving birth to God) the negation of the ordinary order of nature (nature ordinem contra), her Immaculate Conception is also to be recognized as the logical reason for this argument, which – as Fr. Papczyński stated – Dominic Kochanowski, whose surname alone (according to the Baroque concept) was a visible manifestation of the love of Mary, “rightly instructs in a learned book and beautifully proves it”.

Robert Sawa

TRIUMPHUS
sine Originali Macula Conceptae
Magnae Virgini
nova methodo, celeberrime adornatae

Io triumphe!^a Mariano sub pede
Draconis infesti caput
Gemit: canamus absque labe conditae,
Io triumphe! Virgini.
Potuit cerastes stygius inficere suo
Primos Parentes toxico:
Non potuit afflavisse Magnam Virginem,
Dei Parentem Virginem;
Nascuntur omnes, quotquot ex lumbis Adae
Nascuntur, irae filii:
Ex Matre nata gratiosi nominis^b
Est Nata, Virgo Gratiae.
Quae culpa totum polluit hominum genus,
Abest abest a Virgine.
Concepta naturae ordinem contra fuit⁵;

^a Sic “*triumphus tanquam persona inducitur*”; prout apud poetas antiquitatis talis forma invenitur: “*Io triumphe!*”; cf. FLL, s.v. *Triumphus*

Ut ipsa concepit Deum.
Posterius ergo quando creditur, prius
Cur non sit aptum creditu?
Hoc erudito KOCHANOVIVS libro
Recte docet, pulchre probat.

⁵ Evidenter in tali sensu: “Anna... sposata a Gioacchino... era sterile. Dopo lunghe preghiere, già vecchia, ebbe la fortuna di diventare madre di Maria S.ma”; cf. De Ambroggi Pietro, s.v. *Anna* : ECat I, 1360.

Io triumphe! victus est nequam Draco,
Io triumphe! victus est.
Hinc, Tu, deinceps, KOCHANOVI, pro pio,
Quem, praeparasti Virgini
Magnaе, Triumpho, iure KOCHANOVIUS⁶
Diceris ipsi Virgini.

Cecinit P. STANISLAUS PAPCZYNSKI
Ordinis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei
Piarum Scholarum.

⁶ “Kochanovius” – hoc verbum, reddens cognomen auctoris: Kochanowski, latinitatem sapit et est hic sumendum in significato, quod habet secundum nomen adiectivum in lingua Polona, nempe: “kochany”, i.e. – amatus.

*In Nomine Domini Nostri
Iesu Christi Crucifixi Amen*

*Ego Stanislaus a Deo Mariae Reginae Filius in eodem nomine Thomas
de Poligrochis Diocesis Cracoviensis animum prostragula offero
a dolo Omnipotenti Deo Patri et Filio et Spiritui Sancto ac
Reginari super Regem Mariae seu maxime imperiale Comptum ut
meum animum meam vitam meam omnem salutem afflatis mentem
totam animam totam vires aduersus et adversum et corpus meum nihil
mihi penitus respiciat et sic deinceps in totum eisdem Omnipotenti
Deo Mariae servus.*

*Quapropter Iudicium promitto me in illa esse casto ac sancto
sanctorem in hoc spem scilicet Dei patris et Filii et Spiritus Sancti
Mariam ac Immaculatam Comptam esse hinc inde statuta ac
meum animum meam vitam meam omnem salutem meam
animum meam vitam meam omnem salutem meam omnem salutem
meam omnem salutem meam omnem salutem meam omnem salutem
meam omnem salutem meam omnem salutem meam omnem salutem*

*Promitto patrem beatissimum Iesu Christi Regem super Regem patris
et matris meae matris et amantissimum Imperatorem salutem in
suo meo salutem et nihil penitus ac meam omnem salutem*

*Profitemur in nomine propter Sanctam Romanam Ecclesiam in nomine propter
omnes ac universam prostragula meam ac Imperatorem de Sanctissima
Mariae ab ipso matris et quali meo propter profitemur ac propter hominem
omnes ac de ipso meo salutem ac me propter ac salutem ac
de meo salutem ac meo salutem ac meo salutem ac meo salutem*

1. *Fideliter et Assidua Congregatione Insuperiorum Congregatione Civitatis Memorabilem*
Operum Affectionem calidam Proferens, Insuper et Eiusdem civitatis et habitatorum
2. *Quia cum quidam pueri de civitate ipsius metropolitani Nihil et contra Nos Regem*
divinitus inspirati, hanc provinciam communi inter Nos Nos Deum legationem
Congregacionem Nostre ab aliis equis et alijs in hoc loco contra Nos committit et contra
Nostre in Civitate Felice Religione 1583 diebus passim et affertur contra hanc congregacionem
et habitum.
3. *Et post haec nos nos in illis pueri non plerumque tam respectu Civitatis Nos nos*
diversis Nos et committit mirum habitum, et in deus passim nos, qui minus nostrum
diversis nostrum. Insuper nos tam in hoc et alijs pueri et Religione pueri, passim in Civitate
habitationem et Insuper, Monacho et Congregatione civitatis. Civitatis in Civitate Felice
habitationem et Nos Congregatione Nostre habitum ad hanc committit nostrum et
congregacionem civitatis et in committit nos et in deus ad nostrum civitatis et Civitatis
habitationem ipsius et habitum.
4. *Quia cum nos nos in congregacione et paragonem et inceptum et respectum et diversitas*
habitationem nostrum, insuper, et Civitatis civitatis, in Civitatis nos nos et ipsius
congregacionem et in committit nos habitum, et in deus congregacionem Civitatis, Insuper
habitationem civitatis passim et habitum.
5. *Insuper nos Nos nos in congregacionem per ab hanc Nostre respectu Civitatis in Civitate*
habitationem Nos et nos nos in congregacionem Civitatis Nos et Insuper, in Civitate
habitationem, per hanc paragonem habitum, in Civitate Felice, habitum passim.
6. *Nos et in nostrum hanc metropolitani passim nos ab hanc congregacionem et inceptum civitatis*
habitationem et nos in hoc et alijs pueri et Religione pueri, passim in Civitate
habitationem et in committit nos habitum, et in deus congregacionem Civitatis, Insuper
habitationem civitatis passim et habitum.
7. *Insuper nos Insuper nos habitum nostrum hanc et inceptum nostrum congregacionem*
habitationem et in committit nos habitum, et in deus congregacionem Civitatis, Insuper
habitationem civitatis passim et habitum.
8. *Insuper nos Insuper nos habitum nostrum hanc et inceptum nostrum congregacionem*
habitationem et in committit nos habitum, et in deus congregacionem Civitatis, Insuper
habitationem civitatis passim et habitum.
9. *Insuper nos Insuper nos habitum nostrum hanc et inceptum nostrum congregacionem*
habitationem et in committit nos habitum, et in deus congregacionem Civitatis, Insuper
habitationem civitatis passim et habitum.
10. *Commissis Insuper, passim nos congregacionem nostrum, inceptum nos et inceptum nos*
habitationem, inceptum nos et inceptum nos habitum, et in deus congregacionem Civitatis,
Insuper habitum passim et habitum.
11. *Insuper nos Insuper nos habitum nostrum hanc et inceptum nostrum congregacionem*
habitationem et in committit nos habitum, et in deus congregacionem Civitatis, Insuper
habitationem civitatis passim et habitum.

Actum in Civitate Roma, die 19 Aprilis 1670.

Insuper Nos nos in Civitate
Insuper et Insuper nos

**SCRIPTA
HISTORICA**

SIGILLUM PRIMUM MARIANORUM
A SANCTO STANISLAO DESIGNATUM

General Introduction to *Scripta Historica*

In this part of the book, we present letters and documents (named *Historical Writings*) of St. Stanislaus Papczyński. Unlike his other written works, whose subjects *ex professo* were religious or ascetic issues (although some personal elements, serving as examples, can be found in them), they relate to Fr. Papczyński's life and activities. Only one of these documents reflect Fr. Stanislaus' experience from before entering the religious life (No. 1). All the other writings relate to his religious life and work, first in the Institute of the Pious Schools (Nos. 2-4, 6), and then in the Institute (Congregation and finally the Order) of the Marian Fathers of the Immaculate Conception, of which he was the founder (Nos. 5, 7-19). However, some documents, although written by Fr. Stanislaus as a Marian, refer to his life in the Institute of the Pious Schools (Nos. 7, 8, 13, 14).

The following documents are given in chronological order, as they appear in their critical edition (entitled *Scripta Historica P. Stanislai a J.M. Papczyński*, Varsaviae 1999). The collection does not include three documents. A letter of St. Stanislaus Papczyński to the Procurator of the Piarist Fathers (the then Office of the Procurator¹ corresponds to today's Office of the Postulator) was also omitted from the critical edition of Fr. Papczyński's historical writings. This letter was not included because nearly the whole of its text is a copy of John Casimir Krasiński's petition for the prompt beatification of the Piarist Founder, Fr. Joseph Calasanz (†1648), while the text written by Fr. Papczyński (who received a special instruction to collect such requests in Poland²) is limited to a brief introduction³ and closing.⁴

¹ See Positio, pp. 81-82.

² See Positio, pp. 72-74.

³ In the Polish translation it reads: "Pokój Chrystusa! Wysyłam list do Jego Świątobliwości Podskarbiego Królestwa Polskiego wraz z kopia, o następującej treści" [Peace of Christ! I am sending this letter to His Eminence, the Treasurer of the Kingdom of Poland with a copy of the following content.]

⁴ In the Polish translation it reads: "Taka to była sposobność zwrócenia się

Many of Papczyński's written works, including letters and documents, did not survive. It is known from various sources that he wrote them, but their contents remain unknown, for no copies survived, if they had ever been made.

*Casimirus Krzyżanowski, MIC*⁵

do Waszej Wielebności, którego świętym modlitwom się polecam. Warszawa, 16 stycznia 1666 r. – Waszej Wielebności Sługa najpokorniejszy, Stanisław od J.M., (własnoręcznie). [PS.] Proszę, aby [Wasza Wielebność] zechciał mnie powiadomić, czy o. Generał odwiedzi Prowincje? I czy przybędzie do nas?" Prawdopodobnie odbiorcą tego listu w Rzymie był o. Jan Karol Caputi. [This was an opportunity to write to Your Reverence, to whose holy prayers I commend myself. Warsaw, January 16, 1666 – Your Reverence's most humble servant, Stanislaus of J.M. (by his own hand). [PS.] Please, [Your Reverence] kindly inform me if Father General would be visiting the Provinces? Would he also come to us?" Probably, the recipient of this letter in Rome was Fr. John Charles Caputi.]

⁵ All the subsequent introductions in *Scripta Historica* were also prepared by Fr. Casimir Krzyżanowski, MIC. The only exception is the introduction to *Oblatio*.

1.
Secreta Conscientiae
(2 fragmenta)

s.l. (Varsaviae ?), ca VI 1656

Introduction

The full title of this writing of Stanislaus Papczyński, known to us from his writings that were studied during the beatification process¹, is: *Secreta Conscientiae ad Reverendum Patrem N.N. Poloniae V[icarium?] meum in Spiritualibus Magistrum* [Secrets of Conscience for Reverend Father N.N. Vicar of Poland and my Teacher in Spiritual Matters]. Thus, this writing was directed to Stanislaus' spiritual director during the novitiate, Fr. Alexander Novari, who in 1656 was the Vicar of the Provincial (Fr. Conti) for the Piarist houses in Poland². Papczyński wrote *Secreta conscientiae* (SC) probably toward the end of his novitiate, as the Constitutions recommended that each novice, before professing vows, make a sort of general confession *totius vitae anteactae* (of the entirety of one's life before entering). Such is the character of SC, written like a booklet as "his confession, his failures and sins, which he committed in his youth, before entering the Order."³

Papczyński was admitted to the novitiate on July 2, 1654, and so he would have finished his two-year novitiate on July 2, 1656. We can thus assume that about a month before, he was preparing to make a general confession, as was spoken of above. It was probably sufficient to do this from memory, but he decided to write down what he intended to reveal in confession to Fr. Novari. This is how SC came to be written. After the death of Fr. Papczyński, this writing was kept in the archive of the Marian Order, but later disap-

¹ Cf. *Positio*, p. 32, n. 141

² Cf. *Ibid.*, pp. 32-33.

³ PP, f.71r: art. 44.

peared, together with other items from the archive. Fr. Wyszyński read it during his stay in the Korabiew Forest. A copy was then sent to him in Rome, and he brought it with him to Portugal. There, he made use of it to describe the youth of Fr. Papczyński in his biography, without speaking of his sins, for these are mentioned in SC in the broader context of Papczyński's life before entering the Piarist Order. This biography (manuscript 1754) is entitled *Vita Ven. S.D. Patris Stanislai a I.M. qui Congregationem Religiosorum Marianorum Immaculatae Conceptionis B.V.M., [...] instituit* (VW) and in it (§§ 18 and 20) are included both the fragments quoted below. The rest of the text of SC is unknown, because Fr. Wyszyński's copy was lost after his death.

The first fragment of SC contains a reflection of Fr. Papczyński that has the form of a thanksgiving to God and follows in VW after the story of Papczyński's sufferings in Lvov during the years 1648-1649⁴. Fr. Papczyński's first stay in Lvov brought him much physical and spiritual suffering, which Fr. Wyszyński calls the *crux Leopoliensis* (Lvovian cross). Fr. Wyszyński testifies to the authenticity of the quoted fragment of SC with the words: "Here I am quoting words written by the hand of the venerable servant of God Stanislaus himself; they are as follows."⁵ And after quoting the fragment he adds: "By this thanksgiving to God he (Papczyński) ends this his account of that Lvovian cross..."⁶

In the second fragment of SC, Fr. Papczyński gives thanks to God for the spiritual benefit gained by the experience of shepherding sheep in the summer of 1650. After returning from Lvov to Podegrodzie (around March 1649), Jan Papczyński convalesced at his home for about a month, and then went to the Piarist College in Podoliniec. He was there during the school year of 1649-1650 that he was a student in the course of syntax⁷ (on the student

⁴ Cf. *Vita Venerabilis Servi Dei Patris Stanislai a Iesu Maria...* (VW), §§ 14-19: *Positio*, pp. 666-670.

⁵ *Ibid.*, § 18: *Positio*, p. 670.

⁶ VW, § 18 at the end: *Positio*, p. 670.

⁷ The word "syntax" here refers to a part of the study of classical Latin grammar that deals with the proper construction of sentences.

list his name is written as: “Joannes Papczyński polonus Syntaxista”⁸. In mid-May of the year 1650, the college closed due to an approaching plague and Papczyński returned to his family home in Podegrodzie⁹. Here, his father sent him to shepherd sheep, because (as Fr. Wyszyński notes) his father *gratis victum non dabat* (did not give food for free).

Fr. Wyszyński says that this young *Podolinensium Musarum Alumnus*, now pasturing sheep, was in *schola humilitatis*¹⁰ (in the school of humility), because for a youngster with a such an education, shepherding was a humbling occupation.

Both fragments appeared in print in the year 1977 as part of the biography VW contained in the *Positio*¹¹.

[*Secreta Conscientiae*]

a. In **Fragmento Primo** (a) invenitur reflexio, in forma gratiarum actionis Deo, super antea in *VW* narratis eventibus penosis, qui iuveni Stanislao Papczyński Leopoli (in Lwów) annis 1648-1649 acciderunt.¹²

Sis tu in aeternum Domine benedictus, et fac me pos[t] tot mala¹³ in vocatione mea¹⁴ bona operari, cum revera, ex me, ad nihil boni aptum me esse adinvenio. Tu vero qui haec legis, ne mireris, quod a me relata sunt, nam beneficia Dei abscondere nefas esse duxi, teque volui incitare ad laudandum Dei omnipotentiam et circa nos curam. Cui sit laus, honor, gloria in sempiternum. Amen.

⁸ *Positio*, p. 18.

⁹ Cf. *VW*, § 19 at the end: *Positio*, p. 671, and also, n. 34.

¹⁰ *VW*, § 20: *Positio*, p. 671.

¹¹ Cf. *Positio*, pp. 669-670, 671.

¹² Cf. *VW*, §§ 16-19: *Positio*, pp. 667-670. P. Wyszyński, uti dictum est, notiam de eis e *SC* desumpsit et dolores, tum physicos quam morales, quos Stanislaus Leopoli passus est, uti “*crux Leopoliensis*” denominat: “Cum hac gratiarum actione Deo [Ven. S.D. Stanislaus] concludit hanc suam relationem de illa cruce Leopoliensi..” (*ibid.*, § 18).

¹³ Loquitur hic evidenter de peccatis, quae in iuventute sua patravit et in *SC* enarravit; cf. *Positio*, p. 669, no. 29.

¹⁴ Agitur evidenter de sua vocatione ad Institutum Scholarum Piarum.

b. In **Fragmento Altero** (b) invenitur reflexio, in forma gratiarum actionis Deo, circa emolumentum spirituale, quod iuveni Stanislao experientia pascendi oves in aestate anni 1650 contulit.

Hoc accidit ex eo, quod collegium Scholarum Piarum Podolinii, in quo Stanislaus anno scholastico 1649-1650 studens *syntaxae* fuit, ob pestem ex Hungaria advenientem clausum est et Papczyński probabiliter in medio mensis Maii ad domum paternam in Podegrodzie sitam reverti debuit. Hic a patre “bubulcus factus est: rediit iterum ad pascendas oves (nam pater gratis victum non dabat) ille Podolinensium Musarum Alumnus”¹⁵.

Gratias itaque Deo ago, quod illius nutu, tunc ad custodienda pecora a Parentibus meis obligabar, quia (audeo id bona conscientia referre) dum in campis inter pecora versor puram conscientiam gero et sanctam!^a Utinam Domine mi, quod supplex a te peto, eiusmodi Tuae Maiestatis providentia, quod spero futurum et credo, in finem usque vitae meae me dirigat, ut tu benedictus sis in omnibus operibus, cogitationibus et sermonibus meis. Amen.

^a In ms. est hic signum interrogationis (?), sine tamen logica ratione. Proinde praesumitur quod in ms. originali erat signum exclamationis, quod aliquando in descriptione formam signi interrogationis assumit.

2.

Professio Votorum Simplicium

Varsaviae, 22 VII 1656

Introduction

We refer the reader to the biography prepared by T. Rogalewski¹⁶, in which it is explained why the novice Papczyński did not profess religious vows at the end of his two-year novitiate on July 2, 1656. It also speaks there about the formula prepared for this profession,

¹⁵ Cf. VW, §§ 19-20 (*Positio*, pp. 670-671); cf.: *Positio*, pp. 17-18 (Doc. I, 3).

¹⁶ T. Rogalewski, MIC, *Stanisław Papczyński (1631-1701)*, Lublin — Warsaw 2001, p. 86.

which in addition to the main part relating to simple vows, also contained an oath to persevere in the Piarist Congregation until the end of his life¹⁷, and the four promises which were present in the original formula of profession. The need to use a new form of profession resulted from the fact that Pope Alexander VII made it possible for the Piarists to make simple vows on January 24, 1656.

[*Professio Votorum Simplicium*]

Ego Stanislaus a Iesu Maria in saeculo Ioannes Papczyński^{18 a} bannorum viginti quinque^b facio meam professionem in Congregatione Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum, et voveo omnipotenti Deo, Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, ac Deiparae semper Virgini Mariae, et tibi R.P. Alexandro a S. Bernardo¹⁹ locum Dei tenenti c^{pro A.R.P. Generali Ioanne a Iesu Maria}^{c20}, et omnibus Successoribus eius^d legitime eligendis e^{tria Vota Simplicia}^e, f^{Paupertatem, Castitatem,} g^{Obedientiam,} et iuxta eam^h peculiarem curam circa puerorum eruditionem, secundum formam Brevis Pauli V in nostrisⁱ Constitutionibus contentam²¹. j^{Insuper iuro me perseveraturum toto tempore vitae meae in dicta Congregatione iuxta formam Brevis Alexandri VII} j²². Quam Professionem et Vota, quibuscunque in contrarium existentibus, quibus nunc libere et integre renuntio, non obstantibus, firma, rata et valida semper fore et esse volo. In quorum fidem k^{subscripti} l^{hac die 22 mensis Iulii} m^{Anni 1656. Varsaviae}.

^a *hic super lineam inscripta sunt manu diversa posteriore (a tabulario Romano?) verba: "Podgrodio Sandecensi – Dioecesis Cracoviensis". Talis annotatio forse facta est post annum 1683, quo Capitulum generale Ordinis Scholarum Piarum statuit quod in formula*

¹⁷ This oath added to the profession was necessary, because simple vows did not have the same binding force as solemn vows.

¹⁸ In ms. professionis cognomen "Papczyński" requiritur siglis: "D.N."

¹⁹ P. Alexander Novari (†1657), Vicarius Provincialis per Polonia, residens Varsaviae ab anno 1653; cf. *Positio*, p. 42, no. 1.

²⁰ P. Ioannes Garcia del Castillo, Generalis Scholarum Piarum (1656-1659).

²¹ Breve *Ad ea, per quae* e die 6 Martii 1617; v. Const.S.P., pp. 111-113.

²² Cf. *Positio*, p. 578 (Doc. XV, Art. II, A, a, II 2).

professionis post nomen et cognomen neoprofessi indicanda sunt: "Patria N." et "Dioec. N."; cf. Const.S.P., P. I, c. III, n. IV, no. 35^{b-b} om., i.e. aetas secundum formulam primitivam (F) non erat indicanda^{c-c} non requiritur talis indicatio in "F"^d "Tuis" (F)^{e-e} om.(F)^f add. "summam" (F)^g add. "et" (F)^h om. (F)ⁱ "his" (F)^j om. (F)^k add. "his a me exaratis" (F)^l add. "Romae" (F)^m om. (F)

Insuper promitto me nunquam acturum, ^anec curaturum^a, nec ratione aliqua consensurum; ut, quae ordinata sunt circa Paupertatem in Constitutionibus nostrae Congregationis immutentur, nisi quando ex iusta causa videretur Paupertas ^brestringenda²³.

a-a om. (F)^b add. "magis" (F)

Praeterea promitto me nunquam acturum, nec curaturum, nec indirecte quidem; ut in aliquam praelationem vel dignitatem in Congregatione eligar seu promovear.

Promitto etiam me nunquam curaturum extra Congregationem aliquam dignitatem, seu Praelationem, nec consensurum, nisi coactus sim obedientia eius, qui mihi praecipere possit^c sub ^dpoena peccati^d. Tum si quem sciam aliquid praedictorum duorum curare vel praetendere, promitto ^eillum remque totam manifestaturum Congregationi vel^f eius Generali Praeposito^g.

c "potest" (F)^{d-d} "peccato" (F)^e add. "me" (F)^f "seu" (F)^g "Praefecto" (F)

Vota mea Domino reddam coram omni populo eius, [...] in atriis Domus Domini, in medio tui Ierusalem²⁴.

Ego Stanislaus a Iesu Maria
manu propria omnia supradicta confirmo.
Iacobus a S. Barbara²⁵ interfui mpp.
Ioannes Casimirus a S. Theoph[i]lo²⁶ mpp.

²³ Hanc promissionem de non consentiendo ut quae ordinata sunt circa Paupertatem immutentur, sicut etiam verbum "summam", in professionis formula Cap. Gen. 1659 omittenda esse declaravit (cf. Const.S.P., p. 10, no. 35).

²⁴ Nec in "F" nec in PVSim indicantur uti verba allegata e Ps 115, 14.19.

²⁵ P. Iacobus Weczirka (a. Wezyrka) a S. Barbara (†1668) residentiam Varsaviae a mense Augusti an. 1654 habuit; cf. *Positio*, p. 43, no. 6.

²⁶ Ioannes Casimirus Bukar a S. Theophilo (†1701) habitum Scholarum Piarum

3. Protestatio Romam Abeuntis

[Varsaviae, ca 20 X 1667]

Introduction

The original text of the *Protestatio*, written by the hand of Fr. Papczyński, has not survived to our times, and it seems that he did not give this work any title. The content of the *Protestatio* is known to us today only from the *Protocollum* of the Marian Order (Prot.), where the publisher divided the text into two parts, giving each its own title. Admittedly, the title of *Protestatio Romam abeuntis* was given only to the first part, but we give this title to the whole work, following Sidry (1937), Navikevicius (1960) and the *Positio* (1977). Father Papczyński, a member of the Piarist house in Warsaw, wrote this *Protestatio* shortly before embarking on a journey to Rome, where he had been called by the Piarist General, Fr. Cosmas Chiara.

Protestatio Romam abeuntis (PRAb) est scriptum exaratum a P. Stanislao a I.M. Papczyński anno 1667, brevi ante suum iter Romanum²⁷.

I. [Protestatio Romam abeuntis]

1. – In Nomine Domini Amen. Ego Peccator Stanislaus a Iesu Maria (sacratissimis nominibus) dictus, Patria Podgrodio Sandeensis natione Polonus, sancta Dei Providentia a Patre nostro Generali Praeposito Cosmo a Iesu Maria²⁸, binis literis ad Patrem nostrum Provinciale (Wenceslaum)^a a Sanctissimo Sacramento²⁹

Varsaviae a P. Alexandro Novari accepit ibique novitiatum fecit, sed professionem votorum Ressorviae anno 1657 emisit; cf. *Positio*, p. 43, no. 7.

²⁷ Cf. *Positio*, pp. 102-103 (Doc. V, intr. D)

²⁸ P. Cosmus Chiara a Iesu Maria, S.P. (1616-1681), Praepositus Generalis Instituti Scholarum Piarum (1665-1671). Cf. Sántha G., S.P., *P. Cosmus Chiara ...*, in: Eph.Cal. XXX (1961). Cf. etiam: *Positio*, p. 254, no. 3.

²⁹ P. Wenceslaus Opatowski a SS.mo Sacramento, S.P. (1627-1680), Superior Provinciae Polonae (1665-1671). Cf. *Positio*, pp. 24-25 (Doc. II, intr. B, a) et p. 258, no. 26.

missis, vocatus Roma³⁰, accipio, cum summa reverentia, humilitate, alacritate, resignationeque pure ob amorem Dei et Domini Iesu Christi, in honorem Virginis Beatissimae Dominae meae et Sanctorum Patronorum Patronarumque mearum, Angelorumque Tutelarium, totiusque Curiae coelestis ^bhonorem, datam^b mihi obedientiam die 27 Septembris ^c1667. Eam^c propono exequi quam perfectissime iuxta Dei beneplacitum: offerendo Domino Deo meo in unione obedientiae et meritorum Domini nostri Iesu Christi, tum Virginis Sanctissimae caeterorumque Sanctorum, totius itineris fatigationes, labores, incommoda, molestias, cogitationes, orationes, verba, colloquia, actiones et opera, casus, pro beneficiis in me collatis (et ipsam etiam mortem si acciderit), pro peccatis meis, pro avertendis plagis a mea Patria, pro persecutoribus Instituti mei et meis, pro benefactoribus, praesertim vivis, pro amicis et inimicis. Cupioque^d unice ut Dominus Deus glorificetur, ita in meo itinere ex obedientia suscepto, sicut glorificatus est in itinere et peregrinatione Abraham, Iacob et Ioseph, in obedientia omnium creaturarum suarum, in laboribus, fatigationibus, praedicationibus, persecutionibus et passione Domini mei Iesu Christi, in doloribus Beatissimae Virginis Mariae, in obedientia omnium Apostolorum et servorum suorum.

^a om. (A) ^{b-b} "honorem. Datam" (A; B), sed erronee sec. contextum ^{c-c} "1667 eam" (A; B), sed erronee secundum contextum ^d "Curoque" (A)

II. [Causa Romanae Peregrinationis eiusdem Patris].

2. – Causa itineris mei fuit zelus ardentissimus, circa observandum in Polona nostra Provincia exactum rigorem Constitutionum, Rituum, Capitulorum, ac maxime circa electionem Superiorum in Provincia habendam, iuxta Concil[*ii*] Triden[*tini*]^a Sacros Canones, primum Breve Alexandri Septimi nobis concessum, et decretum primae Congregationis Provincialis habitae Podolinii³¹, sub Provin-

³⁰ Cf. *Positio*, pp. 99-100 (Doc. V, intr. B,2).

³¹ Cf. *Positio*, pp. 89-94 (Doc. V, intr. A, 2). Agitur hic de Breve "Dudum felicis recordationis" e die 24 Ianuarii 1656. Sermo est de Capitulo Provinciali quod locum

cialatu Patris Iacobi a Sancta Barbara³², meque vocali existente Domus Varsaviensis³³, in qua^b nemine contradicente in hanc sententiam conventum erat, ut daretur supplicatio ad Congregationem Generalem pro hac electione Superiorum omnium in Provincia obtinenda³⁴; et quia nostri vocales³⁵ attulere nobis Roma tale responsum: Polona Provincia in futuro Capitulo Provinciali sibi eliget (Pater Venceslaus tum vocalis, et inde Provincialis restrinxit ad numerum trium Candidatorum pro solo Provincialatu) ex quibus confirmabimus, nempe Generalis cum Assistentibus³⁶, imminente itaque tempore celebrandae Congregationis Provincialis³⁷, ego illius celebrationem urgebam; quae res quia^c intentum aliquod Maiorum meorum (qui forte volebant ab electione supersedere, ut ipsi diutius praeessent) videbatur impetere, scripserunt ad Generalem, non esse opus ^dilla Congregatione^{d38}. Quare iam post assignatum illius habendae Podolinii locum declarat Provincialis non fore eandem scribitque, scribendum esse Romam, si quis voluerit illam habere, ut eius habenda[e] licentia concedatur, se enim illam minime velle impedire³⁹.

habuit Podolinii diebus 24-31 Augusti 1664 et quod fuit “prima Congregatio” post institutionem Provinciae Polonae Scholarum Piarum anno 1662; cf. AGSP, Prov. Pol. in gen., n. 15.

³² P. Iacobus Wezyrka (a. Weczirka) (+1668), Superior Provinciae Polonae Scholarum Piarum (II 1664 – V 1665).

³³ Cf. *Positio*, pp. 87-89 (Doc. V, intr. A, 1).

³⁴ Vide tenorem huius supplicationis in: *Positio*, p. 88, no. 11.

³⁵ Delegati (“vocales”) Provinciae Polonae in Capitulo Generali, quod locum habuit Romae mense Maii 1665, erant: P. Venceslaus Opatowski et P. Paulus Frankovič. Aduit etiam ex officio P. Iacobus Wezyrka, uti Provincialis.

³⁶ Cf. *Positio*, pp. 93-94 (Doc. V, intr. A, 2, “Ad tertium”).

³⁷ Secundum Constitutiones (cf. Const.S.P., P. III, c. IV, n. VIII) Capitulum (“Congregatio”) Provinciale celebrandum erat mense Augusti 1667 an. Cf. *Positio*, p. 129, no. 13.

³⁸ “Miores” – probabiliter P. Provincialis Venceslaus Opatowski et eius Assistentes, scripserunt has litteras ad P. Generalem Cosmum Chiara probabiliter initio mensis Aprilis 1667. Notandum est tamen, quod supplicaverunt dispensationem a convocazione Capituli Provincialis non solum quia non eo opus esset (quasi non essent in Provincia “res dubiae et difficiles” ad tractandum in eo), sed etiam – et forse praesertim – ob assertos “disturbi del Regno, e pericoli de’ viaggi, e spese”. Cf. *Positio*, p. 97 (Doc. V, intr. B, 1); p. 132 (Doc. V, 3, a); p. 295 (Doc. IX, 6, §3).

³⁹ Litterae cum hac notificatione (hodie non amplius exstantes) mandatae

^a “Tridentinum” (A) ^b “quo” (ibid.) ^c additamentum, supra lineam, uncis curvis inclusum (A; B), proinde supponitur quod verbum “quia” omissum est – ob inadvertentiam – in exemplari PRAb in Protocollo originali. ^{d-d} additamentum (B – sine uncis; A – cum uncis) verborum quae evidenter – ob inadvertentiam – omissa sunt in exemplari (Prot.).

3. – Legi has literas Provincialis Patribus Varsaviensibus, quibus tum loco Superioris infirmante graviter Patre Iacobo⁴⁰ eram. Infremuere omnes, agebantque aliqui iugum Superioribus excutendum esse praesentibus, qui rem legitimam, quasi aperta ambitione stimulati impediabant. Huius sententiae fuit Pater Casimirus ab Annuntiatione B.V. Mariae Polonus⁴¹ et Pater Nicolaus a Sancta Maria Silesius⁴². Alter autem Nicolaus ab Immaculata Conceptione⁴³ esse ab omnibus Eminentissimo Protectori⁴⁴ supplicandum, agebat, accusandosque Superiores, quod sanctam observantiam relaxent. Tandem sedato tumultu, me authore id conclusum est, ut omnes daremus literas ad Patrem Generalem petendo Capitulum Provinciale^a celebrandi licentiam⁴⁵. Quae si negaretur, tunc vidento proximam ruinam Provinciae (quae merito metuebatur, tum ob

sunt ad Domos Provinciae Polonae Scholarum Piarum a P. Provinciali Opatowski probabiliter circa medietatem mensis Iulii 1667. Cf. *Positio*, p. 98 (Doc. V, intr. B, 1).

⁴⁰ P. Iacobus Wezyrka fuit Superior Domus Varsaviensis a mense Maii 1665 an. usque ad suam mortem (23 V 1668). Videtur quod adunatio membrorum huius Domus, in qua lectae et discussae erant litterae Provincialis, locum habuit ca diem 20 Iulii 1667.

⁴¹ P. Casimirus Paczyński (1641-1711), ordinatus sacerdos mense Octobris 1666, fuit membrum Domus Varsaviensis ab anno ca 1663; cr. *Positio*, p. 130, no. 17.

⁴² P. Nicolaus Faber (1637-1680), ordinatus sacerdos mense Octobris 1666, fuit membrum Domus Varsaviensis ab anno 1663; cf. *Positio*, p. 130, no. 18.

⁴³ P. Nicolaus Hausenka (1637-1683) fuit associatus cum Patre Papczyński Varsaviae ab anno 1664, sed amotus Varsavia sub fine anni 1665, ibi reversus est probabiliter ca mensem Aprilis 1667 an.; cf. *Positio*, p. 130, no. 19.

⁴⁴ Illo tempore Institutum Scholarum Piarum pro Protectore e parte S. Sedis Cardinalem Marzio Ginetti (1585-1671) habuit; cf. *Positio*, p. 130, no. 20.

⁴⁵ Hae litterae mandatae sunt Varsavia Romam probabiliter mox post dictum conventum Domus Varsaviensis (ca diem 20 Iulii 1667) et indubitanter principaliter ob eas Generalis Cosmus Chiara dedit licentiam convocandi Capitulum Provinciae Polonae anno 1667; cf. *Positio*, p. 98; pp. 132-133 (Doc. V, 3,a, no. 4); p. 299 (Doc. IX, 6, §5).

factiones intestinas⁴⁶, tum ob Iesuitarum contra nos conspirationem⁴⁷, cuius ego solus cum quatuor Sacerdotibus Varsaviensibus conscius eram, eamque toti Provinciae in futuro^b Capitulo detege-re, una cum quadam occulta proditionis suspitione^{c48} volebam) ad electionem novorum Superiorum habita Bulla et Generalis concessione procederemus, admonitis omnibus, ad quos ea res^d spectaret. Non^d tamen illa facturi eramus impudenter aut^e tumultuose, aut factiose, at cum sancta quiete et charitate, explorando etiam aliorum Provinciae Patrum consensus et mentes.

^a "Provincialis" (B), erronee relate ad "Capitulum"; in "A" scriptor exemplaris haec verba abbreviata reliquit: "Capit... Provinc..."
^b additamentum supra lineam (A; B) ^c additamentum similiter (B)
^{d-d} "spectaret, non" (B), sed secundum interpunctionem hodiernam hic punctum loco commatis est ponendum ^e additamentum supra lineam (A; B)

4. – Forte fuit de re ea admonitus Pater Provincialis⁴⁹, itaque protinus advolavit Varsaviam⁵⁰, pertractisque ad se iis ipsis, qui

⁴⁶ Nescimus exacte quales "factiones" P. Papczyński hic prae oculis habuit. Denotat eas uti "intestinas" (i.e. internas), ac proinde quae intra Provinciam Polonam existebant. Forsitan erant eadem factiones, quas alibi his verbis improbabat: "Anthipatia et simpathia maxime prohibita, summopere se in Scholas Pias insinuaverat, ut iam saepius audiretur, ego Petri, ego Pauli" (*Apologia*, § 39, in: *Positio*, p. 270).

⁴⁷ Agitur hic de "conspiratione" qua Iesuitae se praeparabant ad aperiendum proprium Collegium Varsaviae. Piaristae talem intentum uti minationem considerabant, videndo in Collegio Iesuitarum temibilem simultatem pro Collegio Piaristarum. Cf. *Positio*, pp. 111-112 (Doc. V, intr. F, 4); p. 130, no. 22.

⁴⁸ Nescimus de quali "occulta proditione" hic agitur et quis in suspicionem cecidit. Forsitan est adhuc questio connexa cum dicta "conspiratione" Iesuitarum, nam – secundum Kraus – P. Papczyński "inculcabat suis continue: patrem Franciscum [Halogowski, Rectorem Varsaviensem] aliosque Superiores sponte sua perditum ire domum et gymnasium Varsaviense, velleque iam in manus alienas tradere, eo quod consilium suum ad obsistendum patribus Societatis Iesu Varsaviae per vim gymnasium aperientibus, sequi noluerit pater Franciscus" (*Positio*, p. 311).

⁴⁹ Provincialis Opatowski edoctus est a P. Iacobo Wezyrka, Rectore Varsaviensi, "de tumultu et coniuratione, quam P. Stanislaus a Iesu Maria Varsaviae inter sacerdotes faceret ob denegatum iniquissime (ut ipse aiebat) Capitulum Provinciale" (*Positio*, p. 134, c); cf. *ibid.*, p. 99 (Doc. V, intr. B, 1).

⁵⁰ Provincialis Opatowski advenit Varsaviam ca 29 Iulii 1667; cf. Kr. , p. 279, in: *Positio*, p. 297.

iugum eius volebant excutere, ea qua pollebat capiendi animos hominum arte, me cum aliis Sanctae Observantiae tum zelatoribus (erat Onuphrius a Sancto Philippo Nereo⁵¹, Alexius a Sancto Iosepho⁵², Antonius a Sanctissimo Spiritu⁵³, Ioannes a Sancto Iacobo⁵⁴) omnino Capituli celebrationem urgente secundum legem nostram.

5. – Ventilabatur haec controversia aliquot diebus; tandem advenit Roma facultas Capituli celebrandi⁵⁵. Sed quia forte verebantur mei Superiores, ne ego in eo promoverem rem plane iustissimam, ut saltem vilicationis suae rationem redderent, neve quasdam factiones detegerem⁵⁶, Romam obligare me (quo ego, ut iam innui, non solum promovendae observantiae causa, sed maxime devotionis gratia [*me conferre*]^a desiderabam, sed non tam cito, nec tam importuno tempore) decreverunt. Unde Provincialis minatus est mihi carcerem, nisi Generali obedirem. Quaerebam ego, qua in re, et cur mihi cum publicatur Capitulum locale, datur mandatum in virtute obedientiae Romam eundi? hanc esse voluntatem Generalis. Intellexi ego optime, quo res dirigeretur, et quamvis a gravissimis etiam viris, utriusque Theologiae, et Mysti-

⁵¹ P. Onuphrius Zawadzki (ca 1639-1679), membrum Domus Varsaviensis ab ca an. 1662, sacerdos ab ab. 1664, annumeratur a Kraus iis qui anno 1667 erant "confoederati cum patre Stanislao Varsaviae"; cf. Kr., p. 280, in: *Positio*, p. 297. Cf. etiam: *Positio*, p. 131, no. 26.

⁵² P. Alexius Pawlarski (n. 1635), membrum Domus Varsaviensis ab an. ca 1663, sacerdos ab an. 1665 (III), confoederatus anno 1667 "cum patre Stanislao Varsaviae"; cf. Kr., *ibid.*; cf. *Positio*, p. 131, no. 27.

⁵³ P. Antonius Kruszyna (1639-1709), membrum Domus Varsaviensis ab an. ca 1664, sacerdos ab an. 1666 (III), confoederatus anno 1667 "cum patre Stanislao Varsaviae"; cf. Kr., *ibid.*; cf. *Positio*, p. 131, no. 28.

⁵⁴ Est evidenter error in hoc nomine, quia illo tempore non invenitur in Instituto Scholarum Piarum membrum cum tali nomine. Forsitan P. Papczyński hic voluit scribere: "Ioannes ab Annuntiatione B.M.V." (*Czczota-Czeczioszowski*), qui sub fine an. 1666 erat adhuc clericus Ordinum Minorum et officio oeconomi Domus Varsaviensis functus est. Secundum Kraus, cum P. Stanislao anno 1667 etiam clerici confoederati erant (cf. Kr., p. 280: *Positio*, p. 298). Cf. *Positio*, p. 131, no. 29.

⁵⁵ Hanc facultatem P. Generalis Cosmus Chiara die 20 Augusti 1667 dedit; cf. *Positio*, pp. 132-133 (Doc. V, 3, a). Provincialis Opatowski eam probabiliter ca 20 Septembris 1667 obtinuit; cf. *Positio*, pp. 99-100 (Doc. V, intr. B, 2).

⁵⁶ Cf. supra, no. 40.

cae, et Practicae peritissimis⁵⁷ admonerer, ne me in apertum periculum conicerem⁵⁸, neve tam simplex in obediendo essem, tamen facta hac, quam superius legere est protestatione in conspectu Divinae Maiestatis, iter Romam adornavi⁵⁹.

“Quamvis expressio: “Quo [i.e. Romam] ego [...] desiderabam” possit intelligi in sensu desiderii se Romam conferendi, attamen videtur quod ad rem clarificandam utile esset inserere hic verba: “me conferre”.

4.

Litterae ad P. Cosmum Chiara, S.P.

Cracoviae, 22 XI 1670

Introduction

This is the last request of Fr. Papczyński to be released from the Piarists. His previous three requests (the first around mid-August 1669, the second around mid-October 1669, sent from Warsaw, and the third on December 20, 1669, sent from Krakow) have been lost⁶⁰. Fr. Papczyński wrote this request, not knowing that his previous requests were considered sufficient. Nor did he know that Fr. Chiara, the Piarist General, had already notified Bishop Trzebicki⁶¹, ordinary of Krakow, about the authorization of the Pope (brief of October 18, 1670) for Fr. Papczyński to be released by one of the General’s delegates from simple vows and the oath of perseverance in the Piarists, moving to the state of diocesan

⁵⁷ Nescimus qui fuerunt hi eius “admonitores”.

⁵⁸ Non erant pericula imaginaria, uti patet ex relatione de duobus itineribus quae P. Papczyński Romam fecit; cf. *Apologia*, § 3 (*Positio*, p. 255); VE, § 41 (ibid., p. 641).

⁵⁹ P. Papczyński se ad iter Romanum mense Octobris 1667 an. praeparabat; cf. *Positio*, p. 100 (Doc. V, intr. B, 2).

⁶⁰ Cf. *Positio*, pp. 145-148.

⁶¹ Bishop Andrzej Trzebicki (1607-1679), Ordinary of Krakow from 1658.

priests⁶² (authorizations for the delegates came to the houses of the Polish Province at the end of November 1670).

[*Litterae ad P. Cosmum Chiara, S.P.*]

^{a-a} "Cracovia 22 9bris 70" – est annotatio facta diversa manu, forse a tabulario Romano (P. Papczyński hoc datum in fine litterarum habet)

B[enedicite] Admodum Reverende in Christo Pater,
Pater mihi colendissime.

Siquidem, ut mihi nuntiatum est, Sanctissimus Dominus dedit A. R. P. Vestrae potestatem absolvendi eos a votis simplicibus et iuramento perseverantiae (quanquam haec sublata fuisse una cum Brevis primo Alexandri VII supposebamus, iam et credebamus⁶³) qui non haberent animum [*vota*] solennia profitendi⁶⁴. Proinde supplico A.R.P. Vestram ut me dignetur hac absolute impertiri, iam habentem congruam sustentationem iuxta decretum Apostolicum⁶⁵. Quod cum iterum iterumque postulo, me SS. Orationibus eiusdem commendo. Cracoviae 22 Novembris 1670.

A.R.P. Vestrae humillimus servus
Stanislaus a I. M. mp

[*A tergo litterarum:*]

Admodum Reverendo Patri, Patri Cosmo a I.M. Praeposito Generali Clericorum Reg. Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum multum mihi colendorum Romam.

⁶² Cf. *Positio*, pp. 190-191.

⁶³ Probabiliter talis erronea opinio fundamentum habuit in erronea interpretatione declarationis pontificiae e die 5 Augusti 1670; cf. *Positio*, pp. 189-190 (Doc. VI, E, intr. 1).

⁶⁴ Clemens X hanc potestatem P. Cosmo Chiara in breve *Cum felicis recordationis* die 18 Octobris 1670 dedit; cf. super, intr., *Origo*.

⁶⁵ Cf. *Positio*, p. 209, no. 3 ad textum LCC.

5. Oblatio

Casimiriae ad Cracoviam, 11 XII 1670 (?)

*Introduction*⁶⁶

The content, composition and function of the *Oblatio* as a formula of profession is an expression of the personal spirituality of our holy Fr. Stanislaus, including his understanding of religious vows and the nature of the religious life. In order to fully understand the meaning of this text and to grasp its spiritual depth, it is important to define the time of its creation, the circumstances⁶⁷ surrounding this event and its importance, both for Fr. Stanislaus and for the religious community that he founded.

The Context of the *Oblatio*

The text of the *Oblatio* was preserved as an integral part of a short work entitled *Fundatio Domus Recollectionis* (Foundation of the House of Recollection, afterwards: FDR). This work has an autobiographical character and is written in the first person singular.

⁶⁶ The text of this Introduction is a slightly modified article by A. Pakula, MIC, *The Act of the Oblatio as a Charismatic Work of St. Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński. The time of the creation, context and the meaning of the first formula of the religious vows of the Congregation of Marian Fathers*, in: *Ad honorem Immaculae Conceptionis Mariae. Oblatio and consecration. Documents of the 1st Theological Symposium of the Marian Fathers' School of Spirituality*, Ed. Fr. Andrzej Pakula, MIC, Rome, 2020 – Warsaw 2020, pp. 11-17.

⁶⁷ The text of *Oblatio* and most of the related research done before 1973 were presented in the *Positio*, prepared for the purposes of St. Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński's canonization process: *Positio* (Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, Officium Historicum, Poznaniensis Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Stanislai a Iesu Maria Papczyński, Fundatoris Clericorum Regularium Immaculae Conceptionis BVM († 1701), *Positio super Introductione Causibae et super virtutibus ex officio concinnata*, Romae 1977; hereinafter: *Positio*). Additional and later papers by various authors generally trust this *Positio* in terms of historical data, yet they significantly differ in the interpretation of the source document itself, the circumstances of its creation and its significance both in the life of St. Stanislaus, as well as in the founding of the Congregation of Marian Fathers, initiated by the act of the *Oblatio*.

The work containing the *Oblatio*, i.e., FDR, was given this title by St. Stanislaus of Jesus and Mary Papczyński in his subsequently lost manuscript. The original still existed in 1773, and it was submitted to Rome along with other written works for the needs of St. Stanislaus' beatification process. Two years later, i.e., in 1775, it was examined by the Congregation of Rites. The FDR text, including the *Oblatio*, was also preserved in a copy of *Protocollum Ordinis Immaculatae Conceptionis*, prepared around 1774⁶⁸.

Although the entire short work was entitled FDR, it was not so much about the establishing of the first Marian Fathers' monastery called *Domus Recollectionis* in Puszcza Korabiewska (today's Puszcza Mariańska – Engl. Marian Forest), but about the very beginnings of the shaping of the new religious institute. Its author, St. Stanislaus of Jesus and Mary, who is also the author of the *Oblatio*, describes his life from a historical perspective and presents the sequence of events and his personal experiences of the faith which led to his undertaking a new mission, i.e., founding the Congregation of Marian Fathers of the Immaculate Conception of the Most B.V.M. Above all, however, he places them in the context of his own experience of faith. Therefore, the starting point and the foundation on which he sets the story of his life and of the first years of the emergence of the new religious community is God's grace of being chosen to become the father and founder of the Congregation of Marian Fathers. In this context, the holy Marian Founder includes the *Oblatio* in the FDR as yet another expression of his experience both mystical, community-founding, and charismatic: mystical, because he made the act of the *Oblatio* out of a divine inspiration ("Divine Majesty suggested to me, that while I was going to be released from these, in the same act I would bind myself freely to God by other vows, which I did by offering myself," FDR, 3); community-founding, because by this act of *Oblatio* he initiated the Congregation; and charismatic, because the gift that he received from the Holy Spirit was for the good of the Church.

⁶⁸ *Positio*, p. 354.

The Place of the Creation, the Time and the Purpose of the *Oblatio*

We do not know the exact time when St. Stanislaus Papczyński wrote the *Oblatio*. The place of its creation is similarly unknown. The date and place provided at the end of the document (Kazimierz near Krakow, in the residence of the Poor Fathers of Our Lady of the Order of the Pious Schools, [...] on December 11, 1670) refer only to the time and place of the text's [public] reading. One thing is certain: the *Oblatio* was created prior to Fr. Stanislaus' receiving the indult of departure from the Piarists and it was prepared so carefully as to include all of the essential elements of a religious profession. The author himself testifies to this, writing in the FDR that he recited the formula [of the vows] at the time of receiving the indult of departure, in the presence of the Piarist Vicar Provincial, Fr. Michael Kraus, and other people who were in attendance.

The *Oblatio* is the profession of religious vows in the new Marian community, used not only by St. Stanislaus on December 11, 1670, but also by candidates who joined the Marian Congregation later. The Founder clearly writes about it in FDR, as he reports the religious vows of the first candidate and also provides the same formula of the profession: "[...] as the above form composed and defined by me" (FDR, 15). Fr. C. Krzyżanowski, MIC, the leading researcher of St. Stanislaus' life, the author of the *Positio* and many other works, who published the *Oblatio* for the first time, had no doubts in this regard; he thus described the formulas: "It should be noted that in those days, as the candidates' admission to the nascent Marian Fathers' Institute, they used the formula [of the vows] adapted to the *Oblatio* of the Servant of God."⁶⁹

The *Oblatio* and its Controversial Interpretations

Historical-contextual research on the life of St. Stanislaus of Jesus and Mary, related mainly to his beatification process and the later editions of his writings in the original Latin and in translations into national languages, inevitably caused, in a certain sense, differ-

⁶⁹ *Positio*, p. 213.

ent interpretations of the facts concerning both the life of the saint and the beginnings of the Congregation of Marian Fathers founded by him. The beliefs of C. Krzyżanowski, MIC, had the greatest influence and they are still dominant, to a large extent, today. While doing his scholarly research, he not only found forgotten or unknown source materials and published them, but he also left his personal stamp on them.

One such issue is the matter of the composition of the *Oblatio*, the understanding of its meaning and the creation of the Congregation of Marian Fathers in the context of St. Stanislaus' departure from the Piarists. And so, although C. Krzyżanowski does not consider the text of the *Oblatio* as a canonical formula, but rather, a private matter, yet a bit further in the same introduction to the critical edition of the *Oblatio*, he also writes that "the candidates making their vows used a formula adapted to the *Oblatio* of the Servant of God." Therefore, it had to be a canonical and public act, not a private one.⁷⁰ We know that the formula of the vows was exactly the same as the Founder's *Oblatio*, and the adjustment was only to insert the personal details of the professed⁷¹. In this context, the research of F. Smagorowicz, MIC, was important. It was published in two articles: the first in 2003 and the second in 2012. In these articles, he not only reminded us of the oldest tradition of the Congregation, but he also drew attention to the need for a contextual interpretation of the historical source materials.

The second thesis of C. Krzyżanowski, MIC, concerns St. Stanislaus' departure from the Piarists and his founding the Congregation of Marian Fathers. Essentially, it expresses the conviction that he proffered in his introduction to the *Oblatio*: "We do not know when this new religious vocation appeared. One thing is certain: it was neither the singular reason nor one of many reasons

⁷⁰ C. Krzyżanowski thus formulated it: "si vincolava di nuovo non canonicamente, [...], privatamente" [he bound himself again non-canonically, [...] privately], *Positio*, p. 210.

⁷¹ Cf. FDR 15. Also cf. *Positio*, pp. 213, 364.

for his departure from the Piarists. In a word: Fr. Papczyński left the Piarist Order not to found the Marian Order, but he founded the Marian Order because he left the Piarists.”⁷²

Father Krzyżanowski had offered the same conviction in the *Positio* as the Postulator General, writing that the first biographer of our holy Father Founder, Mansueto Leporini, had wrongly described the reasons for the former’s departure from the Piarist Order⁷³. After all, Leporini does not comment on this subject, but he describes the manner in which God led St. Stanislaus to become the founder of a new congregation⁷⁴.

C. Krzyżanowski’s convictions are linked to one of St. Stanislaus’ works, written probably in 1671 and entitled *Apologia pro egressu e Scholis Piiis* (Apology for the Departure from the Institute of the Pious Schools). However, the saint wrote this *Apology* polemically, strictly conforming to the art of rhetoric in regard to apologetic writings (after all, he was a professor of rhetoric) and opposing the erroneous opinions about him that appeared after he left the Piarists. In fact, he gives four motives there, namely: hostility, the relaxed observance of the old religious Rule, love, and impediments in the use of innate abilities. Already in the first sentence, he states the matter that he refers to, namely: “...I hear various opinions

⁷² C. Krzyżanowski included this sentence in the introduction to *Oblatio (Pisma Zebrane*, p. 1258; *Positio*, p. 211).

⁷³ Cf. *Positio*, p. 211.

⁷⁴ It is worth quoting here the excerpt from St. Stanislaus’ biography, written four years after his death: “§31. Seeing his [Fr. Stanislaus’] patience and work undertaken for the glory of God and His Most Gracious Mother, by applying various stimuli through inspirations and divine revelations that were recognized by confessors and theologians as true and unfailingly known, the merciful Lord called him to establish a new Institute in His Church, in order to increase devotion to the Immaculate Conception, to assist parish priests in pastoral work and to bring succor to the deceased. § 32. Therefore, obedient to the voice of God and his own commendable readiness, he changed his first vocation, and on Wednesday, in the octave of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, on December 11, 1670, Fr. Michael of the Visitation released him – with the consent of the Supreme Vicar of Christ, Clement X and the Superior General – from his simple vows and oaths of perseverance. At that time, he offered himself anew in his Institute to God and His Mother, having received the blessing from the aforementioned Father ‘May God strengthen what He has done in you,’ *Positio*, pp. 630-640.

coming from different people, and even from prudent men, about my actual abandonment of my former vocation,” (*Apology...*, in: *Historical Writings of Blessed Stanislaus Papczyński*, Stockbridge, Massachusetts, 2007, p. 31). Thus, he composes the *Apology* as a defensive speech to refute these opinions, and he contests the specific allegations of his accusers, in accordance with the principles described in his *Prodromus Reginae Artium* [Messenger of the Queen of Arts]: “Defensio bona erit, si innocentia personae delatae ad iudicium ostendetur, si crimen refelletur, aut negabitur, aut alleviabitur,” (The defense is only good if it succeeds in proving the innocence of the accused, if it either overturns the allegations of a crime or negates or weakens them.)⁷⁵ It must be understood that he mentions nothing of the departure from the Piarists in the context of his intention to found a new congregation — because there were no such allegations — no matter when the idea of a new institute appeared in his heart.

A completely different point of view is found in *FDR*, into which our holy Father Founder also inserted the *Oblatio*. This work is not polemical. Throughout the narrative, it has the character of a positive presentation of one’s spiritual experiences and a chronological description of events. The story is permeated with his firm conviction of faith that God Himself leads him on such a path which included the necessity to abandon his first vocation in order to become the father and founder of a new religious community, should it even go through disputes, tensions and accusations, consequently leading to his departure from the Piarists. In short: to found the Marian Order, he had to leave the Piarist Order. This is the perspective of Divine Providence. As everything indicates, St. Stanislaus Papczyński does not mention in any of his petitions for permission to leave the Piarist Order that he intends to establish a new Congregation. It is true that the first three petitions have not survived: the first was written around mid-August 1699, the sec-

⁷⁵ Since this work was not translated into English in its entirety, we provide the original Latin text from: S. Papczyński, *Prodromus Reginae Artium*, critical edition by C. Krzyżanowski, Varsaviae, 2000, pp. 107-108.

ond, around mid-October 1699, and the third, on December 20, 1699. The reply to the third request has been partially preserved; however, this document does not mention it either. The fourth petition of November 22, 1670, which has survived until today, refers only to the Papal brief, which imparts to the Superior General of the Piarists the privilege of granting an indult of departure to those Piarists who do not wish to make solemn religious vows. In FDR, St. Stanislaus Papczyński perceives his story as a spiritual journey and gives the witness of faith to it. In his biography of the saint, written four years after his birth to Heaven, M. Leporini sees these events in the same way. Let there be no error here: he sees it also as a spiritual journey, although he sees it from a slightly different perspective. Moreover, even assuming that the whole crisis was triggered by the causes described in the *Apology*, yet, thanks to his faith and God's special gifts, St. Stanislaus Papczyński matured to a new vocation and discerned the new path that Divine Providence was leading him on. In the end, he became that "unfit instrument [used by God] for founding the lowest and the smallest Congregation of Fathers of the Blessed Virgin Mary Conceived Immaculate" (FDR, 1). All this happened over the space of several years and we do not have access to the source documents of this period. Nor do we know when the "Divine vision" of the new community was "imprinted upon his soul" (FDR 6, 9). Certainly, it happened during his membership in the Piarists⁷⁶, as evidenced primarily by the fact that the formula of vows, in other words – the *Oblatio* – had been written before he received the indult of departure and he inserted in his *Oblatio* the main features of the new community, that is, its name, purpose, etc.

⁷⁶ C. Krzyżanowski makes no conjecture about the time of this mystical experience, but only states: "it is not known when God inspired him with this idea" (*Positio*, p. 211). On the other hand, T. Rogalewski, MIC, in his extensive biography of our Founder, based however on the *Positio*, ventures to say that it could have been "during the time of his incarceration in Podoliniec and Priedvidza," i.e. in the period from January 28 to March 22, 1669. Cf. T. Rogalewski, MIC, *Stanislaus Papczyński (1631-1701). Founder of the Congregation of Marian Fathers and Inspirer of the Marian School of Spirituality*, Stockbridge, 2001, p. 193.

By researching the oldest source materials, we rediscover, on the one hand, matters and things that have been forgotten or neglected in the past, and on the other hand, we sharpen our awareness of the present and future generations of the Congregation of Marian Fathers. The *Oblatio* is of particular importance here as the point of our Congregation's origin, deliberately planned and carried out by St. Stanislaus Papczyński. This new cognizance, as it were, has found its reflection in the newest Constitutions.

Andrzej Pakuła, MIC

[*Oblatio*]

In Nomine Domini Nostri Iesu Christi Crucifixi Amen.

1. – Ego Stanislaus a Iesu Maria Papczyński Filius secundum carnem Thomae de Podgrodzie Diaecesis Cracoviensis, annorum quadraginta⁷⁷, offero, ac dedico Omnipotenti Deo Patri et Filio et Spiritui Sancto, ac Deiparae semper Virgini Mariae, sine macula originali Conceptae, cor meum, animam meam, intellectum, memoriam, voluntatem, affectus, mentem totam, animum totum, sensus interiores et exteriores, et corpus meum, nihil mihi penitus relinquendo, ut sic deinceps sim totus eiusdem Omnipotentis ac B.V. Mariae Servus⁷⁸.

2. – Quapropter Iisdem promitto me in finem vitae meae caste ac ferventer famulaturum in hac (quam condere Dei gratia volo) Societate⁷⁹ Clericorum⁸⁰ Marianorum Immaculatae Conceptionis, atque huius legibus, statutis, ac ritibus mores meos accomoda-

⁷⁷ Cf. *Positio*, pp. 4-9: Doc. I, intr. 1,a. 2, a-b. Revera P. Papczyński, die 18 Maii 1631 natus, tunc (11.XII.1669) annum 40-mum suae vitae adhuc non complevit.

⁷⁸ Talis expressio habet aliquam affinitatem cum devotione Mariana inspirationem ex idea "servitutis" spiritualis erga B.V. Mariam trahente. Ista devotio ab an. 1632 diffundi in Polonia incoepit. Cf. *Positio*, p. 211, no. 2.

⁷⁹ Solummodo in initio Institutum a P. Papczyński fundatum denotatur uti "Societas" (cf. FDR, §§ 9.14), quamvis tunc id etiam uti "Congregatio" denotatur (cf. *ibid.*, § 1).

⁸⁰ Ab initio ergo Congregatio Marianorum uti Institutum clericale a P. Fundatore concepta est. Attamen inter eius membra etiam "Fratres Coadiutores" quasi ab initio erant. Cf. *Norma Vitae* (NV), c. VI, 1.

turum, neque unquam acturum, neque permissurum aut consensurum, neque indirecte quidem, ut haec aliquomodo tollantur, aut mutantur, aut dispensentur, nisi in gravi et legitima necessitate.

3. – Promitto praeterea Sanctissimo Iesu Christi Vicario eiusque delegatae potestati, ac omnibus meis mediatis et immediatis Superioribus obedientiam sano modo intellectam, et quod nihil privatim, sed omnia communia habebō⁸¹.

4. – Profiteor me credere, quidquid Sancta Romana Ecclesia credit, atque deinceps ad credendum praecipiet, maxime vero Sanctissimam Dei Genitricem Mariam absque macula originali esse conceptam profiteor, eiusque honorem etiam cum dispendio vitae meae polliceor a me propagatum ac defensum iri. Sic me Deus adiuvet et haec Sancta Evangelia Dei.

5. – Casimiriae ad Cracoviam in Residentia Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum⁸², praesentibus, Admodum Reverendo Patre Michaelae a Visitatione V[ic] Provinciali Poloniae⁸³, Religioso Patre Iosepho a Matre Dei Praesidente dictae Residentiae⁸⁴, et Venerabilibus Clericis Minorum Ordinum Casimiro ab Angelis, et Bernardo a Passione Domini⁸⁵, die 2da^a/s/ Xbris 1670⁸⁶.

“Uti iam in introductione explanatum est, videtur quod lectio in originali erat: “11”.

⁸¹ Sic eius votum paupertatis religiosae (sub forma promissionis) exprimitur. Cf. NV, c. III, 2: “Paupertatis Vestrae in hoc essentia consistit, ut nullus quidquam absque Superiorum consensu privatim habere [...] audeat. [...] Omnes enim debent ex communi massa et mensa vivere”.

⁸² Residentia haec anno 1664 erecta fuit.

⁸³ P. Michael Kraus (+1703). Ei fuit delegata “specialis potestas super dimittendis tribus patre Stanislao [Papczyński], et fratribus Casimiro et Bernardo” (Kr., p. 322: *Positio*, p. 327). Cf. *Positio*, pp. 278-279: Doc. IX, intr. 1.

⁸⁴ P. Iosephus Warzecha, sodalis professus Scholarum Piarum ab anno 1661, fuit Praesidens huius Residentiae Casimiriae probabiliter ab anno 1668.

⁸⁵ Casimirus Paszakowicz, sodalis professus Scholarum Piarum ab anno 1665, et Bernardus Krupski, – ab anno 1667, residentes anno 1670 in Residentia Scholarum Piarum Casimiriae et postea una cum P. Papczyński in residentia Episcopi Cracoviensis, quia etiam hi egressum e Scholis Piis obtinere conabantur.

⁸⁶ Probabiliter hic ultimus paragraphus additus est ad corpus “Oblationis” iam post caeremoniam in qua haec pronuntiata est.

6. *Apologia Pro Egressu e Scholis Piis*

[Cracoviae? Luboczae?, 1671?]

Introduction

Who the author of this *Apologia* is and whom it concerns is not clearly marked at the beginning (or later on), but it is certain that the *Apologia* is an autobiographical writing of Fr. Papczyński. The language of this apology, written to justify his decision to leave the Piarists, is undoubtedly his own. At least twice the narrator's "I" refers to "Fr. Stanislaus,"⁸⁷ and at that time Fr. Papczyński was the only "Fr. Stanislaus" in the Polish Province of the Piarists. Furthermore, the whole tradition of the Marian Congregation is unanimous in recognizing Fr. Papczyński as both the author of the *Apologia* and the one whom it concerns.

It is not known exactly when Fr. Papczyński wrote the *Apologia*. However, its content clearly indicates that he did so after he left the Piarists (December 11, 1670), but not immediately. It is possible that he wrote at least part of it before leaving Krakow in the summer of 1671. It is more likely though, that he wrote (or at least finished) the *Apologia* only – and soon – after moving to the Karski court in Lubocza (the beginning of September 1671).

The reason and purpose for writing this *Apologia*, i.e., to describe the four true reasons for his leaving the Piarists, are explained below in the introductory part of this writing. It is not clear whether Fr. Papczyński used any other source but his own memory to write this *Apologia*.

The *Apologia* is of great value to us, because without it we would not have known about many of the details of Fr. Papczyński's departure from the Piarist Order. Thanks to the *Apologia*, we know for sure that witnesses of the informative process for the beatification of Fr. Stanislaus were wrong in claiming (in good faith) that he

⁸⁷ Cf. §§ 7 and 32.

left the Piarists because he wanted to found the Marian Congregation, and that this was the reason he suffered persecution. We find no confirmation of this in the *Apologia*.

It seems that in the manuscript of Fr. Papczyński, this writing has no title. In 1775, the promoter of faith spoke about it as the *Apologia of the Servant of God* and in 1937, Sidry gave such a title to this writing as well. In 1960, Navikevicius shortened this title to *Apologia*. To distinguish this *Apologia* from the other *Apologia* of Fr. Papczyński, namely from the *Apologia pro summa paupertate*,⁸⁸ Fr. C. Krzyżanowski, MIC, extended the title to *Apologia pro egressu ex Scholis Piis*, and it is under this title that the work is presented here. However, due to practical reasons, in the introduction and footnotes it is referred to simply as the *Apologia*.

The author's manuscript of the *Apologia* no longer exists, nor the first copy of it made around 1705 in the *Protocollum* of the Marian Order. Today, the *Apologia* is known to us only from subsequent copies, of which only three independent copies have documentary value. One of them, namely the one that appears to have fewest copying errors (it is an official notarial copy), serves as the basis for the translation found here.

The *Apologia* first appeared in print in 1960 as part of the dissertation of G. Navikevicius, MIC. The first critical edition of the Latin text of the *Apologia* appeared in 1977 in the *Positio*. For a more detailed discussion of the above-mentioned issues relating to the text of the *Apologia*, we refer the reader to either the *Positio*⁸⁹ or the introduction to the Latin critical edition of this text.⁹⁰

[Apologia Pro Egressu e Scholis Piis]
[Introductio]

Quoniam varias variorum hominum, et prudentum etiam viro-
rum sententias de mea a prima vocatione corpore excedenti audio

⁸⁸ Or *Apologia for the Utmost Poverty*. Cf. § 35.

⁸⁹ *Positio*, pp. 247-252

⁹⁰ Cf. P. Stanislaus Papczyński, *Scripta Historica*, Varsaviae 1999, pp. 31-36.

et expendo simul utilissimum esse, ad errorem humani iudicii aut detegendum aut avertendum, ^aetsi veritas^a ipsa producat in publicum, idcirco non aviditate honoris propugnandi, quem nullum habeo, et contemno, non aliquem insectandi studio, aut infamandi, causas genuinas externas huius rei affero, sed ut quisque sciatur optime, me nec animi levitate motum ex Scholis Piis, nec ob aliquam causam ^bdimissum, sed^b gravibus rationibus permotum etiam postulasse dimissionem⁹¹.

a-a 1) "et severitas" (B; A), quae lectio tamen non videtur concordare cum contextu ac proinde substituitur nostra lectione: "etsi veritas" (italice: "se pure la verità"), uti praesumpta lectio originalis; 2) "et veritas" (C), sed etiam haec lectio videtur esse defectiva, quia non concordat cum contextu: "expendo... utilissimum esse [...] producat in publicum" (in hac lectione deest ratio pro subiunctivo: "producat") ^{b-b} "dimissum. Sed" (B; A), attamen non videtur ratio talis interpunctionis, utpote datur hic narratio potius continua

Causa Prima: Odium

1. – Communis opinio Theologorum est licere honeste et laudabiliter Religioso deserere vocationem suam, si per odium, aut persecutiones frequentissimas in ea nequeat quieto ac tranquillo animo subsistere⁹². Me vero Superiores ipsi adeo rixabant, agita-

⁹¹ Cf. *ibid.*, no. 4.

⁹² P. Papczyński in nullo alio suo scripto indicat nomina theologorum, qui talem opinionem propugnant, vel opera ubi talis opinio exponitur. Videtur tamen quod is potuit habere prae oculis imprimis opiniones moralistarum qui de licitate dispensationis a votis in genere tractabant. Sic secundum Suarez obligatio observandi votum tollitur vel suspenditur etiam in conditione, quae observationem voti "reddat inhumanam vel nimis duram", quia credit quod "non solent homines, regulariter loquendo, se tam graviter obligare" (*De virtute et statu religionis*, Moguntiae 1623, p. 629: t. II, tr. VI, lib. IV, c. 18-19). "Et hic legitur quod odium et persecutiones e parte Superiorum reddebant eius vitam in Scholis Piis vere 'inhumanam vel nimis duram' (saltem subjective). Ergo, applicando dictam opinionem ad casum proprium, potuit credere quod ei licitum erat 'deserere vocationem suam'. Sed etiam potuit prae oculis habere doctrinam de licitate transgrediendi ab uno Instituto religioso ad alterum. Sic, e.g. secundum Lessius, si in uno Instituto "odia et simultates [...] vigeant", vel si religiosus in eo sit "ipse aliis exosus", ei licet transgredire ad alium Institutum, etiam ad unum minus rigorosum (cf. *De iustitia et iure ceterisque virtutibus cardinalibus*, Antverpiae 1632, lib.

bant, lacerabant, ut cum facta aliquoties protestatione, mihi vires ad ferendam illam continuam tempestatem animumque deesse, nihil efficerem, sed magis irritarem animos iam satis ardentem, cedendum tandem pertinacissimae^a violentiae sum ratus, ne contra fluctus navigarem continuo, et ne modo ipse nunquam cupita malitia potirer, verum et alii plures mei causa, eandem semper desiderarent.

^a “*pertinacissimam*” (C)

2. – Primus in me erat impetus Patris Cosmae^b/s] a Iesu Maria Praepositi Generalis⁹³, quem, ut audivi electum, subito sum vaticinatus, ab illo mihi perniciem imminere⁹⁴. Nec vaticinium caruit eventu. Initio quidem literis me humanissimis, et plus quam paternis sibi conciliaverat⁹⁵, sed postmodum incitatus a quibusdam Provinciae Polonae triariis Germanis⁹⁶, apertum se mihi hostem

II, c. 42, dub. 13, n. 102). Secundum Pellizzarium, licet religioso hoc facere “si in propria religione [...] odio habeatur ab aliis coreligiosis, aut indigne, ac male tractetur, si quidem nullam dedit causam, vel, si dedit, eam sustulit respiscendo” (*Manuale Regularium*, Venetiis 1647, t. I, tr. III, c. 5, n. 67). P. Papczyński potuit hanc opinionem ad casum suum applicare, quia possumus credere quod iam tempore quo prima vice absolutionem a votis petivit, intentionem retinendi statum religiosum habuit vel abeundo ad alium Institutum vel fundando Institutum proprium. Erat certus quod “nullam dedit causam” ut “odio habeatur ab aliis coreligiosis”, ac proinde dicta opinio potuit ab eo assumi uti ratio transeundi etiam ad Institutum minus rigorosum, et a fortiori ad magis rigorosum, ut hoc evidenter esset in casu suo (cf. infra, §§ 34-46; FDR, §§ 2. 18). Cf. *Positio* pp. 252-253, no. 2.

⁹³ P. Cosmus Chiara (1616-1681), Praepositus Generalis Scholarum Piarum (1665-1671); cf. *Positio*, p. 254, no. 3.

⁹⁴ Non est facile intelligere rationem huiusmodi timoris seu “vaticinii” e parte P. Stanislai; cf. *Positio*, p. 254, no. 4.

⁹⁵ Non exstant amplius litterae, de quibus P. Papczyński hic loquitur.

⁹⁶ Haec “incitatio” facta est indubitanter in litteris mandatis ad P. Generalem Cosmum Chiara a P. Provinciale Venceslao Opatowski eiusque duobus Assistentibus, P. Iacobo Weczyrka et P. Michaelae Kraus, versus diem 9 Augusti 1667, nam scitur quod in eis “tragica quoque cum patre Stanislao et adhaerentibus suis transactio fuit descripta”; Kraus Michael, *Provincia Poloniae [...] Scholarum Piarum* (1642-1686), Ms., (Kr.), p. 281: A.D. 1667, §4, in: *Positio*, p. 299. Cf. *Positio*, p. 99 (Doc. V, intr. B, 2). Nomine “Germani” appellantur hic Piaristae e Moravia, Bohemia et Silesia, e quibus anno 1664 solummodo quinque adhuc manserunt (“triarii”) in Provincia Polona Scholarum Piarum (erecta anno 1662), attamen in eorum manibus manebat adhuc quasi totum eius gubernium, quod a Piaristis Polonis non tam bene acceptum erat, praecipue – uti videtur – ob

professus est, meque ex Polonia Romam, quamquam hoc ipso ^cmotivo, sub ^calia causa omnino venire iussit, et nisi venissem carceribus includi mandavit⁹⁷, licet in suis literis me suaviter eo impelleret promissione honorum, quietis gratiae suae favorumque. Et quidem ^dad ipsum^d magis me inflammavit, quod sibi constare non viderem eum (qui ut caput eorum debuerit fuisse constan-
tissimus), aliter enim Superioribus de me, aliter mihi scribebat⁹⁸.

^b “Cosmi” (A; C) ^{c-c} om. (C) ^{d-d} “idipsum” (C)

3. – Ivi^a ego Romam incommodissimo anni tempore⁹⁹, exhaustisque multis aerumnis et periculis vitae, sola obediendi Maioribus armatus voluntate per tela^b, per^c ignes^d in Urbem illam Sanctam perrupi, subsistere coactus eram in porta, credo^e Flaminia, diuque vexatus, ac detentus, sub primam noctis umbram, ad ^fPantaleonis¹⁰⁰, dato militi pretio sum deductus.

^a “Fui” (C) ^b *improprie teli appellatione significatur; i. a., omne, quod nocendi causa habetur (FLL)* ^c “et” (C) ^d *translate ignis vocatur res vel persona, quae calamitatem ac perniciem affert (FLL)* ^e “crede” (B; A), *sed videtur lectio erronea* ^f *add. “S.” (C)*

4. – Hic altera statio, nam repente edoctus de meo Generalis adventu, mandavit prope quadrantem me detine[ri] in ianua, consilium opinor prius cum suis Assistantibus facturum, [qua] ratione hominem nudum et miserum excipere deberet, donec ego [motu]

diversam formationem religiosam; cf. *Positio*, pp. 23-24 (Doc. II, intr. A, b, 3); pp. 273-274, no. 7; p. 289 (Doc. IX, 4: Kr., pp. 241-242).

⁹⁷ P. Stanislaus fuit vocatus Romam a p. Generali mensibus Iulio et Septembre 1667, binis literis ad Provinciale Opatowski missis. Cf. SH, 3: PRAB, § 1; etiam: *Positio*, pp. 99-100 (Doc. V, intr. B, 2). Verba “alia causa” evidenter intelligi debent eo sensu quod a P. Generali P. Stanislao delata fuit “provincia docendi nostros in Italia” (Kr., p. 287: *Positio*, p. 302), probabiliter in Studentato interprovinciali anno 1660 in Chieti fundato vel in Studio Generali Romae anno 1661 fundato (cf. *Positio*, p. 302, no. 116).

⁹⁸ Litterae, de quibus hic sermo est, non amplius exstant, ac proinde hanc assertionem auctoris verificare non possumus.

⁹⁹ P. Stanislaus iter suum Romanum Varsavia incepit in fine Octobris 1667.

¹⁰⁰ Intelligitur: “ad ecclesiam S. Pantaleonis”, quae anno 1614 in usum perpetuum Scholis Piis concessa est; ad eam ab anno 1612 annexa erat Domus sodalium huius Instituti, quapropter vocata etiam Domus S. Pantaleonis. Cf. Guerri Severino G., *San Giuseppe Calasanzio*, Roma 1987, pp. 132-134.

s rei novitate, generose dixerim, me ad aliquod hospitium diversurum, nisi alia mei admissio fieret, utpote cum Generalis ipsius mandato venientis.

5. – Relata haec puto fuisse eidem; proinde benevole susceptus, summaque tandem charitate aliquot septimanis habitus¹⁰¹, dum causas evocationis meae ex Provincia inquiri, audio me pro turbatore Provinciae a Superioribus ^aeidem delatum¹⁰². Petii Tribunal, etiam Sacram Inquisitionem adire volens, ni daretur datum; dixi causam, absolutus, in Provinciam remeare sum iussus¹⁰³. Beatum me futurum, nisi fasciculus ex Polonia advolasset, qui omnia et me perturbavit, Generalem mihi aversum fecit¹⁰⁴, Germaniam loco Poloniae obstruit¹⁰⁵, et ^b nescio quae iuramenta facienda coegit, ut latius in ^c*Romano itinere*^c Deo volente patebit¹⁰⁶.

^{a-a} “*eiusdem delato*” (C) ^b add. “*ad*” (C) ^{c-c} in Ms. nullo modo indicatur uti titulus scripti

6. – Cum autem promississet se fuisse missurum in Poloniam Visitatore, et me reperturum fuisse in Germania mandatum rede-

¹⁰¹ P. Stanislaus probabiliter Romam advenit versus finem Decembris 1667; cf. *Positio*, pp. 102-103 (Doc. V, intr. D).

¹⁰² Talis formalis accusatio facta est in Capitulo Provinciali; cf. infra, no. 39.

¹⁰³ P. Giovanni C. Caputi, S.P., tunc Romae residens, de negotio P. Stanislai Romae tractato haec postea scripsit: “il quale venne in Roma, e seppe tanto ben dire le sue ragioni, che fu necessitato il Generale, et Assistenti rimandarlo in Polonia per non inquietare anco la Religione [...]”; cf. *Positio*, p. 137 (Doc. V, 4).

¹⁰⁴ *Fasciculus* sunt Acta Capituli Provincialis Podolinii diebus 7-12 Novembris 1667 celebrati Romam mandata. In his Actibus sermo fuit i.a. “circa disturbia excitata in Domo Varsaviensi per Patrem Stanislau a Iesu Maria, cuius rei informationem ad Patrem Generalem mittendam statuerunt PP. Capitulares”, et legitur: “Supplicandum P. Nostro Generali statuerunt PP. Capitulares, ut P. Stanislaus a Iesu Maria tamquam Congregationis nostrae in hac Provincia turbator serio per Admodum RR.PP. Generalem et Assistentes eius puniatur: [...]”. P. Stanislaus de effectu huius denuntiationis capitularis hic loquitur. Cf. *Positio*, p. 103 (Doc. V, intr. D); pp. 132-136 (Doc. V, 3).

¹⁰⁵ P. Stanislaus Germaniam, ad Domum Nicolsburgensem Provinciae Germaniae, probabiliter versus finem Ianuarii 1668 profectus est.

¹⁰⁶ Probabiliter P. Stanislaus coactus fuit facere iuramentum se subiciendi ordinibus Provincialis Germaniae tempore suae commorationis Nicolsburgi. Sed de hoc non possumus legere in *Romano itinere*, quia non habemus ullum indicium quod P. Stanislaus propositum hic expressum in effectum deduxit et revera opusculum sic intitulatum scripsit.

undi in Provinciam, idque praesente Adm. Reverendissimo Domino Ruszocki^a Canonico Cracoviensi^{b107}, neutrum implevit. Nisi enim^c Deus ipse disposuisset, ut Pater Provincialis Germaniae Carolus a Sancta Maria¹⁰⁸ mihi facultatem daret abeundi¹⁰⁹, ego in Polonia nunquam comparuissem¹¹⁰, prout insultando aliqui dixere in absentia mea. Sed non est potentia, non est consilium contra Dominum.

^a "Rusrocki" (C) ^b "Czarowiensi" (B; A), sed erronee, nam est certum quod erat Canonicus Cracoviensis (cf. Kr., p. 313: Positio, p. 320; C)

7. – Quid vero ^a sibi vult, quod Provinciali Poloniae mandavit, ut me reducem incarceraret¹¹¹, factumque fuisset, nisi Deus obstitisset¹¹². Praeterea non leve illud quoque iaculum fuit, quod in meis in literis ad Provinciale datis vibravit: nempe Patri Stanislao non respondeo, siquidem est Turbator, Machinator, Proditor Congregationis¹¹².

^a add. "illud" (C)

¹⁰⁷ Videtur quod Ruszocki erat unus ex patronis quos P. Stanislaus nactus est tunc Romae; cf. Kr., p. 287: Positio, p. 302 (Doc. IX, 7, § 1). Cf. Positio, p. 103 (Doc. V, intr. D); p. 256, no. 14.

¹⁰⁸ P. Carolus a S. Maria Pessau erat "Provincialis Germaniae" ab anno 1662 ad diem 20 Martii 1668. Debut tamen manere in suo officio usque ad finem Aprilis 1668, quando probabiliter certior factus est de electione novi Provincialis, P. Pauli a S. Philippo Neri Eder. Cf. Positio, p. 256, no. 15.

¹⁰⁹ Probabiliter fuit facultas data in verbis, et est possibile quod erat unum ex ultimis actibus officialibus P. Caroli Pessau uti Provincialis.

¹¹⁰ P. Stanislaus versus diem 15 Maii 1668 erat iam Cracoviae; cf. Positio, p. 256, no. 16.

¹¹¹ P. Cosmus Chiara tale mandatum evidenter misit P. Venceslao Opatowski, qui die 20 Martii 1668 re-electus fuit Provincialis Provinciae Polonae Scholarum Piarum, probabiliter versus finem Martii 1668. Is P. Stanislaum incarcerare debuit in casu sui reditus in Poloniam e Germania, infligendo ei poenam quae praevidebatur pro fugitivis. Videtur ergo quod P. Generalis, contra suam promissionem, non intendebat mandare P. Stanislao facultatem "redeundi in Provinciam" (cf. supra, § 6) et non praevidebat, quod talis facultas ei erit data a P. Provinciali Germaniae. Cf. Positio, p. 256, no. 17.

¹¹² Non perventum est ad incarcerationem P. Stanislai quia P. Provincialis volebat potius cogere – in vanum – reditum eius in Germaniam et quia accusatus de illegitimitate sui officii quoddam foedus cum P. Stanislao pepigit. Cf. infra, §§ 15-18; Positio, pp. 104-106 (Doc. V, intr. E).

¹¹³ Litterae, de quibus hic sermo est non amplius exstant et nescimus utrum datae fuerunt ad Provinciale Germaniae vel ad Provinciale Poloniae. In

8. – Adde Epistolam valde calumniosam, qua^b Illustrissimo et Reverendissimo Domino Episcopo Plocensi respondens, nescio, qualem me ibi concitatorem turbarum, inita cum quatuor tantum iuenculis societate, circa Superiorum in Provincia electionem vocavit, amans scilicet famae filialis Parens¹¹⁴.

^b “*quae*” (B; A), videtur tamen quod est simplex error (*lapsus calami*) in “C” correctus

9. – Adde et aliam Epistolam Excellentissimo et Reverendissimo Episcopo Cracoviensi missam, in qua me gravissimis calumniis insectatus est¹¹⁵.

10. – Adde illusionem infamem, cum mihi binas literas cum titulo Provincialis misit, ut mihi (Deum testor me illa non laborasse) quandam ambitionem exprobraret¹¹⁶, cum ego publicum iuramentum, propter votum consuetum, nullam a me Praelaturam

primo casu P. Generalis potuit scribere de litteris in quibus P. Stanislaus ei forsitan monebat de promissa facultate abeundi e Germania in Poloniam. Sed est etiam possibile quod ita P. Generalis ad Provinciale Poloniae scripsit, nam scitur quod sine responsione manserunt tum litterae in quibus P. Stanislaus contra persecutiones et violentias e parte Superiorum subitas apud Generalem deprecabatur (cf. infra, § 33), tum litterae in quibus a P. Generali facultatem typis dandi *Oratorem Crucifixum* petebat (cf. infra, § 52).

¹¹⁴ Non amplius exstant nec litterae ab Episcopo Plocensi, probabiliter Ioanne Gembicki (1655-1673), ad P. Cosmum Chiara missae, nec epistola qua is ad eas respondit. Ep. Gembicki probabiliter intercedebat (forse mense Aprilis 1668) apud P. Generalem pro facultate danda P. Stanislaw abeundi e Germania in Poloniam. Praesumitur quod responsio erat negativa. P. Stanislaus iam in PRAb explanavit cur eum vocabant “concitatorem turbarum [...] circa Superiorum in Provincia electionem” (cf. SH, 3, [II]), ubi etiam enumerat eos, qui cum eo in hac contentione associati erant. Revera P. Generalis non debuit eos “iuenculos” vocare, quia illo tempore unus eorum 25 annos habuit et alii circa 30 annos habuerunt.

¹¹⁵ Agitur hic probabiliter de non amplius exstante epistola, qua P. Generalis Cosmus Chiara respondit ad litteras non amplius exstantes, quibus Ep. Andreas Trzebicki, Ordinarius Cracoviensis, vel Ep. Nicolaus Oborski, Suffraganeus Cracoviensis, apud eum contra incarcerationem P. Stanislawi initio anni 1670 reclamavit. Cf. *Positio*, pp. 159-160 (Doc. VI, intr. B, 3).

¹¹⁶ Binae litterae, de quibus P. Stanislaus hic loquitur, non amplius exstant et P. Cosmus Chiara eas probabiliter annis 1668-1670 scripsit in Poloniamque transmisit. Videtur quod de uno casu harum litterarum P. Kraus in sua *Historia* loquitur, ubi mentionem facit de litteris a P. Generali probabiliter in prima parte anni 1669 missis cum inscriptione: “Patri Stanislaw a Sanctissimo Sacramento provinciali Poloniae” (Kr., p. 299 : *Positio*, pp. 310-311). Cf. *Positio*, pp. 108-110 (Doc. V, intr. F, 2).

admissum iri, nisi per Spiritum Sanctum electus essem, adhibitis suffragiis secretis, emiserim¹¹⁷; alia silentio involvo.

11. – Atque ex hoc odio promanabat, ut ego, licet saepius id necessitate urgente postulaverim, non potuerim apud eum impetrare Visitatorem, qui inspiceret, et defectus quosdam Provinciamque stabiliret melius, et confirmaret¹¹⁸. Quare debui in animum meum inducere petendi^a dimissionem¹¹⁹.

^a*forsitan rectius: "petere"*

12. – Ad^b Patris Generalis odium accessit immanius, quia propius^c Patris^d Provincialis. Erat is Venceslaus a SS.mo Sacramento, auctor vocationis meae¹²⁰ et simul dimissionis¹²¹. Favebat ille mihi fateor summopere, quoad^e eius quasdam actiones, praesertim studium immodicum chimiae¹²², contemptum legum Pontificia-

¹¹⁷ Cf. SH, 2: "Professio votorum simplicium".

¹¹⁸ Cf. supra, § 6; infra, § 45. Probabiliter P. Stanislaus Visitatorem pro Provincia Polona Scholarum Piarum ope litterarum impetrabat, sed hae litterae non amplius exstant. Exstat solummodo postscriptum ad suas litteras e die 16 Ianuarii 1666 ad Procuratorem Scholarum Piarum Romae directas, in quo legitur: "Rogo, me ut facere certiore velit, an P. Generalis Provincias visitet? et utrum venturus ad nos?" (*Positio*, p. 82: Doc. IV, 5). Verum est quod P. Cosmus Chiara uti Generalis obligationem sui officii quoad visitationes Provinciarum extra Italiam non adimplevit; cf. *Positio*, p. 82, no. 2.

¹¹⁹ Cf. infra, § 48.

¹²⁰ Est haec unica informatio circa originem vocationis P. Stanislai ad Scholas Pias. Attamen non habemus ullam explanationem horum verborum. Venceslaus Opatowski, ab anno 1643 professus votorum solemnium in Scholis Piiis, ab anno 1648 uti clericus Ordinum Minorum incepit docere Poesiam (Humaniora) in Collegio huius Instituti Podolinii et ibi Papczyński ei habuit possibilitatem saepe obviam venire uti studens Syntaxae in eodem Collegio anno 1649-50, nihil tamen notum est nobis de eorum mutua et magis personali cognitione. Forsitan Opatowski eum etiam ad Scholas Pias attraxit "ea, qua pollebat capiendi animos hominum arte" (v. SH, 3: PRAb, [II], §4). Forsitan etiam "auctor vocationis" factus est ob factum, quod arte eloquentiae excelluit, arte quae tam cara pro Papczyński erat. Cf. *Positio*, pp. 24-25 (Doc. II, intr. B, a).

¹²¹ Cf. *Positio*, pp. 95-99. 104-106 (Doc. V, intr. A, 3. B, 1. E); pp. 151-162 (Doc. VI, B, intr.); pp. 171-173 (Doc. VI, C, 1); Kr., p. 322: "causam omnium, quae fecit, patres Venceslaum provinciale et Franciscum assistentem esse queritur" *Positio*, p. 326).

¹²² Quod ita ab historico contemporaneo confirmatur: "... et pecuniam post patris provincialis decessum remansisse, quae omnia pater Venceslaus, nemine adhibito teste, conservavit in usum haud dubie proprium conversurus: exerceri ab eodem patre chimicen non sine magno domus sumptu, multa minus utilitate, in eam artem impendi, cum ingenti communis rei dispendio" (Kr., p. 222).

rum¹²³, imperandi nimirum liberam rationem et iustis rationibus absonam^g, tum ambitionem honoris, liberius non vituperassem pro conscientia, vel^h animi libertate.

b "At" (C) *c* "proprius" (A; B), *erronee* *d* "Pater" (A; B; C), *sed erronee, secundum contextum praecedentem* *e* "quo ad" (A; B; C), *tamen in A et B correctum est in* "quod" *f* "nimiae" (C) *g* "obsonam" (A; B; C), *lectio agnita uti erronea, quia in vocabulariis latinis talem verbum invenire non potui* *h* "et" (C)

13. – Eram enim primus ex Polonis professus¹²⁴, eram in prima Domo Varsaviensi non infimus Sacerdos¹²⁵, Concionator¹²⁶, sed maxime studiosus emendationis meae et alienae. Cum quibus enim aliquando levitates videbar sectari¹²⁷, eos una mecum retrahere ad orbitam Sanctae observantiae satagebam.

¹²³ In tali modo generali etiam infra P. Superiores accusati uti Pontificias leges conculcantes (cf. infra, § 36) vel res contra Pontificia Decreta fieri tolerantes (cf. infra, § 47), sed nescimus quales leges uti a P. Venceslao contemptas hic P. Papczyński prae oculis habuit. Forsitan agitur hic de sua acceptatione officii provincialatus anno 1665, quia talem electionem Romae a Definitorio Generali, et non in Provincia, credebatur a P. Papczyński "contra pontificum statuta" factam esse (Kr., p. 264; cf. infra, § 40); sed P. Venceslaus a P. Stanislaus accusatus est etiam de transgressione decretorum pontificiorum quia Fra Augustinum a S. Adalberto ad Sanctum Officium non denunciavit (cf. *Positio*, p. 105).

¹²⁴ Talis assertio est vera si considerantur Poloni professi votorum simplicium, quae emitti incepterunt post Breve die 24 Ianuarii 1656 datum, nam P. Stanislaus talia vota die 22 Iulii 1656 emisit (cf. SH, 2). Votorum solemnium autem primus ex Polonis professus fuerat P. Casimirus Bogatko (†1650), et insuper in professione P. Stanislaus etiam praecesserunt alii tres Piaristae Poloni, sed in hoc casu erat professio aggregatorum, e quibus post annum 1663 solummodo unus (P. Franciscus Haligowski) vixit; in quantum autem eius professio debuit esse anno 1657 reiterata, iuste P. Papczyński praecedentiam professionis inter Piaristas Polonos vivos reclamare potuit.

¹²⁵ In elencho *Familiae Domus Varsaviensis*, quae die 7 Decembris 1666 14 membra habuit, P. Papczyński in tertio loco ponitur, immediate post Rectorem et Vicerectorem. Cf. *Positio*, p. 259, no. 32.

¹²⁶ P. Papczyński officio Concionatoris Varsaviae annis 1663-1667 et 1668-1669? functus est; cf. *Positio*, pp. 63-65 (Doc. IV, intr. B, 1, b).

¹²⁷ Inter posibles rationes cur post ordinationem ad subdiaconatum (an. 1656) Papczyński debuit expectare circa quattuor et medium annos ordinationem ad sacerdotium (an. 1661), proponitur in Positione etiam crisis spiritualis de qua is hic mentionem facit: forsitan ob eam Superiores cum quadam cautela admissionem eius ad sacerdotium ditulerunt. Pro tali coniectura tamen non habemus ullam confirmationem documentariam. Cf. *Positio*, p. 50 (Doc. III, 2, intr.).

14. – Quod um aegre fert^a Pater Venceslaus, iam me literis acerbis perstringere¹²⁸, iam Patri Generali non bene commendare¹²⁹, iam Regi Casimiro¹³⁰, Nuntio Apostolico¹³¹ graviter accusare, et contra me nescio quem nexum instituire¹³².

^a “feret” (C)

15. – Ac imprimis reducem ^aex Romano itinere^a in Provinciam¹³³ ex eadem conabatur me omnino extrudere, quum mihi necdum monstratis patentibus sui Provincialatus, imperaret Varsaviae quiescenti ab itinere Romano, ut intra viginti quatuor horas ex ea Domo, intra totidem dies e Provincia in Germaniam repedarem. Bone Iesu [!] Germani, Moravique bonis Provinciae^b non paucis laboribus meis ornatae^c ingurgitabantur¹³⁴; et ego filius eiusdem, sanguineis prope sudoribus ob eius charitatem continuo madens¹³⁵, in exilium emandabar¹³⁶.

^{a-a} om. (C) ^b “Provinciam” (C) ^c “ornatam” (C)

¹²⁸ Hae litterae non amplius exstant. Ad officium Provincialis P. Venceslaus Opatowski anno 1665 electus, se Podolinium Varsavia contulit, dum P. Papczyński Varsaviae mansit.

¹²⁹ Scimus solummodo de litteris a p. Venceslao Opatowski anno 1667 ad P. Generalem missis, in quibus post visitationem Domus Varsaviensis P. Stanislaum “non bene commendavit”, quia in eis “tragica quoque cum patre Stanislao et adhaerentibus suis transactio fuit descripta” (Kr., p. 281: *Positio*, p. 299). Agitur de litteris non amplius exstantibus.

¹³⁰ Ioannes Casimirus, Rex Poloniae (1648-1668).

¹³¹ Galeazzo Marescotti, Nuntius Apostolicus in Polonia (1668-1670).

¹³² Evidenter P. Venceslaus tales accusationes fecit in responsione ad interpellationes Regis et Nuntii, ad quos P. Papczyński cum sociis pro adiutorio contra Superiores recurrit; cf. *Positio*, pp. 105. 118. 142. 306.

¹³³ Agitur de “Romano itinere” a P. Papczyński annis 1667-1668 facti; cf. supra, §§ 3-6; *Positio*, pp. 102-103 (Doc. V, intr. D). Is in Provinciam Poloniae mense Maii 1668 rediit; cf. *ibid.*, p. 104 (intr. E).

¹³⁴ Evidenter in hoc sensu quod “Germanicae nationis patres” Provinciae Poloniae Scholarum Piarum qui illo tempore hanc Provinciam gubernabant aliqua privilegia et lucra personalia ex hoc trahebant. Cf. *Positio*, pp. 23-24 (Doc. II, intr. A, b, 3).

¹³⁵ P. Papczyński mentionem hic facit de multiplicibus muneribus et officiis quibus in sua Provincia annis 1658-1670 functus est: in campo scholastico (Magister Rhetoricae; “Nostrorum Magister”), pastoralis (Concionator; Confessarius; Promotor Confraternitatis B.V.M. Gratiarum), gubernativo (Rector ad tempus; Praefectus Scholarum) et pro Causa Beatificationis Servi Dei Iosephi Calasantii, Fundatoris Scholarum Piarum. Cf. *Positio*, pp. 57-85 (Doc. IV).

¹³⁶ Cf. Kr., p. 290, in: *Positio*, p. 305 (Doc. IX, 7, §4); *Positio*, p. 105 (Doc. V, intr.

16. – Iturus tamen eram pacis amore, et manda[ti] reverentia licet illegitimi Superioris¹³⁷, nisi me cara pectora Sacerdo[tum] Polonorum Domus Varsaviensis, una exire parantium vi prope reti[nui]ssent. Mansi igitur Varsaviae prostrata oppugnatione mei, etia[m in] lectum.

17. – Quum enim Venceslaus videret me suis impetibus defe[n-di]¹³⁸, furore amentiaque correptus (nisi amor mei erga eum aliud suadeat[]) subitaneo morbo prostratus est, cuius me causam^a esse dictitabat, ego vero illius ambitionem quam detestatus illum morbum ei praedixeram, ut testari potest aliquis in cuius praesentia dixi, quae facta sunt, Sacerdotum Polonorum.

^a “causa” (C)

18. – Dissipavit postea faventes mihi Sacerdotes, disposuitque per domos varias¹³⁹, ut me solum relictum facilius, vel per se, vel per alium oppugnaret.

Sed minora ista; illud gravissimum, quod cum pepigisset faedus^b mecum ea conditione, ut eum acceptarem pro Provinciali, tametsi nossem illum illegitimum, non moturus me Varsavia^c, et redditurus^d illegitimitatis^e suae^f rationem¹⁴⁰, postea tamen etiam infirmum cum lecto voluit efferri domo, et clausum in curru evehi, ut lateret eius nequitia in me numero^{g141}.

^b om. (C) ^c “Varsaviae” (C) ^d “rediturus” (A; B) ^e “illegitimitatis” (A; B) ^f “suam” (C) ^g “numerus” (C)

E). Secundum Kraus P. Papczyński iussus est abire “ex provincia intra tot dies, intra quot venit Cracovia”; cf. Kr., p. 290 *Positio*, p. 305, no. 128).

¹³⁷ P. Papczyński P. Venceslaum Opatowski “illegitimum Provinciale” considerabat, quia decretorum pontificiorum transgressione in casu Fra Augustini a S. Adalberti “crimen” commisit “propter quod non potest esse Provincialis” (Kr., p. 290); cf. *Positio*, pp. 104-105 (Doc. V, intr. E).

¹³⁸ Talis defensio facta est a quasi omnibus membris Domus Varsaviensis; cf. Kr., p. 290, *Positio*, p. 305). Cf. supra, § 16.

¹³⁹ De hac dispersione “factionis Stanislavianae” scribit Kraus; cf. Kr., p. 293, *Positio*, p. 310: Doc. IX, 7, § 5).

¹⁴⁰ Quia P. Provincialis concordiam cum P. Stanislao inivit non consulto prius Nuntio Apostolico, qui Patri Stanislao diem 17 Iunii praescripserat, quo abiret ex Provincia, Nuntii offensionem incurrit; cf. Kr., p. 292 (*Positio*, pp. 308-309).

¹⁴¹ Nescimus cur Opatowski sic contra dictum foedus egit et cur eius conatus removendi P. Stanislaus e Domo Varsaviensi, uti videtur, fefellit.

19. – Tandem Cracoviam specie libri recudendi amotum¹⁴², cum iam esset Congregatio in Religionem conversa¹⁴³, et ego me iurisdictioni Illustrissimi et Reverendissimi loci Ordinarii propterea submissem¹⁴⁴, quod non viderem me posse in Religione subsistere quietum, descendit ille Podolinio Cracoviam, et crudelissime, ope duorum Ruthenorum secum adductorum raptatum, licet ire vellem pedester^a, curru tecto desuper inclusit, inclusumque et seminu dum intensissima hieme, per viginti circiter leucas¹⁴⁵ [vexit]^b et in via demisso et impacto cervici meae^c temone [traharum]^d prope occidit. Podolinii quoque aegrum detinuit in cubiculo clauso, petenti Sacramentum extremae unctionis dari vetuit; et neminem accedere iussit, fere iam ad moribundum. Literas quoque me non permisit scribere Generali et Protectori¹⁴⁶, tantaque violentia oppressit, quantam^e vix advertere est inter Tyrannos¹⁴⁷.

^a “pedestre” (C) ^b om. (A; B), sed desumitur ex “C”, quia contextus tale verbum exigit ^c om. (C) ^d om. (A; B), et “harum” (C) probabiliter in originali erat “traharum” (uti in Kr., p. 314: Positio, p. 320) ^e “quanta” (C)

¹⁴² P. Papczyński Varsavia Cracoviam versus medietatem Septembris 1669 profectus est. Verum est quod is ipse tale iter Cracovianum tunc facere probabiliter voluit, et hoc ob duplicem rationem: quia coronationi neo-electi regis Michaelis (Cracoviae die 29 Septembris 1669) adesse voluit et ut posset curare quartam editionem sui operis *Prodromus Reginae Artium*. Attamen videtur quod Superiores (Provincialis Opatowski et Rector Haligowski) hanc occasionem nacti sunt ad eum e Domo Varsaviensi amovendum. Itaque solummodo post suum adventum Cracoviam certior factus est a P. Provinciali quod non licet ei Varsaviam reverti. Ad Domum Ressoviensem destinatus, permissum obtinuit in Residentia Casimiriensi ad Cracoviam ad tempus degere ad dictam editionem sui libri procurandam. Cf. Kr., p. 300 : *Positio*, p. 312 (Doc. IX, 8, § 3). Cf. *Positio*, p. 147 (Doc. VI, A, intr., 2).

¹⁴³ Clemens IX ope brevis *Ex iniuncto Nobis* die 23 Octobris 1669 dati Institutum Scholarum Piarum ad statum regularem Ordinis (Religionis) restituit, in quo praescripta fuit professio votorum solemnium. Cf. BullRom 17 (1882), 827a-830b.

¹⁴⁴ P. Papczyński se iurisdictioni Ordinarii Cracoviensis submitit versus finem Decembris 1669; cf. *Positio*, pp. 151-153 (Doc. VI, B, intr. 1).

¹⁴⁵ Id est circa 106 km.

¹⁴⁶ Agitur hic de Card. M. Ginetti, Protectore Ordinis Scholarum Piarum.

¹⁴⁷ Vide discussionem horum eventuum in: *Positio*, pp. 154-156 (Doc. VI, B, intr. 2).

20. – Demum postulatus ab Illustrissimo Episcopo Cracoviensi meo Diaecesano et Patrono, ut me Cracoviam reduceret¹⁴⁸, potius in Hungariam devehi iterum stipatum duobus militibus curavit, atque ibi clausum teneri¹⁴⁹, donec fuissem literis Patris Generalis eliberatus, me iam ex Congregatione dimittere volentis¹⁵⁰, mandavit. Incusavit me denique per domos universas, ut et apud aliquos mihi faventes Provinciae Patres immane conflaret odium.

21. – Tandem et ad Rectorem Varsaviensem Patrem Franciscum venio mihi infensissimum ante alios et totius tragediae auctorem¹⁵¹. Hic bonus Pater, vi Rector impositus Varsaviensibus¹⁵², initio videbatur me amare¹⁵³, sed ubi suis contrarium inventis re-

¹⁴⁸ Ep. Andreas Trzebicki, Ordinarius Cracoviensis, “arbitratus auctoritatem suam laesam”, litteras ad Provinciale Opatowski die 16 Ianuarii 1670 scripsit “vindicans innocentem Patrem Stanislaum”. Cf. Kr., p. 312: *Positio*, p. 318 et ibi no. 185.

¹⁴⁹ Cf. infra, § 27. P. Provincialis Opatowski P. Stanislaum “maioris securitatis gratia [i.e. extra spatium iurisdictionis Ordinarii Cracoviensis] Podolinio misit Privigiam” (Kr., p. 312), distantem ca 180 km a Podoliniec. P. Papczyński in carcere domestico Domus Prviidiensis clausus tenebatur a die 28 Ianuarii ad diem 22 Martii 1670. Cf. *Positio*, pp. 159 (Doc. VI, B, intr. 3). 179-180 (Doc. VI, C, 3, n. 3).

¹⁵⁰ P. primam petitionem pro dimissione ex Instituto Scholarum Piarum ad P. Generalem misit versus diem 15 Augusti 1669, secundam autem probabiliter versus diem 15 Octobris 1669, et est possibile quod P. Chiara ad hanc ei respondit versus medietatem Novembris 1669 declarando suam voluntatem concedendi ei dimissionem, sed etiam informando de exito negativo obtinendi pro ea facultatem a Sancta Sede. Cf. *Positio*, pp. 145-148 (Doc. VI, A, intr. 1-2).

¹⁵¹ P. Franciscus Haligowski a Iesu Maria, sodalis Polonus Provinciae Polonae Scholarum Piarum, fuit prima vice Superior P. Stanislai uti Vice-Rector Domus Varsaviensis a mese Martii ad mesem Iulium 1665, sed non habemus notitias de eorum relationibus illo tempore. P. Papczyński eum iterum uti Superiorem habuit annis 1668-1669, quia P. Haligowski ab aetate an. 1668 officio Rectoris Domus Varsaviensis functus est. Videtur quod tunc eorum relationes ita in peius mutaverunt, quod P. Papczyński eum uti “auctorem tragediae” sui egressus ex Scholis Piis agnoscere debuit. Anno 1696 P. Foci, S.P., Praepositus Generalis uti audita a P. Stanislao annotavit: “sui egressus a Religione causam vertit in P. Franciscum a Iesu Maria”; v. *Positio*, p. 244 (Doc. VII, B, 3, a). Cf. etiam: Kr., p. 322 *Positio*, p. 326).

¹⁵² Talis affirmatio intelligi debet probabiliter in hoc sensu quod electio Patris Haligowski ad officium Rectoris Domus Varsaviensis (15 Maii 1668) membris huius Domus non placuit (forsitan ob aliquam experientiam dolorosam e tempore quando is ibi officio Vice-Rectoris anno 1665 per ca quattuor menses functus est). Cf. *Positio*, p. 262, no. 57.

¹⁵³ Agitur probabiliter de anno 1668: hoc anno (die 26 Maii) P. Stanislaus ad

perit¹⁵⁴, graviter coepit odisse. Ergo me ad consilia non admittere¹⁵⁵, deceptionibus supplantare, sacerdoti, cuius nomini parco, qui mihi post dura verba voluit alapam impingere, adeo favere^a, ut etiam licet ordine ultimum, et iacentem ad suas confessiones, dicam an factiones, adlegerit^{b156}. Multum enim temporis uterque^c invicem sibi confitens insumebat, ut etiam hoc caeteri advertentes palam reprehenderint.

^a “favente” (C) ^b “adlegeretur” (C) ^c “iterque” (C)

22. – Accidit vero ut contra Statuta nostra iuvenem quendam intra domum admitteret¹⁵⁷, cui ego admissioni instructus optimo zelo contradicebam, et quia videbam pertinacem oppugnatorem Statutorum, etiam verbis acrioribus, uti prior Sacerdos Domus eius detestari incoepi factum nemini approbandum, quemadmodum paulo post patuit ex literis inhibitoriis convictorum Patris ipsius Generalis ad instantiam meam emanatis¹⁵⁸. Quam detestationem meam et zelum tam iniquo animo et furenti accepit, ut me violenta manu e cubiculo eiecerit.

23. – Nihil moror alia; illud grave nimirum et faedum^a, quod Panegyricum a me Serenissimo Regi Michaeli statim post electionem conscriptum ^b[cum ipsius mandato]^b, et typis cum debita

Domus Varsaviensem (ex itinere Romano et ex exilio Nicolsburgensi) reversus est, dum P. Haligowski die 2 Iunii Varsaviam uti novus Rector advenit.

¹⁵⁴ Cf. infra, §§ 22.47.

¹⁵⁵ Evidenter agitur hic de usu adunandi a Rectore pro arbitrio sacerdotes locales ad aliquas questiones domesticas maioris momenti discutiendas. Cf. *Positio*, p. 262, no. 60.

¹⁵⁶ Non possumus identificare hunc sacerdotem, quia non exstant nunc elenchi membrorum Domus Varsaviensis ex annis 1667-1669.

¹⁵⁷ Forsitan P. Papczyński hic prae oculis habuit decretum Capituli Gen. 1637, quo prohibita fuit residentia in Domibus Scholarum Piarum omnium saecularium; cf. [Statuta Ordinis Scholarum Piarum], p. 149, n. 4; p. [154], n. 10. Anno autem 1661 Congregatio Generalis prohibuit in modo absoluto convictum iuvenum saecularium in Domo Varsaviensi; cf. *Positio*, pp. 110-11 (Doc. V, intr. F, 3) et no. 4 in p. 111.

¹⁵⁸ Hodie non exstant amplius nec litterae dictae “instantiae” P. Stanislai apud P. Generalem, nec dictae huius “Litterae inhibitoriae convictorum”. Forsitan tamen ob hanc inhibitionem P. Provincialis Opatowski in fine visitationis Domus Podoliniensis an. 1669 haec decrevit: “Nulla ratione acceptentur Convictores sine licentia Patris Generalis”; cf. *Positio*, p. 111, no. 6.

censura mandatum exurere voluerit, ea causa, qua^c noluerit nomen meum a Rege legi¹⁵⁹.

^a “*faedis*” (C) ^b *om.* (A; B), *evidenter ob inadvertentiam; verba desumpta sunt e* “C”. ^c “*quia*” (C)

24. – Ad haec conficto sibi negotio, Domum Cracoviensem, Podoli[ni]ensem, et Resoviensem visitandi, ubi^d me incusabat, animos avertendo bene mihi volentium¹⁶⁰; quae res, non ideo me permovit, quod infamaret^e, licet bonae famae iuxta monitum Apostoli tenacissimus¹⁶¹, at^f quod ille bonus Pater peccando, saepius contra charitatem tam obcaecatus esset, ut nunquam me persequi destiterit^g, donec e Domo Varsaviensi penitus eiecerit¹⁶².

^d “*ubique*” (C) ^e “*infamarer*” (C) ^f “*ad*” (A; B), *correctum e* “C” ^g “*desisterit*”(A;B), *correctum e* “C”

25. – Praeterea horrendam sollicitationem eorum, qui meas partes tuebantur, et [c]apti restitutionem rogabant¹⁶³, ut non solum a me recederent, sed [co]ndemnarent vias, quae mei causa fecere impulsu charitate. [O q]uam res faeda est, et prope diabolica ad charitatis damnati[o]nem aliquem^a adigere! Cogitet quisvis, an in eo pectore scintilla fuit charitatis, qui eam sic exosam in aliis habebat, qui nollet aliter cum iis in gratiam redire, nisi omnibus donis me seque simul prius decreverint^b.

^a “*aliqua*” (C) ^b “*decreverunt*” (C)

26. – Non memoro calumnias, quibus me iam Cracovia abductum, et profiteri nolentem solemniter¹⁶⁴, etiam coram illis Religio-

¹⁵⁹ Cf. infra, § 53.

¹⁶⁰ P. Franciscus Haligowski hoc iter fecit in secunda parte Ianuarii et in prima parte Februarii an. 1669. Cf. Kr., p. 296 (A.D. 1669, § 1).

¹⁶¹ Tale “monitum” S. Pauli Apostoli invenitur in verbis: “providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus” (Rom 12, 17) vel: “... quaecumque bonae famae, [...] haec cogitate” (Phil 4, 8). Cf. TDM, c. XVIII (pp. 141-142).

¹⁶² Cf. supra, § 19: “specie libri recudendi amotum”. Ibid. no. 77. Cf. *Positio*, p. 147 (Doc. VI, A, intr. 2).

¹⁶³ Probabiliter agitur de iis, qui protestabant contra incarcerationem P. Stanislai a P. Provinciali initio anni 1670. Cf. supra, §§ 19-20; infra, §§ 26-27.

¹⁶⁴ In tertia petitione pro dimissione ex Instituto Scholarum Piarum

sis viris, quorum consiliis nitebar¹⁶⁵, obruebat, dico non obumbrabat.

27. – Praeterea literas infamissimas Patri Paulo Rectori Prividiensi¹⁶⁶, in cuius eram Aresto/*s*^a scriptas, in quibus eum rogat post obiecta mihi falsissime crimina, ne, etiamsi vellem, me ad profitendum admitteret. Quamquam homo versutissimus et subdolos, aliud opinor virus tegebat illa sub furia: volebat nempe testari, quod non modo non cogeret^b, etsi cogebat, ad emissionem votorum solemnium¹⁶⁷, sed etiam prohiberet aditum^c Religionis, uti nefarius, aut certe suspicans fore, ut ei contrairem, et ita profiterer, eo astu me volebat supplantare. Quidquid denique illa sua volebat efficere Epistola, profecto fuit nefarium, sive me illa a professione avellere, sive ad eam impellere moliebatur¹⁶⁸.

a novum verbum in Latinum inductum (ex Polonico “areszt” – carcer) *b “cogere” (C)* *c “aditus” (C)*

28. – Quodquod admirabili plane et prope stygio ^dmodo, sive dolo circa Visitatorem in Provinciam inducendum egit mecum! Nam cum venisset cum primo Assistente Patre Adalberto a Sancta Theresia Cracoviam conciliaturus Provinciali Excellentissimum ac Reverendissimum Dominum Dominum Episcopum^e, et ^fde meae captivationis causa informaturus^f, cum ego recusarem quidquam aggredi, donec Visitator Generalis mihi promissus advene-

P. Papczyński scripsit (20 Decembris 1669?) quod non volebat facere professionem votorum solemnium; cf. *Positio*, pp. 148. 150. 186, § 2.

¹⁶⁵ P. Papczyński nitebatur consiliis praesertim Patrum Societatis Iesu, Dominicanorum et Carmelitarum discalceatorum. Erant etiam alii “Religiosi... viri, cum quibus consilium [de suo proposito se submitteudi iurisdictioni Ordinarii loci] communicavit...” Cf. Kr., p. 310-311: *Positio*, p. 316.

¹⁶⁶ P. Paulus Frankovič a Nativitate BVM, Rector Domus Prividiensis (1666-1671); cf. *Positio*, p. 160, no. 7.

¹⁶⁷ Cf. Kr., p. 308 (A.D. 1670, § 1), ubi scriptum est de festinatione, cum qua P. Franciscus a Iesu Maria, Rector Varsaviae, et omnes sodales huius Domus vota solennia nuncuparunt. “Festinatio ista – Kraus affirmat – hanc demum (etsi immerito) retulit calumniam, quod coegisset suos ad solennem professionem, spargente sic patre Stanislaō” *Positio*, p. 314). Ad quod tamen nullam confirmationem habemus.

¹⁶⁸ Hodie non exstat amplius *Epistola* de qua hic sermo est. Vide commentum ad hunc eventum in: *Positio*, p. 160 (Doc. VI, B, intr. 3).

rit^g, aperte est protestatus, Visitatorem nullum venturum in Provincia, sed se cum plenaria potestate venisse meae et aliorum Sociorum meorum causae definiendae.

^{d-d} om. (C) ^e “Episcopo” (C) ^{ff} “*meae captivationis causas allaturus*”
(C) ^g “*adveniret*” (C)

29. – Consensi itaque, et perrexi qua^f trahebar, etsi non invitus, sapientissimos et summae virtutis et auctoritatis viros ad me audiendum ab Excellentissimo Praesule, singulari meo Protectore et Patrono deputatos^b nactus. Quid ergo actum est? quod scelus, ob quod plus quam tyrannice eram raptatus productum? Immo ne quidem culpa ulla. Unicam tantum epistolam aperuit Franciscus, et adhuc integram noluit legere, nisi a me fuisset rogatus, plenam fateor zelo, qui decebat Servum Dei^c, et se, et alios ad orbitam Regularem^d pollentem reducere. Praeterea ne hilum. Ego vero postquam reduxi mea vota simplicia ^e brevi Alexandri Septimi primo¹⁶⁹, cuius^f vigore illa^g emiseram^{h170}, non subsistente¹⁷¹ liberum me a iurisdictione Regularium Superiorum, uti in saeculari Congregatione iam sublata, sive in Regularem votorum solemnium conversa professum demonstravi¹⁷², Patremque Provinciale crudeliter in me fuisse ex odio solo ficte iure praetenso debacchatum eviciⁱ.

^a “quo” (C) ^b “deputatus” (C) ^c “Domini” (C) ^d “Regularum” (C) ^e *add. “non subsistente”* (A;B;C) *verba hic ommissa uti superflua (repetuntur in proximo versu relate ad idem obiectum: “brevi”)^f “eius”* (A; B) *correctum e “C”* ^g “prima” (A; B) *correctum e “C”* ^h “emiserim” (C) ⁱ “devici” (A; B) *correctum e “C”*

30. – Ne tamen Reverendissimi Deputati viderentur aliquid agere contra Decreta Apostolica, concluderunt, ut tota res ad Sacram

¹⁶⁹ Breve *Dudum felicitis recordationis* die 24 Ianuarii 1656 datum, vi cuius concessum est emittere vota simplicia in Instituto Scholarum Piarum. Vocatur “primum” (cf. etiam, SH, 3: PRAb, § 2), quia Alexander VII die 4 Aprilis 1656 Scholis Piis dedit breve alterum, nempe *Ex Romani Pontificis*.

¹⁷⁰ Cf. supra: *Professio votorum simplicium* (22 VII 1656).

¹⁷¹ Quia validitatem amisit ob breve *Ex iniuncto Nobis* die 23 Octobris 1669 datum, quod Scholis Piis vota solemnium restituit.

¹⁷² Cf. *Positio*, pp. 151-153 (Doc. VI, B, intr. 1).

Congregationem devolveretur, Patre interim Francisco nomine Provincialis et totius Provinciae tacto pectore promittente, nihil contra me et socios ab eorum parte attentandum^a, donec favorem Sanctae Congregationis obtinuissemus¹⁷³.

^a “attendendum” (B; C) correctum e “A”

31. – Videat vero orbis fidem hominis Religiosi Sacerdotis, Rectoris primae Domus, Assistentis Provinciae¹⁷⁴, fidem, inquam, non mihi sed Episcopo, toto Orbe illustri datam! Necdum Cracovia discessit, et en inivit Casimiriam Pater Carolus a Sancta Maria cum potestat[e] Visitoris¹⁷⁵, et ita se in^a causam ad altius subsellium delatam insinuat, ut etiam priusquam audiret me, iam damnare in mensa cuiusdam praeclari viri¹⁷⁶. Provinciam vero circumrogatus[s] in singulis domibus in me facere inquisitionem; cum ego toto sexennio in Domo Varsaviensi degerem¹⁷⁷, Podolinii ante decennium non essem¹⁷⁸, Resoviae ante sexennium¹⁷⁹, Chelmae nunquam.

^a “ad” (A; B) correctum e “C”

32. – In singulis ille tamen Domibus Provinciali duce, Processus instituebat in mores meos, quasi^a Podolinienses^b aut alii nossent, quomodo se Stanislaus Varsaviae gereret, cum id^c res constitutionibus Piarum Scholarum cauta^d est, ne sint curiosi, quid audire

¹⁷³ Ita initio Iunii 1670 conclusa fuit iam quarta et ultima sessio in processu adversum Superiores Scholarum Piarum in Polonia coram iudicio dioecetano Cracoviae; cf. *Positio*, pp. 170-171 (Doc. VI, C, intr. 4).

¹⁷⁴ Sermo est de P. Francisco a Iesu Maria Haligowski, qui erat professor Scholarum Piarum ab an. 1653/1657, sacerdos ab an. 1657, Rector Domus Varsaviensis et Assistens Provincialis (1668-1671). Cf. *Positio*, p. 261, no. 56; p. 265, no. 77.

¹⁷⁵ P. Carolus Pessau a S. Maria, ex-Provincialis Germaniae (1662-1668), Rector Domus Hornanae (ab an. 1668), Visitor per Provincia Poloniae die 22 Februarii 1670 nominatus, e Germania Casimiriam advenit probabiliter ca diem 10 Iunii 1670. Cf. *Positio*, pp. 162-163. 181 (Doc. VI, B, 1; D, intr. 1).

¹⁷⁶ Nescimus quis fuit is “vir praeclarus”.

¹⁷⁷ Agitur hic de sua mansione Varsaviae a ca medietate Maii 1663 ad ca medietatem Septembris 1669.

¹⁷⁸ P. Papczyński ultima vice Podolinii degebat annis 1658-1660.

¹⁷⁹ P. Papczyński ultima vice Resoviae degebat annis 1660-1663.

quid in aliis Domibus agatur¹⁸⁰. Et ego quidem libenti animo singulas Domos cum Visitatore circumissem, ut quid in iis esset corrigendum monstrarem, sed is eius fuit erga me an[i]mus, ut me Casimiriae Varsaviam proficiscens tribus verbis [fue]rit allocutus, pollicitus mihi servire.

a “quod si” (B) correctum e “A” et “C” *b* “Podolienses” (A; B) correctum e “C” *c* correct. in “haec” (B), non recte tamen *d* “cautum” (C)

33. – Praeclare sane serviv[it,] cum mihi ternam citationem calumniarum refertissimam dedit, Cracovia^a me Podolinium, quo facilius opprimeret alienando^b; ivissem tamen, nisi Excellentissimus Princeps Episcopus Dominus meus¹⁸¹ illusum esse auctoritati suae ab Assistentibus Provinciae aegre ferens, datamque fidem¹⁸² frangi^c obstupescens vetuisset, ne ab eius protectione me amoverem^d, quousque Sacra Congregatio pro nobis decidisset¹⁸³, uti factum est. Namque non tam ad nostram, quam ad plurium Italorum petitionem, Breve Apostolicum die 18. Octobris emanavit, ut ii, qui solemnia vota emittere nolunt, liberi denunciarentur a simplicibus, et iuramento in Congregatione perseverantiae facto¹⁸⁴. Quod mihi vigore huius Brevis^e iam praestitum est¹⁸⁵.

a “Cracoviam” (C) *b* “eliciendo” (C) *c* “fragi” (A; B) correctum e “C” *d* “amoveri” (C) *e* “Brevi” (A; B; C), sed videtur esse error, quia secundum contextum debet esse casus genitivus ab verbo: “breve, -is”, in concordantia cum “huius”. Et verbum “Brevi”, utpote initiatum cum maiusculo “B”, indicat quod in hoc casu non significat: “mox”. Insu-

¹⁸⁰ Cf. Const.S.P., P. II, c. VII, n. III. Cf. *Positio*, pp. 181-182 (Doc. VI, D, intr. 1). De hac visitatione cf. *Positio*, pp. 181-182 (Doc. VI, D, intr. 1).

¹⁸¹ Ordinarius Cracoviensis, Ep. Andreas Trzebicki (1658 – †1679).

¹⁸² Cf. supra, § 30. Vide *Positio*, pp. 170-171 (Doc. VI, C, intr. 4).

¹⁸³ Cf. supra, § 30. Cf. *Positio*, p. 171 (Doc. VI, C, intr. 4).

¹⁸⁴ Breve *Cum felicitis recordationis* a Clemente X die 18 Octobris 1670 datum; v. BullRom (1882) 132a-133b. Cf. *Positio*, pp. 201-202 (Doc. VI, E, 2, intr.).

¹⁸⁵ Dimissio ab Instituto Scholarum Piarum et absolutio a votis simplicibus et iuramento perseverantiae in eo, praestitae sunt Patri Stanislao Papczyński a P. Cosmo Chiara, Praeposito Generali in litteris ad Ep. Andream Trzebicki directis e die 24 Octobris 1670 et per harum executionem die 11 Decembris 1670 in Residentia Scholarum Piarum Casimiriae ad Cracoviam. Cf. *Positio*, pp. 190-194 (Doc. VI, E, intr. 2); pp. 201-204 (Doc. VI, E, 2).

per verbum "huius" nimis distans est a verbis "Breve Apostolicum" ut ad ea referri possit

Expositis ergo licet non omnibus odiis, et persecutionibus meis leviter inductis, quas etiam ipsa Christi Domini doctrina quandoque iubet vitare¹⁸⁶, et quarum ego violentiarum per biennium deprecabar apud Generalem¹⁸⁷, ad alia veniamus.

*Causa Secunda:
Veteris Observantiae Relaxatio*

34. – Vetant quoque Theologi subsistentiam in Religione relaxari caepta, si adsit periculum salutis, permittuntque egressum¹⁸⁸. Ego vero minime generali observationi Piarum Scholarum detrudere volens, ea tantum, quae mihi, quaeve aliis perniciem afferebant^a, modeste, et leviter attingo, non Religionem incusans, at quosdam propensos ad laxiora sive Superiores, sive inferiores.

^a "afferebat"(C)

35. – Ac primo in materia summae paupertatis quantum distare^b Scholae Piae^c, norunt ii, qui eam^d hanc in Provinciam venientes^e contemplati sunt, et qui meam legent *Apologiam pro summa paupertate*, dum adhuc cum^f eis manerem conscriptam¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Cf. Mt 10, 23 ?

¹⁸⁷ "Per biennium" intelligendum est evidenter: ab aestate anni 1668 ad aestatem anni 1670; cf. *Positio*, pp. 104-117 (Doc. V, intr. E-F). pp. 144-188 (Doc. VI, A-D). Litterae dictae "deprecationis" non amplius exstant.

¹⁸⁸ In casibus dispensationis a votis in genere et a voto religionis, uti etiam licentiae transeundi ad alium Institutum, specialiter ad unum minus rigorosum, observantiae relaxatio consideratur a moralistis illius temporis uti causa sufficiens ad obtinendam dispensationem vel licentiam a votis religiosis. Proinde facile intelligi potest quomodo P. Papczyński potuit applicare per analogiam solutionem per casum proprium, utpote fundatum super eadem concretam et specificam circumstantiam. De modo quo moralistae Suarez, Laymann et Caramuel in suis operibus hanc quaestionem tractaverunt cf. *Positio*, p. 267, no. 1.

¹⁸⁹ Hoc opusculum non amplius exstat, et nescimus quid in eo P. Papczyński scripsit. Licet tamen credere quod in hac Apologia is argumenta proposuit pro reditu ad praxim summae paupertatis, ad quam ante annum 1656 in Scholis Piis

^b “deficere” (C) ^c add. “incaeperunt” (C) ^d “ea” (A); “eas” (C) ^e add. “primo” (C) ^f “in” (C)

Scholarum namque Piarum paupertas aequae stricta est, atque Capucinatorum^a, excepto eo, quod pro anno victualia comparari possint¹⁹⁰. At certe nulla bona stabilia admittere licet Scholis Piis, neque titulo haereditario, neque titulo donationis¹⁹¹, immo nec Census annuos admittere poterant¹⁹². Si non Alexander Septimus id permisisset, supellex^b quoque ecclesiastica, summae paupertati consona, nihil sericeae^c, nihil aurei, vel argentei, excepta cuppa cali-

vi legis earum membra obligabantur (quam proinde P. Papczyński in novitiatu annis 1654-1656 didicit). Hoc anno 1656 enim praxis paupertatis religiosae vi brevis *Dudum felicitis recordationis* fuit ita attenuata, quod paupertas Piarum Scholarum non amplius *summa* appellari potuit (cf. Const.S.P., P. I, c. III, n. IV, no. 35).

¹⁹⁰ Difficile est hanc assertionem verificare. Nullum dubium est quod “la somma povertà era la forma che il Calasanzio voleva dare alla sua Congregazione, era la caratteristica che le voleva imprimere” (Giordano Fr., *Il Calasanzio e l'origine della scuola popolare*, Genova 1960, p. 100). Paulus V huic desiderio omnino satisfecit concedendo Scholis Piis paupertatem aequae strictam ac eam Capucinatorum (cf. Breve *Ad ea per quae*: BullRom, Taur. 1867, pp. 383b-384a). Attamen in Constitutionibus pro Scholis Piis in 1622 a Gregorio XV approbatis ille sublimis et austerus tenor summae paupertatis invenitur iam aliquantum attenuatus, nam ibi declaratur quod nulla bona stabilia admittantur “praeter ecclesiam, domum ad exercendas Scholas Pias et ad habitandum, hortumque contiguum” (Const.S.P., P. II, c. V, n. IV). Iam tum ergo religiosi Scholarum Piarum non possunt gloriari de paupertate aequali paupertati Capucinatorum, et id non solum quia – uti ipse P. Stanislaus annotat – Constitutiones eis permittunt res ad vitam sustentandam necessarias ad annum providere “ne quotidiano labore exercitationes literariae impediuntur” (ibid.), sed etiam, et praecipue, quia aliqua bona stabilia (supra enumerata) possidere possunt.

¹⁹¹ Assertio haec non concordat cum supra expositis (no. 125). Evidenter P. Papczyński ita intellexit illum textum in brevi *Dudum felicitis record.* Alexandri VII ex anno 1656, ubi legitur quod prohibetur Piaristis possidere “agros, vineas, domos et alia huiusmodi [bona] stabilia”, et quod bona tunc ab eis possessa vendere infra annum debuerunt (cf. Santha G., *P. I. Garzia*: Eph. Cal. XXX, 147; AGSP, Reg. Gen. 8, Adi 2 Genn. 1657). P. Papczyński evidenter in hac re fefellit, quia dicta prohibitio per speciem se extendit ad omnia bona stabilia, et expressis verbis nullam exceptionem facit spectantem ecclesias, scholas et domos a Piaristis in usu habitos. Attamen omnino necesse est tales exceptiones praesumere, quia includere haec bona in obligatione vendendi ea infra annum res omnino absurda esset.

¹⁹² Cf. Const.S.P., P. II, c. V, n. IV. Attamen ab an. 1656 hoc licitum erat vi Brevis *Dudum felicitis record.* Alexandri VII (cf. BullRom [1869] 121b).

cis pati deberet¹⁹³. Nam autem quid fiat? Iudicent ii, qui pia curiositate novissima cum Pii Scholis Piarum conferunt¹⁹⁴.

^a “*Capuccinorum*” (C) ^b “*suppellex*” (C) ^c “*serici*” (C)

36. – Ad castitatem conservandam ordinatae sunt a B. Fundatore in Constitutionibus certae^a abstinentiae¹⁹⁵, quae iam variant, et lente dispensantur¹⁹⁶. Ad obedientiam pertinet ut aequae Superiores pareant legibus, atque subditi esse illis et Superioribus. Ego certe animadverti aliud fieri, cum et vox illa audiebatur a quibusdam, eas tu ad Tartara, modo obedias^{b197}. Et ego nulla magis causa immensas agitationes subiverim, quam quod Superioribus non

¹⁹³ Cf. Const.S.P., P. I, c. VIII, nn. II. III; *ibid.*, no. 58; – Acta Cap. Gen. 1659: *Monumenta Histor. Sch.P.*, P. I, Romae 1936, p. 16 – AGSP, Reg. Prov. 51, n. 62, 5 Oct., 5.

¹⁹⁴ P. Papczyński hic praesumit quod hi “iudices” tali comparatione ad conclusionem pervenient quod illo tempore in praxi paupertatis religiosae apud Piaristas adfuit “veteris observantiae relaxatio”. Attamen quid vult is dicere per hanc expressionem? – Videri posset quod is ita vocat attenuaciones in praxi paupertatis quae ab anno 1656 legitime introductae sunt in Instituto Scholarum Piarum; et reipsa aliquo modo eae apportaverunt “veteris observantiae relaxationem”. Sed clarum est quod impossibile erat alicui obicere istum tenorem mitigatum paupertatis (hinc P. Papczyński dicit: “ego vero minime generali observationi Piarum Scholarum [i.e. observationi a Breve Pontificio anno 1656 stabilitae] detrahere volens”), et eo minus erat possibile ad talem “relaxationem” provocare uti iustam causam egressionis ex Instituto, quia haec pro nemine constituebat “perniciem” vel “periculum salutis” (§ 34). Hinc videtur quod P. Papczyński, ope exemplis hic apportatis, volebat solummodo indicare aliquam tendentiam in suo Instituto ad relaxationem paupertatis, quamquam hoc fiebat in modo legitimo (cf. Santha G., *P. Camillus Scassellati*, in: Eph. Cal. XXX, pp. 170. 202-203). Evidenter ex hac paupertate legitime attenuata et lege Instituti definita posteriores attenuaciones procedebant, hac vice illegitimae, ob quas is increpabat “quosdam propensos ad laxiora” (§ 34). Et videtur quod specialiter in materia bonorum stabilium illo tempore abusus existebant sat communes, eo sensu nempe quod Piaristae non solum ecclesiam, scholam et domum pro propria abitatione possidebant. Quod patet ex Actis Capituli Provincialis an. 1667 celebrati, prout in Positione monstratur. Ibi etiam dantur probationes de existente in Scholis Pii problemate connexo cum illegitima admissione bonorum stabilium ab anno 1665 usque ad annum 1686 (cf. *Positio*, p. 269, no. 7). Mirum proinde est quod Kraus asserit quod talis admissio non fuit usque ad annum 1671 “in provincia nostra a nemine nostrum [...] cogitata vel attentata” (v. *Positio*, p. 329: Kr., A.D. 1671, § 7).

¹⁹⁵ Cf. Const.S.P., P. II, c. IV, nn. I-VI. Ibi praescripta sunt etiam ieiunia evidenter sub verbo “abstinentiae” inclusa.

¹⁹⁶ Cf. *ibid.*, no. 83. 87-90.

¹⁹⁷ Evidenter ita respondebatur a quibusdam Superioribus cum aliquis eorum

aperte modo, sed etiam violente domesticas Pontificiasque leges conculcantibus, me exposuerim, quemadmodum testimoniis clarissimis id probare sim paratus¹⁹⁸.

^a “*certe*” (C) ^b “*obediam*” (C)

37. – Silentium custos virtutum omnium iam frigidius servabatur, et ut maior esset tumultuum occasio, declaratum est non frangi silentium submisso loquendo¹⁹⁹, cum interea in submissis illis colloquiis, ut plurimum murmurationes, querelae^c, susurrations, odia, supplantationes et similia promovebantur, quae si clarum quisque loqueretur, nusquam fuisset^d audita. Unde ego ea de causa reprehendebam silentii non servati, quod audiri vellem ab omnibus, quia mihi displicebat ille sermo tacitus. Sciatur, quid sit in corde, per illud quod est in ore; nunquam clamores metuo, susurros odi.

^c *ita secundum “C”; ad evitandam erroneas lectiones: “querellae” (B) et “quaerellae” (A) ^d “fuissent” (A)*

38. – Charitas quae unicum paradysum facit ex Religione: o quam frigida! Ad hanc illa Apostoli credo spectare, alter alterius onera portare, et sic adimplebitis legem Christi²⁰⁰, non erat vero sic onera portare, etiam effingere^a culpas alteri, ut vexaretur.

^a “*affingere*” (C)

39. – Antipathia, et simpathia maxime prohibita²⁰¹, summopere se in Scholas Pias insinuaverat, ut iam saepius audiretur: Ego Petri, ego Pauli²⁰². Neque res pro iustitia, sed pro affectu iudicabantur

“inferiorum” obiciebat quod mandatum ei datum contrarium erat alicui legi ecclesiasticae, et quod proinde esset peccatum grave illud adimplere.

¹⁹⁸ Cf. supra, §§ 2-33.

¹⁹⁹ Cf. Const.S.P., P. I, c. VI, no. 50; *Acta Cap. Gen. 1659*, in: *Monum. Hist. Sch.P.*, I, p. 16.

²⁰⁰ Gal 6, 2.

²⁰¹ Cf. Const.S.P. II, C. VII, n. V.

²⁰² Est evidens comparatio divisionum ob antipathiam et simpathiam inter Piaristas causatarum ad divisiones et contentiones inter Corinthios existentes quas S. Paulus reprehendit: “unusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli: ego autem Apollo: ego vero Cephae: ego autem Christi” (1 Cor 1, 12).

adeo, ut meritissimi viri, solis persecutionibus honorarentur ideo, quod moribus suis merito gravioribus, aliorum levitati, dicere liceat, etiam insolentiae, non arrideant^b.

^b “arriderent” (C)

40. – Superiorum electiones Provinciis per Alexandri Septimi Breve primum concessae^{a203}, nescio quibus modis ad solum Generalem redierint^{b204}; quasi vero Generalis Romae degens posset nosse, quis aptus in Polonia sit ad Provincialatum, aut Rectoratum. Ego enim non illum aptum esse iudico, qui et foris convivia amat et domi, sed qui praeclaris dotibus virtutis, et doctrinae, laboribusque solidis mihi commendatus est, qui iugum imponendum aliis ipse fert, avide et constanter, qui^c prius fecit, quod sit imperaturus, verbo qui rotis quatuor, zeli, mansuetudinis, prudentiae, doctrinae (prout innuebat alicubi^d divus [F]ranciscus Salesius) vehi solet.

^a “concessa” (A,C) ^b ita secundum correctionem in “A” et “B”, dum in “C” retinetur lectio erronea: “redit”. ^{c-c} om. in “C”, evidenter ob inadvertentiam ^d “alicui” (C)

41. – Revereor ego Superiores Scholarum [P]iarum, sed non omnes, illos revereor, qui merentur esse tales; non [il]los, qui sunt intrusi et per calcatas^e leges naturae, Ecclesiae, subditorumque terga, ad^f fastigia Praelaturarum conscenderunt²⁰⁵.

^e ita secundum “C”, dum in “A” et “B” invenitur lectio: “calcular”, quae excluditur, quia tale verbum in vocabulariis linguae latinae non existit^f om. “ad” (C)

²⁰³ Cf. Breve *Dudum felicitatis recordationis*, ubi inter alia legitur: “facultatem eligendi Praepositos Provinciales in qualibet Provincia supradictae Congregationis, et Rectores illius Domorum Clericis ipsius Congregationis impertimur [...]” (BullRom 16 [1869] f. 120). P. Papczyński interpretabatur hunc textum in hoc sensu quod facultas data est Piaristis ut possent eligere Superiores Provinciales et Locales in respectivis Provinciis, quia verba “in qualibet Provincia” referebat ad verbum “eligendi” et non ad verba “Praepositos Provinciales” in sensu: “eligendi Praepositos Provinciales cuiuslibet Provinciae”. Cf. *Positio*, pp. 91-93; Doc. V, intr. A, 2, Ad secundum.

²⁰⁴ Cf. *ibid.*, p. 93. Dubium solvitur in breve Alexandri VII (28 Aprilis 1660).

²⁰⁵ Forsitan hoc dicendo P. Papczyński prae oculis Patrem Provincialem Venceslaum Opatowski habuit; Cf. *Positio*: Doc. IX/5, § 2; 6, § 3; 9, § 2.

42. – Illud etiam non poteram et probare et perferre, quod pro certis culpis non essent certi Canones praescripti²⁰⁶, et arbitrio Superiorum castigatio permittebatur, qui indulgebant iis, quibus favebant, alios pro minimis graviter odium privatum promovendo plectentes. Darem exempla, sed norunt ea, qui sua norunt.

43. – Deinde intollerabilis plane^a videbatur tyrannis quod Superiores essent ^bperpetuo iidem^b semper. Nam licet locum, non tamen^c statum mutabant. Hinc obedientiae obliti, imperio innutriti, non raro ut solent homines fatiscebant²⁰⁷.

^a “prope” (C) ^{b-b} “perpetui iisdem” (C) ^c “tam” (C)

44. – Tandem Visitatio intra annos omnes, quam nomen Piarum Scholarum, et Ordo stat in Polonia nunquam instituta²⁰⁸. Quamvis enim Superiores Locales a Provincialibus visitarentur, numquam tamen advertere potui, ut eorum defectus corrigerentur. Quin probabatur, aut saltem dissimulabatur in subditos savitia. Visitatio illa fuit aut civilis, aut amica, sed non Canonica; ad evergendum^a[s] pauperculum aerarium, non ad observationem, aut restaurandam aut stabiliendam²⁰⁹.

^a “everrendum” (A, C). NB: non possum hanc lectionem agnoscere secundum verba hodie in vocabulariis latinis exstantia; sed etiam “evergendum” videtur esse lectio potius peculiaris, pro qua velim substituere “everrendum”

²⁰⁶ Reipsa, demum in Capitulo Generali anno 1671 decisum est praescribere ad experimentum “Canones poenitentiales” (cf. *Monumenta Historica Sch.P.*, I, p. 25), qui anno 1686 vim legis obtinuerunt (cf. *Const.S.P.*, pp. 166-168).

²⁰⁷ Notandum est tamen, quod ista “perpetuitas” Superiorum non erat nec contra legem communem (cf. Bouix D., *Tracatus. de Iure Regularium*, Paris 1857, p. 424s), nec contra legem Scholarum Piarum (cf. *Const.S.P.*, P. II, c. IX, n. IV).

²⁰⁸ Agitur hic de formali visitatione canonica, quam Superior Provincialis debuit singulis annis perficere (cf. *Const.S.P.*, P. III, c. IV, nn. VI-VII).

²⁰⁹ Adest difficultas in conatu verificandi hanc assertionem, quia ex annis 1642-1670, de quibus P. Papczyński hic loquitur, extant hodie decreta Visitationis Provincialis unius solius Domus (nempe Podoliniensis), et solummodo ex annis 1657, 1664, 1665, 1667 et 1669. In genere data sunt perpauca decreta “ad observationem aut restaurandam aut stabiliendam” et Visitor videtur parum curare “ut eorum [i.e. Superiorum localium] defectus corrigerentur”. Videtur quod ex dictis quinque Visitationibus sola Visitatio anno 1657 facta uti vere canonica agnosci potest.

45. – Generalis porro Visitator toto tempore in hac Provincia non comparuit²¹⁰, nisi nuper ex Moravia, submissus Pater Carolus a Matre Dei ad meam praecipue, meorumque sociorum causam cognoscendam, non Superiores corrigendos. Qui cum esset Provincialis amicus, et patriota, in me potius patientem suam vim exercuit, non in illum agentem. Nam cum debuisset causas meae captivitatis investigare, odiorum^a erga me Provincialis²¹¹, maluit opprimere magis insontem, ut quantocius extruderet ex Scholis Piis, quam sublevaret.

^a “odiorumque” (C)

46. – Quis recto sensu qui me novit, et externam^b vitam meam perspexit, non obstupescat, fuisse me durissime captatum a Provinciali, tum cum ei non deberem iam subesse, ob allatas plures rationes, et tamen Provincialis collaudatam saevitiam, meam innocentiam condemnatam^c. O Deus qui iudicas iuste recorderis, ignosce tamen.

^b “extraneam” (C) ^c Notandum est quod in “B” alia manu post “condemnatam” additum est verbum “voluit”. Sed erronee, quia omnia verba: “collaudatam [...] condemnatam” a “fuisse” dependunt (i.e. fit constructio: Accusativus cum Infinitivo post “obstupescat”)

Causa Tertia: Charitas

47. – Spectat ad hanc, sentientibus ita Divinarum rerum Magistris, ob bonum publicum, etiam vitam prodigere, si nequit aliter defendi, vel^a conservari²¹². Quid ego agerem proclamatus Turbator, Machinator, Proditor Congregationis²¹³, si conscientiae secu-

²¹⁰ Cf. supra, §§ 6. 11. – Notandum est quod secundum Constitutiones Superior Generalis vel eius Delegatus debuit visitare singulas Provincias non secundum frequentiam stabilitam, sed solummodo “quoties Generali bene visum fuerit” (Const.S.P., P. III, c. V, n. I; cf. ibid., c. II, n. VI).

²¹¹ Cf. supra, §§ 19-20. 31.

²¹² Haec regula valet in casu gravis boni publici spiritualis (cf. Tanquerey, *Theologia Moralis*, t. II, Parisiis 1927, p. 549, n. 786). Hic tale “bonum” salvandum est “bonum pacis” Provinciae Scholarum Piarum in Polonia (cf. infra, §§ 48-49).

²¹³ Cf. supra, §§ 5.7; *Positio*: Doc. V, 3, c, d. 8 nov., mane; d. 9 nov. P.M.; d. 11 nov., P.M., 1-mo.

ritati vellem consulere? Fateor me etiam hactenus non agnoscere, quodnam turbarum in Scholis Piiis concitaverim, multo minus obiici mihi posse, aliquam earum proditionem. Zelo bono afflatus, modis omnibus inventis, me relaxationi in Provinciam nostram opponebam, fortiter vociferabar, etiam cum viderem quidpiam inordinate^b, contra Statuta Congregationis et Pontificia Decreta, sacraque Concilia fieri: uti ipse Provincialis in testimonio mihi ex mandato Illustrissimi et Reverendissimi Nuntii Apostolici post innocentiae meae deductionem dato fatetur, licet ea^c aequivoco^d termino usus²¹⁴. Sed quod cum externis, aut domesticis aliquas machinationes adversus Congregationem fuerim molitus, hoc mihi nemo secura conscientia potest obiicere, neque probare.

^a "et" (C) ^b "inordinata" (C) ^c "a" (C) ^d om. "aequivoco" (C)

48. – Igitur licet adverterem, me nec turbatorem, nec machinatorem, nec proditorem esse, coniciens tamen mei causaurbationes exoriri, ea quod malevolis in meam perniciem et ruinam conspirantibus, et insurgentibus, benevoli me protegerent, et tuerentur, atque hinc multae dissensiones et certamina inter eos orirentur, decrevi tandem propter bonum pacis, propter tranquillitatem Provinciae cedere ex Scholis Piiis; divinaque implorata clementia et protectione, seriam scripsi Varsavia epistolam Generali²¹⁵, obtestans illum, ut si propter me tempestas aliqua esset exorta, proiceret [me] in mare salvandum gratia Dei in navi Petri²¹⁶. Supplicavi pariter Illustrissimo et Reverendissimo Domino Galeatio Mareschotto, tunc S. Sedis Apostolicae in Polonia Nun-

²¹⁴ Evidenter P. Papczyński tta iudicat haec verba Testimonii ei a P. Provinciali Venceslao Opatowski die 20 Iulii 1669 dati: "zeli potius cuiusdam, quamurbationem fuisse animadverti" (v. *Positio*, p. 143: Doc. V, 7, [§ 2]).

²¹⁵ Hodie haec epistola scripta a P. Papczyński ad Superiorem Generalem (P. Cosmum Chiara) non amplius exstat et de ea nulla alia fons mentionem facit. Notum itaque est nobis solummodo quod erat sua prima petitio pro egressu ex Scholis Piiis. Videtur quod P. Papczyński eam versus medietatem Augusti an. 1669 scripsit. Cf. *Positio*, pp.145-147: Doc.VI, intr. A, 1.

²¹⁶ Cf. Jon 1, 12.

tio²¹⁷, ut pro mei dimissione apud Patrem Generalem suam auctoritatem imponeret²¹⁸.

49. – Quod ubi Poloni praesertim Domus Resoviensis Patres olfecere, ardentissimis literis, quas proferre sum paratus²¹⁹, me ad perseverandum in Congregatione exhortati sunt, pollicentes etiam priorum corporum oppositu famae meae^a integritatem se defensuros. Sed quid profuere eorum testimonia, quid literae? testimonia per Rectorem Germano-Polonum²²⁰ intercepta, literae a Patre Generali contemptae, ego persecutionibus et odiis maioribus involutus. Gratia et amor Polonorum Germanos²²¹ fecerat mihi inimicissimos, quos egregie Siculus Generalis²²² promovebat et propugnabat. Unde et secundo memini^b me in hunc sensum pro dimissione supplicasse, quandoquidem gratiores ei essent Germani imperantes nobis²²³, quam Poloni portantes onus diei et aestus; illis retentis, me ingratum cum sancta charitate sineret abire²²⁴. Quid effeci? iterum, iterumque mandabar incarcerationi²²⁵. Quamobrem tantos motus animorum propter me concitatos expendens, non debui vera charita[te] per motus restituendae causa malaciae^c me ex Scholis Piis subducere?

²¹⁷ Galeazzo Marescotti (1668-1670); v. supra, no. 66.

²¹⁸ Non habemus ullam evidentiam quod Nuntius Marescotti hanc petitionem adimpleverit (forsitan in causam P. Stanislai non voluit amplius se interponere).

²¹⁹ Hodie hae litterae non amplius exstant.

²²⁰ Agitur de P. Michaelae Kraus, Rectore Domus Resoviensis (1666-1671). In elenchis membrorum Provinciae Polonae Scholarum Piarum P. Kraus usualiter denotatur uti "Germanus". De ratione cur is a P. Papczyński indicatur uti "Germanus-Polonus" vide: *Positio*, pp. 273-274, no. 7.

²²¹ Cf. supra, no. 31.

²²² Id est, P. Cosimus Chiara, vocatus "Siculus" quia e Sicilia proveniens.

²²³ P. Papczyński hic prae oculis habet tres Superiores: P. Provinciale Venceslaum Opatowski (1665-1671), Rectorem Domus Resoviensis P. Michaellem Kraus (1666-1671) et Rectorem Domus Podoliniensis P. Glicerium Neumann (1664-1673).

²²⁴ Agitur hic de secunda petitione Patris Papczyński pro egressu e Scholis Piis. Eam ad P. Generalem Cosmum Chiara probabiliter versus diem 15 Octobris 1669 mandavit, quando iam spem obtinendi responsum ad primam petitionem perdidit. Ista petitio hodie non amplius exstat et non scimus exacte quid in ea scriptum erat. Cf. *Positio*, p. 147: Doc. VI, intr. A, 2.

²²⁵ Non habemus ullam confirmationem documentariam de dictis incarcerationibus P. Stanislai, vel etiam de conatibus incarcerationi eum anno 1669.

^a add. "et" (C) ^b Ita secundum "C", dum in "A" et "B" datur lectio erronea: "nemini" ^c Ita secundum "C" (ubi legitur: "malatiae"), quia in "A" et in "B" datur lectio: "malitiae", quae cum contextu omnino non concordat. P. Papczyński loquitur de malacia restituenda se revocando ad Ion 1, 15: "et stetit mare a fervore suo"

Causa Quarta: Impedimenta Ingenii

50. – Modestissime et hoc liceat pro coronide adiciere, quod multis praeclaris viris bilem molaestissimam^a ^battulit vel^b commovit. Amplexus ego Piarum Scholarum institutum Sanctissimum, ita et^c labores impositos mihi et suscipiebam et absolvebam, ut ii futuris quoque temporibus, ac serae posteritati grati ac utiles forent. Docendae itaque eloquentiae admotus, et in ea palaestra novennio circiter aut decennio, non impigre desudans²²⁶, scripsi multa, et elucubrare coepi, quae non studiosi^d/s] tantum eloquentiae, verum et Praeceptoribus utens^e/s] emolumento.

^a "justissimam" (C) ^{b-b} om. "attulit vel" (C) ^c om. "et" (C) ^d Videtur quod ad textum intelligendum deberet esse: "studiosis" ^e Videtur quod ad textum intelligendum deberet esse: "essent"

51. – Nam sex libros de arte dicendi, sub titulo Reginae Artium, magno conatu et sollicitudine^a, tam ex veteribus, quam ex recentioribus dicendi Magistris excerpsi, omnia saeculi praesentis, ac maxime nationis Poloniae usui accomodans, meisque exemplis ac aliorum illustrans planam et Regiam viam dicendi secreto conscripsi²²⁷. Praeterea Oratorem Scholastico-Civilem, Tyronem Eloquentiae, Orationumque ac Epigrammatum, Elegiarum, Odarum iustum volumen²²⁸, nihil a praeceptis mihi conscriptis recedens. Non memoro reliqua, etsi forte non omnibus placitura (quis

²²⁶ P. Papczyński fuit "Magister Rethorices" in dicto spatio temporis in tribus Collegiis Scholarum Piarum: Podolinii (1658-1660), Resoviae (1660-1662) et Varsaviae (1663-1667; 1668-1669). Cf. *Positio*, pp. 58-62: Doc. IV, intr. A, 1.

²²⁷ Cf. *Positio*, pp. 58-59: Doc. IV, intr. A, 1, a; p. 582: Doc. XV, Art. II, B, a, II, 4.

²²⁸ Hodie exstat nullum ex dictis manuscriptis operibus rhetoricis P. Stanislai. Cf. *Positio*, p. 582: Doc. XV, Art. II, B, a, II, 5. Cf. Krzyż., pp. 145-146. 148-149.

enim unquam hoc est consecutus vel^c consequetur) multis tamen profuturum.

^a "solitudine" (A, C) ^b "et" (A) ^c "et" (C) ^{d-d} om. "quot.... superare" (B), quam omissionem (ob inadvertentiam factam) e "A" et "C" supplere potui

52. – Praemisi omnibus Prodrorum Reginae artium ex eius corpore maiore desumptum²²⁹, quem cum expedirem in lucem publicam, o^{a*}quot impedimenta habui, quot difficultates superare^a, quot scommata debui concoquere! Taceo fulmina in eum statim ac prodiit vibrata eo forsitan domesticis concitatoribus²³⁰. Prodrorum ipsa Regina sequi merito debebat²³¹. At^b concessane^c mihi horula temporis illius elucubrandae? datusque aliquis amanuensis promissus? Ne^d favor, aut auxilium typi. Imo ne^e unquam compareret in lucem omnibus modis ab iis procuratum, qui ut noctuae, aut vespertiones timendo lucem aliis invident. Oratorem Crucifixum²³² communi daturus usui, ter facultatem petii a Patre Generali, nec responsum accepi²³³; cur ita? Inclarescet (di-

²²⁹ Cf. *Positio*, pp. 576-577: Doc. XV, Art. II, A, a, I, 1; pp. 591-592: *ibid.*, Art. III, 1.

²³⁰ Nescimus cur aliqui ad hoc opus – quo P. Papczyński "artem tam bene dicendi, quam bene vivendi" docuit – tam fortem oppositionem instituerunt. Forsitan causa ob quam "fulmina" in PRAR vibrata sunt, erat oratio ab eo contra liberum veto scripta, quamvis sub forma mitigata orationis sic dictae "in utramque partem" (cf. PRAR, ed. II, Varsaviae 1664, pp. 29-33. 34-38). Videtur tamen quod in tertia editione PRAR P. Papczyński contra liberum veto iam aperte invexit, quo pacto adhuc magis dicta "fulmina" excitavit. Cf. *Positio*, pp. 305-306: Doc. IX, A.D. 1668, § 4; p. 580, no. 14.

²³¹ I.e. P. Papczyński sperabat quod post Prodrorum Reginae artis etiam "Regina artis" typis ederetur; quam spem ipse verbum *Prodromus* exprimebat, in quantum significat personam vel rem quae praecedit aliam. Cf. PRAR, ed. I, *Candido Lectori*; ed. IV, *Amice Lector*.

²³² Opus asceticus sic intitulatus anno 1670 typis datum est; v. Papczyński S., *Orator Crucifixus* (OC), ed. Fontes Historiae Marianorum, 6.

²³³ Piaristis opus erat talis facultatis petendae secundum praescriptum: "Nemo quidquam typis audeat mandare sine approbatione Examinatorum et consensu Generalis" (Regulae Communes, n. 39: Const.S.P., p. 86). Hodie non amplius extant illae suae petitiones. Opus typis mandatum est anno 1670, quando P. Papczyński, tunc iurisdictioni Ordinarii loci subiectus, iam ad hoc faciendum consensum P. Generalis petere non debuit. Cf. *Positio*, pp. 588-589: Doc. XV, Art. III, intr., d.

cebatur) impressione librorum, habebit Patronos, et qui illum expugnabimus?

^b “Ast” (C) ^c ita secundum “C”, quia non convenit, secundum contextum, neque lectio: “necessarii” (B), neque lectio: “necessarie” (A). Forsitan in originali erat: “concessane [fuit] necessaria mihi horula...” ^d “aut” (C), secundum correctionem ^e ita secundum “C”, quia non convenit hic lectio: “aut” (B, A)

53. – Hinc et Panegyrico Sacrae Regiae Maiestatis Poloniae, quinta prope felicissimam electionem die, si bene memini, Collegii Varsaviensis oblato²³⁴, vetuerunt me nomen apponere, licet Constitutiones id mandabant²³⁵. Et si apposuissem, exurere illum voluerunt, ne videlicet aliquomodo Summae potestati cognitus²³⁶, ab ea deinceps benignissime protegeret et servaret, in illa quam mihi parabant tempestate²³⁷.

54. – Non dico, ut illos pudeat dilectissimi (quia confusionem nulli opto) huius in me tanti odii, tantae oppugnationis legum, tot tantarumque causarum (nam plures, et forte graviores tacitus praetereo^a [/]) mihi ad egressum e vestro Consortio daturum^b/s; sed oro ut praeniteat. Ego quidem iuste pro peccatis meis patior. Vos autem quid expectat? Ex parte mea, vera charitas, cui volo immori²³⁸; attamen ex parte Dei iudicium, qui scrutabitur renes, et corda. Cuius tamen bonitati^c ego pro vestris charitatibus humillime flecto genua. Vos pariter pro me facite, ut saltem mutuo deprecantibus ignoscat, aut hic non alibi, quia iustus, castiget.

²³⁴ Agitur de rege Michaelē Korybuth Wiśniowiecki, qui Varsaviae die 19 Iunii 1669 electus est. In cuius honorem a Piaristis typis datus est Panegyricus a P. statim post electionem conscriptus. Cf. *Positio*, pp. 115-116: Doc. V, intr. F, 5; pp. 587-588: Doc. XV, Art. III, intr. c.

²³⁵ Cf. Const.S.P., P. II, c. VII, n. VI. Cf. *Positio*, pp. 116-117: Doc. V, intr. F, 5, ubi explanatio hypothetica data est rationis ob quam P. Stanislao vetitum est id facere quod “Constitutiones mandabant”.

²³⁶ Cf. supra, § 23.

²³⁷ Probabiliter scribendo de illa “tempestate”, P. Papczyński prae oculis habuit incarcerationem suam a Provinciali Opatowski initio anni 1670 ordinatam; cf. supra, §§ 19-20.

²³⁸ Et reipsa P. Papczyński post suum egressum e Scholis Piis versus hunc Ordinem verbo et opere charitatem monstravit. Cf. *Positio*, pp. 233-246: Doc. VII, B.

^a “*praeterea*” (A, C) ^b *sic in omnibus copiis* (A,B,C) *in appositione ad “egressum”*; *sed mihi magis conveniens videtur lectio: “datarum” in appositione ad “causarum” (forsitan sic erat in textu originali) ^c “brevitati” (C)*

7.

Fundatio Domus Recollectionis

In Eremo Corabieviensi, versus finem anni 1675 (?).

Introduction

The title *Fundatio Domus Recollectionis* or The Foundation of the House of Recollection (FDR) is given here in its abbreviated version. The full title is: *Fundatio Domus Recollectionis Clericorum B.M.V. sine macula conceptae*. This is the title given to this writing by Fr. Papczyński himself in a manuscript which has not survived to our times, but which was sent to Rome in connection with his beatification process. In the *Protocollum Ordinis*, in which FDR was entered, the writing was divided into three chapters, each with its own title. The first chapter was entitled: *Origo Fundationis Congregationis* (The Origin of the Foundation of the Congregation), and this title was later used to refer to FDR in its entirety, since in reality FDR treats, much more widely, the founding or establishment of the Congregation rather than simply the founding of its first house in the Korabiew Forest, called *Domus Recollectionis*, which was distinct from the neighboring Krajewski hermitage, although it was sometimes called by the same name²³⁹.

It seems that Fr. Papczyński wrote FDR at the end of 1675. Although he is not explicitly indicated as the author, it is easy to prove that he wrote FDR²⁴⁰.

²³⁹ Cf. SH, pp. 73-74: “Titulus”; *Positio*, pp. 341-345.

²⁴⁰ Cf. SH, pp. 74-75: “Auctor” and “Tempus compositionis.”

The title *Fundatio Domus Recollectionis* should not be translated as the *The Foundation of a Retreat House*, because such a house would be available for the faithful to come and make retreats, but this house was intended only for true hermits dedicated to a life of interior recollection. It was therefore called a “house of recollection” and not a “retreat house.”²⁴¹

Two independent copies of FDR exist, and the introduction to the Latin critical edition explains which of them was chosen for the critical edition and why it was chosen.²⁴²

*“Fundatio Domus Recollectionis
Clericorum B.M.V. sine macula conceptae”*

“^a Loco huius tituli originalis, in “P” editor Protocolli contenta primae partis FDR (Prot., Pars I, c. II) his verbis describit: “[...] origo Fundationis ex manuscriptis Venerabilis Patris Stanyslai a Iesu Maria de verbo ad verbum [...]”, nullum titulum pro toto textu FDR (in tria Capita distributo) providendo.

1. – Divina bonitas et sapientia, quae vult, inchoat ac perficit, obstantibus licet sexcentis difficultatibus, et ipsa mediorum, iuxta hominis arbitrium, impossibilitate. Nihil enim est impossibile Omnipotenti. Enituit hoc clarissime in me miserrimo peccatore abiectissimo, vilissimo, ineptissimo fundandae Congregationis postremae et minimae Clericorum Beatae Mariae Virginis sine macula Conceptae instrumento. Impar animus, nulla virtus, exigua prudentia, omnia longissime minora tantae molis negotio somniano potius, quam aggrediendo, in me fuere. Sed Deus ipse, Deus (cui sit gloria sempiterna^b, infinita, et gratiarum actio), quemadmodum me ad hoc suum opus Divinitus, hoc est amanter, misericorditer, sapienter, mirabiliter excitavit, ita illud ipse peregit peragitque in finem aeviternum.

^b “sempiternae” (Rs)

²⁴¹ Cf. § 25.

²⁴² Cf. SH, pp. 76-78: “Textus”.

2. – Novere non pauci, qui fuerim in mihi vita mea carioribus Scholis Piis, in illa Pauperum Matris Dei suavissima Societate²⁴³, quanti meam vocationem nonnisi a Deo provectam aestimaverim sit hoc explicatu difficillimum. Tenebar praeterea in illo sacratissimo coetu non amoris tantum vinculo alligatus, verum etiam iuramenti perpetuo in eo perseverandi Sacramento adstrictus²⁴⁴. Primum indissolubile esse volui; alterum ille dissolvit, cui ligandi atque solvendi pontificium^a traditum est, Sanctissimi Iesu Christi Vicarius, atque legitimus Divi Petri Successor Clemens Papa Decimus²⁴⁵. Tametsi ad hoc pro! quali crucis via perventum est!²⁴⁶

a Ita secundum “Rs” et “Rr”, dum in “P” datur lectio erronea: “Pontificum”

3. – Affligebant me praeterea et prope torquebant ingentes perplexitates, scrupuli, dubia, angores, timores. Quis enim fuisset tam profusae conscientiae, qui sine his a statu votorum licet simplicium, ad merum saecularem transiret?²⁴⁷ quanquam mihi sub tempus absolutionis illa Divina Maiestas suggestit, ut dum ab his [votis *absolvebar*], aliis me eodem actu libere Deo obstringerem, quod feci oblatione sinu deprompta, publiceque, licet submissione voce facta²⁴⁸, ^bcuius tenor talis^{b c} [...]c²⁴⁹

b-b om. (Rs, Rr) c-c om. (Rs, Rr)

²⁴³ P. Papczyński erat in Instituto Scholarum Piarum annis 1654-1670.

²⁴⁴ Cf. supra, SH, 2, ubi in textu professionis votorum legitur inter alia: “Iuro me perseveraturum toto tempore vitae meae in dicta Congregatione [...]”.

²⁴⁵ Vi Brevis Clementis X, *Cum felicis recordationis* (18 Oct. 1670) P. Stanislaus Papczyński tum a votis simplicibus, tum a dicto iuramento absolutus est. Cf. *Positio*, p. 204: Doc. VI, E, 2, §§ 1. 3.

²⁴⁶ P. Papczyński loquitur hic de persecutionibus quas in Scholis Piis expertus est. Cf. *Positio*, pp. 86-207: Docc. V-VI.

²⁴⁷ Videtur quod P. Papczyński loquitur hic de suo statu interiori mox post absolutionem a votis in Scholis Piis (die 11 Decembris 1670) et quod ad dictum “dubium” solvendum probabiliter versus finem anni 1670 is re-admissionem ad Scholas Pias supplicavit. Cf. *Positio*, p. 219: Doc. VII, A, 2, intr.

²⁴⁸ Vide supra, 5, ubi praesentatur textus huius oblationis die 11 Decembris 1670, absolutione P. Stanislae a P. Kraus impartita, factae.

²⁴⁹ V. Prot., pp. 17-18. Iste textus Oblationis hic omissus est, quia praesentatus est alio loco (SH, 5) secundum ordinem chronologicum.

4. – Et acclamavit Pater ille, qui mihi, Generalis nomine imperitus erat absolutionem²⁵⁰: Confirmet hoc Deus, quod operatus est in Te.

5. – Confirmavit utique, nam petita obtentaque venia a Reverendissimo Domino Vicario (Nicolaus Oborscius, erat vir prudentissimus Episcopus Cracoviensis²⁵¹, qui iam inclinaverat animum ad iuvandum me in nova Congregatione condenda, sed postea cuius instinctu plane ignoro mutavit) Habitus Candidi assumendi, iam eo debebam vestiri per quendam Praelatum Domesticum Episcopalem in eiusdem Palatio, ubi tum securitatis causa protegbar²⁵², intra ipsa Immaculatae Conceptionis solemnia.

6. – Verum dispositione Divina factum, ut infecta re²⁵³ Varsoviam ab Illustrissimo Domino Ioanne Gębicki^a, tum Plocensi, deinde Cracoviensi Praesule²⁵⁴ singulari meo fautore evocatus essem²⁵⁵. Atque hic mihi Cathedralis Plocensis Canonicatus offerebatur; quem amore Dei et ob^b intentionem meam ad gloriam eius Matris prosequendam repudiavi, licet hoc facinore graviter offensum mihi Patronem redderem, qui me Praelatura hac insignitum lateri suo applicare vehementer audebat²⁵⁶. Nec deerant Religiones Sanctissimae quae me ad gremium suum invitabant²⁵⁷, et sane

²⁵⁰ Agitur de P. Michaelae Kraus, Vice-Provinciali Provinciae Polonae Scholarum Piarum. Cf. *Positio*, pp. 190-193: Doc. VI, E, intr.

²⁵¹ Episcopus Nicolaus Oborski (+1689) erat Suffraganus Cracoviensis annis 1658-1689. Cf. HierCat IV, 214.; PEK, XXIX-XXX, 120.

²⁵² Causa huius refugii in palatio episcopali erat timor novae incarcerationis Podolinii. Cf. *Positio*, pp. 184-186: Doc. VI, D, intr.; Doc. VI, D, 1.

²⁵³ Nescimus quid impedivit assumptionem habiti candidi a P. Papczyński. Cf. *Positio*, p. 217: Doc. VII, A, 1, intr.

²⁵⁴ Revera Episcopus Ioannes Gembicki, Ordinarius Plocensis ab anno 1655, anno 1674 translatus est non ad sedem Cracoviensem, sed ad sedem Vladislaviensem (Kujawia). Cf. HierCat IV, 283; V, 418.

²⁵⁵ Nescimus si Ep. Gembicki hoc fecit dicendo vel in scripto. Probabiliter Episcopus tunc invitationem in praevia epistula e die 1 Octobris 1670 expressam renovavit. Cf. *Positio*, pp. 194-201: Doc. VI, E, 1.

²⁵⁶ Cf. *Positio*, p. 494: Doc. XII, 5, §[3]; p. 640: Doc. XVII, § 34.

²⁵⁷ Non habemus ullam confirmationem documentariam huius affirmationis, sed probabiliter erant invitationes solummodo orales. Haud proinde credi potest affirmatio Patris Kraus, quod P. Papczyński post suum egressum ex Scholis Piis "ad alios ordines, puta ad [...] confugiebat et admitti petebat; sed ubique repulsam passus" *Positio*, p. 329: Doc. IX, 10: A.D. 1671). Deest etiam confirmatio

me invitum, siquidem perfectionis maioris anhelantem. Illa tamen divina visi[o]^d quae fuit animo impressa meo circa Congregationem hanc Immaculatae Conceptionis BMV^e instituendam²⁵⁸, posthabitis omnibus, et reditu^f etiam ad Scholas Pias intercluso²⁵⁹, me agebat suam ad metam.

a “Gembicki” (Ra, abhinc abbreviatum “R”) *b* Ita secundum “R”, quia est manifesta omissio in “P” *c* “ardebat” (R, correctio non necessaria: hic “audere” datur pro “velle”) *d* “visi” (P); “visio”? (R, sed additio “o” est parum clara) *e* om. “BMV” (R) *f* “redditu” (R, secundum correctionem)

7. – Itaque iterum Illustrissimum Dominum Stephanum Wierzbowski^a Episcopum Posnaniensem²⁶⁰ in cuius dioecesi morabar adii²⁶¹, ab eoque facultatem novi habitus induendi facile obtinui. Vir enim rectus probusque est, gloriaeque Dei provehendae ardentissimus.

a “Merzbovium” (R)

Quocirca omissio loco, apud Plocensem Antistitem, me e consilio et mandato Confessoriorum ad Domum cuiusdam Nobilis Iacobi Karski viri optimi rogatus contuli²⁶², causaque cum Scholis Piiis non sine iniuria mea aliqua tandem transacta²⁶³, cum scitu

documentaria affirmationis P. Casimiri Wyszyński, secundum quem P. Papczyński ad Ordinem Praedicatorum Observantium S.P. Dominici “statim valedicens Scholis Piiis petiit suscipi” (ibid., p. 692: Doc. XVIII, § 76).

²⁵⁸ Cf. SH, 5, § 2.

²⁵⁹ Probabiliter P. Papczyński loquitur hic de exitu negativo suae petitionis pro re-admissione ad Scholas Pias. Cf. *Positio*, p. 219: Doc. VII, A, 2, intr.; p. 329-330: Doc. IX, 10: A.D. 1671, § 7.

²⁶⁰ Ep. Stephanus Wierzbowski, Ordinarius Posnaniensis (1663-1687). Cf. HierCat IV, 287.

²⁶¹ P. Papczyński hanc audientiam apud Episcopum Wierzbowski quasi certe Varsaviae obtinuit, ubi Episcopus residentiam permanentem habuit. Verbum “iterum” indicat quod iam antea P. Papczyński cum Ep. Wierzbowski locutus est et probabiliter tunc hic illi adiutorium in Congregatione fundanda promisit. En ratio cur P. Papczyński se ad dioecesim Posnaniensem transtulit.

²⁶² Residentia Iacobi Karski erat in pago Lubocz, distante ca 80 km a Varsavia. Nescimus exacte quando P. Papczyński se Varsavia ad istum Domum transtulit, videtur tamen quod hoc versus medietatem Septembris 1671 fecit.

²⁶³ P. Papczyński loquitur hic probabiliter de testimonio “super vitae honestate,

Sacrae Nunciaturae Apostolicae infra Octavam Nativitatis Beatae Mariae Virginis, me in Candido iam colore, novum Eius Matris candidatum ad perpetua obsequia devovi²⁶⁴: Illicoque Illustrissimum Dominum Angelum [*Ranucci*] Nuntium Varsaviae adivi cum obedientia praestanda, benedictione petenda, desideriiis aperiendis meis²⁶⁵.

8. – Quae omnia tum prospere mihi successerunt. Nam licet multos admiratio corripuisset videntes me ex nigro candidum²⁶⁶ et illud etiam occinentes ex Poeta: Tam subito Cygnus qui modo corvus erat²⁶⁷; tamen ita fuere a Maiestate Divina dispositi^a, ut etiam hanc mutationem gratularentur, propositum collaudarent, successum beatissimum precarentur: inter alios ipse Nuntius Apostolicus, Antistes quidam^b, nec obscuri Religiosi²⁶⁸, licet aliqui

ac morum, bonaeque conversationis” in Instituto Scholarum Piarum, quod ei Superiores huius Instituti dare imprimis noluerunt, sed quod ei – secundum sententiam iudicis – competebat (cf. *Positio*, p. 218: Doc. VII, A, 1, § [4]; p. 224-225: *ibid.*, 3, §§ 8. 11; p. 229: *ibid.*, 5, § [2]; p. 232: *ibid.*, 6; p. 231: *ibid.*, intr.). Videtur quod in fine ei tale testimonium (quod non amplius exstat) probabiliter initio mensis Septembris 1671 datum est, cuius tamen contenta ei iustitiam non restituerunt, hinc hoc testimonium ab eo uti “iniuria” iudicatum est. Cf. *Positio*, p. 360: Doc. X, 5, no. 21. Nihilominus, hoc testimonio obtento, debuit habitum Scholarum Piarum deponere. Attamen P. Papczyński scripsit: “vestes Pauperum Matris Dei [...] tamdiu post absolutionem externam retinui, donec ad meas Capitulo dicto porrectas responsum obtinuissem” (SH, 8, § 2).

²⁶⁴ Ista caeremonia induendi habitum candidum a P. Papczyński locum habuit Luboczae, in cappella Domus Nobilis Karski, “coram imagine Immaculatae Virginis Mariae miraculosa” *Positio*, p. 673: Doc. XVIII, § 32), probabiliter die 15 Septembris 1671.

²⁶⁵ Nescimus utrum de hoc eventu aliqua annotatio facta est in Actibus Nuntii Angeli Ranucci a. Ranuzzi (1671-1673), sed si facta est, eam non possumus hodie invenire, quia hi Actus desunt in fondo “Arch. Nunz. di Varsavia”, pars XX: “Regesta Nuntiorum ab an. 1587 ad an. 1713”. Cf. *Positio*, p. 495: Doc. XII, 5, § [3].

²⁶⁶ Habitus Scholarum Piarum erat coloris nigri, habitus autem a P. Papczyński indutus proque suo Instituto praescriptus erat coloris candidi (cf. *Positio*, p. 471: Doc. XII, 1, c. IV, § 4), sed habitus (vestis) in caesione erat quasi idem (cf. Górski Ludwik, *Krótko Wiadomość Historyczna o założeniu Zakonu Księży Maryanów w Polsce i o życiu Księdza Stanisława Papczyńskiego*, in: *Pamiętnik Religijno-Moralny*, V, Warszawa 1843, p. 299: “zrzucił suknię czarną, a przywdział białą (tegoż samego, co pijarska kroju)”.

²⁶⁷ Ignotus est mihi Poeta, cui haec allegatio adscripta est.

²⁶⁸ Notandum est quod tum in “P” quam in “R” post “precarentur” adest punctum, et non bina puncta, et verbum “inter” incipit cum maiuscula. Est tamen clarum quod Nuntius, Antistes et Religiosi constituunt subiectum pro verbis

ut delirum viderunt, aliqui etiam persequerentur, quia necessario haec initia debebant in patienia aliqua fundari. Caetera ut omitam, ad ipsam iam qualem Congregatiunculae inchoationem^c pervenio.

^a “dispositio” (P); impossibile est autem scire si “R” habet eandem lectionem erroneam, quia imago photographica comprehendit solummodo “dispositi” et non sinit scire utrum in fine huius verbi adsit “o”^b “quidem” (R) ^c ita secundum “R”, substituendo lectionem erroneam: “inchoationem” (P)

9. – Degebam apud illum Dominum^d Nobilem Karski prope biennio²⁶⁹, modosque quaerebam initii dandi formatae iam in animo a Divino Spiritu Societati Immaculae Conceptionis. Verum deerant socii, quales initium tantae rei exposcebat. Et licet aliqui se offerrent tam saeculares, quam Religiosi, timebam eos mihi adiungere, tum propter non perspectam illorum^e virtutem, tum propter carentiam loci.

^d om. (R) ^e “eorum” (R)

10. – Episcopus quoque Posnaniensis²⁷⁰, quamvis mihi addictus, sinistre a³ quopiam infomatus, ab erigenda nova Congregatione in sua dioecesi pentius abhorrebat, praesertim non habito ad id consensu S. Sedis Apostolicae. Quem consesum duobus annis continuo procurare satagebam²⁷¹, multosque labores propterea exhausti, et aliquas impensas feci. Sed quia Procurator²⁷² erat perfidus et vafer, qui me promissis alebat, re nequidem attentata, idcirco placuit alia via ex consilio cuiusdam Paulini Religiosi maxime Re-

temporalibus: “gratulentur... collaudarent... precarentur”, et – quod patet etiam ex verbo “licet” – non pro “delirum viderunt... persequerentur”, uti aliqui historici (ob dictam insolitam interpunctionem) intellexerunt et ita ad affirmationes omnino erroneas pervenerunt; cf. *Positio*, p. 361, no. 24.

²⁶⁹ Revera videtur quod is Luboczae parum ultra duos annos degebat, i.e. ab initio Septembris 1671 ad diem 30 Septembris 1673; cf. supra, § 7 et infra, §16.

²⁷⁰ Episcopus Stephanus Wierzbowski, de quo v. supra, § 7.

²⁷¹ Videtur quod “duobus annis” intelligi debet: “anno 1671 et anno 1672”; et non durationem duorum annorum; cf. *Positio*, p. 361, no. 26.

²⁷² Nescimus quis hic “Procurator” erat.

verendi in Christo Patris Francisci Wilga^b Ordinis Camaldulensis maioris in Regno Poloniae eximii viri²⁷³, exemplo SS. Fundatorum rem aggredi, prius inquam Socium aliquem adsciscere, deinde habito loco rem Romana autoritate formare.

^b *ita secundum "R"; substituendo erroneam lectionem: "in" (P) c "Wilga" (R)*

11. – Subiit ergo animum, esse quendam Eremicolam quattuor circiter milliariibus a Domicilio tum meo distantem²⁷⁴. Hunc ^a placuit tentare, num vellet intentionem meam socius tenere^b. Quod cum illi (adivi Eremum)²⁷⁵ candide ac simpliciter exposuissem, promptissimo animo ille rem arripuit, locum suum seque mihi obtulit, et alterum suum socium in eandem sententiam pertraxit²⁷⁶; adeo hoc videbatur fervide cupere et agere, ut me et literis ad Eremum invitaret saepius²⁷⁷ et frequentius adiret, rogando et exhortando, vellem esse eorum Superior, vellem eo loci novam Societatem condere, et^c ad amplectendas leges, quas illi obtuleram^d prospiciendas²⁷⁸, imo rigidissimas quasvis paratissimum.

^a *add. "mihi" (R) b "haberi" (R), sed talis mutatio non est necessaria, quia expressio "tenere intentionem" invenitur apud scriptores lati-*

²⁷³ P. Franciscus Wilga fuit in Ordine Camaldulensi ab anno 1643. Quinque vicibus erat Vicarius Generalis pro Polonia. Anno 1667 nominatus est Prior Eremiti in Monte Regio prope Varsaviam. P. Papczyński probabiliter prima vice ibi P. Wilga cognovit initio Augusti 1667, quando reollectionem ibi fecit (cf. *Positio*, p. 298: Doc. IX, 6, § 6), et ab eo Litteras Commendatorias die 6 Octobris eiusdem anni pro suo itinere Romano obtinuit (cf. *ibid.*, p. 124-126: Doc. V, 1, d). Videtur quod P. Papczyński Patrem Wilga in autumno anni 1672 in eadem Eremita visitavit et quod tunc dictum consilium obtinuit. Cf. *Positio*, p. 362, no. 30. Cur P. Papczyński P. Franciscum "Paulinum Religiosum" vocavit? – Forsitan quia erat vir plenus spiritus S. Pauli Apostoli. Cf. *ibid.*, p. 361, no. 29.

²⁷⁴ Agitur de Stanisłao Krajewski, qui ab ca 12 annis in Eremita Korabieviensi, ca 40 km a Lubocz distante, vixit. Cf. *Positio*, pp. 332-336: Doc. X, 1.

²⁷⁵ Secundum contextum, P. Papczyński Eremum versus autumnum anni 1672 adivit.

²⁷⁶ Probabiliter agitur de Simone, Tertiario S. Francisci; cf. *infra*, §16, in fine.

²⁷⁷ Hodie non exstant amplius hae epistolae.

²⁷⁸ *Leges* de quibus hic sermo est, sunt indubitanter *Norma Vitae*, quam P. Papczyński probabiliter anno 1672 conscripsit. Cf. *Positio*, p. 452: Doc. XII, 1, *intr.*, b.

nitatis et hic contextui convenit^c "se" (R)^d ita secundum "R", quia lectio "obtulerim" (P) est hic grammatice erronea

12. – Et ego quidem initio fui pronissimus ad illam occasionem gerendae rei meae arripiendam; sed retrahebant multa, inter alia libertas hominis obediendi ignara, ambitio nescio^a cuius tituli Fundatoris sibi attribuendi, animus inconstans, fama varia, natura fervida, ruditas, calliditas, obsti natio, inhabilitas ad omnia, citra diffamationem^b haec dicta sunt.

^a om. (P), sed videtur quod debeat esse, secundum contextum^b "infamationem" (R)

13. – Quid agerem? Deum exorarem, feci quantum peccata mea patiebantur, sed contraria ab oratione responsa referebam, penitusque inire cum illo homine societatem prohibebar. Viros probatos et^a doctos consulerem? deerant. Unus obvenerat ex Religione Divi Francisci, qui penitus non dissuadebat; alter etiam iussit, qui quondam Cracoviae de hac fundanda Societate a me rogatus, respondit Divinam esse voluntatem, ut hoc opus aggrederer, et Studzianam delatus ad festivitatem Immaculatae Conceptionis in ipso Confessionis actu mihi suggestit, ut irem ad Eremum et iuvante Deo inchoarem aliquid, Deum reliqua omnia perfecturum²⁷⁹.

14. – Ita que permisi illum Eremitam habitum formae meae (qualem Divinitus acceperam) assumere, declaravi que illum pro Socio in Sacra Nuntiatura, prius tamen accepta^b ab illo oblatione in Societatem Immaculatae Conceptionis BMV^c ad normam eius vivendi²⁸⁰, et perseverandi, idque sub iuramento corporali, quod Lubocz[a]e^d in manu mea fecit, quale patet inferius [*cf. infra*, §15]. Ipse tandem Eremum aditurus prius ab Episcopo facultatem ibi mandendi recollectionis causa impetravi, tum celebrandi Missam

²⁷⁹ Secundum contextum, P. Papczyński istam Confessionem Studzianae (est locus distans a Lubocz ca 10 km) probabiliter anno 1672 (die 8 Decembris) fecit. P. Papczyński probabiliter ad Studzianam se contulit ob praesentiam ibi imaginis taumaturgae Beatae Viginis Mariae in ecclesia Patrum Oratorii S. Philippi Nerei. Cf. *Positio*, p. 679: Doc. XVIII, § 48.

²⁸⁰ Agitur hic de *Norma Vitae*, quam P. Papczyński probabiliter anno 1672 composuit. Cf. supra, no. 53.

in privato Oratorio impetrare non potui; unde petenda fuit a Nuntio Apostolico, qui non illibenter eam concessit, noviter tum suum munus auspicatus Illustrissimus Dominus Franciscus Bonvisius²⁸¹.

^a “et” (R) ^b “excepta” (R) ^c om. “BMV” (R) ^d “Lubocz” latine: “Lubocza”,
ergo locus ubi: “Luboczae”

15. – Erat autem oblatio Eremitae illius: ^aEgo Ioannes ab Immaculata Conceptione in saeculo dictus Stanislaus Kraiewski filius secundum carnem Bartholomaei Kraiewski et Reginae Krasnopolski, dioecesis Praemisliensis, annorum triginta novem, offero ac dedico Omnipotenti Deo Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, ac Deiparae semper Virgini Mariae sine peccato originali Conceptae, cor meum, animam meam, intellectum meum, memoriam, voluntatem, affectus, mentem meam, animum totum, sensus externos et internos, et corpus meum, nihil mihi penitus relinquendo *etc.* ut superius a me forma facta et praescripta²⁸². Lubocz[a]e die 4ta Iulii 1673tio.^a

^b ^b
^{a-a} om. (R) ^{b-b} “Caput Tertium In quo exprimitur ingressus in Ere-
mum Covabienensem eiusdem Patris [Stanislai a J.M. Papczyński].
Et alia reliqua cum visitatione Perillustris et Reverendissimi Domi-
ni Stanslai Świącicki Episcopi Spigacensis et Archidiaconi Varsa-
viensis postmodum Episcopi Chelmensis et Culmensis” (P); om. (R)

16. – Eremus Corabieviensis^a sita est inter quatuor oppida Bolemoviense, Mszczonoviense^b, Skiernievicense, Wiskitcense^c vastissima sane. Huc Anno 1673tio^d Dominica si bene memini Decima octava post Pentecosten²⁸³ sero appuli Lubocza^e onusto curru vic-

²⁸¹ Nescimus exacte quando P. Papczyński hanc facultatem ab Nuntio Buonvisi obtinuit et ea non invenitur in libro “gratiarum” a Nuntio concessarum. Buonvisi pro nuntiatura ordinaria in Polonia fuit die 15 Iulii 1673 nominatus, sed nescimus quando de facto hoc officium gerere incepit. Forsitan initio mense Septembris 1673, quia prima “gratia” ab eo die 13 Septembris fuit data. Cf. *Positio*, p. 363, no. 40.

²⁸² V. SH, 5.

²⁸³ In hoc casu ei memoria fefellit: anno 1673 ista dominica in diem 24 Septembris cecidit, sed in § 17 legitur quod P. Papczyński die quo Divi Hieronimi memoria recolebatur ad Eremum pervenit, i.e. die 30 Septembris, quae illo anno in

tualibus et quibusdam reculis meis; non reperi Krajewscium^f, sed Simonem quendam Tertiarium S. Francisci et alterum Organarium cum puero domestico. Simon hic ex Italia venerat, ubi annis circiter quatuor duxerat eremiticam [vitam] ad Sublacum supra Sacrum Specum, vir laboriosus^g, tum^h in hac Eremito hospes, aliterⁱ habebat animum, et iam habitu Eremitico gaudebat amplectendi Societatem, quam tamen visa strictiore^j observantia deseruit²⁸⁴.

^a "Korabioviensis" (R) ^b "Mszczonor" (R) ^c "Niskitcen" (R) ^d "1673." (R) ^e "Luboczno" (R) ^f "Kraienskium" (R) ^g "laboribus" (R) ^h "tam" (R) ⁱ "alter" (R) ^j Ita secundum "R", substituendo lectionem erroneam: "strictiori" (P)

17. – Ergo salutatis pro more meo Sanctis, personarum atque locorum Patronis et Tutelaribus cubiculum quod nuper quidam miles Lituanus Ioannes Nowosielski^a dictus extruxerat, et biennio incoluerat poenitentiae causa, mihi^b consignaturus erat, cum bono -Deo ingressus, me Divae^c Virgini et Divo Hieronimo, cuius annua memoria recolebatur, impense et humillime commendavi.

^a "Zovosielski" (R) ^b "mihique" (R) ^c "B." (R)

18. – Mane summo surrexi, et illos Eremitas ad orationem excitavi venire, sed altera tert[i]aque die conquesti coram Krajewscio^a qui iam redierat se a me compelli ad orandum, cum eodem potius ad^b laborandum. Animadverti ergo^c homines illos esse nullius orationis, propriae voluntatis, nec studio poenitentiae aut perfectionis Eremum incolere, sed ut laute et^d eleemosynis sustentarentur, quas^e illis^f homines rati quasi Sanctos abunde Krajewscio^g aulas Nobilium circumeunte^h suppeditabant. Quam ob rem statui pedem referre, facta saltem per mensem aliqua re[c]ollectione. Interea tamen explicavi animum Krajewscio, an non cederet mihi et

diem sabbati cecidit; ergo is "sero", i.e. horis vespertinis sabbati prope Dominicam decimam nonam post Pentecosten ad Eremum pervenit.

²⁸⁴ Probabiliter haec desertio locum habuit mox post visitationem Eremiti ab Episcopo Świącicki; cf. infra, § 21. "Strictior observantia" est haec, quae ab hoc Episcopo introducta est in Eremum Corabieviensem ope suorum Statutorum, quae ibi vitam vere eremiticam instituere debebant; cf. infra, § 20.

Societati privilegiatum suum locum, quem in alio prato habuit una cum iure omni, et ipse ageret Societatis Procuratorem. Deliberavit diebus aliquot ille, et tandem concessit, cessionemque manu propria scriptam²⁸⁵ Actis inseri quibusvis et authenticari voluit. Hoc obtento, iam cogitavi de aliis Sociis ferventioribus, cum quibusⁱ vitam in[c]hoarem, et Congregationem eo loci conderem incipiendo a Domo Recollectionis.

^a “Kravenskio” (R) ^b om. “ad” (R) ^{c-c} Ita secundum “R”, dum syntaxis in “P”: “laborandum animadverti. Ergo” videtur esse omnino erronea. ^d Ita secundum tum “P” et “R”, licet tamen praesumere quod in ms. originali lectio erat: “ex” ^e “quae” (P; R), sed secundum syntaxim debet esse Accusativus “quas” pronominis pro “eleemosynis” dependens a verbo “suppeditabant” ^f “illi” (R) ^g “Kravenskio” (R) ^h “circumeunti” (P), attamen lectio “circumeunte”(R) preferenda est, quia “suppeditabant” “illis”; et non “Krajewscio [...] circumeunti” ⁱ “quibuscum” (R) ^{j-i} “conderem. Incipiendo a Domo Recollectionis, non” (R)

19. – Nonⁱ defuit meo proposito supremum auxilium. Siquidem Superna^a Majestas submisit mihi necessarium medium, Virum inquam Illustrem, pium, doctum Reverendissimum Dominum Stanislaum Hiacinthum Świącicki^b Episcopum Spigacensem Archidiaconum et Officialem Varsaviensem²⁸⁶, qui Archidiaconatum suum visitans, mandatum habuit Episcopi Posnaniensis ut in hanc Eremum descenderet, et quos reperiret Eremitas vel^b certis legibus adstringeret, vel^c inde amoveret, siquidem Sedes Apostolica exceptis approbatis, nullos ferendos esse alios iudicaverit²⁸⁷. Et sane mihi ^d pientissimus Episcopus aperuerat Interdictum a Se datum pro hoc loco. Verum meo suasu prius voluit per suum Visitatorem intelligere, an animi illorum ^eEremitarum in virtute Societatos vel

²⁸⁵ Documentum fuit datum die 7 octobris 1673; v. *Positio*, pp. 336-339 (Doc. X, 2).

²⁸⁶ Stanislaus Świącicki, natus ca annum 1630, anno 1663 post suam ordinationem episcopalem nominatus est Archidiaconus, et mox postea – Officialis Varsaviensis. His officiis functus est usque ad annum 1677, quando ad dioecesim Chelmensem translatus est (cuius Ordinarius anno 1675/76 nominatus est). Cf. *Positio*, p. 366, no.47.

²⁸⁷ Cf. *Norma Vitae*, Praefatio Informatoria, n. 2, in: *Positio*, pp. 460-461 (Doc. XII, 1).

saltem ad eam propensos esse^e. Quod si in eis nunc^f repertum fuisset, tollerandos iudicaret.

^a "Strizcicki" (R) ^b om. "vel" (R) ^c om. "vel" (R) ^d add. "ipse" (R)
^{e-e} "Eremitarum censerit in virtute Societatis [sic] vel saltem ad eam propensi?" (R) ^f om. "nunc" (R)

20. – Atque ea causa Visitator adveniens, et tunc Domi non invento Krajewscio^a succensuit. Iam eum volebat cum reliquis indignabundus Eremo excludere, nisi rectius iudicasset probandos homines ad lydium legum suarum. Itaque praescripsit Statuta quaedam sive Ordinationes ad devotionem et poenitentiam, ad Recollectionem pertinentes²⁸⁸, omnesque Eremitas praesentes et si qui vellent alii venire, voluit obedientiae iuramento Sedi Ordinariae adstringi, et eiusdem vigore^b servandas Ordinationes compelli. Me facta Recollectione alio rediturum praeesse illis voluit, data sua omni in eos potestate.

^a "Krajeuskio" (R) ^b "rigorem" (P), sed lectio "R" est hic praeferenda

21. – Obstupuere illi, et legibus non admissis, ex Eremo potius migravere. Krajewscius^a solus permansit^b, et interea coram saecularibus me incusabat. Simulabat praeterea observantiae studium, re ipsa Domi forisque vivebat ut volebat, intemperans, inobediens, exlex, et mihi et Episcopo rebellis, carpebat ubique actiones meas, et tandem per illos suos Conscios^c nimiae^d severitatis me accusavit apud eumdem Visitatorem et vagationis, cum eo non sine debita facultate coactus fuerim Cracoviam, et alio progredi²⁸⁹. Innitebatur etenim^e improborum patrociniis, et sui Consanguinei viri alias gravis Canonici Gnesnensis^{f290}.

²⁸⁸ Haec Statuta seu Ordinationes inveniri possunt in Actibus dictae Visitationis quae sic inscribuntur: "1673 die 24 Octobris Decanatus Mszczonoviensis. Oratorium Beatae Virginis Mariae sine macula conceptae in Eremo Korabieviensi et Domus Recollectionis Clericorum eiusdem tituli". Cf. *Positio*, pp. 341-345 (Doc. X, 3).

²⁸⁹ Sermo hic est probabiliter de eius itinere anno 1774 Cracoviam, ubi typis dedit suum opus *Templum Dei Mysticum*, quod anno 1775 ibi apparuit (cf. *Fontes Historiae Marianorum*, n. 5: Prooemium, p. IX). Sub "alio" intelligi debet probabiliter Podegrodzie. Cf. *Positio*, p. 367, no. 51.

²⁹⁰ Iste Canonicus di Gniezno (ab anno 1666) habuit idem nomen: Stanislaus Krajewski. Cf. *Positio*, p. 367, no. 52.

^a “Krajeuskius” (R) ^b “remansit” (R) ^c “Consocios” (R) ^d “nimiam” (R) ^e “nimirum” (R) ^f “Epnesnensis”(R)

22. – Verum ego fretus ope Divina hominem fraudulentum et versipellem citavi ad Visitatorem²⁹¹, utque iuramentum emitteret vivendi iuxta leges datas; adeg³. Et iam ibat crucem adoraturus, in manibus Visitoris iuraturus. Ego tamen inconstantia hominis praevisa exclamavi ne faceret, brevi periurium admissurus, probaret virtutem potius tres hebdomadas, tunc denique iuraret.

^a “id egi” (R)

23. – O bonum Deum! quae illius erat hoc tempore observantia^a, pudet referre. Sum equidem^b ipse fragilis et ingemisco haec adnotans; nescio an gratia, an odio sum dignus, tamen vereor impingere, si palam defendam vel excusem, quod palam male agitur. Dominus nos illuminet, ignoscat, dirigat, deinceps in via mandatorum suorum.

^a “observatio” (P), sed lectio “R” videtur magis fidanda ^b “quidem” (R)

24. – Mihi certe et Visitoris cordi adventus fuit, et Leges ab eo datas (quamvis iam habuerim vitae normam mihi praescriptam, a Patribus^a Spiritualibus probatam²⁹²) laeto animo suscepi, servareque intendo^b. Licet enim ex parte aliqua rigidissimae videantur, nihil tamen spirans, nisi animae meae salutem, quam utique quilibet omnibus rebus anteponeere debet, et nihil pro ea, tametsi durissimum non agere. Det nobis Divina bonitas constans huius rei studium et in eo perseverantiam pro gloria sua, ut quos pretiosissimo Sanguine suo redemit, non pereat ex eis quisquam. Amen.²⁹³

²⁹¹ Haec citatio facta est probabiliter tempore visitationis canonicae Ep. Świącicki anno 1674.

²⁹² Sermo hic est de *Norma Vitae*, quae in hac prima versione ignota est nobis, sed quasi certe cum aliquibus mutationibus anno 1687 typis data est. Nescimus qui erant hi “Patres Spirituales”, qui *Normam Vitae* originalem approbaverunt. Cf. *Positio*, pp. 452-453 (Doc. XII, 1, intr., b).

²⁹³ In Libro *Protocollis* sequitur hic Cap. IV intitulatum: “Oratorium Beatae Virginis Mariae sine macula Conceptae in Eremo Corabieviensi et Domus Recollectionis Clericorum eiusdem tituli”, quod continet Actus Visitationis Ep. St. Świącicki (ubi pro “Eremitis Marianis” praescribuntur Statuta seu Ordinationes).

^a “*Patribusque*” (R) ^b “*contendo*” (R)

25. – Postquam perspexi Reverendissimum Dominum Visitatorem non exiguo zelo desiderare, ut in hac Eremo Eremitarum more viveretur, adieci animum ad eius desiderium conficiendum Domumque Recollectionis, hic cum Oratorio Immaculatae Conceptionis et Sancti Michaelis Archangeli erigere decrevi, ita ut meas leges cum eius Ordinationibus conformarem, tum quod deceret Superiorem Eremitarum in norma iis praescripta recte procedere, tum quod omnia in eis essent accomodata meis circa Domum Recollectionis informationibus quibusdam exceptis, quae mihi videbantur metam discretionis excedere.

26. – Contuli igitur me Varsaviam, et in primis cessionem Kraiewscianam roborari petii²⁹⁴, deinde literas ut dicitur Cride expedi²⁹⁵, quatenus iure legitime, non per fenestram, sed per ianuam in rem ipsam intrarem; nec leges Ecclesiae circa tales Erecciones observari solitas transilirem. Si autem non servatis servandis voluissem aliquid in fundanda Congregatione agere, iam et Domos aliquot et socios sexcentos per hoc biennium²⁹⁶ habuissem. Sed maxime hoc in meis desideriis licet piis et salutaribus praecaveo, ne quid contra receptum usum aut praescriptum Ecclesiae sciens volensque aggrediar. Unde et ipsa Divina majestas meis coeptis benedicit: nam et decretum facile obtinui erigendae Domus Recollectionis, et difficultates quae me premebant aliunde Deus ipse submovit.²⁹⁷

Vide: *Positio*, pp. 339-345 (Doc. X, 3). Textus proprius FDR resumitur in Protocollo Cap. V intitulo: “Decretum erigendi Domus Recollectionis cum cessione Kraiewsciana”. Qui textus in nostra editione in § 25 incipit.

²⁹⁴ Cessio Kraiewsciana fuit “roborata” non die 7 Octobris (uti erronee est adnotatum), sed die 27 Octobris 1673 (cf. *Positio*, p. 336, no. 2). E quo patet quod P. Papczyński se Varsaviam contulit probabiliter mox post Visitationem Eremitarum (quae locum die 24 Octobris 1673 habuit).

²⁹⁵ Hoc documentum non exstat hodie nec in exemplari.

²⁹⁶ Verba “per hoc biennium” intelligenda sunt: annis 1674-1675. Cf. *Positio*, pp. 351-352 (Doc. X, 5, intr., 3).

²⁹⁷ In *Protocollo* evidenter ab eius editore adiuncta sunt hic duo documenta: “Talis enim est et cessionis Kraiewscianae et decreti Consistorialis forma”.

8.
Litterae ad P. Alexium Armini, S.P.

Neo-Jerosolymae, 23 Martii 1688.

Introduction

Father Papczyński wrote this letter to resolve his doubt: whether he was to continue in the Congregation of Marians of the Immaculate Conception that he had founded, or seek to return to the Piarists. Such a doubt arose in him because of two external factors: on the one hand, after the death of Bishop Wierzbowski (March 6, 1687), the great protector of the Marian Congregation, there was no one who would defend this Congregation against the attacks of those seeking to annihilate it (in fact, Bishop Witwicki,²⁹⁸ successor to Bishop Wierzbowski, allowed himself to be convinced that the Congregation had no legal basis for its existence and it seemed ready to be eliminated). On the other hand, more and more Marians were leaving the Congregation, for it was easy to find confessors who would release them from simple vows, as, at that time, they were often considered simply promises. So, Fr. Papczyński wondered if all of this was a sign that God did not want the Congregation he was founding to continue to exist? If Fr. Armini told him he should remain in the Congregation despite all threats to its existence, he would. But if Fr. Armini advised him to leave the sinking boat of his Congregation and return to the Piarists, he would take that as a sign that God Himself was behind all that was seeming to lead to the destruction of the Marian Congregation. We do not know for certain how this letter was responded to, but it seems that Fr. Armini advised him to stay in his place and do everything possible to lead the Congregation out of the crisis. It is certain that Fr. Papczyński did not seek to return to the Piarists and undertook steps to save his Congregation.

²⁹⁸ John Stanislaus Witwicki (ca. 1630-1698), successively the bishop of Kiev, Lutsk, and the Ordinary of Poznań (1687-1698). Cf. *Pisma Zebrane*, p. 1273, n. 4.

[*Litterae ad P. Alexium Armini, S.P.*]

BD.^a

^a *Est probabiliter abbreviatio verbis: "Benedicite"*

Reverendissime in Christo Pater,
Pater mihi colendissime.

1. – Licet externe compulsus fuerim ad excedendum e Scholis Pii²⁹⁹, tamen interne illas, uti meas in Spiritu educatrices, amo, et Reverendissimam Paternitatem vestram meum interne Patrem ac Superiorem agnosco, et humillime veneror. Q[u]amobrem^b eandem praesentibus humillime rogo, ut pro animi tranquillitate mei, et salute, quod Paternitati Vestrae Reverendissimae defero, ac manifesto, per modum internae Reverendissimae P.V. voluntatis equirendae, ita definire, et mihi praescribere velit, sicut Reverendissimae P.V. perfectius et^c divinae Majestati^d acceptius, in Domino videbitur.

^b "*Quamobrem*" (E) ^c "*ac*" (E) ^d "*voluntati*" (E)

2. – Ego ante annos circiter sexdecem (quemadmodum meminisse potest) fui coactus a P. Francisco a J.M. tunc Varsaviensi Rectore et Polonae Provinciae in absentia Provincialis ad Generale Capitulum profecti gubernatore vestes Pauperum Matris Dei, (quas tamdiu post absolutionem externam retinui, donec ad meas Capitulo dicto porrectas³⁰⁰ responsum obtinuissem) deposuisse³⁰¹.

3. – Proinde consultis de meo statu Theologis et piis viris, repudiatis Praelaturis amplis et pinguibus mihi oblatis³⁰², candidi coloris habitum cum facultate Loci Ordinarii et benedictione Nuntii

²⁹⁹ P. Stanislaus Papczyński absolutus est a votis simplicibus et iuramento perseverantiae in Instituto Scholarum Piarum die 11 Decembris 1670. Cf. *Positio*, pp. 144-214 (Doc. VI). 247-276 (Doc. VIII).

³⁰⁰ Agitur de petitione qua P. Papczyński robabiliter versus finem anni 1670 re-admissionem ad Scholas Pias rogabat. Cf. *Positio*, p. 219 (Doc. VII, A, 2, intr.).

³⁰¹ Cf. *Positio*, p. 219 (Doc. VII, A, 2, intr.); pp. 227-229 (Doc. VII, A, 5); p. 230-231 (Doc. VII, A, 6, intr.).

³⁰² Cf. *Positio*, p. 359 (Doc. X, 5, § 6); p. 494 (Doc. XII, 5).

Apostolici assumpsi³⁰³, atque post aliquod temporis intervallum vastae solitudini me abdididi³⁰⁴, erecta in ea Ecclesiola tituli Immaculatae Conceptionis B.V.M. et S. Michaelis, et sociis aliquot adscitis de consensu Ordinarii per decretum obtento.

4. – Hic aliquot annis rigidius exactis³⁰⁵, evocatus deinde fui Neo-Jerosolymam, vulgo Goram, a pie vita functo Episcopo Posnaniensi³⁰⁶; quod facilius feci videns ibidem Scholas Pias fundatas³⁰⁷, quarum consilio potuissem in Spiritu uti, ac iuari.

5. – Placuit deinde Episcopo domum Gorensem Nostram cum Eremitica uniri, et in unam Congregatiunculam coadunari³⁰⁸, hanc^a vero legi[*bus?*]^b muniri³⁰⁹; cuius etiam me indignum ad vitae tempora Praepositum constituit³¹⁰. Fundata haec est in statu Eremitarum primi generis ab illo eruditissimo viro Prospero Fagnani, et Lauretto de Franchis, luculentissime et exatissime descripto³¹¹, ad iuandas animas defunctorum fidelium suffragiis carentium, praecipue militum et peste extinctorum: id quod clarius e libello Normae Vitae, quem Reverendissimae P. Vestrae mitto, patere poterit³¹², si illum pro sua submissione et charitate perlegere digna-

³⁰³ Cf. *Positio*, p. 359-360 (Doc. X, 5, §§ 6-7).

³⁰⁴ P. Papczyński loquitur qui de sua commoratione in Eremo Korabieviensi; Cf. *Positio*, pp. 364-368 (Doc. X, 5, §§ 16-26).

³⁰⁵ P. Stanislaus in Eremo Corabieviensi commoravit ab anno 1673 ad annum 1677.

³⁰⁶ Sermo est de Episcopo Stephano Wierzbowski, mortuo die 7 Martii 1687. Cf. *Positio*, p. 381 (Doc. X, 8); pp. 422-423 (Doc. XI, 10).

³⁰⁷ Episcopus Wierzbowski obtulit Scholis Piiis fundationem Gorae (Neo-Jerosolymae) anno 1675. Cf. *Positio*, p. 241, no. 10.

³⁰⁸ Cf. *Positio*, p. 396 (Doc. XI, 4, § 5); p. 397 (ibid., § 7).

³⁰⁹ Evidenter est sermo de legibus quae inveniuntur in Prima (1679) et Secunda (1687) Erectione Congregationis CC. Marianorum; cf. *Positio*, pp. 392-400 (Doc. XI, 4); 420-430 (Doc. XI, 10).

³¹⁰ Cf. *Positio*, p. 424 (Doc. XI, 10, § 7).

³¹¹ Cf. *Positio*, p. 424 (Doc. XI, 10, § 7); p. 461 (Doc. XII, 1, "Praef. Informat.," § 2).

³¹² Id est clare expressum in documento Ereptionis (cf. *Positio*, p. 395 – Doc. XI, 4, § 2) et in capite primo "De fine et admissione", § 2, *Normae Vitae* (NV); cf. *Positio*, p. 463 (Doc. XII, 1). Evidenter P. Papczyński misit Patri Armini exemplar NV, quae anno 1687 typis data est.

bitur³¹³. In hac ego Congregatiuncula professionem, qualis forma ad finem primi capitis adiecta est, emisi³¹⁴.

^a "hac" (E) ^b "legi..." (E)

6. – Et quidem haec omnia egi praemonitus in visione a V.P. Nostro Iosepho Calasanctio a Matre Dei, qui me tum graviter aegrum repente sanum reddidit, ita ut ex domo Sororis meae, post horas circiter ab illa visione quatuor, me itineri longissimo commiserim, et quadraginta milliaria Germanica e Domo Paterna ad eremum confecerim sanus et integer³¹⁵; quod iam quibusdam Patribus meis Spiritualibus, etiam Instituti Societatis Iesu manifestavi, et Reverendissimae P. Vestrae de mandato mei confessarii revelo, ne gratiam acceptam sub modio detineam.

7. – Scopus vero huius meae Epistolae is est: ut Reverendissima P.V. pro mea interna quiete, stabilitate, et salute animae, perlecto (quod humillime obsecro) Normae Vitae nostrae libello, dignetur mihi mentem suam, sententiam et voluntatem, absolute quanto-cius exponere: utrum mihi iam hoc in statu, quem nunc (e Piis Scholis externe liber vigore Brevis Pontificii dimissus, absolute ab Iuramento etc. percepta externa³¹⁶) profiteor, ad gloriam Dei, honorem sine labe conceptae Virginis, auxilium defunctorum suffragiis carentium, sit in finem vitae, quemadmodum iuravi, perseverandum? an ad meam primam Religionem Matris Dei, quam

³¹³ Supponendum est quod P. Armini non solum Litteras sed etiam NV perlegit, de quo facto tamen nullam evidentiam documentariam habemus. Nec invenitur hodie ullum exemplar NV in Archivo vel Bibliotheca Domus Romanae Scholarum Piarum.

³¹⁴ Cf. *Positio*, p. 464 (Doc. XII, 1, cap. I, § 6). Probabiliter P. Papczyński hanc professionem votorum religiosorum mox post primam erectionem suae Congregationis anno 1679 emisit, prout de eo legitur in documento Secondae Erectionis. Cf. *Positio*, p. 424 (Doc. XI, 10, § 7).

³¹⁵ Videtur quod illa "visio" P. Iosephi Calasantii (+1648) locum habuit Podogradii anno 1674, quo P. Papczyński ex Eremito Corabieviensi Cracoviam ivit ut TDM typis daret, sed hac occasione etiam Podogradium se contulit. Ad sanitatem miraculose restitutus, potuit iter ca 300 km facile facere redeundo pedester ad Eremum Corabieviensem. Cf. SH, 7: FDR, § 21.

³¹⁶ Haec dimissio e Scholis Piis et absolutio a votis et iuramento locum habuit die 11 Decembris 1670.

unice dilexi, diligo, et colo, redeundum: quod aliqui e Nostris Scholarum Piarum suadent?

8. – Ego, mi Reverendissime Pater, Scholas Pias, nec malitiose, nec temere deserui: sed gravissimis persecutionibus adactus³¹⁷, indulto Apostolico consensi; cessi, solitudini me abdidi, et divina dispositione praesentem statum arripui³¹⁸; paratus in eo perseverare, ut iuravi; paratus ad Scholas Pias redire, si hoc consultius, perfectius, et mihi conducibilius, Reverendissimae P.V. videbitur. Propterea tam candide rem totam exposui, atque^a in tribunali conscientiae non aliter egissem. Tuum erit, Reverendissime Pater, quod senserit in Domino mandare, meum humillime pro Domino Iesu exequi.

^a “atqui” (E)

9. – Interea amicas mihi^a semper manus exosculor, faventesque plantas amplector. Neo-Jerosolymae ex Caenaculi Domini Eremitioli 23 Martii 1688.

^a om. “mihi” (E)

Reverendissimae Paternitatis Vestrae
obsequentissimus^b Servus

^b “obsequentissimus” (E)

Stanislaus a J. Maria
Clericorum Recollectorum I[mmaculatae] C[onceptionis]
indignus Praepositus mp.

[Sequitur nota marginalis:]

10. – Peto humiliter responsum ad Rectorem Varsaviensem dirigi, obligatum ne aperiat, sed mihi ad manus fideliter reddat.

11. – P.S. Conducit aestimationi et conservationi multorum in Scholis Piis, ut P. Joachimus Theologiae quondam primus in hac Polona Provincia Professor conservetur, ne praeceps ad Camaldu-

³¹⁷ Cf. *Positio*, pp. 86-143 (Doc. V); 151-188 (Doc. VI, B-D); 252-276 (Doc. VIII).

³¹⁸ Cf. *Positio*, p. 359 (Doc. X, 5, § 6).

lensem Ordinem Eremitarum transmigret³¹⁹. Haec pro mea sinceritate, et in Religionem amore.

9.

Litterae ad Marianos in Eremo Corabieviensi

Neo-Jerosolymae, 19 Aprilis 1690

Introduction

The Congregation of the Marians of the Immaculate Conception had only two houses in 1690: one was the Korabiew Hermitage, located in the Korabiew Forest, and the other was the Lord's Cenacle in New Jerusalem, where Fr. Papczyński had his residence since 1677. As the Superior of the entire Congregation, he was also responsible for the Korabiew Hermitage, but, due to the distance, was unable to monitor the lives of the Marians who were there. For this reason, he designates in this letter Subdeacon Joachim of St. Anne as an instructor who will watch over the religious life of all members, and take charge of the studies of the younger members. Fr. Papczyński also includes in this letter some ascetic and disciplinary ordinances for the community life of this house.

[Litterae ad Marianos in Eremo Corabieviensi]

1. – Stanislaus a Iesu Maria Congregationis Immaculatae Conceptionis Clericorum Marianorum Defunctis Suffragantium indignus Praepositus. Fratibus in Eremo³²⁰ salutem et benedictionem.

2. – Duo sunt splendores quibus sacra vehementer elucent instituta: Virtus et eruditio. Illam Regularis observantia demon-

³¹⁹ Agitur hic de P. Ioachimo Goralewicz de Nativitate BVM, S.P., qui ab anno 1686 usque ad autumnum anni 1688 (quando Romam profectus est) residentiam in Domo Scholarum Piarum Gorae (Neo-Jerosolymae) habuit. Anno 1687 hic "instat apud P. Generalem ut sibi concedatur transitus ad PP. Camaldulenses, facile consensum obtinet, sed haeret, non habens benignos receptores". Cf. *Positio*, p. 243, no. 29.

³²⁰ Agitur de Eremo Corabieviensi. Cf. *Positio*, pp. 332-404 (Doc. X, 1-5).

strat, hanc proximorum commendat utilitas. Quocirca Nos Divina dispositione Congregatiunculae Nostrae admoti regimini et obsequiis³²¹, in hoc toto studio satagimus incumbere, ut omnes Nostros in Domino Fratres Religiosae vitae disciplina perfecta, et sufficientis scientiae decore conspicuos videamus et habeamus³²².

3. – Et licet hactenus votis nostris ex integro potiri non poterimus, tamen adjuvante Domino Deo nostro deinceps Nos id assecuturos minime dubitamus, ac ne deesse quidquam queat, quod munus nostrum officiumque concernit Instructorem vobis tam in vero, ac solido spiritu et Religiosa perfectione, quam in Literis humanioribus [et] Theologiae Moralis et Philosophiae exercitationibus Charissimum in Domino Fratrem Ioachimum a S. Anna Congregationis Nostrae Subdiaconum³²³ ad biennium submitimus, constituimus et ordinamus, confidentes in Dei miserationibus quod sibi demandatum ad meritum obedientiae et Charitatis Spartam^a egregie sit ornaturus.

^a *Ad recte in contextu hoc verbum intelligendum: "Unde proverbium [...] «spartam sortitus e, hanc orna» [...] quo significatur, quaecumque sors obtigerit, eam esse ornandam, h.e. ea quemque contentum esse debere" (FLL, IV, 432, s.v. Sparta, ae).*

4. – Proinde sicut eidem serio iniungimus et praecipimus, ut invigilet et assidue et diligentissime observantiae legum nostrarum, rigorosissime, ac Literariis exercitationibus: ita Charitates vestras omnes et sigulas commonemus et per omnia sacra obtestamur, ut illi in utroque impigre, prompte, hilariter, fideliter, humiliter, constanter, perfecte obtemperetis.

³²¹ P. Papczyński verbis "Divina dispositione" se revocat ad documentum Erectionis Congregationis CC. Marianorum in quo Episcopus Stephanus Wierzbowski eum eius Praepositum instituit. Cf. *Positio*, p. 399 (Doc. XI, 4, §11); p. 424 (Doc. XI, 10, § 7).

³²² P. Papczyński imprimis regulas asceticas pro Marianis in *Norma Vitae* dedit, sed ibi etiam conatum acquirendi eruditionem praescribit; cf. NV, c. VI, nn. 2-3. 5-6; c. VII, n. 5; c. VIII, nn. 2-3.

³²³ Eius cognomen erat Kozłowski. Nescimus quando Marianus factus est, sed est notus uti unus ex primis sociis P. Stanisłai Papczyński; cf. *Positio*, p. 698 (Doc. XVIII, n. 83). Nescimus quando Subdiacomus ordinatus est. Cf. *Positio*, p. 435 (Doc. XI, 12, § 3).

5. – Itaque nemo Vestrum deinceps sub excommunicationis poena, absque Nostra expressa licentia ex Eremo prodibit etiam ad vicinos vicos aut benefactores excepto Vicario Nostro³²⁴ et Eleemosynarum ac Domus Procuratore, quem talem praesentibus declaramus charissimum in Christo Fratrem Andream juniorem³²⁵.

6. – Nemo se ab oratione tam mentali quam vocali aliisque communibus et consuetis exercitiis nostris ac studiis (nisi legitima aliqua cum scitu Vicarii aut Instructoris actione impediatur) absentabit; ad mensam ordine hebdomadatim, (solo Vicario exempto) Lectioni Sacrae intendant³²⁶. Post mensam illico absoluta Rosarii parte Theologiae [*vacabitis ?*]^a morali, quae pro arbitrio Instructoris vel ad calamum vobis dictabitur vel ex probatis authoribus perlegatur, semper adhibito examine, quantum quis profecerit³²⁷.

a In textu (P) hic legitur: "vocaliter", quod omnino pro erronea transcriptione agnoscendum est

7. – Singulis diebus Sabbativis ordine habebunt sermones breves de virtutibus sectandis vitiisque extirpandis, ac vitandis ac de aliis materiis^b salutaribus, quos deinde (si ita videbitur Vicario ac Instructori) die sequenti Dominico in ecclesiola ad altare stantes non ex cathedra repetere ad populum si praesens aderit fructuose poterunt.

b "materij" (P), sed est alia erronea transcriptio

8. – Rubricae Missalis ac Breviarii Romani singulis Dominicis et Festis post meridianam refectionem legentur³²⁸. Norma vitae,

³²⁴ Cf. *Positio*, p. 398 (Doc. XI, 4, n. 10), ubi in documento Ereptionis asseritur quod Praepositus totius Congregationis "in singulis Domibus suos Vicarios habebit". Hoc officium est quasi idem ac Superioris localis.

³²⁵ Agitur probabiliter de Andrea de Spot (Deszpott) di S. Matthaeo (+1750), quia nescimus de alio socio contemporali P. Stanislao cuius nomen esset Andrea. Attamen nescimus annum quo Andrea Deszpott professus Marianus factus est et non est nobis notum quasi nullum de sua vita ante mortem P. Stanislai.

³²⁶ Cf. NV, c. VI, nn. 2. 6 (*Positio*, pp. 474-475).

³²⁷ Cf. *ibid.*, n. 3, ubi tamen praescribuntur Rosarium et Theologiae studium in ordine diverso.

³²⁸ Cf. *ibid.*

Sacrae Literae, Speculum parvum Religiosorum³²⁹, Exemplorum Liber et piorum SS. Coadiutorum, tum de imitatione Christi, quotidie silentibus universis, nec unquam hoc silentium Vicario dispensante in mensa meridiana et vespertina ad Instructionem spiritus et profectum in virtutibus distincte perlegentur³³⁰.

9. – Sacrum diebus Dominicis et Festivis cantabitur more nostro. Litaniae vero Lauretanae, aut de Nomine Iesu in ferialibus tempore lectae Missae ab omnibus recitabuntur pro nostra Congregatione.

10. – Communis flagellatio, quam vulgo disciplinam vocant, feria secunda, quarta et sexta in communi per Psalmum Miserere et De profundis habebitur, privatim quotidie surgendo et decumbendo pie recommendamus³³¹. Exercitium manuale tametsi brevissimum nunquam intermittetur.

11. – Denique omnibus vobis amorem in Deum, devotionem in Virginem Electissimam et SS. Patronos, mutuam Charitatem, pacem, concordiam, votorum Sanctorum custodiam, studium ferventis orationis et solidae mortificationis, humilitatem, patientiam, gratitudinem, et in Sancta vocatione cum adiutorio Dei perseveratiam ardentem commendamus, atque vestris orationibus me miserum senem Domino Deo iugiter commendare non intermittatis vehementer obsecramus.

Datum in Caenaculo Domini Neoierosolymitano. Die 19 Aprilis 1690.

Locus Sigilli.

Indignus Servus vester in Domino
Stanislaus a Iesu Maria mpp.

³²⁹ Agitur de libro sub hoc titulo Cracoviae typis anno 1689 dato editore F. Ferdinando Ohm, alias Januszowski, O.P. Cf. *Positio*, p. 485, no. 12.

³³⁰ Cf. NV, c. VI, nn. 2, 5 (*Positio*, pp. 474-475).

³³¹ Cf. NV, c. IV, n. 6 (*Positio*, p. 471).

10. Litterae ad Ordinem Fratrum Minorum

[Romae, III/IV ? 1691]

Introduction

This letter is related to the efforts made by Fr. Papczyński to obtain papal approval for his Congregation, which would have a double benefit: first, the Marians, as members of an institute directly dependent on the Holy See, would be excluded from the Bishop's jurisdiction, which would protect the Congregation from being dissolved by him (there was such a threat from Bishop Witwicki).³³² Second, papal approval would give the Marians the right to take solemn vows and this would prevent the desertion of members who were being dismissed from simple vows (regarded as mere promises) by confessors.

Father Papczyński went to Rome³³³ to work on obtaining such approval personally. He arrived in Rome in February 1691, hoping that solemn vows could be taken on the basis of his *Rule of Life* (*Norma Vitae*). However, in Rome he was told that, because of the decree of the Forth Lateran Council (1215), which forbade the founding of Orders with a Rule other than those already approved by the Holy See, it was impossible to receive papal approval based on his *Rule of Life*. Father Papczyński was, therefore, forced to adopt for the Marians a rule that was already approved. The Rule chosen was that of the Nuns of the Immaculate Conception³³⁴, which Fr. Papczyński decided would be suitable for the Marians. However, since this Order came under the jurisdiction of the Franciscan Order, he had to

³³² Cf. SH, no. 8, Introduction; *Positio*, pp. 504-505 (Doc. XIII, intr.)

³³³ Father Papczyński probably set out for Rome from New Jerusalem in November of 1690. Cf. *Positio*, pp. 433-436.

³³⁴ This order was founded in 1484, in Toledo, Spain, by St. Beatrice of Silva (d. 1492) and based on the Cistercian Rule, later replaced by the Rule of St. Clare. In 1511, these nuns (wearing a white habit) received a Rule of their own, better taking into account their special devotion to Mary Immaculate, but with the submission of their Order to the jurisdiction of the Order of Friars Minor. Cf. *Positio*, p. 506, n. 3, where more information about this Order is given.

ask them to agree to the incorporation of the Marians into the Order of the Immaculate Conception. With that goal in mind, he wrote this letter to the Order of Friars Minor in the name and on behalf of all members of the Marian Fathers. The text of this letter is known to us today from the *Protocollum Ordinis*, from which the letter also gained its title, as assigned by the editor.

[*Litterae Supplicatoriae ad Ordinem Minorum*]

Reverendissimi in Christo Patres
Domini et Patroni Colendissimi.

1. – Quando quidem Sacer Ordo Monialium Immaculatae Conceptionis a Iulio Papa Secundo^a approbatus, aliisque Romanis Pontificibus multis privilegiis, gratiis, indultis cumulatus sub Vestri Seraphici Ordinis iurisdictione et regimine existens magna Sanctitatis et perfectionis fama floreat³³⁵, parvula quoque nostra Immaculatae Conceptionis Congregatio ad iuvandas animas Fidelium Defunctorum Suffragiis carentium in Regno Poloniae ab Episcopo Posnaniensi, Nominato Archiepiscopo Gnesnensi Stephano Wierzbowio canonice erecta³³⁶, a Serenissimo Rege et Republica in perpetuam protectionem suscepta³³⁷, a Sanctae recordationis Innocentio XI certis Indulgentiis et Confraternitate dotata³³⁸, studio maioris perfectionis et stabilitatis perpetuae incitata,

a "Undecimo" (P), sed numerus antiquus "II" est erronee lectus uti numerus vulgaris "11".

2. – Ad Vestrae pietatis et sanctimoniae sinum recurrit humillime supplicans, ut eam dicto sacri Ordini Immaculatae Conceptionis incorporare, in protectionem et directionem immediatam Reverendissimi Patris Ministri Generalis, vel Eius Commissarii, admittere, communicatione Privilegiorum, Indultorum et Indul-

³³⁵ Cf. *Positio*, p. 508, no. 1.

³³⁶ Cf. *Positio*, pp. 392-400 (Doc. XI, 4): Prima Erectio (1679); *ibid.*, pp. 420-430 (Doc. XI, 10): documentum Secundae Erectionis (1687).

³³⁷ Cf. *Positio*, pp. 376-378 (Doc. X, 7).

³³⁸ Cf. *Positio*, pp. 404-409 (Doc. XI, 6).

gentiarum, exornare non dedignemini prout meliori et solidiori modo id facere velitis et valeatis,

3. – desiderans praeterea et hoc enixe petens, ut aliquot zelo Immaculatae Conceptionis ardentibus, singulari sapientia praeditis Viros e medio Religiosissimi Consensus Vestri deputetis, qui normam vitae nostrae³³⁹, iam a Reverendissimo Patre Commissario anteacto³⁴⁰ in quibusdam emendatam³⁴¹ melius discutiant, corrigant, et Sacro Ordini Immaculatae Conceptionis accomodent, salvo habitu et fine Nostro salvandi animas defunctorum et electione libera Praepositi Nostri a Reverendissimo Patre Ministro Generali Seraphici Ordinis Vestri vel Eius Commissario confirmandi.

4. – Quae omnia si nobis concessa fuerint, benigne a Sanctissima Sede Apostolica confirmari diligenti studio contendemus³⁴².

Reverendissimarum Paternitatum ac Dominationum Vestrarum
 Servi humillimi
 Clerici Mariani Immaculatae Conceptionis Poloni.

11. Testamentum Primum

Neo-Jerosolymae, 9 Decembris 1692

Introduction

According to the information provided by Fr. Wszyński³⁴³, Fr. Papczyński, after returning from Rome in 1692, fell ill so seri-

³³⁹ Evidenter est *Norma Vitae* typis anno 1687 impressa. Cf. *Positio*, pp. 455-456 (Doc. XII, 1, intr., g).

³⁴⁰ Cf. *Positio*, p. 508, no. 6.

³⁴¹ Cf. *ibid.*, no. 7.

³⁴² Utpote non fuit obtenta incorporatio Instituti Marianorum ad Ordinem monialium Immaculatae Conceptionis, videtur quod non facta est accomodatio *Normae Vitae* ad eius Regulam, nec conatus factus obtinendi confirmationem tali incorporationis a Sancta Sede. Probabiliter maius impedimentum ad incorporationem Congregationis Marianorum ad Ordinem Immaculatae Conceptionis erat factum, quod eius Regula non fuit accomodata ad Instituta Religiosa virorum.

³⁴³ Cf. VW, § 85.

ously that he was convinced the sickness would lead to his death. He, therefore, wrote this spiritual testament, intended mainly for the members of his Congregation. His conviction was not fulfilled because he recovered his health (it is not known exactly when). So, he sealed the testament and wrote that it should not be opened until his death. This testament is called the “first” because later (1699/1701), Fr. Papczyński wrote another testament³⁴⁴.

[*Testamentum Primum*]

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen.

1. – Ego indignus Sacerdos, et maximus peccator, Stanislaus a Iesu Maria, supremum diem omnibus incertum, quotidie expectans, definitum a Domino vitae et mortis, cum humili gratiarum actione suscepturus, quoniam testari, exutus mea propria voluntate per votum obedientiae non possim³⁴⁵, protestari coram Pientissima et Sanctissima Trinitate, Virgineque Electissima, et tota Curia Caelesti, omnique creatura aggredior.

2. – Quia ego natus et educatus in Fide Catholica Romana, in eadem morior, credendo quidquid Sancta Mater Ecclesia credit, et ad credendum praecipit, et credendum (atque hoc per fidei meritum) deinceps praecipiet. Cui si quando aliquid inconsiderate cogitavi, vel dixi, vel scripsi contrarium, revoco, imo incogitatum, indictum, non scriptum, esse volo.

3. – Gratias ago Divinae Majestati pro gratiis, favoribus, donis, beneficiis in me largissime profusis, doleo vero ex intimo corde, et dolere volo quam perfectissime, ex amore Eius, de meis peccatis, quae omnia in salutiferis vulneribus Domini ac Redemptoris mei Iesu Christi demergo.

4. – Substerno me pedibus Electissimae Virginis Dei Genitricis Mariae cum tota Eius Immaculatae Conceptionis nostra Con-

³⁴⁴ Cf. SH, no. 12.

³⁴⁵ Cf. *Positio*, p. 487, no. 1, ubi explanatio data est, quod P. Papczyński non potuit testamentum condere seu testari uti Eremita primi generis, secundum Erectionem Alteram ex anno 1687. Cf. *ibid.*, p. 424, § 7.

gregatiuncula tota aeternitate, implorans clementiam, intercessionem, directionem, protectionem efficacissimam, et in mortis articulo, ab insidiis inimicorum, ad mei pientissimam et potentissimam defensionem, omnique malo temporali et aeterno, maxime paenarum mihi debitarum, liberationem, implorans veniam, misericordiam, gratiam, indulgentiamque plenariam, et vitam per Eius Filii mortem acerbissimam, per Eius Ipsiusque dolores acerbissimos sempiternam, et Sanctorum Communionem beatificam.

5. – Quoniam vero cum multis conversari debui, et multos potui laedere, irritare, exacerbare, idcirco deprecor omnes, et singulos, praecipue quos aliquando scandalizavi, aggravavi, aut inique perturbavi, [^aut mihi ignoscant^a]; omnibus pariter ignosco, etiam illis qui me post mortem lacescent, et optimum Numen illis placatissimum exopto, et exoro.

^{a-a} “omnibus” (VW), sed est evidens “calami lapsus”; correctus a nobis secundum sequentiam logicam post “deprecor”; quod confirmatur in versione lusitana: “rogo a todos [...] e iniquamente perturbei, que me perdoem” (Teix.)

6. – Rerum nullam dispositionem facio, quia voluntarius pauper, nullas habeo, omnia siquidem habui in communi et ex communi³⁴⁶, omnia etiam communitati relinquo, attamen scripta mea ut comburantur (quia indigna lectu, et nullius fructus sunt) desidero, iniungere nemini audeo³⁴⁷; quia ut externe sic interne sum nudus.

7. – Illustrissimo vero ac Reverendissimo Domino Episcopo meo, quod me in sua dioecesi toleraverit³⁴⁸, Deus sit propitius, sicut et Antecessori, qui multa mihi benefecit³⁴⁹ factus et remunerator, et glorificator; imo omnibus, qui hanc Immaculatae Conceptionis Congregatiunculam, ad auxilium Fidelium Defunctorum a Deo excitatam, complexi fuerint, et protexerint, promitto

³⁴⁶ Ita secundum NV, c. III, n. 2.

³⁴⁷ Non invenimus hoc desiderium expressum in eius Testamento Altero.

³⁴⁸ Agitur hic de Ep. Ioanne Stanislaeo Witwicki, Ordinario Posnaniensi (1687-1698).

³⁴⁹ Agitur hic de Ep. Stephano Wierzbowski (+1687).

de manu Dei duplicia, persecutoribus, ut iam probarunt est parata castigatio: Clientes Beatissimae Virginis Mariae tangere periculosum est³⁵⁰.

8. – Fratribus meis in Christo dilectissimis Charitatem in Deum, et proximum, unionem animorum, humilitatem, patientiam, sobrietatem, modestiam, suae vocationis fidelem executionem, et in ea constantem perseverantiam, solidum sine labe Conceptae Virginis cultum, ferventem Defunctis opitulationem, regularem observantiam, religiosam disciplinam et perfectionem, et semper ferventiorum spiritum, maxime et instantissime, recommendo; meminerint his, quae Deo et Virgini Electissimae voverunt, certissimam et infallibilem sibi mercedem esse repositam.

9. – Ante omnia pacem et concordiam, et mutuam dilectionem inter vos vigere, dilectissimi mei, volo³⁵¹; alter alterius onera portare, et sic adimplebitis legem Christi³⁵². Deus pacis et dilectionis vos custodiat, gubernet, muniat, salvet in aeternum. Cui in Trinitate uni, aeterna sit gloria, honor, magnificatio, et in seipso, ac Verbo Incarnato, ac in Electis omnibus suavissima complacentia, ac maxime in Eius Electissima Virgine Parente, Matre misericordiarum, unica spe et refugio peccatorum omnium, et meo. Amen.

10. – O Deus^a, o Bonitas, o infinita Potestas, ut potes, ut nosti, ut vis miserere mei Stanislai a Iesu Maria indignissimi Sacerdotis, Servi nequam, maximi peccatoris mpp.

^a "O' Jesus" (*Teix.*)

11. – Haec scripsi manu propria in cellula mihi a Deo Benignissimo concessa, paenes Caenaculum Domini. Die 9. decembris Anno Domini 1692. Neojerosolymae.

12. – Debita nulla relinquo, nisi unicum quod omnibus debere me fateor, praecipue Religiosissimis huius oppidi civitatis personis

³⁵⁰ Cf. *Positio*, pp. 696-698: VW, §§ 80-82.

³⁵¹ Cf. NV, c. II, n. 4, ubi summum momentum mutuae charitatis exprimitur verbis: "Cogitet quisque animam esse Instituti sui charitatem, a qua quantum recederet, tantum a vita".

³⁵² Cf. Gal 6, 2.

ac Praesbiteris [*Instituti Clericorum*] in communi viventium^{a353}, incolis, benefactoribus, amicis et inimicis, et hoc est gratitudinis, quod per submissam gratiarum actionem eis exsolvo, quorum sanctis suffragiis me commendo, et meos³⁵⁴ benevolentiae et protectioni.

a Riconoscendo lectionem "viventium" uti authenticam, eam conatus sum iustificare supponendo omissionem "Instituti Clericorum", secundum titulum huius Instituti qui includit verba: "in communi viventium" (v. infra, no. 14). Alioquin debemus agnoscere lectionem "viventium" uti erroneam, corrigendo eam in "viventibus".

(NB: in Testamento Altero P. Papczyński gratias agit "Adm Reverendis Dominis Clericis in Communi viventibus"; cf. SH, 14, § 8).

12.

Litterae ad Marianos

Neo-Jerosolymae, 16 Aprilis 1695.

Introduction

The content of this letter shows that Fr. Papczyński wrote it mainly to encourage the Marianos in both houses to obey his recently elected Vicar and successor, Joachim of St. Ann, while defining the limits of his authority. At the end, he takes the opportunity to give the confreres spiritual encouragement and admonition. Therefore, it can be deduced that a General Chapter was held shortly beforehand, where the aforementioned election took place. However, we have no documentary confirmation of this Chapter of the election, because no documents related to it have survived.

³⁵³ Agitur de Instituto fundato anno 1640 a Bartolomeo Holzhauser, ac proinde vocato: "Bartolomiti" (sed eius titulus erat: "Institutum clericorum saecularium in communi viventium"); cf. ECat II, 932-933; M.J. Hufnagel, *Bartholomaer* in: LThK II, 8. Bartolomiti anno 1683 ab ep. Stephano Wierzbowski foundationem Neo-jerosolimae obtinuerunt. Cf. *Positio*, p. 439, no. 6.

³⁵⁴ Sub "meos" indicat suos socios et filios spirituales Marianos, praesertim in Caenaculo Domini residentes.

[Litterae ad Marianos]

1. – Stanislaus a Iesu Maria Congregationis Immaculatae Conceptionis Clericorum Marianorum Defunctis Suffragantium indignus Praepositus. Fratribus in Eremo et Caenaculo Domini Salutem.

2. – Continuo de Vestra Salute et Congregationis bono solliciti ea media tam huius promovendi, quam illius Divina gratia consequendae quaerimus et adhibemus, quibus et nobis apud Deum meritum, et vobis iustam bonorum operum retributionem eo miserante comparemus et obtineamus.

3. – Itaque ferventius et diligentius ut omnes viam mandatorum Domini decurramus praeter auxilia Superna etiam circumspeditionis nostrae stimulos ad id necessarios esse praevidentes, cum non possimus ipsi ubique et semper vobis adesse tam bonis exemplis, quam salutaribus instructionibus (licet simus inter vos vilissimi et minus idonei) ad perfectionem unumquemque excitandi, propterea in partem sollicitudinis et muneris istius dilectissimum Nobis in Christo Fratrem Ioachimum a S. Anna³⁵⁵ alias a vobis electum Nostrum Vicarium et Successorem, assumentes omnes et singulos ex Vobis requirimus et in Domino obtestamur, ut eius piis adhortationibus et iustis mandatis ac quibusvis ordinationibus nostris tamen non contravenientibus, quae in primis gloriam Dei, deinde Vestrarum animarum salutem, ac in virtutibus profectum, tum bonum Congregationis concernunt, in omnibus candide et simpliciter pareatis, uti communicatam ad hoc et delegatam a Nobis potestatem (excepta promissione[!]^a ad Ordines, et incorrigibilem eiectione, ac Superiorum Localium institutione) habenti.

^a Hodie dicitur de "promotione" ad Ordines

³⁵⁵ Cf. SH, 9, § 3, ubi anno 1690 Ioachimum a S. Anna Kozłowski (n. 1658), subdiaconum, P. Papczyński "Instructorem" pro Fratribus in Eremo Korabieviensi nominat. Is anno 1691, adhuc subdiaconus, erat socius P. Stanislai in suo itinere Romano; cf. *Positio*, pp. 445-446 (Doc. XI, 14, a, §2; b, § 2). In Poloniam reversus, Ioachimus a S. Anna Kozłowski versus finem anni 1691 diaconus et sacerdos ordinatus est. Cf. *Positio*, p. 617, no. 2.

4. – Monemus tandem tam Sacerdotes quam Fratres singulos et universos ut votorum Deo nuncupatorum sint memores, praecipue tamen scelus proprietatis³⁵⁶ devitent, discordias et rebelliones et murmurationes adversus Superiores abominentur, a conversatione abstineant nociva, bonum commune sedulo promoveant, modestiae, patientiae, humilitatis, obedientiae, sobrietatis, laboriositatis, orationis sint studiosissimi, ut saeculo et vitiis mortui, vivant in Christo Iesu Domino Nostro in aeternum.

5. – In Caenaculo Domini 16 Aprilis 1695.

L.S.

Stanislaus Praepositus mpp.

13.

Litterae ad P. Ioannem Foci, S.P.

Neo-Jerosolymae, 17 Februarii 1696

Introduction

Father John Foci, the Superior General of the Order of Pious Schools (1692-1699), came to Poland in November 1695 to carry out a General visitation of the houses of the Order. On February 8, 1696, he came to Góra (New Jerusalem) and began the visitation of the Piarist house there. On February 16th, he visited Fr. Papczyński in the Cenacle of the Lord and on that occasion he was asked to affiliate the Marian Congregation to the Piarist Order, which would give them a participation in the spiritual goods of the Order³⁵⁷. The request was granted, and the present letter is Fr. Papczynski's thanksgiving for this affiliation.

It should be noted that Fr. Papczyński, on the occasion of his visit to Rome, obtained a similar affiliation to the Order of Pious Schools on May 27, 1691, from Fr. Alexander Armini, who was the Piarist

³⁵⁶ Cf. SH, 16, 7mum: "iis autem proprietatis scelere declarantur innodati, si qui [...] aliquid pecuniae apud se, vel alibi retinere ausi fuerint".

³⁵⁷ *Positio*, pp. 243-245.

General at the time³⁵⁸. However, since such an affiliation used to be a personal act of the Superior General, the one obtained from Fr. Armini lost its validity at the end of his term in 1692; hence, Fr. Papczyński had to ask his successor to the office to renew it.

[Litterae ad P. Ioannem Foci, S.P.]

Reverendissime^a in Christo Pater,
Pater ac Domine mihi colendissime.

^a "Rev.de" (E)

1. – Non possum sufficientes, quascumque tamen possum licet exiles gratiarum actiones, Reverendissimae Paternitati Vestrae meo meorumque omnium sociorum nomine persolvo, pro insigni et omnia temporanea bona exuperanti beneficio, quo nos omnes ad Sacrae Suae Religionis³⁵⁹ ingentia merita admisit, et veluti suos omnibus omnium Suorum excellentissimis actionibus coram Divina maiestate incorporavit.

2. – Dabimus operam, ut tam admirabili charitati respondeamus; hoc conaturi, ut congregatiunculae nostrae cum Sacra Vestra Religione sit in perpetuum Cor unum et Anima una. Quamquam ne excedere videar affectu, liceat nobis Vestros esse clientes, et servos perpetuos. Qualem me cum meis confratribus dilectissimis aeternum fore contestor.

3. – In Caenaculo [Neo]^b Jerosolymitano, 17 Februarii 1696. Reverendissimae Paternitatis ac D[ominationis] Vestrae

^b *In ms. legitur: "meo", quod est indubitanter erronea transcriptio verbi "Neo" facta a secretario in "Actis Visitationis"*

Subiectissimus ac Devi[n]ctissimus^c

Stanislaus a Iesu Maria
Non Institutur Congregationis [I.]^d C.:
sed indignus servus. mp

³⁵⁸ Cf. *ibid.*, pp. 247-248.

³⁵⁹ Sicut hoc iam dictum est, agitur de Ordine Scholarum Piarum.

^c “Devinctissimus” (E) ^d in ms. legitur: “S”, sed credendum est quod in autographo “I” erat scripta cum tali flexura quod erat magis similis ac “S” quam ac “I”, proinde secretarius ita hanc litteram transcripsit sine reflexione significationis, dum indubitanter abbreviationes erant pro: “[immaculatae] C[onceptionis]”.

14.

Testamentum Alterum

Neo-Jerosolymae, [1699]/1701

Introduction

Because another sickness seemed to threaten his life again (concerning which we have no information), Fr. Papczyński wrote a new spiritual testament, apparently intended to replace the previous one from 1692³⁶⁰. It consists of two parts. The second, supplementary part has two sections and was written in 1701 (the first section is dated April 10th, 1701), but the main, first part of this testament was probably written in the first half of 1699³⁶¹. The manuscript of this testament is no longer extant. Its content is known only from the *Protocollum Ordinis* into which it was entered. The title of this document, assigned by the editor of *Protocollum*, was borrowed from that source.

[^a*Testamentum Venerabilis Patris Stanislai a Iesu Maria^a*]

In Nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti Amen.

1. – Ego Stanislaus a Iesu Maria quondam Scholarum Piarum³⁶², nunc Dei miseratione Ordinis³⁶³ Immaculatae Conceptionis^b, licet^c

³⁶⁰ Cf. SH, no. 11.

³⁶¹ Cf. SH, pp. 127-128.

³⁶² P. Papczyński novitiatum Scholarum Piarum anno 1654 incepit et anno 1670 ex hoc Instituto ob propriam petitionem dimissus est. Cf. *Positio*, pp. 24-214 (Docc.II-VI).

³⁶³ In tota hac parte III, scripta in prima parte anni 1699, est unicus casus quod Institutum a P. Papczyński fundatum vocatur “Ordo” et non “Congregatio”

indignus Religiosus Divinum statutum quo omnes homines obligantur semel mori ex amore Dei impleturus, protestor me in fide Catholica Romana ex hac mortali vita decedere, pro qua paratus fui tempore belli Svetici³⁶⁴ sanguinem profundere, cum me stricto gladio haereticus miles euntem ex Civitate^{365d} cum Socio³⁶⁶ prope Patres Dominicanos invasisset³⁶⁷, Socio (licet fuerit^e Germanus³⁶⁸) aufugiente, ego genibus flexis cervicem secandam exhibui, sed Divina providentia factum est, quod^f nullum vulnus acceperim^g, licet fuerim ter fortissime ictus, dolorem tamen ingentem fere per horam et dimidiam sustinui³⁶⁹.

^{a-a} Est titulus datus per TH a redactore libri *Protocolli Ordinis*

^b add. "Beatissimae Virginis Mariae" (W) ^c om. "licet" (W) ^d add.

"Varsaviensi" (W) ^e "fuit" (W) ^{f-f} om. (W) ^g "accepi" (W)

2. – Nunc gratias ago Divinae bonitati, quod me ad diuturnius martirium reservavit^a. Nam gravissimas persecutiones in Scholis Piis passus, vix etiam^b ex odio non fui^c occisus, ^det tandem prima vocatione mea iniquissime spoliatus^{d370}. Dimitto omnibus coram Deo, qui haec causaverunt^e.

^a "reservaret" (W) ^b "enim" (W) ^c "sum" (W) ^{d-d} om. (W) ^e "causarunt" (S, W)

(vel "Congregatiuncula"). Credimus quod originaliter etiam hic scriptum erat "Congregatio"; sed forsitan P. Papczyński anno 1701 saltem hic correctionem fecit secundum statum actualem iuridicem sui Instituti, quod iam ob approbationem apostolicam et vota solemnia "Ordo" factum est.

³⁶⁴ Agitur de bello quod anno 1655 initium habuit cum invasione exercitus Svetici in Poloniam, qui die 8 Septembris huius anni Varsaviam occupavit.

³⁶⁵ Verbo "Civitas" denotatur Civitas Antiqua Varsaviae (intra muros).

³⁶⁶ Indubitanter hic erat Fra Joseph a S. Catharina Starck, qui simul cum Stanislao a Iesu Maria Varsaviam pro studiis peragendis mandatus est; cf. *Positio*, p. 286 (Doc. IX, 1: A.D. 1655).

³⁶⁷ Sueci Catholicos in Polonia, praesertim sacerdotes et religiosos, uti inimicos tractaverunt.

³⁶⁸ Fra Starck denotatur in elencho studentium Podolinii uti "Germanus Podoliniensis". Cf. *Positio*, p. 494, no. 8.

³⁶⁹ Nescimus exacte quando hoc accidit, sed debuit esse inter diem 8 Septembris 1655 et diem 6 Maii 1656. Cf. *Positio*, p. 494, no. 9; p. 31 (Doc. II, intr. D, b).

³⁷⁰ Cf. *Positio*, pp. 86-214 (Doc. V-VI); pp. 252-276 (Doc. VIII).

3. – Dispensatus a iuramento perseverandi in Scholis Piis vigore Brevis Clementis X³⁷¹, repudiatis beneficiis ecclesiasticis et praelaturis, quae mihi a duobus^a meis Patronis Cracoviensi Trzebicio^{b372} et Plocensi Gembiccio^c Episcopis offerebantur³⁷³, ex instinctu Divino, cum summorum Theologorum consilio, et sedis Ordinariae Cracoviensis et Posnaniensis^d consensu habitum candidum in honorem Immaculatae^e Conceptionis Beatissimae Mariae Virginis assumpsi³⁷⁴, et in eo^e me sine mora Illustrissimo et Reverendissimo Domino Domino^f Rhanucio^f Nuntio Apostolico in Polonia³⁷⁵ cum obedientia et submissione praesentavi, benedictionem accepi et propositi mei fundandae Congregatiunculae^h praesentis collaudationem et confirmationem³⁷⁶.

^a “singularibus” (W) ^b “Trebbicio” (W); “Trzebucio” (S) ^c “Gempiccio” (S) ^{d-d} om. (S) ^e “illo” (W) ^f om. (W) ^g “Ranucio” (W) ^h “Congregationis” (W)

4. – Caetera quia^a sunt in authenticis erectionibus expressa³⁷⁷ subiteo. Potius me ad deprecandam Divinam Maiestatem cum publicano converto^b humillime, ut pro sua misericordia, propter^c merita Domini mei Iesu Christi, et Beatissimae Virginis Mariae, et

³⁷¹ Breve *Cum felicis recordationis* e die 18 Octobris 1670. Cf. *Positio*, pp. 201-204 (Doc. VI, E, 2); pp. 190-194 (doc. VI, E, intr., 2).

³⁷² P. Papczyński ab episcopo Andrea Trzebicki, Ordinario Cracoviensi, beneficium capellaniae in Archiconfraternitate Immaculatae Conceptionis B.V.M. ad S. Iacobum Casimiriae versus initium anni 1671 obtinuit. Cf. *Positio*, p. 229 (Doc. VII, A., 5, § 3), sed illud ob translationem ad dioecesim Posnaniensem repudiavit.

³⁷³ Episcopus Plocensis Ioannes Gembicki ei canonicatum obtulit. Cf. *Positio*, p. 359 (Doc. X, 5, § 6); pp. 194-201 (Doc. VI, e, 1).

³⁷⁴ Consensus sedis Ordinariae Cracoviensis ad hoc datus est, sed tunc (i.e. mense Decembris 1670) P. Papczyński habitum candidum Cracoviae – ob ignotam rationem – non assumpsit. Cf. *Positio*, p. 359 (Doc. X, 5, § 5). Ex consensu Ep. Stephani Wierzbowski, ordinarii Posnaniensis, probabiliter die 15 Septembris 1671 hoc habitum in capella Luboczae in domo Nobilis Karski assumpsit. Cf. *ibid.*, p. 360 (§ 7). Vel cf. SH, 7.

³⁷⁵ Angelo Ranucci (Ranuzzi) adimplevit officium Nuntii Apostolici in Polonia a mense Augusti 1671 ad mensem Septembris 1673. Cf. *Positio*, p. 495, no. 16.

³⁷⁶ Cf. *Positio*, p. 360 (Doc. X, 5, §7), vel: supra, SH, 7.

³⁷⁷ Sermo hic est de duabus Erectionibus Congregationis CC. Marianorum. Cf. *Positio*, pp. 392-400 (Doc. XI, 4); pp. 420-430 (Doc. XI, 10).

omnium Sanctorum remittere omnia mihi peccata mea, et poenas iisdem debitas dignetur.

^a “*quae*” (W) ^b “*converso*” (W) ^c “*per*” (W)

5. – Congregatiunculam^a hanc, cuius indignus Praepositus, Domino meo^b Iesu Christo, et electissimae Virgini Genitrici Eius Mariae, uti veris et solis huius Congregatiunculae Immaculatae Conceptionis Defunctorum Suffragatricis Fundatoribus, Directoribus, Protectoribus, Patronis devotissime in aeternum committo.

^a “*Congregationem*” (W) ^b “*nostro*” (W)

6. – Sociis meis, et^c (si licet dicere) Filiis charitatem in Deum et proximum, zelum fidei Catholicae, Sanctissimae^d Sedis Apostolicae reverentiam, cultum, et obsequium; votorum observantiam, humilitatem, patientiam, Defunctorum auxilium, pacem cum omnibus vehementer commendo.

^c *om.* (W) ^d “*Sanctae*” (W)

7. – Deprecor omnes tam domesticos, quam externos, si quos offendi, aut scandalizavi obsecrans, ut propter^a amorem Iesu Christi fragilitati meae ignoscant.

^a “*per*” (W)

8. – Illustrissimae Domui Wierzbovianae^a pro acceptis beneficiis immortales gratias refero; sperans fore eam semper Congregatiunculae nostrae faventissimam³⁷⁸. Multas gratias ab Eminentisimo et Reverendissimo Principe Cardinali Radziejowski^b recepi³⁷⁹, quas Eminentiae Suae Deus aeterna vita compensabit. Illu-

³⁷⁸ Consanguinei Episcopi Stephani Wierzbowski, qui nomine “Domus Wierzboviana” designantur, die 26 Octobris 1688 Congregationem CC. Marianorum ab eorum patruo in Góra ad Coenaculum Domini fundatam in protectionem susceperunt (cf. “Positio”, pp. 430-433: Doc. XI, 11). Nescimus tamen de ullo “beneficio” ab eis a Marianis obtento uti evidentiam protectionis promissae, et in qua P. Papczyński tantam spem ponebant.

³⁷⁹ Nescimus de ulla “gratia” obtenta a Marianis ab Cardinale Radziejowski (†1705), cuius pagus Zator attingenbat proprietatem Marianam Eremitae Corabieviensis. Cf. *Positio*, p. 496, no. 20.

strissimis et Reverendissimis Dominis Episcopis Posnaniensibus^c
^d humiliter supplico, ut hanc Congregatiunculam in ^e sua dioecesi^e
 legitime et canonice fundatam^{f380} manutene-
 re, conservare, prote-
 gere dignentur^g. Religiosis Gorensibus^h pro charitate, benevolen-
 tia, et tolerantia meae personae, tum Adm Reverendis Dominis
 Clericis in Communi viventibus³⁸¹, atque Civibus Dominus sitⁱ
 merces.

a "Wirbovianae" (W); "Nierzbovianae" (S) ^b "Radziejewski" (W);
 "Radyiejovio" (S) ^c "Ponsnaniensi" (W) ^d add. "et Cracoviensi" (W),
 quod tamen est erroneum complementum, quia haec "Congrega-
 tiuncula" non fuit in dioecesi Cracoviensi fundata ^{e-e} "suis dioece-
 sibus" (W) ^f "fundare" (S) ^g "dignetur" (W, S) ^h "Novae Jerosolimae"
 (W) ⁱ add. "memor, et" (W)

9. – Vado non rediturus, orate pro me et^a ego pro vobis mise-
 ricordiam Dei per vestra suffragia consecuturus. Imaginem Per-
 sonae meae³⁸² spectandam curiosis, vitae^b vero Domini mei Iesu
 Christi ^c imitandam relinquo.

a "ut" (S) ^b "vitam" (W) ^c add. "Religiosis" (W, S)

10. – ^a Nunc ad dispositionem uti Superior indignus venio. Ere-
 mum³⁸³ et Caenaculum Domini³⁸⁴ his Patribus et Fratribus qui se
 has Domus ad mortem non relicturos conscientia obligarunt³⁸⁵,
 conservandas relinquo et resigno. Patrem Ioachimum a S. Anna
 de licentia Illustrissimi et Reverendissimi Domini Administrato-

³⁸⁰ Cf. *Positio*, pp. 392-400 (Doc. XI, 4): erecta sive fundata fuit A.D. 1679.

³⁸¹ Cf. supra, 11, no. 14.

³⁸² Est probabiliter imago P. Stanislai Papczyński ab ignoto pictore depicta
 quae hodie invenitur in Domo CC. Marianorum in pago Skórzec (Polonia). Cf.
Positio, p. 496, no. 24.

³⁸³ I.e. Eremus Corabieviensis, seu prima fundatio Marianorum (1673).

³⁸⁴ I. e. Domus Neo-Jerosolimae (Gorae) sita, seu secunda fundatio Mariano-
 rum (1677).

³⁸⁵ Evidenter Mariani talem obligationem assumpserunt, quia die 8 Martii
 1697 Ep. Nicolaus Popławski, Officialis Varsaviensis, ordinavit: "qui perpetuam
 stabilitatem loci iurare debebunt" (cf. *Positio*, p. 442: Doc. XI, 13, §13). Cf. *Positio*,
 p. 496, no. 27.

ris³⁸⁶ mihi in Coadiutorem electum³⁸⁷ etiam successorem declaro obligans eius conscientiam districto Dei iudicio ad observantiam a Deo plantatam rigorosissime tenendam. Sed cum hic modo sit extra Provinciam³⁸⁸ idcirco regimen Congregatiunculae meis Assistentibus Patri Iosepho ab Omnibus Sanctis et Patri Cypriano a S. Stanislao consigno, et ut^a eis in Domino et pro Domino omnes reliqui Patres et Fratres obediant in Nomine Dei praecipio.

^a *om.* "Nunc [...] Amen." (W), i.e. totus textus §§ 10-13 contentus

^b "uti" (S)

11. – Memor voti paupertatis, non deberem quidquam innuere de rebus relictis, sed cum multa perperam fieri soleant, idcirco ex voluntate Divina sic dispono de summis in Decreto Consistoriali Varsaviensi³⁸⁹ non specificatis. Mille florenos mihi simplici debito a Magnifica Domina Theophila a Windiki^a Lasocka Pincernissa Lomzensi^b actis Cernensibus inscriptos³⁹⁰, tum et mille quingentos apud Magnificum Dominum Constantinum Lasocki Caenaculo Domini, et meis (non cuiquam alteri) hic Deo servientibus, praecipue Patri Iosepho ac Cypriano inscribo ea conditione, ut respectu census annui singulis hebdomadibus ab iis duae Missae, et eorum successoribus, una pro Defunctis suffragiis carentibus, altera pro peccatoribus dicantur³⁹¹.

^a "Niridiki" (S) ^b "Zamzensi" (S)

³⁸⁶ Agitur de Ep. Hieronimo Wierzbowski, Auxiliari Posnaniensi (1682-1712), qui post mortem Ep. Ordinarii Ioannis Stanislai Witwicki (+ 4 Martii 1698) dioecesim Posnaniensem gubernabat (11 III 1698 – 18 V 1699). Cf. *Positio*, p. 497, no. 29.

³⁸⁷ P. Ioachimus Kozłowski probabiliter electus fuit Coadiutor P. Stanislai Papczynski in Capitulo Generali anno 1698: post diem 11 Martii 1698 et ante suam profectioem Romam versus autumnum anni 1698.

³⁸⁸ P. Ioachimus Kozłowski tempore quo P. Papczyński hoc Testamentum scribebat erat "extra Provinciam", i.e. extra fines patriae (Poloniae), quia Romae uti Procurator Congregationis negotium eius approbationis pontificiae gerebat (1699-1700). Cf. *Positio*, pp. 520-549 (Doc. XIII, 5-9); p. 648 (Doc. XVII, § 85).

³⁸⁹ Agitur sine dubio de Decreto "Commissionis" die 8 Martii 1697 dato. Cf. *Positio*, pp. 437-443 (Doc. XI, 13, §§ 10-12.14).

³⁹⁰ Cf. *Prot.*, p. 44.

³⁹¹ Cf. *Positio*, p. 497, no. 37.

12. – Iura omnia tam Eremitae quam Caenaculi Domini, Normannicae vitae authenticam³⁹² cum scriptis omnibus et sigillo Congregationis Patri Cypriano a S. Stanislao Caenaculi Domini Superiori tradito, et servanda committo; pro reparatione Caenaculi Domini apud Generosum Dominum Bogatek^a centum florenos et totidem in communi depositos assigno; Caetera oretenus eidem Patri Cypriano commisi, omnibus modernis et singulis posteris meis Fratribus et Sociis amplissimam Fundationem: Dei Clementissimae Providentiam^b, perpetuo attribuens.

^c “Bogarek” (S) ^d “providentiae” (S)

13. – Benedictio Dei Patris, et gratia Domini nostri Iesu Christi, et communicatio Spiritus Sancti, Patrocinium B.V. Mariae Matris Misericordiae, Tutela Caelitum omnium sit vobiscum semper Amen.³⁹³

14. – Anno Domini 1701, die[?]^a 10. Aprilis haec omnia superscripta^b confirmo ^c dicit iam nostra Congregatiuncula sit Religio votorum Solemnium sub Regula imitationis Decem Virtutum Beatissimae Virginis Mariae³⁹⁴, quam humillime admitto et iuxta eandem Professionem Sollemnem iterum renovare volo³⁹⁵, salva si vixero meliori dispositione Domorum³⁹⁶.

^{a-a} “Haec omnia Anno Domini 1701. Die 10. Aprilis scripta” (W)

^b “etc.” (S) ^c add. “et subscribo, et” (W) ^{d-d} om. (W)

15. – Quod si Pater Ioachimus iterum de consensu Patrum fuerit confirmatus Coadiutor, tunc eum tremendo iudicio Dei adstringo

³⁹² Agitur hic evidenter de manuscripto Normannicae Vitae, quod anno 1694 ab Card. Colloredo fuit correctum et anno 1698 fuit ab Ep. Poplawski admissum. Cf. *Positio*, pp. 455-458 (Doc. XII, 1, intr., g).

³⁹³ Hic concluditur pars principalis TII anno 1699 scripta.

³⁹⁴ Cf. *Positio*, pp. 540-541 (Doc. XIII, 7, § 3), ubi sermo est de origine huius Regulae, sub qua Mariani Ordini Franciscano aggregati sunt die 21 Septembris 1699; cf. *ibid.*, §§ 3-6. Cf. Doc. XIII, 8, §2.

³⁹⁵ P. Papczyński hanc professionem die 6 Iunii 1701 fecit; cf. *Positio*, pp. 552-554 (Doc. XIII, 11), vel: supra, SH, 15.

³⁹⁶ Sub “dispositio Domorum” intelligitur dispositio quam iam anno 1699 in prima parte Testamenti fecit (§ 10) et quam “meliorem” in secunda sectione huius partis completivae mox faciet (§ 17).

ne mihi quidquam innovet, in habitu, titulo Ordinis, nec audeat impie cultum Beatissimae Virginis Mariae quem eius Maiestati uti semiindigni per recitationem Officioli Immaculatae Conceptionis et integri Rosarii exhibemus abolere. Idem de usu Cremati introducendi sentiat sibi et omnibus interdictum, quia hic potus arcana Dei miseratione a Nostro Caetu alienus est³⁹⁷;

16. – licet^d vix possum subscribere^a manu graviter aegra, sed mente sanissima et a Deo possessa

Stanislaus a Iesu Maria Ordinis Immaculatae
Conceptionis^b indignus Praepositus mpp.

17. – ^cEremum Patri Iosepho³⁹⁸, Ioanni et reliquis nunc ibidem residentibus et eorum successoribus consigno, Caenaculum Domini et Domum Sanctissimae^{dd} Matris Dolorosae Goslinensem PP. Cypriano a S. Stanislao, Iacobo a S. Anna, Paulo a Nativitate Domini, Constantino a S. Casimiro et tribus praesentibus eorumque^e succedaneis relinquo, qui tamen legitime electo Successori meo parebunt, sed si quid novi velint³⁹⁹ introducere cum Dei et auxilio Nunciaturae subsistent.

^a “scribere” (W) ^b add. “Beatissimae Virginis Mariae” (W) ^c om. (W)
^d reliqua pars TII^{dd} “Sanctissimam” (S) ^e “coramque” (S)

18. – ^aMando autem in Dei obedientia ut omnes hoc subscribant^a Sacerdotes, et si quis noluerit pro filio meo et Sanctissimae Virginis Genitricis Dei Servo fideli non habendus ut supra.

19. – ^bInterfui praesens, et scripsi de mandato et haec omnia mihi dictata a Patre nostro Stanislao a Iesu Maria et[!]^c et eius propria manu subscripta. Sub iuramento testor.

^{a-a} om. (S) ^g om. (W) ^h om. (S)

³⁹⁷ Cf. *Positio*, p. 469 (Doc. XII, 1: NV, cap. IV, 2). Cf. infra, SH, 16, 5tum. His verbis P. Papczyński affirmare videtur quod in aliis Institutis religiosis usus cremati non erat interdictus, secundum praevalem usum societatis civilis illius temporis in Polonia.

³⁹⁸ P. Iosephus Nowakowicz ab Omnibus Sanctis, tunc Superior Eremi Corabieviensis; cf. *Positio*, p. 552 (Doc. XIII, 10, subscriptiones in fine).

³⁹⁹ Subiectum praedicati posset ita hic exprimi: “sed si quid novi Successores mei velint introducere”.

Cyprianus a S. Stanislao Caenaculi Superior

Locus Sigilli

^aInterfui praesens et de mandato subscribo
Iacobus a S. Anna Caenaculi Domini
Procurator mpp.

De mandato Pater Ioachimus a S. Anna
Ordinis Immacu latae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae
Congregationis Polonae Procurator Generalis mpp.

De mandato Paulus a Nativitate Domini
Residentiae Goslinensis Praesidens interfui^a.

^{a-a} om. (S)

15.

Professio Votorum Solemnum

Varsaviae, 6 Iunii 1701

Introduction

On April 14, 1701, the Marians agreed to accept the *Rule of the Ten Virtues of the Blessed Virgin Mary*⁴⁰⁰, and they were therefore obliged to make solemn vows under this *Rule*. According to the brief *Exponi nobis nuper* of November 24, 1699, given by Innocent XII to the Nuncio in Poland⁴⁰¹, the first person obliged to make this profession – in the hands of the Apostolic Nuncio – was to be the Superior of the Order of the Immaculate Conception, Fr. Stanislaus Papczyński. Then the other members of the Order were to make their profession in his hands. The ill Fr. Papczyński regained enough strength to report to the Nuncio in Warsaw and on June 6, 1701, he professed solemn vows in his hands. It known

⁴⁰⁰ Cf. *Positio*, pp. 550-552.

⁴⁰¹ Cf. *ibid.*, pp. 543-546.

that Fr. Papczyński received the profession of Fr. Joseph of All Saints on July 5, 1701, in the Cenacle. Later, he received the professions of the other confreres, but it is not known exactly when, as there is no documentary evidence of these professions⁴⁰². The text of Fr. Papczyński's profession, which he probably composed himself, is included in the document confirming it⁴⁰³. For this reason, the text is presented here in the context of the certificate issued by the Nuncio.

[Professio Votorum Solemniium]

Franciscus Pignatellus, [...] Nuntius.

Universis [...] ad notitiam indubiam deducimus:

Quia Nos ab Admodum Reverendo Patre Stanislao a Iesu Maria, Ordinis Immaculatae Conceptionis [...] Praeposito, coram Nobis personaliter et flexis genibus constituto Professionem Regularem seu alias vota solemnia Ordinis, tenoris infrascripti, videlicet:

In nomine Sanctissimae Trinitatis Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, Dignissimaeque Virginis Mariae, Dei Matris.

Ego Stanislaus a Iesu Maria Ordinis Immaculatae Conceptionis Beatissimae Virginis Mariae Congregationis Polonae Defunctorum et Parochorum Suffragatricis indignus Praepositus promitto et voveo Deo ac Beatissimae Virgini Mariae et Omnibus Sanctis, et Tibi Illustrissimo ac Reverendissimo Domino, Domino Francisco Pignatello Dei et Apostolicae Sedis Gratia Archiepiscopo Tarentino, Sanctissimi Domini Nostri Domini Clementis Divina Providentia Papae eius Nominis XI. in Regno Poloniae Nuntio⁴⁰⁴, toto vitae meae tempore observare Regulam Imitationis Decem Virtutum Beatissimae Virginis Mariae Instituto Nostro non contrariam, vivendo in Castitate, Obedientia, atque Paupertate

⁴⁰² Cf. VW, § 100, n. 207: *Positio*, p. 705.

⁴⁰³ Cf. *Positio*, pp. 553-557.

⁴⁰⁴ Franciscus Pignatelli, Nuntius Apostolicus in Polonia (12 Maii, effect. 20 Iulii 1700 – ad finem anni 1703). Cf. *Positio*, p. 553, no. 1 ad textum.

sancta, conformando mores ad ipsam Regulam eo obligationis genere, quo in ea, vel per eam adstringuntur et obligantur illius Professores.

in Manibus Nostris emissam, et emissa recepimus hac die Sexta Mensis Iunii Anno Domini Millesimo Septingentesimo primo, Praesentibus Reverendo Patre Cajetano Bellavita sacerdote Theatino Conventus Varsaviensis, [...] circa praemissa Testibus etc.

[...]

Stanislaus a Iesu Maria indignus Praepositus mp.

16. Praecepta Pro Eremo Corabieviensi

[In Eremo Corabieviensi ?, 1701 ?]

Introduction

This document is not dated, but there are some indications that it was written in 1701, perhaps in June of that year, because we know that it was around this time when Fr. Papczyński regained his strength and was able to go to Warsaw to make his profession of solemn vows before the Apostolic Nuncio⁴⁰⁵. Therefore, it is possible that about that time he was able to go also to the Korabiew Hermitage for a visitation and that these Ordinances were made and written while he was still there, at the end of the visitation. Further evidence to support the proposed dating of this document is given in the introduction of the critical Latin edition of this text⁴⁰⁶.

The text of these Ordinances is known to us from the *Protocolum Ordinis*, from whence comes also the title, given by the editor of the *Protocollum*.

⁴⁰⁵ Cf. SH, no. 15.

⁴⁰⁶ Cf. SH, p. 142.

[*Praecepta pro Fratribus Marianis Patris Stanislai*]^a

1. Novitiorum diligentissima cura habeatur, unde nunquam ex Eremito, ne quidem ad Praediolum⁴⁰⁷ mittantur, cum Professis non loquantur, ^bin suo Novitiatu degant. Ad colloquia externorum non permittantur^b. Verbo educantur secundum Constitutiones Clementis Octavi de Reformatione Regularium⁴⁰⁸.

^a "*Praecepta Salutaria Patris Stanislai Fundatoris Venerabilissimi pro Fratribus Marianis*" (PG) ^{b-b} *om.* (PG)

2. ^cFrater Alexius⁴⁰⁹ doceat Nostros Fratres Hieronymum⁴¹⁰ Petrum⁴¹¹ Andream⁴¹² linguam latinam et communiter ea utantur, duabus horis mane, duabus horis a prandii a Praesidente⁴¹³ designandis. Fratres vero Gabriel⁴¹⁴ et Paulus⁴¹⁵ eo tempore in Novitiatu legant sibi casus conscientiae. Exercitiorum tamen manualium labores saltem duabus horis quotidie ab iis idque sanitatis conservandae causa non intermittantur^c.

^{c-c} *om.* (PG)

3. Silentium nunquam ad mensam dispensetur, nisi recreationis tempore, sed adhibeatur continua lectio Sacrorum Librorum et Decretorum Pontificiorum, quae quotidie (cum sint^a apud nos loco Constitutionum) leguntur^b.

⁴⁰⁷ Sermo hic est de vicino pago Korabiewice.

⁴⁰⁸ Agitur de documento pontificio *Cum ad regularem* e die 19 Martii 1603. Cf. NV, c. I, § 5.

⁴⁰⁹ Supponitur Alexius a S. Marco, qui versus annum 1703/1704 sacerdos ordinatus est. Cf. *Positio*, p. 501, no. 4 ad textum.

⁴¹⁰ Supponitur Hieronymus a S. Valentino, qui in Albo Mortuorum describitur uti "Venerandus", qui erat "clericus, prius per multos annos hortulanus". Cf. *ibid.*, no. 5 ad textum.

⁴¹¹ Probabiliter Petrus a S. Iacobo. Cf. *ibid.*, p. 502, no. 6.

⁴¹² Quasi certe Andreas Deszpott (de Spot) a S. Matthaeo (+1750), versus annum 1710 ordinatus sacerdos, qui ab anno 1712 officii magni momenti in Ordine Marianorum functus est. Cf. *ibid.*, no. 7.

⁴¹³ Cf. *Statuta* (1723), c.X, § 5: "Superiores locales, seu Praesidentes".

⁴¹⁴ Indubitanter Gabriel a Praesentatione B.V.M. (+1728), qui ad Institutum Marianorum venit versus annum 1700. Cf. *ibid.*, no. 8.

⁴¹⁵ Sine dubio Paulus Juskiwicz a Purificatione B.V.M. (+1757), sacerdos ordinatus anno 1703. Cf. *ibid.*, no. 9.

^a “sit” (PC), quae lectio substituitur lectione e PG, uti correcte ad subiectum “Libri” et “Decreta” correspondente ^b “legantur” (PG)

4. Interdicitur omnibus ne suis in cubiculis res comestibiles aut potabiles retineant. Imo extra mensam nec bibere, nec sumere aliquid absque permissione Superioris audeant.

5. Cremati usus tam foris, quam domi sub amissione Divinae benedictionis inhibetur⁴¹⁶ ob honorem Christi Domini ac^a Salvatoris Nostri in Cruce sitientis ^b.

^a om. (PG) ^b additur hic animadversio: “quod utique hactenus ab omnibus nostris pietati et sobrietati addictis observatum est”, quae ad textum originalem “Praeceptorum” non appartenebat, sed addita est a redactore libri Protocolli (NB: in PC datur erronea transcriptio: “observatura est”)

6. Praesidens ne Domo, nisi rarissime idque ex gravi causa abscedere audeat. Legitime absens loco sui^a statuatur alium, cui omnes in Domino obediant.

^a “Sacri” (PC), quae lectio indubitanter ex erronea transcriptione proveniens, substituitur lectione e PG

7. Nihil a Domo, Ecclesia, Bibliotheca alienetur. Neque pecuniae notabilis quantitas (excepto victu et vestitu Nostrorum) absque scitu nostro dispensetur, ^aii autem proprietatis^a scelere declarantur innodati, si qui (quo Deus avertat) aliquid pecuniae apud se, vel alibi retinere ausi fuerint.

^{a-a} “Proprietatis autem” (PG)

8. Capitula culparum (quas etiam quotidie accedentes mensam ingenue fateri debent^{a417}) singulis feriis sextis fiant^{b418}. Communis autem flagellatio^c feria 2nda, ^d4ta et 6ta habeatur⁴¹⁹.

⁴¹⁶ Cf. SH, 14, § 15.

⁴¹⁷ Videtur quod P. Papczyński hanc praxim a Scholis Piis desumpsit. Cf. Const.S.P., P. I, c. XI, n. 1: “Solemni consuetudine receptum est, ut cum quis extrinsecus aliquo modo etiam leviter defecerit, ante Sacram lectionem in Refectorio culpam genuflexus dicat”.

⁴¹⁸ Cf. NV, c. IX, n. 3.

⁴¹⁹ Cf. ibid., c. IV, n. 6.

^a “debeant” (PG) ^b om. (PC), sed per inadvertentiam, proinde hoc complementum desumptum est a PG ^c “disciplina” (PG) ^d add. “feria” (PG)

9. ^eFeminae ad domum et curritorium non admittantur. Loco autem Directoris^e[!] vetus vitae norma⁴²⁰ servetur^f.

^{e-e} om. (PC) ob ignotam nobis rationem, sed hoc praeceptum invenitur in PG et agnoscendum est uti authenticum. ^f hodie dicitur: “Directorii”

Stanislaus a Iesu Maria
indignus Praepositus mpp.

⁴²⁰ *Norma Vitae* uti “vetus” denotatur, quia evidenter P. Papczyński hoc modo distinguit NV anno 1687 typis datam (veterem) ab illa (nova) quae anno 1694 a Card. Colloredo correctata fuit; cf. *Positio*, Doc. XII, 1. Cf. *ibid.*, pp. 455-456 (Doc. XII, 1, intr., g).

APPENDIX

1.
**Supplica Prima Sanctae Congregationi
Episcoporum et Regularium**
(20 Junii 1692)¹

resumé: Rome, June 20, 1692

Introduction

Certain moralists considered the simple vows that the Marian Fathers were making in a Congregation of diocesan right to be ordinary promises, and therefore not as binding as solemn vows, which meant that they could be exempted from these vows by any confessor. The Marians had a religious rule (NV) that was rather more rigorous as compared to the rules of other institutes. For this reason, some of them, having experienced a harsh life, succumbed to the temptation to leave the Congregation, despite having been previously sworn to persevere in it, and they obtained exemption from their vows from confessors. Such incidents greatly weakened the growing Congregation and prompted Fr. Papczyński – who had to temporarily stop his efforts to obtain papal approval for the Congregation of Marians, which would entail the profession of solemn vows – to petition the Holy See to grant the means to counter this crisis affecting his Community.

Neither the original nor any copy of this *Petition* has survived to this day, and the date of its writing is also unknown. Its content is known only from the *resumé*, i.e., the summary made in Rome to be presented at the session of the Committee of Cardinals of the Sacred Congregation for Bishops and Religious, which took place on June 20, 1692 (which also dates the *Petition*). Before making any decision on this matter, the Committee resolved to send

¹ Original: New Jerusalem (?) 1692.

this request to the Apostolic Nuncio in Poland *pro informatione et voto* (for obtaining information and opinion).

This *Petition* was not included in the critical edition of Fr. Papczyński's historical writings (SH), because its version available today cannot be, strictly speaking, considered as Fr. Papczyński's own letter since it is a document written or edited in Rome for the purpose of submitting the petition contained in the original letter, and as such it does not quote the said letter literally and wholly. However, some parts of the original letter – as well as of the two following letters – give the impression of citing the petitioner's words (having changed, however, the first person to the third: instead of "I," it reads "he"). This document contains neither the place nor date of its creation.

The translation of the Latin text of this *Petition*² (as a resumé) appearing here was taken from *Positio*, while the introduction was translated from the Polish edition of St. Stanislaus' *Pisma Zebrane* [*Selected Writings*].

Casimir Krzyżanowski, MIC

[*foris*:]

Sacrae Congregationi Episcoporum et Regularium

Pro

Stanislao a Iesu Maria Praeposito Congregationis sub titulo
Conceptionis B.V.M. Clericorum Marianorum in Regno Poloniae

[20 iunii 1692]

[*intus*:] Eminentissimi et Reverendissimi Domini.

Exponit E.E. V.V. humillimus Orator Stanislaus a Jesu Maria Clericorum Marianorum defunctis suffragantium Religiosae Congregationis tituli Conceptionis B.V. Mariae indignus Praepositus hanc Congregationem canonicè erectam esse in Regno Poloniae

² Cf. *Positio*, pp. 514-515.

a piae mem: Episcopo Posnaniensi Stephano Wierzbowski (!) ad iuvandas animas fidelium defunctorum suffragiis carentium, et Parochos in animarum cura,³ susceptam esse a Serenissimo Rege Poloniae moderno, et tota Republica in perpetuam protectionem,⁴ dotatam certis Indulgentiis, et Confraternitate Saecularium defunctis quoque Suffragantium a fel: rec: Innocentio P.P. XI,⁵ emittere autem dictios Clericos elapso probationis anno maioris perfectionis gratia tria vota substantialia cum iuramento inrevocabili in Congregatione perpetuo perseverandi, non nisi a Sede Apostolica in casu aliquo iustissimo transeundi ad Religionem Strictiorem ad Instantiam Praepositi Congregationis dispensabili.⁶

Nihilominus reperti sunt tam audaces aliqui Gonfessarii qui nonnullos huius Congregationis Sacerdotes, et Clericos cum notabili eiusdem Congregationis ruina, et proximorum, ac in illis partibus hereticorum scandalo non solum a memorato irrevocabili Juramento, sed etiam a votis absolverunt.⁷

Quamobrem dictus Praepositus supplicat humiliter E.E. V.V. quatenus decernere dignentur vota eiusdem Congregationis non esse dispensabilia, nisi a S. Sede Apostolica in casu gravissimo, idque ad instantiam Praepositi eiusdem Congregationis, et eos qui a dictis votis per aliquos Theologos dispensati sunt, teneri redire ad nominatam Congregationem, alias sicut cum Apostatis procedendum esse, deinceps inhibere sub poena excommunicationis latae sententiae, ne etiam ipsi Praepositi pro tempore existentes praefatae Congregationis a talibus votis quemquam dispensent, aut absolvant.

Quas... etc.

³ Cf. Doc. XI, 4; Doc. XII, 1, c. I, nn. 23.

⁴ Cf. Doc. X, 7.

⁵ Cf. Doc. XI, 6.

⁶ Cf. Doc. XII, 1, c. I, nn. 56.

⁷ Cf. Doc. XI, 10, §7. Se ci furono casi più recenti, non ne abbiamo nessun documentazione.

2. Supplica Secunda Sanctae Congregationi Episcoporum et Regularium

(22 Agosto 1692)

resumé: Rome, August 22, 1692⁸

Introduction

By sending the second petition, Fr. Papczyński resumed his efforts to obtain papal approval for his Congregation through its legal incorporation into the Order of Nuns of the Immaculate Conception (as a result of accepting its Rule). He initiated these efforts during his stay in Rome in 1691⁹.

Neither the original of this Petition nor any copy survived to this day; the date of its creation is also unknown. Its contents are known only from a resumé, i.e. a summary prepared in Rome for submission at the session of the Committee of Cardinals of the Sacred Congregation for Bishops and Religious, which took place on August 22, 1692, (and which also dates the Petition). Unexpectedly, the Committee did not submit the matter along with its opinion to the Pope – as was customary – stopping only at making the following decision: *Supplicet Sanctissimo*, in other words, that Fr. Papczyński had to submit this petition directly to the Holy Father¹⁰, apparently without realizing that Fr. Papczyński had already done so in the meantime – we do not know exactly when and for what reason – as can be seen from the next document (see below, No. 3). The above decision had been probably sent to Fr. Papczyński at once, but we have no documentary proof of that.

This second *Petition* (in its *resumé*) is taken from *Positio*¹¹, while the introductory note was translated from the Polish edition of St. Stanislaus' *Pisma Zebrane* [*Selected Writings*].

⁸ Original: New Jerusalem (?) 1692.

⁹ Cf. SH, No. 10.

¹⁰ Cf. *Positio*, p. 515, which provides a possible explanation of this fact.

¹¹ Cf. *Positio*, pp. 516-517.

[*foris:*]

Sacra Congregationis Episcoporum, et Regularium

Pro

Stanislao a Jesu Maria Pr[a]eposito Congregationis sub titulo
Conceptionis B.V.M. Immaculatae Clericorum Marianorum in
Regno Poloniae

[22 Augusti 1692]

[*intus:*]

Nuper E.E. V.V. pro parte devoti earundum EE. VV. Oratoris
Stanislai a Jesu Maria Clericorum Marianorum defunctis suffra-
gantium Religiosae Congregationis sub titulo Conceptionis B.M.V.
Immaculatae in Regno Poloniae canonice instituae indigni Prae-
positi Supplici libello porrecto, in quo pro infrascriptis supplica-
bat, nempe

Vota eiusdem Congregationis non esse dispensabilia nisi a Sede
Apostolico in casu gravissimo, idque ad instantiam Praepositi
eiusdem Congregationis, et eos, qui a dictis votis per aliquos Theo-
logos dispensati sunt, teneri redire ad nominatam Congregatio-
nem, alias sicut cum Apostatis procedendum esse. Deinceps inhi-
bere sub poena excommunicationis latae sententiae, ne etiam ipsi
Praepositi pro tempore existentes dictae Congregationis a talibus
votis quemquam dispensent, aut absolvant, et alias prout in dicto
Supplici libello desuper porrecto, uberius continebatur¹²

Sacra Congregatio dictum Supplicem libellum Nuncio Poloniae
pro informatione remisit.¹³

Nunc denuo dictus Praepositus Orator supplicat humiliter E.E.
V.V. quatenus dictam Congregationem Apostolica auctoritate
confirmare, et approbare, necnon Ordini seu Instituto Monialium

¹² Cf. sopra, 3.

¹³ Cf. Arch. Segr. Vatic., *Reg. Regul.*, n. 99, f. 144, Congreg. Del 20 iuglio 1692;
– sopra, 3.

Conceptionis B.M.V. a Julio Secundo approbato¹⁴ etc. unire, incorporare, et aggregare, cum communicatione omnium, et singulorum privilegiorum, Indultorum, gratiarum, et Indulgentiarum dicto Ordini, seu Instituto ab Apostolica Sede concessorum, et in futurum quomodolibet concedentorum¹⁵, et quod dicta Congregatio sit capax possidendi bona mobilia, et immobilia, cum approbatione fundorum, et foundationum, quae de praesenti possident, nempe Gurensis [!],¹⁶ Corabieniensis [!],¹⁷ et Vhorascensis (!),¹⁸ et aliarum pro tempore extantium, necnon sit sub immediata Jurisdictione Reverendissimi P. Ministri Generalis Ordinis Minorum S. Francisci de Observantia, salva tamen, et libera remanente electione, auctoritate, et gubernio Praepositi Congregationis huiusmodi libere a dictis Clericis singulis sexenniis elegendi, et a superdicto Ministro Genereli confirmandi¹⁹, ac sub protectione Eminentissimi Protectoris dicti Ordinis S. Francisci de Observantia existat, et ut Clerici dictae Congregationis idonei reperti a quovis Catholico Antistite *Sanctae Romanae Ecclesiae* communionem habente ordinari valeant, concedere, et indulgere dignentur de gratia speciali etc.

[*foris:*] [Supplicet Sanctissimo].

¹⁴ Cf. sopra, 1, no. 1.

¹⁵ Cf. *ibid.*, §2.

¹⁶ Si tratta della fondazione dei P. Mariani presso il "Cenacolo del Signore" in Nuova Gerusalemme, che fu chiamata previamente "Góra" e poi "Góra Kalwaria": Cf. [Triplin], *Góra Kalwaria*, Cf. Doc. X, 8.

¹⁷ Cf. Doc. X, 17.

¹⁸ Non abbiamo altra notizia circa questa fondazione. Forse si tratta di una delle due fondazioni in "Russia" (=Rutenia Rossa?) o in Lituania, che i Mariani, dopo qualche tempo, lasciarono a causa di alcune difficoltà; cf. *infra*, 6, d, 1, §2.

¹⁹ Cf. sopra, 1, §§2-3.

3. Supplica Sanctissimo Domino Innocentio

(13 Septembris 1692)

resumé: Rome, 13 September 1692²⁰

Introduction

This *Petition* was to obtain papal approval for the Marian Congregation. It was submitted to Pope Innocent XII on September 13, 1692, and it was customarily delivered on the same day to the Sacred Congregation for Bishops and Religious *pro voto*, i.e., to acquire its opinion on the subject.

However, before forming its own opinion, the Congregation had to wait for the opinions and information which were requested from the Apostolic Nuncio in Poland by a letter of September 5, 1692. We know from Fr. Papczyński that – firstly – the examination of this matter and the preparation of the relevant information took the nunciature nearly a year; secondly – the case based on the received information was deliberated “for a long time” in Rome, probably by an appropriate Congregation’s committee. It is not known if the result of this deliberation was ultimately sent to the Pope. We only know that in 1694, Cardinal Colloredo sent a negative answer to Fr. Papczyński. This answer did not mention anything – as we must assume – about the papal approval for his Congregation, but merely stated that the approval of the Local Ordinary was a sufficient basis for his community’s legal existence in the Church²¹. We do not know the exact reason why Fr. Papczyński did not obtain what he petitioned for.

Also in this case, the original of this Petition did not survive to our times and its date is unknown. Its content is known only from the resumé, i.e., the summary, in which form the Congregation

²⁰ Original: New Jerusalem (?) 1692.

²¹ Cf. *Norma vitae* [The Rule of Life], Prefatio infortoria, § 4.

presented the Petition to the Pope. It gives neither the date nor the place where it was written.

The text of this *Petition* (in its resumé) was taken from *Positio*²², while the introductory note was translated from the Polish edition of St. Stanislaus' *Pisma Zebrane* [*Selected Writings*].

[*foris:*]

Sanctissimo Domino Nostro Innocentio P.P. XII°

[Die XIII Septembris 1692

Ad Congregationem Episcoporum, et Regularium pro voto]

Pro

Stanislaus a Jesu Maria Congregationis sub titulo Conceptionis B.M.V. Immaculatae Clericorum Marianorum defunctis suffragantium nunctempore Pr[a]eposito

[5 Septembris 1692 – Nuncio Apostolico pro informatione et voto]
[*intus:*] Beatissime Pater

Exponitur humiliter *Sanctitatae Vestrae* pro parte devoti eiusdem S.V. Oratoris Stanislai a Jesu Maria Congregationis sub titulo Conceptionis Beatae Mariae Virginis Immaculatae Clericorum Marianorum defunctis suffragantium nunctempore Praepasiti, hanc Congregationem canonicè erectam esse in Regno Poloniae a pia mem: Stephano Wirbowski [!] tunc existente Episcopo Posnaniensi, ad adiuvandas animas fidelium defunctorum suffragiis carentium, iuvandosque Parochos in animarum cura,²³ eamque in perpetuam protectionem a Serenissimo Rege Poloniae, et tota Regni Poloniae Republica susceptam esse,²⁴ dictos autem Clericos elapso probationis anno maioris perfectionis gratia tria substantialia vota emittere, cum iuramento irrevocabili in Congregatione perpetuo perseverandi, quod non nisi in aliquo transeundi ad

²² Cf. *Positio*, pp. 516-517.

²³ Cf. sopra, 3, nota 1.

²⁴ Cf. *ibid.*, nota 2.

aliam Religionem strictiorem iustissimo casu a Sede Apostolica, ad instantiam Praepositi Congregationis huiusmodi relaxari possit.²⁵

Nunc dictus Praepositus Orator supplicat humiliter S.V. quatenus dictam Congregationem Apostolica auctoritate approbare, et confirmare, necnon Ordini seu Instituto Monialium Conceptionis Beatae Mariae a Julio 2.º approbato etc. unire, incorporare, et aggregare, cum communicatione omnium, et singulorum privilegiorum, Indultorum, gratiarum, et Indulgentiarum dicto Ordini, seu Instituto ab Apostolica Sede, aut alias concessorum, et in futurum quorumlibet concedentorum, et quod dicta Congregatio sit capax possidendi bona mobilia, et immobilia, cum approbatione fundorum, et foundationum, quae de praesenti possident, nempe Gurenensis, Corabieniensis [!], et Worasrensis [!], et aliarum, quas pro tempore possidebunt, necnon sit sub immediata Iurisidictione Reverendissimi Patris Ministri Generalis Ordinis *Minorum* S. Francisci de Observantia salva tamen, et libera remanente electione, auctoritate, et gubernio Praepositi Congregationis huiusmodi libere a dictis Clerici singulis sexenniis eligendi, et a supradicto Ministro Generali confirmandi, ac sub protectione Eminentissimi Cardinalis Protectoris dicti Ordinis Sancti Francisci de Observantia existat, et ut Clerici Congregationis praedictae idonei reperti a quovis Catholico Antistite S.R.E. communionem habente ordinari valeant, concedere, et indulgere.²⁶

Ac vota eiusdem Congregationis a nemine, nisi ab Apostolica Sede in casu gravissimo, idque ad instantiam Praepositi eiusdem Congregationis relaxari queant, et qui a dictis votis, per aliquos Theologos absoluti sunt, ad nominatam Congregationem redire teneantur, alias sicut cum Apostatis procedendum esse, Deinceps sub poena excommunicationis latae sententiae, ne etiam ipsi Praepositi pro tempore existentes dictae Congregationis a talibus votis quemquam absolvant, prohibere dignemini de gratia speciali etc.²⁷

²⁵ Cf. *ibid.*, nota 4.

²⁶ Cf. *sopra*, a, §4.

²⁷ Cf. *ibid.*, §2.

About the Marians

The Congregation of Marian Fathers of the Immaculate Conception is a worldwide community of about 500 priests and brothers who have been serving Christ and the Church for more than 350 years.

Founded in Poland in 1670 by St. Stanislaus Papczynski, the Marians were the first Catholic men's order still in existence to give witness to Mary's Immaculate Conception by bearing her title.

As the years passed, the Marians continued to spread beyond the borders of Poland. However, during the 19th century, the Marian Congregation's very existence was being challenged by a flood of political oppression. By 1909, the Congregation was reduced to a single elderly priest, Fr. Vincent Sękowski. At the moment of extinction, God sent Fr. George Matulaitis-Matulewicz who, as a child, was spiritually formed and educated by the Marians. He undertook renewing the religious order.

As an educator and social reformer, Fr. George – now Blessed George – renovated the Congregation of Marians in 1910, calling on its members “to serve where the need is greatest.” It was a period of restoration and great renewal for the Marians. Known as the Renovator of the Congregation, Blessed George served the Church as bishop of Vilnius, archbishop and apostolic delegate, and founder of two religious congregations of women. He challenged his fellow brothers in Christ to “Respond to the signs of your times ...” and “see how the gospel is touching humanity.”

The principal apostolic goals of the Marians are to promote and foster devotion to the Most Blessed Virgin Mary in the mystery of her Immaculate Conception, to aid the Holy Souls detained in Purgatory with God's abundant grace and merciful love, and to assist diocesan priests in their pastoral ministry and catechetical formation offered to the faithful. Faithful to Christ and His Church, and attentive to the spiritual needs of God's people, the Marians have been spreading the salutary message and devotion to the Divine Mercy since 1941.

